Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta medzinárodných vzťahov

University of Economics in Bratislava
Faculty of International Relations

15. výročie
2000 – 2015

Zborník príspevkov
zo 16. medzinárodnej vedeckej konferencie

Medzinárodné vzťahy 2015
Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky



International Relations 2015
Current issues of world economy and politics

Conference proceedings
16th International Scientific Conference

Smolenice Castle
3th – 4th December 2015

Publishing Ekonóm
2015

Recenzenti/Reviewers: prof. Ing. Víťazoslav Balhar, CSc.
prof. Ing. Helena Strážovská, PhD.

Zostavovatelia/Editors: Ing. Bianka Bittmanová
Mgr. Eva Vlková

Autori sú zodpovední za obsah, jazykovú a štylistickú úpravu svojich príspevkov.
Authors are responsible for the content, linguistic and stylistic editing of their papers.

© Ekonomická univerzita v Bratislave, Fakulta medzinárodných vzťahov, 2015
University of Economics in Bratislava, Faculty of International Relations, 2015

ISBN 978-80-225-4219-7

Organizers of the conference

Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava
and with support of Taipei Representative Office in Bratislava
and of the Slovak Association of United Nations

International Scientific Committee

Chairman:

Lipková Ľudmila, Dr.h.c. prof. Ing., CSc.	University of Economics in Bratislava (SK)

Members:

Čech Ľubomír, doc. PhDr., CSc.	University of Economics in Bratislava (SK)
Burian Alexandru, prof., DrSc.	European University of Moldova (MD)
Fábián Attila, doc. Dr., PhD.	University of West Hungary (HU)
Fojtíková Lenka, doc., Ing., Ph.D.	VŠB – Technical University of Ostrava (CZ)
Li, Hsi-mei, prof., Ph.D.	Chinese Culture University (Taiwan)
Osiński Joachim, prof. Dr. hab.	Warsaw School of Economics, Warsaw (PL)
Pálinčák Mykola, prof., DrSc.	National University of Uzhgorod, Uzhgorod (UA)
Stukalova Irina, prof., DrSc.	Plekhanov Russian University of Economics, Moscow (RU)
Škvrnda František, doc. PhDr., CSc.	University of Economics in Bratislava (SK)
Tuleja Pavel, doc. Ing., Ph.D.	Silesian University in Opava (CZ)
Zavrl Irena, Univ-Prof. Dr., Ph.D.	University of Applied Sciences, Eisenstadt (AT)
Zágoršeková Marta, doc. PhDr., CSc.	University of Economics in Bratislava (SK)

Programme Committee

Chairman:

Čech Ľubomír, doc. PhDr., CSc.

Members:

Dudáš Tomáš, doc. Ing., PhD.
Grešš Martin, doc. Ing., PhD. mimoriadny profesor
Sorby Karol, prof. PhDr., DrSc.

Organizing Committee

Chairman:

Nováková Emília, Ing.

Vice-chairmans:

Borošová Lucia, PhDr., PhD.
Krkošková Zuzana, Ing.

Members:

Baculáková Kristína, Ing.
Bittmannová Bianka, Ing.
Braga Denys, Mgr.
Čas Marcel, Ing.
Dancáková Ivana, Ing.
Drutarovská Jana, Ing.
Dudášová Marianna, Ing.
Havshynskyy Vladyslav, Mgr.
Hlavová Natália, Ing.
Janubová Barbora, Ing.
Kadvanová Katarína. Ing.
Kunychka Mykhaylo, Ing., PhD.
Ondriaš Juraj, Mgr.
Vlková Eva, Mgr.

Dziura Boris, Ing. Valačai Peter, Ing.
Harakaľová Dorota, Ing., Mgr.

Conference Topics

1. Current issues of the European Union
2. Current issues of the world economy
3. Current issues of international law
4. Current issues of international politics
5. Current issues of intercultural relations
6. Current issues of the United Nations
7. Current issues of the development in Southeast Asia

Tentative Schedule

3rd December 2015 (Thursday)		**4th December 2015 (Friday)**	
09:00 – 10:30	Registration	08:00 – 09:00	Breakfast
10:30 – 12:00	Sessions	09:15 – 10:45	Panel discussions
12:00 – 13:00	Lunch	10:45 – 11:00	Break with refreshments
13:00 – 15:00	Plenary session	11:00 – 12:00	Final evaluation of the conference
15:15 – 16:15	Sessions	12:00 – 13:00	Lunch
16:15 – 16:30	Break with refreshments	after 13:00	Closing of the conference, departure of participants
16:30 – 18:00	Sessions		
19:00	Reception		
22:00	Raffle		

Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta medzinárodných vzťahov

15. výročie
2000 – 2015

s podporou
Taipejskej reprezentačnej kancelárie v Bratislave a
Slovenskej asociácie Organizácie Spojených národov

PROGRAM

16. medzinárodnej vedeckej konferencie

Medzinárodné vzťahy 2015:
Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky



Zámok Smolenice
3. – 4. december 2015

Program

16. medzinárodnej vedeckej konferencie

Medzinárodné vzťahy 2015:

Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky

3. december 2015 (štvrtok)

09:30-10:30 Registrácia účastníkov, občerstvenie

10:30-12:00 Rokovanie v sekciách

12:00-13:00 Obed

13:00-15:00 Plenárne rokovanie

- Vystúpenie **Prof. Buriana Alexandru, DrSc.,**
  Európska univerzita Moldavska, Moldavská republika
  „Preformátovanie svetového systému medzinárodných vzťahov z monopolárneho na multipolárny a zabezpečenie bezpečnosti na európskom kontinente"

- Vystúpenie **Assoc. Prof. Stefána B. Gunnlaugssona,**
  Háskólinn á Akureyri, Island
  „Ekonomická história Islandu – lekcia malej európskej krajiny, ktorá nie je členom Európskej únie"

15.00-15.15 Prestávka s občerstvením

15:15-16:45 Rokovanie v sekciách

16:45-17:00 Prestávka s občerstvením

17:00-18:30 Rokovanie v sekciách

19:00 Recepcia

22:00 Vylosovanie tomboly

4. december 2015 (piatok)

08:00-09:00 Raňajky

09:15-10:45 Rokovanie v sekciách

10:45-11:00 Prestávka s občerstvením

11:00-12:00 Záverečné zhodnotenie a ukončenie konferencie

12:00-13:00 Obed

po 13:00 Ukončenie konferencie, odchod účastníkov konferencie

Obsah a rokovacie sekcie konferencie

1. Aktuálne otázky Európskej únie
2. Aktuálne otázky svetovej ekonomiky
3. Aktuálne otázky práva v medzinárodných vzťahoch

4. Aktuálne otázky súčasnej medzinárodnej politiky
5. Aktuálne otázky interkultúrnych vzťahov
6. Aktuálne otázky Organizácie Spojených národov
7. Aktuálne otázky vývoja juhovýchodnej Ázie

3. december 2015 (štvrtok)

Sekcia č. 5 - Aktuálne otázky interkultúrnych vzťahov

Moderátor: Zágoršeková Marta, doc. PhDr., CSc.
Miestnosť: Červený salónik, Čas: 10:30 - 12:00

Krkošková Zuzana, Ing. *Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA*	*K nárastu etnocentrizmu v členských štátoch Európskej únie*
Zágoršeková Marta, doc. PhDr., CSc. *Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA*	*Aktuálna kríza politiky liberálneho multikulturalizmu v Európskej únii*
Dancáková Ivana, Ing. *Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA*	*Prečo multikulturalizmus zlyhal?*
Havshynskyy Vladyslav, Mgr. *Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA*	*Problémy a smerovanie národnej identity Turecka*
Dziura Boris, Ing. *Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA*	*Vplyv pojmu Modrá ekonomika na zmeny ekonomického myslenia*

Sekcia č. 1 - Aktuálne otázky Európskej únie (v anglickom jazyku)

Moderátor: Fojtíková Lenka, doc. Ing., Ph.D.
Miestnosť: Poľovnícky salón, Čas: 10:30 - 12:00

Fojtíková Lenka, doc. Ing., Ph.D. *Ekonomická fakulta, VŠB-TU Ostrava*	*On the Way to the Increase of the European Union Trade Competitiveness*
Baculáková Kristína, Ing. *Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA*	*Creative industries today: USA vs. Europe*
Nestorenko Tetyana, Dr. *Berdyansk State Pedagogical University*	*Future Salary in the Choice of University (Case of Ukraine and Slovakia)*

Navrátil Boris, Ing., CSc. *Ekonomická fakulta, VŠB-TU Ostrava*	*Changes of the EU Governance in the post-Lisbon Period and their Pitfalls*
Tvrdoň Michal, doc. Mgr. Ing., Ph.D. *Slezská univerzita v Opavě, Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné*	*Regional unemployment after the crisis - the case of Visegrad group countries*

Sekcia č. 2 - Aktuálne otázky svetovej ekonomiky

Moderátor: Harakaľová Ľubica, Ing., PhD.
Miestnosť: Knižnica, Čas: 10:30 - 12:00

Bittmannová Bianka, Ing. *Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA*	*Ekonomický vývoj Spojených arabských emirátov a vzťahy s Európskou úniou*
Suhányiová Alžbeta, doc. Ing., PhD. *Prešovská univerzita v Prešove, Fakulta manažmentu*	*Analytický pohľad na reformu daňovej správy vo vybraných krajinách*
Grančay Martin, Ing., PhD. *Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA*	*Aktuálne trendy v leteckej doprave*
Mrkvová Katarína, Ing., PhD. *Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA*	*Ekonomický prínos z využívania liečivých, termálnych a minerálnych vôd na Slovensku*
Harakaľová Ľubica, Ing., PhD. *Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA*	*Zahraničná politika EÚ - súvislosti medzi inštitúciami EÚ*
Valačai Peter, Ing. *Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA*	*Zdaňovanie tabakových výrobkov ako nástroj na reguláciu socioekonomického dopadu jeho užívania*

Sekcia č. 7 - Aktuálne otázky vývoja juhovýchodnej Ázie (v anglickom jazyku)

Moderátor: Dudáš Tomáš, doc. Ing., PhD.
Miestnosť: Červený salónik, Čas: 15:15 - 16:45

Ondriaš Juraj, Mgr. *Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA*	*China's Activity in Southeast Asia*
Kadvanová Katarína, Ing. *Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA*	*Energy consumption and climate change in Vietnam*
Dudáš Tomáš, doc. Ing., PhD. *Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA*	*Dynamic growth of Chinese investment in Europe after the global crisis in 2008/09*

Braga Denys, Mgr. *Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA*	*Innovations and new technology - what is their role in economy?*
Dolinová Markéta, Ing. *Ekonomická fakulta, VŠB-TU Ostrava*	*China and its changing position in the world economy*

Sekcia č. 1 - Aktuálne otázky Európskej únie

Moderátor: Jančíková Eva, Ing., PhD.
Miestnosť: Poľovnícky salón, Čas: 15:15 - 16:45

Jančíková Eva, Ing., PhD. *Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA*	*Banková únia a jej význam pre bankový sektor v členských krajinách EÚ*
Drutarovská Jana, Ing., PhD. *Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA*	*Klastrová analýza ekonomík členských štátov EÚ podľa vybraných ekonomických ukazovateľov*
Dolná Ľudmila, PhDr., PhD. *Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA*	*Postavenie Nemecka v súčasnej EÚ*
Botlík Josef, Ing. *Slezská univerzita v Opavě, Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné*	*Efektivní nástroje predikce migračních toků v EU*
Botlíková Milena, Ing., Ph.D.	*Komparace vývoje socio-ekonomických veličin regionů České republiky*

Sekcia č. 4 - Aktuálne otázky súčasnej medzinárodnej politiky

Moderátor: Adašková Daša, PhDr., PhD.
Miestnosť: Knižnica, Čas: 15:15 - 16:45

Dudášová Marianna, Ing. *Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA*	*Extrémizmus stredu - teoretický konštrukt alebo skutočné ohrozenie európskej demokracie?*
Adašková Daša, PhDr., PhD. *Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA*	*Vývoj postavenia Slovenskej republiky v medzinárodných politických a bezpečnostných vzťahoch v kontexte členstva v medzinárodných organizáciách*
Řádek Miroslav, PhDr., PhD. *Katedra politológie, Trenčianska univerzita*	*Organizácia humanitárnej a rozvojovej pomoci*

Zubro Tetyana, Mgr., PhD. *Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA*	*Vybrané aspekty politickej transformácie ukrajinskej spoločnosti*
Chuguryan Simona, PhDr., PhD. *Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA*	*Migračná politika Švédska*
Janas Karol, doc. PaedDr., PhD. *Katedra politológie, Trenčianska univerzita*	*Poľské parlamentné voľby 2015*

Sekcia č. 1 - Aktuálne otázky svetovej ekonomiky

Moderátor: Pellešová Pavlína, doc. Ing., Ph.D.
Miestnosť: Červený salónik, Čas: 17:00 - 18:30

Kostková Miroslava, Ing., Ph.D. *Slezská univerzita v Opavě, Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné*	*Daň z pridané hodnoty a její vliv na cestovní ruch*
Pellešová Pavlína, doc. Ing., Ph.D. *Slezská univerzita v Opavě, Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné*	*Deskripce vývoje zaměstnanosti v sektoru ubytování, stravování a pohostinství v ČR*
Verner Tomáš, Ing. *Slezská univerzita v Opavě, Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné*	*Vybrané ukazatele sektorové analýzy nefinančních podniků zemí V4*
Cséfalvayová Katarína, Ing., PhD. *Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA*	*Sporné vody riek Eufrat a Tigris*
Grešš Martin, doc. Ing., PhD. *Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA*	*Dobehnú chudobné krajiny úrovňou príjmu bohatšie krajiny?*
Raneta Leonid, Ing., PhD. *Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA*	*Ekonomika Podnesterskej moldavskej republiky*

Sekcia č. 2 - Aktuálne otázky svetovej ekonomiky (v anglickom jazyku)

Moderátor: Kościelniak Helena, prof.
Miestnosť: Poľovnícky salónik, Čas: 17:00 - 18:30

Łukasik Katarzyna, dr inż. (PhD) **Brendzel-Skowera Katarzyna, dr inż. (PhD)** *Politechnika Częstochowska*	*The Marketing Strategies of Polish Company on the EU Market – an Example*

Kościelniak Helena, prof. *Politechnika Częstochowska*	*The European Union for the Development of Enterprises in Empirical Studies*
Nowodziński Paweł, prof. Pcz. *Politechnika Częstochowska*	*Smart Cities as a development factor of the UE*
Kozłowski Artur, Dr. *WSB University in Gdansk*	*Belarus And The West – Prospects For Closer Cooperation*
Puto Agnieszka, Ph doc *Politechnika Częstochowska*	*The barriers of development of the sphere of research and development in Poland*

Sekcia č. 2 - Aktuálne otázky svetovej ekonomiky

Moderátor: Lipková Ľudmila, Dr. h. c. prof. Ing., CSc.
Miestnosť: Knižnica, Čas: 17:00 - 18:30

Kunychka Mykhaylo, Ing., PhD. *Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA*	*Môže Brazília dobehnúť rozvinuté krajiny?*
Kordoš Marcel, Ing., PhD. *Trenčianska univerzita A. Dubčeka v Trenčíne*	*Ciele a zámery nástrojov priemyselnej politiky Európskej únie v rámci rozvoja regiónov*
Lipková Ľudmila, Dr. h. c. prof. Ing., CSc. *Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA*	*Ekonomické sankcie uplatňované voči Ruskej federácii*
Janubová Barbora, Ing. *Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA*	*Fenomén novej chudoby v Brazílii*
Kuric Miroslav, Ing. *Slezská univerzita v Opavě, Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné*	*Exportná výkonnosť vybraných krajín EÚ a podiel obchodu so službami v ich zahraničnom obchode*
Čas Marcel, Ing. *Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA*	*Kvantitatívna teória peňazí a jej relevantnosť pre svetovú ekonomiku*

4. december 2015 (piatok)

Sekcia č. 4 - Aktuálne otázky súčasnej medzinárodnej politiky

Moderátor: Čech Ľubomír, doc. PhDr., CSc.
Miestnosť: Kongresová sála, Čas: 09:15 - 10:45

Goda Samuel, Mgr., PhD. *Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA*	*Slovakia and International Crisis Management: Focus Ukraine*
Borošová Lucia, PhDr., PhD. *Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA*	*Diferencia v kontexte bezpečnostnej politiky Japonska*
Budveselová Alena, PhDr., PhD. *Akadémia ozbrojených síl gen. M.R. Štefánika*	*Energetická politika Ruskej federácie*
Čech Ľubomír, doc. PhDr., CSc. *Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA*	*Zahraničná politika Iránu a Rúhániho hľadanie východísk z hrozby medzinárodnej izolácie*
Kucharčík Rudolf, PhDr., PhD. *Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA*	*Politické zmeny v Argentíne v roku 2015*

Sekcia č. 2 - Aktuálne otázky svetovej ekonomiky (v anglickom jazyku)

Moderátor: Pleschová Gabriela, Mgr., MSc., PhD.
Miestnosť: Červený salónik, Čas: 09:15 - 10:45

Hlavová Natália, Ing. *Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA*	*The impact of natural resources on political situation in Sub-Saharan Africa*
Pleschová Gabriela, Mgr., MSc., PhD. *Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA*	*China's Engagement in Central and Eastern Europe. Regional diplomacy following China's interests*
Čekmeová Petra, Ing. *Masarykova univerzita v Brne*	*Determinants of Total Factor Productivity in the European Union*
Mattoš Boris, Mgr., PhD. *Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA*	*Rotujúce predsedníctvo v Rade Európskej únie – špecifikácia protokolárnych noriem*

Sekcia č. 4 - Aktuálne otázky súčasnej medzinárodnej politiky

Moderátor: Sorby Karol, prof. PhDr., DrSc.
Miestnosť: Poľovnícky salónik, Čas: 09:15 - 10:45

Sorby Karol, prof. PhDr., DrSc. *Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA*	*Súčasný Egypt: reforma alebo kontinuita?*
Terem Peter, prof. PhDr., PhD. *Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela*	*Význam spojeneckých väzieb a súčasné smerovanie európskej zahraničnej politiky Slovenskej republiky*
Škvrnda František, doc. PhDr., CSc. *Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA*	*Vytváranie multipolarity v 21 storočí v kontexte zmeny civilizačnej paradigmy*
Spálová Lucia, doc. Mgr., PhD. *Katedra masmediálnej komunikácie a reklamy, FF UKF v Nitre*	*Persuazívne možnosti komunikačných modelov v politickom brandingu*
Zvončeková Jana, Ing. *Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA*	*Verejná diplomacia RF*

Sekcia č. 3 - Aktuálne otázky práva v medzinárodných vzťahoch

Moderátor: Winkler, Martin, JUDr. Ing., PhD.
Miestnosť: Knižnica, Čas: 09:15 - 10:45

Harakaľová Dorota, Ing. Mgr. *Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA*	*Antarktický zmluvný systém vo vzťahu k medzinárodnému právu životného prostredia*
Winkler Martin, JUDr. Ing., PhD. *Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA*	*Aktuálny vývoj v kolíznom práve USA*
Brocková Katarína, JUDr. Ing., LL.M PhD. *Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA*	*Prínos rokovaní o TTIP k reforme systému riešenia medzinárodných investičných sporov*

University of Economics in Bratislava
Faculty of International Relations

15th anniversary
2000-2015

with support
of Taipei Representative Office in Bratislava and
of Slovak Association of United Nations

PROGRAMME

of the 16th International Scientific Conference

International Relations 2015:
Current issues of world economy and politics

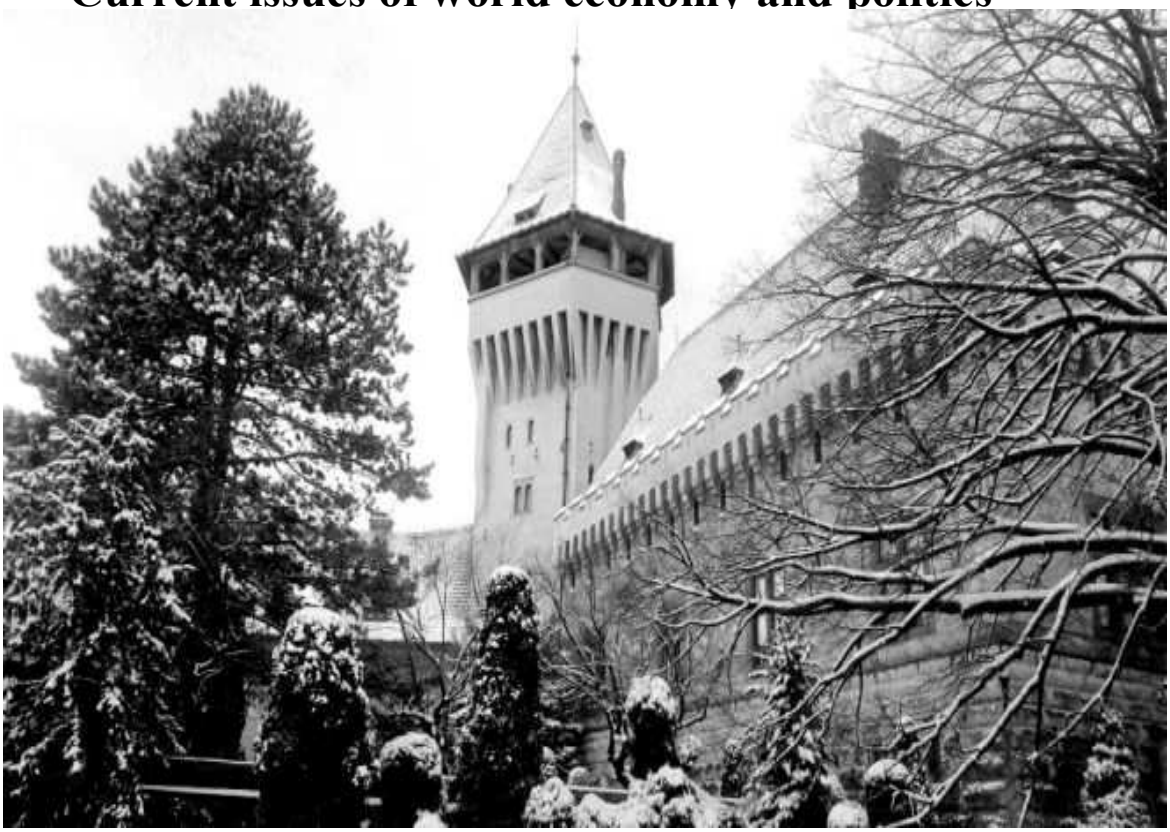

Smolenice Castle
3rd – 4th December 2015

Programme

of the 16th International Scientific Conference

International Relations 2015:

Current issues of world economy and politics

3rd December 2015 (Thursday)

09:30-10:30 Registration

10:30-12:00 Sessions

12:00-13:00 Lunch

13:00-15:00 Plenary sessions

- **Prof. Burian Alexandru, DrSc.**,
  European University of Moldova, Republic of Moldova
  „Adjusting the global system of international relations from monopolar to multipolar and ensuring security on the European continent“

- **Assoc. Prof. Stefán B. Gunnlaugsson,**
  University of Akureyri, Iceland
  „Iceland´s economic history – lessons from a small European country outside of the European Union“

15.00-15.15 Coffee break

15:15-16:45 Sessions

16:45-17:00 Coffee break

17:00-18:30 Sessions

19:00 Reception

22:00 Raffle

4th December 2015 (Friday)

08:00-09:00 Breakfast

09:15-10:45 Sessions

10:45-11:00 Coffee break

11:00-12:00 Final evaluation of the conference

12:00-13:00 Lunch

po 13:00 Closing of the conference, departure of participants

Conference Topics and Sessions

1. Current issues of the European Union
2. Current issues of the world economy
3. Current issues of international law
4. Current issues of international politics
5. Current issues of intercultural relations
6. Current issues of the United Nations
7. Current issues of the development in Southeast Asia

3rd December 2015 (Thursday)

Session No 5 - Current issues of intercultural relations

Chair: Zágoršeková Marta, doc. PhDr., CSc.
Room: Red Salon, Time: 10:30 - 12:00

Krkošková Zuzana, Ing. *Faculty of International Relations, UoE*	*K nárastu etnocentrizmu v členských štátoch Európskej únie*
Zágoršeková Marta, doc. PhDr., CSc. *Faculty of International Relations, UoE*	*Aktuálna kríza politiky liberálneho multikulturalizmu v Európskej únii*
Dancáková Ivana, Ing. *Faculty of International Relations, UoE*	*Prečo multikulturalizmus zlyhal?*
Havshynskyy Vladyslav, Mgr. *Faculty of International Relations, UoE*	*Problémy a smerovanie národnej identity Turecka*
Dziura Boris, Ing. *Faculty of International Relations, UoE*	*Vplyv pojmu Modrá ekonomika na zmeny ekonomického myslenia*

Session No 1 - Current issues of the European Union (in English)

Chair: Fojtíková Lenka, doc. Ing., Ph.D.
Room: Hunting Salon, Time: 10:30 - 12:00

Fojtíková Lenka, doc. Ing., Ph.D. *Faculty of Economics, VŠB-TU Ostrava*	*On the Way to the Increase of the European Union Trade Competitiveness*
Baculáková Kristína, Ing. *Faculty of International Relations, UoE*	*Creative industries today: USA vs. Europe*

Nestorenko Tetyana, Dr. *Berdyansk State Pedagogical University*	*Future Salary in the Choice of University (Case of Ukraine and Slovakia)*
Navrátil Boris, Ing., CSc. *Faculty of Economics, VŠB-TU Ostrava*	*Changes of the EU Governance in the post-Lisbon Period and their Pitfalls*
Tvrdoň Michal, doc. Mgr. Ing., Ph.D. *Silesian university in Opava, School of Business Administration in Karvina*	*Regional unemployment after the crisis - the case of Visegrad group countries*

Session No 2 - Current issues of the world economy

Chair: Harakaľová Ľubica, Ing., PhD.
Room: Library, Time: 10:30 - 12:00

Bittmannová Bianka, Ing. *Faculty of International Relations, UoE*	*Ekonomický vývoj Spojených arabských emirátov a vzťahy s Európskou úniou*
Suhányiová Alžbeta, doc. Ing., PhD. *University of Presov, Faculty of Management*	*Analytický pohľad na reformu daňovej správy vo vybraných krajinách*
Grančay Martin, Ing., PhD. *Faculty of International Relations, UoE*	*Aktuálne trendy v leteckej doprave*
Mrkvová Katarína, Ing., PhD. *Faculty of International Relations, UoE*	*Ekonomický prínos z využívania liečivých, termálnych a minerálnych vôd na Slovensku*
Harakaľová Ľubica, Ing., PhD. *Faculty of International Relations, UoE*	*Zahraničná politika EÚ - súvislosti medzi inštitúciami EÚ*
Valačai Peter, Ing. *Faculty of International Relations, UoE*	*Zdaňovanie tabakových výrobkov ako nástroj na reguláciu socioekonomického dopadu jeho užívania*

Session No 7 - Current issues of the development in Southeast Asia (in English)

Chair: Dudáš Tomáš, doc. Ing., PhD.
Room: Red Salon, Time: 15:15 - 16:45

Ondriaš Juraj, Mgr. *Faculty of International Relations, UoE*	*China's Activity in Southeast Asia*

Kadvanová Katarína, Ing. *Faculty of International Relations, UoE*	*Energy consumption and climate change in Vietnam*
Dudáš Tomáš, doc. Ing., PhD. *Faculty of International Relations, UoE*	*Dynamic growth of Chinese investment in Europe after the global crisis in 2008/09*
Braga Denys, Mgr. *Faculty of International Relations, UoE*	*Innovations and new technology - what is their role in economy?*
Dolinová Markéta, Ing. *Faculty of Economics, VŠB-TU Ostrava*	*China and its changing position in the world economy*

Session No 1 - Current issues of the European Union

Chair: Jančíková Eva, Ing., PhD.
Room: Hunting Salon, Time: 15:15 - 16:45

Jančíková Eva, Ing., PhD. *Faculty of International Relations, UoE*	*Banková únia a jej význam pre bankový sektor v členských krajinách EÚ*
Drutarovská Jana, Ing., PhD. *Faculty of International Relations, UoE*	*Klastrová analýza ekonomík členských štátov EÚ podľa vybraných ekonomických ukazovateľov*
Dolná Ľudmila, PhDr., PhD. *Faculty of International Relations, UoE*	*Postavenie Nemecka v súčasnej EÚ*
Botlík Josef, Ing. *Silesian university in Opava, School of Business Administration in Karvina*	*Efektivní nástroje predikce migračních toků v EU*
Botlíková Milena, Ing., Ph.D.	*Komparace vývoje socio – ekonomických veličin regionů České republiky*

Session No 4 - Current issues of international politics

Chair: Adašková Daša, PhDr., PhD.
Room: Library, Time: 15:15 - 16:45

Dudášová Marianna, Ing. *Faculty of International Relations, UoE*	*Extrémizmus stredu - teoretický konštrukt alebo skutočné ohrozenie európskej demokracie?*
Adašková Daša, PhDr., PhD. *Faculty of International Relations, UoE*	*Vývoj postavenia SR v medzinárodných politických a bezpečnostných vzťahoch v kontexte členstva v medzinárodných organizáciách*

Řádek Miroslav, PhDr., PhD.
Department of Political Science,,
Alexander Dubček University in Trenčín

Organizácia humanitárnej a rozvojovej pomoci

Zubro Tetyana, Mgr., PhD.
Faculty of International Relations, UoE

Vybrané aspekty politickej transformácie ukrajinskej spoločnosti

Chuguryan Simona, PhDr., PhD.
Faculty of International Relations, UoE

Migračná politika Švédska

Janas Karol, doc. PaedDr., PhD.
Department of Political Science,,
Alexander Dubček University in Trenčín

Poľské parlamentné voľby 2015

Session No 1 - Current issues of the European Union

Chair: Pellešová Pavlína, doc. Ing., Ph.D.
Room: Red Salon, Time: 17:00 - 18:30

Kostková Miroslava, Ing., Ph.D.
Silesian university in Opava, School of Business Administration in Karvina

Daň z pridané hodnoty a její vliv na cestovní ruch

Pellešová Pavlína, doc. Ing., Ph.D.
Silesian university in Opava, School of Business Administration in Karvina

Deskripce vývoje zaměstnanosti v sektoru ubytování, stravování a pohostinství v ČR

Verner Tomáš, Ing.
Silesian university in Opava, School of Business Administration in Karvina

Vybrané ukazatele sektorové analýzy nefinančních podniků zemí V4

Cséfalvayová Katarína, Ing., PhD.
Faculty of International Relations, UoE

Sporné vody riek Eufrat a Tigris

Grešš Martin, doc. Ing., PhD.
Faculty of International Relations, UoE

Dobehnú chudobné krajiny úrovňou príjmu bohatšie krajiny?

Raneta Leonid, Ing., PhD.
Faculty of International Relations, UoE

Ekonomika Podnesterskej moldavskej republiky

Session No 2 - Current issues of the world economy (in English)

Chair: Kościelniak Helena, prof.
Room: Hunting Salon, Time: 17:00 - 18:30

Łukasik Katarzyna, dr inż. (PhD) **Brendzel-Skowera Katarzyna, dr inż. (PhD)** *Politechnika Częstochowska*	*The Marketing Strategies of Polish Company on the EU Market – an Example*
Kościelniak Helena, prof. *Politechnika Częstochowska*	*The European Union for the Development of Enterprises in Empirical Studies*
Nowodziński Paweł, prof. Pcz. *Politechnika Częstochowska*	*Smart Cities as a development factor of the UE*
Kozłowski Artur, Dr. *WSB University in Gdansk*	*Belarus And The West – Prospects For Closer Cooperation*
Puto Agnieszka, Ph doc *Politechnika Częstochowska*	*The barriers of development of the sphere of research and development in Poland*

Session No 2 - Current issues of the world economy

Chair: Lipková Ľudmila, Dr.h.c. prof. Ing., CSc.
Room: Library, Time: 17:00 - 18:30

Kunychka Mykhaylo, Ing., PhD. *Faculty of International Relations, UoE*	*Môže Brazília dobehnúť rozvinuté krajiny?*
Kordoš Marcel, Ing., PhD. *Alexander Dubček University in Trenčín*	*Ciele a zámery nástrojov priemyselnej politiky Európskej únie v rámci rozvoja regiónov*
Lipková Ľudmila, Dr.h.c. prof. Ing., CSc. *Faculty of International Relations, UoE*	*Slovakia and International Crisis Management: Focus Ukraine*
Janubová Barbora, Ing. *Faculty of International Relations, UoE*	*Fenomén novej chudoby v Brazílii*
Kuric Miroslav, Ing. *Silesian university in Opava, School of Business Administration in Karvina*	*Exportná výkonnosť vybraných krajín EÚ a podiel obchodu so službami v ich zahraničnom obchode*

Čas Marcel, Ing.
Faculty of International Relations, UoE

Kvantitatívna teória peňazí a jej relevantnosť pre svetovú ekonomiku

4th December 2015 (Friday)

Session No 4 - Current issues of international politics

Chair: Čech Ľubomír, doc. PhDr., CSc.
Room: Congress Room, Time: 09:15 - 10:45

Goda Samuel, Mgr., PhD.
Faculty of International Relations, UoE

Slovakia and International Crisis Management: Focus Ukraine

Borošová Lucia, PhDr., PhD.
Faculty of International Relations, UoE

Diferencia v kontexte bezpečnostnej politiky Japonska

Budveselová Alena, PhDr., PhD.
Armed Forces Academy of General Milan Rastislav Štefánik

Energetická politika Ruskej federácie

Čech Ľubomír, doc. PhDr., CSc.
Faculty of International Relations, UoE

Zahraničná politika Iránu a Rúhániho hľadanie východísk z hrozby medzinárodnej izolácie

Kucharčík Rudolf, PhDr., PhD.
Faculty of International Relations, UoE

Politické zmeny v Argentíne v roku 2015

Session No 2 - Current issues of the world economy (in English)

Chair: Pleschová Gabriela, Mgr., MSc., PhD.
Room: Red Salon, Time: 09:15 - 10:45

Hlavová Natália, Ing.
Faculty of International Relations, UoE

The impact of natural resources on political situation in Sub-Saharan Africa

Pleschová Gabriela, Mgr., MSc., PhD.
Faculty of International Relations, UoE

China's Engagement in Central and Eastern Europe. Regional diplomacy following China's interests

Čekmeová Petra, Ing.
Masaryk University in Brno

Determinants of Total Factor Productivity in the European Union

Mattoš Boris, Mgr., PhD.
Faculty of International Relations, UoE

Rotujúce predsedníctvo v Rade Európskej únie – špecifikácia protokolárnych noriem

Session No 4 - Current issues of international politics

Chair: Sorby Karol, prof. PhDr., DrSc.
Room: Hunting Salon, Time: 09:15 - 10:45

Sorby Karol, prof. PhDr., DrSc. *Faculty of International Relations, UoE*	*Súčasný Egypt: reforma alebo kontinuita?*
Terem Peter, prof. PhDr., PhD. *Faculty of Political science and International Relations, Matej Bel University*	*Význam spojeneckých väzieb a súčasné smerovanie európskej zahraničnej politiky Slovenskej republiky*
Škvrnda František, doc. PhDr., CSc. *Faculty of International Relations, UoE*	*Vytváranie multipolarity v 21 storočí v kontexte zmeny civilizačnej paradigmy*
Spálová Lucia, doc. Mgr., PhD. *Department of Mass Communication and Advertising, Constantine the Philosopher University in Nitra*	*Persuazívne možnosti komunikačných modelov v politickom brandingu*
Zvončeková Jana, Ing. *Faculty of International Relations, UoE*	*Verejná diplomacia RF*

Session No 3 - Current issues of international law

Chair: Winkler, Martin, JUDr. Ing., PhD.
Room: Library, Time: 09:15 - 10:45

Harakaľová Dorota, Ing. Mgr. *Faculty of International Relations, UoE*	*Antarktický zmluvný systém vo vzťahu k medzinárodnému právu životného prostredia*
Winkler Martin, JUDr. Ing., PhD. *Faculty of International Relations, UoE*	*Aktuálny vývoj v kolíznom práve USA*
Brocková Katarína, JUDr. Ing., LL.M PhD. *Faculty of International Relations, UoE*	*Prínos rokovaní o TTIP k reforme systému riešenia medzinárodných investičných sporov*

OBSAH
CONTENTS

Adašková Dáša
Vývoj postavenia SR v medzinárodných politických a bezpečnostných vzťahoch v kontexte členstva v medzinárodných organizáciách 29

Akhmetova Marina
Key Factors of the Territory´s socio-economic Development: Innovative Aspect 36

Baculáková Kristína
Creative Industries Today: USA vs. EU 41

Balejová Martina
Podpora priamych zahraničných investícií v Slovenskej republike – analýza investičnej pomoci 48

Benkovič Martin
Finančné rigidity v dynamických stochastických modeloch všeobecnej rovnováhy 58

Bittmannová Bianka
Ekonomický vývoj Spojených arabských emirátov a vzťahy s Európskou úniou 65

Boháč Radomír
Medzinárodný vývoj a jeho vplyv na formovanie a funkcie ekonomickej diplomacie v menších krajinách 73

Borošová Lucia
Diferencia v kontexte bezpečnostnej politiky Japonska 83

Botlík Josef – Botlíková Milena
Komparace vývoje socio-ekonomických veličin regionů České republiky 89

Botlík Josef
Efektívní nástroje predikce migračních toků v EU 100

Braga Denys
Innovations and new Technology – What is their Role in the Economy? 115

Brocková Katarína
Prínos rokovaní o TTIP k reforme systému riešenia medzinárodných investičných sporov 119

Budveselová Alena
Energetická politika Ruskej federácie 125

Burian Alexandru
Vytváranie multipolárneho systému medzinárodných vzťahov a možná úloha Európskej únie v tomto systéme 131

Cséfalvayová Katarína
Sporné vody riek Eufrat a Tigris *135*

Čas Marcel
Kvantitatívna teória peňazí a jej relevantnosť pre svetovú ekonomiku *145*

Čech Ľubomír
Zahraničná politika Iránu a Rúháního hľadanie východísk z hrozby medzinárodnej izolácie *153*

Čekmeová Petra
Determinants of Total Factor Productivity in the European Union *163*

Černota Mikuláš
Najnovšie koncepty skúmania prírodných zdrojov na globálnej úrovni *175*

Dancáková Ivana
Prečo multikulturalizmus zlyhal? *180*

Delgadova Elena – Gullerova Monika
The Role of Culture in Communication *187*

Dolinová Markéta – Fojtíková Lenka
China and its changing Position in the World Economy *197*

Dolná Ľudmila
Postavenie Nemecka v súčasnej EÚ *211*

Drutarovská Jana
Klastrová analýza ekonomík členských štátov EÚ podľa vybraných ekonomických ukazovateľov *222*

Dubrovskaya Yulia
Innovative Partnership as a Factor of the Territories Differentiations Reduction *231*

Dudáš Tomáš
Dynamický rast čínskych investícií v Európe po globálnej kríze 2008/2009 *236*

Dudášová Marianna
Extrémizmus stredu – teoretický konštrukt alebo skutočné ohrozenie európskej demokracie? *245*

Dziura Boris
Vplyv pojmu Modrá ekonomika na zmeny ekonomického myslenia *253*

Filosofova Tatiana G. – Gasparian Lusine A.
The Eurasian Economic Union: Opportunities for Increasing the Russia – Armenia Tourist Flows *259*

Fojtíková Lenka – Vahalík Bohdan – Staníčková Michaela
On the Way to the Increase of the European Union Trade Competitiveness 266

Galanská Nina
Percepcie o migrácii a jej vplyv na ekonomický rast a pracovný trh 277

Galovská Marcela
Interkultúrny aspekt v manažérskych funkciách 284

Goda Samuel
Slovakia and International Crisis Management: Focus Ukraine 293

Grančay Martin
Aktuálne trendy v leteckej doprave 298

Grešš Martin
Dobehnú chudobné krajiny úrovňou príjmu bohaté krajiny? 307

Harakaľová Dorota
Antarktický zmluvný systém vo vzťahu k medzinárodnému právu životného prostredia 316

Harakaľová Ľubica
Zahraničná politika Európskej únie – súvislosti medzi inštitúciami EÚ 327

Havshynskyy Vladyslav
Problémy a smerovanie národnej identity Turecka 334

Hlavová Natália
Vplyv nerastných surovín na politickú situáciu v subsaharskej Afrike 342

Hovorková Katarína
Euroskepticizmus na Islande 348

Chuguryan Simona
Migračná politika Švédska 354

Janas Karol
Poľské parlamentné voľby 2015 361

Jančíková Eva
Banková únia a jej význam pre bankový sektor v členských krajinách EÚ 367

Janubová Barbora
Fenomén novej chudoby v Brazílii 377

Kadvanová Katarína
Energetická bezpečnosť a klimatické zmeny vo Vietname 387

Kapustina Larisa – Kornilova Xenia – Vozmilov Ivan
Consequences of Introduction and Removing Economic Sanctions against Iran for Global Economy 394

Kindibalyk Olyana
About the Current Trends in the Oil Market and Energy Security Issues 403

Kołodziejczyk Marta
Digitalization of the European Union Immigration and Asylum Policy – Possible Risks for Fundamental Rights Protection 407

Kordoš Marcel
Ciele a zámery nástrojov priemyselnej politiky Európskej únie v rámci rozvoja regiónov 420

Kościelniak Helena
The European Union for the Development of Enterprises in Empirical Studies 429

Kostková Miroslava
Daň z přidané hodnoty a její vliv na cestovní ruch 437

Kozłowski Artur Roland
Belarus and the West: Prospects for Closer Cooperation 449

Krkošková Zuzana
K nárastu etnocentrizmu v členských štátoch Európskej únie 460

Kucharčík Rudolf
Politické zmeny v Argentíne v roku 2015 469

Kunychka Mykhaylo
Môže Brazília dobehnúť rozvinuté krajiny? 475

Lincényi Marcel
Moc, média a politika 482

Lipková Ľudmila
Ekonomické sankcie uplatňované voči Ruskej federácii 489

Łukasik Katarzyna – Brendzel-Skowera Katarzyna
The Marketing Strategies of Polish Company on the EU Market – an Example 494

Mattoš Boris
Rotujúce predsedníctvo v Rade Európskej únie – špecifikácia protokolárnych noriem 502

Mráz Stanislav
Kolektívna bezpečnosť v zmysle Charty OSN 509

Mrkvová Katarína
Ekonomický prínos z využívania rekreačných služieb na báze liečivých, termálnych a minerálnych vôd na území Slovenskej republiky 516

Navrátil Boris
Changes of the EU Governance in the post-Lisbon Period and their Pitfalls 523

Nestorenko Tetyana
Future Salary in the Choice of University (Case of Ukraine and Slovakia) 530

Nowodziński Paweł
Smart Cities as a Development Factor of the UE 539

Olšavský František – Štarchoň Peter
Ethnocentrism of Consumers in Similar Cultures 545

Ondrijová Ivana – Korečko Jaroslav – Suhányiová Alžbeta – Suhányi Ladislav
Analytický pohľad na reformu daňovej správy vo vybraných krajinách 552

Ondriaš Juraj
Aktivity Číny v juhovýchodnej Ázii 562

Pellešová Pavlína
Deskripce vývoje zaměstnanosti v sektoru ubytování, stravování a pohostinství v České republice 569

Pleschová Gabriela
Angažovanie Číny v strednej a východnej Európe. Regionálna diplomacia, ktorá sleduje čínske záujmy 579

Polakovič Peter – Fabuš Michal – Gasperová Jana – Slováková Ivana
The Effective Use of Information Technologies in Education and Management of Current Managers 585

Puškárová Paula
Human and Knowledge Capital in the OECD 595

Puto Agnieszka
The Barriers to Development of the Sphere of Research and Development in Poland 603

Pyteľová Klaudia
Právne limity sankčných právomocí bezpečnostnej rady OSN 611

Raneta Leonid
Charakteristika ekonomiky neuznanej Podnesterskej Moldavskej republiky 618

Řádek Miroslav
Organizácia humanitárnej a rozvojovej pomoci 624

Sorby R. Karol
Súčasný Egypt: reforma alebo kontinuita? 630

Spálová Lucia
Persuazívne možnosti komunikačných modelov v politickom brandingu 640

Stashuk Roman
Constitutional Reform in Ukraine: Current State and Prospects 648

Stashuk Vitalii
Decentralization in Ukraine: Status and Prospects 655

Sulejmani Dagmar
Vznik kapitálového trhu únie 661

Škvrnda František
Vytváranie multipolarty v medzinárodných vzťahoch na začiatku 21. storočia v kontexte zmeny civilizačnej paradigmy 668

Terem Peter – Lenč Marek
Význam spojeneckých väzieb a súčasné smerovanie európskej zahraničnej politiky Slovenskej republiky 674

Tvrdoň Michal
Regional Unemployment after the Crisis: the Case of the Visegrad Group Countries 687

Valačai Peter
Zdaňovanie tabakových výrobkov ako nástroj na reguláciu socioekonomického dopadu jeho užívania 694

Verner Tomáš
Vybrané ukazatele sektorové analýzy nefinančních podniků zemí V4 700

Vilčeková Lucia – Štarchoň Peter
Marketing Strategies oriented on Introducing new Brands with an Emerging Country Origin in Slovak Market 707

Vrábelová Eva
Finančná kríza v Grécku 713

Winkler Martin
Aktuálny vývoj v kolíznom práve USA (na príklade zmlúv) 719

Zágoršeková B. Marta
Aktuálna kríza politiky liberálneho multikulturalizmu v Európskej únii 728

Zubro Tetyana
Vybrané aspekty politickej transformácie ukrajinskej spoločnosti 735

VÝVOJ POSTAVENIA SR V MEDZINÁRODNÝCH POLITICKÝCH A BEZPEČNOSTNÝCH VZŤAHOCH V KONTEXTE ČLENSTVA V MEDZINÁRODNÝCH ORGANIZÁCIÁCH

Daša Adašková

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: dasa.adaskova@euba.sk

Článok sa zaoberá vývojom postavenia Slovenskej republiky ako malého štátu v medzinárodných politických a bezpečnostných vzťahoch. Definuje primárne záujmy SR v rámci zahraničnej a bezpečnostnej politiky a nástroje na ich dosahovanie prostredníctvom členstva v relevantných medzinárodných organizáciách.
Kľúčové slová: Slovenská republika, zahraničná politika, malý štát, medzinárodné organizácie

The article deals with the development of position of the Slovak Republic as a small state in international political and security relations. The article defines primary Slovak national interests within its foreign and security policy and instruments to achieve them through the membership in relevant international organizations.
Key words: Slovak Republic, foreign policy, small state, international organizations
JEL: F50, F53

1 Úvod

Medzinárodné vzťahy sú tvorené správaním sa štátov a stretom ich národných záujmov, z čoho vyplýva ich špecifický charakter. Medzinárodné prostredie je tak výsledkom zahraničnopolitických priorít a opatrení jednotlivých štátov. Ide o priestor, v ktorom si štáty uskutočňujú svoje národné záujmy. Aby štát bol schopný presadiť svoje zahraničnopolitické ciele musí disponovať mocou. Špecifické postavenie v rámci medzinárodných vzťahov majú malé štáty. Vyznačujú sa nedostatkom moci na presadzovanie svojich záujmov v zahraničí a rovnako majú malú schopnosť ovplyvňovať správanie sa iných aktérov podľa svojich zámerov. Presadenie ich zahraničnopolitických priorít v medzinárodných vzťahoch tak závisí od vhodnej zahraničnopolitickej stratégie, ktorou je členstvo v medzinárodných organizáciách. Slovenská republika je príkladom malého štátu, ktorý sa od svojho vzniku stal členom najvýznamnejších medzinárodných organizácií. Prostredníctvom členstva v nich tak môže SR dosahovať nielen svoje vlastné ciele, ale aj ciele spoločné s ostatnými štátmi.

Cieľom článku je charakterizovať SR ako malý štát a jej postavenie v medzinárodných politických a bezpečnostných vzťahoch v rámci relevantných medzinárodných organizácií. Na dosiahnutie tohto cieľa sú v článku najskôr charakterizované malé štáty a ich orientácia zahraničnej a bezpečnostnej politiky v teoretickej rovine. Následne je teória aplikovaná na príklade SR, pričom je charakterizované pôsobenie SR v relevantných medzinárodných organizáciách, ktoré slúžia ako nástroj zahraničnej a bezpečnostnej politiky SR.

2 Malé štáty v medzinárodných vzťahoch

Výskum malých štátov, ich postavenia a úlohy v medzinárodných vzťahoch bol u teoretikov zintenzívnený až v priebehu 20. storočia. To súvisí s vývojom medzinárodnej politiky a s významnými geopolitickými zmenami ako prvá a druhá svetová vojna, proces dekolonizácie, pád bipolarity, následný rozpad ZSSR a bývalej Juhoslávie.[1] Ich dôsledkom bol vznik množstva malých štátov.

Podľa medzinárodného práva sú si všetky štáty navzájom rovné. Rovnako malé štáty sú rovnocennými partnermi pre mocnosti, avšak ich faktická sila v medzinárodnej politike je odlišná. Podľa Krejčího „Malé štáty nie sú subjektom medzinárodnej politiky, ale sú len súčasťou mocenskej politiky a mocenských vzťahov. Nezúčastňujú sa na vytváraní mocenskej rovnováhy v medzinárodných vzťahoch“.[2] Rozdelenie moci v medzinárodných vzťahoch tak závisí výlučne od mocností. Malé štáty však majú svoje záujmy v medzinárodných vzťahoch, ktoré vyplývajú zo štátnej identity a z charakteru štátu. Tieto záujmy sú spravidla pre malé štáty rovnaké, pričom sa líšia viac-menej schopnosťou štátov dosiahnuť ich.[3] Jedným z nástrojov malých štátov pre dosahovanie cieľov v medzinárodných vzťahoch je zahraničná a bezpečnostná politika.

Aby štát bol schopný presadiť svoje zahraničnopolitické ciele musí disponovať mocou. Špecifikom malých štátov je nedostatok moci na presadzovanie svojich záujmov v zahraničí, čiže majú malú schopnosť ovplyvňovať správanie sa iných aktérov podľa svojich zámerov. Zdroj moci štátu pritom pochádza z objektívnych faktorov. Moc štátov z hľadiska schopnosti ovplyvniť medzinárodnú politiku možno deliť na:[4]

1. štrukturálnu moc – ide o schopnosť štátu zmeniť medzinárodné inštitúcie a pravidlá medzinárodného systému;
2. procesuálnu moc – schopnosť štátu ovplyvniť proces rozhodovania v rámci daného systému.

V medzinárodných vzťahoch je pravdepodobné, že malé štáty nebudú disponovať štrukturálnou mocou, ale predovšetkým budú disponovať najmä procesuálnou mocou. Jej uplatnenie je výhodné najmä pri ich pôsobení v rámci medzinárodných organizácií, prostredníctvom ktorých môžu dosahovať svoje vlastné ciele, ale aj ciele spoločné s ostatnými štátmi.

Zahraničná politika malých štátov v rámci medzinárodných organizácií pozostáva najmä z diplomacie a vojenských prostriedkov. V oblasti diplomacie sa malé štáty koncentrujú na presadzovanie dodržiavania pravidiel a noriem medzinárodného práva, pričom odsudzujú použitie sily na riešenie konfliktov. Pri uplatňovaní politiky mocenskej rovnováhy v rámci medzinárodných vzťahov sa spravidla pripoja k silnejšiemu štátu alebo aliancii s cieľom byť na strane víťaza. V rámci medzinárodnej politiky vystupujú menej aktívne. Na druhej strane diplomacia je aktívne rozvíjaná v rámci medzinárodných organizácií. Členstvo v medzinárodných organizáciách pre ne totiž znamená rovnosť hlasov, možnosť ovplyvňovať väčšie štáty, prestíž a významnejšie postavenie v rámci medzinárodných vzťahov, ale aj väčšiu schopnosť presadzovať národné záujmy.

Pri využívaní vojenských prostriedkov v rámci zahraničnej politiky majú malé štáty niekoľko možností, ako si zabezpečiť národné záujmy. Ide predovšetkým o členstvo v aliancii, systéme kolektívnej bezpečnosti alebo prostredníctvom neutrality. Pri aliancii ide

---

[1] RUSIŇÁK, P.: (2010). Malé štáty v medzinárodných vzťahoch a ich bezpečnosť [online]. Dostupné na internete: http://fmv.euba.sk/RePEc/brv/almnch/A2010-2.pdf.

[2] KREJČÍ, O. (2001): Mezinárodní politika. s. 146.

[3] THORHALLSSON, B., WIVEL, A. (2006): Small States in the European Union: What Do We Know and What Would We Like to Know? [online] Dostupné na internete: http://www.cesruc.org/uploads/soft/130311/1-130311111352.pdf.

[4] DRULÁKOVÁ, R., DRULÁK, P. (2007): Tvorba a analýza zahraniční politiky. s. 61.

o záväzok v oblasti bezpečnostnej spolupráce a vzájomnej vojenskej pomoci v prípade napadnutia treťou stranou. Racionálnym rozhodnutím pre malé štáty je vytvoriť spojenectvo s mocnosťou, ktoré pre ne prináša okrem garancie bezpečnosti aj značné politické výhody. Pri systéme kolektívnej bezpečnosti ide najmä o záväzok štátov spolupracovať v oblasti bezpečnosti, dodržiavať pravidlá mierového spolunažívania a v prípade ich porušenia o poskytnutie vojenskej pomoci dotknutému štátu. Základom tohto systému je však predpoklad dodržiavania noriem medzinárodného práva. Neutralita je výhodná najmä pre tie malé štáty, ktoré sa snažia vyhnúť všetkým ozbrojeným konfliktom a ktoré zároveň disponujú nedostatočným mocenským potenciálom.[5] Malé štáty tak majú na výber viaceré zahraničnopolitické stratégie na dosahovanie ich vlastných národných záujmov. Ich správny výber však môže pre ne predstavovať existenciálnu otázku.[6]

3 Slovenská republika ako malý štát

Slovenská republika je integrálnou súčasťou regiónu strednej Európy – priestoru medzi Nemeckom na západe a a Ukrajinou na východe. Pri širšej definícii do strednej Európy možno zahrnúť Nemecko, Švajčiarsko, Lichtenštajnsko, Rakúsko, Českú republiku, Poľsko, Maďarsko a Slovensko. Geografická poloha regiónu v strede kontinentu sa odzrkadľuje v strategickej polohe regiónu, ktorý prešiel počas histórie významnými geopolitickými zmenami po prvej a druhej svetovej vojne, ako aj po páde bipolarity.

Rozpad Československej federatívnej republiky v roku 1992 znamenal vznik dvoch nástupníckych štátov – Českej republiky a Slovenskej republiky (SR). Oba štáty boli počas studenej vojny súčasťou multinárodného štátu ČSSR, ktorý patril do východného komunistického bloku pod kontrolou ZSSR. V roku 1993 sa novovzniknutý štát Slovenská republika stala právnym nástupcom ČSFR vo všetkých významných bilaterálnych a multilaterálnych medzinárodných zmluvách. Mierový rozpad ČSFR znamenal vznik nového aktéra v strednej Európe, ako aj v medzinárodných vzťahoch.

Rozpad ČSFR mal významné dôsledky pre SR, ktorá sa ocitla v novej geopolitickej situácii. Rozpadom federácie došlo k značnému zníženiu mocenského potenciálu novovzniknutého štátu, a to najmä v oblasti národnej obrany, národného hospodárstva a občianskej spoločnosti. SR sa tak stala malým štátom v rámci strednej Európy. Jej primárnym národným záujmom sa stalo zaistenie štátnej suverenity a teritoriálnej integrity. Vzhľadom na to, že SR bola od svojho vzniku malým štátom, zaistenie primárneho záujmu sa nezaobišlo bez garanta bezpečnosti.[7]

Z hľadiska moci patrí Slovenská republika k malým štátom, keďže nie je schopná ovplyvňovať správanie sa ostatných štátov v medzinárodných vzťahoch alebo prinútiť ich k určitému rozhodnutiu. Nie je ani schopná priamo zasahovať do medzinárodnej politiky s cieľom dosiahnuť vlastné mocenské alebo ekonomické ciele. Zahraničnopolitické ciele Slovenskej republiky sú teda obmedzené, pričom sa nesnaží zmeniť aktuálne status quo a fungovanie systému medzinárodných vzťahov. Medzinárodné vzťahy však predstavujú priestor pre dosahovanie primárnych cieľov štátu, akými sú zaistenie bezpečnosti, územnej suverenity, ale aj autonómie a prosperity. Jedným z nástrojov, prostredníctvom ktorých môže Slovenská republika tieto záujmy dosiahnuť, je členstvo v medzinárodných organizáciách. Z tohto hľadiska Slovenská republika od svojho vzniku deklarovala svoj zahraničnopolitický cieľ – začleniť sa euro-atlantických štruktúr.

---

[5] DRULÁKOVÁ, R., DRULÁK, P. (2007): Tvorba a analýza zahraniční politiky. s. 64.

[6] RUSIŇÁK, P.: (2010). Malé štáty v medzinárodných vzťahoch a ich bezpečnosť [online]. Dostupné na internete: http://fmv.euba.sk/RePEc/brv/almnch/A2010-2.pdf.

[7] New Geopolitics of Central and Eastern Europe [online] Dostupné na internete: http://www.batory.org.pl/upload/geopolityka.pdf.

4 Slovenská republika v medzinárodných organizáciách

Slovenská republika sa od svojho vzniku stala členským štátom mnohých významných regionálnych a globálnych medzinárodných organizácií, ktoré sú relevantnými v oblasti medzinárodných politických a bezpečnostných vzťahov. Jedným z dlhodobo hlavných pilierov slovenskej zahraničnej politiky je členstvo v Organizácii Spojených národov (OSN). Priority slovenského členstva SR v OSN sú založené na hodnotách ako multilateralizmus, rovnosť, transparentnosť, rešpektovanie slobody a ľudských práv, mier a bezpečnosť, sociálny, ekonomický a environmentálny rozvoj.[8] V rámci aktivít OSN sa SR angažuje najmä v oblastiach mier a bezpečnosť, ochrana základných ľudských práv a slobôd, rozvoj.

V oblasti mieru a bezpečnosti je SR od svojho vzniku najaktívnejšia. V rokoch 2006 – 2007 pôsobila ako nestály člen Bezpečnostnej rady OSN a vo februári 2007 predsedala Bezpečnostnej rade OSN. V rámci pôsobenia v Bezpečnostnej rady OSN venovala SR osobitnú pozornosť boju proti terorizmu a šíreniu zbraní hromadného ničenia (ZHN) najmä vo vzťahu k Iránu, KĽDR a neštátnym aktérom a v tomto kontexte presadzovala implementovanie rezolúcie BR OSN 1540 z 2004, ktorá zaväzuje členské štáty OSN k prijatiu legálnych opatrení proti šíreniu ZHN obzvlášť v súvislosti s neštátnymi aktérmi.[9]

Prostredníctvom mierových misií OSN sa SR môže aktívne zapájať do riešenia kríz a konfliktov, a tak aktívne vstupovať do medzinárodných vzťahov. V oblasti medzinárodného krízového manažmentu v rámci mierových operácií OSN SR vystupuje aktívne od svojho vzniku. V súčasnosti sa príslušníci Ozbrojených síl SR podieľajú na riešení kríz v rámci Mierovej operácie OSN na Cypre (UNFICYP) a Mierovej operácie OSN na Blízkom východe (UNTSO) s mandátom pozorovateľskej misie v Izraeli a Sýrii.[10] SR ako malý štát sa bude aj naďalej v rámci OSN usilovať o podporu demokratických hodnôt a noriem medzinárodného práva s cieľom presadzovania svojich zahraničnopolitických priorít.

V oblasti medzinárodnej bezpečnosti a garancie bezpečnosti je pre SR kľúčovým členstvo v euro-atlantických štruktúrach. Pre zvýšenie bezpečnosti SR a jej obranyschopnosti primárnym záujmom bolo členstvo v Organizácii Severoatlantickej zmluvy (NATO). Tento záujem bol realizovaný už v roku 1993, kedy SR vstúpila do Severoatlantickej rady pre spoluprácu. Vzájomná rozširujúca sa spolupráca vo vojenskej a obrannej dimenzii pokračovala v rámci projektu Partnerstvo pre mier ku ktorému SR pristúpila v roku 1994. Napriek deklarovanému cieľu všetkých slovenských vlád stať sa členským štátom NATO, SR sa na zoznam kandidátskych krajín na členstvo v NATO dostala až na Washingtonskom summite v roku 1999. Na summite bol zároveň prijatý Akčný plán členstva za účelom pripraviť kandidátske krajiny na členstvo v NATO. SR oficiálne získalo pozvánku na prístupové rokovania o vstupe do NATO na Pražskom summite v roku 2002. V rámci prístupových rokovaní bolo úlohou slovenskej diplomacie dokázať pripravenosť stať sa členom aliancie. SR formálne nadobudla členstvo v NATO v roku 2004.[11]

Vstupom do NATO SR získalo hlavne zvýšenie bezpečnosti a obranyschopnosti. Ďalšími dôvodmi vstupu SR do NATO bola najmä profesionalizácia armády, zvýšenie vplyvu a postavenia v rámci medzinárodných politických a bezpečnostných vzťahov, spolupráca s najmodernejšími armádami sveta a v neposlednom rade aj podpora a uľahčenie vstupu SR do EÚ.[12]

---

[8] Slovenská republika a Organizácie Spojených národov (OSN) [online] Dostupné na internete: http://www.mzv.sk/zahranicna_politika/slovensko_v_osn-sr_v_osn.

[9] Ibidem.

[10] Počty príslušníkov OS SR v operáciách medzinárodného krízového manažmentu [online] Dostupné na internete: http://www.mosr.sk/pocty-prislusnikov-os-sr-v-operaciach-medzinarodneho-krizoveho-manazmentu/

[11] Cesta Slovenska do NATO [online] Dostupné na internete: http://www.mzv.sk/zahranicna_politika/slovensko_v_nato-cesta_slovenska_do_nato.

[12] Čo sme získali vstupom do NATO? [online] Dostupné na internete:

Z členstva v NATO SR vyplývajú aj mnohé povinnosti, keďže sa jedná o vojensko-politickú organizáciu kolektívnej obrany. To znamená, že povinnosťou SR je zapojiť sa do operácií kolektívnej obrany podľa článku 5 Washingtonskej zmluvy. Na druhej strane SR má možnosť participovať aj na operáciách na podporu mieru mimo článku 5 Washingtonskej zmluvy v rámci medzinárodného krízového manažmentu. V tomto kontexte sa SR aktívne zapojila do operácií NATO v štátoch bývalej Juhoslávie počas 90. rokov 20. storočia. V súčasnosti aktívne participuje na operácii na podporu mieru v Afganistane v rámci operácie Resolute Support, ktorá má mandát na udržanie mieru a stability v krajine a v rámci veliteľstva NATO v Sarajeve v Misii NATO na podporu mieru v Bosne a Hercegovine.[13]

Najvýznamnejšou regionálnou organizáciou z pohľadu zahraničnopolitických záujmov SR je Európska únia (EÚ). Teritórium EÚ je teda primárnym prostredím, v ktorom SR realizuje svoje národné záujmy. Členstvo v EÚ bolo hlavným zahraničnopolitickým záujmom SR od jej vzniku a bolo podporované všetkými vládami SR. Účasť SR v rámci európskej bezpečnostnej architektúry bolo kľúčovým pre zabezpečenie primárnych národných záujmov SR, akými sú zaistenie bezpečnosti a prežitia. V tomto kontexte SR bola závislá na integrácii do EÚ po vzniku samostatného štátu a jej zahraničnopolitické priority v rámci EÚ sú realizované najmä prostredníctvom Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky (SZBP) a Spoločnej bezpečnostnej a obrannej politiky (SBOP).

Intenzívne rokovania o pristúpení SR k EÚ začali v roku 1999. SR prijala, mimo iných, oficiálne aj záväzky vyplývajúce z Amsterdamskej zmluvy, pričom podporila ciele a priority SZBP EÚ a deklarovala svoj zámer spolupracovať a aktívne participovať na operáciách krízového manažmentu v rámci Európskej bezpečnostnej a obrannej politiky (EBOP). Napriek slovenskej podpore SZBP a EBOP, zahraničná a bezpečnostná politika SR sa v rokoch 1999 – 2001 orientovala primárne na aktivity NATO, čo bolo de facto potvrdené aj v dokumente Priority zahraničnej politiky Slovenskej republiky na roky 2001 – 2003.[14] Možno povedať, že EBOP bola z pohľadu zahraničnopolitických záujmov SR vnímaná ako komplementárna štruktúra k NATO, ktorá znamenala posilnenie transatlantického spojenectva. V roku 2002 slovenská vláda deklarovala zámer SR podporiť posilňovanie SZBP a EBOP v rámci vonkajších vzťahov EÚ a ochotu spolupracovať a aktívne prispieť do operácií krízového manažmentu EÚ. Po vstupe SR do EÚ v roku 2004 SR potvrdila ochotu stať sa uznávaným demokratickým partnerom v rámci európskych a medzinárodných vzťahov. Tento záväzok však zároveň znamenal zvýšenie zodpovednosti SR v medzinárodných politických a bezpečnostných vzťahoch.

V praktickej rovine sa SR zapojila do operácií krízového manažmentu EÚ už v roku 2003, kedy participovala na vojenskej misii EÚ Concordia v Macedónsku a politicky podporila vojenskú operáciu EÚ Artemis v Demokratickej republike Kongo. V roku 2006 SR sa zúčastnila podpornej misie AMIS v Darfure a prispela do operácie EUPM v Bosne a Hercegovine v rokoch 2003 – 2012. V súčasnosti je SR zapojená do civilných misií EUBAM v Moldavsku a na Ukrajine, EULEX v Kosove, EUPOL v Afganistane, EUPOL COPPS v Palestínskej samospráve, EUMM v Gruzínsku a do vojenskej operácie EUFOR ALTHEA v Bosne a Hercegovine.[15]

---

http://www.mzv.sk/zahranicna_politika/slovensko_v_nato-co_sme_ziskali_vstupom_do_nato.

[13] Počty príslušníkov OS SR v operáciách medzinárodného krízového manažmentu [online] Dostupné na internete: http://www.mosr.sk/pocty-prislusnikov-os-sr-v-operaciach-medzinarodneho-krizoveho-manazmentu/.

[14] TARASOVIČ, V. (2004): Slovenská republika a spoločná zahraničná a bezpečnostná politika Európskej únie [online]. Dostupné na internete: http://www.euractiv.sk/obrana-a-bezpecnost/analyza/slovenska-republika-a-spolocna-zahranicna-a-bezpecnostna-pol.

[15] Počty príslušníkov OS SR v operáciách medzinárodného krízového manažmentu [online] Dostupné na internete: http://www.mosr.sk/pocty-prislusnikov-os-sr-v-operaciach-medzinarodneho-krizoveho-manazmentu/.

Dôležitou výzvou pre SR v nadchádzajúcom období bude predsedníctvo v Rade EÚ v druhej polovici roku 2016. Pre SR ako malý štát ide o šancu posilniť postavenie SR v rámci EÚ a zapojiť slovenskú diplomaciu do formovania kľúčových politík EÚ. SR sa v rámci vonkajších vzťahov EÚ zameria na susedskú politiku a podporu Východného partnerstva a uplatňovanie dohôd o voľnom obchode medzi EÚ a Ukrajinou, Moldavskom a Gruzínskom. V rámci krízového manažmentu sa bude SR zameriavať najmä na prevenciu konfliktov v rámci štátov Východného partnerstva. Na zaistenie bezpečnosti svojich hraníc sa SR bude zameriavať na zmenu legislatívy týkajúcej sa vonkajších hraníc EÚ a zároveň na posilnenie opatrení v boji proti pašeráctvu a ilegálnej migrácii.[16] Zameranie SR počas predsedníctva zodpovedá politike malých štátov v rámci medzinárodných vzťahov.

5 Záver

Slovenská republika je od svojho vzniku malým štátom v geopolitickom priestore strednej Európy, čo determinuje jej špecifické postavenie v rámci medzinárodných vzťahov. Malé štáty ako SR sa vyznačujú nedostatkom moci na presadzovanie svojich záujmov v zahraničí a rovnako majú malú schopnosť ovplyvňovať správanie sa iných aktérov. Pre presadzovanie ich zahraničnopolitických priorít v medzinárodných vzťahoch sa tak stalo členstvo v medzinárodných organizáciách kľúčovým.

SR je príkladom malého štátu, ktorý sa od svojho vzniku stal členom najvýznamnejších medzinárodných organizácií. Prostredníctvom členstva v nich tak môže dosahovať nielen svoje vlastné ciele, ale aj ciele spoločné s ostatnými štátmi. Navyše zapojenie sa SR do mierových operácií v rámci medzinárodného krízového manažmentu je jedným zo zahraničnopolitických nástrojov, ktorými disponuje malý štát a ktoré môže využiť na ovplyvňovanie a aktívne zasahovanie do medzinárodných vzťahov.

Významným z pohľadu zahraničnej politiky SR je členstvo v OSN. Za najvýznamnejšie aktivity slovenskej diplomacie v medzinárodných politických a bezpečnostných vzťahoch na globálnej úrovni možno považovať členstvo v Bezpečnostnej rade OSN a aktívnu participáciu na mierových operáciách OSN. Z hľadiska bezpečnosti je pre SR kľúčovým členstvo v NATO. Členstvo v NATO v prvom rade pre SR znamená zvýšenie jej bezpečnosti a obranyschopnosti, avšak na druhej strane predstavuje príležitosť pre zapojenie SR do riešenia medzinárodných konfliktov a kríz. Najvýznamnejšou medzinárodnou organizáciou z pohľadu národných záujmov SR je EÚ, čo determinuje aj jej participáciu na aktivitách v rámci SZBP a SBOP. Významnú príležitosť pre posilnenie postavenia SR ako malého štátu v rámci EÚ a pre zapojenie slovenskej diplomacie do formovania kľúčových politík EÚ predstavuje nadchádzajúce predsedníctvo v Rade EÚ.

Zoznam použitej literatúry

Cesta Slovenska do NATO [online] In: *MZV*, 2015. [Citované 10. 1. 2016] Dostupné na internete:http://www.mzv.sk/zahranicna_politika/slovensko_v_nato-cesta_slovenska_do_nato.

Čo sme získali vstupom do NATO? [online] In: *MZV*, 2015. [Citované 10. 1. 2016] Dostupné na internete: http://www.mzv.sk/zahranicna_politika/slovensko_v_nato-co_sme_ziskali_vstupom_do_nato.

[16] Východiská 18-mesačného programu Rady EÚ – príspevok Slovenskej republiky únie [online]. Dostupné na internete:http://www.rokovanie.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=24754.

DRULÁKOVÁ, R., DRULÁK, P. (2007): *Tvorba a analýza zahraniční politiky*. Praha: Oeconomica, 2007. ISBN 978-80-245-1184-9.
KREJČÍ, O. (2001): *Mezinárodní politika*. Praha: EKOPRESS, 2001. ISBN 80-86119-45-9.

New Geopolitics of Central and Eastern Europe [online] In: *Stefan Batory Foundation*, 2005. [Citované 20. 12. 2015] Dostupné na internete:
http://www.batory.org.pl/upload/geopolityka.pdf.

Počty príslušníkov OS SR v operáciách medzinárodného krízového manažmentu [online] In: *MOSR*, 2016. [Citované 10. 1. 2016] Dostupné na internete: http://www.mosr.sk/pocty-prislusnikov-os-sr-v-operaciach-medzinarodneho-krizoveho-manazmentu/.

RUSIŇÁK, P. (2010): Malé štáty v medzinárodných vzťahoch a ich bezpečnosť [online] In: *Almanach: Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky*, 2010. [Citované 20. 12. 2015] Dostupné na internete: http://fmv.euba.sk/RePEc/brv/almnch/A2010-2.pdf.

Slovenská republika a Organizácia Spojených národov (OSN) [online] In: *MZV*, 2015. [Citované 10. 1. 2016] Dostupné na internete:
http://www.mzv.sk/zahranicna_politika/slovensko_v_osn-sr_v_osn.

TARASOVIČ, V. (2004): Slovenská republika a spoločná zahraničná a bezpečnostná politika Európskej únie [online]. In: *Euractiv*, 2015 [Citované 10. 1. 2016]. Dostupné na internete:
http://www.euractiv.sk/obrana-a-bezpecnost/analyza/slovenska-republika-a-spolocna-zahranicna-a-bezpecnostna-pol.

THORHALLSSON, B., WIVEL, A. (2006): Small States in the European Union: What Do We Know and What Would We Like to Know? [online] In: *Cambridge Review of International Affairs*, 2006. [Citované 20. 12. 2015] Dostupné na internete: http://www.cesruc.org/uploads/soft/130311/1-130311111352.pdf.

Východiská 18-mesačného programu Rady EÚ – príspevok Slovenskej republiky únie [online]. In: *Úrad vlády SR*, 2015 [Citované 10. 1. 2016]. Dostupné na internete:
http://www.rokovanie.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=24754.

KEY FACTORS OF THE TERRITORY'S SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT: INNOVATIVE ASPECT

Marina Akhmetova

Economics and Finances Department, Perm National Research Polytechnic University, Komsomolsky prospect 29, Perm, Russia, e-mail: miahmetova@gmail.com

Strategy of territorial development needs to be based on mutual influence of socio-economic and innovative factors. The paper discloses socio-economic determinants that provide to reinforce territory's innovative development. These determinants are higher education development, improving of social and transport infrastructure, growth in small business and trade. And author carried out a correlation analysis of the innovative environment factors, which have a decisive influence on the territorial development. The study revealed the main factors of territory's socio-economic development and, particularly, improving living standards. These determinants include improving of specific innovative infrastructure and innovative businesses, development of science, as well as the development of innovative economy in general. The results of this study may be used in the government practice of different territories (countries, regions) for decision-making in the field of socio-economic development.[1]

Key words: Regional economy, Socio-Economic Development, Innovative Factors, Living Standards, Correlation Analysis.

JEL: O38, O31, O18

Innovative potential is a combination of resources and conditions in creating innovative products. Certainly innovative potential is an important institutional factor that determines the prospects and directions of innovative system development (hereinafter IS) in the region. However resources, entering the IS, are created in the socio-economic environment. And innovative environment ensures the transformation of resources to innovations. The innovative environment also provides the change in living standards and human economic activity.

For the purposes of the study assume that the underlying people's living standards do not change under the influence of innovations. In the same time assume that the development of science and innovative economy do not depends on the people's income level in the region, habitation safety, social and institutional support, business conditions, etc. It is necessary to refute or to prove the existence and the significance of this interaction to test the hypothesis.

Upon detection of the interdependencies it needs to identify the key determinants of IS development in the region. The monitoring indicators should be selected so that they are diverse, sufficient, measurable and applicable to any region of Russia. The data source for the study is based on the statistical observation through 83 regions of Russia in 2012.

As a result of a comprehensive synthesis of the most common methods in assessing the regional development level was proposed author's technique to estimate the level of

[1] The work has been financed by the Russian Humanitarian Scientific Fund (Project 16-12-59008).

innovative potential in the regions. The estimation algorithm includes 7 stages and consists of socio-economic environment indicators and innovative environment indicators.

In the first stage identified 10 groups of socio-economic environment indicators and3 groups of innovative environment indicators.

In the first case, 10 groups of indicators x_1-x_{28} formed on the basis of the hypothesis, that in socio-economic environment any person has the opportunity to be born (demography), be healthy and educated (health and education), work and get income (the income level; the development of entrepreneurial initiatives; the level of economic development), live in comfortable conditions on the developed area (housing conditions; environmental conditions; security; transport infrastructure and the level of territory's development), relax and obtain social services (provision of social infrastructure). These conditions directly affect the economic and innovative activity at the stages of personality formation as a consumer, student, specialist, scientific researcher, entrepreneur, expert or innovator.

The regional innovative environment level is characterized by 3 groups of indicators z_1-z_{20}: the development of science and education (generation of human and research resource), development of innovative infrastructure (provision of processes for innovative products production), the development of an innovative economy (income generation) which describe innovative activity in the region.

The second stage is the data collection and verification of statistical information according to requirements, confirmed by the availability of data for each region.

In the third stage for each region there was a calculation of normalized indicators with formulas (1) and (2). They are based on the reduction of indicators for all regions to the value of the region-model, as the goal of development for each region is achieving the ultimate level of socio-economic and innovative activity, achieved at least one region.

$$K_{i'n} = \frac{k_{in}}{k_{imax}} \quad (1),$$

$$K_{i'n} = \frac{k_{in}}{k_{imin}} \quad (2),$$

where$K_{i'n}$– normalized value of the *i*-indicator (*x* or *z*) on the *n* region;

k_{in}–value *i*-index (*x* or *z)* on the *n* region;

k_{imax} and k_{imin}–maximum and minimum value of the *i*-indicator (*x* or*z*) among all regions.

The normalized value of the indicator for each region varies from 0 to 1.

In the fourth stage there is a sum of all normalized indicators. Calculation of the integral indicators for innovative environment levelY_1 and socio-economic environment level Y_2 using formulas (3) and (4):

$$Y_{1'n} = \sum_{i=1}^{20} Z_{i'n} \quad (3),$$

$$Y_{2'n} = \sum_{i=1}^{28} X_{i'n} \quad (4),$$

where *n* is a region's number (from 1 to 83);

Y_1 and Y_2– integral indicator of innovative environment level and socio-economic environment level for the*n* region;

$Z_{i'n}$$uX_{i'n}$ – normalized value of the *i*-indicator (*x* or *z*) for the *n* region.

Integral indicator of the socio-economic development can be set according to the number of indicators from 0 to 28, and the integral indicator of the innovative environment development - from 0 to 20.

At the fifth stage, there is necessary to verify the presence and assess the degree of interaction of 83 integral indicators Y_1 and Y_2 before the main analysis. The value of correlation coefficient is 0.65, indicates a high degree of fidelity to the assumptions of mutual influence. The calculated value of *t*-Student criterion is more than critical value as

$t_{calculation.}$=11,87 >$t_{critical}$=1,99, therefore, the coefficient of correlation is significant and the relationship can be considered significant.

The sixth step is the main analysis of relations between the integral innovative environment indicator Y_1 and individual factors of socio-economic environment x_1-x_{28}.

The seventh step is the interpretation of the correlation analysis results. The obtained results show the average correlation between the socio-economic environment level (expressed through the indicators of number of University students per 10 000 persons - x_{17}, the turnover of retail trade per capita - x_{25}) and the innovation environment level - Y_1. Correlation coefficient in the range of 0.5-0.7.

Essential correlation with the innovation environment level - $Y_1$is demonstrated by such indicators as the income of social infrastructure objects - x_8, the turnover of micro and small enterprises per capita - x_{13}, the density of public roads with hard surface - x_{19}. Correlation coefficient in the range 0.7 to 0.9.

In other words, the development of small business and trade, higher education, social and transport infrastructure are prerequisites of innovation development in the region.

On the other hand, at **the sixth step** is the main analysis of relations between integral index of socio-economic environment Y_2 and individual factors of the innovation environment z_1-z_{20}.

The seventh stage is also the interpretation of the correlation analysis results.The obtained results demonstrate the presence of significant links between individual innovative environment indicators (z_1-z_{20}) and the socio-economic environment level in general (Y_2).

Key factors of socio-economic development in the region are presented through the following indicators:

1) The development of science and education (z_1, z_3, z_5, z_7) is the number of national research universities, units.; the number of PhDs per 100000 inhabitants, persons; number of doctors per 100 000 inhabitants, persons; the number of organizations engaged in training postgraduates, units.; the number of organizations engaged in training of doctoral students, units.
2) The development of innovative entrepreneurship and infrastructure (z_{11}) is the number of organizations engaged in research and development per 10,000 inhabitants.
3) The development of an innovative economy (z_4, z_{17}-z_{18}, z_{20}) is the share of Russian exports of technologies and services of technical nature in terms of revenues, %; applications for patents (for inventions, utility models), units; issued patents (for inventions, useful models, industrial samples), units; number of used advanced production technologies, units.

In other words, the development of science, education, innovative infrastructure and entrepreneurship, and innovative economy development in general are prerequisites for territory's socio-economic development, particular, improving the living standards in the region. Therefore, in the formation of high-quality living environment plays a leading role the opportunity to use advanced technologies and opportunity to carry out a scientific research of applied nature. The acquisition of high-tech products abroad temporarily compensates for the lack of domestic inventions, however, there is necessary to intensify the development and implementation of Russian innovative products and technologies, as they, according to the results of the study do have a significant impact on the regional economy.

The interdependence of socio-economic and innovation systems are very close and capable enough stable conditions to cause the effect of mutual amplification. This relationship is significant because the level of society increases due to bring new ideas and innovations are enhanced under conditions of general socio-economic well-being. This interaction is important because it demonstrates that depressed areas will not become innovative leaders

only at the expense of financial injections. It is required firstly to raise the living standards of this territory, to create a day-to-day infrastructure, and only then begin to develop the innovative sector. And on the other hand, support and innovations are essential conditions for an effective regional policy management aimed to improving the living standards.

References

Antonenko I.V. (2014): The innovative potential of the regional economy: formation and implementation. In: *Scientific Review of the Doctor of economic Sciences*, 2014. p. 51.

Akhmetova M.I., Persky J.K., Semenova E.V. (2014): Constructing typological grouping of regions on the basis of the innovation potential In: *Scientific Review*. No. 8, 2014. p. 407-415.

DubrovskayaY., Akhmetova M.I. (2015): Interaction of innovative infrastructure actors as a factor of divergence processes controllingin regional socio-economic systems In: *Economy and Entrepreneurship*,No. 10 (Part 2). 2015. p. 290-295.

Baeva O.N. (2012): Human Development Index: methods of identification and evaluation at the regional level In: *Proceedings of the Irkutsk State Academy of Economics.*No 5., 2012. p. 143-147. [Cited 02.04.2014]. Available online: http://cyberleninka.ru/article/n/indeks-chelovecheskogo-razvitiya-metodiki-opredeleniya-i-otsenki-na-urovne-regiona.

Bortnik I.M., Senchenya G.I., Miheev N.N. (2012): Assessment and monitoring of innovative development Russian regions In: *Innovations.* 2012. - 9 (167). p. 48-61.

Gazizullin F.G., Gazizullin N.F., Gazizullin T.N. (2012): Innovative thinking - is vital for the modernization of economy In: *Problems of modern economy.* 2012. No 3. p. 25-26.

Grishina I.V., Polynev A.O. Timonin S.A. (2012): Standards of living of Russian regions: the research methodology and the results of a comprehensive evaluation // *Modern productive forces.* 2012. No. 1. p. 70-83. [Cited 25.01.2014]. Available online: http://sopsjournal.ru/upload/SOPS_magazine_N1_10.pdf.

Gohbert. M.. (2012): Higher School of Economics, 2012. [Cited 10.02.2014]. Available online: http://www.hse.ru/primarydata/rir2012.

Federal State Statistics Service of the Russian Federation.(2013): [Cited 08.10.2013]. Available online: http://www.gks.ru.

Comparative City Data Set. (2014): In: *Innovation Cities Program* [Official Site]. [Cited 20.02.2014]. Available online: http://www.innovation-cities.com/comparative-city-data-set/7347.

Innovation Cities Analysis Report. (2014): In: *Innovation Cities Program* [Official Site]. [Cited 17.03.2014]. Available online: http://www.innovation-cities.com/purchase-innovation-cities-analysis-report/377.

Rating of Russian regions for standards of living In: *Group RIA News.* M., 2013. [Cited 28.02.2014]. Available online: http://vid1.rian.ru/ig/ratings/life_2013.pdf.

The Global Innovation Index 2013.The Local Dynamics of Innovation. (2013): In: Soumitra Dutta and Bruno Lanvin. Geneva, Switzerland: World Intellectual Property Organization (WIPO); New Delhi, India: Confederation of Indian Industry (CII), 2013. [Cited 03.03.2014]. Available online: http://www.globalinnovationindex.org/content.aspx?page=GII-Home.

The index of readiness of Russian regions to the Information Society 2010-2011. (2012): Analysis of the digital divide subjects of the Russian Federation / ed. T.V. Ershov, Y.E. Khokhlova, S.B. Shaposhnikov. M.: Institute of the Information Society, 2012. [Cited 19.09.2014]. Available online: http://eregion.ru/sites/default/files/upload/report/index-russian-regions-2010-2011.pdf.

CREATIVE INDUSTRIES TODAY: USA VS. EU

Kristína Baculáková

Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovak republic, e-mail: kristina.baculakova@euba.sk

Creative industries became essential part of policies of member state of European Union as well as USA. It is now almost 20 years since the concept came into existence. However, creative industries in EU and USA differ in terms of theoretical concepts, understanding of creative industries as well as their economic importance. In our paper, we compare macroeconomic situation of creative industries in the USA and EU based on two most relevant concepts of Florida and Department of Culture, Media and Sport of UK. We use micro approach analyzing each sector separately. Our goal is to look at the development of creative industries in recent years and identify measures which helped to develop them both, in USA and in EU.
Key words: creative industries, EU, USA
JEL: Z10, O11

1 Introduction

The term creative industries firstly appeared in 1994 in the Australian report Creative Nation. In Europe, the concept came into existence in United Kingdom in 1998, when the first mapping was done by the Department of Culture, Media and Spot (DCMS). DCMS approach is sectorial one focused on definition of particular industries. It is commonly understood as a base approach in Europe; however, it is not the only one. John Howkins, British author writing about creative industries became famous with his popular book: Creative Economy: How People Make Money from Ideas. He is dealing with one core idea – that the creativity can be learned and practised. His approach is focused more on people in comparison to the definition of UK. These two can be considered as pilot theories and views on problematic of creative industries in Europe.

In the USA, concept became famous thanks to Richard Florida and his book The Rise of the Creative Class. The book introduced theoretical background for understanding what creative industries are. He also introduced his famous 3T theory describing technology, talent and tolerance as key factors for development of creative industries. He also calculated 3T index for all American states and created table most creative cities, or, the cities with the best future potential for development.

Understanding of creative industries today is really broad – from microeconomic view to managerial theories, people focused approaches (Howkins 2011, Florida 2002), theories of creativity and innovation and economic growth (Kloudová, 2010, Sarooghi, 2014).

In this paper, we compare creative sectors in USA and EU. We also analyse support of creative industries and its development in the last years. In the end, we identify and compare measures adopted by both economies and formulate some recommendations.

2 Comparison of definition of creative industries in USA and EU

Creative industries in the USA are defined by NAICS codes (North American Industry Classification System) and employees working in the creative industries by SOC (Standard Occupational Classification), BEA (Bureau of Economic Analysis) states so called ACP industries (Art and Cultural Production). However, there are various definitions. Each of these combines different NAICS codes or focuses only on occupational characteristics. This situation is very similar to Europe. The reason is very clear. Describing and defining creativity is highly subjective matter.

Creative Economy Coalition (CEC, 2014) understands as creative industries following sectors:

- Advertising;
- Architecture and related;
- Culture and heritage;
- Design;
- Film, video and sound;
- Independent artists;
- Internet broadcasting and publishing;
- Music production, distribution and sale;
- Performing arts and entertainment;
- Printing and publishing;
- Television and radio.

As for theories of creative industries, Richard Florida is without doubt the author that popularised creative industries in the USA. He described key forces transforming our economy and culture in the last decades. He determined the most creative cities across the US, which ranked the best in his 3T index. These are Boulder (0,981), San Francisco (0,970) and Boston (0,968). (Florida, 2002, 254). However, when we take the three subindexes separately, Seattle ranks number 1in Technology index, Durham in Talent index and San Diego in Tolerance index.

Florida focuses on people working in creative industries rather than industries itself. He describes how better working conditions and open environment could attract so called creative class and boost the new economic potential of the city or region.

EU does not have any coherent methodology how to understand creative industries. Each member state has its own perception and statistics. EU also does not have any statistical account on creative industries. Mostly implemented approach seems to be the sectorial definition made by DCMS of UK. According to this approach, creative industries are:

- Advertising;
- Architecture;
- Art and antiques;
- Crafts;
- Design;
- Fashion;
- Film and video;
- TV and radio;
- Music industry;
- Interactive leisure software;
- PC services;
- Performing Arts;
- Publishing.

It seems the sectors are almost the same. Following this finding, it is then meaningful to compare the performance of creative industries both in the USA and in the EU.

3 Economic contributions of creative industries in the USA

Creative industries or APC industries increased their share on GDP by 3, 8 % in 2012 and create a value added of $698, 7 billion. (BEA, 2015). Employment for all ACP industries represented 4, 7 million jobs in 2012.[1] Core arts represent together $129 billion and supporting arts and cultural production $547 billion.

Table 1: Value Added by Arts and Cultural Production Industry in $ million

Core Industries	*2007*	*2012*
Performing Arts	10 600	16 116
Independent artists	15 786	19 297
Agents/Managers	1 801	2 113
Promoters	8 500	7 553
Museums	4 783	5 075
Advertising	22 535	29 289
Architecture	17 492	13 910
Design	17 151	14 573
Photography	7 572	8 045
Fine art	3 986	2 855
Supporting Industries	*2007*	*2012*
Publishing	80 862	77 850
Motion picture	61 744	95 868
Sound recording	11 427	16 303
Broadcasting	107 124	121 091

Source: BEA 2015

As visible from the table, the biggest increase in value added for core industries are recorded for advertising, performing arts and independent artists. As for the supporting industries, we have chosen 4 key sectors, namely publishing, motion picture, sound recording and broadcasting. Another belonging to the supporting industries are production of music instruments, supporting and information services, manufacturing, wholesale and construction. Motion picture, broadcasting and sound recording increased the most. When we look at the chart, it is clear; that supporting industries have the biggest share on value added and also that these sectors have continuously risen, except of year 2009. On the other hand, core industries represent less than one third of the total values added. In comparison with year 2007, their share was oscillating slightly above 100 $ bill.

The most creative states or the states with the biggest share of APC industries are California, Washington, New York followed by Vermont, Massachusetts, Connecticut, Oregon, Nevada, Utah, and Arizona. On the other hand, the states with the smallest percentage of creative occupation are represented by Central America, namely North Dakota, South Dakota, Arkansas, Mississippi. (Americans for the Arts, 2015).

[1] Americans for Art´s statistic states 2 909 382 people working in Arts – related businesses.

Chart 1: Value Added by Arts and Cultural Production Industry

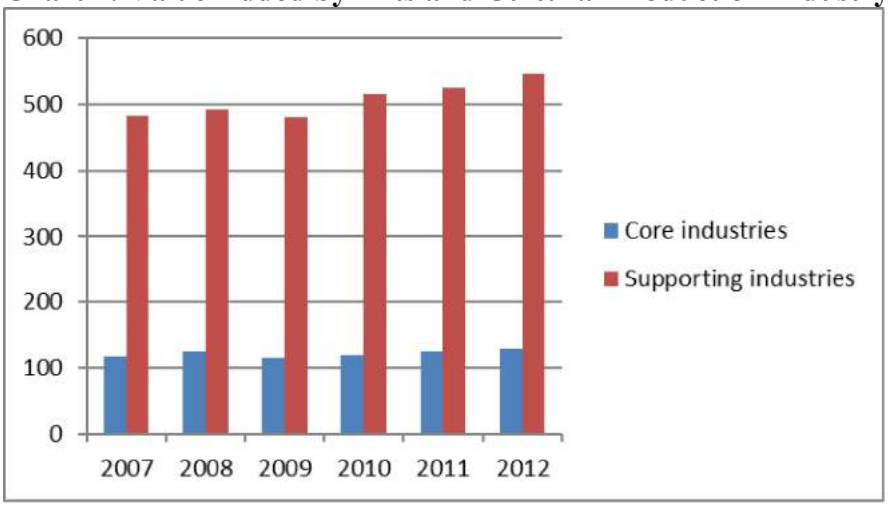

Source: BEA 2015

4 Economic contributions of creative industries in the EU

As we already mentioned, there is no single definition of creative industries on the EU level. The best way seems to be the sectorial approach, similarly as in the USA. EUROSTAT offers statistic by NACE rev. 2 codes. The turnover of creative industries in EU represented 535, 9 $billion. The share on GDP in 2014 was 2, 6 % and creative industries employment was 3, 1 % of the total workforce. (EY,2014). Following table shows macroeconomic data for NACE codes J.58, J.59, J.60, J.62, J.63, and M.73.

Table 2: Value added and total turnover of creative industries in EU 28 in 2012 in $mil.

Industries	*Value added*	*Turnover*
Publishing activities	56 026,9	134 090,2
Motion picture, video and television program production	25 472,7	68 266,6
Television programming and broadcasting activities	26 768,5	65 596,0
Information service activities	30 445,0	61 630,4
Architectural and engineering activities	152 857,4	311 570,3
Scientific research and development	26 621,9	63 460,9
Advertising and market research	51 924,6	160 782,8
Other professional, scientific and technical activities	38 918,3	36 155,5

Source: own calculation from EUROSTAT database 2014

The most important creative sectors are architecture, advertising and broadcasting with the biggest total turnover and value added. The most successful states are United Kingdom, Germany, France, from smaller states Finland, Sweden, Estonia.

The most important development of creative industries in EU appeared after adoption of strategic document Green Book on Unlocking the Potential of Cultural and Creative Industries, where creative industries was firstly officially named.

5 Tool and programs for support of creative industries

When we talk about creative industries, we have to mention some barriers of these sectors. These are present no matter of country. We divided into three categories:

a) Author´s barriers
   - volatile demand for products, creative products are not products of everyday usage;
   - price of creative products is subjective, creativity is subjective category;
   - related financing problems.

b) Consumer´s barrier
   - little free time;
   - price of the product/performance is too high;
   - poor access to culture.

c) Economic barriers
   - little attention paid to development of creative industries;
   - little knowledge about creative industries;
   - insufficient statistical data and missing methodology;
   - lack of financing.

It is difficult to eliminate all of the barriers. However, we believe that correctly set tools and programmes could support the development of creative industries. It is crucial for the author to get the proper salary for his work. Therefore, sufficient and functioning legal system is a must. Only guaranteed intellectual property rights can motivate artist to fully focus on creative activity. USA, in comparison with EU, has taken step forward with its legislation. United States has set up administrative departments as United States Trade Representative, International Trade Administration, and Copyright Office, and also adopted Copyright Law, Electronic Piracy Prohibition Act, Cross-Century Digital Copyright Law, Semi-Conductor Chip Protection Law, and other series of protection laws, in order to strengthen the supervision and protection for copyright.

Since the income from artistic works is not regular and it is very volatile, it is beneficial for the author to have some financial support. The support has several forms. Program Creative Europe for 2014 – 2020 supports authors in form of international mobility to gain new skill and new audience. Financial funds are mostly focused on education and organization of international cultural a creative events. However, not only international events are important. We see possibility in supporting domestic cultural and creative events, because there are still a lot of countries in EU, as well as in the USA, where creative industries are known only marginally. Zora Jaurová, the president of Creative Industry Forum in Slovakia stated that not financing is crucial for creative industries, but the recognition.[2]

Consumer´s barrier are closely connected to the economic situation. Little free time is usually caused by work overload and everyday duties. This is of course, because of the effort to earn the living. Creative industries should be available for everyone, everyone could afford to attend cultural event, at least. There is a question about finding the balance between the

[2] Event EU Stakeholder Brunch, 26. 5. 2015.

artist's salary and the price of the creative product/service. Again, financial programs can cover the cost for the author while reducing the final price for the customer.

The efforts to eliminate economic barriers in the EU are large. Several strategic documents tools adopted (Creative Europe program 2014 – 2020, European Creative Industries Alliance). Thus, we see no more problem of little attention on the EU level. However, within Union, this problem still occurs in states of V4 (especially in Slovakia, Hungary, and Poland) or newer member states of western Balkan. This is also connected with insufficient data and methodology and lack of financing. Neither EU, nor USA seems to have one common methodology and statistical database for all the states. Each state reports its own data, or, in some cases, does not report anything. Variety in codes taken into account when doing the statistics causes that the comparison of development of creative industries between states is biased. Therefore, creating statistical account of creative industries with fixed codes (or other methodology) would allow measuring the changes in longer time perspective and comparing the results between the countries.

Conclusion

The importance of creative industries is rising in both – EU and USA. However, there are still barrier that creative industries have to overcome on their way of development. It is clear that recent years has brought more attention to the topic, on the other hand, supportive tools and programmes are sometimes vague. Initial enthusiasm often ends up forgotten with the first problems arriving. Studies are done, measures are recommended, but no action is taken. We see the problem that creative industries are often overshadowed by other economic sectors, because their economic impact is not yet high. It is usually said that creative industries will be strategic sector of the future, also because of sustainable growth, economic growth (Kloudová, 2010) and the end of industrial era. The question is, whether they can take over the role of key economic sectors and whether creative products and services will be the daily consumed ones.

References

AMERICAN FOR ARTS. (2015): *The Creative Industries in the United States.* [online]. [Cited 16. 11. 2015]. Available online: http://www.americansforthearts.org/sites/default/files/pdf/2015/by_program/reports_and_data/research_studies_and_publications/creative_industries/2015_United_States_Color.pdf.

BEA. (2015): *Spending on Arts and Cultural Production Continues to Increase.* [online]. [Cited 15. 11. 2015]. Available online: http://www.bea.gov/newsreleases/general/acpsa/acpsa0115.pdf.

CEC. (2014): *America´s Creative Economy*. [online]. [Cited 16. 11. 2015]. Available online: https://www.arts.gov/sites/default/files/Research-Art-Works-Milwaukee.pdf.

DCMS. (1998): *Creative Industries Mapping Document 1998*. [online]. [Cited 03. 12. 2014]. Available online: https://www.gov.uk/government/publications/creative-industries-mapping-documents-1998.

EY. (2014): *Creating Growth: Measuring cultural and creative markets in the EU*. [online]. [Cited 23. 12. 2014.] Available online:

http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Measuring_cultural_and_creative_markets_in_the_EU/$FILE/Creating-Growth.pdf.

FLORIDA, R. (2002)*:* The Rise of the Creative Class. In: *The Washington Monthly*, May 2002 pp. 15-25.

HOWKINS, J. (2011): *The Creative Economy: How People Make Money From Ideas*. London. Penguin Books. ISBN 978-0-141-97703-4.

KLOUDOVÁ, J. a kol. (2010): *Kreativní ekonomika: vybrané ekonomikcé, právní, masmediální a informatizační aspekty.* EUROKÓDEX. Bratislava. ISBN 978-80-89447-20-6.

KLOUDOVÁ, J., ZHANG J. (2011): Factors which influence creative economy in China. In: *Creative and knowledge society: international scientific journal.* ISSN 1338-4465. 1, 1, pp. 5-19.

SAROOGHI, H. et al. (2014): Examining the relationship between creativity and innovation: A meta-analysis of organizational, cultural, and environmental factors. In *Journal of Business Venturing 30 (2015) 714–731.*

ZHANG, J. et. al. (2001): Experiences of Creative Industries Development in Developed Countries and Enlightenments. *In Asian Social Science* Vol. 7, No. 8; August 2011, pp. 237 - 240.

PODPORA PRIAMYCH ZAHRANIČNÝCH INVESTÍCIÍ V SLOVENSKEJ REPUBLIKE – ANALÝZA INVESTIČNEJ POMOCI

Martina Balejová

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: martina.balejova@gmail.com

Priame zahraničné investície (PZI) zohrali počas posledných dvoch dekád významnú úlohu v ekonomickom rozvoji a hospodárskej transformácii celého regiónu strednej a východnej Európy. Uvedené tvrdenie platí i pre prípad Slovenskej republiky, ktorá od svojho vzniku zaznamenala relatívne vysokú úroveň prílevu PZI do rôznych sektorov hospodárstva, pričom možno identifikovať viacero faktorov, ktoré k tomuto trendu pozitívne prispeli. Predkladaný príspevok sa zameriava na jeden konkrétny aspekt lákania PZI a to priamu podporu zahraničným investorom zo strany štátu. Práca analyzuje schému investičnej pomoci v Slovenskej republike, jej ciele, právny rámec, formy a podmienky udelenia a zároveň približuje trendy v súvislosti s jej poskytovaním v rokoch 2002 – 2015.
Kľúčové slová: Slovenská republika, priame zahraničné investície, štátna pomoc, Zákon o investičnej pomoci, schéma investičnej pomoci

Over the last two decades, foreign direct investments (FDI) have played a significant role in economic development and economic transformation of the entire region of Central and Eastern Europe. The same applies for the Slovak Republic which recorded a relatively high level of FDI inflows into the various sectors of the economy since its establishment. It also possible to identify several factors that positively affected this trend. The present paper focuses on one particular aspect of attracting FDI – and that is direct state aid in the form of investment incentives. The work analyzes the investment aid scheme in the Slovak Republic, its objectives, legal framework, forms and conditions and also presents trends in relation to investment aid granting in the years 2002-2015.
Key words: Slovak Republic, foreign direct investment, state aid, Investment Aid Act, investment aid scheme
JEL: F21

1 Úvod

Začiatok 90. rokov 20. storočia je pre krajiny strednej a východnej Európy (SVE) charakteristický začiatkom procesu transformácie z centrálne plánovaného hospodárstva na podmienky trhovej konkurencie. Uvedené zmeny boli spojené s otváraním národných trhov, či už z hľadiska obchodného alebo investičného a v tejto súvislosti začali krajiny čeliť novým výzvam. Aby mohol byť transformačný proces označený ako úspešný, vyžadoval si totiž postupnú integráciu týchto krajín do svetového hospodárstva. Krajiny SVE, bývalé socialistické republiky vrátane Slovenska, tak začali čeliť novej výzve konkurencieschopnosti v globálnom meradle. Jedným zo spôsobov, ako mohli krajiny posilniť svoje postavenie na svetových trhoch a zvýšiť svoju schopnosť adaptácie na podmienky medzinárodnej

konkurencie bola stimulácia prílevu PZI ako nástroja povzbudzujúceho ekonomickú aktivitu, vytváranie nových pracovných miest a rast národného produktu. V tejto súvislosti krajiny postupne implementovali rôzne stratégie na lákanie PZI a začali využívať rôzne druhy iniciatív zameraných na zvýšenie atraktivity danej krajiny pre zahraničných investorov. Tieto snahy zahŕňali okrem iného postupnú dereguláciu podnikateľského prostredia, prijímanie reforiem zameraných na zlepšenie a zjednodušenie podmienok podnikania, privatizáciu či zriaďovanie národných agentúr na podporu prílevu investícií (takzvané IPAs, z ang. *Investment Promotion Agencies*). Jedným z takýchto nástrojov, zvyšujúcich atraktivitu krajiny pre PZI je i priama štátna podpora zahraničným investorom vo forme rôznych investičných stimulov.

Názory odbornej i laickej verejnosti na štátnu podporu takéhoto druhu sa líšia. Zástancovia investičných stimulov argumentujú napríklad tým, že ide o nevyhnutný nástroj stimulácie podnikateľského prostredia, ktorý je vo svetovom hospodárstve využívaný plošne a v takmer každej krajine sveta. Pokiaľ teda nedôjde k dohode všetkých krajín o eliminácii investičných stimulov, budú i naďalej predstavovať veľmi dôležitý nástroj lákania PZI. Investičná pomoc je zároveň označovaná za významný faktor pri rozhodovaní firiem o lokalizácii investície. Podľa zástancov ide o relatívne lacné opatrenie na stimuláciu ekonomickej aktivity a tvorby pracovných miest, ktorého náklady sa ekonomike štátu v dlhodobom horizonte vrátia vo forme daňových príjmov či iných príspevkov do štátneho rozpočtu v súvislosti s podnikateľskou aktivitou a zamestnávaním. Fakt, že ultimátnym cieľom investičných stimulov je podpora rozvoja regiónov s nižšou životnou úrovňou a zamestnanosťou takisto predstavuje podporný argument pre ich využívanie. Druhá strana názorového spektra argumentuje preceňovaním úlohy, ktorú investičné stimuly zohrávajú pri rozhodovaní investora. Zatiaľ čo charakter a nastavenie podnikateľského prostredia – stabilný a transparentný daňový systém, odvodové zaťaženie, vymožiteľnosť práva a celková podnikateľská „kultúra“ je považovaná za nevyhnutný faktor, štátne stimuly v tomto procese predstavujú iba motivačnú a okrajovú úlohu. Druhým argumentom znižujúcim dôležitosť investičnej pomoci je tvrdenie, že deformuje trhové princípy a vytvára nerovnováhu, ktorá negatívne ovplyvňuje podnikateľské prostredie v krajine. Pre skupinu odporcov je zároveň veľmi ťažké vyhodnotiť úspešnosť, výsledky a efektivitu investičnej pomoci.

Bez ohľadu na to, ktoré názorové spektrum prezentuje tvrdenia bližšie k realite, dostupnosť investičných stimulov, ich štruktúra a objem nesporne ovplyvňujú rozhodnutie investora o lokalizácii jeho investície. Dôkazom je fakt, že štátna podpora tohto druhu je v praxi relatívne často využívaná a to nie len v rozvojových krajinách ale i v hospodársky vyspelých štátoch. V tejto súvislosti považujeme za dôležité upozorniť na fakt, že PZI pozitívne ovplyvňujú a priamo prispievajú k ekonomickému rozvoju regiónov do ktorých smerujú a plnia tak i funkciu podpory regionálneho rozvoja.[1] Schéma investičnej podpory v Slovenskej republike (SR) totiž nie je poskytovaná iba spoločnostiam so zahraničným kapitálom, ale i podnikateľským subjektom slovenského pôvodu. Napriek tomu, že jedným z cieľov schémy investičnej pomoci je pozitívne stimulovať prílev zahraničných investícií a zvyšovať atraktivitu krajiny pre investorov, jej ultimátnym a hlavným zámerom je regionálny rozvoj, podpora zaostalejších regiónov a znižovanie regionálnych disparít. Zahraničné investičné projekty podľa viacerých autorov pozitívne prispievajú k hospodárskemu rastu a vyšším mzdám. Sú takisto charakteristické vyššou produktivitu ako domáce firmy, vďaka čomu sa na lokálny trh obohacuje o technológie a know-how.[2] Prispievajú k tvorbe pracovných miest, predstavujú príležitosti na uplatnenie absolventov, vytvárajú nové obchodné možnosti pre miestne etablované spoločnosti, prispievajú daňami a inými príspevkami nie len do štátneho ale i lokálneho rozpočtu. Možno teda konštatovať, že

[1] NIKOLOVOVA, P. (2012): The Impact of FDI on the Host Economy, s. 32.
[2] LIPSEY, R.E. (2004): Home- and Host-Country Effects of Foreign Direct Investment, s. 358.

PZI majú pozitívny vplyv na odstraňovanie regionálnych disparít a to nie len z národného ale i celosvetového hľadiska. Investičné stimuly tak nie sú iba prirodzenou súčasťou konkurenčného boja o zahraničného investora, ale predstavujú i dôležitý nástroj ekonomického a sociálneho rozvoja a odstraňovania regionálnych disparít medzi hospodársky menej rozvinutými a vyspelejšími regiónmi.

Cieľom predkladaného príspevku je predostrieť zjednodušenú analýzu schémy investičnej pomoci v SR, predstaviť jej ciele, právny rámec, formy a podmienky udelenia a zároveň priblížiť trendy v súvislosti s jej poskytovaním v rokoch 2002 – 2015.Predkladaný článok vychádza z dostupnej literatúry venujúcej sa PZI a problematike investičnej pomoci, vládnych materiálov (najmä Ministerstvo hospodárstva SR a Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí SR) a relevantných právnych predpisov SR upravujúcich problematiku investičnej pomoci (avšak za žiadnych okolností nemôže byť považovaný za právny výklad).

2 Investičná pomoc v Slovenskej republike – základné atribúty

2.1 Investičné stimuly ako nástroj na elimináciu regionálnych disparít

Slovenská republika je krajina vyznačujúca výraznými regionálnymi disparitami, ktoré sa z ekonomického hľadiska prejavujú v rôznych sférach. Ide napríklad o relatívne významné rozdiely v miere evidovanej nezamestnanosti, výške priemernej mzdy či úrovni HDP na obyvateľa. Uvedené tvrdenie potvrdzujú i aktuálne dáta zverejnené Štatistickým úradom Slovenskej republiky, podľa ktorých je rozdiel medzi najnižšou a najvyššou mierou nezamestnanosti v jednotlivých krajoch Slovenska až 10,14 % (najnižšiu mieru eviduje Bratislavský kraj – 6,06 %, pričom najvyššiu hodnotu dosahuje miera nezamestnanosti v Prešovskom kraji – 16,20 %). Z pohľadu absolútnych hodnôt je tento rozdiel ešte výraznejší – kým v Bratislavskom kraji si hľadá prácu 20 413 osôb, v Prešovskom kraji je počet ľudí evidovaných na Úrade práce až trojnásobne vyšší a dosahuje až 64 310 osôb. Ak uvedenú komparáciu vykonáme na úrovni menších územných celkov, resp. okresov, analyzované dáta vykazuje ešte signifikantnejšie disparity. Rozdiel medzi najnižšou a najvyššou mierou nezamestnanosti v jednotlivých krajoch Slovenska je až 23,11 %. Zatiaľ čo najnižšiu mieru eviduje okres Bratislava V (4,66 %, resp. 3 345 osôb evidovaných ako nezamestnaných), najvyššiu okres Rimavská Sobota (27,77 %, resp. 11 301 osôb evidovaných na Úrade práce).[3] Obdobné disparity sú evidované aj pokiaľ ide o výšku priemerných miezd v rozličných slovenských regiónoch. Pri porovnaní rozdielu medzi najvyššou a najnižšou priemernou nominálnou mesačnou mzdou zamestnanca v Slovenskej republike podľa krajov možno konštatovať, že mzda v Bratislavskom kraji dosahuje až o 67 % vyššiu hodnotu (1 286 eur) ako v Prešovskom (767 eur). Z pohľadu okresov narážame opäť na výrazne signifikantnejšie rozdiely, keď je podľa dát Štatistického úradu Slovenskej republiky priemerná mzda zamestnanca v okrese Bratislava II až o 131 % vyššia (1 422 eur) ako priemerná mzda v okrese Bardejov (614 eur).[4]

Investičná pomoc je i z tohoto dôvodu dôležitým a rozšíreným nástrojom slovenskej národohospodárskej politiky. Jej cieľom je pozitívne motivovať investorov, aby umiestnili svoje nové prevádzky, resp. rozširovali už existujúce operácie prioritne v menej rozvinutých regiónoch a teda v oblastiach s vyššou mierou nezamestnanosti či nižšou mierou HDP na obyvateľa. Základným nástrojom stimulácie rozvoja zaostalejších regiónov je totiž

[3] ÚSTREDIE PRÁCE, SOCIÁLNYCH VECÍ A RODINY: Nezamestnanosť – mesačné štatistiky. [online]. [Citované 29.11.2015] Dostupné na internete: http://www.upsvar.sk/statistiky/nezamestnanost-mesacne-statistiky/2015.html?page_id=467299.

[4] ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR: Náklady práce – kľúčové ukazovatele. [online]. [Citované 29.11.2015] Dostupné na internete: http://datacube.statistics.sk/TM1WebSK/TM1WebCubeViewer.aspx?ObjectId=35629998.

zabezpečenie zdrojov potrebných pre ich rozvoj a práve ekonomická aktivita súkromných podnikov, majúca pozitívny vplyv na zamestnanosť, výšku miezd a celkovú životnú úroveň dokáže prispievať k eliminácii vyššie spomenutých disparít. Investičné stimuly sa tak de facto využívajú ako nástroj regionálnej politiky, hoci ekonomická teória a ani žiadna právna norma slovenskej alebo európskej legislatívy explicitne neuvádzajú vzťah medzi regionálnou politikou a investičnou podporou (viď tabuľku č. 1).[5]

2.2 Legislatívny rámec poskytovania investičnej pomoci v SR

Na úrovni Slovenskej republiky sú podmienky poskytovania investičnej pomoci upravené Zákonom č. 561/2007 Z.z. o investičnej pomoci (ďalej len „zákon o investičnej pomoci"). Režim poskytovania investičných stimulov bol však v uplynulých rokoch predmetom viacerých zmien, ktorých cieľom bolo reagovať na vývoj vyplývajúci z rozvoja slovenskej ekonomiky a členstva v EÚ. Medzi posledne prijatú legislatívnu úpravu patrí Nariadenie vlády SR č. 219/2015 Z. z. z 26. augusta 2015, ktorým sa ustanovuje maximálna intenzita investičnej pomoci a výška investičnej pomoci v jednotlivých regiónoch SR, ktoré je v platnosti od 15. septembra 2015. Základnou zmenou, ktoré uvedené Nariadenie prinieslo je zosúladenie maximálnej intenzity investičnej pomoci s mapou regionálnej pomoci na roky 2014 až 2020 schválenou podľa usmernení EÚ o regionálnej štátnej pomoci na roky 2014 – 2020. Slovensko sa tak delí na celky podľa NUTS 2 klasifikácie EÚ a teda na: Bratislavský kraj, západné Slovensko, stredné Slovensko a východné Slovensko. Nakoľko je však Bratislavský kraj zo schémy investičnej pomoci vylúčený,[6] budeme od neho v predmetnej analýze abstrahovať. V uvedených zónach sa po novom maximálna intenzita určuje podľa HDP na obyvateľa k priemeru EÚ, a nie vo vzťahu k miere nezamestnanosti v Slovenskej republike, ako tomu bolo podľa predchádzajúcej úpravy (maximálna výška investičnej pomoci vo forme podpory na jedno pracovné miesto sa však i naďalej odvíja od miery nezamestnanosti v danom okrese – viď časť 2.3).

Ako sme uviedli, právny rámec investičnej pomoci v SR sa opiera aj o reguláciu na európskej úrovni. Pre prehľadnosť uvádzame v nasledujúcej tabuľke sumár legislatívnych noriem upravujúcich poskytovanie pomoci v podmienkach SR:

Tabuľka 1: Právny rámec regionálnej investičnej pomoci v Slovenskej republike – európska a národná úroveň

Úroveň EÚ	1. Nariadene Komisie č. 651/2014 zo 17. júna 2014 o vyhlásení určitých kategórií pomoci za zlučiteľné s vnútorným trhom podľa článkov 107 a 108 zmluvy („Všeobecné nariadenie o skupinových výnimkách") 2. Usmernenia o regionálnej štátnej pomoci na roky 2014 – 2020 (2013/C 209/01) 3. Mapa regionálnej pomoci na roky 2014 – 2020
Národná úroveň	4. Zákon č. 561/2007 Z. z. o investičnej pomoci 5. Zákon č. 231/2001 Z. z. o štátnej pomoci 6. Zákon č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti

[5] MIHÓK, P. – MARCINEKOVÁ, Z. (2007): Investičné stimuly – nástroj regionálnej politiky?, s. 7.

[6] Vylúčenie Bratislavského kraja zo schémy investičnej pomoci vyplýva zo spomínaného chápania investičných stimulov ako nástroja podpory ekonomického rozvoja znevýhodnených oblastí SR a znižovania existujúcich regionálnych disparít.

	7. Zákon č. 595/2003 Z. z. o dani z príjmov 8. Nariadenie vlády Slovenskej republiky č. 481/2011 Z. z., ktorým sa ustanovuje maximálna intenzita investičnej pomoci a hodnota investičnej pomoci podľa formy investičnej pomoci a miery nezamestnanosti v okresoch podľa jednotlivých regiónov Slovenskej republiky v platnom znení 9. Nariadenie vlády SR č. 219/2015 Z. z. z 26. augusta 2015, ktorým sa ustanovuje maximálna intenzita investičnej pomoci a výška investičnej pomoci v jednotlivých regiónoch Slovenskej republiky

Prameň: MINISTERSTVO HOSPODÁRSTVA SR (2015): Regionálna investičná pomoc, s. 3, SARIO (2015): Štátna pomoc

2.3 Základné podmienky poskytovania regionálnej investičnej pomoci v SR

Zákon o investičnej pomoci explicitne definuje ktoré typy investičných zámerov možno podporiť.[7] Oprávnené projekty možno rozdeliť do štyroch kategórií a to:

1. priemyselná výroba,
2. technologické centrá,
3. centrá strategických (alebo zdieľaných) služieb,
4. a strediská cestovného ruchu.

Z hľadiska charakteru investície je možné podporiť nie len založenie nového podniku, ale i expanziu už existujúcich podnikov v uvedených štyroch kategóriách. Investičnú pomoc je takisto možné poskytnúť investorom, ktorých investičný zámer plánuje diverzifikáciu výroby existujúceho výrobného podniku o nové výrobky, ktoré sa predtým v podniku nevyrábali, či zásadnú zmenu výrobného programu existujúceho podniku priemyselnej výroby.

Zákon o investičnej pomoci zároveň definuje konkrétne podmienky nevyhnutné na to, aby sa investor s projektom mohol o investičný stimul uchádzať. V závislosti od typu investičného projektu sa na každý zo štyroch kategórií vzťahujú špecifické kvantitatívne podmienky. Vo všeobecnosti však možno tvrdiť, že medzi základné hodnotiace parametre patrí minimálna hodnota investície (resp. minimálna hodnota oprávnených nákladov), minimálny podiel nového technologického zariadenia či minimálny počet vytvorených nových pracovných miest. Pred špecifikáciou jednotlivých podmienok pre každú z vyššie uvedených kategórií je však dôležité definovať pojem oprávnených nákladov (ON), ktoré predstavujú jeden zo základných elementov pre výpočet výšky poskytnutej investičnej pomoci. Medzi ON zaraďujeme náklady na obstaranie dlhodobého majetku v súvislosti s investičným projektom – ide jednak o dlhodobý hmotný majetok (DHM) vo forme pozemkov, budov, strojového a technologického zariadenia (pričom technológie musia byť nové, obstarané za trhových podmienok a vyrobené nie skôr než dva roky pred obstaraním), alebo o dlhodobý nehmotný majetok (DNM) vo forme patentových práv, licencií, práv, know-how alebo nepatentových technických poznatkov. Alternatívne sa za ON môžu považovať aj celková výška miezd (pred zdanením) na pracovné miesta vytvorené v súvislosti s investičným projektom za obdobie 2 rokov. V súvislosti s ON je takisto vhodné definovať pojem intenzita pomoci. Ide o výšku pomoci vyjadrenú ako percento z ON. Problematike maximálnej intenzite pomoci (resp. maximálnemu podielu z ON, ktorý môže byť investorovi

[7] Sektory, ktoré sú v súlade s európskou legislatívou zo schémy investičnej pomoci vylúčené: poľnohospodárstvo, rybné hospodárstvo, uhoľný priemysel, lodiarstvo, dopravu a strategické odvetvia, resp. výrobu, distribúciu a infraštruktúru energie.

schválený vo forme investičnej pomoci) ako i formám pomoci sa bližšie venuje časť 2.3 predkladaného príspevku.

Ako sme spomenuli v úvode podkapitoly, schválenie investičnej podpory podlieha splneniu špecifických podmienok určených pre jednotlivé druhy investičných projektov. V tejto súvislosti možno investičné projekty rozdeliť do dvoch kategórií podľa toho, či sa podmienky menia v závislosti od okresu v ktorom plánuje investor uskutočňovať investičný zámer alebo nie.

Medzi projekty, ktorých podmienky sa nemenia v závislosti od okresu patri technologické centrá a centrá strategických (zdieľaných) služieb. Ich prehľad uvádzame v nasledovnej tabuľke.

Tabuľka 2: Podmienky poskytnutia investičnej pomoci pre centrá strategických služieb a technologické centrá

	Centrum strategických služieb	**Technologické centrum**
Min. výška investície	400 tis. eur	500 tis. eur
Min. krytie vlastným imaním	200 tis. eur	250 tis. eur
Min. percento zamestnancov s vysokoškolským vzdelaním	60 %	70
Min. počet nových prac. miest	40	30

Prameň: § 5 a § 6 zákona č. 561/2007 Z. z. v znení neskorších predpisov.

Zákon o investičnej pomoci zároveň definuje podmienky pre poskytnutie investičných stimulov pre projekty priemyselnej výroby ako i turistických centier. Tieto podmienky sa však menia v závislosti od toho v ktorom okrese investor plánuje projekt realizovať. Zákon pre tento účel kategorizuje okresy SR do troch zón v závislosti od miery evidovanej nezamestnanosti (MEN) – okresy s MEN nižšou než je celoslovenský priemer, okresy s MEN vyššou než je celoslovenský priemer a okresy s MEN aspoň o 35 % vyššou ako je celoslovenský priemer. Pre každý okres platí iná hodnota pokiaľ ide o minimálnu výšku investície, podiel nového technologického vybavenia v prevádzke ako i minimálne krytie vlastným imaním. Kritérium počtu novovytvorených pracovných miest zostáva pre každý okres rovnaké.

Tabuľka 3: Podmienky poskytnutia investičnej pomoci pre projekty priemyselnej výroby a turistické centrá (v závislosti od percentuálnej miery MEN v danom okrese v porovnaní s priemernou MEN v SR)

	Priemyselná výroba[8]		
	MEN < 100 %	**100% < MEN < 135 %**	**MEN > 135 %**
Min. výška investície	10 mil. eur	5 mil. eur	3 mil. eur
Min. krytie vlastným imaním	50 %	50 %	50 %

[8] V prípade projektov priemyselnej výroby realizovanými malými a strednými spoločnosťami sa podmienka minimálnej výšky investície znižuje na polovicu.

Min. podiel nových technológií	60 %	50 %	40 %
Min. počet nových prac. miest	40	40	40
	Turistické centrum		
Min. výška investície	10 mil. eur	5 mil. eur	3 mil. eur
Min. krytie vlastným imaním	50 %	50 %	50 %
Min. podiel nových technológií	40 %	20 %	20 %
Min. počet nových prac. miest	40	40	40

Prameň: § 4 a § 7 zákona č. 561/2007 Z. z. v znení neskorších predpisov.

2.4 Formy investičných stimulov a maximálne intenzity pomoci

Investičná podpora, ktorú je možné investorom v súlade zo zákonom o investičnej pomoci poskytnúť môže nadobúdať štyri základné formy:

1. finančná dotácia (grant),
2. daňová úľava,
3. príspevky na novovytvorené pracovné miesta,
4. prevod štátneho/mestského majetku na investora za zvýhodnenú cenu.

Maximálna intenzita pomoci (resp. maximálny podiel z ON, ktorý môže byť investorovi schválený vo forme investičnej pomoci) sa po poslednej novelizácii zákona určuje na základe výšky HDP na obyvateľa v danom regióne a pre programové obdobie 2014 – 2020 sú v zákone o investičnej pomoci stanovené nasledovne: pre východné a stredné Slovensko na úrovni 35 %, zatiaľ čo pre západné Slovensko (s výnimkou Bratislavského kraja, ktorý je ako sme spomínali vyššie z uvedenej schémy vylúčený) 25 %. Zákon takisto upravuje maximálnu intenzitu v prípade pomoci pre malé a stredné podniky (podniky s menej ako 250 zamestnancami a ktorých ročný obrat nepresahuje 50 mil. eur a/alebo celková ročná súvaha nepresahuje 43 mil. eur),[9] v prípade ktorých môže dôjsť k zvýšeniu hranice intenzity o 10 až 20 %.[10]

Vyššie spomínaná metóda určenia maximálnej intenzity pomoci však platí len pri dotáciách, daňových úľavách a prevode majetku. Pri príspevku na novovytvorené pracovné miesto sa okresy SR členia do 4 kategórií, resp. zón (A až D) podľa miery evidovanej nezamestnanosti (MEN) v porovnaní s priemernou MEN v SR.[11] Pre výpočet maximálnej intenzity následne platí nasledovný vzorec: čím vyššia nezamestnanosť, tým vyšší maximálny možný príspevok. Pre obmedzený rozsah predkladaného príspevku však od bližšej špecifikácie konkrétnych maximálnych intenzít abstrahujeme.

[9] Definíciu malých a stredných podnikov možno nájsť v Prílohe 1 Nariadenia komisie (EÚ) č. 651/2014 zo 17. júna 2014 o vyhlásení určitých kategórií pomoci za zlučiteľné s vnútorným trhom podľa článkov 107 a 108 zmluvy.

[10] Uvedená možnosť zvýšenia investičnej pomoci sa však neaplikuje pre tzv. veľké investičné projekty, resp. projekty s oprávnenými výdavkami nad 50 mil. eur.

[11] Zóna A: MEN >160 % priemernej MEN v SR; zóna B: 135 % < MEN < 160 %; zóna C: 100 % < MEN < 135 %; zóna D: 100 % > MEN

3 Štatistický prehľad schválených investičných projektov v období 2002 – 2014

Na Slovensku sa podľa súčasného legislatívneho rámca definovaného vyššie poskytuje podpora investícií od roku 2002. Za toto obdobie vláda SR schválila investičnú pomoc v hodnote viac ako 1,5 mld. eur pre 165 investičných projektov v hodnote presahujúcej 7,5 mld. eur. Po rozmachu investičnej podpory v období 2004 až 2007 sa v posledných rokoch počet podporených investícií stabilizoval na relatívne nižšej úrovni (približne 10 až 13projektov za rok).[12] Rekordným rokom je rok 2006, kedy vláda SR schválila až 48 investičných projektov v hodnote takmer 1,5 mld. eur. Z pohľadu novovytvorených pracovných miest podporili schválené projekty vznik až viac ako 51 tis. nových pozícií.

Tabuľka 4: Prehľad schválených investičných projektov v období 2002 – 2014

	Počet schválených projektov	Výška plánovaných nákladov (mil.)	Vytvorené pracovné miesta (mil.)
2002	1	66,39	582
2003	1	1075,22	3500
2004	18	1740,00	8392
2006	48	1464,87	15499
2007	16	883,43	6113
2008	5	389,38	2199
2009	8	383,34	2976
2010	11	108,99	1350
2011	10	260,01	2120
2012	10	388,26	2412
2013	11	395,86	2459
2014	13	454,89	1630
2015*	13	168,74	2004

Prameň: Ministerstvo hospodárstva Slovenskej republiky, Zoznam spoločností, ktorým bolo schválené poskytnutie regionálnej pomoci.

Zo štatistického hľadiska je zaujímavá analýza a rozdelenie štátnej pomoci podľa jednotlivých foriem poskytnutých investičných stimulov. Z grafu 1 vyplýva, že najpopulárnejšou formou investičnej pomoci je daňová úľava. V roku 2006 schválila vláda SR úľavu na dani až 39 investorom v celkovej hodnote viac ako 206 mil. eur. Tento trend možno pozorovať aj v posledných rokoch a vo všeobecnosti platí, daňové úľavy predstavujú najväčšiu položku štátne podpory takmer v každom sledovanom roku. Výnimkou sú roky 2003, 2004, 2007 a 2009 kedy mali najväčšie zastúpenie spomedzi investičných stimulov

[12] MINISTERSTVO HOSPODÁRSTVA SR: Zoznam spoločností, ktorým bolo shválené poskytnutie regionálnej pomoci .[online]. [Citované 27.11.2015] Dostupné na internete:http://www.mhsr.sk/investicne-zmluvy/131775s.

priame finančné granty. Tie sa v priebehu posledných troch rokov mierne zvyšujú, stále však predstavujú pomerne malú časť v porovnaní s daňovými úľavami. Pokiaľ ide o rok 2015, predmetná analýza abstrahuje od mesiaca december, nakoľko dáta za tento mesiac nie sú v čase tvorby príspevku k dispozícii. Za prvých 11 mesiacov však vláda SR stihla schváliť 13 investičných projektov, čo je rovnaký počet ako za celý rok 2014. Ďanovú úľavu poskytla všetkým 13 investičným projektom, druhou najčastejšou formou podpory boli finančné granty, za ktorými nasledovali príspevky na nové pracovné miesta.

Graf 1: Rozdelenie schválených investičných projektov podľa jednotlivých foriem podpory z hľadiska výšky poskytnutej dotácie

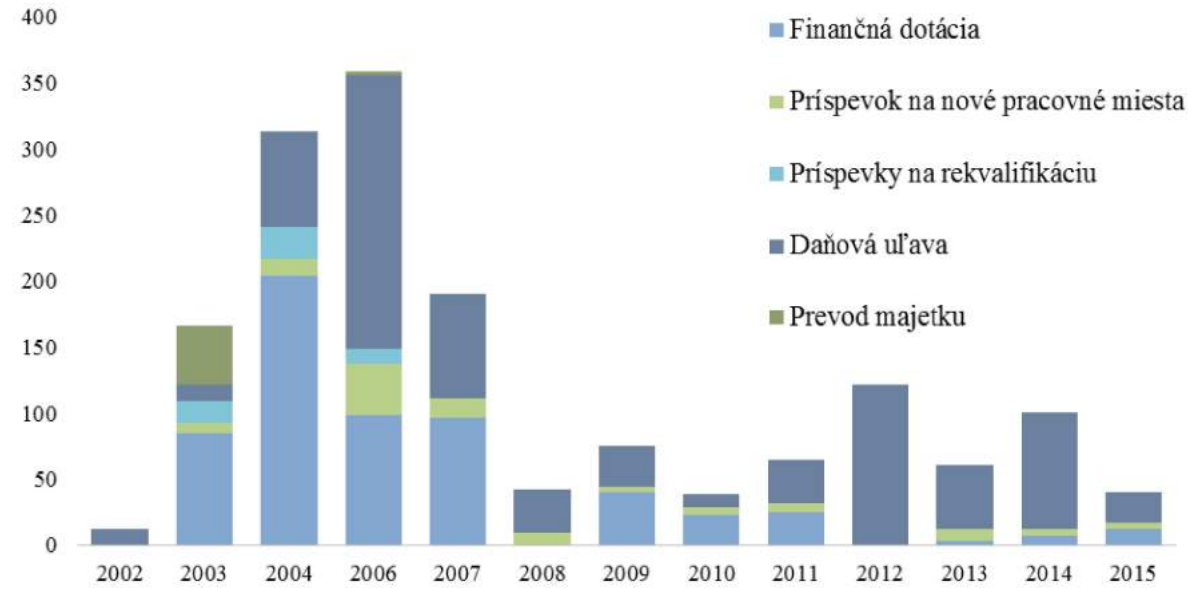

Pozn.: Vlastné spracovanie.

Prameň: Ministerstvo hospodárstva Slovenskej republiky, Zoznam spoločností, ktorým bolo schválené poskytnutie regionálnej pomoci.

4 Záver

Prezentovaný príspevok predstavuje základný prehľad a zjednodušenú analýzu schémy investičnej pomoci v SR. Poukazuje na to, že hlavným cieľom investičnej pomoci je regionálny rozvoj, podpora zaostalejších regiónov a znižovanie regionálnych disparít. Na základe štatistík článok demonštruje, že v podmienkach SR predstavuje investičná pomoc veľmi obľúbený nástroj národohospodárskej politiky, pozitívne stimulujúci prílev zahraničných investícií.

Článok zároveň priblížil právny rámec investičnej pomoci v SR a poukázal na zmeny, ktoré priniesla jej posledná legislatívna úprava. Takisto definoval formy a podmienky udeľovania stimulov a v poslednej kapitole poskytol štatistický prehľad schválených investičných projektov, reflektujúci trendy v poskytovaní investičnej pomoci od roku 2002 až do súčasnosti.

Zoznam použitej literatúry

LIPSEY, R.E. (2004): Home- and Host-Country Effects of Foreign Direct Investment in *Challenges to Globalization: Analyzing the Economics*, 2004, Chicago: University of Chicago Press. ISBN 0-262-03615-4, s. 358.

MINISTERSTVO HOSPODÁRSTVA SR (2015): Regionálna investičná pomoc. [online] [Cit. 28.11.2015] Dostupné na internete:
https://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_18C77A
E8104AA145C1257B4F00D9592_SK/$File/Regionalna_investicna_pomoc.pdf.

NIKOLOVOVA, P. (2012): The Impact of FDI on the Host Economy in*Working Paper Series*, 2012, Charles University: Center for Economic Research and Graduate Education Academy of Sciences of the Czech Republic, Economics Institute. ISSN 1211-3298, s. 32

NARIADENIA KOMISIE (EÚ) Č. 651/2014 ZO 17. JÚNA 2014 O VYHLÁSENÍ URČITÝCH KATEGÓRIÍ POMOCI ZA ZLUČITEĽNÉ S VNÚTORNÝM TRHOM PODĽA ČLÁNKOV 107 A 108 ZMLUVY (2015) [online] [Cit. 25.11.2015] Dostupné na internete: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014R0651 &from=SK.

NARIADENIE VLÁDY SLOVENSKEJ REPUBLIKY Č. 219/2015 Z. Z. Z 26. AUGUSTA 2015, KTORÝM SA USTANOVUJE MAXIMÁLNA INTENZITA INVESTIČNEJ POMOCI A VÝŠKA INVESTIČNEJ POMOCI V JEDNOTLIVÝCH REGIÓNOCH SLOVENSKEJ REPUBLIKY: (2015) [online] [Cit. 25.11.2015] Dostupné na internete:
https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2007/561/20150401.html#.

SLOVENSKÁ AGENTÚRA PRE ROZVOJ INVESTÍCIÍ A OBCHODU (2015): Štátna pomoc – často kladené otázky. [online] [Cit. 28.11.2015] Dostupné na internete:
http://www.sario.sk/sk/investujte-na-slovensku/statna-pomoc/casto-kladene-otazky.

ZÁKON Č. 561/2007 Z. Z. Z 29. OKTÓBRA 2007 O INVESTIČNEJ POMOCI A O ZMENE A DOPLNENÍ NIEKTORÝCH ZÁKONOV: (2015) [online] [Cit. 25.11.2015] Dostupné na internete: https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2007/561/ 20150401.html#.

FINANČNÉ RIGIDITY V DYNAMICKÝCH STOCHASTICKÝCH MODELOCH VŠEOBECNEJ ROVNOVÁHY

Martin Benkovič

Fakulta Hospodárskej informatiky, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: benkovic.m@gmail.com

Využívanie dynamických stochastických modelov všeobecnej rovnováhy na analýzu ekonomického systému patrí v súčasnosti medzi najpoužívanejší prístupy v ekonomickom výskume. Výhodou DSGE modelov sú silné mikroekonomické východiská. Tieto prístupy poskytujú v súčasnosti možnosti analýzy monetárnej či fiškálnej politiky, nielen centrálnych bánk. Vzťahy modelu sú založené na optimalizačnom správaní sa ekonomických subjektov v systéme. Tento príspevok poskytuje úvod do modelovania monetárnej politiky zamernej na finančný sektor.
Kľúčové slová: dynamické stochastické modely všeobecnej rovnováhy, finančné rigidity

The dynamic stochastic general equilibrium models used for analysis of economy belongs to modern and popular research approach. The advantage of DSGE models are strong microeconomic foundations based on optimizing behavior of representative agents. Currently, these approaches are mainly used for research of monetary and fiscal policies. This article summarizes an introduction to modelling of monetary policy focused on financial frictions.
Key words:dynamic stochastic general equilibrium models, financial frictions
JEL: E44, D58

1 Úvod

Aktuálnosť tejto problematike prináša vznik finančnej krízy v roku 2008 a následne dôraz kladený na modelovanie finančných rigidít. Príspevok sumarizuje začiatok modelovania finančných rigidít v prístupe dynamických stochastických modelov všeobecnej rovnováhy a predstavuje stochastickú simuláciu kľúčových makroekonomických premenných v ekonomike na základe modelu Christensena a Diba z roku 2008.

2 Súčasný výskum finančných rigidít

Súčasné modely obsahujúce finančné rigidity sformalizovali úvahy ekonóma Fishera. V skutočnosti išlo o návrh spôsobu mainstreamového modelovania realizovaného autormi Bernankem a Gertlerom v deväťdesiatych rokoch. Obohatenie makroekonomických modelov o finančné rigidity v tomto období, však čelilo viacerým technickým problémom. Prvým je spojenie inštitúcií terajších teoretikov Fishera a Minskyiho so súčasnými špecifikami, ktoré zahŕňajú nové skupiny aktív, súčasnými trendami risk manažmentu a regulačných prístupov. Hlavný cieľ bol viac-menej formálny. Je príliš náročné matematicky modelovať finančný sektor, ktorý endogénne modeluje prudké nárasty a poklesy v ekonomike. V podstate konštrukcie DSGE modelov bolo vo všeobecnosti náročné zaviesť finančný sektor do tohto modelu. Dôvodom bolo, že DSGE modely sú štandardne zložené z reprezentatívnych ekonomických subjektov, ktoré sú rovnaké. Zavedenie finančných rigidít do DSGE modelu si

vyžadovalo vytvorenie nových ekonomických subjektov – dlžníkov a veriteľov, ktorý majú rôzne charakteristiky. Ignoráncia tohto faktu by viedla k záveru, že reprezentatívne ekonomické subjekty by si požičiavali navzájom.

Jeden z modelových prístupov, však nepochádza z makroekonómie, ale z teórie likvidity – oblasti financií. Niekoľko sofistikovaných modelov Gromba a Vayanosa (2002) a Brunnermeiera a Pedersena (2009) špecifikovali úlohu finančných sprostredkovateľov. Ohraničenia v tomto sektore amplifikujú začiatočné poklesy a spôsobujú zotrvačné zmeny fundamentálnych hodnôt. Moderné makroekonomické modely obsahujúce finančný sektor sú formálne konštruované podobne ako modely likvidity, avšak s rôznym cieľom. V makroekonómii finančné rigidity vo finančnom sektore vedú k permanentným prepadom reálnej ekonomiky, pričom v akademických finančných modeloch spôsobujú permanentné odchýlky v oceňovaní aktív. Vo všeobecnosti makroekonomická literatúra kladie dôraz na spotrebiteľov a spotrebu, zatiaľ čo finančná literatúra kladie dôraz na investorov a oceňovanie aktív, kde však existuje množstvo spoločných aspektov. Východiskovým príspevkom pre obe skupiny je práca Grossmana a Millera (1988), ktorá uvádza myšlienku, že trhy pozostávajú nielen z nakupujúcich a predávajúcich, ale aj z finančných sprostredkovateľov, ktorých označuje pojmom členovia burzy. Kapacita znášania rizika členov burzy je rozhodujúcou pre fungovanie týchto trhov. V makroekonómii prvými publikovanými modelmi boli modely Bernankeho a Gertlera z rokov 1989 a 1990. Model v literatúre známy ako BGG je model, ktorého predpoklady sú základom súčasných modelov. Model bol skonštruovaný v období dominancie teórie reálnych hospodárskych cyklov, ktoré dovtedy nezohľadňovali finančné trhy s rigiditami a peniazmi.

Pojem akcelerátor použitý v tomto modeli bol prebratý zo Samuelsonovho modelu akcelerátora (1939) obchodných cyklov. Odkazuje sa na úverové trhy, ktoré majú vplyv na zrýchľovanie reálnej ekonomiky a transmisný mechanizmus. Model pozostávajúci z reprezentatívnych agentov pozostáva z dvoch typov ekonomických subjektov – dlžníkov a veriteľov, ktorý môžu byť chápaný ako podnikatelia. Kľúčová je finančná rigidita definovaná ako zmena čistého imania dlžníkov – šok v ekonomike znižuje ich čisté imanie a následný pokles ich úverovej bonity zvyšuje ich náklady na financovanie úverov. Podnikatelia strácajú schopnosť financovať svoje zámery, čo má vplyv na reálny output s následnou spätnou väzbou, ktorá amplifikuje pokles čistého imania. Tento cyklus počas recesie viac zosilňuje ako zmierňuje silu efektov, pretože podnikatelia majú nižšie zisky využiteľné pri samofinancovaní. Hoci je model z pohľadu dynamiky nelineárny, BGG model je matematicky schopný analyzovať pridanie úverového kanálu a zosilňujúci dopad šoku. Kriticky a s trochou irónie môžeme konštatovať, že model explicitne neobsahuje banky ako finančných sprostredkovateľov. Miesto toho, však zosilňujúci efekt v modeli zahŕňa rozhodnutia a ohraničenia dlžníkov, skôr než bánk, ktoré tu nie su formálne obsiahnuté.

Prelomovým modelom bol model Kiyotakiho a Moora (1997), ktorý rovnako ako BGG model obsahuje finančné rigidity vyvolávajúce spätnú väzbu. Tento model je označovaný ako komplementárny model pôvodného BGG modelu. Model kladie dôraz na hodnotu zábezpeky (kolaterálu) na rozdiel od modelu BGG na hodnotu čistého imania dlžníkov. Podobne ako BGG model ani tento model neobsahuje finančných sprostredkovateľov. Oba modely bez ohľadu na špecifikáciu prinášajú rovnaký pohľad. Vplyv malého šoku môže byť zosilnený cez negatívnu spätnú väzbu prostredníctvom zábezpek, alebo čistého imania, ktoré znižujú celkový output a ceny aktív vedú k zotrvačnému a silnému poklesu

Novšia generácia makroekonomických modelov s finančnými rigiditami obsahuje niekoľko formálnych zlepšení, ktoré v prvej generácii modelov absentovali Tieto zlepšenia umožňovali modelom replikovať a vystihovať trhové disturbancie pozorované počas finančnej krízy v súčasnosti a väzby medzi finančnou krízou a krízou v outpute. Súčasné

modely zaznamenali značný pokrok v dvoch smeroch. Explicitne zahŕňajú finančný sektor a využívajú nové metódy riešenia. Modely sú v súčasnosti modifikované so snahou popísať realitu náchylnú na finančnú nestabilitu.

3 Model

Model je prebratý z práce Christensena a Diba (2008) obsahujúci finančné rigidity vo forme finančného akcelerátora vychádzajúc z modelu BGG (1999). Pre stručnosť sú opísané, len dôležité súčasti modelu. Domácnosti žijú nekonečne dlho, pracujú, spotrebúvajú, sporia a ponúkajú fondy finančným sprostredkovateľom. Ich optimalizačná úloha je štandardnou úlohou z ktorej sú získané podmienky prvého rádu.

Podnikatelia sú dôležitou súčasťou modelu. Spravujú firmy, ktoré produkujú veľkoobchodné tovary a požičiavajú si financie na kapitál využívaný na produkciu. Podnikatelia majú neutrálny vzťah k riziku. Pravdepodobnosť v, predstavuje pravdepodobnosť, že podnikateľ prežije do nasledovného obdobia a dĺžka jeho života je $1/(1-v)$. Financujú nákup kapitálu čiastočne z čistého imania n_{t+1} a z časti pôžičkou $b_{t+1} = q_t k_{t+1} - n_{t+1}$ od finančných sprostredkovateľov. Finančný sprostredkovatelia získavajú svoje fondy od domácností a čelia oportúnnym nákladom z fondov R_t, čo predstavuje v ekonomike bezrizikovú hrubú mieru návratnosti. Na konci obdobia t sa podnikatelia rozhodujú o nákupe kapitáluk_{t+1}, ktorý bude použitý v ďalšom období. Reálna cena kapitálu je q_t z čoho náklady na nákup kapitálu predstavujú $q_t k_{t+1}$. Dopyt podnikateľov po kapitále závisí na očakávanom marginálnom výnose a očakávaných marginálnych externých nákladov financovania v $t+1$. Očakávaný hrubý výnos z kapitálu $E_t f_{t+1}$ je definovaný

$$E_t f_{t+1} = E_t\left[\frac{z_{t+1} + (1-\delta)q_{t+1}}{q_t}\right]$$

kde δ predstavuje mieru depreciácie kapitálu a z_{t+1} predstavuje marginálny produkt kapitálu v čase $t+1$ a $(1-\delta)q_{t+1}$ je hodnota jednej jednotky kapitálu v čase $t+1$. Optimálny kontrakt medzi veriteľom (finančným sprostredkovateľom) a podnikateľom vyjadruje externú finančnú prémiu, $s(\cdot)$, ktorá závisí od špekulatívneho pomeru (čisté imanie / kapitálové investície).

$$s(\cdot) = s\left(\frac{n_{t+1}}{q_t k_{t+1}}\right)$$

kde $s'(\cdot) < 0$ a $s(1) = 1$. Ak $\frac{n_{t+1}}{q_t k_{t+1}}$ klesá, dlžník dôveruje nezabezpečeným pôžičkám na rozšírenie financovania projektov, čo zvyšuje náklady na pôžičky. Podnikatelia, ktorí chcú mať rovnosť medzi výnosmi kapitálu a marginálnych nákladov externých financií, čo predstavuje prémiu externých fondov plus reálne oportúnne náklady vyjadrené bezrizikovou úrokovou mierou.

$$E_t f_{t+1} = E_t\left[\frac{s(\cdot)R_t}{\pi_{t+1}}\right]$$

Log-linearizovaná rovnica miery externých fondov

$$\hat{f}_{t+1} = \hat{R}_t - \hat{\pi}_t + \psi(\hat{q}_t + \hat{k}_{t+1} + \hat{n}_{t+1})$$

kde ψ predstavuje elasticitu externej finančnej prémie vzhľadom k zmene špekulatívnej pozície podnikateľov. Agregátne čisté imanie podnikateľov je definované

$$n_{t+1} = \upsilon\, v_t + (1-\upsilon) g_t$$

kde v_t predstavuje čisté imanie podnikateľov, ktorí prežili a ich náklady na pôžičky prenesené z minulého obdobia. $1-\upsilon$predstavuje podiel nových podnikateľov vstupujúcich do ekonomiky a g_t predstavuje transfer, ktorí noví podnikatelia získajú od podnikateľov, ktorí z ekonomiky odchádzajú z ekonomiky. Podnikatelia využívajú kapitál k_t a prácu h_t na produkciu outputu y_t na základe CRS funkcie. Predávajú svoj output na dokonale konkurenčných trhoch.Producenti kapitálu využívajú lineárnu technológiu na produkciu kapitálových tovarov. Využívajú časť finálnych statkov od maloobchodníkov ako investičné tovary, ktoré kombinujú s existujúcim základným kapitálom k produkcii nových kapitálových tovarov k_{t+1}. Tvorcovia kapitálu čelia kvadratickým kapitálov nákladom prispôsobovania. Ich optimalizačná úloha pozostáva z voľby objemu investícií i_t s cieľom maximalizovať zisky. Tvorí ho Tobinova Q rovnica, ktorá spája cenu kapitálu s marginálnymi nákladmi prispôsobovania. Sektor maloobchodu je do modelu zavedený z dôvodu zavedenia nominálnych rigidít do ekonomiky. Maloobchodníci nakupujú veľkoobchodné tovary od podnikateľov (pri cene rovnej podnikateľským nominálnym marginálnym nákladom) a odlišujú ich bez ďalších nákladov. Maloobchodníci predávajú diferencované maloobchodné tovary na trhoch s monopolistickou konkurenciou. Táto štruktúra im umožňuje nastavovať ceny ich tovarov. Tento proces je modelovaný systémom „a lá Calvo“ (1983). Optimalizačná úloha je štandardná a vedie k konvenčnej Novej Keynesovskej Phillipsovej krivke. Centrálna banka nastavuje nominálnu úrokovú mieru R_t ako reakciu na odchýlky od inflácie π_t a output y_t od rovnováhy a čiastočne vzhľadom na vývoj úrokovej miery.

4 Simulácia

Táto sekcia zobrazuje funkcie reakcií na vybrané šoky v slovenskej ekonomike. Časť parametrov je kalibrovaná na základe slovenských údajov a zvyšné parametre sú prebrané z dostupnej literatúry. Simulácia je realizovaná v softvéri Matlab a jeho nadstavbe Dynare.

4.1 Šok v dopyte po peniazoch

Nasledovný graf zobrazuje priebeh outputu, investícií, spotreby, odpracovaných hodín, nominálnej úrokovej miery, inflácie, ceny kapitálu, čistého imania, rizikovej prémie ako reakciu na šok po zavedení šoku o veľkosti štandardnej odchýlky. Z priebehu premenných je zrejmý krátkodobý vplyv na vývoj kľúčových premenných v ekonomike.

Šok v dopyte po peniazoch vyvolá negatívny pokles celkového outputu a dvojnásobne silnejší pokles investícií, pričom v rozmedzí piatich kvartálov sa ekonomika navracia do ustáleného stavu. Identickú, ale miernejšiu reakciu má aj spotreba, v ktorej sa v treťom kvartáli, kde sa dopad šoku zmierni apo krátkom období sa ekonomika vráti do ustáleného stavu. Naopak tento šok vyvolá pozitívny nárast nominálnej úrokovej miery. Vplyv šoku na infláciu je na začiatku slabo negatívny, čo sa však po jednom období prechádza do pozitívneho šoku s dlhodobým vplyvom na ekonomiku. Cena kapitálu q po šoku klesne, pričom sa postupne vracia do ustáleného stavu. Vplyv tohto šoku na počet odpracovaných hodín je negatívny s postupným návratom k ustálenému stavu. Vplyv šoku na čisté imanie v prvých obdobiach je negatívny s postupným návratom k ustálenému stavu.

Graf 1: Šok v dopyte po peniazoch

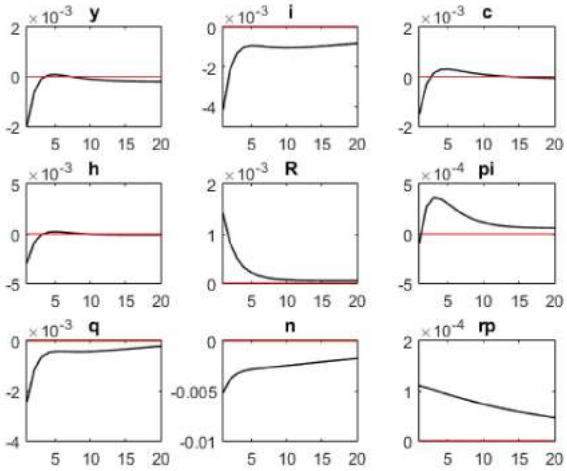

Prameň: Vlastné výpočty

4.2 Šok v investíciách

Nasledovný graf zobrazuje priebeh kľúčových premenných po zavedení šoku o veľkosti štandardnej odchýlky do modelu. Grafy zobrazujú priebeh outputu, investícií, spotreby, odpracovaných hodín, nominálnej úrokovej miery, inflácie, ceny kapitálu, čistého imania, rizikovej prémie ako reakciu na šok

Graf 2: Šok v dopyte

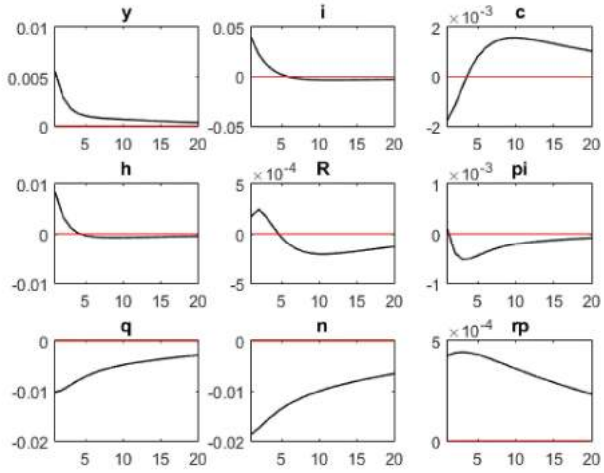

investíciách

Prameň: Vlastné výpočty

Šok v investíciách má mierny, ale pozitívny vplyv na celkový output v ekonomike a tento šok postupne stráca vplyv a celkový output sa vráti do ustáleného stavu. Pozitívny a krátkodobý vplyv má na výšku investícií v ekonomike. Negatívne ovplyvňuje spotrebu, kde spočiatku má negatívny vplyv, ktorý následne prechádza cez ustálený stav a stáva sa pozitívnym šokom. Mierny a pozitívny vplyv má na odpracované hodiny. Tento šok vyvolá pozitívny nárast nominálnej úrokovej miery a po piatich obdobiach negatívny dlhodobejšie ovplyvňuje ekonomiku. Vplyv na inflácia je spočiatku mierne pozitívny, čo však prechádza do negatívneho šoku po ktorom sa však ekonomika vráti do ustáleného stavu. Šok vyvolá

mierny negatívny pokles čistého imania, ktoré sa pomaly vracia do ustáleného stavu, tento vplyv je dlhodobý.

4.3 Šok v nominálnej úrokovej miere

Nasledovný graf zobrazuje priebeh outputu, investícií, spotreby, odpracovaných hodín, nominálnej úrokovej miery, inflácie, ceny kapitálu, čistého imania, rizikovej prémie ako reakciu na šok po zavedení šoku o veľkosti štandardnej odchýlky do modelu. Tento šok vyvolá spočiatku negatívny pokles celkového outputu ekonomiky s dlhodobým negatívnym vplyvom. Negatívne vplýva aj na investície. Šok vyvolá spočiatku pokles spotreby, kde šok štvrtom kvartáli zmierni a následne má mierny, ale dlhodobý vplyv na ekonomiku piatym až ôsmym je veľmi mierne pozitívne ovplyvnená týmto šokom avšak následne sa vráti k mierne negatívnemu vplyvu. Pozitívny silnejší vplyv v nominálnej úrokovej miere. Vplyv na infláciu je silnejšie negatívny, kde tento šok v štvrtom období prechádza do slabo pozitívneho vplyvu. Negatívny a dlhodobý vplyv zobrazuje aj premenná čisté imanie.

Graf 1: Šok v nominálnej úrokovej miere

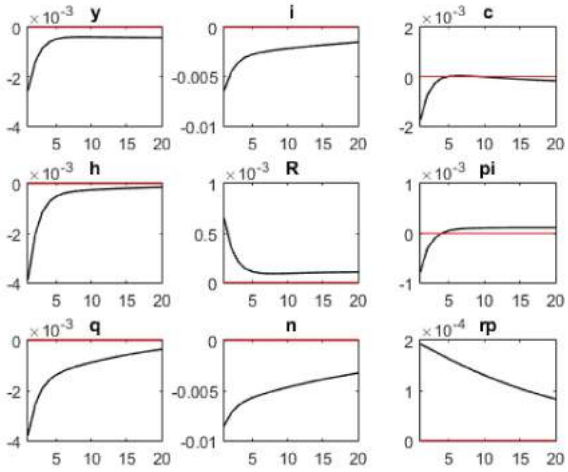

Prameň: Vlastné výpočty

5 Záver

Syntéza ekonomickej teórie a empirického výskumu priniesla zavedenie finančných rigidítdo modelov a modelovanie finančného sektora prostredníctvom dynamických stochastických modelov všeobecnej rovnováhy zaznamelo posun. Tieto vylepšenia priniesli nový a moderný prístup v makroekonomickom modelovaní. Tento príspevok sumarizuje počiatok používania týchto modelov Bernankem, Gertlerom a Gilchristom v roku 1999. Načrtáva hlavné problémy modelované týmto prístupom. V praktickej časti približuje praktickú aplikáciu prostredníctvom dynamického stochastického modelu všeobecnej rovnováhy autorov Christensena a Diba z roku 2008. Model zobrazuje stochastickú simuláciu prostredníctvom funkcií reakciu na šoky.

Zoznam použitej literatúry

ADLER, D. (2014): The New Economics of Liquidity and Financial Frictions. In: *Research Foundation Publications*, Vol. 2014, No. 4. (2014), s. 1-103.

BERNANKE, B. S., GERTLER M. (1989): “Agency Costs, Net Worth, and BusinessFluctuations.” In: *American Economic Review*, vol. 79, no. 1 (March), s. 14-31.

BERNANKE, B. S., GERTLER M. (1990): “Financial Fragility and Economic Performance.” In: *Quarterly Journal of Economics*, vol. 105, no. 1 (February), s. 87-114.

BERNANKE, B., S., GERTLER, M., GILCHRIST, S. (1999): The Financial Accelerator in a Quantitative Business Cycle Framework," Handbook of Macroeconomics, In: J. B. Taylor & M. Woodford (ed.), *Handbook of Macroeconomics*, edition 1, volume 1, chapter 21, s. 1341-1393 Elsevier.

BORIO, C. E. (2012): The *Financial Cycle and Macroeconomics: What Have We Learnt?*. BIS Working Paper 395, 2012.

BRUNNERMEIER, M., PEDERSEN L. H.. (2009): “Market Liquidity and Funding Liquidity.” In: *Review of Financial Studies*, vol. 22, no. 6 (June), s. 2201-2238.

CALVO, G.A. (1983): Staggered prices in a utility-maximizing framework. In: *Journal of Monetary Economics*, 1983, 12, s. 383-398.

CHRISTENSEN, I., DIB, A. (2008): The nancial accelerator in an estimated New Keynesian model. In: *Review of Economic Dynamics,* 11, s. 155178.

GROMB, D., VAYANOS D.(2002): “Equilibrium and Welfare in Markets with Financially Constrained Arbitrageurs.” In: *Journal of Financial Economics*, vol. 66, no. 2–3 (November–December), s. 361-407.

GROSSMAN, S. J., MILLER M. H.. (1988): “Liquidity and Market Structure.” In: *Journal of Finance*, vol. 43, no. 3 (July), s. 617-633.

HLOUŠEK, M. (2011). Financial accelerator in estimated model: application to the Czech economy. In: *Mathematical Methods in Economics*, 2011. 1. vyd. Praha: University of Economics in Prague, University of Economics in Bratislava, 2011. s. 248-253, 6 s. ISBN 978-80-7431-058-4.

KIYOTAKI, N., MOOREJ.(1997): “Credit Cycles.” In: *Journal of Political Economy*, vol. 105, no. 2 (April), s. 211-248.

SAMUELSON, P. A. (1939). “A Synthesis of the Principle of Acceleration and the Multiplier.” In: *Journal of Political Economy*, vol. 47, no. 6 (December), s. 786–797. Dostupné na internete: http:// links.jstor.org/sici?sici=0022-3808%28193912%2947%3A6%3C786%3AASOTPO %3E2.0.CO%3B2-B.

EKONOMICKÝ VÝVOJ SPOJENÝCH ARABSKÝCH EMIRÁTOV A VZŤAHY S EURÓPSKOU ÚNIOU

Bianka Bittmannová

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: bianka.bittmannova@euba.sk

Spojené arabské emiráty (SAE) zažívajú v súčasnosti pozoruhodný ekonomický rast. Rýchlo rozvíjajú svoju hospodársku silu a zvyšuje sa v nich kvalita života. Možno by sa dalo predpokladať, že táto bohatá ropná krajina má na to dobrý predpoklad, najmä kvôli výdatnosti tejto vzácnej energetickej suroviny a z petrodolárov môže ľahko rozvíjať životnú úroveň. Cieľom článku je analýza súčasného stavu ekonomiky Spojených arabských emirátov a zodpovedanie otázky, či je za týmto ekonomickým napredovaním len ropa. Bližšie preto preskúmame vývoj krajiny, štruktúru hospodárstva a zámery a stratégie vlády. V závere článku sa zameriame aj na vzájomné obchodného obchodné vzťahy medzi Spojenými arabskými emirátmi a Európskou úniou.
Kľúčové slová: Spojené arabské emiráty, ropa, ropný štát, hospodársky rozvoj, diverzifikácia hospodárstva, hospodárska politika

United Arab Emirates (UAE) are currently experiencing remarkable economic growth. They are quickly developing their economic power and increasing the quality of life. It might be expected that this oil-rich country is well placed to do, mainly because of abundance of the precious energy raw materials, and with help of petrodollars the standards of living can be easily develop. The aim of the article is to analyze the current state of the economy of the United Arab Emirates and it will answer the question whether the oil is still most and the only important factor behind the economic progression. Therefore we will examine the development of the country, the economic structures and policies and strategies of the government. At the end of the article we will focus on mutual trade and business relations between the United Arab Emirates and the European Union.
Key words: United arab emirates, oil, oil-rich country, economic development, diverzification of the industry, industrial policy
JEL: O10, F50, F10

1 Úvod

Spojené arabské emiráty sú v súčasnosti považované za bohatú ropnú krajinu. V poslednom období svoje hospodárstvo rozvíjajú rýchlym tempom a HDP na obyvateľa tiež pozoruhodne stúpa. Preto začína byť diskutabilné, či sa táto krajina dá stále považovať za rozvojovú krajinu, do skupiny ktorých patrí podľa klasifikácie. V porovnaní s inými ropnými štátmi, ktoré nie sú na tom hospodársky až tak dobre, je veľmi zaujímavé pozrieť sa na to, čo stojí za jej úspechom. Náš článok bude dokazovať, že napriek silnej predispozícii a výhode dostatku ropy, ako najdôležitejšej energetickej surovine súčasnosti, ktorá je stále jedným z najdôležitejších faktorov zodpovedných za dnešný stav SAE, ale nie je jediným. Ako vyplynie z článku, veľký význam v SAE má najmä cielená diverzifikácia hospodárstva a

podpora rôznych odvetví priemyslu, ktorá je možná hlavne kvôli obozretnej hospodárskej politike vlády.

2 Všeobecná charakteristika a historický vývoj Spojených arabských emirátov

Spojené arabské emiráty sú krajinou nachádzajúcou sa v juhozápadnej Ázii, na Arabskom polostrove. Krajina má rozlohu 83 600 $km^{2,}$ ale v porovnaní so susednými krajinami Ománom a Saudskou Arábiou, je najmenšia. Na opačnej strane krajiny jej pobrežie obmýva Perský záliv.

SAE sa v dnešnej federatívnej podobe začali vyvíjať v roku 1971, kedy sa ukončila nadvláda veľkej Británie a krajina získala nezávislosť. Napriek tomu, že SAE sa nikdy nepovažovali za niečiu kolóniu, zmluvný vzťah, ktorý udržiavali s Veľkou Britániou bol pre oboch partnerov výhodný. Británia si pomocou svojej prítomnosti upevňovala pozíciu v tomto veľmi dynamickom a strategickom regióne Blízkeho Východu a SAE naopak získavali britskú ochranu, ktorú by si v tomto čase sami nevedeli zabezpečiť. Na území dnešných SAE v tom čase samostatne fungovalo 9 malých emirátov, ktoré sa spolu nazývali Trucial States („zmluvné štáty"), nakoľko aj medzi sebou bližšie spolupracovali na základe zmluvnej úpravy. Tak ako dnes, každý emirát mal svojho vládcu.

V roku 1971 sa 6 emirátov (Abu Dhabi, Dubai, Sharjah, Aiman, Umm Al Quwain, Ras Al Khaimah, Fujairah) rozhodlo spojiť a vyhlásiť nezávislosť. Vytvorili tak federáciu absolutistických monarchií. Emiráty Bahrajn, Katar a Ras Al Khaimah[1] sa rozhodli zostať mimo federácie. Bahrajn a Katar vytvorili samostatné štáty a emirát Ras Al Khaimah už v nasledujúcom roku prehodnotil svoje rozhodnutie a stal sa súčasťou SAE ako siedmi emirát.

Najväčším emirátom je Abu Dhabi. Jeho rozloha je niekoľkonásobne väčšia ako ostatné emiráty a zaberá až 85 % územia. Preto sa na jeho území nachádza najviac nerastných surovín a vďaka tomu je aj najbohatší. Hlavné mesto SAE Abu Dhabi je zároveň aj hlavným mestom najväčšieho emirátu.

Graf 1: Populácia a HDP Spojených arabských emirátov od roku 1960

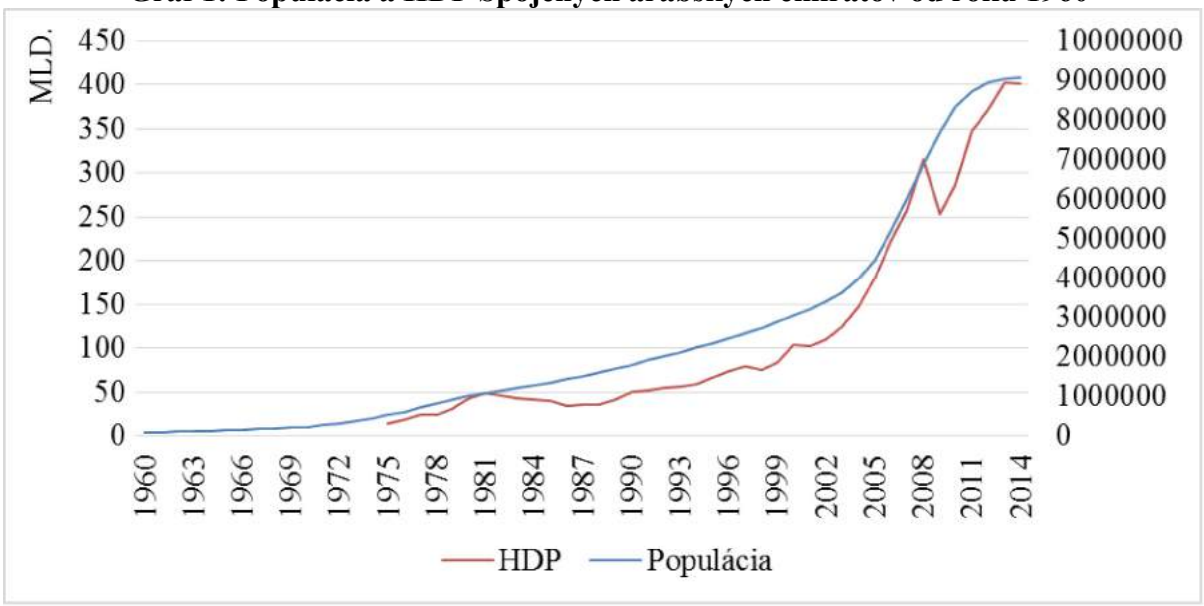

Prameň: Vlastné spracovanie podľa: The World Bank. (2015): Data. Dostupné na internete: http://databank.worldbank.org/data/.

[1] AL ABED, I. - HELLYER, P.(2001): United Arab Emirates: A New Perspective. s. 132.

Emirovia jednotlivých emirátov sú členmi Najvyššej rady a volia spomedzi seba prezidenta a viceprezidenta federácie a menujú štvorčlenný poradný orgán. Parlament sa schádza raz ročne a schvaľuje federálne zákony, ale jednotlivé emiráty majú napriek tomu určitú mieru autonómie a platia v nich rozličné vyhlášky iné tradičné zvyklosti.

Celkový počet obyvateľstva Spojených arabských emirátov je 9,086 mil. obyvateľov. Veľmi zaujímavý je fakt, že z toho len 20 % je pôvodných obyvateľov a zvyšných približne 80 % je prisťahovalcov. Kvôli rozvíjajúcej sa ekonomike a možnosti zamestnať sa, tu žijú ľudia z celého sveta, ale najviac ich je z krajín juhovýchodnej Ázie, ako napríklad Filipíny, Indonézia a pod. Napriek tomu bola nezamestnanosť v SAE v roku 2013 len na úrovni 3,8 %, čo jej môžu závidieť mnohé ekonomiky v Európe, ale aj po celom svete. Kvôli prisťahovalectvu za prácou je tu citeľná prevaha mužov v populácii.

3 Ekonomika Spojených arabských emirátov

Spojené arabské emiráty sú krajinou, ktorá sa dokázala dostať z veľmi chudobných krajín medzi relatívne bohaté. V roku 2014 bolo vyprodukované HDP na úrovni 401,6 mld. USD a hospodársky rast bol na úrovni 3,6 %. Veľmi dobre je na tom však z hľadiska kvality života, pretože HDP p.c. v parite kúpnej sily dosiahlo v roku 2014 hodnotu 66 000 USD, čo zaradilo SAE na 7. miesto vo svete. Napriek tomu, že od krízy bol zaznamenaný pomerne výrazný prepad v HDP p.c. PPP (v roku 2009 na úrovni 87 tis. USD), vysoká kvalita života a pokrok spoločnosti je dokázateľný aj inými štatistikami. Jednou z takých je napríklad fakt, že v SAE má až 90 % domácností pripojenie k internetu.[2]

V nepriaznivých klimatických podmienkach Arabského polostrova, ktorého prevažnú väčšinu pokrýva púšť, poľnohospodárstvo svojím podielom nezohráva veľmi významnú úlohu. Na HDP tvorí len 1 %, avšak niektoré jeho oblasti tu majú veľmi dlhú históriu. Nakoľko svojou polohou bol arabský polostrov dôležitým obchodným uzlom, už od dávna sa zachovali informácie o tom, že z tohto územia sa ďalej do sveta obchodovali napríklad ťavy, datle, alebo veľmi typická komodita – sušené ryby, ktoré sú produktom dodnes rozvinutého odvetvia rybolovu. Štruktúra hospodárstva sa v priebehu času postupne menila. Najviac je poľnohospodárstvo rozvinuté v emiráte Fujairah. Ešte v roku 2000 mal poľnohospodárstvo až 4 %-ný podiel a služby a priemysel mali vyrovnane po 48 %. V súčasnosti sa toto rozdelenie posunulo výraznejšie v prospech priemyslu, ktoré malo v roku 2014 podiel až 59 %. O najviac rozvinutých odvetviach priemyslu a služieb sa budeme bližšie zmieňovať ďalej.

Graf 2: Štruktúra hospodárstva Spojených arabských emirátov v roku 2014

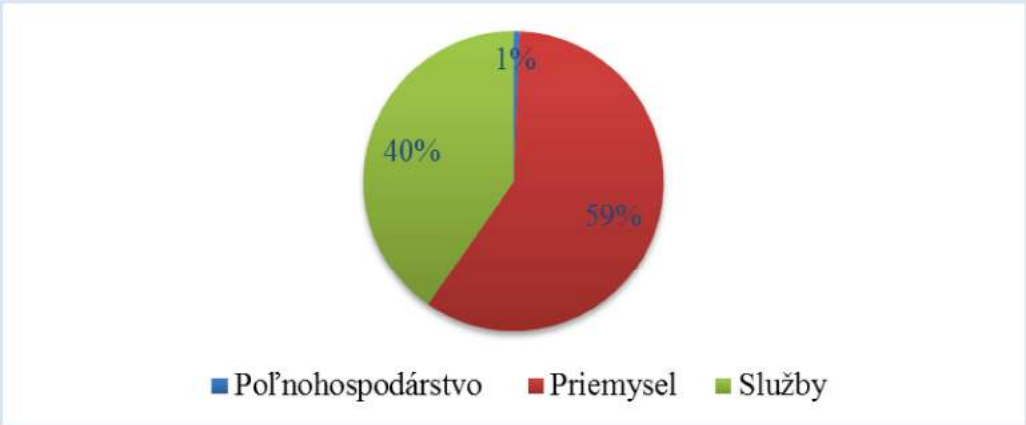

Prameň: Vlastné spracovanie podľa: CIA. (2015): The World Factbook. Dostupné na internete: https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ae.html.

[2] The World Bank. (2015): Data. Dostupné na internete: http://databank.worldbank.org/data/.

Nakoľko sa Spojené arabské emiráty považujú za ropný štát a ropný priemysel tvorí stále najväčší podiel na hospodárstve aj exportoch štátu, je najskôr potrebné venovať sa jemu. Prvá koncesia na hľadanie ropy bola udelená už v roku 1938 Ropa sa však v SAE v značnejších množstvách našla až v roku 1958 a s ťažbou sa začalo v roku 1962. V tomto pomerne neskorom období v porovnaní s inými ropnými štátmi sa začalo aj s jej exportom.[3] Ropný priemysel bol od začiatku v rukách vlády a keď sa tu objavili nejaký zahraničný vlastníci, tak ich podiely boli len mizivé. SAE sa stali súčasťou OPECu v roku 1967. V súčasnosti sú podľa rôznych štatistík zaraďované na 3. resp. 4. miesto najväčších exportérov ropy na svete, s tým že na ich území sa nachádza až 7 % celosvetových zásob ropy,[4] čo by pri dnešnej spotrebe stačilo približne na 150 rokov. Ropný priemysel sa podieľa na tvorbe HDP až 34 %,[5] ale v porovnaní s minulosťou tento podiel klesá.

Graf 3: Ceny ropy OPEC (v USD) a rast HDP (v %)

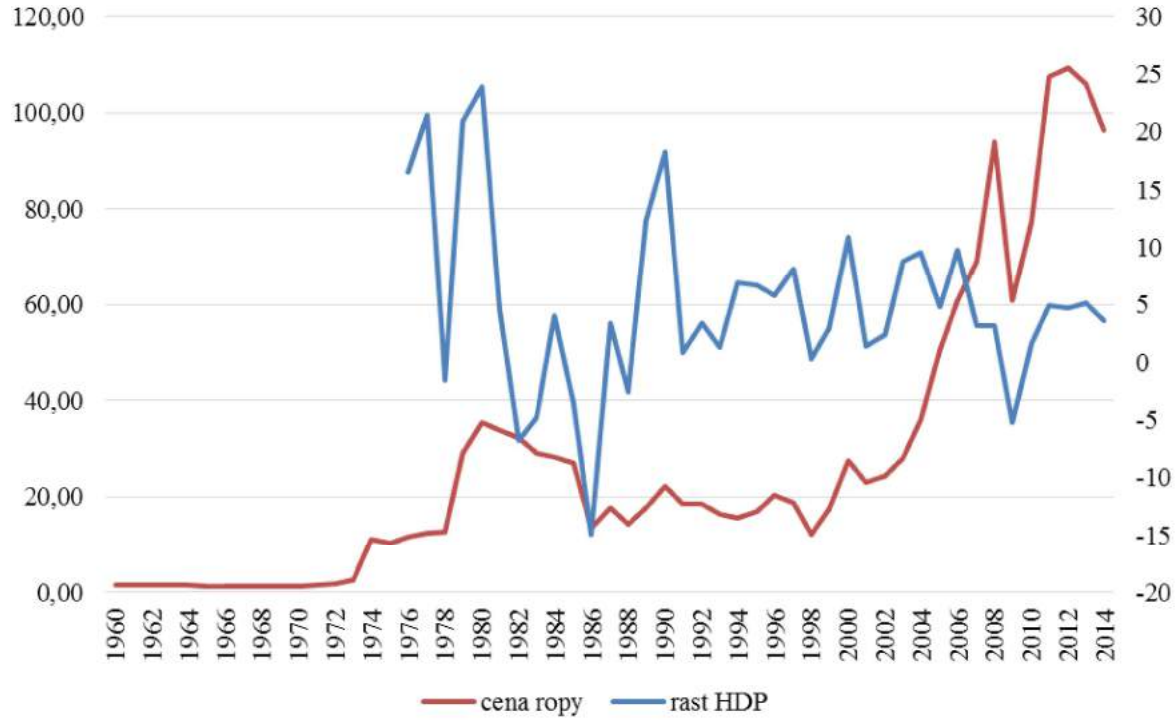

Prameň: Vlastné spracovanie podľa: The World Bank. (2015): Data. Dostupné na internete: http://databank.worldbank.org/data/. a .Statista. (2015): Average prices for OPEC crude oil from 1960 to 2015. Dostupné na internete: http://www.statista.com/statistics/262858/change-in-opec-crude-oil-prices-since-1960/.

Veľmi badateľné za posledné roky v SAE je snaha diverzifikovať hospodárstvo a priemyselné odvetvia a odbremeniť tak ekonomiku od prílišnej závislosti od neobnoviteľných nerastných surovín. Je zrejmé, že vláde sa tento zámer darí napĺňať. Štatisticky sa prejavuje rast nerastných sektorov ekonomiky, a naopak, ako sme spomínali, podiel ropy na tvorbe HDP ale aj na exportoch posledných 10 rokov klesá. Aj keď je ropný priemysel stále ťahúňom ekonomiky a stále má najväčšie podiely na hospodárstve a príjmoch štátu, veľmi významným sa stal aj sektor obchodu. Postupom času SAE vďaka začleňovaniu sa do medzinárodného obchodu a liberalizáciou svojich zahraničnoobchodných vzťahov zvyšovali

[3] AL ABED, I. - HELLYER, P.(2001): United Arab Emirates: A New Perspective. s. 232.
[4] HVIDT, M. (2013): Economic diversification in GCC countries: Past record and future trends. s. 32.
[5] MZV. (2015): Ekonomická informácia o teritóriu. s. 4.

svoju otvorenosť. Zatiaľ čo v roku 2000 bola otvorenosť SAE len n a úrovni 90 %, v roku 2014 to bolo už 185 %. Reexport sa v súčasnosti podieľa na tvorbe HDP až z časti 25 % a je to tým pádom druhý najväčší sektor ekonomiky.[6] SAE sú 6. najväčším reexportným centrom na svete (a najväčšie medzi arabskými krajinami). Toto odvetvie zaznamenalo najväčší rozmach za posledných 10 rokov obrovský nárast.

Ďalšími dobre rozvinutými sektormi sú napríklad turizmus, finančný sektor a sektor aerolínií. Turizmom, ako aj finančnými službami je známy najmä emirát Dubaj. Ten sa kvôli nevýhode nie až tak významného množstva ropy na jeho území, začal cielene zameriavať rozvoj turizmu a rôznych atrakcií, vďaka čomu sa teraz v meste Dubaj nachádza niekoľko svetových unikátov, ako napríklad najvyššia budova sveta (Burj Khalifa), najväčší umelo vytvorení ostrov (The Palm), alebo najväčšie nákupné centrum na svete (Dubai Mall), v ktorom sa nachádza morské akvárium, ale iné nákupné centrum (The Mall of the Emirates) v ktorom je vytvorený umelý lyžiarsky svah, ale aj ďalšie iné. V turizme začína byť aktívny aj emirát Abu Dhabi, ale významná je podpora najmä menších a menej rozvinutých emirátov, z ktorých sa na turizmus najviac zameriava Sharjah.

Čo sa finančného sektora týka, je tu rozvinuté bankovníctvo, investície. Kolaps finančného sektora spôsobil Dubaju celkom vážne problémy počas celosvetovej hospodárskej krízy, kedy aj Dubaj zažil krízu na trhu s nehnuteľnosťami a bol v tomto období odkázaný na pomoc od bohatšieho emirátu Abu Dhabi. ktorý dá sa povedať zachránil Dubaj od bankrotu. V tomto období sa prepadol aj do vtedy veľký hnací motor ekonomiky – realitný sektor, ktorý je však v súčasnosti opäť na svojich predkrízových úrovniach.

4 Hospodárska politika a zámery vlády

Ako bolo spomínané, hlavnou prioritou vlády SAE za posledných niekoľko rokov, je snaha o diverzifikáciu hospodárstva. SAE sa to snažia docieliť najmä zlepšovaním podnikateľského prostredia a lákaním zahraničných investorov.[7] V SAE je vytvorené veľmi atraktívne daňové prostredie, vôbec sa tu nevyberajú dane z príjmov fyzických ani právnických osôb, daň z pridanej hodnoty, ani spotrebné dane. Výnimky zo zdaňovania tvoria zdaňovanie zisku zahraničných bánk (vo výške 20 %) a tiež ziskov ropných spoločností (55 %), čo tvorí hlavné príjmy štátneho rozpočtu. Vyberaná je ešte tzv. daň z nehnuteľností, ktorá sa vzťahuje na prenájom bytových a nebytových priestorov a je vyberaná vo výške 5, resp. 10 % v závislosti od toho, či ide o fyzickú, alebo právnickú osobu.[8]

Ďalej sú cieľmi vlády najmä zvýhodnenie pozície malých a stredných podnikov, aby sa zvýšilo ich pôsobenie v miestnej ekonomike a tiež podpora aktivity súkromného sektora. Vláda sa vo veľkom zameriava na budovanie infraštruktúry aj v odľahlých a menej významných emirátoch, aby sa tu dala naštartovať podnikateľská činnosť. Silne podporovaný a dotovaný je sektor nehnuteľností, čo je do výraznej miery prepojené aj s podporou turizmu, alebo aj podnikateľského prostredia, nakoľko sú budované aj mnohé podnikateľské priestory a k tomu súvisiaca infraštruktúra. Len počas krízy bolo preinvestovaných vyše 1,6 mld USD na rozvoj infraštruktúry v tých najchudobnejších častiach SAE.

Veľmi rozumné je aj to, že vláda nechce byť do budúcnosti závislá od ropy. Preto nie len v smere ďalšieho ekonomického napredovania, ale aj vo využívaní energie myslím na vhodné alternatívne riešenia. V súvislosti s tým je podporované aj využívanie jadrovej energie (SAE sa snažia o vybudovanie jadrovej elektrárne)[9] a rovnako aj alternatívne zdroje energie. V týchto oblastiach sa pozornosť venovaná aj výskumu.

[6] WTO. (2012): Trade Policy Review: report by Enited Arab Emirates. s. 6.
[7] HVIDT, M. (2013): Economic diversification in GCC countries: Past record and future trends. s. 32.
[8] EL MALLAKH, R. (2015): The Economic Development of the United Arab Emirates. s. 167.
[9] MHRS. (2010): Spojené arabské emiráty: Základná informácia o teritóriu. s. 9.

Čo sa týka zlepšovania kvality života, už dlhšie je do popredia kladený dôraz na rozvoj vzdelanosti a zdravotnej starostlivosti. Veľmi efektívne a múdro využívali príjmy z ropy, ktoré investovali do školstva a zdravotného systému. Výsledky boli badateľné aj v týchto oblastiach hneď po osamostatnení. Len v roku 1976 sa otvorilo 269 nových škôl,[10] zatiaľ čo ešte v 50. rokoch prebiehalo vzdelávanie len v mešitách a iné vzdelávacie kapacity v podobe škôl neexistovali. Vo veľkej miere sa zlepšila aj gramotnosť obyvateľstva. Od začiatku samostatnosti Zdravotná starostlivosť poskytovaná zadarmo pre všetkých obyvateľov.

Napriek všetkým predchádzajúcim snahám, je však podnikateľské prostredie v SAE veľmi prísne regulované a stále nie je tak liberalizované, ako je tomu v hospodársky vyspelých krajinách. Stále je dovolené len maximálne 49 % zahraničné vlastníctvo v spoločnostiach na území SAE. zahraničným spoločnostiam nie je umožnené vlastniť nehnuteľnosť (môžu si ju len prenajímať) a rovnako sa nemôžu zúčastňovať tendrov. Ale SAE sú napriek tomu považované za medzinárodné obchodné a finančné centrum a lákajú množstvo zahraničných investícií. Ako je to možné? Našli spôsob, ako uľahčiť pôsobnosť zahraničných investorov v krajine, bez obmedzenia prísnych pravidiel. Začali vytvárať voľné alebo rôzne špecializované ekonomické zóny,[11] v ktorých neplatia predchádzajúce obmedzenia a navyše sú tu investorom poskytované aj rôzne ďalšie výhody. Je možná voľná repatriácia zisku, bez zdaňovania. SAE tak isto výrazne zlepšujú svoju konkurencieschopnosť. V roku 2015 sa umiestnili na 15. miestne v rebríčku Global Competitivness Report[12] a zlepšujú sa v mnohých atribútoch. napríklad od roku 2008 sa čas potrebný na založenie podniku skrátil z 18 na 8 dní potrebných dnes. Veľká pozornosť je venovaná aj rozvoju sektora služieb. SAE sú najväčším prijímateľom priamych zahraničných investícií medzi arabskými krajinami.

5 Zahraničný obchod

Pre SAE ako pre veľmi otvorenú ekonomiku predstavuje zahraničný obchod dôležitý zdroj príjmov. Aj v zahraničnom obchode tvorí ropa stále najvýznamnejšiu exportnú položku s podielom 45 % exportov. Je najviac exportovaná najmä do krajín juhovýchodnej Ázie a v krajinách ako napríklad Južná Kórea, Thajsko alebo Japonsko pokrývajú dodávky SAE až 90 % potreby týchto štátov. Do Európy sa exportuje ropa zo SAE len vo veľmi malých objemoch.

Medzi ďalšie exportné komodity patrí aj zemný plyn, sušené ryby či datle. V rámci reexportov sa objavujú najmä luxusné a drahé predmety (kvôli čomu môže byť tento sektor taký hodnotovo objemný) ako napríklad perly, zlato a drahé kovy, diamanty a ďalšie drahé kamene a pod. Z importov za zmienku stoja najdôležitejšie skupiny tovarov, ktoré sa v SAE nevyrábajú a preto je potrebné ich dovážať, ako autá a stroje, chemické látky či potraviny.

Zahraničný obchod SAE je veľmi koncentrovaný, pretože až 77 % zahraničnoobchodnej výmeny je realizovanej s 12 krajinami.[13] V roku 2008 bolo vytvorené Ministerstvo zahraničného obchodu, ktorého cieľom bolo túto dôležitú oblasť ekonomického rozvoja ešte viac podporovať. Medzinárodný obchod (mimo obchodu s ropou) je už 10 rokov stabilný a ani počas krízy nedošlo k výraznému prepadu, ale naopak, v roku 2010 došlo k 14 % nárastu.

[10] AL ABED, I. - HELLYER, P.(2001): United Arab Emirates: A New Perspective. s. 256.
[11] Takýchto zón je v súčasnosti v SAE až 32, a stále sa budujú ďalšie. Je v nich dovolené 100 % zahraničné vlastníctvo.
[12] World Economic Forum. (2015): Global Competitivenes Report 2014-2015. Dostupné na internete: http://www.weforum.org/reports/global-competitiveness-report-2014-2015
[13] WTO. (2012): Trade Policy Review: report by Enited Arab Emirates. s. 6.

Tabuľka 1: Najväčší obchodný partneri SAE v zahraničnom obchode

Export	%	Import	%
Japonsko	15,4	India	17
India	13,4	Čína	13,7
Irán	10,7	USA	10,5
Južná Kórea	9,2	Nemecko	5,1

Prameň: Vlastné spracovanie podľa: Federal Competitivness and Statistics Authority. Dostupné na internete: http://fcsa.gov.ae/EnglishHome/ReportDetailsEnglish/tabid/121/Default.aspx?ItemId=2421&PTID=104&MenuId=1.

5.1 Vzťahy s Európskou úniou

Pre SAE je Európska únia (EÚ) významných obchodným partnerom. V importoch je totiž oblasťou, odkiaľ sa do SAE dováža najviac tovarov. Opačne to však nie je až také citeľné. Nakoľko, ako sme spomínali, SAE neexportujú svoju ropu na západ, medzi exportnými partnermi sa EÚ až na 9. mieste. Do Európy sa odtiaľto dovážajú najmä produkty prechádzajúce cez reexport, ako perly, drahé kovy, stroje a chemické látky, ale aj malé množstvo minerálnych látok. Opačným smerom prúdia najmä stroje a prístroje, autá, perly, drahé kovy a kovy a chemické látky.

Graf 4: Zahraničnoobchodná výmena medzi Spojenými arabskými emirátmi a Európskou úniou

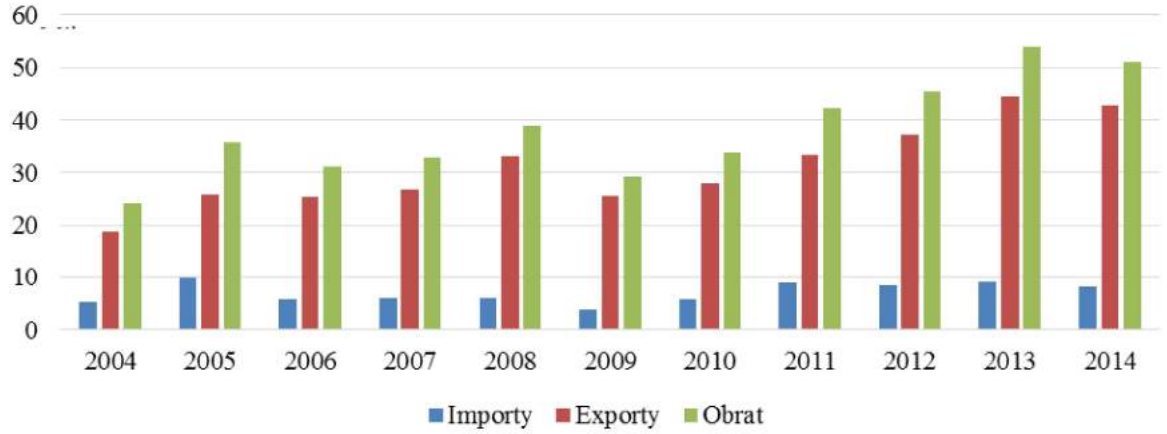

Prameň: Vlastné spracovanie podľa: EUROPEAN COMMISSION. (2015): European Union, trade with United Arab Emirates. Dostupné na internete: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113458.pdf.

6 Záver

Z článku je zrejmé, že ropa je Spojených arabských emirátoch, jednej z najdôležitejších ropných krajín, stále najväčším producentom ziskov a z veľkej miery sa podieľa aj na hospodárskom raste. Čo je však dôležitejšie je budúce smerovanie tejto krajiny. Vláda si uvedomuje, že ropa nie je komoditou zabezpečujúcou rast na trvalo a preto sa začala zameriavať na diverzifikáciu hospodárstva. Pri podporovaní odvetví ako je turizmus, obchod, sektor služieb a pod. však nezabudla ani sa oblasť, akou sú alternatívne zdroje energie. Rozvoj týchto neropných odvetví priemyslu je v SEA stále viac badateľný a podiel ropného priemyslu sa postupne znižuje aj na tvorbe HDP krajiny, ale aj na exportoch do zahraničia. Táto hospodárska politiky je veľmi racionálna. Zo Spojených arabských emirátov by si mohli brať príklad aj viaceré ropné štáty, ktoré nie sú so svojim hospodárstvom na tom tak dobre.

Diverzifikácia priemyslu a sústredenie sa na podporu a rozvoj iných odvetví hospodárstva je totiž najmä trvalo udržateľný a môže zabezpečiť dostatočný hospodársky rast aj do budúcnosti.

Zoznam použitej literatúry

AL ABED, I. - HELLYER, P.(2001): *United Arab Emirates: A New Perspective*. London: Trident Press Ltd. ISBN 1-900724-04-9.

CIA. (2015): The World Factbook. [online]. In: *CIA*, 2015. [Citované 26. 11. 2015.] Dostupné na internete: https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ae.html.

EL MALLAKH, R. (2015): The Economic Development of the United Arab Emirates. New York: Routledge, ISBN 978-1-138-78710-0.

EUROPEAN COMMISSION. (2015): European Union, trade with United Arab Emirates. [online]. In: *EC*, 2015. [Citované 26. 11. 2015.] Dostupné na internete: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113458.pdf.

FEDERAL COMPETITTIVNESS AND STATISTICS AUTHORITY. (2015): Foreign trade 2014. . [online]. In: *FCSA*, 2015. [Citované 28. 11. 2015.]. Dostupné na internete: http://fcsa.gov.ae/EnglishHome/ReportDetailsEnglish/tabid/121/Default.aspx?ItemId=2421&PTID=104&MenuId=1

HVIDT, M. (2013): *Economic diversification in GCC countries: Past record and future trends.* London: The London School of Economics and Political Science. Document Nr. 27.

MHRS. (2010): Spojené arabské emiráty: Základná informácia o teritóriu. [online]. In: *MHRS*, marec 2010. [Citované 23. 11. 2015.] Dostupné na internete: http://www.mhsr.sk/index/open_file.php?ext_dok=132734&idc=132734&ext=orig.

MZV. (2015): Ekonomická informácia o teritóriu. [online]. In: *MZV*, apríl 2015. [Citované 23. 11. 2015.] Dostupné na internete: http://export.slovensko.sk/wp-content/uploads/2015/ 04/SAE-Ekonomick%C3%A9-inform%C3%A1cie-o-terit%C3%B3riu_November-2014.pdf.

Statista. (2015): Average prices for OPEC crude oil from 1960 to 2015. [online]. In: *Statista*, 2015. [Citované 20. 11. 2015.]. Dostupné na internete: http://www.statista.com/statistics/262858/change-in-opec-crude-oil-prices-since-1960/.

The World Bank. (2015): Data. [online]. In: *WB*, 2015. [Citované 20. 11. 2015.]. Dostupné na internete: http://databank.worldbank.org/data/.

World Economic Forum. (2015): Global Competitivenes Report 2014-2015. [online]. In: *weforum.org*, 2015. [Citované 21. 11. 2015.]. Dostupné na internete: http://www.weforum.org/reports/global-competitiveness-report-2014-2015.

WTO. (2012): Trade Policy Review: report by Enited Arab Emirates. WT/TPR/G/262. [online]. In: *WTO*, 21.2.2012. [Citované 22. 11. 2015.]. Dostupné na internete: https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:y-meVtU2D9gJ: https://www.wto.org/english/tratop_e/tpr_e/g262_e.doc+&cd=15&hl=sk&ct=clnk&gl=sk.

MEDZINÁRODNÝ VÝVOJ A JEHO VPLYV NA FORMOVANIE A FUNKCIE EKONOMICKEJ DIPLOMACIE V MENŠÍCH KRAJINÁCH

Radomír Boháč

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: radomir.bohac@mzv.sk

Príspevok stručne charakterizuje historický vývoj ekonomickej diplomacie a tie rozhodujúce geopolitické tendencie súčasného vývoja vo svetovej politike a ekonomike, ktoré vytvárajú reálny rámec pre aktivity a smerovanie krajín. Načrtáva proces globalizácie a jej vplyv na miesto a úlohy ekonomickej diplomacie. Rovnako definuje aj nosné trendy medzinárodného vývoja, ktoré budú formovať celkové fungovanie ekonomickej diplomacie. Na ich základe determinuje faktory politicko-ekonomického diania, ktoré vplývajú na ekonomickú diplomaciu menších krajín, formujú ju a vplývajú na jej smerovanie a nové úlohy. Na príklade Slovenska a Dánska zdôrazňuje potrebu efektívnej výmeny a zdieľania skúseností úspešných modelov ekonomickej diplomacie. V závere formuluje možné piliere ekonomickej diplomacie menších krajín a podčiarkuje dôležitosť cieľavedomej a promptnej informačnej analýzy v meniacich sa medzinárodných podmienkach.
Kľúčové slová: ekonomická diplomacia, globalizácia, geopolitika

The paper briefly characterizes the historical development of economic diplomacy and the decisive geopolitical tendencies of current developments in world politics and economics that create a realistic framework for activities and direction of countries. It outlines the process of globalization and its impact on the role and place of economic diplomacy. It defines fundamental trends of international development that will shape the overall functioning of economic diplomacy. On the basis of these factors it determines the politico-economic events that affect the economic diplomacy of the smaller countries, format it and affect its direction and new tasks. Using the example of Slovakia and Denmark the need for effective exchange and sharing of experience of successful models of small countries´ economic diplomacy is stressed. In the conclusion possible pillars of economic diplomacy are formulated and importance of systematic and prompt information analysis in the changing international conditions is underlined.
Key words: economic diplomacy, globalization, geopolitics
JEL: A11, F01, P17

1 Úvod

Ekonomická diplomacia bola vždy súčasťou mocenskej politiky a jej dôležitým nástrojom. Historické korene ekonomickej a obchodnej diplomacie, aj keď pochopiteľne v odlišnej podobe, siahajú hlboko do staroveku.[1] Už vtedy sú zrejmé začiatky obchodných aktivít a stykov, ktoré presahovali rámec štátnych útvarov a kontinentov. S rozvojom obchodu a objavmi nastáva aj ďalší rozvoj diplomacie, pričom medzinárodný obchod bol hlavným

[1] Manning, J.G. - Morris, I. (2005): The Ancient Economy: Evidence and Models. Stanford University Press.

zdrojom bohatstva talianskych mestských štátov (napr. Benátky, Janov), alebo hanzových miest (napr. Hamburg, Lübeck) a vyvolal potrebu vytvárania stálych zastupiteľstiev. Tieto sa venovali získavaniu informácií aj z ekonomickej sféry. „*Vývoj ekonomickej diplomacie ... je výsledkom ... rozvoja ekonomickej dimenzie medzinárodných vzťahov.*“[2]

Moderná ekonomická diplomacia, ako samostatná diplomatická metóda, sa začala výraznejšie formovať na prelome 19. a 20. storočia, v dôsledku búrlivého rozvoja priemyslu a svetového obchodu. Vtedy vrcholila prvá vlna globalizácie, dochádza k „*významným zmenám v postavení ekonomických problémov v celom systéme medzinárodných vzťahov.*“[3]

Medzinárodné vzťahy a zahraničná politika vôbec boli dlho vnímané skôr cez prizmu politicko-bezpečnostných faktorov. Obchodno-ekonomické úlohy boli chápané skôr ako vedľajšie. Zmena nastáva po skončení Druhej svetovej vojny, kedy boli bezpečnostné záujmy viacerých západných krajín zabezpečené ich členstvom v NATO a výrazne narástla dôležitosť medzinárodnej spolupráce. Koncom 70. rokov 20. storočia sa do popredia dostala rozsiahla ekonomizácia politiky M. Thatcherovej a R. Reagana. Tromi piliermi ich neoliberálneho smerovania sa stali deregulácia, liberalizácia a privatizácia. Práve v tomto období nadobúda ekonomická diplomacia rozmer a podobu, ako ju poznáme aj v súčasnosti.

V dôsledku pádu aj ideologických bariér Železnej opony dochádza k utlmovaniu protekcionizmu a presadzovaniu liberalizácie a voľného obchodu. Dopady týchto trendov sa v plnom rozsahu prejavili na ďalšom raste významu ekonomickej diplomacie. Rýchle zmeny spôsobené rastom medzinárodného obchodu a obavy z možnej straty podielu na svetovom obchode a blahobyte mobilizujú aktivity štátu. To vytvára priestor pre ekonomickú diplomaciu až do tej miery, že „*prehra na poli medzinárodnej deľby práce môže mať v sociálnom a politickom rozmere dôsledky podobné vojenskej prehre v minulosti...Hrozí im* (štátom?) *však úplná strata suverenity.*[4]

V súčasnom svete tvorí ekonomická diplomacia podstatnú a často dokonca rozhodujúcu časť aktivít subjektov, ktoré sa podieľajú na tvorbe a presadzovaní zahraničnej politiky. Podľa interného prieskumu MZV SR predstavujú aktivity spojené s ekonomickou diplomaciou cca 60 % pracovného času slovenských diplomatov v zahraničí.[5] V rámci súčasnej vzájomnej závislosti ekonomických vzťahov medzi krajinami „*ekonomická diplomacia získava stále väčší význam.”*[6] V nadväznosti na ekonomickú krízu sa následne dokonca stretávame s tézou, podľa ktorej „*diplomaciu musí určovať ekonomika.*“[7]

Uvedené skutočnosti, spolu so silnejúcou europeizáciou, resp. prenášaním kompetencií do Bruselu aj v oblasti obchodnej politiky, zintenzívnili debatu o existujúcom modeli, resp. význame ekonomickej diplomacie tak v rovine teoretickej, vedeckej, ako aj praktickej. Z hľadiska formovania medzinárodných vzťahov a ich aktérov je rovnako evidentné aj rastúce prepojenie ekonomiky, politiky, finančného a bankového sektoru, diplomacie a vojenskej sily. Nový moment priniesla finančná kríza a fenomény globálnej recesie. Ekonomická diplomacia tak dostáva ďalšie podoby a otvárajú sa pre ňu nové výzvy a príležitosti. Na scénu vstupujú noví aktéri (mimovládne organizácie, nadnárodné korporácie, finančné fondy atď.) a neustále rastie vzájomná previazanosť ekonomík jednotlivých štátov. Ako sa na toto prostredie adaptujú malé štáty sa snaží načrtnúť tento príspevok na príklade Slovenska a Dánska, ako zástupcov západnej a východnej časti EÚ.

[2] Tóth, Ľ. – Horváthová, K. (2006): Hospodárska diplomacia. Bilaterálne vzťahy, s. 18.
[3] Tóth, Ľ. - Horváthová, K.(2006): Hospodárska diplomacia. Bilaterálne vzťahy, s. 20-21.
[4] Štouračová, J. a kol. (2012): Proměny ekonomické diplomacie v ČR a ve světě, s. 62.
[5] Interný materiál MZV SR. (2010).
[6] Bayne, N. - Woolcock, S. (2011): The New Economic Diplomacy. Ashgate, s. 3-4.
[7] Robejšek, P. (2001): Diplomacii musí určovat ekonomika. In: Obchod, Kontakt, Marketing,10/2001.

2 Globalizácia a jej vplyv na úlohy a miesto ekonomickej diplomacie

Z hľadiska optimálneho nastavenia miesta a úloh ekonomickej diplomacie je potrebné definovanie vnútorného a vonkajšieho prostredia, ktoré zásadným spôsobom ovplyvňujú fungovanie a funkcie štátov. Na celkový vývoj, a zvlášť to platí u menších krajín, má zásadný a často aj rozporuplný vplyv globalizované a neustále sa integrujúce vonkajšie prostredie. Je preto nesmierne dôležité ako rýchlo sa malé štáty adaptujú na dynamiku zmien vonkajšieho prostredia, kde je určujúcim momentom trend globalizácie.

Možno súhlasiť, že „*globalizácia má svoj ekonomický, politický, spoločenský, sociálny i psychologický rozmer. Je to nielen fenomén celkového zmenšenia zeme (t. j. udalostí, ktoré sa odohrajú na druhej strane zemegule, sa v reálnom čase dotknú aj nás samotných), ktorý sa prejavuje napr. v obrovskom a rýchlom prenose dôsledkov finančných alebo otrasov na finančných a kapitálových trhoch z jednej strany zemegule na druhú, ale aj odrazom kombinácie mnohých explozívnych sociálnych, politických a iných rizík.*“[8] Fenomén globalizácie sa dnes „*považuje za kľúčový faktor ďalšieho vývoja svetovej ekonomiky.*“[9] Zároveň vyvoláva značné teoretické aj praktické diskusie obhajcov aj odporcov.

Zaujímavú a provokujúcu definíciu globalizácie a jej dopadov ponúka aj H. Kissinger: „*Ohromujúca hospodárska výkonnosť zvádza tvorcov politiky aby zamieňali stratégiu s ekonomikou, a znižuje to ich citlivosť k politickému, kultúrnemu, sociálnemu a duchovnému dopadu obrovských zmien spôsobených súčasnou modernou technikou.*“[10] Kissinger trefne označil aj jedno z veľkých rizík narastajúcich globálnych procesov: „*Hrozí nebezpečenstvo, že hospodárske a technické výdobytky predbehnú možnosti súčasnej politiky*“ a „*Počítače, internet, biotechnológie atď. dodali technike nepredstaviteľný rozmer...Vďaka okamžitej komunikácii závisí rozhodovanie v jednej oblasti na rozhodovaní v iných miestach zemegule.*“[11]

V podmienkach menších krajín globalizácia výrazným spôsobom zasahuje do prakticky všetkých oblastí fungovania štátu, ktorého funkcie sa fakticky do 70. rokov posilňovali, v súlade s liberalizmom J. M. Keynesa.[12] Zásadný obrat prináša technologický vývoj a s ním spojené priemyselné revolúcie.[13] Dominantný vplyv stále viac získavajú globálne medzinárodné inštitúcie, korporácie, združenia, politické a ekonomické organizácie a veľké a ekonomicky dominantné krajiny.

Trend oslabovania vplyvu štátu na väčšinu ekonomických procesov a rozhodnutí potvrdil aj mimoriadny nárast pohybu kapitálu, najmä priamych zahraničných investícií a tiež cezhraničný nástup internetu, moderných technológií, digitalizácie, resp. informatizácie. V rovnakej miere to platilo aj o regionálnych integračných zoskupeniach, resp. rastúcom vplyve veľmi špecializovaných centier, ktoré zahŕňali finančné, vedecké, právne služby a úlohy, s globálnym dosahom a vplyvom.

Zásadná zmena paradigmy oslabovania úlohy štátu v ekonomických procesoch nastala v dôsledku finančnej krízy v roku 2008. Tá ukázala, že koncept diktátu trhu a jeho

[8] Staněk, P. (2000): Globalizácia ako ju nepoznáme, s. 9.
[9] Staněk, P. (2000): Globalizácia svetovej ekonomiky, s. 15.
[10] Kissinger, H. (2002): Potrebuje Amerika zahraničnú politiku?, s. 23.
[11] Kissinger, H. (2002): Potrebuje Amerika zahraničnú politiku?, s. 24.
[12] Johnson, E. - Moggridge, D. - Robinson, A. (1992): The Collected Writings of John Maynard Keynes. 30 Volume Paperback Set.
[13] Rifkin, J. (2011): The Third Industrial Revolution: How Lateral Power Is Transforming Energy, the Economy, and the World; The third industrial revolution. The Economict, April 21, 2012. Dostuné na internete: http://www.economist.com/node/21553017; The Fourth Industrial Revolution. Things to tighten the link between IT and OT. Sogeti VINT, Groningen, 2014. Dostupné na internete: http://www.fr.sogeti.com/globalassets/global/downloads/reports/vint-research-3-the-fourth-industrial-revolution.; Plattform Industrie 4.0. Dostupné na internete: http://www.plattform-i40.de/I40/Navigation/DE/Home/home.html.

oslobodenie od všetkých regulácií zlyhal. V najliberálnejších krajinách začal boj s krízou bezprecedentnou finančno-ekonomickou angažovanosťou štátu v prospech finančného sektora. Kríza výrazne posilnila štát a politikov a obmedzila autonómiu trhu a finančných elít.

Uvedený posun však neplatí v prípade nastupujúcich mocností BRICS, kde systém už pred finančnou krízou výrazne preferoval štát. Kríza opätovne dostala do popredia fenomén národnej zvrchovanosti. Krajiny, ktoré nemali pod kontrolou svoj finančný systém, resp. menu, boli výrazne vystavené dopadom opatrení iných štátov. To spôsobilo tiež prehĺbenie zložitých procesov, ktorými prechádza EÚ.

Uvedené zmeny a procesy vyvolávajú logickú potrebu nového pohľadu aj na úlohu modernej diplomacie a jej integrálnej časti – ekonomickej diplomacie. V praxi to znamená nevyhnutnosť pružnej adaptácie na meniace sa globálne procesy a tvrdé konkurenčné prostredie, aj z hľadiska presadzovania ekonomických a investičných záujmov krajiny, ktorá musí usilovať o maximálne efektívne využitie komparatívnych výhod, ktorými disponuje.

Je nesporné, že globalizácia zásadným spôsobom zmenila fungovanie medzinárodných vzťahov a najmä ekonomické väzby medzi štátmi. Systém medzinárodných vzťahov prešiel ekonomizáciou. Otázky ekonomického rozvoja a prosperity sa dostali do popredia a vytláčajú témy tzv. klasickej diplomacie. Rastie význam novej kvality ekonomickej diplomacie a nastavenie jej komplexného modelu riadenia, ako jedného z kľúčových komponentov realizácie zahraničnej politiky.

Globalizácia postupne zmazáva rozdiely medzi domácim a medzinárodným. Súperenie medzi krajinami, blokmi a regiónmi sa výraznejšie prenáša do ekonomickej oblasti. Globalizačné trendy tak priniesli pre ekonomickú diplomaciu veľké očakávania. Je však potrebný racionálny pohľad na možnosti a reálny dosah ekonomickej diplomacie. Tá by nemala byť preceňovaná ako jediný účinný všeliek, bez zohľadnenia špecifík a nastavení podnikateľskej komunity. Štátna správa nemá a nemôže nahradiť firmy, avšak musí systémovo konať a podporovať ich.

3 Nosné trendy budúceho medzinárodného vývoja a ekonomická diplomacia

Konfliktný potenciál globalizácie spočíva najmä v tom, že je nepravdepodobné, aby všetci kľúčoví aktéri dosiahli porovnateľnú vysokú úroveň blahobytu. Úspech jednej strany, je z veľkej časti spojený s neúspechom druhého. Globalizácia už nie je vo fáze „win-win“! Vznik rovnovážnej situácie medzi etablovanými a nastupujúcimi mocnosťami je prakticky nemožný. Nevyhnutnosťou je proces fragmentácie globalizovaného sveta, čo ilustruje vzťah USA a Číny. Odráža konfliktnú reláciu medzi etablovanými a rozvojovými spoločnosťami, proces prerozdeľovania moci a blahobytu a zároveň je prejavom vznikajúceho stabilnejšieho svetového ekonomického a politického poriadku. Vytváranie novej globálnej politicko-ekonomickej rovnováhy je evidentné aj u nastupujúcich mocností – zvlášť štátov BRICS. Ekonomický úspech a sila je nevyhnutným predpokladom ich vnútropolitickej stability.

Na Blízkom a Strednom východe a v Afrike sa síce kladie väčší dôraz na ekonomický rast a modernizáciu hospodárstva, dochádza však zároveň k islamizácii, erózii národných štátov, k revízii Sykes-Picotovho[14] usporiadania a moc prechádza na neštátne subjekty. Dôsledkom je aj masívna migračná vlna do Európy.

Európska únia prechádza jedným z najťažších období, aj v dôsledku migračnej vlny, blížiaceho sa plebiscitu o zotrvaní Británie v EÚ, pokračujúcej nestability Grécka a prehlbujúcich sa rozdielov v rámci Európskej menovej únie. Nestabilita vzťahov s Ruskom

[14] Sykes-Picotova dohoda (9. máj 1916) bol tajný dohovor medzi Britániou a Francúzskom, so súhlasom Ruska, o rozpade Osmanskej ríše. Viedla k rozdeleniu osmanskej Sýrie, Iraku, Libanonu a Palestíny medzi Britániu a Francúzsko. Arabský odpor voči nej pretrval napriek modifikáciám v San Reme v apríli 1920. Dostupné na internete: http://www.britannica.com/event/Sykes-Picot-Agreement.

bude zrejme pokračovať. Rozdiel miery ekonomických rastov jednotlivých členov EÚ trvá, pričom je evidentné, že niektoré členské krajiny Únie zaostali v *high-tech* a reformách.

EÚ naďalej predstavuje najväčší svetový obchodný blok, vytvára 25 % svetového HDP, zabezpečuje 27 % hodnoty svetového obchodu so službami a podieľa sa 41 % na hodnote svetových priamych zahraničných investícií.[15] EÚ však bude v krátko aj dlhodobom horizonte čeliť kritickým výzvam v oblasti celkového fungovania, vrátane rozdelenia kompetencií medzi Európskou komisiou, Európskou radou, Európskym parlamentom a jednotlivými krajinami, nielen v oblasti migračnej politiky a ďalšieho fungovania Európskej menovej únie (EMÚ). Prehlbuje sa nekompatibilita medzi nespornou ekonomickou silou 500 miliónového trhu EÚ a jej slabým politickým a vojenským vplyvom.

USA budú naďalej hlavnou svetovou ekonomickou, politickou a vojenskou silou. Čína a India sa stávajú najväčšími ťahúňmi svetového ekonomického rastu a do roku 2025 zrejme predbehnú objem HDP všetkých ekonomík, s výnimkou USA a Japonska. Budú však ďalšie dekády zaostávať v príjme na obyvateľa. Pôjde o „duálnu identitu" týchto ázijských gigantov – budú silné, ale väčšina Číňanov a Indov sa bude cítiť relatívne chudobnými v porovnaní s obyvateľmi Západu. Desať najväčších ekonomík sveta v roku 2024 by mali predstavovať USA, Čína, Japonsko, India, Nemecko, Brazília, Británia, Francúzsko, Rusko a Kórea.[16] V princípe budú siločiary ekonomického rozvoja a rastu smerovať do oblasti juhovýchodnej Ázie, Afriky a Latinskej Ameriky.

V rámci BRICS vzniká generácia globálne a konkurenčne schopných firiem. V dôsledku finančnej krízy a jej dôsledkov opätovne narastá úloha štátu. Čína, Rusko, krajiny Zálivu a africký kontinent nenasledujú západný liberálny model, ale používajú štátny kapitalizmus. Kríza evidentne posilnila aj v rozvíjajúcich sa krajinách väčšiu štátnu kontrolu a nedôveru v neregulovaný trh. Priepasť v úlohe štátu medzi Západom a rozvíjajúcimi sa krajinami zrejme zostane. Realitou je tiež nárast protekcionizmu, extrémizmu a terorizmu, pandémie, kybernetická (ne)bezpečnosť, prepojenie problémov energetiky, klimatických zmien a nedostatku zdrojov (vrátane potravín a vody) ap. Globálny vývoj sa naviac, aj v dôsledku prudkého technologického pokroku, bezprecedentne zrýchľuje.

Rusko, Čína, India spojili svoju ekonomickú bezpečnosť so zvýšenou kontrolou štátom vlastnených energetických firiem. Krajiny Zálivu sa zaujímajú o nákup pôdy a zabezpečenie dodávok potravín. To isté však možno tvrdiť o ďalších, aj európskych krajinách, ktoré intenzívne vstupujú do agrosektoru, aj v rámci strednej a východnej Európy.[17]

Bankový a nebankový sektor, štátne, resp. suverénne aj hedgeové fondy výrazným spôsobom ovplyvňujú nielen ekonomický vývoj, ale chovanie krajín v medzinárodných vzťahoch. Čína má obrovské finančné rezervy (Rusko ich míňa), pričom časť z nich sa vráti na Západ, vrátane regiónu strednej a východnej Európy, vo forme investícií. Paralelne sa priame zahraničné investície týchto priemyselne sa rozvíjajúcich krajín prudko zvyšujú v rozvojovom svete. Čínsky model sa môže stať atraktívnym pre neefektívne autoritárske režimy. Zahraničné investície nových bohatých štátov, ako Čína, krajiny Rady pre spoluprácu v Zálive (GCC) a čiastočne Rusko, majú za následok vytváranie nových spojenectiev medzi nimi a rozvojovým svetom.

Ozbrojený konflikt na východe Ukrajiny vrátil svet do novej, modifikovanej studenej vojny. Rusko hľadá svoje (staro)nové mocenské miesto a postavenie a môže sa pokúsiť zvíťaziť nepriamo, v hospodárskej a informačnej vojne v podmienkach globálnej ekonomiky 21. storočia. Vzájomná ekonomická závislosť krajín a sankcie dodávajú novej studenej vojne

[15] Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/trade/policy/eu-position-in-world-trade/; http://europa.eu/about-eu/facts-figures/economy/index_en.htm.

[16] Dostupné na internete: http://www.cebr.com/reports/world-economic-league-table-2015/.

[17] Napríklad Dánsko kontroluje na Slovensku 40 % chovu ošípaných a produkciu mlieka (interný materiál ZÚ Kodaň, 2014).

zvláštnu podobu. Paradoxnosť situácie dokresľujú nadnárodné spoločnosti, ktoré sa nenechávajú vťahovať do špirály sankcií a protisankcií a naďalej spolupracujú (napr. Gazprom a Shell). Západ potrebuje Rusko ako súčasť globalizačnej integrácie a bezpečnosti a naopak.

Medziregionálne napätia môžu rozdeliť Západ, pričom EÚ a USA môžu mať rastúco rozdielne ekonomické a monetárne priority. Bude veľmi záležať na schopnosti EÚ a USA nájsť taký algoritmus vzájomných vzťahov, ktorý im umožní efektívne ovplyvňovať tieto očakávané zmeny. V tomto svetle je treba vnímať aj možný podpis dohody o Transatlantickom obchodnom a investičnom partnerstve (TTIP).

Medzinárodný systém je nielen multipolárnejší, ale aj heterogénnejší a nestabilnejší. Nielen kvôli posilňovaniu neštátnych aktérov, ale aj v dôsledku rôzne nastavených záujmov a priorít nových hráčov. Možno očakávať snahy nových a silnejúcich hráčov o hľadanie inej ekonomickej a politickej rovnováhy. Potenciálnou realitou je však neusporiadaný svet, so striedaním stráží v mnohých regiónoch.

4 Ekonomická diplomacia a jej význam v menších krajinách

Vyššie uvedený vývoj priamo či nepriamo ovplyvňuje stabilitu a rozvoj ekonomík. Zvyšuje tlak na posilnenie výkonu a výsledkov ekonomickej diplomacie, a to predovšetkým u malých a stredných krajín. Aj na základe uvedených geopolitických tendencií je možné plne súhlasiť s tvrdením *„schopnosť malých krajín adaptovať sa na ekonomické zmeny bude určovať ich úspešnosť, či zostanú konkurencieschopné v podmienkach globálneho trhu.“*[18]

Vo svete je dnes približne 170 menších krajín s počtom obyvateľov pod 10 mil. Postavenie a vnímanie týchto krajín a možnosti, ktorými disponujú pri ovplyvňovaní procesov v zahraničí, v mnohom závisia od ich ekonomického potenciálu a výkonnosti ekonomiky. Silné hospodárstvo je odrazom úspechu a sily firiem na domácom a zahraničných trhoch.

Prirodzenou otázkou je spôsob a možnosti, ako sa vyrovnávajú s limitovanými zdrojmi, tlakom globalizácie a supraintegrácie, ostrým konkurenčným prostredím a zmenami v geopolitickom usporiadaní. Navyše, dôsledky finančnej krízy a demografia zostrujú medzinárodnú konkurenciu pri získavaní nových trhov, investícií a distribúcii ďalších ekonomických faktorov. V prípade menších krajín je preto zvlášť dôležitá schopnosť rýchleho analytického vyhodnocovania dopadov medzinárodného diania a definovanie strategických smerov vývoja vlastných ekonomík.

Nové trendy sa môžu na záujmoch a postavení menších európskych krajín odraziť tak pozitívne, ako aj negatívne. Musia byť schopné na geopolitické zmeny systematicky a preventívne reagovať, jednak ako dobrý tímový hráč EÚ, jednak si musia hľadieť a presadzovať svoje národno-štátne a ekonomické záujmy.

Ekonomická sila a prosperita sú dôležité pre každý štát a zvlášť to platí pre menšie krajiny. Štatistický hospodársky rast však prestáva byť nosným cieľom štátu. Do popredia sa dostáva konkurencieschopnosť, akcelerovaná vedecko-technickým pokrokom. To predstavuje výzvy pre ekonomickú diplomaciu. V rámci dynamického procesu globalizácie a integrácie sú nároky na ňu v malých krajín stupňované práve mimoriadnym významom zapojenia sa do vysoko konkurenčných medzinárodných hospodárskych vzťahov.

Nosnou úlohou ekonomickej diplomacie už nie je len vytváranie podmienok pre rozvoj hospodárskej spolupráce a ekonomický rast, ale aj pre tvorbu pracovných miest. To podmieňuje nutnosť aktualizovať model fungovania ekonomickej diplomacie, za účasti všetkých jej aktérov. Celé fungovanie štátnej správy, jej prepojenie a spolupráca so

[18] Katzenstein, Peter J. (2003): Small States and Small States Revisited, s. 21.

súkromným sektorom a podnikateľmi sa dynamicky vyvíja a musí sa prispôsobovať novým vonkajším podmienkam a domácim požiadavkám.

Ekonomika vytvára pre menšie krajiny silnú previazanosť medzi vnútornou a vonkajšou ekonomickou politikou. Z pohľadu efektívneho využitia verejných zdrojov je racionálne vyhodnotenie a adaptovanie skúseností ekonomickej diplomacie úspešných a pritom komparatívne podobných krajín.

Ladenie politík a prispôsobovanie zmenám svetových trhov upevňuje strategickú stabilitu malých krajín. Dôraz na vzdelanie, poznatkovú ekonomiku a technický pokrok môže posilniť moc a postavenie malého štátu viac než územný zisk. Príkladom môže byť Singapur, ktorý nedisponuje inými zdrojmi, než inteligenciou a pracovitosťou obyvateľov a elít. Má však ďaleko vyšší príjem na hlavu než väčšie a obdarenejšie krajiny a využíva bohatstvo aj na budovanie dostatočnej vojenskej sily. Avšak Singapur sa formoval v špecifickom historickom kontexte a ázijských podmienkach, s minimálnymi prvkami parlamentnej demokracie.

5 Slovensko a Dánsko – využívanie európskych skúseností

Vyhodnotenie skúseností porovnateľných krajín ponúka možnosť načrtnúť scenáre trajektórií formovania ekonomickej diplomacie Slovenska podľa úspešného modelu Dánska, pri rešpektovaní vyššie načrtnutých tendencií globálneho vývoja. Dlhodobé pôsobenie autora v oblasti ekonomickej diplomacie, vrátane jej formovania a ostatného vyslania ako veľvyslanca v Dánsku poskytuje pre takýto postup vhodné predpoklady a kapacity.

Postavenie Slovenska v európskej a svetovej ekonomike je pomerne priaznivé a v prípade Dánska možno tvrdiť, že dlhodobo veľmi priaznivé. Z toho vyplýva, že medzi systémom aplikovanej ekonomickej diplomacie v oboch krajinách, resp. jeho finančným a personálnym vybavením a ich postavením vo svetovej ekonomike je úzka previazanosť. Dánsku sa už podarilo prejsť rôznymi prekážkami fungovania ekonomickej diplomacie, vytesniť chyby a prešlo procesmi, ktorými Slovensko ešte len prechádza. Dánsky silne integrovaný model ekonomickej diplomacie je nesporne efektívny a úspešný, tak smerom dovnútra krajiny, ako aj navonok a vykazuje mnohé konotácie so slovenskou cestou. Komplexná komparácia ekonomickej diplomacie Slovenska a Dánska môže slúžiť ako základ na ďalší potrebný posun a zefektívnenie slovenského inštitucionálneho modelu súčasnej ekonomickej diplomacie.

Slovensko a Dánsko spája podobná rozloha a počet obyvateľov, ale tiež ekonomické a politické príbehy oboch krajín. Dánsko so svojím transformačným príbehom ponúka výzvu a dôvod na dôkladné skúmanie príčin dánskeho úspechu. Vstupom oboch krajín do EÚ/NATO došlo k presunu ťažiska politickej, bezpečnostnej a ďalších agend, vrátane veľkej časti kompetencií v oblasti zahraničnoobchodnej politiky, do Bruselu. Nosnou oblasťou činnosti diplomatickej siete oboch krajín krajín sa preto výraznejšie stáva ekonomická, resp. energetická, verejná, kultúrna diplomacia s dôrazom na podporu exportu, investičné, prezentačné a ďalšie aktivity.

Výrazné odlišnosti medzi Slovenskom a Dánskom pretrvávajú v oblasti verejných výdavkov, daňového zaťaženia, fungovania pracovného trhu ap. Dánsko patrí medzi etablované krajiny so silnou ekonomikou, postavenou na tzv. severskom modeli sociálneho štátu. V rámci rýchlo rastúcich trhov si upevnilo pozície prednostne v BRICS a v jeho prípade hrajú dominantnú úlohu z hľadiska exportu takmer výlučne dánske spoločnosti.

V prípade Slovenska aj Dánska je význam ekonomickej diplomacie daný parametrami ich ekonomík. Tieto parametre ich nútia neustále hľadať nové príležitosti a trhy v zahraničí, pretože domáca spotreba nikdy nebola a objektívne nebude motorom ich hospodárskeho rastu. Vysoká otvorenosť ekonomík a nízka absorpčná schopnosť domáceho trhu vytvára nutnosť hľadania odbytových možností na zahraničných trhoch.

Pomerne krátka história vývoja ekonomickej diplomacie Slovenskej republiky a jej mnohé, často typicky slovenské špecifiká indikujú pretrvávajúce problematické miesta v jej riadení a celkovej štruktúre. Obchodná bilancia zahraničného obchodu SR za rok 2014 za tovary a služby dosiahla hodnotu 4 648,7 mld. EUR. Prispela k tomu nielen vyššia dynamika vývozu oproti dovozu, ale tiež nárast vývozu automobilov a elektroniky. Viac ako 50 % exportu SR vytvárajú nadnárodné spoločnosti,[19] pričom niekoľko desiatok medzinárodných korporácií dopĺňa viac pol milióna malých a stredných slovenských podnikov.[20]

SR zostáva závislá na exporte.[21] Orientácia vývozu na Európsky hospodársky priestor (EHP) prehlbuje citlivosť ekonomiky SR na jeho hospodárske výkyvy. SR by preto mala postupne prekonávať prevažujúcu orientáciu na automobilový priemysel a viac diverzifikovať proexportný potenciál do nových, netradičných a dosiaľ nesaturovaných trhov mimo EHP. Diverzifikačný trend je možné okrem Dánska aktuálne pozorovať aj u iných veľkosťou porovnateľných krajín (napr. Česko, Švajčiarsko, Švédsko).

Záver

Hranica medzi úspechom a neúspechom diplomacie krajín sa stále viac posúva na ekonomickú pôdu. Zvlášť to platí pre stredné a malé krajiny s otvorenou a proexportne zameranou ekonomiku, ktorá zo svojej podstaty a limitov daných obmedzeným vnútorným trhom a domácej spotreby rýchlo podlieha globálnym zmenám a krízam.

Z hľadiska vnútorného hospodárskeho vývoja menších krajín je stále nástojčivejšia otázka, či ich diplomacie v dvojstrannom, regionálnom, alebo globálnom meradle, prispievajú k ekonomickému rastu a vytváraniu pracovných miest. Priebeh krízy a následné globálne ekonomické spomalenie plne potvrdili neúprosný vnútropolitický tlak na výsledky, merateľnosť a reálny dosah ekonomickej diplomacie a celkové fungovanie všetkých jej aktérov. Prednostne to však platí o štátnej správe.

Je preto nevyhnutné, aby strategické smerovanie ekonomík bolo formované nad rámec volebných období. Rovnako tak musia byť nastavené prostriedky v oblasti podpory vonkajších ekonomických vzťahov, vrátane ekonomickej diplomacie, rešpektujúc danosti a reálny stav a potreby malej ekonomiky ako celku. Medzi prioritami zahraničnej politiky sa mimoriadny dôraz kladie na funkčnosť, efektivitu a pridanú hodnotu ekonomickej diplomacie z hľadiska rastových impulzov, investícií a tvorby pracovných miest. Správne nastavený systém ekonomickej diplomacie dokáže zvýšiť dvojstranný obchod o 6 – 10 %.[22]

Pre väčšinu menších krajín s demokratickou tradíciou nie je dnes armáda a celková vojenská sila rozhodujúcim faktorom pri realizácií ich zahranično-politických zámerov. Do budúcnosti však nie je vylúčená zmena paradigmy, vzhľadom na existujúce a vznikajúce konflikty. Napriek tomu sa ale súperenie krajín stále výraznejšie presúva na pole ekonomiky, vedy, výskumu, inovácií, informatiky, moderných technológií ap. Situácia na Slovensku,

---

[19] Vozidlá 25 %, elektrické stroje a prístroje 21 %, železo a oceľ 4,7 %, kaučuk a výrobky z neho, hlavne pneumatiky 2,6 % (http://openiazoch.zoznam.sk/cl/159466/Najvacsi-podiel-na-exporte-Slovenska-mali-vlani-vozidla-a-televizory). Podľa iných zdrojov transnacionálne korporácie vytvárajú až 80% exportu a tvoria 90% celkového zisku v nefinančnej sfére, ročne transferujú 3 mld. € do zahraničia. Dostupné na internete: http://www.aktuality.sk/clanok/249614/kazimir-ide-bojovat-proti-odlevu-ziskov-do-zahranicia/.

[20] Malé a stredné podniky sú pilierom slovenského hospodárstva. Poskytujú pracovné príležitosti 71,8 % aktívnej pracovnej sily a podieľajú sa 55,1 % na tvorbe pridanej hodnoty. Z celkového počtu malých a stredných podnikov v roku 2012 (551 608) tvorili fyzické osoby – podnikatelia 70,2 % a MSP. právnické osoby 29,8 %. (Analýza stavu malého a stredného podnikania; Dostupné na internete: http://www.economy.gov.sk/male-a-stredne-podnikanie/127944s.)

[21] Vývoz do krajín EÚ naďalej predstavuje 83,6 % celkového exportu SR, dovoz z EÚ tvorí 63,4 % z celku (Interný materiál MZVaEZ SR, 2015)

[22] Van Veenstra, M.LE.H-Yakop,M-van Bergeijk,P.A.G: Economic Diplomacy the Level of Development and Trade, In: Discussion Paper in Diplomacy, No119,October 2010, p. 6.

ktoré sa usiluje o urýchlenie prechodu k znalostnej ekonomike a post-industriálnej fáze, založenej na vede, výskume, vzdelávaní a využití znalostného potenciálu ekonomiky, je veľmi podobná situácii v Dánsku v 70. – 80-tych rokoch.

Z pohľadu a skúseností autora vyplývajú nasledujúce hlavné piliere orientovania ekonomík menších krajín a súvisiacich úloh ekonomickej diplomacie:

I. ekonomický rast a zamestnanosť;
II. znalostná spoločnosť, rast inovácií, start-upy;
III. zelená ekonomika a nové energetické zdroje;
IV. branding štátu;
V. podpora exportu a prílevu priamych zahraničných investícií (FDI).

Nosným trajektóriám globálneho vývoja sa musí prispôsobiť celý systém ekonomickej diplomacie. Musí adaptovať analyticko-informačnú schopnosť, danú aj faktom, že svet sa stáva informačnou spoločnosťou - technológie umožňujú výmenu informácií v reálnom čase. Ešte ďaleko významnejšou je kvalita, resp. reálna pridaná hodnota informácií.

Ekonomická diplomaciu musí byť schopná odlíšiť informačný balast od informácií, ktoré dokážu ovplyvniť vývoj, trendy a investičné možnosti. Preto je jednou z kľúčových úloh získavanie informácií v reálnom čase a selekcia tých, ktoré znamenajú získanie politického alebo ekonomického vplyvu, resp. výhody. Je nesporné, že jedným z kľúčových nástrojov moci v súčasnosti už nie je samotné bohatstvo, ale práve získavanie strategických informácií a ich spracovanie, resp. prenos v reálnom čase.

Zoznam použitej literatúry

Bayne, N. - Woolcock, S. (2011): The New Economic Diplomacy. Decision-Making and Negotiation in International Economic Relations (G8 and Global Governance). 3rd Rev. Upd. Edition, Ashgate, 2011. ISBN-13: 978-1409425410.

Interný materiál MZV SR, 2010.

Interný materiál ZÚ Kodaň, 2014.

Interný materiál MZVaEZ SR, 2015.

Johnson, E. - Moggridge, D. - Robinson, A. (1992): The Collected Writings of John Maynard Keynes. 30 Volume Paperback Set. Cambridge University Press, 1992. ISBN 9781107677722.

Katzenstein, Peter J. (2003): Small States and Small States Revisited. In: New Political Economy Volume 8, Issue 1, 2003, p. 9-30.

Kissinger, H. (2002): Potrebuje Amerika zahraničnú politiku? Bratislava, 2002, ISBN 80-725-7736-0

Manning, J.G. - Morris, I. (2005): The Ancient Economy: Evidence and Models. Stanford University Press, 2005. ISBN 9780804757553.

Rifkin, J. (2011): The Third Industrial Revolution: How Lateral Power Is Transforming Energy, the Economy, and the World. St. Martin's Press, 2011, ISBN 978-0230115217.

Robejšek, P. (2001): Diplomacii musí určovat ekonomika. In: Obchod, Kontakt, Marketing,10/2001.

Stanek, P. (2005): Fakty a mýty globalizácie: (vybrané aspekty). Bratislava 2005. ISBN 80-225-2016-0

Staněk, P. (2001): Globalizácia svetovej ekonomiky. Bratislava, 2001. ISBN: 80-805-7109-0.

Štouračová, J. a kol. (2012): Proměny ekonomické diplomacie v ČR a ve světě. Praha, 2012, ISBN 978-80-7431-081-2.

Tóth, Ľ. - Horváthová, K. (2006): Hospodárska diplomacia. Bilaterálne vzťahy. Bratislava, 2006. ISBN 80-89085-61-X.

Van Veenstra, M.LE.H - Yakop, M. - van Bergeijk, P. A. G. (2010): Economic Diplomacy the Level of Development and Trade, In: Discussion Paper in Diplomacy, No119,October 2010.

Elektronické zdroje:

Aktuality.sk Dostupné na internete: http://www.aktuality.sk/clanok/249614/kazimir-ide-bojovat-proti-odlevu-ziskov-do-zahranicia/.

Centre for Economics and Business Research. Dostupné na internete: http://www.cebr.com/reports/world-economic-league-table-2015/.

Encyclopædia Britannica. Dostupné na internete: http://www.britannica.com/event/Sykes-Picot-Agreement.

Európska komisia. Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/trade/policy/eu-position-in-world-trade/

Official website of the European Union. Dostupné na internete: http://europa.eu/about-eu/ facts-figures/economy/index_en.htm.

Finančné centrum O peniazoch. Dostupné na internete: http://openiazoch.zoznam.sk/cl/159466/Najvacsi-podiel-na-exporte-Slovenska-mali-vlani-vozidla-a-televizory.

The Fourth Industrial Revolution. Things to tighten the link between IT and OT. Sogeti VINT, Groningen, 2014. Dostupné na internete: http://www.fr.sogeti.com/globalassets/global/downloads/reports/vint-research-3-the-fourth-industrial-revolution.

Ministerstvo hospodárstva SR. Dostupné na internete: http://www.economy.gov.sk/male-a-stredne-podnikanie/127944s.

Plattform Industrie 4.0. Dostupné na internete: http://www.plattform-i40.de/I40/Navigation /DE/Home/home.html.

The Third Industrial Revolution. The Economist, April 21, 2012. Dostupné na internete: http://www.economist.com/node/21553017.

DIFERENCIA V KONTEXTE BEZPEČNOSTNEJ POLITIKY JAPONSKA

Lucia Borošová

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, email: lucia.borosova@euba.sk

Článok sa zaoberá bezpečnostnou politikou Japonska a zmenami, ktoré nastali v oblasti bezpečnostnej politiky Japonska, ako aj faktormi, ktoré k spomínaným zmenám prispeli. V kontexte spomínaných zmien zohráva kľúčovú úlohu politika ŠinzáAbeho a reinterpretácia pôvodne pacifistickej Ústavy z roku 1947, vzťahy Japonska so Spojenými štátmi americkými, ako aj vplyv globalizácie, ktorý prispel k vzniku nových hrozieb a rizík.
Kľúčové slová: bezpečnostná politika, Japonsko, Ústava Japonska

The article deals with actual changes which occurred in the security policy of Japan, as well as the factors that have contributed to the said changes. In the context of the above-mentioned changes plays a key role the policy of Shinzo Abe and reinterpretation initially pacifist Constitution of 1947, relations between Japan and the United States, as well as the impact of globalization, which contributed to the emergence of new threats and risks.
Key words: Japan, Security Policy, Constitution of Japan
JEL: F72, D79, F59

1 Úvod

Japonská bezpečnostná politika zaznamenala v posledných rokoch výrazné zmeny. V oblasti bezpečnosti Japonska zohrával doposiaľ kľúčovú úlohu vzájomný vzťah medzi Japonskom a Spojenými štátmi, opierajúci sa o spoločnú bezpečnostnú zmluvu z roku 1951, ktorá potvrdila vojenskú prítomnosť Spojených štátov v Japonsku. Garantom bezpečnosti Japonska sa na základe bezpečnostnej zmluvy stali Spojené štáty. Predĺženie zmluvy v roku 1960 vyvolalo politickú krízu v Japonsku a v roku 1970 bol do spomínanej zmluvy zaradený odsek, o ďalšom, automatickom predlžovaní.

Japonsko sa zaviazalo v deviatom článku svojej pacifistickej Ústavy z roku 1947, k vzdaniu sa vojny, ako prostriedku riešenia akýchkoľvek sporov, čo spôsobilo absolútnu závislosť Japonska na Spojených štátoch v bezpečnostných otázkach. Aj napriek skutočnosti, že Japonsko v Ústave úplne odmietlo vojnu ako prostriedok riešenia sporov, postupne boli vytvorené japonské ozbrojené sily, ktoré v súčasnosti patria medzi jedny z najlepšie vybavených a najmodernejších ozbrojených síl na globálnej úrovni.

Koniec Studenej vojny však prispel k skutočnosti, že Spojené štáty začali od Japonska požadovať väčší podiel zodpovednosti v bezpečnostnej oblasti a neboli ochotné naďalej poskytovať bezpečnostnú garanciu. Americko-japonské vzťahy poznamenalo v roku 2010 napätie, a to v súvislosti s presunom leteckej základni Futenma do severnej časti ostrova. Descendentný záujem Spojených štátov o Japonsko pramení okrem uvedeného aj z hrozieb a rizík vyplývajúcich z americkej vnútroštátnej oblasti.

Zmeny v bezpečnostnej politike Japonska je možné postrehnúť aj v politike súčasného premiéra Šinzá Abeho. Vyznačuje sa nielen asertívnym prístupom v riešení sporov s Čínou o ostrovy Senkaku, ale aj agresívnou monetárnou politikou s cieľom podporiť japonský export. Okrem uvedeného ide aj o japonský nacionalizmus a jeho množiace sa prejavy.

V posledných rokoch, uvedené skutočnosti zásadným spôsobom prispeli k zmenám v prístupe Japonska k problematike bezpečnosti. Zároveň prispeli aj k zmenám vo vzťahu medzi Japonskom a Spojenými štátmi, ktoré majú v oblasti bezpečnostnej politiky Japonska aj napriek uvedenému v súčasnosti stále strategický význam.

2 Komparácia ústavných dokumentov

Základ súčasného štátneho zriadenia tvorí ústava z roku1946, ktorej obsah bol do značnej miery ovplyvnený historickými faktormi, najmä udalosťami Druhej svetovej vojny. Japonské mestá boli vojnou výrazne poznačené, zničené a zruinované a Japonsko bolo v povojnovom období poznačené americkou okupáciou. Pacifistická ústava, ako je často krát nazývaná, sa od ústavy Meidži z roku 1889 odlišuje predovšetkým odklonom od ambície Japonska ako ekonomicky vyspelého štátu so silnou armádou smerom k mierovej spolupráci so všetkými národmi založenej na spravodlivosti a poriadku. Ústava spísaná podľa pruského vzoru, z roku 1889, sústredí takmer všetku moc do rúk cisára. Cisár pôsobí ako vrchný veliteľ ozbrojených síl a taktiež ako veliteľ armády a námorníctva, na rozdiel od ústavy z roku 1945, kedy už Japonsko v článku číslo 9 navždy odmieta vojnu ako prostriedok riešenia sporov medzi národmi a zaväzuje sa, že nikdy nebude udržiavať ozbrojené sily, ani iný vojnový potenciál. Taktiež odmieta aj princíp, že štát má právo bojovať.[1] (pozri Tab.1)

Po porážke Japonska v Druhej svetovej vojne sa predpokladalo, že krajina bude demilitarizovaná a nikdy nebude disponovať ozbrojenými silami. V roku 1951, Spojené štáty a Japonsko podpísali zmluvu o vzájomnej bezpečnosti, ktorá umožňuje americkému vojsku rozmiestnenie na japonskom území za účelom obrany Japonska. Dňa 8. marca 1954 krajiny podpísali dohodu o vzájomnej pomoci. Umožnila prítomnosť amerických ozbrojených síl v Japonsku za účelom zaistenia mieru a bezpečnosti a cieľom bolo taktiež podporiť Japonsko prevziať väčšiu zodpovednosť za svoju vlastnú obranu.

Po vypuknutí Kórejskej vojny Japonsko zriadilo Národné policajné zálohy a o štyri roky neskôr boli vytvorené Japonské ozbrojené sily sebaobrany. V súčasnosti ide o obrannú zložku, ktorá sa vyznačuje jednou z najvyspelejších a najmodernejších techník. Uvedené udalosti vyústili do nového výkladu, pôvodne pacifistickej Ústavy, 1. júla 2014, kedy japonský kabinet schválil rezolúciu o jej novom výklade bez toho, aby bol akýmkoľvek spôsobom zmenený text. Konkrétne ide o článok deväť, ktorého znenie je nasledovné: „Japonský ľud navždy odmieta vojnu ako suverénne právo národa a vyhrážanie silou alebo použitia sily ako prostriedky riešenie medzinárodných sporov."[2] Reinterpretácia článku deväť spôsobila fakt, že Japonsko má možnosť, priamo sa vojensky angažovať v zahraničí, respektíve podieľať sa na ozbrojených konfliktoch za účelom obrany iných krajín. Reinterpretácia Ústavy vyvolala negatívne ohlasy nielen v samotnom Japonsku prostredníctvom verejných protestov, ale aj v Číne a Južnej Kórey, ktorá odmieta uznať japonský princíp kolektívnej sebaobrany v prípade, že bude ohrozená bezpečnosť Kórejského polostrova a Japonsko si nevyžiada súhlas juhokórejskej vlády.

Právo kolektívnej sebaobrany a procesy, ktoré prebiehajú v Japonských obranných silách je možné vnímať ako prejav zásadných zmien bezpečnostnej politiky Japonska. Samotná diferencia v kontexte bezpečnostnej politiky Japonska nastala nielen v spojitosti reinterpretáciou článku 9 Ústavy z roku 1945, ale aj v prípade obranných síl, ktoré pôvodne

[1] Constitutionof Japan (2006): Dostupné na internete: www.japan.kantei.go.jp.
[2] Tamtiež.

vznikli za účelom obrany japonských ostrovov pred útokmi zo sovietskej alebo čínskej strany, avšak v súčasnosti, ako už bolo uvedené, ide o mimoriadne kvalitné ozbrojené sily, ktoré reprezentujú jeden z technologicky najvyspelejších vojenských potenciálov v oblasti východnej Ázie.

Tab. 1 Komparácia ústavných dokumentov Japonska v kontexte bezpečnostnej politiky

Ústava Meidži 1889	***Ústava (nazývaná pacifistická ústava) 1945***	***Reinterpretácia článku 9 Ústavy z roku 1945 2014***
spísaná podľa pruského vzoru	ovplyvnená udalosťami Druhej svetovej vojny a americkou okupáciou	reinterpretácia ovplyvnená situáciou na medzinárodno-politickej scéne
takmer všetka moc sústredená v rukách cisára, cisár ako vrchný veliteľ ozbrojených síl, veliteľ armády a námorníctva	Článok 9 – odmieta vojnu, vyhrážanie silou alebo použitia sily pri riešení medzinárodných konfliktov	Článok 9 – reinterpretácia - umožňuje nasadiť vojsko aj v prípade napadnutia spojencov/ právo „kolektívnej sebaobrany“
prijatá v roku 1889	prijatá v roku 1945	prijatá v roku 2014

3 Výdavky na obranu

V roku 2012 došlo v bezpečnostnej politike Japonska k zmene vo výdavkoch na zbrojenie na armádu (pozri Graf 1).Šinzó Abe zvrátil dlhodobý pokles vojenských výdavkov, ktorý trval zhruba desať rokov. V roku 2015 výdavky dosiahli už tretí krát po sebe idúci nárast. Výdavky na obranu je možné vnímať ako zámer za účelom odstrašenia nielen v sporoch s Čínou v otázke ostrovov Senkaku/Diaoyu, ale aj za účelom posilnenia postavenia na globálnej úrovni. Je možné tvrdiť, že oslabenie vojenských vzťahov medzi Japonskom a Spojenými štátmi vyvolalo posilnenie obrannej politiky Japonska, ako aj zvýšenie výdavkov na zbrojenie.

Ako už bolo spomínané, výdavky na obranu vo fiškálnom roku 2015 stúpli tretí rok po sebe, a to v celkovej výške okolo 4, 98 trilióna jenov. Vo fiškálnom roku 2013 vzrástli výdavky o 0,8 %, čo predstavuje 4, 75 trilióna jenov a v roku 2014 vzrástli o 2,8 % na 4, 88 trilióna jenov. Ako dôsledok nárastu výdavkov na zbrojenie a obranu v Japonsku je možné vnímať agresívne aktivity s Čínou v oblasti Východočínskeho mora a Severná Kórea zvýšila svoje aktivity v jadrovej a raketovej.

Graf 1: Výdavky na obranu v Japonsku od roku 2000 do roku 2015 v triliónoch jenov

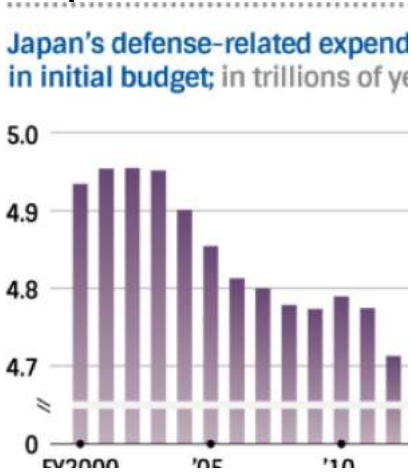

Prameň: SIPRI, asia.nikkei.com

Graf 2: Výdavky na obranu v globálnom meradle

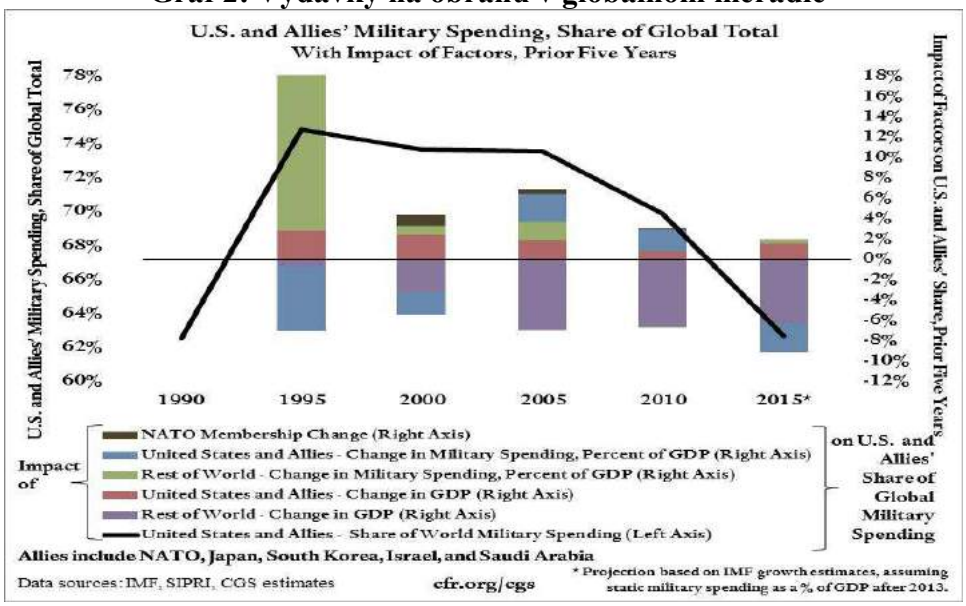

Prameň: IMF, SIPRI, CGS setimates, cfr.org

4 Bezpečnostné prostredie Japonska

Bezpečnostné prostredie môžeme charakterizovať ako súhrn vplyvov, ktoré menia charakter sociálneho objektu, pričom tieto vplyvy sú determinované bezpečnosťou. Vzhľadom k tomu, že ide o pomerne široký pojem vyjadrujúci bezpečnostnú situáciu, je táto bezpečnostná situácia výsledkom aktérov s bezpečnostným charakterom.

Dôsledky globalizácie a neustále sa vyvíjajúca situácia na medzinárodnej politickej scéne sú faktormi, ktoré prispievajú k zmenám v oblasti bezpečnostnej politiky Japonska. Bezpečnostné prostredie Japonska je čoraz viac ovplyvňované aj jadrovým rozvojom Severnej Kórey. Okrem toho je možné medzi potenciálne hrozby, ktoré ovplyvňujú japonskú bezpečnosť zahrnúť aj medzinárodný terorizmus[3], technologický pokrok a taktiež hrozby vyplývajúce z informačnej oblasti, predovšetkým počítačové útoky a iné.

V súčasnom svete je preto logické, že žiadny národ sa v kontexte zaistenia národnej bezpečnosti nemôže spoliehať na iných aktérov medzinárodných vzťahov. V tomto smere Japonsko vynakladá nemalé úsilie v oblasti svojej bezpečnostnej politiky, ktoré zahŕňa nielen právo kolektívnej sebaobrany, ale taktiež vytvorenie Rady národnej bezpečnosti, prijatie národnej bezpečnostnej stratégie, ktorá sa týka aj ekonomiky, energetických zdrojov a informačných technológia národný obranný program. 17. decembra 2013, Národná bezpečnostná stratégia bola prijatá rozhodnutím kabinetu. Národná bezpečnostná stratégia stanovuje základnú orientáciu obrannej politiky zameranej na národnú bezpečnosť.

Severovýchodná Ázia zažila v poslednom desaťročí dramatické zmeny. Rýchly hospodársky rast Číny bol sprevádzaný rovnako rýchlym nárastom jej vojenských výdavkov. Čínska námorná ambícia, ako aj celkové námorné aktivity Číny v súčasnosti sú a podľa Bielej knihy aj zostanú najzávažnejším japonským národným bezpečnostným problémom. Okrem toho, Severná Kórea a hrozba šírenia jadrových zbraní predstavuje nielen pre Japonsko závažnú hrozbu. „Obavy Japonska zintenzívnilo vypustenie rakiet Nodong Kórejskou ľudovodemokratickou republikou (ďalej KĽDR) v roku 1993, po ktorom nasledovala raketová kríza v Taiwanskej úžine v rokoch 1995 a 1996 a vypustenie rakiet Taepodong v roku 1998. Následné testy rakiet a bômb v roku 2006 podstatne eskalovali severokórejskú

[3] ADAŠKOVÁ, D., CHUGURYAN, S., KUCHARČÍK, R. (2013): The International Cooperation in the Fight Against the WMD Terrorism.

jadrovú krízu, čím sa prekročila „červená čiara“ spred desaťročia. Japonsko by sa čoskoro mohlo dostať do dosahu útoku jadrových rakiet KĽDR.“[4]

Čína a Severná Kórea predstavujú v kontexte bezpečnostnej politiky Japonska naliehavé bezpečnostné hrozby. Závažnou hrozbou prameniacou z ekonomickej oblasti sú však podľa Organizácie pre hospodársku spoluprácu a rozvoj finančné záväzky Japonska. Hrubý verejný dlh vzrástol na 226 % HDP.[5] Výrazné reformy sú nevyhnutné k oživeniu hospodárstva. Japonsko má najvyšší verejný dlh z vyspelých krajín, ktorého výška je v pomere k ročnému výkonu ekonomiky viac než dvojnásobná.

5 Záver

Bezpečnostná politika Japonska zaznamenáva v poslednom desaťročí výrazné zmeny. K zásadnému zlomu došlo v roku 2014, keď bola pôvodne pacifistická Ústava, respektíve jej článok číslo 9, bez akejkoľvek zmeny textu, reinterpretovaný na právo kolektívnej sebaobrany. Diferencia výkladu Japonsku umožnila priamo sa vojensky angažovať v zahraničí, respektíve podieľať sa na ozbrojených konfliktoch za účelom obrany iných krajín. Obranné sily, ktoré pôvodne vznikli za účelom obrany japonských ostrovov pred útokmi zo sovietskej alebo čínskej strany, v súčasnosti predstavujú vysoko kvalitné ozbrojené sily, ktoré reprezentujú jeden z technologicky najvyspelejších vojenských potenciálov v oblasti východnej Ázie. Okrem samotnej reinterpretácie zaznamenala oblasť bezpečnostnej politiky aj celý rad zmien. Bola vytvorená Rada národnej bezpečnosti, prijatá národná bezpečnostná stratégia a národný obranný program.

V roku 2015 dosiahli výdavky na armádu 4, 98 trilióna jenov, čo predstavuje od roku 2012 už tretí krát po sebe idúci nárast. Výdavky na obranu je možné vnímať ako dôsledok sporov s Čínou v otázke ostrovov Senkaku/Diaoyu, ako aj za účelom posilnenia postavenia Japonska na regionálnej, ale aj globálnej úrovni. Posilnenie obrannej politiky Japonska, zvýšenie výdavkov na zbrojenie, vytvorenie Rady národnej bezpečnosti, kvalitné a vyspelé ozbrojené sily, sú dôkazom značnej diferencie v oblasti bezpečnostnej politiky Japonska.

Zoznam použitej literatúry

ADAŠKOVÁ, D., CHUGURYAN, S., KUCHARČÍK, R. (2013): The International Cooperation in the Fight Against the WMD Terrorism. In *European Researcher: International Multidisciplinary Bilingual Scientific Journal.* [Rusko] : [European Researcher], 2013. ISSN 2219-8229. Vol. (65), no. 12-2 (2013), s. 2936-2946.

BOUISSOU, J. M. (2002): Japan*: The Burden of Success.* Londýn: C. Hurst&Co. Ltd. 2002. 374 s. ISBN 1-85065-569-3.

CONSTITUTION OF JAPAN. (2006) In: Prime Minister of Japan and His Cabinet [online]. Marec 2006. [Citované. 28. 11. 2015]. Dostupné na internete: http://www.kantei.go.jp/foreign/constitution_and_government_of_japan/constitution_e.htm.

EICHLER, J. (2006): *Mezinárodní bezpečnost na počátku 21. století.* Praha: AVIS, 2006. 303 s. ISBN 70–7278–326–2.

[4] IKEGAMI, M. (2007): NATO a Japonsko: Posilňovanie stability v Ázii. Dostupné na internete: www.nato.int.
[5] OECD (2015). Dostupné na internete: www.oecd.org/japan/.

EKONOMICKÁ INFORMÁCIA O TERITÓRIU. (2014). [Electronicrecourse]. In. Embassyofthe Slovak Republic [Citované 30. 3. 2015] Dostupné na internete: https://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_68B66B274EBCBB86C1257759001B2C58_SK/$File/EIT_Japonsko_Nov2014.pdf.

IKEGAMI, M. (2007): *NATO a Japonsko: Posilňovanie stability v Ázii.* Dostupné na internete: http://www.nato.int/docu/review/2007/issue2/slovak/art4.html.

JOKIBE, M. (2011): *Diplomatic History of Postwar Japan*. Londýn: Routledge, 2011. 246 s. ISBN 978-0-415-49848-7.

OECD. (2015). [online]. 2013. [cit. 18. 11. 2015]. Dostupné na internete: http://www.oecd.org/japan/.

Constitutionof Japan. (2006) In: Prime Minister of Japan and His Cabinet [online]. Marec 2006. [Citované 28. 11. 2015]. Dostupné na internete: http://www.kantei.go.jp/foreign/constitution_and_government_of_japan/constitution_e.htm.

RYALL, J. (2013): *PM Aberideswave of popularity in Japan*. [online]. 2013. [Citované. 18. 11. 2015]. Dostupné na internete: http://www.dw.de/pm-abe-rides-wave-of-popularity-in-japan/a-17114350.

KOMPARACE VÝVOJE SOCIO-EKONOMICKÝCH VELIČIN REGIONŮ ČESKÉ REPUBLIKY

Josef Botlík[a] – Milena Botlíková[b]

[a] Obchodně podnikatelská fakulta, Slezská univerzita v Opavě, Univerzitní nám 1994/3, Karviná, Česká republika, e-mail: botlik@opf.slu.cz
[b] Česká republika, e-mail botlikova.milena@volny.cz

V mnoha vědeckých statích věnujících se vývoji regionů se poměrně často objevuje pojem disparity, tzn. regionální rozdílnost. Přestože je Česká republika poměrně homogenní, vnitřně však ve vývoji vykazuje značné rozdíly. Ty se týkají především krajinného reliéfu, přírodních zdrojů, ekonomické výkonnosti, míry nezaměstnanosti. Sledování disparit umožňuje regionu stanovit výjimečnost, jeho jedinečnost a tu posléze využít pro zvyšování regionální konkurenceschopnosti Cílem článku bylo zanalyzovat meziregionálních disparity, kdy na základě analýzy vybraných ukazatelů a matematicko – statistických metod došlo k stanovení disparit v rámci zkoumaných regionů ČR a vymezení jejich silných a slabých stránek.[1]
Klíčová slova: hustota, úmrtnost, konkurenceschopnost, region

In many scientific essays devoted to developing regions is quite often occurs term disparity, ie. regional disparity. Although the Czech Republic is relatively homogenous, internally in the development shows significant differences. These relate mainly of landscape, natural resources, economic performance, the unemployment rate. Monitoring of disparities enables to determine exceptionality for the region, its uniqueness and the later use for increasing regional competitiveness aim of this paper was to analyze the inter-regional disparities, when based on an analysis of selected indicators and mathematical - statistical methods were determining disparities in the context of the regions of the Czech Republic and the definition of their strengths and weaknesses pages
Key words: density, mortality, competitiveness, region
JELL: C83, 018, R11, Y10

1 Úvod

Vývoj jednotlivých regionů není jednoznačně sourodý. Stav a vývoj jednotlivých regionů bude vždy vykazovat jisté disparity. Hlavni pozornost, jak uvádí Viturka (2010), je soustředěna na dlouhodobě se projevující disparity v ekonomickém rozvoji, neboť kvalita podnikatelského prostředí jednotlivých regionů v sobě nepochybně akumuluje odpovídající vlivy generované nesčetnými předchozími aktivitami podnikatelských i nepodnikatelských subjektů (včetně externích subjektů). Nutnou podmínkou je tak fungování regionu jako systému, tedy celku. Nefunkčnost mechanismu vypovídá o nedostatečné konkurenceschopnosti jednotlivých regionů.

[1] Tento článek vznikl za podpory projektu SGS 20/2014 „Analýza podnikatelského prostředí Karvinského regionu.“

Tak jak už bylo nesčetněkrát napsáno, pojem konkurenceschopnost, nesoucí se od 80 let minulého století literaturou, již není jen pojmem týkajícím se podniků, ale i národních ekonomik, států. Postupně vlivem změn postavení regionu v globální ekonomice, kdy regiony jsou považovány stále více za motory ekonomiky se problematika konkurenceschopnosti národů, národních ekonomik transformuje na úroveň regionální a lokální a stává se jednou z nejsledovanějších charakteristik jejich hodnocení. Důležité pro získání a zachování konkurenceschopnosti (Danilov, 2007) je například udržení a přilákání produktivního a kvalifikovaného obyvatelstva, zachování současných podniků a přilákání nových podniků, rozvoj dopravních funkcí nejen tranzitních, ale i uvnitř regionu, rozvoj cestovního ruchu atd. Jiné studie (Melecký, Staníčková, M, 2011, Wokoun, 2010) spatřují konkurenceschopnost v propojení čtyř hlavních faktorů: struktury ekonomických aktivit, úrovně inovací, stupně dostupnosti regionů a úrovně dosaženého vzdělání.

Obecně literatura věnuje velkou pozornost měření konkurenceschopnosti, stále však neexistuje jednotná metodika ani univerzální faktor. Jednotlivé indexy jsou tvořeny desegregací souhrnných makroekonomických ukazatelů, technického rozvoje a úrovně veřejné správy, majících kvantitativní a kvalitativní povahu. V literatuře nalezneme řadu významných indexů konkurenceschopnosti např. Global Competitiveness Index vytvořený Světovým ekonomickým forem, dále Index regionální konkurenceschopnosti publikovaný European Commission; Viassone), které jsou především předurčeny k hodnocení nadnárodní konkurenceschopnosti. Ne všechny metodiky a sady ukazatelů je možné použít pro různé územní celky. Není možné hodnotit územní celky (obce, regiony, kraje) různých velikostí pomocí jednotné metodiky a sady ukazatelů. Například (Kadeřábková, 2006) v hodnocení konkurenceschopnosti nejvyspělejších metropolitních regionů jsou považovány za významné ukazatele koncentrace kvartérních aktivit, vzdělanostní struktura obyvatel, inovační instituce. U méně rozvinutých venkovských oblastí hrají roli v budování konkurenceschopnosti atributy jako je podnikatelská aktivita v jakémkoliv oboru (řemeslníci, cestovní ruch, ubytování a pohostinství), dále rozvoj průmyslových zón a příliv PZI[2] pro snížení nezaměstnanosti a kvalita veřejné správy.

V mnoha případech je však pro použití jednotlivých indexů limitující nedostatečná datová základna. Komplexním nástrojem pro hodnocení konkurenceschopnosti na nižší než státní a krajské úrovni pro podmínky České republiky a hodnocení konkurenceschopnosti na regionální úrovni byla zpracována metodika vycházející z Indexu regionální konkurenceschopnosti (Regional Competetivenes index).

2 Základní sub-index konkurenceschopnost RCIcz

Pro hodnocení konkurenceschopnosti v podmínkách ČR vychází Regionální index konkurenceschopnosti ČR z metodiky EU. Původní index RCI, který je tvořen 3 sub-indexy (základní, technologický a inovativní) s 11 pilíři zahrnujícími hodnocení 69 ukazateli byl uzpůsoben podmínkám ČR (dostupností dat) v současnosti obsahuje 3 sub-indexy (základní, efektivnost, inovace) s 8 pilíři a 33 ukazateli pro hodnocení krajů.

V případě absence datové základny na úrovni SO ORP byly jednotlivé ukazatele pomocí distribuční funkce rozpuštěny mezi ostatní faktory pilíře (blíže metodika RCIcz). V případě základního sub-index tak oproti Regional Competetivenes Index EU pro hodnocení konkurenceschopnosti nižších správních celků tvoří základní sub-index pouze pilíř 3 a 4 a celková váha sub-indexu tvoří 20 % podílu (viz obrázek 1).

[2] PZI Příliv zahraničních investic.

Obrázek 1: Struktura základního pilíře RCI a RCIcz

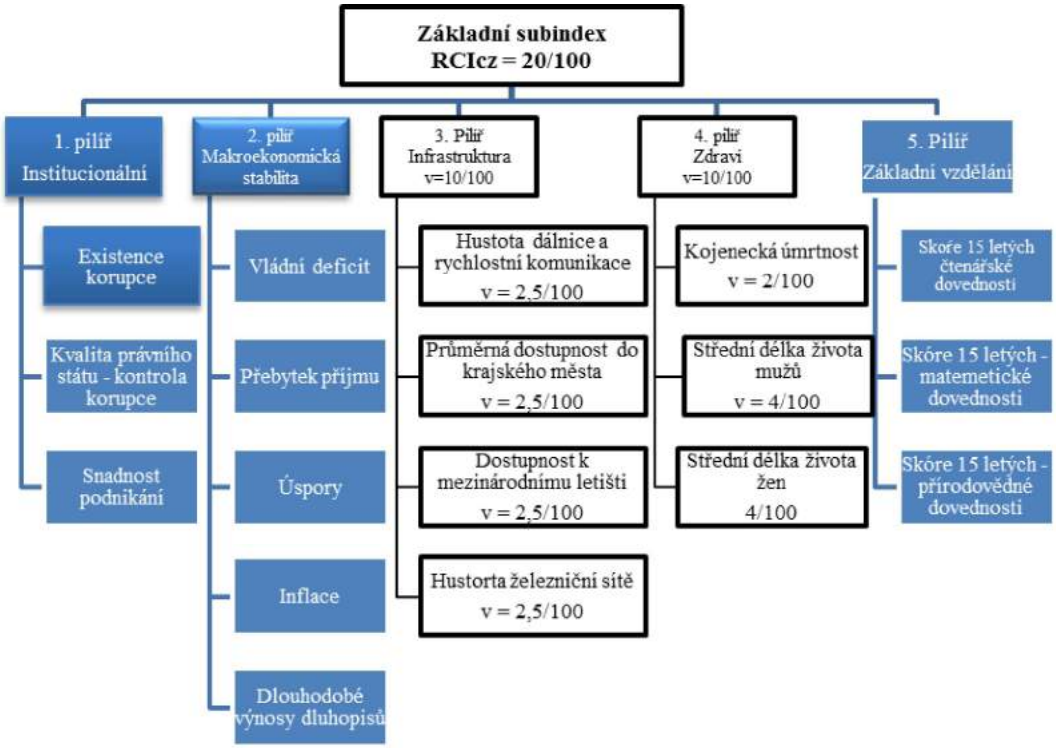

Zdroj: Strategie regionálního rozvoje.(2012)

3 Hodnocení konkurenceschopnosti vybraných regionů ČR

Cílem článku bylo stanovit postavení (konkurenceschopnost) v rovině základního sub-indexu 22 územních celků na úrovni LAU1, původních okresů Moravy a Slezska (Moravskoslezský, Jihomoravský, Zlínský a Olomoucký) a vymezit tím disparity v rámci vybraných regionů ČR a ukazatelů.

3.1 Metodika měření dostupnosti a hustoty dopravních sítí

Jako ukazatele dopravní dostupnosti do krajských měst a mezinárodních letišť byla měřena dopravní dostupnost jako nejrychlejší cesta v minutách. Parametr „nejrychlejší" je dán především skutečností, že podle mnoha odborných statí je pro podnikatelskou sféru strategickým faktorem „čas", který je současným trendem strategií a priorit vedoucích k udržení se na trhu a schopnosti konkurovat (Mačát, 2005, výzkum AMSP, 2011). Taktéž v případě měření dostupnosti k mezinárodnímu letišti bylo vycházeno z časově nejrychlejší cesty k nejblíže umístěnému letišti mezinárodního charakteru.[3] Český statistický ústav neuvádí aktuální statistiku délky, popř. hustoty železniční sítě v jednotlivých okresech. Déle mezi infrastrukturní ukazatele náleží ukazatel hustoty silniční a železniční sítě vztažené k rozloze.[4] Z důvodů absence dat o hustotě popřípadě délce železniční sítě na úrovni okresů bylo nutné přistoupit k tzv. „rozdistribuci" ukazatele kraje na základě vhodného ukazatele na data okresní úrovně (Metodika RCIcz). Vzhledem ke státní politice rozvoje není přesně

[3] Za mezinárodní letiště ČR je považováno letiště: Mezinárodní letiště Leoše Janáčka v Mošnově (Ostrava), Mezinárodní letiště Brno–Tuřany, Mezinárodní Letiště Pardubice, Mezinárodní letiště Karlovy Vary, Mezinárodní letiště Václav Havel Praha.
Ukazatele kvality dopravní infrastruktury je vymezena v dokumentu Dopravní politika, Dostpné na internetu: http://www.mdcr.cz/cs/Strategie/Dopravni_politika/Dopravni_politika.htm.

[4] Metodika Strategického regionálního rozvoje MMR uvádí hustotu vztaženou k rozloze, některé uvádějí parametr vztahující se k počtu obyvatelstva.

možné rozdělit krajská data na základě rozlohy okresu, počtu obyvatelstva. Proto byl použit v případě železnice jako ukazatel podíl délky železniční sítě okresu na celkové délce železnic příslušného kraje z roku 1994 (ÚUR, 2000) a tento podíl přepočítán na délku krajských železnic roku 2014, bez ohledu na katastrální změny. Veškerá měření dostupnosti byla realizována pomocí mapového serveru www.mapy.cz.

3.2 Pilíř 3 Infrastrukturní ukazatele – Hustota dálnic a rychlostních komunikací

Prvním ukazatelem „Infrastrukturního pilíře" základního sub-indexu RCIcz je hustota nadřazené silniční sítě (dálnice a rychlostní komunikace).[5] Tento ukazatel je používán v řadě indexů a metod hodnocení konkurenceschopnosti. Ukazatel hustoty dopravní sítě vyjadřuje stupeň vybavenosti regionu dopravní sítí. Existence nadřazené silniční sítě je však jedním z předpokladů ekonomického rozvoje, kdy vytváří interakci s okolím a napojením na evropské dopravní koridory. Hustota silnic však nevystihuje reálné rozmístění komunikací v prostoru, proto jej např. Mirvald (1999) doporučuje používat pouze jako doplňkový ukazatel.

Okresy lokalizované v severozápadní části zkoumaného vzorku, dále okresy lemující státní hranici Česko – Slovensko a jihozápad moravských oblasti leží mimo trasování dálniční sítě (obrázek 2). Celkem 7 okresů nedisponuje na svém území dálnici ani rychlostní komunikací. Okres Brno-město, jenž tvoří metropolitní část Brna, disponuje nejdelší sítí a nejhustější sítí dálnic a rychlostních komunikací (dále jen Da R), protínají jej dvě dálniční komunikace D1 a D2 a rychlostní komunikace R52. Dále má kvalitní infrastrukturu okres Ostrava-město, podobně jako Brno je považována Ostrava za hospodářské centrum ČR. Vysoké hodnoty hustoty u obou okresů jsou dány především malým katastrálním územím.

Obrázek 2: Hustota silniční sítě vybraných regionů (km/100 km2)

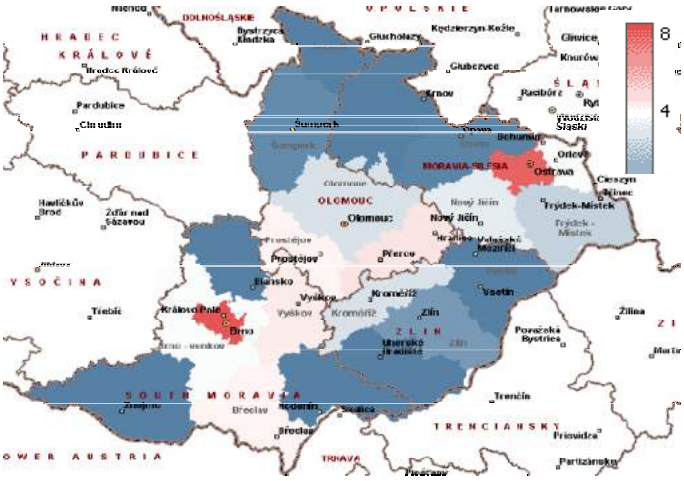

Zdroj: data vbd.czso.cz

Dalším z ukazatelů konkurenceschopnosti je dopravní dostupnost do hospodářských center, za která jsou v indexu považována krajská města a dopravní dostupnost mezinárodních letišť. Faktor blízkosti mezinárodních letišť je využíván v mnoha hodnotících analýzách regionu, např. Viturka (2010), který hodnotí blízkost letišť a bodově diferenciuje, zda se jedná o letiště mezinárodního, regionálního či lokálního charakteru. Autoři se shodují, že blízkost

[5] Dostupné na internetu: https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=vystup-objekt&zo=N&pvo=ZAMD001&z=T&nahled=N&sp=N&f=TABULKA&verze=-1&filtr=G%7EF_M%7EF_Z%7EF_R%7EF_P%7E_S%7E_null_null_ &katalog= 30853&c=v3__RP2015MP10DPPDM.

mezinárodních letišť je především významná pro rozvoj znalostních podniků (podniků IT/ICT, Viturka, 2010).

3.3 Pilíř 3 Infrastrukturní ukazatele – Dopravní dostupnost do krajského města a k mezinárodnímu letišti

Dopravní dostupnost do krajského města (obrázek 3) je specifikována v indexu jako průměrná dostupnost všech obyvatel okresu do krajského města (min/obyvatel). Nejdostupnější krajské město jsou ty jenž jsou lokalizovány v bezprostřední krajských měst. Časově nejdelší dopravní dostupnost mají periferní okresy vůči krajským městům.

Obrázek 3: Průměrná časová dojezdnost do krajského města v min/obyvatel

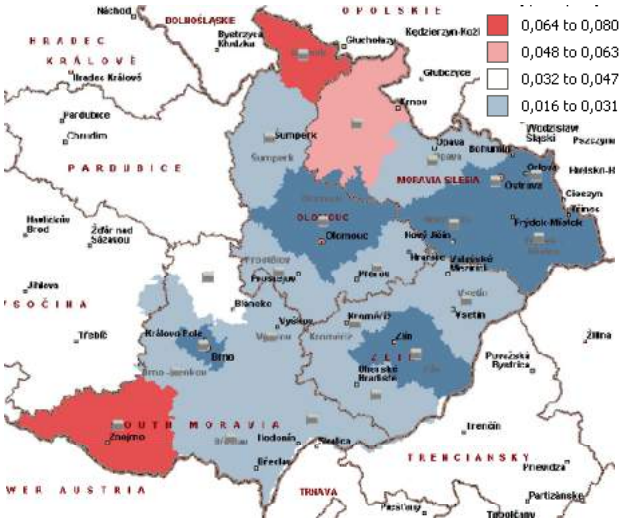

Zdroj: data www.mapy.cz

Časově náročná dostupnost k mezinárodnímu letišti se projevuje u periferních okresů, především u okresu Bruntál a Jeseník a Znojmo (Obrázek 4). To může být dáno periferností vůči mezinárodním letištím a absencí nadřazené infrastruktury (dálnice a R). V případě Znojma je možné zvažovat. Napojení na letiště Vídeň (Rakousko), dopravní dostupnost je časově delší než u brněnského letiště. Průměrná časová dostupnost se projevuje u okresů ve spádové oblasti dálničního tělesa

Obrázek 4 Dostupnost mezinárodních letišť

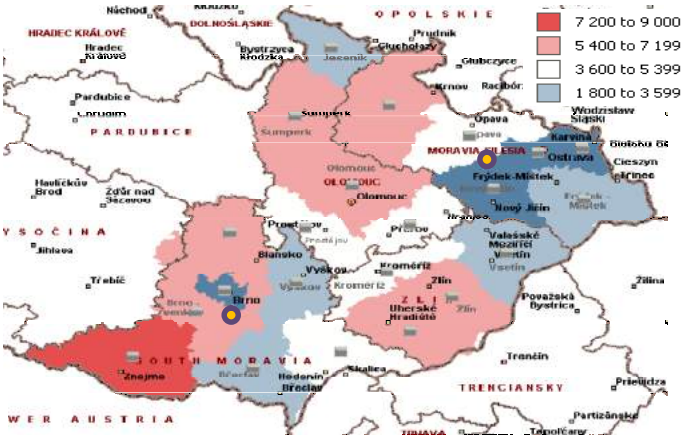

Pozn: žluté body letiště

Zdroj: www.mapy.cz

Dostupnosti k mezinárodnímu letišti jsou však značně zkreslené počtem obcí v jednotlivých okresech, kdy okres Brno-venkov je tvořen 186 a Karvinský okres pouhými 17 obcemi. Z tohoto plynou výsledky, kdy okres Jeseník je v daném parametru konkurenceschopnější než Brno-venkov, jenž leží bezprostředně v blízkosti mezinárodního letiště Brno -Tuřany. Pokud se zaměříme na dostupnost podle obcí okresů, pak právě časově nejdelší dostupnost mají obce okresu Jeseník, Šumperk a Bruntál. Největší rozptyl pak okres Znojmo, Frýdek-Místek nebo Hodonín (viz Graf 1).

Graf 1: Dostupnost mezinárodního letiště ve vybraných okresech (min)

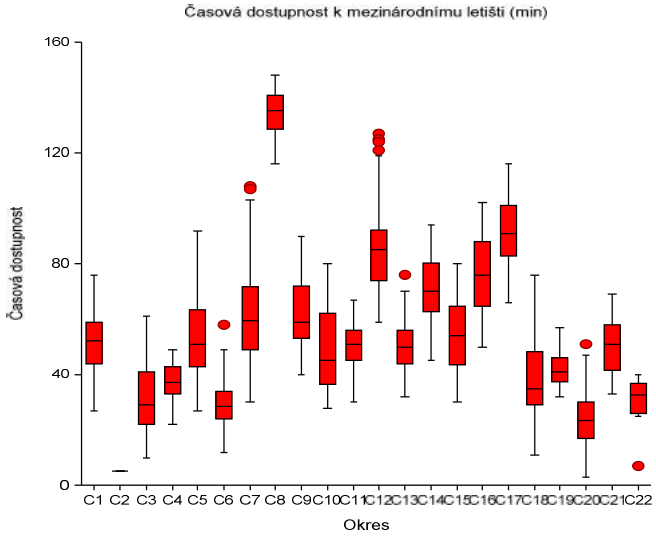

Pozn: Vlastní zpracování, NCSS, data www.mapy.cz, poznámky: C1 Blansko, C2 Brno-město, C3 Brno-venkov, C4 Břeclav, C5 Hodonín, C6 Vyškov, C7 Znojmo, C8 Jeseník, C9 Olomouc, C10 Prostějov, C11 Přerov, C12 Šumperk, C13 Kroměříž, C14 Uherské Hradiště, C15 Vsetín, C16 Zlín, C17 Bruntál, C18 Frýdek-Místek, C19 Karviná, C20 Nový Jičín, C21 Opava, C22 Ostrava-město.

Zdroj: Data www.mapy.cz

3.4 Pilíř 3 Infrastrukturní ukazatelé - Hustota železniční sítě

Od roku 2010 délka železniční sítě v ČR stagnuje, popřípadě zaznamenává pokles. Ne jinak je tomu i moravských a slezském kraji (viz Ročenka dopravy, 2014).

Obrázek 5 Hustota železniční infrastruktury

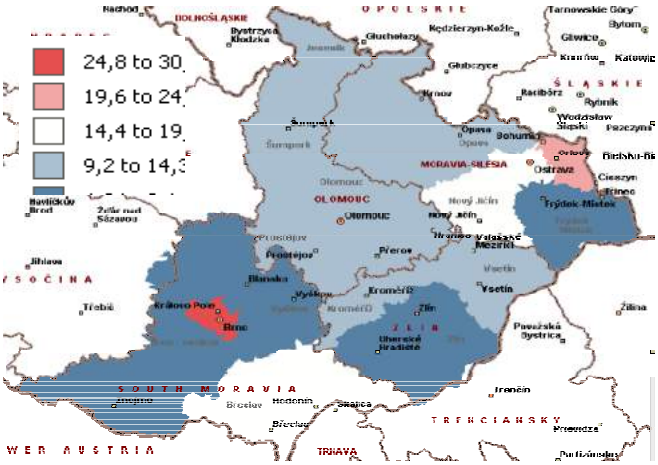

Pozn: Vlastní zpracování (odhady)

Zdroj Ústav územní rozvoje (2000)

Mezi zkoumanými regiony staví ukazatel délky železniční sítě Jihomoravský kraj na přední příčku, poslední zaujímá kraj Zlínský, který zároveň disponuje nejřidší sítí železnic. Nejhustější síť železnic má Moravskoslezský kraj. Kraje s nejdelší a nejhustější železnicí mají na svých teritoriích okresy s nejhustěji pokrytou sítí železniční infrastruktury – Brno-město (30 km/100^2) a Karvinský okres (21, 8 km//100^2). Naopak hustota železnice v okresech Frýdek-Místek a Znojmo je nejnižší (obrázek 5)

3.5 Pilíř 4 Kojenecká úmrtnosti a průměrný věk dožití ve vybraných regionech ČR

Předpokladem pro dožití se vysokého věku a snižování kojenecké úmrtnosti je postoj obyvatelstva k uvědomění si potřeby péče o vlastní zdraví a převzetí odpovědnosti za něj. Pokud se zamyslíme, co ovlivňuje naše zdraví, pak kvalitě zdraví lze přičítat životnímu stylu obyvatelstva, životnímu a pracovnímu prostředí, úrovni zdravotní péče, genetické zátěži, atd. Nižší kojeneckou úmrtnost a vyšší věk dožití je spojen s vyspělejšími regiony, což dokládají i výsledky studií, které prokázaly existenci relativně silného vztahu (korelace r= 0,72) mezi kojeneckou úmrtností a ekonomickou vyspělostí země indikovanou hrubým národním produktem. Dále se předpokládá, že především vzdělanější obyvatelstvo má snahu investovat své vyšší příjmy do svého zdraví a zdravého životního stylu. Regiony se vzdělaným obyvatelstva budou dosahovat nižší kvocient kojenecké úmrtnosti a vyššího věku dožití jak u žen, tak u mužů. V nových společensko-ekonomických podmínkách si lidé stále více uvědomují důležitost svého zdraví. Došlo ke změnám postoje k vlastnímu zdraví, změnám v životním stylu populace. V rámci ukazatele naděje dožití existují disproporce mezi věkem dožití žen a mužů, což je dáno především k rozdílným přístupem ke zdraví, pracovním podmínkám aj. Lze se také domnívat, že významný vliv má na délku dožití má také nejen způsob života, ale i geografická poloha, životní prostředí.

Obrázek 6 Kojenecká úmrtnost (počet úmrtí dětí do 1 roku/1000 narozených dětí)



Pozn. červená maximální hodnota 6,8 bílá = hodnota 0 úmrtí/1000 narozených dětí

Zdroj: Veřejná databáze ČSÚ (2014)

Kojenecká úmrtnost je ukazatelem vyjadřujícím počet dětí nedoživších se jednoho roku (tzn. úmrtí během prvních 365 dní). Kvocient kojenecké úmrtnosti je pak definován jako počet úmrtnosti dětí do 1 roku vztažených k 1000 živě narozeným. Tento index ukazuje nejen na úroveň zdravotnické péče v regionu, je rovněž obrazem životní úrovně jedince, kvality životního prostředí. Česká republika je regionem s nízkou kojeneckou úmrtnosti, vyšší je i ostatních zemích V4, Německa, Rakouska. V současné době je nízký kvocient odrazem kvalitní prenatální a neonatální lékařské péče.

V případě zkoumaných okresů došlo v okresech Vyškov (2014; 6,8), Vsetín (2014; 4,9) a Uherské Hradiště a Zlín (2014; 4,3), k nejvyššímu počtu úmrtí dětí do 1 roku na 1000 narozených. Nejméně v okrese Břeclav a Jeseník (2014; 0) Okres Jeseník má již druhým

rokem okresem s nulovou úmrtností kojenců, v roce 2013 zaznamenal rovněž okres Přerov nulové hodnoty (obrázek 6). Celkově se kojenecká úmrtnost meziročně 2013/2014 zvýšila v 8 okresech. Nejrazantnější meziroční změna nastala v okrese Vyškov (o 4,7 kojenců/1000 narozených děti).

Co se týká průměrného věku pak je tento ukazatel vyjádřen jako naději dožití ve věku 0 let (při narození) Nejnižšího věku se dožívají muži v Karvinském regionu (obrázek 7). Nízký věk dožití je dán historicky s vývojem hospodářství regionu, který je spojen s těžebním průmyslem.

Obrázek 7 Naděje dožití mužů a žen 2014

Naděje dožití - muži **Naděje dožití - ženy**

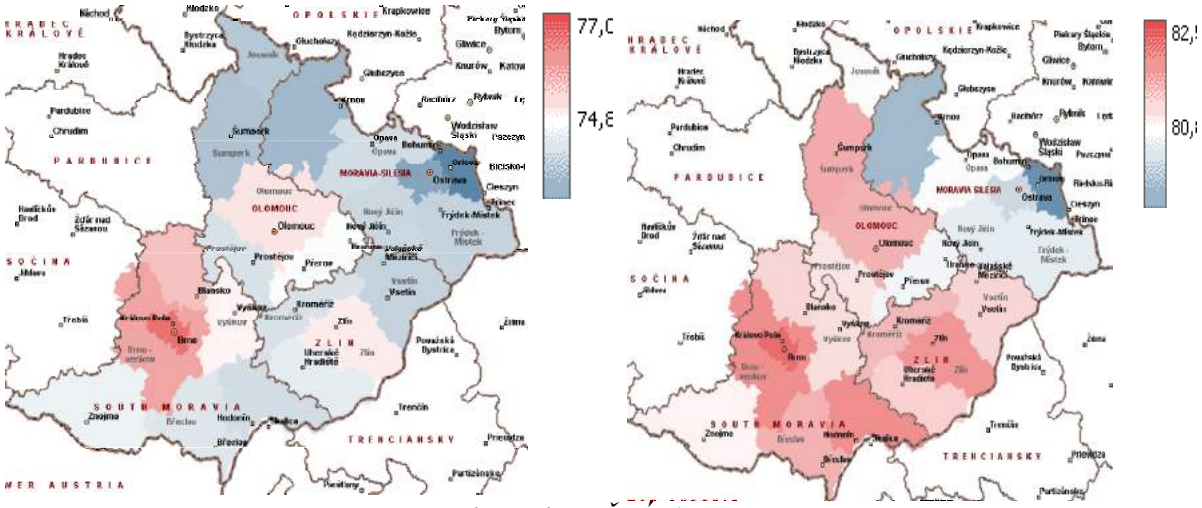

Zdroj: data ČSÚ (2014)

Převážná část mužské populace Karvinska, Ostravska a Frýdecko-Místecka působila v hornictví nebo hutnickém průmyslu. Současně je Karvinsko, především pak oblast Věřňovice, Bohumín, Orlová nejpostiženější lokalitou emisemi (SO_2 10,2 t/km^2; 2014) 2. pořadí po Ostravě-městě (27,2 t/km^2). Tyto emise jsou produkovány především z blízkých průmyslových podniků, zdrojem velkého procenta jsou lokální topeniště přímo na Karvinsku, ale i v nedalekém Polsku. Nejčastějším příčinou úmrtí obyvatelstva jsou respirační choroby. Nízký věk dožití být může v okrese Karviná odrazem nízkého podílu vysokoškolsky vzdělaných obyvatel na počtu obyvatel 15 – 64 let (%). Nejvyššího věku se dožívají v brněnských okresech a okrese Olomouc a Zlín.

Ženy se nejvyššího věku dožívají také v brněnských okresech, ale i v okresech Hodonín a Zlín. Nejnižšího věku se dožívají obyvatelky opět Karvinska a Bruntálska (obrázek 7). Hodnoty naděje dožití žen jsou ve sledovaných okresech v průměru o 6,6 roku vyšší. Nejmarkantnější rozdíl mezi nadějí žen a mužů se projevuje v okresech Šumperk (7,9 let) a Hodonín (7,5 let), minimální rozdíl pak v okresech Brno-město a Blansko (5,7 let). Průměrný věk „Naděje dožití“ v okresech Šumperk, Kroměříž, Uherské Hradiště a Vsetín je pohybuje u žen nad průměrem sledových regionů, naděje dožití mužů se pohybuje pod průměrem ve sledovaném souboru. Opakem je okres Přerov, zde je věk mužů dožití nad a naděje dožití žen pod průměrem ve sledovaném souboru. Ostatní okresy jsou v obou parametrech současně pod nebo nad průměrem ve sledovaném ukazateli a vybraném vzorku okresů.

4 Výpočet sub-indexů konkurenceschopnosti

Základní subindex charakterizuje základní atributy konkurenceschopnosti. Parciální sub-index regionální konkurenceschopnosti (1) kvantifikuje vybavenost zkoumaného území uvedenými základními atributy, které jsou klíčové pro růst konkurenceschopnosti.

$$RCIcz_{BASIC} = \frac{1}{\sum \alpha^{P_{3,4}}} \sum P_{3,4}^{N} * \alpha_{3,4} \quad (1)$$

Jeho výpočet spočívá v agregaci výpočtu pilíře 3 – Infrastruktura a pilíře 4 Zdraví (2)

$$P_i^N = \frac{1}{\sum \alpha^{Uk_x}} \sum Uk_x^N * \alpha^{Uk^x} \quad (2)$$

kde: P_i –pilíř konkurenceschopnosti $_i$, U_k – ukazatel x; N – normovaný ukazatel, α – příslušná váha

Průměrná hodnota ukazatele zkoumaného souboru je benchmarkem s hodnotou =100 a pro každý zkoumaný region (okres) se vyčíslí procentní odchylka od celorepublikového průměru; Pokud se jedná o hodnocení pozitivního ukazatele, pak se procentní odchylka k hodnotě průměru (100) a procentní odchylka směrem k negativnímu hodnocení se od průměrného stavu (100) odečte (metodika). Pokud by se jednalo o hodnocení konkurenceschopnosti všech 76 okresů ČR, pak by pro hodnocení bylo vhodné vytvořit na základě shlukové analýzy skupiny, tak aby jednotlivé okresy patřící do jedné skupiny z hlediska sledovaných ukazatelů si byly co nejvíce podobné a co nejvíce se odlišovaly od okresů v ostatních skupinách.

Graf 2: Výsledky dílčích pilířů a základního sub-indexu RCIcz

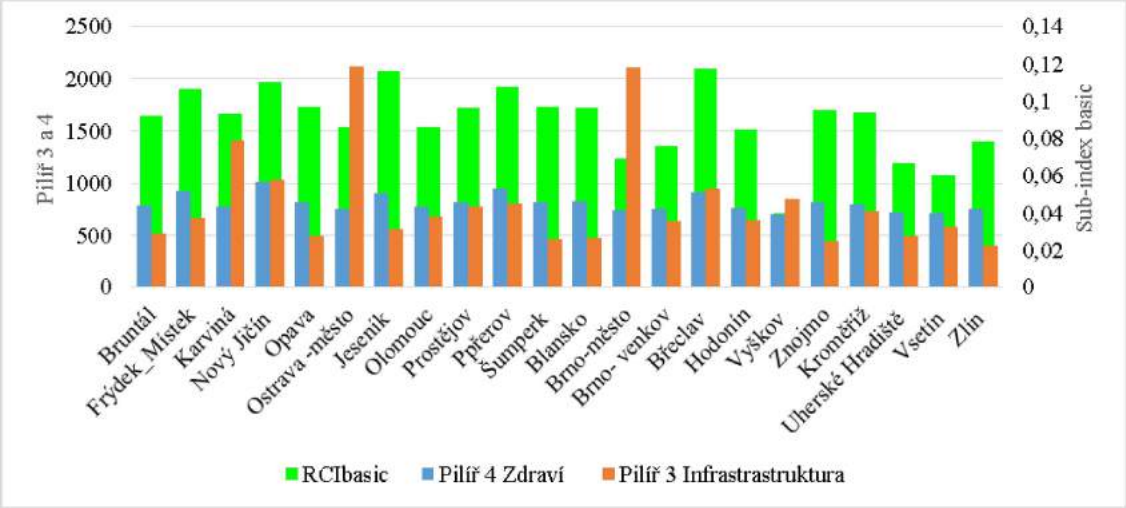

Pozn: vlastní propočty

Zdroj: data mapy.cz; Veřejná databáze ČSÚ (2014)

Vzhledem k nízkému počtu okresu ve zkoumaného vzorku není potřeba sofistikovaných statistických metod, ale postačí pouze třízení podle hodnot agregátu jednotlivých pilířů. Pro stanovení pořadí jednotlivých pilířů bylo použito multikriteriálního hodnocení pomocí softwarového nástroje DAME (Perzina, 2014, graf 2), propočet celkového bazického indexu na základě vzorce 2 a následně zařazeny podle pořadí do tabulky 1.

Mezi 22 okresy moravskými a slezskými okresů má okres Vyškov a Vsetín nejvyšší kvocient úmrtnosti kojenců, což oba okresy dostalo na nejnižší pozice konkurenceschopnosti

v komplexním hodnocení základního sub-indexu. Velmi nepříznivé umístění v pilíři Zdraví dosáhly i krajská města Brno (19 pořadí), Ostrava – město (16 pořadí), Olomouc (13), Zlín (17 pořadí. Právě vyloučení pilíře Zdraví nevyloučilo Ostravu z kategorie konkurenceschopných obcí s rozšířenou působností (Strategie regionálního rozvoje na roky 2014 – 2020, 201) V infrastrukturním hodnocení je okres Bruntál (22 pořadí) nedostatečně dopravně vybaven společně s okresem Znojmo. Okres Brno-město a Ostrava-město jakožto okresy jejichž krajská města, jenž jsou považována za metropolitní, mají kvalitní úroveň infrastrukturního vybavení. Nejkvalitnějším okresem z pohledu základního indexu je okres Břeclav.

Tabulka 1 Rozdělení okresů podle postavení v daném pilíři

Pilíř Infrastruktura/Pilíř Zdraví	Nekvalitní zdraví Pořadí 16 **Klíčová slova:** 1 – 22	Průměrné zdraví Pořadí 9 – 15	Kvalitní zdraví Pořadí 1 – 8
Nekvalitní dostupnost Pořadí 16 – 22	Zlín, Uherské Hradiště	Bruntál, Znojmo	Jeseník, Šumperk, Blansko, Znojmo
Průměrná dostupnost Pořadí 9 – 15	Brno-venkov, Vsetín	Opava, Olomouc, Prostějov, Hodonín, Kroměříž	
Kvalitní infrastruktura Pořadí 1 – 8	Brno-město, Vyškov, Ostrava-město	Karviná	Frýdek-Místek, Nový Jičín, Přerov, Břeclav

Pozn: Vlastní zpracování

Zdroj: data mapy, ČSÚ, veřejná databáze ČSÚ

5 Závěr

Jednotlivé regiony mající průměrné až nedostatečné výsledky v základní konkurenceschopnosti by měly zaměřit pozornost na zkvalitňování těchto ukazatelů a regiony s kvalitním ukazatelem by se pak měly snažit o udržení hodnot těchto ukazatelů. Určitá dávka rozdílnosti není na škodu, ovšem v případě zdraví obyvatelstva by měly být disparity minimální. Snahou by mělo být vytvářet konkurenceschopné prostředí v regionu, které bude předpokladem pro zvyšování a udržování vysokého životního standartu obyvatelstva. (Dudáš, 2013).

Především by okresy měly zvážit kroky směřující k eliminaci dopadů vedoucích k vysoké kojenecké úmrtnosti v roce 2014. Podle Českého zdravotního ústavu (2014) je nutností obyvatelstvo vzdělávat, vzdělávání doporučuje již od dětství. Předpokládá se, že čím vzdělanější obyvatelstvo je, tím je jeho „život zdravější“. Dále je nutné věnovat např. značnou pozornost životním podmínkám obyvatelstva, tak aby nedocházelo ke snižování věku dožití.

Kvalitní dopravní dostupnost je předpokladem pro rozvoj podnikatelských aktivit zajišťujících zaměstnanost a blaho regionu. Dopravní dostupnost do krajských měst a hospodářských center umožňuje tlumit nedostatečnost pracovních příležitosti a eliminovat migraci, především vzdělaného obyvatelstva, do hospodářsky úspěšnějších regionů. V rámci nedostatečné dopravní dostupnosti v regionech by mělo být docíleno zlepšení dopravní infrastruktury, nedá se předpokládat, že by v budoucnu došlo k výstavbě dálnice, přesto by se mělo zvážit, zda by nepomohlo ke zkvalitnění dostupnosti realizování rychlostní komunikace.

Seznam použité literatury

Český zdravotní ústav (2014) [online] [Citované 25. 11. 2015]. Dostupné na internetu: http://www.szu.cz/uploads/documents/czzp/nerovnosti/2014/2letak.pdf.

DANILOV, I. P. (2007): *Konkurentosposobnost regionov Rossiji (teoretiočeskije osnovy i metodologija)*. Vydavatelství Kanon+ ROOI Reabilitacija, Moskva 2007, ISBN 978-5-88373-023-7.

DUDÁŠ, T., (2013). Metodické pozadie globálních indexov narodnej konkurenceschopnosti. 14th. *International Scientific Conference International Relations 2014. Contemporary Issues of World Economics and politics*. Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava. Publishing House EKONÓM, 2013. ISBN 978-80-225-3980-7.

KADEŘÁBKOVÁ, A. (2006). Kvalitativně založená konkurenční výhoda ČR v mezinárodním srovnání. *Working Paper* CES VŠEM. Praha: CES VŠEM, 2006, č. 2/2006.

MELECKÝ, L., STANÍČKOVÁ, M. (2011). Hodnocení konkurenceschopnosti regionů České republiky v kontextu Lisabonské strategie. *Ekonomické revue.* č. 14. s.183 - 199VŠB – TU. ISSN 1212-3951.

MIRVALD, S. (1999). *Geografie dopravy*. Praha: Karolinum. ISBN 80-86058-43-3.

SIXTA, J. a MAČÁT, V. 2005. *Logistika: teorie a praxe*. 1. vyd. Brno: CP Books, 2005. 315 s. ISBN 80-251-0573-3.

PERZINA, R. (2014) DAME, PlugIn DAME Slezská univerzita, Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné.

Strategie regionálního rozvoje ČR na pro období 2014 – 2020. (2015) Metodický přístup k typologii regionální konkurenceschopnosti. Příloha 2 [online] *MMR,* [Citované 25. 11. 2015].
Dostupné na internetu:
https://is.bivs.cz/el/6110/zima2013/B104MRR/Metodicky_pristup_k_typologii_ regionalni_ konkurenceschopnosti.txt?lang=sk.

VITURKA, M., et.al., (2003). *Regionální vyhodnocení kvality podnikatelského prostředí v České republice*. Brno, Šlapanice. S. 140. ISBN 80-210-3304-5.

VITURKA, M. (2010) Regionální disparity a jejich hodnocení v kontextu regionální politiky. *Geografie* poř. 15 [online] [Citované 25. 11. 2015]. Dostupné na internetu:
geography.cz/sbornik/wp-content/uploads/2009/03/gcgs022010_viturka.pdf.

Webový portál *AMSP ČR*: (2014) Názory podnikatelů na moderní metody řízení společnosti. [online] 12. července 2011. [Citované 12. 10. 2014]. Dostupné na internetu:
http://www.npj.cz/tmce/aktuality%20soubory /amsp_pruzkum_c10.pdf.

Webový portál Mapy.cz. [online] 12. července 2011. [Citované 12. 10. 2014]. Dostupné na internetu: www. mapy.cz.

Webový portál *Veřejná databáze Českého statistického úřadu*. (2015) [online] [Citované 25. 11. 2015]. Dostupné na internetu: https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=uziv-dotaz#k=2&pvokc=101&uroven=40&w=.

Ústav územního rozvoje. (2000). Okresy 2000. *Ústav územní rozvoje* [online] [Citované 28. 11. 2015] Dostupné na internetu: http://www.uur.cz/default.asp?ID=3734.

EFEKTIVNÍ NÁSTROJE PREDIKCE MIGRAČNÍCH TOKŮ V EU

Josef Botlík

Slezská univerzita v Opavě, Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné, Univerzitní náměstí 1934/3
733 40 Karviná, Czech Republic, e-mail: botlik@opf.slu.cz

Příspěvek ukazuje možné nástroje pro predikci migračních toků v zemích EU. Analyzuje zejména socioekonomické faktory. Analýzy a predikce jsou založeny na simulaci a modelování struktur, ve kterých jsou srovnávány vybrané makroekonomické a sociologické ukazatele na základě sousednosti a dostupnosti srovnávaných oblastí. Modelováním pomocí autonomních agentů jsou testovány rozdílnosti hodnot ukazatelů a případná intenzita (míra) regionálních disparit.
Na základě multikriteriální analýzy jsou mapovány oblasti vysoce pravděpodobné pro ekonomickou migraci. Srovnání skutečných migračních toků a identifikovaných oblastí může být dalším vodítkem pro predikci a stanovení kritérií migrace.[1]
Klíčová slova: migrace, Evropská unie, predikce, autonomní systémy

The paper shows possible tools for predicting migration flows in the EU countries. Analyzing in particular socio-economic factors. Analyses and forecasts are based on simulation and modeling of structures, where are compared selected macroeconomic and sociological indicators based on adjacency and availability compared areas. there are modeling by means of autonomous agents, tested parametric values diversity and potential intensity (degree) regional disparities.
On the basis of multi-criteria analysis are mapped areas highly probable for economic migration. Comparison of actual migration flows of identified areas may be another clue for predicting and setting of criteria migrationAnglický abstrakt podľa rovnakých kritérií ako slovenský abstrakt.
Key words: Migration, the European Union, prediction, autonomous systems
JEL: F22, E27, C63

1 Úvod

Extrémní migrační vlny související s rozpadem arabských státních struktur představují pro státy Evropské unie potencionální hrozbu. Nelze, zejména v souvislosti s nárůstem extremismu a mezinárodního terorismu, v kontextu náboženského fundalismu, dislokace přírodních zdrojů, nadnárodních zájmů i ekonomické disparitě, tyto hrozby ignorovat, není rozumné je však ani přeceňovat a nahrávat tak nacionalismu a rasové či náboženské nesnášenlivosti.

Migrace představuje závažný socioekonomický problém, je významným ukazatelem konfliktů, společenských (včetně politických) nebo ekonomických rozdílů. Migrace mohou být dobrovolné, za prací či za příbuznými, nucené (jejichž příčinou je zpravidla silné zhoršení životních podmínek, válečný stav, diktatury atd.). Někdy nelze tyto druhy jednoznačně odlišit. V podstatě lze však rozlišit základní migrační akcelerátory. Ekonomické disparity vedou

[1] Tento článek vznikl za podpory Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR v rámci Institucionální podpory na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace v roce 2015.

k ekonomické migraci, kdy prioritním cílem migrantů je ekonomický prospěch. Sociální nepokoje a válečné konflikty přispívají k sociální migraci. V současnosti lze sledovat nárůst expandní migrace s účelem destability a územního zisku. Migračními aspekty se zabývá např. Galanská (2014).

V současnosti lze vysledovat hlavní migrační zdroje, základní migrační toky, místa vzniku těchto toků i místa cílení těchto toků. Současná evropská migrační krize je součástí světových migračních vln, je však nebezpečná zejména v souvislosti s nárůstem militantního islámu a expanzi Islámského státu. Dalším závažným problémem současné migrace v Evropě je skrývání příčin, zdrojů, prvotních zdrojů, finálních cílů a vzájemných vazeb. V souvislosti se současnou evropskou migrační politikou jsou na hranicích EU skryté původní migrační zdroje a jsou suplovány zdroji v podobě sběrných migračních míst. Rovněž konce toků nejsou fyzicky rozeznatelné a jsou skryté za místa koncentrace migrantů v uprchlických, či jiných zařízeních. (Obrázek 1)

Obrázek 8 Rozložení žadatelů o azyl v Německu

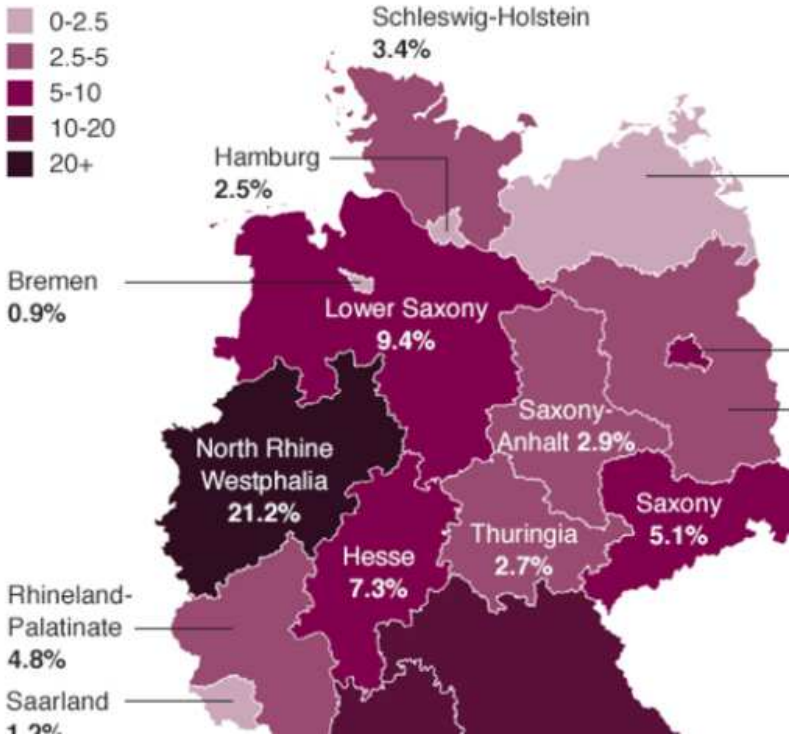

Zdroj: [Citované 1.12.2015] Dostupné na internete: http://www.bbc.com/news/world-europe-34175795.

V adekvátně dlouhém časovém úseku však bude možné rozeznat základní cíle migrantů. Ty lze rozdělit na ekonomické parazitní, kdy migranti směřují do míst štědrých sociálních dávek a po jejich vyčerpání se přesouvají jinam, ekonomické stabilizující, kdy migranti směřují do míst s nabídkou práce, akceptovatelnou nezaměstnaností a nabídkou práce s cílem stabilizovat svou ekonomickou a společenskou situaci s dlouhodobým výhledem. Dále lze, zejména u migrantů z míst konfliktů, očekávat cíl sociální stability, kdy je ekonomická prosperita nahrazena potřebou sociálních jistot, bezpečností, náboženským a sociálním smírem.

Posledním vysledovatelným cílem je destabilizace a terorismus, kdy migrace je směrována do bezpečnostně slabších míst, míst s vysokou koncentrací průmyslu a osob (včetně strukturálně a ekonomicky postižených regionů).

2 Cíle, metody, data

Cílem výzkumu bylo nalezení oblastí, které vykazují disproporce v socio ekonomických veličinách a tím mohou potenciálně přitahovat některou ze zmíněných migračních skupin. Srovnáním skutečných cílových míst migračních toků a socio ekonomických faktorů lze odhalit reálné příčiny migrace. Současně je možné, na základě srovnání vývoje socio ekonomických faktorů, predikovat možné směry a cíle migrace.

Pro analýzy byly použity zejména metody síťové analýzy, precedenčních matic, autonomních systémů, frekvenční analýzy a multikriteriální analýzy.

2.1 Datové podklady a segmentace

Základem pro analýzu byla segmentace států EU do úrovně NUTS 2. Data na této úrovni vychází z databáze Eurostat.[2] Datové podklady vykazují několik základních disproporcí. První pramení z nesourodých datových řad na úrovní zemí EU a částečně rozdílné metodiky. Z těchto důvodů byla použita data roku 2013, resp. 2014, podle dostupnosti. Tato nekonzistence neměla na výsledek podstatný vliv, protože precedenční metoda srovnává hodnoty u vazebně propojených subjektů a v rámci regionů je velká míra konzistence dat.

Druhý, závažnější problém, vznikl změnami ve struktuře regionů na úrovni NUTS 2 a NUTS 3. Z těchto důvodů jsou značné datové výpadky. Ty jsou v praxi eliminovány třemi způsoby. V prvním případě, existují-li data, jsou použita a distribuována data nadřazeného subjektu nebo je region defragmentován a použita jsou data NUTS 3.

Druhý použitý způsob eliminace je vyloučení vazeb ze struktury a „simulování“ uzavřenosti regionu. Třetí způsob vychází z principu multikriteriální analýzy, subjekty jsou u jednotlivých faktorů řazeny podle významnosti, subjekt s nedostatkem dat nebo s daty s malou vypovídací schopnosti je řazen na konci. Tyto problémy se týkaly především zemí bývalé Jugoslávie, Řecka, Skandinávie, ale i Spojeného království, kdy např. došlo ke změně segmentace u Vnitřního a Vnějšího Londýna a změně značení UK1 a UK2 na UK3-UK7.

Obrázek 9 Segmentace EU na úrovni NUTS 2, disproporce v segmentaci

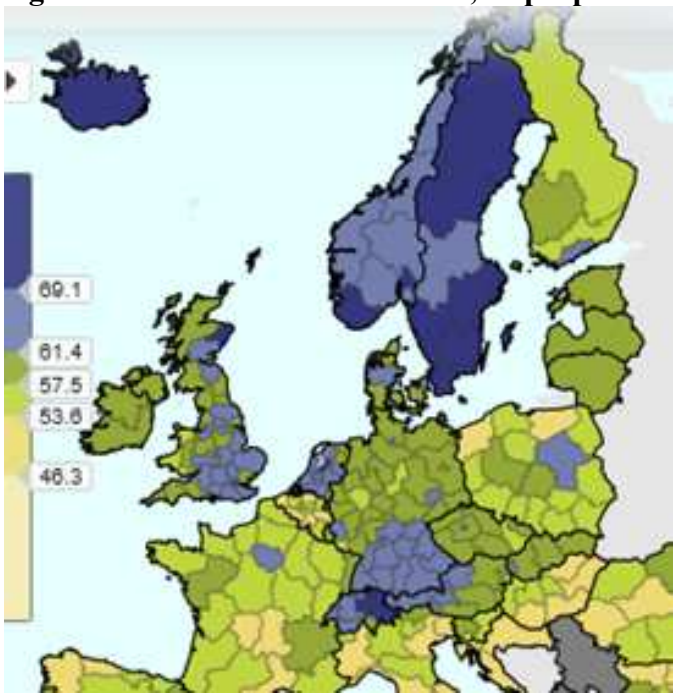

Zdroj: http://ec.europa.eu/eurostat.

[2] Dostupné na internetu: http://ec.europa.eu/eurostat/data/database.

Další závažný problém spočívá v podstatě segmentace na regiony. V souladu s jednotnou rozlišovací úrovní a statistickým zpracováním došlo ke stanovení rozlišovací úrovně na NUTS 2. V tomto případě se datová základna pohybuje přibližně na úrovni okolo 200 až 300 subjektů. Na úrovni NUTS 3 by došlo k nárůstu přibližně na 1300 až 1500 subjektů (podle zahrnutí kandidátských zemí), což by znamenalo v současnosti neúměrně složitý systém (matice cca 1500x1500 prvků. Na rozlišovací úrovni NUTS 2 jsou však značné disproporce v segmentaci, kdy např. Německo má hustou strukturu malých jednotek, naproti tomu, např. Skandinávské země, mají poměrně rozsáhlé regiony (obrázek 2).

2.2 Strukturální analýza

Stěžejním problémem výzkumu bylo nalezení vhodných vazeb mezi regiony, vytvoření struktury systému pro modelování. Požadavkem bylo co nejvíce akceptovat regionální vazby (stát, region) a dostupnosti. Na tomto základě lze vytvořit modely, ve kterých je existující vazba založena na sousednosti subjektů (hranice regionu, sousedící regiony). V tomto případě je poměrně složité mapování hraničních úseků. Další možné vazby lze vyvodit z dopravní infrastruktury, například z existence komunikace spojující subjekty nebo z časových pásem dopravní dostupnosti významných center ap. Zahrnutí infrastrukturních vazeb je žádoucí z důvodu pohybu migračních toků. Regionální vazby jsou pak důležité v souvislosti ekonomicko sociálními veličinami.

Z těchto důvodů je použitý model založený na množině Incidenčních a Precedenčních matic, které umožňují zaznamenat libovolnou vazbu mezi řádkovými a sloupcovými prvky matice. Použití maticového aparátu umožňuje modelovat libovolné množství subjektů (závisí jen na výpočetních možnostech) a libovolnou strukturu (univerzální model).

Pro migrační analýzy byl použitý model založený na vytvoření struktury vycházející z maximální akceptace regionálních struktur a dopravních infrastruktur metodu minimálních vzdáleností. Na základě GPS souřadnic subjektů byla hledána minimální vzdálenost mezi libovolnými subjekty. Jako GPS bod bylo voleno významové centrum regionu (hlavní město, největší město ap. V případě rozlehlých oblastí (Švédsko) nebo multicentrických regionů (Spojené království) byl volen geograficky přijatelný bod (centrum, spojnice, záliv ap.).

Metoda umožňuje zpřesňovat výsledky na základě zvoleného počtu minim. Pro zachycení struktury byl použit systém softwarových agentů, kteří postupně procházeli maticovou strukturu a hledali minima mezi regiony. V případě nalezení minima zjišťovali, kolik minimálních vzdáleností již pro daný subjekt existuje a zda nalezené minimum není zahrnuto u jiného prvku. Pro malý počet minim je rizikem defragmentace grafu, přiměřená fragmentace není překážkou, protože dále jsou pomocí matic zjišťovány změny vůči bezprostřednímu okolí. Počet minim lze volit na základě existující fragmentace a podle požadované přesnosti a hloubky analýz. Systém softwarových agentů a následné zpracování bylo prováděno v prostředí MS Excel.

Incidenční matice v modelu zachycují strukturu. Pro další analýzy je požadována orientace vazeb. Vazby jsou orientovány na základě hodnot sledovaného faktoru. Směr vazby je stanoven od subjektu s „horší“ hodnotou faktoru k subjektu s „lepší“ hodnotou (u míry nezaměstnanosti od větší k menší, u hustoty dopravní sítě od menší k větší ap.). Jednotlivé faktory mají hodnoty pro vybrané subjekty uložené ve vektorech, orientací získáme předchůdnosti hodnot v systému, které zaznamenáváme pomocí precedenční matice.

2.3 Precedenční, spektrální a multikriteriální analýza

Precedenční analýza zkoumá rozložení změn dané veličiny v prostoru a v čase. Zkoumány jsou předchůdnosti veličiny v okolí každého analyzovaného subjektu. Předchůdnosti transformují numerický model do binárního, kdy je zaznamenána existence rozdílu. (Lze samozřejmě použít i numerický model, kdy je gradient kvantifikovaný.)

Na základě vazeb v systému jsou srovnávány počty změn v okolí každého systému a vysledovatelná délka cesty s nerostoucí (neklesající) hodnotou veličiny při přechodu na vzdálenější subjekty. Teorii a aparát popsal Langefors (1981), Unčovský, (1991), použití jako nástroje pro regionální analýzy je např. v Botlík, Botlíková (2013). Takto lze vysledovat míru změny hodnoty vybraného faktoru v bezprostředním okolí (počet prvních precedencí, respektive počet krátkých precedencí) a dosah této změny na okolí (délka maximální precedence, počet dlouhých precedencí).

Uvedené alternativy představuje obrázek 3. Pro jednotlivé subjekty bylo vytvářeno spektrum precedencí různých délek pro vybrané socioekonomické ukazatele v návaznosti na různou hustotu struktury (počet vazeb jednotlivých prvků v systému). Příspěvek prezentuje multikriteriální analýzu, kdy je vybrané spektrum vytvářeno na základě multikriteriální analýzy vybraných faktorů. Hodnoty každého faktoru jsou v rámci NUTS 2 utřízeny od nejlepší po nejhorší hodnotu a následně jsou regionům přiděleny body podle pořadí.

V rámci výzkumu jsou faktory rozděleny do skupin, pro každou skupinu je spočítán medián z hodnot jednotlivých regionů. Výsledné třízení (vytvoření vektoru pro stanovení precedencí) je provedeno na základě hodnot mediánů. Existuje značné množství alternativních analýz, obdobné alternativní simulace zmiňuje např. Janáková (2011)

Obrázek 10 Působení precedencí na okolí

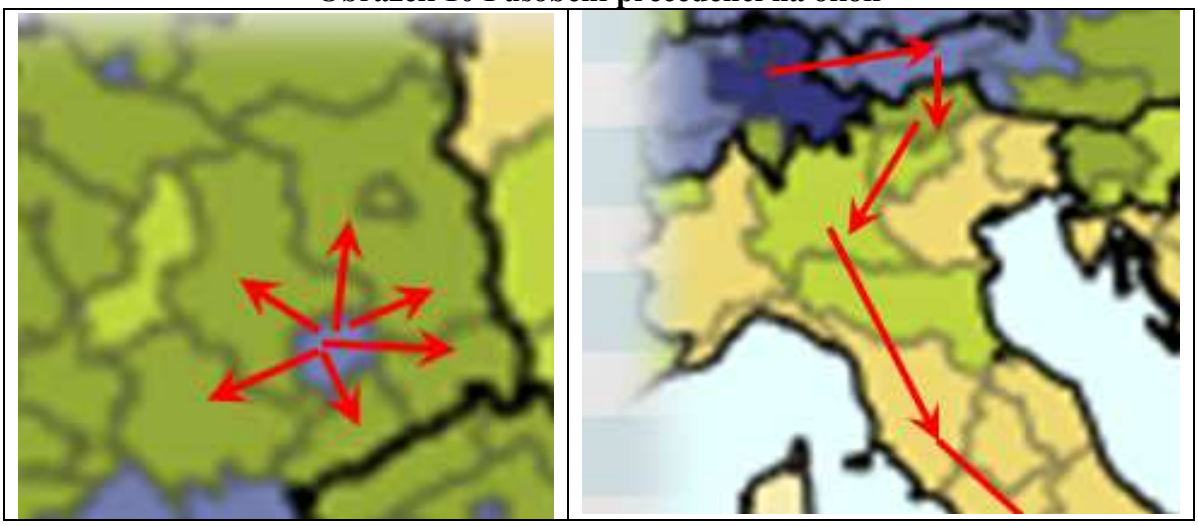

Zdroj: vlastní zpracování

2.4 Analyzované faktory

Pro analýzu byly vytvořeny skupiny ekonomických ukazatelů, populace, vzdělání, trhu práce, dopravy, vědy a technologií. Z důvodu nedostupnosti dat a globálního posouzení faktorů v jednotlivých skupinách byly ekonomické faktory přesunuty do dílčích skupin, důvodem byla snaha o vyváženost dílčího multikriteriálního hodnocení v každé skupině. Obdobný přístup praktikuje např. Bittmanová (2014).

Pro analýzu populace byly použity faktory „počet obyvatel k 1. lednu v NUTS 2“, „hustota obyvatel v regionu NUTS 2“, „počet živých narozených v NUTS 2“, „počet zesnulých v NUTS 2“, „hrubé počty změn obyvatelstva podle regionu NUTS 2, hrubá míra čisté migrace po statistické úpravě“, „hrubé počty změn obyvatelstva podle regionu NUTS 2, hrubá míra celkové populační změny“, „hrubé počty změny obyvatelstva podle regionu NUTS 2, hrubá míra přirozené změny obyvatelstva“, „celková míra porodnosti podle regionů NUTS 2“, „naděje dožití při narození podle pohlaví a regionu NUTS 2, Celkem“, skupina byla doplněna o faktory „míra zaměstnanosti ve věkové skupině 20-64 let podle regionů NUTS 2, Celkem“, „Míra nezaměstnanosti podle regionů NUTS 2, Celkem“, „hrubý domácí

produkt (HDP) v běžných tržních cenách podle regionů NUTS 2“. Tato skupina implikuje převážně socio ekonomické jistoty a predikuje převážně sociální složku migrace.

Druhá skupina zahrnuje především faktor „terciární dosaženého vzdělání ve věkové skupině dvacet pět-šedesát čtyři, podle pohlaví a regionů NUTS 2, Celkem“, faktor je pro multikriteriální hodnocení doplněn o faktor „míra zaměstnanosti ve věkové skupině 20-64 let podle regionů NUTS 2, Celkem.“ Tato skupina indukuje migranty se zájmem o dlouhodobou ekonomickou prosperitu a sociální jistoty.

Skupina specifikující trh práce zahrnuje faktory „míra zaměstnanosti podle pohlaví věku a NUTS 2 (%), celkem 15 až 64 let,“ „míra zaměstnanosti podle pohlaví věku a NUTS 2 (%), celkem 20 až 64 let,“ „míra zaměstnanosti podle pohlaví věku a NUTS 2 (%), celkem 55 až 64 let,“ „mladí lidé kteří nejsou ani v zaměstnání, ani v oblasti vzdělávání a odborné přípravy podle pohlaví a regionů NUTS 2, celkem 15 až 24 let (v procentech),“ „mladí lidé kteří nejsou ani v zaměstnání, ani v oblasti vzdělávání a odborné přípravy podle pohlaví a regionů NUTS 2, celkem 18 až 24 let (v procentech),“ „míra nezaměstnanosti podle pohlaví a věku, regiony NUTS 2 (%), 15 let nebo více, Celkem, „míra nezaměstnanosti podle pohlaví a věku, regiony NUTS 2 (%), 15 až 24 let, Celkem“, „míra nezaměstnanosti podle pohlaví a věku, regiony NUTS 2 (%), 20 až 64 let, Celkem“, „dlouhodobá nezaměstnanost (12 měsíců a více), regiony NUTS 2, (v procentech aktivního obyvatelstva),“ „dlouhodobá nezaměstnanost (12 měsíců a více), regiony NUTS 2, (procenta nezaměstnanosti),“ „míra ekonomické aktivity podle pohlaví, věku, NUTS 2 (%), celkem 15 až 24 let,“ „míra ekonomické aktivity podle pohlaví, věku, NUTS 2 (%), celkem 15 až 64 let,“ „míra ekonomické aktivity podle pohlaví, věku, NUTS 2 (%), celkem 15 let a starších,“ „míra ekonomické aktivity podle pohlaví, věku, NUTS 2 (%), celkem 65 let a starších.“

Tato skupina indikuje potřebu ekonomické prosperity a jistot, částečně může dát obraz i o systému sociálních podpor.

Třetí skupina se týká dopravy. Vypovídá o otevřenosti regionu, konektivitě a kvalitě života v regionu. Zahrnuje faktory „silniční, a železniční síť, splavné vnitrozemské vodní cesty, podle regionů NUTS 2, dálnice (Kilometry na tisíc čtverečních kilometrů),“ „silniční, a železniční síť, splavné vnitrozemské vodní cesty, podle regionů NUTS 2, železniční tratě (Kilometry na tisíc čtverečních kilometrů),“ „oběti dopravních nehod podle regionů NUTS 2, usmrcení (na milion obyvatel),“ „letecká přeprava cestujících, NUTS 2, celkem přilétající a odlétající cestující (tisíc cestujících),“ „letecká doprava nákladu podle regionů NUTS 2 Celkem zboží naložené a vyložené (tisíc tun).“

Bohužel, mezi faktory v současnosti chybí říční a námořní doprava, která je stěžejní pro migraci v oblasti Středomoří, nicméně v současnosti neobsahuje relevantní data.

Poslední skupina souvisí s úrovní vědecko technologického potenciálu NUTS 2 regionů. Zahrnuje faktory „lidské zdroje ve vědě a technologiích (LZVT) podle regionů NUTS 2,“ „zaměstnanost v high-tech odvětvích regionů NUTS 2,“ „celkové vnitropodnikové výdaje na výzkum a vývoj podle regionů NUTS 2,“ „výzkumní pracovníci ve všech odvětvích regionů NUTS 2.“ Je zřejmé, že implikuje ekonomický růst a stabilitu, může být indikátorem potencionálních teroristických hrozeb.

Jednotlivé skupiny byly samostatně vyhodnoceny na základě mediánů pořadí regionů v daném faktoru, tyto dílčí výsledky byly použity pro celkové vyhodnocení.

3 Výstupy analýzy

Tabulka 1 ukazuje částečné výsledky (Top 10) jednotlivých regionů v multikriteriální analýze. Tyto údaje byly následně použity pro precedenční analýzu na třech úrovních segmentace. Pro demonstraci výsledků dále v tomto článku uvádíme Top 20 podle multikriteriálního hodnocení.

Vzhledem k cíleným migračním tokům směrovaným v současnosti především do oblasti Německa a Švédska je z tabulky patrné, že v multikriteriální analýze Figuruje na 1. místě Stockholm, ze švédských regionů pak dále Västsverige. Německo se vyskytuje pouze jedenkrát, Oberbayern na 5. místě navíc patří mezi regiony s velmi nízce hodnocenou skupinou faktorů týkajících se populace. V Top 10 se nacházejí 4 regiony Spojeného království, disponují (s výjimkou regionu Surrey, East and West Sussex) slabší dostupností.

Z tabulky plyne, že prioritní pro migrační toky je tady štědrý sociální systém v Německu a poměrně sociálně orientované prostředí severských států. Na desátém místě se umístila Praha, což potvrzuje závěry publikované např. Zahradníkem (2010).[3] Nicméně, tabulka Top 10 podle socio ekonomických parametrů sama o sobě nedává odpověď na potencionální rozložení toků, vykazuje nesourodost v dílčích výsledcích a nekoresponduje se současným migračním stavem. Lze ale vyvodit závěr, že sociálně a ekonomicky stabilní země jako Francie, Německo, severské země a spojené království bude čelit přílivu ekonomických a sociálních migrantů.

Umístění Prahy ukazuje, že s výjimkou faktorů populačních, lze i regiony střední Evropy považovat za potencionální cíle migrace.

Tabulka 2 Pořadí multikriteriální analýzy Top 10

NUTS CODE	NUTS LABEL	COUNTRY CODE	populace pořadí	vzdělání pořadí	trh pr. pořadí	doprava pořadí	pořadí věda	celkové pořadí
SE11	Stockholm	SE	2	2	14	13	5	1
UKJ1	Berkshire, Buckinghamshire and Oxfordshire	UK	6	1	9	212	7	2
FR10	Île de France	FR	1	45	131	3	9	3
UKJ2	Surrey, East and West Sussex	UK	7	7	27	9	34	4
DE21	Oberbayern	DE	241	13	1	72	10	5
FI1B	Helsinki-Uusimaa	FI	42	15	63	10	2	6
UKH2	Bedfordshire and Hertfordshire	UK	12	3	24	22	15	7
SE23	Västsverige	SE	11	10	15	42	24	8
UKM5	North Eastern Scotland	UK	17	4	12	69	33	9
CZ01	Praha	CZ	84	18	25	18	3	10

Zdroj: vlastní výzkum, data Eurostat.

Podíváme-li se blíže na Top 20 regionů podle multikriteriálního hodnocení, je opět zřejmé, že sledované Top regiony vykazují zpravidla v nějaké skupině faktorů disproporce. Výjimkou je region 148 -NL32, Noord-Holland, region 85 - FI1B,Helsinki-Uusimaa a region 16 - UKH2 Bedfordshire and Hertfordshire. (Graf 1)

[3] Zmínky i na: Ministerstvo vnitra, Moderní úřad. (2008). Bohatá i chudá.

Graf 1 Pořadí regionů, multikriteriální analýza, Top 20

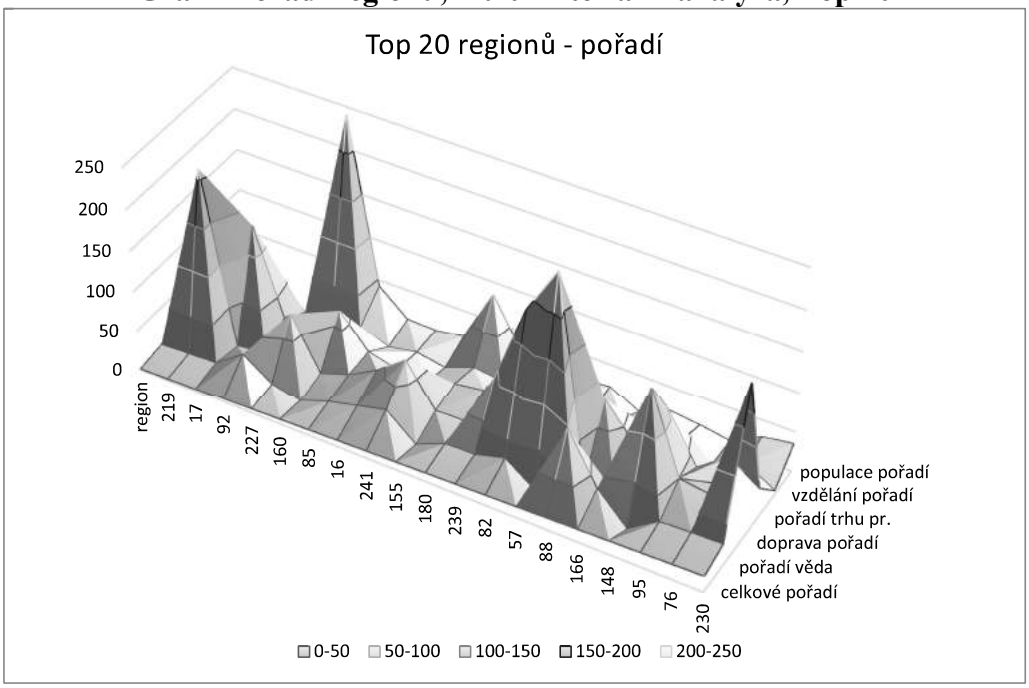

Zdroj: vlastní výzkum, data Eurostat

Při následné dílčí analýze precedencí je pak zřejmé, že pouze Bedfordshire and Hertfordshire vykazuje poměrně velký počet precedencí, a to jak krátkých tak i násobných. Obecně však nelze, obdobně jako u migračních toků, vysledovat souvislost mezi Top 20 regiony podle socioekonomických ukazatelů a precedencemi.(Graf 2)

Graf 2 Vybrané precedenční skupiny, Multikriteriální Top 20

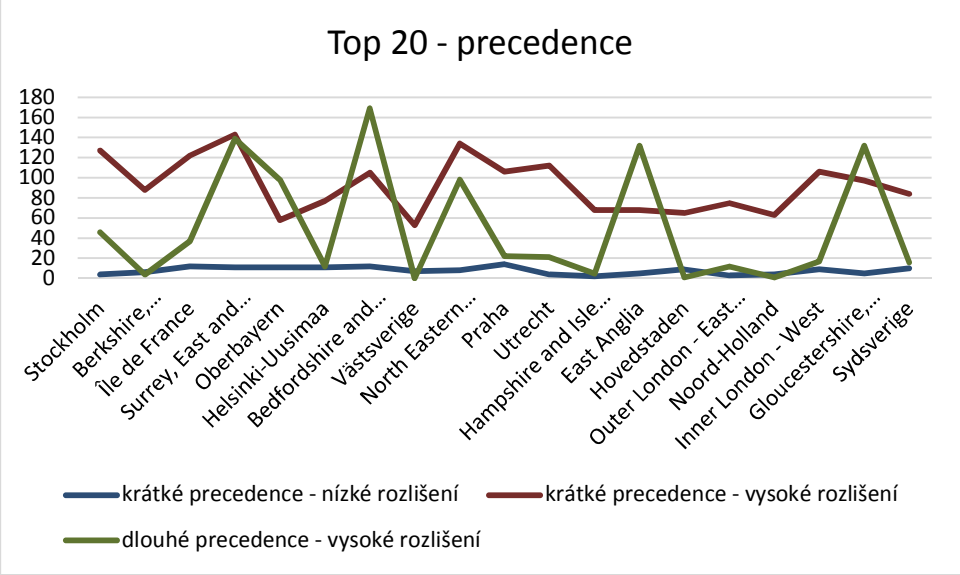

Zdroj: vlastní výzkum, data Eurostat

Při zvyšování těsnosti vazeb v systému vyhledáváním většího počtu minimálních vzdáleností mezi regiony dochází k větší interakci sousedících regionů a tím i k nárůstu počtu precedencí. Poměrně dominantní v bezprostředním okolí jsou regiony UKJ2 Surrey, NL31 Utrecht. Zvyšováním počtu vazeb je vysledovatelný nárůst počtu precedencí u regionu SE11 Stockholm a regionu DE21 Oberbayern. Je zřejmé, že tyto regiony jsou součástí poměrně

stabilního prostředí, protože v bezprostředním okolí s malým počtem interakcí nemají takové rozdíly ukazatelů, jako v relativně blízkém, otevřenějším prostředí s více vazbami. Typická je uzavřenost regionů Spojeného království, např. Region UKG1 Herefordshire, Worcestershire and Warwickshire nebo UKJ3 Hampshire and Isle of Wight vykazují velmi malý počet precedencí i při otevření regionu (simulace 10 minim). Precedenční spektra ukazuje Graf 3.

Graf 3 Precedenční spektra Top 20, 3,4,6,10 minim

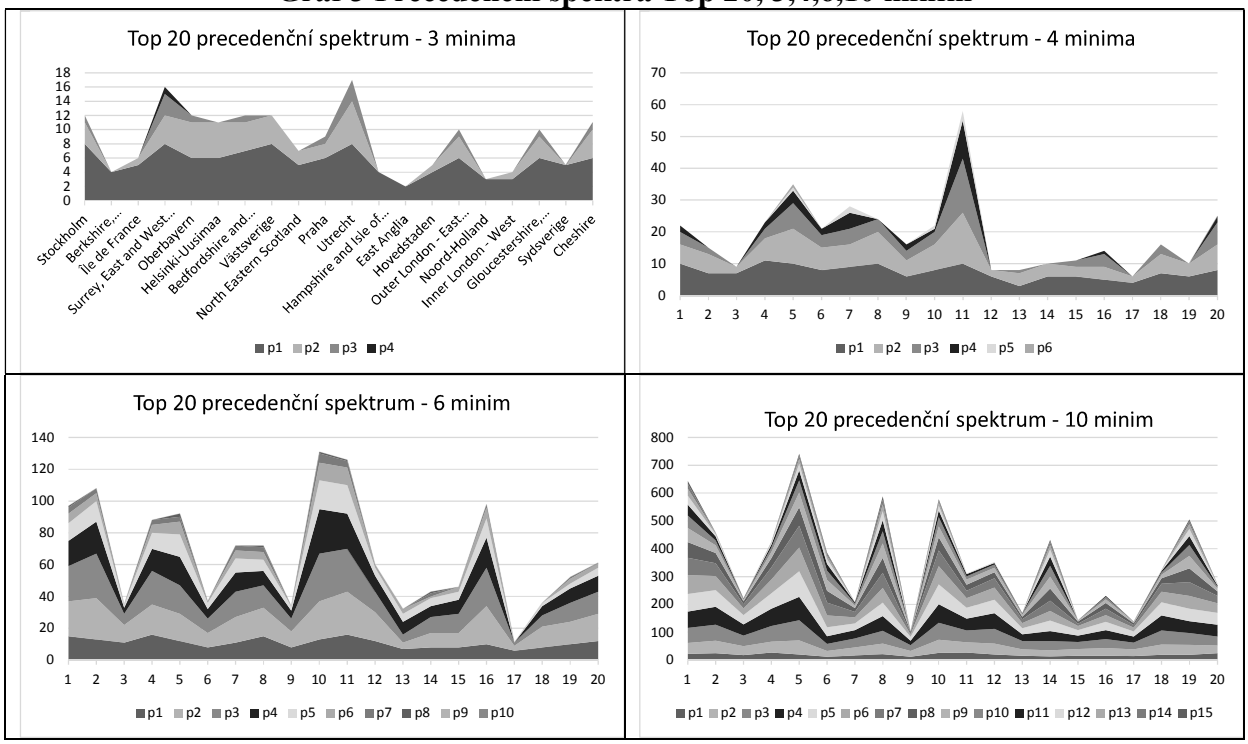

Zdroj: vlastní výzkum, data Eurostat

Pro úplnost uvádí tabulka 2 seznam a číslování regionů v Top 20 podle multikriteriálního hodnocení.

Tabulka 3 Seznam a číslování NUTS 2 , Top 20, Multikritéria

region	NUTS CODE	NUTS LABEL	COUNTRY CODE
219	SE11	Stockholm	SE
17	UKJ1	Berkshire, Buckinghamshire and Oxfordshire	UK
92	FR10	Île de France	FR
227	UKJ2	Surrey, East and West Sussex	UK
160	DE21	Oberbayern	DE
85	FI1B	Helsinki-Uusimaa	FI
16	UKH2	Bedfordshire and Hertfordshire	UK
241	SE23	Västsverige	SE
155	UKM5	North Eastern Scotland	UK
180	CZ01	Praha	CZ
239	NL31	Utrecht	NL
82	UKJ3	Hampshire and Isle of Wight	UK
57	UKH1	East Anglia	UK
88	DK01	Hovedstaden	DK

166	UKI5	Outer London - East and North East	UK
148	NL32	Noord-Holland	NL
95	UKI3	Inner London - West	UK
76	UKK1	Gloucestershire, Wiltshire and Bristol/Bath area	UK
230	SE22	Sydsverige	SE
91	UKD6	Cheshire	UK

Zdroj: vlastní výzkum, data Eurostat

Tabulka 3 uvádí seznam Top 20 regionů hodnocených podle počtu precedencí při vysoké otevřenosti regionu (10 minim). Z tabulky je daleko více zřejmé, že otevřenější a dominantnější v socioekonomických faktorech jsou země západní a střední Evropy, Německo, Rakousko, dominance je způsobena stále přetrvávajícími disproporcemi postkomunistických zemí. I zde je zastoupeno Spojené království a severské země. Dále se v Top 20 objevují regionální centra, Praha, Bratislava, Vídeň ap.

Tabulka 4 Pořadí regionů podle počtu precedencí - Top 20, 10 minim

region	NUTS CODE	NUTS LABEL	COUNTRY CODE
160	DE21	Oberbayern	DE
219	SE11	Stockholm	SE
236	DE14	Tübingen	DE
233	AT33	Tirol	AT
241	SE23	Västsverige	SE
180	CZ01	Praha	CZ
204	AT32	Salzburg	AT
230	SE22	Sydsverige	SE
218	AT22	Steiermark	AT
22	SK01	Bratislavský kraj	SK
17	UKJ1	Berkshire, Buckinghamshire and Oxfordshire	UK
162	AT31	Oberösterreich	AT
46	DE71	Darmstadt	DE
88	DK01	Hovedstaden	DK
141	DE25	Mittelfranken	DE
227	UKJ2	Surrey, East and West Sussex	UK
253	AT13	Wien	AT
214	SE21	Småland med öarna	SE
85	FI1B	Helsinki-Uusimaa	FI
146	AT12	Niederösterreich	AT

Zdroj: vlastní výzkum, data Eurostat

Vlastní precedenční spektra u této skupiny vykazují jistou míru podobnosti. Můžeme vysledovat skupinu SK01, AT22, AT33, CZ01, AT 32 a DE 21, Tyto skupiny vykazují obdobný socio ekonomický charakter, částečnou otevřenost (převládají precedence délky 4), delší precedence pomalu klesají, dosahují však poměrně značných délek. (Graf 4, horních 6 grafů). Obdobně shodné spektrum lze vysledovat u regionu SE23 a SE22, kdy regiony mají nevětší počty středně dlouhých precedencí, znamená to, že jsou lokalizovány v poměrně rozlehlých, ekonomicky a sociálně stabilních prostředích, které však vykazují horší socio

ekonomické charakteristiky než zmíněné regiony. Tento typ prostředí, jak vykazují statistiky migrace, může být vhodný pro ekonomickou a sociální migraci.

Graf 4 Spektrum precedencí - Top 20, 10 minim, podobnosti

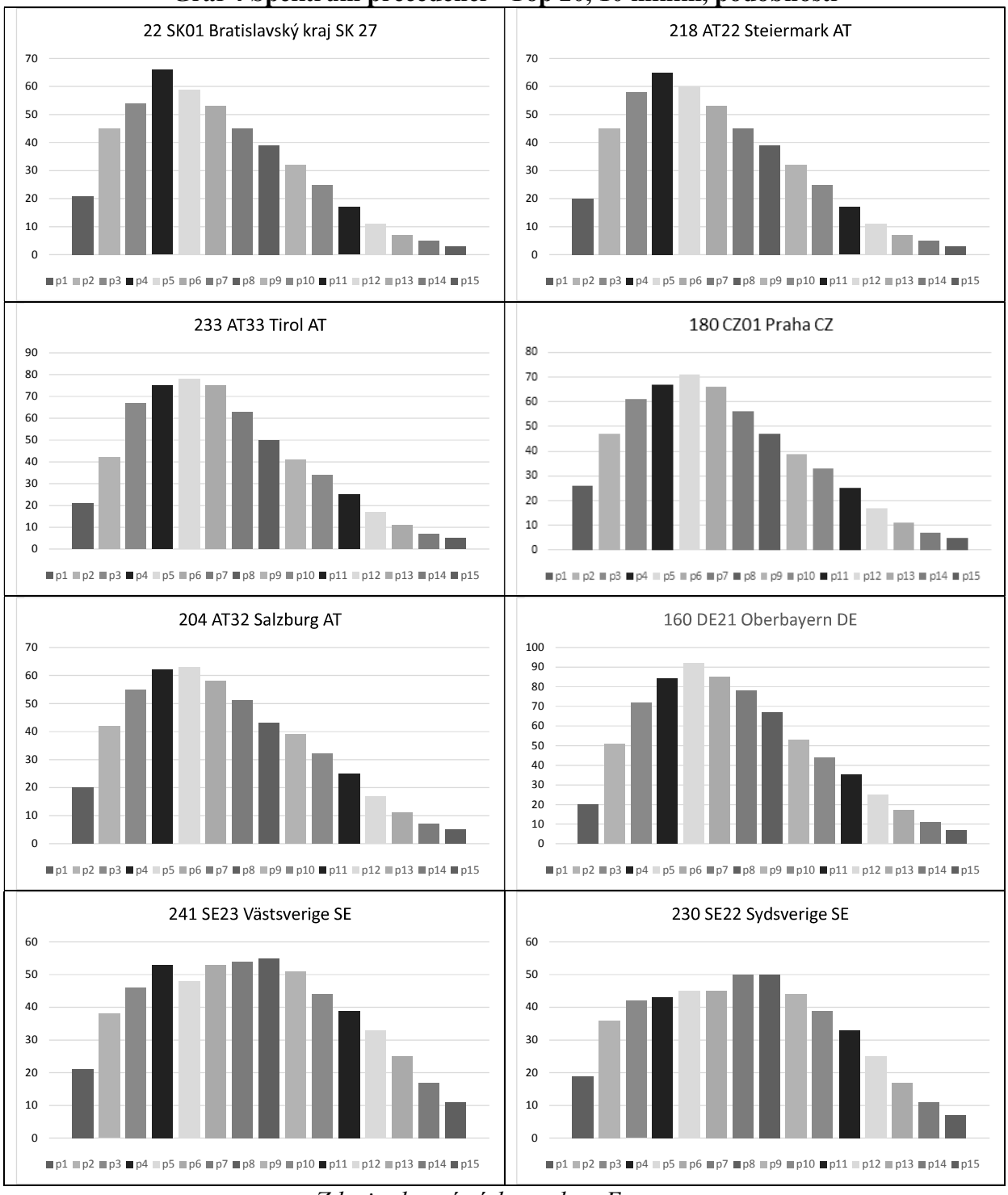

Zdroj: vlastní výzkum, data Eurostat

4 Migrační kanály

V souvislosti s výše uváděnými analýzami je nutné doplnit prezentované údaje o základní poznatky ze současné migrační krizi prezentované renomovanými třetími stranami,

např. BBC ap. Z těchto poznatků lze v návaznosti na migrační vlny vysledovat základní nároky migrantů na dislokaci.

Obrázek 11 Žádosti o azyl v Evropě

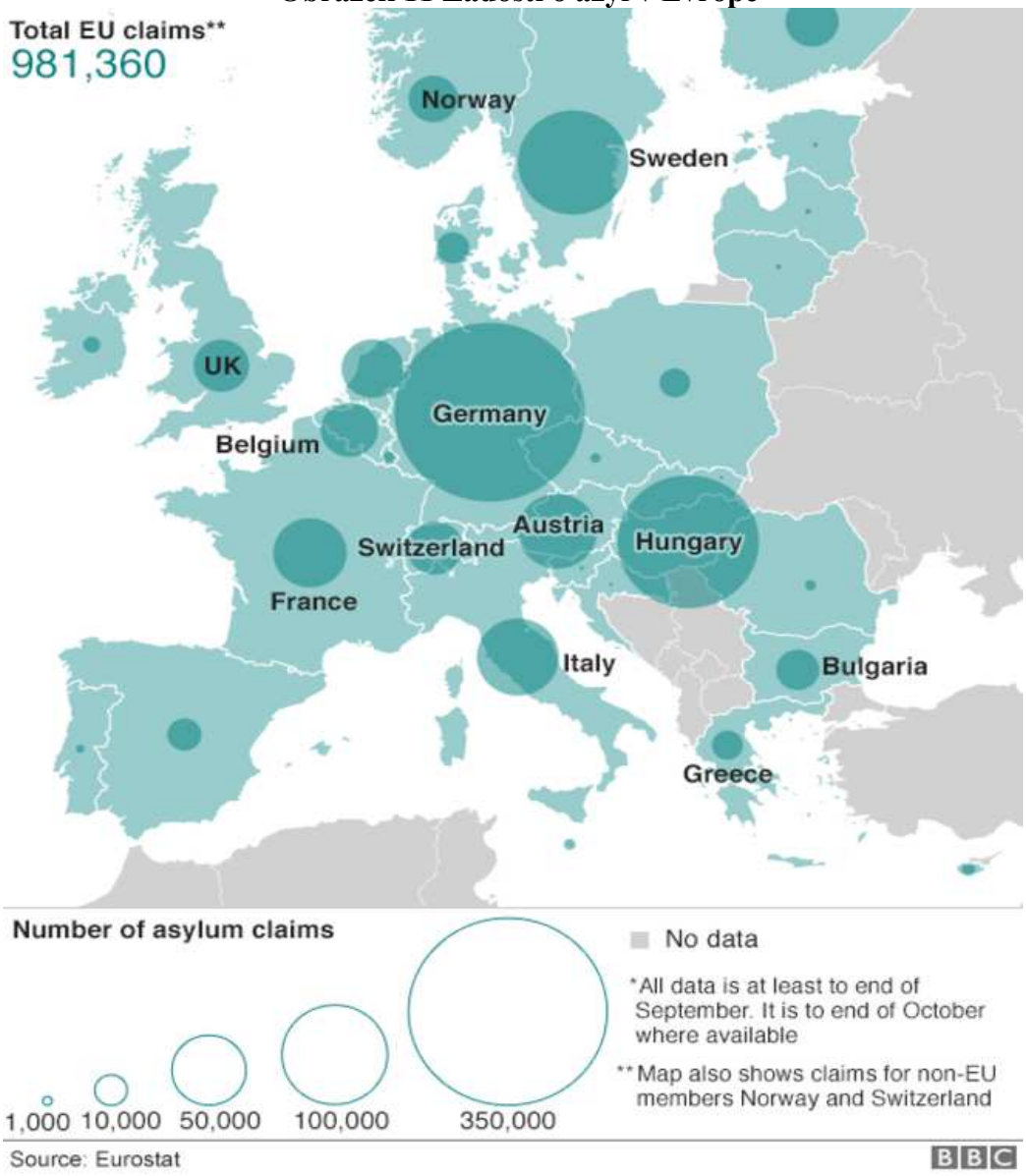

Zdroj: [Citované 1.12.2015] Dostupné na internete: http://www.bbc.com/news/world-europe-34131911

Na obrázku 4 je zřejmé, že migrační toky jsou směrovány do Německa, Švédska, Maďarska, Itálie, Francie, a Rakouska, přičemž především Itálie, Rakousko a Maďarsko jsou přestupními místy. Podle BBC (2015) je převážná část legální i ilegální migrace prováděna distribucí prostřednictvím řeckého vstupního kanálu (obrázek 5).

Na obrázku 6 jsou dále zachyceny další vstupní místa, přičemž podle European Parliamentary Research Service je 7 potencionálních vstupních kanálů. Na obrázku 7 jsou pro srovnání údaje o počtu migrantů k červenci 2015.

Je zřejmé, že tyto migrační vlny v počáteční fázi hledají nejschůdnější cesty a kanály, teprve následně dochází k uspokojování požadavků a redistribuci migrantů. V této fázi nelze srovnávat a predikovat toky podle socioekonomických faktorů, jediným faktorem v první fázi je „snadnost realizace“.

Obrázek 12 Hlavní migrace ve směru Německo



Zdroj [Citované 1.12.2015] Dostupné na internete: http://www.bbc.com/news/world-europe-34631365

Obrázek 13 Výchozí body migračních toků do EU

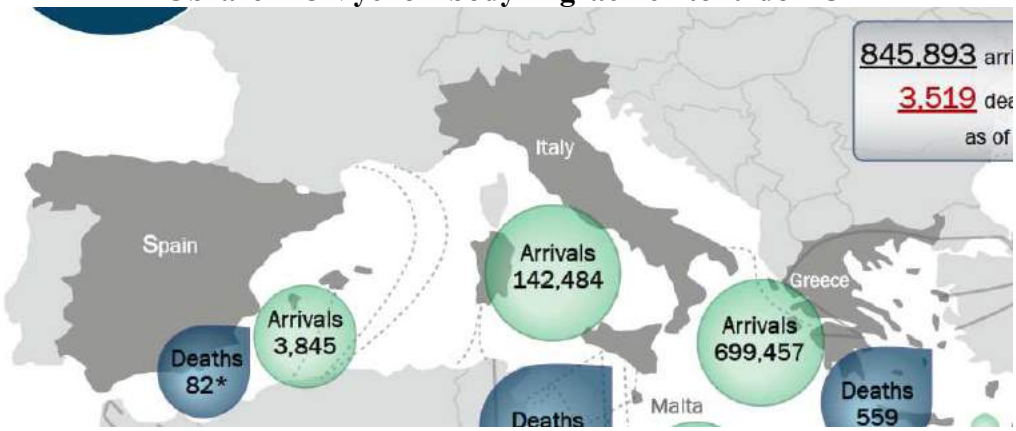

Zdroj: [Citované 1.12.2015] Dostupné na internete: http://reliefweb.int/report/world/mediterranean-update-global-overview-missing-migrants-project-20-november-2015

Obrázek 14 Detekce nelegálních přechodů hranic v EU

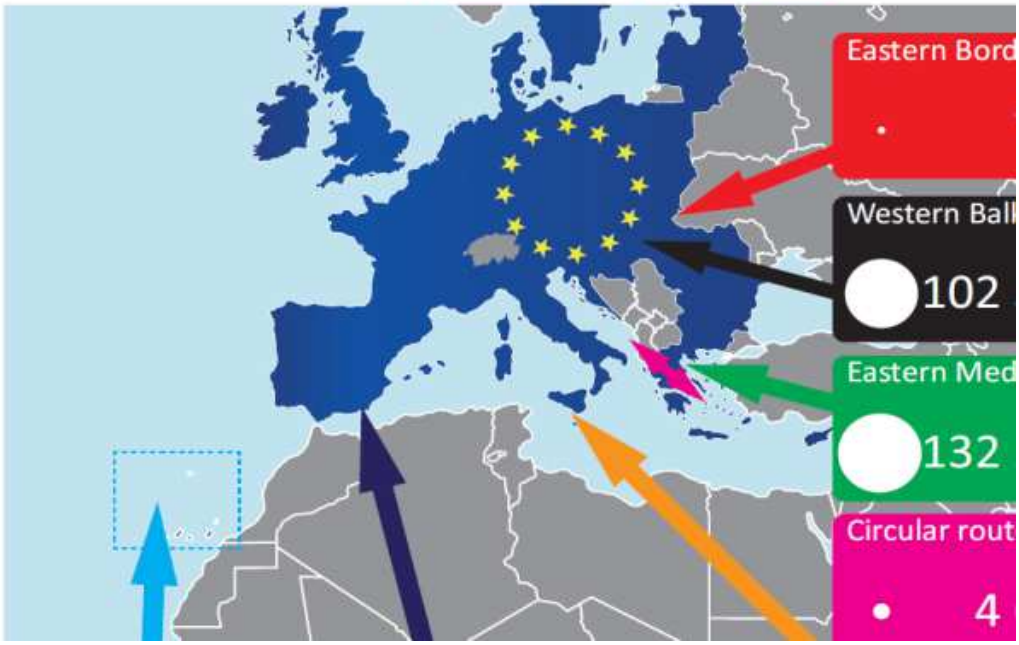

Zdroj: [Citované 1.12.2015] Dostupné na internete: http://epthinktank.eu/2015/11/23/migration-an-unprecedented-challenge-to-the-eu/

5 Závěr

Sledování vlivu změn a rozdílností socio ekonomických faktorů v okolí je nástrojem, který umožňuje zpracování značného množství dat na téměř libovolné infrastruktuře. Výhodou je srovnávání nárůstu a poklesu veličin, což umožňuje jednotným aparátem sledovat charakteristiky změn u různorodých, jinak nesouměrných veličin, bez nutnosti složité standardizace a normalizace veličin. Výsledné zpracování je ve velké míře na úrovní binárních matematických operací. Při zmiňovaných analýzách byly aplikovány 4 stupně hustoty infrastruktury, (propojení se 3, 4, 6 a 10 nejbližšími regiony), precedence byly analyzovány na úrovni jednotlivých ukazatelů a skupin ukazatelů (více než 50 analýz), každá analýza byla realizována do úrovně existujících délek precedencí (celkem cca 250 matic o rozměrech 276x276 prvků).

Jak bylo dříve zmíněno, migrační toky jsou díky migrační politice zkreslené, což je dáno násilně vytvářenými konci a počátky toků a v některých případech nepřiměřenou sociální podporou. Právě důsledné srovnání charakteristik a parametrů regionů může být do budoucna vodítkem k predikci, kam se budou tyto částečně řízené toky „rozpouštět“. Uváděné postupy jsou dostatečně robustní, aby byly schopny v případě dostatečných informací o počtech migrantů a jejich dílčí dislokaci dále předvídat jejich chování.

Při analýze byly nalezeny podobnosti v rozložení precedencí u regionů vykazujících obdobné socio ekonomické parametry. Byly nalezeny a potvrzeny vztahy mezi směrováním migrantů a precedenčním spektrem, které doplňovali informace a závěry zjištěné klasickou multikriteriální analýzou.

Predikce v současnosti není možná, nejsou prozatím známy cílové destinace migrantů ani jejich charakteristiky, lze se však zaměřit na regiony s výskytem migračních center a v prvotní fázi tyto posuzovat jako východisko pro stanovení parametrů vedoucích k tlaku na migranty, který by vedl k další změně destinace.

Seznam použité literatury

BITTMANNOVÁ, B. (2014). Súčasný stav realizácie jednotného trhu Europskej Únie. *15th. International Scientific Conference International Relations 2014.*

Contemporary Issues of World Economics and politics. Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava. Publishing House EKONÓM, 2014. ISBN 978-80-225-3980-7.

BOTLÍK, J, BOTLÍKOVÁ, M., (2013), Determination of Precedence in the Network Model for the Region's Analysis, *22nd International-Business-Information-Management-Association Conference on Creating Global Competitive Economies: 2020 Vision Planning and Implementation* Location: Rome, ITALY Date: NOV 13-14, VOLS 1-3 Pages: 777-785.

GALANSKÁ, N. (2014) *Nútená migrácia ako dôsledek ozbrojených konkfliktov - pripadová štúdia Afganistán. 15th. International Scientific Conference International Relations 2014.*

Contemporary Issues of World Economics and politics. Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava. Publishing House EKONÓM, 2014. ISBN 978-80-225-3980-7.

JANAKOVA, M, (2011), Visualization and Simulation in Data Processing with the Support of Business Intelligence, *International Conference on Digital Information Processing and Communications (ICDIPC 2011)* Location: VSB Tech Univ Ostrava, Ostrava, CZECH REPUBLIC Date: JUL 07-09, 2011

LANGEFORS, B.., 1981. *Teoretická analýza informačních systémů*. Bratislava: Alfa, 1981

UNČOVSKÝ, L. 1991. *Modely sieťovej analýzy*, Bratislava: Alfa 1991. Bez ISBN.

ZAHRADNÍK, P. (2010). Regionální rozvoj a jeho nové příležitosti v EU. [Online] [Citované 2. 10. 2015]. Dostupné na internetu: http://www.csas.cz/static_internet/cs/Evropska_unie/Specialni_analyzy/Specialni_analyzy/Prilohy/RegionalniRozvojNovePrilezitosti.pdf

ČSÚ (2007) Věda a výzkum v regionálním pohledu. [online] [2. 10. 2015]. Dostupné na: https://www.czso.cz/documents/10180/20536392/137607a5.pdf/a3bcb14d-982f-4ab8-bb90-9f57d4200821?version=1.0

MINISTERSTVO VNITRA*, Moderní úřad*. (2008). Bohatá i chudá. [online] [Citované 25. 11. 2015]. Dostupné na internetu: http://www.mvcr.cz/clanek/bohata-i-chuda.aspx.

INNOVATIONS AND NEW TECHNOLOGY – WHAT IS THEIR ROLE IN THE ECONOMY?

Denys Braga

Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovak Republic, e-mail: denys.braga@euba.sk

The main aim of this article is to define the role on the innovations in modern economy. In the modern world, rising a new system of values. World development turned into a post-industrial, information age. The driving force here is the innovative nature of capital, based on the scientific achievements, the rapid development of new technology and efficient management. Innovations became an important part of the modern economic activity of the state, but, in the same time, it is an independent element. Over the past three decades, the issues related to how, when, where and why innovation occurs in the economy moved to the first place among economic researches. Although much has not yet been confirmed but one conclusion of the confidence we can make: effective and successful innovations plays a necessary role in state competitiveness.
Key words: innovation economics, innovations, new technology
JEL: O14, O30

1 Introduction

Knowledge and innovations are widely assumed to be a key forces of growth and economic development. To understand modern innovations we should step aside from a purely scientific and technical focus. We also have to take into account the application and use of information technologies, evolution of new business models, and creation of new customer experience or service delivery approaches. In recent years, the world has witnessed increased competition. Companies achieve competitive advantages through innovation, which are manifested in the creation of a new product or a new design already known product, a new marketing strategy in the new process of production, investment in human capital. The majority of industrial innovation based on the accumulation of knowledge or slight improvement of existing processes, rather than on technological breakthrough. The slower competitors react, the greater the competitive advantages allow to achieve innovation. After achieving competitive advantages the state can keep them only through continuous improvement of its goods.

2 The role of the innovations in modern economy

There are many debates about what "innovation" is. However defined, innovation is critically important because it drives economic, employment, and income growth; quality of life improvements; and the competitiveness of nations. The Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) gives one the most full and modern definition and defines innovation as “the implementation of a new or significantly improved product (that is,

a physical good or service), process, a new marketing method, or a new organizational method in business practices, workplace organization, or external relations."[1]

During last years, a significant and continuously growing number of economists have defined that it is not so much the accumulation of additional savings or capital that is the key to improving living standards. Rather, it is innovation that drives long-run economic growth of the country. Moreover, technological innovation in particular delivers substantial economic returns.

Innovation – the wellspring of that "gale of creative destruction" of which Schumpeter wrote – achieves its outsize economic impact through two principal channels: empowering productivity improvements and spurring the dynamic creation of new firms or activities that create new value.[2] Innovations have a huge impact on the economy. Even it is impossible to cover the whole breadth of their application. But it is possible to identify the most basic points of influence. Firstly, the impact of innovation on product quality, i.e. there are entirely new or enhanced products, which are able to best meet the needs of the individual. It follows another point of influence – on human needs. Second, they contribute to economic growth, i.e. the creation of new sectors of the economy, the single market (i.e., the Internet). Today, people can buy the goods that they need, from anywhere in the world through the online store. Third, the possibility to educate and hire high-level professionals. As a result, the production and innovative use of information technology.

Innovation, however, is not just about the creation of new value but also the replacement of old firms and activities. Indeed, this chaotic, dynamic process of firm turnover is a vital source of renewal and growth in the economy. Innovation's demand for constant renewal holds true at both the firm and economy levels.

In modern economy if firms not replacing their products annually with new one or new services they are likely to be out of business within few years.[3]

The information technology revolution has only accelerated this dynamic, across both the IT production and consumer industries. As Massachusetts

Thus, the ability to innovate is inextricably linked to the competitiveness of both individual firms and entire economies- and the impact on both from failing to innovate is greater than ever before. In both organizations and nations, before the emergence of the race for global innovation advantage since about 1995, failure to innovate usually just meant slower growth. But today the failure to innovate, particularly for developed nations, leads to failed companies, loss of national export competitiveness, and ultimately structural economic crises. Today, failure to innovate fast and effectively enough leads to the economic equivalent of a heart attack. As Schumpeter elaborated, "In capitalist reality, as distinguished from its textbook picture, it is not (price) competition which counts but the competition from the new commodity, the new technology … which strikes not at the margins of the profits of the existing firms but at their very lives."[4] Today it is a competition for innovative advantage that affects all aspects of economic life of firms and national economies.

Now, more than ever, nations need innovation to remain globally competitive. This is especially true for developed nations, which without innovation have a hard time competing with low-income, low-wage nations. Especially critical is their ability to lead in process innovation (to automate production and produce more with fewer workers) and to move up the value chain to develop higher-value-added products and services that less-developed nations simply can't make, at least not as well for the near and medium term. Moreover, for large nations like the United States to succeed, they must innovate not just in new high-

[1] OECD. (2010): The OECD innovation strategy: getting a head start on tomorrow. p. 20.
[2] SCHUMPETER, J. (1954): Capitalism, socialism, and democracy.
[3] FRANKLIN, C.(2003): Why Innovation Fails: Hard Won Lessons for Business.
[4] SCHUMPETER, J.(1954): Capitalism, socialism, and democracy.

growth start-ups – the focus of much of US. innovation policy – but also in a wide array of midsized and large firms and establishments. Doing this will enable America to reduce its trade deficit while creating higher-wage jobs. And it's much easier to create jobs in an economy not running large sustained trade deficits because, at least in the United States, a dollar of exports produces twice as much employment as a dollar of domestic consumption. Finally, a healthy traded sector enables economies to avoid high trade debts that will ultimately have to be paid off by future generations consuming less of what they produce.

Functions that perform innovation in the development of economy and society are numerous; it is impossible to cover the whole spectrum but we can identify the basic one. Innovations contribute to country's economic growth in the long term. Innovations come to the fore even in the framework of industrial society. By the beginning of the era of the post-industrial information society and innovation firmly took the place of the main generator of economic growth of any country. Innovations affect all aspects of society, including the economic component of it. Also innovations became one of the factor of the creation of new industries. In the depths of the changes can be radical innovations (i.e. offering radically new product or service, the way to solve the problem, etc.) and improved (i.e. perfection of existing products, services, etc.). The development of new sectors of the economy contribute to radical innovations. Radical innovation in the long term lead to new industries that become dominant. Using innovation leads to an increase in market share, expand the range of potential buyers, conquer new segments of the market, stabilize and consolidate the situation in the market.

The next is the impact of innovation on the level of people's lives. They improve the human condition, for example, household gadgets. Or the Internet, which helps broaden their horizons, getting new useful information, expand the circle of communication. Innovations also help reduce production costs. Invent new technologies that reduce the volume of consumption of electricity, water and so on. Innovations contribute to profits increasing,to creation a product of higher quality, increasing the amount of output for the same amount of time. Innovation affects the competitiveness of the individual or organization. The real competitive advantage lies in the ability to find new markets and produce new products and invent new methods for manufacturing goods. If a company has an innovation that is in demand on the market, it will be its competitive advantage until more progressive will be invited, something with higher advantage.

3 Conclusions

Most scientists believe that innovation is the main driving force for economic and social development. Innovation activity has led the world society to a new, higher level of development. The role of innovation in the modern world cannot be overestimated. Innovation perform both economic and social function, covering all aspects of society, affecting personal matters. In the long term is impossible without innovation further economic and cultural growth of the intensive development path. Functions that perform innovation in the development of economy and society are numerous; it is impossible to cover the whole spectrum. Events of the past decade shows that countries which establish a mechanism of accelerated development of science and technology and have entered a new stage of scientific and technological revolution, ensured high rates of economic and social progress. The state, which ignore the increasing power of research and innovations, not only do not achieved a high standard of living, but faced with a slowdown in social transformation, deepening conflicts and contradictions in all spheres of public life.

References

OECD. (2010): *The OECD innovation strategy: getting a head start on tomorrow*. 1st ed. [ebook]. Paris: OECD Publishing, p. 20. [Cited 19. 12. 2015] Available online: http://www.urenio.org/wp-content/uploads/2010/06/OECD-Innovation-Strategy-27052010.pdf.

SCHUMPETER, JOSEPH A. (1954):*Capitalism, socialism, and democracy.* London: Allen & Unwin, 1954. ISBN 0061561614.

FRANKLIN, CARL. (2003): *Why innovation fails: hard-won lessons for business.* London: Spiro, ISBN 1904298087.

BRYNJOLFSSON, ERIK, SAUNDERS, ADAM. (2010): *Wired for innovation*. Cambridge, Mass.: MIT Press, 2010. ISBN 0262518619.

CARLSON, CURTIS RAY, WILMOT, WILLIAM W. (2006): *Innovation: The Five Disciplines for Creating What Customers Want*. New York: Crown Business, 2006. ISBN 0307336697.

TASSEY, GREGORY. (2007): *The technology imperative*. Cheltenham: Edward Elgar, 2007. ISBN 1848444699.

PRÍNOS ROKOVANÍ O TTIP K REFORME SYSTÉMU RIEŠENIA MEDZINÁRODNÝCH INVESTIČNÝCH SPOROV

Katarína Brocková

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: katarina.brockova@euba.sk.

Medzinárodná investičná arbitráž ako preferovaný spôsob riešenia medzinárodných investičných sporov sa musí vysporiadať s rôznymi výzvami. Rokovanie o TTIP využila Európska únia na formulovanie svojich návrhov na reformu aktuálneho systému riešenia medzinárodných investičných sporov. Zriadenie investičného súdu, zavedenie väčšej miery transparentnosti a jasnejšie vymedzenie hranice medzi ochranou zahraničných investícií a možnosťou hostiteľských štátov regulovať oblasti verejného záujmu sú kľúčovými inovatívnymi prvkami navrhovanými Európskou úniou a zároveň predmetom skúmania v tomto článku.
Kľúčové slová: Riešenie medzinárodných investičných sporov – TTIP – investičný súd – ochrana zahraničných investícií - transparentnosť

International investment arbitration as a preferred way of settling international investment disputes has faced various challenges. The European Union has used the TTIP negotiations as a platform for the presentation of its ideas about the reform of the current system of investor-state dispute settlement. Establishment of the Investment Court, introduction of a greater level of transparency and a clearer delimitation of boundaries between the protection of international investment and the space of host states to regulate areas of public interest have been the key innovative elements introduced by the European Union examined in this article.
Key words: Resolution of International Investment Disputes – TTIP – investment court – protection of international investment – transparency
JEL: K33

1 Úvod

Systém riešenia medzinárodných investičných sporov, t. j. sporov medzi zahraničnými investormi a hostiteľskými štátmi vznikajúcich najmä z dôvodu potenciálneho negatívneho dopadu opatrení hostiteľského štátu na investíciu zahraničného investora, je predmetom intenzívnej kritiky odbornej i laickej verejnosti už takmer dve desaťročia. Nedostatok transparentnosti a spochybnenie legitimity aktuálneho systému riešenia medzinárodných investičných sporov sú len zlomkom jeho kritizovaných aspektov. Súčasťou rokovaní o TTIP je i rozsiahla kapitola o ochrane investícií a spôsobe riešenia prípadných sporov vyplývajúcich z porušenia dohodnutých pravidiel o ochrane investícií. Hoci je obhájiteľné, že zahraniční investori a ich investície majú, vzhľadom na ich význam a riziká spojené s uplatňovaním ich práv na národných súdoch hostiteľských štátov, nárok na zvýšenú ochranu, existujúci systém založený v súčasnosti platnými bilaterálnymi investičnými dohodami má mnoho nedostatkov Európska únia, ktorá je dlhodobo hybnou silou reformy

systému ochrany zahraničných investícií a riešenia sporov vznikajúcich z porušenia týchto pravidiel, iniciovala v roku 2014 v rámci rokovaní o TTIP verejnú diskusiu o možnostiach optimalizácie tohto systému. Platforma TTIP je mimoriadne významná vzhľadom na to, že Európska únia a Spojené štáty americké a ich potenciálna dohoda môžu slúžiť ako priestor na vypracovanie nového systému ochrany zahraničných investícií aj jeho postupnú adaptáciu inými účastníkmi medzinárodnej ekonomickej výmeny.

2 Návrh reformy systému riešenia medzinárodných investičných sporov v rámci rokovaní o TTIP

16. septembra 2015 Európska komisia zverejnila svoj dlho očakávaný návrh nového systému riešenia sporov medzi zahraničnými investormi a hostiteľskými štátmi vyplývajúcich z potenciálneho porušenia práv zahraničných investorov opatreniami prijatými orgánmi hostiteľských štátov.[1] Vzhľadom na citlivé vnímanie danej témy zo strany dotknutej verejnosti v rámci rokovaní o Transatlantickom obchodnom a investičnom partnerstve, najmä v súvislosti s kritikou nedostatočnej transparentnosti prebiehajúcich rokovaní, sa Európska komisia v marci 2014 rozhodla uskutočniť verejné konzultácie ohľadne svojho návrhu na včlenenie prepracovaného systému riešenia medzinárodných investičných sporov do TTIP.[2] Výsledkom tejto výzvy bolo 150 000 diskusných príspevkov zo strany odbornej i laickej verejnosti. Výsledný návrh Európskej komisie je teda výsledkom dlhoročných príprav zo strany kľúčových expertov Európskej únie a zahŕňa podnety z verejných odbornými diskusií, ako aj návrhy predložené Európskym parlamentom, členskými štátmi EÚ a národnými parlamentmi.

Návrh Európskej komisie zahŕňa celý rad inovatívnych prvkov, ktoré reagujú predovšetkým na kritiku adresovanú súčasnému systému už takmer od jeho vzniku. Kritizovaný je najmä nedostatok transparentnosti systému, v ktorom o nárokoch súkromných zahraničných investorov voči hostiteľským štátom rozhodujú tribunály vytvorené ad hoc na základe vlastných pravidiel, pričom takéto rozhodnutia nebývajú vždy zverejnené a nepodliehajú ani druhostupňovej kontrole vzhľadom na absenciu apelačnej inštancie. O znovunastolenie dôveryhodnosti arbitrážneho spôsobu riešenia medzinárodných investičných sporov sa Európska komisia snaží najmä návrhom na zriadenie investičného súdu, ktorý by fungoval v dvoch inštanciách.[3] V prvej inštancii by rozhodoval investičný tribunál, ktorého členmi by bolo 15 sudcov ustanovených na obdobie šiestich rokov (obnoviteľné jedenkrát), z ktorých by jedna tretina boli občania členských štátov EÚ, jedna tretina občanmi USA a jednu tretinu by tvorili občania tretích štátov.[4] V druhej inštancii by rozhodoval apelačný tribunál, zložený zo šiestich verejne ustanovených členov, z ktorých dvaja by boli občanmi EÚ, dvaja občanmi USA a dvaja občanmi tretích štátov.[5] V prvej inštancii by investičný súd rozhodoval v trojčlenných senátoch, zložených z jedného sudcu z EÚ, jedného sudcu z USA a jedného z tretieho štátu, ktorý by bol zároveň predsedom tohto senátu. Členovia senátov budú určovaní predsedom investičného súdu na rotačnej báze.[6] Tento spôsob ustanovovania sudcov do senátov zabezpečí náhodnosť ich výberu, čím by sa mal minimalizovať vplyv sporových strán na priebeh jednotlivých sporov. Táto črta

[1] Pozri bližšie Text návrhu Európskej komisie, Dostupné na internete: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2015/september/tradoc_153807.pdf.

[2] Pozri bližšie Správa EK z 13.1.2105, Dostupné na internete: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2015/january/tradoc_153044.pdf.

[3] Pozri bližšie Podkapitola 4 návrhu EK, kapitola II (Investície) TTIP, Dostupné na internete: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2015/september/tradoc_153807.pdf.

[4] Ibidem, článok 9.

[5] Ibidem, článok 10.

[6] Ibidem, článok 9(2).

inovovaného systému riešenia investičných sporov ho zásadne odlišuje od aktuálneho spôsobu ustanovovania ad hoc investičných tribunálov, kedy si sporové strany samé určujú jeho zloženie, čím dokážu do značnej miery ovplyvniť jeho priebeh a očakávaný výsledok.

Ďalším zásadným novým pravidlom navrhovaným Európskou komisiou je zákaz pre ustanovených sudcov pôsobiť ako právni poradcovia v investičných sporoch. Pokiaľ ide o financovanie investičných sporov, v ostatných rokoch sa rozšírilo tzv. financovanie tretími stranami.[7] V zmysle nového návrhu EK by sporové strany mali mať povinnosť informovať o subjektoch, ktoré financujú uplatnenie ich nároku.

Na ďalšie zabezpečenie transparentnosti navrhovaného systému investičného súdu návrh Európskej komisie sa odvoláva i na pravidlá transparentnosti vypracované pre prípady riešenia sporov medzi investormi a hostiteľskými štátmi komisiou UNCITRAL.[8] Uvedené pravidlá stanovujú povinnosti ohľadne zverejňovania informácií a dokumentov z arbitrážneho konania, ako aj prístup verejnosti na samotné pojednávania v rámci investičného arbitrážneho konania. Tieto pravidlá sú v súčasnosti záväzné len pre investičné arbitrážne konania, ktoré boli iniciované po 1: apríli 2014, t.. po vstupe týchto pravidiel do platnosti, pričom však ich aplikovateľnosť možno výslovne vylúčiť.

Pokiaľ ide o možnosť zahraničných investorov obrátiť sa so svojimi nárokmi na národné súdy hostiteľských štátov, táto alternatíva zostáva v zmysle návrhu EK zachovaná. Pred iniciáciou konania na investičnom súde budú však zahraniční investori povinní zanechať akékoľvek konanie v sporovej veci začaté na inom súde. Investičný súd má podľa návrhu EK rozhodovať len o ustanoveniach Dohody o Transatlantickom obchodnom sa investičnom partnerstve. Pokiaľ bude nevyhnutné pri rozhodovaní aplikovať vnútroštátne právo hostiteľského štátu, bude sa investičný súd riadiť interpretáciou vnútroštátnych právnych predpisov vnútroštátnymi súdmi hostiteľského štátu.

Návrh Európskej komisie sa neobmedzuje len na procesné stránky riešenia investičných sporov medzi investormi z EÚ v USA a naopak, ale využíva tento jedinečný priestor i na snahu o odstránenie zásadných problematických aspektov hmotnoprávnej úpravy ochrany zahraničných investícií. Najmä tým, že presnejšie vymedzuje okolnosti, za ktorých hostiteľské štáty nebudú môcť čeliť žalobám zahraničných investorov pre porušenie dohodnutých štandardov ochrany i napriek tomu, že ich opatrenia môžu mať potenciálne negatívny dopad na postavenie a záujmy zahraničného investora, resp. sa nezhodovať s jeho investičnými očakávaniami.

Snaha o dosiahnutie rovnováhy medzi záujmami zahraničných investorov a regulačnou právomocou hostiteľských štátov sa stala jednou z kľúčových tém diskutovaných v rámci reformy systému ochrany medzinárodných investícií. Nárok zahraničných investorov na ochranu ich práv, ktorý im vyplýva z medzinárodného práva a je bližšie špecifikovaný v medzinárodných investičných zmluvách a právo a zároveň povinnosť hostiteľských štátov prijímať opatrenia v čase ekonomickej krízy alebo v prípade riešenia rôznych environmentálnych alebo iných spoločenských problémov, sa často dostávajú do konfliktu a takmer rovnako často býva v prípade investičného sporu hostiteľskému štátu určená povinnosť nahradiť zahraničnému investorovi škodu vzniknutú v dôsledku legislatívneho opatrenia hostiteľského štátu, hoci je takéto opatrenie z hľadiska hostiteľského štátu opodstatnené a slúži dosiahnutiu legitímnych spoločensko-prospešných cieľov.

V tejto súvislosti je pozoruhodným trendom v oblasti medzinárodnoprávnej ochrany investícií rozprúdenie diskusie o nevyhnutnosti preformulovania štandardných ustanovení medzinárodných investičných zmlúv takým spôsobom, aby umožňovali hostiteľským štátom prijímať v prípade spoločenskej nevyhnutnosti a verejného záujmu aj opatrenia, ktoré môžu

[7] Takzvané „third party funding“

[8] 2014 UNCITRAL Rules on Transparency in Treaty-based Investor-State Arbitration, Dostupné na internete: http://www.uncitral.org/uncitral/en/uncitral_texts/arbitration/2014Transparency.html.

negatívne ovplyvniť legitímne očakávania zahraničných investorov. Predpokladom je však transparentný spôsob prijímania takýchto opatrení ich nediskriminačný charakter. Európska únia už tento trend zahájila začlenením týchto podmienok do investičnej kapitoly Komplexnej ekonomickej a obchodnej dohody s Kanadou (CETA),[9] ako aj dohody o voľnom obchode so Singapurom.[10]

V tomto smere návrh znenia kapitoly o investíciách TTIP, ktorý vypracovala Európska komisia, prináša ďalší výrazný posun v tejto oblasti najmä jasným vymedzením, že nárok zahraničných investorov na ochranu ich investícií pred nežiaducimi zásahmi hostiteľského štátu sa nebude sa nebude vzťahovať na opatrenia hostiteľského štátu prijaté vo verejnom záujme, najmä s cieľom ochrany verejného zdravia, bezpečnosti, životného prostredia alebo verejnej morálky, ako aj na ochranu spotrebiteľa a kultúrnej diverzity.[11] Návrh Európskej komisie ďalej upresňuje, že záväzky hostiteľských štátov na ochranu investícií nebudú interpretované tak, aby im to bránilo v prijímaní legislatívnych zmien, hoci by takéto mohli mať negatívny dopad na prevádzku alebo ziskovosť investície zahraničného investora.[12]

Návrh znenia investičnej kapitoly TTIP bližšie vymedzuje aj štandardy ochrany zahraničných investícií. Na rozdiel od štandardného znenia investičných zmlúv, ktoré sa v minulosti obmedzovali zväčša len na vymenovanie základných garancií poskytovaných zahraničným investorom, uvádza sa v návrhu TTIP bližšia definícia týchto štandardov. Tak napríklad najviac diskutovaný štandard spravodlivého a rovnoprávneho zaobchádzania so zahraničnými investíciami zužuje návrh TTIP na odopretie spravodlivosti, cielenú diskrimináciu na základe pohlavia, rasy, náboženského presvedčenia alebo zneužitie právomoci.[13] Ostatné štandardy ochrany, akými sú ochrana pred vyvlastnením bez kompenzácie, zabezpečenie možnosti prevodu zisku spojeného s investíciou do domovskej krajiny, zabezpečenie fyzickej bezpečnosti investície, záväzok hostiteľského štátu dodržiavať svoje záväzky vyplývajúce zo zmluvných vzťahov s investorom a záväzok poskytnúť investorovi kompenzáciu za straty spojené s vojnou alebo ozbrojeným konfliktom, zostali v návrhu Európskej komisie zachované.

Po schválení Radou a Európskym parlamentom sfinalizovala Európska únia 12. novembra 2015 svoj návrh znenia investičnej kapitoly TTIP a predložila ho Spojeným štátom americkým. Komisárka EÚ pre obchod Cecilia Malmström sa tejto súvislosti vyjadrila nasledovne: „Dnešok znamená koniec dlhého vnútorného procesu v EÚ na vytvorenie moderného prístupu k investičnej ochrane a riešeniu sporov nielen pre účely TTIP. Je to výsledkom ďalekosiahlych konzultácií a debát s členskými štátmi, Európskym parlamentom, dotknutými osobami a občanmi. Tento prístup umožní EÚ zaujať globálnu rolu na ceste reforiem smerujúcich k vytvoreniu medzinárodného súdu založeného na dôvere verejnosti.”[14]

3 Záver

Pokračujúci trend intenzívneho využívania medzinárodnej investičnej arbitráže ako spôsobu riešenia investičných sporov medzi zahraničnými investormi a hostiteľskými štátmi upriamuje čoraz viac pozornosti na nedostatky tohto systému, ktoré sa stali jedným

[9] Znenie konsolidovanej verzie CETA, Dostupné na internete: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2014/september/tradoc_152806.pdf.

[10] Znenie investičnej kapitoly Dohody o voľnom obchode medzi EÚ a Singapurom, Dostupné na internete: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2014/october/tradoc_152844.pdf.

[11] Návrh textu TTIP (EK), kapitola II (Investície), časť 2 (Ochrana investícií), článok 2: Investície a regulačné opatrenia/ciele, Dostupné na internete: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2015/september/tradoc_153807.pdf.

[12] Ibidem, článok 2 ods. 2.

[13] Ibidem, článok 3 ods 2

[14] Tlačová správa EK zo dňa 12.11.2015, Dostupné na internete: http://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=1396.

z kľúčových bodov kritizovaných verejnosťou aj v rámci pripravovanej Dohody o transatlantickom obchodnom a investičnom partnerstve. Európska únia prebiehajúce rokovania o TTIP využila na ďalšie prepracovanie návrhu reformy aktuálneho systému riešenia medzinárodných investičných sporov. Na báze svojich predchádzajúcich skúseností s rokovaniami o inovatívnych prvkoch tohto systému v rámci rokovaní s Kanadou o CETA a Singapurom o dohode o voľnom obchode, pripravila Európska komisia návrh investičnej kapitoly TTIP, ktorý prináša revolučný návrh zriadenia dvojstupňového investičného súdu, ktorý by zabezpečil v súčasnosti chýbajúcu transparentnosť a možnosť nápravy chybných a nekonzistentných rozhodnutí prostredníctvom apelačnej inštancie. Okrem toho prináša užšie vymedzenie štandardov ochrany zahraničných investícií, pričom garantuje hostiteľskému štátu zachovanie možnosti legislatívne upravovať oblasti verejného záujmu ako sú ochrana verejného zdravia, životného prostredia, bezpečnosti ako i ochrana spotrebiteľa bez toho, aby takého opatrenia mohli byť zo strany zahraničného investora úspešne žalované ako opatrenia poškodzujúce jeho investíciu s možnosťou žiadať od hostiteľského štátu finančnú kompenzáciu, ako tomu bolo v mnohých prípadoch na základe aktuálne platnej právnej úpravy v bilaterálnych investičných zmluvách medzi členskými štátmi EÚ a USA.

Po predložení návrhu EÚ Spojeným štátom americkým v novembri 2015 zostáva len čakať na reakciu USA.

Zoznam použitej literatúry

Commission Staff Working Document zo 13.01.2015, SWD (2015): 3 final, Report Online public consultation on investment protection and investor-to-state dispute settlement (ISDS) in the Transatlantic Trade and Investment Partnership Agreement (TTIP), Dostupné na internete:http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2015/january/tradoc_153044.pdf.

CORPORATE EUROPE. (2012): Speculating on injustice. Dostupné na internete: http://corporateeurope.org/trade/2012/11/chapter-5-speculating-injustice-third-party-funding-investment-disputes.

Does the EU´s „Investment Court System“ Put an End to ISDS?, Transnational Institute Video debate, Dostupné na internete: https://www.tni.org/en/article/does-the-eus-investment-court-system-put-an-end-to-isds.

EURÓPSKA KOMISIA. (2015): Tlačová správa Európskej komisie z 12. novembra 2015, Dostupné na internete: internete http://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=1396.

ICSID. (2013): Caseload Statistics (Issue 2013-1), Dostupné na internete: https://icsid.worldbank.org/ICSID/FrontServlet?requestType=ICSIDDocRH&actionVal=ShowDocument&CaseLoadStatistics=True&language=English41.

Investment in TTIP and beyond – the Path for Reform, Concept Paper. (2015): Dostupné na internete: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2015/may/tradoc_153408.PDF.

Schneiderman, D.: (2009): Judicial Politics and International Investment Arbitration: Seeking an Explanation for Conflicting Outcome, 2009 ExpressO, s. 3, Dostupné na internete: http://works.bepress.com/david_schneiderman/1.

Transatlantic Trade and Investment Partnership, Trade in Services,Investment and E-Commerce, Návrh Komisie textu kapitoly TTIP o investíciách, Dostupné na internete: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2015/september/tradoc_153807.pdf.
UNCTAD. (2015): World Investment Report. Dostupné na internete: http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2015_en.pdf.

Yannaca-Small, Catherine. (2006): International investment perspective 2006: A Promising Avenue for Investment Arbitration?. In: OECD, s. 235, Dostupné na internete: http://www.oecd.org/dataoecd/12/32/40079691.pdf.

ENERGETICKÁ POLITIKA RUSKEJ FEDERÁCIE

Alena Budveselová

Akadémia ozbrojených síl. Gen. M. R. Štefánika v Liptovskom Mikuláši, Demänová 393, 031 06 Liptovský Mikuláš, e-mail: alena.budveselova@aos.sk

Článok stručne analyzuje problematiku energetickej politiky a ponímania energetickej bezpečnosti Ruskej federácie. Energetický sektor Ruskej federácie predstavuje strategické odvetvie ruskej ekonomiky a nástroj vykonávania vnútornej a vonkajšej politiky. Postavenie Ruskej federácie z hľadiska svetových zásob energetických surovín je dominantné. Export energetických zdrojov tvorí kľúčový faktor hospodárskeho rozvoja Ruska a už vyše desaťročie pochádza z exportu energetických surovín viac než 50 % príjmovej časti federálneho rozpočtu a vyše 70 % hodnoty celého exportu. Oblasť energetiky stála za ruským ekonomickým vzostupom v období prvej Putinovej vlády a prispela k posilneniu pozícií Ruskej federácie v medzinárodných vzťahoch.
Kľúčové slová: Ruská federácia, energetická politika, palivovo-energetický komplex, energetická bezpečnosť

The article briefly analyzes the issue of energy policy and perceiving of energy security of the Russian Federation.The energy sector of the Russian Federation is a strategic sector of the Russian economy and the tools for implementing the internal and external policies. RF position in terms of world reserves of energy raw materials is dominant. Export of energy resources is a key factor in economic development of Russia. For over a decade, it comes from the export of energy raw materials more than 50% of the revenue part of the federal budget and over 70% of the exports. The energy was key factor of Russia's economic upturn during the first Putin era and contributed to strengthening the positions of the Russian Federation in international relations.
Key words: Russian federation, energy policy, fuel and energy complex, energy security
JEL: E65

1 Energetická politika Ruskej federácie

Kým v súčasnosti energetika určuje tempo ruskej ekonomiky a je jej silným indikátorom, v minulosti to bola práve ekonomická situácia, ktorá určovala tempo rozvoja ruskej energetiky. Hoci chrbticou sovietskej ekonomiky a hlavným zdrojom príjmov štátneho rozpočtu bol export uhľovodíkov (30 % príjmov zväzového rozpočtu tvorili príjmy z predaja ropy), markantný vplyv na formovanie energetického sektora a energetickej politiky mala po rozpade ZSSR vnútropolitická situácia.

Hlboká ekonomická a politická kríza, ktorá nasledovala po rozpade ZSSR sa odzrkadlila i na formovaní energetickej politiky. Energetický sektor bol jedným zo strategických odvetví hospodárstva, ktoré boli značne poškodené v dôsledku politiky rozkrádania podnikateľských elít (oligarchov) zoskupených okolo vtedajšieho prezidenta Ruskej federácie Borisa Jeľcina. Počas rokov 1988 až 1996, produkcia ropy klesla až o polovicu. Vzhľadom k tomu, že príjmy z ropy tvorili takmer polovicu príjmov štátneho

rozpočtu, s klesajúcou produkciou ropy logicky klesli i príjmy štátneho rozpočtu, čo ešte viac prehĺbilo zmätok v krajine. Na druhej strane netreba opomínať skutočnosť, že Rusku v danom období chýbali technológie, kapitál a medzinárodné kontrakty. Rusko nebolo schopné prilákať zahraničné investície na rozvoj nových ropných i plynových polí, ktoré boli a stále sú nevyhnutné pre udržateľnosť produkcie.

Situácia v energetike bola umocnená osobitnou formou procesu privatizácie, v ktorej došlo k zneužitiu moci, prekrytiu verejných a súkromných záujmov a tesnému prepojeniu záujmov vlády a súkromných korporácií.[1] Jej výsledkom bolo zvyšujúce postavenie oligarchov v mocenskej štruktúre štátu. Proces privatizácie sa dotkol energetického sektora v dvoch fázach a dvoch formách – úplnej a čiastočnej. Počas prvej fázy privatizácie (1991 – 1994) došlo k dohode medzi ruskou vládou, zastúpenou ministrom plynového priemyslu Viktorom Černomyrdinom a Gazpromom, na základe ktorej prešla väčšina akcií Gazpromu do rúk jeho manažérov. Štát tým spôsobom stratil verejnú kontrolu nad najsilnejším štátnym podnikom.

V druhej fáze (1995 – 1996) došlo k predaju podielov akcií štátnych strategických podnikov ruského priemyslu ruským súkromným bankám, ktoré za to poskytovali štátu pôžičky. Vlastníci súkromných bánk mali týmto spôsobom možnosť nepriamej privatizácie časti ruskej surovinovej základne. O ďalšiu časť ropného sektora prišiel štát vtedy, keď súhlasil s privatizáciou ďalších ropných podnikov výmenou za pomoc oligarchov počas príprav na druhé prezidentské voľby, v ktorých opäť kandidoval Boris Jeľcin. V dôsledku čiastočnej formy privatizácie ropného sektora vznikli dva typy podnikov: štátne, v čele ktorých stáli riaditelia, ktorí viedli podnik ešte pred rozpadom ZSSR a privatizované firmy ropných oligarchov. Výnimkou bol súkromný podnik LUKoil, v čele ktorého zostal Vagit Alekperov, ktorý bol v rokoch 1990 – 1991 tajomníkom ministra ropného a plynového priemyslu.

Federálna vláda si zachovala majetkové pozície v niekoľkých spoločnostiach a udržala si tak čiastočnú kontrolu nad ťažbou, prepravou a exportom ropy. Spojením viacerých ropných spoločností a rafinérií došlo k vytvoreniu siete vertikálne integrovaných spoločností. Rozdielne vlastníctvo ropných podnikov sa odrazilo aj v stratégii dlhodobého rozvoja ruského ropného priemyslu. Kým privatizované spoločnosti sa venovali existujúcim a rozpracovaným ropným poliam a vrtom, ktoré nepotrebovali dlhodobý a nákladný výskum, štátne spoločnosti sa sústreďovali na technologický rozvoj a výskum. To znamená, že na rozdiel od štátnych podnikov, ktoré sa opierali o stratégiu dlhodobého rozvoja, súkromné ropné spoločnosti sa sústreďovali hlavne na maximalizáciu ziskov, v čo najkratšom čase.

Denominácia rubľa, krach na ázijských burzách, ktorý vyvolal krízu na svetovom trhu s pádom ceny ropy a zrútenie pyramídového systému krátkodobých štátnych obligácií, znamenal ďalšiu ekonomickú krízu v Rusku, ktorá kulminovala v auguste 1998, a ktorou bolo postihnutých 90 % ruských občanov.[2] Na celej situácii sa markantným podielom podpísalo aj zvýšenie svetových cien ropy, čo výraznou mierou prispelo k rastu ruskej ekonomiky.

Oblasť energetiky stála za ruským ekonomickým vzostupom v období prvej Putinovej vlády a prispela k posilneniu pozícií Ruskej federácie v medzinárodných vzťahoch. Putinovo prvé funkčné obdobie bolo poznamenané dosiahnutím ekonomickej stability a uskutočnením niektorých zásadných reforiem a obnovením štátnej kontroly nad strategickými sektormi ruskej ekonomiky. Kremeľ opätovne nadobudol kontrolu nad plynárenským koncernom Gazprom, ruským ropným sektorom a prepravnou sústavou, ktorú štát stratil počas privatizácií v 90. rokoch.[3] Putinovo druhé funkčné obdobie, ktoré začalo v máji 2005 bolo charakteristické jasnou prioritou v oblasti energetiky, v ktorej následne pokračoval i prezident

[1] MAJCHÚT, I. (2014): Legitimita nadnárodných mimovládnych organizácií.
[2] STUPAVSKÝ,P. (1998): Rusko opäť v roku nula.
[3] ANOCHIN, I. (2008): Energetická bezpečnosť a energetická politika RF: teórie a zvláštnosti.

Dmitrij Medvedev. Vláda využila metódu opätovného znárodnenia podnikov, buď priamou kontrolou nad aktívami alebo nepriamo prostredníctvom súkromných spoločností, v ktorých mala ruská vláda väčšinové vlastníctvo. Úlohou ruskej vládnucej garnitúry v energetickej oblasti je upevniť štátnu kontrolu nad strategickými zdrojmi a nad potrubnými systémami, prostredníctvom ktorých sa uhľovodíky dostávajú na svetové trhy. Z dlhodobého hľadiska je energetika vnímaná ako nástroj na obnovu moci a postavenia Ruska vo svetovej politike, prostriedok na obranu štátnej suverenity a zaisťovanie národnej bezpečnosti.

2 Ruský pohľad na energetickú bezpečnosť

Vychádzajúc z axiómy, že *energetický sektor predstavuje základ ekonomického rozvoja RF a nástroj vykonávania vnútornej a vonkajšej politiky*[4] možno konštatovať, že dané tvrdenie Rusko zohľadňuje i v rámci ponímania energetickej bezpečnosti. Energetická stratégia RF do roku 2020 definuje energetickú bezpečnosť ako „*ochranu štátu, spoločnosti, hospodárstva a obyvateľov pred ohrozením spoľahlivého zásobovania energiami"*. Tieto hrozby môžu mať vonkajšie (geopolitické, makroekonomické) i vnútorné príčiny. Energetická bezpečnosť RF vychádza tiež zo schopnosti ruského palivovo-energetického komplexu zabezpečiť podmienky zvyšujúceho dopytu po energetických surovinách a tiež vytvoriť stabilné podmienky a priaznivé prostredie energetického sektora, ktorý bude schopný čeliť vonkajším i vnútorným hrozbám.

Ruská federácia, ktorej hospodárstvo je závislé od vývozu energetických surovín, vníma energetickú bezpečnosť najmä ako otázku zabezpečenia príjmov do federálneho rozpočtu. Rusko je okrem veľkého producenta a dodávateľa energetických zdrojov na svetový trh aj veľkým spotrebiteľom energií.

Okrem toho Rusko je závislé aj od tranzitu exportovaných uhľovodíkov cez územie iných krajín a zároveň samo je tranzitnou krajinou. Tieto objektívne faktory determinujú pozíciu Ruska, ktoré sa pridŕža komplexnejšieho chápania energetickej bezpečnosti zahŕňajúcej bezpečnosť ponuky, dopytu i tranzitu surovín.

Energetický rozmer bezpečnosti je zohľadnený i v základnom strategickom dokumente národnej bezpečnosti RF – Stratégii národnej bezpečnosti RF do roku 2020. V porovnaní z predchádzajúcimi koncepčnými dokumentmi národnej bezpečnosti, Stratégia kladie na bezpečnostné aspekty energetiky skutočne veľký dôraz. Oblasť energetiky sa v dokumente spomína niekoľkokrát (čl. 9, 11, 60). Doslovne sa v nej uvádza, že „*stav národnej bezpečnosti RF priamo závisí od ekonomického potenciálu krajiny a výkonnosti systémov na zabezpečenie národnej bezpečnosti"*.[5] Ak vezmeme do úvahy fakt, že základom ekonomického potenciálu krajiny je energetika, možno konštatovať, že energetická bezpečnosť je determinujúcim činiteľom národnej bezpečnosti. Stratégia predpokladá orientáciu ekonomiky i zahraničnej politiky na energetické zdroje z dlhodobej perspektívy. Nevylučuje riešenie problémov i použitím vojenskej sily. Strategický význam má v ruských národných záujmoch Arktída. Zdôrazňovaný je tu význam a prípadný konfliktný potenciál energetických zdrojov v oblasti Kaspického mora, Strednej Ázie, kde sú evidentné záujmy viacerých aktérov.

Bezpečnosť ruského energetického sektora je často konfrontovaná s množstvom premenných faktorov – vonkajšími a vnútornými rizikami. Najviac na energetický sektor vplývajú: zhoršenie situácie na svetových trhoch s energiou; pomalý rozvoj ruskej ekonomiky; oneskorenie alebo zlyhanie realizácie investičných a inovačných programov rozvoja kľúčových sektorov ruskej energetiky; neucelený inštitucionálny rámec odvetvia ruskej energetiky.[6] V strednodobej až dlhodobej perspektíve je možné vyčleniť nasledovné

[4] ENERGY STRATEGY OF RUSSIA FOR THE PERIOD. (2009).
[5] STRATÉGIA NÁRODNEJ BEZPEČNOSTI. (2008).
[6] MIRONOVA, (2014): A Sneak Peek into Russia's Energy Strategy up to 2035.

hrozby pre energetickú bezpečnosť RF: neracionálne využívanie existujúcich zásob uhľovodíkov, vysoký podiel uhľovodíkov na HDP, v kontexte, že ceny ropy priamo ovplyvňujú rast HDP v krajine, nízke tempo rozvoja prepravných trás energií v krajine, nedostatok investícií do PEK, neefektívne riadenie výrobných procesov v rámci PEK, zraniteľnosť energetickej infraštruktúry nachádzajúcej sa na území iných štátov, vysoká úroveň monopolizácie energetického sektora, deficit investičných zdrojov.[7]

3 Strategické dokumenty energetickej politiky RF - Energetická stratégia Ruskej federácie na obdobie do roku 2030 a Hlavné ustanovenia energetickej stratégie Ruskej federácie na obdobie do roku 2035

Smerovanie rozvoja PEK a hlavné úlohy ruskej energetickej politiky sú formulované v energetických stratégiách. Doposiaľ bolo vypracovaných sedem strategických dokumentov týkajúcich sa energetického sektora. Rovnako veľký dôraz na bezpečnostné aspekty energetiky kladie Stratégia národnej bezpečnosti RF do roku 2020. Dokument uvádza, že *„boj o energetické zdroje už prebieha a nachádza sa na pozadí konfliktov súčasného sveta.“* Súťaž o energetické zdroje v kľúčových regiónoch vytvára napätie, ktoré môže viesť až k ozbrojeným konfliktom v blízkosti ruských hraníc. Podľa Stratégie energetický potenciál RF umožňuje posilňovať pozíciu na medzinárodnej scéne, na druhej strane rastúci záujem o ruské energetické suroviny a energetické suroviny v blízkom okolí, môže byť pre Rusko zdrojom ohrozenia. Zdôrazňovaný je význam a prípadný konfliktný potenciál kaspického regiónu a Strednej Ázie, kde sú evidentné záujmy viacerých aktérov.[8] Medzi súčasné strategické dokumenty ruskej energetickej politiky v súčasnosti patrí Energetická stratégia Ruska na obdobie do roku 2030 a Hlavné ustanovenia energetickej stratégie Ruskej federácie na obdobie do roku 2035,[9] ktoré ruské ministerstvo energetiky zverejnilo 23. januára 2014 a, ktoré kontinuálne nadväzuje na Energetickú stratégiu Ruskej federácie na obdobie do roku 2030. Cieľom novej stratégie je v nasledujúcich rokoch vyrovnať sa s dvoma základnými problémami: meniacimi podmienkami na vonkajších trhoch, na ktorých je ruský energetický sektor silne závislý; a spomalením tempa rastu domácej ekonomiky (ES – 2035 predpokladá nižší rast HDP ako ES – 2030).

Medzi hlavné aspekty obsiahnuté v týchto dokumentoch patria nasledujúce kategórie:

Energetická bezpečnosť je jednou z najdôležitejších zložiek národnej bezpečnosti. Rusko musí pre zaistenie vlastnej energetickej bezpečnosti uskutočniť modernizáciu a racionalizáciu štruktúry PEK a postupne vytvoriť vlastné kapacity. Pre súčasnú ruskú ekonomiku je charakteristická vysoká energetická náročnosť, preto je potrebné uskutočniť štruktúrnu prestavbu ekonomiky v prospech spracovateľských odvetví, ktoré budú menej náročné na energiu. Strategickým cieľom energetickej politiky pre zlepšenie energetickej náročnosti v ekonomike je maximalizovať racionálne využívanie energetických zdrojov, a to najmä ich úsporou a podporou investícií v energetickom sektore.

Energetická politika: Cieľom energetickej politiky je efektívne využitie energetického potenciálu pre hospodársky rast a zlepšenie kvality života obyvateľov RF. Medzi hlavné úlohy energetickej politiky štátu patrí: rozvoj domácich trhov s energiou; podpora racionálnej energetickej bilancie; regionálna energetická politika; inovačné, vedecké a technické politiky v oblasti energetiky; sociálna politika v oblasti energetiky; vonkajšia energetická politika; bezpečnosť dodávok energie; energetická účinnosť ekonomiky; rozpočtová efektívnosť

[7] JURČÁK,V., LABUZÍK,M., PAZDZIURKO, M. (2010):.Význam hodnotenia bezpečnostného prostredia a bezpečnostných hrozieb.
[8] STRATÉGIA NÁRODNEJ. (2008).
[9] Hlavné ustanovenia energetickej stratégie Ruskej federácie na obdobie do roku 2035 zverejnilo ruské ministerstvo energetiky dňa 23. januára 2014.

energetického sektora, vytváranie priaznivého ekonomického prostredia pre prevádzku PEK (vrátane koordinácie taríf, daní, ciel, protimonopolných predpisov a pod.); zavedenie systému zdokonalených technických predpisov, zlepšenie energetickej efektívnosti hospodárstva; stimulácia a podpora strategických iniciatív podnikateľských subjektov, inovácie, úspory energie, ochranu životného prostredia a pod.

Vonkajšia energetická politika – Strategický cieľ vonkajšej energetickej politiky je posilnenie postavenia Ruska na svetových energetických trhoch na základe zvyšovania konkurencieschopnosti ruského energetického sektora, geografickej a produktovej diverzifikáciu exportu a zlepšenie kvality exportovaných zdrojov. Energetická politika RF sa musí orientovať na prechod od pozície dodávateľa surovín k nezávislému účastníkovi svetového obehu energetických produktov. Energetická politika Ruska je zameraná na – diverzifikáciu trhov plynu, budúcu orientáciu nielen na Európu, ale aj na Áziu, diverzifikáciu prepravných trás, diverzifikáciu tovarovej štruktúry exportu v prospech produktov s vyššou pridanou hodnotou a pritiahnutie zahraničných investícií. Vonkajšia energetická politika by mala byť realizovaná s diplomatickou podporou ruských energetických spoločností v zahraničí, ako aj prostredníctvom nástrojov energetickej politiky štátu; rozvoja energetickej spolupráce s krajinami Spoločenstva nezávislých štátov, Eurázijského hospodárskeho spoločenstva a medzinárodnými organizáciami Šanghajskou organizáciou spolupráce, Európskou úniou, ako aj s ďalšími medzinárodnými organizáciami (OPEC, Fórum krajín exportujúcich plyn, Medzinárodná energetická agentúra).

Prioritným smerom ruskej energetickej politiky je Európa, ale dôraz sa rovnako kladie aj na tvorbu spoločného trhu s energiou v euroázijskom hospodárskom priestore (ropa, ropné produkty, zemný plyn, uhlie a elektriny). Návrh novej Stratégie prináša niekoľko nových prvkov v oblasti ruskej energetickej efektívnosti, daní, colnej a tarifnej politiky, environmentálnej a sociálnej politiky v oblasti energetiky a vo väčšej miere reflektuje transformáciu globálnych energetických trhov po skončení globálnej hospodárskej krízy. Dikciu oficiálnych strategických dokumentov nemožno považovať za jediné smerodajné východisko energetickej politiky RF a energetickej diplomacie. Je rovnako dôležité reflektovať pôsobenie ruských spoločností s majoritným podielom štátu na ruskom aj európskom trhu.

Záver

Energetický sektor Ruskej federácie predstavuje strategické odvetvie ruskej ekonomiky a nástroj vykonávania vnútornej a vonkajšej politiky. Postavenie RF z hľadiska svetových zásob energetických surovín je dominantné. Export energetických zdrojov tvorí kľúčový faktor hospodárskeho rozvoja Ruska. Už vyše desaťročie pochádza z exportu energetických surovín viac než 50 % príjmovej časti federálneho rozpočtu a vyše 70 % hodnoty celého exportu. Z toho dôvodu Ruská federácia vníma energetickú bezpečnosť najmä ako otázku zabezpečenia príjmov do federálneho rozpočtu. Oblasť energetiky stála za ruským ekonomickým vzostupom v období prvej Putinovej vlády a prispela k posilneniu pozícií Ruskej federácie v medzinárodných vzťahoch.

Zoznam použitej literatúry

STUPAVSKÝ, P. (1999): Rusko opäť v roku nula. In: *Medzinárodní politika*, roč. 23, 1999, č. 1. ISSN 0543-7962.

ANOCHIN, M. (2008):. Energetická bezpečnost a energetická politika RF: teorie a zvláštnosti. In *Energetická bezpečnost – geopolitické souvislosti*. Praha: Professional Publishing, 2008. ISBN 978-80-86946-91-7.

ENERGY STRATEGY OF RUSSIA FOR THE PERIOD UP TO 2030. Ministry of Energy of the Russian Federation [online] [Citované. 12. 4. 2013]. Dostupné na internete: http://www.energystrategy.ru/projects/docs/ES-2030_(Eng).pdf.

JURČÁK, V., LABUZÍK, M., PAZDZIURKO, M. (2010): Význam hodnotenia bezpečnostného prostredia a bezpečnostných hrozieb. In: *Bezpečnostné fórum 2010 : zborník príspevkov z III. medzinárodnej vedeckej konferencie v Banskej Bystrici 11. februára 2010.* Banská Bystrica. Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzita Mateja Bela, 2010. ISBN 978-80-8083-980-2.

MAJCHÚT, I. (2014): Legitimita nadnárodných mimovládnych organizácií. In: *Kultura Bezpieczeństwa : nauka - praktyka - refleksje*. Nr. 16, 2014, s. 259-267. ISSN 2299-4033.

MIRONOVA, I. (2014). *A Sneak Peek into Russia's Energy Strategy up to 2035* [online] [Citované 15. 6. 2014]. Dostupné na internete: http://www.europeanenergyreview.eu/site/pagina.php?id=4250.

STRATÉGIA NÁRODNEJ BEZPEČNOSTI RUSKEJ FEDERÁCIE DO ROKU 2020 [online] [Citované 9. 2. 2011]. Dostupné na internete: http://www.blisty.cz/art/46859.html.

VYTVÁRANIE MULTIPOLÁRNEHO SYSTÉMU MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV A MOŽNÁ ÚLOHA EURÓPSKEJ ÚNIE V TOMTO SYSTÉME

Alexandru Burian

Európska univezita Moldavska (European University of Moldova), Bd. Ștefan cel Mare, 1, of. 301, Kišinev, Moldavská republika, e-mail:alexandruburian@mail.ru

Článok analyzuje problematiku zabezpečenia bezpečnosti na európskom kontinente v podmienkach premeny svetového systému medzinárodných vzťahov z monopolárneho na multipolárny. Autor sa domnieva, že Európska únia musí uskutočniť inštitucionálnu reformu tak, aby mohla čeliť novým výzvam a nebezpečenstvám, ktorým je vystavený súčasný svet. V prvom rade sa to týka nevyhnutnosti vytvoriť jednotnú európsku armádu, oddelenú od NATO, a jednotnú zahraničnú politiku EÚ (namiesto existujúcich dvadsiatich ôsmich zahraničných politík), ako aj nevyhnutnosti dopracovať systém jednotnej európskej meny EÚ a Schengenského priestoru, spoločného pre všetky členské štáty EÚ s presne vyznačenými a chránenými vonkajšími hranicami.
Kľúčové slová: Európska únia, monopolárny systém, multipolárny systém, systém bezpečnosti v rámci Európske únie

The article analyses the topic of securing the safety on the European continent in terms of the transformation of the world system of international relations from monopolar to multipolar. The author believes that the European Union must carry out an institutional reform to be able to face the new challenges and threats taking place in the contemporary world. First of all, it concerns the need to create a single European army, separate from NATO, a coherent EU foreign policy (instead of the existing twenty-eight foreign policies), as well as the need to finalize the system of the single European currency and the Schengen area, common to all EU Member States, with exactly marked and protected external borders.
Key words: European Union, monopolar system, multipolar system, system of security in the European Union
JEL: F50, F55, Y80

Zmeny vo svetovom systéme medzinárodných vzťahov v minulosti nastávali po dlhotrvajúcich a krvavé, ktoré viedli k novému usporiadaniu sveta. Bolo to tak v 17. storočí, 19. storočí a tiež v nedávno skončenom dvadsiatom storočí. Vytvárali sa nové systémy, v ktorých okrem myšlienok spolupráce a porozumenia dochádzalo aj k rozdeleniu sféry záujmov a vplyvu medzi centrami sily tých čias. Po Druhej svetovej vojne nastolený medzinárodný systém zlyhal. Existujúci multipolárny systém medzinárodných vzťahov sa zmenil na bipolárny s dvoma centrami sily – v USA a v ZSSR. Na začatie Tretej svetovej vojny bezprostredne po skončení Druhej svetovej vojny nemala žiadna z mocností sily ani prostriedky. Studená vojna sa de facto skončila v roku 1991, keď sa rozpadol Sovietsky zväz a s ňou sa skončil aj bipolárny systém medzinárodných vzťahov.

V novom, *postbipolárnom svete* vládol skutočný chaos. Na medzinárodnej politickej scéne sa postupne začali objavovať nové štáty a zoskupenia, ktoré ašpirujú alebo by mohli ašpirovať na jedno z vedúcich postavení vo svetovom systéme medzinárodných vzťahov. Neustále narastá ekonomický i politický potenciál takých štátov ako je Čína, India, Brazília, Pakistan apod. Aká by mohla byť úloha Európskej únie v budúcom svetovom systéme medzinárodných vzťahov?

Európska únia sa po skončení studenej vojny podstatne rozšírila. Pre vybrané členské štáty zaviedla spoločnú menu a tiež nie pre všetky členské štáty vytvorila Schengenský systém. EÚ však zostáva bez jednotnej zahraničnej politiky, pretože rozhodnutia sú prijímané na základe *konsenzu*, všetkými dvadsiatimi ôsmymi členmi. Zostáva bez spoločnej armády, pretože časť členských štátov je členom NATO, do ktorého patria aj nečlenské štáty EÚ, ktoré sa nepodriaďujú iba záujmom Európskej únie a nie vždy ich obhajujú. Časť členských štátov EÚ si zachováva neutralitu.

EÚ je realita. Niektoré členské krajiny EÚ (Poľsko, Rumunsko) však uskutočňujú proti európsku politiku, orientovanú nie na záujmy EÚ, ale na záujmy USA.

Nebezpečnosť situácie spočíva v tom, že monopolárny svet prestal existovať „de facto“, ale ani USA ani Rusko sa nechystajú ustúpiť zo svojich pozícií a studená vojna sa prakticky znova môže začať. Európa sa bude musieť rozhodnúť, či sa EÚ stane samostatným aktérom multipolárneho systému medzinárodných vzťahov a bude udržiavať politické a ekonomické vzťahy s celým svetom.

Budúcnosť Európy má podľa názoru autora tohto článku perspektívy len za konsolidácie európskej myšlienky integrácie, len ak bude mať svoju vlastnú, európsku zahraničnú politiku, len ak bude mať vlastnú európsku armádu, ktorá by nezávisela ani od USA, ani od Ruska, ani od Číny, len keď bude mať vybudované vlastné ekonomické vzťahy s ostatným svetom, vychádzajúc z ich výhodnosti a efektívnosti a nie z politických dogiem.

Európa sa preto musí vážne zamyslieť nad novým systémom európskej bezpečnosti, pretože OBSE nie je schopná tieto funkcie zabezpečiť.

Premena EÚ na samostatného aktéra medzinárodných vzťahov predpokladá nielen inštitucionálnu reorganizáciu EÚ, ale tiež jej kvalitatívne a kvantitatívne pretvorenie, pretože nie všetky členské krajiny sú ochotné vzdať sa svojej suverenity (v prvom rade, svojej zahraničnej politiky a velenia svojej armády).

Navyše, na území niektorých členských štátov Európskej únie sa nachádzajú vojenské základne USA (tak základne NATO, ako aj mimo bloku NATO), čo by sa do budúcnosti mohla stať neprijateľným atribútom ďalšieho zotrvania týchto vojenských základní na území EÚ, ktorá by mohla vybudovať svoju vlastnú spoločnú armádu, oddelenú od NATO.

Niet pochybností o tom, že ak by sa členské štáty Európskej únie rozhodli vybudovať svoju vlastnú európska armáda, tak EÚ, pravdepodobne uzavrie dohodu s NATO alebo s USA (ak by NATO prestalo fungovať) alebo s nejakou inou alianciou pod záštitou USA, ale to už nebude priame podriadenie Washingtonu, čo nemusí korešpondovať so záujmami USA.

Tým viac, že v závislosti od situácie a od prípadných hrozieb, EÚ môže uzavrieť dohody s inými štátmi a vojenskými alianciami (Rusko, Čína a i.), čo môže protirečiť záujmom USA, aj keby to malo byť odrazom práve európskych záujmov.

Záver

Na záver treba konštatovať, že procesy európskej integrácie v rámci európskych spoločenstiev, a neskôr v rámci EÚ, priniesli nespochybniteľné pozitívne výsledky, minimálne v niekoľkých smeroch: podarilo sa vyhnúť novej európskej vojne; výrazne sa zlepšila ekonomická a finančná situácia európskych štátov; významne sa zvýšila životná úroveň obyvateľstva.

Ak bude Európska únia chcieť prežiť v nových geopolitických podmienkach multipolárneho sveta, bude sa musieť zreorganizovať, uskutočniť dôkladnú inštitucionálnu reformu, aby mala jednotnú zahraničnú politiku a jednotnú celoeurópsku armádu.

Zoznam použitej literatúry

BURIAN, A.. Federalizacyja Jevrosojuza i perspektivy NATO. [online]. [Citované 27.11.2015] Dostupné na internete: http://regnum.ru/news/polit/1603510.html.

BURIAN A. Moldavija meždu Vostokom i Zapadom v kontekste sovremennych geopolitičeskych transformacyj. [online]. [Citované 27.11.2015] Dostupné na internete: http://ava.md/analytics-commentary/021020-moldaviya-mezhdu-vostokom-i-zapadom-v-kontekste-sovremennih-geopoliticheskih-transformacii.html.

BURIAN. A. Mnogopoľarnyj mir i novyje parametry bezopasnosti v Pričernomorskom regione. [online]. [Citované 27.11.2015] Dostupné na internete: http://www.iarex.ru/articles /46703.html.

BURIAN. A.. Mnogopoľarnyj mir i mesto Evropy v novoj sisteme meždunarodnych otnošenij. [online]. [Citované 27.11.2015] Dostupné na internete: http://www.iarex.ru/ articles/46648.html.

BURIAN. A. Faktor Snoudena i "zamorožennyje konflikty" na postsoveckom prostranstve. [online]. [Citované 27.11.2015] Dostupné na internete: http://regnum.ru/news/1690399.html

BURIAN. A. "Zamorožennyje konflikty" i trojnyje standarty "pravozasčity". [online]. [Citované 27.11.2015] Dostupné na internete: http://regnum.ru/news/polit/1682690.html.

BURIAN. A. PRO SShA v Jevrope i uroki Karibskogo krizisa: Rumynija v roli Kuby, Besesku v roli Kastro. [online]. [Citované 27.11.2015] Dostupné na internete: http://regnum.ru/news/1596472.html.

BELOVANDREJ. Mnogoletneje stremlenije Ankary probitsia v Jevrosojuz prinosit pervyje plody, no ždať zavetnogo moenta priďotsia ješčo dolgo.. [online]. Dostupné na internete: http://www.russkie.org/index.php?module=fullitem&id=8099.

Dogovor o Jevropejskom sojuze. [online]. Dostupné na internete: http://eulaw.ru/treaties/teu.

Istorija BRIKS. Nacionaľnyj komitet po issledovaniju BRIKS, Rossija. [online]. Dostupné na internete: http://www.nkibrics.ru/pages/history-brics.

Severoatlantičeskij dogovor. Washington, Federaľnyj okrug Kolumbija, 4 apreľa 1949 r. [online]. Dostupné na internete: http://www.nato.int/cps/ru/natolive/official_texts_17120.htm.

Soveščanije po bezopasnosti i sotrudničestvu v Jwevrope. Zakľučiteľnyj akt. Helsinki 1975. [online]. DOstupné na internete: http://www.osce.org/ru/mc/39505?download=true.

Parižskaja chartija dľa novoj Jevropy. Paris 1990.Парижская хартия для новой Европы. Paris 1990. [online]. Dostupné na internete: http://www.osce.org/ru/mc/39520?download =true.

BRICS and the Global Economy. [online]. Dostupné na internete: http://www.nkibrics.ru/ system/brics/docs/data/54c7/a13d/6272/6937/f918/0000/original/BRICS_AND_THE_GLOB AL_ECONOMY.pdf?1422369085

Dreaming With BRICs: The Path to 2050. [online]. [Citované 27.11.2015] Dostupné na internete: http://www.nkibrics.ru/system/brics/docs/data/54c7/a1a9/6272/6937/f920/0000/ original/Dreaming_With_BRICs_The_Path_to_2050.pdf?1422369193.

SPORNÉ VODY RIEK EUFRAT A TIGRIS

Katarína Cséfalvayová

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: katarina.csefalvayova@euba.sk

Cezhraničné zdieľanie medzinárodných vodných tokov sa môže z rôznych dôvodov, vrátane nedostačujúcej medzinárodnoprávnej úpravy, stať zdrojom konfliktu medzi štátmi. Konfliktný potenciál sa zvyšuje v podmienkach vzácnosti vodných zdrojov, keďže každý zo štátov sa zo spoločného vodného toku snaží čerpať v maximálnej možnej miere. Podobná situácia nastala i v povodí riek Eufrat a Tigris, o ktorých vody sa delia Turecko, Sýria a Irak. Predkladaný článok analyzuje rozdelenie moci v povodí oboch riek, aj s ohľadom na aktuálny vývoj udalostí v súvislosti s občianskou vojnou v Sýrii. Článok zároveň poukazuje na fakt, že aktuálny konflikt v regióne, hoci podčiarkuje význam vody a jej konfliktný potenciál, však nie je rozhodujúcim pri riešení medzištátnych sporov o zdieľanie medzinárodných riek Eufrat a Tigris.
Kľúčové slová: medzinárodný vodný tok, vzácnosť vody, cezhraničné zdieľanie vodných zdrojov, medzinárodný konflikt

Due to many reasons, including insufficient international legal framework, transboundary sharing of international watercourses can become a source of conflict between states. The conflict potential increases in conditions of water scarcity, as every actor will try to maximize their share on the common water resource. A similar situation has occurred in the basin of Euphrates and Tigris, rivers shared by Turkey, Syria and Iraq. The present article analyzes the distribution of power in the basin of both rivers, taking into account the latest situation with regards to the Syrian civil war. At the same time, the article aims to point out that the current conflict in the region, albeit highlighting the importance of water and its conflict potential, is not a decisive factor in the long-term settlement of the water-sharing disputes.
Keywords: international watercourse, water scarcity, transboundary water sharing, international conflict
JEL: Q25, F51

1 Úvod

Povodie riek Eufrat a Tigris sa rozprestiera v Prednej Ázii, na území troch štátov: Turecka, Sýrie a Iraku, čiastočne zasahujúc aj do územia Iránu. Mezopotámska nížina, ktorá sa nachádza medzi týmito dvoma riekami, býva nazývaná aj „úrodný polmesiac“ a je označovaná za kolísku civilizácie, keďže práve v povodí Eufratu a Tigrisu založili Sumeri prvú civilizáciu 3 500 rokov p. n. l. Rieka Eufrat je najdlhšou riekou západnej Ázie. Vzniká sútokom riek Karas a Murat v Arménskej vysočine v Turecku, preteká Sýriou a Irakom, kde sa zlieva s Tigridom a spoločne vytvárajú rieku Šattal-Arab, ústiacu v Perzskom zálive.

Prírodný režim oboch riek je porovnateľný, vyznačuje sa veľkou nepravidelnosťou toku. Charakteristický pre tieto rieky je prudký nárast hladiny v jarných mesiacoch, keď sa topí sneh v tureckých pohoriach. Priemerný ročný prietok je veľmi nestabilný, z roka na rok vykazuje variácie až v pomere 1 : 4. Tento nestabilný charakter predurčuje obe rieky na to, aby bol ich tok regulovaný prostredníctvom priehrad a vodných nádrží.

Každý z poriečnych štátov Eufratu a Tigrisu má špecifické geoklimatické a hydrologické podmienky, ktoré charakterizujú ich závislosť na vode z týchto riek a predurčujú spôsob, akým ich budú v prevažnej miere využívať. Turecko nie je závislé od vodných zdrojov, ktoré mu poskytujú Eufrat a Tigris, tieto rieky však majú veľký regionálny význam pre suchú juhovýchodnú oblasť krajiny. Čo sa týka Sýrie, hoci Tigris je pre ňu len pohraničnou riekou s marginálnym významom, Eufrat predstavuje dôležitý zdroj vody, ktorý má významný podiel na celkových vodných zdrojoch aridnej Sýrie. A napokon Irak ako krajina s veľmi suchým podnebím je charakterizovaný vysokou závislosťou na oboch riekach, ktoré predstavujú (spolu s prítokmi Tigrisu) takmer 100 % jeho vodných zdrojov.

Spomedzi všetkých troch štátov je Turecko najbohatším na vodné zdroje a Sýria naopak najchudobnejším. Dostupné množstvo vody na obyvateľa nedosahuje dokonca ani hranicu 1 000 m^3 ročne, čím sa krajina zaraďuje medzi tie najsuchšie na Zemi, trpiace nedostatkom vody. Irak sa javí ako krajina pomerne bohatá na vodné zdroje, jej hojnosť je však len zdanlivá, a to najmä kvôli nízkemu úhrnu zrážok a horúcemu suchému podnebiu, ako aj kvôli relatívne vysokej závislosti na externých vodných zdrojoch.

2 Pozícia Turecka v rámci povodia

Geografické podmienky povodia Eufratu a Tigrisu predurčili obe rieky na intenzívne využívanie najmä na ich dolnom toku, teda na úseku, na ktorom pretekajú Mezopotámskou nížinou. Súčasné územie Turecka, bohaté na vodné zdroje, nebolo odkázané na intenzívne využívanie týchto riek s rýchlym a nestálym tokom, pretekajúcich hornatými oblasťami Anatolskej plošiny. Preto až do prvej polovice 20. storočia, kedy Irak i Sýria v pomerne veľkej miere využívali vody oboch riek, ich Turecko naopak využívalo len veľmi obmedzene. Región juhovýchodnej Anatólie, ktorým turecký úsek riek preteká, vykazuje však v porovnaní so zvyškom krajiny nižšiu zrážkovú činnosť, čoho dôsledkom je pomerne nízka produktivita tunajšej poľnohospodárskej pôdy. Preto už prvý turecký prezident Mustafa Kemal Atatürk prišiel v 30. rokoch 20. storočia s myšlienkou využiť bohaté zdroje Eufratu a Tigrisu na zavlažovanie.[1] Táto myšlienka však nadobudla reálne kontúry až o niekoľko desaťročí neskôr, po vyhodnotení rozsiahlych štúdií, uskutočnených na oboch riekach. Tie potvrdili vysoký hydroenergetický a zavlažovací potenciál týchto riek, a tak bolo v roku 1976 zahájené plánovanie projektov na využitie vodných zdrojov v oboch povodiach. Plánovaná výstavba dostala súhrnný názov Projekt juhovýchodnej Anatólie (Guyneydogu Anatolu Projesi, ďalej GAP).[2]

Pôvodne sa v projekte počítalo s výstavbou 22 priehrad a 19 vodných elektrární, v roku 1986 bola však jeho pôsobnosť rozšírená a GAP sa stal rozvojovým projektom, zahŕňajúcim nielen kapacity na zavlažovanie a výrobu elektrickej energie, ale aj výstavbu infraštruktúry, rozvoj školstva a zdravotníctva v regióne, a to s cieľom naštartovať jeho hospodársky rozvoj.[3] Tento región patrí k najzaostalejším v krajine, vykazuje najvyššiu mieru chudoby a hoci je domovom pre 10 % všetkých Turkov, produkuje len 5 % HDP krajiny. V roku 1985 HDP juhovýchodnej Anatólie dosahovalo výšku len 47 % priemeru krajiny, preto bolo zámerom projektu GAP odstrániť, resp. zmierniť výrazné rozdiely v porovnaní s inými regiónmi. Primárnymi cieľmi projektu bola výstavba vodných nádrží za účelom

[1] História projektu GAP. Dostupné na internete: http://www.gap.gov.tr/about-gap/history-of-gap.
[2] Galland, F.: L´Eau (2008): Géopolitique, enjeux, stratégies. s. 49.
[3] História projektu GAP. Dostupné na internete: http://www.gap.gov.tr/about-gap/history-of-gap.

zavlažovania poľnohospodárskej pôdy a výroba elektrickej energie. Rozvoj zavlažovaného poľnohospodárstva v regióne juhovýchodnej Anatólie by vo významnej miere prispel k dosiahnutiu cieľa potravinovej sebestačnosti krajiny. Zavlažovanie by tu prinieslo až 5 násobné zvýšenie produktivity pôdy.[4] Hlavné výhody zavlažovania by pritom spočívali v diverzifikácii pestovaných plodín a zvýšení produkcie na 1 ha. Kým pred spustením projektu sa v regióne pestovali najmä obilniny a krmivá, po jeho dokončení sa produkcia zameria na atraktívnejšie plodiny ako ovocie, zeleninu, no i bavlnu, ktorá je plodinou veľmi náročnou na vodu. Zavlažovanie pôdy tiež umožní znásobiť množstvo vypestovaných plodín, ročne sa počíta s dvoma až troma zbermi úrody namiesto súčasného jedného zberu.[5]Čo sa týka výroby elektrickej energie, zámerom projektu je inštalácia zariadení s celkovou kapacitou 7 500 MW. Pri tejto kapacite by hydroelektrárne mohli ročne vyprodukovať približne 27 miliárd kWh elektrickej energie. Pri celkovej ročnej produkcii Turecka 39 miliárd kWh tento objem predstavuje významné, bezmála 70 percentné zvýšenie výroby.[6]

Ďalším z cieľov projektu GAP je rozvoj priemyslu v regióne juhovýchodnej Anatólie. V súvislosti so zvýšením poľnohospodárskej produkcie by malo ísť najmä o rozvoj agropriemyslu, spracovávajúceho poľnohospodárske produkty, vďaka zvýšenej produkcii elektrickej energie je však predpoklad aj na rozvoj iných priemyselných odvetví. Vláda plánuje aj vybudovanie rozsiahlejšej infraštruktúry, ktorá by mala okrem podpory hospodárskeho rozvoja prispieť aj k rozvoju turistického ruchu. Novovytvorené pracovné miesta v spomínaných oblastiach povedú k zníženiu nezamestnanosti a rastu životnej úrovne miestneho obyvateľstva. K tomu majú prispieť aj investície v oblasti zdravotníctva a vzdelávania.

Účelom projektu je teda nielen intenzívne využitie dovtedy málo využívaných vodných zdrojov v povodí Eufratu a Tigrisu, ale aj naštartovanie hospodárskeho rastu v regióne juhovýchodnej Anatólie. Turecká vláda dúfa, že takýmto spôsobom zabezpečí aj vyriešenie kurdskej otázky, keďže kurdská menšina sa sústreďuje prevažne práve na juhovýchode krajiny.

Po dokončení projektu GAP by mal prietok riek Eufrat a Tigris klesnúť o 16,9 mld. m^3 ročne, čo predstavuje približne 70 % jeho prirodzeného prietoku.[7] To vyvoláva nespokojnosť zo strany ostatných dvoch poriečnych štátov, Sýrie a Iraku. Odvolávajú sa na doktrínu prvotného privlastnenia vodného zdroja, keďže Turecko pred zahájením projektu GAP využívalo vodné zdroje v povodí len minimálne a o alokácie vody z Eufratu a Tigrisu sa delili iba Sýria a Irak. Podľa princípu spravodlivého rozdelenia zdroja ale Turecko má nárok na podiel vody z riek, ktorý mu však jeho juhovýchodní susedia priznávajú len neochotne. Sýria aj Irak sa obávajú, že pokles prietoku riek, spôsobený tureckým využívaním, by mohol znamenať nedostatok vody na nižších stupňoch toku.

Turecko obhajuje realizáciu projektu najmä tým, že jeho dokončenie bude znamenať koniec záplav a zabezpečí pravidelný tok riek bez extrémnych sezónnych výkyvov, ktoré spôsobujú problémy pri ich využívaní. Výstavba priehrad je nevyhnutná pre reguláciu toku riek, a podľa Turecka je najvýhodnejšie umiestniť ich práve na jeho území. Dôvodom je, že hornatý povrch krajiny je vhodnejší z hľadiska nižšej miery evaporácie ako napríklad suchý, horúci a nížinatý Irak. Nižšia miera vyparovania vody znamená jej efektívnejšie skladovanie. Turecko ďalej poukazuje na skutočnosť, že doposiaľ využívalo Eufrat a Tigris len v obmedzenej miere oproti Sýrii a Iraku, faktom však je, že väčšina vody v riekach pochádza

[4] Tamtiež.
[5] Galland, F.: L´Eau:(2008): Géopolitique, enjeux, stratégies. s. 50.
[6] Socioekonomická charakteristika regiónu GAP: Dostupné na internete: http://www.gap.gov.tr/about-gap/socio-economic-characteristics-of-the-gap-region.
[7] Lasserre, F.(2009): Ecologie, irrigation, diplomatie, commentéviter les guerresd´eau. s. 89.

z tureckého územia. Turecko počas dlhého obdobia nevyužívalo hydraulický potenciál týchto vodných tokov, je preto spravodlivé, aby z nich začalo profitovať v najväčšej možnej miere.

3 Pozícia Sýrie v rámci povodia

Aj keď Sýria disponuje aj inými vodnými zdrojmi (najmä rieky Yarmuk, Orontes a Jordán), stále je silne závislá na vode z Eufratu a v menšej miere aj Tigrisu. Usiluje sa o dosiahnutie potravinovej sebestačnosti, je to však ťažko naplniteľný cieľ, a to vzhľadom na podnebie a demografický vývoj. V snahe zvýšiť poľnohospodársku produkciu v posledných desaťročiach pristúpila k vysušovaniu močiarov a prehrádzaniu riek. Ako spojenec Sovietskeho zväzu počas studenej vojny sa mohla spoľahnúť na jeho pomoc čo sa týka financovania svojich vodných stavieb. Investície šli najmä do budovania zavlažovacích systémov. Kým pred rokom 1980 bolo zavlažovaných len 10 % ornej pôdy, v druhej polovici 90. rokov to bol už dvojnásobok a v roku 2005 to bolo 26 % pôdy.[8] Najviac zavlažovanej pôdy sa pritom nachádza v povodí riek Eufrat a Tigris. Problémom je však nízka efektívnosť zavlažovacích systémov, len 13 % z nich využíva efektívne technológie ako kvapôčkové zavlažovanie.[9] Z tohto dôvodu prichádza v sýrskom poľnohospodárstve k stratám významného množstva vody. Nesprávny spôsob zavlažovania navyše podporuje salinizáciu pôdy, ktorá vedie k poklesu jej úrodnosti.

4 Turecko – sýrske vzťahy

Počas 60. rokov 20. storočia sa oba štáty venovali plánovaniu rozsiahlych projektov na rieke Eufrat. Prvými realizovanými projektmi sa stali priehrada Tabqa v Sýrii, dokončená v roku 1973 a priehrada Keban v Turecku, uvedená do prevádzky o rok neskôr. Napriek tomu, že oba štáty takmer súčasne uviedli do prevádzky infraštruktúru využívajúcu vody Eufratu, Sýria nesúhlasila s Tureckým projektom. Ako podotýka Mutin, „vybudovanie priehrady Keban vyvolalo oficiálne protesty Sýrie nie z dôvodu poklesu toku rieky (priehrada bola postavená najmä za účelom výroby elektrickej energie a regularizácie toku rieky), ale preto, že Turecko týmto dokázalo, že je schopné ovládať rieku Eufrat zo svojej pozície na hornom toku.“[10] Intenzívne využívanie rieky znamenalo významný pokles jej hladiny, čo vyvolalo obavy Iraku. Preto všetky tri štáty ešte pred dokončením prvých priehrad pristúpili k rokovaniam, výsledkom ktorých bolo, že Turecko prisľúbilo obom štátom 300 m^3/s (t. j. spolu 600 m^3/s pri turecko-sýrskej hranici).[11]Postupným budovaním ďalších priehrad v rámci projektu GAP však Turecko potrebovalo čoraz viac vody, preto v roku 1987 uzatvorilo so Sýriou dohodu, v ktorej zaručuje, že prietok Eufratu na hraniciach so Sýriou neklesne pod 500 m^3/s. Táto zmluva však bola porušená pri napĺňaní vodnej nádrže Atatürk v roku 1990, kedy počas dvoch mesiacov (január – február 1990) poklesol prietok Eufratu len na 65 m^3/s a následne na 50 m^3/s.[12]

Sýria zaujíma nesúhlasné stanovisko k realizácii projektu GAP, keďže podľa nej od jeho spustenia poklesol prietok Eufratu o 40 %[13] a odhaduje sa, že dokončenie projektu a uvedenie do prevádzky všetkých priehrad v rámci GAP si vyžiada pokles prietoku rieky až

[8] Lasserre, F. (2009) : Ecologie, irrigation, diplomatie, commentéviter les guerresd´eau, s. 87.
[9] Tamtiež.
[10] Mutin, G. (2003): Le Tigre etl´Euphratede la discorde, Vertigo – la revue électronique en sciencesetenvironnement. Dostupné online: http://vertigo.revues.org/3869.
[11] Ohlsson, L. (1995): Hydropolitics: Conflicts over Wateras a DevelopmentConstraint. s. 103.
[12] Predtým však Turecko počas 6 týždňov zabezpečilo na hraniciach so Sýriou prietok medzi 740 a 818 m^3/s. Zdroj: Galland, F. (2008): L´Eau: géopolitique, enjeux, stratégies. s. 59-60.
[13] Tamtiež.

o 70 %.[14] Sýria je do veľkej miery závislá na vode z Eufratu, preto ak by jeho tok významne poklesol, bude nútená hľadať alternatívne zdroje vody. To by pre ňu mohlo predstavovať problém, keďže alternatívy prichádzajúce do úvahy sú Orontes, ktorý však Sýria nemôže využívať intenzívnejšie než na súčasných 90 % a Yarmuk, ktorý je však prítokom Jordánu a jeho intenzívnejšie využívanie by vyvolalo spory s Izraelom a Jordánskom.

Turecko od polovice 90. rokov začalo rozvíjať spoluprácu s Izraelom v oblasti vodných zdrojov. Dohodli sa, že Turecko bude dodávať Izraelu ročne 50 km^3 vody, ktoré bude prepravovať po Stredozemnom mori. Sýria sa otvorenie stavia proti tomuto partnerstvu, označujúc ho za „krádež arabskej vody v prospech židovského štátu."[15] Počas vlády Hafezaal Assada, keď Sýria podporovala Sovietsky zväz a Turecko už bolo členom Seveoatlantickej aliancie, Damask označil realizáciu projektu GAP za „západný komplot", ktorý sa navyše inšpiruje nepriateľským Izraelom.[16] Od vypuknutia občianskej vojny Sýria realizáciu projektu nekomentuje.

5 Pozícia Iraku v rámci povodia

Irak začal s intenzívnym využívaním Eufratu a Tigrisu ako prvý z poriečnych štátov, už na začiatku 20. storočia.[17] Odvtedy si stihol vybudovať pomerne dobre rozvinutú vodnú infraštruktúru, o čom svedčí aj fakt, že zavlažuje až 59 % všetkej poľnohospodárskej pôdy.[18] Na poľnohospodárske účely využíva až 90 % dostupnej vody, keďže vďaka rýchlo rastúcej populácii[19] z roka na rok rastú nároky na poľnohospodársku produkciu.

Irak je úplne závislý na vode z Eufratu a Tigrisu, preto na rastúce využitie týchto vodných tokov ostatnými poriečnymi štátmi hľadí s nevôľou a obavami. Každé využitie, ktoré spôsobí pokles prietoku týchto riek preň totiž znamená zníženie množstva dostupnej vody, nakoľko len 23 % vody v oboch riekach pochádza z jeho územia.[20]

Problémom čoraz intenzívnejšieho využitia riek zo strany Sýrie a Turecka naviac nie je len obmedzené množstvo vody, ale i jej rýchlo sa degradujúca kvalita. Vody Eufratu a Tigrisu prirodzene obsahujú zvýšené množstvo minerálov (solí), no ich nadmerné využívanie na poľnohospodárske účely na hornom toku túto salinitu ešte zvyšuje. Odpadová voda sa totiž vracia naspäť do riek, aj so zvýšeným obsahom solí a pesticídov. Kým obsah soli v Eufrate na turecko – sýrskej hranici sa pohybuje okolo 250 mg/L, v Mezopotámskej nížine je to 600 mg/L a pri ústí rieky Šatt-al-Aráb až 5 000 mg/L.[21] V snahe zmierniť škodlivé následky tohto problému postavili Iračania medzi riekami kanál na odvádzanie odpadových vôd. Tiahne sa od Bagdadu po Perzský záliv na dĺžke 565 km. Dokončený bol v roku 1992 a vďaka svojmu vysokému prietoku, ktorý sa pohybuje v rozmedzí od 30 m^3/s na hornom a 325 m^3/s na dolnom toku dostal názov Tretia rieka.[22] Realizácia projektu Tretej rieky však bola spojená s vysušovaním močiarnej oblasti na juhu krajiny, ktorá je domovom tzv. „močiarnych Arabov". Tí patria k šiitskej komunite a sú menšinou v prevažne sunitskom

[14] Lasserre, F. (2009): Ecologie, irrigation, diplomatie, commentéviter les guerresd´eau. s. 89.
[15] Ohlsson, L. (1995): Hydropolitics: Conflicts over Wateras a Development Constraint. s. 113.
[16] Tamtiež.
[17] Eufrat a Tigris boli na území dnešného Iraku využívané už 3 500 rokov p.n.l. Sumermi, máme však na mysli moderné spôsoby využitia vody, ktoré Iraku umožnila implementovať britská expertíza.
[18] FAO: Aquastat: Country profiles – Iraq, Dostupné na internete: http://www.fao.org/nr/water/aquastat/countries_regions/iraq/index.stm.
[19] Iracká populácia rastie tempom 2,345 % ročne. Zdroj: CIA: The world factbook, Dostupné na internete: https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/iz.html.
[20] Mutin, G. (2003): Le Tigre etl´Euphratede la discorde, Vertigo – la revue électronique en sciences et environnement. Dostupné na internete: http://vertigo.revues.org/3869.
[21] Tento údaj skresľuje fakt, že ide o ústie rieky, kde dochádza k premiešavaniu riečnej vody s morskou.
[22] Do vývojových etáp budovania irackej vodnej infraštruktúry by preto bolo možné zaradiť aj štvrtú etapu, trvajúcu od 90. rokov 20. storočia po súčasnosť, charakterizovanú bojom proti znečisteniu a salinite vody.

Iraku. Degradácia prostredia, v ktorom žijú, je preto vnímaná ako politický krok namierený voči nim. Juhoiracká močiarna oblasť sa však vysušuje aj bez vybudovania Tretej rieky, a to z dôvodu výrazného poklesu Eufratu a Tigrisu, ktorých vody tieto močiare napájali. Odhaduje sa, že sa stratilo už 90 % močiarov z pôvodnej rozlohy 20 000 km^2. Irak tak postupne prichádza o unikátny ekosystém, ktorý tieto močiare predstavujú[23]vzhľadom na zmenené hydrologické podmienky, ako aj vzhľadom na reguláciu a priemyselné využívanie oboch tokov.

V posledných troch desaťročiach bol Irak zmietaný vojnami a nepokojmi, ktoré na ňom zanechali hlboké stopy. Počas iracko-iránskej vojny bola zničená veľká časť irackej vodnej infraštruktúry. Podobne tomu bolo aj počas druhej vojny v Perzskom zálive, keď sa najmä operácia Púštna búrka podpísala pod zničenie množstva irackých priehrad. Následky vojny zanechali vážne škody na životnom prostredí, najmä však na zdraví obyvateľov a ich prístupe k vodným zdrojom. Embargo, ktoré bolo na Irak uvalené, sa totiž vzťahovalo aj na dodávky chlóru, ktorý by mohol byť využitý ako chemická zbraň.[24] Iračania z tohto dôvodu mali problém s dezinfekciou vody, z čoho pramenilo šírenie mnohých, často smrteľných chorôb.[25] Tento problém pretrvával aj po vpáde amerických vojsk v roku 2003 a jeho následkami trpia Iračania dodnes.

6 Turecko – irácke vzťahy

Turecko-irácke vodné vzťahy sú determinované najmä zdieľaním rieky Eufrat, keďže Tigris Turecko kvôli hornatému povrchu nedokáže tak intenzívne využívať. Pre Irak majú turecké priehrady na Tigrise navyše aj pozitívny efekt, týkajúci sa regulácie toku rieky.

V prípade Eufratu je zdieľanie pre Irak o to citlivejšie, že na jeho území tok rieky nie je obohatený o nijaké prítoky, čím sa stáva plne závislým na vode pritekajúcej z Turecka a Sýrie.[26] Najvážnejšou obavou Iraku je preto otázka, či jeho severní susedia nebudú využívať Eufrat do takej miery, že by to ohrozilo doterajšie irácke využitie jeho vôd.

Už v roku 1946 preto Irak s Tureckom spoločne podpísali protokol týkajúci sa využívania vôd Eufratu a Tigrisu. Štáty sa v ňom zhodli na tom, že kontrola a manažment toku riek sú záležitosťami, ktoré do veľkej miery závisia od regulácie toku v Turecku, na hornom toku oboch riek. Turecko v protokole súhlasilo, že začne monitorovať tok riek a poskytovať zistené údaje Iraku.[27]

K ochladeniu vzťahov medzi oboma štátmi prišlo v čase, keď Turecko napĺňalo priehradu Keban a zároveň Sýria napĺňala vodnú nádrž AlTabqa, čo spôsobilo značný pokles toku Eufratu na jeho irackom úseku. Ďalším zdrojom napätia sa v roku 1983 stal turecký projekt Atatürk. Napätie vzrástlo v roku 1989, keď Turecko začalo s napĺňaním rezervoárov a kulminovalo v januári nasledujúceho roku, pri napĺňaní vodnej nádrže Atatürk. Tok rieky bol počas krátkeho prechodného obdobia obmedzený na štvrtinu, čo podľa irackých údajov spôsobilo 15 percentný úbytok irackej úrody.[28]

---

[23] Galland, F. (2008): L´Eau: géopolitique, enjeux, stratégies. s. 69.

[24] Galland, F. (2008): L´Eau: géopolitique, enjeux, stratégies. s. 68.

[25] Najrozšírenejšou bola hepatitída typu E, vyskytlo sa však aj mnoho prípadov cholery. Tieto choroby ako prvé postihovali deti, neskôr aj dospelé obyvateľstvo. Zdroj: Galland, F. (2008): L´Eau: géopolitique, enjeux, stratégies. s. 68.

[26] Eufrat pritom poskytuje až 37 % všetkej zavlažovacej vody v Iraku. Zdroj: Mutin, G. (2003): Le Tigre etl´Euphratede la discorde. In: Vertigo – la revue électronique en sciencesdel´environnement, roč. 4, č. 3, 2003, s. 17.

[27] FAO Aquastat: Country profiles – Iraq, Dostupné na internete:
http://www.fao.org/nr/water/aquastat/countries_regions/iraq/index.stm.

[28] Mutin, G.(2003): Le Tigre et l´Euphratede la discorde, Vertigo – la revue électronique.

Nespokojnosť Iraku vyvolal aj hospodársky protokol medzi Tureckom a Sýriou, podpísaný v roku 1987, súčasťou ktorého bol aj prísľub Turecka zabezpečiť na turecko-sýrskych hraniciach minimálny prietok 500 m^3/s. Irak bol z tohto protokolu na žiadosť Sýrie vylúčený.[29]

Turecko-irácke vzťahy však napriek uvedeným skutočnostiam nie sú natoľko chladné ako turecko-sýrske, a to vďaka závislosti Turecka na irackej rope. Navyše tieto dva štáty čiastočne spája spoločná politika proti Kurdom.

7 Sýrsko – irácke vzťahy

Napriek tomu, že Sýria a Irak sú štáty na dolnom toku rieky Eufrat a spájajú ich spoločné obavy z hegemonického správania Turecka, nestali sa takými spojencami, ako by bolo možné predpokladať. Prispieva k tomu ich dávna vzájomná nedôvera z 20. rokov 20. storočia, kedy sa Irak pokúšal o anexiu Sýrie k svojmu územiu[30] a najmä neskoršia sýrska podpora Iránu v iracko-iránskej vojne. Druhý dôvod, prečo sa Irak nestal spojencom Sýrie vo vodných záležitostiach, vyplýva z geografickej polohy oboch štátov, t. j. z faktu, že Sýria sa nachádza vyššie na toku Eufratu a Tigrisu ako Irak. Irak má preto obavy, že Sýria ako štát blížiaci sa k absolútnemu nedostatku vody bude spoločné vodné toky využívať natoľko, že to ohrozí irácke potreby.

Zdrojom napätia medzi oboma štátmi sa na začiatku 70. rokov 20. storočia stalo spomínané napĺňanie sýrskej vodnej nádrže Tabqa, ktoré spôsobilo výrazný pokles hladiny Eufratu.[31] Irak vyhlásil, že dôsledkami poklesu prietoku rieky trpelo viac ako 3 milióny irackých farmárov a pohrozil bombardovaním priehrady. Sýria poprela svoj podiel viny na poklese prietoku a vyhlásila, že „sýrsky projekt Eufratu je budúcnosťou Sýrie.“[32] Následne bol v Iraku prichytený sýrsky vojak rozmiestňujúci výbušniny v posvätnom meste Kerbala, čo viedlo k vystupňovaniu napätia a hrozbe ozbrojeného konfliktu. Oba štáty zmobilizovali svoju armádu, situáciu však pomohla upokojiť mediácia zo strany Sovietskeho zväzu a Saudskej Arábie.[33]

Spory týkajúce sa zdieľania Eufratu pokračovali naďalej, napätie medzi oboma štátmi vyvolala aj výstavba priehrady Ataturk (napriek tomu, že išlo o turecký projekt). V roku 1984 v súvislosti s týmto projektom Irak obvinil Sýriu, že zadržiava 60 % irackého podielu na vodách Eufratu. Sýria takéto obvinenia odmietla.[34] Oba štáty však v roku 1990 dospeli k dohode o zdieľaní vôd, v ktorej Sýria prisľúbila Iraku podiel vo výške 58 % z objemu vody, ktorý k nej priteká z Turecka.[35]

Irak sa od vypuknutia prvej vojny v Perzskom zálive vyjadruje k záležitostiam týkajúcim sa zdieľaniaEufratu a Tigrisu so Sýriou a Irakom v menšej miere, príčinou ale nie je zmiernenie jeho postoja k tomuto problému, skôr potreba riešiť urgentné vnútorné problémy späté s troma vojenskými konfliktami, ktoré ho počas pomerne krátkeho obdobia postihli.

[29] Ohlsson, L. (1995): Hydropolitics: Conflicts over Wateras a DevelopmentConstraint, ZedBoks. s. 104
[30] Éder, O. (2009): Budúce perspektívy sýrsko-iránskeho spojenectva,. Dostupné na internete: http://www.projectares.sk/index.php?option=com_content&task=view&id=1222&Itemid=546.
[31] Pokles bol o to väčší, že Turecko v tom čase napĺňalo vodnú nádrž Keban.
[32] Ohlsson, L. (1995): Hydropolitics: Conflicts over Wateras a DevelopmentConstraint. s. 105.
[33] Ohlsson, L. (1995): Hydropolitics: Conflicts over Wateras a DevelopmentConstraint. s. 105.
[34] Tamtiež
[35] Lasserre, F. (2009): Ecologie, irrigation, diplomatie, commentéviter les guerresd´eau. s. 90, 99.

8 Islamský štát a občianska vojna v Sýrii

Situácia v povodí oboch riek sa ďalej komplikuje od vypuknutia občianskej vojny v Sýrii v marci roku 2011. Vzácne vodné zdroje v regióne sa stávajú častými a vyhľadávanými cieľmi vojenských útokov i nástrojmi pre bojujúce strany v občianskej vojne. V súčasnosti si kontrolu nad väčšinou vodných zdrojov na hornom toku Eufratu a Tigridu, na území Sýrie i Iraku udržiava radikálne hnutie Islamský štát (ISIS). Ovládnutie vodných zdrojov, najmä priehrad, preň znamená strategickú kontrolu nad priľahlými sídlami, tak mestskými ako i vidieckymi, a je zároveň nástrojom udržania a upevnenia vojenskej moci ISIS v regióne. Ovládnutie priehrad na vyššom toku riek, ako napr. vodná priehrada Samarra či veľká vodná nádrž Mosul (o kontrolu nad ktorou bojuje ISIS s miestnymi kurdskými silami) Islamskému štátu umožní odrezanie prevažne šiitskeho juhu Iraku od dodávok vody a v niektorých prípadoch i elektrickej energie. V apríli roku 2014 bojovníci ISIS ďalej obsadili priehradu Maimiyah na rieke Eufrat a vodou z nádrže zaplavili územia v okolí mesta AbuGhraib, pričom o domovy podľa odhadov prišlo viac ako 12 tisíc rodín.[36] Vodné zdroje sa tiež stávajú vojenským cieľom nielen ISIS, ale i vládnych a iných opozičných síl v oblastiach, kde jednotlivé menované zložky bojujú o ovládnutie území. Táto skutočnosť výrazne negatívne vplýva na dostupnosť vody pre obyvateľov daných oblastí, čím ešte zhoršuje humanitárnu situáciu v konfliktom zmietaných oblastiach.[37]

9 Záver

Dosiahnutie dohody, ktorá by uspokojovala všetky tri strany, sa za súčasných podmienok zdá vzdialené a nepravdepodobné, a to z dôvodu jednak občianskej vojny v Sýrii a zároveň aj dlhodobo výrazne odlišných postojov všetkých troch poriečnych štátov.

Irak považuje obe rieky za medzinárodné a žiada Turecko a Sýriu o rešpektovanie svojho práva prvotného privlastnenia, ako aj o aplikáciu princípu nespôsobenia závažnej škody. Tá podľa Iraku spočíva v ohrození jeho pôvodných schém využitia vody, ktoré aplikoval v čase, keď boli rieky na hornom toku využívané len minimálne. Irak tiež žiada o rozdelenie spoločného povodia na povodie Eufratu a povodie Tigrisu. Tým sa bráni voči postoju Turecka a Sýrie, ktoré naopak tvrdia, že Eufrat a Tigris sú dvoma vetvami rovnakého hydrografického celku, mali by teda byť považované za jeden vodný tok. Na základe uvedeného argumentu žiadajú, aby Irak využíval len vodu Tigrisu a jeho prítokov, aby sa tak Turecko a Sýria mohli deliť o vody Eufratu len medzi sebou (a tak čerpať väčšie množstvá vody). V prospech tejto požiadavky hovorí fakt, že na území Iraku nie je tok Eufratu napájaný nijakým prítokom. Najmä v severnej polovici Iraku však Tigris a jeho prítoky pretekajú hornatými oblasťami, ktoré nevytvárajú vhodné podmienky na ich intenzívne využívanie, na rozdiel od Eufratu, ktorý na celej dĺžke svojho irackého toku preteká nížinatým povrchom. Irak preto vyhlasuje obe rieky za medzinárodné vodné toky, z ktorých každý by mal byť zdieľaný spravodlivým spôsobom.

Sýria považuje Eufrat za medzinárodnú rieku, v ktorej povodí by mali byť rešpektované historické práva (právo prvotného privlastnenia vodného zdroja). Zastáva tiež názor, že akýkoľvek zásah do toku rieky, ktorý spôsobí pokles jej prietoku, má byť podmienený súhlasom ostatných poriečnych štátov. V týchto bodoch sa zhoduje s Irakom, a používa ich ako argumenty proti tureckému projektu GAP. Nesúhlasí však s irackým návrhom na oddelenie povodí oboch riek. Podľa jej stanoviska by Eufrat mali zdieľať len Sýria a Turecko, Irak by sa mal uspokojiť s takmer výlučným využívaním Tigrisu, ktorý je pre Sýriu len pohraničnou riekou s malým významom.

[36] Vidal, J. (2014): Water supply key to outcome of the conflicts in Iraq and Syria, experts warn. Dostupné na internete: http://www.theguardian.com/environment/2014/jul/02/water-key-conflict-iraq-syria-isis.

[37] Bližšie pozri Gleick, P.H. (2014): Water, Drought, ClimateChange, and Conflict in Syria. Dostupné na internete: http://religioner.no/wp-content/uploads/2015/08/religioner.no_wcas-d-13-00059.pdf

Turecko obhajuje jednotu povodia oboch riek, tvrdí však, že ide o cezhraničné, a nie medzinárodné rieky. Táto skutočnosť ho oprávňuje využívať svoj úsek oboch vodných tokov bez konzultácie so Sýriou či Irakom. Zaväzuje sa však dodržiavať dohodu z roku 1987 a tým rešpektovať nárok ostatných poriečnych štátov na podiel vody. Do budúcnosti súhlasí so spoluprácou na manažmente oboch riek, radikálne sa však odmieta podieľať na uzatvorení dohody medzi všetkými troma poriečnymi štátmi, ktorá by stanovovala alokácie pre jednotlivé štáty. Práve tento odmietavý postoj Turecka vyvoláva v povodí napätie, keďže Sýria a Irak sa obávajú nedostatku vody v budúcnosti, pri súčasnom tempe tureckého čerpania. Turecko však tvrdí, že vodný deficit na nižších častiach toku je dôsledkom neefektívneho využívania vodných zdrojov a nesúvisí s otázkou zmluvného stanovenia alokácií.

Sýria a Irak spoločne žiadajú Turecko o zvýšenie prietoku na turecko – sýrskej hranici zo súčasných 500 m^3/s (podľa dohody z roku 1987) na 700 m^3/s, Turecko však túto požiadavku zamieta.

Postoj Turecka v rámci povodia vykazuje známky hegemonického správania. V prvom rade výhodná geografická poloha pri prameni oboch riek umožnila Turecku uskutočniť stratégiu obsadenia zdroja, a to napriek protestom Sýrie a Iraku, ktoré sa obávajú ohrozenia svojich historických práv. Je to štát s významným medzinárodným vplyvom, ako členský štát NATO a spojenec USA má predpoklady na využívanie viacerých hegemonických nástrojov, najmä psychologických operácií. Turecko tento nástroj v minulosti aj využilo, keď na námietky Iraku voči výstavbe tureckých priehrad turecká vláda zareagovala slovami: „Voda je prírodný zdroj. Turecko nehovorí Iraku, čo má robiť so svojou ropou, Irak by tiež nemal diktovať Turecku, čo má robiť so svojou vodou.“[38] Za psychologickú operáciu sa dá považovať aj spôsob, akým Turecko na medzinárodnej scéne obhajuje výstavbu projektu GAP, keď tvrdí, že ide o rozvojový projekt, ktorý dokonca za svoju pokrokovosť získal aj medzinárodné ocenenia. V povodí v minulosti niekoľkokrát hrozil aj ozbrojený konflikt, čo by sa zo strany Turecka dalo interpretovať ako využitie donucovacích prostriedkov, konkrétne hrozby použitím vojenskej sily. Zmluva so Sýriou z roku 1987 sa dá považovať za normatívny prostriedok, lebo Turecko v nej garantuje Sýrii prietok 500 m^3/s, čo je približne polovica prirodzeného prietoku Eufratu. O ten sa má ďalej deliť Sýria s Irakom, takže súčasná alokačná schéma určuje alokácie v približnom pomere 2:1:1 v prospech Turecka.

Zoznam použitej literatúry

American University Washingto. Dostupné na internete: http://www1.american.edu/ted/projects/tedcross/xh2025.htm.

FAO Aquastat: *Country profiles – Iraq*. Dostupné na internete: http://www.fao.org/nr/water/aquastat/countries_regions/iraq/index.stm.

CIA: *The world factbook*. Dostupné na internete: https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/iz.html.

Éder, O. (2009): *Budúce perspektívy sýrsko-iránskeho spojenectva*. 2009, Dostupné na internete: http://www.projectares.sk/index.php?option=com_content&task=view&id=1222&Itemid=546

[38] American University Washington, http://www1.american.edu/ted/projects/tedcross/xh2025.htm

Galland, F. (2008): *L´Eau: géopolitique, enjeux, stratégies*. CNRS Editions, 2008, Paris.

Gleick, P.H. (2014): *Water, Drought, ClimateChange, and Conflict in Syria*. 2014, Dostupné na internete: http://religioner.no/wp-content/uploads/2015/08/religioner.no_wcas-d-13-00059.pdf.

Lasserre, F. (2009): *Ecologie, irrigation, diplomatie, commentéviter les guerresd´eau*. EditionsDelavilla, Paris, 2009.

Mutin, G.: Le Tigre etl´Euphratede la discorde, Vertigo – la revue électronique en sciencesetenvironnement [Online], 2003 dostupné online: http://vertigo.revues.org/3869.

Ohlsson, L. (1995): *Hydropolitics: Conflicts over Wateras a DevelopmentConstraint*. ZedBoks, London, New Jersey, 1995.

História projektu GAP. Dostupné na internete: http://www.gap.gov.tr/about-gap/history-of-gap.

Vidal, J.: Water supply key to outcome of conflicts in Iraq and Syria, experts warn. In: *The Guardian*. [Online], [Citované 2.7.2014] Dostupné na internete: http://www.theguardian.com/environment/2014/jul/02.

KVANTITATÍVNA TEÓRIA PEŇAZÍ A JEJ RELEVANTNOSŤ PRE SVETOVÚ EKONOMIKU

Marcel Čas

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: marcel.cas@euba.sk

Predkladaná práca sa týka kvantitatívnej teórie peňazí. Táto teória patrí medzi najznámejšie a všeobecne najuznávanejšie ekonomické teórie. Jej empirická a prediktívna relevancia avšak utrpela v období, kedy bezprecedentná monetárna expanzia, ktorá nasledovala veľkú recesiu neviedla k zvýšeniu cenovej hladiny, ako by tomu nasvedčovala kvantitatívna teória peňazí. Vysvetlení takejto diskrepancie medzi teóriou a praxou môže byť hneď niekoľko. Tento článok sa bude venovať jednému z nich. Cieľom tohto príspevku je pomocou tak zvanej hydraulickej makroekonómie podať vysvetlenie, prečo je kvantitatívna teória príliš simplistická teória a aký je skutočný vzťah medzi množstvom peňazí a cenovou hladinou.
Kľúčové slova: kvantitatívna teória peňazí, monetárna ekonómia, hydraulická makroekonómia

This paper is concerned with the quantity theory of money. This theory counts amongst the most famous and most widely accepted economic theories. However the empirical and predictive relevancy has suffered in a time when following the biggest monetary expansion conducted after the great recession did not bring about a general rise of prices, contradicting the quantity theory. There are many explanations of this discrepancy between theory and praxis. This paper will be concerned with one of them. The aim of this paper is to give an explanation as to why the quantity theory is an overly simplistic theory using the hydraulic macroeconomics approach and to inquire into the relationship between the stock of money and the price level.
Key words: quantity theory of money, monetary economics, hydraulic macroeconomics
JEL: E40, B50

1 Úvod

Kvantitatívna teória peňazí patrí medzi najznámejšie poznatky ekonomickej teórie. Jedná sa o hypotezovaný vzťah medzi množstvom peňazí a cenovou hladinou. Má sa za to, že ak množstvo peňazí zvýšime, tak cenová hladina narastie a ak množstvo peňazí znížime, tak cenová hladina klesne. Jedná sa o intuitívny vzťah, ktorý bol postulovaný už Davidom Humeom.[1] V súčasnosti sa najčastejšie vyjadruje pomocou tak zvanej rovnice výmeny, (1)

$$M \times V = P \times Q \tag{1}$$

[1] LUCAS, R. E. (1995): Monetary neutrality.

kde M je množstvo peňazí, V je rýchlosť obehu peňazí, P je cenová hladina a Q je množstvo produkcie.

Veľa ekonómov, využívajúc túto teóriu, predpovedalo že monetárne expanzie, ktoré väčšina centrálnych bánk vyspelej časti svetovej ekonomiky začala implementovať v období veľkej recesie povedú k nadmernému zvýšeniu cenovej hladiny.[2] Klasické monetárne expanzie implementované cez štandardné refinančné nástroje a cez zníženie cieľových úrokových sadzieb na trhu s medzibankovou likviditou, ako aj neštandardné kvantitatívne uvoľňovania vo viacerých krajinách neviedlo v žiadnej z nich k očakávanému nadmernému zvýšeniu cenovej hladiny. Cenová hladina sa práve naopak v období veľkej recesie vyvíjala dezinflačne. Podobne tomu bolo tak aj v ekonomike USA.

Graf 1: Vývoj monetárnej bázy a indexu spotrebiteľských cien v USA

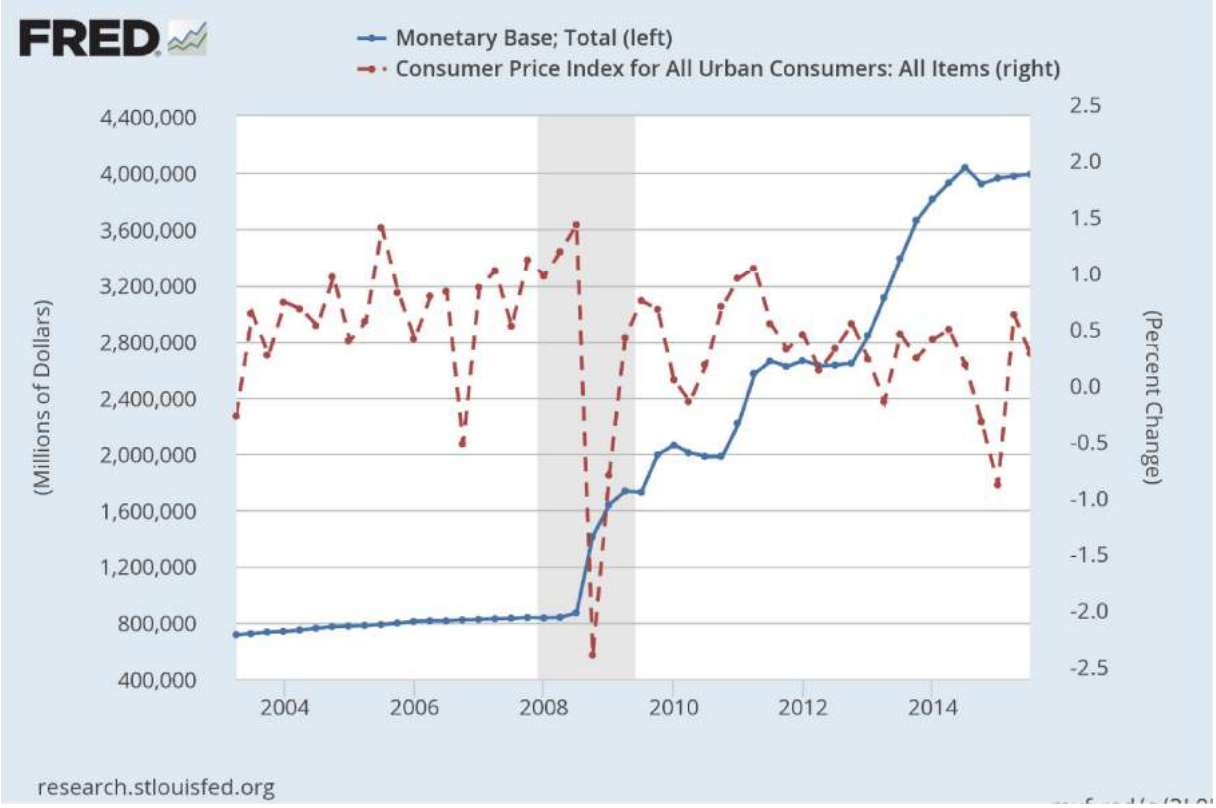

Prameň: Fred Economic Data, Dostupné na: https://research.stlouisfed.org/fred2.

V grafe 1 môžeme vidieť niekoľko násobný nárast monetárnej bázy v priebehu niekoľkých rokov. Išlo o najväčší nárast monetárnej bázy v histórii amerického systému centrálnych bánk FED. Index spotrebiteľských cien sa však v prvom období zachoval opačne ako bolo očakávané, t. j. že sa znižoval až do deflačných hodnôt a v nasledovnom období nedosahoval ani len hodnoty inflačného cielenia, pričom monetárna báza naďalej rástla. Empirické dáta za toto obdobie a za túto krajinu sú teda v úplnom rozpore s kvantitatívnou teóriou. V nasledujúcom grafe možno vidieť ako sa vyvíjal monetárny agregát M1 vzhľadom k tomu istému indexu spotrebiteľských cien.

[2] KRUGMAN, P. (2011): Inflation predictions.

Graf 2: Vývoj monetárneho agregátu M1 a indexu spotrebiteľských cien v USA

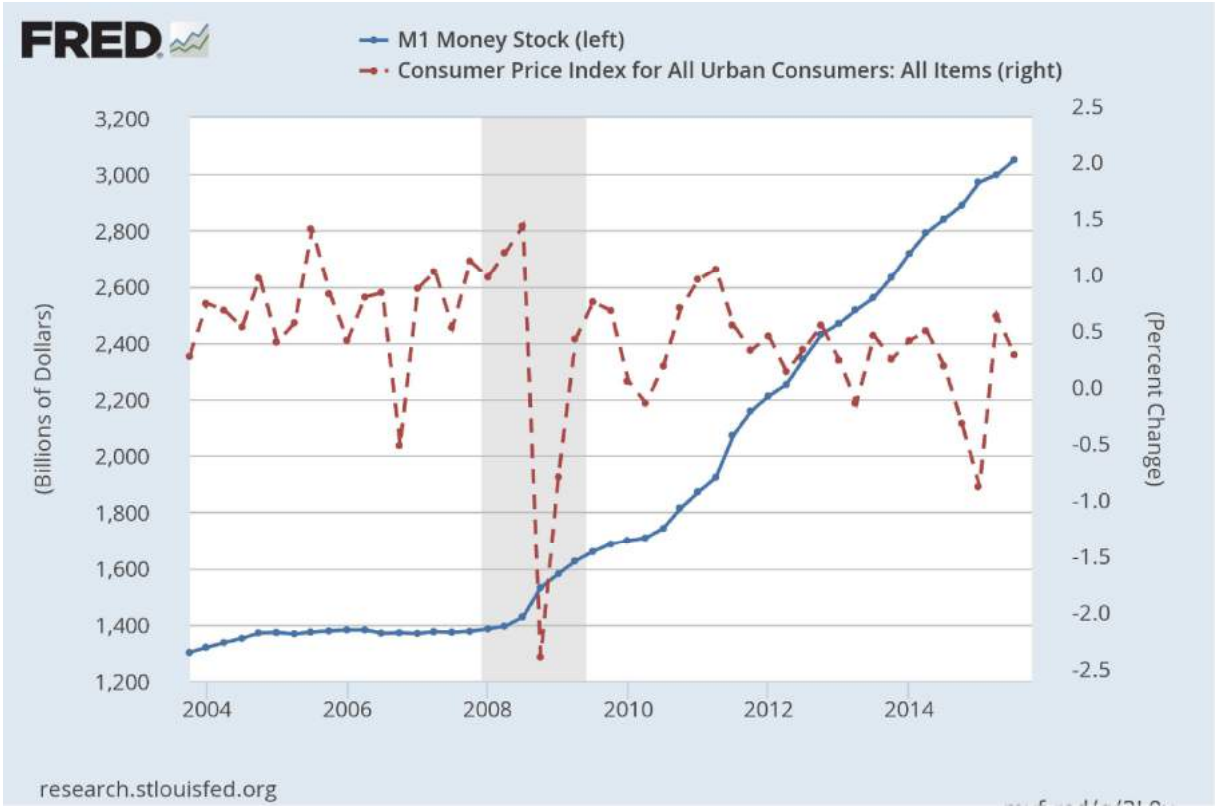

Prameň: Fred Economic Data, Dostupné na: https://research.stlouisfed.org/fred2.

Vývoj bol v rovnakom období podobný. Monetárny agregát M1 mal, na základe mesačných dát, stúpajúcu tendenciu avšak index spotrebiteľských cien nezachytil to čo by mal v takomto stave na základe kvantitatívnej teórie zachytiť. Vývoj monetárnych ukazovateľov bol v sledovanom období podobný vo viacerých vyspelých ekonomikách svetovej ekonomiky.

Zostáva zodpovedať prečo možno pozorovať takúto diskrepanciu medzi teóriou a dátami. Odpovedí môže byť viacero.[3] Najčastejšie uvádzané môžu byť dôvody ako prepad rýchlosti obehu peňazí V. Čo by znamenalo že by bolo potrebné odmietnuť názor Miltona Friedmana, že V je konštantné. Ďalej by sme mohli poukázať na skutočnosť, že rovnica výmena je tautológia, t. j. nemôže sa mýliť, keďže pre ľubovoľné hodnoty M, P a Q bude platiť, že si jednoducho vypočítame také V, ktoré bude mať za následok, že rovnica výmeny bude mať zdanie empirickej platnosti. Ďalej by sa dalo argumentovať, že zvýšenie monetárnej bázy nevyvolalo až také veľké zvýšenie monetárneho agregátu M1, pretože sa prepadol peňažný multiplikátor, čo by sa dalo vyjadriť aj tak, že komerčné banky jednoducho novo-získané peniaze nevypožičali. Dalo by sa argumentovať aj tým, že vzťah medzi monetárnou bázou, monetárnym agregátom M1 a infláciou nie je, z inštitucionálnych dôvodov, taký ako popisuje neoklasická ekonómia.[4]

Každému z týchto vysvetlení by sme mohli venovať viac priestoru. V tejto práci sa však zameriame na iné vysvetlenie. Zameriame sa na konceptuálnu analýzu vzťahu množstva peňazí a cenovej hladiny pomocou tak zvanej hydraulickej makroekonómie.

[3] SNOWDON, B. – VANE H. R. (2005): Modern Macroeconomics.
[4] ČAS, M. (2014): A Comparison between Orthodox and Heterodox Models of Central Banking.

2 Hydraulická makroekonómia

Makroekonóma A. W. Phillips-a si ekonomická teória pamätá podľa tak zvanej phillipsovej krivky. Jeho ambície boli však o niečo väčšie. Phillips postavil hydraulický mechanizmus, ktorý mal predstavovať analógiu pre monetárny makroekonomický systém MONIAC – monetary national income analogue computer. Jeden takýto stroj je v súčasnosti vystavený v LSE (London School of Economics). V obrázku 1 je vidieť Phillipsová fotografia MONIAC stroja.

Obrázok 1: MONIAC

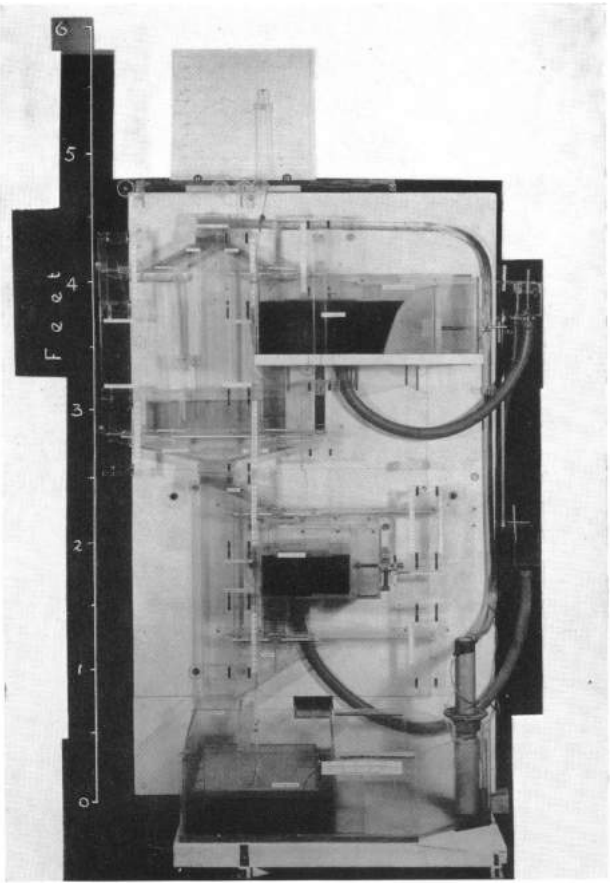

Prameň: PHILLIPS, A. W. (1950): Mechanical Models in Economic Dynamics.

Tento stroj mal byť analógiou pre ekonomický systém. Nádoby v systéme predstavujú stavové veličiny ako napr. objem produkcie na skladoch. Nádoby sú spojené hadicami, ktoré predstavujú tokové veličiny ako napr. objem predaja produkcie domácnostiam. Strojom tečie voda, ktorá zastupuje peňažnú jednotku.

Využijúc takýto prístup, ktorý bol (posmešne) nazvaný ako hydraulická makroekonómia[5] sa pokúsime zodpovedať otázku skutočného vzťahu medzi množstvom peňazí v ekonomike a cenovou hladinou. Načrtneme veľmi jednoduchú štrukturálnu a behaviorálnu schému ekonomického systému, ktorá by mohla byť použitá na to, aby sa vybudoval model ekonomického systému, ktorý by sa mohol buď postaviť alebo aspoň simulovať.

[5] SNOWDON, B. – VANE H. R. (1997): A Macroeconomics Reader.

3 Jednoduchá schéma ekonomického systému

Predpokladajme jedno faktorový ekonomický systém zložení z domácností a firiem. Firmy vyrábajú a predávajú tovary domácnostiam. Domácnosti predávajú firmám svoju prácu pomocou ktorej firmy vyrábajú tovary a domácnosti tak dostávajú peniaze, ktoré môžu neskôr v obehu použiť na nákup tovarov. Tento systém teda má, tak isto ako každý monetárny ekonomický systém, dve fundamentálne časti – monetárnu a reálnu ekonomiku. Možno to pozorovať na obrázku 2.

Obrázok 2: Schematizácia – stavové veličiny

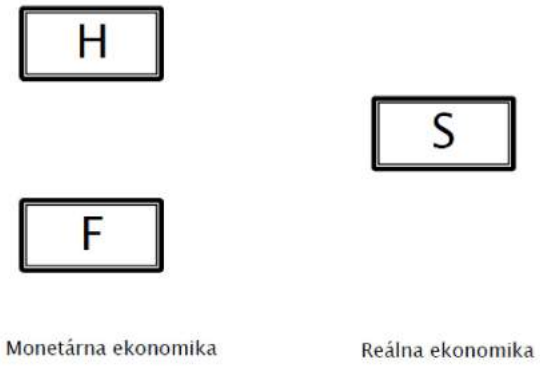

Prameň: Vlastné spracovanie

V rámci monetárnej ekonomiky existujú peňažné zostatky domácností *H* a peňažné zostatky firiem *F*. Súčet týchto zostatkov teda tvorí celkové množstvo peňazí v ekonomike. Na strane reálnej ekonomiky máme sklady v ktorých je isté množstvo už vyrobených tovarov *S*. Tieto sklady sú vo vlastníctve firiem. Predpokladáme, že domácnosti žiadne tovary dlhodobo nevlastnia, pretože tovary ktoré nakúpia hneď spotrebujú. Predpokladáme teda existenciu iba tovarov krátkodobej spotreby. Treba upozorniť, že všetky veličiny v monetárnej ekonomike sú merané v ľubovoľnej peňažnej jednotke zatiaľ čo všetky veličiny v reálnej ekonomike sú merané v reálnych jednotkách (v našej schéme ide o kusy tovarov a počty pracovníkov). Treba si takisto uvedomiť, že v ekonomickom systéme existuje mnoho domácností a mnoho firiem, ktoré nemajú dokonalú znalosť o ekonomických veličinách (monetárnych či reálnych) ostatných domácností a firiem. V obrázku 2 sme si určili stavové veličiny a v obrázku 3 prejdeme na tokové veličiny.

Obrázok 3: Schematizácia – tokové veličiny

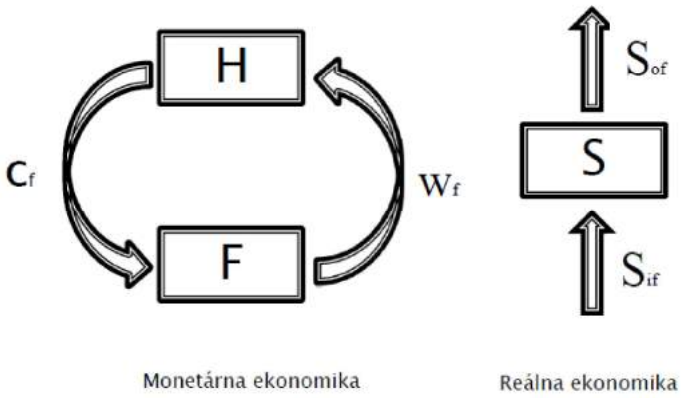

Prameň: Vlastné spracovanie

Domácnosti nakupujú tovary od firiem. To je operácia ktorá znamená, že domácnosti posunú svoje peňažné prostriedky *Cf* (platba za konzumáciu) firmám a dostanú istý objem tovarov *Sof* (odbyt). Jedná sa o tokové a nie stavové veličiny, pretože sa jedná o množstvá (peňazí v prvom a kusov v druhom prípade) za ľubovoľnú časovú jednotku. Firmy nakupujú pracovnú silu od domácností. To je operácia ktorá znamená, že firmy posunú svoje peňažné prostriedky *Wf* (platba za využitie faktora práce - mzda) domácnostiam a pomocou tejto pracovnej sily vyprodukujú nové tovary *Sif* (výroba), ktoré umiestnia do svojich skladov.

Je zjavné, že zmeny stavových veličín v čase sú dané rozdielom medzi prítokom (inflow) a odtokom (outflow) danej veličiny. Na príklad množstvo peňažných zostatkov domácností *H* bude dané rozdielom toku miezd *Wf* a toku konzumácie *Cf*.

$$\frac{dH}{dt} = W_f - C_f \tag{2}$$

Podobne pre všetky ostatné stavové veličiny. Predtým ako prejdeme k procesu cenotvorby v danom systému, musíme ešte zadefinovať niekoľko predpokladov fungovania daného systému. Po prvé ide o *no-stealing assumption* ktorý stanovuje, že za každý kus odbytu musí domácnosť zaplatiť peniazmi pri danej cene. Po druhé ide o *no-freelunch assumption* ktorý stanovuje že odbyt tovarov firiem nemôže byť väčší ako je množstvotovarov firiem na skladoch. Teda firmy nemôžu predať to, čo nevyrobia a domácnosti nemôžu takisto spotrebovať to, čo sa nevyrobí (všimnime si, že tento predpoklad sa týka reálnej ekonomiky, v žiadnom prípade nie monetárnej). Po tretie ide o *no-slaves assumption* ktorý stanovuje že firmy musia za každú jednotku pracovnej sily zaplatiť peniazmi za danú cenu práce. Ďalej predpokladáme, že cena práce je exogénne stanovená na trhu práce a že firmy nemajú teda priamu kontrolu nad cenou práce, keďže tá je výsledkom trhovej interakcie domácností a firiem. Štvrtý predpoklad je *uncertainty hedge assumption* ktorý stanovuje, že všetky firmy sa snažia udržiavať nenulovú pozitívnu veľkosť tovarov na sklade *S*. Robia to tak preto, pretože firmy nevedia koľko tovarov budú musieť mať k dispozícii pre zákazníkov v blízkom budúcom období (v ďalekom období si túto otázku ani len nekladú pretože vedia, že ju nedokážu zodpovedať). Nevedia presne aké sú preferencie zákazníkov a nevedia presne anticipovať ich zmeny. Chcú sa však vyhnúť situáciám, že by bol na trhu dopyt po ich tovaroch a ony by tento dopyt nemohli pokryť. Preto si vytvoria

rezervu tovarov na sklade a keď uvidia, že sa im rezerva tovarov na sklade zmenšuje z dôvodu väčšieho odbytu, tak zvýšia výrobuaby tak včasne dokázali pokryť očakávané zvýšenie dopytu a zároveň aby neprišli o súčasných zákazníkov kvôli nedostatočný rezervám na skladoch.

Causacausans daného systému je platba za konzumáciu *Cf*, resp. tak zvaný agregátny dopyt. Domácnosti sa na základe svojich preferencií rozhodnú koľko z dostupných tovarov nakúpia. Firmám tento akt signalizuje aké množstvo výroby musia realizovať v nasledujúcom období, teda aj to aké množstvo pracovnej sily budú musieť nakúpiť. Nakúpia také množstvo pracovnej sily, ktoré bude schopné vyprodukovať také množstvo tovarov, aby došlo k zastabilizovaniu rezervných tovarov v skladoch. Podľa množstva výroby budú vyplatené mzdy domácnostiam a kruh sa uzavrie. Ekonomický systém neukončí svoju činnosť a ani nenájde žiadne rovnovážne hodnoty, pokiaľ bude existovať kúpyschopný dopyt domácností po tovaroch na skladoch firiem. Všetky veličiny sa budú vyvíjať neprestajne dynamicky a to tak, aby sa saturoval dopyt na trhu a aby bola dodržiavaná konštantná pozitívna nenulová hodnota *S*.

Prejdime k cenotvorbe v takomto ekonomickom systéme. Ceny stanovujú firmy. Ceny tovarov sú tá veličina, ktorú majú firmy v takomto systéme najbezprostrednejšie pod kontrolou. Cena práce je stanovená exogénne na trhu práce. Množstvo odbytu závisí výlučne od rozhodnutí domácností. A napokon množstvo výroby závisí od produktivity práce, ktorá sa dá ovplyvniť až v dlhodobom období. To čo dokážu firmy zákonne a takmer ihneď ovplyvniť sú ceny ich tovarov. Kedy nastane zvýšenie cenovej hladiny, teda inflácia? Má to niečo spoločné s množstvom peňazí v ekonomike? Samotné množstvo peňazí je na základe tejto schémy *primafacie* irelevantné. Jednotlivé firmy ani len nevedia aké množstvo peňazí v ekonomike je (aj keď by túto informáciu mohli získať v zdrojoch centrálnych bánk). To že sú rozhodnuté túto informáciu nevyhľadávať je z ich strany plne racionálne, pretože takúto informáciu by nemali ako využiť. Firmy zaujíma to aký majú a aký budú mať odbyt, aká je ich výroba a aké veľké sú ich zásoby tovarov na sklade. A na základe toho stanovia aj ceny tovarov. Ak majú firmy pocit, že ich odbyt sa zvýšil a sklady sa nekontrolovane vyprázdňujú, tak vtedy zvýšia ceny, aby zabránili úplnému vyskladneniu. A naopak ak majú firmy pocit, že sa ich odbyt znížil a sklady sa nekontrolovane zaplňujú, tak znížia ceny, aby zabránili zbytočnému skladovaniu tovarov (môžu samozrejme aj znížiť výrobu – teda *ipsofacto* zvýšiť nezamestnanosť).

4 Záver

Inflácia je kanonicky považovaná za monetárny fenomén. Touto schémou sme chceli argumentovať v prospech názoru, že tomu nemusí tak byť. Firmy sa nepochybne snažia o maximalizáciu monetárneho zisku, to ale ešte neznamená, že stratégia pomocou ktorej by toto dokázali vyžaduje sledovať aké je množstvo peňazí v ekonomike a podľa zmien v tejto veličine stanovovať ceny. Proces stanovenia cien je pre firmy omnoho intímnejší. Firmy sledujú to aký tok peňazí dostali ako kompenzáciu za odbyt, vonkoncom nie to aké je celkové množstvo peňazí alebo aké sú príjmy(toky peňazí) firiem z iných odvetví. Je nepochybne pravda že existujú prípady v ekonomických dejinách, kedy vďaka nadmernej emisií peňazí došlo k fenoménu inflácie, či až hyperinflácie.[6] Vždy sa však jednalo o spoločnosti, ktoré boli v procese spoločenského rozkladu vyvolaného politickými nepokojmi, vojnovými konfliktami a podobne. A bez ohľadu na tieto širšie spoločenské skutočnosti, aj tak platilo že firmy nezvyšovali ceny kvôli tomu, že študovali monetárne stavové agregáty, ale kvôli tomu že v ich každodennej ekonomickej činnosti sledovali vývoj svojich vlastných reálnych tokových

[6] ARESTIS, P. – SAWYER, M. (2006): A Handbook of Alternative Monetary Economics.

veličín a vedeli, že pri danom dopyte ho nebudú schopný pri daných cenách pokryť. Zdá sa nám teda správne tvrdiť, že inflácia je takmer vždy a všade reálny fenomén hoci monetárne fakty nám nepochybne môžu byť nápomocné ak budeme chcieť predpovedať aký veľký bude odbyt v ekonomickom systéme.

Zoznam použitej literatúry

LUCAS, R. E. (1995): Monetary neutrality. In: *Prize Lecture*, 1995.

KRUGMAN, P. (2011): Inflation predictions. In: *The conscience of a liberal blog*, 2011.

SNOWDON, B. – VANE H. R. (2005): *ModernMacroeconomics*. Cheltenhaum: Edward Elgar Publishing, 2005. ISBN 1 84542 208 2.

ČAS, M. (2014): A Comparison between Orthodox and Heterodox Models of Central Banking, In: *EDAMBA 2014 proceedings*, 2014.

SNOWDON, B. – VANE H. R. (1997): A Macroeconomics Reader. London: Routledge, 1997. ISBN 0-415-15716-1.

PHILLIPS, A. W. (1950): Mechanical Models in Economic Dynamics. In: *Economica*, Vol. 17, No. 67.pp. 283-305.

ARESTIS, P. – SAWYER, M. (2006): A Handbook of Alternative Monetary Economics. Cheltenhaum: Edward Elgar Publishing, 2006. ISBN 1 84376 915 8.

ZAHRANIČNÁ POLITIKA IRÁNU A RÚHÁNÍHO HĽADANIE VÝCHODÍSK Z HROZBY MEDZINÁRODNEJ IZOLÁCIE

Ľubomír Čech

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: lubomir.cech@euba.sk

Cieľom tejto analýzy je zhodnotiť kroky, ktoré podnikla Rúháního vláda za účelom zmeny regionálneho a medzinárodného postavenia Iránu. Analýza skúma kľúčové zmeny v zahraničnej politike Iránu, odkedy Rúhání prevzal funkciu, najmä úsilie o vyriešenie sporu so Spojenými štátmi amerických týkajúceho sa iránskeho jadrového programu. S podpisom dohody o zrušení sankcií sú spájané veľké očakávania všetkých zainteresovaných aktérov. Úspešnosť týchto očakávaní však bude podmienená konkrétnymi krokmi súčasného iránskeho vedenia. Pokiaľ v Iráne posilní svoje pozície súčasný umiernený režim, bude to mať vplyv na súčasné rozloženie síl na Blízkom východe i na širšie súvislosti súčasných medzinárodných vzťahov. Z tohto uhľa pohľadu skúmame aj dopad zahraničnej politiky Iránu po období vládnutia prezidenta Ahmadínežáda na vzťahy medzi Teheránom a štátmi v Perzskom zálive, ako aj kľúčovými štátmi v širšom regióne.
Kľúčové slová: Jadrový program, zrušenie sankcií, Rouhaniho centrizmus, náboženský faktor, iránsky pragmatizmus

The aim of this analysis is to evaluate the steps that Ruhani government did in order to change the regional and international position of Iran. The analysis examines key changes in foreign policy of Iran, since Ruhani took over the function, mainly the effort to solve the dispute with United states regarding the Iranian nuclear program. Signing the sanction lifting agreement raises big expectations of all involved players. The success of these expectations will be subject to specific steps of the current Iranian leadership. If Iran strengthens positions of its current moderate regime, it will have an influence to current inlfuencers distribution in the Middle East as well as broader context of current international relations. From this point of view we also examine the impact of Iranian foreign policy after the rule of president Ahmadinejad to relations between Teheran and GCC countries as well as key states in the broader region.
Key words: Nuclear Program, Lifting Sanctions, Rouhani Centrism, Religious Factor, Iranian Pragmatism
JEL: F51, N45

1 Úvod

V ostatných rokoch prežíva Blízky východ jedno z najturbulentnejších období svojej histórie a znamená pre Irán mnohé očakávania. Niektoré udalosti paradoxne posilnili regionálne postavenie Iránu. Invázia USA do Iraku v roku 2003 priniesla porážku jeho hlavného nepriateľa v regióne. Chaos a rozvrat, ktorý nastal v Iraku po odchode amerických vojsk a ktorý prispel k formovaniu neslávne známeho ISIS (Islamského štátu v Iraku a Sýrii) hodnotili v Teheráne ako prehru svojho úhlavného zahraničného nepriateľa – Spojených štátov amerických. Irán pomohol a pomáha Baššárovi Háfiz al-Asadovi, svojmu kľúčovému spojencovi v Sýrii, odolať tlaku občianskej vojny ako aj pokusom o jeho zvrhnutie. Napriek tomu je postavenie Iránu stále nestabilné. Táto krajina má pred sebou celý rad výziev týkajúcich sa regionálnej bezpečnosti ako aj hlboko zakorenených ekonomických problémov. Kontroverzný iránsky jadrový program a s tým súvisiace ekonomické sankcie západných krajín prispeli k rastúcemu napätiu v iránskej spoločnosti.

Iránska zahraničná politika prešla od víťaznej iránske islamskej revolúcie v roku 1979 viacerými obdobiami. Po prvopočiatočnom období vlády Chomejního vládnuce elity v krajine zistili, že vektor ich zahraničnej politiky „ani Západ ani Východ, ale islam“, vedie k medzinárodnej izolácii. Obdobie 90. rokov minulého storočia až do nástupu prezidenta Ahmadínežáda bolo charakteristické proreformným kurzom v zahraničnopolitických vzťahoch (obdobie prezidentov Rafsandžáního a Chatámího). Irán úspešne rozvíjal kontakty s krajinami Európskej únie a určité pozitíva dosiahol i v kontaktoch s niektorými arabskými krajinami, Ruskom a Čínou. Viacerí autori to prisudzujú iránskemu pragmatizmu, ktorý dostal podporu časti vládnucich elít.[1]

Prezident Ahmadínežád po svojom nástupe v roku 2005 cielene realizoval to, čomu hovoríme „stratégia riadeného chaosu“. Irán sa mal stať nielen regionálnou mocnosťou, ale vodcom všetkých moslimov. V záujme zabezpečenia národnej bezpečnosti sa angažoval v existujúcich konfliktoch na Blízkom východe s tým, že bez jeho účasti nebolo možné riešiť ani jeden z týchto konfliktov (na Západe to bol arabsko-izraelský konflikt, ako druhý bol konflikt v Iraku a neskôr aj v Sýrii, na Východe to bol afganský konflikt).

2 Fenomén Rúhání

Presvedčivé víťazstvo Rúháního v prvom kole prezidentských volieb v roku 2013 bolo pozitívnym signálom pre občanov Iránu i pre zahraničie. Už v samotnom začiatku svojho úradovania avizoval nový prístup k regionálnym a medzinárodným vzťahom, vďaka ktorému bude krajina menej izolovaná.[2] Rúhání viedol svoju kampaň za obnovenie nádeje v budúci hospodársky rast, ktorý bol podmienený ukončením medzinárodnej izolácie Iránu.

Od samotného začiatku v úrade prezidenta usiloval o zlepšenie obrazu islamskej republiky v medzinárodnej komunite, pričom vyhlásil, že on aj jeho vláda sú pripravení na jednanie so Západom. V jeho kabinete je veľa ministrov, ktorí majú vysokoškolské tituly z univerzít na Západe – v skutočnosti má jeho kabinet viac členov, ktorí majú tituly PhD. z amerických univerzít, ako má vo svojom kabinete prezident Obama.[3] Sú zástancami západných sociálnych hodnôt a keďže žili istý čas na Západe, chápu to, ako Západ vníma Irán lepšie ako ich predchodcovia.

[1] MÓZOVÁ, K. (2008): Teherán spája ideológiu a pragmatizmus; STYBAEV, T. (2015). Vnešnjaja politika Irana.
[2] ČECH, Ľ. (2013): Iranian interests in Afganistan and their contradictory character. s. 37-38.
[3] NAIM, M. (2013): The Case for Giving Iran's Scholar-Diplomats a Chance. In The Atlantic. 3.12. 2013.

Niektorí ľudia na Západe akosi ťažko vedia pochopiť, že „klerik v turbanu“ môže byť stúpencom reforiem, že nositeľom myšlienky slobody a ľudských práv môže byť moslimský duchovný a nie svetský politik. Situácia v Iránu je v tomto zmysle podstatne komplikovanejšia a ukazuje sa, že práve iránske ší'itske duchovenstvo je často nositeľom reformných a kritických myšlienok. Keď sa obzrieme len pár rokov nazad, boli to práve duchovní Chatámí a Rafsandžání, ktorí ako prezidenti krajiny boli výrazne otvorenejší, ako ich svetský nástupca Ahmadínežád.[4]

Zahraničná politika Rúháního sa líši od politiky Ahmadínežáda, avšak cieľ oboch zostáva rovnaký – posilnenie vplyvu Teheránu v regióne. Spoločné majú aj limity v slobode rozhodovania o otázkach zahraničnej politiky, do veľkej miery obmedzované právomocami Najvyššieho vodcu ako aj vplyvom uplatňovaným Revolučnými gardami. To ale neznamená, že Rúhání nemá žiaden vplyv v oblasti zahraničných záležitostí. Pravdou je, že musí súťažiť s ďalšími vplyvnými orgánmi o priazeň Najvyššieho vodcu, ktorého názor je rozhodujúci v kľúčových otázkach politiky. Rúhání nepatrí k Revolučným gardám a snaží sa o zníženie počtu bývalých členov gárd vo vláde aj v regionálnej politike, ako aj pri obchodných aktivitách, najmä čo sa týka štátnych objednávok. Spoločnosti, ktoré Revolučné gardy vlastnili alebo tie, ktoré boli s nimi úzko prepojené, ťažili zo sankcií. Ekonomická izolácia Iránu umožnila týmto spoločnostiam vyplniť priestor v iránskom hospodárstve, ktorý predtým patril súkromným podnikateľom.[5]

Stredová orientácia prezidenta Rúháního v oblasti zahraničnej politiky neznamená, že neexistuje istá kontinuita. To sa týka najmä toho, že Irán aj naďalej podporuje Asadov režim v Sýrii. Alí Akbar Velájatí, zahraničnopolitický poradca ajatolláha Alího Chameneího sa v tom to zmysle vyjadril jednoznačne: " Baššár Háfiz al-Asad je pre Iránsku islamskú republiku neprekročiteľnou hranicou, pretože si ho zvolili za prezidenta Sýrčania ... Sýrčania musia sami rozhodnúť o svojom osude a nikto za hranicami Sýrie nemôže vyberať za nich."[6] Aj napriek tomu sú medzi Rúháním a jeho predchodcom veľké rozdiely. Rúhání je presvedčený, že kľúčom k posilneniu postavenia Iránu v regióne je posilnenie jeho ekonomiky. Pre Rúháního je zlepšenie ekonomickej situácie v Iráne dôležité nielen pre podporu jeho vlády, ale aj pre zlepšenie postavenia a vplyvu Iránu v regionálnych a globálnych záležitostiach. V tomto zmysle zastáva súčasný iránsky prezident názor, že „ekonomická sila Iránu je kľúčovým komponentom jeho politického vplyvu.“[7] Z tohto dôvodu dosadil do svojho kabinetu technokratov a kľúčové pozície vo vláde „očistil“ od podporovateľov Ahmadínežáda. Pozitívne zmeny v iránskej ekonomike, ako napríklad stabilizácia meny, zníženie inflácie a čiastočné obnovenie dôvery v podnikanie, ktoré boli zavedené od nástupu Rúháního do funkcie, sú výsledkom kompetentnejšieho ekonomického manažmentu.

Pre hospodársku transformáciu má Irán dobré predpoklady. Keď krajinu porovnáme s inými štátmi bohatými na nerastné suroviny, má množstvo pozitív. K nim patrí diverzifikované hospodárstvo a prebytok obchodného salda. Krajina je zaradená do skupiny tzv. Next 11, tzn. jedenástich krajín, ktoré majú spoločne s krajinami BRICS (Brazília, Rusko, India, Čína a Južná Afrika) potenciál stať sa dynamickými a úspešnými ekonomikami 21. storočia.[8] To je významný a dôležitý signál pre zahraničných investorov.[9]

[4] TŮMA, M. (2015): Dohoda s Iránem: úspěch, nebo historická chyba?
[5] DEHGHANPISHEH, B. (2014): Nuclear Deal Heightens Tension Between President and Guards. In Reuters. 9.2. 2014.
[6] Poradca Chameneího: Sýrčania musia sami rozhodnúť o Asadovi. In SME.sk. 6.12.2015.
[7] MALONEY, S. (2014): Rouhani Report Card: A Year of Economic Stabilization and Suspense.
[8] People. Potential. Possibilitie. Goldman Sachs N-11 Equity Portfolio: A sub-fund of Goldman Sachs

Rúhání celkom oprávnene predpokladá, že Irán je vnímaný ako krajina s veľkým nenaplneným ekonomickým potenciálom. Irán má pracovný trh s viac ako 70 miliónmi ľuďmi, ktorí predstavujú vysoko vzdelanú pracovnú silu. Mnohí Iránci, ktorí žijú v zahraničí môžu predstavovať akési ekonomické a kultúrne prepojenie Iránu, regiónu a Západu. V októbri 2014 sa v Londýne konalo Fórum Európa-Irán, ktoré bolo zamerané na obchodné a investičné príležitosti na iránskom trhu po zrušení sankcií.[10] Ako vidno, podnikateľská sféra sa pripravovala na ukončenie sankcií s predstihom a s veľkými očakávaniami investorov.

Rúhání pochopil, že zmeny v zahraničnej politike Iránu predpokladajú riešenie celej rady otázok, na prvom mieste však otázku iránskeho jadrového programu.

3 Jadrová dohoda a nové možnosti iránskej zahraničnej politiky

Vyriešenie sporu týkajúceho sa iránskeho jadrového programu bolo kľúčové pre iránsku ekonomiku a ukončenie jeho medzinárodnej izolácie. To ale neznamená, že prezident a jeho vláda nepodporujú tento program.[11] Vláda prezidenta Rúháního preferovala dosiahnutie kompromisu, vďaka ktorému si Irán zachová svoje právo na využívanie jadrových technológií a zároveň odstráni prekážky v posilňovaní vplyvu v regióne a vo svete, ktoré jadrový program predstavoval. Dohoda, podpísaná medzi Iránom a krajinami P5+1 (USA, Rusko, Čína, Veľká Británia, Francúzsko a Nemecko) znížila hrozbu použitia jadrových zbraní Iránom. Jej pozitívny vplyv očakávajú všetky zainteresované strany. Pre Spojené štáty bolo stále viac zložitejšie formulovať pre Blízky východ ucelenú stratégiu, zodpovedajúcu „špeciálnemu vzťahu“ k Izraelu, Saudskej Arábii, štátom Perzského zálivu a k Iránu. Ako píše Roger Howard,[12] Spojené štáty sa cítili uväznené v konflikte s Iránom a potrebovali vrátiť Irán späť do hry, obnoviť diplomatické a hospodárske kontakty a súčasne si zachovať úlohu nositeľa ochrany a stability v regióne.[13]

Pozitívne dopady zrušenia medzinárodných sankcií očakáva aj Irán. Úspešnosť týchto očakávaní však bude podmienená ďalšími konkrétnymi krokmi súčasného iránskeho vedenia. Pokiaľ v Iráne posilní svoje pozície súčasný umiernený režim, bude to mať vplyv na súčasné rozloženie síl na Blízkom východe i na širšie súvislosti súčasných medzinárodných vzťahov.

Rúhání musel a ešte bude musieť prekonávať domáci odpor voči nukleárnej dohode. Domáci politickí odporcovia oponujú Rúhánímu a jeho vláde jednoducho preto, že chcú z toho vyťažiť politický kapitál a presvedčiť ľudí, že akákoľvek dohoda môže oslabiť postavenie Iránu. Kým väčšina Iráncov chápala súvislosť medzi sporom okolo jadrového programu a zlou ekonomickou situáciou v krajine, mnohí stále veria, že iránsky jadrový program bol konkrétnym vyjadrením jeho vedeckých a konštrukčných schopností a znalostí. Úspešné vyjednávanie nepochybne zlepšilo povesť prezidenta Rúháního a jeho ministra zahraničných vecí Muhammada Javada Zarifa ako lídrov, ktorí dokážu vyviesť Irán z medzinárodnej izolácie.

Vodca ajatolláh Chameneí ešte v priebehu rokovaní o jadrovom programe viackrát vyslovil obavy, či cena vyplývajúca z podpísania jadrovej dohody bude stáť za to: „Rozhovory so Spojenými štátmi otvárajú brány ich ekonomickému, kultúrnemu, politickému a bezpečnostnému

---

Funds SICAV. s. 3.

[9] AMIR-MOKRI, C. – BIGLARI, H. (2015): A Windfall for Iran? The End of Sanctions and the Iranian Economy. In Foreign Affairs. 20.10.2015.

[10] SAUL, J. (2014): Corporate Iran Pins Hopes on Overseas Financial Charm Offensiv In Reuters. 8.10. 2014.

[11] TEREM, P. (2011): Význam vlastníctva jadrových zbraní, 2011. s. 78-93.

[12] HOWARD, R. (2009): Iránská ropa, s. 35.

[13] KUCHARČÍK, R. (2010): Miesto USA v súčasnej medzinárodnej politike v kontexte novej národnej bezpečnostnej stratégie, s. 10.

vplyvu."[14] Avšak ani on si zrejme nebol istý, či pokračujúca ekonomická izolácia Iránu nespustí v krajine nepokoje, ktoré by mohli ohroziť vládny režim. Napokon sa 3. 9. 2015 vyslovil za prijatie jadrovej dohody za podmienky, že sankcie voči Iránu budú skutočne zastavené. V opačnom prípade Irán svoj jadrový program iba pozastaví.[15]

Irán je tak na ceste k posilneniu svojho postavenia a vplyvu, ale štáty v regióne voči nemu nebudú menej podozrievavé, ako sú teraz. Úspešné riešenie sporu okolo iránskeho jadrového programu takisto neznamená, že vplyv Iránu v regióne bude okamžitý. Stabilizácia ekonomiky, ako základ tohto procesu, bude zrejme trvať roky.

4 Hľadanie platformy spolupráce Irán – USA

Úspešné rokovania o iránskom jadrovom programe znamenali významný pokrok vo vývoji vzťahov medzi USA a Iránom a to najmä z toho dôvodu, že takéto osobné a dlhodobé rokovanie medzi obidvomi stranami prebehlo prvýkrát od narušenia ich vzťahov v dôsledku revolúcie v roku 1979. No aj tak treba rátať s tým, že vzťahy medzi týmito dvomi krajinami sa budú normalizovať pomalšie v dôsledku hlbokej nedôvery prameniacej z histórie a veľkými rozdielmi v ich názoroch na súčasné problémy, ako napríklad vojna v Sýrii.

Podľa analytikov nie je vylúčené, že iránsky prezident okrem jadrovej dohody má v pláne aj vytvorenie akéhosi pracovného vzťahu s Washingtonom. To sú však skôr dohady a bližšie detaily tohto plánu nie sú známe. Je však veľmi pravdepodobné, že k tomu môže Irán využiť obáv Spojených štátov a Západu, týkajúcich sa hrozby radikálnych sunnitských moslimov. V súvislosti so vznikom a rozmachom Islamského štátu spomenul možnú spoluprácu Iránu a USA v boji proti „teroristických skupinám v Iraku a v iných krajinách.“[16] Takýto krok bol však neprijateľný pre mnohých predstaviteľov iránskeho režimu, vrátane armády. Myšlienka otvorenej spolupráce so Spojenými štátmi v Iraku bola napokon zamietnutá verejným vyhlásením Najvyššieho vodcu, v ktorom sa vyjadril, že „Irán nepodporuje žiadne zasahovanie zo zahraničia, a že je zásadne proti zasahovaniu zo strany Spojených štátov.“[17]

Aj napriek neustálemu odporu Najvyššieho vodcu, stále existuje možnosť, že Teherán si vybuduje bližšie vzťahy s Washingtonom v záujme riešenia problematických krajín, akými sú Irak a Afganistan. Irán má o tieto krajiny dlhodobý záujem spojený so zemepisnými reáliami a hlbokými historickými a náboženskými väzbami. Jeho záujem o stabilitu v týchto krajinách sa zhoduje so záujmami USA. Avšak jeho angažovanosť v týchto krajinách je väčšia. Irán a Západ majú spoločného nepriateľa – radikálnych sunnitských džihádistov, ktorí si našli úrodnú pôdu v Iraku a krajinách východného Stredomoria (Levanty). Geografické a historické skutočnosti naznačujú, že Irán má ešte väčší záujem ako USA na tom, aby sa z Iraku stala stabilná a fungujúca krajina. V konečnom dôsledku by mohli Irán a Spojené štáty pri priaznivých podmienkach zaviesť v regióne „modus vivendi“, v ktorom by boli neformálne uznané kľúčové bezpečnostné záujmy každej krajiny a zavedené určité pravidlá správania. Takýto spôsob spolužitia je však zatiaľ hudbou budúcnosti.

[14] Ajatolláh Chameneí zakázal rokovania so Spojenými štátmi. In: TVnoviny.sk.
[15] Chameneí podpořil jadernou dohodu – volá po zrušení sankcí. In Aktuálně.cz.
[16] HAFEZI, P. (2014): Iran Says Envisages Iraq Role with U.S. if Washington Tackles Regional Militants. In Reuters, 14.6. 2014.
[17] REZAIAN, J. (2014): Iran's Leader Says Tehran and Washington Not Aligned on Iraq. In Washington Post, 22. 6. 2014.

5 Irán a štáty v zálive – zložité hľadanie konsenzu

Štáty Perzského zálivu vnímajú Irán rôzne a ich vzťahy k tejto krajine sa tiež líšia. Napríklad Omán má s Iránom dobré vzťahy a v minulosti bol sprostredkovateľom medzi Washingtonom a Teheránom. Na druhej strane je nepravdepodobné, že Saudská Arábia bude niekedy dôverovať zámerom Iránu v regióne. Vyplýva to najmä z toho, že obe krajiny sami seba vnímajú ako vodcov moslimského sveta. Irán sám seba považuje za nezávislejšiu a vyspelejšiu spoločnosť v porovnaní so Saudskou Arábiou. Niekedy má odmietavý postoj k tomu, čo vníma ako tendenciu Rijádu riešiť problémy krátkodobo a aj k jeho pomerne jednoduchému vnímaniu dynamiky v regióne. Tento názor sa dá vysvetliť tým, že Teherán je presvedčený o správnej voľbe pri podpore Asada v Sýrii. Na druhej strane Saudská Arábia naštartovala súčasnú hrozbu, ktorú predstavujú islamské frakcie, tým, že tieto frakcie podporuje.

Krajiny Perzského zálivu sa obávajú toho, že sa Spojené štáty sťahujú z regiónu. Všetky tieto krajiny vnímajú USA ako hlavnú záruku bezpečnosti. Počítajú s tým, že pokiaľ budú mať Spojené štáty svoje vojská v regióne, nebudú sa oni musieť zaoberať hegemonickými úsiliami Iránu. No zároveň sa niektoré krajiny zálivu obávajú akejkoľvek jadrovej dohody s Iránom. Týka sa to rovnako detailov akejkoľvek dohody (ktorá, ako sa oni obávajú, bude príliš zhovievavá) ako aj obáv z toho, že akýkoľvek regionálny kompromis medzi Teheránom a Washingtonom bude na účet ich záujmov v regióne.

Aj napriek tomu sa vzťahy medzi Iránom a väčšinou z jeho susedov v zálive zlepšili po tom, ako odišiel z úradu prezident Ahmadínežád. Kuvajtský emir navštívil Teherán prvýkrát v júni 2014, kedy sa stretol s Najvyšším vodcom. Táto návšteva bola dôsledkom obnovenia diplomatických vzťahov medzi Iránom a Spojenými arabskými emirátmi v novembri 2013, kedy ministri zahraničných vecí v Teheráne otvorene prejavili vzájomné priateľské vzťahy. Bol to obrovský pokrok v porovnaní s Ahmadínežádovou provokatívnou návštevou sporného ostrova Abu Musa, v dôsledku ktorej Spojené arabské emiráty stiahli svojho veľvyslanca z krajiny.

Rúhání sa pozitívne vyjadril aj ku skutočnosti, že sa zmenšujú rozdiely medzi Teheránom a Rijádom týkajúce sa ich názorov na regionálnu politiku. Zástupca ministra zahraničia Iránu Hussein Amir-Abdullahian navštívil kráľovstvo v auguste 2014 a minister zahraničia Zarif v Rijáde osobne vyjadril sústrasť nad úmrtím kráľa Abdulláha v januári 2015. Vymenovanie Alího Šamkáního do funkcie tajomníka Najvyššej národnej bezpečnostnej rady tiež potvrdilo prístup Rúháního vlády k bezpečnosti v regióne. Šamkání je nielen etnickým Arabom, ale aj bývalým iránskym ministrom obrany, ktorému kráľ Fahd udelil v roku 2000 najvyššie saudskoarabské vyznamenanie – Rad Abdulazíza al-Sauda – za posilnenie vzťahov medzi Iránom a Saudskou Arábiou. Avšak obavy Saudskej Arábie z možnej iránskej pomoci jemenským rebelom a obavy Iránu týkajúce sa podielu Saudskej Arábie na znižovaní cien ropy potvrdzujú, že aj napriek snahám o zlepšenie, vzájomné vzťahy medzi Iránom a Saudskou Arábiou budú napäté.[18]

Napätie medzi Iránom a Saudskou Arábiou má viacero dôvodov. Ako dva najmocnejšie štáty v regióne súperia o to, kto bude mať väčší vplyv. No táto rivalita má aj náboženské základy. Saudská Arábia je kolískou islamu, strážcom jeho dvoch posvätných miest a zástancom sunnitského islamu. Irán je prirodzeným vodcom šíitského islamu a jediným teokratickým štátom na svete. Šíiti v Saudskej Arábii a Bahrajne sú obeťami diskriminácie a sunniti v Iráne sa zase sťažujú na obmedzenia týkajúce sa ich slobody vierovyznania. Obe krajiny majú niektoré spoločné záujmy, vrátane hrozieb zo strany sunnitských extrémistov ako aj strednodobé či

[18] MOGHTADER, M . (2015): Iran's Rouhani Says Countries Behind Oil Price Drop Will Suffer. In: Reuters, 13.1. 2015.

dlhodobé rozširovanie bilaterálnych vzťahov v oblasti obchodných stykov. No je otázne, či tieto dve krajiny dokážu prekonať rozdiely v ideológii a boj o vplyv v regióne.

6 Vzťahy v širšom regióne

Ďalšie dva štáty v regióne, ktoré budú sledovať zmeny v iránskej zahraničnej politike pod vedením prezidenta Rúháního, sú nearabský Izrael a Turecko. Čo sa týka Izraela, je len málo, čo by Rúhání mohol spraviť, aby zmenil postoj Jeruzalema k Teheránu. Opakovane vyslovený názor Teheránu, že Izrael je nezákonný štát nedáva ani veľa priestoru na zmeny. Avšak namiesto Ahmadínežádovho popierania holokaustu Rúhání zvolil jemnejší tón, keď označil iránsky odpor voči Izraelu za viac politický ako náboženský problém. To, že prezident Rúhání zablahoželal židom na celom svete k Novému roku prostredníctvom sociálnych médií a aj fakt, že vláda finančne podporuje jedinú židovskú nemocnicu v Teheráne naznačuje zmeny v porovnaní s predchádzajúcou konfrontačnou politikou. Aj napriek tomu sa podstata iránskej politiky voči Izraelu nemení, hlavne v jeho podpore Hizballáhu v Libanone a palestínskym povstalcom.

Naopak Turecko má stále lepšie vzťahy s Iránom, aj keď ide len o pragmatické vzťahy. Ankara a Teherán majú diametrálne odlišné názory na problém v Sýrii. Tieto dve krajiny sú aj obchodnými rivalmi v Strednej Ázii. No ani to im nebránilo, aby našli spoločnú reč v mnohých otázkach. Irán sa snaží prehliadať nezhody kvôli Sýrii a sústrediť sa na oblasti spoločného záujmu, ako napríklad ekonomické vzťahy. Rúhání taktiež poznamenal, že Irán a Turecko „sú pripravené zlepšiť vzájomnú spoluprácu s cieľom upevniť stabilitu v regióne.“[19] Irán vníma Turecko ako potenciálneho partnera, keďže sám má problematické vzťahy s viacerými susednými arabskými štátmi. Turecko zase vníma Irán ako potenciálne lukratívny vývozný trh pre svoje produkty a služby. Dôvody oboch štátov môžu položiť základy pragmatických vzťahov založených na spolupráci. Avšak ani jeden z nich neposkytuje základ pre hlbšie záväzky, najmä kvôli zásadným rozdielom v ich viere a regionálnej politike.

Bude zaujímavé sledovať, ako sa budú vyvíjať vzťahy s Tureckom po turecko-ruskom incidente (zostrelenie ruského vojenského lietadla Tureckom). Irán je významným partnerom Moskvy, čo bolo potvrdené aj na stretnutí lídrov Ruska a Iránu na summitu Fóra krajín vyvážajúcich plyn (GECF) v Teheráne 23. novembra 2015.

7 Záver

Pod vedením prezidenta Rúháního Irán dostáva šancu stať sa menej izolovaným a vplyvnejším štátom na Blízkom východe, najmä pri narastajúcom vodcovskom vákuu v regióne. Rúhání je znalec režimu a ako prezident je sofistikovanejší ako jeho predchodca. Vďaka tomu má potenciál viesť iránsku politiku tak, aby využila túto príležitosť. Avšak Rúhánímu stoja v ceste pri realizácii jeho plánov viaceré prekážky – doma sú to najmä jeho konzervatívni odporcovia a Najvyšší vodca a v regióne sú to krajiny, ktoré stále vnímajú Irán cez náboženskú prizmu.

Rúhánímu sa podarilo zmierniť tón iránskej zahraničnej politiky po období konfrontačnej politiky bývalého prezidenta Ahmadinežáda. Urobil prvý krok. Aby však mohol významne zmeniť postavenie Iránu v regióne, bude musieť riešiť problémy a zlepšiť niekoľko kľúčových vzťahov. Úspešné ukončenie sporu okolo iránskeho jadrového programu položilo základy procesu obnovy iránskej ekonomiky a môže viesť k určitej forme vzťahov so Spojenými štátmi.

[19] SHANAHAN, R. (2015): Iranian foreign policy under Rouhani. In: Lowy Institute for International Policy. s. 10.

Rozmach sunnitských extrémistických skupín je spojený s bezpečnostnými záujmami, ktoré sú spoločné pre Irán aj arabské krajiny, a na ktorých by mohli budovať svoje vzťahy. Otázkou však zostáva, či tieto alebo aj iné spoločné záujmy dokážu prekonať pretrvávajúcu hlbokú nedôveru a rozdiely medzi Iránom a jeho susedmi. Žiadna dohoda zrejme nezmierni obavy susedných štátov týkajúce sa iránskej regionálnej politiky a jeho ambícií v regióne.

Pokiaľ má štát úspešne fungovať v súčasnej globálnej ekonomike, musí sa prispôsobiť nesmiernej dynamike zmien a skutočnosti, že zahraničné vplyvy sú súčasťou tohto systému. Iránska islamská republika dnes stojí na pomyseľnom rázcestí a musí si jednoznačne odpovedať na dve základné otázky. Po prvé, či otvorí svoju ekonomiku svetu a po druhé, či je ochotná svoju ekonomiku reformovať.

Politické a náboženské elity krajiny sa obávajú vplyvu tejto reformy na iránsku spoločnosť. Ekonomická reforma nie je jednoduchá záležitosť a dnes je ťažké presne odhadnúť, aké budú širšie dopady reforiem na krajinu. Pokiaľ však Irán chce využiť výhody, ktoré sa ponúkajú zo zrušenia sankcií, bude musieť nájsť spôsob, ako presvedčiť tých, ktorí majú pochybnosti o voľnom trhu a potrebe zahraničných investícií.

Iránskej vláde sa ponúka možnosť začleniť sa do globálnej ekonomiky a využiť výhody, ktoré sú s tým spojené. Dnešný svet nie je nastavený na uzatváranie sa štátov a ich ekonomík. Zmenil sa a očakáva, že štáty prehodnotia dejinné (aj keď niekedy nepríjemné) skúsenosti a že budú prijímať v súvislosti s ekonomickou budúcnosťou krajiny pragmatické rozhodnutia. Iránci veľakrát v minulosti preukázali, že sú pragmatici.

Zoznam použitej literatúry

ADAŠKOVÁ, D. (2014):. Dočasná nukleárna dohoda s Iránom a jej dopady na regionálnu bezpečnosť. In: *Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov 2014: zborník vedeckých prác*. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2014. s. 7-15. ISBN 978-80-225-3886-2.

Ajatolláh Chameneí zakázal rokovania so Spojenými štátmi. [online]. In: *TVnoviny.sk.* [Citované 20. 11. 2015.] Dostupné na internete: http://www.tvnoviny.sk/zahranicne/1807175_ajatollah-chamenei-zakazal-rokovania-so-spojenymi-statmi.

AMIR-MOKRI, C. – BIGLARI, H. (2015). A Windfall for Iran? The End of Sanctions and the Iranian Economy. [online]. In: *Foreign Affairs*. [Citované 24. 11. 2015.] Dostupné na internete:https://www.foreignaffairs.com/articles/iran/2015-10-20/windfall-iran.

ČECH, Ľ. (2013). Irarian interests in Afganistan and their contradictory character. In: *Strategic Impact,* 2013, roč. 48, č. 3. s. 25-38. ISSN 1841-5784.

ČEJKA, M. (2013). Jaký bude nový íránský prezident? [online]. In: *IHNED.cz*. [Citované 20. 11. 2015.] Dostupné na internete: http://www.iir.cz/article/jaky-bude-novy-iransky-prezident.

DEHGHANPISHEH, B. (2014). Nuclear Deal Heightens Tension Between President and Guards. [online]. In: *Reuters* [Citované 21. 11. 2015.] Dostupné na internete: http://www.reuters.com/article/2014/02/09/us-insight-nuclear-deal-insightidUSBREA1804120140209.

HAFEZI, P. (2014). Iran Says Envisages Iraq Role with U.S. if Washington Tackles Regional Militants. [online]. In: *Reuters* [Citované 22. 11. 2015.] Dostupné na internete: http://www.reuters.com/article/2014/06/14/us-iraqsecurity-iran-rouhani idUSKBN0EP0AC20140614.

HOWARD, R. (2009). *Iránská ropa*. Praha: Deus 2009. 192 s. ISBN 978-80-87087-58-9.

Chameneí podpořil jadernou dohodu – volá po zrušení sankcí. [online]. In: *Aktuálně.cz*. [Citované 22. 11. 2015.] Dostupné na internete: http://zpravy.aktualne.cz/zahranici/chamenei-podporil-jadernou-dohodu-vola-po-zruseni-sankci/r~515f323e523211e58c710025900fea04/.

JOHNSON, K. (2015). The Next Iranian Revolution. [online]. In. *Foreign Policy*. [Citované 20. 11. 2015.] Dostupné na internete:http://foreignpolicy.com/2015/06/25/the-next-iranian-revolution-oil-gas-opec-eu-sanctions/.

KUCHARČÍK, R. (2010). Miesto USA v súčasnej medzinárodnej politike v kontexte novej národnej bezpečnostnej stratégie. In: *Medzinárodné vzťahy: vedecký časopis pre medzinárodné politické, ekonomické, kultúrne a právne vzťahy,* Bratislava: Fakulta medzinárodných vzťahov EU, roč. 8, č. 1, s. 7-22. ISSN 1336-1562. (2010).

MALONEY, S. (2014). Rouhani Report Card: A Year of Economic Stabilization and Suspense. [online]. In: *Markaz*. Brookings Institution, 19 August 2014. [Citované 20. 11. 2015.]Dostupné na internete: http://www.brookings.edu/blogs/iran-at-saban/posts/2014/08/07-rouhani-reportcard-iran-economy-sanctions-oil.

MOGHTADER, M. (2015). Iran's Rouhani Says Countries Behind Oil Price Drop Will Suffer. [online]. *Reuters*. 13 January 2015. [Citované 20. 11. 2015.] Dostupné na internete: http://www.reuters.com/article/2015/01/13/us-energy iranrouhaniidUSKBN0KM0PE20150113.

MÓZOVÁ, K. (2008). Teherán spája ideológiu a pragmatizmus. [online]. In: EurActiv.sk. [Citované 20. 11. 2015.] Dostupné na internete: http://www.euractiv.sk/obrana-a-bezpecnost/analyza/teheran-spaja-ideologiu-a-pragmatizmus.
STYBAEV, T. (2015). Vnešnjaja politika Irana. Meždunarodnoje položenije i vnešnjaja politika Irana.

NAIM, M. (2013). The Case for Giving Iran's Scholar-Diplomats a Chance. [online]. In: *The Atlantic*. 3. 12. 2013. [Citované 19. 11. 2015.] Dostupné na internete: http://www.theatlantic.com/international/archive/2013/12/the-case-for-givingirans-scholar-diplomats-a-chance/282010/.

ÖZKUL, Í. (2015). Íran nükleer anlaşmasi ekonomiyi nasil etkiler? [online]. In: *DUNYA*. [Citované 20. 11. 2015.] Dostupné na internete: http://www.dunya.com/iran-nukleer-anlasmasi-ekonomiyi-nasil-etkiler159436yy.htm.

People. Potential. Possibilitie. Goldman Sachs N-11 Equity Portfolio. [online]. A sub fund of Goldman Sachs Funds SICAV. [Citované 20. 11. 2015.]. s. 3. Dostupné na internete: http://www.goldmansachs.com/gsam/docs/funds_international/brochures_and_ales_ais_und_literature/aisor_brochure_n-11_en.pdf.

Poradca Chameneího: Sýrčania musia sami rozhodnúť o Asadovi. [online]. In: *SME.sk,* 6.12.2015. [Citované 20. 11. 2015.] Dostupné na internete: http://www.sme.sk/c/8095556/poradca-chameneiho-syrcania-musia-sami-rozhodnutoasadovi.html#ixzz3tccSpSRZ.

REZAIAN, J. (2014). Iran's Leader Says Tehran and Washington Not Aligned on Iraq.[online]. In: *Washington Post*, 22. 6. 2014. [Citované 20. 11. 2015.] Dostupné na internete: http://www.washingtonpost.com/world/irans-leader-says-tehran-and-washingtonnot-aligned-on-iraq/2014/06/22/45a496b8-2d5b-47fa-917b-9f2d61a1ccbe_story.html.

SAUL, J. (2014). Corporate Iran Pins Hopes on Overseas Financial Charm Offensive.[online]. In: *Reuters*. 8. 10. 2014. [Citované 20. 11. 2015.] Dostupné na internete: http://www.reuters.com/article/2014/10/08/iraninvestmentidUSL6N0S13UL20141008.

SHANAHAN, R. (2015). Iranian foreign policy under Rouhani [online]. In: *Lowy Institute for International Policy*. s. 10. [Citované 20. 11. 2015.] Dostupné na internete: http://www.lowyinstitute.org/publications/iranian-foreign-policy-under-rouhani.

TEREM, P. (2011). Význam vlastníctva jadrových zbraní. In: *Prehlbovanie konceptu bezpečnosti - implikácie pre teóriu a prax medzinárodných vzťahov.* Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, 2011. 15 s. ISBN 978-80-557-0289-6.

TŮMA, M. (2015). Dohoda s Iránem: úspěch, nebo historická chyba? [online]. In: *Mezinárodní politika*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2015. [Citované 20. 11. 2015.] Dostupné na internete: http://www.iir.cz/article/dohoda-s-iranem-uspech-nebo-historicka-chyba#.

DETERMINANTS OF TOTAL FACTOR PRODUCTIVITY IN THE EUROPEAN UNION

Petra Čekmeová

Faculty of Economics and Administration, Masaryk University, Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic,
e-mail: 441117@mail.muni.cz

As the productivity in the European Union´s member states is continuosly declining, an interesting question arises. Which factors are responsible for this unfavourable development? The aim of this paper is to identify the most significant determinants of the Total Factor Productivity growth in the European Union. Applying different development theories, we consider 5 groups of possible determinants. We use Bayesian Model Averiging method to overtake a problem with model uncertainty. The analysis is executed on yearly observations for 19 member states of the European union covering the period from 1995 to 2013. The result suggest that the most robust determinants are conditions on labour market, infrastructure investments and structural factors.[1]

Key words: Determinants of Total Factor Productivity, European Union, Bayesian Model Averaging, Development Theories
JEL:. C11, E60, E47

1 Introduction

Many economists and policy makers are concerned about the development of total factor productivity as it is considered to be the most important factor of the economic growth. The higher is the total factor productivity of the country the higher is its economic performance and its competitiveness. Therefore, a continuosly declining trend of total factor productivity in the European Union constitutes a serious problem. Hovewer, to be able to improve the Europen productivity it is necessary to known the factors which are responsible for this unfavourable development.

The goal of this paper is to identify the most significant determinants of the Total Factor Productivity growth in the European Union. As the economic theory provides a large set of possible factors which could explain the variation in the European productivity, an inference based on one (possibly incorrect) regression model is precarious. To overcome the problem of model uncertainty we apply a method called Bayesian Model Averaging. Thus, the contribution of explanatory variables is assessed based on a weighted average over all possible models. The analysis is executed on yearly observations for 19 member states of the European union covering the period from 1995 to 2013.

The paper is organized as follows. After a short introduction, the second section introduces the issue of total factor productivity and its development in the European Union. Moreover, it includes a brief theoretical overview of various productivity determinants with aim

[1] Supported by the specific research project No. MUNI/A/1223/2014 at Masaryk University.

to clarify the choice of explanatory variables for the empirical analysis. The third section introduces a Bayesian model averaging method and data applied in this study. The last section contains concluding remarks summarizing the main results of our analysis.

2 Total Factor Productivity – Theory and Empirics

2.1 Total Factor Productivity and its Development in the European Union

Total factor productivity (TFP)[2] reflects the ability of production factors to jointly generate output.[3] On the contraty to partial measures of productivity, it considers the contributions of labour, physical, human an other intangible capital to the output growth.[4] With respect to its computation, TFP growth is derived as residual catching up that part of output growth which can not be attributed to extensive factors.

Economists and policy makers are interested in the development of TFP as it is considered to be the most important factor of GDP growth and cross-country differences in income. The crucial role of TFP in explaining economic growth was already approved in the works of Abramowitz,[5] Solow[6] and later by Romer,[7] Krugman[8] or Hall and Jones.[9] Moreover, total factor productivity can be used as proxy for national competitiveness.[10]

Table 1: Average TFP growth in the member states of the European Union

Country	*1990-2000*	*2000-2010*	*2010-2014*	*Country*	*1990-2000*	*2000-2010*	*2010-2014*
Austria	-0,74	0,72	0,51	Italy	0,71	0,81	-0,73
Belgium	-0,76	0,42	0,84	Latvia	-	2,44	2,50
Bulgaria	-2,23*	1,80	0,78	Lithuania	-	3,29	2,24
Croatia	5,29*	-1,12	-0,58	Luxembourg	1,25	-1,20	-1,87
Cyprus	1,74	-0,93	-0,77	Malta	3,42	-1,63	1,83
Czech republic	-1,15*	-2,20	0,59	Netherlands	0,62	0,76	0,60
Denmark	0,73	-1,12	0,85	Poland	3,99	-1,57	-1,14
Estonia	5,83*	3,96	1,11	Portugal	-1,11	0,80	1,02

[2] As synonym for Total factor productivity is also used a term Multi-factor productivity (MFP).
[3] CompNet Task Force (2015): Compendium on the diagnostic toolkit for competitiveness, p. 13.
[4] The Conference Board (2015): Total Economy Database: Sources & Methods, p. 13
[5] Abramowitz, M. (1956): resources and output trends in the United States since 1870. pp. 5-23.
[6] Solow, R. (1957): Technical change and the aggregate production function, pp. 312-320.
[7] Romer, P. (1990): Endogenous technological change, pp. 71-102.
[8] Krugman, P. (1994): The age of diminishing expectations. US Economic Policy in the 1990s.
[9] Hall, R. – Jones, C. (1999): Why do some countries produce so much more output than others? p. 83-116
[10] See for instance: CompNet Task Force (2015): Compendium on the diagnostic toolkit for competitiveness.

Finland	1,97	-1,44	-1,59	Romania	3,86	4,90	1,28
France	-0,52	0,58	-0,54	Slovakia	3,37	-2,57	-0,78
Germany	-1,10	0,91	-0,74	Slovenia	2,83	2,04	1,37
Greece	0,83	1,60	-1,82	Spain	0,78	0,82	0,31
Hungary	-2,12	1,17	-0,55	Sweden	-0,98	1,65	-0,53
Ireland	2,64	-0,70	1,88	United Kingdom	0,56	0,80	-0,53

Note: * average TFP growth for 1995-1999, - data are not available

Source: Own calculations based on The Conference Board Total Economy Database™.

The long-term development of the total factor productivity in the European Union (EU) is not favourable. Although there was an slighty rising trend of TFP before the global financial crisis, the EU is still less productive than the USA. According to our calculations based on data from Pen World Table the productivity level in the EU, measured by TFP, was just 78% of the US level in 1990 and only 76% in 2010. The average productivity gap of the EU with USA during these 20 years reached 22 percentage points. Looking at the country level data, only three (Ireland, Luxembourg, United Kingdom) countries enjoyed an average TFP level higher than the US level during the period from 1990 to 2010. However, it is necessary to point out that we can observe certain differences in productivity levels (TFP) among the member states. Not surprisingly, the old member states are generally more productive than those with membership acquired after 1995.

On the contrary to the clear trend in the development of the TFP level in the European Union (an upward trend before the global crisis followed by a downvard trend after the crisis), the dynamics of the TFP showed greater variability (both over the decades and among the member states). The average growth rates of TFP in the individual member states are depicted in the Table 1. At least two important fact can be observed from the presented data. First, the member states with lower initial level of productivity achieved in generally higher growth rates than the mature member states (catch-up effect). From major economies France realized the lowest growth rates in the analysed period. On the contrary Romania showed the strongest improvement in productivity growth. Second, negative growth rates of TFP were already observed in the majority of EU member states before the global crisis. We suppose that the crisis was not the main factor of the falling productivity in the European Union. It more likely constituted a catalyzator which revealed the long-term structural problems of the Euroepan countries.

2.2 Determinants of Total Factor Productivity

In the context of endogenous growth theories the primary role in fostering productivity belongs to technological progress and human capital. The innovation based theories, developed by Romer,[11] Grossman and Helpman,[12] Aghion and Howitt,[13] relies on the stimulating effects of

[11] Romer, P. (1990): Endogenous technological change, pp. 71-102.

R&D activities through their impact on innovations. Both domestic and foreign R&D activities matter. The transmission of technologies trough trade and FDI was emphasized by Coe and Helpman[14] or Nadiri and Kim.[15] As Aiyar and Feyrer[16] poited out various factors such as openness, geography, legal framework, human capital, can influence the efficacy with which new technologies are adopted.

The human capital based theories of Romer[17] and Lucas[18] emphasize the postitive effect of skilled labour force on the productivity growth. The same conlusion is made by empirical works of Barrro and Lee[19] or Benhabib and Speigel.[20] Skilled workers are more capable to efficiently use existing technologies and create new ones.[21] Moreover, human capital facilitates the adoption of innovations from abroad. Authors such as Berman et al.[22] or Redding[23] pointed out the complementary relation between technological progress and human capital.

The institutional theories brought a significant contribution to the analyzis of productivity drivers concluding that an institutional framework is decisive for the country´s long-term development.[24] Based on this fact, the researchers incorporated various institutional factors in their analysis such as bureaucratic inefficiency, corruption, crime and market regulations, civil liberties and political rights.[25] With shift in perception of growth determinants, the contribution of labour market institutions to productivity improvements were also taken into account.[26]

The impact of international collaboration has been already mentioned. Beside its positive effect on the technological spillover, FDI could boost productivity through their impact on the degree of domestic competition.[27] Similarly, foreign trade creates pressures on the competitive position of domestic firms.[28]

Among the other factors with noticeable impact on the productivity development we can inclue ICT,[29] infrastructure, relative size of services in the economy, development of financial markets,[30] share of private savings, size of government, initial level of economic development and share of urban population.[31] Moreover, Baudry and Green[32] showed that population growth facilitates innovations due to population pressures.

---

[12] Grossman G. – Helpman, E. (1991): Innovation and Growth in the Global Economy.
[13] Aghion, P. - Howit, P. (1992): A model of growth through creative destruction, pp. 323-351.
[14] Coe, D. T. - Helpman, E. (1995): International R&D spillovers, pp. 859-887.
[15] Nadiri, M. I. - Kim, S. (1996): International R&D spillovers, trade and productivity in major OECD countries.
[16] Aiyar, S. - Feyrer, J. (2002): A Contribution to the Empirics of Total Factor Productivity.
[17] Romer, P. M. (1986): Increasing returns and long-run growth, pp. 1002-1037.
[18] Lucas, R. (1998). On the mechanism of economic development, pp. 3-42
[19] Barro, R. – Lee, J. (2001): International data on educational attainment: updates and implications, pp. 541-563.
[20] Benhabib, J – Speigel, M. M. (1991). The Role of human Capital in Economic Development,
[21] Gehringer et al. (2014): TFP estimation and productivity drivers in the European Union.
[22] Berman et al. (1998): Implications of skilled-biased technological change, pp. 1245-1279.
[23] Redding, S. (1996): The low-skill, low-quality trap, pp. 458-470.
[24] See for example: Acemoglu, D. et al. (2001): The colonial origins of comparative development, pp. 1369-1401.
[25] Hall, R. – Jones, C. (1999): Why do some countries produce so much more output than others? p. 83-116.
[26] Lacinio, C., J. - Vallanti, G. (2013): Reforms, labour market functioning and productivity dynamics.
[27] Griffith, R. et al. (2003): Productivity convergence and foreign ownership at the establishment level.
[28] Greenway, D. – Kneller, R. (2007): Firm heterogeneity, exporting and FDI. A survey, pp. 134-161.
[29] Gordon, R. (2000): Does the „New Economy“ measure up to the great inventions of the past?, pp- 49-74.
[30] Luintel, K. B. et al. (2010): How Robust is the R&D-Productivity Relationship?
[31] Danquah, M. et al. (2013): TFP growth and its determinants: a model averaging approach, pp. 227-251.
[32] Baudry, p. – Green, D. (2002). Population growth, technological adoption, and economic outcomes in the information era, pp. 749-774.

3 Methodology and data

3.1 Bayesian Model Averaging

As it was presented in the previous section, neither the economic theory nor the empirical literature allow us to unequivocally identify a set of explanatory variable for productivity determinants. As we have numerous options how to specify an empirical model for explaining the TFP growth in the Europen Union we face the problem with model uncertainty.

Formally, the generic representation of an empirical model fot the TFP growth is the following:

$$y = \beta X + \epsilon \qquad (1)$$

where y represent the dependent variable (TFP growth), X is the matrix of explanatory variables (TFP determinants), θ is the matrix of estimated parameters and ϵ are residuals. If we have K potential explanatory variables, we will have 2^K possible combinations of regressors. It means, there are 2^K different models under consideration, each with certain probability of being the correct model.[33]

The method applied in this paper provides a way to overcome the problem with model uncertainty via the method called Bayesian Model Averaging (BMA). This method allows to estimate all the possible models (as combinations of different regressors) from the given set of productivity determinants and assess the importance of each explanatory variable.[34]

With certain simplification, this method consists of four steps. First, assumptions about prior distribution on the model space and parameter space are made. Second, the posterior distribution of each regressor coefficient for every models including that regressor is estimated. Third, a weighted average posterior distribution is calculated from all posterior distributions with weights given by posterior model probabilities. Fourth, the variables are ranked regarding their posterior inclusion probability that could be considered as a robustness measure in BMA approach.[35]

More formally,[36] let us we consider 2^K possible models indexed as M_j for $j = 1, \ldots, 2^K$. The posterior for the parameter given M_j is defined by a posterior, a prior and a likelihood for each model in the following form

$$g(\beta^j | y, M_j) = \frac{f(y|\beta^j, M_j)\, g(\beta^j | M_j)}{f(y|M_j)} . \qquad (2)$$

The posterior density of the parameters for all the models is is calculated as followings

$$g(\beta|y) = \sum_{j}^{2^K} P(M_j|y)\; g(\beta|y, M_j) \qquad (3)$$

where $P(M_j|y)$ is the posterior model probability given by

[33] Benito, M. et al. (2011): TFP growth and its determinants: Nonparametrics and model averaging.
[34] CompNet Task Force (2015): Compendium on the diagnostic toolkit for competitiveness, p. 65.
[35] Danquah, M. et al. (2013): TFP growth and its determinants: a model averaging approach, p. 237.
[36] Benito, M. et al. (2011): TFP growth and its determinants: Nonparametrics and model averaging, p. 15-17.

$$P(M_j|y) = \frac{f(y|M_j)\,P(M_j)}{f(y)}. \qquad (4)$$

where $P(M_j)$ is a prior model probability.

The posterior inclusion probability (PIP) fot the variable *k* is defined as a sum of posterior model probabilities of all models that include that variable:

$$PIP = P(\beta_k \neq 0|y) = \sum_{\beta_k \neq 0} P(M_j|y). \qquad (5)$$

In this paper we apply a static panel regression based on the methodology introduced by Moral-Benito (2011) which is an aplication of the BACE approach described in Sala-i-Martin (2004) and its panel data version with fixed effects. Thus, we will considere two panel data models, one with fixed effects and one without them (pooled OLS). For estimation we use a software package implemented by Blazejowski and Kiatkowski in GRETL.

Regarding the calibration of the model. We apply an Uniform Model Prior assuming that all models are identically propable a priori. It also means that the prior inclusion probability for the given regressor is set to *0,5* and that the prior expected model size is set to $0{,}5 \times K$. With respect to the prior distribution on the parameter space, we apply an Uniform Information Prior. The application of those priors should outperform any other possible combinations as it was concluded by Eicher et al. (2011).[37]

3.2 Data

Despite the fact that the BMA can be used for a large set of possible exlanatory variables, some criteria for data collection need to be taken in account.[38] First of all, the economic theory served as basis for the choice of our explanatory variables. Second, the character of variables and their relevancy for policy makers were taken in account. We focused on long-term indicators rather than those related to business cycle, as the unfavourable trend of the productivity growth constitutes a long-term problem in the European Union. Moreover, the variables that could not be influenced by policy measures were not be included. Third, as we used a balanced static panel data model, the availability of data for the whole period and all countries was a crucial factor in the selection process. Finally, we considered the statistical properties of selected variables and highly correlated variables were excluded from the dataset. Moreover, with respect to higher robustness of results in model averaging approach in the case of smaller number of regressors,[39] we did not use the variables that represented proxies for the same theory.

[37] The same assumptions on priors are used in Raftey (1995), Sala-i-Martin et al. (2004), Moral-Benito (2011) or Danquah et al. (2013).

[38] CompNet Task Force (2015): Compendium on the diagnostic toolkit for competitiveness, p. 66.

[39] Benito, M. et al. (2011): TFP growth and its determinants: Nonparametrics and model averaging, p. 14.

Table 2: Description of variables and their sources

Variable	*Source*	*Description*
ALMP	OECD.Stat	Public expenditures on active labour market policies (% of GDP)
Civil liberties	Freedome House	Index of civil liberties (0-7)
Consumption	OECD.Stat	Household consumption expenditure (% of GDP)
EPL	OECD.Stat	Strictness of employment protection, index (0-7)
FDI	UNCTADstat	Inward flows of foreign direct investments (% of GDP
GDPgap	Own estimations	Difference between potential and real GDP
Infrastracture	OECD.Stat	Transport infrastructure investments (% of GDP)
Internet users	WDI	Internet users (per 100 people)
l_GDP p.c.	TED	Logarithm of GDP p.c. (PPP, in USD)
Life expectancy	WDI	Life expectancy at birth, total (years)
Minimum wages	OECD.Stat	Minimum wages relative to median wages
Openess	WDI	Export and import as % of GDP
Patents	OECD.Stat	Total patent applications
Political rights	Freedome House	Index of political rights (1-7)
Population density	WDI	People per sq. km of land area
Population growth	TED	Population growth (% change)
Share of services	WDI	Services (% of GDP)
Tertiary education	Eurostat	Population with tertiary education (% of total)
TFP	TED	Total factor productivity growth (% change)
Trade unions	OECD.Stat	Trade union density
U benefits	OECD.Stat	Public expenditures on unemployment (% of GDP)

Note: TED – Total Economy Database, WDI – World Development Indicators

Source:Own construction.

In total, 20 explanatory variables and total factor productivy growth as dependent variable were included in the analysis. To approve our assumption about the crucial role of long-term factors, we included the GDP gap in the analysis to control the effect of real GDP fluctuations on the productivity growth. The whole set of variables with short description and information about

their sources is reported in the Table 2. The analysis were executed on 19 member states of the European Union[40] for the period from 1995 to 2013.

4 Results

The empirical results of BMA for potential determinants of TFP growth in the European Union are presented in the Table 3. The table reports the posterior inclusion probability (PIP) and the posterior moments conditional on inclusion of a given regressor in the empirical model, i.e. conditional means (Cond.Mean) and conditional standard deviations (Cond Std.), for both versions of panel data models. The variables are considered to be relevant (robust) for explaining TFP growth if their PIP is higher than the prior inclusion probability set to 0,5. Moreover, the variable has a conditional mean significantly different from zero, if the ration of its Cond.Mean to Cond. Std. exceeds two in absolute value. It aproximately corresponds to 95 % Bayesian coverage region that did not include zero.[41]

Table 3: Determinants of total factor productivity growth – BMA approach

	With fixed effects			*Without fixed effects*		
Variable	*PIP*	*Cond.Mean*	*Cond.Std.*	*PIP*	*Cond.Mean*	*Cond Std.*
Fixed effects	0,056	0,010	0,025	-	-	-
Share of services	0,999	-0,106	0,022	**0,998**	**-0,106**	**0,022**
Infrastracture	0,672	-0,852	0,311	**0,682**	**-0,849**	**0,311**
ALMP	0,589	0,736	0,311	**0,615**	**0,744**	**0,314**
Internet users	0,478	-0,010	0,004	**0,505**	**-0,010**	**0,004**
GDPgap	0,385	0,000	0,000	0,412	0,000	0,000
Life expectancy	0,235	-0,115	0,062	0,233	-0,113	0,063
Openess	0,167	0,004	0,002	0,187	0,004	0,002
U benefits	0,158	-0,240	0,159	0,178	-0,244	0,157
Tertiary education	0,145	-0,037	0,029	0,158	-0,037	0,029
Patents	0,131	0,000	0,000	0,146	0,000	0,000
EPL reg. contracts	0,104	-0,272	0,236	0,115	-0,274	0,234
Consumption	0,105	-0,020	0,021	0,114	-0,019	0,022
Civil liberties	0,103	0,280	0,233	0,110	0,278	0,234
Population density	0,098	0,001	0,001	0,103	0,001	0,001

[40] Bulgaria, Croatia, Cyprus, Esthonia, Latvia, Lithuania, Malta, Romania and Slovenia were excluded from the analysis regarding the availability of data required for the analysis.

[41] Danquah, M. et al. (2013): TFP growth and its determinants: a model averaging approach, p. 243.

FDI	0,088	0,010	0,009	0,098	0,010	0,009
Political rights	0,077	0,931	0,893	0,084	0,909	0,894
Minimum wages	0,060	0,154	0,636	0,067	0,186	0,636
Population growth	0,055	-0,116	0,268	0,065	-0,125	0,268
Trade unions	0,057	0,002	0,007	0,063	0,002	0,007
l_GDP p.c.	0,060	-0,058	0,630	0,063	-0,082	0,628

Note: The robust factors are highlighted in bold.

Source:Own estimations.

The two models under consideration are static panel data model with fixed effect and pooled OLS without fixed effects. Looking at the PIP of the fixed effects in the first model, it seems that the country specific unobserved heterogeneity does not constitute a robust factor of the TFP growth in the European member states. Based on this fact we rely on the results of the second model.

One we considered the second model, four variables appeared to be robust, namely (a) share of services in GDP, (b) transport infrastructure investments, (c) public expenditures on active labour market policies, (d) number of internet users (proxy for information and comunication technologies). All of these variables have posterior means significantly different from zero.

The results suggest that the most important factors with positive impact on the TFP growth in the European Union are expenditures on active labour market policies. In recent years many European countries have implemented various labour market reforms with aim to increase the flexibility of markets and improve the employment (mainly after the crisis). Our result indicates that the active labour market measures really play a significant role in boosting prosuctivity.

On the contrary, the additional three robust determinants have negative effect on the European TFP growth. The negative posterior mean of the contribution of services to GDP can be interpreted as an evidence of lower productivity in this sector (compared to industry). We suppose the the nonpositive influence of transport infrastructure investments is given by an inefficiently use of these investments in many European countries. The result in case of the last robust variable is suprising as we supposed that ICT should have positively influence on the country´s productivity. It could be caused by the fact that the users of internet are also those who are students, unemployed or workers in low-productivity sectors. It seems that other proxy for ICT need to be used for proper inference.

We did not find an evidence of an important role of GDP fluctuations measured by GDP gap. The large portion in the European total factor productivity growth is explained by variables with long-term character. The PIP lower than 0,5 confirms our assumptions that the crisis was only a catalyzator which revealed the deep-rooted structural problems of the Euroepan countries.

Conclusion

The higher is the total factor productivity of the country the higher is its economic performance and its competitiveness. Therefore, a continuosly declining trend of total factor productivity in the European Union constitutes a serious problem.

The aim of this paper was to identify the most significant determinants of the Total Factor Productivity growth in the European Union. On the contrary to other empirical works dealing with the issue of the European productivity, we were able to consider a large set of possible productivity determinants thanks to the Bayesian Model Avering method.

The empirical results suggest that the most robust factors of the European total factor productivity in the analysed period are the structure of the European economies (share of services in GDP), the infrastructure investments, the public expenditures on active labour market policies and the number of internet users (proxy for information and comunication technologies). Hovewer, only one of these determinants (public expenditures on active labour arket policies) have significantly postitive effect on the dependent variable.

Based on these results we can conlude that the large portion in the European total factor productivity growth is explained by variables with long-term character rather rather than those related to business cycle. This conslusion is in compliance with our assumption that the crisis was only a catalyzator which revealed the deep-rooted structural problems of the Euroepan countries.

References

Abramowitz, M. (1956): Resources and output trends in the United States since 1870. In: *American Economic Review*, 1956, Vol. 46, pp. 5-23.

Acemoglu, D. et al. (2001): The colonial origins of comparative development: an empirical investigation. In: *American Economic Review*, 2001, Vol. 91, No. 5, pp. 1369-1401.

Aghion, P. - Howit, P. (1992): A model of growth through creative destruction. In: *Econometrica*, 1992, Vol 60, pp. 323-351.

Aiyar, S. - Feyrer, J. (2002): A Contribution to the Empirics of Total Factor Productivity. Dartmouth College Working Paper, 2002, No. 02-09.

Barro, R. – Lee, J. (2001): International data on educational attainment: updates and implications. In: *Oxford Economic Papers*, 2001, Vol. 53, No. 3, pp. 541-563.

Baudry, P. – Green, D. (2002). Population growth, technological adoption, and economic outcomes in the information era. In: *Review of Economic Dynamics*, 2002, Vol. 5, pp. 749-774.

Benhabib, J – Speigel, M. M. (1994). The Role of Human Capital in Economic Development: Evidence from Aggregate Cross- Country Data. In: *Journal of Monetary Economics*, 1994, Vol 34, 143-173.

Benito, M. et al. (2011): TFP growth and its determinants: Nonparametrics and model averaging. BDE Working Paper, 2011, No. 1104.
Berman et al. (1998): Implications of skilled-biased technological change: international evidence. In: *The Quarterly Journal of Economics*, 1998, Vol. 113, No. 4, pp. 1245-1279.

Coe, D. T. - Helpman, E. (1995): International R&D spillovers. In: *European Economic Review*, 1995, Vol. 39, pp. 859-887.

CompNet Task Force (2015): Compendium on the diagnostic toolkit for competitiveness. ECB Occasional Paper Series, 2015, No. 163. ISSN 1725-6534.

Danquah, M. et al. (2013): TFP growth and its determinants: a model averaging approach. In: Empirical *Economics,* 2013, Vol. 47, pp. 227-251.

Gehringer et al. (2014): TFP estimation and productivity drivers in the European Union. CEGE Discussion Papers, 2014, No. 189.

Gordon, R. (2000): Does the „New Economy" measure up to the great inventions of the past? In: *Journal of Economic Perspectives*, 2000, Vol. 14, No. 4, pp- 49-74.

Greenway, D. – Kneller, R. (2007): Firm heterogeneity, exporting and foreign direct investment: A survey. In *Economic Journal*, 2007, Vol. 117, pp. 134-161.

Griffith, R. et al. (2003): Productivity convergence and foreign ownership at the establishment level. CEP Discussion Paper, 2003, No. 57.

Grossman G. – Helpman, E. (1991): Innovation and Growth in the Global Economy. Cambridge: MIT Press, 1991. ISBN 9780262071369.

Hall, R. – Jones, C. (1999): Why do some countries produce so much more output úer worker than others? In: *The Quarterly Journal of Economics*, 1999, Vol. 114, No. 1, pp. 83-116.

Krugman, P. (1994): *The age of diminishing expectations. US Economic Policy in the 1990s*. Cambridge: MIT Press, 1994. ISBN 9780262112246.

Lasinio, C. J. - Vallanti, G. (2013): Reforms, labour market functioning and productivity dynamics: a sectoral analysis for Italy. MEF Working Papers, 2013, No. 10.

Lucas, R. (1998). On the mechanism of economic development. In: *Journal of Monetary Economics*, 1998, Vol. 22, pp. 3-42.

Luintel, K. B.,et al. (2010): How Robust is the R&D - Productivity Relationship? Evidence from OECD Countries. Cardiff Economics Working Paper, 2010, No. 7.

Nadiri, M. I. - Kim, S. (1996): International R&D spillovers, trade and productivity in major OECD countries. NBER Working Paper, 1996, No. 5801.

Raftey, A. (1995): Bayesian Model Selection in Social Research. In: *Sociological Methodology*, 1995, Vol. 25, pp. 111-163.
Redding, S. (1996): The low-skill, low-quality trap: strategic complementarities between human capital and R&D. In: *Economic Journal*, 1996, Vol. 106, pp. 458-470.

Romer, P. (1990): Endogenous technological change. In: *Journal of Political Economy*, 1990, Vol. 98, No. 5, pp. 71-102.

Romer, P. M. (1986): Increasing returns and long-run growth. In: *Journal of Political Economy*, 1986, Vol. 94, No. 5, pp. 1002-1037.

Sala-i-Martin, X. (2004): Determinants of long-Term Growth. A Bayesian Averaging of classical Estimates Approach. In: *American Economic review*, 2004, Vol. 94, No. 4, pp. 813-835.

Solow, R. (1957): Technical change and the aggregate production function. In: The Review of *Economics and Statistics*,1957, Vol. *39*, No. 3, pp. 312-320.

The Conference Board (2015): *The Conference Board Total Economy Database™*. [online]. 2015 [Cited 06. 11. 2015.] Available online: http://www.conference-board.org/data/economydatabase/.

The Conference Board (2015): *Total Economy Database: Sources & Methods*. [online]. 2015 [Cited 05. 11. 2015.] Available online: http://www.conference-board.org/data/economydatabase/.

NAJNOVŠIE KONCEPTY SKÚMANIA PRÍRODNÝCH ZDROJOV NA GLOBÁLNEJ ÚROVNI

Mikuláš Černota

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: mikulas.cernota@euba.sk

Štúdia poskytuje predstavenie konceptu prepojenosti ekosystémov Zeme na život človeka a najnovšie indikátory merania. S prebiehajúcimi globálnymi klimatickými zmenami na vedeckú scénu skúmania koncepty prahových bodov, ktoré sa snažia komplexne ilustrovať vzájomné prepojenia hydrometeorologických a biologických systémov Zeme. V súčasnosti ide o najnovší koncept s prvými kľúčovými štúdiami v priebehu niekoľkých rokov. Ide o zoznam niekoľkých indikátorov, ktoré, keď presiahnu isté hodnoty, budú mať ďalekosiahly vplyv na životné prostredie a tiež kvalitu života človeka s problematickým znovuobnovením daného systému do pôvodného stavu, ktorý zabezpečoval základné podporné služby života na Zemi. Znalosťou stavu týchto indikátorov je možné koordinovať spoluprácu krajín pri klimatických rokovaniach.
Kľúčové slová: Klimatické zmeny, manažment prírodných zdrojov, ekológia

The study provides an introduction to the concept of interlinkages of the ecosystems of the planet Earth to the life of human beings on global level with the newest measurable indicators. The ongoing climate change induced the development of the scientific concept of tipping points or planetary boundaries, which may better ilustrate mutual connections of hydrometeorological and biological systems to the life of humans. Currently it represents the most up to date concept with first complex studies based on global measurements. They represent tresholds which if exceeded may cause „irreversible“ changes in ecological life support systems within the Earth basic weather and biosystem patterns. By knowing the state of these indicators-tipping points, we may raise global awareness as well as coordinate international effort framed within climatic negotiations.
Key words: Climate change, management of natural resources, ecology
JEL: Q01, Q54

1 Úvod

Environmentálne problémy Zeme sú v súčasnosti chápané ako súčasť celého geobiosystému, v ktorom je človek postavený do rôznych úloh. Najčastejšie je ako pôvodca nepriaznivej situácie, ktorá pramení z nevhodného využívania daného zdroja spoločnosťou počas dlhších období, ktoré vyústili do spotrebovania resp. degradácie. Najvážnejšie je to samozrejme pri zaniknutí druhu alebo ekosystému. Vtedy sa začínajú spomínať aj etické zásady manažmentu prírodných zdrojov a rôzne prístupy k udržaniu života na Zemi. Práve v tejto fáze prichádzajú na vedeckú scénu skúmania koncepty prahových bodov, ktoré sa snažia komplexne ilustrovať vzájomné prepojenia hydrometeorologických a biologických

systémov Zeme na život človeka. V súčasnosti ide o najnovší koncept s prvými kľúčovými štúdiami v priebehu niekoľkých rokov. Ide o zoznam niekoľkých indikátorov, ktoré, keď presiahnu isté hodnoty, budú mať ďalekosiahly vplyv na životné prostredie a tiež kvalitu života človeka s problematickým znovuobnovením daného systému do pôvodného stavu, ktorý zabezpečoval základné podporné služby života na Zemi.

2 Prahové body zvratu

Existuje viacero prístupov a kritérií, podľa výskumných pracovísk a univerzít. Uvádzame stručný prehľad troch, ktoré boli na vedeckej platforme prezentované v poslednej dobe. Prvý, ktorý sa týka prahových bodov globálnej zmeny klímy je pod vedením Potsdamského inštitútu pre výskum vplyvov podnebia. Berie do úvahy niektoré geografické celky, ekosystémy a morské prúdy:[1, 2]

- Ľadovcová pokrývka Grónska
- Atlantický poludníkový obratový obeh
- Západoarktická ľadovcová pokrývka
- Tropický dažďový les Amazonu
- Sahel a Západoafrický monzún
- Indický letný monzún
- Cirkulácia ENSO

Štokholmské centrum reziliencie (SRC) zase rozlišuje iný prístup a definuje nasledovné ukazovatele ako prahové body:[3, 4]

- Klimatické zmeny
- Zmeny v integrite biosféry (strata biodiverzity a zánik druhov)
- Vyčerpanie stratosférického ozónu
- Okysľovanie oceánov
- Biogeochemické toky (cykly fosforu a dusíka)
- Zmeny s systéme využívania krajiny (napr. odlesňovanie)
- Využívanie pitnej vody
- Vypúšťanie atmosférických aerosólov
- Zavádzanie nových entít v ekosystémoch (organické emisie, rádioaktívne materiály, nanomateriály etc.)

Ďalšia štúdia z Univerzity Berkeley z Kalifornie využíva paleobiologický prístup a to konkrétne sedem geologických období v dejinách planéty, kedy sa udiali významné zmeny. Sú to nasledovné:[5, 6]

---

[1] KRIEGLER, E. et al., Imprecise probability assessment of tipping points in the climate system. Proceedings of the National Academy of Science 106 (13), 5041 (2009).

[2] LENTON, T., M. (2016): Earth System Tipping Points, School of Environmental Sciences, University of East Anglia, Norwich NR4 7TJ, UK, accessed 17th of january 2016, Dostupné na internete: http://yosemite.epa.gov/ee/epa/eerm.nsf/vwAN/EE-0564-112.pdf/$file/EE-0564-112.pdf.

[3] STEFFEN, W.; Richardson, K.; Rockstrom, J.; Cornell, S. E.; Fetzer, I.; Bennett, E. M.; Biggs, R.; Carpenter, S. R.; De Vries, W.; De Wit, C. A.; Folke, C.; Gerten, D.; Heinke, J.; Mace, G. M.; Persson, L. M.; Ramanathan, V.; Reyers, B.; Sorlin, S. (2015). "Planetary boundaries: Guiding human development on a changing planet". Science 347(6223): 1259855. Dostupné na internete:10.1126/science.1259855.

[4] ROCKSTROM, J.; Steffen, W.; Noone, K; Persson, Å; Chapin III, FS; Lambin, EF; Lenton, TM.; Scheffer, M; et al. (2009), Planetary Boundaries: Exploring the Safe Operating Space for Humanity (PDF), Ecology and Society 14 (2): 32.

- prechod z poslednej doby ľadovej do súčasnej „interglaciálnej“ klímy pred 11 700 rokmi
- päť masových zánikov druhov, ktoré sa stali pred 65, 200, 251, 359 a 443 miliónmi rokov
- explózia v Kambiu pred 540 miliónmi rokov, keď sa počet druhov zvýšil.

Rozsah príspevku nám nedovoľuje detailne sa venovať všetkým, skôr je náš cieľ ukázať vzájomné komplexné prepojenia ekosystémov Zeme, ktorých súčasťou je aj ľudská spoločnosť tvoriaca a taktiež znášajúca vplyvy zmien. Ďalším výskumom v tejto oblasti chceme rozšíriť tento koncept o spoločenskú úroveň prepojenia na rozhodovanie v humánnych systémoch. Cieľom je samozrejme včasné upozornenie na tie oblasti planéty alebo sektory spoločnosti, ktoré už v súčasnosti vykazujú ďalekosiahle zmeny oproti dlhodobému normálu a ich zmena môže ovplyvniť kvalitu života na iných častiach Zeme.

3 Diskusia

So skúmaním zmien v podnebí a biologických systémoch ide ruka v ruke následná interpretácia výsledkov odbornej aj laickej verejnosti. Veda mala prezentovať svoje výsledky viac optimistickejšie a pozitívnejšie, t. j. propagujúc „kultúru nádeje“, tak ako aj jasne označovať neistoty v predikciách. Následne by tvorba udržateľných riešení mala byť implementovaná do systémov vzdelávania. Jednou z ciest je zahrnúť do vzdelávacích programov témy, týkajúce sa prípravy pre zelenú ekonomiku. Spočíva to v interdisciplinárnom vyučovaní, keďže charakter nových pracovných požiadaviek a konkrétnych pozícií bude práve taký.[7] To znamená podať študentom základy prírodných vied spolu s vedami spoločenskými, keďže príčiny zmien prírodného prostredia pramenia v oboch vedných okruhoch. Takisto je dôležité kritické myslenie, projektový manažment a kreatívne plánovanie.

To, že jednotlivé prahové body následne ovplyvňujú bezpečnosť základných podporných funkcií prírody na Zemi sa dá napríklad ilustrovať na strate genetickej diverzity druhov na Zemi. Ako príčina môže byť napríklad odlesňovanie, žvyšovanie priemernej teploty, exploatácia zdrojov rýb, ale aj inzifikácia poľnohospodárstva. Konvencia o biologickej diverzite (UN CBD) opisuje príklad s naslednvnými údajmi. Napríklad v Číne bolo v 50. rokoch možné nájsť 46 000 variet ryže, ale už v roku 2006 ich bolo len niečo vyše 1000. V oblastiach, kde divokí príbuzní ryže rástli, už nie sú, alebo rozloha na ich pestovanie bola zredukovaná. Podobne 21 % zo svetového počtu 7000 plemien dobytka je klasifikovaných ako rizikové a 36 % má k tomu ešte neznámy status. Viac ako 60 plemien zaniklo len počas prvých šiestich rokov tohto storočia. Tento jav je pozorovateľný hlavne v rozvinutých krajinách, kde dominujú plemená s vysokou produkciou mäsa a mlieka a tento trend rýchlo preniká aj do rozvojových krajín s pokračujúcou intenzifikáciou poľnohospodárstva. Strata tradičných znalostí, migrácia, konflikty taktiež prispievajú k redukcii genetickej diverzity.[8] Podobných príkladov by sa dalo uviesť omnoho viac, cieľom je preukázať prepojenosť spoločenských javov a prírodných procesov s následnými dopadmi na kvalitu života.

---

[5] MORELLO, L (2012): Is Earth Nearing an Environmental „Tipping Point“? In: Scientific American, accessed 17th of january 2016, Dostupné na internete: http://www.scientificamerican.com/article/is-earth-nearing-environmental-tipping-point/.

[6] BARNOSKY, A.D. et al. (2012): Approaching a state shift in Earth’s biosphere. Nature 486, 52–58, Dostupné na internete:10.1038/nature11018.

[7] UNEP (2012): 21 Issues for the 21st Century: Results of the UNEP Foresight Process on Emerging Environmental Issues. United Nations Environment Programme (UNEP), Nairobi, Kenya, 56pp.

[8] Secretariat of the Convention on Biological Diversity (2010): Global Biodiversiy Outlook 3. Montréal, 94 pages.

Záver

Prepojenie medzi globálnymi zmenami ekosystémov a miestnymi vplyvmi môže byť užšie ako sme si pôvodne mysleli. Všeobecne sa klimatické zmeny považujú skôr za multiplikátora vplyvov, ako za pôvodcu. Je to samozrejme pravda, pretože problémy ako deforestácia, ozónová diera, emisie tu sú už niekoľko desaťročí a práve prebiehajúce zmeny ich len zintenzívnia. Veľa z pôvodných problémov si spôsobila ľudská spoločnosť sama, takže by ich mala aj sama vyriešiť. Príroda v tomto snažení vždy ponúka pomocnú ruku prostredníctvom sukcesie, čiže nezvrátiteľného prenikania života v rôznych formách do prostredia. Máme veľa príkladov, kedy už vedci nepočítali s navrátením alebo prítomnosťou života na určitých miestach. Je to napríklad zamorená oblasť Černobylu, kde sa rastliny samy prispôsobili podmienkam modifikáciu DNA, alebo obnovenie zelene v banských oblastiach alebo prítomnosť živých organizmov na morskom dne, kde nie je žiadny prístup slnečného svetla. Táto kreatívna sila je stále k dispozícii a kombináciou s ekonomickými a ekologickými vedami je možné dosiahnuť efekty. Tu sa možno už dostávame do úrovne etiky vnímania života a otázky akú budúcnosť si pre našu planétu predstavujeme. K tomuto výsledku sa dopracovalo niekoľko ekonómov aj ekológov.[9] My sa chceme tiež pridať s poznámkou, že medzinárodné vzťahy v tomto smere vedia tiež prispieť k riešeniu, keďže zmeny prostredia a klímy nepoznajú hranice a budú čoraz viac vyžadovať spoluprácu a koordináciu krajín.

Zoznam použitej literatúry

BARNOSKY, A.D. et al. (2012): Approaching a state shift in Earth's biosphere. Nature 486, 52–58, doi:10.1038/nature11018.

CLEMENS, W., C. JR (1972): Ecology and International Relations, International Journal, Vol. 28, Nr. 1, Earth Politics, Canadian International Council.

KRIEGLER, E. et al.,(2009): Imprecise probability assessment of tipping points in the climate system. Proceedings of the National Academy of Science 106 (13), 5041 (2009).

LENTON, T., M. (2016): Earth System Tipping Points, School of Environmental Sciences, University of East Anglia, Norwich NR4 7TJ, UK. [Citované 17. 1. 2016.] Dostupné na internete: http://yosemite.epa.gov/ee/epa/eerm.nsf/vwAN/EE-0564-112.pdf/$file/EE-0564-112.pdf.

MORELLO, L (2012): Is Earth Nearing an Environmental „Tipping Point"? In: Scientific American, [Citované 17. 1. 2016.] Dostupné na internete: http://www.scientificamerican.com/article/is-earth-nearing-environmental-tipping-point/

ROCKSTROM, J.; Steffen, W.; Noone, K; Persson, Å; Chapin III, FS; Lambin, EF; Lenton, TM.; Scheffer, M; et al. (2009), Planetary Boundaries: Exploring the Safe Operating Space for Humanity (PDF), Ecology and Society 14 (2): 32.

SABIN, P. (2013): The Bet (Paul Erlich, Julian Simon and Our Gamble over Earths Future), Yale University Press, New Haven and London.

[9] SABIN, P. (2013): The Bet (Paul Erlich, Julian Simon and Our Gamble over Earths Future), Yale University Press, New Haven and London.

SECRETARIAT OF THE CONVENTION ON BIOLOGICAL DIVERSITY (2010): Global Biodiversiy Outlook 3. Montréal, 94 p.

STEFFEN, W.; Richardson, K.; Rockstrom, J.; Cornell, S. E.; Fetzer, I.; Bennett, E. M.; Biggs, R.; Carpenter, S. R.; De Vries, W.; De Wit, C. A.; Folke, C.; Gerten, D.; Heinke, J.; Mace, G. M.; Persson, L. M.; Ramanathan, V.; Reyers, B.; Sorlin, S. (2015). "Planetary boundaries: Guiding human development on a changing planet". Science 347(6223): 1259855. Dostupné na internete: 10.1126/science.1259855.

UNEP (2012): 21 Issues for the 21st Century: Results of the UNEP Foresight Process on Emerging Environmental Issues. United Nations Environment Programme (UNEP), Nairobi, Kenya, 56pp.

PREČO MULTIKULTURALIZMUS ZLYHAL?

Ivana Dancáková

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: ivana.dancakova@euba.sk

Cieľom prezentovaného príspevku je poukázať na možné príčiny zlyhania rozdielnych konceptov multikulturalizmu aplikovaných vo vybraných krajinách západnej Európy s najvyšším počtom imigrantov, a to Spojenom kráľovstve, Francúzsku a Nemecku. Pomocou historickej analýzy priblížiť vývoj jednotlivých modelov a ich odlišností. Následne metódou komparácie zistiť súvislosť medzi vybranými konceptmi a nájsť možné príčiny, ktoré viedli k zlyhaniu. Na záver vidíme riešenie v rešpektovaní demokratických hodnôt, ktoré by mali byť nadradené kultúrnym, etnickým a náboženským, aby mohla fungovať multikultúrna spoločnosť.
Kľúčové slová: multikulturalizmus, zlyhanie multikulturalizmu, Západná Európa

The aim of presented article is to point out the possible causes of failure of different concepts of multiculturalism applied in selected Western European countries with the highest number of immigrants - the United Kingdom, France and Germany. By using historical analysis we will define the development of each model and their specificity. Then by the method of comparison to determine the relation between selected concepts and to find possible causes of the failure. In conclusion we can see solution in respect for democratic values, which should take precedence over cultural, ethnic and religious, so that multicultural society could exist without conflicts.
Key words: multiculturalism, failure of multiculturalism, Western Europe
JEL: Z10, Z13

1 Úvod

Za narastajúcim počtom migrantov vo svete môžeme hľadať viacero príčin. Jednou z hlavných je nerovnomerné rozdelenie moci vo svete. Za svetové centrum je odpradávna považovaný Sever, ktorý podliehal historickému súpereniu medzi Východom a Západom. Tento vzťah sa neskôr zmenil na dlhodobú závislosť Juhu od Severu, skrze prevahu krajín bohatého Severu nad chudobnejším Juhom. V dôsledku globalizácie na Juhu bojujú nielen s chudobou, ale aj s nezamestnanosťou, analfabetizmom či environmentálnymi problémami. Preto v krajinách Juhu narastá počet ľudí, ktorí sa rozhodnú emigrovať do vyspelejších krajín. K migrácii prispeli tiež dekolonizácia, presun obyvateľstva po druhej svetovej vojne, vysoký hospodársky rast a nedostatok pracovnej sily v krajinách Severu.[1]

Migrácia sa stáva dôležitou témou i v cieľových krajinách hlavných migračných tokov. Na neúspešnú integráciu a príchod ďalších prisťahovalcov reaguje majoritné obyvateľstvo s nevôľou, čo využívajú politickí predstavitelia a zavádzajú tvrdšie regulačné opatrenia. Príchod imigrantov so sebou prináša aj zmenu kultúrnej, rasovej či etnickej

[1] LIĎÁK, J. (2010): Medzinárodní migrace a Evropa, s. 14-16.

štruktúry obyvateľstva. Preto vlády štátov zavádzajú rôzne koncepty prístupu k imigrantom, pomocou ktorých sa snažia o ich integráciu do spoločnosti a zmiernenie narastajúcich nepokojov.

V článku sme pomocou nasledujúcich vedeckých metód: analytickej metódy, komparatívnej a historickej metódy, priblížili prehľad historickej skúsenosti vybraných krajín západnej Európy, Spojeného kráľovstva, Francúzska a Nemecka, s imigráciou a integráciou prisťahovalcov do spoločnosti. Spoločným menovateľom integračných politík zvolených krajín je práve idea multikulturalizmu, ktorej politika doposiaľ nenaplnila očakávania spoločnosti a z pohľadu popredných politických predstaviteľov, multikulturalizmus zlyhal.

Cieľom príspevku je poukázať na možné príčiny zlyhania jednotlivých konceptov multikulturalizmu aplikovaných v západoeurópskych krajinách s najvyššou mierou prisťahovalectva. Napriek odlišným integračným politikám, všetky krajiny sa súhlasne zhodli na nefunkčnosti zvolených modelov riešenia multikulturalizmu a potrebe nájsť riešenie, ktoré by v budúcnosti predchádzalo vzniku konfliktov v spoločnosti.

2 Multikulturalizmus a jeho dôsledky

Naším cieľom ďalej nie je venovať sa príčinám migrácie, ale situácii, ktorá vzniká s príchodom imigrantov. Dochádza k stretu migrujúcej menšiny s pôvodným obyvateľstvom, môžeme teda hovoriť o vytváraní multikultúrnej spoločnosti, ktorú tvoria skupiny ľudí s rozdielnym etnickým, rasovým, náboženským, politickým a spoločenským základom.

Pojmom multikulturalizmus označujeme súhrn myšlienok, názorov, postojov, politických vízií a ideových konceptov. Na vyjadrenie faktu existencie viacerých kultúr a kultúrnych systémov používame pojem multikulturalita. [2]

Výraz multikulturalizmus sa postupom času ujal ako výraz snáh o spoločenskú akceptáciu odlišnosti. Multikulturalizmus je myšlienkový a politický smer, resp. kultúrna ideológia, ktorá zastáva stanovisko, že v jednom demokratickom štáte môžu spoločne žiť skupiny s rôznou kultúrou, pričom zdôrazňuje prospešnosť kultúrnej rozmanitosti pre spoločnosť a štát.[3]

Multikulturalizmus sa dnes považuje za jednu z najdôležitejších tém, ktoré vplývajú na rozvoj spoločnosti a formujú jej charakter. Taktiež je úzko spojený s globalizáciou, pretože oba javy zahŕňajú nové sociálne, ekonomické a politické skutočnosti, ktoré sa prekrývajú, prelínajú a vytvárajú podmienky pre formovanie nových inštitucionálnych štruktúr.

Tento smer, ktorý je často kritizovaný so sebou prináša aj niekoľko pozitívnych javov. Medzi prínosy multikultúrnej spoločnosti môžeme zaradiť nasledujúce skutočnosti:[4]

a) *Kultúrne obohatenie* - dochádza k vzájomnému duchovnému obohacovaniu a výsledkom je spoločnosť, ktorá si osvojí tie najlepšie prvky z každej kultúry.

b) *Teória demografickej záplaty* - podľa demografických štatistík má v najbližších desaťročiach klesať počet európskych obyvateľov v produktívnom veku a naopak stúpať počet ľudí v dôchodkovom veku, čo spôsobí ekonomický kolaps. Príchod imigrantov by mohol tento trend zvrátiť.

c) *Vyplnenie ponuky trhu práce* - pôvodní európski obyvatelia nie sú ochotní niektoré činnosti vykonávať. Jedná sa predovšetkým o nekvalifikované práce, ktoré sú imigranti ochotní vykonávať.

Naopak, negatívne názory na ideu multikulturalizmu vyvolávajú nasledujúce faktory:[5]

[2] BARŠA, P. (2003): *Politická teorie multikulturalismu* – 2. vydanie. s. 9-10.
[3] HIRT, T. – JAKOUBEK, M. (2005): *Svět podle multikulturalismu*. s. 5.
[4] ELLIS, F. (2015): Multikulturalizmus. In: *Metapedia.*
[5] Ibidem.

a) *Nerešpektovanie verejnej mienky* - multikulturalizmus bol zavedený zhora, bez súhlasu alebo odobrenia občanov. Napriek mnohým prieskumom verejnej mienky, ktoré ukázali, že ľudia preferujú homogénne krajiny.

b*) Hrozba rozporov* - etnická rôznorodosť spôsobená multikulturalizmom môže zapríčiniť stratu stability spoločnosti, jej rozpad na rozličné skupiny s odlišnými záujmami. Hrozí riziko vzniku občianskych vojen a odtŕhania častí krajín.

c) *Strata vlády* - obrovský etnický nárast prisťahovalcov sprevádzaný poklesom pôvodných obyvateľov môže spôsobiť, že domáce obyvateľstvo bude prehlasované.

d) *Šírenie rôznych chorôb* – nevyskytujúcich sa v daných krajinách.

e) *Strata jedinečnosti* - rasové miešanie likviduje jedinečnú identitu národa a rasy.

f) *Nezlučiteľnosť rozličných videní sveta* – spoločnosť je komplexný systém s vlastnou identitou, hodnotami, kultúrou, tradíciou, atď. Hodnoty rozdielnych civilizácií sú častokrát nezlučiteľné, pretože právny systém spoločnosti nedokáže obsiahnuť, častokrát, protichodné hodnoty. Spolužitie takto odlišných kultúr bude nutne diskrimináciou, keďže nebudú môcť svoje práva uplatňovať obe strany súčasne.

Za narastajúcim počtom nepokojov v prisťahovaleckých krajinách sa skrýva dilema, s ktorou sa stretáva mnoho detí imigrantov, na jednej strane sa narodili ako Európania, na druhej strane, im je neustále pripomínaná ich príslušnosť k vlne imigrácie. To je i prípad demonštrácií a štrajkov na britských a francúzskych predmestiach v rokoch 2003 a 2005. Väčšina ľudí ich mylne chápe ako vzburu mladých moslimov. Účastníci týchto demonštrácií však nemali žiadne etnické či náboženské požiadavky. Nežiadali stavbu mešity, zavedenie islamského práva, zásahy do zákonov či ústavy. Pozadie týchto demonštrácií bolo najmä ekonomické. Potomkovia prisťahovalcov, ktorí sú občanmi danej krajiny, nemajú zaistenú rovnosť v prístupe k vyššiemu vzdelaniu, zamestnaniu, a teda nemajú rovnaké životné príležitosti. Prostredníctvom protestov chceli poukázať na nerovné postavenie v spoločnosti.

3 Komparácia modelov riešenia multikulturalizmu v západnej Európe

V priebehu posledných tridsiatich rokov si štáty západnej Európy osvojili rozdielne politiky integrácie prisťahovalcov, aby zaistili fungovanie multikultúrnej spoločnosti. Avšak tieto koncepty nedokázali vyriešiť vzniknutú situáciu, čo vyústilo do početných protestov, ktorých sa zúčastňovali prisťahovalci a ďalšie generácie potomkov, ktorí neprotestovali proti náboženstvu a kultúrnym tradíciám, ako to je častokrát prezentované, ale proti chudobe, nezamestnanosti a policajnému prenasledovaniu. Na základe týchto udalostí sa niektorí konzervatívni politici, ako A. Merkelová, D. Cameron či N. Sarkozy, vyjadrili, že multikulturalizmus v Európe zlyhal, čím priznali nezvládnutú integráciu prisťahovalcov.

3.1 Britský model

V Spojenom kráľovstve zvolili multikulturálny, tzv. pluralitný model, ktorý bol považovaný za najvyšší vývojový stupeň integrácie. Tento model predpokladá garanciu rovnakých práv vo všetkých sférach života spoločnosti, bez očakávania vzdania sa diverzity, avšak zvyčajne s očakávaním určitej konformity v kľúčových hodnotách. Hovoríme teda o multikulturalizme ako o vládnej politike. Tento koncept zahŕňa ochotu väčšinovej populácie akceptovať kultúrnu odlišnosť, a zároveň štátnu aktivitu zameranú na zabezpečenie rovnakých práv pre menšiny. Nadobudnutím všetkých občianskych práv získavajú imigranti aj právo voliť a meniť tak politickú štruktúru štátu. Následne dochádza k situácii, keď majorita chápe multikulturalizmus ako ohrozenie svojej kultúry a identity. Na to, aby takáto spoločnosť mohla fungovať, treba veľa empatie, tolerancie a uznanie rovnocennosti všetkých odlišných kultúr.

Anglická kultúra ostáva nadriadená ostatným kultúram, ale nesnaží sa ich úplne asimilovať, skôr upraviť, aby zodpovedali anglickému ideálu. Existujú tri spôsoby

akceptovania vstupu na územie: za prácou, ktorú Briti odmietajú vykonávať, či ako vysokokvalifikovaná pracovná sila, alebo v rámci špeciálneho bodového systému. V súčasnosti tento model multikulturalizmu podlieha kritike, pretože aj keď bol otvorený kultúrnym, etnickým či náboženským rozdielom a hlásal ich oddelený kultúrny rozvoj, čím nevytvoril obraz multikultúrnosti, ale obraz separácie.

Pod vplyvom atentátov v Londýne, ako aj ďalších zmarených pokusov o atentáty v Glasgowe, za ktorými stáli potomkovia imigrantov, sa postoj Britov k prisťahovaleckej politike a fungovaniu multikultúrnej spoločnosti v krajine postupne menil.

Britský premiér D. Cameron na bezpečnostnej konferencii vo februári 2011 v Mníchove vyhlásil, že doktrína štátneho multikulturalizmu prispela k segregácii a nezabezpečila víziu spoločnosti, do ktorej chcú všetci ľudia patriť. Zdôraznil pri tom rozdiel medzi islamom ako náboženstvom a politickou ideológiou. Svoju kritiku štátneho multikulturalizmu argumentoval tvrdením, že doterajšia doktrína multikulturalizmu viedla odlišné kultúry žiť rozdelené životy. Spojené kráľovstvo potrebuje silnejšiu národnú identitu, aby sa zabránilo ľuďom obracať sa na všetky druhy extrémizmu.[6]

3.2 Francúzsky model

Francúzi zaviedli republikánsky model, alebo tzv. asimilačný model, podľa ktorého je národ definovaný ako politická entita s ústavou, právami a občianstvom. Imigranti môžu byť asimilovaní, iba ak budú rešpektovať právny systém a národnú kultúru spoločnosti, ktorá je založená na princípoch slobody, rovnosti a bratstva. Francúzsky model od samého začiatku počítal s asimiláciou a občianskou integráciou prisťahovalcov do jednotného národa. Podmienkou tejto občianskej a politickej integrácie bola kultúrna asimilácia.

Francúzsko prejavovalo pozitívny vzťah k imigrantom, ktorí pochádzali prevažne z bývalých kolónií či európskych štátov. Tento priateľský prístup pramenil z názoru, že francúzske hodnoty sú vlastné všetkým a budú prijaté bez problémov. Jediným posunom vo vnímaní asimilácie bolo oddelenie občianskej asimilácie od kultúrnej. Francúzsko zmiernilo svoje požiadavky na imigrantov, dožaduje sa občianskej asimilácie, ovládania francúzskeho jazyka a prihlásenie k hodnotám štátu. Kultúrna asimilácia nie je vyžadovaná, avšak kultúrne symboly a tradície menšín sa smú prejavovať len v súkromí. Prisťahovalci sú v prvom rade vnímaní ako občania, ktorí majú rovnaké práva a povinnosti, pričom sa od nich očakáva pozitívny prístup k politickej kultúre zdieľanej väčšinou, a až v druhom rade ako príslušníci určitej skupiny.

Napriek tomu, francúzsky prezident N. Sarkozy v roku 2011 vyhlásil, že idea multikulturalizmu celkom zlyhala. „Toľko sme sa zaujímali o identitu prichádzajúceho, že sme nevenovali pozornosť identite krajiny, ktorá ho prijíma.“[7] Francúzsky asimilačný model, ktorý sa značne odkláňa od idey multikulturalizmu, taktiež neumožnil integráciu do spoločnosti do takej miery, aby sa predišlo konfliktom.

3.3 Nemecký model

Pôvodná imigrácia do Nemecka bola výlučne ekonomického charakteru. Začiatkom 80-tych rokov sa vláda rozhodla povzbudiť tureckých prisťahovalcov na zachovanie svojej vlastnej kultúry, jazyka a životného štýlu. Nemecký koncept multikulturalizmu sa zakladá na rešpektovaní rozmanitosti, pričom nepriznáva imigrantom právo na občianstvo alebo sociálne začlenenie. Hlavným dôsledkom tohto modelu bol vznik paralelných spoločenstiev. V súčasnosti žije v Nemecku jedna z najpočetnejších minorít moslimského pôvodu a je tu najviac mešít v západnej Európe. Vzhľadom na túto skutočnosť, Nemecko upravilo svoje zákony o imigrantoch a začalo s výukou islamu na školách. Štát si totiž uvedomil, že

[6] CAMERON, D. (2011): State multiculturalism has failed.
[7] SARKOZY, N. (2011): Sarkozy estime que le multiculturalisme est un échec.

nebezpečenstvo militantného islamu, ktorému sa často darí v enklávach, je možné neutralizovať výukou moslimskej tolerancie pod dohľadom školskej inšpekcie.

Obdobne ako Francúzsko aj Nemecko si priznalo nezvládnutú integráciu prisťahovalcov. Nemecká kancelárka A. Merkelová ešte v roku 2004 na výročnej konferencii strany Kresťansko-demokratickej únie vyhlásila, že multikulturalizmus zlyháva. Vo svojom prejave zdôraznila, že myšlienka multikultúrnej spoločnosti „vedie k tomu, že etnické komunity existujú skôr vedľa seba, než spolu.“[8]

V súčasnosti sa v Nemecku prejavuje, že hoci sú už dospelé ďalšie generácie moslimských prisťahovalcov, nie sú zaintegrované do nemeckej spoločnosti. Danú skutočnosť podmieňuje aj to, že nové generácie nemajú dostatočné znalosti nemeckého jazyka, za čo nesie zodpovednosť najmä komunitný život prisťahovalcov. Značný počet prisťahovalcov, pôvodne tzv. *gastarbeitrov* (hosťujúci pracovníci), umožňoval žiť imigrantom výhradne v komunitách, čím boli odrezaní od pôvodného obyvateľstva. V súčasnosti sa k štúdiám, ktoré dokazujú, že doterajší spôsob integrácie úplne zlyháva, pridal aj tzv. *fenomén Deutschfeindlichkeit*, ktorý znamená neznášanlivosť a nenávistné útoky proti Nemcom v školách s vysokým počtom detí imigrantov, ako aj verbálne útoky na učiteľov. Na základe uvedených argumentov majoritná spoločnosť prirodzene jednoduchšie inklinuje ku krajne pravicovým politickým stranám.[9]

4 Diskusia – kríza hodnôt a identity

Pred tridsiatimi rokmi bol koncept multikulturalizmu, rešpektujúci a podporujúci rôznorodosť spoločnosti, považovaný za odpoveď na vznikajúce sociálne problémy v západnej Európe. Dnes je pokladaný za ich príčinu. V dôsledku čoho začali prevládať názory o zlyhaní politiky multikulturalizmu. Vzniknutá situácia viedla viacerých hlavných politikov k verejnému odsúdeniu politiky multikulturalizmu.

Podľa kritikov multikulturalizmu, k zlyhaniu došlo v dôsledku neregulovanej nadmernej imigrácie bez dostatočnej snahy o integráciu do spoločnosti, čo malo za následok narušenie sociálnej súdržnosti, oslabenie národnej identity a zhoršenie dôvery verejnosti. Naopak zástancovia multikulturalizmu nepovažujú za príčinu zlyhania diverzitu, ale rasizmus.

V Spojenom kráľovstve a Francúzsku, čelila prvá generácia prisťahovalcov po 2. svetovej vojne rasizmu a druhá generácia sociálnej diskriminácii, nezamestnanosti a policajnému násiliu. V dôsledku čoho organizovali viaceré protesty, ktoré boli poznačené násilím. Druhá generácia je vzdialenejšia kultúre svojich rodičov a hlavnému prúdu islamu, radia sa do spoločnosti, ktorá ich však odmieta. Sú akoby zachytení medzi dvoma kultúrami. Najčastejším úkazom vo väčšine štátov so silnými prisťahovaleckými komunitami je vytváranie get podľa národností. Vytvorením týchto samostatných mestských štvrtí sa znižujú šance prisťahovalcov na začlenenie sa do spoločnosti. Sťažuje sa im prístup k výučbe štátneho jazyka a tým priamo sa znižuje aj ich reálna možnosť zamestnať sa. Týmto spôsobom sa vytvára vydelená skupina s odlišnou kultúrou, ktorá nemá takmer žiadne kontakty s okolím. Veľkým problémom get býva tak isto slabá infraštruktúra. Je tu málo škôl a aj tie poskytujú menej kvalitné vzdelanie. Menej vzdelaní obyvatelia majú menšie šance na trhu práce a tým sa getá prepadávajú do chudoby a tá si podáva ruku s kriminalitou.[10]

V jednotlivých krajinách sa rôznymi spôsobmi prejavilo zlyhanie týchto konceptov multikulturalizmu, v Spojenom kráľovstve vypukli lokálne nepokoje, v Nemecku došlo k marginalizácii tureckej minority a rastúce napätie medzi autoritami a prisťahovalcami zo severnej Afriky poznačilo dianie vo Francúzsku. Vo všetkých krajinách situácia vyústila

[8] MERKELOVÁ, A. (2004): Multikulturalizmus zlyháva.
[9] MALIK, K. (2015): The Failure of Multiculturalism. s. 21-32.
[10] Ibidem, s. 25-27.

k fragmentovaniu spoločnosti a marginalizácií menšín. Na druhej strane, narastá strach majority z nárastu politického vplyvu menšín.

Namiesto odstraňovania koreňa problému však európske vlády poburujú komunitu imigrantov zavádzaním rôznych opatrení, akými sú zákaz stavby minaretov alebo obmedzenie nosenia burky. Riešený je teda dôsledok, nie príčina. V správach sú každú chvíľu udalosti, ktoré hýbu svetom a poburujú občanov – rasovo motivované kriminálne činy, teroristické útoky. Mnohí hovoria, že sú iba 2 možnosti, buď multikulturalizmus prijať, alebo ho úplne zavrhnúť. Autor sa skôr prikláňa k slovám W. Kymlicka : „Zaujímavou otázkou nie je, či prijať multikulturalizmus či nie, ale aký multikulturalizmus prijať.“[11]

Multikulturalizmus je nespochybniteľným javom a súčasťou dnešnej Európy. Diskusie už nie sú o tom, či a ako majú imigranti do Európy prúdiť, ale ako sa s týmto javom vysporiadať.

Multikulturalizmus môže byť riešením problému meniacej sa európskej kultúry, lebo kultúrne odlišnosti národov idea „zjednotení v rozmanitosti“ nerozdeľuje, ale spája. Európska únia je nositeľom kultúrnej diverzity svojich občanov a multikulturalizmus vyjadruje túto nehomogénnosť. Európska idea rozmanitosti však môže stále narážať na odmietnutie politiky multikulturalizmu. Príčinou tohto odmietnutia je strata kultúrnej suverenity po integrácii do Európskej únie.

5 Záver

Na základe prehľadu historickej skúsenosti vybraných západoeurópskych krajín s imigráciou a integračnými politikami, ktoré spájala práve myšlienka multikulturalizmu, môžeme zhodnotiť, že sa doposiaľ žiadny z aplikovaných konceptov, ako reakcia na štiepenie spoločnosti, neosvedčil. Multikulturalizmus zlyhal.

Európa by aj napriek tomu mala byť otvorená multikultúrnej spoločnosti, ktorá ju môže obohatiť. Mala by zaobchádzať so všetkými rovnocenne a zabrániť šíreniu rasizmu. Zároveň si však majoritná spoločnosť je vedomá, že diverzita spoločnosti znižuje možnosť vytvárania spoločných hodnôt, ako to umožňuje v kultúrne a etnicky homogénnych spoločnostiach. Vyplýva to zo skutočnosti, že spoločnosti sa radšej prikláňajú k svojím etnickým, kultúrnym a náboženským charakteristikám ako k demokratickému systému.

Preto sa hľadajú nové modely integračnej politiky, ku ktorým patrí aj otázka miery tolerancie voči inakosti, alebo to, či jej zdôrazňovanie nie je prekážkou na bezproblémovú integráciu do majoritnej spoločnosti. Presadzuje sa línia multikulturalizmu v dimenziách flexibilného ponímania. Kultúrna identita by sa nemala ponímať staticky a výlučne národnostne, ale ako niečo veľmi dynamické, premenlivé, ktoré sa pod vplyvom okolností modifikuje a mení.

Záverom je možné konštatovať, že budúcnosť Európy, ktorá je odkázaná na príchod ďalších migrantov, závisí od ochoty na oboch stranách – od imigrantov integrovať sa a od Európy, ktorá musí byť pripravená viesť medzikultúrny dialóg, aby sa držala svojho kréda: „zjednotení v rozmanitosti“.

Zoznam použitej literatúry

BARŠA, P. (2003): *Politická teorie multikulturalismu* – 2. vydanie. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003. ISBN 80-7325-020-9.

[11] KYMLICKA, W. (1996): Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights.

CAMERON, D. (2011): State multiculturalism has failed. [online]. In: *BBC*, 2011. [Citované 30.11.2015]. Dostupné na internete: http://www.bbc.com/news/uk-politics-12371994.

ELLIS, F. (2015): Multikulturalizmus. [online]. In: *Metapedia*, 2015. [Citované 30.11.2015]. Dostupné na internete: http://en.metapedia.org/wiki/Multiculturalism.

HIRT, T. – JAKOUBEK, M. (2005): Svět podle multikulturalismu. In: *Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit. Antropologická perspektiva*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005. ISBN 80-86898-22-9.

KYMLICKA, W. (1996): *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights.* Oxford: Clerandon Press, 1996. ISBN-13: 978-0198290919.

LIĎÁK, J. (2010): *Medzinárodní migrace a Evropa*. Kolín: Nezávislé centrum pro studium politiky, 2010. ISBN 978-80-86879-24-6.

MALIK, K. (2015): The Failure of Multiculturalism. In: *Foreign Affairs*, 2015, roč. 94, č. 2, s. 21-32.

MERKELOVÁ, A. (2004): Multikulturalizmus zlyháva. [online]. In: *EURACTIV,* 8. 12. 2004. [Citované 30.11.2015]. Dostupné na internete: http://www.euractiv.sk/rovnost-sanci/clanok/angelamerkelovamultikulturalizmus-zlyhava.

SARKOZY, N. (2011): Sarkozy estime que le multiculturalisme est un échec. [online]. In: *Libération.* [Citované 30.11.2015]. Dostupné na internete: http://www.liberation.fr/france/2011/02/11/sarkozy-estime-que-le-multiculturalisme-est-un-echec_714298.

THE ROLE OF CULTURE IN COMMUNICATION

Elena Delgadova – Monika Gullerova

Faculty of Social and Economic Relations, A. Dubcek University of Trencin, Studentska 2, 911 50 Trencin, Slovak Republic, e-mail: elena.delgadova@nuni.sk, monika.gullerova@tnuni.sk

The purpose of the paper is to analyse the notion of culture from an interdisciplinary perspective while taking into account cultural differences. Several definitions of the concept of culture are provided, explained and compared. In addition, dimensions of culture developed by prominent scientists are briefly discussed and related terminology is defined. Culture is represented in both explicit and implicit forms, the latter being the essence of any culture composed of the system of values, norms, assumptions and beliefs. Explicit and implicit patterns are used by members of society to interact with each other. Special attention is drawn to cultural context and its role in intercultural communication as well as barriers to communication across cultures.
Key words: culture, dimensions of culture, intercultural communication, social and historical context, intercultural competence, intercultural analysis
JEL: I24, I25, Z10

1 Introduction

Without considering the dimension of culture, communication is often made more difficult as even simple words and phrases, if not correctly expressed by a speaker can be only partially or incompletely understood. This may lead not only to misunderstandings but also confusing or even offending the people we communicate with. Culture-bound rules affect the way members of individual cultures behave in certain contexts. Therefore, a sound command of foreign languages and intercultural competence are becoming a means of facilitating mutual understanding between cultures and helping to create attitudes of tolerance and respect for other cultures.[1] Let us pose a question what a culture is and what the major cultural differences that guide communication are.

2 Culture defined

The first modern scientific definition of ethnological and anthropological concept of culture was formulated by the English anthropologist Edward Burnett Tylor in 1871. In his book Primitive Culture he says that "culture is that complex whole which includes knowledge, belief, art, morals, law, custom and any other capabilities and habits acquired by man as a member of society."[2] Tylor defines culture from the perspective of evolutionism, i.e. the theoretical approach that seeks to objectively describe and explain long-term processes of cultural changes, seen as a configuration of learned behaviours and results of behaviour whose component elements are shared by the members of a particular society. This new theory of culture differs from the previously recognized individualistic and restrictive concepts of culture. As Tylor's definition notes, culture was the whole way of life of a people,

[1] DELGADOVA, E. (2006): Interkultúrne aspekty v medzinárodných vzťahoch.
[2] TYLOR, E.B. (1958): Primitive Culture, p. 1.

characterized by the collective dimension, and not result of inheritance, but acquired unconsciously in the process of human socialization.[3]

In the United States, the anthropological concept of culture gave rise to a new scholarly discipline – cultural anthropology and to modern theories of culture in both the USA and Europe. These theories were fully elaborated in the mid- to late 20th century, and the concept of culture became the key category in archaeology, ethnography, and today in social and cultural anthropology, psychology and sociology.

In 1952, American anthropologists Kroeber and Kluckhohn compiled a list of 164 definitions of culture in their book Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions and put forward the following definition:

"Culture consists of patterns, explicit and implicit, of and for behaviour acquired and transmitted by symbols, constituting the distinctive achievements of human groups, including their embodiments in artefacts; the essential core of culture consists of traditional (i.e. historically derived and selected) ideas and especially their attached values; culture systems may, on the one hand, be considered as products of action, and on the other as conditioning elements of further action."[4]

To summarize the above definition, it may be concluded that culture:

- is a product – produced by man,
- involves a historical aspect – evolving in particular time and space,
- includes values and patterns,
- is selective – occurs in the process of selection and development,
- can be learnt,
- is based on patterns and symbols,
- is a unique human phenomenon.[5]

Nový[6] defines culture as experience collected by a particular social system. He maintains that culture encompasses everything added by people to the original nature and environment in any given society. Nový[7] distinguishes four functions of culture that can be applied to a corporate culture:

- *function of confirming individual self (loyalty to an organization),*
- *function of assuring continuity (company traditions, established team*'s *working procedures),*
- *function of correcting individual behaviour (respect for behaviour patterns),*
- *function of identity (uniform or company reputation).*

However, this description of culture is complete as it does not include values, mentality, attitudes, thinking and feeling, and thus one's own understanding of the world, unconscious and conscious ways of upholding and cultivating culture and passing it on from one generation to another through interaction, mainly through language which is a fundamental carrier of culture.

However, this description of culture is complete as it does not include values, mentality, attitudes, thinking and feeling, and thus one's own understanding of the world, unconscious and conscious ways of upholding and cultivating culture and passing it on from one generation to another through interaction, mainly through language which is a fundamental carrier of culture.

[3] TYLOR,.B. (1958): Primitive Culture.
[4] KROEBER, A.L., KLUCKHOHN, C. (1952): Culture: A critical review of concepts and definitions.
[5] SOUKUP, V. (2000): Přehled antropologických teorií kultúry, p. 64.
[6] NOVÝ, I. a kol.. (1996): Interkulturální management, p. 10.
[7] NOVÝ, I. a kol.. (1996): Interkulturální management, pp. 111-112.

Geertz[8] attaches historical development to the definition of culture:*"an historically transmitted pattern of meanings embodied in symbols, a system of inherited conceptions expressed in symbolic forms by means of which men communicate, perpetuate, and develop their knowledge about and their attitudes towards life."*

The concept of culture may encompass multiple meanings through which people understand themselves as well as the world they live in.[9] Culture refers to everything that is to be given careful attention to and cared for. Surely this includes language, education, experience, technology, religion, art and science. In addition, Sokol says that man uses everything passed to them by former generations, everything they were taught by the nuclear family, such as the sense of the world, thus allowing them to take responsibility for themselves or other persons. The process of passing on by telling ("language" in the broad sense is the carrier of culture) is the essence of culture (even from the perspective of cultural anthropology); the term culture is derived from the Latin word *colere*, meaning to cultivate. This suggests that man does not only pass on meanings. There is more to it as the meanings need to be cultivated, i.e. to be enriched, discussed, verified and passed on in the form of experience. Sokol states that culture *„is not only a luxury or "superstructure" above the primary needs of subsistence and reproduction, it is the logically inevitable opposite of human unpreparedness,"* [10]*(...)*

Zorkociova[11] maintains that culture should never be viewed as good or bad, there are only distinct cultures: distinct in shared values or hierarchy of needs. Needs of diverse cultures can encompass different defining characteristics.

"Culture of society reflects the interaction of attitudes, traditions, beliefs and other values that are recognized by the members of a culture. A set of values, not individual items, can be viewed as culture. A set of values are the principles respected by and adapted to members of a group. In diverse cultures, the idea of fundamental values is different, which is also manifested in distinct goal setting."

The theory by Zorkóciová, however, is opposed by those who use the example of cannibalism in some societies to say that clear boundaries between good and evil cultures should be distinguished.

The conclusions of the World Conference on Cultural Policies[12] say: ...*"culture should be regarded as the set of distinctive spiritual and material features of society or a social group and that it encompasses, in addition to art and literature, lifestyles, ways of living together, value systems, traditions and beliefs…"*

According to this point of view, culture refers to a system of values, social norms and rules, which are typical for society and which are passed from generation to generation through cultural elements, such as language, symbols, history, ceremonies, rituals, values, norms, etc. Values that underpin the social and cultural system of society are learned in the process of socialization. The value paradigm is always unique, and may change over time, but the change tends to be rather slow. This change occurs mainly due to the presence of other cultures, such as for instance neighbouring cultures, or "imported" cultures, as clearly seen in history, especially in the era of colonialism, but also in the world of today, for instance through mass media and opening-up. Even though these effects on culture are apparent since they are changing fundamental values, the core elements of culture remain the same in the

[8] GEERTZ, C. (1989): La interpretación de las culturas, p. 88.

[9] SOKOL, J. (2009): Civilizace a kultura. [online]. Available online: http://www.jansokol.cz/cs/n-v-civilizace.php.

[10] SOKOL, J. (2009): Civilizace a kultura. [online]. Available online: http://www.jansokol.cz/cs/n-v-civilizace.php.

[11] ZORKOCIOVA, O. (2007): Corporate Identity II: vplyv interkultúrnych rozdielov na medzinárodné dimenzie Corporate Identity, p. 42.

[12] Závery Svetovej konferencie o kultúrnych politikách MONDIACULT. (1982). [online]. Available online: http://www.culture.gov.sk/files/layer1066.html.

long run. When, however, the essential core of culture gets fallen apart and changed, the identity and uniqueness of the culture disappears and the culture may become extinct as seen in history. The scientific model of "the structure of culture" draws attention to the relations and ties between the essential subsystems of culture: the system of education, science, art, mythology, morality, politics, and religion. Sociologists argue that culture is an integral part, property, and attribute of society. Culture arises from society and society evolves thanks to culture, and the collapse of society means the end of culture. Culture refers to everything shared by all members of a group and passed on from older to younger generations. It is the central element in interpersonal relations, guiding people's behaviour and interaction. Culture is our self-expression, composed of values, beliefs, attitudes, norms, and assumptions which make it unique and distinct from other cultures. Actually, each culture refers to the ways we classify or denote objective reality and view the world, which is reflected in our thinking, feeling and doing. Moreover, culture relates to the way humans sense, perceive and organize everything that surrounds them and which is apparent in the way they communicate. They are the patterns of meaning that are passed on from generation to generation through symbols, communication schemes or models. Thus, culture is understood as a way of being, thinking, feeling and acting that humans have acquired in a particular social and linguistic environment. Culture is manifested through explicit or visible forms through which members of different cultures express and communicate the content of their culture as well as through implicit or underlying forms, i.e. their ideology, i.e. a set of values, beliefs, assumptions and norms which are the essence of any culture.

There are a number of cultural elements.[13] In our opinion, five basic categories of cultural elements that make up the structure of culture are as follows:

- *symbols* (natural and man-made products, environment, institutions, officials),
- *language* (jargon, slang, gestures, signals, signs, songs, humour, jokes, rumours, legends, metaphors, proverbs),
- *history* (stories, legends, sagas, myths),
- *activities* (rituals, taboos, customs habits, moral and legal norms, rites, ceremonies),
- *assumptions* (values held, opinions and ideas, assumptions and visions of the world)

Based on cultural forms, we can indicate the ideology they materialize. So what are the key differences? What makes one culture different from another? Are they language, religion, political system, history, customs and traditions? Undoubtedly, they all play their role in cultural differences, however, assumptions, i.e. distinct sense and perception of the world, and thus different values, different thinking and acting, which is neither better nor worse than other ways of thinking and acting, but simply different. We realize that on one hand the similarities between cultures draw people closer to one another and facilitate interaction, and on the other hand, differences, whatever petty they may be, make us distant from one another since incorrect interpretation of these differences causes misunderstanding, disagreement, even and conflicts. Moreover, each culture is influenced by different variables, such as environment, climate and atmospheric conditions, geographic and demographic factors, under which a particular culture evolved; the level of social and technological development of society, language or languages, use of non-verbal communication, social conventions (incl. power distance, address forms, attitude to time, exchanging gifts, dress styles, taboos, etiquette, practiced rituals and / or religious and magical beliefs, view of family, relationship to children / men and women, social structure, relationships between individuals, human contacts: greetings, touching, parting, willingness, etc., attitude to education, health, way of life and perception of home, daily routines: attitude to work and

[13] GEERTZ, C. (1989): La interpretación de las culturas., RODRIGO, A. M.(1999): La communicación intercultural., and others.

working time, meals, transport, shopping, leisure activities, etc.). All the above factors and their parameters compose and delineate each culture. Although the process of learning one's own culture is extremely fast and intense especially during childhood, it continues to some extent even in adulthood. In the process of enculturation older generations pass on shared knowledge, standards, beliefs, values, customs, traditions, etc. to younger generations to ensure that each new member adopts the given culture as his/her own and makes it known to others. The content shared by members of the same culture form the essence of culture whose explicit layers may be disrupted or changed by influences of other cultures over time as can be observed in for example in migration processes. One's own culture is a product of knowledge that is inherent to each individual who organizes his/her cultural schemes along with other members of his/her community and shares with them not only the symbol system of language, but also gestures that convey feelings and emotions in different situations, etc. Obviously, we are dependent on our own culture and interpretations that are expected by other members of our culture from the rest of the group (professional status, relationships, ideals, etc.). Such conditioning can, however, lead to ethnocentrism, i.e. judging another culture solely by the values and standards of one's own culture which are considered to be universal.

Values and criteria of culture undoubtedly define for its members what is right and wrong, acceptable and unacceptable, or even what is not understandable and what should be excluded. Within the cognitive perspective of culture, members of the same society must know and share common social parameters in order to act in an acceptable manner and in accordance with such standards, which would also be respected by themselves. Conflicts occur just when these standards and rules display unexpected values in different cultural contexts, which inevitably results in cultural clashes and misunderstandings. It is often the case that in discourses and situations specific to negotiations, politicians, diplomats and managers expect certain acts and responses from their counterparts which, however, are never received because such acts and responses are not within their cultural parameters, which again brings about misunderstanding and conflicts. Influencing and changing individual behaviour in line with the acceptable collective patterns can also be performed through the norms of reciprocity which clearly exist in all communities. These standards dictate the proper behaviour when greeting someone, inviting and visiting someone, exchanging gifts and favours, expressing gratitude, giving bonuses, etc. They are perceived as potent regulators of behaviour in the workplace. According Wash and Fahey,[14] another option is the role negotiation technique. Work group members may, for example agree that each of them fulfils a certain role, and thus increasing the well-being of the whole group. Initially, different ideological positions may be used by those assigning tasks, but they may negotiate to come to a commonly acceptable premise and take a decision.

Cultural differences are examined from different perspectives by individual researchers according to which basic models of culture were developed. The models make it easier to understand intercultural differences.

3 Communication and cultural context

Culture is closely related to communication. We learn to communicate in the culture into which we were born from early childhood. Thus, communication is a learned skill. The concept of communication is etymologically derived from the Latin word *communicare*, which means to transmit, receive and impart something, share something with someone, exchange information, make something common, commonly announce something, convey one's thoughts, ideas or intentions to someone else. It should be, however, noted that communication is not merely the transmission of messages since messages may be incorrectly

[14] WASH, J.P., FAHEY, L. (1986): The Role of Negotiated Belief Structures in Strategy Making, pp. 325 – 338.

decoded. Actually, communication is a dialogue in which meanings are negotiated. In our opinion, it is a cultural practice.The concept of meaning negotiation is used in discourse analysis. It is understood as the role assigned to partners in interaction who seek to exchange verbal meanings based on shared knowledge.

There are many definitions of communication. The purpose of the paper is not to analyse all of them, therefore only several will be mentioned. Uzakova[15] argues that "human communication is a complex social act incorporating a whole set of elements. In addition to the language in its oral and written forms, which is the primary source of communication, it is necessary to take into account the forms of non-verbal communication. "
We agree with Hyhlík and Nakonečný[16] who state that communication refers to the exchange of meanings among people, which is primarily performed by means of language. Feedback is an integral part in communication as it enables us to evaluate the effectiveness of our message. In the paper, interpersonal communication will be dealt with.

In management, communication is one of the most important and highly professional competences of each manager. Szarková[17] defines managerial communication as a process of sending and receiving information, and making receivers to act and behave as intended by the sender – a manager.

Rodrigo[18] states that effective communication occurs only if exchanged meanings are understood in an acceptable manner by all participants. It follows that a successful and effective communication occurs when both the communicator and communicant are able to understand what they were intended to know at an acceptable level because they share sufficiently or equally meanings. Thus, interpersonal communication is perceived as a process of exchanging or negotiating meanings of information. Interpersonal communication is composed of the following:

- communicator, i.e. the person who has the idea to be delivered,
- communicant, i.e. the person who receives the information,
- communication channel, verbal or non-verbal, i.e. means of communication,
- message, i.e. encoded content that will be delivered by communicator and decoded by the communicant,
- feedback, i.e. the reaction to the communicator's message,
- cultural context, i.e. context in which communication takes place (individual, group or national).

In order to send a message, the communicator has to encode the idea and send it through a communication channel. For communication to take place, particular tools or means are of importance. The primary means to encode a message is language, i.e. verbal forms of communication (e.g. speech and handwriting) as well as non-verbal forms (e.g. facial expressions, gestures or symbols, such as national emblems, pictograms or traffic signs). Effective communication does not take place unless the communicant correctly decodes the message transmitted by the communicator.
"Therefore, effective communication focuses on the receiver of the information and depends on how much the sender knows about the receiver. It follows that it is important that the sender be an empathetic person who is able to predict how the message will be decoded by the receiver. In principle, the larger the gap between education level and experience of the sender and receiver, the greater effort must be exerted to find a common ground for mutual understanding."

[15] UZAKOVA, M. (2003): Interkultúrna komunikácia v učebniciach odborného jazyka, p. 140.
[16] HYHLIK, F., NAKONECNY, M. (1977): Malá encyklopedie současné psychologie.
[17] SZARKOVA, M. et al. (2002): Komunikácia v manažmente.
[18] RODRIGO, A. M. (1999): La communicación intercultural, p. 76.

As stated by Vymetal[19], the following basic rules are to be observed when encoding a message:

• Clear purpose – do we just want to convey a message or change attitudes / opinions of receivers?
• Clarity – the message should not be ambiguous or unclear.
• Clarity of transmission – means elimination of any disruptive factors (noise) that negatively affect the clarity of the message.
• Clarity of language – means avoiding using technical vocabulary, slang, figures, regulations, and rules unless normally used by receivers.
• Quantity of information – a message should be as informative as necessary, i.e. neither too comprehensive nor brief.
• Openness – a message should be communicated in a straightforward manner, and should incorporate the sender's needs and feelings as well as ethical principles.
• Form of communication – careful use of criticism, orders, requests, etc. in return for the compliance with the rules of decency and empathy.

Message verification – in the course of sending the message or after its reception, the sender should use feedback to check the effectiveness of communication.

Figure 1 shows the model of communication / information / code as referred to by Vymetal[20] .

Figure 1: General model of communication

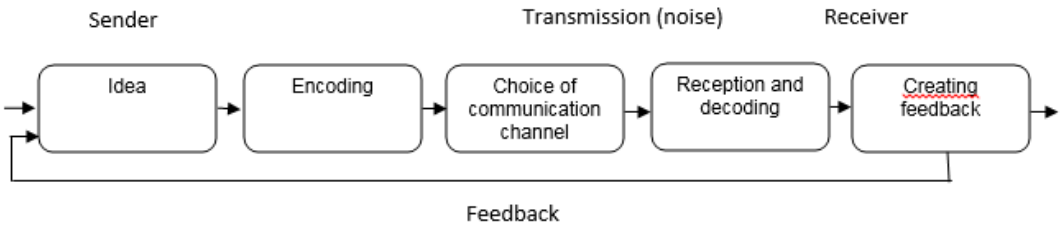

Source: VYMETAL, J. (2008): Průvodce úspěšnou komunikací, p. 30.

In the above schematics by Vymětal, however, the cultural context is missing under which any communication takes place and which is undoubtedly one of the most important elements affecting the process of communication.

The word context comes from the Latin *com* (together) and *texere* (weave, braid), later *textum*, *text* (woven, interwoven, cloth, fabric) and refers to conditions and circumstances that are relevant to an event or situation and are affected by intellect, cognitive system and language. Cultural context is not static, but active and changing, under which individuals construct their own understanding and knowledge of the world. Cultural context includes cultural traditions, individual and collective needs and expectations that are common to the majority of individuals in the society. It is the cultural context that causes misunderstandings in communication and creates differences between cultures. Cultural context comprises phenomena which owing to their lasting nature have a constant impact on creating sense and meaning of the way of life and vision of the world. We mean the existence of cultures in a certain geographical, climatic and historical context as well as in the context of productive processes.

Geographic and climatic conditions, under which individual cultures evolve, significantly affect the daily life of the individuals of the culture, such as for instance food

[19] VYMETAL, J. (2008): Průvodce úspěšnou komunikací, p. 31.
[20] VYMETAL, J. (2008): Průvodce úspěšnou komunikací, p. 30.

being prepared from raw materials that can be grown nearby, appropriate clothing adapted to the climate, etc. These geographical and climatic conditions shape specific meanings of everyday life of the whole culture of the area. History provides us with the temporal dimension of what is important by assigning meanings and values to past events that give a certain sense to the present or future. Historical context refers to any significant aspects of the past, such as customs, myths, traditions, folklore, but also written or oral explanations of historical events that provide us knowledge on who we are and why we act and think the way we do. It is worth noting that folklore no longer is a part of our everyday activities, but it plays an essential role of our cultural and national identity. Folklore incorporates a set of traditions, beliefs, customs, songs, dances, superstitions, gastronomy, etc. Members of the societies worldwide strive to maintain and cultivate folklore despite the effects of globalization. Productive processes refer to transformations performed by humans to make their lives easier and to develop society, be it primary activities (such as the excavation of raw materials), secondary activities (such as raw material processing) or tertiary activities (such as services). Productive processes are also included in cultural context as they define meanings in environments where relations between individuals are formed. Each component of cultural context attaches its own connotative meaning to the general meaning of everyday objects and activities, thus determining values and norms of human interaction, i.e. how members of society should behave. It follows that everything possesses a cultural identity that does not match completely any other even though similarities may exist.

R. Cardoso de Oliveira[21] argues that cultural identity becomes a sort of a compass which organizes the group and its members into cognitive maps that are collectively constructed. Having taken into account all the described phenomena, such as geographical and climatic conditions, history and productive processes, we may state that cultural identity comes from the existence of elements, such as territory, language, traditions, customs, system of values and standards that are common to an entire ethnic group. As mentioned, culture is understood as a system of shared meanings that take the connotation of the context related to the above elements, which exists both in the mind of individuals, determining their specific cultural identity; and in the environment they live in. We perceive cultural context as everything that constitutes environmental, social and human environment and significantly affects education, communication style, development of specific national culture and communication process.

The message sent passes through four stages in the process of communication: reception, understanding, acceptance and integration.

The message may or may not be received. If not received, which can be caused by the failure of communication channel, the message must be updated to be received again. The message received may or may not be understood. The message not understood must also be updated in order to be understood. The message understood may be accepted, i.e. adequately interpreted in the cultural context for which it was intended and subsequently integrated which is the purpose of an effective communication. In integrating the message, feedback, i.e. the reaction to the message is expected. The message not accepted must be updated in order to be understood and integrated.

4 Conclusion

It follows that culture plays a central role in communication and the acquisition of intercultural competence is one of the key skills of each manager. Intercultural competence is defined as the possession of the following key abilities:

[21] CARDOSO, D. O. (2007): Etnicidad y estructura social.

- ability to determine relationships between one's own culture and foreign culture,
- cultural sensitivity and ability to apply various strategies to establish contact with people of other cultures,
- ability to identify and accept differences in intercultural communication and negotiation styles,
- ability to understand and correctly interpret non-verbal communication of the target national/ professional culture,
- ability to respond appropriately to and resolve cross-cultural conflicts and misunderstandings,
- ability to act as a cultural intermediary between one's own and foreign culture,
- ability to deal successfully with stereotypes,
- ability to understand and apply most of the target culture customs.[22]

From the intercultural perspective, we should not adapt to or imitate members of a foreign culture, but on the contrary we should be fully aware of our own identity, which respects our own culture; and we should observe how our own culture is perceived by members of foreign cultures. In addition, we should know the identity and culture of the people we interact with; we should be able to relativize our own values, beliefs and behaviour; and to realize that they are not the only existing ones; and last but not least we should learn to see them from a different perspective, from the perspective of those having not the same system of values, behaviour and opinions as we do.

- Proper intercultural understanding can only be built on a dialogue, which is both intercultural and based on the acceptance of pluralism of world views, methods, forms and expressions of culturally distinct languages that, however, are equal. We should know the norms, customs, traditions, taboos and rituals related to communicating with other cultures in order to get the most out of the intercultural dialogue. Interculturalism allows a competent communication and interaction across different cultures. In our opinion, interculturalism is an intercultural dialogue of mutual understanding. It is a philosophical choice, moral and political decision which means not only mutual tolerance but also development of equal reciprocal relations based on respect; as well as showing consideration to differences among people of different cultures; the pluralistic view on nationality, respect for heterogeneity of the ways of life and the recognition of different ethical-cultural world views.
- We have to realize that intercultural relations undergo changes. When starting intercultural communication, we have to be open to changes; we must bear in mind that there are no universal attitudes because everything may be subject to criticism. We have to learn to confront conflict situations as well as situations in which our feelings or those of others may be hurt. We have to accept the fact that certain biases may exist in the history we were taught, and that our identity was actually shaped in contrast to other identities; that nothing is definite and any issue may be reopened.

References

CARDOSO De OLIVEIRA, R. (2007): *Etnicidad y estructura social*. Universidad Iberoamericana, A.C. México, 2007.

[22] DELGADOVA, E. (2008): Multiculturalidad y la comunicación intercultural en la Europa de hoy.

DELGADOVÁ, E. (2008): Multiculturalidad y la comunicación intercultural en la Europa de hoy. 2008. In: Zborník vedeckých prác *Cudzie jazyky v kontexte odbornej komunikácie*, FSEV TnUAD v Trenčíne, december 2008.

DELGADOVÁ, E. (2006): Interkultúrne aspekty v medzinárodných vzťahoch. In: Zborník z medzinárodnej konferencie FMV EU v Bratislave, Mojmírovce. 2006.

GEERTZ, C. (1989): *La interpretación de las culturas*. Barcelona: Gedisa, 1989.

HYHLÍK, F., NAKONEČNÝ, M. (1977): *Malá encyklopedie současné psychologie*. Praha: SPN, 1977.

KROEBER, A.L., KLUCKHOHN, C. : Culture: A critical review of concepts and definitions. Harvard University Peabody Museum of American Archeology and Ethnology Papers 47.

NOVÝ, I. a kolektiv (1996). *Interkulturální management*. Praha: Grada Publishing, 1996.

RODRIGO ALSINA, M. (1999): *La comunicación intercultural*. Barcelona: Anthropos Editorial Rubí, 1999.

SOKOL, J. (2009): Civilizace a kultura. [online]. 2. 5. 2014. [Cited 2. 5. 2014.] Available online: http://www.jansokol.cz/cs/n-v-civilizace.php.

SOUKUP, V. (2000): *Přehled antropologických teorií kultúry*. Praha: Portál, 2000.

SZARKOVÁ, M. et al. (2002): *Komunikácia v manažmente*. Bratislava: Ekonóm, 2002.

TYLOR, E. B.(1958): *Primitive Culture*. New York: Harper Torchbrooks, 1958.

TYLOR, E. B. In: Wikipedia, The Free Encyclopedia. [online]. 22. 2. 2009. [Cited 22. 2. 2009.] Available online: http://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Edward_Burnett_Tylor&oldid=265791069.

UŽÁKOVÁ, M. (2003): Interkultúrna komunikácia v učebniciach odborného jazyka. In: *Kulturológia v procese osvojovania cudzích jazykov*. Zborník vedeckých prác z medzinárodnej konferencie, Nitra: 2003.

VYMĚTAL, J. (2008): *Průvodce úspěšnou komunikací (Efektivní komunikace v praxi)* Praha: Grada 2008.

WALSH, J. P., FAHEY, L. (1986): The Role of Negotiated Belief Structures in Strategy Making. Journal of Management. 12, 1986, pp. 325-338.

ZORKÓCIOVÁ, O. (2007): *Corporate Identity II: vplyv interkultúrnych rozdielov na medzinárodné dimenzie Corporate Identity*. Bratislava: EU, 2007.

Závery Svetovej konferencie o kultúrnych politikách MONDIACULT. [online] Mexico City, 1982. 2. 11. 2009. [Cited 2. 11. 2009.] Available online: http://www.culture.gov.sk/files/layer1066.html.

CHINA AND ITS CHANGING POSITION IN THE WORLD ECONOMY

Markéta Dolinová[a] **– Lenka Fojtíková**[b]

[a] Faculty of Economics, VŠB – Technical University of Ostrava, Sokolská třída 33, 701 21 Ostrava, Czech Republic, marketa.dolinova@vsb.cz.
[b] Faculty of Economics, VŠB – Technical University of Ostrava, Sokolská třída 33, 701 21 Ostrava, Czech Republic, lenka.fojtikova@vsb.cz.

The People´s Republic of China (China) started to normalize its relationship with the United States of America (USA) in 1971 when it slowly moved from its economic and political isolation and got involved with the world economy again. Since then its position has changed dramatically. The objective of the paper is to evaluate the changing position of China in the world economy in the period 1980-2011, including its position with international trade and international monetary system. The empirical analysis was based on exploring of historical data and correlation analysis in order to quantify the relationship between selected variables that had had impact on Chinese position in the world economy. The results of the analysis confirmed that China became an emerging market that plays one of the most important roles in the international economy. The role of China in the IMF is very topical and widely discussed topic due to the growing importance of the renminbi (RMB, yuan) in the global economy.
Key words: International Monetary Fund, World Trade Organization, Special Drawing Rights
JEL: E42, F13, F33

1 Introduction

The People´s Republic of China (China) is a founding member of many international organizations.[1] However, as a result of its political and economic regime under Mao Ce-Tung´s leadership, China became internationally isolated. This policy was abandoned at the beginning of 1970s when China started to renew its cooperation with the United States of America (USA) and other formerly considered enemies.[2] Despite China´s considerable effort to return quickly to the International Monetary Fund (IMF) and General Agreement on Tariffs and Trade (GATT), it took some time to get accepted as a member state again.

Nevertheless, during the last decades the position of China in the world economy has rapidly changed and this process still continues. Although China was a developing country for the whole time, due to its rapid economic growth it now belongs to emerging economies, as along with Brazil, India, the Russian Federation (Russia) and South Africa, it forms part of the so called BRICS group.

Moreover, the accession of China to the WTO enabled it to cooperate with new trading partners. Besides, China itself became a signatory to a wide range of regional and bilateral commercial agreements, whilst more trading agreements are currently under

[1] IMF (2004): At a Glance – China and the IMF. Available online: https://www.imf.org/external/country/chn/rr/glance.htm.
[2] CIHELKOVÁ, E. et al. (2010): Regionalismus and Multilateralismus.

negotiation. As China's position in the trade area is strengthening so is the amount of RMB used in international payments.

Due to the resent economic crisis and problems with the lack of liquidity in the international monetary system, the IMF, based on its draft from 2008, increased the total amount of its member quota. China was one of the emerging markets which provided IMF additional financial resources so that the IMF could provide the needed liquidity to the European states that got into troubles such as Ireland, Poland, Greece, etc.[3] This all enabled China to change its position and nowadays this issue is widely discussed because of an IMF´s draft to include renminbi (RMB, yuan) to the Special Drawing Rights (SDR) basket.

The aim of this article is to evaluate China´s changing position in the world economy in the period 1980-2011, including its position in the international trade and within the international monetary system. The structure of the paper is as follows: the first part introduces China and its changing position in the world economy, its topicality and the aim of the paper. In the second part other authors and their researches are introduced, who deal with the topic of development of Chinese economy. The third chapter is focused on the using methodology and data. The following part presents the results of our own empirical analysis studying the changing position of China in the world economy on selected variables. The final parts are conclusion and references.

2 Literature Review

The Chinese economy was analyzed by many authors from different aspects until now. For example, an increasing number of Foreign Direct Investment (FDI) inflows into China have been a main topic of large amount of empirical studies. Tseng and Zebregs (2002) study Chinese reforms and trading liberalization that helped China raise its attractiveness as an recipient of FDI. Graham and Wada (2001) analyze how China was able to use the FDI inflows towards its economic growth and for an increase of its position in the world economy. Van Reenen and Yueh (2012) deal with a topic of Chinese economic growth as a consequence of growing number of FDI inflows, the transfers of technologies and involvement in international joint ventures. Haltmaier (2013) studies the determinants of Chinese economic growth and its consequences for Chinese economy regarding its position in the world. Moreover, he provides several scenarios about China´s possible economic development up to 2030.

Sun and Heshmati (2010) deal with Chinese joining to the international trade what helped China to become one of the most significant world markets. Based on this study, Chinese foreign trade contributed to its economic growth as well as to the growth of productivity in chosen sectors. Rumbaugh and Blancher (2004) investigate the impact of the Chinese accession to the WTO as well as the liberalization of commercial tariffs between China and its trading partners. According to Rumbaugh and Blancher (2004) Chinese economic and political liberalization and reforms caused an increase of world trade on both export and import side. Caporale et al. (2015) study the international trade between China and its main business partners from three continents during the period 1992-2012. Caporale et al. (2015) observed that in the mentioned period China took an advantage in the commercial area and that is the reason why its position in the global economy has rapidly changed during the last two decades. Furthermore, the recent economic crisis has brought a new opportunity to strengthen its position in global trade.

Schellekens (2013) discusses a developing process of China and its current position in the world economy. Due to three decades of Chinese economic growth China made a big

[3] IMF (2008): Reform of IMF Quotas and Voice: Responding to Changes in the Global Economy. Available online: https://www.imf.org/external/np/exr/ib/2008/040108.htm.

progress in the level of national income. Moreover, due to large amount of internal reforms such as increasing amount of foreign FDI outflows and investment to research and development many structural changes occurred in Chinese economy. Sen (2010) studies the economic development of China based on several aspects, including its international trade, monetary or fiscal policy. China used its monetary policy in order to increase its competitive advantage in trade but nowadays it is attending to abandon this trend and orientate more on its fiscal policy. Further, Sen (2010) studies the position of China among developing economies and describes the unique position of China in comparison with these economies.

Bryant (2008) deals with the position of both developed and developing countries within the IMF. According to his research, developing countries have always had unequal position inside the IMF in comparison with developed countries which is reflected in both their total amount of quota and voting power. Blomberg and Broz (2013) confirm the statement of unequal position among developing and developed countries in the IMF and investigate how developed countries use its position within this institution toward influencing foreign affairs. Prasad (2012) investigates the role of RMB as an internationally traded currency and its changing position in the world economy. Prasad (2014) discusses the Chinese position within the IMF. According to this research the role of RMB on the financial markets is increasing but on the other hand it is unlikely going to become one of the world reserve currencies. Moreover, Prasad (2014) deals with Chinese monetary policy reform and a relationship between SDR and RMB.

3 Methodology and Data

Our empirical analysis is based on a method of correlation. The correlation analysis enables to express either positive or negative relationship among selected variables, thus allowing us to identify whether variables influence each other or not. Our analysis examines a correlation relationship between these variables: FDI net inflows (% of GDP), Export (% of GDP), GDP per capita (annual growth %), GNI per capita (current US$), GNI per capita (constant US$), Import (% of GDP), and IMF Quota (Mil. SDR). The chosen variables are examined during time series 1980-2011. The starting year was chosen due to the fact that in 1980 China was readmitted as a member state of the IMF and in 2011 marked the 10th anniversary of Chinese membership in the WTO as well as increased quota in the IMF. A time series were used for all variables except FDI net inflows (% of GDP) where data for years 1980 and 1981 were not available thus, the time series were shortened from 1982 to 2011.

The logic of our analysis is as follows: Chinese practicing a wide array of economic reforms, liberalizing its trade policy and becoming more opened economy led to an increase of its attractiveness for investors. Subsequently, FDI inflows helped Chinese economic recovery and China became an export-based economy increasing the total amount of its production as well as exports, Chinese economy was growing very quickly and consequently its GNI was growing as well. As China was becoming a richer economy its population started to demand more foreign products and Chinese imports were simultaneously increasing. All these factors contributed to the changing role of China in the international organizations and institutions. As a representative of Chinese changing role within the international organizations and institutions, was chosen IMF and concretely its member quota.

As an indicator of wealth of countries was chosen income ranking of the World Bank (WB) that is based on GNI per capita (current US$) counted by Atlas method. To ensure comparability in time GNI per capita was also recalculated to constant US$.

As main statistic data sources were used the official databases of the IMF, the WB and the WTO. Data about quotas and voting power of selected countries were taken from the official IMF data sources. The analysis was undertaken using the EdStats database including

the available world development indicators to work with the official resources from the WB. Other data were extracted from official WTO statistics.

4 Results of Empirical Analysis

Even though China was a founding member of many international organizations, China had international relations only with a small number of foreign partners after the change of political regime until the end of 1970s. At the beginning of 1970s China slowly started to re-engage in the international affairs and during following decades it tied up an international cooperation with a large range of partners. Because of Chinese economic liberalization as well as number of economic and political reforms China started to be an attractive country for foreign investment. Figure 1 reflects net inflows of FDI to China during 1982-2011. From 1982 to 2011 Chinese FDI inflows increased more than twenty times and especially in the periods 1990-1995 and 2000-2005, the significant numbers of FDI flowed to China.[4]

Figure 1: Chinese Foreign Direct Investment, net inflows in 1982-2011 (% of GDP)

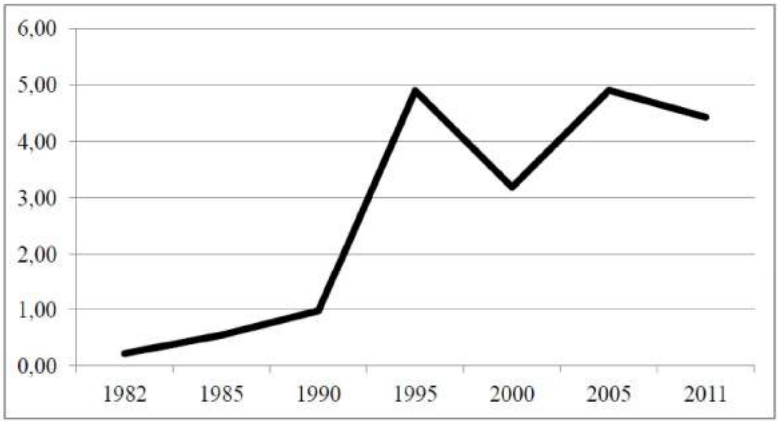

*Data for years 1981 and 1982 are not available.

Source: WB (2015): World Development Indicators, own creation.

The inflows of FDI to China, together with its internal political and economic reforms, trade liberalization and growing demand for Chinese production were vital factors that helped China to start up its economy. From a developing country China had made a big leap and nowadays is an ongoing rapidly growing economy. It also had an impact on its national incomes. However, it has been a long process, in which China changed from low-income to upper-middle income country. The first revaluation of its position came in 2002 when China reached GNI per capita by Atlas method higher than 1,045 current US$ and it became one of lower-middle income countries. The big change came in 2011 when the WB ranked China as an upper-middle income economy for the first time, as China´s GNI reached a value higher than 4,126 current US$ in 2010, as shown in Figure 2.[5]

[4] FOJTÍKOVÁ, L. – KOVÁŘOVÁ, J. (2013). Influence of China's Entry into the WTO on Cross-Border Financing. In: ICFB Conference.

[5] WB (2015): World Development Indicators.

Figure 2: Chinese GNI per capita in 1980-2011

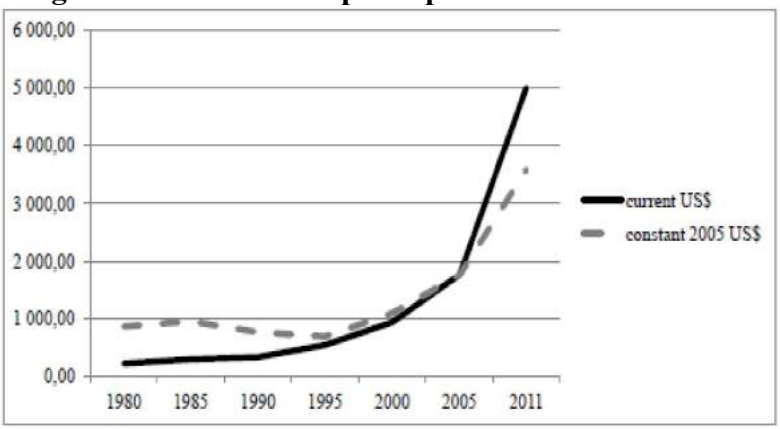

Source: WB (2015): World Development Indicators, own recalculation.

Moreover, in the period 1980-2011 China had been growing faster than other selected economies with an average annual growth of 8.9 % GDP per capita. In the period after 2000, a high tempo of economic growth was characteristic for Chinese economy. And it can be generally said that China remains one of the most rapidly growing economies in the world, what is also reflected in Figure 3.

Figure 3: GDP per capita growth of Selected Countries in 1980-2011 (annual %)

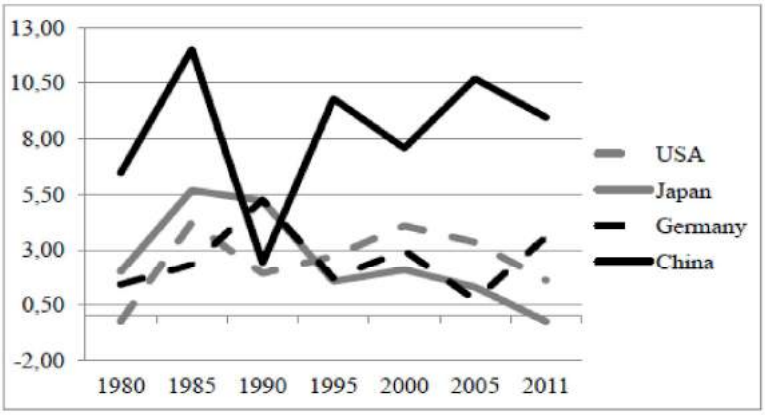

Source: WB (2015a): Countries and Economies, own creation.

4.1 China and International Trade

Chinese foreign trade was carried out via a narrow group of state firms until 1979. The objective of the economic reforms in China was decentralisation of foreign trade and introduction of market elements and competition among individual entities, and to enable firms to export and import through several regimes according to state control. The domestic reforms facilitated China´s opening to the world. Together with inflows of FDI, this represented a necessary step to assuring economic development because the GDP growth was in increasing scale dependant on the export performance of the country. In 2013, the share of merchandise exports and imports in GDP achieved 24 % and 21.3 % respectively.[6]

The transformation of China from "socialist market" economy contributed to increasing China´s significance in world trade. While developed countries such as the USA, Japan and Germany have recorded a decline of their market share in the area of merchandise trade since the end of 1950s, China has gradually increased it. In 1983, China represented only 1.2 % world merchandise exports while this share increased to 12.7 % in 2014 with a

[6] WTO (2014): Trade Policy Review. Report by the Secretariat: China, p. 9.

value of 2 342 billion of US$.[7] A similar growth of China's share was recorded on the import side, although a higher increase of market share was recorded on the export side than on the import side. Merchandise trade represents a dominant part of China´s total trade.[8] The development of share of the leading countries in world merchandise trade is shown in Figure 4 and Figure 5.

Figure 4: Share of selected countries in the world exports in 1983-2014 (%)

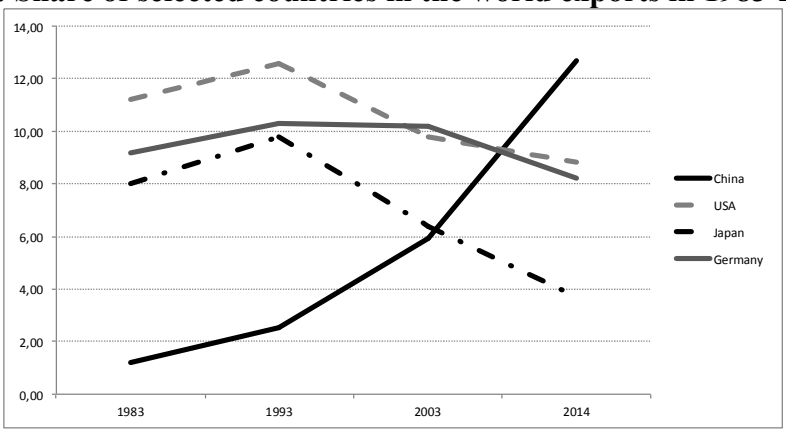

Data for years 1981, 1982 and 1983 are not available.

Source: WTO (2015a): International Trade Statistics 2015, own creation.

While in the 1980s, China's exports mainly consisted of textiles, clothing, shoes and oil, China currently belongs to the leading exporters of manufactures, office and telecom equipment, telecommunication equipment, integrated circuits and electronic components, iron and steel, textiles and clothing. Inward foreign direct investment to China as well as the government support of joint ventures between Chinese and foreign companies, particularly with regard to research and development activities led to the intra-industry and intra-firm trade. In 2013, manufactured products accounted for 94 % of the total exports and 58 % of China's imports.[9]

Figure 5: Share of selected countries in the world imports in 1983-2014 (%)

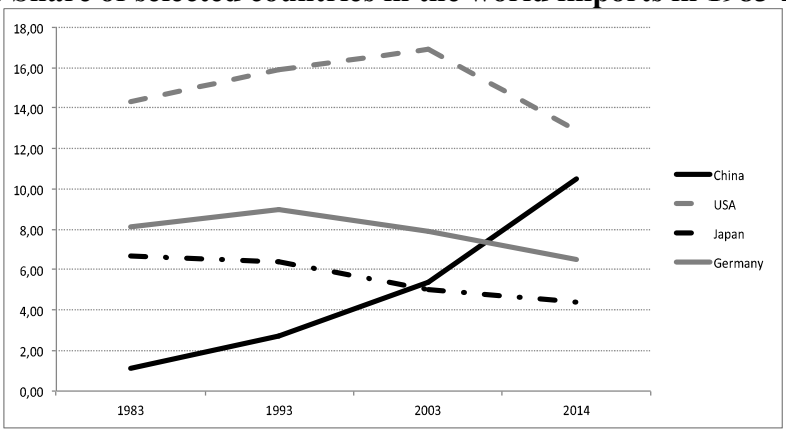

Data for years 1981, 1982 and 1983 are not available.

Source: WTO (2015a): International Trade Statistics 2015, own creation.

[7] WTO (2015a): International Trade Statistics 2015, p. 44.

[8] In 2013, services represented 8.7 % of China's total exports and 14.4 % of its imports. WTO (2014): Trade Policy Review. Report by the Secretariat: China, p. 10.

[9] WTO (2014): Trade Policy Review. Report by the Secretariat: China, p. 9.

China has been the leading exporter in world merchandise trade since 2009. The significant increase of China's share in the world merchandise exports and merchandise imports, but also commercial services trade occurred especially after joining the World Trade Organization (WTO). According to Table 1, in the merchandise exports, China moved to the 1st position in 2014 from the 7th position in 2000 and the value of its merchandise exports increased more than nine times. In commercial services, China's exports increased almost eight-fold and China moved to the 3rd position in 2014 from the twelfth position in 2000. On the import side, China also recorded significant shift until 2014 and ranked among the three leading importers in the world merchandise trade and commercial services trade.

Table 1: Comparison of market shares of China in world trade in 2000 and 2014

	Merchandise trade			*Commercial services*		
	Rank	Value (bil. US$)	Share (%)	Rank	Value (bil. US$)	Share (%)
2000: exports	7.	49.3	3.9	12.	30.1	2.1
2014: exports	1.	342.0	12.3	3.	232.0	6.2
2000: imports	8.	25.1	3.4	10.	35.9	2.5
2014: imports	2.	959.0	10.3	3.	382.0	10.3

Source: WTO (2001; 2015a): International Trade Statistics 2001; International Trade Statistics 2015, own creation.

The process of the China´s re-admission into the multilateral trading system[10] lasted for fifteen years and belonged to the longest and most difficult in history. China became a member of the WTO in December 2001. This enables it to realize trade currently with more than 160 other countries in the world without barriers and discrimination. On the other hand, China made trade commitments about tariffs, tariff bindings and easing market access for products from foreign countries. This move had an impact on the volume as well as the structure of Chinese trade[11] and meant a significant re-orientation of international trade flows. Nowadays, China has been one of the most important trade partner of developed as well as developing countries. The main destinations for Chinese merchandise exports are the European Union (EU), the United States, Hong Kong, Japan and the Republic of Korea, as well as ASEAN countries. The main sources of its imports are the EU, the Republic of Korea, Japan, Chinese Taipei, the United States and Australia, as well as ASEAN countries.[12] Besides the WTO, China has concluded 12 free-trade areas covering over 20 countries and regions including Chile, Costa Rica, New Zealand, Pakistan, Peru, Singapore, etc. Although China was on the list of the Generalised System of Preferences (GSP) and obtained more favourable treatment in the access to the markets of some countries, such as Australia, Canada, the EU, Switzerland, Norway, etc. by January 2015,[13] it has also granted unilateral preferences to the least-developed countries.

[10] China was one of the original contracting parties of the General Agreement on Tariffs and Trade (GATT), from which it subsequently seceded.
[11] FOJTÍKOVÁ, L. (2012): China's External Trade after Its Entrance into the WTO with the Impact on the EU, p. 56-65.
[12] WTO (2014): Trade Policy Review. Report by the Secretariat: China, p. 9-10.
[13] The World Bank classified China as upper-middle income countries in 2011, 2012 and 2013. Therefore, China is not beneficiary country of the GSP scheme as from 1 January 2015.

China´s growing share in the world exports of goods and services has also induced that China has contributed to the WTO budget by a bigger amount than ever before. While China's contribution to the WTO budget was 2.97 % in 2002, it was 8.62 % in 2015.[14] However, it does not have any influence on decision process in this organisation in which the predominant part of issues is based on making the compromise solutions.

4.2 China and the International Monetary System

Within the IMF the member quota is crucial for several reasons. Firstly, it is a determining factor of total IMF´s capital share. Secondly, it is a criterion for borrowing financial resources from the IMF as well as for gaining additional voting power. After joining the IMF and paying its member quota, every single member state gets 250 basic votes and if they wish to raise their voting power, it is possible only after paying extra quota. In addition, one supplemental vote is gained for 100,000 SDR.[15]

In 1945, China deposited the third highest quota of the thirty-five member states. After Chinese re-joining to the IMF in 1980 its member quota was the 17th highest from the total value, nevertheless the overall number of member states increased almost four times during this period. However, since then, Chinese economy has strengthened significantly and so has its position within the IMF even though the aggregate amount of participating states grew to 188. Over the last decade its volume of member quota was increased several times, especially after the start of recent economic crisis when the International Monetary Fund addressed China and other countries and asked for additional financial resources. It happened particularly due to the fact that the IMF itself was asked by several European Monetary Union´s member states for money assistance.[16] Member quota of China and selected countries is shown in Figure 6.[17]

Figure 6: Quota of Selected Countries in the IMF in 1980-2011 (millions SDR)

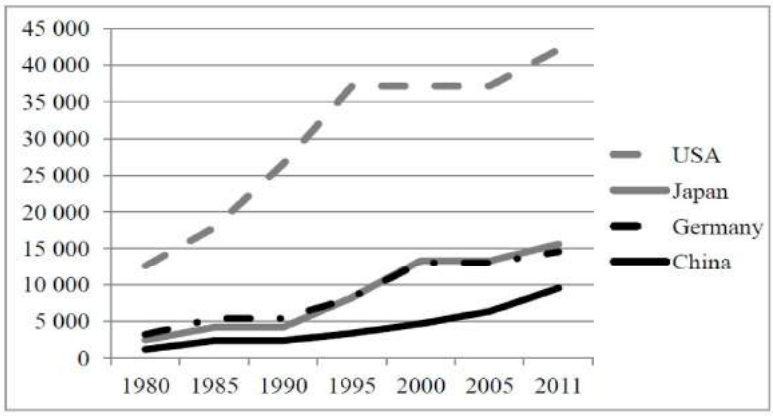

Source: IMF (2015): Members' Financial Data by Country, own creation.

Table 2 reflects that currently China has the 6th highest quota within the IMF in the total value of 9,529.9 millions (mil.) SDR and 4.0% share in the total votes. Together the USA, Japan, Germany, France, the United Kingdom and China hold 43.4% quota and 41.2% share in the total votes. In a long term and actually from the very beginning of the

[14] WTO (2015b): Secretariat and Budget. Available online: https://www.wto.org/english/thewto_e/secre_e/budget_e.htm.
[15] MARKOVÁ, J. (2006): Mezinárodní měnová spolupráce: Oeconomica.
[16] IMF (2015a): International Monetary and Financial Committee – Thirty-Second Meeting. Available online: http://www.imf.org/external/np/fin/tad/exquota.aspx?memberKey1=180&date1key=2015-10-31.
[17] IMF (2015): IMF Members' Financial Data by Country. Available online: http://www.imf.org/external/np/fin/tad/exfin1.aspx.

establishment of the IMF, it has been the USA that always had the highest member quota as well as the total number of votes. However, in comparison with the USA China´s position is approximately 4-5 times lower, based on mentioned characteristics. On the other hand, due to the level of China´s economic growth, it is expected that its future position in global economy and inside the IMF will increase.[18]

Table 2: IMF´s Top Six Countries with the Highest Quota and Votes in 2011

	Quota		*Votes*	
Country	Number (Mil. SDR)	Total (%)	Number	Total (%)
USA	42,122.4	17.7	421,962	16.7
Japan	15,628.5	6.6	157,023	6.2
Germany	14,565.5	6.1	146,393	5.8
France	10,738.5	4.5	108,123	4.3
United Kingdom	10,738.5	4.5	108,123	4.3
China	9,529.9	4.0	95,997	3.8
Total Top 6	103,323.3	43.4	1,037,621	41.2
Total IMF	238,182.7	100.00	2,520,571	100.00

Source: IMF (2015c): IMF Members' Quotas and Voting Power, and IMF Board of Governors, own adaptation.

Furthermore, within the framework of five year´s revision of Special Drawing Rights basket composition inside the IMF started to be considered whether to add RMB beside four main world currencies – namely the Euro, US$, Pound Sterling and Japanese yen. The last revision of the composition of this basket took place in 2010. The reason of such five years revision is the fact that SDR basket needs to include and reflect the most important world currencies to remain attractive as a reserve currency.[19]

To be placed into the Special Drawing Rights basket, the currency must fulfill two criterions. These are export and freely usable criterion. The first one, criterion of export should guarantee that only currencies of countries which play the vital commercial role in the global economy are placed within the SDR basket. The second criterion reflects the importance of the potential currency to be widely used in payments and that is the reason why it has to be freely convertible. Chinese RMB has fulfilled the export criterion both in 2010 and nowadays. Moreover, it is the only currency in the global economy that reached the export criterion and still is not a part of SDR basket.

The second criterion was a critical issue in 2010. It was decided that RMB was not able to be considered as a freely usable and its possible inclusion into the Special Drawing Rights basket was refused. Based on a very broad discussion that had broken out about this issue in 2009 and 2010 it was obvious that this criterion will be widely discussed again this year. The effort of adding of the RMB into Special Drawing Rights basket is ongoing and it reflects the growing importance of China within the global market. Since 2000, Chinese RMB has internationalized on a big scale. For instance, in 2014, regarding to the total European extra-regional trade, the business in Europe was mostly done in the Euro, but the amounts of payments in US$ and RMB were more or less on the same level. And what is more, in Europe Chinese RMB became more used currency than Japanese yen, which was on the fourth place. On the other hand, the SWIFT payments across the European continent stayed without

[18] IMF (2015c). IMF Members' Quotas and Voting Power, and IMF Board of Governors. Available online: https://www.imf.org/external/np/sec/memdir/members.aspx.

[19] IMF (2015a). International Monetary and Financial Committee – Thirty-Second Meeting]. Available online: http://www.imf.org/external/np/fin/tad/exquota.aspx?memberKey1=180&date1key=2015-10-31.

changes. The highest amount of swift payments was made in Euro, followed in US$, GBP and JPY. Furthermore on the global field, RMB is often considered to be the fifth most used and important international currency.[20]

On the European case can be reflected how much the Chinese yuan competes with US$ and other currencies. Finally on the 30th of November 2015 the IMF´s shareholders voted for an inclusion of RMB to the Special Drawing Rights basket, so it confirmed the increasing position of RMB in the international monetary system.[21]

4.3 Results

The results of our correlation analysis, see Table 3, showed a positive relationship between FDI net inflows (% of GDP), Export (% of GDP), GNI per capita (current US$), Import (% of GDP) and IMF Quota (Mil. SDR).

Among selected variables namely FDI net inflows (% of GDP), export (% of GDP), GNI per capita (current US$), Import (% of GDP), IMF Quota (Mil. SDR) and FDI net inflows (% of GDP), export (% of GDP), GNI per capita (current US$), import (% of GDP), IMF Quota (Mil. SDR) was proved a positive correlation. Moreover, the GNI per capita (constant US$) had a positive correlation with export (% of GDP), GNI per capita (current US$), import (% of GDP) and IMF Quota (Mil. SDR). A correlation analysis in time series 1980-2011 did not prove any relationship between GDP per capita (annual growth %) and other selected variables. To prove a correlation between selected variables we used a significance level of 5 %.

Table 3: Correlation among selected variables

	FDI net inflows (% of GDP)	*Export (% of GDP)*	*GDP per capita (annual growth %)*	*GNI per capita (current US$)*	*GNI per capita (constant US$)*	*Import (% of GDP)*	*IMF Quota (Mil. SDR)*
FDI net inflows (% of GDP)	1	**0.7**	0.32	**0.44**	0.34	**0.66**	**0.56**
Export (% of GDP)	**0.70**	1	0.24	**0.66**	**0.63**	**0.96**	**0.85**
GDP per capita (annual growth %)	0.32	0.24	1	0.13	0.16	0.3	0.21
GNI per capita (current US$)	**0.44**	**0.66**	0.32	1	**0.98**	**0.63**	**0.9**
GNI per capita (constant US$)	0.34	**0.63**	0.16	**0.98**	1	**0.61**	**0.88**
Import (% of GDP)	**0.66**	**0.96**	0.3	**0.63**	**0.61**	1	**0.83**
IMF Quota (Mil. SDR)	**0.56**	**0.85**	0.21	**0.9**	**0.88**	**0.83**	1

Source: author´s calculation using Eviews 8.

[20] IMF (2015b). Review of the Special Drawing Rights (SDR) Currency Basket. Available online: https://www.imf.org/external/np/exr/facts/sdrcb.htm

[21] IMF (2015d). IMF's Executive Board Completes Review of SDR Basket, Includes Chinese Renminbi. Available at: http://www.imf.org/external/np/sec/pr/2015/pr15540.htm.

Thus, it can be said that the correlation analysis proved, that a relationship exists between the growth of FDI net inflows to the Chinese economy, export share of Chinese GDP, GNI per capita, import share of Chinese GDP and finally between its growing member quota within the IMF. On the other hand a correlation analysis does not enable to specify a direction of reciprocal relationship among variables, so it might be possible that also a growing position of China within the IMF could lead to the additional growth of Chinese economy as well as to its growth of attractiveness for foreign investors.

5 Conclusion

China, originally a developing country, was helped with a large amount of FDI inflows to become one the key global players. It has strong commercial ties with both developed and developing countries. In international trade it became a main trade partner for a large number of economies and especially during the last decade China reinforced its global trade position. Further, such a development is also reflected within the IMF and the WTO where China has become a significant member. It all reflects its increased contribution to the WTO, the ranking of the WB as an upper-middle income country, the growing amount of member quota in the IMF or RMB inclusion to the SDR basket along with four main international currencies. To conclude, China reaffirmed the global economy players that it is not anymore a country, which just has to accept and react on the changes in the world economy, but that is the state that creates them.

6 Appendix

Because of a comparability of time series 1980-2011, data availability and comparability with FDI net inflows expressed as a percentage of GDP, export and import data in this unit were also chosen for a correlation analysis, see Figure 7 and Figure 8.

Figure 7: Export of Selected Countries in 1980-2011 (% of GDP)

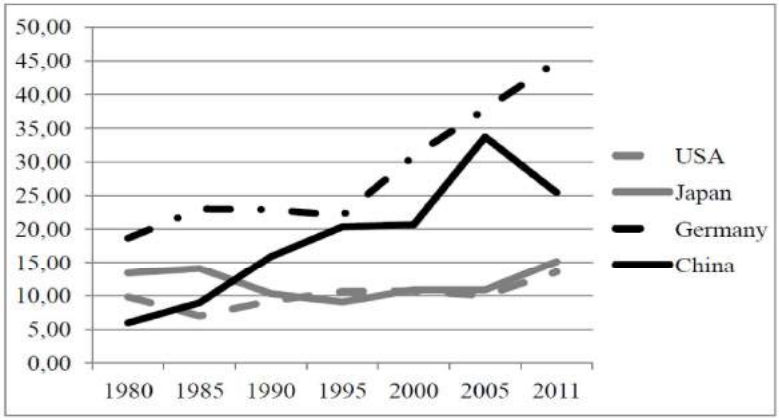

Source: WB (2015a): Countries and Economies, own creation.

Chinese export and import in 1980-2011 as percentage of GDP are growing what is in keeping with a concept of the openness of Chinese economy.

Figure 8: Import of Selected Countries in 1980-2011 (% of GDP)

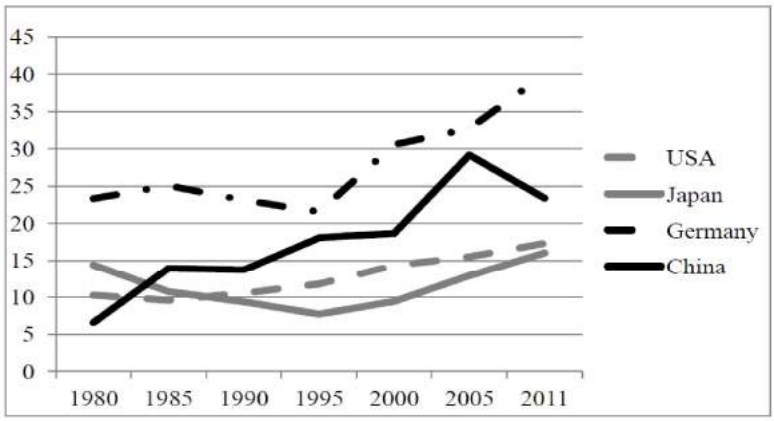

Source: WB (2015a): Countries and Economies, own creation.

References

BLOMBERG, B. – BROZ, J. (2013). *The Political Economy of IMF Voting Power and Quotas*. [Cited 27. 11. 2015]. Available online: http://www.uni-heidelberg.de/md/awi/peio/blomberg__broz_26.08.2013.pdf.

BRYANT, R. (2008). *Reform of IMF Quota Shares and Voting Shares: A Missed Opportunity*. In: *Brooking*. [Cited 27. 11. 2015]. Available online: http://www.brookings.edu/~/media/research/files/papers/2008/4/08-imf-bryant/0409_imf_bryant.pdf.

CAPORALE, G. – SOVA, A. – SOVA, R. (2015). *Trade Flows and Trade Specialisation: The Case of China*. In: *DIW Berlin*. [Cited 27. 11. 2015]. Available online: https://www.diw.de/documents/publikationen/73/diw_01.c.497193.de/dp1453.pdf.

CIHELKOVÁ, E. et al. (2010): *Regionalismus and Multilateralismus*: C. H. Beck, 2010. ISBN 978-80-7400-196-3.
FOJTÍKOVÁ, L. (2012). *China's External Trade after Its Entrance into the WTO with the Impact on the EU*. In: *Proceedings of the 1st International Conference on European Integration 2012*, p. 56-65. ISBN: 978-80-248-2685-1.

FOJTÍKOVÁ, L. – KOVÁŘOVÁ, J. (2013). *Influence of China's Entry into the WTO on Cross-Border Financing*. In: *ICFB Conference 2013*, Working Paper, No. 00-16-17, October.
GRAHAM, E. – WADA, E. (2001). *Foreign Direct Investment in China – Effects on Growth and Economic Performance*. In: *Achieving High Growth:*

Experience of Transitional Economies in East Asia. [Cited 27. 11. 2015]. Available online: http://www.iie.com/publications/wp/01-3.pdf.

HALTMAIER, J. (2013). *Challenges for the Future of Chinese Economic Growth*. In: *Federal Reserve System*. [Cited 27. 11. 2015]. Available online: http://www.federalreserve.gov/pubs/ifdp/2013/1072/ifdp1072.pdf.

IMF (2004). *At a Glance – China and the IMF*. [Cited 19. 11. 2015] Available online: https://www.imf.org/external/country/chn/rr/glance.htm.

IMF (2008): *Reform of IMF Quotas and Voice: Responding to Changes in the Global Economy.* [Cited 21. 11. 2015] Available online: https://www.imf.org/external/np/exr/ib/2008/040108.htm.

IMF (2015): IMF Members' Financial Data by Country. [Cited 22. 11. 2015] Available online: http://www.imf.org/external/np/fin/tad/exfin1.aspx.

IMF (2015a). *International Monetary and Financial Committee – Thirty-Second Meeting* [Cited 22. 11. 2015] Available online: http://www.imf.org/external/np/fin/tad/exquota.aspx?memberKey1=180&date1key=2015-10-31.

IMF (2015b). *Review of the Special Drawing Rights (SDR) Currency Basket.* [Cited 22. 11. 2015] Available online: https://www.imf.org/external/np/exr/facts/sdrcb.htm.
IMF (2015c). *IMF Members' Quotas and Voting Power, and IMF Board of Governors.* [Cited 22. 11. 2015]. Available online: https://www.imf.org/external/np/sec/memdir/members.aspx.

IMF (2015d). *IMF's Executive Board Completes Review of SDR Basket, Includes Chinese Renminbi.* [Cited 01. 12. 2015] Available online: http://www.imf.org/external/np/sec/pr/2015/pr15540.htm.

MARKOVÁ, J. (2006): *Mezinárodní měnová spolupráce:* Oeconomica, 2006. ISBN 80-245-1053-7.

PRASAD, E. – Ye, L. (2012). *The Renminbi's Role in the Global Monetary System*. In: *Brookings*. [Cited 27. 11. 2015]. Available online: http://www.brookings.edu/~/media/research/files/reports/2012/2/renminbi%20monetary%20system%20prasad/02_renminbi_monetary_system_prasad.pdf.

PRASAD, E. (2014). *Global Implications of the Renminbi's Ascendance*. In: *ADBI Institute*. [Cited 27. 11. 2015]. Available online: http://www.adb.org/sites/default/files/publication/156324/adbi-wp469.pdf.

RUMBAUGH, T. – BLANCHER, N. (2004). *China - International Trade and WTO Accession*. In: *International Monetary Fund*. [Cited 27. 11. 2015]. Available online: https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2004/wp0436.pdf.

SCHELLEKENS, P. (2013). *A Changing China: Implications for Developing Countries.* In: *Poverty Reduction and Economic Management Network*. [Cited 26. 11. 2015]. Available online: http://siteresources.worldbank.org/EXTPREMNET/Resources/EP118.pdf.

SEN, S. (2010). *China in the Global Economy*. In: *Levy Economics Institute of Bard College*. [Cited 26. 11. 2015]. Available online: http://core.ac.uk/download/pdf/6449054.pdf.

SUN, P. – HESHMATI, A. (2010). *International Trade and its Effects on Economic Growth in China*. In: *The Institute For the Study of Labor in Bonn*. [Cited 26. 11. 2015]. Available online: http://ftp.iza.org/dp5151.pdf.

TSENG, W. – ZEBREGS, H. (2001). *Foreign Direct Investment in China – Some lesson for other countries*. In: *International Monetary Fund*. [Cited 27. 11. 2015]. Available online: https://www.imf.org/external/pubs/ft/pdp/2002/pdp03.pdf.

VAN REENEN, J. – YUEH, L. (2012). *Why Has China Grown So Fast? The Role of International Technology Transfer*. In: *Centre for Economic Performance*. [Cited 27. 11. 2015]. Available online: http://cep.lse.ac.uk/pubs/download/dp1121.pdf.

WB (2015). *World Development Indicators*. [Cited 19. 11. 2015] Available online: http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&country=CHN&series=&period=.

WB (2015a). Countries and Economies. [Cited 25. 11. 2015] Available online: http://data.worldbank.org/country.

WTO (2001). *International Trade Statistics 2001*. [Cited 21. 11. 2015] Available online: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/its2001_e/chp_1_e.pdf.

WTO (2014). *Trade Policy Review: China.* [Cited 21. 11. 2015] Available online: https://www.wto.org/english/tratop_e/tpr_e/tp400_e.htm.

WTO (2015a). *International Trade Statistics 2015*. [Cited 21. 11. 2015] Available online: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/its2015_e/its15_world_trade_dev_e.pdf.

WTO (2015b). *Secretariat and Budget.* [Cited 21. 11. 2015] Available online: https://www.wto.org/english/thewto_e/secre_e/budget_e.htm.

POSTAVENIE NEMECKA V SÚČASNEJ EÚ

Ľudmila Dolná

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: ludmila.dolna@euba.sk

Nasledujúci príspevok sa zaoberá postavením Nemecka v súčasnej Európskej únii. Cieľom tohto príspevku je potvrdiť alebo vyvrátiť dve hypotézy: 1) Nemecko sa v rokoch 2010 – 2015 sa stalo lídrom Európskej únie a 2) Nemecko-francúzsky tandem je stále motorom európskej integrácie. V príspevku bola použitá komparatívna analýza, behaviorálna metóda a štatistika. Dáta sú čerpané z Eurostatu z roku 2015. Celý príspevok je rozoberaný z politologického hľadiska, na základe všeobecných predpokladov líderstva. V závere bola potvrdená prvá hypotéza – Nemecko sa v rokoch 2010 – 2015 stalo lídrom Európy, ale nebude sa v budúcnosti vyvíjať v dominancii, bude sa snažiť aspoň o deklarovanú spoluprácu s Francúzskom.
Kľúčové slová: Nemecko, líderstvo, nemecko-francúzsky tandem

The following article deals about Germany's position in contemporary European Union. The aim of the article is to confirm or reject two hypothesis: 1) In years 2010 - 2015 Germany has become a leader of the European Union or 2) German - French tandem is still the "engine" of the European integration. Comparative analysis, behavioral method and statistics have been used in this article. Data is sourced from Eurostat 2015. The whole article is being analysed from the perspective of Political Science based on common leadership postulates. The conclusion confirms the first hypothesis - within the years 2010 - 2015 Germany took over the leadership of the European Union which, however, will not evolve into a domination in future but at least declarative cooperation with France.
Key words: Germany, leadership, German-French tandem
JEL: F50, F59

1 Úvod

Skúmanie postavenia Nemecka v súčasnej Európskej únii predstavuje veľmi aktuálnu tému, ktorá navyše poskytuje predpoklady a východiská do ďalšieho štúdia EÚ dnes a navyše naznačuje aj trendy budúceho vývoja. Boli predstavené dve základné hypotézy: 1) či je Nemecko v rokoch 2010 – 2015 lídrom EÚ a 2) či je stále nemecko-francúzsky tandem motorom európskej integrácie. Sú to základné otázky, ktoré si dnes kladie každý, kto sa zaoberá štúdiom európskej integrácie. Pre overenie tej ktorej hypotézy bolo potrebné skúmať vo všeobecnosti podmienky líderstva, vybrať si niektoré z nich a na základe ich analýzy potvrdiť alebo vyvrátiť hypotézu. V príspevku sme vybrali tri základné predpoklady pre líderstvo: disponibilitu materiálnych zdrojov, schopnosť iniciovať konkrétne opatrenia a akceptáciu zo strany ostatných členských štátov. Na základe týchto predpokladov sme

potvrdili, že Nemecko spĺňa atribúty líderstva, ale poukázali sme aj na limity nemeckej politiky.

Pred európsku politiku boli v rokoch 2010 – 2015 položené mnohé zásadné výzvy: globálna finančná kríza, spomalenie, ekonomiky, kríza verejných financií. Rovnako sa však EÚ musela zaoberať aj otázkami Arabskej jari, v neposlednom rade rusko-ukrajinským konfliktom, súčasnou naliehavosťou migračnej krízy ako aj sýrskym konfliktom. Všetky tieto otázky je potrebné brať do úvahy pri počiatočných hypotézach. Článok sa bude venovať podmienkam líderstva vo všeobecnosti a následne si na základe uvedených predpokladov líderstva overíme, či ich Nemecko počas uvedených rokov spĺňalo alebo nie.

Postavenie Nemecka dokumentuje aj časopis TIME, ktorý menoval A. Merkelovú za osobnosť roka 2015. Túto cenu udeľuje TIME od roku 1927 a Merkelová je len štvrtou ženou v histórii, ktorá toto ocenenie získala.[1]

2 Predpoklady líderstva

Aby sme pochopili postoje Nemecka na medzinárodnej scéne po vstupe Lisabonskej zmluvy do platnosti, je potrebné si stanoviť indikátory, ktoré charakterizujú líderstvo vo všeobecnosti. Táto analýza nám pomôže odpovedať na otázku, či Nemecko môžeme skutočne hodnotiť v pozícii lídra Európy. Bude tiež dôležité pozorovať, či je toto líderstvo akceptované ostatnými aktérmi v rámci EÚ.

V medzinárodných vzťahoch môžeme hovoriť o objektívnych a subjektívnych podmienkach na líderstvo. Medzi objektívne podmienky môžeme podľa Havlíka a Janebovej zaradiť napríklad materiálne (veľkosť teritória, vojenské kapacity, ekonomické kritéria, veľkosť a stav hospodárstva, rastové ukazovatele a pod.) a nemateriálne zdroje (informačné, znalosti o preferenciách jednotlivých aktérov, stav vyjednávania). Medzi nemateriálne zdroje sa radí aj legitimita, ktorú chcel líder u svojich partnerov dosiahnuť. Lubkemeier to nazýva aj dôvera v to, že líder nebude svoju úlohu zneužívať výhradne vo vlastný prospech. Subjektívne podmienky zas pozostávajú z vôle lídra, aby túto úlohu zastával a aby chcel tieto zdroje využiť. Lídrom nemôže byť štát, ktorý nemá o takúto úlohu záujem.

Českí autori Viktor Pavlík a Pavlína Janebová uvádzajú, že D. Beach a C. Mazzuccelli charakterizujú lídrovstvo ako činnosť aktéra, vykonávaná za účelom viesť alebo smerovať ostatných – smerom k určitému cieľu.[2] Nepopierajú úlohu moci, ale zdôrazňujú nutnosť pozitívneho vplyvu na ostatných. Líderstvo je podľa nich presadzovanie kolektívneho dobra.[3] Lubkemeier tvrdí, že správanie lídra nemusí byť vedené s cieľom ovplyvňovať ostatných, ale stačí, že niektorá politika aktéra predstavuje vzor a v tom prípade je úspešný.

Beach a Mazzuccelli zaraďujú medzi zdroje pre líderstvo aj vnútornú kapacitu aktéra, či je schopný mobilizovať svoje zdroje k výkonu funkcie líderstva.[4]

[1] ONDERČANIN, L. (2015): Osobnosťou roka je podľa magazínu TIME Merkelová. In: www.sme.sk, 9. 12. 2015. Dostupné na internete: http://svet.sme.sk/c/8099361/osobnostou-roka-je-podla-magazinu-time-merkelova.html?ref=avizocl.

[2] PITROVÁ, M. et al. (2014): Postlisabonské procesy v Evropské unii, s. 305.

[3] UNDERDAL, A. (1994): Leadreship theory. Rediscovering the arts of management, s. 178 - 179.

[4] BEACH, D., MAZZUCCELLI, C. (2006): Leadership in the Big Bangs of the European Integration, s. 10-13 in: Pitrová et. al. (2014): Postlisabonské procesy v Evropské unii, s. 307.

Tabuľka 1: Prehľad podmienok ideálneho lídra

Prehľad podmienok, ktoré by mal spĺňať ideálny líder:
• disponuje potrebnými materiálnymi zdrojmi • snaží sa hľadať, vytvárať spoločnú pozíciu, kompromis členských štátov vzhľadom k určitej problematike • je schopný nájsť spojencov, nie na úkor hľadania širokého konsenzu o problematike medzi všetkými členskými štátmi • aktívne iniciuje vznik konkrétnych opatrení a riešení • dodržuje nastavenie formálnych i neformálnych pravidiel EÚ a neusiluje sa jednostranne o ich zmenu vo vlastnom záujme • je akceptovaný ako líder aj statnými členskými štátmi a inštitúciami a vnímaný je v tejto roli legitímne • je schopný v rámci EÚ vystupovať jednotne, s ohľadom na vnútornú kapacitu[5]

Prameň: HAVLÍK, V., JANEBOVÁ, P.: in Pitrová, M. et al.: Postlisabonské procesy v Evropské unii, s. 304.

Na základe hore uvedenej tabuľky (Tabuľka1) som určila tri hlavné kritéria, na základe ktorých sa demonštruje, či Nemecko počas rokov 2010 – 2015 skutočne spĺňa požiadavky na lídra. Zo spomenutých požiadaviek ako sú materiálne zdroje, schopnosť zaujať spoločnú pozíciu – snaha o kompromis, schopnosť nájsť spojencov, schopnosť byť iniciátorom konkrétnych opatrení, ďalej dodržiavanie pravidiel zo strany EÚ až po akceptáciu zo strany členských štátov som vybrala nasledovné: disponovanie potrebnými materiálnymi zdrojmi, schopnosť iniciovať konkrétne opatrenia a riešenia a akceptáciu ako lídra zo strany ostatných členských štátov EÚ a vnímanie v tejto role pozitívne.

3 Materiálne zdroje

Existencia materiálnych zdrojov je jedným z najdôležitejších predpokladov líderstva. Pre účely zanalyzovania a zdokumentovania materiálnych zdrojov a ich zmeny v čase som sa zamerala na hlavné hospodárske ukazovatele nemeckej ekonomiky v komparácii s francúzskou a priemerom európskej dvadsať osmičky. Vo všetkých vybraných ukazovateľoch HDP na obyvateľa (graf 1), deficitu verejných financií v pomere k HDP (graf 2), verejnému dlhu v pomere k HDP (graf 3), či miery nezamestnanosti (graf 4), je vývoj nemeckej a francúzskej a nemeckej ekonomiky porovnateľný. Uvedené však platí len do roku 2009, kedy hospodárska kríza odkryla skutočné miery odolnosti národných ekonomík. Od tohto roku sa nemecká ekonomika vzďaľuje od francúzskej a nič nasvedčuje tomu, že by sa trend otvárajúcich sa nožníc mal v dohľadnej budúcnosti zmeniť. Nemecko tak voči Francúzsku získava podstatnú komparatívnu výhodu stabilného ekonomického prostredia a dostatku materiálnych zdrojov, vďaka ktorým bude môcť výraznejšie ovplyvňovať európsku politiku.

[5] HAVLÍK, V., JANEBOVÁ, P. (214): In Pitrová, M. et. al.(2014): *Postlisabonské procesy v Evropské unii*, s. 304.

Graf 1: HDP na obyvateľa: Nemecko predbieha Francúzsko v hospodárskom raste

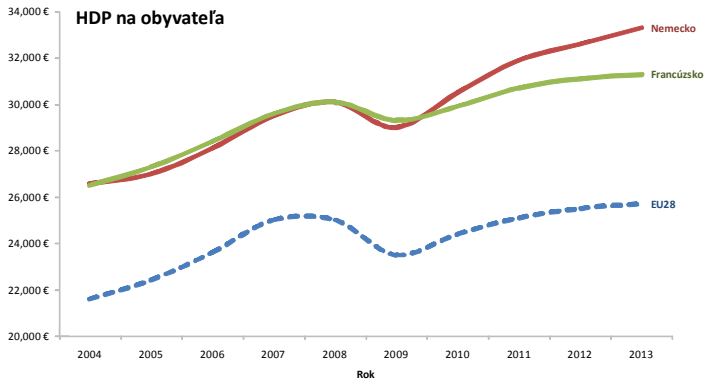

Prameň: Eurostat (2015): vlastné spracovanie
http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tsdec100&plugin=1

Graf 2: Nemecko hospodári s prebytkom

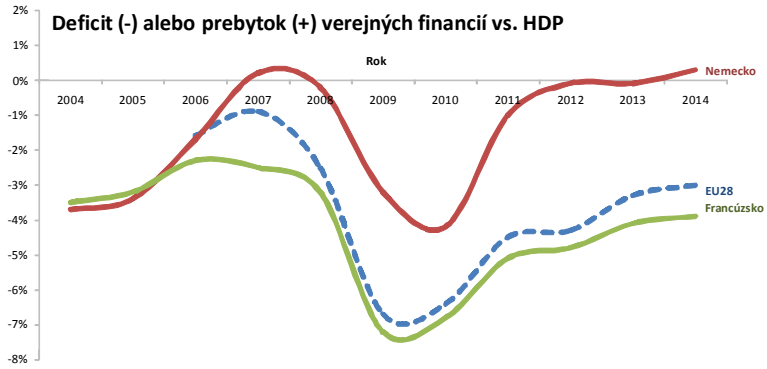

Prameň: Eurostat (2015): vlastné spracovanie autora
http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=teina200&plugin=1

Graf 3: Nemecký verejný dlh klesá

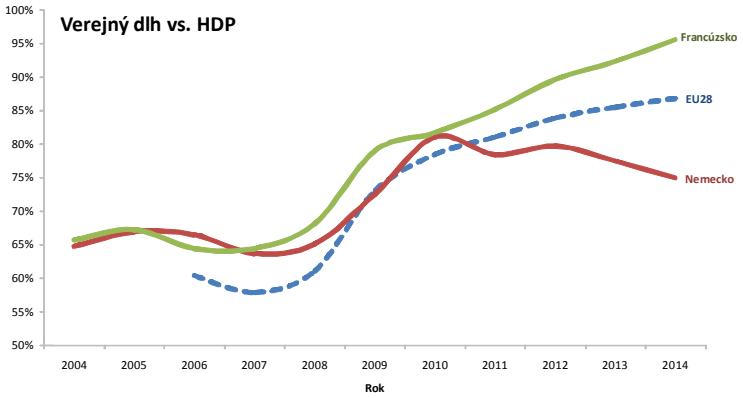

Prameň: Eurostat (2015): vlastné spracovanie autora
http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tipsgo10&plugin=1

Graf 4: V Nemecku klesá miera nezamestnanosti

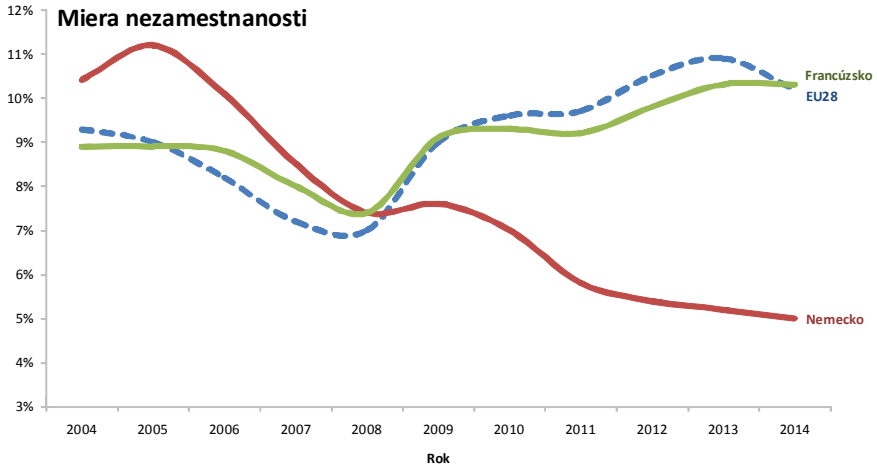

Prameň: Eurostat (2015): vlastné spracovanie autora ://ec.europa.eu/eurostat/web/products-datasets/-/med_ps421

4 Iniciátor konkrétnych opatrení

O nastolení nového poriadku v postlisabonskom období a vedúcej úlohe Nemecka, ktorá prišla s jeho „ekonomickou dominanciou“ v Európe píše Henri Kissinger.[6] Janebová a Havlík vo svojej stati *Fenomén Nemecka v EU* tvrdia, že to bolo práve Nemecko, ktoré sa snažilo po neúspešnom procese prijímania Ústavnej zmluvy o EÚ zachrániť situáciu formou kompromisu, čiže Lisabonskou zmluvou.[7]

Význam Nemecka sa za posledné roky prejavil hlavne v ekonomickej oblasti, kde bolo Nemecko počas hospodárskej krízy pripravené navrhnúť také riešenia, aby stabilizovali Eurozónu. Nasadenie Nemecka najlepšie možno dokázať počas gréckej krízy, kedy sa Grécko dostalo do situácie rizika bezprostredného bankrotu. V tomto kontexte vidieť aj pojem „eurokríza“, čiže celkový pokles dôvery členských štátov EÚ v silu integračného procesu.

Na začiatku euro krízy malo Nemecko dosť jasne vyhranený postoj, čo možno dokázať aj na tvrdeniach nemeckej kancelárky Angely Merkelovej.[8] Spočiatku odmietala zachraňovať Grécko, dokonca použila vetu: „V tomto okamihu môžeme Grécku najlepšie pomôcť tým, že jasne povieme, že Grécko si má plniť svoje domáce úlohy.“[9]

Zdôrazňovala nutnosť zvýšenej gréckej aktivity pri prijímaní úsporných opatrení.

Zaujímavé je v tomto období pozorovať tandem Nemecko – Francúzsko, Merkelová – Sarkozy, pričom každý mal na riešenie problému Grécka inakší názor. Postoj Francúzska bol v tom období podporený aj Španielskom, vystupovali proti pôžičke Grécku.[10]

---

[6] HEILBRUNN, J., KISSINGER, H. (2015): Kissinger on Germany´s Role in New European Security Environment. (online), In: www.atanticcouncil.org, 19. 8. 2015, Dostupné na internete: http://www.atlanticcouncil.org/blogs/natosource/kissinger-on-germany-s-role-in-new-european-security-environment.

[7] HAVLÍK, V., JANEBOVÁ, P. (2014): Fenomén Nemecka EU. In: Pitrová, M. et al. (2014): Postlisabosnké procesy v Evropské unii, s. 301 - 321.

[8] Vo februári 2010 prehlásila: "Uznávame našu zodpovednosť za stabilitu Eurozóny", ale na druhej strane odmietla zachraňovať grécku ekonomiku pôžičkou. in: TRAYNOR, I.: (2010): Angela Merkel dashes hope of rescue bid. The Guardian 11. 2. 2010 in: Pitrová, M. a kol. (2014): Postlisabonské procesy v Evropské unii. s. 308.

[9] MERKUR (2010): Griechenland Ein Faas ohne Boden - keine Hilfe:. Merkur - online.de, 28. 2. 2010, http: Merkur 2010 In: Pitrová, M. a kol. (2014): Postlisabonské procesy v Evropské unii. s. 308.

[10] TRAYNOR, I.: (2010): Angela Merkel dashes hope of rescue bid. In: Havlík, V. Janebová , P.: in Pitrová, M. a kol. Postlisabonské procesy v Evropské unii, Tisk reprocentrum, Brno 2014, s. 307.

Bohn a De Jongová si všímajú rozdiel medzi Merkelovou a Sarkozym aj z iného pohľadu líderstva. Sarkozy bol dominantný a robil rozhodnutia sám, nepotreboval dodatočnú legitimizáciu, zatiaľ čo Merkelová sa javila ako nerozhodná a potrebovala na svoje rozhodnutia domáce odsúhlasenie.[11] Merkelová akoby v tom tandeme nedisponovala dostatočnými charakteristikami lídrovstva.

Napriek tomuto zdanlivému „handicapu" sa postupne Nemecko s Merkelovou vypracovalo do pozície lídra väčšmi než Francúzsko. Váhavosť Nemecka sa premenila na postupnú podporu Grécka aj v dôsledku možných veľkých rizík pre nemeckú ekonomiku. V máji 2010 hovorila Merkelová prvýkrát o fiškálnej únii, aj keď išlo len o diskusiu, nie o navrhované zmeny v oblasti primárneho práva. Dá sa povedať, že Nemecko určovalo a koordinovalo celú diskusiu ohľadom nutnosti pôžičiek Grécku. Automaticky bola Merkelová v priebehu roku 2010 posunutá do pozície komunikátora Gréckej pomoci

Keď ECB zahájila nákup štátnych dlhopisov, Nemecko ostro protestovalo a chcelo najprv nastolenie tvrdých podmienok, ktoré budú musieť tieto krajiny dodržiavať. Nemci však boli prehlasovaní v Bankovej rade. Už tu však badať zaujímavý postoj Nemecka, ktorému išlo predovšetkým o vyvinutie tlaku na ustanovenie fiškálnej disciplíny a pravidiel.

V roku 2012 sa kancelárka Merkelová vrátila k ostrej kritike Grécka, dokonca mala návrh, že pôžička Grécku bude podmienená dohľadom európskych inštitúcii nad zostavovaním gréckeho rozpočtu, bol to návrh, ktorý sa v diplomatických kruhoch dostal skôr do izolácie.[12] Mal byť menovaný európsky komisár, ktorý by nahradil funkcie gréckej vlády. Mal rozhodovať o daňových otázkach a rozpočte Grécka Nemci neverili Grékom, preto im chceli odobrať štátnu suverenitu a preniesť ju na EÚ.

Autori Havlík a Janebová uvádzajú, že aj Zmluva o Stabilite, Koordinácii a Správe v Hospodárskej a Menovej Únii (TSCG),[13] známa ako Fiškálny Kompakt, je vypracovaná na popud nemeckej kancelárky Merkelovej. Ide o medzivládnu dohodu medzi 25 členskými štátmi EÚ s výnimkou Českej republiky, Spojeného kráľovstva a Chorvátskej republiky, ktorou sa jej signatárske krajiny zaväzujú transponovať do svojich národných legislatív opatrenia na zabezpečenie vyrovnaného štátneho rozpočtu alebo postupu vedúcemu k nemu ako aj iné fiškálne rámcové pravidlá v prípade odchýlky od týchto cieľov. Táto zmluva vstúpila do platnosti dňa 1. 1. 2013.

V tejto prvej časti teda nemôžeme oficiálne nazvať pozíciu Nemecka ako jednoznačného lídra, alebo len čiastočne. Hlavne vďaka svojej ekonomickej sile, nakoľko je považované za najsilnejšieho európskeho aktéra, čo dokazujú aj grafy v predošlej kapitole. Aj vďaka svojmu HDP bolo Nemecko schopné prispieť na riešenie krízy finančné prostriedky. Tu nastáva otázka, nakoľko tento postoj Nemecka vychádza z pozície splnených „podmienok" lídrerstva, t. z. spoluzodpovednosti za riešenie problému a nakoľko je len postojom zamedzovania negatívnych dopadov na nemeckú ekonomiku.

Podľa Ulriky Guérotovej z Európskej rady pre zahraničné vzťahy je fungovanie EÚ od roku 2012 postavené na odlišnom „motore" integrácie, ako fungoval doposiaľ. Francúzsko-nemecký tandem viac „nejestvuje", odkedy Sarkozy máji 2012 neobhájil post prezidenta a k moci sa dostáva Hollande.[14] Vzťah Merkelovej s novým francúzskym prezidentom je odlišný. Výmena nastala v období, kedy Nemecko prichádzalo k pragmatickejším a realistickejším

[11] BOHN, F., DE JONG, E. (2011): The 2010 Euro crisis stand-off between France and Germany: leadership styles and political culture. In: International Economics and Economic Policy, Vol. 8, No 1, s. 7-14 in: Pitrová, M. et al. (2014): Postlisabosnké procesy v Evropské unii.

[12] TRAYNOR, I. (2012): Germany to set the terms for saving the euro. The Gardien, 31. 1. 2012 in: Pitrová, M. et al. (2014): Postlisabosnké procesy v Evropské unii, s. 316.

[13] HAVLÍK, V., JANEBOVÁ, P. (2014): Fenomén Nemecka EU. In: Pitrová, M. et al. (2014): Postlisabosnké procesy v Evropské unii, s. 314.

[14] MATIŠÁK, A. (2013): Nemecko nemôže povedať, že je "Fuhrer" Európy. (online). In: www.pravda.sk, 21. 9. 2013, citované 15. 11. 2015. Dostupné na internete: https://mail.google.com/mail/u/0/#inbox/1508e7b67f601a03.

postojom. Nemci si začali uvedomovať svoju silu a postavenie aj vďaka finančným prostriedkom, ktoré vložili do pomocných balíkov. Badať, že Nemecko začína posilňovať svoju pozíciu a 20 rokov po zjednotení už nie je automatické, že nebude za svoje služby nič pýtať.

Nemecko bolo na prelome rokov 2014 a 2015 jasným iniciátorom rokovaní pri rusko - ukrajinskom konflikte. Dohodu o novom prímerí na východe Ukrajiny medzi vládnymi silami a proruskými separatistami bolo dosiahnuté v Minsku 15. februára 2015. Rokovania iniciovala nemecká kancelárka Merkelová, ale zúčastnil sa ich aj francúzsky prezident.

Jedným z posledných krokov nemeckej politiky na európskej scéne sú migračné opatrenia. Veľká časť médií v Nemecku Merkelovú kritizuje za vlnu viac ako 500 tisíc utečencov, ktorí prišli do Nemecka len od septembra 2015.[15] Tento príspevok nemá za cieľ hodnotiť pozitívne a negatívne dopady opatrení migračnej vlny zo strany Nemecka, jednoducho tento proaktívny postoj stavia medzi konkrétne opatrenia, ktoré poukazujú na krok líderstva.

Posledným proaktívnym krokom nemeckej politiky bol príspevok k znovuobnoveniu diplomatického dialógu medzi NATO a Rusko (december 2015), ktorý sa koná na výslovnú žiadosť Nemecka. Zasadnutia Rady NATO – Rusko sa neuskutočňujú už od júna 2014 v dôsledku krízy na Ukrajine.

5 Akceptácia zo strany členských štátov

Poľský minister zahraničných vecí Radoslaw Sikorski v roku 2011 vyhlásil: „Mám menej strachu z nemeckej moci, než z nemeckej neaktivity.“ Vyzval tak Nemecko, aby sa ešte aktívnejšie podieľalo na riešení hospodárskej krízy.[16] V podobnom duchu sa vyjadril aj španielsky premiér Zapatero: „Nemecko musí urobiť ďalšie ústupky pri hospodárskej integrácii, pri harmonizácii daňovej politiky a politiky pracovného trhu. Chceme však, aby Nemecko nehralo len v defenzíve, ale v centrálnej útočnej pozícii.“[17] Podobne sa v júni 2012 vyjadril aj poradca prezidenta Obamu a bývalý šéf americkej centrálnej banky Paul Volcker: „Nemecko je najsilnejšia krajina EÚ a so silou prichádza aj zodpovednosť.“ Problémy môžu byť podľa neho ukončené len pod vedením Nemecka.[18]

Graf 5, ktorý poukazuje na uznanie Merkelovej politiky v roku 2013 jasne dokumentuje, že v krajinách ako Francúzsko, Veľká Británia či Poľsko mala Merkelovej politika úspech, zatiaľ čo v krajinách ponorených do krízy sa dá predpokladať, že opatrenia navrhované Merkelovou úspech nezaznamenávali (Grécko, Španielsko).

Pred konferenciou G20 v Mexiku vydalo Nemecko prehlásenie, v ktorom bol zahrnutý celý preslov o vedúcej úlohe Nemecka. „Áno, Nemecko je silné, je hospodárskym motorom, Nemecko je kotvou stability v Európe. Ale rovnako vieme, že nemecká sila nie je nekonečná.“[19] V tom istom roku vyzývala aj Čína Nemecko k riešeniu a zodpovednosti za Eurozónu. Ak prezident Svetovej Baknky Robert Zoellick „Nemecko má strategický cieľ

[15] HANUS, M. (2015): Deutschland ist ein Superland. 3.9. 2015 In: www.postoj.sk, dostupné na internete: https://www.postoj.sk/5640/deutschland-ist-ein-superland-vyber.

[16] HAVLÍK, V. JaANEBOVÁ , P.: in Pitrová, M. et al. (2012): Postlisabonské procesy v Evropské unii, s. 317.

[17] REUTERS (2011): Zapatero: Deutschland muss in EU mehr Zugestandnisse machen. Reuters Deutschland, 2. 2. 2011, <http://de.reuters.com/article/worldNews/idDEBEE71105720110202>. In: Pitrová, M. et al. (2014): Postlisabonské procesy v Evropské unii, s. 312.

[18] HAVLÍK, V., JANEBOVÁ, P. (2014) in: Pitrová, M. et al. (2012): Postlisabonské procesy v Evropské unii, s. 312.

[19] MERKEL, A.(2012): Regierungserklarung von Bundeskanzerin Merkel zum G20-Gipfel am 18./19. Juni 2012 in Los Cabos (Mexiko). Dostupné na internete: http://www.bundeskanzlerin.de/ContentArchiv/DE/Archiv17/Regierungserklaerung/2012/2012-06-14-bkin.html

prehĺbiť integráciu Európy. Nemecko musí riadiť tento proces.“[20] Aj bývalý prezident V. Giscard d´Estaign v roku 2013 prehlásil, že „jediné vedenie vychádza v súčasnosti z Nemecka a Francúzsko by sa malo viac angažovať.“

Graf 5: Merkelovej politika má medzinárodné uznanie

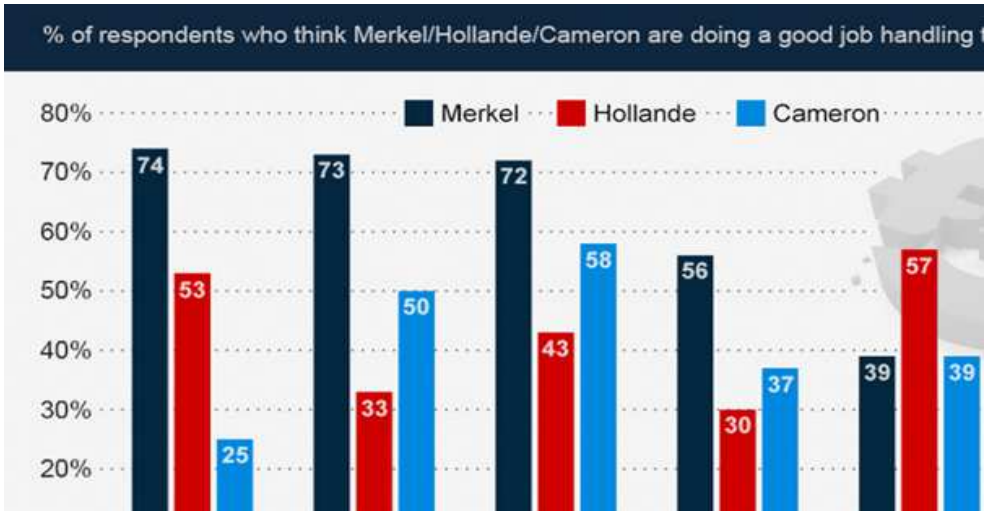

Prameň: MacCARTHY, N. (2013): Economic Praise for Merkel as Election Looms. (online). In: www.statista.com, 20. 9. 2013.

6 Limity nemeckého líderstva

Napriek všetkým tvrdeniam o podstate nemeckého líderstva existujú aj jeho limity. Jedným zo zásadných „handicapov“ nemeckej zahraničnej politiky je jeho neúčasť v Bezpečnostnej rade OSN, na rozdiel od Francúzska či Veľkej Británie, štátov, ktoré majú aj historicky „silné“ postavenie svojej zahraničnej politiky a diplomacie k tretím štítom v rámci medzinárodného kontextu. Nemecko nemá ani skúsenosť s koloniálnym protekcionizmom, potrebu expanzívnosti pre svoje zámorské teritória.

Ďalším dôležitým „handicapom“ je podľa Ulriky Guérotovej trauma z vojny, Nemecko má s líderstvom aj sémantický problém. Nemôžu sa používať slová ako „Führer“, „führen“. Nemecko nemôže hovoriť o svojom vodcovstve v kategóriách, ktoré sú v Nmecku neprijateľné. Od 2. svetovej vojny majú Nemci „zakódované“, že nerozmýšľajú v kategóriách strategického plánovania, vytesňujú sa tak myšlienky na vojnu.[21]

Asi najväčším pozitívom a tým aj zábranou k nemeckému vodcovstvu v Európe je odkaz Konrada Adenauera, ktorý definuje celý prístup k nemeckému nazeraniu na integráciu v Európe. Je to odkaz o deklarovanej spolupráci s Francúzskom, ktorý bol od začiatku prehlasovaný za „status quo“ a predstavuje odkaz, ku ktorému sa aj v súčasnosti hlási kancelárka Merkelová.[22]

---

[20] SPIEGEL (2012): Interview with World Bank President Robert Zoellick: Time is of the Essence in the Euro Crisis, Spiegal online International, 18. 6. 2012. Dostupné na internete: http://www.spiegel.de/international/world/interview-with-world-bank-president-robert-zoellick-a-839562.html.

[21] MATIŠÁK, A. (2013): *Nemecko nemôže povedať, že je "Fuhrer" Európy*. (online). In: www.pravda.sk, 21. 9. 2013, citované 15. 11. 2015. Dostupné na internete: https://mail.google.com/mail/u/0/#inbox/1508e7b67f601a03.

[22] Príliš silné postavenie Nemecka chcela vyvrátiť Merkelová vo vystúpení v Bundestagu: "Naše hlavné body pre zasadnutie Rady sú jasné. Chcem vám všetkým dnes ráno povedať, že nesúvisia so strachmi obavami či výčitkami, o ktorých sa môže človek dočítať, že Nemecko chce dominovať Európe. To je scestné. Zasadzujeme sa za to, čo je správne, za určitú kultúru stability a rastu, ale činíme tak v európskom duchu Konrada Adenauera a Helmuta Kohla." in: MERKEL, A. (2011): Regierungserklarung von Bundeskanzlerin Merkel zum Europaischen Rat am 25. und 26. Marz.

7 Záver

Na záver možno konštatovať, že sa potvrdila prvá hypotéza, čiže Nemecko sa v rokoch 2010 až 2015 stalo lídrom Európskej únie, avšak dá sa predpokladať, že Nemecko sa v blízkej budúcnosti nebude chcieť prejavovať v čistej dominancii, ale bude sa snažiť aspoň o deklarovanú spoluprácu s Francúzskom.

Túto hypotézu dokazuje aj fakt, že len počas roka 2015 sa Merkelová s Hollandom predstavila na verejnosti spoločnými vyhláseniami, ktoré túto spoluprácu formálne deklarovali. 8. októbra 2015 vystúpili obaja v Európskom parlamente, stalo sa tak prvýkrát od roku 1989. Rovnako sa Hollande ukázal aj na rokovaniach o prímerí medzi Ruskom a Ukrajinou v Minsku vo februári 2015.

„Úbohé staré Nemecko“ vyjadril sa raz Henry Kissinger. „Príliš veľké na Európu, príliš malé na svet. Našťastie Nemecko pozná spôsob, ako vyviaznuť z tejto pasce. Ako proaktívna a konštruktívna súčasť EÚ bude Nemecko dostatočne veľké pre svet, ale zároveň nie príliš veľké pre svojich susedov.“[23]

Nepochybne Nemecko disponuje potrebnými materiálnymi zdrojmi, schopnosťou dosahovať kompromisy, vlastnou iniciatívou, schopnosťou proaktívnej komunikácie. Nemecko sa snažilo hľadať kompromisy a na ne aj pristupovať. Avšak na strane druhej v niektorých prípadoch naráža nemecké správanie na neochotu akceptácie zo strany niektorých členských štátov (Španielsko, Taliansko). Miera ekonomickej akceptácie predčila politickú akceptáciu.

Môžeme konštatovať, že nemecká sila je väčšia ako v súčasnosti ukazuje realita, alebo ako sa v súčasnosti samotné Nemecko presadzuje. Je zrejmé, že pozícia lídra sa v EÚ postupne buduje. Nemecko nedisponuje takými predpokladmi, ako napr. Francúzsko, ktoré ma zaistenú stálu pozíciu v BR OSN, má priamy vplyv na svetovú politiku a celkové historické predpoklady k ovplyvňovaniu európskej zahraničnej a bezpečnostnej politiky. Na celú problematiku sa však dá pozerať aj tak, že Nemecko bolo odľahčené od problémov, ktoré v súčasnosti rieši Francúzsko, má relatívne stabilnú politickú scénu a je aktívne. Napriek handicapu svojej minulosti ide a ovplyvňuje verejné dianie v Európe.

Zoznam použitej literatúry

BOHN, F., DE JONG, E. (2011): The 2010 Euro crisis stand-off between France and Germany: leadership styles and political culture. In: *International Economics and Economic Policy*, Vol. 8, No 1, s. 7-14.

HAVLÍK, V, JANEBOVÁ P. (2014): *Fenomén Nemecka v EU*. In: Pitrová, M. et al. (2014): Postllisabonské procesy v Evropské unii. Brno: Muni press, 2014. ISBN 978-80-210-7777-5.

EUROSTAT. 2015. *Ec.europa.eu*, 2015. [online]. Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/6760204/6-27032015-AP-EN.pdf/15911e52-a591-400d-af4c-d3ac72affa8c.

http://www.bundeskanzlerin.de/ContentArchiv/DE/Archiv17/Regierungserklaerung/2010/2010-05-19-merkel-erklaerung-eu-stabilisierungsmassnahmen.html.

[23] HEILBRUNN, J., KISSINGER, H. (2015): Kissinger on Germany´s Role in New European Security Environment. (online), In: www.atanticcouncil.org, 19. 8. 2015, citované 20. 11. 2015. Dostupné na internete: http://www.atlanticcouncil.org/blogs/natosource/kissinger-on-germany-s-role-in-new-european-security-environment.

HANUS, M. (2015): Deutschland ist ein Superland. [online]. In: *www.postoj.sk*. 3.9. 2015 [Citované 1. 12. 2015] Dostupné na internete: https://www.postoj.sk/5640/deutschland-ist-ein-superland-vyber.

HEILBRUNN, J., KISSINGER, H. (2015): Kissinger on Germany´s Role in New European Security Environment. [online]. In: *www.atanticcouncil.org*, 19. 8. 2015, [citované 20. 11. 2015]. Dostupné na internete: http://www.atlanticcouncil.org/blogs/natosource/kissinger-on-germany-s-role-in-new-european-security-environment.

ISCHINGER, W. (2015): What is Germany´s role within the EU? [online]. In: *World economic forum*. 15. 9. 2015, [Citované 15. 11. 2015.] Dostupné na internete: https://agenda.weforum.org/2015/09/what-is-germanys-role-within-the-eu/.

JANNING, J. (2015): What does Germany think about its role in Europe? [online]. In: *www.ecfr.eu*. 13. 11. 2015, [Citované 18. 11. 2015.] Dostupné na interete:

http://www.ecfr.eu/article/commentary_what_does_germany_think_about_its_role_in_europe 5006.

MacCARTHY, N. (2013): Economic Praise for Merkel as Election Looms. [online]. In: *www.statista.com*. 20. 9. 2013, [citované 30. 11. 2015]. Dostupné na internete: http://www.statista.com/chart/1476/economic-praise-for-merkel-as-election-looms/.

MATIŠÁK, A. (2013): Nemecko nemôže povedať, že je „Fuhrer“ Európy. [online]. In: *www.pravda.sk*, 21. 9. 2013, [Citované 15. 11. 2015]. Dostupné na internete: https://mail.google.com/mail/u/0/#inbox/1508e7b67f601a03.

MERKUR (2010): Griechenland: Ein Fass ohne Boden – keine Hilfe. Merkur-online.de, [online]. 28. 2. 2010, Dostupné na internete: http://www.merkur-online.de/aktuelles/ wirtschaft/griechenland-fass-ohne-boden-keinehilfe-zr-651106.html.

MERKEL, A. (2011): *Regierungserklarung von Bundeskanzlerin Merkel zum Europaischen Rat.* [online]. Berlin: Die Bundeskanzlerin, Dostupné na internete: http://www.bundeskanzlerin.de/ContentArchiv/DE/Archiv17/Regierungserklaerung/2010/2010-05-19-merkel-erklaerung-eu-stabilisierungsmassnahmen.html.

MERKEL, A. (2012): Regierungserklarung von Bundeskanzlerin Merkel zum G20-Gipfel am 18./19. Juni 2012 in Los Cabos (Mexiko). [online]. Berlin: Die Bundeskanzlerin, http://www.bundeskanzlerin.de/ContentArchiv/DE/Archiv17/Regierungserklaerung/2012/2012-06-14-bkin.html.

ONDERČANIN, L. (2015): Osobnosťou roka je podľa magazínu TIME Merkelová. [online]. In: www.sme.sk. 9. 12. 2015. Dostupné na internete: http://svet.sme.sk/c/8099361/osobnostou-roka-je-podla-magazinu-time-merkelova.html?ref=avizocl.

PITROVÁ, M. et al. (2014): Postllisabonské procesy v Evropské unii. Brno: Muni press, 2014. ISBN 978-80-210-7777-5.

REUTERS (2011): Zapatero: *Deutschland muss in EU mehr Zugestandnisse machen.* Reuters Deutschland, 2. 2. 2011, http://de.reuters.com/article/worldNews/idDEBEE71105720110202. In: Pitrová, M. et al. (2014): *Postlisabonské procesy v Evropské unii*, s. 312.

SPIEGEL (2012): *Interview with World Bank President Robert Zoellick: „Time Is of the Essence"* in the Euro Crisis, Siegel online international, [online]. 18. 6. 2012, Dostupné na internete: http://www.spiegel.de/international/world/interview-with-world-bank-president-robert-zoellick-a-839562.html.

TRAYNOR, I. (2010): Angela Merkel dashes Greek hopes of rescue bid. The Guardian, [online]. 11. 2. 2010, Dostupné na internete:
http://www.theguardian.com/theguardian/2010/feb/11/germany-greece-merkel-baiout-euro.

UNDERDAL, A. (1994): *Leadreship theory. Rediscovering the arts of management*. in: PITROVÁ, M. et al. (2014): Postllisabonské procesy v Evropské unii. Brno: Muni press, 2014. ISBN 978-80-210-7777-5.

KLASTROVÁ ANALÝZA EKONOMÍK ČLENSKÝCH ŠTÁTOV EÚ PODĽA VYBRANÝCH EKONOMICKÝCH UKAZOVATEĽOV

Jana Drutarovská

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: jana.drutarovska@euba.sk

Predkladaný článok sa venuje porovnaniu ekonomického vývoja 28 členských štátov Európskej únie v predkrízovom období, v období krízy a v súčasnosti. Cieľom príspevku je metódou klastrovej analýzy rozdeliť členské štáty do zoskupení podľa podobného vývoja vybraných ekonomických ukazovateľov a následne porovnať vzniknuté zoskupenia. Výsledkom výskumu je formulácia trendov vývoja ekonomík v sledovaných obdobiach.[1]
Kľúčové slová: klastrová analýza, ekonomiky členských štátov, Európska únia

The article is devoted to comparison of economic development of 28 EU Member States in the pre-crisis period, during the crisis and at present. The aim of the paper is to divide EU Member States into groups by similar development of selected economic indicators using the method of cluster analysis and subsenquently to compare them. The result of the research is a formulation of development trends of EU economies in examined periods.
Key words: cluster analysis, economies of Member States, European Union
JEL: C38

1 Úvod

V súčasnosti sa ekonomiky jednotlivých 28 členských štátov Európskej únie[2] vyvíjajú rôzne, pričom môžeme tvrdiť, že v niektorých krajinách zaznamenávame podobný ekonomický vývoj. Podobnosť ekonomického vývoja jednotlivých členských štátov EÚ a zároveň odlišnosť vývoja medzi skupinami je hlavným motívom využitia klastrovej analýzy v predkladanom článku a následného zhodnotenia vývoja vo vytvorených skupinách štátov.

Ekonomiky členských štátov EÚ boli v poslednej dekáde vystavené silným vplyvom európskej dlhovej krízy, ktorá bola prehĺbená globálnou krízou a celosvetovou recesiou. Hlavným cieľom príspevku je porovnať klastrovou analýzou vytvorené skupiny ekonomík členských štátov podľa vybraných ekonomických ukazovateľov v predkrízovom období,

[1] Tento výskum bol podporený grantovou agentúrou Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej repbubliky v rámci grantu KEGA 017EU-4/2015: Tvorba modernej učebnice svetovej ekonomiky s dôrazom na aplikáciu vedomostí v praxi a riešenie problémov. Poďakovanie za technickú pomoc pri vypracovaní článku patrí Mgr. Kataríne Poklembovej.

[2] Pre zjednodušenie zápisu členských štátov EÚ budeme v článku používať nasledujúce kódy krajín podľa oficiálneho značenie databázy Eurostat: Belgicko (BG), Bulharsko (BG), Česká republika (CZ), Dánsko (DK), Nemecko (DE), Estónsko (EE), Írsko (IE), Grécko (EL), Španielsko (ES), Francúzsko (FR), Chorvátsko (HR), Taliansko (IT), Cyprus (CY), Lotyšsko (LV), Litva (LT), Luxembursko (LU), Maďarsko (HU), Malta (MT), Holandsko (NL), Rakúsko (AT), Poľsko (PL), Portugalsko (PT), Rumunsko (RO), Slovinsko (SI), Slovensko (SK), Fínsko (FI), Švédsko (SE) a Spojené kráľovstvo (UK).

v období krízy a v súčasnosti. Základnými predpokladmi výskumu, ktoré budeme overovať metódou klastrovej analýzy sú nasledujúce tvrdenia:

A. Ekonomiky členských štátov sa zhlukujú podľa vývoja ekonomických ukazovateľov do rovnakých skupín nezávislé od časového obdobia.
B. Ekonomiky členských štátov sa zhlukujú podľa veľkosti ekonomík, ekonomickej vyspelosti a geografickej blízkosti.

2 Metóda výskumu a vybrané ukazovatele

Metóda klastrovej (zhlukovej) analýzy predstavuje všeobecný logický postup, pomocou ktorého dokážeme zlúčiť objekty do skupín (klastrov, resp. zhlukov) a to na základe ich podobných a rozdielnych vlastností. Cieľom klastrovej analýzy je vytvorenie klastrov, to znamená takých skupín objektov, ktoré sú si navzájom podobné v rámci skupiny a nepodobné s objektmi z iných skupín.[3] Prvý krát bola táto metóda sformulovaná a použitá na analýzu dát v roku 1939 americkým psychológom Robertom C. Tryonom, ktorý sa zaoberal výskumom dedičných znakov a správania u zvierat. Vo všeobecnosti sa metóda klastrovej analýzy používa v dvoch základných prístupoch – hierarchický a nehierarchický model.[4] Pri realizáciu výskumu sme použili hierarchický model klastrovej analýzy, pomocou ktorého sa organizujú analyzované objekty do hierarchického systému zhlukov a to buď formou aglomeratívneho alebo divízneho zhlukovania.[5] Pri analýze ekonomických ukazovateľov členských štátov Európskej únie sme použili divízne hierarchické zhlukovanie pomocou implementácie metódy DIANA v štatistickom programe R.

Na ekonomickú charakteristiku 28 členských štátov EÚ[6] sme ako vstupné údaje použili 9 vybraných ekonomických ukazovateľov zo štatistickej databázy Eurostat – miera rastu HDP, výška vládneho dlhu, mieru celkovej nezamestnanosti a nezamestnanosti mladých ľudí, mieru inflácie, prílev a odlev priamych zahraničných investícií, výdavky do vedy a výskumu a výšku deficitu štátneho rozpočtu (Tabuľka 1).

Obdobia, ktoré sme sa v príspevku rozhodli porovnávať sú roky 2007 (predkrízový rok, pre mnohé ekonomiky EÚ je to rok najväčšieho ekonomického rastu, ekonomiky sa nachádzajú na vrchole v rámci hospodárskeho cyklu), 2009 (obdobie krízy, ekonomiky sa nachádzajú v recesii a vykazujú najhoršie výsledky v rámci hodnôt a vývoja ekonomických ukazovateľov) a 2013 (rok, ktorý predstavuje súčasné obdobie nakoľko databáza Eurostat neposkytuje kompletné informácie u všetkých ukazovateľov za rok 2014).

Na základe predpokladu, ktorý sme si stanovili na začiatku výskumu pred implementáciou metódy môžeme rozdeliť členské štáty EÚ intuitívne napríklad do nasledujúcich skupín:

1) podľa regionálnych zoskúpení a geografickej blízkosti: štáty Beneluxu (BE, LU, NL), pobaltské štáty (LV, LT, EE), štáty V4 (SK, HU, PL, CZ), štáty západnej Európy (FR, DE, UK, IE, AT), škandinávske štáty (SE, FI, DK), štáty južnej Európy (EL, PT, ES, IT, HR, SI), ostrovné štáty (CY, MT) a štáty na pobreží Čierneho mora (RO, BG).

---

[3] KRIŠKA, J. (2015): Hierarchická a nehierarchická zhluková analýza. [online]. [Citované 12. 11. 2015.] Dostupné na internete: http://www2.fiit.stuba.sk/~kapustik/ZS/Clanky0607/kriska/index.html#_Toc150627227.

[4] ZAIANE, O. (1999): Data clustering. [online]. [Citované 12. 11. 2015.] Dostupné na internete: https://webdocs.cs.ualberta.ca/~zaiane/courses/cmput690/slides/Chapter8/index.htm.

[5] Hierarchické aglomeratívne zhlukovanie predstavuje prístup zdola-nahor, čiže taký postup, kedy na začiatku každý objekt predstavuje jeden zhluk a následne sa tieto zhluky spájajú do väčších celkov. Na druhej strane hierarchické divízne zhlukovanie predstavuje opačný postup zhora-nadol, kedy sa systém zhlukov vytvára postupným delením existujúceho zhluku všetkých objektov.

[6] Vo všetkých skúmaných obdobiach sme brali do úvahy všetkých 28 súčasných členov EÚ, aj keď Rumunsko a Bulharsko sa stali členmi v roku 2007 a Chorvátsko v roku 2013 z dôvodu čo najpresnejšej vypovedacej schopnosti porovnávania medzi obdobiami.

2) podľa veľkosti, resp. vyspelosti ekonomík: vyspelé štáty (BE, LU, NL, FR, DE, UK, AT, SE, FI, DK), štáty zoskupenia PIIGS[7] (PT, IT, IE, EL, ES), najchudobnejšie štáty (RO, BG, HR) a bývalé tranzitívne ekonomiky (SK, HU, PL, CZ, LV, LT, EE, SI).

Tabuľka 1: Vybrané ekonomické ukazovatele použité v klastrovej analýze

Ukazovateľ (2007, 2009, 2013)	*Poznámka*
Miera rastu HDP	Vyjadrený ako percentuálna zmena veľkosti HDP v porovnaní s predošlým rokom.
Vládny dlh	Predstavuje celkový konsolidovaný hrubý dlh ku koncu sledovaného obdobia v konkrétnych kategóriách vládnych záväzkov a je vyjadrený ako percentuálny podiel HDP daného obdobia. V prípade Grécka sme z dôvodu absencie dát v rokoch 2007 a 2009 použili databázu Svetovej banky (2015).
Miera celkovej nezamestnanosti	Predstavuje percentuálne vyjadrenie počtu nezamestnaných ľudí ako podielu na celkovej pracovnej sily (celkový počet zamestnaných a nezamestnaných osôb).
Miera nezamestnanosti mladých ľudí	Predstavuje percentuálne vyjadrenie počtu nezamestnaných ľudí mladších ako 25 rokov.
Miera inflácie	Predstavuje harmonizované indexy spotrebiteľských cien, ktoré merajú zmenu cien spotrebného tovaru a služieb v čase.
Prílev priamych zahraničných investícií	Predstavuje množstvo prílevu priamych zahraničných investícii do krajiny vyjadrené ako podiel HDP.
Odlev priamych zahraničných investícií	Predstavuje množstvo odlevu (investovaných) priamych zahraničných investícii z krajiny vyjadrené ako podiel HDP.
Výdavky do vedy a výskumu	Predstavuje podiel výdavkov investovaných do oblasti vedy a výskumu a je vyjadrený ako percentuálny podiel HDP daného obdobia.
Deficit štátneho rozpočtu	Predstavuje rozdiel medzi príjmami a výdavkami sektora verejnej správy a je vyjadrený ako percentuálny podiel HDP daného obdobia.

Prameň: Vlastné spracovanie podľa Eurostat 2015.

3 Výsledky

Na základe divízneho hierarchického zhlukovalia po implementácii metódy DIANA v štatistickom programe R sme dospeli k trom rôznym výsledkom v jednotlivých skúmaných rokoch 2007, 2009 a 2013. Členské štáty sa na základe klastrovej analýzy vo vybraných rokoch zaradili do 6, respektíve 7 rôznych klastrov podľa vzniknutých dendrogramov[8] (výstupy analýzy predstavujú Obrázky 1 – 3). V úvode analýzy výsledkov môžeme konštatovať, že prvý predpoklad o zhlukovaní štátov podľa vývoja ekonomických ukazovateľov do rovnakých skupín nezávislé od časového obdobia, sa nepotvrdil. V jednotlivých skúmaných rokoch boli vytvorené odlišné skupiny krajín, ktorých priemerné hodnoty ukazovateľov v jednotlivých skupinách zobrazujú Tabuľky 2 – 4.

[7] PIGS je v súčasnosti frekventované pomenovanie a žargónová skratka používaná v ekonómii ako hanlivý termín pre krajiny Portugalsko, Írsko, Grécko a Španielsko, členské krajiny EÚ, ktoré nie sú schopné refinancovať svoj vládny dlh a bola im počas dlhovej krízy poskytnutá záchrana pre zadlžený bankový sektor. Obmenou tejto skratky je PIIGS, kde sa k týmto štátom pripája Taliansko.

[8] Dendrogram predstavuje grafický stromový diagram, ktorý sa používa na ilustráciu usporiadania klastrov a je výsledkom metódy hierarchického zhlukovania. Názov pochádza zo spojenia gréckych slov strom (gr. dendro) a kreslenie (gr. gramma).

V predkrízovom období (2007) boli vytvorené najrovnomernejšie rozdelené klastre, ktoré korešpondovali s druhým predpokladom – rozdelenie podľa geografickej blízkosti, respektíve ekonomickej vyspelosti (Obrázok 1). Najvýraznejším klastrom je Klaster 1, ktorý tvoria krajiny Beneluxu (Belgicko, Holandsko a Luxembursko). Výnimočné priemerné hodnoty, ktoré odlišujú tento klaster od ostatných je vysoká miera prílevu a odlevu priamych zahraničných investícií (Tabuľka 2). Klaster 2 je zložený z pobaltských krajín (Litva, Lotyšsko, Estónsko) a z krajín z najmenším HDP per capita z krajín EÚ (Rumunsko a Bulharsko). Klaster 2 definujú viaceré špecifiká z hľadiska priemerných hodnôt – v roku 2007 sa vyznačuje najvyšším rastom HDP (Lotyšsko – 10 %, Litva – 9,8 %, Estónsko – 7,3 %, Rumunsko a Bulharsko – vyše 6 %), najnižším vládnym dlhom (najnižšie vládne dlhy v rámci EÚ: Estónsko – 3,7 % HDP, Lotyšsko – 8,4 % HDP), najvyššou infláciou, najnižším odlevom PZI a najnižším výdavkami do vedy a výskumu. Všetky ekonomiky považujeme za bývalé tranzitívne ekonomiky.

Obrázok 1: Výsledok klastrovej analýzy členských štátov EÚ v roku 2007

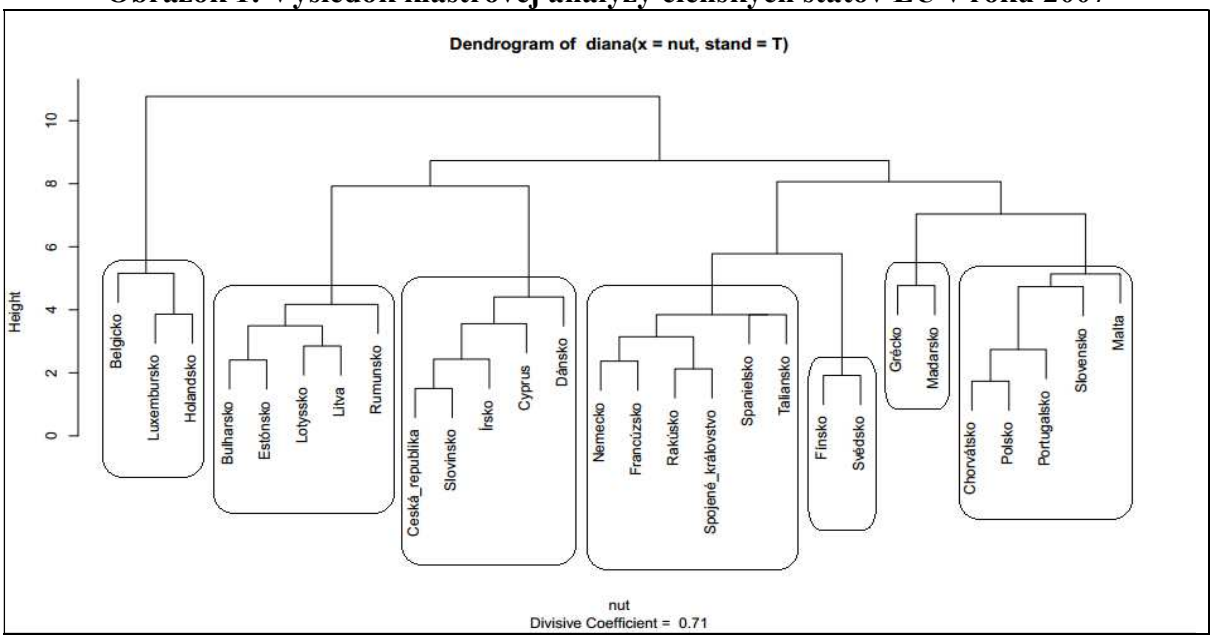

Prameň: Vlastné spracovanie podľa štatistického programu R.

Klaster 3 tvorí päť krajín (Česká republika, Slovinsko, Írsko, Cyprus a Dánsko), ktoré môžeme charakterizovať najnižšou celkovou nezamestnanosťou a tiež nezamestnanosťou mladých ľudí v porovnaní s ostatnými vzniknutými klastrami. Klaster 4 je zložený zo šiestich štátov, ktoré predstavujú najväčšie ekonomiky EÚ (Nemecko, Spojené kráľovstvo, Francúzsko, Taliansko, Španielsko, Rakúsko) a sú charakteristické najvyšším priemerným vládnym dlhom (najvyšší dlh zo skupiny malo v roku 2007 Taliansko – 99,7 % HDP) a najnižším priemerným prílevom PZI. Klaster 5 predstavuje malý klaster zložený z dvoch škandinávskych krajín (Švédsko a Fínsko), ktoré sa vyznačujú najvyššími výdavkami do vedy a výskumu (nachádzajú sa vysoko nad priemerom členských štátov EÚ), najvyšším prebytkom štátneho rozpočtu a najnižšou mierou inflácie. Klaster 6 je podobne ako predchádzajúci klaster zložený z dvoch krajín (Grécko a Maďarsko), narozdiel od klastra 5 je definovaný najvyšším deficitom štátneho rozpočtu a najnižšou mierou rastu v roku 2007. Posledný klaster 7 sa skladá z piatich štátov (Chorvátsko, Poľsko, Portugalsko, Slovensko a Malta) a najvýraznejšou charakteristikou je najvyššia priemerná celková nezamestnanosť a nezamestnanosť mladých ľudí.

Tabuľka 2: Priemerné hodnoty vybraných ukazovateľov v klastroch (2007)

Ukazovateľ/Klaster	*1*	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*	*7*
Rast HDP (%)	4,47	**7,96**	4,88	2,98	4,30	**1,80**	5,78
Vládny dlh (% HDP)	45,57	**11,46**	31,18	**61,95**	36,10	93,15	48,38
Nezamestnanosť (%)	5,30	5,66	**4,52**	6,83	6,50	7,90	**9,26**
Nez. mladých (%)	14,60	12,50	**9,52**	15,58	17,85	0,40	**20,46**
Inflácia (%)	2,03	**7,02**	2,72	2,20	**1,65**	5,45	2,06
Prílev PZI (% HDP)	**138,50**	52,10	57,08	**33,05**	46,85	40,60	61,84
Odlev PZI (% HDP)	**139,37**	**7,08**	33,66	39,72	55,35	11,10	10,84
Výdavky VaV (% HDP)	1,73	**0,68**	1,38	1,83	**3,31**	0,78	0,69
Deficit ŠR (%)	1,50	-0,12	1,54	-1,02	**4,20**	**-5,90**	-2,30

Prameň: Vlastné spracovanie podľa vlastných výpočtov z databázy Eurostat (2015).

Krízové obdobie (2009) sa prejavilo rozdelením krajín do 7 rôznych klastrov, ktoré sa odlišujú od rozdelenia v predchádzajúcom období. (Obrázok 2). Zvláštnosťou je vytvorenie troch klastrov, ktoré predstavujú len jeden štát. Ide o Írsko, Španielsko a Luxembursko. Tieto jednoprvkové klastre sú charakteristické odlišnými znakmi – klaster 2 (Írsko) je definovaný vysokou defláciou a vysokým deficitom štátneho rozpočtu. Klaster 6 (Španielsko) sa od ostatných klastrov vyznačuje najnižším poklesom HDP, najvyššou celkovou nezamestnanosťou a nezamestnanosťou mladých ľudí a tiež najnižším prílevom PZI v roku 2009. Luxembursko (klaster 7) si v roku 2009 udržalo najnižší verejný dlh, nízku mieru nezamestnanosti, najvyšší prílev a odlev PZI a tiež najnižší deficit štátneho rozpočtu, čím ho môžeme charakterizovať ako ekonomiku s priaznivým vývojom aj v krízovom roku 2009. Klaster 1 sa skladá zo siedmych štátov (Belgicko, Francúzsko, Portugalsko, Spojené kráľovstvo, Taliansko, Slovensko a Grécko) a predstavuje klaster zmiešaný z rôznych ekonomík, ktoré majú ale v roku 2009 veľmi podobný vývoj. Spoločným ukazovateľom tohto klastra je vysoký vládny dlh, ktorého priemerná hodnota predstavuje vyše 87 % (výnimkou v skupine je Slovensko, ktorého vládny dlh v roku 2009 bol 36 %).

Najväčším klastrom je klaster 3, ktorý sa skladá z ôsmych štátov (Bulharsko, Česká republika, Cyprus a Malta, Chorvátsko, Maďarsko, Poľsko, Rumunsko) a medzi jeho hlavné príznaky patrí najvyššia priemerná miera inflácie, najnižší odlev PZI a najnižšie výdavky do vedy a výskumu. Klaster 4 sa skladá z najvyspelejších štátov EÚ (výnimku tvorí len Slovinsko) – Dánsko, Nemecko, Rakúsko, Slovinsko, Fínsko, Švédsko a Holandsko, ktoré tvoria krajiny s najvyššími príspevkami vlády do vedy a výskumu a s najnižšou mierou nezamestnanosti mladých ľudí. Klaster 5 predstavuje skupinu zloženú z pobaltských štátov a v tomto klastri došlo v roku 2009 k najprudšiemu poklesu HDP v porovnaní s ostatnými klastrami (priemerný pokles HDP predstavoval cca. 15,5 %).

Obrázok 2: Výsledok klastrovej analýzy členských štátov EÚ v roku 2009

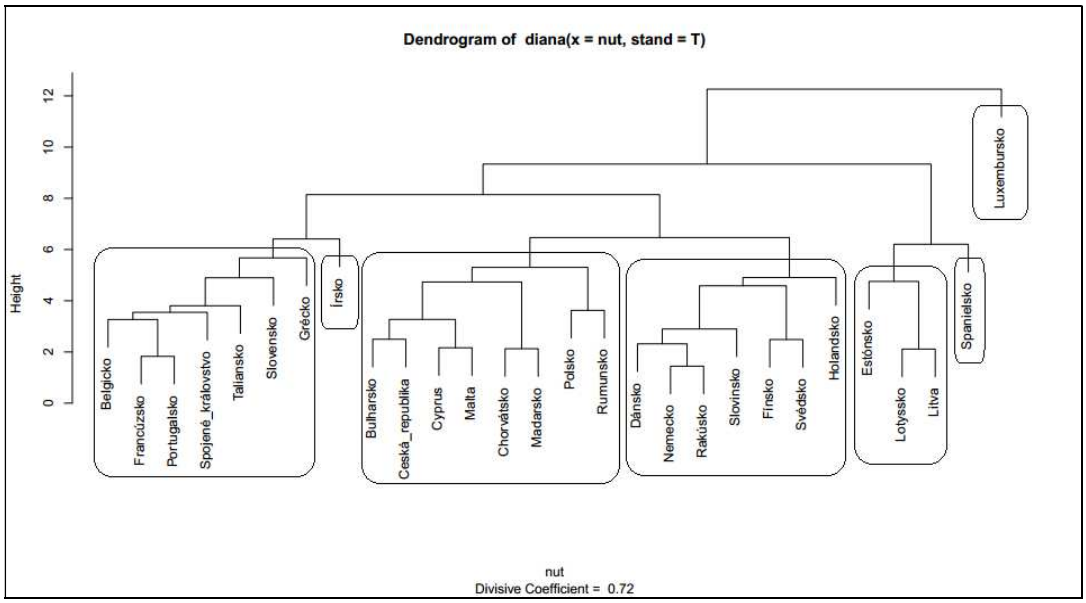

Prameň: Vlastné spracovanie podľa štatistického programu R.

Tabuľka 3: Priemerné hodnoty vybraných ukazovateľov v klastroch (2009)

Ukazovateľ/Klaster	***1***	***2****	***3***	***4***	***5***	***6****	***7****
Rast HDP (%)	-3,93	-6,4	-4,18	-5,67	**-15,53**	**3,8**	5,6
Vládny dlh (% HDP)	**87,04**	62,3	46,18	52,24	24,13	52,7	**15,5**
Nezamestnanosť (%)	9,24	12,0	7,45	6,53	14,93	**17,9**	**5,1**
Nez. mladých (%)	24,07	24,0	19,03	**14,84**	30,10	**37,7**	16,5
Inflácia (%)	0,63	**-1,7**	**2,61**	1,01	2,57	-0,2	0,0
Prílev PZI (% HDP)	44,79	107	69,46	48,61	53,73	**41,9**	**200,5**
Odlev PZI(% HDP)	40,06	126,3	**13,95**	58,40	14,10	41,5	**244**
Výdavky VaV (% HDP)	1,40	1,63	**0,74**	**2,73**	0,89	1,35	1,72
Deficit ŠR (%)	-8,80	**-13,8**	-5,65	-3,69	-6,80	-11,0	**-0,5**

Pozn.: Hviezdičkou sú označené klastre, ktoré sa skladajú iba z jedného štátu.

Prameň: Vlastné spracovanie podľa vlastných výpočtov z databázy Eurostat (2015).

Vývoj ekonomických ukazovateľov v **súčasnom, pokrízovovom období** (2013) spôsobil v klastrovej analýze rozdelenie členských štátov do 6 klastrov, z ktorých opäť 3 sú jednoprvkové (predstavujú úplne iné zloženie ako v predchádzajúcom období - Slovinsko, Grécko a Malta) a ďalšie 3 predstavujú veľké klastre (Obrázok 3). Zvlášnosťou je klaster 4, ktorý predstavuje Grécko, nakoľko vývoj jeho ukazovateľov predstavuje odklon od všetkých priemerných hodnôt ostatných klastrov a môžeme konštatovať, že jeho vývoj je výrazne nepodobný s ostatnými klastrami. Grécko v súčasnosti predstavuje nezdravú a problematickú ekonomiku EÚ, čo sa v roku 2013 prejavilo najvyšším poklesom HDP, najvyšším vládnym dlhom (Grécko má najvyšší vládny dlh z krajín EÚ – 175 % HDP), najvyššou mierou celkovej nezamestnanosti a nezamestnanosti mladých ľudí, deflániou, najnižším prílevom PZI

do krajiny, minimálnymi výdavkami na vedu a výskum (Grécko je v súčasnosti najmenej konkurencieschopnou krajinou EÚ[9]).

Obrázok 3: Výsledok klastrovej analýzy členských štátov EÚ v roku 2013

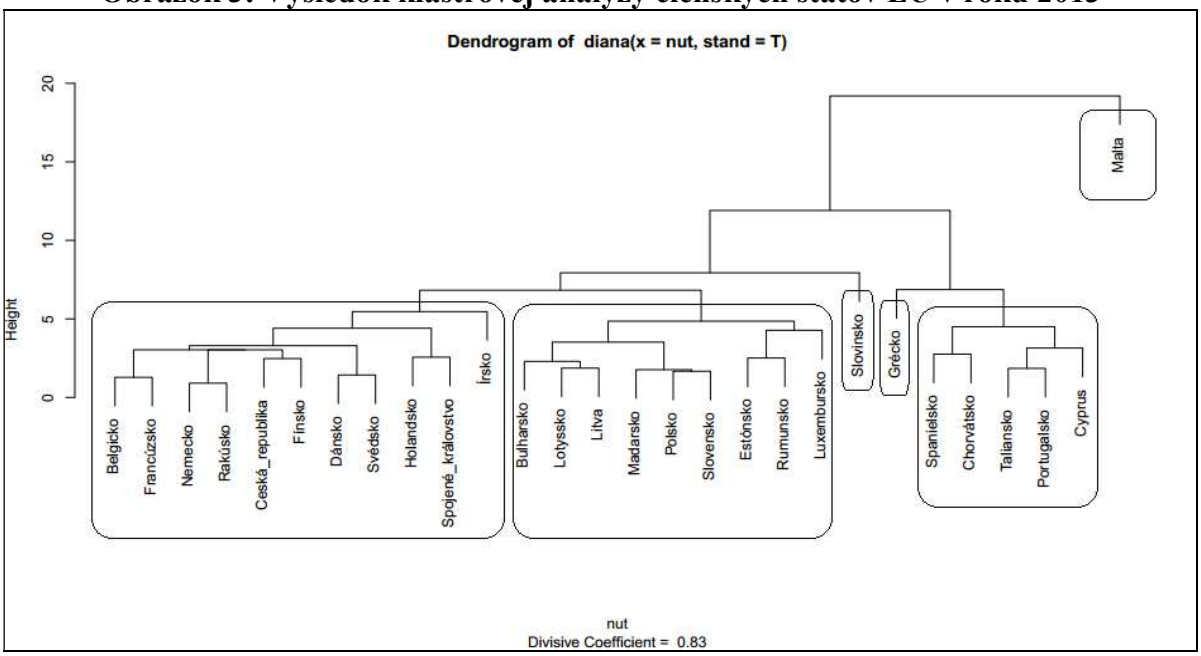

Prameň: Vlastné spracovanie podľa štatistického programu R.

Klaster 3 (Slovinsko) a klaster 6 (Malta) tvoria ďalšie vzniknuté jednoprvkové klastre. Klaster 3 sa od ostatných klastrov odlišuje najnižším odlevom PZI z krajiny, najvyššími výdavkami do vedy a výskumu (v roku 2013 prispelo Slovinsko do oblasti vedy a výskumu takmer 2,6 % HDP) a zároveň najvyšším deficitom štátneho rozpočtu z pomedzi členských štátov EÚ. Klaster 6 je významný najvyšším rastom HDP, najnižšou mierou celkovej miery nezamestnanosti aj nezamestnanosti mladých ľudí a najvyšším (extrémnymi) mierami tokov PZI (Tabuľka 4). Klaster 1 je zoskupením s najväčším počtom krajín (Belgicko, Francúzsko, Nemecko, Rakúsko, Česká republika, Fínsko, Dánsko, Švédsko, Holandsko, Spojené kráľovstvo a Írsko) a predstavuje pomerne vyvážený klaster vyspelých ekonomík. Všeobecnom charakteristikou tohto klastra je nízky rast HDP, mierne zvýšený vládny dlh, vyrovnaný podiel prílevu a odlevu PZI, vysoké výdavky do vedy a výskumu. Klaster 2 tvorí 9 ekonomík (Bulharsko, Lotyšsko, Litva, Maďarsko, Poľsko, Slovensko, Estónsko, Rumunsko a Luxembursko), ktoré patria medzi menšie vyspelé ekonomiky, resp. bývalé tranzitívne ekonomiky. Ich makroekonomické situácia v pokrízovom období je v porovnaní s predošlou skupinou lepšia – majú väčší rast HDP, oveľa nižší vládny dlh, nižší deficit štátneho rozpočtu. Tento klaster sa odlišuje ale problémami s vyššou nezamestnanosťou, nízkym odlev PZI (nakoľko tieto krajiny sú príjimateľmi PZI z krajín klastra 1) a nízkymi výdavkami do vedy a výskumu (čo je dlhodobým problémom týchto krajín, okrem prípadu Luxemburska, ktoré začalo znižovať tieto výdavky až v poslednom období). Klaster 5 v súčasnosti tvorí päť ekonomík (Španielsko, Chorvátsko, Taliansko, Portugalsko a Cyprus), ktoré sú známe svojimi vážnymi ekonomickými problémami, či už ako súčasť krajín zoskupenia PIIGS (Španielsko, Taliansko, Portugalsko) ako daňový raj (Cyprus) alebo krajina s predpoveďami závažných ekonomických problémov v blízkej budúcnosti (Chorvátsko). Klaster 5 predstavuje

[9] SCHWAB, K. (2015): The Global Competitiveness Report 2015-2016, s. 18.

ekonomiky s poklesom HDP, vysokým vládnym dlhom (priemer krajín bol v roku 2013 nad 106 %), vysokými mierami nezamestnanosti a vysokým deficitom štátneho rozpočtu.

Tabuľka 4: Priemerné hodnoty vybraných ukazovateľov v klastroch (2013)

Ukazovateľ/Klaster	*1*	*2*	*3**	*4**	*5*	*6**
Rast HDP (%)	0,13	2,19	-1,1	**-3,9**	-2,16	**2,9**
Vládny dlh (% HDP)	74,39	**39,44**	70,3	**175,0**	106,62	69,2
Nezamestnanosť (%)	7,95	10,33	10,1	**27,5**	17,56	**6,4**
Nez. mladých (%)	18,38	24,49	21,6	**58,3**	44,50	**13,0**
Inflácia (%)	1,46	1,52	**1,9**	**-0,9**	1,18	1,0
Prílev PZI (% HDP)	65,66	77,68	33,2	**10**	52,86	**1822,6**
Odlev PZI(% HDP)	75,29	27,60	**16,1**	17,6	29,28	**476,8**
Výdavky VaV (% HDP)	2,45	0,96	**2,59**	**0,8**	1,03	0,85
Deficit ŠR (%)	-2,61	**-1,67**	**-15,0**	-12,4	-4,98	-2,6

Pozn.: Hviezdičkou sú označené klastre, ktoré sa skladajú iba z jedného štátu.

Prameň: Vlastné spracovanie podľa vlastných výpočtov z databázy Eurostat (2015).

4 Záver

Na základe divízneho hierarchického zhlukovania 28 členských krajín EÚ v 9 vybraných ekonomických ukazovateľov po implementácii metódy DIANA v štatistickom programe R sme komparáciou vzniknutých klastrov v obdobiach 2007, 2009 a 2013 dospeli k týmto záverom:

a) Ekonomiky členských štátov sa zhlukujú podľa vývoja ekonomických ukazovateľov do rôznych skupín v závislosti od rôzneho ekonomického vývoja v rôznych časových obdobiach. (Predpoklad A sa nepotvrdil.)
b) Významným kritériom zhlukovania členských štátov do klastrov je veľkosť ekonomiky, ekonomická vyspelosť a geografická blízkosť. (Predpoklad B sa potvrdil.)
c) Medzi skupiny štátov, ktoré sa v každom období zoskupili v rámci jedného klastra patria pobaltské krajiny (Litva, Lotyšsko, Estónsko), štáty ležiace na pobreží Čierneho mora (Rumunsko a Bulharsko), nemecky hovoriace štáty (Nemecko a Rakúsko) a 2 škandinávske krajiny (Švédsko a Fínsko). Ostatné skupiny štátov sa preskupovali v rámci rôznych klastrov.
d) Najvýznamnejšie zmeny v rámci štátov, ktoré sa zoskupovali od obdobia 2007 do obdobia 2013 tvorili niektoré štáty PIIGS (Španielsko, Taliansko), ktoré v predkrízovom období vykazovali podobné ekonomické ukazovatele ako vyspelé krajiny a v roku 2013 sa zoskupili do skupiny problematických krajín. Grécko v roku 2013 vytvorilo samostatný jednoprvkový klaster s výrazne odlišnými charakteristikami ako ostatné členské štáty EÚ.
e) Obdobie 2013 predstavuje rozloženie ekonomík EÚ do klastrov, ktoré charakterizujú súčasný vývoj nasledovne: pomalšie hospodárske oživenie vyspelých krajín, rýchlejšie hospodárske oživenie bývalých tranzitívnych krajín (so zdravšími makroekonomickými ukazovateľmi ako majú v súčasnosti najvyspelejšie krajiny EÚ) a pretrvávajúcu hospodársku recesiu v problematických ekonomikách zoskupenia PIGS.

Zoznam použitej literatúry

EUROSTAT DATABASE. (2015): Employment and Unemployment. [online]. [Citované 5. 11. 2015.] Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/eurostat/data/database.

EUROSTAT DATABASE. (2015): GDP and main components. [online]. [Citované 5. 11. 2015.] Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/eurostat/data/database.

EUROSTAT DATABASE. (2015): Governmental debt and deficit. [online]. [Citované 5. 11. 2015.] Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/eurostat/data/databaseo.

EUROSTAT DATABASE. (2015): Harmonised indices of consumer prices. [online]. [Citované 5. 11. 2015.] Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/eurostat/data/database.

EUROSTAT DATABASE. (2015): International trade data. [online]. [Citované 5. 11. 2015.] Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/eurostat/data/database.

EUROSTAT DATABASE. (2015): Statistics on research and development. [online]. [Citované 5. 11. 2015.] Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/eurostat/data/database.

EUROSTAT. (2015): Glossary:Country Codes. [online]. [Citované 6. 11. 2015.] In: *Statistics Explained*, 3. 7. 2015. Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:Country_codes.

KRIŠKA, J. (2015): Hierarchická a nehierarchická zhluková analýza. [online]. [Citované 12. 11. 2015.] Dostupné na internete: http://www2.fiit.stuba.sk/~kapustik/ZS/Clanky0607/kriska/index.html#_Toc150627227.

SCHWAB, K. (2015): *The Global Competitiveness Report 2015-2016.* Geneva: World Economic Forum, 2015. ISBN-13: 978-92-95044-99-9.

ZAIANE, O. (1999): Data clustering. [online]. [Citované 12. 11. 2015.] Dostupné na internete:https://webdocs.cs.ualberta.ca/~zaiane/courses/cmput690/slides/Chapter8/index.htm.

INNOVATIVE PARTNERSHIP AS A FACTOR OF THE TERRITORIES DIFFERENTIATIONS REDUCTION[1]

Yulia Dubrovskaya

Economics and Finances Department, Perm National Research Polytechnic University, Komsomolsky Avenue 29, Perm, Russia, e-mail: uliadubrov@mail.ru

The paper dwells on socio-economic and innovative territories differentiation based on the Russian Federation regions. It has been proved that these occurrences are defined as the objective evolutionary processes. Basing on Krugman's competitive strengths classification and hierarchic interpretation applicable to regional socio-economic systems, the contributors have developed the model of the factors of territorial differentiation. The research has resulted in the conclusion that it's highly essential to improve the forms and methods of innovative partnership. By means of synergy effect well-functioning institutes of innovative partnership will ensure equal and progressive development of a national economy as a whole.

Key words: regional socio-economic systems, innovative partnership, the territories differentiation, regional development.

JEL: O18, O31, R58

The problem of the differentiation of socio-economic and innovative territories development is actual not only for Federal States. In the Unitary States the difference in the levels of development also observed between the local territories.

According to the research of the National bureau of economic research, the difference between the level of GRP per capita in the richest and the poorest regions varies greatly across different countries. The representation of interregional differentiation in the world is given in the figure 1.

The difference between the level of GRP per capita in the richest and the poorest regions of Russia is about 25 times. The sharp interregional differentiation leads to the expansion of the number of regions with lower income per capita than the national average. So the differentiation between territories hinders the innovative development of all national economy.

Indeed as of year-end 2014 the Russian economy demonstrated a minimum economic growth rate (0.6%) since 2009. According to the IMF forecast, published in October 2015, Russia's GDP decline as of year-end 2015 will amount 3.8% and 0.6% in 2016. Moreover the recession in the rate of growth of industrial production in the country in January-July 2015 has already amounted to 3% compared with the same period in 2014. This will mainly happen due to imposed trade sanctions and dramatic recession on oil prices. As a result inflation as of year-end 2015 will reach 15.8%.

[1] The work has been financed by the Russian Humanitarian Scientific Fund (Project 16-12-59008)

Figure 1. The sharp interregional differentiation in the world

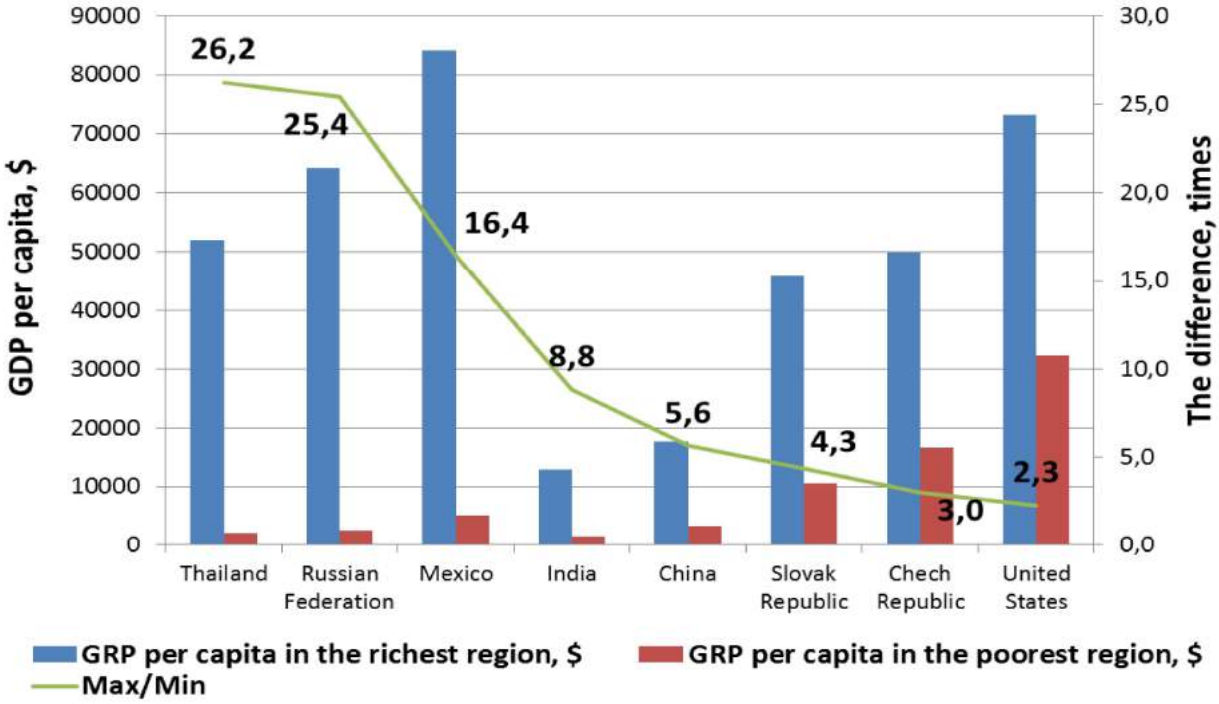

Source: According to the research of the National bureau of economic research, 2013.

According to the domestic statistics, in Russia about 10% of the total number of regions form more than half of the total GRP of the country. These regions are resource-rich (oil and gas) regions of the Russian Federation. So revenues from oil and gas resources formed more than half of the actual revenues of the federal budget. As it is known, a substantial part of the Russian Federation's consolidated budget revenues consist of the revenues from oil and gas resources. For example, only oil and gas revenues formed 52% of the actual revenues of the federal budget in 2014. For that matter, the current political situation will have negative impact on the revenue side of the budget and on the functioning of the real sector of the domestic economy.

Thus, there is an evident need to reduce the dependence of the Russian economy from oil prices fluctuations through the development of domestic production, especially, through the development of innovative high-tech industries.

It should be pointed out that Russia ranked 49th place in the ranking of countries based on Innovative Index in 2014. This figure reflects the low level of innovative development in the Russian Federation. As it is known, the innovative development of the country is a set of innovative development of its territories. Therefore, the study of innovative development at the regional level is of particular significance today.

At the same time, high level of per capita income, which indicates high level of socio-economic development of the territory, does not determine high level of innovative activity. In other words, the high levels of basic socio-economic indicators of the region development such as the volume of investment in fixed assets, the volume of the foreign trade turnover per capita, the average financial security of the region per capita, the share of employment in small enterprises, the ratio of per capita income to the subsistence minimum, the share of retail sales per capita and others can be recorded by the state statistical agencies. Meanwhile, the level of the regional innovative development, characterized by an integrated assessment of these important indicators as the volume of innovative goods, works and services as a percentage of the total volume of shipped goods, works, services, innovative activity of

organizations, the number of national research universities and the cost of technological innovation can be quite low.

This conclusion was proved in our previous researches. We constructed a typology of regions based on the analysis of indicators of innovative and socio-economic environment. The grouping of 83 regions was performed on the data for 2012 with the use of cluster analysis tools.

As a result, we have obtained seven groups of regions (figure 2).

Figure 2 Distribution of Russian regions according to the level of innovative potential

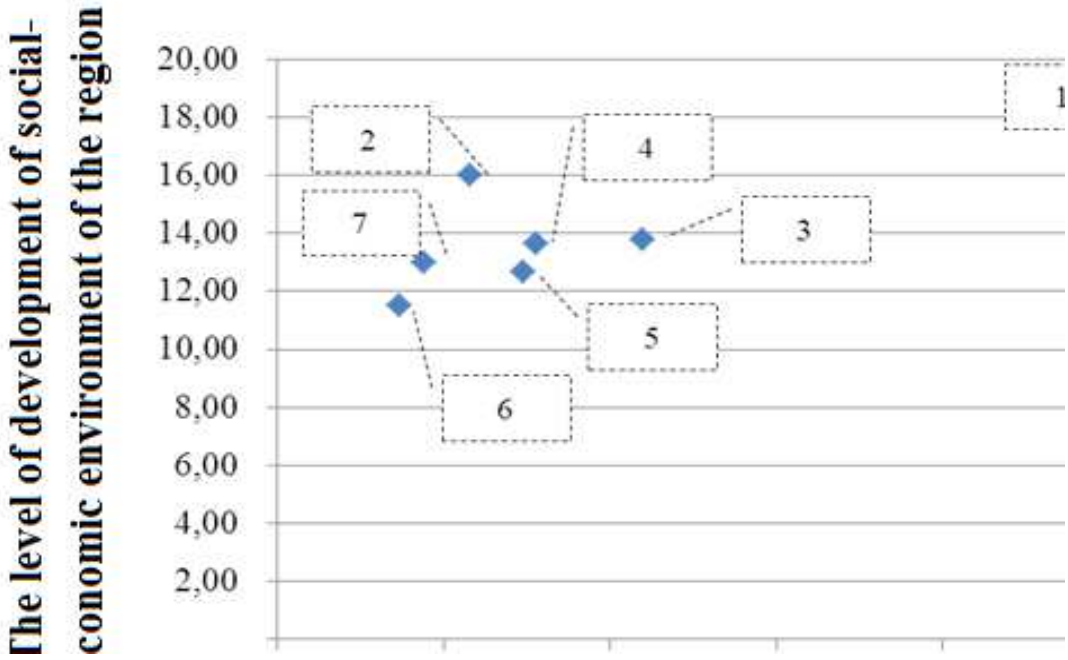

The result revealed the presence of a number of regions with high levels of socio-economic development but with a low level of innovative development. Generally, they are resource-rich subjects of the Russian Federation. We believe that this "anomaly" is the main cause of differentiation of the regions' development levels, and fully explains the above-mentioned problem of the formation of more than half of the total GRP of the country in just a few regions. Thus, as of year-end 2013, only five regions together with Moscow and Saint-Petersburg formed about 40% of the county's gross regional product.

At the same time, through a mechanism of competition and development of information and computer technologies, differentiation stimulates the creation of new relationships, institutions and subsystems. Clear, that there are some factors forming the competitive advantages.

Paul Robin Krugman, the founder of the «new economic geography», made classification such factors in the late twentieth century. He determined two main groups of factors. "First nature" factors include factors, which are independent of human activity: natural endowments, geographical location, border position on the trade routes, which reduces transport costs. "Second nature" factors include factors, which are created by human activity and society: agglomeration effect, human capital, development institutions, infrastructure and so on.

Nowadays, an increasing importance of the "second nature" factors favor as a basic trend of the world economy development. Meanwhile, the "first nature" factors are dominating in Russia.

We built the model of the factors of territorial differentiation on the basis of Krugman's classification and hierarchical analysis of the socio-economic systems (figure 3).

Figure 3 The model of the factors of territorial differentiation

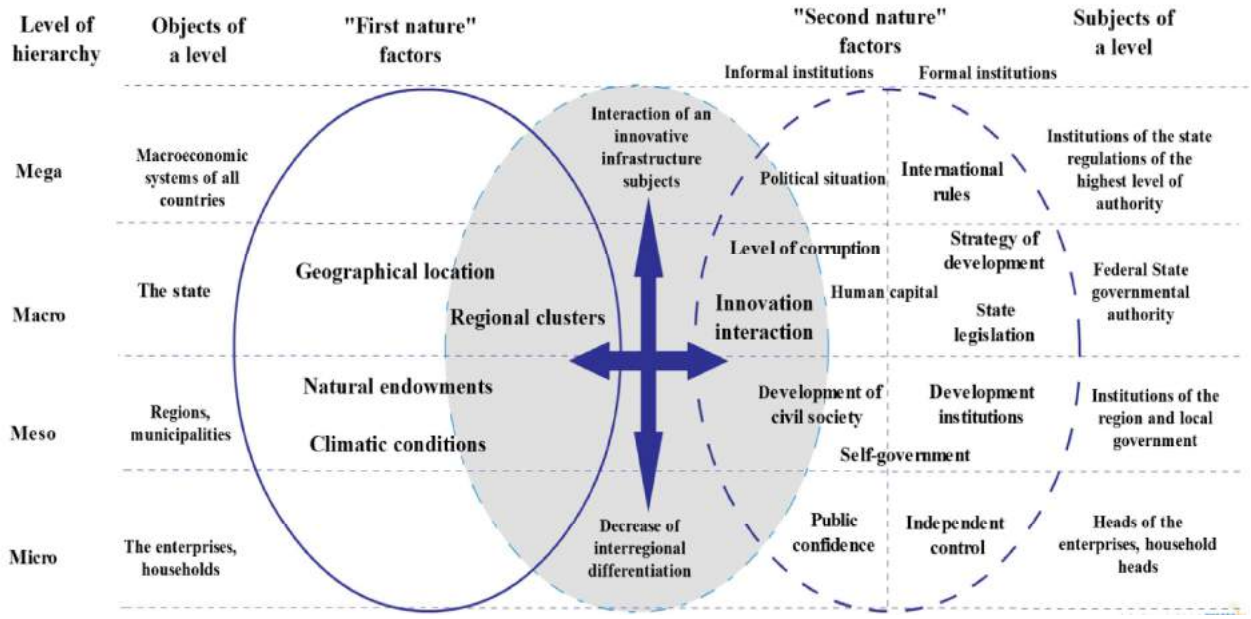

Note that in accordance with the hierarchical analysis, the processes taking place at different levels of the economy are investigated in a single system-view. At the same time, for a better visual presentation, we distributed the areas of regional divergence factors on levels of the economic system in the context of the objects and subjects of management.

The factors of territorial differentiation on the one hand are climate-geographical conditions, on the other regional development institutions. Thereby, there are some informal components of institutions' statistics that have a quite big influence on the functioning of the regional economy. They are the level of corruption, the level of public confidence to the authorities, the level of development of civil society and self-government.

However, the analysis showed that in Russia a favorable geographical position and the availability of natural resources are the main factors in the formation of regional development benefits. These factors determine high interregional differentiation and are the basis of the divergence in the domestic economy.

We agree with the representatives of the "new economic geography" in the statement that inequality levels of territorial development in a market economy cannot be completely eliminated. This inequality is a result of objective evolutionary processes. However, at the same time, we believe that we must enhance the role of the "second nature" factors. It is possible by increasing the quality of interaction between actors at various levels of the economy. This interaction will enable to extend the territorial boundaries of economic activity. In this case, interregional differentiation may become not only a resource for improving the welfare of individual regions but also a catalyst for innovative development of the national economy.

The experience of the developed countries shows that the clusters are the basis of productive interactions. Under the term "interaction" we understand a system of economic relations between the subjects of territorial innovative systems within certain regional clusters. At the same time, under the term "cluster" we understand a group of geographically adjacent companies and related organizations (patent offices, business incubators, trade associations, etc.) which compete in certain areas, but work in collaboration.

In the last 30 years, the world has accumulated successful experience to stimulate innovation development through the implementation of the cluster policy. Within the cluster, it is possible to unite the main innovative infrastructure subjects from industry, government and education.

In June 2012, the Russian Government approved a list of 25 regional innovative clusters. They relate to the considerable hope for the revitalization of the national innovative system. However, even now, after only three years researchers have mentioned a number of problems that have a negative impact on the functioning and development of clusters in the domestic economy. They are:

1. The dominance of the state initiatives on the private ones.
2. The dominance of vertical hierarchical relationships between members of cluster systems.
3. Internal competition among cluster members.
4. The dominance of companies with state participation in clustered structures, etc.

As a result the territorial clusters cannot become the factors in the growth of the national economy, not being an effective tool for interaction between the actors of the regional innovative systems. Therefore, the main goal of government is to stimulate interaction between cluster members.

Productive interaction can be a significant tool for managing the differentiation of regional socio-economic systems, and uniform basis of innovative development of national economy.

References

Akhmetova M. (2014). Assessment of the territorial innovative system development in socio-economic environment. In: *Actual Problems of Economics*. No. 12 (162). pp. 260-271.

Gennaioli, N., La Porta, R., Lopez de Silanes, F., Shleifer, A. (2013). Growth in regions. *National bureau of economic research*.

International Monetary Fund (2015). [online]. Available online: http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2015/02/pdf/ text.pdf.

Krugman, P.R. *(*1991). Geography and Trade. *Cambridge (Mass.).*

The Global Innovation Index (2014). The Local Dynamics of Innovation [online]. Available online: https://www.globalinnovationindex.org/content/page/past-reports/.

Federal State Statistics Service of the Russian Federation (2015). [online]. Available online: http://www.gks.ru/.

DYNAMICKÝ RAST ČÍNSKYCH INVESTÍCIÍ V EURÓPE PO GLOBÁLNEJ KRÍZE 2008/2009

Tomáš Dudáš

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: tomas.dudas@euba.sk

Čína bola dlho vnímaná v globálnych tokoch kapitálu ako prijímajúca krajina. Dynamický hospodársky rast a úspešné zapojenie sa do svetového obchodu však viedol k hromadeniu voľného kapitálu v Číne, pričom čínska vláda a čínske firmy začali umiestňovať čoraz väčšie množstvo kapitálu v zahraničí. Paralelne, globálna hospodárska kríza rokov 2008/2009 spôsobila v hospodársky vyspelých štátoch prepad investícií, pričom časť medzery začala zaplňovať práve Čína. Cieľom tohto príspevku je zdokumentovať rast čínskych investícií v Európe a identifikovať faktory stojacie za týmto rastom. Príspevok skúma aj geografické rozloženie čínskych investícií smerujúcich do Európy, pričom špeciálnu pozornosť budeme venovať regiónu strednej Európy.[1]
Kľúčové slová: Čína, Európa, investície, Slovensko

For a long time period China was viewed in international capital flows as a typical host country. Long-term dynamic economic growth and trade surpluses led to a quick accumulation of capital in China and that led to increasing capital flows abroad from public and private sources. Parallel, the global economic crisis of 2008/2009 led to a steep decline of domestic investments in economically developed countries. The result of these development was that Chinese investments were partially filling the void left by the decreasing domestic investments. The goal of this paper is to document the growth of Chinese investment in Europe and identify the main factors influencing this growth. The paper also analyses the geographical distribution of Chinese investments in Europe and pays extra attention to the region of Central Europe.
Key words: China, Europe, investments, Slovakia
JEL: F21

1 Úvod

Ekonomický vzostup Číny je jedným z najdôležitejších príbehov začiatku 21. storočia. Počas prvých 15 rokov nového tisícročia sa Čína stala druhou najväčšou ekonomikou sveta[2] a zároveň aj najväčším exportérom vo svetovom hospodárstve. Po začiatku ekonomických reforiem na konci 70. rokov 20. storočia bola Čína niekoľko desaťročí v oblasti medzinárodných kapitálových tokov skôr príjemcom zahraničného kapitálu, v poslednej

[1] Príspevok vznikol v rámci projektu KEGA 017EU-4/2015 „Tvorba modernej učebnice svetovej ekonomiky s dôrazom na aplikáciu vedomostí v praxi a riešenie problémov“. Riešiteľským pracoviskom projektu v rokoch 2015 a 2016 je Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave.
[2] Podľa niektorých analytikov (napr. MMF) pri použití metodiky parity kúpnej sily je Čína dokonca už najväčšou ekonomikou na svete.

dekáde sa však tento trend začal obracať. Dynamický hospodársky rast Číny a dlhodobé prebytky obchodnej bilancie viedli k rýchlej akumulácii voľného kapitálu v Číne, pričom množstvo voľného kapitálu začalo výrazne prekračovať absorpčnú schopnosť čínskej ekonomiky. To viedlo k rastu finančných investícií do zahraničia, keď veľké množstvo kapitálu sa investovalo na zahraničných finančných trhoch. Paralelne sa v Číne začali vynárať silné domáce korporácie, ktoré nastupujú na cestu internacionalizácie. To následne vedie k rastu priamych zahraničných investícií čínskych firiem v zahraničí. Výsledkom rastu odlevu tak krátkodobého ako aj dlhodobého kapitálu bolo, že sa Čína v pomerne krátkej dobe zaradila medzi významných vývozcov kapitálu vo svetovom hospodárstve.

Dôležitým zlomovým bodom svetového hospodárstva bola globálna hospodárska kríza rokov 2008/2009, ktorá v roku 2009 vyústila do globálnej ekonomickej recesie. Hospodársky vyspelé štáty boli touto krízou vážne zasiahnuté, pričom hospodárska kríza sa vo viacerých štátoch EÚ premenila na vleklú dlhovú krízu. Tento vývoj viedol k poklesu investícií vo väčšine európskych ekonomík, keď verejné investície poklesli z dôvodu konsolidácie verejných financií a súkromné investície z dôvodu poklesu dôvery podnikateľského sektora v budúci ekonomický vývoj. Mnohé európske štáty preto začali hľadať nový zdroj investícií, ktorý by aspoň čiastočne mohol zaplniť medzeru, ktorú spôsobil pokles domácich investícií. Logickou voľbou bola pritom práve Čína, ktorá disponovala v tom období už obrovským prebytkom voľného kapitálu.

Cieľom tohto príspevku je poskytnúť obraz o raste čínskych investícií v Európe po globálnej finančnej kríze rokov 2008/2009. Príspevok je rozdelený na dve hlavné časti. Prvá časť dokumentuje rast akumulácie kapitálu v čínskej ekonomike a kanály, ktorými sa veľká časť tohto kapitálu dostáva naspäť na medzinárodné finančné trhy. V rámci tejto časti sa zameriame aj na popis postavenia a investičnej stratégie čínskych suverénnych fondov. Druhá časť príspevku sa venuje analýze prílevu čínskych investícií do Európy, pričom sa budeme sústreďovať na členské štáty EÚ. V tejto časti sa budeme snažiť identifikovať faktory stojace za rastom prílevu čínskeho kapitálu a tiež aj zdokumentovať jeho geografické rozloženie. Táto časť príspevku sa venuje aj regiónu strednej Európy cez prizmu štátov Vyšehradskej štvorky a zvlášť Slovensku.

2 Čína ako významný vývozca kapitálu

Po vzniku Čínskej ľudovej republiky v roku 1949 sa ekonomické smerovanie Číny diametrálne zmenilo, pričom uzatvorenie sa čínskej ekonomiky do seba bolo jednou zo základných prvkov tejto zmeny. Čína hrala v medzinárodných tovarových a kapitálových tokoch až do 80. rokov 20. storočia marginálnu úlohu, keď po smrti Maa Ce-tunga sa politickej moci v Číne chopila skupina mladých pragmatických lídrov. Postupné otváranie sa Číny svetovému hospodárstvu bolo dôležitým pilierom ekonomických reforiem a Čína sa postupne stala čoraz výraznejším príjemcom priamych zahraničných investícií a tiež aj významným exportérom. Exportné úspechy Číny akcelerovali najmä po jej vstupe do WTO v roku 2001 a o dekádu neskôr bola krajina už najväčším exportérom na svete.

Exportné úspech Číny po roku 2000 so sebou priniesli dlhodobé prebytky obchodnej bilancie (pozri graf 1). Prebytok čínskej obchodnej bilancie začal byť výrazný najmä po roku 2003, pričom prebytky pretrvali aj v období poklesu exportu počas globálnej hospodárskej krízy v rokoch 2008 a 2009. Oživenie globálnej ekonomiky po roku 2011 sa odzrkadlilo aj na stave prebytkov obchodnej bilancie Číny, ktoré v rokoch 2012 až 2014 dosiahli opäť predkrízovú úroveň

Graf 1: Vývoj zahraničného obchodu Číny v rokoch 1980 – 2014 (milióny USD)

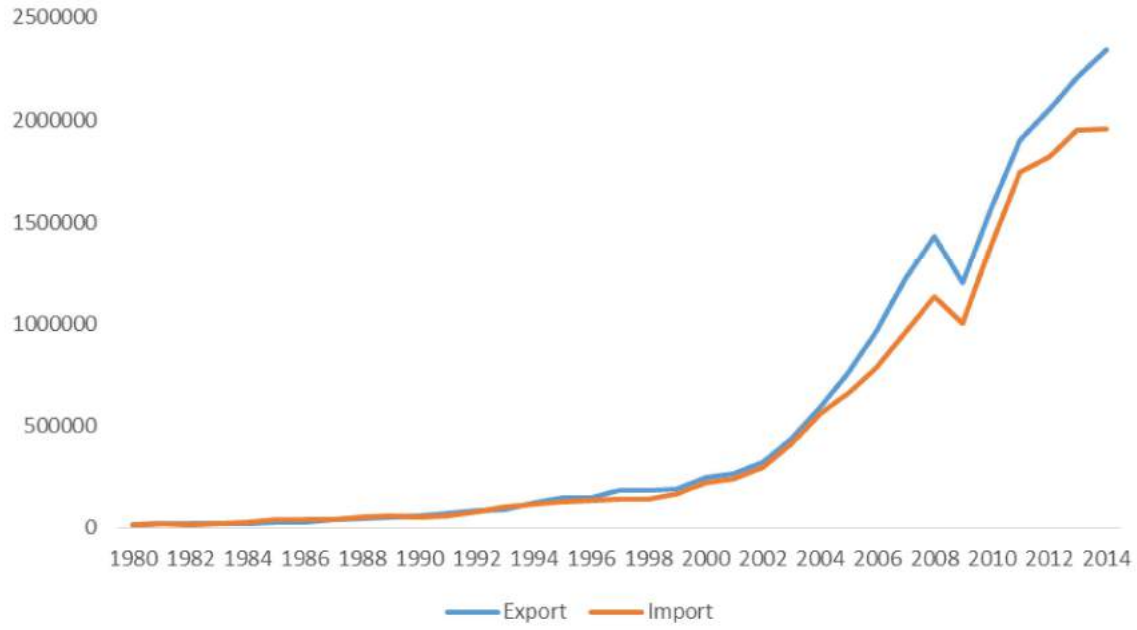

Prameň: Štatistická databáza WTO – stat.wto.org.

Výsledkom dlhodobých prebytkov obchodnej bilancie Číny je akumulácia finančných zdrojov vo forme rastúcich devízových rezerv. Raketový rast čínskych devízových rezerv je veľmi úzko spätý s exportnými úspechmi Číny po roku 2000 (pozri grafy 1 a 2) a výsledkom tohto rastu je dnešný stav, keď devízové rezervy Číny tvoria takmer tretinu devízových rezerv na svetovej úrovni. Podľa údajov čínskej agentúry na riadenie devízových rezerv (State Administration of Foreign Exchange – SAFE), hodnota devízových rezerv Číny dosahovala na konci októbra 2015 3,526 biliónov USD.

Graf 2: Vývoj čínskych devízových rezerv v rokoch 1980 - 2014 (milióny USD)

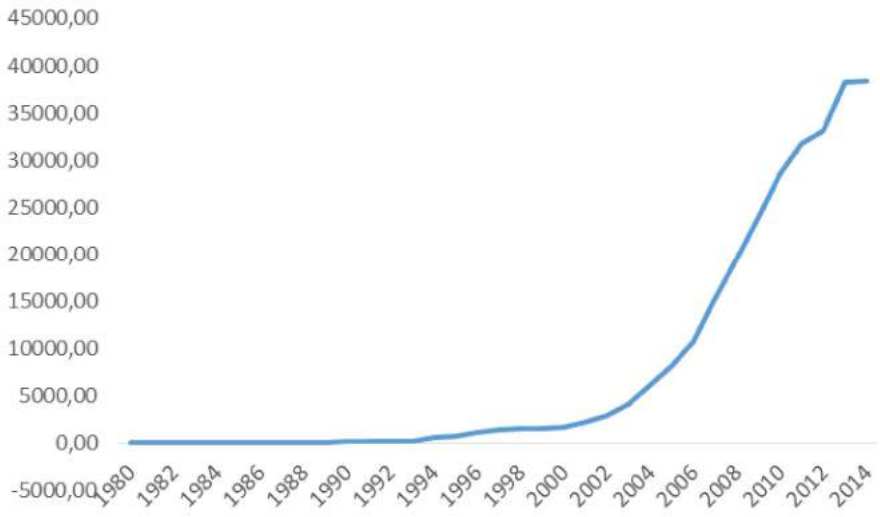

Prameň: Databáza State Administration of Foreign Exchange.

Devízové rezervy na úrovni 3,5 biliónov USD sú pre Čínu nielen prínosom, ale aj veľkou investičnou výzvou. Úroveň devízových rezerv vysoko presahuje absorpčnú schopnosť čínskych finančných trhov, rozhodujúce množstvo preto Čína investuje v zahraničí. Za riadenie čínskych devízových rezerv je zodpovedná agentúra SAFE, ktorá je súčasťou čínskej centrálnej banky. Keďže skladba a štruktúra devízových rezerv je v Číne štátnym tajomstvom, nie je možné získať celkový obraz o ich rozmiestnení. Z externých údajov a odhadov vieme, že zhruba dve tretiny devízových rezerv sú denominované v USD a sú zväčša uložené rôznych dlhopisových nástrojoch. Toto potvrdzujú aj údaje Ministerstva financií USA, podľa ktorých bola v septembri 2015 Čína najväčším zahraničným držiteľom amerických štátnych dlhopisov na úrovni 1,258 biliónov USD.[3] Podľa údajov americkej vlády vlastní Čína v menšej miere aj dlhopisy agentúr Fannie Mae a Freddie Mac a tiež aj akcie amerických podnikov.[4]

Aj keď Čína tradične investuje svoje devízové rezervy konzervatívnym spôsobom, ich výrazný nárast prinútil čínsku vládu k aktívnejšej investičnej stratégie. V rámci tejto stratégie čínska vláda založila štátny investičný fond (souvereign wealth fund) s názvom China Investment Corporation (CIC), ktorej úlohou je aktívne investovať časť čínskych devízových rezerv. Podľa jej poslednej výročnej správy, aktíva CIC na konci roku 2014 presahovali 740 miliárd USD, čo tento fond zaraďovalo medzi najväčšie štátne investičné fondy na svete. Investičná stratégia fondu je zameraná na zahraničné finančné investície vo forme akcií a dlhopisov, čo výrazne napomáhalo čínskemu exportu kapitálu.

Čínsky export kapitálu pritom popri portfóliových investícií obsahuje aj čoraz silnejšiu zložku priamych zahraničných investícií (PZI). Dlhé obdobie vysokého hospodárskeho rastu prispelo ku vzniku silných čínskych korporácií, ktoré sa čoraz viacej angažujú na medzinárodnej úrovni. Čínska vláda po roku 2001 aktívne nabádala čínske firmy k investíciám v zahraničí, pričom dôležitú úlohu hrali aj veľké korporácie v štátnom vlastníctve. V poslednej dekáde prešli čínske firmy búrlivým rastom, čoho dôkazom je, že na zozname najväčších firiem sveta Fortune Global 500 sa v poslednom vydaní z roku 2015 nachádzalo už 98 firiem. Silu čínskej ekonomiky podčiarkuje fakt, že v danom roku mali v rebríčku viacej firiem iba USA (127).

Internacionalizácia čínskych firiem vedie k rastúcemu exportu priamych zahraničných investícií z Číny. Kým na začiatku 21. storočia dosahovali čínske PZI v zahraničí úroveň 5-10 miliárd USD ročne, v posledných rokoch tieto investičné toky hranicu 100 miliárd USD. V roku 2014 čínske firmy investovali v zahraničí 116 miliárd USD, čo bolo historickým rekordom pre čínsku ekonomiku.[5] V roku 2014 bola Čína tretím najväčším investorským štátom v oblasti PZI, pričom viacej v zahraničí v danom roku investovali iba firmy z USA a z Hongkongu.[6]

Paralelný rast portfóliových a priamych zahraničných investícií v poslednej dekáde urobil z Číny silného exportéra kapitálu. Podľa údajov MMF bola Čína už v roku 2012 druhým najväčším čistým vývozcom kapitálu, keď jej podiel na svetovom vývoze kapitálu tvoril 12,1 %.[7] Celkové zahraničné aktíva Číny v roku 2014 dosahovali úroveň zhruba 6,4 biliónov USD a do roku 2020 sa očakáva ich ďalší dynamický rast až na úroveň 20 biliónov USD.[8] Rastúca sila čínskej ekonomiky a čínskych podnikov je garantom toho, že čínsky

[3] US TREASURY (2015): Major Foreign Holders of U.S. Treasury Securities.
[4] SALIDJANOVA, N. (2014): China's Foreign Exchange Reserves and Holdings of U.S. Securities, s. 2.
[5] UNCTAD (2015): World Investment Report 2015.
[6] Treba pritom pripomenúť, že Hongkong často slúži ako prestupná stanica pre investície z Čínskej ľudovej republiky.
[7] IMF (2013): Global Financial Stability Report - Old Risks, New Challenges.
[8] HANEMANN, T. – HOUTARI, M. (2015): Chinese FDI in Europe and Germany: Preparing for a New Era of Chinese Capital, s. 10.

export kapitálu bude pokračovať aj v nasledujúcich rokoch. Nie je preto prekvapujúce, že v mnohých štátoch EÚ záujem o čínske investície neustále rástol.

3 Čínske investície v Európe po globálnej hospodárskej kríze 2008/09

Čína sa do medzinárodných hospodárskych vzťahov začala opätovne zapájať až po štarte hospodárskych reforiem na konci 70. rokov minulého storočia. Vďaka ekonomickej zaostalosti a nedostatku domácich finančných zdrojov bolo zapojenie Číny do medzinárodných kapitálových tokov jednostranné – bola prijímateľom zahraničného kapitálu. Už spomínané exportné úspechy Číny a nástup silných čínskych firiem však viedlo na začiatku 21. storočia k rastu vývozu kapitálu. Dnes patrí Čína medzi najväčších vývozcov kapitálu na globálnej úrovni.

Čo sa týka geografickej štruktúry vývozu kapitálu, Európa dlho patrila iba medzi relatívne okrajových príjemcov čínskych investícií. Čínske firmy prednostne investovali do štátov východnej Ázie (dominantne do Hongkongu) a štátov bohatých na prírodné zdroje. Čo sa týka portfóliových tokov, rastúce devízové rezervy boli dominantne držané v USD a investované do cenných papierov v USA. Európa bola pre čínske firmy vzdialená tak geograficky ako aj kultúrne a ekonomicky a pre svoje devízové rezervy preferovala Čína bezpečné investície vo forme amerických štátnych dlhopisov.

Situácia sa začína meniť niekedy na úrovni roku 2000, kedy sa dynamicky rastúce čínske firmy snažia presadzovať aj v Európe. V príleve PZI do EÚ však stále dominovali iné hospodársky vyspelé štáty (najmä USA), pričom v tomto období sa Čína stále nedostala medzi desať najväčších investorských štátov v EÚ.[9] Rozhodujúcu časť prílevu PZI v tomto období tvorili fúzie a akvizície, pričom najaktívnejšie z nich boli nadnárodné korporácie z hospodársky vyspelých štátov. Obdobie dynamického hospodárskeho rastu v rokoch 2002 – 2007 viedlo k rastúcej aktivite v oblasti fúzií a akvizícií, keďže nadnárodné korporácie sa snažili využiť priaznivé prostredie vo svetovom hospodárstve a snažili sa upevňovať svoje pozície na svojich kľúčových trhoch.

Situáciu však výrazne zmenila globálna finančná kríza v roku 2008, ktorá viedla k výraznému zníženiu likvidity na medzinárodných finančných trhoch. Nedostupnosť financovania spôsobila meškanie alebo rušenie mnohých investičných projektov (najmä cezhraničných akvizícií), čo vyústilo do výrazného poklesu svetových tokov PZI. Kým sa tieto toky v roku 2008 pohybovali podľa dát UNCTAD na úrovni 1 489 miliárd USD, v roku 2009 to už bolo iba 1 186 miliárd USD. Veľmi výrazne utrpel najmä práve prílev PZI do štátov EÚ, ktorý za prepadol z 793 miliárd USD v roku 2007 až na 302 miliónov USD v roku 2008. Prílev PZI do EÚ sa pritom nezotavil ani po skončení globálnej hospodárskej krízy, v roku 2014 predstavoval prílev PZI do EÚ iba 254 miliárd USD.

Prepad investícií v Európe sa nedotkol iba oblasti PZI – bol všeobecný. Pokračujúca ekonomická neistota a vlečúce sa problémy eurozóny podkopali dôveru v podnikovom sektore, ktorý reagoval obmedzením svojich investičných aktivít. To viedlo vo väčšine krajín EÚ k výraznému prepadu tvorby hrubého fixného kapitálu, čo jasne ukazujú aj údaje na grafe č. 3. Prepad tvorby hrubého fixného kapitálu v pomere k HDP je po roku 2009 jasne viditeľný v každom uvedenom štáte, aj keď samozrejme najväčší prepad investícií zaznamenali najmä štáty najsilnejšie dotknuté dlhovou krízou v eurozóne (Grécko, Portugalsko alebo Španielsko).

[9] EUROSTAT (2014): Foreign direct investment statistics.

Graf 3: Vývoj tvorby hrubého fixného kapitálu vo vybraných štátoch EÚ v rokoch 2001 – 2014 (% HDP)

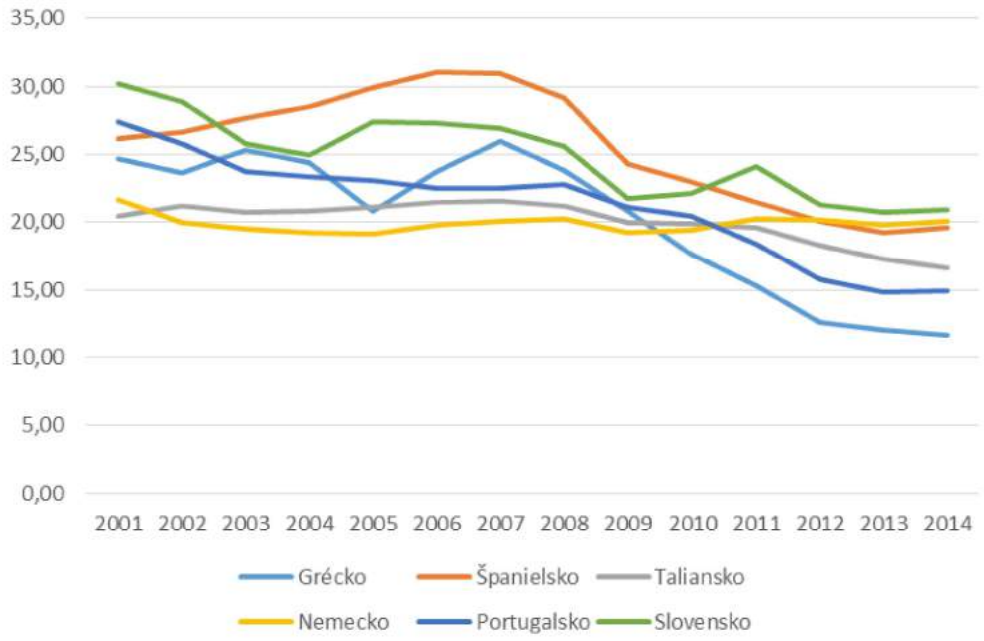

Prameň: On-line štatistická databáza Eurostat.

Po roku 2009 v štátoch EÚ teda zostalo vákuum v oblasti tvorby kapitálu, a preto všetci uvítali zvýšenú investičnú aktivitu čínskych firiem, ktoré zvýšili svoje aktivity práve po vypuknutí globálnej hospodárskej krízy. Vďaka masívnym vládnym intervenciám si čínska ekonomika zachovala svoj dynamický rast aj v roku najhoršej globálnej ekonomickej recesie (2009) a veľké kapitálové rezervy štátu a niektorých čínskych firiem im umožnili byť aktívnym aj v čase, keď väčšina nadnárodných korporácií svoje investičné aktivity utlmovala.

Čínske firmy pritom investičné vákuum v Európe neváhali využiť a po roku 2010 sa prílev PZI z Číny začal výrazne zvyšovať. V prípade čínskych PZI smerujúcich do zahraničia často narážame na problémy so štatistickými dátami, ale v tomto prípade rast čínskych tokov PZI smerujúcich do EÚ potvrdzujú tak oficiálne čínskej údaje (MOFCOM), ako aj oficiálne európske údaje z Eurostatu. Globálny think tank Rhodium Group zostavil databázu čínskych investičných transakcií v Európe po roku 2000 a aj ich údaje potvrdzujú výrazný rast aktivít čínskych firiem na tomto kontinente. Podľa databázy Rhodium Group[10] čínske firmy uskutočnili v rokoch 2000 až 2014 1 047 investičných projektov v členských štátoch EÚ a celková hodnota projektov dosiahla úroveň 46 mld. USD. Aktivitám čínskych firiem dominovali najmä PZI projekty na zelenej lúke (726), ale akvizície majú na druhej strane zvyčajne vyššiu hodnotu. Jasne naznačujú rastúci trend PZI čínskych firiem v štátoch EÚ potvrdzujú aj údaje grafu 4, keď v sledovanom období došlo takmer k 15 násobnému nárastu prílevu čínskeho PZI.

Čo sa týka geografického rozloženia čínskych PZI v Európe, čínske podniky uprednostňujú tradičné veľké európske ekonomiky. V rokoch 2000 až 2014 viac než 50 % celkového prílevu čínskych PZI smerovalo do troch najväčších európskych ekonomík – Nemecko, Veľká Británia a Francúzsko. Táto koncentrácia nie je prekvapujúce, práve tieto ekonomiky ponúkajú dobré investičné príležitosti. Na druhej strane, po roku 2010 sa diverzita

[10] HANEMANN, T. – HOUTARI, M. (2015): Chinese FDI in Europe and Germany: Preparing for a New Era of Chinese Capital, s. 13.

čínskych PZI v Európe začala zvyšovať, pričom môžeme pozorovať najmä nárast čínskych aktivít v južanských štátoch EÚ. Podiel štátov týchto štátov (napr. Grécko, Taliansko alebo Portugalsko) na celkovom príleve čínskych PZI v rokoch 2012 – 2014 dosiahol takmer 30 %.[11] Tento trend možno vysvetliť privatizačnými aktivitami vlád týchto štátov v dôsledku dlhovej krízy a čínske spoločnosti dynamicky reagovali na možnosť vlastníctva zaujímavých podnikov v energetike alebo v oblasti kľúčovej infraštruktúry (napr. prístav v Pireuse v Grécku). Región strednej Európy hral doteraz iba marginálnu úlohu v príleve PZI z Číny, posledné roky však naznačujú rast záujmu čínskych korporácií aj o tento región.

Graf 4: Vývoj prílevu čínskeho PZI do štátov EÚ v rokoch 2008 až 2014 (mld. USD)

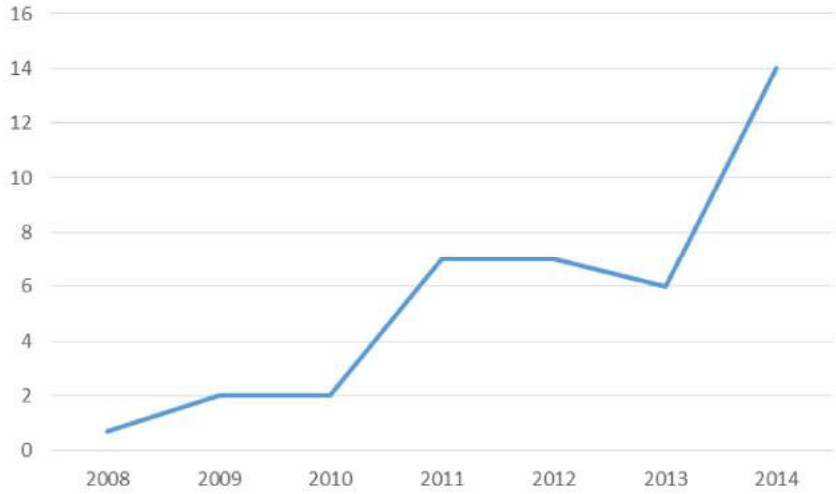

Prameň: Databáza Rhodium Group.

Odvetvové členenie čínskych PZI v Európe je menej koncentrované v porovnaní s geografickou štruktúrou prílevu. Podľa očakávania v príleve PZI dominuje priemysel, ale záujmy čínskych investorov sú v rámci priemyslu pomerne rôznorodé. Podľa údajov Rhodium Group v rokoch 2000 až 2014 čínske spoločnosti najviac investovali v oblasti energetiky – a to na úrovni 13 mld. USD. Za týmto odvetvím nasledoval automobilový priemysel (6 mld. USD), strojárenský priemysel (4 mld. USD) a sektor informačno-komunikačných technológií (3 mld. USD). Oblasť služieb zaujal čínskych investorov menej, pričom najdôležitejšími odvetviami boli doprava (3 mld. USD) a finančníctvo (2 mld. USD). V posledných rokoch sa začal zvyšovať záujem čínskych firiem o oblasť poľnohospodárstva a potravinárskeho priemyslu (5 mld. USD) a tiež aj o oblasť nehnuteľností (5 mld. USD).[12]

Ak sa pozrieme na štáty V4[13] (ako najbližšie okolie Slovenska), zistíme, že Čína nepatrí medzi kľúčových zahraničných investorov ani jednom z týchto štyroch štátov. Štáty V4 sú silne integrované do európskej ekonomiky, čo sa výrazne prejavuje aj na príleve PZI v týchto štátoch. Najvýznamnejšími investorskými štátmi v regióne V4 sú štáty západnej Európy a regiónu juhovýchodnej Ázie hrajú dôležitú úlohu skôr nadnárodné korporácie z Kórejskej Republiky (Samsung, Kia, Hyundai alebo LG). Na konci roku 2013 malo najvyššie investície pochádzajúce z Číny Maďarsko vo výške 1,89 mld. USD. Treba však poznamenať, že rozhodujúca väčšina týchto zdrojov pochádza z jedinej cezhraničnej

[11] Tamtiež, s. 14.
[12] Tamtiež, s. 15.
[13] Česká Republika, Maďarsko, Poľsko a Slovensko.

akvizície, v rámci ktorej čínska štátna firma Wanhua Industrial Group získala majoritný podiel v chemickej firme Borsodchem v hodnote 1,66 mld. USD.[14] Najmenej PZI pochádzajúcej z Číny možno nájsť v rámci V4 v Českej Republike a na Slovensku. V posledných rokoch však možno pozorovať rast záujmu čínskych firiem aj v týchto štátoch. V roku 2015 sa čínsky priemyselný konglomerát China Energy Company Limited kúpil minoritný podiel (5 %) v česko-slovenskej investičnej spoločnosti J&T Finance Group.[15] V rovnakom čase čínska energetická firma China National Nuclear Corporation vážne zvažovala vstup do slovenského výrobcu elektrickej energie Slovenské elektrárne. Táto obchodná transakcia sa napokon neuskutočnila, aj to však ukazuje, že stredná Európa sa dostala na investičnú mapu čínskych spoločnosti. K zaujímavej čínskej investícii došlo na Slovensku v roku 2015 v oblasti telekomunikácií a informačných technológií. Významný čínsky výrobca telekomunikačných produktov ZTE v spolupráci so Slovenskou technickou univerzitou plánuje investovať 20 miliónov USD s cieľom vytvoriť výskumné laboratórium v Bratislave.[16] Štáty V4 vyvíjajú výrazné aktivity smerujúce k lákaniu ďalších čínskych investorov, v budúcnosti preto môžeme očakávať rast významu čínskych PZI v tomto regióne.

4 Záver

Priame zahraničné investície z Číny boli v štátoch EÚ vítané, keďže sa objavili v časovom okamihu, keď pokles prílevu PZI začal byť v Európe výrazne hmatateľný. Globálna hospodárska kríza 2008-2009 spôsobila viacerým štátom EÚ pretrvávajúce ekonomické problémy a čínske PZI sa v týchto momentoch javili ako významná pomoc. Treba však poznamenať, že štáty EÚ sa musia pripraviť na to, že v budúcich rokoch môžu byť čínske PZI trpieť zvýšenou volatilitou. Čínska ekonomika prechádza v súčasnosti fázou postupného spomaľovania hospodárskeho rastu a prípadné ekonomické turbulencie sa s určitosťou premietnu aj do investičnej aktivity čínskych firiem.

Pri PZI pochádzajúcich z Číny musia európske krajiny zachovať istú mieru opatrnosti aj z iných dôvodov. Keďže v Číne existuje mnoho veľkých firiem v štátnom vlastníctve, nie je prekvapením, že aj medzi investorskými firmami nájdeme *štátne podniky*. Príkladom môže byť čínsky štátny investičný fond China Investment Corporation, ktorý získal minoritný podiel v dcérskej spoločnosti francúzskeho energetického giganta Engie (predtým GDF Suez) alebo čínska štátna logistická spoločnosť COSCO, ktorá získala do dlhodobého prenájmu významný grécky prístav Pireus. Štátne vlastníctvo môže byť problémom práve v oblasti energetiky alebo infraštruktúry, keďže čínsky štát má stále veľké nedostatky v oblasti transparentnosti.

Problémom do budúcnosti môžu byť aj čínske investície zamerané na oblasť high-tech v Európe. Existujú vážne obavy, že cezhraničné akvizície čínskych spoločností v Európe sa vo veľkej miere uskutočňujú s cieľom získať vyspelé technológie ináč nedostupné pre čínske spoločnosti. Tento trend je viditeľný najmä v čínskych akvizíciách v Nemecku, kde viaceré z nich vykazujú práve znak nákupu vyspelých technológií (napr. akvizícia nemeckej IT spoločnosti Medion čínskym gigantom Lenovo). Dobrou správou je, že zatiaľ v týchto firmách nedošlo k presunu aktivít s vyššou pridanou hodnotou do Číny. Zároveň však treba poznamenať, že ide o nové transakcie (nie staršie ako 5 rokov), preto treba situáciu v nasledujúcich rokoch dôkladne monitorovať.

Dostupné dáta naznačujú, že PZI pochádzajúce z Číny budú v nasledujúcich rokoch čoraz dôležitejšou súčasťou prílevu PZI v Európe. Čínska ekonomika sa postupne stáva najväčšou ekonomikou vo svetovom hospodárstve a čínske nadnárodné spoločnosti budú

[14] BRYANT, CH. (2011): Wanhua takes full control of Borsodchem.
[15] ONUFEROVÁ, M. (2015): Číňania získali 5 percent v J&T Group, nebude to konečný podiel.
[16] BALÁZSOVÁ, D. (2015): Slovenskú vedu má podporiť čínska investícia.

čoraz častejšie na svetových trhoch vyzývať svojich etablovaných konkurentov z hospodársky vyspelých štátov. Hlavným rizikovým faktorom bude jedine prípadné zastavenie hospodárskeho rastu v Číne v nasledujúcich rokoch, aj keď analytici v súčasnosti naznačujú skôr „mäkké pristátie“ čínskej ekonomiky. Rast záujmu čínskych firiem o Európu pritom môže byť dobrou príležitosťou aj pre Slovensko. V regióne je však zápas o čínske investície intenzívny, keďže všetky štáty v strednej Európe by sa chceli stať základňou čínskych spoločností v Európe. Dôležitou úlohou budúcich slovenských vlád preto bude zintenzívnenie investičných vzťahov s Čínou.

Zoznam použitej literatúry

BALÁZSOVÁ, D. (2015): Slovenskú vedu má podporiť čínska investícia. [online]. In: *Pravda*, 29. 11. 2015. [Citované 8. 12. 2015.] Dostupné na internete: http://spravy.pravda.sk/domace/clanok/375337-slovensku-vedu-ma-podporit-cinska-investicia/.

BRYANT, CH. (2011): Wanhua takes full control of Borsodchem. In: *Financial Times*, 1. 2. 2011. [Citované 5. 12. 2015.] Dostupné na internete: http://www.ft.com/intl/cms/s/0/1aadca66-2e2e-11e0-8733-00144feabdc0.html#axzz3xQpGpfHo.

EUROSTAT (2014): Foreign direct investment statistics. In: *Eurostat*, 1. 6. 2014. [Citované 7. 12. 2015.] Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Foreign_direct_investment_statistics.

HANEMANN, T. – HOUTARI, M. (2015): *Chinese FDI in Europe and Germany: Preparing for a New Era of Chinese Capital. Berlin:* Mercator Institute for China Studies, 2015.

IMF (2013): *Global Financial Stability Report - Old Risks, New Challenges.* Washington: International Monetary Fund, 2013. ISBN 978-1-47555-525-7.

ONUFEROVÁ, M. (2015): Číňania získali 5 percent v J&T Group, nebude to konečný podiel. [online]. In: *Denník N*, 14. 5. 2015. [Citované 5. 12. 2015.] Dostupné na internete: https://dennikn.sk/131966/cinania-ziskali-5-percent-v-jt-group-nebude-to-konecny-podiel/.

SALIDJANOVA, N. (2014): China’s Foreign Exchange Reserves and Holdings of U.S. Securities. In: *USCC Economic Issue Brief*, 21. 3. 2014. [Citované 7. 12. 2015.] Dostupné na internete: http://origin.www.uscc.gov/sites/default/files/Research/USCC%20Economic%20Issue%20Brief_China's%20FX%20Reserves%20and%20Treasury%20Holdings.pdf.

UNCTAD (2015): *World Investment Report 2015.* Geneva: United Nations, 2015. ISBN ISBN 978-92-1-057403-7.

US TREASURY (2015): Major Foreign Holders of U.S. Treasury Securities. In: *US Department of the Treasury*, 5. 12. 2015. [Citované 7. 12. 2015.] Dostupné na internete: https://www.treasury.gov/resource-center/data-chart-center/tic/Documents/mfh.txt.

EXTRÉMIZMUS STREDU - TEORETICKÝ KONŠTRUKT ALEBO SKUTOČNÉ OHROZENIE EURÓPSKEJ DEMOKRACIE?

Marianna Dudášová

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: marianna.dudasova@euba.sk

V každej spoločnosti sa nachádza tzv. extrémistický potenciál, ktorý sa mobilizuje v časoch prenikavých spoločenských zmien. Eurokríza odhalila nedostatky v inštitucionálnej architektúre EÚ a nahlodala dôveru Európanov v politický establišment. Aktuálna utečenecká kríza prispela k pocitu mnohých Európanov, že európsky sociálny model je v ohrození. Napätá politická i ekonomická situácia vytvára vhodné podhubie pre nárast extrémizmu. Mnohí autori si kladú otázku, či je väčším ohrozením pre demokraciu extrémistický okraj spoločnosti alebo je skutočné nebezpečenstvo ukryté v jej strede, ako to popísal Lipset, keď formuloval tézu o „extrémizme stredu." Článok skúma tézu, či možno v súvislosti s nárastom radikálneho populizmu v Európe hovoriť o modernej forme „extrémizmu stredu."
Kľúčové slová: extrémizmus stredu, demokracia, stredná trieda

The potential for extremism is an intrinsic feature of every society. This so called normal pathology can be mobilized in times of radical societal changes. The Eurocrisis revealed the flawed architecture of the EU and undermined the Europeans' confidence in political establishment. The current migrant crisis also contributed to the feeling of many Europeans that the European social model is in danger. The tense political and economic situation creates a breeding ground for growing extremism. Many authors ask where to look for the greater danger – on the extreme fringes or in the middle of the society, as described by Lipset when formulating the thesis of the „extremism of the center." The article examines the thesis, whether the rise of radical populism in Europe can be seen as a modern form of the "extremism of the center".
Key words: extremism of the center, democracy, middle class
JEL: F59

1 Úvod

Slovné spojenie „extrémizmus stredu" vyznieva paradoxne. Extrém obvykle chápeme ako niečo polarizujúce, nekompromisné a stred ako normálny, harmonický, želaný stav. „Extrémizmus stredu" je teda oxymoron, v pozadí ktorého však stojí vyargumentovaná teória amerického sociológa Lipseta z roku 1959, ktorá je predmetom akademických kontroverzií dodnes. Kritika tohto konceptu je čiastočne objektívna, založená na vyvrátení niektorých jeho empirických predpokladov, čiastočne však pramení aj z nepochopenia jeho sociologického charakteru. Téza o „extrémizme stredu" i jej kritika sa rozvíjali najmä v Nemecku, kde pojem od 90. rokov 20. storočia zažíva renesanciu. Zároveň dochádza aj k istému významovému posunu, keď sa o extrémizme stredu začína hovoriť v súvislosti s rastúcou popularitou

populistických hnutí v Európe. Predkladaný článok poskytuje prehľad o jednotlivých teoretických prístupoch k téze o „extrémizme stredu“ a načrtáva možnosti využitia tohto konceptu pre teoretickú i empirickú analýzu toho, do akej miery súčasná stredná trieda reaguje na aktuálny socioekonomický vývoj svojou radikalizáciou.

2 Extrémizmus stredu

Pojem stredu je z hľadiska skúmania extrémizmu kľúčový. V rámci skúmania extrémizmu sa vyvinuli dve línie jeho chápania. Na jednej strane je to ontologické chápanie stredu ako ideálu ukotveného medzi dvoma extrémami, ktoré vychádza z gréckej filozofickej tradície.[1] Aristoteles hovorí o cnostnom strede a extrémy považuje za niečo nežiaduce.[2] Tento prístup sa uplatňuje najmä v politických vedách. Oveľa novšia, sociologická tradícia, pristupuje k stredu z hľadiska socioekonomickej charakteristiky, a teda ako vhodnejší termín sa tu ponúka stredná trieda, stredný stav alebo stredná vrstva. Tá v sociologickom ponímaní nemá charakter ideálu, a preto môže byť aj extrémistická.[3]

Teória extrémizmu sa formovala v nadväznosti na výskum totalitarizmu a autoritarizmu v 80. rokoch 20. storočia v Nemecku.[4] Vychádza z existencie politického kontinua, v rámci ktorého existuje demokratický stred a jeho antidemokratické, extrémistické protipóly. Extrémizmus je teda antitézou demokracie a môže mať ľavicový alebo pravicový variant. Chápe sa ako tzv. *Abgrenzungsbegriff* (definícia *ex negativo*) – pojem, ktorý nemožno definovať sám o sebe, ale len v závislosti od iného pojmu.[5] Snahy o jednotnú, všeobecne akceptovanú definíciu extrémizmu *ex positivo* boli doposiaľ neúspešné. Teória extrémizmu čelí značnej kritike z mnohých dôvodov, pričom jednou z najkontroverznejších výhrad je, že nevenuje pozornosť tzv. „extrémizmu stredu.“

Popri politologickej teórii extrémizmu, ktorá chápe extrémizmus ako protipól demokracie, sa rozvíjal aj sociologický koncept „extrémizmu stredu“. V rámci tohto konceptu existujú dve varianty, ktoré bývajú, hlavne zo strany kritikov, nedostatočne rozlíšené.[6]

Hlavným predstaviteľom *empiricky-sociologického* skúmania extrémizmu je americký sociológ S. M. Lipset, ktorý v roku 1959 formuloval tézu, že okrem pravicového a ľavicového extrémizmu existuje aj extrémizmus stredu. Ľavica, pravica i stred sú v Lipsetovom ponímaní ideológie priradené jednotlivým spoločenským vrstvám, pričom môžu nadobúdať umiernený alebo extrémny charakter. Pravicový autoritársky extrémizmus je teda extrémna forma konzervativizmu hornej vrstvy, ľavicový extrémizmus robotníckej triedy sa prejavuje ako komunizmus a za extrémizmus stredu považuje Lipset klasický fašizmus, ktorý chápe ako extrémnu formu liberalizmu.[7] Lipset predkladá aj empirický dôkaz na podporu svojej tézy – na základe analýzy volebného správania v Nemecku 1928 – 1932 prichádza k záveru, že volebné úspechy Hitlerovej NSDAP boli založené na odlive voličov od vtedajších liberálnych strán. Okrem talianskeho fašizmu a nemeckého národného socializmu zaradil Lipset k hnutiam „extrémizmu stredu“ aj francúzsky Poujadizmus a americký McCarthyizmus. Ako priznáva Lipset, téza o fašizme ako hnutí reprezentujúcom strednú triedu, nie je úplne nová. Odvoláva sa pritom na Harolda Lasswella, ktorý už v roku 1933 argumentoval, že psychologická deprivácia nižšej strednej vrstvy a ňou vyvolaný pocit neistoty vytvára vhodné

[1] BÖTTICHER, A. – MAREŠ. M. (2012): Extremismus: Theorien – Konzepte – Formen, s. 9.
[2] SIMPSON, P. L.Ph. (2005): A Philosophical Commentary on the Politics of Aristotle, s. 331-332.
[3] BÖTTICHER, A. – MAREŠ. M. (2012): Extremismus: Theorien – Konzepte – Formen, s. 10.
[4] Pozri napr. BACKES, Uwe; JESSE, Eckhard. 1985. Totalitarismus, Extremismus, Terrorismus; alebo BACKES, Uwe; JESSE, Eckhard. 1989. Politischer Extremismus in der Bundesrepublik Deutschland.
[5] PFAHL-TRAUGHBER, A. (2000): Politischer Extremismus – was ist das überhaupt? In: *Bundesamt für Verfassungsschutz. 50 Jahre im Dienst der inneren Sicherheit*, s. 186.
[6] BÖTTICHER, A. – MAREŠ. M. (2012): Extremismus: Theorien – Konzepte – Formen, s. 89-90.
[7] LIPSET, M. S. (1959): Political Man: The social basis of Politics, s. 132-133.

podhubie pre úspech masových protestných hnutí. Relatívna deprivácia strednej triedy vo Weimarskej republike sa vysvetľuje ako následok straty jej spoločenského postavenia na úkor vzmáhajúcej sa robotníckej triedy i buržoázie.[8]

Druhý prístup ku konceptu „extrémizmu stredu" je *filozoficko-ekonomický* a vychádza z kritiky postavenia človeka v trhovom hospodárstve. Podľa tejto tézy sú ľudia, ktorí vyšli z procesu modernizácie ako porazení, náchylní podľahnúť extrémistickej demagógii. Permanentný výkonnostný tlak môže totiž vyvolať obrannú reakciu v podobe ich odvrátenia sa od pluralitnej spoločnosti. Ešte ďalej zachádza téza tzv. ekonomického šovinizmu (*Wohlstandschauvinizmus*),[9] podľa ktorej sú náchylní podľahnúť extrémizmu nielen porazení v procese modernizácie, ale aj tí, ktorí majú strach, že by mohli v budúcnosti stratiť svoj spoločenský status.[10] Tento prístup je kritizovaný za démonizáciu strednej vrstvy, keďže vrhá prakticky na celú strednú triedu tieň podozrenia z latentného fašizmu.[11]

Lipset síce sformuloval svoju tézu pod vplyvom aktuálnych politických udalostí,[12] ale vzhľadom na pozornosť, ktorú venuje téze, že nacisti sa dostali k moci vďaka strednej triede, vzbudili jeho závery najväčšiu pozornosť v Nemecku. Napríklad Dahrendorf súhlasne vyhlásil, že „zničenie nemeckej demokracie je teda dielom strednej triedy."[13] Winkler ešte v roku 1972 konštatoval, že Lipsetova teoréma nebola zatiaľ závažne spochybnená.[14] Do diskusie zásadným spôsobom vstúpil nemecký politológ Jürgen Falter, ktorý v roku 1991 v knihe Hitlerovi voliči prichádza k záveru, že NSDAP získala voličov zo všetkých spoločenských tried a stala sa tak prvou nemeckou Volkspartei (ľudovou stranou). Nepoprel tak Lipsetovu tézu úplne, skôr ju na základe novších metód skúmania volebného správania doplnil. Podľa Falterových výpočtov tvorili príslušníci strednej triedy 40 % elektorátu NSDAP, teda síce najväčšiu, ale zďaleka nie jedinú či jednoznačne dominantnú skupinu. Významný podiel voličov pochádzal aj z robotníckej triedy.[15]

Najväčšie výhrady voči Lipsetovej téze zaznievajú z radov zástancov tzv. teórie extrémizmu. Jesse považuje používanie slovného spojenia „extrémizmus stredu" za delegitimizáciu skúmania extrémizmu: *„Problematickým nie je predpoklad, že sa aj v strednej triede ukrýva antidemokratický potenciál, ale sugescia, že politický stred reprezentuje extrémistické pozície. Týmto sa politická realita stavia na hlavu. Práve stredná trieda je tou, ktorá vyhlasuje boj extrémom zľava i sprava."*[16] Táto polemika do veľkej miery vychádza aj z nepochopenia rozdielu medzi politológiou a sociológiou. Je neodškriepiteľné, a teória extrémizmu podľa jej autorov ani nikdy nemala v záujme poprieť, že aj zástupcovia strednej triedy môžu zastávať extrémne pozície. Teória extrémizmu je však politologický konštrukt, jej snahou nie je popisovať sociálne skupiny. Operuje na teoretickom základe politických ideálnych typov, nie konkrétnych ľudí.[17] Backes vidí aspoň minimálny význam tézy o „extrémizme stredu" v upriamení pozornosti na dynamické vzájomné vzťahy medzi

[8] LIPSET, M. S. (1959): Political Man: The social basis of Politics, s. 135.
[9] Ekonomický šovinizmus predstavuje prehnanú identifikáciu s národnými ekonomickými záujmami a neochotu podeliť sa o tento blahobyt s „cudzími", ktorí na ňom nemajú zásluhu.
[10] BÖTTICHER, A. – MAREŠ. M. (2012): Extremismus: Theorien – Konzepte – Formen, s. 95.
[11] BÖTTICHER, A. – MAREŠ. M. (2012): Extremismus: Theorien – Konzepte – Formen, s. 96.
[12] Ako hlavnú inšpiráciu Lipset uvádza návrat Charlesa de Gaulla do politiky po vojenskom puči v Alžírsku a následné diskusie o rôznych formách extrémizmu.
[13] Citované podľa: KRAUSHAAR, W. (2005): Extremismus der Mitte. In: FUEST, L. – LÖFFLER, J. (eds.): Diskurse des Extremen, s. 21.
[14] WINKLER, H.A. (1972): Extremismus der Mitte? Sozialgeschichtliche Aspekte der nationalsozialistischen Machtergreifung, In: s. 175.
[15] FALTER, J. W. (1991): Hitler's Wähler. Mníchov: 1991, s. 177.
[16] Citované podľa: KRAUSHAAR, W. (2005): Extremismus der Mitte. In: FUEST, L. – LÖFFLER, J. (eds.): Diskurse des Extremen, s. 14.
[17] BRODKORB, M. (2010): Kritik an der Kritik. Über die missverstandene Extremismustheorie In: Spiegel Online (2010).

demokratickým stredom a extrémizmami.[18] Podľa Backesa aj stred obsahuje elementy extrémizmu, ktoré ale okrem negatívnych účinkov môžu niekedy pôsobiť aj ako korekcia voči stredu, ktorý chce svoje zásady presadzovať za každú cenu, nekompromisne, čím sa sám stáva extrémom. Varuje preto pred konaním v zmysle „križiackych výprav" proti extrémistom pod zámienkou ochrany ústavnosti.

Relevantnou výhradou je aj otázka, či Lipset v snahe definovať jednotlivé formy extrémizmu neprecenil aspekt sociálnej štruktúry voličov a naopak nepodcenil významné rozdiely v ideologických charakteristikách jednotlivých politických subjektov. Radikálne uplatnenie jeho tézy totiž vedie k rozporuplným záverom, na základe ktorých sú do jednej kategórie zaraďované veľmi rozdielne politické hnutia – napr. Hitlerova NSDAP, francúzsky Poujadismus či McCarthyizmus v USA. Lipset taktiež neuviedol presnú definíciu toho, čo si predstavuje pod fašizmom a ako sa tento líši od pravicového či ľavicového extrémizmu.[19]

3 Populizmus ako moderná forma extrémizmu stredu

Lipsetove závery sú predmetom kontroverzných diskusií dodnes. Napriek tomu, že Lipsetova sociologická analýza už nezodpovedá realite 21. storočia, základná myšlienka o existencii extrémistického potenciálu v každej, i strednej vrstve spoločnosti, je všeobecne akceptovaná. Stredná trieda sa vždy považovala za garanta demokracie. V situácii vnímaného či reálneho ohrozenia svojho spoločenského statusu však môže dôjsť k narušeniu stability strednej triedy, a tá prestáva plniť túto funkciu. Procesy globalizácie, finančná a hospodárska kríza, nebezpečenstvo terorizmu i utečenecká kríza vyvolávajú v spoločnosti hlboké zneistenie. To je znásobené pocitom, že súčasný politický establišment neponúka adekvátne riešenia. Skepsa sa následne prenáša na nedôveru voči demokratickému systému ako takému a vzniká vhodné podhubie pre rôzne formy extrémizmu. Ani príslušníci strednej triedy nie sú imúnni voči radikalizácii. Sociologický stred spoločnosti nie je automaticky aj politickým stredom. A hranice medzi politickým stredom a extrémami sú tiež často sporné.

Téza o „extrémizme stredu" sa vnáša do diskusie aj v súvislosti s rastúcou podporou populistických (hlavne pravicových) hnutí v Európe. Vnímanie populizmu v akademickej sfére sa totiž mení. Kým v minulosti ho väčšina autorov považovala skôr za štýl komunikácie, v novšej literatúre sa mu začína prisudzovať väčší význam. Mudde definuje populizmus ako „riedku" ideológiu,[20] ktorá považuje spoločnosť za zásadne rozdelenú na dva antagonistické a homogénne tábory – „nepoškvrnený ľud" a „skorumpované elity." V populistickej demokracii nie je nič dôležitejšie ako vôľa ľudu, dokonca ani ľudské práva, ani ústavne záruky.[21] O pravicovej radikalizácii populizmu môžeme hovoriť v prípade jeho spojenia s ideológiou nativizmu, ktorá považuje za ideál monokultúrnu spoločnosť, v ktorej sú všetci cudzinci chápaní ako ohrozenia národa. Nativizmus môžeme označiť aj ako spojenie nacionalizmu a xenofóbie.[22]

Úspechy radikálnej populistickej pravice sú vnímané ako vážne ohrozenie systému liberálnej demokracie. Napriek snahe politických elít o stigmatizáciu a izoláciu radikálnej populistickej pravice sa týmto stranám darí okrem volebných úspechov zvyšovať aj svoju politickú legitimitu a vplyv. Rastúca popularita pravicového populizmu zvádza preto k analógii s „extrémizmom stredu." O oprávnenosti takejto analógie sa najviac diskutuje

[18] BACKES, U. (2006): Politische Extreme: eine Wort- und Begriffsgeschichte von der Antike bis in die Gegenwart, s. 250.
[19] KRAUSHAAR, W. (2005): Extremismus der Mitte. In: FUEST, L. – LÖFFLER, J. (eds.): Diskurse des Extremen, s. 20.
[20] Mudde hovorí o "riedkej" ideológii, aby zdôraznil, že populizmus nedisponuje tou istou intelektuálnou sofistikovanosťou a konzistentnosťou, ako „plnohodnotné" ideológie socializmu či liberalizmu.
[21] MUDDE, C. (2007): Populist Radical Right Parties in Europe, s. 23.
[22] Tamtiež, s. 22.

v Nemecku, kde má z pochopiteľných historických dôvodov skúmanie extrémizmu silnú akademickú tradíciu. A má v nej svoje významené miesto aj Lipsetova téza. Kontroverzné diskusie na túto tému pritom neostávajú len v teoretickej rovine ale prenášajú sa aj do empirického výskumu v podobe tzv. *Mitte-Studien* (štúdie o strednej triede). Tie už od roku 2002 analyzujú, do akej miery môže zo stredu spoločnosti vychádzať ohrozenie demokratického ústavného zriadenia. Podľa autorov týchto štúdií vychádza nebezpečenstvo priamo zo stredu spoločnosti, v ktorom sú široko rozšírené extrémne pravicové postoje, autoritárske fantázie a nedostatočné demokratické povedomie.[23] Z tohto presvedčenia vychádza aj ich kritika teórie extrémizmu, ktorá vraj idealizuje strednú triedu. Na druhej strane sú *Mitte-Studien* kritizované práve preto, že sa odvolávajú sa na Lipsetovu tézu, čo je problematické napr. z toho dôvodu, že skúmajú rozšírenie extrémne pravicových postojov v strede spoločnosti, pričom Lipset hovoril o „extrémizme stredu" nie o pravicovom extrémizme stredu.[24] Z empirického hľadiska je tiež problém pri definovaní pojmu „stred" či „stredná trieda." Či už chceme skúmať stred spoločnosti s ohľadom na politické preferencie alebo sociálne postavenie jednotlivých skupín, musíme vziať do úvahy, že presné hranice medzi stredom a ostatnými vrstvami sú diskutabilné. Okrem sporov ohľadne výskumných metód vyvoláva rozporuplné reakcie aj interpretácia výsledkov. Kritici namietajú, že alarmujúce slová o prenikaní extrémistických postojov hlboko do stredu spoločnosti nekorešpondujú so samotnými výsledkami empirického skúmania. Táto kritika sa ukazuje ako relevantná aj pri pohľade na rozličnú interpretáciu dvoch podobne zameraných štúdii z roku 2014. Kým štúdia autorov z univerzity v Lipsku prichádza k záveru, že nemecká stredná trieda v roku 2014 je stabilizovaná,[25] štúdia pod záštitou Nadácie Friedricha Eberta (FES) hovorí o „krehkých a nestabilných pomeroch" v nemeckej strednej triede.[26] Obe pritom vychádzajú z veľmi podobných výsledkov výskumu, ktoré v roku 2014 naznačovali ústup pravicovo-extrémistických postojov v nemeckej spoločnosti. Lipská štúdia odôvodňuje dobrý stav nemeckej strednej triedy hlavne priaznivou ekonomickou situáciou Nemecka, ktoré v porovnaní s inými európskymi krajinami vyšlo z krízy bez vážnejších následkov. Naproti tomu konkurenčná štúdia FES vidí zraniteľnosť strednej triedy v jej nedostatočnom hodnotovom ukotvení – konštatuje nepriateľské postoje voči marginalizovaným skupinám, akceptáciu pravicovo-extrémistických postojov, príp. ľahostajnosť voči ich prítomnosti v spoločnosti i nedôveru v demokratický systém ako taký, v dôsledku čoho sú aj príslušníci strednej triedy čoraz viac priťahovaní radikálnym pravicovým populizmom. Za alarmujúce považuje hlavne ľahostajnosť nemeckej spoločnosti voči extrémizmu, konštatuje totiž, že asi polovica opýtaných považuje za najlepšiu reakciu na pravicový extrémizmus jeho ignorovanie.[27]

Môžeme konštatovať, že nemecká vedecká obec je v otázke využitia tézy o „extrémizme stredu" rozdelená na dva tábory. Tábor jej podporovateľov, ktorí ju považujú aj dnes za užitočný odrazový mostík pre skúmanie možného ohrozenia demokracie, vychádzajúceho zo stredu spoločnosti, ktorý je podľa nich v klasickom chápaní extrémizmu idealizovaný. Pre kritikov tézy o „extrémizme stredu" je naopak takýto pojmový aparát problematický, keďže podľa nich prehnane démonizuje strednú vrstvu. Diskusie o idealizácii, resp. démonizácii strednej triedy budú istotne pokračovať aj vzhľadom na niektoré nové fenomény v nemeckom politickom živote. Nemecko dlho odolávalo „populistickému

[23] DECKER, O. – KIESS, J. – BRÄHLER, E. (2012). Die Mitte im Umbruch, s. 16.
[24] NEU, V. – POKORNY, S. (2015): Ist die Mitte (rechts)exstremistisch?, s. 2.
[25] DECKER, O. – KIESS, J. – BRÄHLER, E. (2012). Die stabilisierte Mitte - Rechtsextreme Einstellung in Deutschland 2014, s. 16.
[26] ZICK, A. – KLEIN, A. (2014): Fragile Mitte – Feindselige Zustände, s. 17.
[27] Tamtiež, s. 10.

Zeitgeistu“[28], bolo uvádzané ako príklad krajiny, kde sa podarilo extrémizmus vytesniť a izolovať na okrajoch spoločnosti. Situácia sa však v posledných rokoch zmenila. V roku 2013 vznikla nová strana – Alternatíva pre Nemecko (AfD). Pôvodne bola vnímaná ako strana jednej témy, keďže vznikla z nesúhlasu s politikou záchrany eura. Prešla však v krátkom čase turbulentným vnútorným vývojom, ktorý vyvrcholil v lete roku 2015 odchodom umierneného, euroskeptického krídla. Stranu prevzalo národne-konzervatívne krídlo, čo bolo pre mnohých pozorovateľov dôkazom toho, pred čím varovali už pri vzniku strany – radikálne pravicové kruhy využili túto stranu ako výťah k moci, infiltrovali ju s cieľom sústrediť agendu viac na kritiku azylovej politiky či postavenie islamu v nemeckej spoločnosti. Táto agenda nachádza v spoločnosti silnú odozvu vzhľadom na aktuálnu utečeneckú krízu.

Druhým fenoménom, ktorý zasiahol do nemeckej diskusie o extrémizme, je hnutie PEGIDA (Patriotische Europäer gegen die Islamisierung des Abendlandes – Patriotickí Európania proti islamizácii západu), ktoré od októbra 2014 organizuje demonštrácie v Drážďanoch. Protesty tzv. „nahnevaných občanov“ vyvolali v nemeckej spoločnosti rozporuplné reakcie. Keďže motívy demonštrujúcich nemajú jednoznačného spoločného menovateľa a hnutie samotné prešlo v krátkej dobe dynamickým vnútorným vývojom, je pre pozorovateľov ťažké objektívne tento fenomén posúdiť. Kým pri prvých demonštráciách ešte vytŕčali z davu neonacisti a hooligans, postupne hnutie prilákalo aj tzv. „obyčajných ľudí.“. Dostupné údaje[29] o zložení demonštrantov potvrdili, že medzi demonštrantami sú primárne zástupcovia strednej triedy, ktorých hlavným motívom účasti nie je ani tak boj proti islamizácii ale vyjadrenie hlbokého, doposiaľ verejne neartikulovaného všeobecného odporu voči politickej mienkotvornej elite. V tomto svojom pocite sa pritom cítia nepochopení tradičnými politickými stranami i médiami Dichotómia „tí tam hore“ vs. „my tu dole“ v kombinácii s xenofóbnymi postojmi je typický rétorický arzenál pravicových populistov.

AfD i PEGIDA sú vnímané ako prejav rastúcej radikalizácie nemeckej spoločnosti. Zatiaľ by bolo predčasné hodnotiť, do akej miery nimi formulovaná spoločenská kritika nachádza širšiu odozvu aj v nemeckej strednej triede (či už definovanej sociologicky alebo z hľadiska politickej orientácie). Viac určite napovie ďalšia z radu *Mitte-Studien*, ktorej vydanie sa očakáva v roku 2016. Do akej miery sa táto radikalizácia prejaví z dlhodobejšieho hľadiska aj vo volebných rozhodnutiach obyvateľstva, budeme môcť presnejšie zhodnotiť po parlamentných voľbách v roku 2017.

4 Záver

Lipsetova téza o fašizme ako „extrémizme stredu“ má isté vnútorné rozpory a obmedzenia, vyplývajúce z jej sociologického charakteru. Neaktuálnosť by však nemala byť dôvodom na úplné zavrhnutie niektorých jej východísk. Téza upriamuje našu pozornosť na (sociologický) stred spoločnosti, ktorý je aj dnes považovaný za garanta demokratického a stabilného vývoja spoločnosti. V čase pociťovaného či reálneho ohrozenia svojho spoločenského postavenia však stredná trieda prestáva plniť svoju stabilizačnú funkciu a zároveň slabne jej dôvera v princípy pluralitnej demokracie. Ak sa v tejto situácii vôľa ľudu nadradí aj ústavným princípom či ľudským právam, môžeme hovoriť o populizme. V spojení s nacionalizmom a xenofóbiou sa populizmus môže radikalizovať, tak ako sme toho svedkami aj dnes v mnohých európskych krajinách. Populizmus sa vzmáha i v krajinách, ktoré sa zdali až donedávna byť voči nemu imúnne, napr. v Nemecku. Nespokojnosť širokých vrstiev

[28] MUDDE, C. (2004): The Populist Zeitgeist. In: *Government and opposition* 39.4, s. 542-563.

[29] VORLÄNDER, H. – HEROLD – M. SCHÄLLER, S. (2015) Wer geht zu PEGIDA und warum? Eine empirische Untersuchung von PEGIDA-Demonstranten in Dresden. Štúdia bola kritizovaná za svoju obmedzenú výpovednú hodnotu, pozri napr. DRESDNER NEUESTE NACHRICHTEN (2015): Harte Kritik an Pegida-Studie der TU Dresden.

spoločnosti s riešením aktuálnych problémov prerastá v odmietanie politického establišmentu a následne aj v hlbokú nedôveru v demokratický systém ako taký. Význam tézy o „extémizme stredu“ je v tom, že nás upozorňuje na riziko, ktoré nespokojná a nestabilná stredná trieda môže predstavovať pre demokratickú spoločnosť v prípade, že sa začne masovo radikalizovať.

Zoznam použitej literatúry

BACKES, U. (2006): *Politische Extreme: eine Wort- und Begriffsgeschichte von der Antike bis in die Gegenwart*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2006 ISBN: 978-3-525-36908-1.

BÖTTICHER, A. – MAREŠ. M. (2012): *Extremismus: Theorien - Konzepte – Formen*. Mníchov: Oldenbourg Verlag, 2012. ISBN 978-3-486-59793-6.

BRODKORB, M. (2010): Kritik an der Kritik. Über die missverstandene Extremismustheorie In: *Spiegel Online* (23. 7. 2010). [Citované 24. 11. 2015] Dostupné na internete: http://blog.zeit.de/stoerungsmelder/2010/07/23/kritik-der-kritik-%E2%80%93-uber-die-missverstandene-extremismustheorie_4053.

DECKER, O. – KIESS, J. – BRÄHLER, E. (2012). *Die stabilisierte Mitte - Rechtsextreme Einstellung in Deutschland 2014*. [Citované 27. 11. 2015] Dostupné na internete: http://research.uni-leipzig.de/kredo/Mitte_Leipzig_Internet.pdf.

DECKER, O. – KIESS, J. – BRÄHLER, E. (2012). *Die Mitte im Umbruch*. [Citované 1. 12. 2015] Dostupné na internete: http://www.fes-gegen-rechtsextremismus.de/pdf_12/mitte-im-umbruch_www.pdf.

DRESDNER NEUSTE NACHRICHTEN (2015) Harte Kritik an Pegida-Studie der TU Dresden. [Citované 2. 12. 2015] Dostupné na internete: http://www.dnn.de/Dresden/Lokales/Harte-Kritik-an-Pegida-Studie-der-TU-Dresden.

FALTER, J. W. (1991): Hitler’s Wähler. Mníchov: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1991. ISBN 978-3-534-11619-5.

KRAUSHAAR, W. (2005): Extremismus der Mitte. Zur Logik einer Paradoxie. In: FUEST, L. – LÖFFLER, J. (eds.): *Diskurse des Extremen: über Extremismus und Radikalität in Theorie, Literatur und Medien*. Würzburg: Königshausen & Neumann, 2005. ISBN 3-8260-2878-3

LIPSET, M. S. (1959): Political Man: The social basis of Politics. New York: DOUBLEDAY & COMPANY, 1959.

MUDDE, C. (2004): The Populist Zeitgeist. In: *Government and opposition* 39.4, s. 542-563.

MUDDE, C. (2007): Radical Populist Right Parties in Europe. Cambridge University Press, 2007. ISBN 978-0-511-34143-4.

NEU, V. – POKORNY, S. (2015): Ist die Mitte (rechts)exstremistisch? [Citované 24. 11. 2015] Dostupné na internete: http://www.bpb.de/apuz/212350/ist-die-mitte-rechtsextremistisch.

PFAHL-TRAUGHBER, A. (2000): Politischer Extremismus – was ist das überhaupt? In: *Bundesamt für Verfassungsschutz. 50 Jahre im Dienst der inneren Sicherheit*. Kolín, Berlín, Bonn, Mníchov: Bundesamt für Verfassungsschutz 2000, s. 185-211.

SIMPSON, P. L. Ph. (1998): A Philosophical Commentary on the Politics of Aristotle. Chapel Hill, N.C.: University of North Carolina Press, 1998. ISBN: 978-0-8078-2380-4.

VORLÄNDER, H. – HEROLD – M. SCHÄLLER, S. (2015) Wer geht zu PEGIDA und warum? Eine empirische Untersuchung von PEGIDA-Demonstranten in Dresden. [Citované 24. 11. 2015] Dostupné na internete: https://tu-dresden.de/die_tu_dresden/fakultaeten/philosophische_fakultaet/ifpw/poltheo/news/vorlaender_herold_schaeller_pegida_studie.

WINKLER, H. A. (1972): Extremismus der Mitte? Sozialgeschichtliche Aspekte der nationalsozialistischen Machtergreifung. In: *Viertelsjahrehefte fur Zeitgeschichte 20*, 1972, s. 175-191.

ZICK, A. – KLEIN, A. (2014): Fragile Mitte – Feindselige Zustände [Citované 24. 11. 2015] Dostupné na internete: http://www.fes-gegen-rechtsextremismus.de/pdf_14/FragileMitte-FeindseligeZustaende.pdf.

VPLYV POJMU MODRÁ EKONOMIKA NA ZMENY EKONOMICKÉHO MYSLENIA

Boris Dziura

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: boris.dziura@euba.sk

Prvotný koncept Modrej ekonomiky sa vyvíjal od začiatku ako revolučné „hnutie", s cieľom aktívne ovplyvňovať ekonomickú realitu. Modrá ekonomika predstavuje podľa nášho chápania, súčasť komplexnej zmeny, pričom je pomerne problemtické presne determinovať, kde končí pojem Zelená ekonomika a kde začína projekt Modrej ekonomiky. V príspevku sa autor pokúsi navrhnúť túto spornú otázku redefinovať.[1]
Kľúčové slová: modrá ekonomika, zelená ekonomika, ekonomický prínos, ekológia, alternatívny ekonomický smer

The primary Blue economy concept has evolved from the beginning on as the revolutionary "movement" with the aim to influence actively the economic reality. According to our views, Blue economy has to be considered as a part of the complex change. Where is still not easy to designate, what is still a part of the Green economy theory (which was in fact the predecessor) and where the Blue economy is already starting. In the article the author has tried to re-define this issue.
Key words: Blue economy, Green Economy, economic benefits, ecology, alternative economic trend
JEL: A19, B19

1 Úvod

Hlavny rozdiel medzi konceptom Zelenej a Modrej ekonomiky, spočíva v rozdielnom prístupe k ekonomike a jej podstate. Modrá ekonomike podľa G. Pauliho zdôrazňuje udržateľnosť ekonomického rozvoja, Zelená ekonomika naproti tomu, práve ekologickosť daného riešenia.

Obsah pojmu Zelená ekonomika, kladie dôraz na zaujímavé riešenia ekonomických problémov, ktoré sú však pre určité krajiny nedostupné. Kde hlavnú úlohu hrá akumulácia, čo najväčšieho kapitálu, ktorý je následne použitý na dosiahnutie v daných podmienkach čo najdokonalejšieho a najekologickejšieho riešenia, pri zachovaní parametrov ziskovosti. Riešenie v rámci obsahu pojmu Modrá ekonomika sa zaujíma len o tie riešenia, kde priame vyhnutie sa zapojenia bankového systému hrá kľúčovú rolu. Myslí sa tým používanie výhradne vlastných prostriedkov a majetku, čo v dnešnej dobe hraničí jemne povedané na ekonomickú naivitu. Ako autor toho príspevku vo svojich predchádzajúcich prácach uvideol, Modrá ekonomika využíva len aktuálne dostupné zdroje bez potreby dodatočného zapájanie ďalších aktérov na trhu, mimo priamych účastníkov projektu. Teda banky, iné finančné

[1] Príspevok bol spracovaný ako výstup výskumného projektu VEGA 1/0267/15 *Fenomén čínskych investícií a potenciál ich využitia pre národné ekonomiky.*

inštitúcie. Napĺňanie obsahu pojmu Zelená ekonomika je oficiálnou politikou Európskej únie.[2]

2 Projekty Modrej ekonomiky vo vybraných krajinách – prípad ČĽR a USA

Modrá ekonomika má viaceré významy:

1. Ide buď o smer/školu G. Pauliho a jeho smer, snažiaci sa o využívanie len tých prostriedkov, ci už finančných alebo prírodných, ktoré sú priamo/voľne dostupné bez potreby nákladnej ťažby/výroby.
2. Je to všetko, čo sa týka ekonomického využívania oceánov, avšak s rizikom, že ekologický aspekt bude zatlačený do úzadia.
3. Smer, ktorý zdôrazňuje ako ekologický, tak aj ekonomický dôraz využívania oceánov, morí, vodných plôch a ciest. Samozrejmosťou je potreba udržateľnosti ekonomického rozvoja a environmentálneho prístupu k životnému prostrediu.

Modrá ekonomika sa snaží sa fungovať na princípe klastrov.[3] Ciže sa jedná, ako si ukážeme ďalej, o vzájomne výhodnú spoluprácu firiem/podnikateĺských subjektov.

V roku 2011 štyri maďarské spoločnosti založili jeden z nich. Založenia daného klastra sa aktívne zúčastňovala aj Fakulta obchodu a ekonómie, Univerzity Pécs. Ide o konkrétny príklad zapojenie a prepojenia súkromného sektora a vzdelávacieho sektora, za účelom dosiahnutia zmeny prístupu v ekonomickom myslení a v pohľade na zmysel podnikania. Spôsob dosahovania cieľov ide nad rámec bežného rýchleho dosahovania zisku. Hlavným cieľom je udržanie vysokej zamestnanosti, pri nízkych vstupných nákladoch a pri využívaní dostupných zdrojov, či už prírodnych, alebo vlastných finančných.

Ďalšie projekty variujú od najjednoduchších až po sofistikované. Väčšina z nich sa neorientuje iba na lokálny trh, ale priamo na určitú municipalitu resp, len na jej časť. Príklad Primárnym cieľom je jednak zlepšenie kvality života v nich a zároveň ide o aktívny pokus vyriešiť socio-ekonomické problémy v týchto komunitách. Konkrétny projekt, na vytváraní ktorého sa autor tohto príspevku zúčastnil počas BESS 2015,[4] sa dotýkal potreby nájsť aktívne riešenie pre predmestie mesta Arnhem (mestská časť Spijkerkwartier). Ide o oblasť, ktorá mala problém dosiahnuť primeranú úroveň ekonomického rozvoja. Keď napríklad nezamestnanosť dosahovala viac ako 1,5 násobok priemeru Holandska. [5] Hlavným cieľom, bolo vypracovať plán ako dosiahnuť stabilné a odolné prostredie, ktoré povedie k trvalému ekonomickému rozvoju. Celý projekt sa snažil nielen zistiť a pomenovať zložité ekonomické problémy, ale aj nájsť pre ne rýchle, bezbolestné a hlavne pre širokú verejnosť pochopiteľné riešenia. Myslíme si, že to je hlavnou slabinou podobných projektov, kde na jednej strane sa hovorí o ekonomike, avšak nie je možné získať akýkoľvek finančný výsledok, ktorý je/bol spojený s danou aktivitou. A porovnať výsledok so stanoveným plánom. Táto skutočnosť robí v očiach odbornej verejnosti smer G. Pauliho a verzie jeho Modrej ekonomiky a následne, celý proces/výskum krajne nedôveryhodným, keďže ide v konečnom dôsledku, len o súhrn námetov a návrhov, bez možnosti potrebnej verifikácie výsledkov a ekonomických prínosov.

3 Projekt modrej ekonomiky v ČĽR

ČĽR po rokoch stagnácie a následného viac ako 25 ročného abruptného ekonomického rozvoja nastúpila na cestu hľadania vlastnej ekonomickej identity.

[2] Resource-efficient green economy and EU policies. Dostupné ne internete: http://www.eea.europa.eu/publications/resourceefficient-green-economy-and-eu.
[3] Blue Economy Innovation Cluster. Dostupné na internete: http://www.kekgazdasagklaszter.hu/.
[4] Blue Economy Summer School. Dostupné na internete: http://bess.ktk.pte.hu/.
[5] Statistic Netherlands. Dostupné na internete: http://www.cbs.nl/en-GB/menu/cijfers/kerncijfers/default.htm.

Špecifickosť ekonomických problémov krajiny, razantný rozvoj infraštrukúry, obrovská rozloha viac ako 9,5 miliónakm² s viac ako 1,3 mld. obyvateľmi a stále sa zvyšujúci podieľ obyvateľov pracujúcich v prímorských ekonomických oblastiach[6] vedie k vzniku prostredia, ktoré je viac ako naklonené hľadaniu alternatívnych ekonomických systémov resp. vedie k vzniku nových ekonomických škôl a prístupov. Tieto nemusia riešiť problém neustáleho deficitu verejných financií, ktorý riešia štáty Západnej Európy. Z dôvodu rýchleho ekonomické rastu[7] a s tým spojeným znečisťovaním životného prostredia, je ich hlavnou úlohou nájsť a aktívne podporovať čo možno najprijatelnejšiu a najšetrnejšiu cestu rozvoja krajiny. Snažia sa riešiť problémy súvisiace s rýchlom rozvojom bez vzniku signifikantných ekologických záťaží, ktoré by sa stali v blízkej budúcnost vážnym problémom ďalšieho ekonomického rozvoja krajiny.

Ako sme už spomínali v úvodnej časti článku, obsah pojmu Modrá ekonomika, sa spája s pojmom alternatívneho modelu. Alternatívnosť, môže byť vnímaná aj ako slabá stránka, keďže existuje tendencia neuvádzať realne ekonomické vstupy potrebné na realizáciu projektov a aj celkový prínos zostáva v rovine špekulácií. Týka sa to hlavne projektov G. Pauliho,ktoré sú systematicky uvádzané na jeho webovej stránke s projektmi.[8] Kde, ale dokonale absentuje akákoľvek kvantifikácia akéhokoľvek aspektu projektu.

3.1 Konkrétny prínos Modrej ekonomiky pre hospodárstvo ČĽR

Modrá ekonomika je vnímaná v primárnej rovine ako model, ktorý sa priamo zaoberá udržateľnosťou ekonomického rozvoja a primárnym cieľom sú oblasti nachádzajúce sa v prímorských regiónoch. Ide napríklad o regióny v provinciách Guangdong, Liaoning či Liaoning.

Hlavným cieľom je zabezpečiť:

- Tvralo udržateľný rozvoj regiónu.
- Udržateľnosť akceptovateľnej ekologickej záťaze.
- Rozvoj spolupráce s podobnými rgiónmi v zahraničí.
- Aktívna ochrana životného prostredia.

Dané projekty sa dajú hodnotiť ako širokospektrálne, keďže aj riešenie iných problémov Činy si vyžaduje viacúrovňový prístup.

V tomto kontexte, vyznievajú aktuálne diskrepancie týkajúce sa Spratlyho ostrovov, ktoré sa nachádzajú v oblasti s bohatými loviskami rýb, ako logické vyústenie nutnosti nájsť alternatívne zdroje potravín aj za cenu ochladnutia vzťahov so susednými krajinami, ktoré si robia nároky na totožné územie ako ČĽR.

Medzi tri hlavné regióny, ktoré sú vnímané ako základné rozvojové oblasti čínskej verzie koncepecie Modrej ekonomiky (na základe 5-ročného ekonomického plánu platného do roku 2020) (12th Five-Year Plan for the Marine Economy)[9] patria:

- Ekonomická zóna Bohai.
- Delta rieky Jang-c'-ťiang.
- Delta rieky Zhujiang.

Ak sa pozrieme spätne a pripomenieme si 11. plán ekonomického rozvoja na roky 2006 – 2010, tak ČĽR dosiahla nasledovné výsledky:[10]

---

[6] Future Coastal Population Growth and Exposure to Sea-Level Rise and Coastal Flooding - A Global Assessment. Dostupné na internete: http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4367969/.

[7] The World Bank-Data China. Dostupné na internete: http://data.worldbank.org/country/china.

[8] ZERI. Dostupné na internete: http://zeri.org/ZERI/The_Blue_Economy.html.

[9] PRC´s Plan. Dostupné na internete: http://www.china-briefing.com/news/2013/02/01/china-releases-12th-five-year-plan-for-the-marine-economy.html.

[10] PRC´s Plan. Dostupné na internete: http://www.china-briefing.com/news/2013/02/01/china-releases-12th-five-year-plan-for-the-marine-economy.html.

1. Námorné hospodárstvo zaznamenalo v priemere o 13,5 percent ročný rast.
2. Došlo k vytvoreniu 33,5 milióna pracovných miest do konca roku 2010.
3. Modrá ekonomika predstavovala na konci roka 2010 9,4 percent národného HDP.[11]

Samozrejme netreba zabúdať, že čínsky koncept sa neustále nazerá na obsah pojmu Modrá ekonomika a jej realizáciu ako niečo, čo je priamo alebo nepriamo koreluje s rozvojom všetkého čo je spojené s vodou, morom a vodnými cestami a nejde pritom o nutne alternatívne a revolučné riešenie, ale ide o snahu dosiahnuť rovnováhu v každom aspekte. Rovnováha je prípade akejkoľvek čínskej iniciatívy, kľúčové slovo, bez toho aby stratili zo zreteľa ziskovosť ako hlavný aspekt každého projektu. To považujeme, za hlavný rozdiel oproti obsahu tohto pojmu podľa školy G. Pauliho a „jeho" Modrej ekonomiky.

V prípade ČĽR môžeme uviesťďalšie projekty:

1. Blue Silicon Valley – kde sa bude nachádzať výskumné centrum špičkovej kvality zaoberajúce sa výskumom a používaním nových technológií zdrojov morí a oceánov. Bude sa nachádzať na ploche viac ako 14 km^2 v blízkosti aglomerácie Qingdao.[12]
2. Oblasť Qingdao West Coast, ktorá zahŕňa viac ako 2km^2 súše a viac ako 5km^2 mora.[13] Pllánuje vybudovanie priemyselného parku, ktorý bude využívať ekologické technológie a zároveň sa stane skúšobným a výskumným centrom – pre rozličné projekty v oblasti technológií, výskumu a využívania morí a oceánov. Podľa finančných plánov má mať celý projekt aj zaujímavý ekonomický prínos, a mal by byť hotový v roku 2020.[14]

4 Modrá ekonomika a jej aplikácia v ekonomike v USA

Spojené štáty americké nemajú vypracovaný na rozdiel od ČĽR špeciálny program na úrovni vlády, ktorý by sa zaoberal propagáciou konceptu Modrej ekonomiky. Škola G. Pauliho a jej aplikácia v praxi sa v USA nepresadila, práve naopak z USA brala inšpiráciu pri vytváraní teoretickej bázy danej školy.

Na druhej strane sa pojem Modrá ekonomika a americkej ekonomike udomácňuje avšak je to skôr zásluha entuziazmu jednotlivcov ako cieleného, vládneho programu.

V nedávnej minulosti definovala predstaviteľka vládnej agentúry NOAA (National Oceanic and Atmospheric Administration) Modrú ekonomiku ako „živú ekonomiku, postavenú na oceáne, ktorá je však ekonomicky a aj environmentálne udržateľná" (Lubchenco, J., 2009), pričom podotkla, že rozvoj Modrej ekonomiky je „dôležitý pre ďalší rozvoj prosperity štátu a zdravia obyvateľstva USA."

Ako zásadný problém vnímame fakt, že dochádza k zásadnému nepochopeniu rozdielov medzi: Ekonomikou oceánov a Modrou ekonomikou, teda udržateľnou ekonomikou.

Keďže neexistuje žiadna odborne presná definícia tohto pojmu, domnievame sa, že Modrá ekonomika aj v podmienkach USA je taká, ktorá sa stará o dosiahnutie dlhodobej rovnováhy oceánskych ekosystémov a všetky ekonomické aktivity, nespôsobia zásadné oslabenia, ale z dlhodobého hľadiska majú na zreteli zdravie a odolnosť ekonomického systému. V podmienkach Spojených štátov amerických sa taktiež môžeme stretnúť aj so slovným spojením „pobrežná ekonomika".

[11] PRC´s Institute for Marine Affairs. Dostupné na internete: http://www.un.org/depts/los/consultative_process/icp16_presentations/Qiu.pdf.

[12] Qingdao Blue Silicon Valley. Dostupné na internete: http://www.thatsqingdao.com/2012/03/qingdao-blue-economic-zone/.

[13] Qingdao West Coast New Zone. Dostupné na internete: http://www.chinadaily.com.cn/m/qingdao/2014-06/10/content_17576956.htm.

[14] Qingdao West Coast New Zone. Dostupné na internete: http://www.chinadaily.com.cn/m/qingdao/2014-06/10/content_17576956.htm.

Táto by sa mohla definovať, ako súhrn všetkých ekonomických aktivít, zahŕňajúcich spravovanie pobrežných ekonomických zón resp. správu vodných ciest pozdĺž pobrežia. Keďže USA nemajú samotnú problematiku tak zvládnuté ako ČĽR, aj materiál na ktorý sa dá odvolať je spracovaný minimálne, hoc sa jedná o vládnu agentúru NOAA (National Oceanic and Atmospheric Administration).[15]

Markantný rozdiel spočíva primárne v tlaku na ziskovosť a na rýchlu tvorbu pracovných miest, ktorý vytvára ekonomika USA. Na rozdiel od ČĽR, nie je Modrá ekonomika chápaná zatiaľ, ako niečo alternatívne, ale skôr ako doplnok, vďaka ktorému je možné ešte lepšie ekonomicky využiť možnosti, ktoré oceán a more prinášajú avšak zatiaľ bez reálnych nástrojov, ktoré zabezpečia ekologickú udržateľnosť využívaného prostredia. A taktiež, bez vedecko-výskumného zázemia a plánu, ktorým naopak ČĽR disponuje.

Kde existuje spolupráca medzi USA a ČLR, tak sú to klastre medzi podnikateľskými subjektmi , ktoré ešte len začnú v blízkej budúcnosti fungovať v hore uvedených špeciálnych ekonomických zónach v ČĽR .

5 Záver

Modrá ekonomika ako smer v ďalšom rozvoji ekonomiky má podľa nás budúcnosť, avšak nie iba v nejasných projektoch G. Pauliho a jeho školy, ale skôr vo veľmi silnom ekonomickom prostredí či už USA respektíve ČĽR. Modrá ekonomika potrebuje veľmi silnú finančnú podporu, hoc pôvodne malo pôvodne ísť o diametrálne odlišné chápanie reality. Zásadný rozdiel leží v akceptovaní ekonomickej reality, potreby ziskovosti a v potrebe rýchlej tvorby pracovných miest. ČĽR toto podľa nášho názoru pochopila veľmi rýchlo, v USA beží proces pomalšie a pod. Stáva sa viac ako teóriou, keďže všetky poznatky je nutné a zároveň žiaduce aplikovať v praxi. Samotný názov môže byť taktiež mätúci, keďže každý subjekt chápe Modrú ekonomiku inak. Podľa nášho názoru je najbližšie k správnemu pochopeniu daného modelu ČĽR a 12. 5. ročný plán rozvoja na roky 2016 – 2020.[16]

Zoznam použitej literatúry

Blue Economy Summer School. (2015): [online]. Dostupné na internete: http://bess.ktk.pte.hu/.

Blue Economy Innovation Cluster. (2016): [online]. Dostupné na internete: http://www.kekgazdasagklaszter.hu/en_GB/a-kek-gazdasag/hazai-peldak-sikerek/.

Future Coastal Population Growth and Exposure to Sea-Level Rise and Coastal Flooding - A Global Assessment (2015): [online]. Dostupné na internete: http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4367969/.

National Oceanic and Atmosperic Administration. (2015): USA [online]. Dostupné na internete:http://stateofthecoast.noaa.gov/features.html.

PRC´s Institute for Marine (2010): [online]. Dostupné na internete: http://www.un.org/depts/los/consultative_process/icp16_presentations/Qiu.pdf.

[15] National Oceanic and Atmosperic Administration USA. Dostupné na internete: http://stateofthecoast.noaa.gov/coastal_economy/welcome.html.

[16] PRC´s Plan. Dostupné na internete: http://www.china-briefing.com/news/2013/02/01/china-releases-12th-five-year-plan-for-the-marine-economy.html.

Qingdao Blue Silicon Valley. (2012): [online]. Dostupné na internete: http://www.thatsqingdao.com/2012/03/qingdao-blue-economic-zone/.

Statistics Netherlands. (2015): [online]: Dostupné na internete: http://www.cbs.nl/en-GB/menu/cijfers/kerncijfers/default.htm.

The Contribution of Marine Economy to the National Economic Development of PRC. [online]. Dostupné na internete: http://www.pemsea.org/eascongress/international-conference/presentation_t1-2_rongzi.pdf.

The World Bank. (2016): Data China [online]. Dostupné na internete: http://data.worldbank.org/country/china.

ZERI. (2016): [online]. Dostupné na internete: http://zeri.org/ZERI/The_Blue_Economy.html.

THE EURASIAN ECONOMIC UNION: OPPORTUNITIES FOR INCREASING THE RUSSIA-ARMENIA TOURIST FLOWS

Filosofova Tatiana G.[a] **- Gasparian Lusine A.**[b]

[a] Professor of the International Business Department, Chief Expert of the Institute of the Trade Policy, National Research University "Higher School of Economics" (HSE) (Moscow, Russia).
[b] Master, National Research University "Higher School of Economics" (HSE) (Moscow, Russia).

Currently the issue of increasing tourist flows between Russia and Armenia has gained particular significance. The Republic of Armeniaand the Russian Federation are the Eurasian Economic Union (EAEU) member-states, so development of tourism between the two countries will serve better understanding and will create conditions for further steady development and business cooperation. Analysis of tourism role in the economy of different countries shows that inward tourism plays an important role for national economies. It is very important for Armenia to ensure future growth of tourist flow from Russia. According to the National Statistics Service of the Republic of Armeniathe majority of visiting Armenia tourists are Russian tourists. Development of integration processes within UAEU is directly related to the increase of tourist flows within the Union. On the one hand inward tourism contributes to the economic growth of a country (a tourist destination, acting as the receiving party), which increases the living standards of the population. On the other hand – tourism development is important for UAEU as an integration group, as it ensures socio-cultural development, sustainability and stability of international and cross-cultural communications, better understanding, it becomes a booster of business cooperation between countries.

Key words: the Eurasian Economic Union, tourist flows, Russia, Republic of Armenia, development
JEL: F15, L84, Z32

1 Introduction

Currently the issue of increasing tourist flows between Russia and Armenia has gained particular significance. It has become even more relevant upon the January 1, 2015 enactment of the Treaty on the Eurasian Economic Union (EAEU)[1]. According to the Treaty[2], the Union was established with the following main objectives: to create proper conditions for sustainable economic development of the Member States in order to improve the living standards of their population; to seek the creation of a common market for goods, services, capital and labour within the Union; to ensure comprehensive modernisation, cooperation and competitiveness of national economies within the global economy" [2]. Currently, the Member-States of the Eurasian Economic Union are the Republic of Armenia, the Republic of Belarus, the Republic of

Kazakhstan, the Kyrgyz Republic and the Russian Federation. Many countries (including Albania, China, Egypt, the European Union, India, Israel, Iran, Jordan, Korea, Mongolia, Pakistan, Syria, Tunisia, Turkey, Vietnam and Zimbabwe) have declared their intention to cooperate with the EAEU and to use various interaction mechanisms.

The Republic of Armenia and the Russian Federation are EAEU member-states, so development of tourism between the two countries will serve better understanding and will create conditions for further steady development and business cooperation.

2 Global Tourism Industry

The United Nations Statistical Commission has defined tourism as activity of persons who travel and stay in places outside their usual environment for a period of under one year in a row, with the aim of recreation, for business or other purposes.

According to the WTO (the World Tourism Organization),tourism is one of the most rapidly developing spheres of economy, its share in the global GDP keeps growing with every year (UNWTO, Tourism Highlights, 2014 edition). The origin of tourism goes back to the ancient world, when the main incentives of tourism were trade, medical treatment, education and pilgrimage. The history of tourism comprises several phases of development, which differ by the purpose of travels, means of transportation and other features characteristic of certain development phases. Tourism showed significant growth after Second World War, when it became a large-scale activity, the number of tourism companies and travelers increased sharply. In the modern world tourism as a social, economic and political phenomenon demonstrates great impact on development of a number of states and regions, and plays an important part in vectoring sustainable development overall. (Durovich, 2011).

According to the 2014 data, tourism, with account of multiplicative effect, accounted for 9% of the global GDP, 1 in every 11 jobs in the world is in the tourism sphere (UNWTO, Tourism Highlights, 2014 edition).

Tourism development is regarded as a potential way to ensure countries' development and growth (Filosofova, T. G., Belousova, M. S., 2013). For many developed and developing countries tourism currently presents the basis of economy and ensures growth. It has been proved that inward tourism plays a special role in a country's economy. The positive impact of inward tourism is obvious, as the inflow of foreign citizens, due to the growth of national tourism product, the inflow of foreign currency and the growing investment potential of a country's tourism industry definitely have a positive impact on economy.

Back in the 1960-ies, the scientists already spoke about the advantages of tourism for the developing countries, stressing the importance of this sector for a developing economy (Mc Kinnon, 1964; Sinclar, 1998). Today many developing countries adhere to the policy of attracting foreign tourists and seek to develop their tourism sectors because of the crucial multiplicative effect of tourism on other branches of economy, the positive role of tourism in eliminating deficit in the balance of payments, increasing tax receipt, etc., (Cortes-Jimenez, Pulina, 2010). The Republic of Armenia is not an exception.

3 The special role of tourism for economy.

The impact of tourism on economic growth was studied by a number of specialists, among them Balaguer (Balaguer, Cantavella Jordu, 2002). The authors of this study formally turned to the hypothesis of economy growth by means of tourism expansion (Tourism – led growth hypothesis - TLGH), proposing theoretical and empirical link between inward tourism

development and economic growth. The authors pointed out that a country's economic growth may be ensured by means of "tourism export".

As a rule, export makes a positive contribution to a country's economy and ensures economic growth by various means: possibility to employ the economy of scale (Helpman & Krugman, 1985), lifting restrictions on currency (Mc Kinnon, 1964), creating competitive environment (Krueger, 1980), and aiding promotion of technical knowledge (Grossman & Helpman, 1991). Along with the above, another feature of tourism is that consumption takes place on site; a consumer himself covers the distance to the product and the consumption site, which substantially simplifies the task of a service producer and increases his income reducing the cost of product delivery. The impact of inward tourism on economy may be assessed by direct, indirect and induced income (Frechtling, 1987; Fletcher, 1994a; Archer & Cooper, 1998).

Analysis of tourism role in the economy of different countries shows that inward tourism plays an important role for national economies (UNWTO, Tourism Highlights, 2014 edition).In the countries, which utilize their tourism potential to the maximum, the revenue from tourism may provide a significant share of GDP (over 50%). The developing island states are a good illustration of that. Such countries as Germany, Spain, Greece and Great Britain should also be noted. They are characterized by a relatively large tourist sector and developed inward tourism, but the share of tourism in the GDP may not be very significant.

The study of inward tourism impact on the economic growth of some countries has shown several specific features, which explain the long-term economic growth ensured by inward tourism development:

- Inward tourism, as a source of foreign currency, contributes to the inflow of significant foreign currency amounts by means of purchased tours and exchanged currency, along with other daily expenses made by tourists on the destination site;
- Tourist expenses turn into revenue on the site of destination;
- Inward tourism leads to creation of new jobs in the country, and the sphere provides jobs for highly educated specialists and people with secondary vocational education. It creates job opportunities in related sectors, which ensures employment of most of the population.
- Inward tourism contributes to establishing the new and improving the existing infrastructure on the destination site, which is used not only by tourists but also by local population and builds up opportunities for business development in the country.

Another positive effect of inward tourism is maintenance of local culture and traditions, which, in essence, are often the tourist product, revival of local cultural values, more intense local cultural life, folk arts, crafts and customs development, and growing demand for locally produced goods.

4 Armenian national policy in tourism

Tourism is one of the leading sectors in Armenian economy and is recognized at various government levels to be a priority.

Since the country possesses unique tourist resources, which attract tourists from different countries, back in 1997 it was decided that Armenia was to join the World Tourist Organization (UNWTO).

The priority of tourism as a national policy is stipulated in the Law of the Republic of Armenia "On Tourism and Tourism Activity". The 2008Law, regulating tourism in the country and the Strategy for Tourism Development in the Republic of Armenia set forth the goals and tasks of state policy in the sphere of tourism.

For the purpose of promoting tourism development between Russia and Armenia, the Federal Agency for Tourism of the Russian Federation and the Republic of Armenia Ministry of Economy have signed a joint activity programme for the period of 2014-2016. The Russia-Armenia joint activity programme in 2014-2016, underlines the importance of growing tourist flows from Russia to Armenia and cooperation in the sphere of tourism[1].

The objective of government policy in the sphere of tourism is to increase tourism contribution to the national revenue, into harmonized development of the region, higher living standards and poverty reduction by means of:

- More intensive tourist flows into the country;
- Increased income from tourism;
- New job opportunities.

All of the above speaks of the interest of Armenia as a state in expanding tourism flows from Russia, which may lead to the significant breakthrough in the sphere of inward tourism.

5 Current status of the tourist sector in the Republic of Armenia (RA)

Inward tourism is the second large (about 24%) export sector of Armenian economy after the metal industry. Today tourism in Armenia can be viewed as one of the most rapidly developing sectors of economy. However the RA infrastructure is insufficiently developed, which significantly reduces the tourist flows. (A. Vanyan, 2009).

In 2013 the share of tourism in the GDP was about 7.6 % and it keeps growing. About 20 000 people are employed in the sphere of inward tourism which is 3% of total employment (WTO, Travel and Tourism economic impact 2014, Armenia). The share in the GDP is the largest value among UAEU countries. The Republic of Belarus estimates it to be 5.9%, in Russia the GDP share contributed by tourism is about 5.8%.

The number of international visitors to the country, ensuring inward tourism, grows steadily starting with 2001 when the country celebrated1700 years of adoption of Christianity by the Armenians. In the period from2001 to 2014, the average annual growth rate of the number of tourists is about 17.7%, which indicates a high potential of this sector development in the country. The number of tourists who visited Armenia in 2013 was by 13.5% more than the similar indicator in 2012.

According to the RA National Statistics Service and the expert assessments based on surveys in January-December 2014,Armenia was visited by 1,203,746 foreign tourists, which is a 28.4%growth of this indicator compared to the similar period in 2013 (see Chart 1).

The chart showing the number of foreign tourists visiting Armenia is a source of optimism and shows a growth trend, which also entails the growth of income from tourism. Nevertheless, one of the factors impeding tourism development in any country including Armenia is the absence of appropriate infrastructure.

Despite the fact that the government has adopted the Strategy for Tourism Development in Armenia, the Law on Tourism is constantly being improved, and new programmes for promoting tourism in Armenia are constantly being developed, there is still a number of problems hampering tourism development.

[1] Available online: www.mineconomy.am.

Chart 1. The number of foreign tourists visiting Armenia from 2001 to 2014

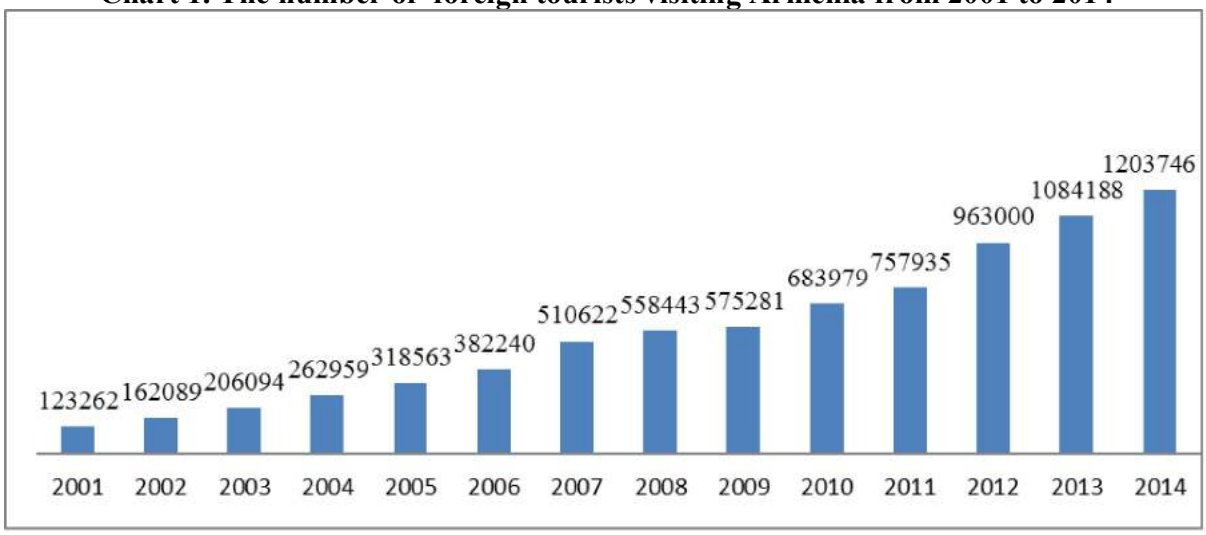

Source: compiled by the authors based on the data of the National Statistics Service of the Republic of Armenia.

6 Russia-Armenia Tourist Flows

It is very important for Armenia to ensure future growth of tourist flow from Russia. According to the National Statistics Service of the Republic of Armeniathe majority of tourists visiting Armenia are Russian tourists (Table 1).

Table 1: Inward Tourism Flow Structure, Armenia, 2006-2013, (%).

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
CIS	**23.9**	**24.8**	**21.6**	**18.4**	**21**	**19.9**	**21.8**	**27.8**
Inc.								
Russia	19.6	18.3	18.9	16.2	18.3	16.8	18.5	22.7
Other countries	**76.1**	**75.2**	**78.4**	**81.6**	**79**	**80.1**	**78.2**	**72.2**
Inc.EU								
France	14.8	12.1	11	13.4	9.4	10	8.6	7.7
Germany	5.3	6.7	6.5	7.5	5.7	5.5	5.5	6.1
Great Britain	5.3	6.4	5	3.3	4.3	4.7	7.6	3.4
*Inc.other countries*USA	21.6	21	17.8	18.1	14.4	14.8	13.1	12.2
Iran	5.3	5	5.3	7.7	10.4	7.4	6.8	5.8
Geogia	-	-	5.1	3.8	3.6	2.6	2.8	3.1
Turky	1.2	0.9	1.4	1.2	2.8	1.4	0.8	0.7
Canada	2.1	1.9	1.7	1.9	2	1.7	0.3	1.3

Source: compiled by the authors based on the data of the National Statistics Service of the Republic of Armenia.

Russia for a number of years has been ahead of other countries by the number of citizens who visited Armenia as tourists, which back in 2013 already accounted for27.8% of the total inward tourist flow. The other countries are far behind Russia by this indicator, which certifies how significant this segment is for RA inward tourism and determines the interest in its further expansion.

Upon joining the EAEU, in the course of the 3-rd Interregional Conference "Russia, Armenia, Eurasian Union" in December 2014 the RA Ministry of Economy arranged a round-table discussion on the topic "Cooperation between Armenia and Russia in the sphere of tourism", in the course of which the participants discussed a number of issues including:

- Tourism as a basis for socio-cultural and economic development of a region.
- Cooperation of countries in the sphere of tourism at the national and regional levels.
- Development of mutually beneficial marketing policy at the tourism markets of two states.
- The growth of economic results in the tourism sphere of the region.
- Cooperation between private sectors of both countries.
- Close cooperation in the sphere of education and staffing of tourism sector.

The above requires a focus on issues of tourist flow development between Russia and the Republic of Armenia.

7 Conclusion

Development of integration processes within UAEU is directly related to the increase of tourist flows within the Union. On the one hand inward tourism contributes to the economic growth of a country (a tourist destination, acting as the receiving party), which increases the living standards of the population. On the other hand – tourism development is important for UAEU as an integration group, as it ensures socio-cultural development, sustainability and stability of international and cross-cultural communications, better understanding, it becomes a booster of business cooperation between countries. Therefore, in the current conditions of growing and deepening global competition it is important to form a tourist destination from the viewpoint of attracting tourists, maintaining their loyalty and motivation to come back and to recommend the others to spend vacation in the country.

References

The Eurasian Economic Union. Available online: http://www.eaeunion.org

Treaty on the Eurasian Economic Union. Available online: http://www.eaeunion.org

The Law of the Republic of Armenia "On Tourism and Tourism Activity". Available online: http://mineconomy.am.

The National Statistics Service of the Republic of Armenia. Available online: http://www.armstat.am.

P. Durovich, 2011. Organizatsiya turizma =Organization of tourism. - Publishing house "Peter", 2011. – P.288 (In Russ).

Balaguer, J., Cantavella-Jorda, M. (2002). Tourism as a Long-run Economic Growth Factor: the Spanish Case. Applied Economics, 34(7), 877-884.

Cortes-Jimenez, I., Pulina, M. (2010). Inbound Tourism and Long-run Economic Growth. Current Issues in Tourism, 13(1), 61-74.

Grossman, G. M., Helpman, E. (1991). Quality ladders in the Theory of Growth. The Review of Economic Studies, 58(1), 43-61.

Helpman, E., Krugman, P. R. (1985). Market Structure and Foreign Trade: Increasing Returns, Imperfect Competition, and the International Economy. MIT press.

McKinnon, R. (1964). Foreign Exchange Constraint in Economic Development and Efficient aid Allocation. Economic Journal, 74(June), 388-409.

Sinclair, M. T. (1998). Tourism and Economic Development: A Survey. Journal of Development Studies, 34(5), 1–51.

Vanyan, A. (2009). The Potential of Tourism Development in Armenia. Bulletin of the Kemerovo State University, (3).

Filosofova, T. G., Belousova, M. S. (2013) Business Experience: Especially the Organization of the International Business Tourism in Spain,//The Integration of the Economy in the Global Economic System. Coll. Scien. works of the XVIII International Scientific-Practical Conference on 21-23 October 2013 St. Petersburg. P. 280-287 (In Russ).

ON THE WAY TO THE INCREASE OF THE EUROPEAN UNION TRADE COMPETITIVENESS

Lenka Fojtíková [a] – **Bohdan Vahalík** [b] – **Michaela Staníčková** [c]

[a] Faculty of Economics, VŠB-Technical University of Ostrava, Havlíčkovo náb. 38a, 701 21 Ostrava 1, Czech Republic, e-mail: lenka.fojtikova@vsb.cz.
[b] Faculty of Economics, VŠB-Technical University of Ostrava, Havlíčkovo náb. 38a, 701 21 Ostrava 1, Czech Republic, e-mail: bohdan.vahalik@vsb.cz.
[c] Faculty of Economics, VŠB-Technical University of Ostrava, Havlíčkovo náb. 38a, 701 21 Ostrava 1, Czech Republic, e-mail: michaela.stanickova@vsb.cz.

The European Union (EU) is the leading trading bloc in the world. However, the position of the EU in world trade is changing with time due to different factors. The main object of the paper is to show how the EU's trade competitiveness is developed and which commodities influence its competitiveness in world trade the most. The analysis is carried out by using trade indexes and indicators in the division of extra-EU and intra-EU trade in the period 2004-2013. The results of our own analysis confirmed very high differences among the individual EU member countries in the extra-EU and intra-EU trade balance as well as the gradual loss of the EU in market shares in the area of world merchandise trade.[1]
Key words: Contribution to the Trade Balance index, Coverage Ratio index, market share, merchandise trade, trade balance, trade strategy
JEL: F13, F41, F68

1 Introduction

The European Union (EU) is the leading trading bloc in the world. Its share in world merchandise trade was about 16 percent, individually on the export as well as import side in 2013. The share of the EU in world trade in commercial services is even more significant - more than a quarter of the world merchandise exports and about one fifth of the world imports come from the EU countries. However, from the long-term tendency, the gradual decline of the EU's share in world merchandise trade is obvious, although the EU is already an integration organisation of 28 European countries. What are the reasons for this fact? Trade liberalisation that started after World War II, especially on a multilateral level and continued in the 1990s on a bilateral level through free trade zones and customs unions, but also free movement of capital around the world and technological development supported the creation of multinational corporations and global value chains. For example, since 1995 the share of the EU's imports in the EU's exports has increased by more than 60 percent under the influence of the growth of regional and global supply chains and achieved 13 percent.[2] Global value chains (GVCs) represent a source of work opportunities in different parts of the world.

[1] This paper was supported within the Operational Programme Education for Competitiveness – Project No. CZ.1.07/2.3.00/20.0296 and under the SGS project (SP2015/106) of Faculty of Economics, VŠB-Technical University of Ostrava.
[2] EUROPEAN COMMISSION (2012): Commission Staff Working Document. External sources of growth. Progress report on EU trade and investment relationship with key economic partners.

The growing number of producers and exporters that operated in the world market has brought more competition in the world.

In order to stop other losses of the EU in the world market share, the European Commission has introduced several trade strategies since 2006. The object of the paper is to show how the EU's trade competitiveness is developed and which commodities influence its competitiveness in world trade the most. The analysis is carried out by using mathematical and statistical indexes and trade indicators with focus on merchandise trade in the period 2004−2013, divided into extra-EU and intra-EU trade. The structure of the paper is as follows: Firstly, the main priority areas of the EU trade strategies will be stated. Secondly, the methodology and methods of our own trade analysis will be introduced, followed by the results and discussion. The conclusion will summarise the main facts of the paper and open the door for discussion about trade liberalisation and trade competitiveness.

2 Institutional framework: from „Global Europe" to „Trade for All"

In 2004, the European Commission published a dynamic analysis that was focused on the competitiveness of the EU in world trade. This analysis confirmed that the decline of the EU´s share in world exports was the logical result of the increasing number of exporters, but specific factors such as the sectorial orientation of exports, trade performance and the geographical polarisation of external trade also had some importance. However, while the sectoral orientation of European exports, i.e. the match between European supply and world demand at the beginning of the period, has a neutral effect, a quarter of the EU´s share of the decline in the world market was explained by its geographical orientation of trade. In other words, the EU´s exports were strong in countries where the demand was static, but the position of the EU on the markets of the most advanced fast-growing emerging economies like Brazil, Russia, South Africa and other countries was weaker in comparison with the USA and Japan. Trade performance, defined as the difference between the variation in market shares and the geographical and sectoral effects of demand, also has a negative impact on the EU market share, but much less than in the USA and Japan.[3] This means that the main problem of the declining market share of the EU lay in the geographic orientation of its exports.

In order to ensure access to the markets of third countries for the EU´s producers and exporters in the area of merchandise trade as well as commercial services trade, the European Commission introduced a trade strategy of the EU for the period 2006−2010. The strategy was called "Global Europe: Competing in the World". It was based on the support of free trade, i.e. "*the rejection of protectionism at home must be accompanied by activism in opening markets abroad"*.[4] The main idea lay in the fact that openness to global trade and investment exposes the domestic economy to competitive pressures, stimulates innovation, provides access to new technologies and increases incentives for investment. The action plan for the EU external competitiveness comprised internal and external aspects. The internal dimension of the strategy lay in the idea that the European competitiveness is based on sound internal policies, namely competitive markets, economic openess and social justice. The external dimension of the EU strategy focused on the opening up and integration of markets via the multilateral trading system as well as free trade agreements with third countries or regional groups such as ASEAN, Korea, Mercosur, etc. This plan was supposed enable the EU trade policy to respond to the growth and employment targets established in the Lisbon Strategy while at the same time react to the challenges posed by globalisation.

[3] EUROPEAN COMMISSION (2004): Trade and Competitiveness.

[4] EUROPEAN COMMISSION (2006): Global Europe – competing in the world. A Contribution to the EU's Growth and Jobs Strategy.

The analysis of the territorial structure of the EU's merchandise trade in the period 2006−2011 provided by Fojtíková showed interesting results. Although the first and the second positions of the EU's leading trade partners remained unchanged and belonged to the USA and China all the time, a significant growth of trade was recorded with India (by 69 %), China (by 66 %), Brazil (by 64 %) and Russia (by 47 %).[5] The important fact is that the growth was not recorded only on the EU import side, but also on the export side. The EU's exports to China increased by 113 % and the EU also exported 1.7 more goods to India and 1.5 times more to Russia than it was able to export to these countries in 2006.[6] However, these gradual changes in the geographical direction of the EU's external trade were not followed by the increase of the EU's market share in world trade. Moreover, the multilateral trade negotiations in the WTO[7] stagnated and the Deep and Comprehensive Free Trade Agreement was signed only with South Korea that entered into force in July 2011. This means that the liberal trade policy of the EU was not the main reason for the changes that occurred in the geographical structure of the EU trade in the period 2006−2011. On the contrary, the growing trade protectionism in the world was recorded in response to the global financial and economic crisis in 2008−2009.[8]

Because many areas of the strategy Global Europe were not solved by the end of 2010, the European Commission introduced a new vision until 2020. The new trade strategy got the name "Trade, Growth and World Affairs" and represented a key element of the EU's global growth strategy Europe 2020. In the frame of Europe 2020, trade policy should contribute to smart, inclusive and sustainable growths. The main idea of the trade strategy of the EU has remained unchanged. It means that the EU will support free trade all the time because trade brings economic growth, new jobs and has a positive impact on consumers. The main priority of the EU has remained completing the Doha Development Round. According to some economic analyses, a successful ending of this multilateral trade round could increase world trade by over 300 billion euros a year and the world income by more than 135 billion euros.[9] Other priorities of the strategy are focused on ending the bilateral negotiations about free trade agreements with the countries from the area of the Persian Gulf, India, Canada and Singapore. The intention of the EU is to renew the negotiations with Mercosur and the member countries of ASEAN and to deepen the trade and investment relations of the EU with the Far East. The EU should also contribute to the creation of an area of shared prosperity with countries that are neighbours of the EU (the East Partnership and the Euro-Mediterranean partnership). In the strategy, special attention was focused on the USA, China, Russia, Japan, India and Brazil.[10]

Although the strategy Trade, Growth and World Affairs stakes the priorities of the EU's trade policy until 2020, in October 2015 the newly assembled European Commission presented a new trade and investment strategy with the name "Trade for All: Towards a More Responsible Trade and Investment Policy". There are several reasons for an update of the

[5] FOJTÍKOVÁ, L. (2013): Trade Strategy of the European Union or How to Compete with the World, p. 48-57.
[6] Ibidem, p. 48-57.
[7] The current multilateral negotiations in the World Trade Organisation (WTO) are connected with the Doha Development Round. The name of this round is connected with improving the trading prospects of developing countries. The trade round was opened in 2001 and the original intention was to conclude this trade round by 2005 at the WTO's ministerial conference in Hongkong. However, the different preferences and views on opening up markets among countries were the main reasons for the fact that the WTO's members were not able to end the trade round until now.
[8] See WTO (2011): News item. Protectionist pressures on the rise, latest G20 monitoring report says.
[9] EUROPEAN COMMISSION (2011): WTO trade negotiations: Facts and Figures on the Doha Development Agenda.
[10] EUROPEAN COMMISSION (2012): Commission Staff Working Document. External sources of growth. Progress report on EU trade and the investment relationship with key economic partners.

EU's trade strategy, such as the current public discussion on trade, mainly focused on TTIP, global value chains, getting the most out of existing trade agreements, etc. The new trade strategy is not time limited and emphasises some important facts, such as that sales to the rest of the world have become an increasing significant source of jobs for Europeans, exports support Europe's small- and medium-sized enterprises and export opportunities are of crucial importance for sectors undergoing structural changes such as the agricultural sectors, etc.[11] The strategy tackles twelve areas and is based on three main principles, namely: effectiveness, transparency and values. From the trade negotiations point of view, the new strategy stressed (1) ending the running projects such as negotiations in the WTO, TTIP[12], (2) free trade agreements between the EU and Japan and an investment agreement between the EU and China, (3) opening the door to new trade negotiations with countries in the Asia-Pacific region and African countries and (4) expressing the need to update the current free trade agreements with Mexico and Chile as well as the customs union with Turkey.

3 Methods and data

In order to show how the EU's trade competitiveness was developed in 2004−2013 and which commodities influenced its competitiveness in world trade the most, some trade indicators and indexes were used. The analysis covers only merchandise trade, without trade in commercial services.

The first indicator is the change of the export share of the EU countries in the total world exports. This indicator shows the evolution of the export share of each country in terms of the overall export profile of the world. In general, the growth of the export share over time indicates that an observed country is becoming more integrated into the world trade flows. If the country gains a higher share in the total world export, it will take a value between 0 and +∞, If the country loses its share in the total world export, the value is between 0 and -∞. The indicator is organised as follows:[13]

$$s_i = \left[\frac{\left(\sum_j x_{ijt} / \sum_j x_{wjt} \right) - \left(\sum_j x_{ijt-1} / \sum_j x_{wjt-1} \right)}{\left(\sum_j x_{ijt-1} / \sum_j x_{wjt-1} \right)} \right] * 100 \qquad (1)$$

where x_{ijt} means the export of country i to partner j (other countries of the world) in time t, and x_{wjt} stands for export of the world w to partner j in time t.

The competitiveness of a country also deals with trade balance. If a country imports more than it exports, it shows the fact that the domestic producers are not able enough to cover and to satisfy the domestic demand. Conversely, a higher value of export than import shows a high level of competitiveness of the domestic producers on domestic as well as foreign markets. Trade balance is calculated as the total amount of exports of country i reduced by the total amount of its imports. The final value of the trade balance can range between +∞ and -∞. The formula for trade balance is:[14]

$$TB_i = \sum_j X_{ij} - \sum_j M_{ij} \qquad (2)$$

[11] EUROPEAN COMMISSION (2015): Trade for all. Towards a more responsible trade and investment policy.
[12] The Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP) is a trade agreement that has been negotiated between the EU and the USA since July 2013.
[13] ESCAP (2010): Trade Statistics in Policymaking. A Handbook of Commonly Used Trade Indices and Indicators, p. 28.
[14] Ibidem, p. 30.

where X_{ij} represents the total export of country i and M_{ij} is the total import. In general, economists expect that the trade balance will be zero in the long run, meaning imports are financed by exports, but it may vary considerably over short periods.

The information whether or not a country´s imports are fully paid by exports was obtained by using the Export/Import coverage, known as the coverage ratio (CR). It is an alternative indicator to the normalised trade balance. The indicator CR is defined as follows[15]:

$$CR_i = \frac{\sum_j x_{ij}}{\sum_j m_{ij}} \qquad (3)$$

where x_{ij} and m_{ij} refer to the exports and imports of country i to destination j. The index takes values from 0, when there are no exports to $+\infty$, when there are no imports, but the ratio of unity shows the full coverage of imports by exports and the trade balance is then balanced. If the value of the coverage ratio is higher than unity, the country under study is able to fully pay for its imports.

In the next part of the paper, the trade analysis is focused on finding out in which commodities the EU was the most competitive; in the other words, which commodities contributed to the trade balance positively or negatively. The contributions to the trade balance (CTB)[16] were calculated for the individual commodity groups of the Standard International Trade Classification (SITC) as follows:

$$CTB_{is} = \frac{ex_{is} - im_{is}}{EX_i + IM_i} - \frac{EX_i - IM_i}{EX_i + IM_i} * \frac{ex_{is} + im_{is}}{EX_i + IM_i}) * 1000 \qquad (3)$$

where ex_{is} and im_{is} express export and import of a given commodity group s, EX_i and IM_i meaning the total exports and imports of country i. Coefficient s represents the product group according to the Standard International Trade Classification (SITC). This coefficient enables to express the comparative advantage of a country and in the characterisation of the position of the given branches to also consider imports.

In the paper trade data from the Eurostat Database of International Trade (ComExt) were used, as well as data from the database of the United Nation Conference for Trade and Development (UNCTADSTAT), which contain detailed annual nominal exports of goods. Data for all EU member countries by commodity and partner country are expressed in euros or U.S. dollars. The sectorial structure of trade was analysed based on SITC, revision 3, at a 1 digit level in the period 2004−2013. Data in this paper were usually analysed separately according to external trade and internal trade flows. External trade (extra-EU trade) represents the transactions with all countries outside of the European Union, i.e. with non-EU member countries, as it now consists of 28 member countries. This term is used in many fields, such as external trade, balance of payments, foreign direct investment, migration, transport, tourism and similar statistical areas where goods, capital or people are moving in and out of the EU. This term is also used for statistical research where the EU as a whole is considered in a relationship to the rest of the world. Internal trade (intra-EU trade) represents all transactions existing within the European Union, i.e. among the EU member countries. It is also very important to distinguish the number of members of the European Union, as over the years it has gradually increased. The paper deals with all current EU members (EU-28) for the whole analysed period.

[15] ESCAP (2010): Trade Statistics in Policymaking. A Handbook od Commonly Used Trade Indices and Indicators, p. 32.
[16] Ibidem, p. 53.

4 Results and discussion

The European Union has gradually lost its significant share in the world merchandise exports, as is shown in Figure 1. Between 2004–2013, the EU's share in the world export declined from almost 19 percent to about 16 percent. The declining trend is also typical of other developed countries, such as the USA and Japan that recorded the highest decline in trade competitiveness. While these developed countries recorded a decline of their share in the world export by on average 3 percentage points, China recorded the opposite trend and its market share increased by more than 6 percentage points, i.e. from 9.5 percent to 15.6 percent in 2004–2013. This reflects the reality of the long-term losses of the EU share in world trade, which is mainly due to fast-growing developing countries.

Figure 1: Share of the selected countries in the world merchandise export in the period 2004–2013 (%)

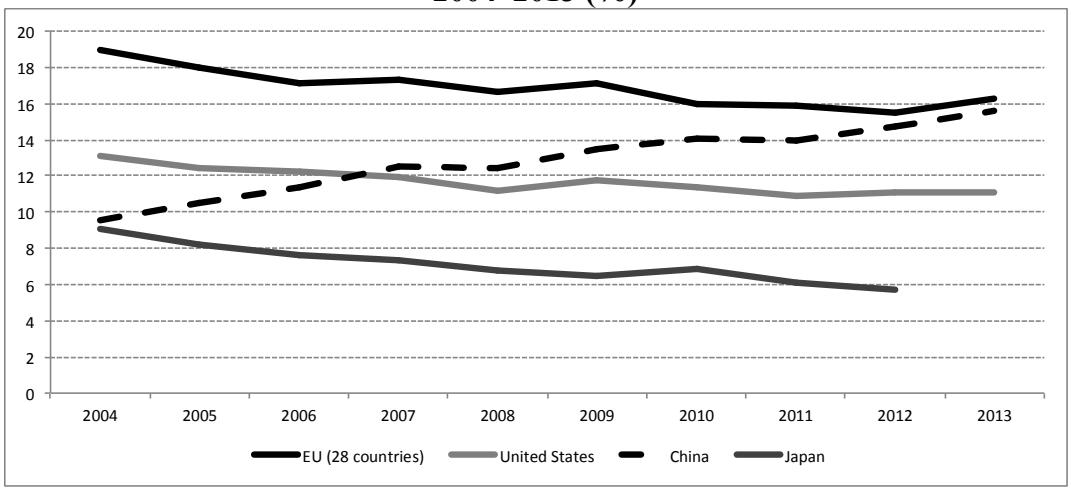

Note: Data for Japan are available only until 2012.

Source: EUROSTAT (2015); own processing.

The results of our own calculation of the growth of the EU's share in the world export in the monitored period are shown in Table 1. The EU only recorded a positive growth in 2007 and 2013. On the contrary, the highest decline of the EU's export share was recorded in 2010, although the growth of the EU's export was almost 12 percent at this time[17]. Although the revival of the world economy after the financial and economic crisis in the world already appeared in 2010, when the growth of the world GDP was 3.8 %,[18] it did not have an influence on the growth of the EU's share in the world export.

Table 1 Growth of the EU´s export share in the world export in the period 2004–2013 (%)

2004	*2005*	*2006*	*2007*	*2008*	*2009*	*2010*	*2011*	*2012*	*2013*
-1.7	-5.1	-2.2	0.7	-3.8	-0.2	-7.7	-1.9	-5.0	2.3

Source: UNCTAD (2015); own calculation.

[17] WTO (2012): Press release. Slow global growth to hit trade in 2012 and 2013, WTO says.
[18] Ibidem.

The development of the EU's trade balance in absolute values is shown in Figure 2. There are very big differences between countries in trade balance. From the EU-28 only seven countries, namely Austria, Denmark, Finland, Germany, Ireland, Malta and Sweden, were able to export more than import from non-EU countries in the monitored period. A positive change also occurred in Estonia, France and Latvia. These three countries came from trade deficit to surpluses. On the whole, extra-EU trade was usually in deficit for the entire period. In 2013, a positive change occurred and the EU recorded a trade surplus with non-EU member countries in the amount of 51.5 billion euros.

In the frame of intra-EU trade, eight countries achieved a positive trade balance during the entire period 2004–2013, including Belgium, Czechia, Denmark, Germany, Ireland, Hungary, the Netherlands and Slovakia. The other two countries – Poland and Slovenia – recorded a positive change in the development of their trade balance. Germany recorded the highest trade surpluses in the frame of intra-EU as well as extra-EU trade in the monitored period. Besides Germany, the Netherlands also recorded the highest trade surpluses, but only in the frame of intra EU-trade. It was caused more by "the Rotterdam effect" than a high level of competitiveness of the Netherlands'exports in the EU's common market.[19] On the whole, it can be claimed for most countries that the form of their long-term trade balance was stable and there is no reason for the sudden changes from positive to negative and vice versa.

Figure 2: Trade balance of the EU in 2004–2013 (mil. of euros)

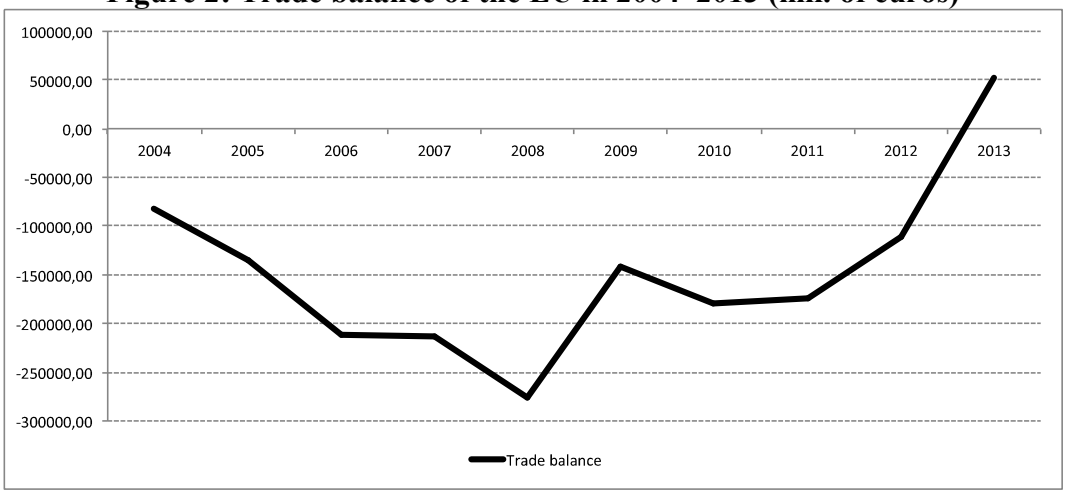

Source: EUROSTAT (2015); own processing.

The results of an alternative indicator Export/Import ratio (the indicator CR) confirmed the trend in the development of the extra-EU trade balance that is shown in Figure 2. While the values of the CR indicator for the EU-28 in intra-EU trade were above 100 for the entire period, the values of the CR indicator for extra-EU trade were under 100, with the exception of 2013 (see Table 2). The time analysis of the Export/Import ratio during the period 2004–2013 showed that there were no major changes in the long term and the ratio between import and export remained relatively stable for most EU countries. There were only some exceptions, for example Estonia and Latvia crossed 100 in the case of extra-EU trade and Italy, Poland, Slovenia and Spain, which crossed 100 in the case of intra-EU trade. On the contrary, Finland and Sweden lost their export dominance to import in the frame of intra-EU trade and Slovenia in the frame of extra-EU trade. A remarkable export/import ratio was achieved by Ireland in 2013, when its export outside the EU exceeded its import 2.5 times.

[19] More information about „the Rotterdam effect" you can see in Fojtíková (2014).

Table 2: Coverage ratio in intra-EU and extra-EU trade in 2004–2013

	2004	*2005*	*2006*	*2007*	*2008*	*2009*	*2010*	*2011*	*2012*	*2013*
Intra	103.8	103.3	103.2	102.6	102.8	103.1	102,9	102.5	102.5	102.6
Extra	92.0	88.6	84.4	85.1	82.6	88.5	88.5	90.1	93.7	103.1

Source: EUROSTAT (2015); own calculation.

The trade balance of the EU-28 with non-EU member states is mainly the result of export competitiveness, given by the price and quality of the EU's products, but also import demandingness for its industrial production. Tables 3 records which commodity items have a negative impact on the trade balance of the EU member countries in the frame of extra-EU trade in the prevailing part of 2004–2013.

Table 3: Commodity items with a negative influence on the trade balance of the EU member countries, extra-EU trade in 2004–2013

SITC Code	*SITC sections*	*EU member countries*
0	Food and live animals	Belgium, Germany, Spain, Finland, United Kingdom, Italy, Luxembourg, Portugal, Sweden, Slovenia
1	Beverages and tobacco	Denmark, Finland, Malta, Romania
2	Crude materials, exc. fuels	Austria, Belgium, Cyprus, Germany, Spain, Finland, France, United Kingdom, Hungary, Ireland, Italy, Lithuania, Luxembourg, Malta, Netherlands, Poland, Portugal, Slovenia, Slovakia
3	Mineral fuels, lubricants, etc.	Austria, Belgium, Bulgaria, Cyprus, Czechia, Germany, Denmark, Estonia, Spain, Finland, France, United Kingdom, Greece, Croatia, Hungary, Ireland, Italy, Lithuania, Latvia, Netherlands, Poland, Portugal, Romania, Sweden, Slovenia, Slovakia
4	Animals and vegetable oils, fats	Austria, Belgium, Cyprus, Germany, Denmark, Estonia, Finland, France, United Kingdom, Croatia, Ireland, Italy, Lithuania, Luxembourg, Latvia, Malta, Netherlands, Romania, Sweden, Slovenia, Slovakia
5	Chemicals and related products	Luxembourg, Malta
6	Manufactured goods	Denmark, Estonia, United Kingdom, Croatia, Ireland, Latvia, Malta, Netherlands
7	Machinery and transport equipment	Greece, Ireland, Luxembourg, Malta, Slovenia
8	Miscellaneous manufactured articles	Belgium, Germany, Denmark, Spain, Finland, France, United Kingdom, Greece, Croatia, Luxembourg, Netherlands, Romania, Sweden, Slovakia
9	Commodities and transactions not classified elsewhere	Austria, Denmark, Estonia, United Kingdom, Croatia, Ireland, Luxembourg, Malta, Poland

Source: own creation based on own calculation of the CTB index.

The results of the CTB index showed very significant differences among countries that represented the different economic structure of these countries. The trade balance of the EU member states with non-EU member countries most often negatively influenced commodities from sections SITC 2, 3, 4 and 8. From countries, Malta recorded a negative contribution to the trade balance in all sections, excluding food and animals (SITC 0) and mineral fuels (SITC 3). From the commodities point of view, mineral fuels most often negatively influenced the trade balance of the EU countries. This commodity also influenced the trade balance of the EU countries the most. For example in Lithuania, the index of CTB reached -263.3 in 2013. In the frame of intra-EU trade, the results of the CTB index are shown in Table 4.

Table 4: Commodity items with a negative influence on the trade balance of the EU member countries, intra-EU trade in 2004–2013

SITC Code	*SITC sections*	*EU member countries*
0	Food and live animals	Austria, Cyprus, Germany, Estonia, Finland, United Kingdom, Croatia, Ireland, Italy, Lithuania, Luxembourg, Latvia, Malta, Portugal, Romania, Sweden, Slovenia, Slovakia
1	Beverages and tobacco	Belgium, Cyprus, Germany, Denmark, Estonia, Spain, Finland, United Kingdom, Croatia, Hungary, Ireland, Italy, Lithuania, Luxembourg, Latvia, Malta, Netherlands, Sweden, Slovenia, Slovakia
2	Crude materials, exc. fuels	Austria, Belgium, Germany, Spain, Finland, France, United Kingdom, Italy, Luxembourg, Poland, Slovenia,
3	Mineral fuels, lubricants, etc.	Austria, Belgium, Cyprus, Czechia, Germany, Estonia, Croatia, Hungary, Ireland, Luxembourg, Latvia, Malta, Portugal, Slovenia,
4	Animals and vegetable oils, fats	Austria, Belgium, Cyprus, Germany, Denmark, Finland, United Kingdom, Croatia, Ireland, Italy, Lithuania, Luxembourg, Latvia, Malta, Poland, Portugal, Sweden, Slovenia, Slovakia
5	Chemicals and related products	Austria, Bulgaria, Cyprus, Denmark, Estonia, Spain, Finland, Greece, Croatia, Hungary, Italy, Lithuania, Latvia, Netherlands, Poland, Portugal, Romania, Sweden, Slovenia, Slovakia
6	Manufactured goods	Cyprus, Germany, Denmark, France, United Kingdom, Croatia, Hungary, Ireland, Lithuania, Malta, Netherlands, Poland, Romania,
7	Machinery and transport equipment	Belgium, Bulgaria, Denmark, Estonia, Spain, Finland, France, United Kingdom, Greece, Ireland, Italy, Lithuania, Latvia, Portugal, Sweden,
8	Miscellaneous manufactured articles	Austria, Germany, Spain, Finland, France, United Kingdom, Greece, Ireland, Latvia, Netherlands, Sweden, Slovakia
9	Commodities and transactions not classified elsewhere	Bulgaria, United Kingdom, Hungary, Ireland, Lithuania, Netherlands, Poland, Slovenia, Slovakia

Source: own creation based on own calculation of the CTB index.

The biggest number of commodity sections that negatively influenced the trade balance of the EU member states was recorded for example by Ireland, Luxembourg, Germany, Finland, the United Kingdom, etc. The highest values of a negative CTB index were recorded in SITC 3, but also SITC 5. Machinery and transport equipment (SITC 7), which is the main commodity item on the export and import side of the EU's trade, usually positively contributed to trade balance and the competitiveness of the EU countries on domestic, i.e. internal market, as well as on the world market. However, some exceptions in this area also exist. For example, the CTB index in the section SITC 7 reached -128.8 in Lithuania in 2008. On the whole, the competitiveness in trade depends on the comparative advantages of a country and these are changing in time, especially under the influence of technological progress and free movement of capital.[20]

5 Conclusion

The EU's competitiveness in world merchandise trade was analysed in this paper from the market share and trade balance point of view. The results of our trade analysis confirmed the former negative development of the EU's share in the world merchandise export. However, while the EU's export share in the world was declining in the monitored period 2004–2013, the extra-EU trade balance recorded a positive change from trade deficits to trade surplus that was achieved in 2013. This development was not influenced by significant changes in the geographical or sectorial structure of extra-EU trade that remained the same, but by short-term forces, such as the changes of exchange rates and declining world commodity prices. Although the predominant part of the total EU trade is carried out in the frame of intra-EU trade, getting better market access to other countries without barriers to trade is also important. It confirmed a high dependence of the EU countries on imports of materials and energy. From this point of view, a liberal trade policy based on multilateral, reciprocal agreements can be one of the instruments for increasing the EU's competitiveness in the world market.

References

ESCAP (2010): *Trade Statistics in Policymaking. A Handbook od Commonly Used Trade Indices and Indicators*. [online]. [Cited 19. 10. 2015]. Available online: http://artnet.unescap.org/artnet_app/Handbook2.pdf.

EUROPEAN COMMISSION (2015): *Trade for all. Towards a more responsible trade and investent policy*. [online]. [Cited 21. 10. 2015]. Available online: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2015/october/tradoc_153846.pdf.

EUROPEAN COMMISSION (2012): *Commission Staff Working Document. External sources of growth. Progress report on EU trade and investment relationship with key economic partners.* [online]. [Cited 20. 10. 2015]. Available online: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2012/july/tradoc_149807.pdf.

EUROPEAN COMMISSION (2011): WTO trade negotiations: Facts and Figures on the Doha development Agenda. [online]. [Cited. 20. 10. 2015]. Available online: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2011/january/tradoc_147460.pdf.

[20] LIPKOVÁ, L'. a kol. (2011): Medzinárodné hospodárske vzťahy, s. 52.

EUROPEAN COMMISSION (2006): *Global Europe – competin in the world. A Contribution to the EU's Growth and Jobs Staretegy*. [online]. [Cited 20. 10. 2015]. Available online: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/october/tradoc_130376.pdf.

EUROPEAN COMMISSION (2004): *Trade and Competitiveness.* Issues Paper. [online]. [cit. 20. 10. 2015]. Available online: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2005/november/tradoc_125859.pdf

EUROSTAT (2015): International trade. [online]. [Cited 10. 10. 2015]. Available online: http://ec.europa.eu/eurostat/web/international-trade/data/main-tables?p_p_id=NavTreeportletprod_WAR_NavTreeportletprod_INSTANCE_lZ9TpuG2oDSZ&p_p_lifecycle=0&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_col_id=column-2&p_p_col_count=1.

FOJTÍKOVÁ, L. (2014): Performance and growth of the Eurozone export. 17th International Conference Enterprise and Competitive Environment. In: *Procedia Economics and Finance*, 2014, vol. 12, p. 154-163.

FOJTÍKOVÁ, L. (2013): Trade Strategy of the European Union or How to Compete with the World. In: *Journal of International Relations*, 2013, volume XI, n. 3, p. 48-57.

LIPKOVÁ, Ľ. a kol. (2011): *Medzinárodné hospodárske vzťahy*. Bratislava: Sprint Dva, 2011. ISBN 978-80-89393-37-4.

UNCTADSTAT (2015): International trade in goods and services. [online]. Available online: http://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx.

WTO (2012): Press release. *Slow global growth to hit trade in 2012 and 2013, WTO says.* [online]. [Cited 23. 10. 2015]. Available online: https://www.wto.org/english/news_e/pres12_e/pr676_e.htm.

WTO (2011): News item. *Protectionist pressures on the rise, latest G20 monitoring report says. Annex: Summary and status of G20 trade measures since October 2008*. [online]. [Cited 23. 10. 2015]. Available online: https://www.wto.org/english/news_e/news11_e/igo_24may11_e.htm.

PERCEPCIE O MIGRÁCII A JEJ VPLYV NA EKONOMICKÝ RAST A PRACOVNÝ TRH

Nina Galanská

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: nina.galanska@euba.sk

Subjektívne vnímanie migrácie z pohľadu domáceho obyvateľstva vplýva na integráciu imigrantov v rámci celej EÚ, čo sa odzrkadľuje neskôr v nedokonalom využívaní potenciálu predovšetkým pracovnej migrácie. V článku sa zaoberáme porovnaním subjektívneho vnímania obyvateľov vybraných krajín EÚ a výsledkov štúdií skúmajúcich a modelujúcich vplyv migrácie na ekonomický rast, pracovný trh a predovšetkým fiškálny vplyv migrácie. To zahŕňa aj porovnanie prispievania do a čerpania zo sociálnych systémov štátov ako aj porovnaním percepcie obyvateľstva o obsadzovaní či vytváraní pracovných miest migrantmi a ich vplyvom na pracovný trh.[1]
Kľúčové slová: postoj, migrácia, fiškálny vplyv, sociálny systém, ekonomický rast

Subjective perception of migration from the point of view of the native citizens influences the integration of immigrants in the EU, which is further mirrored in an insufficient use of the labour migration potential. In the paper we analyse and compare the subjective perception of selected EU countries native citizens and the outcomes of research studies analysing and modelling influence of migration on the economic growth, labour market and fiscal impact of migration. This includes also the perception on higher net contributions to or net benefits from the state welfare systems as well as the perception of the native citizens on creating or taking away jobs and their impact on labour market.
Key words: attitude, migration, fiscal impact, social system, economic growth
JEL: F22

1 Úvod

Subjektívne vnímanie migrácie z pohľadu domáceho obyvateľstva vplýva na integráciu imigrantov v rámci celej EÚ, čo sa odzrkadľuje neskôr v nedokonalom využívaní potenciálu predovšetkým pracovnej migrácie. Z pohľadu súčasného dlhodobého výhľadu týkajúceho sa projekcií vývoja populácie v EÚ sa počíta s postupným poklesom o 40 miliónov osôb do roku 2050 v porovnaní s rokom 2015 a až o viac ako 100 mil. do roku 2080, ak by neexistovala migrácia do EÚ (Eurostat 2015)[2]. Aj v prípade obmedzenej migrácie po počiatočnom miernom raste populácie počet obyvateľov poklesne pod súčasnú úroveň. Iba hlavný scenár predpokladá zvýšenie počtu obyvateľov do roku 2050 o 17 miliónov a následný mierny pokles na 520 mil. obyvateľov 28 krajín EÚ v porovnaní s 508 miliónmi

[1] Článok vznikol s podporou z projektu VEGA č. 1/0654/16.
[2] EUROPEAN UNION. (2015): Projected population. Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/eurostat/data/database

v súčasnosti.[3] Možný pokles, či iba mierny nárast populácie spolu so zvyšovaním životnej úrovne a predlžovaním priemernej dĺžky života sa bude odzrkadľovať na zvýšených finančných požiadavkách na sociálny systém, pričom jednou z možností vplyvu je migrácia. V článku sa zaoberáme porovnaním subjektívneho vnímania obyvateľov vybraných krajín EHP a výsledkov štúdií skúmajúcich a modelujúcich vplyv migrácie na ekonomický rast, pracovný trh a predovšetkým fiškálny vplyv migrácie, zahŕňajúci porovnanie prispievania do a čerpania zo sociálnych systémov štátov ako aj porovnaním percepcie obyvateľstva o obsadzovaní či vytváraní pracovných miest migrantmi a ich vplyvom na pracovný trh.

Európska sociálna sonda[4] uverejňuje reprezentatívny prieskum názorov obyvateľov EÚ už od roku 2002, ktorý realizuje dotazníkovým prieskumom. Dotazníky obsahujú štandardizované otázky ako aj otázky rotujúcich modelov závislé od ročníka uskutočnenia. V článku používame údaje z ročníkov 2002 a 2014, v ktorých bol rotujúci model zameraný na otázky o migrácii, pričom obsahuje aj komparatívne dáta založené na rovnakých položených otázkach rotujúceho modelu v oboch ročníkoch. Pre účely komparácie sme sa zamerali na dve otázky týkajúce sa subjektívneho vnímania prisťahovalectva obyvateľmi EÚ v rámci vplyvov migrácie na sociálny systém a pracovné miesta.[5] Odpovede respondentov sú agregované na úrovni krajín ako priemerné hodnoty odpovedí jednotlivých respondentov, ktorých škálu sme transformovali z pôvodného rozsahu 0-10 na 1-5 z dôvodu zjednodušenia porovnania polarizovaných odpovedí. Odpovede respondentov sú vážené na základe inkorporovaných váh jednotlivých respondentov pre účely porovnania viacerých krajín. Nakoľko by odpovede obyvateľov narodených v zahraničí mohli ovplyvniť celkové výsledky v pozitívnom smere a keďže predstavujú objekt skúmania, ich odpovede sme z porovnania vylúčili. Grafické výsledky umožňujú komparáciu zmeny vnímania obyvateľov EÚ v kontexte vplyvu migrácie na dane a sociálny systém a pracovný trh.

2 Vnímanie migrantov v kontexte platby daní a fiškálny vplyv imigrácie

Napriek významu fiškálneho vplyvu v porovnaní zahraničnej a domácej populácie v krajine, prípadne porovnanie populácie narodenej v zahraničí a populácie narodenej v analyzovanej krajine, neexistuje veľké množstvo literatúry, ktoré by sa týmto aspektom podrobne venovalo.

Domáce obyvateľstvo často považuje obyvateľov narodených v zahraničí za menej prispievajúcich do sociálneho systému štátu (Graf 1).[6] Z grafov vyplýva posun od roku 2002 k ambivalentnejším vyjadreniam týkajúcim sa príspevku do alebo čerpania zo sociálneho systému v roku 2014, čo zodpovedá aj súčasným výsledkom výskumných analýz o pozícii migrantov z pohľadu fiškálnej politiky, ktoré rozoberáme nižšie. Subjektívne postoje obyvateľstva k pozitívnemu vplyvu migrácie sú dôležitým faktorom vplývajúcim na tvorbu migračnej politiky ako aj na postoj krajiny voči imigrácii vo všeobecnosti. Často sú rozhodujúcim determinantom a majú väčšiu váhu ako štúdie, štatisticky hodnotiace vplyv migrácie na krajinu.

[3] Ibidem.

[4] ESS-ERIC (2015): European social survey (Európska sociálna sonda). In: ESS-ERIC. [citované 02.12.2015].

[5] Znenie otázok bolo nasledujúce: 1. Väčšina osôb, ktoré sem prídu žiť, pracuje a platí dane. Takisto využíva zdravotnícke a služby a sociálne výhody. Po zrelej úvahe, myslíte si, že ľudia, ktorí sem prídu, viac zo systému čerpajú ako doňho prispievajú alebo doň prispievajú viac, ako z neho čerpajú?
2. Povedali by ste, že ľudia, ktorí sem prídu, vo všeobecnosti berú pracovníkom na Slovensku prácu alebo vo všeobecnosti pomáhajú vytvárať nové pracovné miesta?

[6] Hodnota 1 zastupuje vyjadrenie o čerpaní zo sociálneho systému, hodnota 5 o prispievaní do sociálneho systému, menej polarizované boli hodnoty 2 a 4. V prípade hodnoty 3 ide o strednú hodnotu bez príklonu ku ktorémukoľvek vyjadreniu.

Graf 1 Prispievajú migranti viac do sociálneho systému než z neho čerpajú? Porovnanie percepcií obyvateľstva európskych krajín, Európska sociálna sonda 2002 a 2014

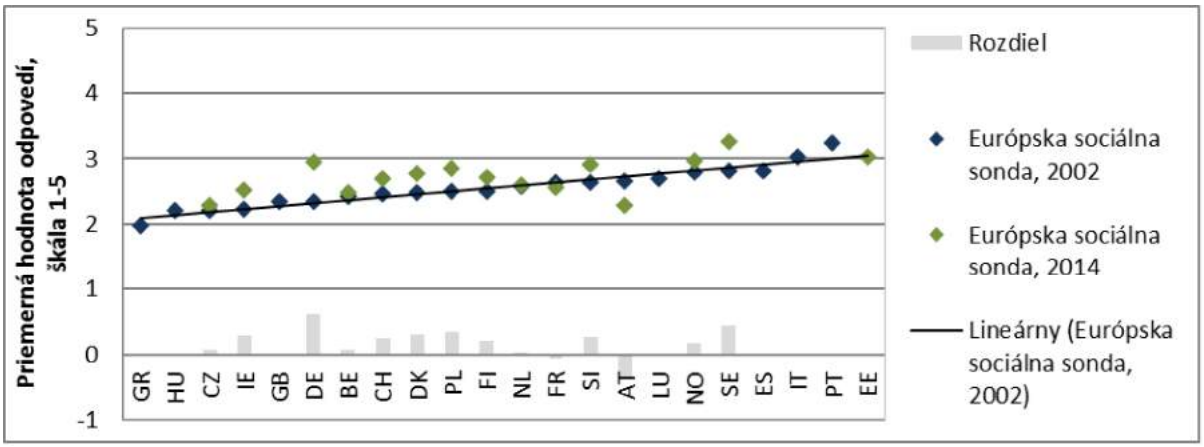

Prameň: Vlastné spracovanie na základe dát z Európskej sociálnej sondy (2015).

Z pohľadu výskumu existuje viacero faktorov, ktoré vplývajú na výsledky porovnania fiškálneho vplyvu zahraničnej, resp. v zahraničí narodenej populácie krajiny. Štruktúra migračných tokov, jeden z dôležitých faktorov, zahŕňa rozdelenie na imigrantov z vysokopríjmových krajín v porovnaní s imigrantmi z nízkopríjmových krajín, vekovú pyramídu, percentuálny podiel zamestnaných a nezamestnaných či rozdelenie imigrantov podľa najvyššieho dosiahnutého vzdelania. Subjektívne postoje obyvateľstva väčšinou tieto faktory nezohľadňuje, pracuje so všeobecnou predstavou o migračných tokoch do danej krajiny.

Fiškálny vplyv imigrácie v medzištátnom porovnaní je závislý na viacerých faktoroch. Štruktúra migračných tokov sa odráža v pozitívnom či negatívnom výsledku, teda ovplyvňuje záver, či je daná krajina čistým prispievateľom alebo čistým príjemcom v rámci sociálneho systému. Veková štruktúra, ale rovnako analýza migračných tokov na základe účelu pobytu zohráva úlohu pri analýze výsledkov fiškálnych vplyvov migrácie. Prevažujúca pracovná migrácia do hostiteľskej krajiny bude mať výraznejší pozitívny vplyv na daňové odvody a príspevky do sociálneho systému než migrácia z humanitárnych dôvodov (OECD, 2014)[7]. Existuje vzťah medzi percentuálnym podielom zamestnaných v rámci populácie narodenej v zahraničí a výškou daňových odvodov vedúcich ku kladnej fiškálnej bilancii v kontexte príspevkov do sociálneho systému. Zamestnanosť je hlavným indikátorom, ktorý najvýraznejšie ovplyvňuje výsledok krajiny v porovnaní v zahraničí narodenej populácie ako čistých prijímateľov alebo čistých prispievateľov.

Dustman a Frattini[8] v štúdii o fiškálnych efektoch imigrácie do Spojeného kráľovstva konštatujú, že v porovnaní imigrantov z Európskeho hospodárskeho priestoru (EHP), imigrantov z krajín mimo EHP a domácej populácie sú hlavnými prispievateľmi do sociálneho systému práve európski imigranti, pričom pre imigrantov pochádzajúcich z iných krajín ako EHP je tento príspevok záporný, rovnako ako pre domácu populáciu. Na druhej strane, autori konštatujú, že vyšší rozdiel v negatívnom fiškálnom vplyve medzi imigrantmi z krajín mimo EHP a domácou populáciou je deformovaný aj v zahrnutí druhej generácie migrantov do štatistickej vzorky domácej populácie kvôli nedostatku dát. Zahrnutie čistých príspevkov druhej generácie migrantov je limitujúcim faktorom aj v analýze francúzskeho prostredia v kontexte fiškálneho vplyvu imigrácie[9]. Zároveň štúdia analyzuje a modeluje

[7] OECD (2014): Migration Policy Debates. [online]. [cit.03.12.2015].
[8] DUSTMANN, C. AND FRATTINI, T. (2014): The Fiscal Effects of Immigration to the UK.
[9] CHOJNICKI, X. (2013): The Fiscal Impact of Immigration in France: A Generational Accounting Approach.

vplyv nízkokvalifikovaných a vysokokvalifikovaných prisťahovalcov, pričom demonštruje pozitívny rozdiel vo fiškálnom príspevku vysokokvalifikovaných pracovníkov.

Rozdiely vo fiškálnom vplyve domácností v kontexte úlohy čistých prispievateľov alebo čistých príjemcov sú viditeľné aj v porovnaní domácností, ktorých členovia sú narodení v zahraničí a domácností, ktorých členovia nie sú občanmi daného štátu. Štúdia OECD poukazuje na prevažujúce vyššie čisté fiškálne priame príspevky v prípade domácností s členmi s iným ako štátnym občianstvom danej krajiny.[10] Na Slovensku je tento rozdiel viditeľný predovšetkým z pohľadu záporných hodnôt v prípade domácností s členmi narodenými v zahraničí v porovnaní s okolo nuly oscilujúcimi hodnotami pre domácnosti s obyvateľmi, ktorí nie sú štátnymi príslušníkmi danej krajiny.

3 Migrácia, ekonomický rast a pracovný trh

Z pohľadu krajiny pôvodu by jedným z hlavných vplyvov migrácie bol transfer remitencií, ovplyvňujúci predovšetkým kúpyschopnosť obyvateľstva vedúcu k vplyvu na ponuku a dopyt prevažne po bežných statkoch, ale ovplyvňujúcu aj iné oblasti, znižujúc mieru závislosti domácností na štátnej sociálnej pomoci. V prípade analýzy vplyvu na hostiteľskú krajinu je potrebné brať do úvahy rovnako priame ako aj nepriame efekty migrácie na ekonomický rast.

Ak sa pozrieme na vnímanie migrácie pracovnej sily z pohľadu obyvateľstva, v porovnaní s prispievaním alebo čerpaním zo sociálneho systému ide o tému, ktorá je osobnejšia, čo sa prejavuje aj vo vyhranenejšom postoji, interpretovateľnom z nižších ako aj vyšších priemerných hodnôt jednotlivých krajín. Nie je viditeľnejší vzorec, okrem tendencie krajín strednej Európy (Maďarsko, Česko, Poľsko) k mierne averznej pozícii voči migrantom (priemerná odpoveď v intervale 2,14 – 2,45, príklon k výroku pólu „Migranti berú pracovné miesta viac ako vytvárajú“) a krajinám severnej Európy (Nórsko, Dánsko, Švédsko) k pomerne ambivalentnejšiemu až otvorenejšiemu postoju (priemerná hodnota odpovede 3,32 - 3,63, príklon k pólu „Migranti vytvárajú viac pracovných miest ako obsadzujú“). Výsledky nepriamo poukazujú aj na jednotlivé rozdiely medzi krajinami v prístupe k migrácii, integrácii v nadväznosti na politiky, ktoré ich upravujú. Prevažujúci negatívny postoj obyvateľstva voči migrantom v niektorých krajinách týkajúci sa pracovných príležitostí môže nepriamo ovplyvňovať možnosti a zamestnateľnosť osôb narodených v zahraničí. Rovnako prispieva k všeobecnému negatívnemu nastaveniu voči imigrácii ako hrozbe.

[10] OECD (2013): *International Migration Outlook 2013*.

Graf 2 Berú migranti pracovných miesta alebo ich viac vytvárajú? Porovnanie percepcií obyvateľstva európskych krajín, Európska sociálna sonda 2002 a 2014

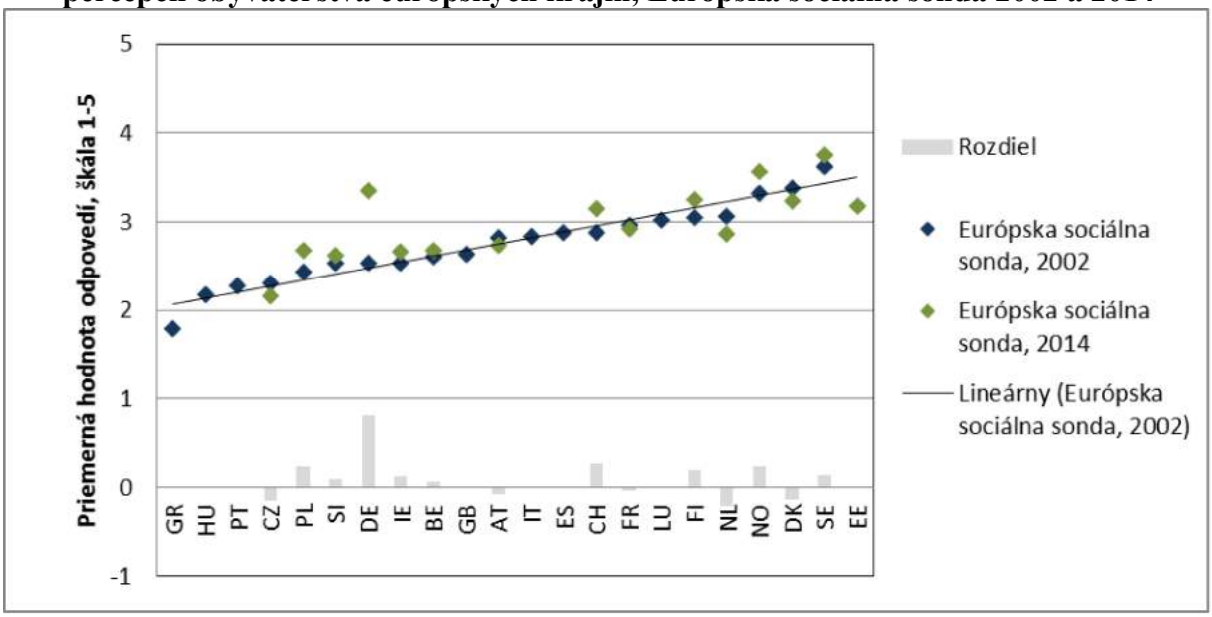

Prameň: Vlastné spracovanie na základe dát z Európskej sociálnej sondy (2015).

Nakoľko je migrácia jedným z nástrojov ovplyvňujúcich populačný rast krajiny, ktorý môže mať rovnako negatívne ako pozitívne účinky. Predovšetkým zmena štruktúry obyvateľstva smerom k rozšíreniu bázy produktívneho obyvateľstva sa odrazí pozitívne na ekonomických výsledkoch krajiny, v prípade efektívneho využitia nárastu ponuky pracovnej sily. Ľudský kapitál spočívajúci v tomto demografickom prírastku je možné prispôsobiť potrebám krajiny prostredníctvom migračných politík ovplyvňujúcich kompozíciu migračných tokov. Zvýšenie dostupnosti ľudského kapitálu aj vo forme špecifických, či na domácom pracovnom trhu nedostupných kompetencií takto vyrovnáva negatívny vplyv spôsobený nárastom populácie v cieľovej krajine a s tým spojených vyšších vládnych výdavkov.

Vplyv migrácie na ekonomický rast je sporný. V štúdii o vplyve čistej migrácie na príjem na obyvateľa jednopercentný nárast v pomere čistej migrácie zvýši rast príjmu na obyvateľa o 0,1 percentuálneho bodu, ak neberieme do úvahy pravidlo konštantných výnosov, ktoré by viedlo k aktuálnemu poklesu príjmu na obyvateľa[11]. Orefice[12] uvádza, že ani vysokokvalifikovaná zahraničná pracovná sila v cieľovej krajine, ktorá má malý, ale pozitívny vplyv na zmenu HDP p.c. (0.32%) v krajine, nedokáže kompenzovať stratu vo výške 0.69% HDP p.c. pri jednopercentnom zvýšení migračných tokov do krajiny. Selektívnosť v prípade riadenia migračných tokov však prispieva k nárastu HDP p.c., na základe čoho je možné usudzovať, že koordinácia migračných politík spolu s plánovaním fiškálnych politík a predpoveďou ekonomického rastu by mohla pozitívne ovplyvniť ekonomické výsledky krajiny. Na druhej strane, štúdia od Boubtane, Dumont, Rault[13] nepredpokladá významný vplyv zmeny migračných politík v prospech vyššej selektivity, odhliadnuc od krajín s dosiahnutým najvyšším vzdelaním migrantov nižším ako priemer domácej populácie. Autori dospievajú k výsledku, kde 50% nárast čistej migrácie vedie

[11] OZGEN, C., NIJKAMP, P. AND POOT, J. (2010): The effect of migration on income growth and convergence: Meta-analytic evidence.
[12] OREFICE, G. (2010): Skilled Migration and Economic Performances: Evidence from OECD Countries.
[13] BOUBTANE E., DUMONT J. – CH., RAULT CH. (2013): Immigration and economic growth in the OECD countries 1986-2006.

k 0,3% nárastu produktívnosti v krajinách OECD za rok[14]. Žiadna z vyššie uvedených štúdií však nezahŕňa vplyv druhej generácie migrantov ako ani možný vplyv imigrácie prostredníctvom podnikateľských aktivít, v ktorých sa osoby narodené v zahraničí angažujú.

Analýza historickej migrácie do USA v rokoch 1870 -1920 ukazuje prepojenosť ako aj dvojpólový vplyv kultúrnej diverzity na ekonomický rast[15]. V prípade kultúrnej polarizácie a tenzií je efekt prisťahovalectva na ekonomický rast negatívny, v prípade diverzifikácie kultúrneho základu obyvateľstva je efekt imigrácie vo vzťahu k ekonomickému rastu pozitívny, čo vedie k záveru, že politika začleňovania osôb narodených v zahraničí má vplyv na ekonomický rast v krajine.

4 Záver

Existujúca literatúra nie je jednotná v odhade vplyvu imigrácie na cieľové krajiny. Ten sa líši aj v rámci EÚ a EHP u jednotlivých krajín. Štruktúra migračných tokov výrazne ovplyvňuje vplyv migrácie v cieľovej krajine. Rozdiely sú viditeľné aj na úrovni rozlišovania medzi osobami narodenými v zahraničí a cudzími štátnymi príslušníkmi. Rovnako nejednotné je aj vnímanie migrácie ako pozitívneho, či negatívneho faktora obyvateľstvom jednotlivých krajín. Subjektívne postoje obyvateľstva v téme migrácie často nie sú odrazom výskumných zistení o pozitívnom či negatívnom obraze migrácie. Subjektívny postoj obyvateľstva sa však odráža v ďalších aspektoch a môže nepriamo ovplyvňovať vzorec imigrácie ako aj smerovanie migračných politík, tu sa jedná o vzájomný vplyv. Možné bariéry, ktoré sú takto vytvárané, môžu znižovať potenciálny vplyv imigrácie na krajinu. Problematickými oblasťami v rámci nevyužitia potenciálu možného fiškálneho vplyvu ako aj limitovania vplyvu imigrantov na ekonomický rast v cieľovej krajine sú aj prekážky v (ne)prenositeľnosti kompetencií zahŕňajúcich formálne aj neformálne vzdelávanie a zručnosti imigrantov, ktoré sa odrážajú v obsadení nižšie kvalifikovaných pracovných miest, rovnako ako v potenciálnej nezamestnanosti či práci na polovičný pracovný úväzok namiesto plného a tým nevyužívaní potenciálu, ktorý by imigrácia v kontexte vplyvu na sociálny systém či pracovný trh a následne ekonomický rast mohla priniesť.

Zoznam použitej literatúry

AGER,P. – BRÜCKNER, M. (2013): Cultural diversity and economic growth: Evidence from the US during the age of mass migration. *In: European Economic Review, Elsevier*, 2013, roč. 64, č. C, s. 76-97.

BOUBTANE E., DUMONT J. – CH., RAULT CH. (2013): Immigration and economic growth in the OECD countries 1986-2006. Documents de travail du Centre d'Economie de la Sorbonne 2013.13R.

DUSTMANN, C. AND FRATTINI, T. (2014): The Fiscal Effects of Immigration to the UK. In: *The Economic Journal,* 2014, č. 124, s. 593-643.

ESS-ERIC (2015): European social survey (Európska sociálna sonda). In: ESS-ERIC. [Citované 02. 12. 2015]. Dostupné na internete: http://www.europeansocialsurvey.org/data/round-index.html.

[14] BOUBTANE E., DUMONT J. – CH., RAULT CH. (2013): Immigration and economic growth in the OECD countries 1986-2006.

[15] AGER,P. – BRÜCKNER, M. (2013): Cultural diversity and economic growth: Evidence from the US during the age of mass migration.

EUROPEAN UNION (2015): Projected population. [online]. In: *Eurostat.* [Citované 01. 12. 2015] Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/eurostat/data/database.

CHOJNICKI, X. (2013), The Fiscal Impact of Immigration in France: A Generational Accounting Approach. In: *World Economy*, 2013, č. 36, s. 1065–1090.

OECD (2014): Migration Policy Debates. [online]. In: OECD. [Citované 05.11.2015] Dostupné na internete: http://www.oecd.org/migration/OECD%20Migration%20Policy%20Debates%20Numero%202.pdf.

OECD (2013): *International Migration Outlook 2013*, OECD Publishing, Paris.

OREFICE, G. (2010): Skilled Migration and Economic Performances: Evidence from OECD Countries. In: *Swiss Journal of Economics and Statistics (SJES)*, 2010, roč. 146, č. 4.

OZGEN, C., NIJKAMP, P. AND POOT, J. (2010): The effect of migration on income growth and convergence: Meta-analytic evidence. In: *Papers in Regional Science*, 2010, č. 89, 537–561.

INTERKULÚRNY ASPEKT V MANAŽÉRSKYCH FUNKCIÁCH

Marcela Galovská

Fakulta podnikového manažmentu, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: marcela.galovska@azet.sk

V príspevku upozorňujem na vplyv a odlišnosti používania manažérskych funkcií, ktoré boli spôsobené interkultúrnym aspektom v rámci podniku. Podniky, ktoré chcú byť v úspešné v globálnom rozmere majú medzinárodný alebo zahraničný charakter. S globálnou hospodárskou krízou zahraničné podniky majú narastajúcu tendenciu. Interkultúrna rôznorodosť pracovníkov ovplyvňujú používanie metód a techník v manažérskych funkciách. V príspevku zdôrazňujem vplyv, pozitíva a negatíva v dôsledku interkultúrneho aspektu.
Kľúčové slová: manažérske funkcie, interkultúrny aspekt, ľudské zdroje

The contributions point out the impact of differences in the use and managerial functions caused by intercultural aspect within the company. Businesses that want to be successful on a global scale have an international or foreign character. With the global economic crisis, foreign companies have an increasing trend. Intercultural diversity of workers affect the use of methods and techniques in managerial positions. The contributions highlight the impact of a positive and negative due to the intercultural aspects.
Key words: managerial functions, intercultural aspect, human resources
JEL: M10, M16, M19

1 Úvod

Po vzniku globálnej hospodárskej krízy majú zahraničné podniky narastajúcu tendenciu, ktoré sa vyznačujú interkulturnosťou. V príspevku upozorňujem na interukulrny aspekt v manažérskych funkcích. Aby boli podnikatelské subjekty konkurencieschopné a efektívne musia pri riadení podniku dbať na interkultúrny aspekt.

Hlavným cieľom príspevku je zhodnoti vplyv interkultúrneho aspektu v manažérskych funkciách. Na základe štatistickej analýzy vývoja zahraničných podnikov, že interkulrne aspekty v manažérskych funkciách je potrebné špecifikovať. Prostredníctvom komparácie poznatkov vedeckej, odbornej a časopiseckej literatúry, ktoré využívam v príspevku, zhodnocujem, že kultúrne odlišnosti ovplyvňujú riadenie podniku.

2 Manžérske funkcie

Používanie manažérskych funkcií v podniku, ktorého zloženie pracovníkov má kultúrnu rozmanitosť, je rozdielne pri používaní metód, techník. V príspevku budem identifikovať iba základné členenie manažérskych funkcií.

Plánovanie je základnou manažérskou funkciou, určuje budúce ciele organizácie a jeho cesty. Návrhy, riešenia, sústavy plánov sú výsledkom činnosti plánovania. Plánovanie je formálny postup pri vytváraní cieľov organizácie.

Premenou plánov na činnosť sa zaoberá jedna zo základných manažérskych funkcií organizovanie. Činnosť organizovania predstavuje tvorbu organizačnej štruktúry t. j. formálny systém.

Stanoviť úlohy ľudom aby boli splnené ciele organizácie je poslaním organizovania. Pri ktorej využívame koordináciu činností, deľbu práce a vzťahov medzi ľuďmi.

Strategické rozmiestnenie ľudských zdrojov v rámci podniku je kľúčovým cieľom personálneho manažmentu a konkurenčnou výhodou pre podnik.

Pri stanovení skupinových cieľov je dôležité aby ich ľudské zdroje plnili. Proces, ktorým ovplyvňujeme ľudí aby konali určitým spôsobom je vedenie.

Kontrolovanie predstavuje overovanie skutočného stavu s požadovaným. Je nutné stanoviť odchýlky a prijať opatrenia na ich odstránenie.

Podnikateľské subjekty, ktoré chú byť konkurencieschopné a podporujú rast ekonomiky spolupracujú so zahraničným prostredím alebo majú status zahraničného a medzinárodného podniku. V rámci zahrničnej spolupráce podniku je dôležité skúmať interkultúrny aspekt pri riadení podniku hlavne ich funkciách.

Na nasledujúcom grafe je zobrazený vývoj počtu podnikov v rámci Slovenskej republiky. Po vzniku globálnej hospodárskej krízy je narastajúca tendencia zahraničných podnikov, ktoré sú charakteristické interkultúrnosťou.

Graf 1: vývoj organizácií v rámci Slovenskej republiky

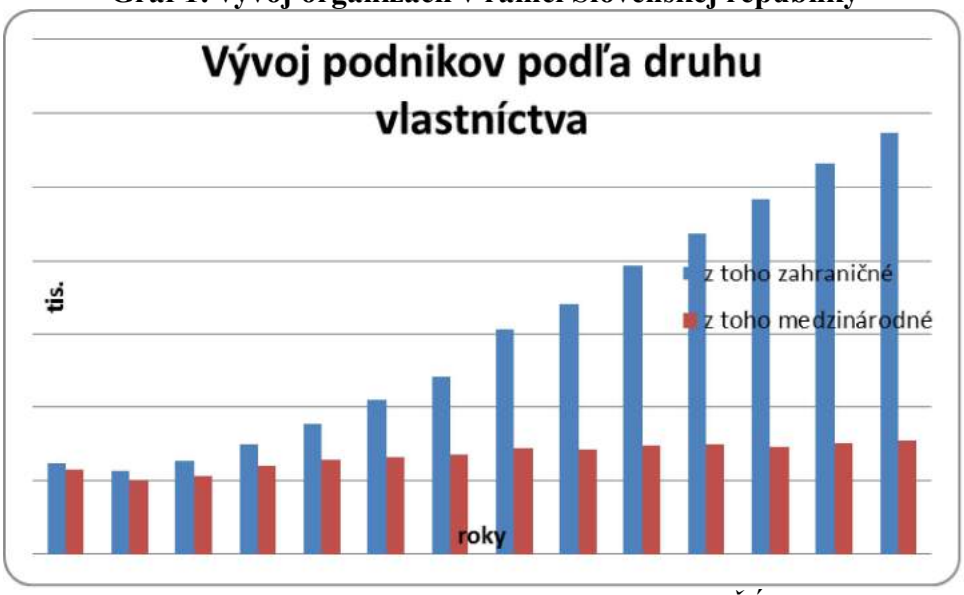

Prameň: vlastné spracovanie na základe údajov zo ŠÚ SR (2015)

Vývoj podniku je zobrazený od rok 2001 do roku 2014. V súčasnosti je nárast po roku 2008 takmer o 50%.

2.1 Plánovanie

Funkcia plánovania je pre organizáciu veľmi dôležitá, pretože uskutočňovaním napĺňa procesy a činnosti, prostredníctvom ktorých si organizácia uvedomuje príležitosť, vytyčuje ciele a poslanie, stanovuje víziu a stratégiu, vypracováva plán.

Plánovanie je východiskovou funkciou riadenia, ktorá ovplyvňuje všetky manažérske funkcie. Rozvoj a zmena stavu a štruktúry v organizáciách sa vykonáva prostredníctvom manažérskej funkcie plánovania.

Postup plánovania podniku tvorí:

- mapa záujmových skupín,

- strategické mapy,
- sústava ukazovateľov operatívnej a strategickej výkonnosti,
- individuálne ciele zamestnancov,
- systém spätnej väzby.

Na interkultúrny aspekt vo funkcii plánovania upozorňujem na záujmové skupiny, ktoré majú kľúčovú podstatu pri postupe plánovania.

Pri plánovaní je nutné prihliadať aj na záujmové skupiny od ktorých závisí prežitie podniku, ich záujmy o podnik môžu byť zhodné alebo nezhodné.

Záujmové skupiny môžeme rozdeliť podľa kontextu spoločensko-zodpovedného podnikania:

- ekonomické: manažéri, zákazníci, dodávatelia, veritelia, investori, ostatní obchodní partneri a iné.
- sociálne: zamestnanci, miestna komunita, občianske združenia, neziskové organizácie, odbory, média a iné.
- environmentálne: verejnosť, neziskové organizácie a vládne inštitúcie.

Podľa vplyvu ich členíme na:

- primárnych: priamo pôsobia na podnik,
- sekundárnych: na činnosť podniku vplývajú nepriamo.

Obrázok 1: Mapa záujmových skupín

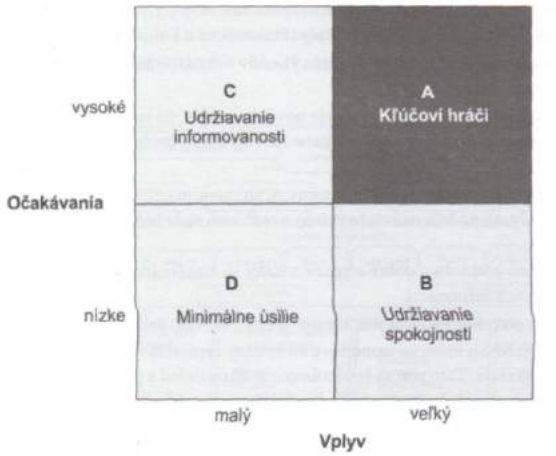

Prameň: KOKAVCOVEJ D. a kol.(2012): Manažment I : ako plánovať, organizovať a rozhodovať : historické a moderné aspekty manažmentu. s. 65

Na obrázku je zobrazená mapa záujmových skupín. Významnú úlohu tvoria a zohrávajú záujmové skupiny a najmä ich zapojenie do riadenia podniku. Podnik pri plánovaní sa musí rozhodnúť do akej miery a ktoré záujmové skupiny zapojí a vytvorí stratégiu pre riadenie vzťahov so záujmovými skupinami. Je dôležité aby podnik dôkladne pripravil plánovanie o záujmových skupinách.

2.2 Organizovanie

V súčasnosti v organizáciách sa preferuje maticová a virtuálna organizačná štruktúra, dôsledkom preferovania projektov v organizácii a flexibilnej forme zamestnávania ľudských zdrojov. Vo virtuálnej organizačnej štruktúre rozhodovanie je na koordinátorovi virtuálneho tímu, ale majú určitú právomoc aj ďalšie podniky a niektoré sú uzlom virtuálneho tímu disponujú informačnými a finančnými zdrojmi.

V súčasnosti vznikajú nové formy organizačných štruktúr v dôsledku združovania podnikov, európskych spoločenstiev a preferovania virtuálnych organizácii sú v popredí

sieťové štruktúry, ktorá je charakteristická pružným usporiadaním a plochou štruktúrou. Organizácie využívajú aj iné formy štruktúr:

- amébu,
- flotilovú,
- orbitálnu,
- fraktálnu.

Sieťová organizačná štruktúra a virtuálna organizácia je najpoužívanejšie pre zahraničné a medzinárodné podniky. Charakter sieťovej štruktúry sa vyznačuje novými zmenami v manažmente: plochou štruktúrou, nepočetné riadiace centrá, decentralizáciou, koordináciou, zmluvnými dohodami, zásadou konkurencie a kooperácie. Efektívnou sieťovej štruktúry je ak malé riadace centrá pochádzajú z iných krajín, čo ovplyvňuje interkultúrny aspekt pri danej funkcii.

Obrázok 2: Sieťová štruktúra

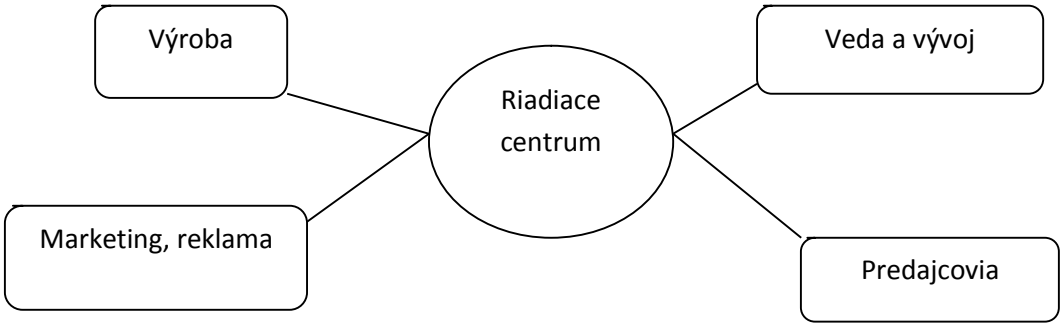

Prameň: vlastné spracovanie

Pri sieťovej organizačnej štruktúre je dôležité zohľadniť interkultúrny aspekt, ktorý na základe zmluvných dôchod, môže vykonávať príslušné činnosti v iných krajinách. Negatíva a pozítíva pre využívanie činností v iných krajinách je z hľadiska právneho systému, vývoja trhu práce, politika zamestnanosti. Pri sieťových štruktúrach je vhodné využiť ak je zložená z améb, ktoré majú podobu meňavky (jednobunkový organizmus bez pevnej štruktúry bunky). Typické je pre ňu, že môže voľne meniť tvar, deliť a opätovne spájať. Pre organizačnú štruktúru je typické že vytvára organizačné jednotky vplyvom vonkajších podmienok, prevláda autonómia, pružnosť, podnikavosť a sebariadenie aby podnik mohol spraviť organizačné zmeny musí spraviť troj-úrovňové analýzy.

Ďalšou efektívnou štruktúrou pre zahraničné a medzinárodné podniky je fraktálna štruktúa. V zmysle THOMASOVEJ E[11]. (2013, s. 150) „fraktálová štruktúra predstavuje otvorený systém skladajúci sa zo samostatne proaktívne konajúcich prvkov – fraktálov, ktorých štruktúra sa opakuje a ktoré sledujú spoločný cieľ. Jednotlivé organizačné jednotky konajú autonómne, organizujú a optimalizujú sa samy a vytvárajú tak vitálnu štruktúru orientovanú na procesy a zákazníka.“

[1] THOMASOVÁ E. (2013): Organizovanie, s. 150.

2.3 Vedenie

Podľa SEDLÁKA M.[2] (2007, s. 270) „Vedenie je proces ovplyvňovania ľudí, v ktorom sa vedúci s využitím svojej moci usiluje o dobrovoľnú a ochotnú účasť podriadených na dosahovaní skupinových cieľov, a tým o uspokojovanie vlastných potrieb."

Aby bola funkcia vedenia plnohodnotná musí obsahovať najmä efektívne prístupy vedenia a vedúceho, komunikácia a motivácia ľudí. Medzi základné prístupy k efektívnemu vedeniu patria:

- vlastností (čŕt) vedúceho,
- správanie a štýly vedenia vedúceho,
- situačné prístupy.

V rámci interkultúrneho aspektu funkcie vedenia sa budem zameriavať na komunikovanie. Polovicu pracovného času strávia manažéri komunikovaným asi 75% svojho času. Komunikácia je charakterizovaná ako proces prenosu informácie od jednej osoby k druhej. Prostriedkom spojenia ľudí aby dosiahli spoločný cieľ organizácie je komunikácia. Základnými podmienkami formálnej a neformálnej komunikácie sú aby v jej procese boli zapojení aspoň dvaja ľudia, predmetom komunikácie je informácia a následne sa uskutoční prenos informácie. Komunikácia v orgnizácii má dva druhy formálnu alebo neformálnu.

Na nasledujúcej tabuľké sú charakterizované idiómy a frázy týkajúce sa chromatických adjektív, ktoré nemajú ekvivalent preklad.

Tabuľka 1: Porovnanie chromatických adjektív v Slovenskom a Čínskom jazyku

Slovenský jazyk	Čínsky jazyk
Je čierny ako kominár. Povolanie kominár v Číne nie je	背黑锅. nosiť čierny wok – nevinný človek, ktorému sa krivdí
Je červený ako cvikla. Cvikla nie je v Číne bežná zelenina	老黄牛. starý žltý býk – skromný a usilovný človek
Má ruky ako rak červené. V čínštine: má ruky ako mrkva červené – od mrázu	绿帽子. zelená čiapka – podobne ako v slovenčine „nasadiť manželovi parohy"

Prameň:vlastné spracovanie na základe; Porovnanie chromatických adjektív v slovenčine a čínštine LIANG CH.(2013).

2.4. Personalistika

Globálna hospodárska kríza spôsobila, že podniky uprednostňujú znižovanie nákladov na vzdelávanie pracovníkov. V súčasnosti je veľkým bohatstvom, keď podnik má vzdelané ľudské zdroje. Vzdelanie predstavuje činnosť pre rozvoj pracovníkov. Je potrebné aby podniky, využili potenciál interkultúrneho aspektu pri rozvoji pracovníkov z hľadiska jazykovej vybavenosti. Hovoriť a myslieť v cudzom jazyku, je jednou z foriem kreatívneho myslenia.

V zmysle VOJTOVIČA S.[3] (2008, s. 11) medzi hlavné personálne činnosti patrí:

- analýza a popis pracovného miesta,
- vyhľadávanie a získavanie pracovníkov,
- výber zamestnancov,
- zamestnávanie a adaptácia vybraných pracovníkov,
- rozvoj pracovníkov,
- vzdelávanie pracovníkov,
- motivácia pracovníkov,

[2] SEDLÁK M. (2007): Manažment, s. 270.
[3] VOJTOVIČ S. (2008): Riadenie personálnych činností v organizácií, s.11.

- hodnotenie pracovného výkonu,
- odmeňovanie pracovníkov,
- sociálna starostlivosť o zamestnancov,
- formovanie zamestnaneckých vzťahov,
- prepúšťanie zamestnancov.

Rozvoj pracovník a jeho kreatívne myslenie je v súčasnosti, veľmi dôležité pre zahraničné a medzinárodné podniky.Cieľom zvyšovania kreativity u človeka nie je aby sa premenil na spisovateľa alebo výtvarníka, ale naopak aby sa zvýšila ľahkosť pri kreatívnom kroku von z tunela – aby to bolo prirodzené. Kreativita je veľmi dôležitá pre život človeka aby nebol obmedzený v súčasnej dobe plnej zmien. Namiesto pravidiel potrebujeme mať schopnosť byť aktívny a reagovať flexibilne a originálne – byť kreatívny. Aby sme boli schopný vidieť za hranice obvyklého myšlienkového tunela, v ktorom sa pohybujeme je nutné rozvíjať a posilňovať kreativitu.

Pri rozvíjaní kreativity sú dôležité kompetencie – postoje, schopnosti a proces. Od každého človeka závisí či bude otvorený novým myšlienkam, ochotný prijať určité riziká z možného odmietnutia a bude dostatočne trpezlivý a vytrvalý.

Ochota niesť riziko, funkčnú flexibilitu, otvorenosť voči zmenám, hrať sa s nápadmi a myšlienkami súvisí s kreatívnym postojom. Prekonanie blokov, prekážok je základom rozvoja kreatívneho postoja, ktorý sa má tri fázy:

- pomenovanie prekážok,
- odstránenie prekážok,
- rozvoj a snaha o elimináciu budúceho výskytu.

Z hľadiska interkultúrneho aspektu je významná prepojenosť funkcie vedenia a personalistiky, v zmysle komunikovania a rozvoja pracovníkov, v konečnej miery má vplyv na kreatívne myslenie.

2.5 Kontrola

Po obsahovej stránke funkcie kontroly je dôležité sledovať nielen uskutočnenie plánov ale aj správnosť vytýčenia. Správnosť stanovených plánov má v kompetencii a zodpovednosti top manažment t. j. nevytvára sa priestor na hodnotenie inými pracovníkmi. V dôsledku globálnej hospodárskej krízy by mali organizácie dbať na sledovanie správnosti vytýčených plánov, lebo len vtedy môže byť organizácia konkurencieschopná.

V zmysle MAJTÁNA M.[4] (2003, s. 282) efektívny kontrolný systém v organizácií musí spĺňať požadované znaky:

- presnosť,
- včasnosť,
- hospodárnosť,
- pružnosť,
- zrozumiteľnosť,
- racionálne kritéria,
- strategické zameranie kontroly,
- zdôrazňovanie výnimiek,
- nápravné pôsobenie.

Interkultúrny aspekt vo funkcii kontrolovanie, je potrebné zohľadňovať pri druhoch klasifikácie kontroly, najmä podľa frekvencie. Podľa používania sa kontrola člení na:

[4] MAJTÁN M. (2003): Manažment, s. 282.

- periodickú,
- neperiodickú.

V zahraničných a medzinárodnych podnikoch sa musí určiť neperiodická kontrola ale najmä jej frekvencia, konkrétne ako často kontrolovať činnosti podniku. Pravidelnosť kontrol ovplyvňuje celkové hodnotenie výkonu v procese kontroly.

3 Zhodnotenie interkultúrneho aspektu v manažérských funkciách

Vo funkcii plánovania som upozorňovala na záujmové skupiny, ktoré z hľadiska kontextu a vplyvu ovplyvňujú riadenie podniku. Značný vplyv na záujmové skupiny má interkuktúrny aspekt z hľadiska iných zviklostí a priameho vplyvu na podnik. Plánovanie je prvotnou manažérskou funkciu a je dôležité brať do úvahy interkultúrny aspekt u kľúčových hráčov pri postupe plánovania.

Zhodnocovať činnosti améb v sieťovej organizačnej štruktúre z hľadiska interkultúrneho, je potrebné z dôsledku charakteru améb, ktoré sa vyznačujú premenlivosti. Vo virtuálnej organizácií môže predstavovať pozitívum a negatívum právny a politický systém a rast ekonomiky danej krajiny.

Prostredníctvom časti manažérskej funkcie vedenia – komunikovania, upozorňujem na interkultúrny aspekt využívania cudzích jazykov v zahraničnom a medzinárodnom podniku. V súvislosti s komunikovaním zohľadňujem interkultúrnosť v personalistike, konkrétne pre rozvoj pracovníkov. Konkurencieschopnosť a efektívnosť podnikov závisí aj od miery kreativity ľudských zdrojov. Jednou z možností rozvoja kreativity u ľudských zdrojov je aktívne používanie cudzích jazykov.

Funkcia kontroly porovnáva plán zo stanovenými cieľmi, v rámci druhov kontroly a interkultúrneho aspektu zohľadňujem periodicitu používania kontroly.

Interkultúrny aspekt v manažérskych funkciách je najmä:

- plánovanie: záujmové skupiny,
- organizovanie: sieťové štruktúry
- vedenie: komunikovanie,
- personalistika: rozvoj pracovníkov,
- kontrola: frekvencia kontrol

4 Záver

V príspevku som upozorňovala na interkúrlny aspekt v manažérskych funkciách. V jednotlivých funkciách som zdôrozňovala vplyv pozitíva a negatíva interkultúrneho aspektu. Po vzniku globálnej hospodárskej krízy zahraničné podnikatelské subjekty majú narastajúcu tendeniu. Pri riadení podniku sa musí zohľadnovať interkúltúny aspekt aby bol podnikatelský subjekt konkurencieschopný a efektívny. V plánovaní sú dôležíte záujmové skupiny, ktoré tvoria postup plánovania a najmä ak majú charakter interkultúrny. Zahraničné podniky v súčasnosti uprednostňujú sieťové štruktúry, ktoré sú charakteristické pre funkciu organizovanie. Pri vedení z hľadiska interkultúrneho je dôležité komunikovanie ale hlavne používanie idiómov a fráz príslušného jazyka. Pozitívna stránka interkultúrnosti je charakteristická pre personálnu činnosť rozvoj pracovníkov, ktorý na základe jazykových kultúr ovplyvňujú kreatívne myslenie. Funkcia kontroly je pre riadenie podniku veľmi dôležité ak má podnik charakter interkultúrny tak to ovplyvňuje frekvenciu kontroly. Príspevkom zdôrazňujem na interkúltúrny aspekt v manažérskych funkciách, na ktorý musí riadenie podniku prihliadať.

Zoznam použitej literatúry

ARMSTRONG, M. (2007). *Řízení lidských zdrojů. Nejnovější trendy a postupy*. Praha: Grada Publishing. 789 s. ISBN 9788024714073.

BILTON, Ch. (2007). *Management and Creativity: From Creative Industries to Creative Management.* Wiley. ISBN 1405119969.

FLORIDA, R. (2005). The flight of the creative class : new global competition for talent. New York: Harper Business. 352 s.

GRZNÁR, M. – ŠINSKÝ, P.- MARSINA, Š.(2011): *Firemné plánovanie.* Bratislava: Sprint dva, 260 s. ISBN 9788089393350.

HOLLÁ, J. (2006). *Interná komunikácia vo firme*. Brno: Computer Press, a.s., 170 s. ISBN 8025112500.

KLOUDOVÁ, J. (2010). *Kreativní ekonomika : [trendy, výzvy, příležitosti]*. Praha: Grada Publishing;Eurokódex. 218 s. ISBN 9788024736082.

KOKAVCOVÁ, D. et al.(2012). *Manažment I : ako plánovať, organizovať a rozhodovať : historické a moderné aspekty manažmentu.* Bratislava: Iura Edition. 157 s. ISBN 9788080785130.

MAJTÁN, M. et al. (2015). *Manažment : prípadové štúdie.* 1. vyd. Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM. 180 s. ISBN 9788022541039.

MAJTÁN, M. (2009). *Manažment.* Bratislava: Sprint dva, 405 s. ISBN 9788089393107.

MAJTÁN, M. a kol.(2003): *Manažment.* Bratislava: Sprint vfra, 429 s. ISBN 8089085172.

MOLNÁR, P. – DUPAĽ, A. (2005). *Manažment inovácií podniku: Manažment výrobkových inovácií v podniku.* Bratislava: Ekonóm. 167 s. ISBN 8022520098.

PORVAZNÍK, J. et al.(2007). *Celostný manažment.* Bratislava: Euro kódex. 539 s. ISBN 9788088931737.

SEDLÁK, M.(2012). *Základy manažmentu*. Vydavateľstvo: Iura Edition. 329 s. ISBN 9788080784553.

SEDLÁK, M.(2007): *Manažment.* Bratislava : Iura Edition, 360 s. ISBN 9788080781330.

SEKOVÁ, M. et al. (2013). *Manažment II : ľudia v organizácii a organizačná kultúra.* Bratislava: IURA Edition. 170 s., ISBN 9788080785116.

SZARKOVÁ, M. et al. (2002). *Komunikácia v manažmente*. 2. vyd. Bratislava: Ekonóm. 197 s.ISBN 8022515857.

THOMASOVÁ, E.(2013). *Organizovanie.* Bratislava: Sprint 2. 320 s. ISBN 9788089393930.

VOJTOVIČ, S. (2011). *Koncepce personálního řízení lidských zdrojů*. Praha: Grada Publishing. 186 s. ISBN 9788024739489.

VOJTOVIČ, S. (2008): *Riadenie personálnych činností v organizácií.* Bratislava: IRIS 2008. 396 s. ISBN 9788089256174.

LIANG CH. (2013): *Porovnanie chromatických adjektív v slovenčine a čínštine* In: Rara Avis 10 [elektronický zdroj]. ISBN 978-80-8105-528-7. Trnava : UCM, 2013. s. 104-119 [CD-ROM]

SLOVAKIA AND INTERNATIONAL CRISIS MANAGEMENT: FOCUS UKRAINE

Samuel Goda

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: samuel.goda@euba.sk

A sustainable and reliable military, civilian and humanitarian crisis management strategy at the national and international level should be one of the most important security and defense-related goals of any country. This chapter first analyzes the conceptual, legal and institutional framework of the Slovak Republic's crisis management strategy at the national level. It then reflects on Slovakia's international engagement within NATO, EU and OSCE-led activities in Ukraine as of 2014
Key words: Crisis management, Slovakia, NATO, EU, OSCE, Ukraine
JEL: F50, F51, F52

1 Introduction

In general, Slovakia uses conventional instruments when dealing with international crisis management situations – civil and military operations and missions, reconstruction and stabilization activities and development and humanitarian aid. It contributes particular specialized capacities to multinational and international missions which when combined with those others provide should lead to greater synergy. From the regional point of view Slovakia is interested in and willing to participate in a wide range of missions, but places particular emphasis on the Balkans, Eastern Europe and Central Asia, in areas such as improving the security situation, preventing conflict, promoting confidence building measures, reconstructing and developing the economy as well as building civil society and the rule of law. Slovakia's most important forms of contribution are the Slovak armed forces, civil experts including diplomats, police and customs forces and last but not least Slovak Official Development Aid programs. Which particular form of engagement is used of course depends on the needs on the ground; however, when combined all these instruments together provide the framework of Slovakia's assets.

2 Overview of Slovak approach to crisis management

The need to address the new security environment was reflected in a number of national security and defense documents. The first conceptual document dealing with security and defense issues was the 1994 Defense Doctrine of the Slovak Republic (Obranná doktrína SR). Of particular importance was the declared aim to transform individual defense into collective defense through participation in the Partnership for Peace program. Despite the emphasis on addressing threats to national security and sovereignty, the defense doctrine declared Slovakia's willingness to participate in international crisis management activities. This was also true of The Fundamental Aims and Principles of the National Security of the Slovak Republic (1996). The fourth principle stated that Slovakia was willing to participate in international organizations to prevent conflict and in peaceful conflict resolution missions and that it was ready to extend its participation in international peace missions.

The 1998 change of government signaled a significant shift in Slovak foreign and security policy. Slovakia not only declared its commitment to joining NATO and EU but also took several steps towards achieving it. The Security Strategy as well as the Defense Strategy and Military Strategy of 2001 reflected both this and the desire to approximate the EU and NATO approach to security thinking. The most fundamental document is the Security Strategy and the Defense and Military Strategies build upon it. The Security Strategy declared once more that Slovakia was committed to the work of the UN and OSCE, including international missions. It also states that the aim is to build a comprehensive national crisis management strategy capable of operating with UN international crisis management. The Defense and Military Strategies also indicate Slovakia's willingness, following in-depth consideration, to participate in international crisis management missions under the command of a coalition of nations, if the EU or NATO should decide not to establish and lead the mission.

In this period, from 1993 to 2003, two important highpoints can be identified in Slovak engagement in international crisis management missions. In March 1999 Slovakia opened up its airspace to NATO as required for airstrikes in Kosovo, at that time part of Yugoslavia. This step was considered to be a sign of commitment to future NATO membership and to follow in the heels of neighboring countries – already NATO member states. The second turning point is considered to be the crisis in Iraq in 2003 and the NATO Prague Summit in the autumn of the previous year. The Prague Summit was important not only because Slovakia was invited to become a full NATO member, but also because it presented Slovakia with the opportunity to choose which areas the Slovak armed forces would specialize in and offer expertise, ultimately sapper activities, protection against WMD, special units and the military police.

The next chapter of the Slovak approach to national and international security came after NATO and EU accession in 2004 when Slovakia adopted a new and updated Security Strategy and an associated Defense Strategy in 2005. Both documents basically reiterate the main ideas of the European Security Strategy, NATO Strategy Concept and post-September 11 developments. Here Slovakia reaffirms it is willing to participate in missions outside national territory under UN, OSCE, NATO or EU mandate and that it will modernize the capacities of the Slovak armed forces to ensure interoperability with NATO and EU. The conceptual aims of modernizing the armed forces and developing defense capacities, including the then current (2006) and future challenges are reflected in Model 2015[1], an updated version of Model 2010. In the context of international crisis management missions Model 2015 suggests that the armed forces should be prepared to participate in at least two simultaneous international crisis management operations; retain a permanent land force of up to 8 per cent for international crisis management operations and that 40 per cent of the forces must have the capacity to be deployed in these operations; ensure the rotation of troops deployed in international crisis management operations after 2010 at the level of battalion, battalion group or an equivalent up to the size of a battalion.[2] The 2013 White Paper on Slovak Defense states, among other things, that the future deployment of the armed forces abroad will involve hybrid methods of war, including conventional and non-conventional methods. Since 2013 the European security environment has changed significantly and this assumption can now be viewed as correct.

In July 2005 the Slovak government approved a very important document – the Concept for the Participation of the Armed Forces of the Slovak Republic in International Crisis Management Missions (Koncepcia účasti ozbrojených síl Slovenskej republiky

[1] "Model 2015: Dlhodobý plán rozvoja Ministerstva obrany s výhľadom do roku 2015," Komunikačný odbor Ministerstva obrany, 2006. [Cited 19.9. 2015]. Available online: http://www.mosr.sk/data/files/834.pdf.
[2] Ibidem.

v operáciách medzinárodného krízového manažmentu). The aim of which is to propose a systematic approach to the military international crisis management. It also tackles the most important financial, operational and managerial issues in crisis management from the national point of view. Hence, it proposes the following procedure for deciding whether to deploy the armed forces in international crisis management missions: early warning; comprehensive expert (political, military, resource, legislative) analysis of the impact of the crisis on Slovakia's interests and obligations and the possibility of engaging the armed forces in crisis resolution; preparing and adopting the Slovak government position in decisions on further crisis solution seeking; presenting the potential engagement of the armed forces in operations to relevant international organizations via the Slovak representatives of these institutions and participation in the decision making processes within these organizations; approval of armed forces participation in line with national legislation and once an international organization has made the decision, to execute the operation and hold a planning conference; operational planning.

The Slovak defense ministry in cooperation with the foreign and finance ministries will submit to the Slovak Security Council and parliament a proposal to authorize the participation of the armed forces in a specific international crisis management operation. Other state administration bodies will also be involved in the drafting process if deemed necessary. The Slovak government and parliament will decide whether to approve participation in accordance with the legislation and on the basis of expert analysis. Moreover, the Concept proposes that a clear crisis management framework should be established so qualified decision making can be undertaken on the operational planning and deployment of the Slovak armed forces in missions abroad.

Since 2012, the Slovak foreign ministry has been mandated to provide a comprehensive annual report on Slovak engagement in complex civil and military activities related to international crisis management so Slovak engagement in missions of this nature can be assessed and analyzed. Currently, three such reports have been produced – from 2012, 2013 and 2014.

3 Ukraine

On the bilateral level, Slovakia continued to support the much needed reforms in Ukraine and contributed various forms of humanitarian assistance. The sharing of know-how and experience on energy, taxes and security sector reform are the key areas in which Slovakia could apply its best practices. P. Poroshenko took the initiative to approach former Slovak prime minister M. Dzurinda and former finance minister I. Mikloš to invite them to become members of a group of international advisors working with the Ukrainian government (I. Mikloš is assisting the ministry of finance on tax reform, decentralization and the reorganization of public finances).

Slovak humanitarian aid (through the foreign, defense, interior and health ministries) reached the sum of around 800,000 EUR for Ukraine in 2014 and this year the figure is around 700,000 EUR. This aid was provided for the needs of the Ukrainian Ministry of Defense.

In addition a total of 100 persons who fought in the ATO (Anti-Terrorist Operation) mission will be located to institutions providing military health services in eastern Slovakia, in the region of Zemplín, as part of their rehabilitation program. Furthermore, so far 126 children evacuated from the occupied areas of the Luhansk and Donetsk regions have stayed in Slovakia for a few weeks for rehabilitation purposes. An extra 70 scholarships, bringing the total to 100, will be provided for Ukrainian students in the 2015/2016 academic year.

Ukraine is also a country of special interest in Slovakia's Official Development Assistance program. In 2014 the Slovak Agency for International Development Cooperation

(SAIDC, a state-funded foreign affairs ministry organization, responsible for managing bilateral and trilateral development projects) had an overall budget of 5,984,864 EUR of which 2,894,394.93 EUR was earmarked for the ODA grants scheme. Two projects to be implemented in Ukraine were awarded funding of a total of 182,861 EUR. In addition, the Slovak foreign ministry's Centre for Experience Transfer in Integration and Reforms implemented four projects with Ukraine. Micro grants of 15,197.87 EUR were provided to Ukraine under the aegis of the Slovak Embassy in Kiev and the Consulate in Uzhhorod. SAIDC also helped provide humanitarian aid to Ukraine totaling 90,000 EUR. Of this, 30,000 EUR was donated to NATO–Ukraine trust funds, especially the NATO–Ukraine Medical Rehabilitation Trust Fund and the Defense Education Enhancement Program (DEEP) Ukraine. Additionally, 20,000 EUR worth of humanitarian aid was donated to train Ukrainian experts in demining.

However, bilaterally, probably the main and most important area of mutual cooperation, not directly a humanitarian aid tool, but very important for Ukraine, was the launch of a mutual project – the reverse gas flow from EU to Ukraine through Slovak territory on September 2, 2014. The Vojany–Uzhhorod pipeline has a capacity of 27 million m3/ day[3].
Slovakia's efforts to support Ukraine at the multilateral level are also important. Slovakia, holding the presidency of the International Visegrad Fund in 2014, put a lot of effort into enhancing cooperation with Ukraine, especially at the V4+Ukraine meeting attended by P. Poroshenko. This regional initiative specifically emphasized Ukrainian energy security.
Nonetheless, the main instrument through which current international crisis management efforts in Ukraine are channeled is the OSCE. OSCE participating states maintain a presence in Ukraine via their Project Coordinator in Ukraine, the Special Monitoring Mission to Ukraine and Observer Mission at the Russian Checkpoints of Gukovo and Donetsk. Furthermore, the OSCE works through the Trilateral Contact Group (TCG). Slovakia firmly supported the establishment of the SMM through the Permanent Representation. However, in practical terms, the support is rather humble compared to that of other countries: it has only seven observers, one of whom works at the checkpoints and the other six in the SMM. At the institutional level Ambassador Marcel Peško performed some very useful managerial and negotiational work when serving as Director of the Office of the Secretary General. In September 2015 he was appointed Director of the Conflict Prevention Center, underlining his excellent professional and diplomatic qualities. In financial terms, in 2014–2015 Slovakia provided the SMM with 10,000 EUR in extra budgetary contributions, 31,791 EUR in assessed contributions and in 2015–2016, 102,093 EUR in assessed contributions.

4 Conclusion

It is evident that Slovakia is willing to contribute its specific expertise of comparative advantage to assist international organizations with their crisis management activities. However, there are limits to this engagement due to the limited financial and personal sources. Also, blame can equally, if not more so, be levelled at several stakeholders for the lack of strategic thinking and management on the national level, most visible in the military engagement. Nonetheless, members of the Slovak armed forces (such as the sapper or demining units and battalions) are considered to be committed and respected contributors to military crisis management activities in various regions. There has been significant improvement in civilian expertise; however, this should be further developed especially within the EU and OSCE. In our opinion, Slovakia has great potential and high quality personnel that can be deployed in civilian missions.

3 "Vďaka reverznému toku plynu zo Slovenska prežila Ukrajina uplynulú zimu," Úrad vlády Slovenskej republiky, September 10, 2015. [Cited 19. 9. 2015]. Available online: http://www.vlada.gov.sk/vdaka-reverznemu-toku-plynu-zo-slovenska-prezila-ukrajina-uplynulu-zimu/.

References

ČECH, Ľ. 2008: Contribution of Slovak Republic in to Functioning of International Crisis Management. ' In *Politické vedy.* 9:3-4, pp. 163-172

GODA, S. ed. 2015: In search for greater V4 engagement in international relations. Bratislava: RC SFPA, 2005. 68 s. ISBN 978-80-968155-8-6

GODA, S. ed. 2015: Slovakia and international crisis management. In *In search for greater V4 engagement in international relations*. Bratislava: RC SFPA, 2005. s. 40-51. ISBN 978-80-968155-8-6

UŠIAK, J. 2013. *Security and Strategic Culture of the Visegrad Group Countries.* Banská Bystrica: Matej Bel University, 2013. 200 s. ISBN 978-80-557-0515-6

UŠIAK, J. 2013. *Security Policy of the Slovak Republic - Development, Cornerstone and Implications.* Praha: Professional Publishing, 2013. 102 s. ISBN 978-80-7431-123-9

UŠIAK, J., IVANČÍK, R. 2014. Economy and Defence in the NATO Member States. In ECONOMIC ANNALS – XXI, roč. 19, č. 7-8(2)/2014, ISSN 1728-6220, s. 8-12. (SCOPUS)

AKTUÁLNE TRENDY V LETECKEJ DOPRAVE

Martin Grančay

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: martin_grancay@yahoo.com

Cieľom predkladaného príspevku je na báze súčasného diania v leteckej doprave vymedziť a analyzovať základné aktuálne trendy v odvetví. Stručne sú prezentované základne trendy na prelome tisícročia. Ako nové trendy identifikujeme prechod k multilaterálnej liberalizácii, ale aj návrat protekcionizmu, zvýšený dôraz na bezpečnosť, dominanciu internetu a nástup mobilných aplikácií, prechod na nové modely podnikania, oddelenú cenotvorbu doplnkových služieb, zintenzívnenie konsolidácie aerolínií, dôraz na environmentálnu zodpovednosť a dominanciu Ázie.[1]
Kľúčové slová: letecká doprava, trendy, liberalizácia, regulácia, konsolidácia aerolínií

The goal of the present paper is to identify and analyze the current trends in global air transportation. "Old" trends from the 1990s and early 2000s are presented. "New" trends are identified. These include multilateral liberalization, but also the return of protectionism, higher importance of safety and security, dominance of internet sales and introduction of mobile technologies, adopting new business and pricing models, intensification of airline consolidation, increased environmental accountability and supremacy of Asian airlines.
Key words: air transportation, trends, liberalization, regulation, consolidation of airlines
JEL: L93

1 Úvod

Napriek tomu, že letecká doprava predstavuje jedno z najvýznamnejších odvetví svetového hospodárstva, vo vedeckej literatúre sú jej ekonomické implikácie zanedbávané. Venuje sa jej jediný karentovaný časopis (Journal of Air Transport Management). Aj keď vo svete existujú k ekonomike leteckej dopravy viaceré renomované publikácie,[2] v podmienkach Českej a Slovenskej republiky výber prakticky neexistuje.[3] Navyše, letecká doprava je mimoriadne dynamická a zmeny, ktorými prechádza za jeden rok, sú v porovnaní s medziročnými zmenami pred niekoľkými desaťročiami akcelerované.

Megatrendom začiatku 21. storočia v leteckej doprave sa venoval autor tejto state v jednej zo svojich predchádzajúcich publikácií.[4] Ako vyplynie z predkladaného textu, za šesť

[1] Článok bol spracovaný v rámci projektu KEGA 017EU-4/2015 „Tvorba modernej učebnice svetovej ekonomiky s dôrazom na aplikáciu vedomostí v praxi a riešenie problémov," riešeného na Fakulte medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave v rokoch 2015 a 2016.
[2] Najpoužívanejšie z nich sú: DOGANIS, R. (2009): Flying Off Course: Airline Economics and Marketing; DOGANIS, R. (2006): Airline Business; HANLON, P. (2007): Global Airlines: Competition in a Transnational Industry; HOLLOWAY, S. (2008): Straight ad Level – Practical Airline Economics.
[3] Prakticky jedinou komplexnou publikáciou je PRUŠA, J. a kol. (2008): Svet leteckej dopravy.
[4] GRANČAY, M. (2009): Letecká doprava – megatrendy 2020.

rokov od vydania článku sa podmienky vo svete zmenili – význam niektorých trendov stúpol, iných oslabil a objavili sa aj viaceré nové. Cieľom predkladaného článku je preto na báze súčasného diania v leteckej doprave vymedziť a analyzovať základné aktuálne trendy v odvetví. Autor pritom vychádza z odbornej leteckej literatúry vo forme článkov z vedeckých časopisov a špecializovaných periodík.

Stať je členená do štyroch častí. Po krátkom úvode druhá časť stručne zhŕňa základné trendy konca 20. a začiatku 21. storočia v leteckej doprave. Kľúčovou je tretia časť, ktorá sa venuje aktuálnym trendom a zmenám, ku ktorým prišlo v odvetví za uplynulých päť rokov. Štvrtá časť predstavuje záver.

2 Trendy v leteckej doprave na prelome storočí

Leteckú dopravu možno bez zveličenia prehlásiť za jedno z najvýznamnejších a najviac sa meniacich hospodárskych odvetví 20. storočia. Prešla od prvých pokusov o let stroja ťažšieho ako vzduch cez prvý úspešný let bratov Wrightovcov v roku 1903, prvé hromadné nasadenie lietadiel v prvej svetovej vojne, v roku 1949 vstúpila lietadlami de Havilland Comet do prúdovej éry, a dnes ju technologicky najlepšie demonštrujú moderné dvojposchodové Airbusy A380 a prvé lietadlá z kompozitných materiálov Boeing 787 a Airbus 350. Z hľadiska organizácie bola v prvých rokoch úplne neregulovaná. Prvým dokumentom upravujúcim poskytovanie medzinárodných leteckých služieb bola Parížska konvencia z r. 1919, neskôr nahradená Dohovorom o medzinárodnom civilnom letectve prijatým v roku 1944 na Chicagskej konferencii.[5] Z ekonomických a politicko-vojenských dôvodov sa letecká doprava postupne stala silno protekcionistickým sektorom. K zmene prišlo v roku 1978 dereguláciou vnútorného trhu v USA a začiatkom 90. rokov 20. storočia dereguláciou vnútorného trhu Európskej únie. V 90. rokoch sa začala systematickejšie liberalizovať medzinárodná letecká doprava vo vybraných regiónoch sveta.

Na konci 20. storočia charakterizoval leteckú dopravu stále pomerne silný protekcionizus, významné postavenie národných sieťových dopravcov, dominancia predaja prostredníctvom „kamenných pobočiek“ a služby „all inclusive“, keď v jednej cene za letenku bola zahrnutá nielen samotná preprava osoby, ale aj preprava batožiny, občerstvenie na palube a pod. Radikálne zmeny sa udiali na začiatku 21. storočia, a to predovšetkým v súvislosti s procesmi liberalizácie a deregulácie v USA a EÚ, ktoré umožnili rýchly vzostup nízkonákladových dopravcov.[6] Kým v lete 2002 tvorili nízkonákladoví dopravcovia iba 8,5 % ponuky letov v Európskej únii,[7] v roku 2008 to bolo už 34,1 %[8] a dnes 45 %.[9] Podľa počtu prepravených pasažierov sú podľa údajov za rok 2014 Southwest Airlines druhými, Ryanair šiestymi a Easyjet ôsmymi najväčšími aerolíniami sveta.[10] V štatistikách pasažierov na medzinárodných letoch sú Ryanair a Easyjet dokonca svetoví lídri.[11] Ich príťažlivosť pre pasažierov je založená na nízkej cene leteniek. Jej dosiahnutie umožňuje predovšetkým orientácia iba na základný prepravný produkt, organizovanie siete na báze point-to-point systému, využívanie lacných sekundárnych letísk, harmonizácia lietadlovej flotily, vyššia vyťaženosť lietadiel, minimalizácia distribučných nákladov (internetový predaj pomocou vlastných webstránok) a spoplatnenie služieb sprevádzajúcich základný produkt.[12]

---

[5] ICAO. (1944): Convention on International Civil Aviation.

[6] Za „ikonických“ nízkonákladových dopravcov, ktorí významnou mierou prispeli k spusteniu procesu zmien, sa považujú Southwest Airlines v USA a Ryanair v Európe. Ázijskí nízkonákladoví dopravcovia, ako napríklad Air Asia, vstúpili na trh až neskôr.

[7] DOGANIS, R. (2006): The Airline Business, s. 162.

[8] EURÓPSKA KOMISIA. (2009): Analyses of the European Air Transport Market – Annual Report 2008, s. 47.

[9] MARELLO, P. (2015): What is the Future of the Low-Cost Market in Europe?

[10] ECONOMIST. (2015): The World’s Largest Airlines – Domestic Bliss.

[11] Tamtiež.

[12] CENTO, A. (2009): The Airline Industry – Challenges in the 21st Century, s. 19-21.

Začiatok 21. storočia bol preto charakteristický najmä liberalizáciou bilaterálnych leteckých služieb, dereguláciou, vzostupom nízkonákladových dopravcov, zmenou distribučných kanálov v prospech internetu, volatilitou cien ropy a postupným presunom ťažiska leteckej dopravy do ázijsko-pacifického regiónu. Všetky tieto trendy postupom času silneli a postupne sa k nim začali pridávať prechod od bilateralizmu k multilateralizmu, konsolidácia aerolínií mergermi a vstupom do globálnych aliancií, prechod na nové modely podnikania, rýchly rast regionálnej leteckej dopravy, dôraz na environmentálnu zodpovednosť a absolútna dominancia integrátorov v nákladnej leteckej doprave.[13]

3 Aktuálne trendy v leteckej doprave

Dynamika vývoja leteckej dopravy vedie k tomu, že niektoré trendy pretrvávajú a akcelerujú, kým iné zanikajú. Koncom 70. rokov 20. storočia sa zdalo, že letecká doprava nezadržateľne smeruje do nadzvukovej éry. Postupne sa však ukázalo, že na Concorde a Tupolev Tu-144 nijaké iné lietadlá nenadviažu a od roku 2003 sa nadzvukové lety v civilnej osobnej doprave neuskutočňujú. Aj v súčasnosti mnohé trendy – ako napríklad význam internetu či konsolidácia aerolínií – akcelerujú. Existujú však aj trendy, ktorých význam upadá: zatiaľ čo v uplynulých desaťročiach sa ako jednoznačný trend javila liberalizácia, posledné roky naznačujú aj návrat protekcionizmu, i keď v podstatne inej miere ako predtým.

3.1 Prechod k multilaterálnej liberalizácii

Do 70. rokov 20. storočia bola liberalizácia v medzinárodnej leteckej doprave skôr výnimkou ako pravidlom. K zmene prišlo v roku 1978 v súvislosti s nástupom Jimmyho Cartera do prezidentského úradu v USA. Uzavrela sa prvá dohoda typu „Open Market" s Holandskom a v roku 1992 aj dohoda typu „Open Skies". Prvým významným uplatnením princípu multilaterálnej liberalizácie bol podpis Dohody o otvorenom nebi v roku 2008 medzi USA a vtedajšími 27 členskými štátmi EÚ.

Aj keď väčšina dohôd o leteckej doprave vo svete je bilaterálna, význam multilaterálnej liberalizácie sa postupne zvyšuje. V máji 2009 podpísali členské štáty zoskupenia ASEAN[14] Multilaterálnu dohodu o leteckej doprave, ktorá všetkým dezignovaným aerolíniám členských štátov umožňuje prevádzkovať neobmedzený počet letov medzi hlavnými mestami štátov ASEAN. Ďalšie multilaterálne liberalizačné dohody podpísala aj Európska únia – s Kanadou, Brazíliou a inými štátmi.[15] Tento trend by sa v súvislosti s novou leteckou stratégiou mal zvýšiť. Európska komisia navrhuje podpis dohody o leteckej doprave medzi EÚ a ASEAN.[16] Predstavovala by prvú leteckú dohodu podpísanú medzi dvomi integračnými zoskupeniami a mohla by byť začiatkom novej éry sprehľadnenia a zjednodušenia globálnych leteckých vzťahov.

3.2 Návrat protekcionizmu

Liberalizačné procesy v USA a v Európskej únii boli sprevádzané intenzívnou deregulá ciou. Zdalo sa, že oba procesy sú nezvratné a budú úspešne pokračovať. Po globálnej hospodárskej kríze 2008-2009 sa však objavili prvé náznaky zvrátenia trendu. Tie vyvrcholili v roku 2015, keď americké aerolínie Delta, United a American s podporou niektorých európskych leteckých spoločností požiadali vládu USA o zastavenie expanzie tzv. „aerolínií zo Zálivu"[17] a znovuotvorenie bilaterálnych dohôd o leteckej doprave so Spojenými

[13] Pozri GRANČAY, M. (2009): Letecká doprava – megatrendy 2020.
[14] Brunej, Filipíny, Indonézia, Kambodža, Laos, Malajzia, Mjanmar, Singapur, Thajsko, Vietnam.
[15] Zaujímavú štúdiu ich dopadov možno nájsť v CHRISTIDIS, P. (2015): Four shades of Open Skies: European Union and Four Main External Partners.
[16] MOORES, V. (2015): Europe Adopts New Aviation Strategy.
[17] Ide predovšetkým o Emirates, Etihad a Qatar Airways.

arabskými emirátmi a Katarom. Hlavným argumentom sú údajné „neférové konkurenčné praktiky“ týchto aerolínií, ako napríklad vládne subvencie a pod. Je zrejmé, že v tomto prípade pôjde o dlhodobú diskusiu, ktorej výsledok nie je vopred jasný. Ak americké aerolínie uspejú, opätovne sa zvýši stupeň protekcionizmu v medzinárodnej leteckej doprave, a to nielen na linkách medzi USA a Blízkym východom. Postupne môže prísť k domino efektu. Európska únia síce do tohto procesu nie je priamo zapojená, avšak komisárka pre dopravu Violeta Bulc vo svojom vystúpení z decembra 2015 jasne naznačila, že Európska komisia zvažuje „nové opatrenia proti neférovým praktikám“.[18]

Problémom sa v tomto prípade nejavia skutočné „neférové praktiky“ blízkovýchodných aerolínií, ale fakt, že vďaka konsolidácii aerolínií (bod 3.7 tohto článku) sa znížil počet veľkých aerolínií v USA a EÚ, a tým sa zvýšila ich sila. Tú sa teraz snažia použiť na lobing proti zahraničnej konkurencii.[19]

3.3 Zvýšený dôraz na bezpečnosť

Pod vplyvom teroristických útokov z 11. 9. 2001 sa výrazne zmenila bezpečnostná situácia vo svete. To sa dotklo predovšetkým leteckej dopravy, ktorej pasažieri musia čeliť čoraz komplexnejším kontrolám. Novým faktorom bolo aj „zmiznutie“ letu malajzijských aerolínií MH370 z 8. 3. 2014. Bezpečnostné opatrenia sú odvtedy integrálnou súčasťou každej stratégie rozvoja leteckej dopravy. Aj keď jednoznačne deklarovaným cieľom zo strany Európskej komisie aj americkej vlády je ich zjednodušenie, výsledky dodnes nebadať. Dá sa preto očakávať, že v najbližšom desaťročí bude vývoj a zavádzanie bezpečnostných opatrení novej generácie jeden z najvýznamnejších trendov.

3.4 Dominancia internetu a nástup mobilných aplikácií

Internet bol dôležitým faktorom rýchleho rozvoja nízkonákladových dopravcov. V súčasnosti ide o najvýznamnejší marketingový aj odbytový kanál väčšiny svetových aerolínií, ktorý umožňuje znižovanie cien leteniek na jednej strane a zvyšovanie ziskov aerolínií na strane druhej.

Významným trendom súčasnosti je nástup mobilných aplikácií. Očakáva sa, že v roku 2016 bude predaj cez mobilné aplikácie predstavovať vyše 10-percentný podiel na celkových tržbách aerolínií.[20]

3.5 Prechod na nové modely podnikania

Tradične sa aerolínie členili na klasické sieťové, nízkonákladové a charterové.[21] V poslednom desaťročí prichádza postupne k približovaniu jednotlivých modelov. Jednými z hlavných čŕt sieťových aerolínií zvykli byť poskytovanie „all inclusive“ služieb a prevádzka obchodného modelu „hub and spoke“ založeného na prepojení liniek prostredníctvom uzlových letísk. Nízkonákladové aerolínie mali v základnej cene iba samotný let (bez batožiny a stravovania) a prevádzkovali letecké spojenia z bodu do bodu bez možnosti automatických transferov. V súčasnosti sa modely aerolínií hybridizujú. Sieťové aerolínie ponúkajú čoraz väčšie množstvo letov z bodu do bodu a obmedzujú ponuku služieb zahrnutých v základnej cene letenky. V USA je už štandard, že batožina nie je zahrnutá v cene letenky. Icelandair neponúka v cene letenky nijaké občerstvenie. Naopak, mnohé

[18] MOORES, V. (2015): Europe Adopts New Aviation Strategy.

[19] Problém je, samozrejme, komplexný. Kým štáty na Blízkom východe podporujú svoje aerolínie, v USA a EÚ sú tieto považované za vhodný zdroj rôznych druhov príjmov do štátneho rozpočtu (odletové taxy, dane na letecké palivo a pod.). Na druhej strane, v USA existuje systém riadenej reštrukturalizácie, ktorá umožňuje zadlženým aerolíniám odpísať svoje dlhy. Blízkovýchodné aerolínie tvrdia, že ide o nepovolenú štátnu pomoc, a teda obracajú argument amerických aerolínií voči nim samotným.

[20] O’BRIEN, B. (2014): Mobility Trends in the Air Industry 2014.

[21] DOGANIS, R. (2006): The Airline Business, s. 282-5.

nízkonákladové aerolínie začali ponúkať automatické transfery a ďalšie služby v základnej cene. Príkladom nízkonákladových aerolínií prevádzkujúcich systém „hub and spoke“ môžu byť Vueling či Norwegian. Norwegian je priekopníkom aj z toho dôvodu, že ako jedna z mála aerolínií na svete na palube poskytuje zdarma pripojenie wifi.

Ďalším rozdielom medzi dvomi základnými modelmi bola dĺžka prevádzkovaných letov. Nízkonákladové aerolínie sa sústredili výlučne krátke a stredné trate, dlhé trate boli doménou klasických sieťových aerolínií. To sa zmenilo založením AirAsia X v roku 2007 a neskorším vstupom Norwegian na trh dlhých letov.[22] Do budúcnosti je zrejmé, že príde k ešte väčšiemu miešaniu modelov, prípadne k vzniku úplne nových.

Tabuľka 1: Prehľad trendov v leteckej doprave

Trendy v 90. r. 20. storočia	*Trendy začiatku 21. storočia*	*Súčasné trendy*
Začiatky bilaterálnej liberalizácie	Akcelerácia bilaterálnej liberalizácie	Prechod k multilaterálnej liberalizácii
Silné postavenie sieťových dopravcov	Rýchly rast nízkonákladových dopravcov	Nové modely podnikania
Predaj cez kamenné pobočky	Nástup internetu	Dominancia internetu a nástup mobilných aplikácií
Cena „all inclusive“	Cena podľa typu dopravcu	Oddelená cenotvorba služieb
Dominancia severoatlantického regiónu	Nástup ázijsko-pacifického regiónu	Dominancia Ázie
	Konsolidácia aerolínií	Zintenzívnenie konsolidácie
	Dôraz na bezpečnosť	Zvýšený dôraz na bezpečnosť
		Dôraz na environmentálnu zodpovednosť
		Návrat protekcionizmu (?)

Prameň: Vlastné spracovanie.

3.6 Oddelená cenotvorba služieb

Zatiaľ čo v minulosti bolo štandardom v leteckej doprave zahrnutie všetkých služieb do jednej tzv. globálnej ceny, v uplynulom desaťročí prišlo u väčšiny aerolínií k rozčleneniu produktu aerolínií na súbor služieb, z ktorých mnohé sú samostatne spoplatňované. Ide o služby ako preprava batožiny, prednostná rezervácia sedadla v lietadle, občerstvenie na palube, u niektorých aerolínií aj používanie palubného zábavného systému či check-in na letisku. Príjmy z týchto služieb nadobúdajú čoraz väčší význam a odhady na rok 2015 očakávajú ich výšku približne 60 miliárd USD.[23] Kým v roku 2010 predstavovali 4,8 %

[22] Je pritom nutné uznať, že cenový rozdiel medzi nízkonákladovými a sieťovými aerolíniami je v prípade dlhých letov menší ako u krátkych a stredných letov.

[23] 60 % z tejto sumy predstavujú voliteľné služby, ktorých príklady sme vymenovali v texte. Asi 40 % sú ďalšie aktivity aerolínií, ako napríklad predaj vernostných míľ partnerom, provízie za hotelové rezervácie cez webstránky aerolínií a i. Štatistiky pre neamerické aerolínie za rok 2015 vyzerajú nasledovne: 30 % poplatky za

všetkých príjmov aerolínií, v roku 2015 je to už 7,8 % a trend je naďalej rastúci. Nevyužitý potenciál existuje predovšetkým v Ázii, Afrike a Latinskej Amerike.

Separátnou otázkou je fakt, do akej miery sú pasažieri ochotní akceptovať takéto samostatné spoplatňovanie služieb. Marketingovou stratégiou aerolínií je prezentovať ho ako výhodu pre zákazníka, nakoľko môže získať úsporu kúpou iba samostatnej dopravnej služby bez akýchkoľvek doplnkových služieb. Nedávny výskum ukázal, že mnohé z poplatkov dosahujú iba nízky stupeň využívanosti pasažiermi. Ako najakceptovanejšie boli označené poplatok za batožinu a provízia aerolínie za parkovanie na letisku.[24]

3.7 Zintenzívnenie konsolidácie aerolínií

Konsolidácia aerolínií úzko súvisela s akceleráciou liberalizácie leteckého trhu v 90. rokoch. Ako nekonkurencieschopné v nových podmienkach zanikli dovtedy najvýznamnejšie svetové aerolínie PanAm a TransWorld Airways. Na americkom trhu ako najsilnejšom svetovom trhu leteckej dopravy sa vytvorilo 6 dominantných hráčov: Delta, Northwest, United, Continental, American a US Airways. Po kríze leteckej dopravy v nadväznosti na teroristické útoky na New York sa v USA začala nová vlna konsolidácie. V roku 2009 sa zlúčili aerolínie Delta a Northwest, v roku 2010 United a Continental a v roku 2013 American a US Airways.

V Európe zvolili aerolínie inú taktiku, keď aj po fúziách prevádzkujú lety pod vlastným menom. Príkladom môže byť Air France-KLM (2004), kúpa Austrian Airlines Lufthansou (2009) alebo fúzia British Airways a Iberie (2010).

V súčasnosti sa zdá, že najväčšie aerolínie v Európe a USA sú konsolidované. To však neplatí o menších aerolíniách. Otázna zostáva napríklad budúcnosť škandinávskych SAS alebo írskej spoločnosti Aer Lingus. S konsolidáciou je úzko spojená aj téma zoskupovania sa aerolínií v globálnych alianciách Star Alliance, Sky Team a oneworld. Dlhodobé názory odborníkov o tom, že blízkovýchodné aerolínie budú popri alianciách samostatnou silou, sa nepotvrdili, keď v roku 2013 vstúpili Qatar Airways do oneworld, a Emirates začali uzatvárať čoraz viac partnerstiev, z ktorých najvýznamnejšie je partnerstvo s Qantas na tzv. „klokanej linke“ do Austrálie. Samostatnú stratégiu zvolili Etihad Airways, ktoré budujú širokú sieť vlastníctvom prepojených partnerstiev – vlastnia 49 % Air Serbia, 49 % Alitalie, 40 % Air Seychelles, 29 % Air Berlin a podiely majú aj v iných aerolíniách.

3.8 Dôraz na environmentálnu zodpovednosť

Letecká doprava je často považovaná za jedného z najväčších znečisťovateľov ovzdušia, a to aj napriek tomu, že jej podiel na globálnych emisiách CO_2 je necelých 5 %.[25] V období od 1960 do 2000 sa spotreba paliva u lietadiel zlepšila o 55 %.[26] Najmodernejšie dnešné lietadlá, ako napríklad Airbus 380, uvádzajú spotrebu 3 litre/pasažier/100 km. Napriek týmto pokrokom si samotné aerolínie uvedomujú svoj dopad na životné prostredie a prostredníctvom organizácie ICAO sa zaviazali znížiť do roku 2050 emisie o 50 %

---

batožinu, 15 % palubný predaj (občerstvenie, duty free), 15 % predaj vernostných míľ, 15 % provízie za rezervácie hotelov, prenájmu automobilov a predaj poistenia, 25 % ďalšie služby.
IDEAWORKS – CARTRAWLER, (2015): Airline ancillary revenue projected to be $59.2 billion worldwide in 2015.

[24] O’CONNELL, J. F. – WARNOCK-SMITH, D. (2013): An investigation into traveler preferences and acceptance levels of airline ancillary revenues, s. 12.

[25] ECONOMIST. (2013): A Business Traveller’s Footprint.

[26] Uvedená štatistika porovnáva najmodernejšie lietadlo z roku 1960 (Boeing 707) s najmodernejším lietadlom v roku 2000 (Boeing 777).
PEETERS, P.M. – MIDDEL, J. – HOOLHORST, A. (2005): Fuel Efficiency of Commercial Aircraft: An Overview of Historical and Future Trends, s. 18.

v porovnaní s rokom 2005.[27] Rovnako tak sa pravidelne uskutočňuje testovanie rôznych druhov biopalív v letovej prevádzke.

Emisie v leteckej doprave v súčasnosti nie je sú regulované nijakými medzinárodnými záväzkami. V roku 2012 navrhla Európska komisia zahrnúť leteckú dopravu do svojho systému obchodovania s emisiami, avšak po negatívnych reakciách zo zahraničia – predovšetkým USA, ktoré zakázali svojim aerolíniám zapojiť sa do tohto systému, Ruska a Číny – od tohto plánu upustila. Dá sa ale očakávať, že v budúcnosti, aj v súlade s trendmi v ostatných hospodárskych odvetviach, sa environmentálna zodpovednosť dostane do popredia.

3.9 Dominancia Ázie

Azda najciteľnejším trendom v leteckej doprave v poslednom desaťročí je presun ťažiska do Ázie. Rozmach leteckej dopravy v Ázii súvisí s tamojším rýchlym hospodárskym rastom a rozširovaním strednej triedy, s nástupom nízkonákladových dopravcov (ako napr. Cebu Pacific alebo Air Asia) a s rastom blízkovýchodných aerolínií. Kľúčovým je predovšetkým čínsky trh. V aktuálnom zozname desiatich najväčších aerolínií sveta podľa počtu prepravených pasažierov sú už 3 ázijské – China Southern, China Eastern a Air China.[28] Veľkosť trhu leteckej dopravy v Číne dnes dosahuje 50 % trhu USA, pričom v roku 2000 bol tento pomer 9 %.[29] Rýchlo rastú aj letecké trhy Indie, Indonézie či Filipín.

Tieto trendy sú zohľadnené vo víziách rozvoja leteckého trhu v budúcnosti, ktoré vydávajú napríklad Airbus a Boeing ako najväčší výrobcovia lietadiel. Airbus predpokladá, že do roku 2034 budú rásť výkony leteckej dopravy v ázijsko-pacifickom regióne priemerným ročným tempom 5,7 %. Vnútorný letecký trh Číny vzrastie 3,8-násobne a stane sa najväčším na svete. Zmena v Indii bude dokonca takmer 6-násobná. To spôsobí, že do ázijsko-pacifického regiónu bude v najbližších 20 rokoch smerovať 39 % nových lietadiel.[30] Očakávania Boeingu sú podobné.

4 Záver

Predkladaný článok sa venoval vymedzeniu základných trendov v súčasnej leteckej doprave. Stručne ukázal, ako sa menili podmienky v leteckej doprave v uplynulých dvoch desaťročiach a identifikoval najvýznamnejšie aktuálne trendy: prechod k multilaterálnej liberalizácii, ale aj návrat protekcionizmu, zvýšený dôraz na bezpečnosť, dominanciu internetu a nástup mobilných aplikácií, prechod na nové modely podnikania, oddelenú cenotvorbu doplnkových služieb, zintenzívnenie konsolidácie aerolínií, dôraz na environmentálnu zodpovednosť a dominanciu Ázie.

Pochopiteľne, vymedziť možno aj mnohé ďalšie trendy. Spomeňme liberalizáciu poskytovania leteckých navigačných služieb, snahy o defragmentáciu členenia leteckého priestoru, ktorého súčasná podoba vedie len v Európskej únii k nákladom vo výške 5 miliárd eur ročne,[31] väčší dôraz na dodržiavanie pracovných a sociálnych štandardov[32] a pod. Iba

[27] AGD GROUP. (2015): About Aviation Global Deal Group.
[28] ECONOMIST. (2015): The World's Largest Airlines – Domestic Bliss.
[29] WORLD BANK. (2015): Air Transport, Passengers Carried.
[30] AIRBUS. (2015): Global Market Forecast: Flying by Numbers 2015-2034.
[31] MOORES, V. (2015): Europe Adopts New Aviation Strategy.
Letecký priestor je rozčlenený na vojenskú a civilnú časť, pričom civilné časti sú následne rozdelené do ďalších blokov, ktoré nemajú priestorovú logiku, ale sledujú hranice štátov. Z tohto dôvodu pri lete z bodu A do bodu B takmer nikdy nie je možné použiť najkratšiu trasu, tzv. ortodrómu. To prináša uvedené finančné, ale aj environmentálne náklady. V Európskej únii je reforma usporiadania leteckého priestoru integrálnou súčasťou projektu Jednotného európskeho neba.

budúcnosť ukáže, ktoré z uvedených trendov sa ujmú a ktoré, naopak, sa ukážu byť slepou uličkou.

Zoznam použitej literatúry

AGD GROUP. (2015): About Aviation Global Deal Group. [online]. In: *AFDGroup.org*. [Citované 19. 12. 2015.] Dostupné na internete: http://www.agdgroup.org/.

AIRBUS. (2015): *Global Market Forecast: Flying by Numbers 2015-2034*. Airbus: Blagnac, 2015.

CENTO, A. (2009): *The Airline Industry – Challenges in the 21st Century.* Heidelberg: Physica-Verlag, 2009. ISBN 978-3-7908-2087-4.

CHRISTIDIS, P. (2015): Four shades of Open Skies: European Union and Four Main External Partners. In: *Journal of Transport Geography*, 2015, in press, doi:10.1016/j.jtrangeo.2015.04.005.

DOGANIS, R. (2006): *Airline Business*. Abingdon: Routledge, 2006. ISBN 9-78-0-415-34615-3.

DOGANIS, R. (2009): *Flying Off Course: Airline Economics and Marketing*. Abingdon: Routledge, 2009. ISBN 978-0-415-44737-9.

ECONOMIST. (2013): A Business Traveller's Footprint. [online]. In: *The Economist*, 28. 1. 2013. [Citované 19. 12. 2015.] Dostupné na internete: http://www.economist.com/blogs/gulliver/2013/01/airline-emissions.

ECONOMIST. (2015): The World's Largest Airlines – Domestic Bliss. [online]. In: *The Economist*, 24. 6. 2015. [Citované 13. 12. 2015.] Dostupné na internete: http://www.economist.com/blogs/gulliver/2015/06/worlds-largest-airlines.

EURÓPSKA KOMISIA. (2009): *Analyses of the European Air Transport Market – Annual Report 2008*. Brusel: Európska komisia, 2009. TREN/05/MD/S07.74176.

GRANČAY, M. (2009): Letecká doprava – megatrendy 2020. In: *Medzinárodné vzťahy / Journal of International Relations*, 2009, roč. 7, č. 1, s. 40-48.

HANLON, P. (2007): *Global Airlines: Competition in a Transnational Industry.* Oxford: Butterworth-Heinemann, 2007. ISBN 978-0-7506-6439-4.

HOLLOWAY, S. (2008): *Straight and Level – Practical Airline Economics.* Aldershot: Ashgate, 2008. ISBN 978-0-7546-7258-6.

ICAO. (1944): *Convention on International Civil Aviation*. Chicago: ICAO, 1944.

[32] Štáty chcú zabrániť vzniku modelu tzv. „flag of convenience", ktorý funguje v námornej doprave a vďaka ktorému môžu byť plavidlá registrované a prevádzkované pod vlajkou štátu, kde reálne nepôsobia. Typickými príkladmi v námornej doprave sú Libéria, Panama a pod.

IDEAWORKS – CARTRAWLER, (2015): Airline ancillary revenue projected to be $59.2 billion worldwide in 2015. [online]. In: *Idea Works Company*, 11/ 2015. [Citované 19. 12. 2015.] Dostupné na internete: http://www.ideaworkscompany.com/wp-content/uploads/2015/11/Press-Release-103-Global-Estimate.pdf.

MARELLO, P. (2015): What is the Future of the Low-Cost Market in Europe? [online]. In: *Routes Online*, 23. 4. 2015. [Citované 13. 12. 2015.] Dostupné na internete: http://www.routesonline.com/news/29/breaking-news/248455/what-is-the-future-of-the-low-cost-market-in-europe/.

MOORES, V. (2015): Europe Adopts New Aviation Strategy. [online]. In: *Air Transport World*, 7. 12. 2015. [Citované 13. 12. 2015.] Dostupné na internete: http://atwonline.com/government-affairs/europe-adopts-new-aviation-strategy.

O'BRIEN, B. (2014): Mobility Trends in the Air Industry 2014. [online]. In: *Cisco Blogs*, 28. 3. 2014. [Citované 13. 12. 2015.] Dostupné na internete: http://blogs.cisco.com/wireless/mobility-trends-in-the-air-industry-2014.

O'CONNELL, J. F. – WARNOCK-SMITH, D. (2013): An investigation into traveler preferences and acceptance levels of airline ancillary revenues. In: *Journal of Air Transport Management*, 2013, č. 33, s. 12-21.

PEETERS, P.M. – MIDDEL, J. – HOOLHORST, A. (2005): *Fuel Efficiency of Commercial Aircraft: An Overview of Historical and Future Trends*. Ede: Peeters Advies, 2005. NLR-CR-2005-669.

PRUŠA, J. a kol. (2008): *Svet leteckej dopravy*. Praha: Galileo CEE ČR, 2008. ISBN 978-80-8073-938-6.

WORLD BANK. (2015): Air Transport, Passengers Carried. [online]. In: *World Bank Data*. [Citované 19. 12. 2015.] Dostupné na internete: http://data.worldbank.org/indicator/IS.AIR.PSGR.

DOBEHNÚ CHUDOBNÉ KRAJINY ÚROVŇOU PRÍJMU BOHATÉ KRAJINY?

Martin Grešš

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: martin.gress@euba.sk

Príspevok vznikol v rámci grantu KEGA „Tvorba modernej učebnice svetovej ekonomiky s dôrazom na aplikáciu vedomostí v praxi a riešenie problémov“, č. 017EU-4/2015.Cieľom príspevku je na základe minulej a súčasnej úrovne HDP p. c. v parite kúpnej sily a na základe využitia jednoduchého a zloženého úrokovania určiť, v akom dlhom časovom období sú nízkopríjmové krajiny schopné dosiahnuť úroveň HDP p.c. v parite kúpnej sily v stálych medzinárodných dolároch 2011 vysokopríjmových krajín. Z hľadiska uvedeného cieľa si kladieme dve otázky: 1. Za aké dlhé časové obdobie dosiahnu chudobnejšie krajiny súčasný životný štandard bohatších krajín v prípade nulového rastu bohatších krajín?; 2. Za aké dlhé časové obdobie dosiahnu chudobnejšie krajiny budúci životný štandard bohatších krajín? Konštatujeme, že na základe vývoja v rokoch 2001-2014 môžeme v priebehu 26 rokov očakávať dobehnutie budúceho príjmu vysokopríjmových krajín zo strany krajín s vyšším stredným príjmom.
Kľúčové slová: bohaté krajiny, HDP p.c., chudobné krajiny, životný štandard

Contribution originated as part of a grant KEGA "Creation of a modern textbook of world economy with an emphasis on practical application of knowledge and problem solving", no. 017EU-4 / 2015.The aim of the paper is, based on past and current levels of GDP p. c. in purchasing power parity and with the use of simple and compound interest, to determine in what time period are low-income countries able to achieve the level of GDP p.c. in purchasing power parity in constant 2011 international dollars of high-income countries. We ask two questions: 1. In what time period will poorer countries reach current standard of living of the richer countries in the case of zero growth in richer countries?; 2. In what time period will poorer countries reach the future living standards of richer countries? We note that, on the basis of developments in the years 2001-2014, in 26 year supper middle income countries will reach expected future income of high-income countries.
Key words: rich countries, GDP p.c., poor countries, living standards
JEL:F63, O47

1 Úvod

V posledných dekádach 20. storočia ako aj začiatkom 21. storočia dochádza postupne k otváraniu nožníc medzi chudobnými a bohatými nielen na makroekonomickej úrovni, ale aj na mikroekonomickej úrovni. Podľa posledných štatistík vlastní 1 % svetovej populácie majetok, ktorý sa rovná hodnote majetku takmer 50 % svetovej populácie. Príjmová nerovnosť a chudoba sa tak stali jedným z globálnych problémov, ktorým musí ľudstvo na

začiatku 21. storočia čeliť napriek tomu, že aj v najchudobnejších regiónoch sveta dochádza k postupnému ekonomickému rastu a k rastu životného štandardu.

Keďže životný štandard je vo veľkej miere determinovaný úrovňou rastu a produktivity, môžeme si položiť otázku, či sú chudobnejšie krajiny schopné dostihnúť úroveň bohatších krajín. Podľa Thirlwalla[1] existujú tri možnosti ako môže dôjsť k takémuto efektu dobehnutia:

- Ak berieme do úvahy technológiu ako verejný statok, pre danú úroveň investícií do technológií je schopná chudobná krajina dosiahnuť oveľa vyššiu návratnosť, pretože nemala žiadne náklady na vývoj technológie.
- Proces rozvoja je charakterizovaný presunom zdrojov z nízko produktívneho poľnohospodárstva do vysoko produktívneho priemyslu a služieb. Ceterisparibus, tento presun by mal viesť ku konvergencii medzi chudobnými a bohatými krajinami, pretože takýto presun zdrojov je väčší v chudobnejších krajinách.
- Neoklasická teória rastu predikuje konvergenciu na základe predpokladu klesajúcich výnosov kapitálu. Bohatšie krajiny, kde je vyššia vybavenosť kapitálom per capita, budú mať nižšiu produktivitu kapitálu ako chudobnejšie krajiny, v ktorých je vybavenosť kapitálom oveľa nižšia. Rovnaký objem úspor a investícií v chudobnejších krajinách by tak mal viesť k rýchlejšiemu ekonomickému rastu ako v bohatších krajinách.

Predchádzajúce formulácie vedú k záveru, že na ich základe sú chudobné krajiny schopné dosahovať vyššie prírastky ekonomického rastu ako bohatšie krajiny, čo by malo nevyhnutne viesť ku konvergencii. Z hľadiska efektu dobehnutia bohatších krajín úrovňou príjmu chudobnejšími krajinami sú zaujímavé práce Baumola, Zinda, Dowricka a Pritchetta.

Baumol[2]poukázal na silnú inverznú koreláciu medzi úrovňou produktivity krajiny a jej priemerným rastom produktivity v prípade priemyselných krajín ako aj krajín so strednou úrovňou rozvoja, na druhej strane však nenašiel koreláciu v prípade chudobných krajín. Zind[3] sa zameral na skupinu 89 rozvojových krajín s výsledkom určitej konvergencie v prípade krajín, ktoré mali ročný per capita príjem vyšší ako 800 USD. Dowrick[4] naopak poukázal na rast divergencie v životnej úrovni medzi 113 krajinami. Pritchett[5] prišiel k podobnému výsledku ako Dowrick v prípade vzorky 117 krajín v období 1960-1988.

Cieľom príspevku je na základe minulej a súčasnej úrovne HDP p. c. v parite kúpnej sily a na základe využitia jednoduchého a zloženého úrokovania určiť, v akom dlhom časovom období sú nízkopríjmové krajiny schopné dosiahnuť úroveň HDP p.c. v parite kúpnej sily v stálych medzinárodných dolároch 2011 vysokopríjmových krajín.

Z hľadiska uvedeného cieľa si kladieme dve otázky:

1. Za aké dlhé časové obdobie dosiahnu chudobnejšie krajiny **súčasný** životný štandard bohatších krajín v prípade nulového ekonomického rastu bohatších krajín?
2. Za aké dlhé časové obdobie dosiahnu chudobnejšie krajiny **budúci** životný štandard bohatších krajín?

[1] THIRLWALL, A. P. (2011): Economics of development: Theory and evidence. Ninth edition, s. 64.
[2] BAUMOL, W. J. (1986): Productivity growth, convergence and welfare: What the long-run data show, s. 1072-1085.
[3] ZIND, R. G. (1991): Income convergence and divergence within and between LDC Groups, s. 719-727.
[4] DOWRICK, S. (1992): Technological catch-up and diverging incomes: Patterns of economic growth 1960-1988, s. 600-610.
[5] PRITCHETT, L. (1997): Divergence, Big time, s. 3-17.

2 Metodológia

Základom pre použite dát bola online databáza Svetovej banky[6]. V príspevku využívame ako hlavný ukazovateľ porovnania jednotlivých skupín krajín podľa výšky príjmu rast HDP p.c. v parite kúpnej sily v stálych medzinárodných dolároch 2011. Medzinárodný dolár má rovnakú kúpnu silu ako americký dolár v USA. HDP v parite kúpnej sily je definovaný ako súhrn hrubej pridanej hodnoty všetkých rezidentských výrobcov v ekonomike plus tovarové dane mínus subvencie nezahrnuté v hodnote tovarov. Do úvahy neberie tiež degradáciu prírodných zdrojov. Vzhľadom k dostupnosti údajov v databáze, sme pri analýze vychádzali z údajov zahŕňajúcich obdobie rokov 1990 – 2014.V rámci jednotlivých skupín krajín uvažujeme so šiestimi skupinami ako uvádza tabuľka 1.

Tabuľka 1: Prehľad skupín krajín

Kód	*Názov*	*Definícia*
OEC	OECD	Vysoko príjmové členské krajiny OECD
HIC	Krajiny s vysokým príjmom	Krajiny s výškou HND p. c. v roku 2014 na úrovni 12 736 USD a viac
MIC	Krajiny so stredným príjmom	Krajiny s výškou HND p. c. v roku 2014 na úrovni 1 046 – 12 735 USD
UMC	Krajiny s vyšším stredným príjmom	Krajiny s výškou HND p. c. v roku 2014 na úrovni 4 126 – 12 735 USD
LMC	Krajiny s nižším stredným príjmom	Krajiny s výškou HND p. c. v roku 2014 na úrovni 1 046 – 4 125 USD
LIC	Krajiny s nízkym príjmom	Krajiny s výškou HND p. c. v roku 2014 na úrovni 1 045 USD a menej

Prameň: WORLD BANK (2015): World Development Indicators.

V rámci analýzy a na zodpovedanie otázok formulovaných v úvode príspevku využívame dva vzorce z finančnej matematiky:

$$S_b = P_{ch}(1+r)^n \tag{1}$$

$$S_b(1+r_b)^n = P_{ch}(1+r_{ch})^n \tag{2}$$

kde S_b je súčasná hodnota HDP p. c. pre OEC/HIC krajiny, P_{ch} je súčasná hodnota HDP p. c. pre MIC, UMC, LMC a LIC krajiny, r je miera rastu a n počet rokov.

Po úpravách (1) a (2) a pre vyjadrenie n dostávame rovnice:

$$n = \frac{log(S_b/P_{ch})}{log(1+r)} \tag{3}$$

$$n = \frac{log(S_b/P_{ch})}{log(1+r_{ch}) - log(1+r_b)} \tag{4}$$

[6] WORLD BANK (2015): World Development Indicators.

V rámci analýzy uvažujeme s dvomi scenármi vývoja. Prvý scenár analyzuje dobu dobehnutia v prípade poslednej známej hodnoty HDP p. c., tzn. za rok 2014 a priemernú mieru rastu jednotlivých skupín krajín za celé sledované obdobie, t. j. 1991-2014. V prípade druhého scenára analyzujeme rozdiely v efekte dobiehania medzi dvomi časovými obdobiami: 1991-2000, pričom súčasnou hodnotou je úroveň HDP p. c. v roku 2000 a 2001-2014, pričom ako súčasnú hodnotu HDP p. c. berieme do úvahy hodnotu z roku 2014. V rámci oboch scenárov odpovedáme na obe otázky formulované v úvode príspevku, tzn. uvažujeme s dobehnutím súčasnej životnej úrovne bohatých krajín (otázka 1) a s dobehnutím budúcej životnej úrovne bohatých krajín (otázka 2).

Do úvahy berieme dve skupiny bohatších krajín tak ako je uvedené v tabuľke 1. Prvou skupinou sú vysokopríjmové krajiny OECD (OEC) a druhou skupinou sú krajiny s vysokým príjmom podľa definície Svetovej banky (HIC). Poznamenávame, že v prípade druhej skupiny krajín sa nachádzajú v tejto skupine aj krajiny, ktoré sú považované za rozvojové, napriek tomu majú v niektorých prípadoch HDP p. c. vyššie ako niektoré krajiny OECD.

Graf 1: Vývoj medziročnej miery ekonomického rastu, v %

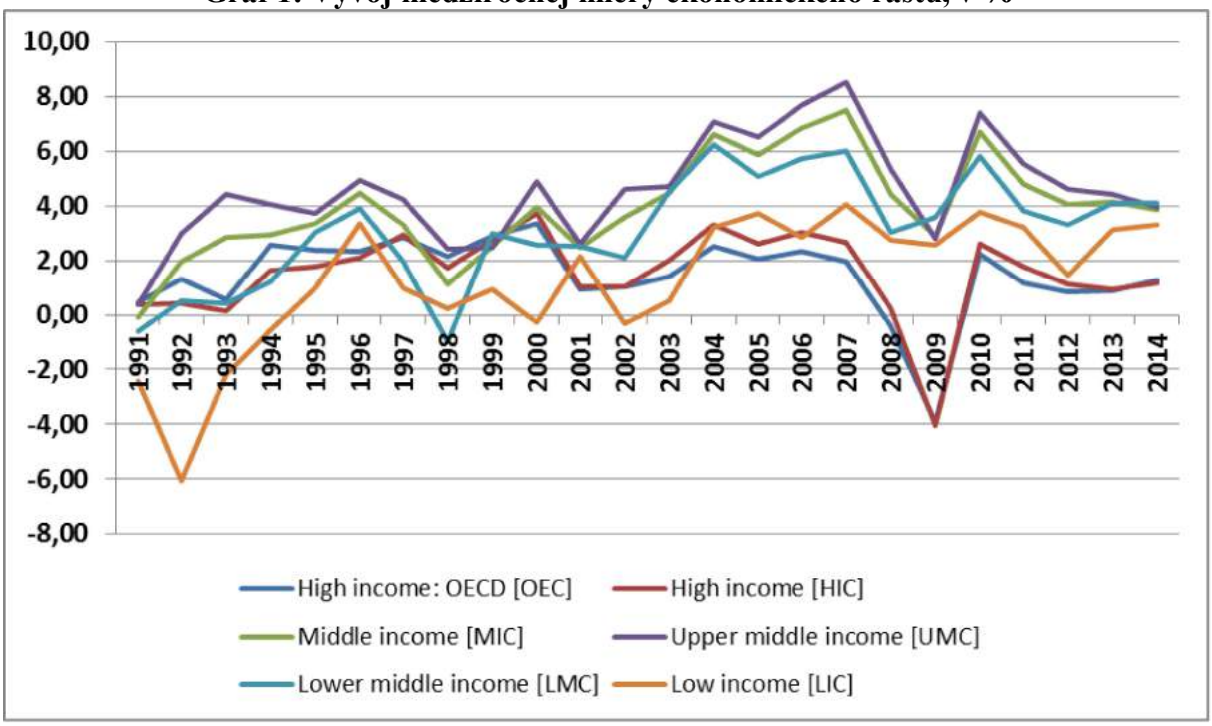

Pozn.: Vlastné výpočty.

Prameň: WORLD BANK (2015): World Development Indicators.

Graf 1 ukazuje medziročnú zmenu miery ekonomického rastu vo všetkých sledovaných skupinách krajín. V 90. rokoch je možné pozorovať výrazný pokles ekonomík v skupine nízkopríjmových krajín, kde prepad dosiahol v roku 1992 úroveň -6 %. Na druhej strane počas krízového obdobia 2008-2009 dosiahli výrazný pokles najmä ekonomiky členských krajín OECD ako aj ekonomiky skupiny krajín s vysokým príjmom, pričom v uvedenom období stredne príjmové a nízkopríjmové ekonomiky dosiahli ekonomický rast na úrovni 2 – 5 %. Pri pohľade na graf 2 je možné pozorovať v 90. rokoch pravdepodobnú divergenciu nízkopríjmových krajín voči ostatným skupinám krajín. Na druhej strane, vývoj v prvej dekáde 21. storočia naznačuje možnú konvergenciu nízkopríjmových krajín s vysokopríjmovými, keďže od roku 2007 dochádza v tejto skupine k oveľa vyššej miere rastu ako v prípade vysokopríjmových ekonomík. Podobný vývoj pozorujeme aj v prípade stredne

príjmových krajín, kde miera rastu bola v uvedenom období ešte vyššia, pričom vyššie prírastky boli zaznamenané počas celého obdobia prvej dekády 21. storočia, od roku 2000.

3 Výsledky a diskusia

V príspevku analyzujeme dva scenáre možného dobehnutia úrovne životného štandardu vysokopríjmových skupín (OEC a HIC) zo strany stredne príjmových a nízkopríjmových skupín (MIC: UMC, LMC a LIC).

Tabuľka 2: Scenár 1

OEC				
Skupina	*HDP p.c. (PPP), 2014*	*Priemerný rast HDP p.c. (PPP) 1991-2014*	*Počet rokov pre súčasnú hodnotu HDP pri nulovom raste OEC*	*Počet rokov pre budúcu hodnotu HDP*
OEC	41 035,17	1,46	-	-
MIC:	9 329,35	3,94	38,28	61,26
UMC	13 718,52	4,60	***24,34***	***35,92***
LMC	5 752,04	3,13	63,77	120,57
LIC	1 516,97	1,31	253,85	**-2 166,08**
HIC				
Skupina	*HDP p.c. (PPP), 2014*	*Priemerný rast HDP p.c. (PPP) 1991-2014*	*Počet rokov pre súčasnú hodnotu HDP pri nulovom raste HIC*	*Počet rokov pre budúcu hodnotu HDP*
HIC	38 719,70	1,54	-	-
MIC:	9 329,35	3,94	36,78	60,85
UMC	13 718,52	4,60	***23,05***	***34,92***
LMC	5 752,04	3,13	61,89	122,95
LIC	1 516,97	1,31	249,38	**-1 402,13**

Prameň: WORLD BANK (2015): World Development Indicators.

Tabuľka 2 ukazuje výsledky analýzy pre prvý scenár, v ktorom uvažujeme so súčasnou hodnotou HDP p. c. z roku 2014 (posledný údaj, ktorý bol v rámci databázy Svetovej banky k dispozícii) a s priemernou mierou ekonomického rastu v jednotlivých skupinách krajín podľa výšky príjmu za celé sledované obdobie 1991-2014. Už z pohľadu na stĺpec 3 (Priemerný rast HDP p.c. (PPP) 1991-2014) je zrejmé, že v prípade najchudobnejších krajín nie je možné hovoriť o konvergencii, keďže priemerná miera rastu v týchto krajinách je nižšia v oboch prípadoch – aj pri porovnaní s krajinami OEC, aj pri porovnaní s krajinami HIC. Kým v prvom prípade je nižšia o 0,15 %, v druhom prípade je tento rozdiel 0,24 %. V konečnom výsledku tak pozorujeme, že v prípade otázky 1 aj otázky 2 je, z hľadiska dobehnutia príjmu skupín OEC a HIC, na tom najlepšie skupina krajín UMC, ktorá v období 1991-2014 dosahovala priemerný ročný rast na úrovni 4,6 %, čo bol viac ako trojnásobný rast v porovnaní s OEC a takmer trojnásobný rast v porovnaní s HIC. V prípade tejto skupiny

krajín by tak dobehnutie súčasnej úrovne príjmu OEC trvalo približne 24 rokov a úrovne súčasného príjmu HIC 23 rokov. Efekt dobehnutia sa však predĺži v prípade odpovede na otázku 2, kde dobehnutie budúceho príjmu OEC krajín by trvalo UMC krajinám takmer 36 rokov a budúceho príjmu HIC krajín 35 rokov. V prípade LMC krajín je počet rokov dobehnutia skupiny OEC aj HIC a ich súčasnej aj budúcej hodnoty približne 3-násobný v porovnaní s UMC krajinami. Z tabuľky 2 je zrejmé, že vzhľadom na hodnoty priemerného ekonomického rastu v skupine LIC nie je možno hovoriť v prípade otázky 2 o konvergencii medzi touto skupinou krajín a krajinami OEC a HIC. V prípade otázky 1 (predpoklad nulového rastu ekonomík OEC a HIC) je možné dosiahnuť konvergenciu. V prípade dosiahnutia súčasnej úrovne príjmu OEC by efekt dobehnutia trval krajinám LIC takmer 254 rokov, v prípade dobehnutia HIC by to bolo takmer 250 rokov. Z teoretického hľadiska by sme mohli konštatovať, že v priebehu nasledujúcich troch storočí môže dôjsť ku konvergencii medzi OEC/HIC krajinami na jednej strane a LIC krajinami na druhej strane. Z praktického hľadiska však nie je pravdepodobné, že by krajiny OEC/HIC v nasledujúcich 250 rokov nedosiahli žiadny ekonomický rast a preto môžeme konštatovať, že efekt dobehnutia budúceho príjmu krajín OEC/HIC zo strany krajín LIC v dlhodobom horizonte nie je reálny, naopak, je pravdepodobné, že dôjde k ďalšej divergencii medzi týmito skupinami krajín.

V prípade druhého scenára – porovnania úrovne efektu dobehnutia za dve obdobia 1991-2000 a 2001-2014 –sú výsledky efektu dobehnutia krajín OEC a HIC zhrnuté v tabuľkách 3 (dobehnutie krajín OEC) a 4 (dobehnutie krajín HIC).

Tabuľka 3: Scenár 2 pre OEC

1991-2000				
Skupina	*HDP p.c. (PPP), 2000*	*Priemerný rast HDP p.c. (PPP) 1991-2000*	*Počet rokov pre súčasnú hodnotu HDP pri nulovom raste OEC*	*Počet rokov pre budúcu hodnotu HDP*
OEC	35 678,68	2,09	-	-
MIC:	4 797,14	2,64	76,99	370,01
UMC	6 562,70	3,46	***49,78***	***126,62***
LMC	3 198,88	1,51	161,34	**-423,79**
LIC	1 060,64	-0,50	**-705,93**	**-137,23**
2001-2014				
Skupina	*HDP p.c. (PPP), 2014*	*Priemerný rast HDP p.c. (PPP) 2001-2014*	*Počet rokov pre súčasnú hodnotu HDP pri nulovom raste OEC*	*Počet rokov pre budúcu hodnotu HDP*
OEC	41 035,17	1,02	-	-
MIC:	9 329,35	4,88	31,11	39,50
UMC	13 718,52	5,42	***20,75***	***25,67***
LMC	5 752,04	4,29	46,80	61,65
LIC	1 516,97	2,60	128,66	212,51

Prameň: WORLD BANK (2015): World Development Indicators.

Tabuľka 3 ukazuje rozdiely v efekte dobehnutia medzi dvomi sledovanými obdobiami pre krajiny OEC. V tabuľke je viditeľný výrazný posun v efekte dobehnutia zo strany krajín LIC. Kým v 90. rokoch 20. storočia dosahovali tieto krajiny v priemere negatívny ročný ekonomický rast, nie je možné hovoriť o ich konvergencii k úrovni príjmu krajín OEC dokonca ani v prípade počtu rokov potrebných pre dosiahnutie súčasnej hodnoty príjmu OEC krajín pri nulovom raste OEC krajín. Druhou skupinou krajín sú krajiny LMC, ktoré by síce dosiahli konvergenciu v prípade nulového rastu OEC krajín za približne 161 rokov, na druhej strane však vidíme rast divergencie v prípade dosiahnutia budúcej hodnoty príjmu OEC krajín vzhľadom k nižšej miere priemerného rastu v LMC krajinách voči OEC krajinám. Na druhej strane, môžeme konštatovať, že v týchto dvoch skupinách krajín došlo k výraznému zlepšeniu v období na začiatku 21. storočia (2001-2014). Priemerný ročný rast v LIC krajinách dosiahol úroveň 2,6 %, v prípade LMC krajín bol rast na úrovni 4,29 %. Pozorujeme tak teoretickú konvergenciu v prípade dobehnutia tak súčasnej hodnoty ako aj budúcej hodnoty príjmu OEC krajín zo strán LIC aj LMC. Vzhľadom k úrovni priemerného rastu ako aj výšky príjmu za rok 2014, je teoreticky možné, že krajiny LIC dobehnú príjem krajín OEC za približne 212,5 roka a krajiny LMC za 62 rokov. Opäť s najlepším výsledkom je skupina UMC krajín, kde je možné očakávať reálnu konvergenciu k budúcej úrovni príjmu OEC krajín v priebehu nasledujúcich 26 rokov, tzn. v priebehu prvej polovice 21. storočia. Samozrejme, za predpokladu zachovania súčasnej priemernej úrovne rastu tak v OEC ako aj v UMC krajinách.

Tabuľka 4: Scenár 2 pre HIC

1991-2000				
Skupina	*HDP p.c. (PPP), 2000*	*Priemerný rast HDP p.c. (PPP) 1991-2000*	*Počet rokov pre súčasnú hodnotu HDP pri nulovom raste HIC*	*Počet rokov pre budúcu hodnotu HDP*
HIC	31 990,63	1,76	-	-
MIC:	4 797,14	2,64	72,80	219,39
UMC	6 562,70	3,46	***46,57***	***95,44***
LMC	3 198,88	1,51	154,04	**-934,05**
LIC	1 060,64	-0,50	**-684,02**	**-152,12**
2001-2014				
Skupina	*HDP p.c. (PPP), 2014*	*Priemerný rast HDP p.c. (PPP) 2001-2014*	*Počet rokov pre súčasnú hodnotu HDP pri nulovom raste HIC*	*Počet rokov pre budúcu hodnotu HDP*
HIC	38 719,70	1,39	-	-
MIC:	9 329,35	4,88	29,89	42,07
UMC	13 718,52	5,42	***19,65***	***26,60***
LMC	5 752,04	4,29	45,41	67,62
LIC	1 516,97	2,60	126,39	273,56

Prameň: WORLD BANK (2015): World Development Indicators.

Podobný vývoj ako pre OEC je možné pozorovať aj pre skupinu krajín HIC, pričom rozdiel v počte rokov pre efekt dobehnutia je spôsobený rôznou úrovňou priemerného ekonomického rastu v OEC a HIC. Napriek tomu, že v krajinách HIC došlo v rokoch 2001-2014 k rýchlejšiemu priemernému ekonomickému rastu ako v krajinách OEC, čo by naznačovalo, že efekt dobehnutia príjmu HIC krajín zo strany MIC a LIC krajín bude trvať kratšie, je to pravda len v prípade nulového priemerného rastu OEC a HIC krajín (otázka 1), kde môžeme pozorovať kratšie obdobie dobiehania krajín HIC o približne 1-2 roky ako v prípade OEC krajín. Na druhej strane, vzhľadom na rozdiely vo výške príjmov medzi OEC a HIC pozorujeme dlhšie časové obdobie v prípade HIC krajín. LIC krajiny napr. dobehnú budúcu úroveň príjmu OEC krajín v priebehu 212,5 roka, no v prípade HIC krajín to bude trvať až 273,5 roka.

4 Záver

V príspevku sme analyzovali efekt dobehnutia príjmu vysokopríjmových krajín krajinami stredne a nízkopríjmovými. V prípade vysokopríjmových krajín sme uvažovali s dvomi skupinami: členské krajiny OECD a vysokopríjmové krajiny podľa definície Svetovej banky. Na základe využitia vzorcov z finančnej matematiky sme analyzovali dva hlavné scenáre a pokúsili sme sa odpovedať na dve otázky. Prvý scenár analyzoval možnosť dobehnutia príjmu vysokopríjmových krajín zo strany stredne a nízkopríjmových krajín na základe údajov o súčasnej hodnote HDP p. c. PPP v roku 2014 a údajov o priemernom ekonomickom raste za obdobie rokov 1991-2014 pre jednotlivé skupiny krajín. Na základe analýzy konštatujeme, že z hľadiska dosiahnutia súčasnej hodnoty príjmu vysokopríjmových krajín sú na tom najlepšie krajiny s vyšším stredným príjmom, kde sa pohybuje čas od 23 rokov pre dosiahnutie príjmu HIC krajín po 24,3 roka pre OEC krajiny. V prípade LIC krajín je nereálne očakávať dobehnutie príjmov OEC aj HIC krajín, keďže obdobie sa pohybuje na úrovni 250 rokov, pričom predpokladáme nulový ekonomický rast v OEC a HIC krajinách. V prípade dobehnutia budúcej úrovne príjmu OEC a HIC krajín môžeme v prípade LIC krajín hovoriť o divergencii, keďže priemerný ekonomický rast v LIC krajinách bol nižší ako v OEC a HIC krajinách v uvedenom období.

Oveľa lepšia situácia v prípade LIC krajín je však v prípade čiastkového obdobia vývoja 2001-2014, kedy môžeme hovoriť o potenciálnej konvergencii pre všetky skupiny nižšie príjmových krajín, aj keď otázkou zostáva, či bude prakticky možné dosiahnuť budúcu úroveň príjmu OEC a HIC krajín, keďže pri súčasnom vývoji je obdobie dobehnutia na úrovni 212,5 roka pre OEC a 273,5 roka pre HIC.

Z hľadiska reálnosti je možné v priebehu nasledujúcich troch dekád a pri nezmenenom súčasnom vývoji očakávať dobehnutie súčasnej aj budúcej hodnoty príjmu OEC a HIC krajín zo strany UMC krajín (pre OEC krajiny 26 rokov pre dosiahnutie ich budúcej úrovne príjmu a pre HIC krajiny v priebehu 27 rokov).

Zoznam použitej literatúry

BAUMOL, W. J. (1986): Productivitygrowth, convergence and welfare: Whatthelong-run data show. In: *American EconomicReview*, 1986, roč. 76, č. 5, s. 1072-1085.

DOWRICK, S. (1992): Technologicalcatch-up and divergingincomes: Patterns of economicgrowth 1960-1988. In: *TheEconomicJournal*, 1992, roč. 102, č. 412, s. 600-610.

PRITCHETT, L. (1997): Divergence, Big time. In: *TheJournal of EconomicPerspectives*, 1997, roč. 11, č. 3, s. 3-17.

THIRLWALL, A. P. (2011): *Economics of development: Theory and evidence. Ninthedition.* New York: PalgraveMacmillan, 2011. ISBN 978-0-230-22229-8.

WORLD BANK (2015): WorldDevelopmentIndicators. [online]. Dostupné na internete: http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators.

ZIND, R. G. (1991): Incomeconvergence and divergencewithin and between LDC Groups. In: *WorldDevelopment*, 1991, roč. 19, č. 6, s. 719-727.

ANTARKTICKÝ ZMLUVNÝ SYSTÉM VO VZŤAHU K MEDZINÁRODNÉMU PRÁVU ŽIVOTNÉHO PROSTREDIA

Dorota Harakaľová

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: dorota.harakalova@gmail.com

V čase uzavretia Zmluvy o Antarktíde sa zmluvné strany sústredili skôr na využívanie antarktických zdrojov, samotná Zmluva nekladie dôraz na ochranu životného prostredia. Preto museli byť prijaté ďalšie nástroje, ktoré sa však sústredili na ochranu jednotlivých zložiek životného prostredia a nie na ochranu životného prostredia ako celku - Dohodnuté opatrenia na ochranu fauny a flóry (1964), Dohovor o zachovaní antarktických tuleňov (1972) a Dohovor o zachovaní antarktických morských živých zdrojov (1980). Článok analyzuje spomínané medzinárodné dohovory ako súčasti Antarktického zmluvného systému.
Kľúčové slová: Antarktída, ochrana životného prostredia, CCAS, CCAMLR

At the time of conclusion of the Antarctic Treaty, the Parties focused more on the use of Antarctic resources; the Treaty itself does not place emphasis on environmental protection. Therefore other instruments had to be adopted, which focused on the protection of individual components of the environment and not on the environmental protection as a whole – Agreed Measures for the Conservation of Antarctic Fauna and Flora (1964), the Convention on the Conservation of Antarctic Seals (1972) and the Convention on the Conservation of Antarctic Marine Living Resources (1980). The article analyzes above mentioned international conventions as part of the Antarctic Treaty system.
Key words: Antarctica, environmental protection, CCAS, CCAMLR
JEL: K32, K33

1 Úvod

Ochrana životného prostredia Antarktídy je jednou zo súčastí medzinárodného práva životného prostredia. Rozvoj tohto odvetvia nastal v 60. a 70. rokoch minulého storočia, kedy do popredia začali vystupovať ekologické problémy globálneho rozsahu, ako napríklad nárast objemu skleníkových plynov v atmosfére, stenčovanie ozónovej vrstvy a následné globálne otepľovanie, strata biodiverzity a pod. „Medzinárodné právo životného prostredia je súborom zásad, inštitútov a pravidiel medzinárodného práva, ktoré regulujú ochranu životného prostredia v celosvetovom i regionálnom meradle a v kozmickom priestore.“[1]

Zmluva o Antarktíde prijatá v roku 1959 odzrkadľuje vnímanie environmentálnej ochrany v tej dobe. Samotná Zmluva nekladie dôraz na ochranu životného prostredia a ani neobsahuje žiadne ustanovenie, ktoré by explicitne vyjadrovalo zámer zachovávať kvalitu

[1] Vícha, O. (2003). Antarktické právo. Mezinárodněprávní a vnitrostátní aspekty ochrany životního prostředí Antarktidy. In: *ČESKÉ PRÁVO ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ*. 3/2003. Praha : IFEC. s. 68.

životného prostredia Antarktídy tak, ako je tomu teraz. V článku IX ods. 1 písm. f) sa len zmieňuje popri iných zásadách a cieľoch Zmluvy aj to, že v rámci konzultácií zmluvných strán o otázkach Antarktídy budú rokovať aj o ochrane a zachovaní živých zdrojov v Antarktíde.[2] Zmluvné strany svoju pozornosť obrátili na využívanie živých zdrojov a benefitov z nich plynúcich. Žiadny z dokumentov ani obyčají ATS nedefinuje samotný pojem „životné prostredie".

V nasledujúcich desaťročiach boli prijaté medzinárodné dohovory, ktoré však svoju pôsobnosť obmedzovali na špecifický okruh vzťahov – Dohodnuté opatrenia na ochranu fauny a flóry (1964), Dohovor o zachovaní antarktických tuleňov (1972) a Dohovor o zachovaní antarktických morských živých zdrojov (1980). Zmluvné strany sa teda sústredili na ochranu jednotlivých zložiek životného prostredia a nie na ochranu životného prostredia ako celku.

„Antarktický zmluvný systém vyvinul pre všetky antarktické živé zdroje a pre prevažnú väčšinu antarktických neživých zdrojov vhodný režim správy týchto zdrojov, ktorý je vhodný pre jedinečný geofyzikálny, klimatický, právny a politický charakter Antarktídy."[3] Prevažná časť medzinárodných zmlúv tvoriacich ATS je zameraná na ochranu antarktických živých zdrojov. Spomedzi zmlúv súvisiacich s ATS, ale priamo ho netvoriacich, s nimi súvisia napr. Dohovor o regulácii lovu veľrýb (1946) alebo aj Dohovor o biologickej rozmanitosti (1992).

Medzi živé zdroje sú zaraďované aj tzv. biologické a genetické zdroje (napr. baktérie, huby, bezstavovce a pod.), ktoré sú kľúčové pre rozvoj biotechnologií, ktoré sú odvetvím budúcnosti. Využívanie biologických a genetických zdrojov (tzv. *bioprospecting*) možno definovať ako systematické vyhľadávanie a rozvoj nových zdrojov chemických zlúčenín, génov, mikroorganizmov, makroorganizmov a ďalšie hodnotné produkty z prírody. To so sebou prináša hľadanie ekonomicky hodnotných genetických a biochemických prostriedkov z prírody. Skrátene povedané, *bioprospecting* je v podstate hľadanie spôsobov na obchodné využívanie biodiverzity. V poslednej dobe boli do koncepcie *bioprospectingu* takisto zahrnuté prieskum a výskum pôvodných domorodých znalostí týkajúcich sa využívania a riadenia biologických zdrojov. Takže sa *bioprospecting* dotýka aj ochrany a trvalo udržateľného využívania biologických zdrojov a práv miestnych a domorodých komunít.[4]

V dôsledku absencie pôvodného obyvateľstva Antarktídy, posledný aspekt súvisiaci s využívaním biologických a genetických zdrojov – ochrana a trvalo udržateľné využívanie zdrojov a práv miestnych obyvateľov, nemá význam. V rámci ATS absentuje riešenie problematiky využívania biologických a genetických zdrojov v antarktickej oblasti. Nezaoberá sa ním žiadny dohovor ATS, dokonca ani Environmentálny protokol. Ten sa obmedzuje len na zákaz dovozu organizmov, ktoré nemajú pôvod v Antarktíde. Všeobecne túto problematiku upravuje Dohovor o biologickej diverzite podpísaný v roku 1992 v Rio de Janeiro (platnosť nadobudol 29.12.1993), avšak jeho uplatňovanie v Antarktíde je sporné.[5]

Uplatňovanie Dohovoru o biologickej diverzite v Antarktíde podľa názoru autorky neprichádza do úvahy z dôvodu, že Dohovor vymedzuje rozsah uplatňovania svojich

[2] článok IX ods. 1 písm. f) Zmluvy o Antarktíde (1959) Dostupné na internete: https://www.enviroportal.sk/uploads/scoredocument/zmluva_o_antarktide.pdf.

[3] Vícha, O. (2003). Antarktické právo. Mezinárodněprávní a vnitrostátní aspekty ochrany životního prostředí Antarktidy. In: *ČESKÉ PRÁVO ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ*. 3/2003. Praha : IFEC. s. 71.

[4] Bioprospecting [online]. [cit. 28.11.2015].Dostupné na internete: http://apps.who.int/medicinedocs/en/d/Jh2996e/6.3.html. [cit. 28.11.2015].

[5] Vícha, O. (2003). Antarktické právo. Mezinárodněprávní a vnitrostátní aspekty ochrany životního prostředí Antarktidy. In: *ČESKÉ PRÁVO ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ*. 3/2003. Praha : IFEC. s. 71.

ustanovení rozsahom národných jurisdikcií, respektíve územím ovplyvňovanom jej jurisdikciou alebo za hranicami jej jurisdikcie.[6] V dôsledku zmrazenia územných nárokov je na základe takéhoto vymedzenia uplatňovanie Dohovoru v Antarktíde diskutabilné. V oblastiach mimo jurisdikcie a pri riešení ostatných záležitostí spoločného záujmu na ochrane a trvalo udržateľnom využívaní biologickej diverzity Dohovor predpokladá len spoluprácu každej zo zmluvných strán jednotlivo alebo prostredníctvom medzinárodných organizácií.[7] Avšak podľa názoru iných by sa tzv. *Aichi Targets* mohli vzťahovať aj na antarktickú oblasť, aj keď sa ustanovenia Dohovoru o biologickej diverzite na ňu nevzťahujú.[8] V rozhodnutí X/2, na 10. zasadnutí Konferencie zmluvných strán Dohovoru, ktoré sa konalo od 18. do 29. októbra 2010 v Nagoji v prefektúre Aichi v Japonsku, prijali zmluvné strany revidovaný a aktualizovaný Strategický plán pre biodiverzitu, vrátane cieľov Aichi (*Aichi Biodiversity Targets*), pre obdobie rokov 2011-2020. Tento plán poskytuje zastrešujúci rámec pre biologickú rozmanitosť, a to nielen pre dohovory týkajúce sa biodiverzity, ale pre celý systém Organizácie spojených národov a všetkých ostatných partnerov pôsobiacich v oblasti riadenia biodiverzity a vývoja politík.[9]

2 Dohodnuté opatrenia na ochranu fauny a flóry Antarktídy

Dohodnuté opatrenia (*Agreed Measures for the Conservation of Antarctic Fauna and Flora*, 1964) sa vzťahujú na oblasť od 60° južnej zemepisnej šírky, vrátanie všetkých ľadovcov (*ice shelves*). V článku II sú definované pojmy, článok III vyjadruje, že každý štát prijme opatrenia na vykonávanie týchto opatrení. Ustanovenia opatrení sa nevzťahujú na prípady pohotovosti zahŕňajúcej prípadné straty na ľudských životoch a ohrozenie lodí a lietadiel. Článok VI zakazuje zabíjanie, zraňovanie, odchyt a obťažovanie akýchkoľvek pôvodných cicavcov alebo vtákov alebo akýkoľvek pokus o takúto činnosť s výnimkou v súlade s povolením. Tieto povolenia sa mali vydávať čo možno najkonkrétnejších podmienkach a na presne stanovené účely – zabezpečenie nevyhnutnej potravy pre osoby a psy v obmedzenom množstve, zabezpečenie vzoriek pre vedecký výskum, zoologické záhrady a iné vedecké a vzdelávacie inštitúcie.[10] Počet odchytených a ulovených živočíchov nesmel presiahnuť počet, ktorý by ich nahradil v nasledujúcej reprodukčnej sezóne a musela byť zachovaná rovnováha a rôznorodosť druhov v prirodzenom ekosystéme.[11]

Dohodnuté opatrenia vytvorili skupinu zvláštne chránených druhov cicavcov a vtákov (*Specially Protected Species*), ktorým zmluvné strany zabezpečovali zvláštnu ochranu (čl. VI, ods. 5). Zmluvné strany mali tiež zabezpečiť minimalizáciu rušivého zasahovania do bežných životných podmienok pôvodných druhov alebo takýto pokus. Za takéto zasahovanie sa považuje voľný pohyb psov, let a pristávanie lietadiel a pohyb vozidiel v blízkosti

[6] Článok 4 Dohovoru o biologickej diverzite (1992) Dostupné na internete: http://www.sopsr.sk/cinnost/medzin_spol/oznamenia/biodiv.pdf.
[7] Článok 5 Dohovoru o biologickej diverzite (1992) Dostupné na:internete: http://www.sopsr.sk/cinnost/medzin_spol/oznamenia/biodiv.pdf.
[8] Shaw, J. D. a kol: Antarctica's Protected Areas Are Inadequate, Unrepresentative, and at Risk [online]. [cit. 29.11.2015]. Dostupné na internete: http://journals.plos.org/plosbiology/article?id=10.1371/journal.pbio.1001888.
[9] Strategic Plan for Biodiversity 2011-2020, including Aichi Biodiversity Targets [online]. [cit.29.11.2015]. Dostupné na internete: https://www.cbd.int/sp/.
[10] Článok VI, ods. 2 Agreed Measures for the Conservation of Antarctic Fauna and Flora [online]. [cit. 7.1.2016]. Dostupné na internete: http://www.ats.aq/documents/recatt/att080_e.pdf.
[11] Článok VI, ods. 4 Agreed Measures for the Conservation of Antarctic Fauna and Flora [online]. [cit. 7.1.2016]. Dostupné na internete: http://www.ats.aq/documents/recatt/att080_e.pdf.

spoločenstiev vtákov a tuleňov (vo vzdialenosti menej ako 200 metrov), používanie výbušnín v blízkosti ich spoločenstiev, používanie strelných zbraní vo vzdialenosti menej ako 300 metrov od ich spoločenstiev a akékoľvek rušenie kolónií vtákov a tuleňov ľuďmi v období chovu mláďat. Výnimkou mohli byť okrem voľného pohybu psov a používania strelných zbraní vyššie uvedené činnosti obmedzené na najmenší možný rozsah nevyhnutné na založenie, zásobovanie a prevádzku staníc.[12]

V článku VII, ods. 3 sa stanovilo, že strany prijmú opatrenia na zabránenie znečisteniu pobrežných vôd a plávajúcich ľadovcov. Dohodnuté opatrenia však neobsahujú žiadne ustanovenia o nakladaní s odpadmi.

Významným prínosom Dohodnutých opatrení na ochranu fauny a flóry Antarktídy boli oblasti výnimočného vedeckého záujmu označená za „zvláštne chránené oblasti" (*Specially Protected Areas*). V týchto oblastiach bolo okrem vyššie uvedených činností zakázané zbierať pôvodné druhy rastlín (s výnimkou povolenia, že neohrozí prirodzený ekosystém a nemožno ho uplatniť v inej oblasti) a riadenie akéhokoľvek dopravného prostriedku.[13]

Zmluvné strany sa zaviazali, že do oblasti neprivezú žiadne druhy, ktoré nepochádzajú z oblasti, na ktorú sa opatrenia vzťahujú, s výnimkou povolenia. Dovezenými druhmi mohli byť len tie, ktoré boli uvedené v prílohe C Dohodnutých opatrení (ťažné psy, domáce zvieratá a rastliny, laboratórne zvieratá a rastliny). Takéto rastliny a živočíchy museli byť držané v kontrolovaných podmienkach, aby nenarušili prirodzený ekosystém Antarktídy. Zmluvné strany sa zaviazali dodržiavať všetky opatrenia uvedené v prílohe D, aby sa predišlo zavlečeniu rôznych parazitov a chorôb – zaočkovanie psov proti taxatívne uvedeným chorobám a zákaz dovozu akejkoľvek živej hydiny po 1. júli 1966).[14]

Dohodnuté opatrenia mohli byť kedykoľvek zmenené jednomyseľným súhlasom zástupcov štátov, ktorí mali právo zúčastňovať sa ATCM.[15] Boli v platnosti až do prijatia Environmentálneho protokolu v roku 1991 a viac-menej boli inkorporované do jeho ustanovení (Prílohy II a V Protokolu). V súčasnosti nie sú Opatrenia aktuálne, keďže boli odporúčania, na základe ktorých boli prijaté [*ATCM I: Recommendation 8(1961) – Conservation of Antarctic Fauna and Flora, II: Recommendation 2(1962) – Conservation of Antarctic Fauna and Flora*] v roku 2011 jednými z opatrení označenými v rozhodnutí ATCM, ktoré sa nebudú vykonávať, pretože nevyžadujú žiadnu aktivitu zo strany zmluvných strán.[16]

Aj Dohodnuté opatrenia, aj Zmluva o Antarktíde obsahujú ustanovenia, že práva zmluvných strán vzťahujúce sa na šíre more nie sú týmito dokumentmi nijako dotknuté.

3 Dohovor o zachovaní antarktických tuleňov

Lov tuleňov bol dlhodobo významnou ekonomickou aktivitou v oblasti, ale populácie antarktických tuleňov sa výrazne zmenšovali, niektoré druhy sa dokonca nachádzali na pokraji vyhynutia. Do prijatia Dohodnutých opatrení na ochranu fauny a flóry Antarktídy

[12] Článok VII, ods. 1 a 2 Agreed Measures for the Conservation of Antarctic Fauna and Flora [online]. [cit. 7.1.2016]. Dostupné na internete: http://www.ats.aq/documents/recatt/att080_e.pdf .
[13] Článok VIII, Agreed Measures for the Conservation of Antarctic Fauna and Flora [online]. [cit. 7.1.2016]. Dostupné na internete: http://www.ats.aq/documents/recatt/att080_e.pdf .
[14] Článok IX, Agreed Measures for the Conservation of Antarctic Fauna and Flora [online]. [cit. 7.1.2016]. Dostupné na internete: http://www.ats.aq/documents/recatt/att080_e.pdf.
[15] Článok XIV a príloha D, Agreed Measures for the Conservation of Antarctic Fauna and Flora [online]. [cit. 7.1.2016]. Dostupné na internete: http://www.ats.aq/documents/recatt/att080_e.pdf.
[16] Decision 1 (2011) - ATCM XXXIV - CEP XIV, Buenos Aires [online]. [cit. 7.1.2016].Dostupné na internete: http://www.ats.aq/devAS/info_measures_listitem.aspx?lang=e&id=491.

neexistoval žiadny medzinárodný dokument environmentálneho charakteru aplikujúci sa na celé územie Antarktídy.

Do prijatia Dohovoru v roku 1972 sa SCAR (*Scientific Committee on Antarctic Research of the International Council of Scientific Unions*) podieľala na vytváraní praktických opatrení na zachovanie tuleňov a konzultatívne strany zvažovali formu vhodného medzinárodného nástroja. Rozhodovali sa medzi nasledovaním precedensu Dohodnutých opatrení a následného implementovania dohody vo forme odporúčaní (*Antarctic Treaty Recommendation*) a medzi prijatím nového samostatného nástroja. Na ochranu a zachovanie antarktických tuleňov sa strany rozhodli prijať osobitný dokument.[17] Dohovor o zachovaní antarktických tuleňov (*Convention for the Conservation of Antarctic Seals*, CCAS) bol prijatý na medzinárodnej Konferencii o zachovaní antarktických tuleňov v Londýne v roku 1972 a nie v rámci ATCM ako Dohodnuté opatrenia predtým. Do platnosti vstúpil v roku 1978, depozitárom Dohovoru je Veľká Británia.

Nedostatkom Dohodnutých opatrení bolo, že sa vzťahovali len na tulene žijúce na pobreží alebo v jeho blízkosti, ale neposkytovali ochranu tuleňom žijúcim na plávajúcich ľadovcoch na šírom mori. Dohovor CCAS sa vzťahuje na moria južne od 60° južnej zemepisnej šírky, v ktorých zmluvné strany potvrdzujú článok IV Zmluvy o Antarktíde – územné nároky štátov.[18]

Dohovor CCAS sa vzťahuje na tieto druhy tuleňov: Tuleň sloní (Mirounga leonina), Tuleň leopardí (*Hydrurga leptonyx*), Tuleň Weddellov (*Leptonychotes weddelli*), Tuleň krabožravý (*Lobodon carcinophagus*), Tuleň Rossov (*Ommatophoca rossi*) a Uškatec antarktický (*Arctocephalus sp*). Zmluvné strany uviedli, že uvedené druhy tuleňov nebudú lovené ani odchytávané ich štátnymi príslušníkmi ani loďami plaviacimi sa pod ich vlajkou okrem výnimiek uvedených v tomto Dohovore. Takisto sa strany zaviazali prijať zákony, nariadenia a ďalšie opatrenia na národnej úrovni (vrátane systému vydávania povolení), ktorými by implementovali ustanovenia Dohovoru.[19]

Dohovor obsahuje upresňujúce opatrenia a zmluvné strany môžu v budúcnosti príležitostne prijať ďalšie opatrenia, pokiaľ ide o zachovanie, vedecké štúdie a racionálne a humánne využitie zdrojov tuleňov obsahujúce napríklad prípustný úlovok, chránené a nechránené druhy, lovecká sezóna (1. september – koniec februára), mimolovecká sezóna (1. marec – 31. august), lovecké oblasti, rezervácie tuleňov (kde je akýkoľvek odchyt a lov vylúčený), obmedzenia týkajúce sa pohlavia, veľkosti, veku alebo pre každý druh, obmedzenia týkajúce sa metód a intenzity lovu a ďalšie regulačné opatrenia vrátane efektívneho systému kontroly.[20] Prijaté opatrenia však musia byť založené na vedecky a technicky podložených štúdiách.

Príloha Dohovoru obsahuje povolené množstvá úlovkov každého druhu chráneného Dohovorom v období od 1. marca do konca februára – Tuleň krabožravý (175 000), Tuleň leopardí (12 000), Tuleň Wedellov (5 000). Odchyt a lov Tuleňa slonieho, Tuleňa Rossovho a Uškatcov rodu *Arctocephalus*. Z dôvodu chovnej sezóny je zakázaný lov Tuleňa Wedellovo v období od 1. septembra do 31. januára.

[17] CONSERVATION OF ANTARCTIC SEALS [online]. [cit. 8.1.2016]. Dostupné na internete: http://www.state.gov/documents/organization/15280.pdf.
[18] Článok 1, CONVENTION FOR THE CONSERVATION OF ANTARCTIC SEALS. ANNEX [online]. [cit. 8.1.2016]. Dostupné na internete: http://www.ats.aq/documents/recatt/att076_e.pdf.
[19] Články 2 a 3, CONVENTION FOR THE CONSERVATION OF ANTARCTIC SEALS. ANNEX [online]. [cit. 9.1.2016]. Dostupné na internete: http://www.ats.aq/documents/recatt/att076_e.pdf.
[20] Článok 3, ods. 1, CONVENTION FOR THE CONSERVATION OF ANTARCTIC SEALS. ANNEX [online]. [cit. 9.1.2016]. Dostupné na internete: http://www.ats.aq/documents/recatt/att076_e.pdf.

Bez ohľadu na ustanovenia Dohovoru, môže ktorákoľvek zmluvná strana vydávať povolenia na zabíjanie alebo zajatie tuleňov v obmedzenom množstve na účel poskytnutia nevyhnutej potravu pre ľudí a psov, pre účely vedeckého výskumu alebo do múzeí, vzdelávacích či kultúrnych inštitúcií.[21] Každá zmluvná strana má povinnosť oboznámiť ostatné strany a SCAR, hneď ako to bude možné, o účele a obsahu takto vydaných povolení a následne o počte tuleňov zabitých alebo zajatých na základe týchto povolení.[22]

Každoročne do 31. októbra je každá strana, ktorá prijala nejaké legislatívne opatrenia podľa článku 2 v období od 1. júla do 30. júna, povinná informovať ostatné strany a SCAR. Aj keď strany nevykonali žiadne kroky, ktoré je potrebné notifikovať, musia to formálne oznámiť v lehote do 31. októbra.[23] Strany sú povinné poskýtnúť SCAR a sebe navzájom štatistické informácie o všetkých tuleňov zabitých alebo zajatých ich štátnymi príslušníkmi a plavidlami v oblasti, na ktorú sa Dohovor uplatňuje v lehote do 30. júna každého roka za obdobie od 1. marca do konca februára.[24]

Dohovor stanovuje, že zmluvné strany sa budú stretávať každých 5 rokov za účelom preskúmania vykonávania Dohovoru.[25] Nedostatkom Dohovoru CCAS je, že neobsahuje žiadne ustanovenia o kontrolnom systéme, riešenia možných sporov ani organizačného zabezpečenia. Článok 6 len obsahuje ustanovenia o konzultáciách zmluvných strán za účelom zriadenia kontrolného systému, avšak žiadny kontrolný systém ešte zriadený nebol. Kontrolu lovu tuleňov pre vedecké účely fakticky vykonáva skupina odborníkov na antarktické tulene SCAR (*SCAR Group of Specialists on Antarctic Seals*).[26]

4 Dohovor o zachovaní antarktických živých morských zdrojov

Dohovor o zachovaní antarktických živých morských zdrojov (*Convention on the Conservation of Antarctic Marine Living Resources*, CCAMLR) bol podpísaný na medzinárodnej konferencii v Canberre v roku 1980 a do platnosti vstúpil v roku 1982. Depozitárom Dohovoru je Austrália.

Významnou črtou Dohovoru CCAMLR je prístup k ochrane ekosystému (ekosystémový prístup), ktorý vyžaduje, že pri správe morských zdrojov je potrebné vziať do úvahy účinky na ekosystém. Lov takto nie je vylúčený, pokiaľ sa vykonáva udržateľným spôsobom a berie do úvahy účinky lovu, resp. rybolovu na ostatné zložky ekosystému. Dohovor je unikátny predovšetkým preto, že v čase jeho prijatia nebol ešte intenzívny rybolov v oblasti Antarktídy rozvinutý. Dohovor je tak jednou z mála medzinárodnoprávnych noriem zameraných na ochranu biologických zdrojov prijatých skôr, ako došlo k ohrozeniu cieľových druhov v dôsledku nadmerného lovu.[27]

---

[21] Článok 4, ods. 1, CONVENTION FOR THE CONSERVATION OF ANTARCTIC SEALS. ANNEX [online]. [cit. 9.1.2016]. Dostupné na internete:http://www.ats.aq/documents/recatt/att076_e.pdf.
[22] Článok 4, ods. 2, CONVENTION FOR THE CONSERVATION OF ANTARCTIC SEALS. ANNEX [online]. [cit. 9.1.2016]. Dostupné na internete: http://www.ats.aq/documents/recatt/att076_e.pdf.
[23] Článok 5 , ods. 2 a 3, CONVENTION FOR THE CONSERVATION OF ANTARCTIC SEALS. ANNEX [online]. [cit. 9.1.2016]. Dostupné na internete: http://www.ats.aq/documents/recatt/att076_e.pdf.
[24] Príloha, článok 6, CONVENTION FOR THE CONSERVATION OF ANTARCTIC SEALS. ANNEX [online]. [cit. 9.1.2016]. Dostupné na internete: http://www.ats.aq/documents/recatt/att076_e.pdf.
[25] Článok 7, CONVENTION FOR THE CONSERVATION OF ANTARCTIC SEALS. ANNEX [online]. [cit. 9.1.2016]. Dostupné na internete: http://www.ats.aq/documents/recatt/att076_e.pdf.
[26] Vícha, O. (2003). Antarktické právo. Mezinárodněprávní a vnitrostátní aspekty ochrany životního prostředí Antarktidy. In: *ČESKÉ PRÁVO ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ*. 3/2003. Praha : IFEC. s. 80.
[27] Medzinárodné dohovory o ochrane prírodného dedičstva [online]. [cit. 12.1.2016].Dostupné na internete: etnok.zms.sk/pravo/dohor/dohovorym.doc.

Konzultatívne strany Zmluvy o Antarktíde vyjadrili svoje obavy týkajúce sa zachovania živých zdrojov už na IX. Konzultatívnej schôdzke a tu prijaté odporúčanie (*Recommendation IX-2*) viedlo k prijatiu Dohovoru CCAMLR.

Dohovor sa aplikuje na oblasť južne od 60° južnej zemepisnej šírky a na antarktické živé morské zdroje nachádzajúce sa medzi touto zemepisnou dĺžkou a Antarktickou konvergenciou, ktorá je súčasťou antarktického morského ekosystému.[28] V článku I sú antarktické živé morské zdroje definované ako populácie plutvových rýb (*fin fish*), mäkkýšov, kôrovcov a všetkých ostatných druhov živých organizmov, vrátane vtákov, vyskytujúce sa južne od Antarktickej konvergencie. Antarktický morský ekosystém je charakterizovaný ako komplex vzťahov živých morských zdrojov medzi sebou navzájom a ich vzťahov s prostredím.[29]

Antarktická konvergencia je línia, kde sa chladné antarktické vody stretávajú s teplejšími subantarktickými vodami.[30] Povrchové antarktické vody s nízkym obsahom solí pohybujúce sa na sever od pobrežia Antarktídy sa tlačia pod teplejšie vody s vyšším obsahom solí pohybujúce sa na juh smerom k Antarktíde. Má šírku približne 20-30 míľ[31] a jej vymedzenie sa môže líšiť, ale na účely CCAMLR je definovaná ako línia spájajúca tieto body na rovnobežkách a poludníkoch: 50° južnej šírky a 0° dĺžky; 50° južnej šírky a 30° východnej dĺžky; 45° južnej šírky a 30° východnej dĺžky; 45° južnej šírky a 80° východnej dĺžky; 55° južnej šírky a 80° východnej dĺžky; 55° južnej šírky a 150° východnej dĺžky; 60° južnej šírky a 150° východnej dĺžky; 60° južnej šírky a 50° západnej dĺžky; 50° južnej šírky a 50° západnej dĺžky; 50° južnej šírky a 0° dĺžky.[32] Dohovor sa teda neobmedzuje len na hranicu 60° južnej zemepisnej šírky, ktorá determinuje oblasť Antarktídy. Neuplatňuje sa však na oblasť vymedzenú Antarktickou konvergenciou ako takú, ale na morské zdroje v nej žijúce.

Účelom Dohovoru je zachovanie živých morských zdrojov, ktoré Dohovor definuje ako ich racionálne využívanie.[33] Lov a s ním súvisiace činnosti v oblasti, na ktorú sa vzťahuje Dohovor musia byť vykonávané v súlade s ustanoveniami Dohovoru a princípmi uvedenými v článku 2, ods. 3: prevencia znižovania počtu jednotlivých druhov pod hranicou čistého ročného prírastku na udržanie ich stability, udržiavanie prirodzenej ekologickej rovnováhy medzi populáciami antarktických živých morských zdrojov a udržiavanie ich počtu nad vyššie uvedenou úrovňou a zabránenie alebo minimalizovanie rizika zmien, ktoré by mohli vyvolať nenapraviteľné následky v antarktickom morskom ekosystéme a ktoré nie sú potenciálne obnoviteľné v priebehu dvoch alebo troch desaťročí, pričom sa majú brať do úvahy poznatky

[28] Článok I, ods. 1 TEXT OF THE CONVENTION ON THE CONSERVATION OF ANTARCTIC MARINE LIVING RESOURCES [online]. [cit. 9.1.2016]. Dostupné na internete: https://www.ccamlr.org/en/system/files/e-pt1.pdf.

[29] Článok I, ods. 3 TEXT OF THE CONVENTION ON THE CONSERVATION OF ANTARCTIC MARINE LIVING RESOURCES [online]. [cit. 9.1.2016]. Dostupné na internete: https://www.ccamlr.org/en/system/files/e-pt1.pdf.

[30] Antarctic Convergence [online]. [cit. 20.10.2015]. Dostupné na internete: http://www.eoearth.org/view/article/150096/.

[31] Antarctic Convergence [online]. [cit. 20.10.2015]. Dostupné na internete: http://www.eoearth.org/view/article/150096/.

[32] Článok I, ods. 4, TEXT OF THE CONVENTION ON THE CONSERVATION OF ANTARCTIC MARINE LIVING RESOURCES [online]. [cit. 9.1.2016]. Dostupné na internete: https://www.ccamlr.org/en/system/files/e-pt1.pdf .

[33] Článok IV, ods. 1 a 2, TEXT OF THE CONVENTION ON THE CONSERVATION OF ANTARCTIC MARINE LIVING RESOURCES [online]. [cit. 9.1.2016]. Dostupné na internete: https://www.ccamlr.org/en/system/files/e-pt1.pdf.

o priamom a nepriamom vplyve lovu, zavlečenia nepôvodných druhov a vplyv súvisiacich činností na morský ekosystém.[34]

V článku III sa zmluvné strany Dohovoru CCAMLR zaviazali, že bez ohľadu na to či sú alebo nie sú zmluvnými stranami Zmluvy o Antarktíde, nebudú vykonávať žiadne aktivity v tejto oblasti Zmluvy o Antarktíde v rozpore so zásadami a cieľmi Zmluvy a že v ich vzájomných vzťahoch, sú viazaní záväzkami obsiahnutými v článku I (mierový účel Zmluvy) a článku V Zmluvy o Antarktíde (zákaz jadrových výbuchov a zneškodňovania jadrového odpadu). Takisto sú strany Dohovoru viazané článkami IV a VI, ktoré pojednávajú o územných nárokoch a výkone práv štátov na širom mori v oblasti Antarktídy.

Dohovor CCAMLR nederoguje žiadne z ustanovení, ktorými sú zmluvné strany viazané na základe Dohovoru o regulácii lovu veľrýb a Dohovoru o zachovaní antarktických tuleňov.

Dohovorom CCAMLR bola založená Komisia na zachovanie antarktických živých zdrojov (*Commission for the Conservation of Antarctic Marine Living Resources*) so sídlom v Hobarte, Tásmánii (Austrália). Na základe článku VIII má Komisia právnu subjektivitu a môže ju požívať na území členského štátu v miere nevyhnutnej na výkon svojich funkcií a na dosiahnutie cieľov Dohovoru. Komisia sa schádza raz ročne, ďalšie stretnutia môžu byť zvolané na základe žiadosti tretiny členov Komisie. Funkciou Komisie je vykonávanie zásad a princípov uvedených v článku II Dohovoru. Na tieto účely uľahčuje výskum, vykonáva zber údajov o stave a zmenách v populáciách, zabezpečuje zber štatistických údajov o úlovkoch a výlove lovených populácií, identifikuje požiadavky na ochranné opatrenia, formuluje, prijíma a reviduje ochranné opatrenia, implementuje systém sledovania a kontroly zavedeného podľa článku XXIV Dohovoru. Týmito ochrannými opatreniami sa rozumejú označenie množstva druhu, ktoré možno uloviť v oblasti, na ktorú sa Dohovor vzťahuje, určenie regiónov a subregiónov na základe rozšírenia populácií živých morských zdrojov, určenie množstva, ktoré je možné loviť v regiónoch a subregiónoch, označenie chránených druhov, určenie veľkosti, veku a podľa potreby pohlavia druhov, ktoré môžu byť lovené, určenie veľkosti, veku a podľa potreby aj pohlavia druhov, určenie otvorených lovných sezón, reguláciu intenzity a metód lovu, a pod.[35]

Poradným orgánom Komisie je Vedecká rada na zachovanie antarktických živých zdrojov (*Scientific Committee for the Conservation of Antarctic Marine Living Resources*), ktorá slúži ako fórum pre konzultácie a spoluprácu pokiaľ ide o zber, štúdium a výmenu informácií. Dohovor zriaďuje aj Sekretariát na čele s Výkonným tajomníkom.

Zmluvnou stranou CCAMLR je štát alebo organizácia regionálnej hospodárskej integrácie, napr. Európska únia, ktorá sa pristúpila k Dohovoru prostredníctvom ratifikácie, prijatia, schválenia alebo prístupu. Členmi sú zmluvné strany, ktoré sa zúčastnili prvého zasadnutia, na ktorom bol v roku 1980 prijatý Dohovor CCAMLR, rovnako ako štáty, ktoré pristúpili k Dohovoru, a boli prijaté za členov zo strany Komisie. Dohovor je otvorený pre

[34] Článok 2, ods. 3, TEXT OF THE CONVENTION ON THE CONSERVATION OF ANTARCTIC MARINE LIVING RESOURCES [online]. [cit. 9.1.2016]. Dostupné na internete: https://www.ccamlr.org/en/system/files/e-pt1.pdf.

[35] Článok IX, TEXT OF THE CONVENTION ON THE CONSERVATION OF ANTARCTIC MARINE LIVING RESOURCES [online]. [cit. 12.1.2016]. Dostupné na internete: https://www.ccamlr.org/en/system/files/e-pt1.pdf.

pristúpenie všetkým štátom, ktoré majú záujem o výskum alebo rybolov, na ktoré sa vzťahuje Dohovor.[36]

Zmluvné strany každoročne prispievajú do rozpočtu Komisie CCAMLR a podieľajú sa na rozhodovaní. Ak strany 2 po sebe idúce roky neprispela do rozpočtu, nemá právomoc podieľať sa na rozhodnutiach. Komisia má v súčasnosti 25 členov.[37] Pristupujúce štáty sa nepodieľajú sa na rozhodovacom procese Komisie, ani neprispievajú do rozpočtu.

Dohovor CCAMLR ustanovuje spôsob riešenia sporov medzi zmluvnými stranami týkajúcich sa jeho výkladu alebo použitia na základe vzájomných konzultácii zmluvných strán prostredníctvom prostriedkov mierového urovnávania sporov. V prípade, že sa strany nedohodnú týmto spôsobom, bude spor predložený so súhlasom strán Medzinárodnému súdnemu dvoru alebo na rozhodcovské konanie.[38]

V roku 1989 bol na podporu komplexnej kontroly plavidiel zavedený kontrolný systém (*System of Inspection*), ktorý stanovuje postupy na určenie inšpektorov, práva a povinnosti inšpektorov, postupy pre nalodenie a inšpekciu, kontrolné hlásenia a postupy pre stíhanie štátu, pod ktorého vlajkou sa loď plaví a sankcie na základe dôkazov získaných v rámci kontrolného systému.[39]

5 Záver

Samotná Zmluva o Antarktíde nezabezpečovala dostatočnú ochranu životného prostredia Antarktídy, čo len odzrkadľovalo vnímanie environmentálnej ochrany v tej dobe. Konzultatívne strany Zmluvou kodifikovali právny režim vzťahujúci sa na antarktickú oblasť a zamerali sa skôr na využívanie antarktických zdrojov. Právny režim Antarktídy, tak ako bol kodifikovaný Zmluvou o Antarktíde – spoločné dedičstvo ľudstva využívané len na mierové účely – nezaručuje, že nedôjde k poškodeniu životného prostredia. Vojenské aktivity nemusia nutne spôsobovať environmentálnu ujmu, ale turizmus, lov a rybolov áno.

Dohodnuté opatrenia boli prvým kodifikovaným nástrojom prijatým v rámci ATS zameraným na environmentálnu ochranu. Zakazovali zabíjanie, zraňovanie, odchyt a obťažovanie akýchkoľvek pôvodných cicavcov alebo vtákov alebo akýkoľvek pokus o takúto činnosť s výnimkou v súlade s povolením. Tieto povolenia sa mali vydávať čo možno najkonkrétnejších podmienkach a na presne stanovené účely – zabezpečenie nevyhnutnej potravy pre osoby a psy v obmedzenom množstve, zabezpečenie vzoriek pre vedecký výskum, zoologické záhrady a iné vedecké a vzdelávacie inštitúcie. Vytvorili skupinu zvláštne chránených druhov cicavcov a vtákov, ktorej bola poskytovaná špeciálna ochrana a zvláštne chránené oblasti.

Nedostatkom Dohodnutých opatrení bolo, že sa vzťahovali len na tulene žijúce na pobreží alebo v jeho blízkosti, ale neposkytovali ochranu tuleňom žijúcim na plávajúcich ľadovcoch na šírom mori. Z tohto dôvodu bol prijatý Dohovor o zachovaní antarktických tuleňov, ktorý sa vzťahuje na tulene žijúce na plávajúcich ľadovcoch na šírom mori. Dohovor taxatívne vymenúva druhy chránených tuleňov, povolené počty ulovených tuleňov, lovné sezóny, metódy lovu, atď.

---

[36] Status of the Convention [online]. [cit. 15.1.2016]. Dostupné na internete: https://www.ccamlr.org/en/organisation/status-convention.

[37] Membership [online] [cit. 15.1.2016]. Dostupné na internete: https://www.ccamlr.org/en/organisation/membership.

[38] Článok XXV, TEXT OF THE CONVENTION ON THE CONSERVATION OF ANTARCTIC MARINE LIVING RESOURCES [online]. [cit. 15.1.2016]. Dostupné na internete: https://www.ccamlr.org/en/system/files/e-pt1.pdf.

[39] System of Inspection [online]. [cit. 15.1.2016]. Dostupné na internete: https://www.ccamlr.org/en/compliance/system-inspection.

Dohovor o zachovaní antarktických živých morských zdrojov sa vzťahuje nielen na oblasť Antarktídy, ale aj na živé morské zdroje žijúce medzi hranicou 60° južnej zemepisnej šírky a prirodzenou hranicou Antarktídy - Antarktickou konvergenciou. Významnou črtou Dohovoru CCAMLR je ekosystémový prístup k ochrane životného prostredia, ktorý vyžaduje, že pri využívaní morských zdrojov je potrebné vziať do úvahy jeho účinky na ekosystém. Lov nie je vylúčený, pokiaľ sa vykonáva udržateľným spôsobom a berie do úvahy účinky rybolovu na ostatné zložky ekosystému.

Jedným z nedostatkov spomínaných dohovorov je, že neposkytujú ochranu životnému prostrediu ako celku, ale zameriavajú sa na ochranu jeho jednotlivých zložiek. Komplexnú ochranu životného prostredia Antarktídy poskytuje Protokol o ochrane životného prostredia k Zmluve o Antarktíde, ktorý bol prijatý v roku 1992.

Zoznam použitej literatúry

Agreed Measures for the Conservation of Antarctic Fauna and Flora [online]. [Citované 18.12.2015] Dostupné na internete: http://www.ats.aq/documents/recatt/att080_e.pdf.

Antarctic Convergence [online]. In: The Encyklopedia of Earth, 30.3.2010. [Citované 20. 10. 2015] Dostupné na internete: http://www.eoearth.org/view/article/150096/.

Bioprospecting [online]. [Citované 28. 11. 2015] Dostupné na internete: http://apps.who.int/medicinedocs/en/d/Jh2996e/6.3.html.

CONSERVATION OF ANTARCTIC SEALS [online]. [Citované 8. 1. 2016] Dostupné na ineternete: http://www.state.gov/documents/organization/15280.pdf.

CONVENTION FOR THE CONSERVATION OF ANTARCTIC SEALS. ANNEX [online]. [Citované 9. 1. 2016] Dostupné na internete: http://www.ats.aq/documents/recatt/att076_e.pdf.

Decision 1 (2011) - ATCM XXXIV - CEP XIV, Buenos Aires [online]. [Citované 7. 1. 2016] Dostupné na internete: http://www.ats.aq/devAS/info_measures_listitem.aspx?lang=e&id=491.

Dohovor o biologickej diverzite [online]. [Citované 28. 11. 2015].Dostupné na internete: http://enviroportal.sk/dokumenty/medzinarodne-dohovory/dohovor/94.

Dohovor o biologickej diverzite (1992) [online]. Dostupné na internete: http://www.sopsr.sk/cinnost/medzin_spol/oznamenia/biodiv.pdf.

Medzinárodné dohovory o ochrane prírodného dedičstva [online]. [Citované 12. 1. 2016] Dostupné na internete: etnok.zms.sk/pravo/dohor/dohovorym.doc.

Membership [online]. [Citované 15. 1. 2016] Dostupné na internete: https://www.ccamlr.org/en/organisation/membership.

Shaw, J. D. a kol: Antarctica's Protected Areas Are Inadequate, Unrepresentative, and at Risk [online]. [Citované 29. 11. 2015] Dostupné na internete: http://journals.plos.org/plosbiology/article?id=10.1371/journal.pbio.1001888.

Status of the Convention [online]. [Citované 15. 1. 2016] Dostupné na internete: https://www.ccamlr.org/en/organisation/status-convention.

Strategic Plan for Biodiversity 2011-2020, including Aichi Biodiversity Targets [online]. [Citované 29. 11. 2015] Dostupné na internete: https://www.cbd.int/sp/.

System of Inspection [online]. [Citované 15. 1. 2016] Dostupné na internete: https://www.ccamlr.org/en/compliance/system-inspection.

TEXT OF THE CONVENTION ON THE CONSERVATION OF ANTARCTIC MARINE LIVING RESOURCES [online]. [Citované 9. 1. 2016] Dostupné na internete: https://www.ccamlr.org/en/system/files/e-pt1.pdf.

Vícha, O. (2003). Antarktické právo. Mezinárodněprávní a vnitrostátní aspekty ochrany životního prostředí Antarktidy. In: *ČESKÉ PRÁVO ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ*. 3/2003. Praha: IFEC. ISSN: 1213-5542.

Zmluva o Antarktíde (1959) [online]. Dostupné na internete: https://www.enviroportal.sk/uploads/scoredocument/zmluva_o_antarktide.pdf.

ZAHRANIČNÁ POLITIKA EURÓPSKEJ ÚNIE – SÚVISLOSTI MEDZI INŠTITÚCIAMI EÚ

Ľubica Harakaľová

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: harakalova.lubica@gmail.com

Otázky zahraničnej politiky Európskej únie sa v poslednej dobe stávajú predmetom diskusií nielen medzi členskými štátmi navzájom, ale najmä medzi členskými štátmi a inštitúciami EÚ. Dôvodom takýchto diskusií je vznik nových konfliktov vo svete , čím vznikajú bezpečnostné riziká pre členské krajiny Európskej únie. Cieľom príspevku je analýza inštitucionálneho postavenia aktérov zahraničnej politiky EÚ a ich kompetencie v tejto oblasti dané aktami primárneho práva najmä Lisabonskou zmluvou. V príspevku interpretujeme možné kolízie ustanovení o zahraničnej politike s jej realizáciou na konkrétnych udalostiach. Významným elementom zahraničnej politiky EÚ je účasť členských štátov na jej realizácii.
Kľúčové slová: zahraničná politika EÚ, inštitúcie EÚ, členské štáty EÚ

Foreign policy of the European Union has recently become a subject of discussion not only among the Member States but especially between Member States and EU institutions. The reason for such discussions is the formation of new conflicts in the world creating as a security risk for Member States of the European Union. The paper analyses the institutional capacities of actors in foreign policy and their competence in this area which have been given by the acts of primary law, notably the Lisbon Treaty. In this paper we interpret possible collision of the provisions in the foreign policy with implementations in the specific cases. An important element of the EU's foreign policy is the participation of Member States on its realization.
Key words: Foreign Policy of EU, institutions of EU, member states of EU
JEL: F50, F53, F55

1 Úvod

Podľa Zmluvy o Európskej únii (ZEÚ – Maastrichtská zmluva) a Zmluvy o fungovaní Európskej únie (ZFEÚ – Lisabonská zmluva) za aktérov zahraničnej politiky Európskej únie (EÚ) považovať inštitúcie EÚ – prvotné inštitucionálne nástroje zahraničnej politiky EÚ: Európsku radu (ER) so stálou funkciou predsedu, Európsku komisiu (EK), Európsky parlament (EP), Radu Európskej únie (REÚ) a druhotné inštitucionálne nástroje – vysoký predstaviteľ EÚ pre spoločnú zahraničnú a bezpečnostnú politiku (SZBP EÚ) a Európska služba pre vonkajšiu činnosť (ESVČ). A vzhľadom na legislatívny rámec postavenia zahraničnej politiky EÚ významným aktérom sú samotné členské štáty EÚ. Podľa Lisabonskej zmluvy nemá ani jeden z aktérov výlučné právo na vytváranie zahraničnej politiky EÚ. Myslí sa tým predovšetkým na predsedu ER, vysokého predstaviteľa EÚ pre SZBP a predsedu Európskej komisie.

Lisabonská zmluva predpokladala, že vytvorením funkcie stáleho predsedu Európskej rady sa poskytuje možnosť rokovania s jedným konkrétnym reprezentantom EÚ a táto pozícia sa stane kľúčovou reprezentáciu dovnútra i navonok. Samotná zmluva však zakladá niekoľko kolíznych situácií, ktoré túto jednoznačnosť reprezentácie EÚ vo vonkajších záležitostiach komplikujú príp. popierajú.

Rotujúce predsedníctvo v Rade EÚ demonštrovalo svoju neefektívnosť pri vysporiadaní sa s rozsiahlou agendou najmä v prípade malých štátov. Naopak veľké štáty nedokážu (alebo nemajú záujem) rozlíšiť medzi svojim národnými záujmami a záujmami celej EÚ. Jednoznačne treba vyzdvihnúť, že práve stály predseda má zabezpečiť vyššiu stabilitu a väčšiu kontinuitu úniovej aktivity .[1]

Medzi jednotlivými inštitúciami a jej predstaviteľmi môžu vznikať kolízne situácie, ktoré vo väčšine prípadov vyplývajú z možných kolíznych situácii vyplývajúcich z nejasnej formulácie kompetencií v ZEÚ a ZFEÚ.. Takto je možných 21 vzájomných konfrontácii medzi jednotlivými aktérmi zahraničnej politiky EÚ. Nie všetky predstavujú potenciálne riziko konfliktov pri uplatňovaní kompetencií v kontexte zahraničnej politiky. Viacerí autori Šlosarčík, Brhlíková, Lipková, Fojtíková (tiež priami aktéri) zaoberajúci sa touto problematikou naviac konštatujú, že výkon funkcií jednotlivými aktérmi závisí od ich individuálnych schopností a osobnostných vlastností.

2 Potenciálne riziká výkonu kompetencií v oblasti zahraničnej politiky EÚ

Možným zdrojom kolízií výkonu kompetencií sa javí najmä vzťah medzi predsedom ER a Vysokým predstaviteľom pre SZBP, a to predovšetkým pre dvojitú funkciu vysokého predstaviteľa, ktorý je predsedom Rady pre zahraničné veci a zároveň podpredsedom EK. Podľa článku 18 ZEÚ: „Vysoký predstaviteľ vedie spoločnú zahraničnú a bezpečnostnú politiku Únie.“ Podľa článku 15 ZEÚ : „Predseda ER zaisťuje na svojej úrovni a v tejto funkcii vonkajšie zastupovanie Únie v záležitostiach týkajúcich sa spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky tak, aby neboli dotknuté právomoci vysokého predstaviteľa Únie pre zahraničné veci a bezpečnostnú politiku.“ V ideálnom prípade sa predpokladá, že tieto dve resp. tri funkcie budú ich predstavitelia vykonávať vo vzájomnej zhode a porozumení. Zároveň podľa Slosarčíka si tieto funkcie majú podeliť úlohy vo vyjednávaniach v zahraničných veciach: predseda ER bude zastupovať EÚ ako celok. K formalizáciu fungovania Európskej rady a tým aj k uľahčeniu výkonu funkcie stáleho predsedu prispelo prijatie rokovacieho poriadku ER. Technicky vyjasnil niektoré vzťahy s ostatnými inštitúciami EÚ a jej vrcholovými predstaviteľmi.

Je nepochybné, že vnímanie funkcie predsedu Európskej rady ovplyvnia aj jeho osobnostné charakteristiky. Tieto môžu vo veľkej miere ovplyvniť budúci smer vo vývoji ER. Sú dve možnosti ovplyvňovania fungovania ER – predseda ER bude skôr schopný úradník – byrokrat a ER sa bude asi vyvíjať po organizačnej stránke alebo silný politický leader, ktorý bude ER viesť ako inštitúciu s veľkým politickým vplyvom. Pričom ani jedna z ciest vývoja sa vzájomne nevylučujú – t. j., že aj silne organizovaná a inštitucionálne (byrokraticky) silná ER pod vedením úradníckeho predsedu sa môže stať veľkou autoritou a naopak. Faktom je, že silný leader je potenciálnou hrozbou pre harmonizáciu troch autorít v otázkach zahraničnej politiky a reprezentácie.

Napríklad bývalý predseda ER Herman Van Rompuy bol vnímaný ako politik schopný vyjednať kompromisy v rámci domácej politiky, ale aj ako nevýrazná a nekonfliktná osobnosť. Bol predurčený byť skôr ako predseda - byrokrat.[2] A napriek tomuto predpokladu sa ukázal počas krízy eurozóny ako trpezlivý krízový manažér schopný koordinovať dlhodobé

[1] ŽABKA J. Noví aktéri v Európskej únii.
[2] ŠLOSARČÍK I. et al. Instituce Evropské unie a Lisabonská smlouva. s.59.

riešenia. Svojim postojom docielil aspoň formálny konsenzus pri prezentácii spoločných stanovísk ER. V prípade, že by tento post obsadil dominantný politik a vyložil by si svoje povinnosti podľa svojho, fungovanie predsedu ER a vysokého predstaviteľa by bolo konfliktné a nekoordinované.

Viacerí autori aj v tomto prípade poukazujú na možné konfrontácie alebo konzistentnosť rozhodnutí až v prípadoch praktickej realizácie kompetencií oboch predstaviteľov – t. j. predsedu ER a vysokého predstaviteľa.

Podstatou efektívneho fungovania ER, vrátane vonkajších vzťahov, sú dobré vzťahy medzi predsedom ER a členskými štátmi. Významné postavenie Nemecka a Francúzska ovplyvňujú vonkajšie vzťahy najmä v otázkach ekonomických vzťahov.

Súvislosti medzi kompetenciami predsedu EK a vysokého predstaviteľa pre SZBP predpokladajú zakladajú ešte komplikovanejšie a v určitých situáciách aj kontroverznejšie prijímanie rozhodnutí ako v prípade predsedu ER a vysokého predstaviteľa pre SZBP. V kontexte voľby týchto dvoch predstaviteľov, sa predpokladá, že vysoký predstaviteľ ako podpredseda EK , bude „podriadený“ predsedovi EK tak ako ostatní podpredsedovia EK. Tí sú podľa Lisabonskej zmluvy (článok 17, odst. 6) menovaní a odvolávaní predsedom EK. Vysoký predstaviteľ je je nominovaný resp. odvolaný Európskou radou len so súhlasom predsedu EK (čl.18, odst.1). Tu je priestor pre negovanie autority predsedu EK vysokým predstaviteľom. Aj ďalšie vnútorné rokovacie procedúry EK sú podriadené situácii tak, aby boli kompaktné s kompetenciami vysokého predstaviteľa.

Dvojité inštitucionálne zakotvenie postu vysokého predstaviteľa v Komisii (podpredseda) a v Rade EÚ môže byť komplikáciou v prípade akéhokoľvek sporu medzi predsedom EK a vysokým predstaviteľom. Možno si len ťažko predstaviť, že predseda EK bude ochotný sa vzdať svojho vplyvu v oblasti vonkajších vzťahov v kontexte kompetencií EK. Zároveň je tu priestor pre kolízie v prípade ak tieto posty obsadia charakterovo dominantné osobnosti.

Silnejúce postavenie vysokého predstaviteľa SZBP voči Komisii a jeho nároky na výkonné funkcie Komisie ilustrujú napätie medzi medzivládnym a nadnárodným prístupom v otázkach zahraničnej politiky EÚ.[3]

Funkciou vysokého komisára pre SZBP EÚ dochádza k funkčnému a personálnemu prepojeniu medzi ER a EK (vysoký predstaviteľ je členom ER a zároveň podpredsedom EK). Rotujúce predsedníctvo a riadenie Rady sa môže dostať do konfliktu v prípade, že Rada bude rokovať o oblastiach, ktoré sa primárne neviažu na zahraničnú politiku ako takú, ale na vonkajšie vzťahy. A to preto, že vysoký predstaviteľ je stálym predsedom Rady pre všeobecné záležitosti. Stanoviská rotujúceho predsedu Rady nemusia byť totožné so stanoviskom stáleho predsedu Rady pre všeobecné záležitosti, zároveň vysokého predstaviteľa EÚ pre SZBP.

EK má veľké rozhodovacie právomoc v oblastiach vonkajších vzťahov, napr. v oblastiach vzťahov s okolitými štátmi v rámci politiky susedstva. Takisto je post vysokého predstaviteľa ako člena komisie – komisára rovnocenný s ostatnými komisármi, aj keď je vysoký predstaviteľ podpredsedom komisie s určitými koordinačnými právomocami.

Lisabonská zmluva zrušila výhradnú právomoc EK na predkladanie návrhov Rade EÚ v oblasti spoločnej zahraničnej politiky. EK má právo vyjadriť sa k návrhu, ktorý bude v tejto oblasti predkladať vysoký predstaviteľ. Právomoci EK v oblasti vonkajších vzťahov sú obmedzené v prospech vysokého predstaviteľa.

Predseda EK bude zastupovať EÚ v komunitárnych otázkach a vysoký predstaviteľ bude koordinovať vzťahy s tretími krajinami na ministerskej úrovni. Množstvo nevyjasnených právomocí umožňuje vznik mnohých improvizácií, čo dáva priestor pre

[3] CINI, M. et al.(2010) European Union Politics s.123

rozhodovanie podľa konkrétnej situácie. V oblastiach tzv. technickejších (napr. zahraničný obchod, klimatické zmeny, energetika) je možné poveriť vyjednávaním príslušného komisára, v prípade výlučne vonkajších vzťahov sa toto môže javiť ako zdroj možných diplomatických problémov. Zároveň návrh EK musí zohľadňovať národné záujmy členských štátov v EÚ.[4] Autori zaoberajúci sa problematikou zahraničného obchodu EÚ (Fojtíková, Kordoš, Lipková) poukazujú na priority EÚ pri presadzovaní svojich ekonomických záujmov nielen z pohľadu jednotlivých členských krajín, resp. EÚ samotnej, ale ja z pohľadu štrukturálneho a teritoriálneho.

Špecifickou črtou EK je jej zloženie z pohľadu osobnostného obsadenia jednotlivými komisármi. Je dlhoročnou praxou, že posty komisárov sú obsadené bývalými vysokými štátnikmi. Pre predsedu komisie preto môže byť zložité takéto silné osobnosti koordinovať a riadiť v určitých oblastiach podľa predstáv predsedu EK.

Celkovo by mal byť oslabený potenciál EK v otázkach zahraničnej politiky trojicou silných aktérov – predsedom ER, vysokým predstaviteľom a ESVČ. Evidentné a viditeľné rozpory sa však zatiaľ medzi nimi neprejavili.

Najviac napätia sa prejavilo pri konštituovaní ESVČ. EK bol ponechaný vplyv v otázkach kontroly väčšiny finančných nástrojov EÚ, vrátane finančných nástrojov zahraničnej politiky EÚ. ESVČ si vytvorila sekcie zamerané na činnosti v jednotlivých regiónoch sveta a ich činnosť sa môže prekrývať s niektorými odbormi EK. EP a EK vytvorila spoločnú platformu pri vytváraní ďalšieho konkurenta v zahraničnej politike EÚ a to blokovaním vytvárania ESVČ.

Najkontroverznejšie sa javilo napätie medzi EP a ESVČ. EP sa aktívne zapojil do vytvárania ESVČ a presadzoval svoju predstavu o jej fungovaní. Pri vyjednávaniach EP využil svoje posilnené právomoci v oblasti rozpočtu tým, že presadil svoje požiadavky zníženia rozpočtu pre ESVČ a tým aj počtu zamestnancov. Takisto sa zvýšila kontrola ESVČ zo strany EP.

ESVČ ako druhotná (nie druhoradá) inštitúcia realizujúca zahraničnú politiku EÚ je resp. bude zložená prevažne z diplomatov jednotlivých členských krajín a úradníkov EÚ. V tejto kombinácii je namieste len jedna otázka a to, či budú členské štáty ochotné nechať sa „zastupovať“ úradníkmi z ESVČ? Nehovoriac, že ČŠ majú v záujmových oblastiach svoje vlastné diplomatické zastúpenia.

Prijatím každej novej zmluvy sa formálne zväčšujú právomoci EP, ale reálne sa posilňuje fungovanie ER, týka sa to aj otázok zahraničnej a bezpečnostnej politiky. Týka sa to aj postavenia EK, ktorá takisto stratila svoje postavenie a silu.

Vonkajšia reprezentácia EÚ je oblasť s najväčšou možnosťou vzniku rozporov a kolízií medzi predstaviteľmi ER, EK, hlavou štátu predsedajúcej členskej krajiny a v neposlednom rade aj predsedom EP, a to najmä v diplomatickom kontakte s tretími krajinami.

V otázkach vonkajšej reprezentácie pi medzinárodných rokovaniach môže nastať zmätok, kto vlastne zastupuje EÚ, či je to predseda ER alebo hlava predsedajúcej krajiny. Vzhľadom na administratívne vybavenie oboch inštitúcií, je vo výhode predseda EK. ER vzhľadom na menší administratívny aparát nedokáže svoje strategické rozhodnutia implementovať do praxe. Kolízie môžu spôsobiť aj situácie, ak predsedajúce krajiny sú malé a nedisponujú dostatočne rozsiahlym diplomatickým aparátom. Ak by vznikol konflikt napr. medzi predsedami oboch európskych inštitúcií – ER a EK, je možné, že EK by nemusela implementovať rozhodnutia Rady.

Princíp konsenzu pri prijímaní rozhodnutí členskými štátmi v ER znamená, že k akémukoľvek rozhodnutiu sa ER dopracuje po dlhých a zložitých rokovaniach s členskými

[4] FOJTÍKOVÁ L.,VAHALÍK B..(2015 Zahraniční obchod české republiky pod vlivem globalizačních jevů a procesů s.34.

štátmi. To môže viesť k úsiliu preniesť rozhodnutia v dôležitých otázkach týkajúcich sa SZBP mimo ER alebo na pôde ER nedôjde k žiadnemu efektívnemu rozhodnutiu.

Primárnu zodpovednosť za zahraničnú politiku vždy niesli členské štáty a ich diplomatické aparáty. Vo vzťahu k členským štátom sa najviac problematickou stáva rozsah suverenity ČŠ v oblasti zahraničných vzťahov. Podľa Slosarčíka voľba Ashtonovej a Rompuya bola voľba zabezpečujúca dostatok ponechanej suverenity pre ČŠ. Možno to považovať za signál, že v zahraničnej politike bude naďalej hlavná úloha patriť členským štátom. Rompuy to potvrdil aj vyjadrením, že skutočné rozhodnutia sa prijímajú na pôde Európskej rady, kde sa prezentujú národné záujmy členských štátov.[5]

Ministri zahraničných vecí ČŠ zohrávajú v otázkach SZBP naďalej významnú úlohu. Ich návrhy robia zo súčasných členských krajín politické spolkové štáty s viacerými spoločnými kompetenciami. Spoločný postoj vyslovili v otázkach spoločnej ochrany európskych hraníc, v rozšírení SZBP až na úroveň jednotnej európskej armády. Predložili aj niekoľko návrhov, ktoré by zmenili inštitucionálny systém EÚ, čo by malo efekt na vonkajšie zastupovanie EÚ, resp. by sa rozšíril počet aktérov zahraničnej politiky EÚ(napr. návrh na vznik funkcie premiéra EÚ).

Podľa J. Pisani Ferryho je európska politika aj naďalej zviazaná politikou národnou.[6] Dôkazom môže byť postoj EÚ ku kríze na Ukrajine. EÚ prijala voči Rusku jednotný postup prostredníctvom ekonomických sankcií. S určitosťou možno konštatovať, že niektoré ČŠ tieto sankcie neprijali s pozitívnym postojom (napr. Slovensko, Taliansko), ale prispôsobili sa postoju EK. Najväčšiu podporu nad zavedením sankcií preukázala nemecká kancelárka Merkelová, a to napriek odporu domácich aj zahraničných partnerov. Zásadných rokovaní o prímerí medzi Ukrajinou a Ruskom sa však zúčastňujú mimo iných predstavitelia jednotlivých členských štátov EÚ (Nemecko a Francúzsko). Pričom dohľad nad plnením dohôd má Organizácia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe.

Problém utečencov z Blízkeho východu a Afriky preukázal nejednotnosť spoločnej zahraničnej politiky EÚ a členských krajín v tejto otázke. Návrh EK na prerozdelenie utečencov na základe kvót do jednotlivých ČŠ bol rezolútne zamietnutý. Tým zostali niektoré ČŠ pod náporom utečencov viac ako iné ČŠ – Taliansko, Grécko, Maďarsko, Veľká Británia, Francúzsko. Dlhodobejšie neriešená situácia môže mať za dôsledok obmedzenie voľného pohybu osôb v rámci tých ČŠ, ktoré podpísali tzv. Schengenskú dohodu. Jednoznačne problém utečencov a návrh EÚ na jej riešenie rozdelil EÚ na dve skupiny ČŠ, ktoré si svoju zahraničnú politiku takýmto individuálnym spôsobom môžu pri súčasnom inštitucionálnom postavení EÚ dovoliť.

5 Záver

Najväčším úspechom EÚ od svojho vzniku je zachovanie mieru a bezpečnosti nielen pre svojich občanov, ale na celom európskom kontinente. V rámci svojich vnútorných vzťahov vytvorila pomerne zložitú inštitucionálnu sieť, ktorá je dôsledkom narastajúceho počtu členských krajín. V otázke rozhodovania vytvorila nástroje, ktoré síce umožňujú prijímať rozhodnutia, ale v niektorých prípadoch vyžadujú komplikované rozhovory medzi zainteresovanými stranami. Obidva faktory – kompetencie inštitúcií EÚ a prijímanie rozhodnutí sa pri vonkajšej prezentácii môžu javiť ako nejednotné a nejednoznačné.

Lisabonskou zmluvou sa nerozširujú kompetencie v oblasti vonkajších vzťahov, ale sa konsolidujú činnosti súvisiace so zahraničnou politikou. V oblasti zahraničnej politiky EÚ naďalej fungujú špecifické pravidlá. Zmeny teda nenastali v obsahu a v rozhodovaní v otázkach zahraničnej politiky, ale len v jej inštitucionálnom zriadení. Lisabonská zmluva

[5] Európsky parlament nemá skutočnú silu. In : Hospodárske noviny (2014).
[6] Pisani- Ferry J.: Európska politika je zviazaná. Tou národnou. (2014).

mala predovšetkým zabezpečiť vyjasnenie úloh jednotlivých aktérov zahraničnej politiky EÚ a reprezentáciu postojov EÚ ku všetkým otázkam, nielen v oblasti zahraničnej politiky. Evidentným prejavom inštitucionálnej transformácie je zriadenie troch inštitúcií resp. orgánov – predseda Európskej rady, vysoký predstaviteľ EÚ pre spoločnú zahraničnú a bezpečnostnú politiku, Európska služba pre vonkajšiu činnosť.

Pri analýze správania sa inštitúcií EÚ môžeme rozlišovať dve hodnotiace roviny – „mierovú" a „nestabilnú". V prvom prípade je EÚ inštitucionálne pripravená prijímať spoločné stanoviská a rozhodnutia v konsenze. V druhom prípade sa prejavuje medzivládny prístup a individuálna zahraničná politika členských štátov. A to v neochote členských štátov prijímať určité rozhodnutia EÚ, v ktorý nie sú jasne definované ciele, ktoré sa majú takýmito rozhodnutiami docieliť. A to je, zdá sa, najväčší problém súčasnej zahraničnej politiky EÚ – absencia jasne stanovených cieľov zahraničnej politiky pri prijímaní rozhodnutí v konfliktných situáciách vo svete.

Zoznam použitej literatúry

BRHLÍKOVÁ R. (2012): *Európska únia po Lisabone*. Nitra: UKF,2012. ISBN 978-80-55-0172-8.

CINI M. et al. (2010): *European Union Politics*.Oxford University Press, 2010. ISBN 978- 0-19-9548637.

FOJTÍKOVÁ, L.(2014): Comparison of the steel demand between the Euroepan Union and China.[online]In:*METAL 2014 – 23rd International Conference on Metallurgy and Materials, Conference Proceedings,*2014 [Citované 3.10.2015] Dostupné na internete. http://konsys-t.tanger.cz/files/proceedings/17/reports/2539.pdf.

FOJTÍKOVÁ, L. – VAHALÍK, B.(2015): *Zahraniční obchod České republiky pod vlivem globalizačních jevů a procesů.*Ostrava:VŠB – TU, 2015.ISBN 978-80-248-3822-9.

HOSPODÁRSKE NOVINY. (2014): Europarlament nemá skutočnú silu, 2014, roč.21, č.109, 6.5.2015.

PISANI- FERRY J. (2014): *Európska politika je zviazaná. Tou národnou*. In :Hospodárske noviny, 2014, roč. 21, č.130.19.5.2014.

KORDOŠ, M. - KARBACH, R. (2014): The issue of innovation in international economics. In: *SGEM conference on political sciences law, finance economics & tourism : Conference proceedings volume III Economics & Tourism.* Sofia : STEF92 Technology, 2014. ISBN 978-619-7105-27-8. s.653-660.

KORDOŠ, M. (2014): Role of innovations in the EU industrial policy and competitiveness enhancement. In: *Proceedings of the 2nd international conference on European integration 2014.* Ostrava : VŠB, 2014. ISBN 978-80-248-3388-0. s.335-342.

LIPKOVÁ, Ľ. (2011): *Európska únia.*Bratislava: Sprint dva, 2011. ISBN 978-80-89393-33-6.

LIPKOVÁ, Ľ. (2012): Innovation Policy of he European Union. In: *Proceedings of the 1nd international conference on European integration 2012*. Ostrava : VŠB, 2012. ISBN 978-80-248-2685-1. s.171-177.
ŠLOSARČÍK, I.a kol.(2013): *Instituce Evropské unie a Lisabonská smlouva*. Grada Publishing, a.s. 2013. ISBN 978 – 80 247 – 3567-2.

Zmluva o fungovaní Európskej únie dostupné na internete: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2007:306:FULL&from=SK.

Zmluva o Európskej únii dostupné na internete: http://europa.eu/eu-law/decision-making/treaties/index_sk.htm.

ŽABKA J.: Noví aktéri v Európskej únii. [online] Dostupné na internete: http://www.sfpa.sk/dokumenty/pozvanky/559.

PROBLÉMY A SMEROVANIE NÁRODNEJ IDENTITY TURECKA

Vladyslav Havshynskyy

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: vladyslav.havshynskyy@euba.sk

Dany článok sa snaží zdôrazniť tureckú národnú identitu ako dôležitejší faktor určenia Tureckom svojich národných záujmov a budúcej realizácie svojho vnútorného a zahraničnopolitického smeru. Účelom výskumu je zdôrazniť hlavné komponenty tureckej identity, poukázať akým spôsobom medzi sebou pôsobia vo vnútropolitickom diskurze.
Kľúčové slová: Turecko, národná identita, sociálny konštruktivizmus

Given article highlights Turkish national identity as an important factor of national interests and further implementation of Turkish domestic and foreign policy. Research aims to identify the main components of Turkish identity, to show how they interact in domestic political discourse.
Key words: Turkey, national identity, social constructivism
JEL:N40, F50

1 Úvod

Väčšia časť vedeckej a politickej analýzy, ktorá sa venuje súčasnej vnútornej a zahraničnej politike Tureckej republike sa nevyhnutne dotýka otázok tureckej národnej identity. Je zjavné, že tieto zásadné zmeny, ktoré uprednostňuje Turecko, nemôžu byť korektne preanalyzované bez ohľadu na jeho identitu, presnejšie, časté zmeny a rekonštrukcie jeho identít. Za čias Studenej vojny, otázky kultúry a identity sa považovali za sekundárne a dominoval racionalistický prístup k analýze politiky. V post-bipolárnom svete, Turecko preukazuje veľmi nečakanú a komplikovanú trajektóriu vývoja, preto sa domnievame, že len prostredníctvom analýzy jeho identity je možne vysvetliť podstatu jeho politiky v súčasnej dobe.

Také faktory ako pokus o islamizáciu tureckej spoločnosti, konfrontácia vlády na čele z vojenskými zastupiteľmi z vládnucou islamistskou Stranou spravodlivosti a rozvoja, zmena zahraničnopolitického smeru štátu z výlučne pro-západných na viac širšiu geografiu, nadviazanie Ankarou dialógu z Blízkym východom, svedčia o zmeny identity Turecka. V tejto rovine vyzerajú otázky ohľadom budúceho vývoja krajiny, ktoré do istej miere prognózuje, že Západ stráca Turecko.

Nutnosťou v zavádzaní identity do sociálnopolitických javov sa stal teoreticky základ ako teória sociálneho konštruktivizmu. Konštruktivizmus sa odlišuje od racionalistických teórii (liberalizmus, realizmus atď.) svojou orientáciou na sociálny konštruktívny charakter všetkých javov. To znamená, že základnou odlišnosťou medzi konštruktivizmom a ostatnými teóriami (neorealizmus, predovšetkým) je to, že konštruktivizmus kladie väčší dôraz na sociálnu než materiálnu štruktúru medzinárodného systému[1].

[1] BOZDAGLIOGLU, Y. (2007): Constructivism and Identity Formation: An Interactive Approach, s. 124.

Identita v konštruktivistickom chápaní je základom pre formovanie záujmov,[2] a vďaka tomu, že identita ako taká sa nachádza v stálej premene sa transformujú aj záujmy štátu. Také tvrdenie je do značnej miere kontrastné z tradičnými teóriami, v ktorých záujmy sa rozoberajú ako statické. Preto, konštruktivistická teória je užitočným základom pre analýzu príčin transformácie Tureckej republiky.

2 Dotykové doby identity a politiky

Identita je dôležitým východiskom v analýze súčasnej reality. Zahraničná politika štátov je spojená s konštrukciou identity, pretože identita sa vždy formuje určením jasných hraníc medzi „sebou" a „ostatnými". Pocit seba v nebezpečí pod nátlakom zahraničných hrozieb pricínuje formovanie spoločnej identity a hegemonizácie sociálnej skupiny.

Identita sa môže považovať ako dôležitý faktor, ktorý ma bezprostredný vplyv na realizáciu zahraničnej politiky. Ako poukazuje Dembinskij M., identita je dôležitá vtedy, keď treba *„pochopiť... kolektívne vnímanie ako jeden z reálnych faktorov kolektívneho politického konania"*[3].Z druhej strany Makaričev A. poukazuje na to, že *„...využívanie identity ako analytického konceptu umožňuje pochopiť, prečo niektorým hrozbám je spoločnosť náchylná dávať väčší význam a ostatným – podradný,"*[4] tiež obohacuje zahraničnopolitickú analýzu.
Je nutné poukázať, že nie je potrebné skúmať štát ako unitárneho aktéra, ktorý má jednotnú celistvú identitu, ale skôr národnú identitu – kombinácia niekoľkých identít vnútri spoločenského diskurzu, ktoré sa konštruujú aj vo vzájomnej spolupráci medzi sebou a majú vnútorné faktory formovania, tak aj v spolupráci z okolitým svetom (systémová úroveň). Z toho vyplýva, že národná identita je výsledkom súperenia medzi rôznymi sub-národnými identitami a obvykle sa môžu určovať najviac vplyvnými aktérmi v spoločnosti, zároveň vyššie uvedené neznamená, že ostatné sub-identity zanikajú alebo nemôžu ovplyvňovať diskurz[5].

Vychádzať z pojmu, „turecká identita" je do značnej miery podmienečné preto, že je to nevyhnutne výsledkom určitého zjednodušenia situácie. Akohovorí Kosebalaban, existuje zmysel v tom, aby sa uskutočnila analýza nie prostredníctvom singulárneho pochopenia národnej identity a bezpečnostnej kultúry, ale skôr kombináciou rôznych identít a bezpečnostných kultúr na úrovni štátu.[6] Práve z tohto hľadiska sa ďalej poskytuje analýza podmienečne „jednotnej" tureckej identity a jej konkurenčných (sub) identít, z ktorých sa skladá.

3 Formovanie Tureckej národnej identity

Turecko, krajina z „rozdrobenou" alebo „dualistickou" identitou[7], krajina, v ktorej niekoľko identít/sub-identít súťažia o monopol pre určenie spoločenských charakteristík tureckého národa a cesty jeho ďalšieho vývoja.

Je známe, že pozdĺž niekoľko storočí westernizácia bola plánovanou politikou tureckých elít. Osmanská Ríša utrpela westernizáciu zo strany vojenských zastupiteľov v snahe zabrániť kolapsu Ríše a vojenských porážok západným silám. Pokus rozdeliť Turecko po porážke Osmanskej ríše v Prvej svetovej vojne v dôsledku podpísania Sevreskej zmluvy zhoršila v tureckej spoločnosti takzvaný Sevreský syndróm –cítiť sa v pasci, obeťou vzbury. Táto paranoja doteraz stimuluje diskusiu v spoločnosti, v ktorej sa jasne prejavuje nedôvera

[2]BOZDAGLIOGLU, Y. (2007): Constructivism and Identity Formation: An Interactive Approach, s. 131.
[3]DEMBINSKÝ, M. (2005): Političenskajakuľtura i identičnosťkaksviazujušie niti
i problematransatlantičeskychotnošenij, s. 55.
[4] MAKARIČEV, A. (2008): Bezopasnosť i vozvrašenijepolitičeskohokritičeskije debaty v Jevrope, s. 33.
[5]KOSEBALABAN, H. (2008): Torn Identities and Foreign Policies: The Case of Turkey and Japan, s. 10.
[6] KOSEBALABAN, H. (2008): Torn Identities and Foreign Policies: The Case of Turkey and Japan, s. 7.
[7] KOSEBALABAN, H. (2008): Torn Identities and Foreign Policies: The Case of Turkey and Japan.

niektorých segmentov tureckej spoločnosti do kumulatívneho Západu, vtelením do USA a EÚ. Preto je možné rozoberať Sevreský syndróm ako z vonku podmienenou časťou tureckej identity.

Po vyhlásení Tureckej Republiky v roku 1923 sa turecká identita formovala za účelom separovania islamu ako duchovného systému, čo nezodpovedalo potrebám modernizácie, pokroku, a teda nezodpovedalo krajine, ktorú plánovala vidieť Turecká elita. Istotne, taký proces predefinovania tureckej identity nemohol prejsť bezbolestne a stretol sa so značným odporom zo strany populácie. V roku 1980 sa islamizáciou podarilo vyzvať oficiálnu kemalistsku identitu, vrátane toho, že vojenskí zástupcovia vnímali islamizmus ako menšiu hrozbu než nacionalizmus a kurdský separatizmus. Je známe, že tieto procesy priviedli k vláde Stranu Blaho na čele z N. Erbakanom, ktorý predsedal vláde v júni roku 1996 roku[8].

V dnešnej dobe hlavná konfrontácia pokračuje na línie kemalizmusu (sekularizmus) a islamizmusu. Na štátnej úrovni sa to prejavuje v konflikte medzi štátnou a politickou elitou v Turecku, presne – medzi vojenskými zastupiteľmi a byrokratickým aparátom (ktorí sú tradične sekularisti) a volebnými orgánmi (ktoré prakticky boli monopolizované islamistami). Každá s týchto dvoch skupín sa prikláňajú k rôznym cestám vývoja krajiny. Je známe, že dnešná vládnuca Strana spravodlivosti a rozvoja má islamistské korene, aj napriek tomu, že predstavitelia tejto strany sa porovnávajú z európskymi kresťanskými demokratmi. Práve z príchodom do vlády tejto politickej strany v roku 2002 a so zakotvením ďalších znakom islamistov vo vláde Turecka, ako napríklad, po prijatí balíka zmien do Konštitúcie na referende v septembri roku 2010, monopolsekularistov bola ohrozená konflikt sa obrátil do akútnej formy.

Kemalizmus pozdĺž desaťročí dominovala v diskurze identít, pretože bola zakotvená na štátnej úrovni ako oficiálna ideológia tureckého štátu. Hlavnou ideou kemalizmusu bol sekularizmus (to je svetská štátna organizácia, kedy náboženstvo je separované od štátu).
Pre Ataturka a ostatných zástupcov Republiky sekularizmus bol stratégiou pripojenia do civilizovaného sveta, získavanie statusu jeho rovnoprávnej časti. Bilgin P. poukazuje na to, že *„sekularizmus bol čiastočne odpoveďou na ambivalenciu medzinárodného spoločenstva ohľadom „inakosti" Turecka a nebezpečenstva, ktoré toto vyvolali."* Nakoľko islam a životný poriadok, ktorý je s ním spojený, bol základným elementom a zdôrazňoval „inakosť" Turecka, sekularizmus sa stal jedinou alternatívou. Ďalšie tvrdenie autorky výrazne vyjadrujú hlavný leitmotív týchto spoločenských transformácii na základe sekularizmusu: „*Snaha sa podobať... zobrazovala sa ako otázka „prežitia.""*[9]

Sekularizmus v Turecku sa líši od tradičnej formy separovania štátu a náboženstva. Náboženstvo v Turecku sa podriaďuje štátu – fakt, ktorý núti niektorých autorov priznávať že Turecko je polo-sekulárny štát. Také podriadenie sa v prvom rade prejavuje v tom, že náboženské vzdelanie je povinné a uskutočňuje sa pod štátnou kontrolou – Direktoriátom náboženských vecí[10].

Je zaujímavé, že náboženstvo od samého počiatku založenia tureckého štátu odohrávalo dôležitú úlohu v konaniach vedenia a vojenských zastupiteľov ohľadom posilňovania národnej identity. Toto bolo ukážkou v takzvanej „turecko-islamskej syntéze" – projekte sociálneho inžinierstva – keď sa náboženstvo používalo za účelom posilňovania nacionalizmu v porovnaní s ostatnými ideológiami. V tomto prípade sa stal islam formou sociálnej kontroly, podľa definície P. Tanka. „*Utilitárny prístup štátu k náboženstvu preukazuje, že chápe náboženstvo ako „nastroj", ktorý sa paradoxne môže používať pre*

[8] BOZDAGLIOGLU, Y. (2008): Modernity, Identity and Turkey's Foreign Policy, s. 63-71.
[9] BILGIN, P. (2008): The Securityness of Secularism? The Case of Turkey, s. 602.
[10] TANK, P. (2005): Political Islam in Turkey: A State of Controlled Secularity, s. 5.

obranu alebo pre hrozbu štátu", konštatuje.[11] Domnievame sa že, takáto politika nemohla mať nejednoznačné výsledky – ona len stimulovala islamskú renesanciu." Preto sú teraz pozorovateľné výkyvy smeru do islamizácie – ako k snahe zdôraznenia svojej „výraznej inakosti" ako dividendu v medzinárodnej aréne, tak aj k želaniu určitých kôl spoločnosti znovu nájsť svoju islamskú identitu.

Islam je dôležitým faktorom tureckej identity a ako preukazujú tendencie posledných rokov, spomedzi množstva bežných Turkov, náboženstvo má určujúci význam v porovnaní z hocijakým geopolitickým faktorom. Príkladom môže slúžiť reakcia „tureckej ulice" na problém v turecko-izraelských vzťahoch a ich solidarita s moslimským svetom. Vystúpenie premiér-ministra (dnešný prezident Turecka) na summite v Davose, v januári roku 2009, ktorý zjavne odsudzoval konanie Izraela v sektore Gaza, incident s Flotilou slobody v máji roku 2010, kedy bola izraelskými silami zajatá flotila z humanitárnou pomocou Palestíncom a zabití turecký občania, len posilnil o antiizraelskú a antisemitskú rétoriku. To sa týka aj vzťahov s USA a ostatnými západnými krajinami.

Podobný postoj je možné vidieť aj u predstaviteľov tureckého nacionalizmu, ktorý je možné považovať za osobitný smer identity. Šírenie tendencií kombinácie rasizmu a islamizmu vo forme takzvaného „islamského nacionalizmu" vyvoláva znepokojenie.[12] Okrem toho, osobitné miesto v spoločnej tureckej identite obsadzuje identita kurdskej populácie. Napriek politike dnešnej administrácie ohľadom demokratizácie spoločnosti, známe ako "demokratické otvorenie" nasmerovanej na vyriešenie aj kurdskej otázky, pokrok dosiahnuť sa nepodarilo.

4 Zahraničná politika Turecka na základe identitnej rozdrobenosti

Samozrejme, každá z týchto skupín vidí zahraničnopolitický smer krajiny zo svojho hľadiska. Bozdaglioglu, opisujúc rôzne hľadiská pro-západných a islamistov, tvrdí: „*Idei každej skupiny ohľadom zahraničnopolitických preferencií Turecka sa filtrujú cez ich vlastné identity, ktoré určujú ich vnímanie tureckých národných záujmov."*[13]

Najviac výrazné záujmy sekularistov sú predstavené tureckými vojenskými zástupcami. Seba vnímajú ako garantmi republikánskeho sekularistského poriadku a snažia sa zachovať statickú kemalistskú štátnu identitu. Súbežne, v tureckej spoločnosti je stále prítomný mýtus o tureckej armáde ako tvorcovi a obrancovi národa. Pozdĺž rokov to posilňovalo pozície vojenských zástupcov ako aj ich rozhodujúcu úlohu v konštruovaní národnej identity. Avšak, v súčasnej dobe ich monopol vo formovaní identity sa postupne obmedzuje procesom integrácie Turecka do európskych štruktúr.

Preto čelia vojenský zástupcovia komplikovanej dileme: na jednej strane podporujú vstup Turecka do EÚ ako spôsob zakotvenia sekularizmu a „západnosti" Turecka, ako to odkazoval líder tureckého národu Ataturk, na strane druhej – integrácia dôrazne obmedzí ich vládu a zruší ich monopol v prijímaní politických rozhodnutí, čo je neprípustne pre nich. Z toho dôvodu je tento postoj paradoxne zmiešaný – Západ „je vítaný, aj nie je dôveryhodný."[14]

Avšak, islamisti boli tradične vždy eurofobmi, videli v európskych krajinách kresťanský klub, nepriateľov, ktorí sa snažia asimilovať moslimské Turecko alebo dokonca rozdeliť ho (Sevrský syndróm). Príčiny, ktoré vyvolali vznikne dôvery k Európe v tureckej spoločnosti sú množne. Medzi nich možno zaradiť existenciu prekážok vstupu tureckých migrantov do Európy a ich skúsenosti v EÚ, ako dokonca aj vonkajšia pomoc Turecku, ktorá

[11]TANK, P. (2005): Political Islam in Turkey: A State of Controlled Secularity, s. 10-11.
[12]BOZDAGLIOGLU, Y. (2008): Modernity, Identity and Turkey's Foreign Policys, s. 71.
[13]BOZDAGLIOGLU, Y. (2008): Modernity, Identity and Turkey's Foreign Policys, s. 64.
[14]TANK P. (2001): Turkey as a 'Special Case' for the EU, s. 219.

vytvorila kultúru závislosti od Západu.[15] Neurčitý stav európskej integrácie Turecka doplnilo tento fakt. Podobne, v tureckej historiografii je bežným vidieť zahraničný vplyv a rozptyľovanie nacionalizmu v Osmanskej Ríši. Podľa tejto logiky, hrozba zo strany Pracovnej strany Kurdistanu sa spája so zahraničnou podporou terorizmu.[16]

Administrácia Strany spravodlivosti a rozvoja zvládla tradičný postoj islamistov voči európskej integrácii a Západu ako celku. Vďaka svojmu volebnému základu ako predstaviteľov podnikateľských kôl, vzdelanú elitu, snaží sa integrovať do Európy ako člen. Nová politika absencie problémov so susedmi, snaha Turecka využiť svoju „stratégiu hĺbky" a stať sa globálnym hráčom núti výskumníkov konštatovať, že za vlády Strany spravodlivosti a rozvoja sa Turecko po prvýkrát „rozlúčilo z mentalitou status-quo".[17]

Novú filozofiu myslenia tureckej vlády je možne vidieťvo vyznačovaní vládou stálych komponentov svojej existencie (také ako dejiny a geografia), sa snahe „identifikovať" a „znovu nájsť" ich.[18] Takáto interpretácia svojej minulosti môže svedčiť, podľa nášho názoru, o určitej odchýlke od „reálnej politiky" – tradičného realistického prístupu Turecka.
Je zjavné, že dnešná administrácia zdôrazňuje určitú dedičnosť medzi súčasnou „politikou absencie problémov" a princípom zahraničnej politiky Ataturka „Svet doma a za hranicou." Takisto, podľa Davutoglu, ako aj prorepublikánskeho Turecka sa tento princíp stal dôležitým orientačným bodom pre spoločnosť v budúcnosti, pre dnešnú administráciu, „politika absencie problémov" je symbolom éry vzťahov so susedmi.[19]

Činnosť Turecka vo všetkých smeroch svojej zahraničnej politiky, presnejšie, jeho dialóg z moslimským svetom, vytvorili v analytickej literatúre taký termín ako "neo-osmanizmus", ktorý ako keby určuje súčasnú tureckú identitu. Pod neoosmanismom sa chápe „návrat" Turecka na Východ, čo možno jednoznačne chápať ako cieľ dominovať na post-Osmanskom území a vytvoriť sféry vplyvu vo výlučne realistickom chápaní.

V odpovedi na to, predstavitelia vládnucej strany viackrát popierali svoj ako keby priaznivý postoj voči neoosmanizmu. Minister zahraničných vecí Davutoglu vyhlásil, že popiera koncepciu neoosmanizmu, pritom tvrdil, že osmanské dejiny a obdobie republiky, a bipolárny svet sú *„stálymi parametrami, ktoré nemôžu byť zmenené"*, *"dôležitou súčasťou tureckej identity."*[20] Bývali prezident Guľ A. hovoril: *„my pristupujeme k Európe z hľadiska dlhodobých perspektív. Našu politiku určuje neideologické alebo emocionálne myslenia, nie úzke národné záujmy. My vychádzame z racionálneho a realistického hodnotenia, a chápania významu stability a spolupráce v regióne."*[21]

Aj keď neoosmanizmus nie je voľbou pre tureckú administráciu, otázka ohľadom smeru vývoja krajiny ostáva nezodpovedaná. Turecko pokračuje v hľadaní svojej novej formy identity, aktivizácii na „nové", nezápadné smery zahraničnej politiky a najdôležitejšie, niekedy sa stavia do protikladu západnej civilizácie. *„Čas revidovať všeobecne prijatý bod, že Turecko nemá inej strategickej voľby, než Západ"*, „prestáť vnímať prozapadnú orientáciu Turecka ako samozrejmosť", – píšu Gordona Taspinar.[22]

V každom prípade, je jasné, že takýto aktivizmus svedčí o novej identite vládnucej elity, ktorú sa snažia zakotviť ako oficiálnu, ako protiváhu konaniam predchádzajúcej administrácie, ktorá vyvíjala výlučne pro-západný smer svojej politiky. *„Jednou z dôležitých ciest sú pre štáty získať novú identitu alebo brániť predchádzajúcu – prostredníctvom*

[15]MANGO, A.J.A. (1997): Testing Time in Turkey, s. 5.
[16] MANGO, A.J.A. (1997): Testing Time in Turkey, s. 13.
[17] CIZCE, U. (2006): Almanac Turkey 2005: Security Sector And Democratic Oversight, 2006, s. 63.
[18]KARABAT, A. (2010): Turkey Creates Balance in the Middle East.
[19] SETA (2009): Principles of Turkish Foreign Policy
[20] SETA (2009): Principles of Turkish Foreign Policy
[21]GUĽ, A. (2004): U našich stranodnasuďba, s. 149.
[22]GORDON, P. - TASPINAR, O. (2006): Turkey on the Brink, s. 70

zahraničnej politiky."[23] Preto, smer novej administrácie – spôsob konštruovať novú oficiálnu národnú identitu z dôrazom na jej "nezápadných" komponentov a legitimizovať ju.

V zahraničnopolitickej rovine transformácia tureckej identity sa realizuje pomocou rôznych formúl, ktoré sa používajú v diplomatickom jazyku Turecka. Krajina v 1990-tych rokoch sa snažila zhodiť zo seba nálepku „buferneho štátu", ponúkajúc seba ako most medzi civilizáciami. Od roku 2002, počas rozvíjania nového diplomatického lexikónu, sa Turecko snažilo zbaviť pocitu pasívnosti, vlastnej úlohy „mostu" a stať sa „ústredným štátom."[24] Od tých čias sa vo vzťahu ku krajine šíril pojem „model", ktorý znamenal určitú prezentáciu Turecka ako islamistskej demokracie pre krajiny Blízkeho východu. Taký nový diplomatický slovník je určitým dôkazom transformácie samo prijatia Turecka.

5 Záver

Zahraničná politika Turecka nemôže byť preanalyzovaná na základe racionalistických teórií, ktoré berú do úvahy len materiálne faktory. Podľa nášho názoruje potrebné uvažovať aj s ohľadom na sociálnu identitu Turecka a jeho premenlivý charakter, pritom používať konštruktivisticky rámec a tak je možne vidieť dianie v celej jej pestrosti.

Turecka národná identita sa stále rekonštruuje na základe konfrontácie dvoch hlavných identít – islamizmu a sekularizmu. Tieto debaty ohľadom identity v tureckej spoločnosti majú polarizovaný charakter. Identita sa vždy opiera o inklusivne (také, ktoré zahŕňajú), ako aj exkluzívne (vylučujúce) zásady. V tureckom diskurze je viditeľné, že identita sa využíva pravé ako protiklad ostatným, prostredníctvom vybudovania konfrontačného ducha a vytvorenia kultúry bezpečnosti.

Množstvo identít, ktoré využívajú spoločenské skupiny pre samourčenie sa zväčšuje, vrství a identity vo svojej čistej podobe už prakticky neexistujú. Vďaka diverzifikácie identít vo svete, *„... politika, ktorá sa opiera len na jednom aspekte identity sa stáva nefungujúcou"* považuje Agirdir B. Pravé preto, podľa jeho názoru, súčasné politické strany (Strana spravodlivosti a rozvoja, Strana nacionálneho hnutia, ľavé stany) robia chybu v zameraní len na jednu identifikáciu (náboženskosť, nacionalizmus a sekularita).[25]

V tomto vzťahu nie je možné nesúhlasiť so slovami Guvenca B., že *„mierovým riešením problémov je nie jedna, ale množstvo identít, ktoré sa nesnažia zničiť navzájom"*, a taktiež, že práve multikulturalizmus sa môže stať „prínosom do princípu „Mier doma a za hranicou,""[26] ktorý je naďalej základom tureckej zahraničnej politiky.

Nakoniec, poukazujúc na komplikovaný charakter spolupráce medzi konkurujúcimi identitami v tureckom kontexte, je potrebné poznamenať, že proces islamizácie vyzerá celkovo prirodzene z hľadiska viacročnej dominancie v krajine agresívneho, bojového sekularizmu. Je možne, že tento proces bude v Turecku pokračovať a zároveň sa domnievame, že kemalizmus sa natoľko zakotvil do organizácie štátu, že „Iránsky scenár" je v tureckých podmienkach nemožný.

Zoznam použitej literatúry

AGIRDIR, B. (2007): A New Era of Politics in Turkey. Cigdem: Radikal Daily, 2007, s. 14. [Citované 1. 12. 2015.] Dostupné na internete:

[23] BIRGUL DEMIRTAS-COSKUN (2008): Systemic Changes and State Identity: Turkish and German Responses.

[24] DAVUTOGLU A. (2004): Türkiyemerkezülkeolmalı.

[25] AGIRDIR, B. (2007): A New Era of Politics in Turkey. Cigdem: Radikal Daily, 2007, s. 14.

[26] GUVENC, B. (1998): Secular Trends and Turkish Identity.

http://www.konda.com.tr/en/download_report.php?file=2007_08_KONDA_A_New_Era_of_Politics_in_Turkey&rapor=A%20New%20Era%20of%20Politics%20in%20Turkey.

BILGIN, P. (2008): The Securityness of Secularism? The Case of Turkey. Ankara: Sage. In: *Security Dialogue*, 2008, roč. 39, č. 6, s. 602.

BIRGUL DEMIRTAS-COSKUN (2008): Systemic Changes and State Identity: Turkish and German Responses. [online]. In: *Insight Turkey*, 2008, roč. 10, č. 1, s. 33. [Citované 1. 12. 2015.] Dostupné na internete: https://www.academia.edu/5828346/Systemic_Changes_and_State_Identity_Turkish_and_German_Responses.

BOZDAGLIOGLU, Y. (2003): Turkish Foreign Policy and Turkish Identity. New York: Routledge, 2003, 232 s. ISBN-10: 041594600X.

BOZDAGLIOGLU, Y. (2007): Constructivism and Identity Formation: An Interactive Approach [online]. In: *Review of International Law and Politics*, 2007, roč. 3, č. 11, s. 124-131. [Citované 1. 12. 2015.] Dostupné na internete: http://www.usak.org.tr/dosyalar/dergi/3abv06hKYpVj1fK71jEi4AP2g6ctBc.pdf

BOZDAGLIOGLU, Y. (2008): Modernity, Identity and Turkey's Foreign Policy. [online]. In: *Insight Turkey*, 2008, roč. 10, č. 1, s. 63-71. [Citované 1. 12. 2015.] Dostupné na internete: https://www.academia.edu/2487657/Modernity_Identity_and_Turkeys_Foreign_Policy.

CIZCE, U. (2006): Almanac Turkey 2005: Security Sector And Democratic Oversight. Ankara: TESEV Publications, 2006, s. 63. ISBN: 9758112791. [Citované 1. 12. 2015.] Dostupné na internete: http://kms1.isn.ethz.ch/serviceengine/Files/ISN/48717/ipublicationdocument_singledocument/c369ce31-a584-4dfb-a6f1-dd7a61782685/en/2005_almanak_Turkey.pdf.

DAVUTOGLU A. (2004): Türkiyemerkezülkeolmalı. [online]. In: *Radikal*. 2004, 26 Februar. [Citované 1. 12. 2015.] Dostupné na internete: http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=107581.

DEMBINSKÝ, M. (2005): Političenskajakuľtura i identičnosťkaksviazujušie niti i problematransatlantičeskychotnošenij. In: *Jevropa*, 2005, roč. 5, č. 1, s. 55.

GORDON, P. - TASPINAR, O. (2006): Turkey on the Brink. [online]. In: *The Washington Quarterly*, 2006, roč. 29, č. 3, s. 70. [Citované 1. 12. 2015.] Dostupné na internete: http://www.brookings.edu/~/media/research/files/articles/2006/6/summer-turkey-gordon/20060525.pdf.

GUĽ, A. (2004): U našich stranodnasuďba. In Meždunarodnajažizň, 2004, č. 4-5, s. 149.

GUVENC, B. (1998): Secular Trends and Turkish Identity [online]. In: *Journal of International Affairs*, roč. 2, č. 4. [Citované 1. 12. 2015.] Dostupné na internete: http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/02/BozkurtGuvenc.pdf.

KARABAT, A. (2010): Turkey Creates Balance in theMiddle East. [online]. In: *Qantara.* [Citované 1. 12. 2015.] Dostupné na internete: https://en.qantara.de/content/interview-with-turkeys-foreign-minister-ahmet-davutoglu-turkey-creates-balance-in-the-middle.

KOSEBALABAN, H. (2008): Torn Identities and Foreign Policies: The Case of Turkey and Japan. [online]. In: *Insight Turkey*, 2008, roč. 10, č. 1, s. 7-10. [Citované 1. 12. 2015.] Dostupné na internete: http://file.insightturkey.com/Files/Pdf/insight_turkey_vol_10_no_1_2008_kosebalaban.pdf.

MAKARIČEV, A. (2008): Bezopasnosť i vozvrašenijepolitičeskohokritičeskije debaty v Jevrope. In: *Index bezopasnosti*, 2008, roč. 14, č. 4, s. 33.

MANGO, A.J.A. (1997): Testing Time in Turkey. In: *The Washinton Quarterly*, Winter 1997, roč. 20, č.1. s. 5-13.

SETA (2009): Principles of Turkish Foreign Policy. [online]. SETA Foundation. [Citované 1. 12. 2015.] Dostupné na internete: http://arsiv.setav.org/ups/dosya/14808.pdf.

TANK P. (2001): Turkey as a 'SpecialCase' forthe EU. In: *SecurityDialogue*, roč. 32, č. 2, s. 219.

TANK, P. (2005): Political Islam in Turkey: A State of Controlled Secularity. In: *Turkish Studies*, 2005, roč. 6, č. 1, s. 5-11.

VPLYV NERASTNÝCH SUROVÍN NA POLITICKÚ SITUÁCIU V SUBSAHARSKEJ AFRIKE

Natália Hlavová

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: natalia.hlavova@euba.sk

Príspevok sa zaoberá vzťahom medzi úlohou nerastných surovín v ekonomike a úrovňou ukazovateľov politickej situácie v krajinách subsaharskej Afriky. Cieľom príspevku je na základe korelačnej analýzy zistiť, aký je vzťah medzi podielom nerastných surovín na exporte a úrovňou vybraných ukazovateľov politickej situácie. Výsledky výskumu potvrdzujú závery doterajších prác zhrnutých v prvej časti príspevku, a teda negatívny vzťah medzi nerastnými surovinami a politickou situáciu.
Kľúčové slová: nerastné suroviny, politická situácia, demokracia, subsaharská Afrika

The paper deals with the relationship between the role of minerals in the economy and the level of political situation indicators in sub-Saharan Africa. Based on correlation analysis the paper determines the relationship between the share of mineral resources in export and the level of selected indicators of the political situation. The research results confirm the conclusions of previous work summarized in the first part of the article, and thus negative correlation between minerals and political situation.
Key words: mineral resources, political situation, democracy, sub-Sahran Africa
JEL: Q32

1 Úvod

V príspevku Vplyv nerastných surovín na politickú situáciu v subsaharskej Afrike skúmame, či vlastníctvo hojných zdrojov nerastných surovín negatívne ovplyvňuje politickú situáciu v jednej z najmenej rozvinutých častí sveta a tak prispieva k celkovému zaostávaniu týchto krajín v ekonomickom a sociálnom rozvoji. Tento príspevok je súčasťou doktorandského výskumu skúmajúceho vplyv nerastných surovín na rozvoj krajín subsaharskej Afriky a faktorov, ktoré ovplyvňujú efekt hojnosti nerastných surovín na ukazovatele rozvoja v týchto krajinách.

Cieľom príspevku je identifikovať vplyv nerastných surovín na politickú situáciu v krajinách subsaharskej Afriky meranú rôznymi ukazovateľmi. Na základe výsledkov práce bude možné určiť, na ktoré ukazovatele súvisiace s politickou situáciou v krajine majú nerastné suroviny pozitívny alebo negatívny vplyv, respektíve aký silný je tento vplyv.

Vlastníctvo nerastných surovín ako ekonomicky vzácneho zdroja by malo prinášať krajine pozitíva v podobe príjmov z exportu vyťažených nerastných surovín, dôvodu pre zahraničné firmy investovať v danej krajine a tvorby pracovných miest pre domácich obyvateľov. Práce ekonómov skúmajúcich vplyv nerastných surovín na ekonomickú výkonnosť krajiny však dokazujú negatívne efekty spojené s ťažobným sektorom. Ekonomiky

založené na ťažbe nerastných surovín majú nižšie miery ekonomického rastu,[1] problémy spojené s apreciáciou domácej meny a následnou nekonkurencieschopnosťou ostatných exportov,[2] či poklesom zásob verejného kapitálu.[3]

Neskoršie výskumy sa zameriavajú na vplyv nerastných surovín na neekonomické ukazovatele, ako napríklad výdavky na vzdelanie[4] a počet rokov vzdelávania.[5] Čoraz častejšie sa však objavujú práce skúmajúce vplyv nerastných surovín na rôzne aspekty politickej situácie v krajinách ekonomicky závislých na ťažbe nerastných surovín. Prvá časť tohto príspevku sumarizuje doterajšie výskumy v tejto oblasti a je základom pre výber ukazovateľov použitých v ďalšej časti výskumu aplikovaného konkrétne na krajiny v subsaharskej Afrike.

V druhej časti príspevku analyzujeme vplyv nerastných surovín na politickú situáciu v krajinách subsaharskej Afriky použitím korelačnej analýzy. Politická situácia v krajine bude meraná troma ukazovateľmi politickej situácie v subsaharskej Afrike. Úlohu nerastných surovín v konkrétnej ekonomike budeme merať ukazovateľom podielu nerastných surovín na celkovom exporte danej ekonomiky.

2 Vzťah nerastných surovín a politickej situácie

Vzťah medzi nerastnými surovinami a politickou situáciou v krajine, ktorá nimi disponuje, je skúmaný samostatne, ale tiež v spojení s ich vplyvom na ekonomickú situáciu v krajine.

Jedným z najznámejších autorov zaoberajúcich sa nerastnými surovinami je R. Auty. Vo svojej práci[6] sa okrem negatívneho vplyvu exportu nerastných surovín na ekonomický rast zaoberá aj ich vplyvom na politickú situáciu. Zdroje získané z exportu nerastných surovín môžu slabému režimu slúžiť na udržanie sa pri moci finančnou podporou obyvateľov alebo väzbami na vplyvné skupiny prostredníctvom klientskych vzťahov. Tento spôsob využívania financií má krátkodobo viditeľné účinky a vlády ho preto môžu uprednostňovať pred riskantnejšími a dlhodobými investíciami do zlepšenia sociálnej situácie v krajine.

Zrejme najznámejšou teóriou negatívneho pôsobenia nerastných surovín v ekonomike je tzv. holandská choroba.[7] Tento pojem s prívlastkom politická bol použitý na opísanie negatívneho vplyvu nerastných surovín na politickú situáciu v práci M. Rossa.[8] Ross vo svojej práci skúma koreláciu medzi exportom ropy a demokratickosťou režimu, pričom výsledky potvrdzujú negatívny vzťah. Predstavuje tiež tri rôzne mechanizmy, akými nerastné suroviny ovplyvňujú demokratickosť režimu v krajine: rentiersky efekt (*rentier effect*), represívny efekt (*repression effect*) a efekt modernizácie (*modernization effect*).

R. Barro[9] vo svojej práci skúma vplyv rôznych faktorov na úroveň demokracie v krajinách, pričom jedným zo skúmaných ukazovateľov je aj závislosť na nerastných surovinách. Ukazovateľ demokracie je v tomto prípade pomerne špecificky zameraný na volebné práva a neskúma ukazovatele demokratickosti vládnuceho režimu. Na označenie krajiny za závislú na

[1] AUTY, R. (1993): Sustaining Development in Mineral Economies: The resource curse thesis, s. 5.
[2] CORDEN, M. W. – NEARY, P. J. (1982): Booming Sector and De-industrialisation in a Small Open Economy, s. 825-848.
[3] KONTE, M. (2013): A curse or a blessing? Natural resources in a multiple growth regimes analysis, s. 3760-3769.
[4] CARBONNIER, G. – WAGNER, N. (2015): Resource Dependence and Armed Violence: Impact on Sustainability in Developing Countries, s. 115-132.
[5] CARMIGNANI, F. – CHOWDHURY, A. (2012): The Geographical Dimension of the Development Effects of Natural Resources, s. 479-498.
[6] AUTY, R. (1993): Sustaining Development in Mineral Economies: The resource curse thesis, s. 31-32.
[7] CORDEN, M. W. – NEARY, P. J. (1982): Booming Sector and De-industrialisation in a Small Open Economy, s. 825-848.
[8] ROSS, M. L. (2001): Does Oil Hinder Democracy?, s. 325-361.
[9] BARRO, R. J. (1999): Determinants of Democracy, s. 158-183.

nerastných surovinách Barro používa hranicu minimálne 2/3 podielu ropy na exporte. Závislosť na exporte ropy ukázala negatívny vplyv na osobné politické slobody. Pri skúmaní vplyvu ostatných prírodných zdrojov sa tento vzťah ukázal ako štatisticky nevýznamný.

Vedecké práce konštatujúce negatívny vplyv nerastných surovín na úroveň demokracie, najmä výskum R. Autyho, podrobuje vo svojom článku skúmaniu M. Gurses.[10] Pre určenie úrovne demokracie si zvolil rovnaký ukazovateľ osobných politických a občianskych slobôd v krajine ako Barro, a nie ukazovatele hodnotiace režim. Závislosť na nerastných surovinách je meraná ako podiel ropných exportných príjmov na HDP, podiel príjmov z ropy na celkových príjmoch a podiel energetických zdrojov na celkovom exporte. Pri použití každého z týchto ukazovateľov bola vyššia úroveň demokracie spojená s vyšším podielom nerastných surovín, a to aj po očistení výsledkov o úroveň príjmu či rozvojovú pomoc.

N. Jensen a L. Wantchekon[11] vo svojej práci skúmajú vzťah medzi závislosťou ekonomík na nerastných surovinách a úrovňou demokracie v afrických štátoch. Na základe ich výsledkov je možné potvrdiť silný pozitívny vplyv závislosti na nerastných surovinách a autoritatívnosti režimov v Afrike. Ako možné vysvetlenie tohto vzťahu autori ponúkajú pôsobenie krajín poskytujúcich rozvojovú pomoc. Rozvojová pomoc býva vo väčšine prípadov podmienená demokratizačnými reformami. Štáty, ktoré majú značné príjmy z ťažby nerastných surovín nie sú odkázané na finančnú pomoc zo zahraničia, a tak nie sú ani nútené prijímať tieto reformy.

L. D. Omgba[12] na základe skúmania 35 rozvojových krajín exportujúcich ropu vysvetľuje rozdiely v úrovni demokracie rôznou dĺžkou ťažby ropy v krajine počas obdobia kolonializmu. V krajinách, ktoré začali s ťažbou dlhšie pred získaním nezávislosti, bola úroveň demokracie vyššia. Vysvetľuje to vyššou kvalitou inštitúcií spojených s ťažbou, ak sa vyvíjali pod koloniálnym vedením.

Vzťah medzi demokraciou, korupciou a nerastnými surovinami skúmajú S. Bhattacharyya a R. Hodler,[13] pričom konštatujú, že vyššia závislosť na nerastných surovinách je spojená s vyššou korupciou, avšak iba v menej demokratickom prostredí. V demokratických štátoch sa pozitívny vzťah závislosti na nerastných surovinách a korupcie nepotvrdil. Rovnaký je aj výsledok výskumu R. Arezkiho a T. Gylfasona.[14]

Práca S. Habera a V. Menalda[15] poukazuje na nedostatky používania panelových dát pri skúmaní vzťahu medzi nerastnými surovinami a demokraciou a využíva nový prístup založený na časových radoch. Na základe výsledkov po aplikácii tohto prístupu autori konštatujú, že nie je možné potvrdiť negatívny vplyv nerastných surovín na demokraciu. Vplyv nerastných surovín na demokraciu je podľa tejto práce dokonca pozitívny.

Podľa M. Gursesa[16] nerastné suroviny napomáhajú udržaniu demokracie v štátoch. Poukazuje na príklady demokratických režimov bohatých na nerastné suroviny, a to vo všetkých častiach sveta. Nerastné suroviny podľa neho zmierňujú napätie medzi sociálnymi vrstvami, lebo vďaka vysokým rentám nie je nutná redistribúcia bohatstva v krajine. Naopak, výskum J. Ulfeldera[17] poukazuje na to, že nerastné suroviny slúžia na udržiavanie autokratických režimov, a teda, že autokracie financované z nerastných surovín sa s nižšou pravdepodobnosťou transformujú na demokracie.

[10] GURSES, M. (2009): State-sponsored development, oil and democratization, s. 508-529.
[11] JENSEN, N. – WANTCHEKON, L. (2004): Resource Wealth and Political Regimes in Africa, s. 816-841.
[12] OMGBA, L. D. (2015): Why Do Some Oil-Producing Countries Succeed in Democracy While Others Fail? s. 180-189.
[13] BHATTACHARYYA, S. – HODLER, R. (2010): Natural Resources, Democracy and Corruption, s. 608-621.
[14] AREZKI, R. – GYLFASON, T. (2013): Resource Rents, Democracy, Corruption and Conflict: Evidence from Sub-Saharan Africa, s. 552-569.
[15] HABER, S. – MENALDO, V. (2011): Do Natural Resources Fuel Authoritarianism? A Reappraisal of the Resource Curse, s. 1-26.
[16] GURSES, M. (2011): Elites, Oil and Democratization: A Survival Analysis, s. 164-184.
[17] ULFELDER, J. (2007): Natural-Resource Wealth and the Survival of Autocracy, s. 995-1018.

Objavenie významného ložiska ropy v dlhodobom horizonte podľa K. K. Tsuiho[18] negatívne ovplyvňuje úroveň demokracie, pričom je dôležitá celková veľkosť objavených zásob ropy, a nie objem ropy na obyvateľa. Negatívny vplyv je posilnený kvalitou ložiska a jeho lepšou dostupnosťou.

3 Výsledky výskumu

V predkladanom príspevku skúmame, aký je vzťah medzi exportom nerastných surovín a politickou situáciou v krajine meranou rôznymi ukazovateľmi. Vo výskume sme sa rozhodli nasledovať trend presunu upriamenia výskumu z vplyvu prírodných zdrojov na vplyv nerastných surovín na ekonomiku. Pre získanie údajov o vývoze rozdeleným podrobne podľa kategórií SITC budeme používať databázu Konferencie OSN o obchode a rozvoji (UNCTAD). Na účely nášho výskumu budeme používať nasledujúce kategórie vývozných položiek podľa SITC klasifikácie: Časť 3 – Nerastné palivá, Odsek 27 – Surové (hrubé) hnojivá, Odsek 28 – Železokovové rudy a kovový šrot, Odsek 67 – Železo a oceľ, Skupina 667 – Perly a drahokamy a polodrahokamy, neopracované alebo opracované, a skupiny 667 – Perly a drahokamy a polodrahokamy a 971 – Zlato. Tieto kategórie zahŕňajú všetky nerastné suroviny významné pre ekonomiky v subsaharskej Afrike.

Ako hodnotiace kritériá politickej situácie v štátoch subsaharskej Afriky sme si zvolili tri ukazovatele vypracované rôznymi inštitúciami a s rôznou metodikou výpočtu. Dôvodom výberu týchto ukazovateľov bola ich rozdielna metodika, dostupnosť údajov za skúmaný rok 2013 a najmä dostupnosť údajov za takmer všetky krajiny v subsaharskej Afrike. Do výskumu bolo zaradených 47 štátov v subsaharskej Afrike, údaje o exporte Somálska nie sú dostupné.

Prvým kritériom je štandardne používaný index *Polity IV*,[19] vypracovaný organizáciou *The Center for Systemic Peace*. Tento index hodnotí otvorenosť a konkurenciu v procese výberu exekutívnej moci v krajine. Na základe toho sú krajinám pridelené body za demokraciu alebo autokraciu. Výsledkom je skóre pre jednotlivé štáty na škále od -10 (úplná autokracia) do +10 (úplná demokracia).[20] Druhým použitým ukazovateľom je Index demokracie vypracovaný *The Economist Intelligence Unit*.[21] Pri hodnotení demokracie tento index zahŕňa 5 kategórií: volebný proces a pluralizmus, občianske slobody, fungovanie vlády, politická účasť a politická kultúra. Výsledkom je priradenie indexu demokracie jednotlivým krajinám na škále od 0 do 10, kde 10 je úplná demokracia. Tretí použitý ukazovateľ je vykazovaný iba v Afrike organizáciou *Mo Ibrahim Foundation*.[22] Hodnotiace kritéria Indexu afrického vládnutia sú najširšie a zahŕňajú 4 kategórie: sloboda a právny štát, účasť a ľudské práva, udržateľné ekonomické príležitosti a ľudský rozvoj. Krajiny získavajú skóre od 0 po 100, pričom vyššie číslo znamená lepšiu situáciu.

V prvej časti výskumu sme na zistenie politickej situácie v Afrike použili opisné štatistické metódy a vypočítali sme priemer a medián za jednotlivé ukazovatele. Závislosť ekonomík subsaharskej Afriky od exportu nerastných surovín je možné vidieť aj na výsledkoch výskumu. V ekonomikách subsaharskej Afriky sa nerastné suroviny podieľajú na exporte 44,87 %, medián je na úrovni 40,89 %. Výsledky opisujúce politickú situáciu sa líšia v závislosti od použitého ukazovateľa. V prípade ukazovateľa *Polity IV* je priemerná hodnota +2,4 a medián +4. Toto zaraďuje krajiny subsaharskej Afriky do demokratickej škály. Index demokracie zaraďuje štáty na menej demokratickú časť škály s priemerom 4,32 a mediánom 3,83. Pri indexe afrického vládnutia sú hodnoty priemeru 52, 28 a mediánu 50,75.

[18] TSUI, K. K. (2011): More Oil, Less Democracy: Evidence from Worldwide Crude Oil Discoveries, s. 89-115.
[19] CENTER FOR SYSTEMIC PEACE (2014): Polity IV Annual Time-Series, 1800-2014.
[20] MARSHALL, M. G. – JAGGERS, K. (2007): Polity IV Project: Dataset Users' Manual.
[21] EIU (2014): Democracy Index 2013: Democracy in limbo.
[22] MO IBRAHIM FOUNDATION (2013): 2013 Ibrahim Index of African Governance: Summary.

V druhej časti výskumu sme zisťovali, aká je korelácia medzi podielom nerastných surovín na exporte a jednotlivými ukazovateľmi politickej situácie v krajinách subsaharskej Afriky. Cieľom bolo zistiť, či je vyšší podiel nerastných surovín na exporte spojený s nižšími hodnotami ukazovateľov politickej situácie, tak ako to predpokladá prehľad literatúry, a zároveň zistiť, ktorý ukazovateľ politickej situácie má najvyššiu mieru korelácie s údajmi o exporte nerastných surovín.

Tabuľka 1: Korelácia ukazovateľov politickej situácie s podielom nerastných surovín na exporte

	Polity IV	*Index demokracie*	*Index afrického vládnutia*
Podiel nerastných surovín na exporte	-0,19573	-0,29934	-0,27592

Prameň: Vlastné spracovanie

Na základe výsledkov korelačnej analýzy, ktoré sú uvedené v tabuľke 1, je možné konštatovať niekoľko skutočností. V prípade všetkých troch ukazovateľov použitých v tomto príspevku korelačný koeficient naznačuje negatívny vzťah medzi podielom nerastných surovín na exporte a úrovňou politickej situácie v krajine. Toto potvrdzuje závery prevažnej väčšiny výskumov predstavených v prvej časti tohto príspevku. Spomedzi použitých ukazovateľov najnižšiu koreláciu vykazuje ukazovateľ *Polity IV*, ktorý zahŕňa najužšie kritériá hodnotenia. Korelácia podielu nerastných surovín na exporte s ostatnými dvoma ukazovateľmi je veľmi podobná.

Je teda možné konštatovať, že nerastné suroviny a ich úloha v ekonomike ovplyvňujú politickú situáciu v krajine, aj keď na volebný proces vplývajú menej ako na iné ukazovatele. Na základe tohto výskumu je na určenie vplyvu nerastných surovín potrebné ďalej skúmať ukazovatele Index demokracie a Index afrického vládnutia a najmä ich čiastkových ukazovateľov. Na základe podrobnejšej analýzy by bolo možné zistiť, ktoré aspekty politickej situácie v krajinách subsaharskej Afriky sú najviac negatívne ovplyvnené závislosťou ekonomík od exportu nerastných surovín.

4 Záver

Predmetom skúmania tohto príspevku je vzťah medzi úlohou nerastných surovín v ekonomikách krajín subsaharskej Afriky a úrovňou ukazovateľov politickej situácie v týchto krajinách. Na základe prehľadu doterajšieho výskumu v tejto oblasti možno konštatovať, že nerastné suroviny negatívne ovplyvňujú politickú situáciu v krajine.

Na základe nášho výskumu sme získali údaje o politickej situácii v subsaharskej Afrike a zistili sme, že sa líši podľa jednotlivých ukazovateľov. Vo väčšine prípadov sa však priemerné hodnoty ukazovateľov nachádzali v menej priaznivej polovici spektra, a teda vykazovali nižšie hodnoty ukazovateľov politickej situácie. Zároveň sme pomocou korelačnej analýzy potvrdili negatívny vzťah medzi podielom nerastných surovín na exporte a jednotlivými ukazovateľmi politickej situácie.

Výsledky korelačnej analýzy tiež naznačujú, že korelácia s ukazovateľom *Polity IV* je slabšia ako pri dvoch ďalších ukazovateľoch, ktoré skúmajú širšie spektrum politických ukazovateľov, ako je volebný proces. V ďalšom výskume sa preto budeme sústrediť na iné aspekty politickej situácie. Cieľom nasledujúceho výskumu bude zistiť, aké ukazovatele politickej situácie sú najviac negatívne ovplyvňované úlohou nerastných surovín v ekonomikách krajín subsaharskej Afriky.

Zoznam použitej literatúry

AUTY, R. M. (1993): *Sustaining Development in Mineral Economies: The resource curse thesis.* Londýn: Routledge, 1993. 288 s. ISBN 978-0415094825.

BARRO, R. J. (1999): Determinants of Democracy. In: *Journal of Political Economy,* 1999, roč. 107, č. 6, s. 158-183.

CARBONNIER, G. – WAGNER, N. (2015): Resource Dependence and Armed Violence: Impact on Sustainability in Developing Countries. In: *Defence and Peace Economics,* 2015, roč. 26, č. 1, s. 115-132.

CARMIGNANI, F. – CHOWDHURY, A. (2012): The Geographical Dimension of the Development Effects of Natural Resources. In: *Environ Resource Econ,* 2012, č. 52, s. 479-498.

CENTER FOR SYSTEMIC PEACE (2014): *Polity IV Annual Time-Series, 1800-2014*. [online]. [Citované 29. 11. 2015.] Dostupné na internete: http://www.systemicpeace.org/inscrdata.html.

CORDEN, M. W. - NEARY, P. J. (1982): Booming Sector and De-industrialisation in a Small Open Economy. In: *The Economic Journal,* 1982, roč. 92, č. 368, s. 825-848.

GURSES, M. (2009): State-sponsored development, oil and democratization. In: *Democratization*, 2009, roč. 16, č. 3, s. 508-529.

EIU (2014): *Democracy Index 2013: Democracy in limbo.* Londýn: The Economist Intelligence Unit Limited, 2014.

HABER, S. – MENALDO, V. (2011): Do Natural Resources Fuel Authoritarianism? A Reappraisal of the Resource Curse. In: *American political Science Review,* 2011, roč. 105, č. 1, s. 1-26.

JENSEN, N. – WANTCHEKON, L. (2004): Resource Wealth and Political Regimes in Africa. In: *Comparative Political Studies,* 2004, č. 36, s. 816-841.

KONTE, M. (2013): A curse or a blessing? Natural resources in a multiple growth regimes analysis. In: *Applied Economics,* 2013, roč. 45, č. 26, s. 3760-3769.

MARSHALL, M. G. – JAGGERS, K. (2007): *Polity IV Project: Dataset Users' Manual*. Vienna, VA: Center for Systemic Peace, 2007.

MO IBRAHIM FOUNDATION (2013): *2013 Ibrahim Index of African Governance.* Londýn: The Mo Ibrahim Foundation, 2013.

ROSS, M. L. (2001): Does Oil Hinder Democracy? In: *World Politics,* 2001, roč. 53, s. 325-361.

EUROSKEPTICIZMUS NA ISLANDE

Katarína Hovorková

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: hovorkova.katarina@yahoo.com.

Euroskepticizmus patrí k základným prejavom zahraničnej politiky na Islande. Od vyhlásenia nezávislosti politická elita Islandu nemala záujem o členstvo v Európskych spoločenstvách najmä z dôvodu ohrozenia národnej suverenity a obmedzenia rybolovného priemyslu. Integrácia do Európskej únie nebola ekonomickou nutnosťou krajiny, avšak po vypuknutí hospodárskej krízy došlo k zmene orientácie zahraničnej politiky Islandu smerom do EÚ. Po stabilizácií hospodárstva bez pomoci Európskej únie však proeurópske politické strany na Islande boli nahradené euroskeptickými a integrácia do EÚ znova nie je zahraničnopolitickou prioritou na ostrove. Cieľom tejto práce je teda analyzovať vývoj euroskepticizmu na Islande, jeho príčiny a orientáciu zahraničnej politiky v krajine s ohľadom na ekonomický vývoj.
Kľúčové slová: Island, euroskepticizmus, Európska únia

Euroscepticism is a fundamental expression of Icelandic foreign policy. Since independence, the political elite in Iceland have no interest in joining the European Community, due to the threat of national sovereignty and the limitations in the fishing industry. Integration into the European Union was not the economic necessity of the country, but after the economic crisis an orientation of foreign policy of Iceland into the EU has changed. After the economic stabilization without European Union help, the pro-European political parties in Iceland have been replaced by eurosceptic parties and integration into the EU is not a priority of foreign policy in Iceland. Thus, the aim of this work is to analyze the development of euroscepticism in Iceland, its causes and orientation of foreign policy in the country with regard to the economic development.
Key words: Iceland,euroscepticism, European Union
JEL: F02, F53

1 Úvod

Pod pojmom euroskepticizmus rozumieme odmietavý postoj voči integrácií do EÚ, resp. kritiku Európskej únie. V súčasnosti je euroskepticizmus veľmi rozšíreným fenoménom, najmä v spojitosti s globálnou hospodárskou krízou, ale aj vnútornými problémami Európskej únie. Avšak v minulosti, po vzniku Európskych spoločenstiev, bolo jedným zo zahraničnopolitických záujmov takmer každej krajiny v Európe vstup do tejto organizácie, ktorá zabezpečovala viaceré ekonomické výhody. V prípade malého ostrovného štátu, tomu však tak nebolo. Euroskepticizmus na Islande má už dlhoročnú tradíciu a obyvateľstvo ako aj vláda takmer vždy od vyhlásenia nezávislosti Islandu zastávali euroskeptické smerovanie politiky.

V predkladanej práci sa preto budeme venovať vývoju euroskepticizmu na Islande, jeho príčinám a orientáciu zahraničnej politiky v krajine. Je dôležité zohľadniť aj ekonomickú situáciu na Islande a jej vplyv na politické smerovanie a postavenie v medzinárodných organizáciách. Takisto sa zameriame aj na obdobie, kedy sa euroskeptické tendencie dostali do úzadia a krajina smerovala k integrácií do Európskej únie.

2 Euroskepticizmus na Islande

Island dlhodobo patrí medzi najeuroskeptickejšie štáty Európy. Po vyhlásení nezávislosti po 2. sv. vojne a v období vzniku Európskeho spoločenstva uhlia a ocele táto ostrovná krajina neuvažovala o začlenení sa doň, keďže išlo o kontrolu obchodu s uhlím a oceľou a zabráneniu možného konfliktu na kontinente. Island kládol neohrozovanie národnej suverenity na prvé miesto vzhľadom na to, že bol dlhé roky pod nadvládou dánskej koruny, a teda vstup do nadnárodnej organizácie a prenos časti národnej suverenity nepripadal do úvahy. Otázku bezpečnosti vyriešil islandský parlament Althingi podpísaním Dohody o obrane s USA, čím bola vyriešená vtedajšia najdôležitejšia zahraničnopolitická otázka, vzhľadom na hrozbu ďalšieho ozbrojeného konfliktu v podobe studenej vojny. Island taktiež benefitoval z prostriedkov Marshallovho plánu, ktorý bol jeden z faktorov hospodárskeho zázraku v krajine. Island sa stal tzv. „welfare state“ a jedným z najprosperujúcejších štátov v Európe so silným sociálnym systémom. Ekonomická integrácia do ESUO a neskôr do EHP sa teda nestretla s cieľmi zahraničnej politiky Islandu, ktorý preferoval nezávislosť a uzatváranie obchodných bilaterálnych dohôd.

V 70. rokoch 20. storočia s prehlbovaním integrácie na európskom kontinente vstúpil Island do Európskeho združenia voľného obchodu a bližšie obchodné vzťahy s ES si zabezpečil uzavretím bilaterálnych dohôd. Aj keď sa jeho najväčší obchodní partneri Dánsko, Veľká Británia a Írsko pripravovali na vstup do Európskych spoločenstiev, Island zvolil vstup do EZVO. Ako už bolo spomenuté, po rokoch dánskej nadvlády nebol pripravený vzdať a svojej suverenity a vstupom do EZVO si zabezpečil s členskými štátmi voľný obchod s priemyselnými výrobkami, ku ktorým sa na konci 80. rokov pridali aj produkty rybolovu, najdôležitejšia komodita islandského hospodárstva, pričom ich suverenita zostala nedotknutá. Navyše, v danom období ekonomika Islandu ešte stále rástla. Nezamestnanosť a inflácia sa udržiavala na nízkych hodnotách, štedrý sociálny systém podľa škandinávskeho modelu zabezpečoval vyššiu spotrebu v krajine a rast HDP patril k jedným z najvyšších spomedzi severských štátov. Vzhľadom na uvedený ekonomický vývoj v krajine politické strany nemali vstup do ES vo svojom programe a zmena zahraničnopolitickej orientácie nebola požadovaná ani obyvateľstvom.

S nástupom stagflácie v polovici 70. rokov začala politická elita zvažovať vstup do ES, vzhľadom na možné posilnenie ekonomického rastu a stabilizáciu hospodárstva pod vplyvom silnejších ekonomík. Aj podľa teórie malých štátov, malé štáty majú potrebu podpory ich ekonomiky zo strany ich väčších susedov a tiež potrebu integrácie do medzinárodných organizácií, keďže by v prípade poklesu ekonomického rastu alebo krízy boli chránené pred ich dopadmi. Ďalšou výhodou integrácie malých štátov do medzinárodných organizácií je aj získanie silnejšej negociačnej pozície v multilaterálnych rokovaniach v porovnaní s pozíciou malého štátu pri bilaterálnych rokovaniach s väčším štátom.[1] Napriek tomu boli Islanďania stále nedôverčiví, čo sa týkalo vstupu do ES. V Althingi nepadol priamy návrh na vstup do ES, už vzhľadom na spomínanú neochotu obyvateľstva vzdať sa národnej suverenity, ale aj kvôli nórskemu odmietavému referendu

[1] Thorallsson, B. (2013). Domestic buffer versus external shelter: Viability of small states in the new globalized economy. In: Symposium. s.3.

ohľadom integrácie do ES a formujúcej sa Strany nezávislosti, ktorá bola zásadne euroskeptická a ktorá si získavala čoraz väčšiu podporu medzi obyvateľstvom.

V roku 1994 však Island vstúpil do novovytvoreného Európskeho hospodárskeho priestoru, ktorý združoval krajiny Európskej únie a Európskeho združenia voľného obchodu (okrem Švajčiarska). V tom čase prišlo k miernej zmene zahraničnopolitického smerovania Islandu, najmä čo sa týka postoja voči európskej integrácie, ale aj všeobecnej participácie v medzinárodných organizáciách. Podľa Baldura Thorhallssona bola táto zmena podmienená práve zmenou vnímania a preferencií väčšej časti politickej elity, ale aj externé tlaky, ktoré odrážajú požiadavky na majú krajinu v medzinárodnom systéme.[2] Aj napriek majoritnému postaveniu Strany nezávislosti v Althingi pod vedením Davíða Oddssona sa parlament zhodol na vstupe Islandu do EHP vzhľadom na narastajúcu potrebu zapojenia sa do medzinárodného obchodu a zvýšenie exportu produktov rybolovného priemyslu, keďže vstup do EÚ nepripadal v úvahu. Island teda potvrdil svoje pretrvávajúce euroskeptické postoje, keďže podľa Martina Schultza je EHP nástroj na rozšírenie vnútorného trhu EÚ o nečlenské krajiny, ktoré nezvažujú integráciu do EÚ alebo na ňu nie sú pripravené.[3] Island sa vstupom do EHP priblížil najbližším možným spôsobom k európskym štruktúram, pričom jeho suverenita a rybolovná politika zostala nedotknutá. Napriek tomu, že vstupom do EHP prevzal takmer 80% európskej legislatívy, nebol uskutočnený akýkoľvek presun moci z inštitúcií EÚ, a tým zostal de facto stále nezávislý.

Koniec 90. rokov 20. storočia a začiatok nového tisícročia priniesol Islandu nové obdobie hospodárskeho rozkvetu. Presadenie voľného obchodu s rybími produktmi v rámci krajín EZVO, otvorenie trhov Európskej únie, novo presadené reštrikcie na prílev a odlev kapitálu, posilnenie bankového sektora a privatizácia na Islande naštartovalo hospodársky rast krajiny a vstup do Európskej únie nemal opodstatnenie. Premiér Islandu Davíð Oddsson presadzoval euroskeptickú zahraničnú politiku z dôvodu obavy diktátu zo strany EÚ. Island nemal v záujme ohroziť svoju suverenitu v čase hospodárskej prosperity vstupom do EÚ. Taktiež sa obával prílevu imigrantov z hospodársky menej vyspelých krajín EÚ, ale aj nutnosti prevziať európsku menu, vzhľadom na silnejúcu islandskú korunu. Väčšia orientácia na európske trhy mohla mať za následok aj pokles obchodu s USA, s ktorým mal Island podpísané dohody o bezpečnosti a ochrane územia v prípade vonkajšieho útoku. Najväčšia ekonomická prekážka vstupu Islandu do EÚ však stále zostávala spoločná rybolovná (ale aj poľnohospodárska) politika EÚ. Podľa odborníkov bol Island jedinou európskou krajinou, kde bola politická elita euroskeptickejšia ako samotné obyvateľstvo.

Ekonomika v krajine pred vypuknutím globálnej finančnej krízy rástla, premiér Oddson videl v bankovom systéme Islandu tretie najprosperujúcejšie odvetvie po rybolovnom priemysle a energetike. Podľa Roberta Wadea a Silla Sigurgeirsdottira bolo bankovníctvo na Islande vysoko koncentrované najmä v porovnaní so zvyškom Škandinávie, v krajine nečelilo zahraničnej konkurencii a bolo naviazané na politické strany[4] vzhľadom na predošlú privatizáciu troch najväčších islandských bánk - Landsbanki, Kaupthing a Glitnir. Pravidlá bankového systému boli značne liberalizované, Althingi spravil z Islandu takmer daňový raj s nízkymi úrokmi, čo viedlo k navýšeniu majetku spomínaných troch bánk na takmer 800%[5] HDP Islandu a k predpokladu vypuknutia bubliny vo finančnom sektore. Už v roku 2006 Island prekonal „mini bublinu“, čo malo za následok mnohé varovania zo strany finančných inštitúcií, ako napr. MMF. Vláda dokonca vytvorila pracovnú skupinu na vytvorenie návrhov na zabránenie šírenia krízy v krajine, čo však nebolo prijaté. Vtedajší Althingi zložený zo

[2] Thorhallsson, B. (2006). Iceland's involvement in global affairs since the mid-1990s.In: Icelandic review of politics & admimstration, s.202.
[3] Schulz, M. (2014).Európskyhospodárskypriestor.In: Europa.
[4] Wade, R., Sigurgeursdottir, S. (2010). Lessons from Iceland. In: New left review.
[5] Tamtiež.

Strany nezávislosti a Sociálno-demokratickej aliancie nepripúšťal možnosť vstupu do EÚ ako prostriedok obnovy ekonomiky a zmiernenie finančnej bubliny. Uvedený vývoj však viedol k ďalšiemu prehrievaniu hospodárstva a zraniteľnosti ekonomiky Islandu.

Po vypuknutí finančnej krízy v USA a rýchlom rozšírení smerom do Európy a aj na Island zostala hospodárska situácia v krajine neudržateľná. V priebehu niekoľkých mesiacov došlo k zastaveniu požičiavania si finančných prostriedkov vo svete z hrozby straty likvidity a islandské banky nemohli pokračovať s požičiavaním si lacných úverov v zahraničí, vzhľadom na veľkosť ich aktív krytých zahraničnými úvermi.[6] Situácia vyústila do oslabenia meny, straty investorov a neschopnosti splácať dlhy kryté zahraničnými menami. Štát ani banky na Islande neboli schopné zabezpečiť splatenie zahraničných dlhov, čo viedlo ku krachu troch najvýznamnejších islandských bánk s dlhom 4 miliardy eur voči Holandsku a Veľkej Británii. Práve vypuknutie hospodárskej krízy na Islande znamenalo najväčší obrat v zmene zahraničnej politiky smerom k členstvu v Európskej únii. „Vláda Strany nezávislosti a Sociálnodemokratickej strany sa pod tlakom verejnosti rozpadla a dočasnú vládu viedli sociálni demokrati so zelenými pod vedením Johanny Sigurdardottir. Týmto stranám sa podarilo obhájiť svoje pozície v predčasných voľbách v apríli 2009 a napriek tomu, že zelení sa stavali pomerne ostro proti členstvu krajiny v EÚ, prevážil postoj sociálnych demokratov a integrácia do EÚ sa stala hlavným zahraničnopolitickým cieľom novej vlády.“[7]Táto zmena smerovania bola spôsobená najmä negatívnou hospodárskou situáciou v krajine a krachom bankového sektora, a členstvo v Európskej únii mohlo potenciálne pomôcť pri obnove hospodárstva a stabilite ekonomiky, takisto ako aj prechod na menu euro. Islandská koruna bola masívne devalvovaná a vstup to Európskej únie by zabezpečil prijatie eura, čo by obmedzilo časté kurzové výkyvy a stabilizoval situáciu v krajine, keďže štát ani domácnosti neboli schopné splácať zahraničné úvery. Althingi spočiatku prejavil záujem jednostranne prijať európsku menu, avšak ECB zdôraznila nutnosť integrácie do EÚ pred týmto krokom.

V júli 2009, sedem mesiacov po vypuknutí finančnej krízy na Islande, schválil Althingi žiadosť o členstvo v Európskej únii. Popri implementácií hospodárskych reforiem na Islande sa krajina začala sústreďovať aj na prípravu na členstvo v EÚ, aj napriek dlhoročným euroskeptickým tendenciám. Odhodlanosť novej vlády stať sa členom EÚ sa odzrkadľovala aj v rýchlosti podania prihlášky, vyplnenia dotazníka, ako aj ostatných byrokratických záležitostí spojených so vstupom. Avšak vzhľadom na fakt, že išlo o hospodársky vyspelú krajinu a člena Európskeho hospodárskeho priestoru, implementácia európskej legislatívy na Islande neprebiehala tak rýchlo, ako sa očakávalo. Prístupové rokovania zahájené v roku 2011 sa spomalili v dôsledku rozdielnych názorov v najcitlivejších otázkach islandského hospodárstva – rybolovnej a poľnohospodárskej politiky. Európska Komisia v druhej Správe o pokroku Islandu taktiež vyzdvihla finančné služby, ale aj životné prostredie za problémové oblasti vstupu. Island žiadal vo viacerých oblastiach výnimky z európskej legislatívy, ktoré neboli podporované členskými štátmi EÚ a taktiež sa obával negatívnej reakcie Veľkej Británie a Holandska pri hlasovaní o prijatí nového člena do EÚ, vzhľadom na pretrvávajúce spory ohľadom vyplácania dlhu po zrútení bankového systému.

Prvé rozdiele názory Islandu a Európskej únie ohľadom integrácie a ovplyvňovania ich hospodárstva vyústilo do už tradičného nástupu euroskepticizmu, ktoré sa znova prejavilo vo voľbách v roku 2013, kedy opäť zvíťazili euroskeptické strany Strana nezávislosti a Pokroková strana. Krátko po nástupe do funkcie Althingi oficiálne stiahol prihlášku o členstvo v EÚ. Dôvodom boli nezhody v uplatňovaní rybolovnej politiky, ale aj obnova ekonomiky na Islande, reforma bankového sektora, zníženie nezamestnanosti a inflácie a rast hospodárstva. Podľa MMF „je Island považovaný za príklad, ako prekonať hlbokú

[6] Lipková, Ľ. a kol.(2011).Európska únia. s.423.
[7] Mišík, M. (2013).Dlhá a pomalá cesta Islandu do Európskej únie. In: Zahraničná politika Denník N.

hospodársku dislokáciu bez rozpadu sociálnej štruktúry.“[8]Islanďania dlhodobo zastávali euroskeptické smerovanie zahraničnej politiky v krajine a hospodárska kríza prevažne zmenila ich názor len na prijatie meny euro, oproti novej zahraničnej politike vlády, ktorá nastúpila v roku 2008. Až 60% obyvateľov považovalo prijatie meny euro za zásadné pri obnove ekonomiky na Islande, zatiaľ čo len 39% Islanďanov podporovalo vstup do Európskej únie ako nástroj stabilizácie hospodárstva.[9] Nová vláda tento obrat v zahraničnopolitickom smerovaní len potvrdila, keď v marci 2015 oficiálne stiahla svoju prihlášku o členstvo v EÚ.

3 Záver

Integrácia do Európskej únie bola dlhé roky jedným zo zahraničnopolitických záujmov takmer každej krajiny v Európe. Avšak v prípade malej ostrovnej krajiny tomu tak nebolo. Euroskepticizmus na Islande prevládal od založenia tejto organizácie a pretrváva aj v súčasnosti. Toto politické smerovanie krajiny bolo ovplyvňované viacerými faktormi, ako dlhé roky dánskej nadvlády, po ktorých Islanďania nechceli ohrozovať svoju suverenitu vstupom do nadnárodnej organizácie, ohrozenie rybolovu, najdôležitejšieho sektora hospodárstva, ktoré by bolo vstupom do EÚ limitované, ako aj potenciálna strata konkurencieschopnosti islandského poľnohospodárstva a reštrikcie vo finančnom sektore.

Island po vyhlásení nezávislosti v 50. rokoch 20. storočia zameral svoju zahraničnú politiku na bilaterálne obchodné dohody s európskymi štátmi a ochranu územia mu zabezpečovala dohoda s USA. Vstúpil tiež do protipólu ES – Európskeho združenia voľného obchodu a neskôr sa priblížil k európskym štruktúram členstvom v Európskom hospodárskom priestore. Po ekonomickom zázraku na ostrove v druhej polovici 20. storočia nebolo hospodárskou prioritou vstup do ES, vďaka stabilite ekonomiky a pretrvávajúcim euroskeptickým tendenciám ako obyvateľstva, tak aj politickej elity. Island je jediným európskym štátom, kde boli politický predstavitelia skeptickejší voči integrácií do ES, ako obyvatelia.

Zahraničnopolitické smerovanie krajiny smerom k členstvu v EÚ sa zmenilo až po vypuknutí hospodárskej krízy v krajine. Island bol krízou masívne zasiahnutý a Althingi videl v integrácií do EÚ možnosť stabilizácie ekonomiky, najmä čo sa týka prevzatia európskej meny. Podľa odborníkov sa Island svojou zahraničnou politikou sústreďoval na dosiahnutie svojich okamžitých ekonomických záujmov, čo sa prejavilo aj v roku 2008 potlačením jeho dlhoročných euroskeptických tendencií a pripustením ohrozenia svojej národnej suverenity a rybolovného priemyslu. Avšak po obnove hospodárstva bez pomoci Európskej únie a neumožneniu jednostranného prevzatia meny sa Island rozhodol prerušiť prístupové rokovania a neskôr aj vziať späť jeho prihlášku do EÚ. Euroskeptické tendencie na ostrove tak opäť prevládajú ako u obyvateľstva, tak aj vo vedúcich politických stranách. V súčasnosti po stabilizácií ekonomiky nie je vstup do EÚ na Islande prioritou, členstvo v EHP a dohody o exporte produktov rybolovu zabezpečujú ekonomické ciele krajiny aj bez ohrozenia národnej suverenity.

Zoznam použitej literatúry

BOWERS, S. (2013). Iceland rises trom the ashes of banking collapse. [online] In: *The Guardian.* 6. 10. 2013 [Citované 13. 12. 2015]. Dostupné na internete: http://www.theguardian.com/world/2013/oct/06/iceland-financial-recovery-banking-collapse.

[8] Bowers, S. (2013).Iceland rises from the ashes of banking collapse. In: The Guardian.
[9] Brown, I. (2009). Many Icelanders Keen on Adopting Euro, Mixed on EU. In: Gallup.

BROWN, I. (2009). Many Icelanders Keen on Adopting Euro, Mixed on EU. [online] In: *Gallup.* 27. 5. 2009 [Citované 13. 12. 2015]. Dostupné na internete: http://www.gallup.com/poll/118381/Icelanders-Keen-Adopting-Euro-Mixed.aspx.

EURÓPSKA KOMISIA. (2012). Iceland 2012 Progress Report.[online] In: *Europa*. 10. 10. 2012 [Citované 13. 12. 2015]. Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/is_rapport_2012_en.pdf.

LIPKOVÁ, Ľ. (2011). Európska únia. Bratislava. 2011. ISBN 978-80-89393-33-6.

MIŠÍK, M. (2013). Dlhá a pomalá cesta Islandu do Európskej únie. [online] In: *Zahraničná politika Denník N.* 17. 9. 2013 [Citované 12. 12. 2015]. Dostupné na internete: http://www.zahranicnapolitika.sk/dlha-a-pomala-cesta-islandu-do-europskej-unie/.

THORALLSSON, B. (2011). Domestic Buffer Versus External Shelter: Viability of Small States in the New Globalised Economy. In: Symposium. 2011, vol. 10.

THORHALLSSON, B. (2006). Iceland's involvement in global affairs since the mid-1990s. [online] In: *Icelandic review of politics & admimstration.* 2. 8. 2006. [Citované 11. 12. 2015]. Dostupné na internete: http://www.irpa.is/article/view/893/pdf_36.

SCHULTZ, S. [s.a.]. Európsky hospodársky priestor. [online] In: *Europa.* [s.a.] [Citované 12. 12. 2015]. Dostupné na internete: http://circa.europa.eu/irc/opoce/fact_sheets/info/data/relations/framework/article_7238_sk.htm.

WADE, R., SIGURGEIRSDOTTIR, S. (2010). Lessons from Iceland. [online] In: *New left review.* 20. 9. 2010. [Citovené 12. 12. 2015]. Dostupné na internete: http://newleftreview.org/II/65/robert-wade-silla-sigurgeirsdottir-lessons-from-iceland.

MIGRAČNÁ POLITIKA ŠVÉDSKA

Simona Chuguryan

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: simona.chuguryan@euba.sk

Článok sa venuje migračnej politike, ktorá je aktuálnou témou súčasnosti, tak na úrovni jednotlivých štátov, ako aj na úrovni medzinárodných zoskupení. Dnešný svet podlieha čoraz väčšej a väčšej migrácii obyvateľstva z krajín pôvodu. Migrácia sa stáva neoddeliteľnou súčasťou každodenného života. Na príklade Švédska, ako jednej z krajín s najliberálnejším prístupom k migrácii sa pokúsime poukázať na súčasné trendy v oblasti migračnej politiky.
Kľúčové slová: migračná politika, migrácia, Švédsko, migrant, azyl

The paper deals with the migration politics – the actual problems of nowadays on the level of national states and international institutions as well. Current world is affected by evident migration of people leaving their homes. Migration is integral part of everyday life. Sweden is an example of the country with very liberal attitude towards migration. We also point out current trends in the sphere of migration policy.
Key words: migration policy, migration, Sweden, migrant, asylum
JEL: F5, H7, N4

1 Úvod

Švédsko je vyspelou a modernou nordickou krajinou, nachádzajúcou sa v Severnej Európe. Oficiálnym názvom je Švédske kráľovstvo, na čele ktorého stoji kráľ Karol XVI. Gustav od roku 1973. Švédsko je konštitučnou monarchiou. Z hľadiska počtu obyvateľov je najľudnatejšou[1] severskou krajinou, napriek tomu prírodné podmienky ho predurčujú k relatívne nízkej hustote zaľudnenia.

„Rovnako ako ďalšie severské štáty (okrem Dánska) má i Švédsko značnú rozlohu, malú hustotu zaľudnenia a vykazuje veľký rozdiel medzi viac zaľudneným juhom a nepatrne zaľudneným severom, čo je spôsobené klimatickými podmienkami.“[2]

Švédsko môžeme označiť za liberálny štát, v ktorom sa realizuje politika sociálneho štátu. Z uvedeného dôvodu sa stalo vyhľadávanou krajinou imigrantov už v 20. storočí. V tomto čase boli viaceré štáty poznačené mnohými konfliktami, ale Švédsko si napriek tomu dokázalo zachovať svoju neutralitu, ktorou disponuje od roku 1814. Nie je teda súčasťou žiadneho vojenského zoskupenia, či aliancie. Vďaka svojej neutralite mohlo prijímať utečencov zo štátov postihnutých vojnami a inými konfliktami.

Zároveň nemalo strach tlmiť politickú diskusiu a kritizovať politickú situáciu, bez toho, aby sa muselo báť nejakých odvetných opatrení, ktoré by mali negatívny vplyv na jeho ekonomiku. Z uvedeného dôvodu bola po vstupe Švédska do Európskej únie vláda

[1] Počet obyvateľov 9 644 864 z roku 2014.
[2] Evropa – část 2. Severoevropské země. Ústav veřejné správy a regionálního rozvoje. s. 2.

kritizovaná, že svojou integráciou do únie ohrozuje neutrálny štatút krajiny. Od roku 1995 sa Švédsko stalo členom Európskej únie,[3] čo ho radí k relatívne mladým členom.

Švédsko je známe svojim modelom „sociálneho štátu“, čo je veľkým lákadlom pre migrantov. Patrí medzi štáty Európskej únie, ktoré prijali najväčší počet migrantov. Jeho pôvodne otvorená a ústretová migračná politika sa v poslednom období mení na politiku zdržanlivejšiu. Zmena prístupu je spôsobená nárastom počtu migrantov smerujúcich do Švédska, ako cieľovej krajiny.

2 Vymedzenie problému

Ako teoretické východisko nám poslúži definícia migrácie, ktorú sformulovala Medzinárodná organizácia pre migráciu. Migrácia, sa dnes stáva celosvetovou realitou a je riešená na mnohých medzinárodných fórach. Na základe teoretického vymedzenia pojmu migrácie, ako aj vychádzajúc z dôležitých historicko-politických aspektov, ktoré determinovali vývoj Švédska a jeho migračnej politiky sa pokúsime vymedziť súčasný špecifický prístup Švédskeho kráľovstva k migrácii a poukážeme na otvorenú prisťahovaleckú politiku. Zároveň načrtneme príčiny rezervovaného postoja Švédov v poslednom období, hlavne k migrantom z tretích krajín.

3 Riešenie problému

3.1 Teoretický podklad vymedzenie pojmu migrácie

Migračné procesy sú príčinou ekonomického a geografického rozmachu, ako aj jedným z dôsledkov konfliktov a chudoby. Migrácia je základným fenoménom globalizácie, jej prejavy sú dnes omnoho intenzívnejšie, masovejšie a dynamickejšie.

Odhaduje sa, že v dnešnej dobe žije približne 232 miliónov ľudí mimo krajinu svojho pôvodu.[4]

Tento jav sťahovania ľudí by sme mohli označiť za akýsi trend, ktorý zasahuje do života ľudí takmer na celom svete.

„Podľa Martinovej k aktuálnemu rozmachu medzinárodnej migrácie prispieva sedem trendov:

- Rastúca ekonomická integrácia a globalizácia.
- Formulácia nových geopolitických záujmov.
- Zmeny v demografických trendoch a v postavení pohlaví v spoločnosti.
- Zvyšujúci sa transnacionalizmus – schopnosť migrantov žiť paralelne v dvoch alebo viacerých krajinách.
- Rastúca úloha technologických inovácií.
- Väčšia angažovanosť pašerákov a obchodníkov s ľuďmi, ako aj iných sprostredkovateľov.
- Harmonizácia migračných politík regionálnymi a medzinárodnými mechanizmami.“[5]

Charakter migrácie je dnes v porovnaní s minulosťou diametrálne odlišný. Za posledné obdobie došlo k zmene ponímania migrácie, ako aj k transformácii jej samotných aktérov – migrantov.

Medzinárodná organizácia pre migráciu (IOM) pod pojmom migrácia rozumie „pohyb osoby, alebo skupiny osôb v rámci štátu, alebo prekračujúcich medzinárodné hranice. Jedná sa o pohyb obyvateľstva, ktorý zahŕňa akýkoľvek pohyb osôb bez ohľadu na jeho

[3] KUCHARČÍK, R. – CHUGURYAN, S. (2014): Vybrané kapitoly z porovnávacej politológie. s. 34.
[4] 232 million international migrants living abroad worldwide–new. UN global migration statistics reveal.
[5] DIVINSKÝ, B. (2009): Zahraničná migrácia v Slovenskej republike: Stav, trendy, spoločenské súvislosti. s. 33.

dĺžku, zloženie alebo príčiny. Zahŕňa migráciu utečencov, vysídlených osôb, ekonomických migrantov ako aj osoby presídľujúce sa za inými účelmi, vrátane reunifikácie rodiny.“[6]

Ústredným motívom migrácie človeka je zlepšiť svoju aktuálnu životnú situáciu, prípadne hľadanie ochrany. Dôvody a príčiny, ktoré vedú človeka k tomu, aby sa stal migrantom sú rôzne. Môžeme ich rozdeliť do dvoch základných skupín, a to neekonomické a ekonomické.

K *neekonomickým* patria politické, vojenské, národnostné, náboženské, rasové rodinné a iné. Tieto presuny sú mnohokrát živelné a náhle, často aj masového, alebo nedobrovoľného charakteru. Táto migrácia obyvateľstva s mimoekonomickou motiváciou je zvyčajne veľmi dlhodobá, prípadne trvalá, zahrňujúca nielen nositeľov pracovnej sily, ale aj ich rodiny.

Príčiny *ekonomickej* povahy spočívajú predovšetkým v rozličnej ekonomickej úrovni jednotlivých krajín, a tým aj v rozdielnej cene ich pracovnej sily, ktorá sa presúva do krajín s vyššou ekonomickou úrovňou. Patrí sem aj prebytok pracovných síl v jedných krajinách a nedostatok v iných.[7]

Podľa motívu migranta, ktoré ho vedú k migrácii, rozlišujeme migráciu na dobrovoľnú a nedobrovoľnú.

Dobrovoľná človek sa sám rozhodne, či opustí svoju domovskú krajinu alebo nie.

Nedobrovoľnú (nútenú) človek nemá možnosť slobodného rozhodnutia. Vzhľadom k náboženskému útlaku, existencii hroziacej prírodnej katastrofy, choroby alebo epidémie. Tu môžeme človeka – migranta označiť skôr za utečenca z domovskej krajiny.[8]

Migrácia je dlhotrvajúci jav. K jej podnieteniu vedú mnohé ekonomické, politické, ako aj sociálne zmeny v krajinách, ktoré vyúsťujú do výrazných rozdielov, tak v prímoch, ako aj kvalite života ľudí.

3.2 Historické medzníky vo vývoji švédskej migračnej politiky

V období 19. storočia až do 30. rokov 20. storočia bolo Švédsko skôr krajinou emigrantov. Mnoho Švédov opúšťalo svoje domovy a smerovali do Severnej Ameriky, kde v danom období bola vyššia životná úroveň.

Neskôr sa Švédsko vzhľadom na svojou politikou otvorenosti, vysokú mieru prosperity a v neposlednom rade na silný charakter sociálnej podpory stalo cieľovou krajinou pre mnohých migrantov.

Počas 2. svetovej vojny Švédsko prijalo približne 180 000 utečencov, najmä z Fínska, Nórska a Dánska.[9]

K výraznému nárastu počtu migrantov v celej Európe došlo v období po 2. svetovej vojne. Preto bola nastolená politika multikulturalizmu.

V roku 1940 Švédsko vyhlásilo neutralitu, čím sa stalo cieľom mnohých migrantov, ktorí sa obávali nacizmu. Prevažná časť migrantov bola zo susedných škandinávskych štátov. Najpočetnejšiu skupinu tvorili práve Fíni.

V 60. rokoch 20. storočia došlo k ďalšiemu nárastu prisťahovalcov do Švédska. Hlavnou príčinou bol výrazný rozmach švédskeho priemyslu, ktorý mal nedostatok nekvalifikovanej pracovnej sily. Švédsko sa už od začiatku snažilo o integráciu prichádzajúcich migrantov, keďže bolo jasné, že vo Švédsku ostanú už na trvalo.

Následkom krízy v 70. rokoch došlo k stagnácii priemyslu, čo sa prejavilo aj v oblasti migračnej politiky. Kým doteraz išlo o migráciu za prácou, teraz nastal obrat a dochádza

[6] International Organization for Migration: Key Migration Terms.
[7] CIHELKOVÁ, E. (2003): Světová ekonomika- základní rysy a tendence vývoje. s. 78.
[8] ŠÍBL, D. - ŠAKOVÁ, B. (2002): Svetová ekonomika, Internacionalizácia – integrácia – globalizácia – interdependencia. s. 171.
[9] PARUSEL, B. (2009): Sweden.

k migrácii z dôvodu rodinnej príslušnosti k migrantom už žijúcim na území Švédska, prípadne o humanitárnu migráciu, ktorá zastrešovala žiadateľov o azyl.

V 80. rokoch zosilnel prílev migrantov hlavne z nezápadných krajín.

Vychádzajúc z údajov o migrantoch v období rokov 1980 – 1997, bolo 44% z nich žiadateľmi o azyl, 49% išlo za svojimi rodinami a len 0,8% migrovalo do Švédska z dôvodu pracovných príležitostí.[10]

Švédska vláda bola nútená k zmene migračnej politiky. Z daného dôvodu v roku 1975 stanovila tri základné princípy, ktoré videli k jej a to:

- Princíp rovnosti, zaručujúci prisťahovalcom rovnaké práva a povinnosti, ako majú Švédsky občania
- Princíp slobodnej voľby zaručujúci možnosť zachovať si kultúru svojej domovskej krajiny
- Princíp pozitívnej integrácie založený na interakcii a spolupráci medzi prisťahovalcami a Švédmi.[11]

Najvýraznejší príliv migrantov v tomto období do Škandinávskych krajín, Švédsko nevynímajúc tvorili ľudia z Európy a to hlavne z bývalej Juhoslávie, ktorá bola poznačená vojnovým konfliktom. Dovolíme si tvrdiť, že samotné prijatie princípov malo pozitívny vplyv na prílev migrantov do Švédska.

V danom období sa značne zvýšil počet žiadostí o azyl, ktoré boli následne aj uznané. Počet žiadosti o azyl vo Švédsku za obdobie rokov 1980 – 2014 je znázornený v Grafe 1.

Graf 1: Počet registrovaných žiadostí o azyl v rokoch 1980-2014

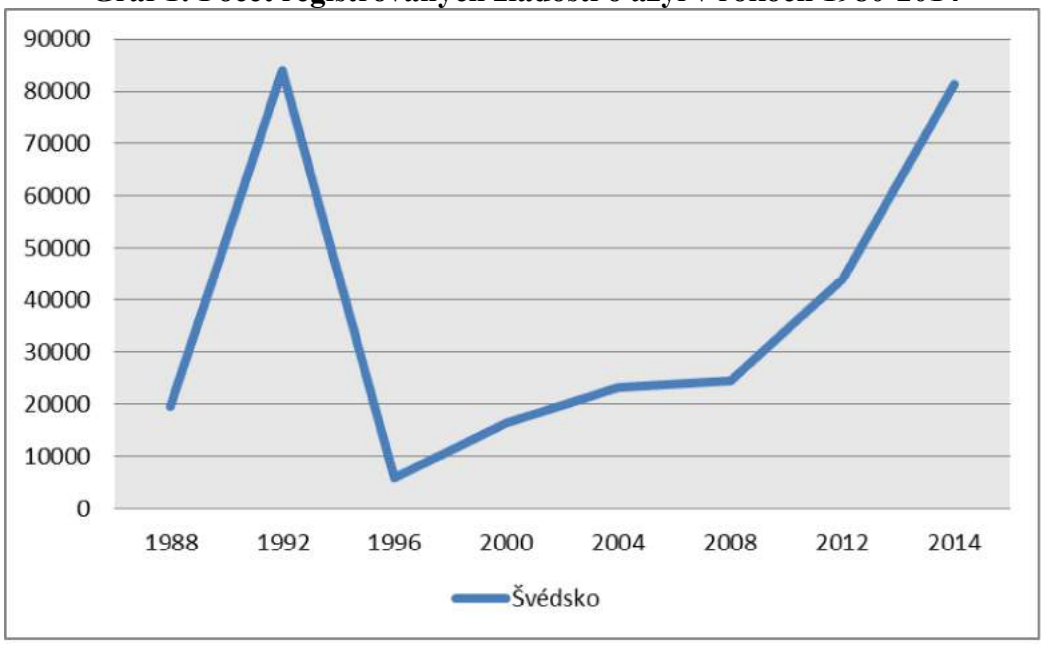

Prameň: Vlastné spracovanie na základe oficiálnych údajov štatistického úradu Švédska. MIGRATIONSVERKET: Aktuell statistik.

Po vstupe do Európskej únie sa súčasťou švédskej právnej úpravy stala implementácia právnych noriem a smerníc EÚ týkajúcich sa migračnej politiky. Švédska migračná politika začala byť spravovaná na dvoch rôznych úrovniach v závislosti od toho, či migrant pochádza

[10] Statistik över invandringen 1980-1997.

[11] MIKKONEN, M. Internal Migration and Labour Market Outcomes among Refugees in Sweden. [online]. s. 15.

z členskej krajiny Európskej únie, alebo naopak je jeho krajinou pôvodu štát mino EÚ. Spomedzi krajín Európskej únie patrí Švédsko k štátom s najväčším počtom prisťahovalcov.

3.3 Súčasný postoj Švédov a ich migračná politika

V 20. storočí sa Švédi snažili o pozitívnu a otvorenú migračnú politiku. Dôvodom bola nízka pôrodnosť, pokles počtu obyvateľov v produktívnom veku a výrazný nárast ľudí v dôchodkovom veku, čo viedlo k nedostatku pracovnej sily a k starnutiu populácie vo Švédsku. Riešením tejto situácie mal byť práve príchod migrantov. V tomto období bolo Švédsko otvoreným a pozitívne naladeným štátom k prijímaniu migrantov na svoje územie. Investovalo nemalé finančné prostriedky do vzdelania prisťahovalcov, ktorí mali prispieť k pozitívnym demografickým zmenám v krajine.

Dnes je migračná politika vo Švédsku spravovaná viacerými orgánmi. Rigsdag (parlament) vytvára legislatívne normy týkajúce sa migrácie. Základnými právnymi úpravami sú Zákon o pohybe cudzincov, Vyhláška o prisťahovalectve a v neposlednom rade platné pravidlá a právne normy Európskej únie. Ďalšími inštitútmi upravujúcimi migračnú politiku sú Ministerstvo spravodlivosti, Ministerstvo pre integráciu a rovnosť pohlaví, Migračný úrad, Migračný súd.

V 21. storočí je migrácia ovplyvnená viacerými konfliktami, ktoré dosahujú medzinárodnú úroveň. Tieto konflikty vedú k nárastu počtu utečencov a zvyšovaniu počtu žiadostí o azyl v jednotlivých európskych štátoch. Od roku 2013 sa do Európy a teda aj do Švédska snažia dostať obyvatelia hlavne zo Sýrie (vojna), Lýbie (diktatúra) a Eritrey (teror).

V roku 2013 tvorili najväčší počet migrantov do Švédska, ľudia zo Sýrie, kde bola vojna. Od začiatku konfliktu přišlo do Švédska asi 35 000 Sýrčanov a Palestínčanov bez štátnej príslušnosti. Celkovo o azyl vo Švédsku žiadalo cca 54 000 utečencov, z toho asi 67% azylov bolo priznaných.[12] Enormný nárast migrantov za posledné obdobie predstavoval pre Švédsko veľkú výzvu. V roku 2014 dosiahol počet migrantov vo Švédsku rekordnú úroveň[13], a to 1 603 551[14] osôb. Za obdobie rokov 2010 – 2014 mal počet migrantov smerujúcich do Švédska stúpajúcu tendenciu, uvedená skutočnosť je znázornená v grafe 2.

Graf 2: Nárast počtu imigrantov vo Švédsku v rokoch 2010 – 2014

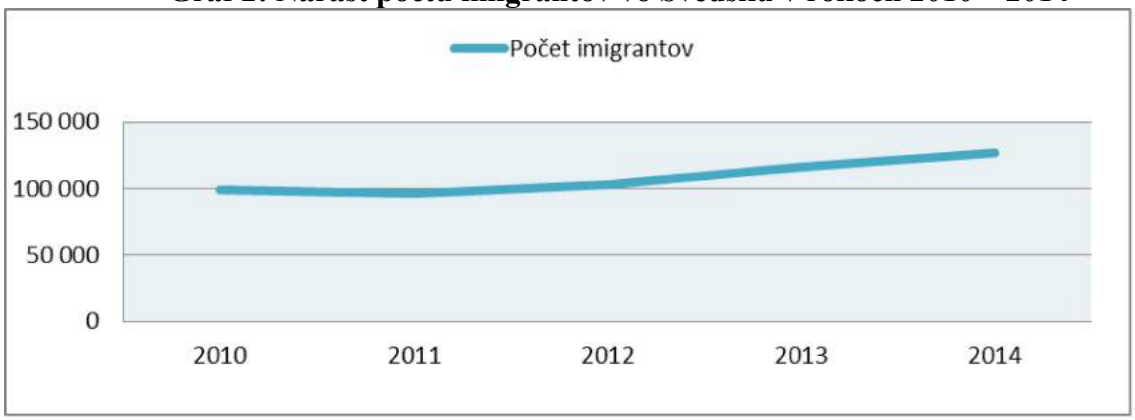

Prameň: Statistiska centralbyrån.: Population and Population Changes 1749–2014.

[12] MIGRATIONSVERKET: Migrationsverket – mitt i världen 2013.
[13] Iba Nemecko dostalo viac žiadateľov o azyl ako Švédsko.
[14] Statistiska centralbyrån.: Number of persons with foreign or Swedish background (detailed division) by region, age in ten year groups and sex. Year 2002 – 2013.

Rok 2015 bol pre Švédsko z hľadiska migrantov kritický. Predseda švédskej vlády Stefan Löfven upozornil, že Švédsko sa ocitlo na hranici svojich kapacitných možností.[15]
Ide o najvyšší prílev migrantov v histórii Švédska, ktoré sa ocitá v migračnej kríze.
„Rekordných 86 223 migrantov pricestovalo v tomto kalendárnom roku do Švédska, čo znamená už v prvej polovici októbra prekonanie doterajšieho celoročného maxima z obdobia konfliktu na Balkáne, konkrétne z roku 1992 (84 018).“[16]
Švédska politika integrácie imigrantov do spoločnosti je neúspešná. Hrozí ekonomický kolaps, ale čo je podstatne horšie, že švédske obyvateľstvo sa postupne môže stať minoritou vo svojej vlastnej krajine. Švédska populácia má výrazne nižšie tempo rastu v porovnaní s imigračnou časťou populácie. Situácia je kritická a vyžaduje si naliehavé riešenie.

4 Záver

V poslednom období došlo k značnému nárastu ilegálnej migrácie. Ide o celosvetový problém, ktorý nevyriešia jednotlivé štáty samostatne, ale len na základe vzájomnej kooperácie a dohody. S problémom migrantov bojujú hlavne európske štáty, do ktorých migrujú ľudia s vojnou a krízami postihnutých oblastí. Ich hlavným dôvodom opustenia svojej krajiny je hľadanie pokojného miesta na život a snaha o zvýšenie svojej životnej úrovne.

Aj štáty, ktoré boli v minulosti z hľadiska prijímania migrantov označované za otvorené a s veľkou mierou tolerancie sa stávajú menej znášanlivé a zastávajú rezervovanejší postoj. Rovnako tomu je aj vo Švédsku. Liberálna švédska migračná politika smeruje k výraznejšie regulovanému prisťahovalectvu, vzhľadom na narastajúci počet migrantov, ktorý sa stáva nekontrolovateľný a kapacitne nezvládnuteľný.

Zoznam použitej literatúry

CIHELKOVÁ, E. (2003): *Světová ekonomika- základní rysy a tendence vývoje.* Praha : VŠE, 2003. s. 78, ISBN 978-80-7179-560-5.

DIVINSKÝ, B. (2009): *Zahraničná migrácia v Slovenskej republike: Stav, trendy, spoločenské súvislosti*. Bratislava: IMO Medzinárodná organizácia pre migráciu, 2009, s. 33, ISBN 978-80-970274-2-1.

Do Švédska dorazil v tomto roku najvyšší počet migrantov všetkých čias. [online]. In: *TASR,* Štokholm 12. októbra 2015 [Citované 10. 11. 2015.] Dostupné na internete: http://www.hlavnespravy.sk/do-svedska-dorazil-v-tomto-roku-najvyssi-pocet-migrantov-vsetkych -cias/694526.

Evropa – část 2. *Severoevropské země. Ústav veřejné správy a regionálního rozvoje*. s. 2. [online]. [Citované 13. 11. 2015.] Dostupné na internete: file:///C:/Users/chuguryan/Downloads/Evropa_cast2_Severni_Evropa.pdf.

International Organization for Migration: *Key Migration Terms*. [online]. [Citované 16. 11. 2015.] Dostupné na internete: http://www.iom.int/cms/en/sites/iom/home/about-migration/key-migration-terms-1.html#Migration.

[15] Švédsko je pod čoraz väčším tlakom migrantov, kapacity nestačia. (2015).
[16] Do Švédska dorazil v tomto roku najvyšší počet migrantov všetkých čias. (2015).

KUCHARČÍK, R. – CHUGURYAN, S. (2014): *Vybrané kapitoly z porovnávacej politológie.* Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2014, ISBN 978-80-225-3830-5.

MIGRATIONSVERKET: *Aktuell statistik* [online]. [Citované 13. 11. 2015.] Dostupné na internete: http://www.migrationsverket.se/Om-Migrationsverket/Statistik/Aktuell-statistik.html.

MIGRATIONSVERKET: Migrationsverket – mitt i världen 2013. [online]. [Citované 12. 11. 2015.] Dostupné na internete: http://www.migrationsverket.se/OmMigrationsverket/Fakta-om-migration/Migrationsverket---mitt-i-varlden-2013.html.

MIKKONEN, M. Internal Migration and Labour Market Outcomes among Refugees in Sweden. [online]. s. 15, [cit. 17. 11. 2015.] Dostupné na internete: http://lnu.divaportal.org/smash/get/diva2:205015/FULLTEXT01.pdf.

PARUSEL, B. (2009): Sweden. In: *Focus Migration.* [online]. [Citované 17. 11. 2015.] Dostupné na internete: http://focus-migration.hwwi.de/Sweden.6245.0.html?&L=1.

Statistik över invandringen 1980-1997. [online]. [Citované 17. 11. 2014. Dostupné na internete: http://www.immi.se/migration/statistik/1980-1997.htm.

Statistiska centralbyrån.: *Number of persons with foreign or Swedish background (detailed division) by region, age in ten year groups and sex. Year 2002 – 2013.* [online]. [Citované 12. 11. 2015.] Dostupné na internete: http://www.statistikdatabasen.scb.se/pxweb/en/ssd/START__BE__BE0101__BE0101Q/UtlSvBakgTot/?rxid=e3ffffdc-e1d0-482d-b217-aa2bf9e18c45.

Statistiska centralbyrån.: *Population and Population Changes 1749–2014.* [online]. [Citované 12. 11. 2015.] Dostupné na internete: http://www.scb.se/en_/Finding-statistics/Statistics-by-subject-area/Population/Population-composition/Population-statistics/Aktuell-Pong/25795/Yearly-statistics--The-whole-country/26046/.

ŠÍBL, D. - ŠAKOVÁ, B. (2002): *Svetová ekonomika, Internacionalizácia – integrácia – globalizácia – interdependencia.* (Druhé doplnené vydanie.) Bratislava: SPRINT, 2002, s. 171, ISBN 80-88848-98-9.

Švédsko je pod čoraz väčším tlakom migrantov, kapacity nestačia. [online]. In: SITA, 21. 10. 2015 [Citované 10. 11. 2015.] Dostupné na internete: http://spravy.pravda.sk/svet/clanok/371447-svedsko-je-pod-coraz-vacsim-tlakom-migrantov-kapacity-nestacia/.

232 million international migrants living abroad worldwide–new. UN global migration statistics reveal. [online]. [Citované 5. 11. 2015.] Dostupné na internete: http://esa.un.org/unmigration/wallchart2013.htm.

POĽSKÉ PARLAMENTNÉ VOĽBY 2015

Karol Janas

Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčína, Katedra politológie, Študentska 2, 911 50 Trenčín, email: karol.janas@tnuni.sk

Poľský stranícky systém je dlhodobo ovládaný dvomi pravicovými politickými stranami. Ide o stranu Občianska platforma a stranu Právo a spravodlivosť. Zatiaľ čo prvá z nich je občiansko-konzervatívna s liberálnym krídlom, konzervatizmus druhej s týchto strán vychádza aj z kresťanských princípov. Líšia sa aj svojim postojom k Európskej únii. Občianska platforma je stranou eurooptimistickou. Právo a spravodlivosť čiastočne euroskeptickou. Práve výsledky parlamentných volieb v Poľsku, ich interpretácia a analýza je cieľom tohto článku.
Kľúčové slová: Poľsko, parlamentné voľby, 2015

Party system in Poland is for a long term influenced by two rightist political parties. They are Civic Platform and Law and Justice. While the first one is civic and conservative (there is also liberal wing within this political party), the second one is influenced by principles of Christianity. There is also difference in their position toward European Union. Civic Platform is euro-optimistic and Law and Justice partialyeuro-sceptic. The results of parliamentary election in Poland, their interpretation and analysis are the aim of the paper.
Key words: Poland, parliamentaryelection, 2015
JEL: F5, H7, N4

1 Úvod

Parlamentné voľby v Poľsku prebehli v októbri 2015. Poľskí voliči rozhodovali o zložení oboch komôr parlamentu. Z dlhodobých trendov bolo evidentné, že rozhodovať o zložení novej vlády bude jedna z rozhodujúcich poľských pravicových strán Občianska platforma, ktorú do volieb viedla premiérka Ewa Kopacz a Právo a spravodlivosť bývalého premiéra Jaroslawa Kaczyńského. Ten však na post premiéra neašpiroval. Nominantkou strany na post poľskej premiérky sa stala Beata Szydło. V prípade volebného víťazstva strany Právo a spravodlivosť by tak došlo k definitívnej zmene rozloženia politických síl v krajine, keďže nominant tejto politickej strany Adrzej Duda sa v roku 2015 stal víťazom prezidentských volieb, keď v prezidentskom úrade vystriedal Bronislawa Komorowského.

2 Spôsob voľby komôr poľského parlamentu

Poľský parlament je zložený z dvoch komôr – zo Sejmu a Senátu. Obe komory sú volené na obdobie štyroch rokov. Ich funkčné obdobie začína dňom ustanovujúcej schôdze Sejmu a končí sa ukončením funkčného obdobia Sejmu.

Funkčné obdobie môže z predpokladaného štvorročného skrátiť rozhodnutím dvojtretinovej väčšiny všetkých poslancov Sejm alebo prezident republiky (dané rozhodnutie má za následok automatické skrátenie volebného obdobia Senátu).

Aktívne volebné právo pre voľby do Sejmu a Senátu je stanovené na 18 rokov. Pasívne volebné právo do Sejmu má každý občan Poľskej republiky, ktorý dosiahol vek 21

rokov, v prípade volieb do Senátu je to 30 rokov. Poľská ústava nepripúšťa možnosť, aby sa tá istá osoba uchádzala súčasne o obe funkcie.[1]

Voľby do stočlenného Senátu sa uskutočňujú podľa väčšinového volebného systému. Senátori sú volení v jednomandátových volebných obvodoch systémom jednoduchej väčšiny.

Štyristošesťdesiatčlenný Sejm je volený pomerným volebným systémom a krajina je rozdelená na 41 volebných obvodov (sú 7 až 19 mandátové). Každý volič má možnosť na kandidátnej listine označiť jeden preferenčný hlas. Kvórum pre jednotlivé politické strany je stanovené na 5 %. V prípade koalícií je to 8 %. Politická strana musí pre zaregistrovanie kandidátnej listiny získať podporu aspoň 5 000 voličov v príslušnom volebnom obvode.[2]

Politický život v Poľsku v súčasnosti ovláda pravica. Rozhodujúcimi strany sa starli strany bývalých premiérov Donalda Tuska Občianska platforma a Jarosława Kaczyńského Právo a spravodlivosť.

3 Voľby 2015

Poľské parlamentné voľby sa uskutočnili 25. októbra 2015. Politické strany, ktoré mali šancu na vstup do parlamentu boli Právo a spravodlivosť, Občianska platforma, Kukiz´15, Moderní, Poľská roľnícka strana. Aj keď v Poľsku sú rozhodujúcimi silami Právo a spravodlivosť a Občianska platforma, stranícky systém je multipartisticky. Navyše od roku 1989 boli v Poľsku všetky vlády koaličné. V prípade Senátu sa vzhľadom na volebný systém (väčšinový) predpokladal úspech len dvoch veľkých politických strán – Práva a spravodlivosti a Občianskej platformy.

Podľa predpokladov voľby v roku 2015 ovládli Právo s spravodlivosť a Občianska platforma.

Víťazom parlamentných volieb (Grafy 1, 2) sa stala strana Právo a spravodlivosť, ktorá obsadila v poľskom Sejme 235 kresiel. V Senáte 61. Výsledkom tak je parlamentná väčšina a situácia, keď prvý krát v novodobej histórii Poľska vládnuca politická strana nepotrebuje koaličného partnera. Strana sa vo volebnej kampani profilovala ako euroskeptická (nie v zmysle vystúpenia Poľska z EÚ, odmieta však myšlienku federalizácie EÚ) a presadzovala jasnú orientáciu na spojenectvo s USA. Právo a spravodlivosť vystupuje ako ochranca tradičných hodnôt. Ekonomickej oblasti neodmieta štátny intervencionizmus. V otázkach minulosti je zástancom lustrácií.[3]

Občianska platforma je na rozdiel od strany Právo a spravodlivosť orientovaná eurooptimisticky. V ekonomickej oblasti stojí Občianska platforma na princípoch liberalizmu. V spoločenských, resp. etických otázkach je skôr konzervatívna a podobne ako Právo a spravodlivosť sa zasadzuje za tradičné hodnoty a politicky kontroverzné témy neotvára.[4]

Relatívne úspešne skončili parlamentné voľby aj pre niektoré menšie politické strany. Strana hudobníka Pawła Kukiza Kukiz´15 obsadila v dolnej komore parlamente Sejme 42 kresiel. Ide o protestnú stranu kritizujúcu tzv. partokraciu a preferujúcu nahradenie pomerného volebného systému väčšinovým systémom aj pri voľbách do dolnej komory parlamentu. Líder strany Paweł Kukiz obsadil v prezidentských voľbách, ktorá sa uskutočnili v máji 2015 tretie miesto so ziskom cca 15 % hlasov.[5]

---

[1] TheConstitutionofTheRepublicofPolandof 2nd April, 1997. (1997).

[2] Bližšie o volebnom systéme pozri napr.: KUBÁT, M. (2005): Demokracie v Polsku. Politický systém Polské republiky (1989-2005). ; KUBÁT, M. (2008).: Politický a ústavní systém Třetí republiky; HANÁČEK, B. (2011): Volební systém do polského Senátu; MARŠOVÁ, S. (2008): Polské volební systémy a jejich dopad na aktuální politické dění.

[3] Pozri: Prawo i Sprawiedlisość. (2015).

[4] Pozri: Platforma Obywatelska. (2015).

[5] Kukiz´15. (2015).

Súčasťou nového poľského parlamentu je aj liberálna strana Moderní[6] a konzervatívno-agrárna Poľská ľudová strana.[7]

Graf 1: Poľské parlamentné voľby v roku 2015 – voľby do Sejmu (počet mandátov)

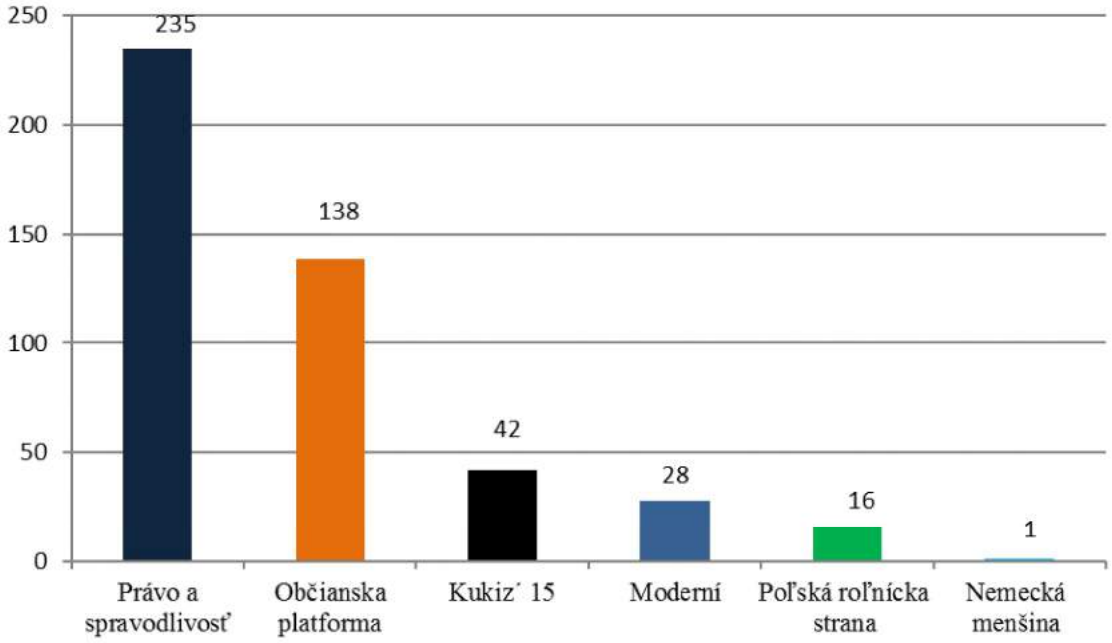

Prameň:Election Guide.(2015): Poland. LowerHouse. 2015

Graf 2: Poľské parlamentné voľby v roku 2015 – voľby do Senátu (počet mandátov)

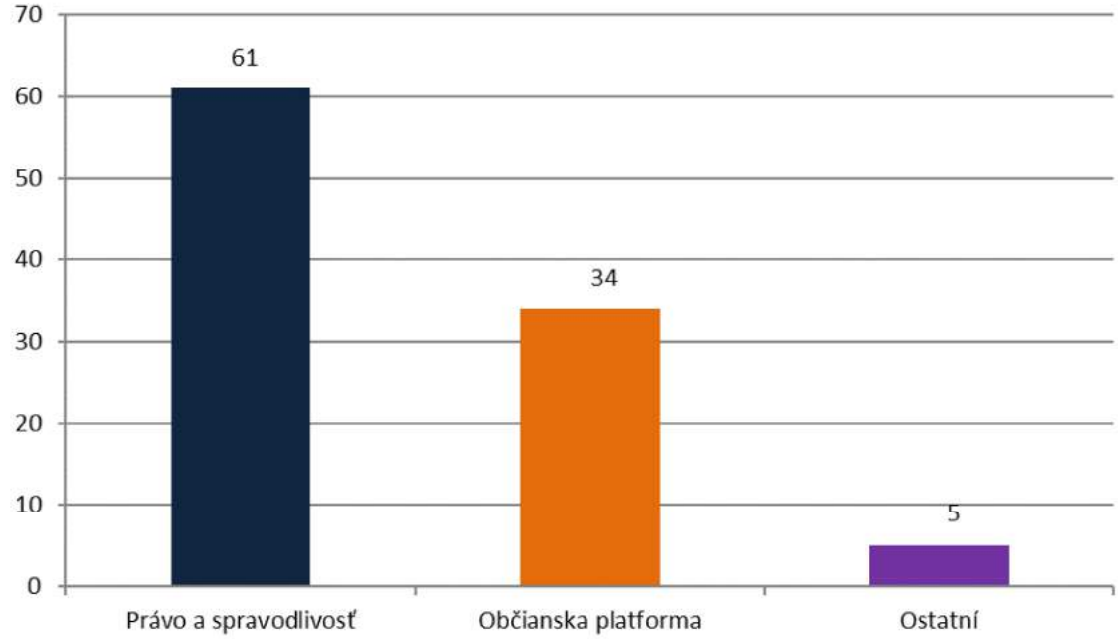

Prameň:Election Guide.(2015): Poland. UpperHouse. 2015

V prípade porovnania výsledkov parlamentných volieb v Poľsku v roku 2011 a v roku 2015 (porovnaj Grafy 1, 2, 3 a 4) je zrejmý jasný nárast popularity strany Právo

[6] .Nowoczesna. (2015).
[7] Polskiestronnictwoludowe. (2015). Dostupné na internete: http://www.psl.pl/.

a spravodlivosť. V prípade Sejmu bude mať Právo a spravodlivosť o 78 poslancov viac. V prípade výsledkov do hornej komory parlamentu o 30.

Aj keď Občianska platforma ostala druhou najsilnejšou politickou stranou v Poľsku, jej straty sú v porovnaní s predchádzajúcim obdobím zrejmé. V prípade Sejmu strana stratila skoro 70 mandátov a v Senáte dovtedajšiu väčšinu.

Graf 3: Poľské parlamentné voľby v roku 2011 – voľby do Sejmu (počet mandátov)

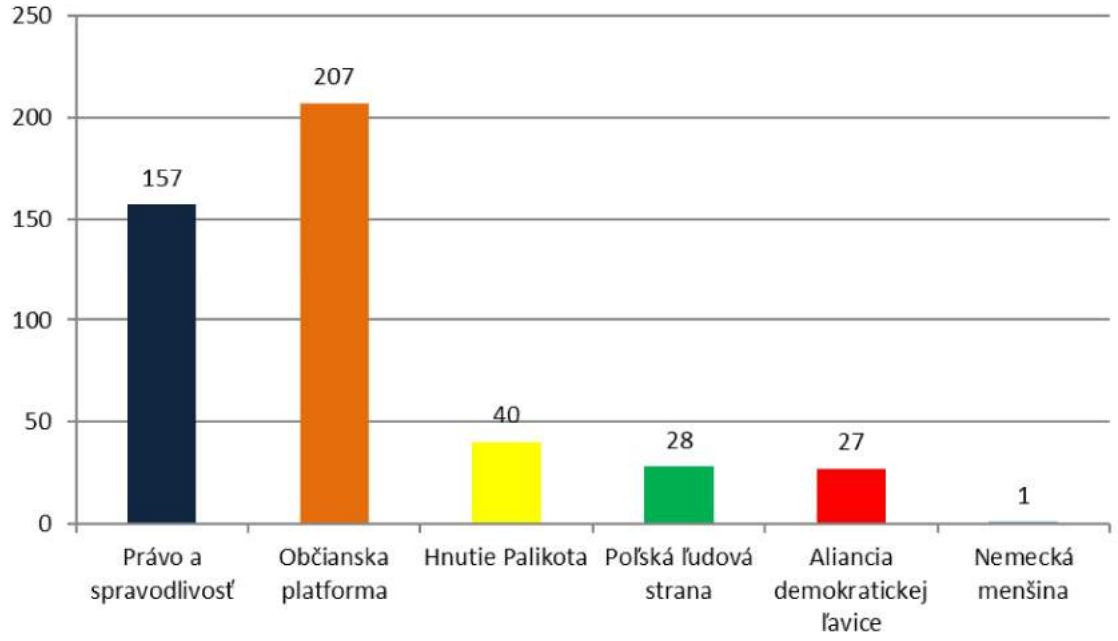

Prameň:Election Guide.(2015): Poland. LowerHouse. 2011

Graf 4: Poľské parlamentné voľby v roku 2011 – voľby do Senátu (počet mandátov)

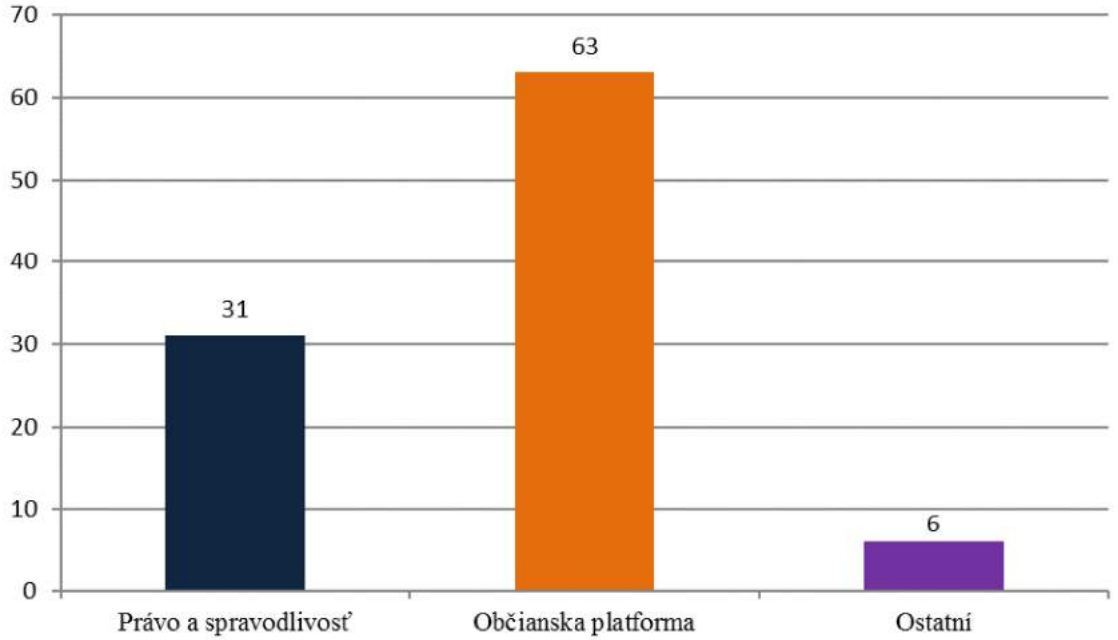

Prameň:Election Guide.(2015): Poland. UpperHouse. 2011

Tred rastu popularity strany Právo a spravodlivosť potvrdili aj prezidentské voľby v máji 2015, keď jej kandidát Andrzej Duda porazil úradujúceho prezidenta BromislawaKomorowského (Graf 5).

Graf 5: Poľské prezidentské voľby v roku 2015 (2. kolo) v %

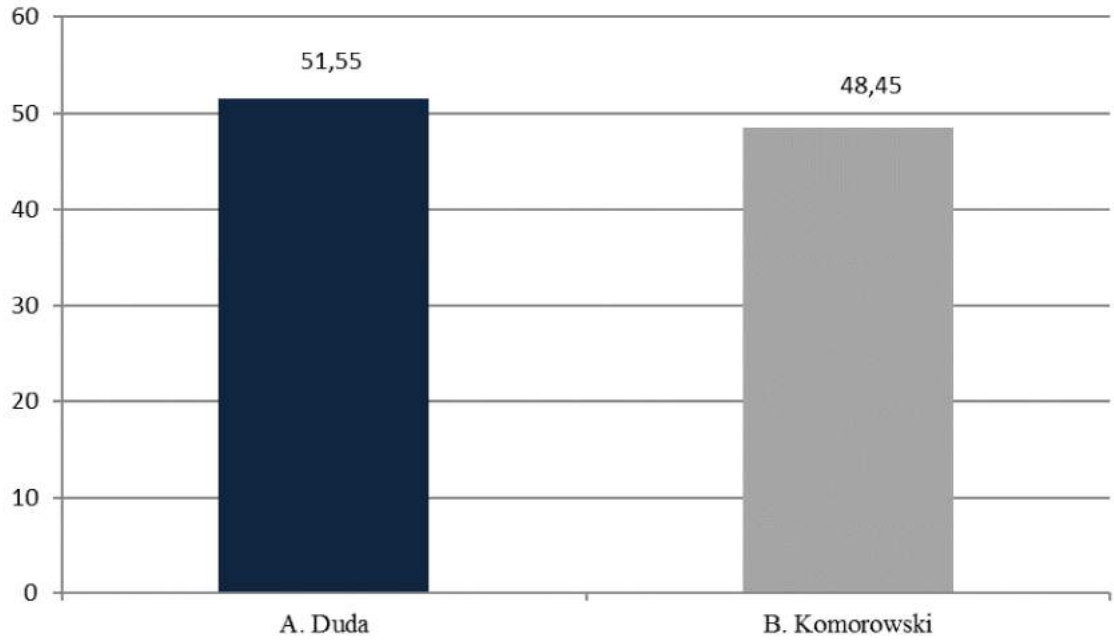

Prameň:Election Guide.(2015): Poland. Headof State. 2015

4 Záver

Výsledkom parlamentných volieb v Poľsku je vznik jednofarebnej vlády, ktorú bude viesť premiérka Beata Szydło. Poľsko sa tak stalo ďalšou s postkomunistických krajín, kde voliči v slobodných voľbách rozhodli o vzniku jednofarebnej vlády. Opakuje sa tak scénar z Maďarska a Slovenskej republiky.

Úlohou novej vlády bude udržať pozície Poľska v euroatlantických a transatlantických inštitúciách. O užšej spolupráci Poľska s USA pravdepodobne nemusíme pochybovať.

Pred Poľskom však bude stať aj niekoľko rozhodujúcich výziev. Na domácej scéne to bude najmä politika vedúca k hospodárskemu rastu a zastaveniu odlivu mladých ľudí z krajiny, resp. vyvarovanie sa tendencií k presadzovaniu krokov spochybňujúcich demokratický charakter poľských inštitúcií. V zahraničnej politike to okrem vyššie zmieneného bude aj nájdenie vyváženého vzťahu k Rusku, čo bude vzhľadom na minulosť komplikované.

Zoznam použitej literatúry

The Constitution of The Republic of Poland of 2nd April, 1997. (1997). [online]. [Citované 26. 11. 2015.] Dostupné na internete:
http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm.

KUBÁT, M. (2005): *Demokracie v Polsku. Politický systém Polské republiky (1989 – 2005).* Praha : Slon, 2005, ISBN: 80-86429-46-6.

KUBÁT, M. (2008).: Politický a ústavní systém Třetí republiky. In: CABADA, L. a kol..: *Komparace politických* systémů. Nové demokracie střední a východní Evropy. Praha: Slon, 2008, ISBN 978-80-245-1388-1.

Kukiz´15. (2015).[online]. [Citované 26. 11. 2015.] Dostupné na internete: https://ruchkukiza.pl/.

HANÁČEK, B. (2011): Volební systém do polského Senátu. [online]. [Citované 26. 11. 2015.] Dostupné na internete: http://www.e-polis.cz/komparace/580-volebni-system-do-polskeho-senatu.html.

MAREŠOVÁ, S. (2008): *Polské volební systémy a jejich dopad na aktuální politické dění.* (2008). [online]. [Citované 26. 11. 2015.] Dostupné na internete: http://www.e-polis.cz/clanek/polske-volebni-systemy-a-jejich-dopad-na-aktualni-politicke-deni.html.

Nowoczesna. (2015). [online]. [Citované 26. 11. 2015.] Dostupné na internete: http://nowoczesna.org/.

Platforma Obywatelska. (2015). [online]. [Citované 26. 11. 2015.] Dostupné na internete: http://www.platforma.org/.

Polskiestronnictwoludowe. (2015).[online]. [Citované 26. 11. 2015.] Dostupné na internete: http://www.psl.pl/.

Prawo i Sprawiedlisość. (2015). [online]. [Citované 26. 11. 2015.] Dostupné na internete: http://pis.org.pl/

ElectionGuide. (2015). [online]. [Citované 26. 11. 2015.] Dostupné na internete: http://www.electionguide.org/.

BANKOVÁ ÚNIA A JEJ VÝZNAM PRE BANKOVÝ SEKTOR V ČLENSKÝCH KRAJINÁCH EÚ

Eva Jančíková

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: eva.jancikova@euba.sk

Cieľom príspevku je definovať jednotlivé opatrenia, ktoré musela EÚ a hlavne ECB implementovať na zmiernenie dôsledkov krízy v eurozóne s dôrazom na jedno z hlavných opatrení EÚ – vytvorenie bankovej únie, ktorej vplyv na fungovanie bánk a bankový sektor sa považuje za rozhodujúci. V príspevku uvádzame základné východiská finančnej krízy v EMÚ, opatrenia ECB na zamedzenie dopadov krízy, definujeme hlavné piliere bankovej únie a jej vplyv na bankový sektor.
Kľúčové slová:dlhová kríza, banková únia, bankový dohľad

The aim of this paper is to define the various measure simple mented by EU and ECB to mitigatetheimpactofthecrisis in the euro area and focusing on one of the main EU measures – the creation of Banking union, which effect function in goft he banks and banking sector is considered crucial. We define in the paper the back grounds of the financial crisis in EMU, measures of ECB to prevent the impact of the crisis and we define the main pillar of the banking union and the its influence on the banking sector.
Key words: debt crisis, banking union, banking supervision
JEL: G01, G18

1 Úvod

Finančná kríza, ktorá vypukla v roku 2007, je považovaná za najhoršiu a najvýraznejšiu krízuod veľkej hospodárskej krízy v 30. rokoch 20. storočia. Ide o globálnu krízu, ktorá ovplyvnila navzájom poprepájané a nezávislé ekonomiky sveta a jeden z hlavných dôvodov jej vzniku bol v príliš veľkej liberalizácii finančného sektora, ktorá sa prejavuje voľným pohybom kapitálu, neregulovanými bankami a rizikovými pôžičkami.

V priebehu roka 2008 bolo už evidentné, že hospodárska a finančná krízasa nevyhne ani ekonomikám členských štátov EÚ. Jej priebeh bol dynamický a zasiahol vo veľmi krátkom čase aj najsilnejšie ekonomiky EÚ, v ktorých destabilizoval finančné trhy, menovú politiku a následne celkovú ekonomickú situáciu. Jej hlavnými znakmi boli zvyšujúca sa zadlženosť krajín, rastúce náklady na verejné financie, zvyšujúca sa inflácia, neregulovaný pohyb kapitálu, špekulatívne investície do rizikových dlhopisov v neobmedzenom objeme, chýbajúca likvidita bánk, zvyšujúce zadlženie obyvateľstva, rýchlo klesajúci dopyt po výrobkocha službách, spomalenie hospodárskeho rastu a stúpajúca nezamestnanosť. Všetky tieto skutočnosti znamenali pre väčšinu európskych krajín, predovšetkým krajín eurozóny, problémy, na ktorých riešenie neboli pripravené, a vo veľkej miere boli závislé od menovej politiky ECB. Aj keď euro a celá menová únia bola dovtedy považovaná za bezpečné

a odolné, čoho dôkazom bola inflácia pod 3 % a stabilné úrokové sadzby, bolo potrebné prijať okamžité opatrenia na upokojenie a stabilizáciu situácie.[1]

Dlh krajín a ich obyvateľstva sa zvyšoval, ale menová únia naďalej fungovala s rovnakými podmienkami pre všetky krajiny a nebrala do úvahy špecifiká a situáciu v národných ekonomikách (schodky štátnych rozpočtov, či štátny dlh atď.). Menová únia ignorovala tieto rozdiely už vo svojich pravidlách pri svojom vzniku.[2]

Ukázalo sa však, že tieto nedostatky, resp. chyby boli kritické a spôsobili veľké finančné problémy nielen v krajinách, ktorých tieto ukazovatele mali nepriaznivú úroveň, ale zasiahli aj štáty, ktoré boli ekonomicky silné a stabilné. Najväčšie problémy však vznikli v samotnej menovej únii a mali dopad na dôveru v euro a finančné trhy. Tieto problémy boli ešte znásobené nedostatočnými pravidlami a reguláciami finančných trhov a bánk, ktoré nemohli zabrániť špekulatívnym nákupom, rizikovým úverom a stratám likvidity.

Príspevok sa zaoberá opatreniami, ktoré musela ECB a MMF relatívne rýchlo implementovať na zmiernenie dôsledkov krízy v eurozóne a cieľom je charakterizovať jedno z hlavných opatrení EÚ – vytvorenie bankovej únie, ktorej vplyv na fungovanie bánk sa považuje za rozhodujúci.

2 Východiská a priebeh finančnej krízy v EMÚ

Európska menová únia je založená na odovzdaníkompetencií v menovej oblasti zúčastnenými členskými štátmi Európskej centrálnej banke a na zachovanísuverenity jednotlivých členských štátov v hospodárskej a fiškálnej oblasti.

EMÚ fungovala v prvých desiatich rokoch veľmi úspešne a darilo sa jej napĺňať hlavný cieľ, ktorým bolo udržiavanie stabilnej menovej politiky s infláciou okolo 2 %, so stabilným výmenným kurzom eura voči ostatným kľúčovým svetovým menám, ako aj s pozitívnym vývojom HDP. Globálna hospodárska a finančná kríza, ktorá vyústila následne do dlhovej krízy eurozóny, odhalila nedostatky EMÚ. Stabilizácia eurozóny si vyžiadala netradičné postupy, ktoré sa pred krízou považovali na nepredstaviteľné, ako zo stranyECB, tak aj zo strany fiškálne nezávislých členských štátov.[3]

Odborníci EMÚ si uvedomovali riziko súvisiace s asymetriou modelu v menovej, ale aj hospodárskejoblasti a preto sa na zabezpečenie stability vyžadovalo od štátov eurozóny striktné dodržiavanie fiškálnej disciplíny, ktorá bola zakotvená už v Maastrichtskej zmluve v úprave nadmerného deficitu (Excessive Deficit Procedure, EDP), ktorého hranica bola stanovená na ročnú úroveň rozpočtového deficitu (3 % HDP) a verejného dlhu (60 % HDP). Na zabezpečenie dodržiavania fiškálnej disciplíny štátov po vstupe do menovejúnie bol v roku 1997 schválený Pakt stability a rastu (Stability and GrowthPact – SGP), ktorého prijatím sa štáty eurozóny zaviazali k intenzívnejšej fiškálnej disciplíne tak, aby sa národné rozpočty približovali k vyrovnanosti alebo boli v prebytku.[4]

Národné kompetencie vovykonávaní hospodárskej a menovej politiky dovoľujú členským štátom zvyšovať vládne výdavky,a teda vytvárať rozpočtové deficity a národný dlh, ktorý nevyhnutne vyžaduje ďalšie vládnepôžičky. Tlak na dodržiavanie fiškálnej disciplíny štátmi eurozóny mal byť zabezpečený aj zákazom pre ECB alebo centrálne banky členských štátov poskytovať vládam akýkoľvek úver alebo priamo nakupovať ich verejný dlh a tiež preberať finančné záväzky iných vlád. Pakt rastu a stability mal pri existujúcej fiškálnej nerovnováhe medzi jednotlivými štátmi zabezpečiť zdravé verejné financie, ktoré sú dôležitým predpokladom pre ECB na udržiavanie cenovej a finančnej stability.

[1] MARSH, D. (2012): Euro – Boj o osud nové globálni měny. s. 348-350.
[2] ENOCH, Ch. – EVERAERT, L. – TRESSEL, Th. – ZHOU J.P. (2014): Fromfragmentation to financialintegration in Europe. s. 3-4.
[3] LIPKOVÁ, B. (2012): Model Európskej menovej únie a riešenie dlhovej krízy. s. 32.
[4] LIPKOVÁ, B. (2012): Model Európskej menovej únie a riešenie dlhovej krízy. s. 34-35.

Hranica verejného dlhu bola určená na základe priemernej úrovne dlhu členských štátov EÚ (60 % HDP) v období rokovaní o Maastrichtskej zmluve a Pakt stability a rastu sa zmieňoval o veľkosti dlhu len okrajovo a jeho prekročenie v štátoch eurozóny nebolo v tom čase vnímané ako vážne ohrozenie stability.

V časoch finančnej krízy sa fiškálna disciplína automaticky zhoršila a vládny deficit mnohokrát prekračoval stanovenú 3 % hranicu. Tak sa stalo, že dlh verejných financií a spomalený rast HDP prispeli k poklesu vládnych príjmov a nárastu výdavkov. Ukázalo sa, že reformy verejných financií sú nevyhnutné, ale presadiť ich bolo nesmierne náročné.

V tomto období sa dalo pozorovať, že hospodársky pokles postihol aj najväčšie ekonomiky eurozóny (Nemecko a Francúzsko). Vo väčšine štátov eurozóny nárast vládnych výdavkov a pokles príjmov viedol k ďalšiemu zvyšovaniu deficitu verejných financií. ECB naliehala na štáty, aby znížili svoje deficity a dodržiavali pakt stability a rastu. V roku 2005 došlo k revízii Paktu stability a rastu, na základe ktorej mohla Rada EÚ vydávať členským štátom nezáväzné odporúčania na vykonanie náprav, a tak sa znížila pravdepodobnosťuvalenia sankcií na štáty eurozóny. Shuibhne a Gormley poukazujú na to, že principiálnym nedostatkom reformy paktu stability a rastu bolo zvýšenie rizika morálneho hazardu členských štátov eurozóny, pretože uvoľnené pravidlá znamenali akceptovanie vyšších deficitov aj v tých krajinách, ktoré potrebovali výrazné štrukturálnereformy.[5]
V roku 2009 sa hospodárstvo EÚ dostalo do hlbokej recesie, na ktorú reagovali členské štáty návrhom politiky na hospodárske oživenie a zvrátenie hospodárskeho poklesu.[6]

Najviac ohrozenéekonomiky eurozóny (napr. Grécko, Írsko a Portugalsko) už nemohli udržať svoj rastúci dlh aj z pohľadu klesajúceho HDP a tým čeliť finančnej kríze. To malo za následok, že štátne dlhy dosiahli príliš vysokú úroveň a krajina bola de facto odkázaná na pomoc. Investori na finančných trhoch stratili dôveru v schopnosť týchto krajín splácať záväzky a to malo za následok zvýšenie úrokov z vládnych dlhopisov na dvojciferné čísla a nemožnosť týchto krajín požičiavať si na finančných trhoch predajom nových dlhopisov. Situácia bola o to zložitejšia, že množstvo týchto dlhopisov vlastnili investori v iných krajinách eurozóny a tak kríza nadobudla veľmi rýchlo globálny rozmer. Banky začali mať problémy s likviditou a následne začali obmedzovaťúverovanie firemných zákazníkov a jednotlivcov, čo potom viedlo k tzv. úverovej kríze. Na prekonanie krízy bolo nevyhnutné stabilizovať situáciu a to sprísnením dodržiavania pravidiel pre deficit vo verejných financiách a vykonaním potrebných štrukturálnych reforiem, ktoré sú potrebné na obnovenie dôvery a konkurencieschopnosti. Členské štáty eurozóny zriadili Európsky mechanizmus pre stabilitu, ktorý poskytol kľúčové pôžičky tým krajinám, ktorých štátny dlh a s tým súvisiace ekonomické parametre dosiahli kritickú úroveň. Boli to Grécko, Írsko, Portugalsko a Cyprus. Mierne hospodárske oživenie sa prejavilo v roku 2011, ale už v nasledujúcom roku sa drvivá väčšina európskych ekonomík znovu dostala do miernej recesie.[7]

Môžeme teda skonštatovať, že rozdielnosť vyspelosti a výkonnosti národných ekonomík (HDP a jeho rast, produktivita pracovnej sily, mzdy) spolu s ich rozdielnou ekonomickou kondíciou (dlh verejných financií a štátny rozpočtový deficit) sa stali pre eurozónu veľmi zraniteľným prvkom. Tieto rozdiely boli podceňované a akceptované. Okrem toho neplnenie dohodnutých a záväzných ukazovateľov a absencia sankcií a dôsledkov v minulosti sa stalo pre eurozónu osudnými, keďže sa to negatívne odrazilo v ekonomicky slabších krajinách, ktoré boli ale dostatočne veľké na to, aby spolu stiahli i ostatné krajiny eurozóny. Táto nerovnováha medzi krajinami na jednej strane a tolerantný prístup ECB a ostatných európskych finančných inštitúcii nakoniec spôsobila značné problémy. Ekonomické problémy niektorých členských krajín (napr. Grécka) sa pritom negatívne

[5] SHUIBHNE, N.N. – GORMLEY, L.W. (2012): From Single Market to EconomicUnion. s. 42.
[6] ECB. (2010): Výročné správy ECB 2010. 2011,2012.
[7] EK. (2014):Politiky Európskej únie: Hospodárska a menová únia a euro. s. 11.

vyvíjali počas dlhšieho obdobia a neboli dostatočne riešené, a zo strany ECB a Európskej komisie a neboli úzko previazané s hospodárskou politikou. Zároveň EÚ nemala k dispozícii účinné nástroje na jej riešenie v zmysle krízového manažmentu. Dôležitým poznaním z tejto situácie ostáva aj fakt, že súčasná úplná menová únia v 17 krajinách teda potrebuje nielen harmonizáciu a integráciu menovú, ale i hospodársku, ktorá by ju podporovala.

3 Opatrenia ECB na zamedzenie dopadov krízy

Európska centrálna banka spolu s národnými bankami členských štátov eurozóny relatívne rýchlo identifikovala kritický vývoj finančných ukazovateľov v menovej únii, avšak nastavené pravidlá a kompetencie boli obmedzené. Napriek tomu spolu s inštitúciami Európskej únie a národnými vládami využila všetky dostupné nástroje na to, aby sa pokúsila zmierniť dopad finančnej a neskôr i hospodárskej krízy v eurozóne tým, že definovala odporučenia a opatrenia v oblasti menovej a finančnej politiky na úrovni EMÚ a členských štátov. Jednotlivé národné vlády taktiež pripravili súbor opatrení v boji proti finančnej a hospodárskej kríze.

V prípade menovej resp. finančnej politiky to boli opatrenia hlavne ECB v oblasti operácii na finančnom trhu a to hlavne prostredníctvom zníženia úrokových sadzieb, ovplyvňovania likvidity, vytvorenia záchranných balíkov pre pomoc ohrozených ekonomík a nastavenie pravidiel finančnej disciplíny na stabilizáciu verejného dlhu a obnovenie dôvery na finančnom trhu. Ďalej to boli povinnosti národných vlád spolupracovať s Európskou centrálnou bankou s cieľom zabezpečiť konzistentné riadenie likvidity a teda bankového systému zo strany Eurosystému a súlad s operačným rámcom Eurosystému.[8]EK taktiež vytvorila rámec, v ktorom definovala opatrenia v oblasti daní z finančných transakcií, väčšie právomoci ECB, euro obligácie na financovanie väčších projektov, či možnosť nevyužitých štrukturálnych fondov.[9]

ECB spolu s EK a Radou Ministrov ako „veriteľská trojka“ implementovali tri nástroje, ktoré majú za úlohu poskytnúť EMÚ ochranu, stabilitu a možnosti záchrany v prípade potreby. Ide o tzv. Euroval a dva finančné inštitúty ochrany a stabilizácie. EuropeanFinancial Stability Facility (EFSF – na Slovensku známy ako euroval) – luxemburská akciová spoločnosť, ktorej úvery garantuje aj Slovensko. Ukončenie tohto mechanizmu bolo naplánované na jún 2013. Vo februári 2012 bol spustený European Sovereign Bond Protection Facility **(**ESBPF**)** ako súčasť snahy finančnou pákou zvýšiť možnosti EFSF. Ten bude na požiadanie člena menovej únie vydávať certifikáty k novým emisiám štátnych dlhopisov. Ďalej je to EuropeanFinancialStabilisationMechanism (EFSM) – úverový rámec pre členské štáty, ktoré sa dostanú do finančných problémov. EÚ emituje na súkromných trhoch dlhopisy kryté rozpočtom Európskej únie. Slovenský podiel zodpovedá podielu Slovenska na rozpočte EÚ.

Okrem týchto inštitútov, európske orgány zaviedli niekoľko ďalších opatrení, ako napríklad Európsky semester (od roku 2010), ktorý má za cieľ koordinovať hospodárske politiky medzi EÚ a národnými vládami platný pre všetky členské štáty. Ďalej je to Pakt stability a rastu s cieľom koordinovať hospodársku a rozpočtovú politiku a dohľadovať rozpočtovú disciplínu a zamedziť nadmernému deficitu a dlhom. Pre štáty EMÚ je to aj kontrola národných rozpočtov a pokutovanie za nedodržanie stanovených parametrov. Ďalším prvkom je fiškálna dohoda, ktorá vznikla na základe Zmluvy o stabilite, koordinácii a správe v hospodárskej a menovej únie s cieľom udržiavať národné rozpočty v rovnováhe. Táto dohoda je platná pre všetky štáty EÚ (okrem Chorvátska a Veľkej Británie). Posledným nástrojom EÚ/EK je Európsky fond na prispôsobenie sa globalizácii, ktorý pomáha

[8] ECB, (2010): Výročné správy ECB 2010, 2011,2012
[9] KOSTELNÝ, R. (2014): Mimoriadne opatrenia ECB počas globálnej krízy, s. 2

zamestnancom, ktorí boli prepustení v dôsledku globalizácie alebo finančnej/hospodárskej krízy.[10]

V strednodobom, resp. dlhodobom časovom období, s prípadnými zmenami zmluvy, je potrebné podľa EHSV vytvoriť skutočné hospodárske riadenie EÚ spoločne s menovým, finančným a daňovým riadením, aj v snahe navzájom viac zosúladiť ústredné decentralizované politiky. Ďalej je to doplnenie kompetencií ECB, posilniť spôsob prijímania rozhodnutí a štruktúry s cieľom mať riadenie spoločnej meny, dokončiť a zjednotiť súčasný systém. Vytvorenie fiškálnej únie vrátane spoločného rozpočtu eurozóny a mechanizmu solidarity na zníženie hospodárskej nerovnováhy medzi krajinami je jedným z odporúčaní EHSV. Z pohľadu sociálnej politiky je to uzavretie sociálnej dohody v záujme sociálnej Únie s účasťou sociálnych partnerov a organizovanej občianskej spoločnosti. V oblasti politickej únie je potrebné posilniť spoluprácu aj s cieľom dať euru jednotné zastúpenie a dosiahnuť väčšiu demokratickosť a transparentnosť rozhodovacieho procesu. Na tento účel by mohlo byť vhodné udeliť právomoci Európskemu parlamentu a Rade. V neposlednom rade dať EÚ reprezentatívnejšie postavenie v medzinárodných štruktúrach.

4 Hlavné piliere bankovej únie

V roku 2013 bol ECB vydaný návrh právneho predpisu na vytvorenie harmonizovaného rámca na ozdravenie a riešenie krízových situácií bánk na úrovni celej EÚ prostredníctvom právomoci a nástrojov na riešenie zlyhania bánk pri zachovaní kritických bankových funkcií, ochrane verejných financií, zachovaní finančnej stability a primeranom zapojení akcionárov a veriteľov. Ďalej to bol návrh právneho predpisu na zriadenie jednotného mechanizmu na riešenie krízových situácií (Single Resolution Mechanism – SRM), ktorý počíta s vytvorením jednotného európskeho orgánu a fondu na riešenie krízových situácií bánk pre všetky členskéštáty EÚ participujúce na bankovej únii. Navrhované nariadenie obsahuje tri zásadné prvky účinného riešenia krízových situácií:[11]

- jednotný európsky systém zahŕňajúci všetky členské štáty zúčastnené na jednotnom mechanizme dohľadu;
- jednotný európsky orgán ako základ SRM s dostatočnými rozhodovacími právomocami na riešenie krízových situácií v záujme zachovania stability v eurozóne a EÚ ako celku
- jednotný európsky fond financovaný z ex ante príspevkov všetkých bánk podliehajúcich SRM, ktorých výška bude stanovená v závislosti od miery rizika, v prípade potreby doplnených ex post príspevkami.

Taktiež sa dosiahlo Memorandum o porozumení vzťahujúce sa na spoluprácu medzi orgánmi finančného dohľadu, centrálnymi bankami a ministerstvami financií Európskej únie v oblasti cezhraničnej finančnej stability.Návrh Rámca EÚ pre cezhraničné krízové riadenie v bankovom sektore a jej tri hlavné oblasti -skorá intervencia, riešenie situácie bánk aplatobnej neschopnosti.[12]

Na svetovej úrovni sa ECB zúčastňovala na rokovaniach, ktorých výsledkom boli odporúčania Fóra pre finančnú spoluprácu ministrom financií a guvernérom centrálnych bánk krajín G7, kde sa najmä v roku 2007 a 2008 schválil rámec pre medzinárodný finančný trh. Účastníci sa zhodli na niekoľkých postupoch, z ktorých najhlavnejšie boli sprísniť požiadavkyna obozretné podnikanie, zvýšiť transparentnosť; zdokonaliť systémy oceňovania;

[10] EK. (2014):Politiky Európskej únie: Hospodárska a menová únia a euro. s. 15.
[11] ECB. (2012): Výročná správa ECB. s. 118-119.
[12] ECB. (2012): Výročná správa ECB. s. 118-119.

zlepšiť používanie úverových ratingov a reakcie príslušných orgánov na existujúce riziká a prijať opatrenia na riešenie stresových situáciívo finančnom systéme.[13]

Bankový sektor, ktorý bol globálne takmer neregulovaný a umožňoval transakcie na rizikových trhoch s pochybnými finančnými derivátmi niekedy až za hranicou práva, je jedným z hlavných prvkov opatrení Európskej únie, ale hlavne eurozóny.

Po niekoľkých prípadoch z USA, Veľkej Británie či Talianska je možné skonštatovať, že finančná kríza poukázala na to, že pád niektorých finančných inštitúcií vie ohroziť existenciu celého finančného systému.[14] Obchodné transakcie boli mnohokrát rizikové a dokázali spôsobiť obrovské škody aj stabilným bankovým inštitúciám a následne národným ekonomikám a daňovým poplatníkom. V rámci už spomínanej „pravej" hospodárskej menovej únii bolo v júni 2012 dohodnuté hlavami štátov členských krajín vytvoriť bankovú úniu s cieľom vytvoriť efektívny a účinný rámec pre výkon dohľadu nad bankami inštitúciou Únie a zaistenie rovnakého uplatňovania jednotného súboru pravidiel (single rule book) vo vzťahu k bankám, inštitúciou, ktorá bude mať bankový sektor nielen pod dohľadom, ale ho aj aktívne riadiť a regulovať a aby bol tento sektor bezpečnejším a rozumnejším. Krajinám eurozóny bolo po skúsenostiach z finančnej krízy jasné, že je potrebné komplexne vyriešiť „začarovaný kruh" medzi bankami a národnými verejnými financiami.

Základnými piliermi bankovej únie sú Jednotný mechanizmus dohľadu, Jednotný systém riešenia krízových situácií a Jednotný fond ochrany vkladov.

Jednotný súbor pravidiel – vďaka ktorému budú banky lepšie kapitalizované a budú mať lepšie kontrolované riziká. Jednotný dohľad zasa umožní priamy dohľad nad dôležitými bankami, národné orgány dohľadu úzko spolupracujú v rámci integrovaného systému.

Jeden z najviac chýbajúcich prvkov počas finančnej krízy bol krízový manažment. Ten by sa mal aplikovať prostredníctvom Jednotného systému riešenia krízových situácií, ktorý je nastavený tak, že ak všetky opatrenia a pravidlá zlyhajú, jednotná rada pre riešenie krízových situácií môže rozhodnúť riešiť problémy krachujúcej banky s podporou fondu, do ktorého banky prispievajú.[15]

Európska komisia v rámci vyššie uvedených troch cieľov navrhla 28 nových pravidiel, ktoré majú za úlohu lepšie regulovať, dohliadať a riadiť finančný sektor tak, aby v budúcnosti daňoví poplatníci nemuseli znášať následky, keď banky urobia chyby.

V Dohode z júna 2012 bol navrhnutý regulačný rámec so spoločnými pravidlami pre banky vo všetkých 28 krajinách a definovaný jednotný súbor pravidiel (rulebook) ako základ bankovej únie. Spoločné pravidlá by mali pomôcť predísť bankovým krízam a ak sa banky napriek tomu dostanú do ťažkostí, bude riadený proces bankrotu. Spoločné pravidlá taktiež zabezpečia, že všetci sporitelia v EÚ budú mať garantovaný vklad do výšky 100 000 eur a ten bude chránený kdekoľvek v EÚ. Banková únia zabezpečí, aby sa tieto pravidlá implementovali v eurozóne v rámci Jednotného dohľadového mechanizmu.

Spoločný dohľad zabezpečí splnenie prísnych podmienok pre banky v oblasti držania dostatočnej kapitálovej rezervy a rezervy likvidity. To urobí z európskych bánk banky silnejšie a odolnejšie voči prípadným stratám v budúcnosti. Prípadnou záchranou bánk sa tak neohrozia verejné financie a štátne rozpočty. Keďže banky budú pod rovnakým dohľadom aj v prípade pôžičiek, budú regulované a riadené rovnakými pravidlami, dosiahne sa tak jednotný stupeň kredibility a dôvery pre finančných investorov na strane jednej a domácnosti na strane druhej. To by malo umožniť bankám lepší prístup k pôžičkám a tým zabezpečiť lepšie podmienky pre svojich koncových klientov v rámci celej EÚ.

[13] ECB. (2008): Výročná správa ECB. s.13
[14] SUCHÁ, Ž. (2013): Európska banková .únia v podmienkach finančnej globalizácie. s. 171.
[15] SUCHÁ, Ž. (2013): Európska banková únia v podmienkach finančnej globalizácie. s.171.

5 Banková únia a jej vplyv na bankový sektor

Hlavnú úlohu v bankovom dohľade bude hrať ECB. Pod jej priamy dohľad budú spadať banky s aktívami v hodnote viac ako 30 miliárd eur alebo ak presiahnu pätinu HDP krajiny. „Jednotný mechanizmus na riešenie krízových situácií by sa mal zakladať na príspevkoch samotného finančného sektora. Ten by mal zahŕňať vhodný a účinný zabezpečovací mechanizmus," ktorý by mal byť zo strednodobého hľadiska fiškálne neutrálny, aby poskytnutú pomoc spätne získala prostredníctvom poplatkov uložených finančnému sektoru ex post.[16]

V roku 2013 sa vykonali v členských štátoch EÚ záťažové testy a komplexné hodnotenia vybraných komerčných bánk. Na základe výsledkov, ktoré publikovala ECB, v prípade ďalšej krízy by malo problém až dvadsaťpäť bánk. Pozitívne je, že banky na Slovensku patria k najstabilnejším v EÚ. Testovaných bolo 123 najdôležitejších bankových skupín v Európe a výsledky testov mali identifikovať zostávajúce nedostatky európskeho bankového sektora. Výsledky testu, ktoré s uskutočnili pod dohľadom Európskej bankovej autority (EBA), ukázali, že až 25 bankových skupín by mohlo mať v budúcnosti problémy. Dvanásť z nich prijalo nápravne opatrenia. EBA vyčíslila chýbajúci kapitál 31. decembru 2013 na 24, 6 mld. eur.[17]

Najväčšie problémy ku koncu roka 2013 zistila EBA v Taliansku, na Cypre a v Grécku. Až deväť talianskych bánk zaostávalo za európskym priemerom. Hoci vo väčšine bánk sa podarilo doplniť potrebné zdroje, dve talianske banky potrebovali získať dodatočný kapitál. V prípade Monte dei Paschi to bolo až 2,1 mld. eur. Testom neprešli ani dve belgické a dve slovinské banky. Problémy mali aj v Rakúsku, Francúzsku, či Írsku. Ďalšia kríza by ohrozila aj nemeckú Munich Hypotheken. ECB preverila aj tri banky na Slovensku: Slovenskú sporiteľňu, Všeobecnú úverovú banku a Tatra banku. Výsledky testov potvrdili, že všetky testované banky majú ukazovateľ vlastného kapitálu výrazne na referenčnou hodnotou 8 %. Ani v jednej banke nebol zistený nedostatok kapitálu a komplexné hodnotenie potvrdilo ich veľmi dobrú kapitálovú pozíciu a dlhodobú stabilitu.[18]

Banková únia predstavuje veľký zásah do suverenity bankového sektoru jednotlivých členských štátov a preto od predloženia návrhu museli predstavitelia ECB a EK čeliť pomerne silnej opozícii, či už zo strany národných centrálnych bánk alebo zo strany komerčných bánk. Nemecko sa napriek pôvodným výhradám rozhodlo implementovať pravidlá k vytvoreniu bankovej únie s ročným predstihom oproti pôvodnému plánu, čo vyvolalo kritiku Monopolného výboru a hlavných bánk v krajine. Hlavným dôvodom obáv komerčných bánk bolo možné zhoršenie ich postavenia v konkurenčnom boji. Monopolný výbor upozorňoval hlave na to, že v budúcnosti by mala byť jasná zodpovednosť akcionárov a veriteľov bánk. Cieľom bankovej únie je aj zabezpečenie toho, aby v budúcnosti daňoví poplatníci niesli bremeno problémov bankového sektora ako poslední.

ECB prebrala 4. novembra 2014 povinnosť vykonávania jednotného bankového dohľadu v eurozóne. Cieľom jednotného mechanizmu dohľadu (SSM) so sídlom vo Frankfurte nad Mohanom separátne od sídla ECB, je lepšie predvídať a rýchlo riešiť krízové situácie v bankovej sfére. SSM bude sledovať 120 najväčších bankových inštitúcií, ktoré spolu predstavujú viac ako 80 % bankových aktív v tomto regióne. Počet sledovaných bánk sa zvýši, ak sa aj ďalšie členské štáty EÚ, ktoré nepoužívajú euro, rozhodnú pre vstup do eurozóny. Ďalších 3 500 bánk menšieho strategického významu zostanú aj naďalej predmetom dohľadu zo strany národných regulátorov, ECB si však vyhradzuje právo prevziať kontrolu nad nimi v prípade problémov.[19]

[16] Európska komisia, (2014): Zápis zo zasadnutia: Banková únia – Vrátenie finančnej stability do Eurozóny. s. 2.
[17] EURACTIV. (2014): ECB: Slovenské banky sú stabilné. Problémy majú Taliani.
[18] EURACTIV. (2014): ECB: Slovenské banky sú stabilné. Problémy majú Taliani.
[19] EURACTIV. (2014): Banková únia zapúšťa prvý pilier.

Podľa Slovenskej bankovej asociácie (SBA) požiadavky na vlastné zdroje podľa nového ukazovateľa výrazne zaťažujú prevažne retailové banky na Slovensku. Vychádza pritom z toho, že súčasťou druhého piliera bankovej únie, ktorý sa zameriava na riešenie krízových situácií bánk, je nástroj na záchranu bánk pomocou ich vnútorných zdrojov (bail-in). Významnou zložkou tohto opatrenia je návrh nového ukazovateľa, predpisujúceho bankám minimálne požiadavky na vlastné zdroje a oprávnené záväzky (tzv. MREL). Toto opatrenie v podmienkach Slovenska predstavuje neprimerateľnú záťaž. Už v súčasnosti platia finančné inštitúcie tzv. bankový odvod a pripravujú sa na prispievanie do európskeho rezolučného fondu, ktoré tiež majú slúžiť ako rezerva pre prípad problémov. Podľa prepočtov SBA na splnenie opatrení podľa ukazovateľa MREL potrebujú slovenské banky asi 1,8 mld. eur, čo by pre ne znamenalo významnú záťaž.[20]

V novembri 2015 predstavila Európska komisia konkrétny postup vytvorenia systému ochrany vkladov. Výhrady voči spoločnej garancii vkladov malo hlavne Nemecko, ktoré sa obáva, že fondy vybudované na ochranu nemeckých sporiteľov, budú použité na garancie vkladov v iných, menej disciplinovaných štátoch. Podobný postoj zaujíma aj viacero členských štátov. Navrhujú, aby sa najskôr zrealizoval a otestoval prvý a druhý pilier. Niektoré by tiež chceli posilniť a urýchliť druhý pilier – spoločný rezolučný fond, ktorý by mal cieľovú sumu 55 mld. eur dosiahnuť až po siedmich rokoch a navrhujú, aby rezolučný fond dostal úverovú linku z Európskeho mechanizmu pre stabilitu (EMS), čiže trvalého eurovalu. Nemecko však s týmto návrhom nesúhlasí, nakoľko by vyžadoval zmeny v zmluve o vytvorení EMS, ktorý môže poskytovať úvery len vládam a nie inštitúciám.[21]

Systém ochrany vkladov sa bude skladať z dvoch komponentov. Na jednej strane to budú už existujúce vnútroštátne systémy ochrany vkladov a následne Európsky systém ochrany vkladov (EDIS). Celý proces začína naplnením vnútroštátnych fondov na ochranu vkladov, ktoré realizujú samotné banky svojimi ročnými príspevkami, ktoré by mali dosiahnuť 0,8 % hodnoty chránených vkladov. Banky budú neskôr prispievať aj do EDIS, pričom výška príspevku bude závisieť od rizikovosti konkrétnej banky. Svoje príspevky môžu banky odpočítať od príspevkov do vnútroštátnych fondov.[22]

Na Slovensku ochranu bankových vkladov inštitucionálne zastrešuje Fond ochrany vkladov, do ktorého v roku 2014 odviedli banky príspevok vo výške 0,12 % hodnoty chránených vkladov, ktorý presahoval 28 mld. eur. Chránené vklady predstavujú celkovo viac ako 57 % všetkých bankových vkladov na Slovensku.[23]

6 Záver

Vytvorenie bankovej únie ako jedného z krokov k ochrane finančného sektora v EÚ je významným krokom a vďaka skúsenosti z nedávnej finančnej krízy, politickej vôli členských štátov eurozóny sme svedkami potrebnej hlbšej hospodárskej a menovej integrácie. Predstavitelia európskych inštitúcii a finanční odborníci sú presvedčení, že takýto nástroj Európskej únie bude prínosom pre väčšiu stabilitu, bezpečnosť a odolnosť nielen v eurozóne, ale i celej Európskej únii.

Bankový sektor predstavuje jednu z najdôležitejších súčastí fungovania trhovej ekonomiky. V súčasnosti dochádza k vytváraniu globálnych bankových inštitúcií, ktoré pôsobia vo viacerých štátoch a je pomerne náročné realizovať dohľad nad týmito inštitúciami národným regulátorom. Okrem toho problémy v komerčných bankách majú dopad na fungovanie celej ekonomiky, a to nielen v krajine, kde má banka sídlo. Finančná kríza v eurozóne bola dôkazom toho, že regulácia bánk nie je dostatočná. Aj keď v posledných

[20] EURACTIV. (2014): Slovenským bankám nevyhovujú aspekty bankovej únie.
[21] EURACTIV. (2014): Spoločná garancia vkladov v EÚ ožíva vďaka Komisii.
[22] EURACTIV. (2015): Európska ochrana vkladov: Komisia navrhla tretí, sporný pilier bankovej únie.
[23] EURACTIV. (2015): Európska ochrana vkladov: Komisia navrhla tretí, sporný pilier bankovej únie.

rokoch došlo k určitému posunu pri dohľade na finančnými inštitúciami v rámci prijatia Bazilejských princípov. Tieto sa v minulosti dotýkali hlavne úverovania a investovanie do cenných papierov a obchodovanie s rôznymi derivátmi, ostalo mimo dosah regulátorov. Aj keď ešte stále zostáva rad problémov, ktoré sa musia riešiť v rámci bankovej únie a v mnohých členských štátoch sa objavujú kritické názory na niektoré prvky bankovej únie, už dnes môžeme hodnotiť tento proces ako pozitívny. V krátkej budúcnosti bude potrebné dobudovať všetky súčasti bankovej únie a vytvoriť tak predpoklady na to, aby sa eliminovali riziká vzniku ďalšej krízy.

Zoznam použitej literatúry

Banková únia zapúšťa prvý pilier. [online]. In: *Euractiv.*[Citované 4. 11. 2014]. Dostupné na internete: http://www.euractiv.sk/hospodarske-riadenie-eu/clanok/bankova-unia-zapusta-prvy-pilier-023058.

ECB: Slovenské banky sú stabilné. Problémy majú Taliani. [online]. In: *Euractiv.*[Citované 27. 10. 2014]. Dostupné na internete: http://www.euractiv.sk/podnikanie-v-eu/clanok/ecb-slovenske-banky-su-stabilne-problemy-maju-taliani-023028.

ENOCH, Ch. –EVERAERT, L. – TRESSEL, Th. – ZHOU J.P. (2014): *Fromfragmentation to financialintegration in Europe*. Washingtonn D.C.: IMF, 2014. ISBN 978-1-48438-766-5.

EURÓPSKA KOMISIA. (2014): *Politiky Európskej únie: Hospodárska a menová únia a euro*: Luxemburg 2014. ISBN 978-92-79-35754-1. [citované 4. 12. 2015] Dostupné na internete: http://europa.eu/pol/emu/flipbook/sk/files/na7012001skc_002.pdf.

EURÓPSKA KOMISIA. (2014): Banková únia: obnovenie finančnej stability v eurozóne [online]. In *Europa.* [Citované 15. 1. 2015]. Dostupné na internete: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-14-294_sk.htm.

Európska ochrana vkladov: Komisia navrhla tretí, sporný pilier bankovej únie. [online]. In: *Euractiv.*[Citované 25. 11. 2015]. Dostupné na internete: http://www.euractiv.sk/hospodarske-riadenie-eu/clanok/europska-ochrana-vkladov-komisia-navrhla-treti-sporny-pilier-bankovej-unie-024573#sthash.dmBsUdYx.dpuf.

KOSTELNÝ, R. (2014): Mimoriadne opatrenia ECB počas globálnej krízy. In: *Biatec,* 2014, roč. 22, č. 4, s. 2.

LIPKOVÁ , B. (2012): Model Európskej menovej únie a riešenie dlhovej krízy. In: *Almanach: Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky*, 2012, roč. 7, č. 3, s. 31-57.

MARSH, D. (2012): *Euro – Boj o osud nové globální měny*: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2012. ISBN 97880-7325-277-9.

SHUIBHNE, N.N. – GORMLEY, L.W. (2012): *From Single Market to EconomicUnion*: Oxford: Oxford University Press, 2012. ISBN 978-0-19-969570-6.

Slovenským bankám nevyhovujú aspekty bankovej únie.[online]. In: *Euractiv.*[Citované 6. 5. 2015]. Dostupné na internete: Dostupne na internete:

http://www.euractiv.sk/hospodarske-riadenie-eu/clanok/slovenskym-bankam-nevyhovuju-aspekty-bankovej-unie-023684#sthash.BV7KoW3u.dpuf.

Spoločná garancia vkladov v EÚ ožíva vďaka Komisii. [online]. In: *Euractiv.*[Citované 14. 9. 2015]. Dostupné na internete: Dostupné na internete: http://www.euractiv.sk/hospodarske-riadenie-eu/clanok/spolocna-garancia-vkladov-v-eu-oziva-vdaka-komisii-024216#sthash.saQsZKmu.dpuf.

SUCHÁ, Ž. (2013): Európska banková únia v podmienkach finančnej globalizácie. In: *Současnáevropa,* 2013, č. 2. Dostupné na internete: http://www.vse.cz/se/cislo.php?cislo=2&rocnik=2013.

Výročná správa ECB 2008. [online]. In: ECB, Frankfurt nad Mohanom. 2008, ISSN 1830-3005. Dostupné na internete: https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/annrep/ar2008sk.pdf?ec041c2aec1f4cae048da71e6035ce97.

Výročná správa ECB2009. [online]. In: ECB, Frankfurt nad Mohanom. 2009, ISSN 1830-3005. Dostupné na internete: https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/annrep/ar2009sk.pdf?4d317881c3bc4c45bb22cfb30eca391d.

Výročná správa ECB 2010. [online]. In: ECB, Frankfurt nad Mohanom. 2010, ISSN 1830-3005. Dostupné na internete: https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/annrep/ar2010sk.pdf?8b27b0be8005d2beafb86c23d377186b.

Výročná správa ECB 2011. [online]. In: ECB, Frankfurt nad Mohanom. 2011, ISSN 1830-3005. Dostupné na internete: https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/annrep/ar2011sk.pdf?0e1fe8c6d03e3c155a2a58de4bb6bd06.

Výročná správa ECB 2012. [online]. In: ECB, Frankfurt nad Mohanom. 2012, ISSN 1830-3005. Dostupné na internete: https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/annrep/ar2012sk.pdf?84cf441270ef21a3e6e68afd47ef65ee.

Výročná správa ECB 2013. [online]. In: ECB, Frankfurt nad Mohanom. 2013, ISSN 1830-3005. Dostupné na internete: https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/annrep/ar2013sk.pdf?98b35123e0a187a97fc3ac8c53f0b630.

FENOMÉN NOVEJ CHUDOBY V BRAZÍLII

Barbora Janubová

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: barbora.janubova@euba.sk

V súvislosti s urbanizáciou vzniká problematika novej chudoby, ktorou sa rozumie závislosť na drogách, vysoká miera kriminality, násilie a environmentálna degradácia. V príspevku sa venujeme prípadu Brazílie ako jednej z najviac urbanizovaných ekonomík v regióne Latinskej Ameriky. Cieľom článku je analyzovať pôvod vzniku faviel a dôsledky spojené s ich problematikou. Následne autor predkladá riešenia a vymedzuje k nim rôzne prístupy.
Kľúčové slová: Urbanizácia, chudoba, nerovnosť, favely, Latinská Amerika

With regard to urbanization arises the issue of new poverty which means addiction to drugs, high rate of crime, violence and environmental degradation. In article we focus on the case of Brazil as one of the most urbanized economics in Latin American region. The aim of paper is to analyse the origin of favelas and its consequences connected with issue. Consequently the author introduces solutions and determines different approaches to them.
Key words: Urbanization, poverty, inequality, favelas, Latin America
JEL: H75, I32, I38, N96

1 Úvod

Chudoba ako dynamická veličina sa vyvíja v čase, a preto sa dá chápať vo viacerých rovinách. Pod pojmom starej chudoby sa rozumie nedostatok základných potrieb ako potravy, ošatenia a bývania. V tomto prípade sa jedná o tradičné chápanie, ktoré sa meria pomocou hraníc chudoby podľa Svetovej banky. Nakoľko o chudobe sa dá v súčasnosti hovoriť v širších súvislostiach, odborníci pre špecifikovanie a vytvorenie užšieho profilu vymedzili ďalší pojem, t. j. novú chudobu. Rômulo Pais de Sousa ju definuje ako „*závislosť na drogách, násilie, rozpad rodín a environmentálna degradácia.*“[1]

V samotnej Brazílii pretrvávajú sociálne problémy ako chudoba a nerovnosť, pričom sa situácia v mestách značne líši od charakteru chudoby na vidieku. Fenoménom novej chudoby v samotnej Brazílii nazývame stav v spoločnosti, ktorý vznikol následkom rýchlej, predčasnej a neplánovanej urbanizácie. V piatej najväčšiej a najľudnatejšiej krajine pretrvávajú sociálne problémy ako chudoba a nerovnosť, pričom sa situácia v mestách sa značne líši od charakteru chudoby na vidieku. V príspevku sa venujeme metskej chudobe z dôvodu vykazovania znakov vyššie uvedeného fenoménu, t. j. novej chudoby.

Neodmysliteľnou súčasťou chudoby v mestách je rozmach chudobných štvrtí nazývaných všeobecným a medzinárodne používaným pojmom slumy. Pre Brazíliu sú typické tzv.favely, avšak nejedná sa o jednoznačné synonymum. Pod pojmom favela sa rozumie chudobná štvrť bez infraštruktúry a dostupnosti služieb nachádzajúca sa pri centrách miest.

[1] THE ECONOMIST (2010):. Brazil´s Bolsa Família: How to get children out of jobs and into schol. In: The Economist.

Ďalej sa v Brazílii nachádzajú cortiços[2] a loteamentos.[3] Pre zjednodušenie textu používame v nasledujúcich častiach pomenovanie favely ako zovšeobecňujúci pojem zahŕňajúci všetky tri spomínané typy chudobných oblastí.

2 Urbanizácia v Brazílii

Brazília patrí dlhodobo k vysoko urbanizovaným krajinám, čo nie je nič výnimočné v rámci celého latinskoamerického regiónu, ktorý môžeme charakterizovať ako nadpriemerne urbanizovanú oblasť sveta so súčasnou 78 %[4] mierou urbanizácie. Už v paťdesiatich rokoch bol región Latinskej Ameriky a Karibiku najviac urbanizovanou oblasťou v rámci rozvojového sveta, pričom v súčasnosti dochádza k nárastu miery urbanizácie najmä v Ázii a Afrike.

V rámci komparácie miery urbanizácie v Brazílii s priemerom latinskoamerických krajín a následne juhoamerických krajín dospejeme k záveru, že Brazília je nadpriemerne urbanizovaným štátom v regióne, čo demonštruje nasledovný graf. V budúcnosti sa predikuje podobný scenár, a teda sa predpokladá zvyšovanie miery urbanizácie v Brazílii, pričom sa spomínaný ukazovateľ udrží nad priemerom krajín regiónu.

Graf 1: Komparácia miery urbanizácie v Brazílii, Latinskej a Južnej Amerike

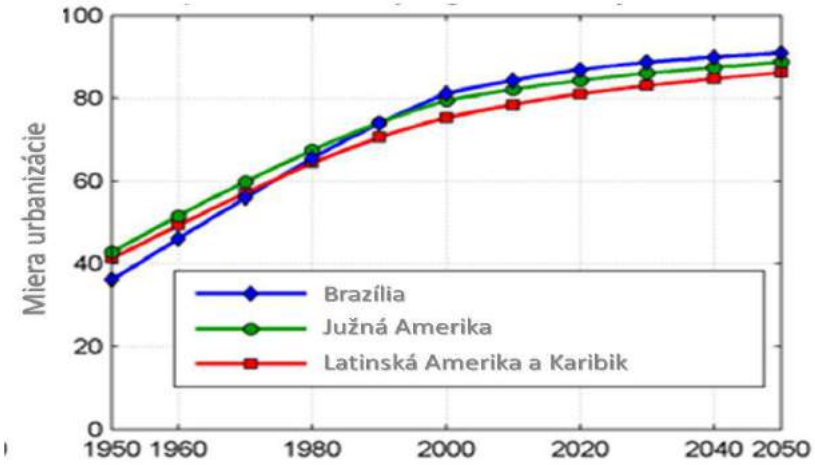

Prameň: UN (2015):Population Divisions.

Za začiatok urbanizácie v Brazílii podľa súčasného chápania sa považuje vznik prvej favely Morro de Providência v roku 1880, hoci o príčinách dnešného charakteru miest sa dá uvažovať aj v širšom historickom kontexte. V období portugalskej kolonizácie vznikali prvé mestá na území dnešnej Brazílie, ktoré predtým nepoznalo podobnú štruktúru usporiadania spoločenského života, nakoľko neosídľovala dané územie žiadna vyspelejšia indiánska kultúra, ako tomu bolo v prípade Mexika alebo andskej oblasti Južnej Ameriky. Práve z tohto dôvodu sa prvotné osídľovanie Brazílie a zakladanie prvých miest nazýva tabula rasa, pre ktoré je charakteristické osídľovanie na pobreží okrem iného z dôvodu dostupnosti materskej krajiny, a teda Portugalska. Najviac osídlenými mestami v súčasnosti sú práve pobrežné mestá založené ešte v rannom období kolonizácie.

Čo sa týka novodobej histórie, charakter urbanizácie sa dá rozdeliť na dve hlavné obdobia. Za prvú etapu sa považuje osídlovanie miest vidieckou populáciou. Spomínaný trend

[2] Súbor upadajúcich nájomných domov v mestách.
[3] Okrajové časti miest.
[4] WORLD BANK. (2015) Urban Development.

pretrval až do 80.rokov 20.storočia, kedy po prvýkrát bola zaznamenaná vysoká miera medzimestskej migrácie v rámci Brazílie. Zakladanie prvých faviel na konci 19.storočia sa spája so zrušením otroctva v roku 1888, kedy bývalí otroci prevažne černošského a mulatského pôvodu pracujúci na trstinových a kávovníkových plantážach opustili svoje domovy a odchádzali najmä do Rio de Janeira, kde sa uplatnili ako pouliční predavači a zamestnanci v služobníctve. Do roku 1920 existovalo 26 faviel v Riu, pričom v roku 1900 iba sedem.[5] K vzniku týchto faviel prispela aj výstavba luxusnej štvrte Avenida Central na začiatku 20. storočia, v dôsledku čoho bolo chudobné obyvateľstvo nútené vysťahovať sa na okraj mesta. Následný rozmach najväčších miest vďaka industrializácii položil základy pre vznik ďalších faviel a následnému negatívnemu vnímaniu týchto častí mesta. Počas Vargasovej vlády[6] dokonca vznikla Komisia pre odstránenie faviel, pričom o osud faveladores[7] sa nik nestaral, nakoľko v spoločnosti bola táto časť obyvateľstva vnímaná ako nežiadúca. Podobná politika voči chudobným častiam miest sa uplatňovala počas vojenskej junty,[8] kedy dochádzalo k nedobrovoľnému vysťahovaniu faveladores. Jedným z cieľov militantného režimu v Brazílii bolo odstrániť favely za dekádu. Podľa dostupných zdrojov sa jednalo k roku 1973 až o 35 157 rodín,[9] ktoré boli premiestnené vládou v spolupráci s Agentúrou Spojených štátov pre medzinárodný rozvoj do iných častí mesta v Riu.

Postupne, ako sa oslabovala moc vojenskej junty, sa začal meniť aj prístup voči favelám z vyhladzovacieho úsilia, počas ktorého sa favely nazývali expresívnymi výrazmi ako sociálna pleseň či mestská rakovina,[10] k integrácii spoločensky okrajových oblastí do miest. Vznikali prvé programy s cieľom začleniť sociálne nižšie skupiny do spoločnosti. Nejednalo sa však o ucelené vízie. K integrácii faviel alebo ku snahe ich integrovať dochádzalo iba pri posúdení celospoločenského významu daného územia. V tomto období dôležitú úlohu pri začleňovaní chudobných častí miest zohrávali cirkevné inštitúcie rovnako ako akademici, ktorí upriamovali pozornosť verejnosti k danej problematike. V tomto období, čiže v 80. rokoch 20. storočia, sa taktiež po prvýkrát objavuje medzimestská migrácia. V dôsledku nepriaznivej hospodárskej situácie[11] sa mnohí príslušníci nižšej strednej vrstvy s cieľom znížiť náklady na bývanie presťahovali do faviel, kde sa neplatili dane. Na tomto mieste je v neposlednom rade dôležité spomenúť kultúrne diverzitu faviel. V prvých rokoch ich založenia, t. j. do 40. rokov 20. storočia, až vyše 90 % faveladores tvorilo obyvateľstvo černošského a mulatského pôvodu. Nasledujúce dve desaťročia sa favely kultúrne rozrástli aj o mesticov, pričom k nárastu belošského obyvateľstva došlo práve v 80. rokoch, kedy spomínaní príslušníci nižšej strednej triedy sa v dôsledku negatívnej situácie prepadli do najnižšej triedy. V súčasnosti sa favely charakterizujú ako kultúrne rôznorodé so zastúpením všetkých rás a náboženských prúdov charakteristických pre brazílsku spoločnosť.

Ďalším dôležitým medzníkom pre prístup k favelám sa stala revízia Ústavy Brazílie po páde vojenského režimu, ktorá vstúpila do platnosti v roku 1988. Právomoc tvorby mestskej politiky sa preniesla z federálnej úrovne na obec, čo umožňuje lepšie a efektívnejšie pôsobenie v boji proti regionálnym problémom. Avšak okrem iného sa zaviedla aj hranica v m^2, kedy môže dôjsť k prechodu vlastníckych práv bytov. Negatívnym dôsledkom spomínaneho zákonu je nemožnosť kúpy príbytku pre chudobných obyvateľov, nakoľko daná hranica je nastavená príliš vysoko.

---

[5] BARKE, M. (2001): Samba: A Methaphor for Rio´s Favelas? In*: Cities, Elsevier*. s.262.
[6] Vargas bol vrcholným predstaviteľom Brazílie v rokoch 1930 až 1945.
[7] Pomenovanie pre obyvateľov faviel.
[8] V rokoch 1964-1985.
[9] BARKE, M. (2001): Samba: A Methaphor for Rio´s Favelas? In*: Cities, Elsevier*, s.263.
[10] PAMUK, A- CAVALLIERI, P.F.A.(1998): Alleviating Urban Poverty in a Global City: New Trends in Upgrading Rio de Janeiro´s Favelas. In: *Habitat International, Elsevier*, s.454.
[11] V období tzv.stratenej dekády sa Brazília nazývala aj „chorým mužom na Amazonke“.

Pre obdobie demokracie sú typické špecifické programy na lokálnej úrovni. Jedným z nich je program Favela Bairro implementovaný v roku 1993. Zameriaval sa na zlepšenie infraštruktúry, zabezpečenie sanitácie, územného začlenenia faviel s okolím a na poskytovanie sociálnych služieb pre ženy a deti. Tiež sa zaoberal otázkou legalizovania vlastníctva bytov a domov v prípade ich nelegálneho nadobudnutia od vlastníkov.[12] Vďaka programu sa začal proces reforestrácie, založil sa poštovný servis, zber odpadov a zlepšil sa prístup k pitnej vode a doprave. Znamenal okrem iného posilnenie tzv. mestských práv, resp. práv faveladores ako občanov miest. Favela Bairro bol prvým programom, kde stavitelia nových obydlí spolupracovali s obyvateľmi faviel prostredníctvom ich zástupcu. Okrem financovania vládou bol program finančne podporovaný Americkou rozvojovou bankou a aktualizovaný ako Favela Bairro II a Favela Bairro III.[13]

V súčasnosti celoštátna miera urbanizácie dosahuje hodnotu 85,43 %,[14] pričom existujú výrazné regionálne disparity. Najväčší kontrast predstavuje husto osídlený juhovýchod v porovnaní s nízko zaľudneným severom a stredozápadom Brazílie. Ako znázorňuje nasledujúci obrázok (mapa 1), najviac faviel sa nachádza práve v juhovýchodnom regióne, kam patria aj dve najväčšie mestá Brazílie- São Paulo a Rio de Janeiro, v ktorých spolu s Belo Horizonte, Porto Alegre a Curitiba sa nachádzajú aj najrozsiahlejšie favely.

Mapa 1: Výskyt faviel v percentuálnom vyjadrení podľa jednotlivých regiónov v Brazílii.

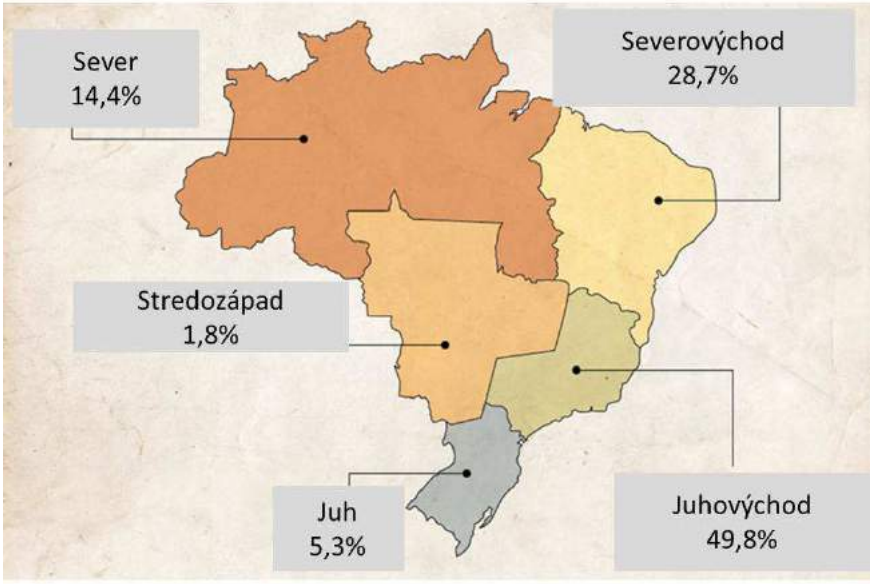

Prameň: SENAC.(2015): As favelas brasileiras.

3 Nová chudoba v brazílskych mestách

Napriek tomu, že sa príspevok venuje novému chápaniu chudoby v mestách, na úvod priblížime stav chudoby a nerovnosti v Brazílii podľa štandardného vymedzenia. Brazília dlhodobo bojuje s relatívne vysokou mierou chudoby a nerovnosti (tabuľka 1), v rámci čoho zaznamenáva klesajúci trend. Na druhej strane za posledné roky dochádza k pomalému tempu znižovania spomínaných ukazovateľov.

[12] Táto problematika súvisí so zákonom prechodu vlastníckych práv bytov a domov a možnosti ich predaja, ak spĺňajú kritéria v m^2.
[13] IDB. (2011). Improving living conditions in low-income neighborhoods in Rio de Janeiro.
[14] WORLD BANK. (2015): Urban population (% of total).

Tabuľka 1: Ukazovatele chudoby a nerovnosti pre Brazíliu v rokoch 2002 – 2011

Rok	*2002*	*2003*	*2004*	*2005*	*2006*	*2007*	*2008*	*2009*	*2011*
Chudoba (v mil.)	34	35,3	32,1	28,8	24,3	22,9	19,6	18,4	16,1
Miera chudoby (v %)	19	19,4	17,5	15,5	12,9	12,1	10,2	9,5	8,2
Extrémna chudoba (v mil.)	15,9	17,5	15	13,4	11,2	11,1	9,3	9,1	8,9
Miera extrémna chudoba (v %)	8,9	9,6	8,1	7,2	5,9	5,8	4,9	4,7	4,5
Miera nerovnosti (Gini index)	58,6	58	56,9	56,7	55,9	55,2	54,4	53,9	53,1

Prameň: WORLD BANK. (2015): Poverty&Equity.

Za účelom zníženia vyššie uvedených ukazovateľov implementovala brazílska vláda viacero programov. Doteraz najúspešnejším z celoštátneho hľadiska je Bolsa Família, podmienený peňažný transferový program, ktorý bol zahájený v roku 2003. Jedná sa o najväčší program tohto typu, čo sa týka počtu beneficientov. V súčasnosti poskytuje podporu 14,08 mil. rodinám,[15] čo činí približne jednu štvrtinu Brazílčanov. Stanovuje podmienky v oblasti vzdelania a zdravotnej starostlivosti s cieľom vymaniť chudobnú časť populácie zo začarovaného kruhu medzigeneračnej chudoby. Prvá podmienka týkajúca sa vzdelania sa vzťahuje na deti vo veku od 6 do 17 rokov, pričom je percentuálne vymedzená potrebná účasť detí na vyučovaní, aby rodičia týchto detí mohli získať príspevok z Bolsa Família. V prípade detí vo veku od 6 do 15 rokov je povinná 85 % účasť na vyučovaní, a deti v rozmedzí 16 až 17 rokov musia stráviť v škole minimálne 75 % z celkovej dochádzky.[16] Táto určitá tolerancia absencií je spôsobená tým, že v Brazílii väčšina detí z chudobných rodín buď pomáha pri prácach v domácnosti alebo pracuje. A práve požadovaná 100 % účasť by mohla odrádzať od vzdelania, resp. zapísania detí do školy, nakoľko by si boli vopred vedomí, že túto požiadavku nemôžu splniť. Podmienky týkajúce sa zdravia, resp. zdravotnej starostlivosti vymedzujú, že je povinnosťou rodiča dať svoje deti zaočkovať od narodenia až do 7. roka života. Taktiež je sledovaný vývoj a rast týchto detí. Zároveň povinnosť zaočkovania platí aj pre tehotné a dojčiace ženy vo veku od 14 do 44 rokov, ktoré sa taktiež musia zúčastňovať povinných prehliadok u lekára. Program Bolsa Família je zastrešovaný Ministerstvom sociálneho rozvoja a boja proti hladu s podporou Rozvojového programu OSN. V spolupráci s Ministerstvom zdravia a Ministerstvom školstva sleduje dodržiavanie podmienok programu. V súvislosti s Bolsa Família hrá významnú úlohu aj Svetová banka, ktorá sa od počiatku programu podieľa na jeho tvorbe a implementácii. Vykonáva hodnotenie, poskytuje technickú podporu a tiež podporu týkajúcu sa financovania.[17] Svetová bnaka poskytla brazílskej vláde na implementáciu programu dve špecifické pôžičky, ktoré boli vytvorené a zrealizované presne pre jeho potreby. Finančné balíčky od boli poskytnuté v rokoch 2004 a 2010.

Vyššie uvedený celoštátny program Bolsa Família v boji proti chudobe zaznamenal pozitívny vplyv v znížení miery vnútornej migrácie. Napriek tomu, že *„ severovýchod (Brazílie) prekonal jedno z najhorších období sucha“,* ako sa vyjadril výskumník a predstaviteľ Action Aid Adriano Campolina, *„Brazílčania nemigrovali,“*[18] čo pripisuje práve

[15] Federálna vláda Brazílie. (2013): Prestação de Contas Ordinárias Anual Relatório de Gestão-2013.

[16] CASTIÑEIRA, B.R. – NUNES, L.C. – RUNGO, P. (2009): Impacto de los programas de transferencia condicionada de renta sobre el estado de salud: El programa Bolsa Família de Brasil.]. In: Revista Española de Salud Pública., s.88.

[17] FRIED, B.J. 2012. Distributive Politics and Conditional Cash Transfer: The Case of Brazil´s Bolsa Familia.. In: *Elsevier*.2011. s.1042.

[18] NOBREGA, C. (2013). Bolsa-Família: template for poverty reduction or recipe for dependency? In: The Guardian.

príspevkom z Bolsa Família poskytovaným rodinám, ktoré im pomohli prekonať vzniknutú situáciu.

Avšak účinok celoštátneho programu Bolsa Família pôsobiaci na rodiny žijúce v mestách je oslabený skutočnosťou, že v mestách je práca detí založená na inom princípe, a teda aj dôvod ich absencií na vyučovaní. V mestách majú deti bežnú prácu, za ktorú dostávajú určitú mzdu, avšak na vidieku deti pracujú na rodinnom poli, resp. pomáhajú s domácimi prácami, takže neparticipujú na pracovnom trhu priamo. Z toho vyplýva, že ak zárobok detí v mestách je vyšší ako príspevok, tak sa pochopiteľne rodiny vzdajú radšej príspevku z vládneho programu. To dokazuje aj údaj z júla 2010, kedy až vyše polovica z 13 tisíc domácností, ktorým boli pozastavené príspevky z Bolsa Família, žili v São Paule, kde sa nachádzajú najväčšie favely v Brazílii.

Ďalším problémom týkajúcich sa miest je otázka bývania. Príspevok z Bolsa Família je vyplatený vždy iba hlave rodiny. Tu nastáva v mestách problém, kde zvyčajne z dôvodu drahšieho bývania v porovnaní s vidiekom žijú viaceré generácie spolu. Tým pádom mladé ženy, ktoré by inak mali nárok na príspevok, ale žijú v dome matky, naň nemajú právo.

Okrem detskej práce a vyšších nákladov na život v mestách je dôležité poukázať aj na ďalšiu skutočnosť. Program je síce jedinečný po mnohých stránkach,[19] pre obyvateľov niektorých miest znamená krok vzad, nakoľko predchádzajúce lokálne, resp. regionálne programy poskytovali týmto rodinám vyšší príspevok, ako dostanú v súčasnosti z Bolsa Família. Program teda preukazuje nedostatočnú efektívnosť v mestách. Ukázal sa vhodnejší pre redukciu chudoby vo vidieckych oblastiach, kde sa chudoba znížila o 22,6 % oproti mestám, kde bola zaznamenaná 18,7 % redukcia chudoby. Extrémna chudoba sa znížila na vidieku o 12,8 % a v mestách o 5,5 % v sledovanom období, čiže v rokoch 2002 až 2013.[20] Hlavným dôvodom tejto skutočnosti je odlišný chrakter chudoby v mestách, kde situáciu komplikuje okrem vyššie uvedených faktov aj existencia faviel.

Najchudobnejšie sídliska patria k najviac problémovým a v mestách vzniká silné sociálne napätie, ktoré vyplýva zo životnej situácie najchudobnejších Brazílčanov, a zároveň favely sú nebezpečnými oblasťami miest, pre ktoré je charakteristická vysoká miera kriminality a výskyt nelegálneho obchodu s narkotikami rozvíjajúci sa najmä od 80. rokov 20. storočia. Čo sa týka kriminality medzi deťmi, najväčší nárast bol zaznamenaný od 90. rokov minulého storočia. Násilie sa stalo bežnou súčasťou ich života, pričom samotné *„deti (žijúce) na uliciah alebo vo favelách, ktoré sú ohrozené a zaslúžia si ochranu, sú vnímané ako problém namiesto toho, aby bolo na ne pozerané ako na deti.“*[21] Prevenciu proti kriminalite mladistvých vykonávaju vo favelách predovšetkým neziskové nevládne organizácie. Ďalšou oblasťou, kde je potrebná ich asistencia,[22] je zdravotníctvo. V brazílskych mestách pretrváva problém vysokého výskytu malárie, HIV a rozmáha sa problém rozšírenia lepry. Dôvodom je migrácia nakazeného vidieckeho obyvateľstva, ktoré prerušilo liečbu spomínaného ochorenia, a tým pádom sa lepra rozšírila aj do miest, konkrétne do oblastí faviel. V súčasnosti žije v Brazílii druhé najväčšia populácia[23] postihnutá leprou. Čo sa týka samotného poskytovania zdravotných služieb, vykazujú slabú efektívnosť. Ešte v 90. rokoch neexistoval žiaden, resp.minimálny prístup k zdravotnej starostlivosti pre obyvateľov faviel. Práve preto neziskové organizácie zaúčali faveladores, prevažne ženy, v oblasti poskytovania základnej zdravotnej pomoci, čím sa zároveň zvyšovalo ich vzdelanie. S problematikou novej chudoby

[19]Jeden z najväčších podmienených peňažných programov, čo sa počtu beneficientov týka, prepracovanosť programu, administratíva, nacielenia na naozaj chudobné vrstvy obavateľstva.
[20] CEPAL. (2015): Estadísticas e indicadores.
[21] FRASER,B. (2011): Growing up in Rio´s favelas. In: *The Lancet, Elsevier*, 2013.
[22] Jednou z najznámejších mimovládnych agentúr v oblasti zdravotnej starostlivosti je Brazílsky inštitút pre inovácie v oblasti sociálnej zdravotnej starostlivost, Viva Rio a dobrovoľnícky Rodinný zdravotný program.
[23] Po Indii podľa údajov WHO za rok 2013.

sa spája aj tzv.energetická chudoba, ktorá je tiež viditeľná aj na vidieku v Brazílii, dokonca ešte vo vyššej miere. Ide o závažnú hrozbu, kedy v dôsledku používania nevhodných komponentov na kúrenie dochádza k poškodzovaniu zdravia populácie aj životného prostredia, ktoré je ohrozené aj kvôli skládkam odpadu vznikajúcim na území faviel, neexistencii kanalizácie a pre nelegálne postavené domy, čo v konečnom dôsledku prispieva k zosuvom pôdy.

Pre brazílske mestá je typická silná polarizacia (graf 2), ktorú sa nedarí výraznejšie znižovať aj v dôsledku vyššie uvedených problematických oblastí. Nerovnomerné rozdelenie majetku a príjmov vedie k spomínaným sociálnym, ekonomickým a environmentálnym problémom ako nárast sociálneho napätia, kriminality, rozširovanie drogových kartelov, degradácia životného prostredia

Graf 2: Distribúcia majetku a spotreby v mestách podľa kvintilov

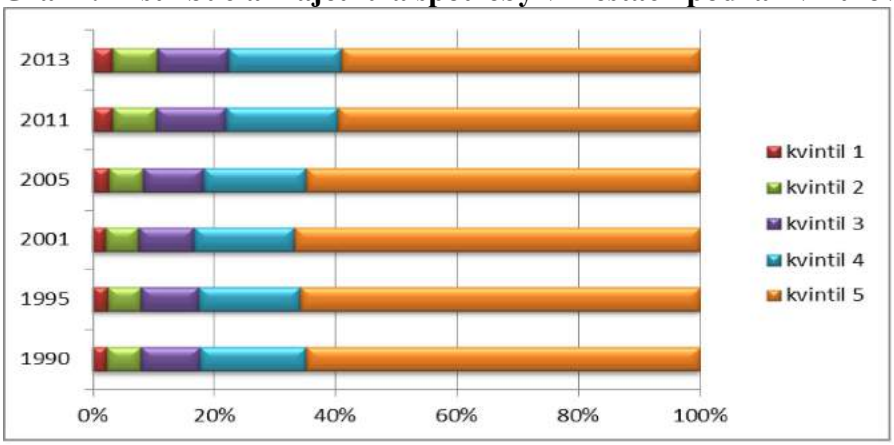

Prameň: WORLD BANK(2015): Poverty&Equity.

4 Regionálne projekty

Nakoľko celoštátny program Bolsa Família nevykazuje dostatočnú efektivitu v znižovaní chudoby a nerovnosti v mestách, je potrebná intervencia a aktívne zapojenie lokálnych vlád, čo vyplýva aj z ich mandátu vymedzeného v Ústave z roku 1988. Ich úlohou je vytvárať programy a asistenciu na regionálnej úrovni a hľadať alternatívne riešenia redukcie chudoby a nerovnosti v mestách.

Jedným z príkladov takejto politiky je iniciatíva štátu Rio de Janeiro, ktorý spustil vlastný program nazvaný Morar Carioca,[24] ktorý vznikol v roku 2010. Ide o spoluprácu vlády štátu Rio de Janeiro, federálnej vlády, Americkej rozvojovej banky a Brazílskeho inštitútu architektov, ktorý v rámci verejného obstarávania najali 40 súkromných spoločností, ktoré sa podieľajú na prestavbe príbytkov nachádzajúcich sa vo favele v Riu. Presnejšie hlavným cieľom tohto projektu je okrem poskytovania priamych príspevkov rodinám aj ich premiestnenie a celkové začlenenie do spoločnosti do roku 2020.[25] Avšak nejde o úplne premiestnenie, iba lokálne, v blízkosti terajšej favely. Tento presun je však potrebný kvôli zosuvom pôdy, čo je len jeden z negatívnych dopadov na životné prostredie v dôsledku vysokého znečistenia pochádzajúceho z faviel. Jedným zo stimulov vzniku Morar Carioca sú veľké športové udalosti, konkrétne Majstrovstvá sveta vo futbale v roku 2014 a ešte neuskutočnené Olympijské hry v 2016, nakoľko si Brazília nepriala získať negatívne ohlasy vo svete, čo sa týka bezpečnosti a životných podmienok.

Ďalším pomerne úspešným projektom je Serra do Mar v meste Cubatão v štáte São Paulo. Projekt sponzorovaný Americkou rozvojovou bankou, federálnou a regionálnou vládou

[24] Pojmom Cariocas sa označujú obyvatelia Ria de Janeira.
[25] CITY CLIMATE LEADERSHIP AWARDS. Rio de Janeiro: Morar Carioca.

a zahájený v roku 2007 má za cieľ premiestniť faveladores z environmentálne citlivej a nebezpečnej oblasti do bytového komplexu Rubens Lara tvoreného približne 1840 bytovými jednotkami[26] pre odhadovaných 7350 obyvateľov.[27] Novo vystavené sídlisko ponúka tri typy bytov,[28] pričom domy s výťahmi sú nákladnejšie na údržbu a počiatočné náklady sponzorované zo strany projektu a vlády sú nižšie ako dodatočné náklady spojené so spomínanou údržbou, ktorú už hradia samotní nájomníci. Práve táto skutočnosť sa ukazuje ako veľké negatívum spoločne s pocitom samoty a sociálnej izolácie[29] pri premiestnení obyvateľstva. Na druhej strane komplex Rubens Lara prispieva k ochrane životného prostredia a zdravia bývalých obyvateľov faviel, zvyšuje ich životný štandard a mení spôsob bývania v prospech nukleárnych rodín, čo umožňuje získať príspevok z Bolsa Família viacerým členom rodiny, ktorí pôvodne bývali v jednom dome, nakoľko platí pravidlo vyplácania príspevku iba ženskej hlave rodiny. Často sa totiž stáva, že dcéra, ktorá už má vlastnú rodinu, býva v jednej domácnosti so svojou matkou. Tým pádom, ak je táto matka beneficientkou v rámci programu, už jej dcéra toto právo nemá, aj keď spĺňa ostatné podmienky programu

5 Záver

V príspevku sa autorka venovala problému chudoby z novodobého hľadiska berúc na vedomie dynamiku vývoja. V súčasnosti sme svedkami environmentálnej degradácie, zvyšovania násilia a miery kriminality a obchodu s narkotikami. Brazília, ako jedna z najurbanizovanejších krajín z regionálneho aj celosvetového hľadiska, bojuje s negatívnymi dopadmi rýchlej urbanizácie. Favely, konkrétne ich integrácia a zlepšovanie životných podmienok faveladores predstavujú výzvu pre brazílsku spoločnosť. V súčasnosti dochádza k vertikálnemu rastu faviel v dôsledku výstavby a rozširovania bohatých štvrtí a k ešte rapídnejšiemu zhoršovaniu stavu životného prostredia v mestách. V boji proti spomínanému problému lokálne vlády iniciovali niekoľko zelených projektov sponzorovaných Svetovou bankou. Práve projekty reionálnych vlád a obcí vykazujú najväčšiu úspešnosť v súvislosti s favelami, ich premiestňovaním, resp. integráciou do miest. V príspevku sa autorka bližšie zaoberala dvoma z nich: Morar Carioca a Serra do Mar, pričom treba upriamiť pozornosť aj na riziká, ktoré vznikajú v súvislosti s riešením problému faviel, a to v podobe straty identity, pocitu izolácie a neschopnosti faveladores sa začleniť do bežného mestského života mimo faviel. V týchto kritických oblastiach riešeniu napomáhajú neziskové organizácie, nakoľko samotné vlády nie sú schopné zabezpečiť potrebnú sociálnu asistenciu. Netreba zabúdať ani na skutočnosť, že pri nadobudnutí priestorovej rovnosti automaticky nedochádza k získaniu príjmovej, a už vôbec nie k vytvoreniu sociálnej rovnosti. V konečnom dôsledku teda politika premiestňovania faviel nemusí prispievať k odstraňovaniu jedného z najzávažnejších problémov Brazílie, ktorým je silná polarizácia spoločnosti v oblasti príjmového a majetkového rozloženia.

Zoznam použitej literatúry je zoradený podľa abecedy a medzi jednotlivými položkami je voľný riadok.

[26] Tzv. condominium, druh domov typických pre Brazíliu.

[27] DE CAMARGO CAVALHEIRO, D.- ABIKO, A. (2015): Evaluating slum (favela) resettlements: The case of the Serra do Mar Project, São Paulo, Brazil. In: *Habitat International, Elsevier*. S.341.

[28] Troj-, štvor-poschodové a deväťposchodové domy s výťahmi.

[29] Napriek 24 mesačnej sociálnej asistencii a podpory, ktorá zvyčajne v podobných projektoch trvá iba 6 mesiacov,

Zoznam použitej literatúry

BARKE,M. (2001): Samba: A Methaphor for Rio´s Favelas? In: *Cities, Elsevier*, 2001, roč. 18, č. 4, s. 259-270.

CASTIÑEIRA, B.R. – NUNES, L.C. – RUNGO, P. (2009): Impacto de los programas de transferencia condicionada de renta sobre el estado de salud: El programa Bolsa Família de Brasil. [online]. In: *Revista Española de Salud Pública*. 2009. roč. 83 č. 1 cislos.88.

CITY CLIMATE LEADERSHIP AWARDS. Rio de Janeiro: Morar Carioca. [online]. [citované 30. 11. 2015]. In: *City Climate Leadership Awards*. Dostupné na internete: http://cityclimateleadershipawards.com/rio-de-janeiro-morar-carioca/.

DE CAMARGO CAVALHEIRO, D. – ABIKO, A. (2015): Evaluating slum (favela) resettlements: The case of the Serra do Mar Project, São Paulo, Brazil. In: *Habitat International, Elsevier*, 2015, roč. 49, s. 340-348.

DEVI, S. (2010): Innovation and education improve health in Rio´s favelas. In: *The Lancet.* 2010, roč. 376, č. 9735, s. 83-84.

FEDERÁLNA VLÁDA BRAZÍLIE. (2013): Prestação de Contas Ordinárias Anual Relatório de Gestão 2013. [online] [citované 28. 11. 2015.] Dostupné na internete: http://www.mds.gov.br/bolsafamilia/arquivos/RELAT%C3%93RIO%20DE%20GEST%C3%83O%202013.pdf.

FRASER, B. (2011): Growing up in Rio´s favelas. In*: World Report*. 2011, roč. 377.

FRIED, B.J. (2012): Distributive Politics and Conditional Cash Transfer: The Case of Brazil´s Bolsa Familia. In: *Elsevier.* 2011. s.1042.

MARTINE, G. - MCGRANAHAN,G. (2010): *Brazil´s early urban transition: what can it teach urbanizing countries*? UNFPA- International Institute for Environment and Development. UK, London, 2010. ISBN: 978-1-84369-776-3.

NOBREGA, C. (2013). Bolsa-Família: template for poverty reduction or recipe for dependency? [online]. In: *The Guardian*. 5. 11. 2015. [Citované 29. 11. 2015.] Dostupné na internete: http://www.theguardian.com/global-development-professionals-network/2013/nov/05/bolsa-familia-brazil-cash-transfer-system.

PAMUK, A. – CAVALLIERI, P.F.A.(1998): Alleviating Urban Poverty in a Global City: New Trends in Upgrading Rio de Janeiro´s Favelas. In: *Habitat International*, *Else*vier, 1998, roč. 22, č. 4, s. 449-462.

SENAC.(2015): As favelas brasileiras. In: *Terra*. [online]. [citované 28. 11. 2015]. Dostupné na internete: http://www.terra.com.br/noticias/infograficos/favelas-brasileiras/.

UN POPULATION DIVISION. (2015): World Urbanization Prospects., The 2014 Revision. UN, New York, 2015. [online]. [citované 28. 11. 2015]. Dostupné na internete: http://esa.un.org/unpd/wup/Country-Profiles/.

THE ECONOMIST. 2010. Brazil´s Bolsa Família: How to get children out of jobs and into school. [online]. In: *The Economist*, 29. 7. 2010. [cit. 2015-02-11]. Dostupné na internete: http://www.economist.com/ node/16690887.

WORLD HEALTH ORGANIZATION (2015): Leprosy, Data by country. [online]. [citované 28. 11. 2015]. Dostupné na internete: http://apps.who.int/gho/data/view.main. 154045?lang= en.

WORLD BANK. (2015): BR Bolsa Familia 1st APL. [online]. [citované 27. 11. 2015] Dostupné na internete: http://www.worldbank.org/projects/P087713/br-bolsa-familia-1st-apl? lang=en&tab=overview.

WORLD BANK. Brazil's Landmark Bolsa Família Program Receives US$200 Million Loan. [online]. 17. 9. 2010 [citované 28. 11. 2015]. Dostupné na internete: http://www.worldbank.org/en/news/ press-release/2010/09/17/brazils-landmark-bolsa-familia-program-receives-us200-million-loan.

WORLD BANK. Urban Development. [online]. [citované 28. 11. 2015]. Dostupné na internete: http://data.worldbank.org/topic/urban-development.

The World Bank. (2015): Poverty&Equity. [online]. [citované 28. 11. 2015]. [cit. 2014-02-08]. Dostupné na internete: http://povertydata.worldbank.org/poverty/country/BRA. http://povertydata.worldbank.org/poverty/country/BRA. http://povertydata.worldbank. org/poverty/cou ntry/BRA.

ENERGETICKÁ BEZPEČNOSŤ A KLIMATICKÉ ZMENY VO VIETNAME

Katarína Kadvanová

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: katarina.kadvanova@euba.sk

Vietnam patrí medzi krajiny, ktoré budú v budúcnosti najvýraznejšie pociťovať dopady zmeny klímy. Napriek tomu, že využívanie obnoviteľných zdrojov energie prispieva k zmierňovaniu klimatických zmien, súčasne tieto zdroje najintenzívnejšie reagujú na ich prejavy. Keďže významnú časť výroby elektriny zabezpečuje vodná energia, zaistenie stabilných a spoľahlivých dodávok podporujúcich ekonomický rast krajiny, predstavuje pre Vietnam kľúčovú oblasť záujmu. Hlavným cieľom príspevku je analyzovať dopady jedného z prejavov klimatických zmien, sucha, na vietnamský sektor energetiky a zhodnotiť potenciálne možnosti nahradenia deficitu hydroenergie v kontexte energetickej bezpečnosti.
Kľúčové slová: hydroenergia, klimatické zmeny, Vietnam

Vietnam is one of the countries most vulnerable to climate change and will face significant impacts from it in the future. Although renewable energy contributes toclimate change mitigation, the sources are the ones most vulnerable to it at the same time. Since a significant part of electricity generation is ensured by hydropower, providing stable and reliable energy supplies supporting economic growth, is crucial for Vietnam. The main aim of this paper is to analyse the impacts of drought, as one of the main features of climate change, on Vietnam's energy sector and to assess the options of replacing hydropower deficit in the context of energy security.
Key words: climate change, hydropower, Vietnam.
JEL: O13, Q25, Q40

1 Úvod

V súčasnosti sa môžeme stretnúť s viacerými charakteristikami energetickej bezpečnosti, ktoré sa od seba viac či menej odlišujú. Rozvojový program OSN (UNDP) definuje tento pojem ako „zaistenie stabilných a spoľahlivých dodávok rôznych foriem energetických zdrojov, v potrebnom množstve, za prijateľné ceny a bez negatívneho vplyvu na životné prostredie.“[1] Najčastejšie využívanou je však definícia Medzinárodnej energetickej agentúry (IEA). IEA tento pojem vymedzuje ako „prístup k dostatočnému množstvu energie za prijateľnú cenu“, pričom z dlhodobého hľadiska berie do úvahy i vplyv na životné prostredie.[2] Napriek tomu, že energia predstavuje „hnací motor“ ekonomiky a umožňuje hospodársky rast krajín, sektor energetiky súčasne výrazne prispieva k tvorbe emisií

[1] UNDP (2004):World Energy Assessment 2004 Update, s.42.
[2] IEA: Whatisenergysecurity. Dostupné na internete: http://www.iea.org/topics/energysecurity/subtopics/whatisenergysecurity/.

skleníkových plynov urýchľujúcich globálne otepľovanie.Z tohto dôvodu sa vo veľkej miere presadzuje využívanie alternatívnych zdrojov energie. Na druhej strane je nutné uvedomiť si, že rôzne prejavy klimatických zmien zároveň negatívnevplývajú na energetiku, a práve obnoviteľné zdroje sú nimi najviac ohrozované.

Vietnam patrí medzi krajiny, ktoré budú už v blízkej budúcnosti najviac pociťovať dopady klimatických zmien. Už medzi rokmi 1999 a 2008 spôsobili tajfúny, povodne, suchá a zvyšovanie morskej hladiny škody predstavujúce 1,5 % ročného hrubého domáceho produktu (HDP) a mali za následok 7 500 obetí.[3] Spomedzi 170 krajín je radený na 13. miesto v súvislosti s ohrozením spôsobenýmprejavmi klimatických zmien v najbližších tridsiatich rokoch. Dlhodobé prognózy predpokladajú, že dopady budú prameniť najmä z rastúcej hladiny morí a oceánov, zmien zrážkového režimu a zvyšujúcej sa teploty ovzdušia.[4] Nárast priemernej teploty je hlavným dôvodom častejšieho výskytu a stupňujúcej sa intenzity sucha.

Keďže významnú časť výroby elektriny zabezpečuje vodná energia, zaistenie stabilných a spoľahlivých dodávokpodporujúcich ekonomický rast krajiny, predstavuje pre Vietnam kľúčovú oblasť záujmu. Hlavným cieľom príspevku je analyzovať dopady jedného z prejavov klimatických zmien, sucha, na vietnamský sektor energetiky a zhodnotiť potenciálne možnosti nahradenia deficitu hydroenergie v kontexte energetickej bezpečnosti.

2 Hospodársky vývojVietnamu a spotreba energie

Napriek tomu, že ešte pred štvrťstoročím patril Vietnam medzi najchudobnejšie štáty sveta s príjmom *per capita* iba 100 USD, v súčasnosti sa už vďaka úspešnej politike radí medzi krajiny s nižším stredným príjmom (príjem *per capita* vyše 2 000 USD).[5]

Prijatím politických a ekonomických reforiem, nazývaných *Doi Moi* (obnova), v roku 1986, došlo k rapídnemu rozvoju, čím sa veľká časť obyvateľstva dostala z absolútnej chudoby.V dôsledku rýchlej industrializácie dosahoval ekonomický rast až do začiatku globálnej ekonomickej krízy hodnoty medzi 7 a 8 %.[6] Kým v minulosti vietnamskému hospodárstvu dominovalo poľnohospodárstvo, aktuálne je založené predovšetkým na priemysle. Tento sektor rástol v minulom desaťročí o vyše 10 % ročne a od roku 2006 pokrýva najväčšiu časť HDP Vietnamu.[7] Vzhľadom na to, že je energia považovaná za „hnací motor“ ekonomiky, rovnakým smerom sa vyvíjala i spotreba energie. Medzi rokmi 1990 a 2007 rástla ročne o viac ako 9 % a v budúcnosti sa predpokladá jej ďalšie zvyšovanie.[8] Od roku 2008 zaznamenáva Vietnam značné spomalenie rastu. Napriek tomu, že sa vietnamskej ekonomike po kríze podarilo zotaviť, rast hospodárstva už nedosahuje také vysoké hodnoty ako v predkrízovom období. Pribrzdenie rozvoja vytvorilo na vládu tlak, a preto sa jej pozornosť upriamuje prioritne na vytvorenie podmienok pre zlepšenie výkonnosti hospodárstva.

Pri prijímaní rozhodnutí o smerovaní hospodárskej, energetickej i environmentálnej politiky je dôležité uvedomiť si vzťah medzi jednotlivými oblasťami. Tang et al. vo svojej štúdii overovali vzájomnú závislosť vietnamskej ekonomiky a spotreby energie, resp. inými slovami, či predstavuje spotreba energie príčinu alebo dôsledok ekonomického rastu. Na

[3] THAO, N. D. et al. (2014): CoastalDisasters and Climate Change in Vietnam: Engineering and PlanningPerspectives, s. 340.
[4] IFAD (2014): Comprehensiveenvironment and climate change assessment in Viet Nam, s. 11.
[5] WORLD BANK (2015): Vietnam Overview. Dostupné na internete: http://www.worldbank.org/en/country/vietnam/ overview#1.
[6] WORLD BANK:WorldDevelopmentIndicators. Dostupné na internete: http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&country=VNM&series=&period=#.
[7] ZIMMER, A. et al. (2015): Whatmotivates Vietnam to strivefor a low-carboneconomy? – On thedrivers of climatepolicy in a developing country In: Energy forSustainableDevelopment, s. 21.
[8] TANG, C. F. et al. (2016): Energy consumption and economicgrowth in Vietnam. In: Renewable and Sustainable Energy Reviews, s. 1508.

základe výsledkov Grangerovho testu kauzality dospeli k záveru, že spotreba energie je jeden z najdôležitejších zdrojov ekonomického rastu Vietnamu, a teda environmentálna resp. energetická politika zameraná na znižovanie spotreby energie by mala negatívny vplyv na ekonomiku a mohla by spôsobiť spomalenie vývoja krajiny.[9] Z uvedených zistení možno vyvodiť, že pre Vietnam zohráva kľúčovú úlohu vhodná štruktúra energetického mixu.

Hoci v minulosti dominovali v energetickom mixe obnoviteľné zdroje (predovšetkým biomasa a vodná energia), v súčasnosti pokrývajú až 66 % fosílne palivá, hlavne ropa a uhlie (Graf 1) a podiel nízkouhlíkových zdrojov v mixe naďalej klesá. Na Grafe 1 možno pozorovať, že pomerne vysoké percento výroby elektrickej energie zabezpečujú obnoviteľné zdroje, z ktorých takmer 100 % tvoríhydroenergia(Graf 2). Vzhľadom na to, že vodná energia predstavuje najlacnejší zdroj vo Vietname, zažívala za poslednú dekádu rapídny rozvoj.[10]V záujme zaistenia stabilných dodávok, by sa mal však Vietnam zamerať na rozšírenie produkcie čistej energie aj z iných zdrojov. Využívanie veternej i solárnej energie má v juhovýchodnej Ázii veľký potenciál, porovnateľný s južnou Európou.[11]Napriek tomu sa na výrobe elektriny podieľajú tieto zdroje len minimálne.Naopak, v oblasti jadrovej energie má už od osemdesiatych rokov Vietnam veľké ambície a do roku 2030 by sa mali jadrové elektrárne podieľať 10 % na výrobe elektriny. Napriek pozoruhodným cieľom, je však otázne, do akej miery sa ich podarí naplniť, vzhľadom na viaceré odklady a zdržania výstavby.[12]

Graf 1: Energetický mix a produkcia elektrickej energie v roku 2013 (v %)

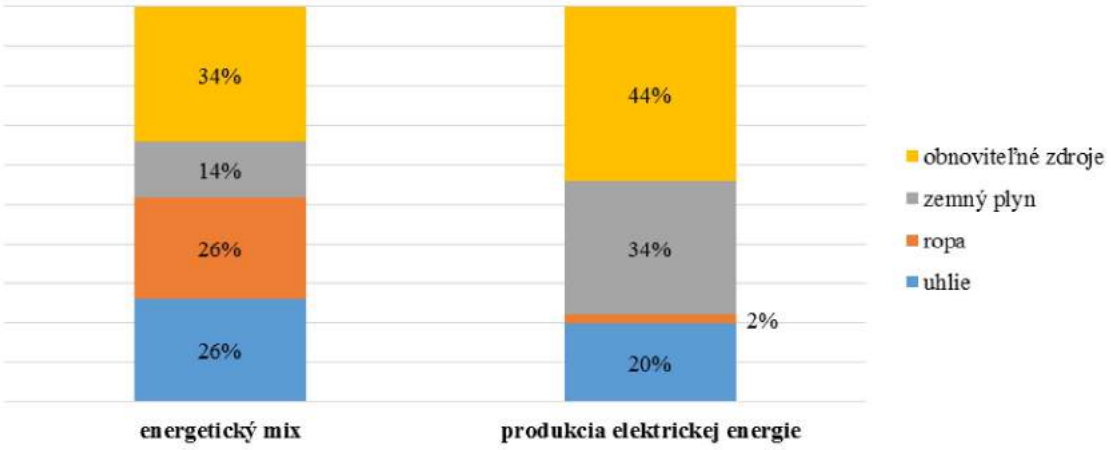

Prameň: vlastné spracovanie podľa IEA (2015): Energy Balances of non-OECD Countries 2015, s. II.269.

Klimatické zmeny a ich následky patria medzi najvážnejšie a najdiskutovanejšie globálne problémy súčasnosti. Urgentnosť situácie rezultuje do neustálych politických debát zameraných na aktívne hľadanie riešení. Opatrenia na zmierňovanie dopadov klimatických zmien sa v rôznych formách orientujú predovšetkým na znižovanie emisií skleníkových plynov. Závažnosť tejto situácie vytvára na vlády jednotlivých štátov pri formulácii energetickej politiky ustavičný tlak, zameraný na intervencie vyvolávajúce zmeny

[9] TANG, C. F. et al. (2016): Energy consumption and economicgrowth in Vietnam. In: Renewable and Sustainable Energy Reviews, s. 1512.
[10] TheEconomist (2015): Full to bursting. Hydro-electricprojectscanspelltroublefortherural poor. Dostupné na internete: http://www.economist.com/news/asia/21638178-hydro-electric-projects-can-spell-trouble-ruralpoor-full-bursting.
[11] IEA (2015): World Energy Outlook Special Report, s. 44.
[12] Ibidem, s. 19-20.

negatívneho trendu. Hoci Vietnam nepatrí medzi krajiny zodpovedné za produkciu najväčšieho množstva emisií oxidu uhličitého, predpovede o následkoch klimatických zmien tvoria silnú motiváciu uprednostniť využívanie obnoviteľných zdrojov a jadrovej energie pred spaľovaním fosílnych palív.

3 Vplyv klimatických zmien na sektor energetiky

Najväčším zdrojom antropogénnych emisií skleníkových plynov je spaľovanie fosílnych palív. Hoci na jednej strane umožňujú rozvoj štátov na celom svete, na druhej strane výrazne prispievajú k urýchľovaniu globálneho otepľovania.Znižovanie emisií skleníkových plynov substitúciouprodukcie energie z fosílnych palív obnoviteľnými zdrojmi patrí medzi často uvádzané spôsoby boja proti klimatickým zmenám, pričom v oblasti tejto problematiky už bolo uskutočnených mnoho výskumov. Napriek tomu, že obnoviteľné zdroje tvoria jednu z možností zmierňovania klimatických zmien, zároveň sú najviac citlivé na prejavy zmeny klímy. V príspevku sa pretoďalej venujeme vplyvom jedného z prejavov klimatických zmien, sucha, na hydroenergiu.

Medzivládny panel pre klimatické zmeny (IPCC) definuje sucho ako „dlhodobú absenciu resp. výrazný úbytok zrážok, čo má za následok nedostatok vody potrebnej pre určitú činnosť“[13]. Hlavným dôvodom častejšieho výskytu a zvyšujúcej sa intenzity sucha vo Vietname je rastpriemernej teploty ovzdušia, pričommôže vznikať v dôsledku poklesu zrážok a/alebo nárastu odparovania vody.[14] Za posledných štyridsať rokov došlo vo Vietname k výraznej zmene klímy. V uvedenom období vzrástla ročná teplota o 0,4 stupňa Celzia, vzrástol počet „horúcich“ dní a pokleslo množstvo „chladných“ dní.[15] Vzhľadom na to, že najväčší podiel v produkcii elektrickej energie zastupuje hydroenergia, prejavom klimatických zmien, suchu, treba z hľadiska energetickej bezpečnosti venovať pozornosť.

V roku 2010 zasiahlo Vietnam extrémne sucho, ktoré spôsobilo, že sa hladiny riek dostali na rekordne nízku úroveň. Tento stav mal výrazný vplyv aj na sektor energetiky. Na Grafe 2 možno pozorovať percentuálny podiel jednotlivých zdrojov zúčastnených na produkcii elektrickej energie v rokoch 1998 a 2011. Kým v roku 1998 pokrývala hydroenergiaaž 51 % celkovej produkcie, v roku 2011 bol zaznamenaný jej pokles na 39 %. Vietnam sa v minulosti neorientoval na významnejšie rozširovanie kapacity ostatných obnoviteľných zdrojov. Z tohto dôvodu predstavovalo jedinú možnosť nahradenia vzniknutého deficitu zvýšenie spotreby fosílnych palív. Uvedená situácia však nepredstavuje ojedinelý prípad. V dôsledku dlhotrvajúceho sucha a nepriaznivého počasia došlo pred desiatimi rokmi k zníženiu produkcie elektrickej energie v jedenástich vodných elektrárňach, ktoré tvorili 40 % celkovej produkčnej kapacity. Odklonenie vody na poľnohospodárske účely spôsobilo deficit 854 miliónov kWh.[16]

[13] SHADMAN, F. et al. (2016): Drought and energysecurity in key ASEAN countries. In: Renewable and Sustainable EnergyReviews. s. 51.
[14] Ibidem. s. 52.
[15] WORLD BANK (2011): Vulnerability, Risk Reduction and Adaptation to Climate Change. Vietnam. s. 4
[16] WRI (2010): Over Heating. FinancialRisksfromWaterConstraints on PowerGeneration in Asia, s. 13.

Graf 2: Produkcia elektrickej energie v rokoch 1998 a 2011 podľa zdrojov (v %)

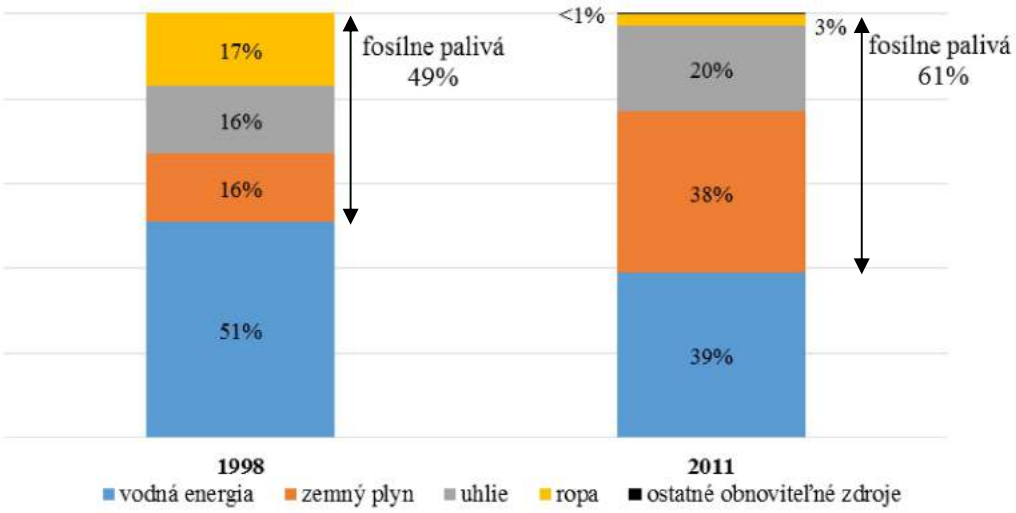

Prameň: vlastné spracovanie podľa IEA:Energy Balances of non-OECD Countries 1997 a 2014.

IPCC predpokladá, že do roku 2100 môže priemerná ročná teplota vo Vietname vzrásť až o 2,3 stupňa Celzia. IPCC súčasne očakáva zníženie zrážok o približne 20 % v období s nízkou zrážkovou činnosťou,[17] čo bude viesť k častejším výskytom extrémneho sucha spôsobeného i nárastom teplôt rezultujúcich do zvýšenejevapotranspirácie.[18] Na základe uvedených predikcií je pravdepodobné, že bude Vietnam v budúcnosti častejšie bojovať s extrémnym suchom práve v období, kedy zároveň čelí vysokým teplotám ovzdušia a zvýšenému dopytu po energii z dôvodu intenzívnejšieho využívania klimatizácií.Z tohto dôvodu je nutné hľadať riešenia, ako pri zníženom výkone vodných elektrární zabezpečiť dodávky energie s ohľadom na životné prostredie.

4 Záver

Podľapredikcií Medzivládneho panela pre klimatické zmeny bude Vietnam v budúcnosti častejšie čeliť extrémnemu suchu. Ako sme na príklade z roku 2010 ilustrovali, zvyšujúca sa teplota a pokles zrážkovej činnosti má výrazne negatívny dopad na hydroenergiu. S rastúcou frekvenciou a intenzitou týchto zmien v budúcnosti možno očakávať ďalší pokles výkonu vodných elektrární.Táto skutočnosť, súčasne so zvyšujúcim sadopytom po energii vyvolaným ekonomickým rastom, pokračujúcou urbanizáciou i rastom populácie, predstavuje v prípade nečinnosti potenciálne ohrozenie energetickej bezpečnosti. Z tohto dôvodu je nevyhnutné uvedomiť si, akým zdrojom energie by mohol Vietnam vznikajúci deficit vodnej energie nahradiť.

Hoci predstavujú fosílne palivá flexibilné i ekonomicky výhodné zdroje a Vietnam súčasne disponuje vlastnými zásobami nerastných surovín, z hľadiska životného prostredia a zraniteľnosti krajiny na prejavy zmeny klímy logicky netvoria ideálnu alternatívu k hydroenergii. Obnoviteľné zdroje možno, práve naopak, považovať z dôvodu nízkych emisií oxidu uhličitého za racionálne riešenie situácie. Vietnam má pre využívanie solárnej i slnečnej energie vhodné klimatické podmienky. Avšak tento fakt neprispel k rozširovaniu

[17] V období s vyššou zrážkovou činnosťou je naopak nutné počítať s nárastom úhrnu zrážok a zvýšeným rizikom záplav.

[18] MoNRE: Climate Change FactSheet. Dostupné na internete: http://www.unicef.org/eapro/Climate_Change_Fact_Sheet_Final.pdf.

kapacity týchto zdrojov a v súčasnosti produkujú len nízke percento elektrickej energie. Ambície vietnamskej vlády vyrábať elektrinu prostredníctvom jadrových elektrární naznačujú snahu znižovať emisie skleníkových plynov, a zároveň zabezpečiť stabilné a spoľahlivé dodávky energie. Napriek tomu je otázne, kedy a do akej miery sa podarí plány v tejto oblasti naplniť. Jednu z prekážok totiž môžu predstavovať i protichodné názory na bezpečnosť a využívanie jadrovej energie.

Z uvedeného možno konštatovať, že by sa vietnamská vláda mala zamerať na znižovanie spotreby fosílnych palív v prospech obnoviteľných zdrojov a jadrovej energie. Avšak nižšie hodnoty ekonomického rastu dosahované v pokrízovom období výrazne brzdia vládu v preferencii obnoviteľných zdrojov pred ekonomicky dostupnejšími fosílnymi palivami. Z dlhodobého hľadiska by mohla ambiciózna energetická stratégia vytvoriť príležitosti stimulujúce ekonomický rast. Napriek motivácii uplatňovať striktnejšiu energetickú i klimatickú politiku, chýbajúVietnamuv súčasnosti na jej podporu zdroje financovania. A preto možno očakávať, že sa z krátkodobého resp. strednodobého hľadiska bude vietnamská vláda naďalej spoliehať na fosílne palivá. Z tohto dôvodu možno v budúcnosti počítať s ďalším rastom ich spotreby.

Zoznam použitej literatúry

INTERNATIONAL ENERGY AGENCY: Whatisenergysecurity. In: *International Energy Agency.*[Citované 22. 11. 2015.] Dostupné na internete: http://www.iea.org/topics/energy security/subtopics/whatisenergysecurity/.

INTERNATIONAL FUND FOR AGRICULTURAL DEVELOPMENT (2014): *Comprehensiveenvironment and climate change assessment in Viet Nam*. Rím: IFAD, 2014. ISBN: 978-92-9072-473-5. Dostupné na internete: http://www.ifad.org/climate/asap/cc_vietnam.pdf.

MINISTRY OF NATURAL RESOURCES AND ENVIRONMENT: Climate Change FactSheet. In: *Unicef.* [Citované 05. 01. 2016.] Dostupné na internete: http://www.unicef.org/eapro/Climate_Change_Fact_Sheet_Final.pdf.

SHADMAN, F. et al. (2016): Drought and energysecurity in key ASEAN countries. In: *Renewable and Sustainable EnergyReviews*, 2016, s. 50-58.

TANG, C. F. et al. (2016): Energy consumption and economicgrowth in Vietnam. In: *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 2016, s. 1506-1514.

THAO, N. D. et al. (2014): *CoastalDisasters and Climate Change in Vietnam: Engineering and PlanningPerspectives*. Londýn: Elsevier, 2014. ISBN 978-0-12-800007-6.

THE ECONOMIST (2015): Full to bursting. Hydro-electricprojectscanspelltroublefortherural poor. [online]. In: *TheEconomist*, 10. 01. 2015. [Citované 05. 01. 2016]. Dostupné na internete: http://www.economist.com/news/asia/21638178-hydro-electric-projects-can-spell-trouble-rural-poor-full-bursting.

THE WORLD BANK (2011): *Vulnerability, Risk Reduction and Adaptation to Climate Change. Vietnam*. Washington: The World Bank Group, 2011. [Citované 05. 01. 2016].

Dostupné na internete: http://sdwebx.worldbank.org/climateportalb/doc/GFDRRCountry Profiles/wb_gfdrr_climate_change_country_profile_for_VNM.pdf.

THE WORLD BANK (2015): Vietnam Overview. In: *TheWorld Bank*. [Citované 15. 12. 2015.] Dostupné na internete: http://www.worldbank.org/en/country/vietnam/overview#1.

THE WORLD BANK: WorldDevelopmentIndicators. In: *World Data Bank*. [Citované 20. 12. 2015.] Dostupné na internete: http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&country=VNM&series=&period=#.

UNITED NATIONS DEVELOPMENT PROGRAMME (2004): *World Energy Assessment 2004 Update.*New York: UNDP, 2004. ISBN: 92-1-126167-8. Dostupné na internete: http://www.undp.org/content/dam/aplaws/publication/en/publications/environment-energy/www-ee-library/sustainable-energy/world-energy-assessment-overview-2004-update/World%20Energy%20Assessment%20Overview-2004%20Update.pdf.

WORLD RESOURCE INSTITUTE (2010): *Over Heating. Financial Risksfrom Water Constraints on Power Generation in Asia*. Washington: WRI. ISBN: 978-1-56973-742-2. Dostupné na internete: http://pdf.wri.org/over_heating_asia.pdf.

ZIMMER, A. et al. (2015): Whatmotivates Vietnam to strivefor a low-carboneconomy? – On thedrivers of climatepolicy in a developing country In: *Energy forSustainableDevelopment*, 2015, s. 19-32.

CONSEQUENCES OF INTRODUCING AND REMOVING ECONOMIC SANCTIONS AGAINST IRAN FOR GLOBAL ECONOMY

Larisa Kapustina[a] – Xenia Kornilova[b] – Ivan Vozmilov[c]

[a] Marketing & International Management Department, Ural State University of Economics, 8 Marta Str., 62, 620144, e-mail: lakapustina@bk.ru.
[b] Marketing & International Management Department, Ural State University of Economics, 8 Marta Str., 62, 620144.
[c] Marketing & International Management Department, Ural State University of Economics, 8 Marta Str., 62, 620144, e-mail: ivan_vozmilov85@mail.ru.

The article regards issues concerning the development of the oil and gas sector in the Islamic Republic of Iran. Consequences of imposing international economic sanctions and embargo on buying Iranian oil are analyzed. A forecast on further development of the oil and gas sector after the removal of sanctions is analyzed.
Key words: Iran, oil and gas sector, OPEC, economic sanctions
JEL: F17, F21, F51

1 Introduction

Researching oil and gas sector is very relevant nowadays. The pace and features of its development have been playing a key role in economic development of many countries-exporters of natural resources. Studying these issueshas beendictated by the need of forecasting the state of the global market, as well as minimizingthe impact of crisis. The research was based on the example of Iran, one of the leading world countries in terms of oil and gas reserves, having a potential to become one of the key exporters. It includes analyzing economic indicators along with political and national factors of the industry development.

Currently there are international and unilateral sanctions towards Iran directed on preventing the possibility of developing military part of the Iranian nuclear program[1]. For these purposes the UN Security Council has accepted a number of resolutions: 1737 (in the year of 2006), 1747 (2007), 1803 (2008) and 1929 (2010), which limit co-operation in the field of nuclear military researchwithIran, such as transferring rocket technologies and supplying offensive weapons.

With that, the resolution of the UN Security Council do not limit trade and economic co-operation with Iran in the fields not connected with the arms program. Along with it the USA, the EU countries, as well as other states such as Canada Australia, New Zealand, South Korea, Japan and so on have introduced unilateral economic sanctions limiting trade and economic interaction for the residents of the above-mentioned countries with Iran. The named sanctions mainly covered banking and oil and gas sectors of economy.

2 The economic features of the Islamic Republic of Iran

Iran's economy represents a mix of centralized planning, state property of large enterprises in oilextraction and processing industries, other industries, agriculture and trade and service businessesdifferent in size. Almost 70% of manufacturing, especially petrochemistry, metallurgy and mechanical engineering are owned by the government. As for

[1] NOGMOV, A. (2011): Iranian nuclear program in the context of the regime of nuclear non-proliferation.

the oil sector, 80% of it is controlled by the government[2].Private sector, as a rule is represented by consumer goods producers, small workshops and agricultural businesses.

According to the volume of oil reserves including recently discovereddeposits, Iran ranks third in the world, followed by Venezuela and Saudi Arabia. The extracted oil reserves are shown in Table 1 and are estimated at 158 billion b arrels. The total volume of proved reserves in Iran is approximately estimated at $ 38 trillion.

Table 1: Oil reserves, mln. barrels

Country	2010	2011	2012	2013	2014
Venezuela	296,501	297,571	297,735	298,350	299,953
Saudi Arabia	264,516	265,405	265,850	265,789	266,578
Iran	151,170	154,580	157,300	157,800	157,530
Iraq	143,100	141,350	140,300	144,211	143,069
Kuwait	101,500	101,500	101,500	101,500	101,500

Source: made by the authors according to the data of the OPEC Annual Statistical Bulletin 2015

Globally Iran ranks second in gas reserves, which are estimated at 34 trillion cubic meters (Russian Federation ranks first). The dynamics of gas reserves in the Islamic Republic of Iran is shown in Table 2. Country's total share in the global market of gas accounts for 30 million cubic meters of gas per day. Iran's share in the global oil and gas market accounts for 2.4%. In the country's 5-year development plan (2011-2015) it is planned to increase this indicator to 4.9%. Iran's share in the oil and gas market of the Middle East accounts for 24%.

Table 2: Gas reserves, bln. cubic meters

Country	2010	2011	2012	2013	2014
Russia	46,000,0	46,000,0	48,676,0	48,810,0	49,541,0
Iran	33,090,0	33,620,0	33,780,0	34,020,0	34,020,0
Qatar	25,201,0	25,110,0	25,069,0	24,681,0	24,531,3
Turkmenistan	8,340,0	10,000,0	10,000,0	9,967,0	9,934,0
USA	7,717,6	8,627,2	9,461,0	8,723,8	9,579,8

Iran is the member of the international intergovernmental organization OPEC, created by oil exporting countries in order to stabilize oil prices. OPEC has 12 members: Iran, Iraq, Saudi Arabia, Venezuela, Qatar, Libya, the United Arab Emirates, Algeria, Nigeria, Ecuador and Angola. In OPEC Iran possesses the second-largest volume of oil reserves following Saudi Arabia and occupies a share of 5.5% in the global market of oil products trade. Inspite of the fact that OPEC produces 42%[3] of all global oil extraction it has a dramatic influence over the oil market, as the members of OPEC possess 77%[4] of all provenglobal oil reserves.

The import-export structure of Iran in 2014 is shown in Figures 1 and 2. Crude oil accounts for 36% of export, whereas fruit and vegetables account for 15%.

[2] ARABAJIAN, A. (2013): Iran with Ahmadinejad.
[3] OPEC. (2015): Annual Statistical Bulletin.
[4] OPEC. (2015): Annual Statistical Bulletin.

Figure 1: Product structure of export in Iran in 2014 (%)

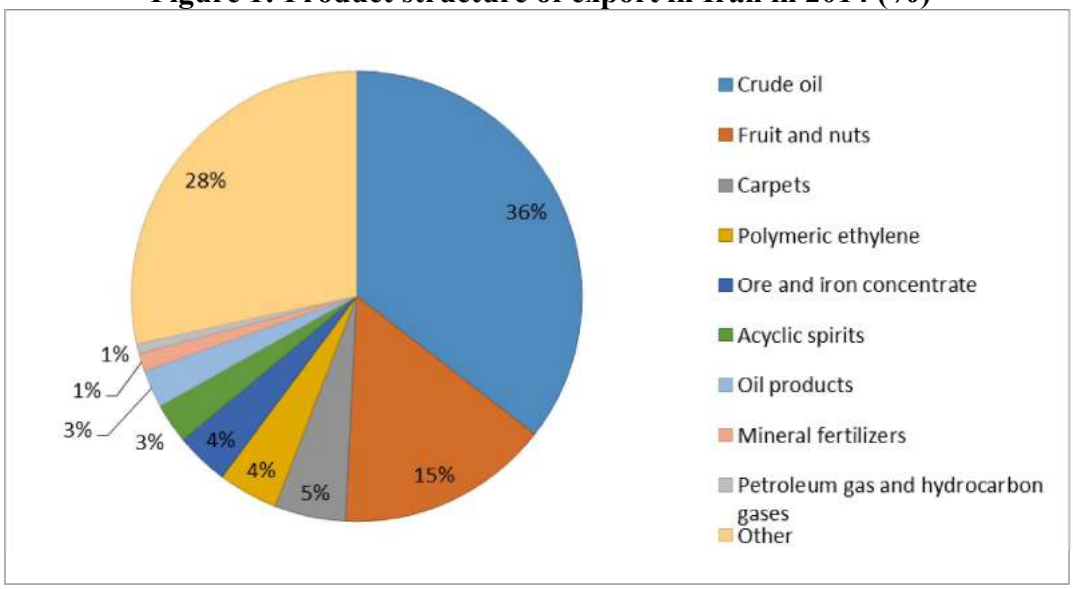

Source: made by the authors according to the data of the National Agency for export and investment KAZNEX INVEST

Theimportisbasedon: machines and equipment, metal products, electrical equipment, plastics, chemical products, road and agricultural machines, medicines, wood and paper-based products, etc.

Figure 2: Product structure of import in Iran in 2014 (%)

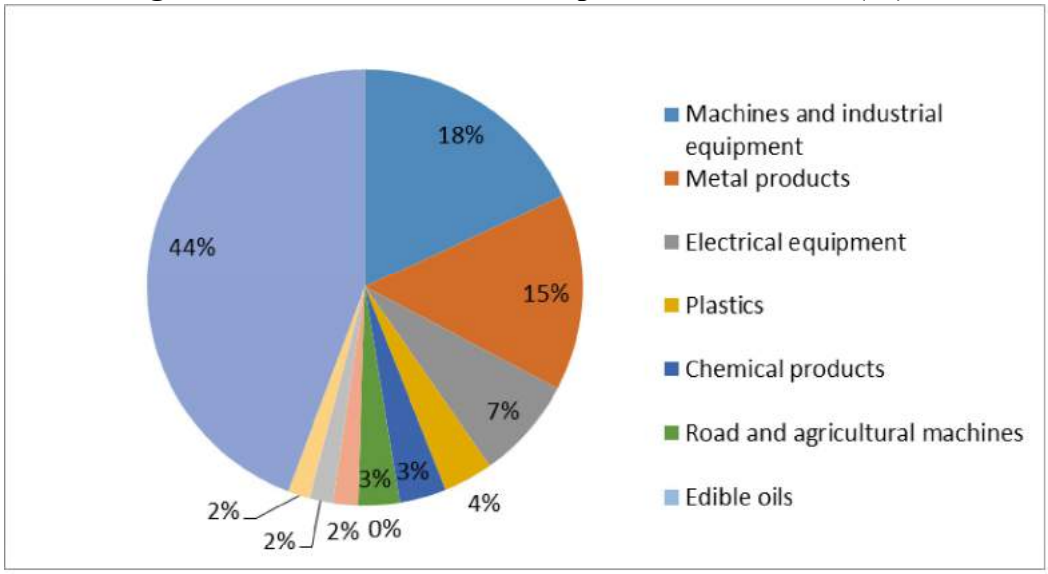

3 The consequences of economic sanctions for Iran

First of all, international sanctions have negatively influenced the financial system of the country, including its national currency – rial[5]. Due to the sanctions against the Central Bank of Iran, whose foreign currency accounts were arrested, the country started suffering from the difficulties caused by the access to its reserves in foreign currencies, which, in turn, led to the decline of the Iranian rial exchange rate to the US dollar.

[5] LEBEDEVA, D, RUSAKOVICH, V. (2015): Iran: developing in the conditions of sanctions and experience for Russia, p. 54.

Consequently, regardless of all the efforts undertaken by the government with introducing restrictive measures, the inflation increased dramatically from 12.4% in 2010 to 34.7% in 2013 (Figure 3). The trend of decrease in inflation only emerged in 2014, when the inflation dropped to 15.5%. It shows that the growth of consumer prices in Iran has been slowing down, which has a positive impact on the country's economy.

Figure 3: Inflation in Iran (in %)

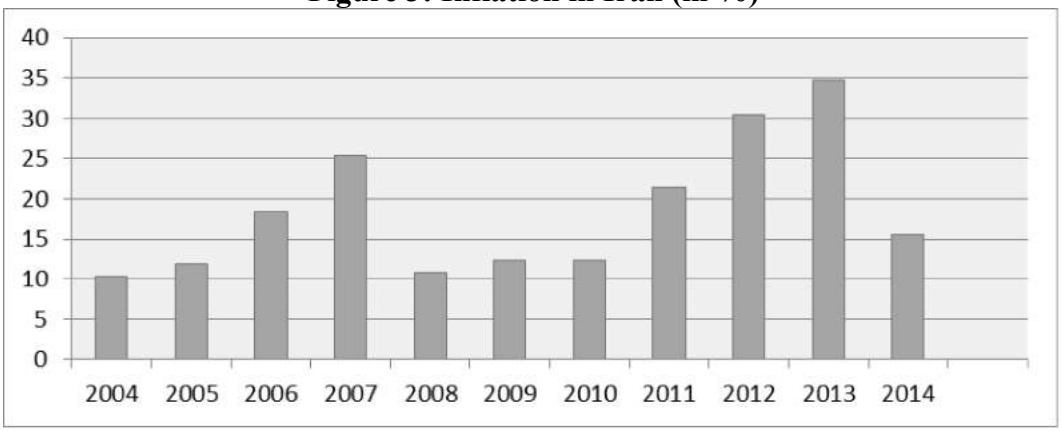

Source: made according to the data of the World Economic Outlook Database October 2015 IMF

Since the middle of 2012, when sanctions were introducedthe inflation accelerated and the Iranian rial lost value. The sanctions were imposed by several Western countries and were connected with the embargo on buying Iranian oil.In November 2015 the exchange rate of the Iranian rial to the US dollar was 30,000 rialsfor 1 US dollar, whereas in 2012 it was only fixed at the level of 12,000 rials for 1 US dollar (Figure 4).

Figure 4: Changes in the exchange rate of Iranian rial to US dollar (IRR)

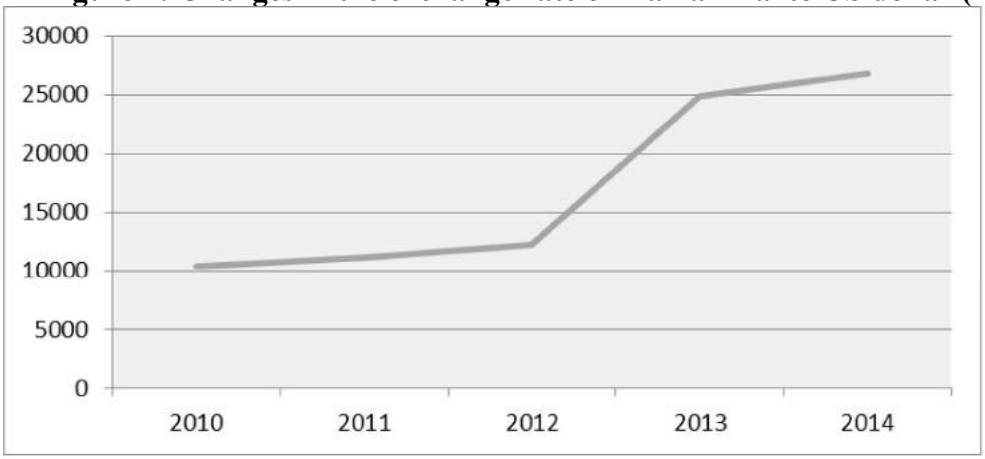

Source: made according to the data of the Central Bank of the Islamic Republic Iran

After thesanctions had been introduced against Iran, oil export decreased by 50%[6]. Itwasreflectedinbudgetrevenues, aswellassocialandeconomicprograms. Iran was trying to compensate the loss of Western markets by increasing export to China, India, South Korea and Turkey. The country managed to do it partially. The loss in oil extraction led to the decrease in export and sales revenues which used to account for about 80% of budget.

[6] LEBEDEVA, D, RUSAKOVICH, V., SHKVARYA, L. (2014): Russia-Iran: developing co-operation in the conditions of sanctions, p. 43.

According to the estimates of the experts of the International Energy Agency, the sanctions imposed by the European Union resulted in the loss of about $ 40 billion by Iran.

Because of the sanctions the Islamic Republic of Iran has lost access to global resources, especially financial resources, and had to dramatically modify its internal and external economic policy.

According to the IMF data, the nominal GDP reached a peak of $ 570 billion in 2011-2012 (Figure 5). The GDP decreased to $ 380.4 billion following the stiffening of the sanctions in the oil and gas sector. In 2014 the trend of nominal GDP increase started to emerge which was accompanied with the partial substitution of exporting oil by other goods (nuts, fruit, carpets and jewellery).

Figure 5: The dynamics of the nominal GDP in 2004-2014, billion dollars

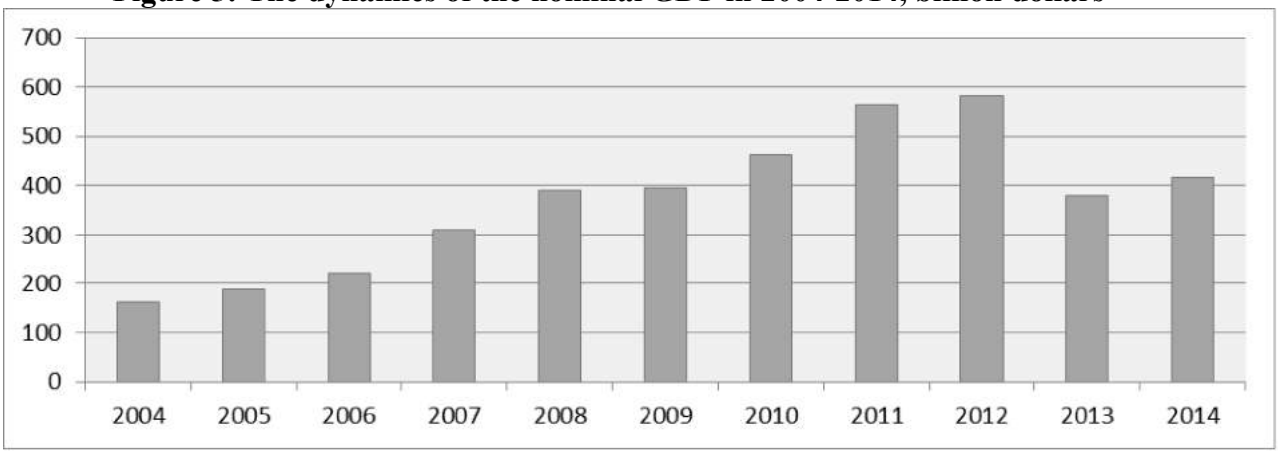

Source: made according to the data of the World Economic Outlook Database October 2015 IMF

Sanctions also resulted in discontinuation of developing natural gas fields 'South Pars'and 'Dehloran'. To a certain extent negative consequences touched the gas fields 'Binalud', 'Esfandiyār', 'Bujgan', as well[7].

Taking these facts into consideration the new state economic strategy was developed in 2012. The strategy implied focusing on the domestic market and simultaneously decreasing dependence on the export of oil. It should be noted that in spite of the decline in oil extraction compared with the mid 1970s, Iran has stayed among the leading oil producers and exporters in the world. This might be explained with the fact that oil and gas industry has remained the key sector able to help overcoming economic recession in the country.

In particular, measures directed to the significant increase in gas extraction have been developed. For instance, state authorities have signed off allocating $ 4 billion for the further development of this industry. The financial resources will be used to continue discovering the natural gas field 'South Pars' in the water area of the Persian Gulf on the border with the territorial waters of Qatar. Estimations show that the volume of gas reserves in that field exceeds 14 trillions square meters with 18 million barrels of gas condensate which account for 8% of the total value of global resources of volatile hydrocarbons.

[7] SIMONYAN, G. (2014): Iranian economy in the conditions of sanctions and the perspectives of developing economic relations with Russian Federation, pp. 155-166.

4 The consequences of removing sanctions against Iran for the global economy

Iran has currently been negotiating with six leading states about its nuclear program. In November 2013 several sanctions were temporarily removed from the country. For instance, the import of car parts became easier. Western countries have unfrozen more than $ 4 billion of revenues from selling Iranian oil with another $ 2.8 billion dollars unfrozen in 2014. In the nearest time, to be more exact, by January 2016 all sanctions will have been removed from Iran[8].Obviously, these changes will have a positive impact on the country's economy, and on the investment climate, in particular. Regarding these as positive signs many Western companies have already started preparing to recover their relations with Iran whose market is currently ready to accept significant foreign investment on profitable conditions.

A number of foreign companies such as Total, Royal Dutch Shell, PSA Peugeot Citroen, Deutsche Bank, as well as 'Renaissance Capital' are ready to invest in Iran. The representatives of those companies have been arriving to Iran to clarify the situation, determine investment opportunities, meet with potential partners and design the preliminary action plan, if sanctions are cancelled. However, Russianbusinessmendonothavetoworry[9]. While being under sanctions Iran has built up efficient co-operation with Russian companies. To date, Iran and Russian Federation have planned a number of contracts. For instance, negotiations are being conducted to supply Iranian oil estimated at $ 5 million in the exchange of Russian products. Moreover, up to 2017 Russian companies will be able to pay for the oil with constructing seven thermal electric power stations.

Observing trading relations between Russia and Iran followed by imposing international economic sanctions it could be noted that the turnover and Russian export have faced a significant decrease (Figure 6). It could be explained by the number of reasons such as the decline in the inflow of foreign currencies to Iran, import substitution program, financial isolation and Russia's lack of the particular program of developing trade and economic relations with the Islamic Republic of Iran.

Figure 5: The turnover between Russia and Iran in 2009-2014, billion dollars

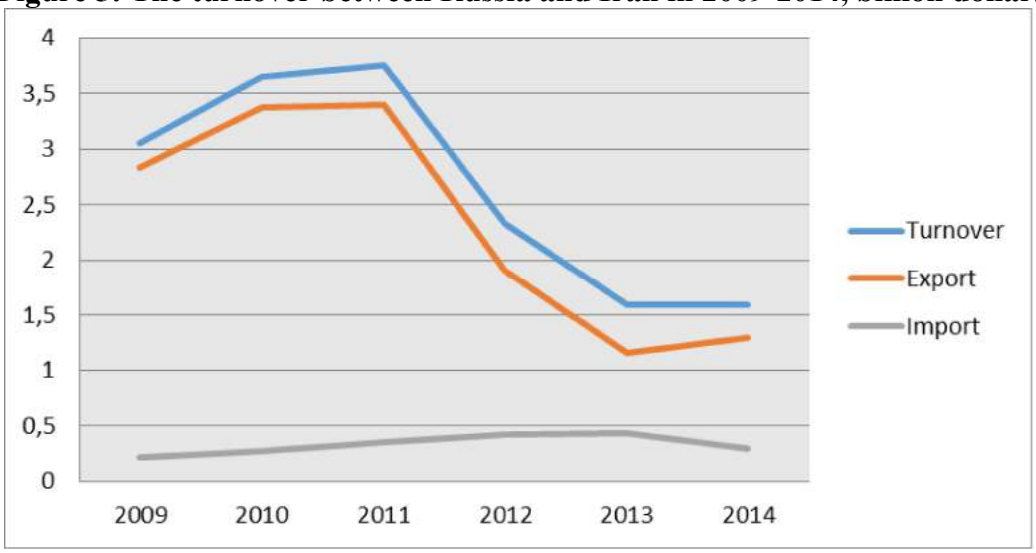

Source: made according to the data of the Portal of foreign trade

[8] INTERNATIONAL ENERGY AGENCY (2014): World energy outlook. In: *International Energy Agency,* 2015, 718 p.
[9] MIRZAYAN, B. (2014): Iranian fairy tales, pp. 60-63.

Iran is ready for the oil embargo removal. Before sanctions every day 1.8 million barrel of oil were produced for internal use and 2.5 million for export. Now the Islamic Republic of Iran is exporting about 1 million barrels per day and is ready to add another 500,000 barrels of oil to its export right after the removal of sanctions. Within several months there is a possibility to add another 500,000 barrels daily. Thus, Iran might increase the export of oil to 2 million barrels per day in the nearest time[10].

As OPEC quotas are not exceeded, after the removal of sanctions the Islamic Republic Iran will not have to approve off increasing oil supplies globally with OPEC. Iran is not worried that the additional supply of oil might influence setting the prices, as price reduction (which is likely to happen) will not be a problem. In turn, countries that temporarily substituted Iran in supplying oil to external markets might suffer from the negative impact[11].

It should not be forgotten that the reserves of Iranian gas are estimated at the volume of 34 trillion cubic meters (ranks second followed by Russia). In the nearest future Iran is likely to become a key player on the global market thanks to this energy source. Iran produces about 173 billion square meters of gas per year with the majority of it being consumed in the domestic market. Only 10 billion square meters of gas are exported (Turkey, Armenia, Azerbaijan). By 2020 the Ministry of oil in Iran set the goal of doubling gas extraction in the country which will be done with the use of pipelines that will allow increasing export to Iraq, Pakistan and Oman. The volume of extraction will achieve 1.3 billion cubic meters daily. The main way of delivery is transporting liquid gas by sea in tankers. At present a new plant for gas liquefactionis being constructed in Iran.

Potential growth of gas extraction is high (Figure 7). It will have reached 215 cubic meters, 260 cubic meters and 370 cubic meters by 2020, 2030 and 2040 respectively[12]. It is important to notice that the growth in gas extraction in Iran will be based on developing new oil and gas deposits and the gas industry will determine the potential growth in producing gas condensate.

Figure 7: The forecast of gas extraction in Iran

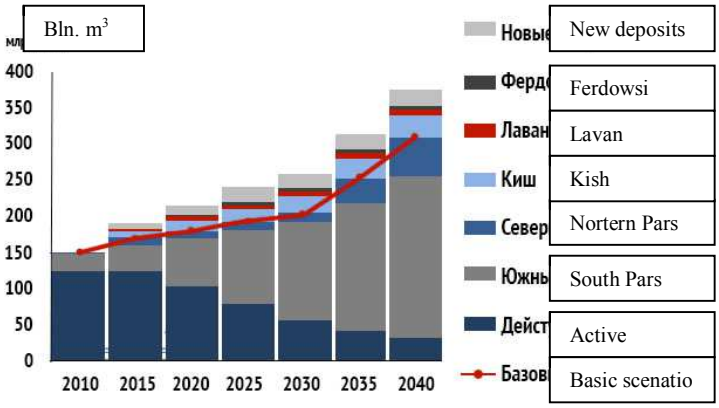

Source: made according to the data of the Portal of foreign trade

The production costs of the Iranian gas are not high and the break even price of the key country deposits is below $50 per 1,000 cubic meters which will allow it to compete successfully with other suppliers, including Russia and could lead to a marked (about 10%), but not dramatic decrease in gas prices in the markets of Europe and the Pacific Rim.

[10] MINGULOV, B. (2014): New quality of the oil market, pp. 30-33.
[11] ZOTIN, A. (2015): Barrel with the double bottom,, pp. 12-15.
[12] According to the data of the Institute for Energy Research in the Russian Academy of Science

With the removal of sanctions and the beginning of economic recovery the demand will likely to grow even more rapidly that in the previous years. It will have grown from 155 billion cubic meters in 2013 to 184 billion cubic meters and 210 billion cubic meters by 2020 and 2030 respectively.

Also, it should be noted that Iran's entry to the oil and gas markets after sanctions removal will be likely to cause problems for Russia's commodity-based economy. Moreover, Tehran is ready to sell oil at low prices in order to increase its market share. Considering that with the introduction of sanctions Russia occupied the significant part of Iranian market, possible loss of Russia in the oil market of South Europe will account for $ 153 million approximately in case of Iran's return. Although this sum only accounts for 0.4% of Russia's total annual revenues from selling hydrocarbons, the 'cheap' Iranian oil will cause prices reduction in other markets, as well, including the north-western Europe. InthiscaseRussia'slossesmightbesignificantlyhigher.

What's more, if we take into account Iranian plans of increasing the volumes of oil extraction to the level the country used to have before sanctions, the Islamic Republic of Iran will have to look for extra markets, including those where Russia is traditionally supplying and those where Libya substituted Iran.

5 Conclusion

It could be concluded that 'Iranian breakthrough' will only be possible, if a number of complicated conditions will take place: total removal of sanctions, providing political stability and developing institutional framework for investors. In order to execute the plan, the Islamic Republic of Iran will require investment of about $ 500 billion to almost every sector of its economy.

References

ARABAJIAN, A.: *Iran with Ahmadinejad*. Moscow: IV RAN, 2013.

INTERNATIONAL ENERGY AGENCY (2014): World energy outlook. In: *International Energy Agency,* 2015, 718 p.

LEBEDEVA, D, RUSAKOVICH, V. (2015): Iran: developing in the conditions of sanctions and experience for Russia. In: *Managing Economic Systems,* 2015, Vol. 78, No. 6, p. 54.

LEBEDEVA, D, RUSAKOVICH, V., SHKVARYA, L. (2014): Russia-Iran: developing co-operation in the conditions of sanctions. In: *Managing Economic Systems,* 2014, Vol. 73, No. 11, p. 43.

MINGULOV, B. (2014): New quality of the oil market. In: *Expert,* 2014, No. 8, pp. 30-33.

MIRZAYAN, B. (2014): Iranian fairy tales. In: *Expert,* 2014, No. 7, pp. 60-63.

NOGMOV, A.: *Iranian nuclear program in the context of the regime of nuclear non-proliferation*, Moscow: Disseration, 2011.

POLYANSKY, B. (2014): Iran in the Eurasian area at the turn of centuries. History, politics, economy. In: *Eurasian Law Magazine,* 2014, Vol. 78, No. 11, pp. 100-105.

SIMONYAN, G. (2014): Iranian economy in the conditions of sanctions and the perspectives of developing economic relations with Russian Federation. In: *Contemporary Scientific Thought,* 2014, No. 4, pp. 155-166.

ZOTIN, A. (2015): Barrel with the double bottom. In: *Kommersant,* 2015, No. 14, pp. 12-15.

ABOUT THE CURRENT TRENDS IN THE OIL MARKET AND ENERGY SECURITY ISSUES

Olyana Kindibalyk

PhD in political science, acting Associate Professor, scientific fellow, Institute of Judicial and Political Research of ASM, Head of the Department of World Politics and International Relations at the University of European Studies of Moldova (Kishinev, The Republic of Moldova), e-mail: olyana.kindibalyk@gmail.com

The article analyzes the current processes that occur in the oil market, as well as discloses the price policy in the context of energy security. The issue of maintenance of energy security depends not only on policy, general geopolitical situation in the world, but also on a number of objective factors. Such as the displacement of vector of the direction of production of hydrocarbons to difficult recoverable energy resources, production of which takes place in the complex geological conditions, population growth in the world. Recent developments in the oil market due to the sharp fall in prices in late 2014 - early 2015, occurred against the backdrop of a weak position of OPEC, can be explained not only from a position of market mechanisms, but also from the direct influence of the political factor.

Key words: energy security, OPEC, the United States, China, oil

JEL: O13, Q43

In today's world, the more the international processes involve changes, which subsequently determine the development of the world system, the closer it should look for the hydrocarbon component. In due time, Henry Kissinger said: „You could never implement the energy policy as a purely economic matter; it has been a foreign".[1] It was 1974. About a year later, after all the Arab OAPEC member countries, as well as Egypt and Syria refused to supply oil to the countries that supported Israel in its conflict with Syria and Egypt. There was the first energy crisis, which has touched, especially the US and its allies in Western Europe. The oil price then rose from three to twelve dollars per barrel. Since then, much has changed in the functioning of the energy market until the pricing, but the essence of the claimed thesis remains unchanged. Is that the issue of energy security has become even more fit with the general policies and the geopolitical situation in the world. Politics has become a major factor of ensuring energy security, but not the only one. There is also a global objective tendencies, the fundamental premise that *sine ira et studio* affect the price of energy security. They are leading with the fact that the fewer recoverable reserves of conventional hydrocarbons become easily extractable in the world.[2] In this regard, we are already seeing, as a vector of hydrocarbon production is gradually shifting towards hard recoverable energy resources, production of which occurs in complex geological conditions. This trend has an absolute impact on the price of energy, because the issue is not only in costs but also in the cost of such projects. These projects are expensive with a long payback period, so natural that the prices for the produced energy can't objectively be low, except for a short period of time. In this context it should be mentioned current oil projects in Brazil. The extraction is carried out at a distance of 300 km from the coast, at a depth of 2 - 3 km, and then under the considerably thicker mineral salts of approximately one kilometer.[3] Actually, all this involves high

[1] KISSINGER, H. (1975): Kissinger on Energy, Food, Mideast, Trade. In: Business Week Issue of January 13, 1975, Pages 1-7.

[2] Note. auth .: Most of the world's oil reserves are considered recoverable oil or uneconomical to extract. In this classification, the usual easily recoverable oil is only 30% of world reserves, 15% is normal, but recoverable oil, 25% - is extremely recoverable oil. Meanwhile, 30% of the recovered oil contained in the shale.

[3] PILENKO, Th. (2011) : La production des hydrocarbures en offshore profond. Dans: Responsabilité & environnement, N° 64, Octobre 2011, Pages 17-23.

costs for the installation of subsea facilities offshore production, the construction of a ten horizontal wells and other costly infrastructure.

Comprehension of the need to maintain profitable prices, which presuppose the expectation, as revenues from these projects come in the longer term, objectively points out that the price of energy, which includes the cost of their implementation, cannot long be kept at a low point.

Among other objective factors, it should be noted the growth of world population, which is tied to the steady growth of global energy consumption. This is just one of those trends, the future of which in the exact numerical equivalent is highly uncertain. But we can't neglect the affection of the dynamics of population growth to the need for fuel as a major precondition for influencing the issue price of energy security. This attachment is extremely important for the conclusion that the demand for energy increases, depends on the population growth. Moreover, the economic development of any country is continuously leading with the development of energy consumption. In our context, it is important just the fact that this trend is related to the price of energy security. It should be noted that India, China, South-East Asia as a whole, the share of economic development, which presuppose the unprecedented growth of energy consumption are unquestionable leaders in terms of economic development of the last thirty years.[4] So, let us recall that the level of urbanization is steadily increasing in China. This growth virtually corresponds to the rate of GDP growth. There is no doubt that these indicators actively encourage the demand for hydrocarbon energy. In the coming years we should expect the growth of the economies of South America, which will bring an additional imbalance in the energy market. So, of course, these premises will condition the issue price.

In this context, it is necessary to assess the role of renewable energy in ensuring energy security. Of course, this question which is focused on reducing of greenhouse gas emissions is closely linked not only with the problem of climate change, but is related with more rational explanation - the quest of alternatives to traditional energy sources. Although the development of this trend has significant breakthrough, there are no serious reasons to consider them as an alternative to traditional sources in full. Biomass, geothermal, hydro, solar and wind energy in this context are still growing source of energy, but they still can't be regarded as an absolute alternative to the classical energy sources.

In turn, despite the fact that the world has become formational less stable,[5] the issue on dependence of economic development on the world oil prices began to manifest itself more clearly. In objective terms, the price of oil has become an essential condition to economic welfare of states. Against the backdrop of a modern pricing policy, this issue becomes even more relevant, because it confirms the influence of a combination of factors on the formation of pricing.

Specific clarification makes the fact that the question of reducing the price of the oil market can be attributed not only from the position of market mechanisms, where the price is determined by the volume of supply and demand, but oil in such a case is regarded as a commodity, but also from the direct influence of the political factor. That is, when the price of commodities lies in direct dependence on the amount of money at the market of oil futures and the dollar.

It should be noted that today the bulk of the money is not focused not so much at the market of commercial oil, as mainly at the oil futures market. Meanwhile, the main buyer of futures is not the one who needs the oil, but the one who seeks to capitalize on the existing price fluctuations. At the same time the dollar is the main currency of such transactions. It turns out the following dependence - the rise in price of the dollar leads to the fact that oil is getting cheaper. It is time to note that adjusting the flow of dollars at the futures market, you can control the price of oil. In fact, we can talk about the existence of tools to influence the pricing policy.

---

[4] VOSKRESENSKII, A.D. (2010): Problemy modernizatsii i politicheskoi transformatsii v makroregione. V: «Bol'shaia Vostochnaia Aziia»: mirovaia politika i regional'nye transformatsii: nauchno-obrazovatel'nyi kompleks. M.: MGIMO-Universitet, 2010, Pages 64-82.

[5] BURIAN, Alexander. (2014): Problems of cooperation and confrontation in the Black Sea region in the context of contemporary geopolitical transformations. In: Moldavian Journal of International Law and International Relations, 2014, Issue 3, Volume 33, Pages 25-31. [online:]. Available online: http://rmdiri.md/wp-content/uploads/2015/01/RMDIRI-Nr.-3-2014.pdf.

Therefore, it is obvious that not only the Kingdom of Saudi Arabia, which has traditionally played the role of compensating oil producer due to the fact that it was constantly adjusted oil production and kept it from the other members of OPEC overproduction, has an impact on the market, but also the United States.

In fact, it just reveals the structure of functioning of the modern market of oil trade. It is noticeable that in general, not just OPEC, which currently accounts for about 30% of the world's oil, acts as a regulator of the energy market. There are new players in the face of the oil companies, investors who can have a major impact on the formation of prices. The sharp drop in oil price between mid-2014 and early 2015 which took place against the backdrop of the weak position of the OPEC suspended from control of supply, which initiated a price war, actually confirmed their presence.

It is worth noting that the price of oil began to decline in June 2014 and from $ 115 per barrel fell to $ 45 per barrel in February. Slate US manufacturers play an important role in this regard. Actually, the success of the country in the production of shale oil directly contributed to the decline in oil prices. As a result, the pressure on the world energy market has increased. Even more it proved a struggle between OPEC and the US for market share.

However, cheap oil prices are not highly profitable to the United States, as it creates a great danger to shale projects, the implementation of which is accompanied by severe constant investments. Meanwhile they must be justified by proving profitability. It is obvious that this is not the only reason. It is worth noting that China, being the main rival of the United States, is strongly interested in cheap oil. The fall in oil prices gives a good chance to the country to pursue the increase rates of economic growth, which is already higher than in the US. It is also clear that the issue of prices in the oil market can be explained not only from economic logics but from the perspective of geopolitical factor.

There is no doubt that cheap oil is a difficult moment also for the Russian Federation, because first of all it has a negative impact on the economic situation in the country. In addition, the Russian Federation is physically unable to regulate the production of oil at the same rate, as is typical for the countries of the Persian Gulf. Harsh winters and complex geological conditions are among the main reasons.

Returning to the question of OPEC, it should be emphasized that at present the cartel produces about 31 - 32 million barrels of oil per day. The established quota is 30 million barrels of oil. Once OPEC's share in world production was exceeded 40%. Of course, now there is a significant reduction. This is largely due to the unstable situation in the Middle East, being in the focus of ongoing armed conflict, as well as the reduction of oil imports from the United States. The severance of diplomatic relations between Saudi Arabia and Iran in January 2016 brings an additional tension in the Middle East. It is naturally to be expected that this will affect the oil policy and energy security in particular. Iran is also interested in high oil prices. For a long time the country was in a lack of investment and technology. Consequently, in order to attract investors, the country needs just expensive oil. However, if it will remain cheaper, then there will be no inflow of investors. Iran itself gives completely unrealistic predictions in this regard. Now the country has a real opportunity to return to a part of the global energy market, to be absolutely accurate, to the territory of the European Union.

References

Bol'shaia Vostochnaia Aziia: mirovaia politika i regional'nye transformatsii: nauchno-obrazovatel'nyi kompleks. Pod obshch. Red. A.D. Voskresenskogo. M.: MGIMO-Universitet, 2010. 444 s.

BURIAN Alexander. (2014): Problems of cooperation and confrontation in the Black Sea region in the context of contemporary geopolitical transformations. In: *Moldavian Journal of International Law and International Relations*, 2014, Issue 3, Volume 33, Pages 25-31. [online]. [Cited 01. 01. 2016] Available online: http://rmdiri.md/wp-content/uploads/2015/01/RMDIRI-Nr.-3-2014.pdf.

BURIAN, Alexander D. (2015): Problém zabezpečenia svetového systému medzinárodných vzťahov na Európskom kontinente v kontexte premeny svetového systému medzinárodných vzťahov z jednopolárneho na mnohopolárny / On securing a World System of International Relations on the European continent in the context of conversion of the world system of international relations from a unipolar to the multipolar one. In: *Journal of International Relations, Faculty of International Relations*, University of Economics in Bratislava, 2015, Volume XIII., Issue 4, Pages 303-312. [online]. [Cited 27. 12. 2015] Available online: http://fmv.euba.sk/files/MV_2015_4_303-312_Burian.pdf.

KISSINGER, H. (1975): Kissinger on Energy, Food, Mideast, Trade. In: Business Week Issue of January 13, 1975, Pages 1-7.

PILENKO, Th. (2011) : La production des hydrocarbures en offshore profond. Dans: Responsabilité & environnement, N° 64, Octobre 2011, Pages 17-23.

Voskresenskii A.D. Problemy modernizatsii i politicheskoi transformatsii v makroregione. In: Bol'shaia Vostochnaia Aziia: mirovaia politika i regional'nye transformatsii: nauchno-obrazovatel'nyi kompleks. M.: MGIMO-Universitet, 2010, s. 64-82.

DIGITALIZATION OF THE EUROPEAN UNION IMMIGRATION AND ASSYLUM POLICY - POSSIBLE RISKS FOR FUNDAMENTAL RIGHTS PROTECTION

Marta Kołodziejczyk

Department of Law and Social Sciences, Bielsko-Biala School of Finance and Law, Tańskiego 5, 43-382 Bielsko-Biala, Poland, mkolodziejczyk@wsfip.edu.pl.

The European Union management of immigration and asylum relies heavily on the use of technology, biometrics and the exchange of information between national and EU authorities, including through large scale data bases. This article aims at providing an analysis of the above mentioned data basis with the special emphasis on the risks of fundamental rights infringements posed by the digitalization of the European Migration policy. Hence, the text is structured in the following way:1) European Union Competence in the field of Asylum and Migration Policy; 2) Migration Control and the use of Biometrics; 3) Towards a single European Union Information System; Large scale EU data basis: from Schengen to EUROSUR; 4) Possible risks of fundamental rights infridgements posed by the digitalization of the EU immigration and asylum policy[1].
Key words: biometrics, borders, data basis, SIS, VIS, Eurodac, EU-lisa, Eurosur
JEL: K1, K140

1 Introduction

Just a few decades ago, border control in Europe was generally associated with the circumstances in which an officer would check a passport and look in the eyes of an individual with a stern face to find out if there is something suspicious. However, nowadays the border is no longer a line delineating territory, but rather shifts in place, meaning and way in which it is experienced.[2] Consequently, biometrics an information technology that allows for translation of biometric data such as DNA, fingerprints, eye retinas and irises, voice patterns, facial patterns and hand measurements into digitally processable data, making the body "machine-readable,[3] has transformed borders into points of in- and exclusion; being admitted to the European Union or not. This approach was made explicit already in the 2004 Hague Programme, the European Counil's five-year policy agenda for the Area of Freedom, Security and Justice (AFSJ), which stated that: "[t]he management of migration flows,

[1] My scientific research focuses on EU Law and International Human Rights Law. I am a graduate of the Jagiellonian University Center for European Studies (master degree) and Warsaw University (Phd degree). During my professional career I had the opportunity to conduct my research under supervision of Prof. Adam Daniel Rotfeld at the Polish Institute of International Affairs (Warsaw), Council of the EU (Brussels), Renè Cassin International Institute for Human Rights (Strasbourg).

[2] BALIBAR,E.(2002): Politics and the Other Scene, p.77.; See also: GUILD ,E. (2001): Moving the Borders of Europe, inaugural lecture delivered at the official ceremony of the assumption of the professorship of the CPO Wisselleerstoel at the University of Nijmegen; KESBY A. G. (2007): The Shifting and Multiple Border and International Law, p. 101-119.

[3] VAN DER PLOEG, I. (2002): Biometrics and the Body as Information: Normative Issues in the Socio-technical Coding of the Body, in: LYON D. (ed.) (2002): Surveillance as Social Sorting: Privacy, Risk, and Automated Discrimination, p. 57-73.

including the fight against illegal immigration should be strengthened by establishing a continuum of security measures (…)". Similarly, the Stockholm Agenda - the follow-up to the Hague Programme reaffirmed the belief in the potential of technological solutions mirrored in the words: "(…) technology can play a key role in improving and reinforcing the system of external border controls." However, it is undeniable that appliance of technology for the regulation of immigration and asylum poses risks for the protection of fundamental rights. That is why it is necessary that the European Union come to conclusion on the biometric identifiers and data approach that is coherent harmonized and at the same time equipped with fundamental rights safeguards. What is more, securitization of immigration is the result and not the cause of the development of technologies of control and surveillance4. New technologies often precede legal legitimation and safeguards and as such inform policy making rather than being the result thereof[5]. The use of new technologies leads to a risk assessment approach towards migration management, steering away from individual threat to group responsibility. Furthermore, technically speaking the use of modern technology allows for diversification of travellers on the basis other than citizenship. Hence, one can make distinction between data bases gathering information on: a) EU Citizens and Third Country Nationals; b) nationals under visa obligations and those that are not; c) regular migrants, irregular migrants, asylum seekers. In this context, it is worth to mention that the European Commission in its Communication (COM 2005 (597)) promoted the use of biometrics, aside from its use as an identification and verification tool, as a search tool by claiming that the use of biometrics would allow 'unprecedented accuracy' and more 'accurate identification of the wanted persons'. As a result since 2005 the EU legislator gradually extended the use of different data basis for immigration control as well as law enforcement purposes that resulted in the establishment of the European Information System or System of Digital Surveillance affecting both EU and non-EU citizens, and both regular and irregular migrants. That is why it is important to ask the question whether there exists appropriate balance between the objectives of the surveillance systems and the individual rights and freedoms.

2 European Union Competence in the field of Asylum and Migration Policy

Today's Area of Freedom, Security and Justice regulated in the Treaty on the Functioning of the European Union (TFEU) in the form of policies on border checks, visas, asylum and migration (Part Three, Title V TFEU, chapter 2) dates back to the mid 1970s when an increasing number of informal cooperation structures developed at minsterial level (TREVI: Terrorisme, Radicalisme, Extremisme, Violence Internationale). Gradually this informal cooperation was transformed into institutional one, epecially by signing the Schengen Agreement (1985) signed by Belgium, France, Germany, Luxembourg and the Netherlands and, as a result, applying the first Schengen Information System (SIS) two years later. This information system was made operable for the purpose of registering persons and goods that should be refused entry into Schengen area without internal borders or that are searched for by one of the Schengen Member States. In addition, it applies to all EU countries with the exception of the United Kingdom, Ireland, Bulgaria and Romaniabut including Iceland, Norway and Switzerland. It is worth to mention that the main stimulus for the creation of an area without internal borders was he free movement of goods, persons, services and capital as ensured in the provisions of the Treaties where the concept of internal market was conseptualized. However, the abolishment of internal borders was a very contentious

[4] BIGO D.– CARRERA S. – FUSTER E. – DE HERT P. – JEANDESBOZ J. –PAPACONSTANTINOU V.: (2011), Towards a New EU Legal Framework for Data Protection and Privacy Challenges, Principles and the Role of the European Parliament, Paliament Study, p. 122-124.

[5] HUYSMANS J. (2006): The Politics of Insecurity. Fear, Migration and asylum in the EU, p. 82-84.

issue at that time what has found its expression in the famous Margaret Tatcher's Bruges Speech (1988), in which she emphasized that " […] it is a matter of plain common sense that we cannot totally abolish frontier controls if we are also to protect our citizens from crime and stop the movement of drugs, of terrorists and of illegal immigrants"[6]. In this vein, since the late 1980s immigration has largely been construed as a societal security threat (Grabbe 2000, Huysmans 2004).[7] The phenomenon of so called „securitisation" was to be observed either at the level of political discourse8 or policy praxis[9] (Bigo 2002). In the course of time the number of Schengen member states have grown; Austria, Finland and Sweden became EU members on 1 January 1995. Consequently, in 1999 the Schengen Convention was integrated into the European Union acquis, implying that all EU Member States needed access to SIS. In 2008 by means of Council Regulation (EC) No 1104/2008 and Council Decision 2008/839/JHA the new system further development, testing and transfer of data from SIS 1+ to SIS II was announced. For the meantime, the first generation SIS was expanded first into SIS 1+ (2001) and later cloned into SISone4all (2007) in order to cope with the new Member States.

The above mentioned legal arrangaments were concluded within the changing political architecture of the European Union; the Treaty on European Union signed in Maastricht (1992) , introduced a three pillar structure: the European Community and intergovernmental Common Foreign and Security Policy as well as Justice and Home Affairs. But at that stage no binding resolutions could be adopted. In this respect, a major change was brought with the Treaty of Amsterdam of May 1st 1999, as a result of which asylum matters were shifted from intergovernmental foraunder the third Pillar to the supranational under the First. What is even more, the Amsterdam Treaty in Title VI of the TEU and Title IV of the TEC set new objectives for justice and home affairs in the EU covering policing, customs, legal cooperation, visas, immigration and asylum. On the basis of the new legal arrangements enshrined in the Amsterdam Treaty the European Council adopted under the auspieces of the Finnish Presidency in October 1999 the first multiannual programme on the EU's AFJS - the Tampere Programme (SN 200/99, Brusselss). It constituted the first occassion in which the European Council officialy endorsed a multi-annual programme outlining the policy guidelines for the implementation of the European Union's Area of Freedom Security and Justice. The Tampere programme contained an agenda (the Tampere milestones) for the development of a Union for Freedom, Security and Justice during the years 1999-2004 and called for a common EU policy and approach to be gradually introduced on issues such as labour, immigration, integration of Third Country Nationals (TNC), external borders controls and asylum. What is more, the formal communitarisation of immigration and asylum policies could be observed in establishing such measures as: European Refugee Fund (Decision 2000/596/EC); rules concerning temporary protection of displaced persons (Council Directive 2001/55/EC); mechanisms for determining the member state responsible for examining an application procedure in one of the member states (Directive 2001/55/EC); criteria and mechanisms for determining the member state responsible for examining an application procedure in one of the member states by a third-country national (Regulation (EC) 343/2003); an action an action programme for administrative co-operation in the fields of external borders, visas, asylum and immigration (Council Decision 2002/463/EC). To conclude, the policy agenda in the field of freedom, security and justice has been ever since structured around adoption of multi-annual programmes set up to be achieved during five-

[6] TATCHER M. – Harris R. (1997): The collected speeches of Margaret Tatcher, p.322
[7] GRABBE H. (2000): The Sharp Edges of Europe. Extanding Schengen Eastwards, p. 24; HUYSMANS, J. (2004): A Foucaultian view on spill-over: Freedom and security in the EU, p. 294-318.
[8] BUZAN B. – WAEVER O. – DE WILDE, J. (1998): Security. A new framework for analysis, p. 18.
[9] BIGO D. (2002): Security and immigration: Toward a critique of the governmentality of unease, p.63-92.

year-periods; as a result, Tampere has been so far followed by the Hague and Stockholm Programmes.

It was expected that the announced in 2004, under the Dutch Presidency, the Hague Programme (2005-2010) would meet the challenges of the aftermatch of the events of 9/11 2001 in the US and 11 March 2004 in Spain. Hence, unlikely the Tampere Programme that emphasized commitment to freedom, human rights and rule of law, the Hague Programme focused on the urgent need to ensure security of the European Union and its Member States. Consequently, among ten priorities of the Hague Programme one should mention the establishment of the European Union Frontex-Agency responsible for management of external borders of the European Union. In this context, another goal of the Hague Programme was development of a visa-information system, common asylum procedure (Regulation (EC) No 767/2008) as well as equipping identity as well as travel documents with biometric identifiers.

Awareness of the EU Member States' leaders and the Commission about the new phase that the EU's AFSJ was going to enter after entry into force of the Treaty of Lisbon and its nexus with the adoption of the political agenda for the period of 2010-2014 led to endorsement by the European Council in December 2009 of the Stockholm Programme (2010-2015) - An Open and Secure Europe serving and protecting the Citizen. Undoubtly, the agenda of the Stockholm Programme was influenced by the goals that had been definied by the French Presidency (July-December 2008) in the European Pact on Migration. In this document immigration is mentioned as one of the key priorities of the French six-month presidency of the Union. Specifically, the Pact pays attention to - on the one hand - Europe's reception capacity in terms of its labour market, housing and health, education and social services and, - on the other - protection of migrants against possible exploitation by criminal networks. This approach to immigration was mirrored in the Stockholm Programme that promoted border controls as means of countering illegal immigration and cross-border crime (The second generation Schengen Information System (SIS II) and the Visa Information System (VIS)), emphasizing at the same time the need to safeguard access to the EU of those in need of the protection (Common Asylum System).

To conclude, although this new political architecture of the European Union provided greater powers for the EU over national border controls, immigration, and asylum policies, and a new role for the European Commission in developing EU legislation, cooperation on migration, borders and asylum has been to date influenced by a strong intergovernmentalism; transfering Member States' own national priorities and policies into EU level proposals and legislations. The above mentioned developments lead us to the current under the Lisbon Treaty (2009) interplay of, on the one hand, community institutions and, on the other hand, member states. In addition, it was the latter that set an ambitious agenda with calls for an EU border police and a "globalapproach to migration" – the former premised on the need to police the Mediterranean to prevent the arrival of irregular migrants and refugees, the latter premised on the externalisation and imposition of EU controls in states of origin and transit. The Regulation on European Border Surveillance System (EUROSUR) adopted by the Council on 22 October 2013 is essentially the product of this twin-track approach. However, apart from these considerations it is essential to emphasize that it is not without consequences that the Lisbon Treaty in its Article 16 provides for comprehensive data protection in all policy areas, regardless of whether it relates to the internal market, law enforcement, or almost any other part of public sector. Not to mention about the separate right to the protection of personal data laid down in the Article 8 of the Charter of Fundamental Rights

that became legally binding on the EU institutions and national governments with the entry into force of the Treaty of Lisbon[10].

3 Migration Control and the use of biometrics

This section describes the most important data basis (including biometrics) within the field of EU border and immigration control (A. F. Aas, 2011 15: 331). The understanding of their initial objectives and technical specification is crucial to ascertain the impact of the large scale data systems on individual rights and freedoms. As a result, the following large scale data bases are described in this section: a) Schengen Information System (SIS (1995), SIS1+ (2001), SISone4all (2007)/SIS II (2013)); b) Eurodac (2000); c) Visa Information System (VIS) (2008), (d) Automatic Border Crossings (ABC); e) EU-LISA - the European Agency for the operational management of large-scale IT systems in the area of freedom, security and justice (Regulation (EU) No 1077/2011); f) Smart border package: A Registered Traveller Programme (RTP); g) An Entry/Exit System (EES) (2013);h) European Border Surveillance System (EUROSUR) became operational on the 2 December 2013.

a) Schengen Information System (SIS) was the first information system that was established in the European Union for the purpose of borders control; it was made operable for the purpose of registering persons and goods that should be refused entry into Schengen area without internal borders or that are searched for by one of the Schengen Member States, with the exception of the United Kingdom and Ireland, Bulgaria and Romania, but including Iceland, Norway and Switzerland. The SIS is the largest operational database related to police, judicial cooperation and external border control in Europe. Participating states provide entries and alerts on wanted and missing persons, lost and stolen property and entry bans. All third country nationals entering the EU, whether under visa obligation or not, are checked systematically in the SIS. Furthermore, according to article 94 (3) of Agreement Implementing the Schengen Convention (CISA) the information on persons stored in the Schengen Information System data base shall be no more than: surname and forenames, any aliases possibly entered separately; any specific objective physical characteristics not subject to change; first letter of second forename; date and place of birth; sex; nationality; whether the persons concerned are armed; whether the persons concerned are violent; reason for the alert; action to be taken. However, apart from its usefulness at that stage, SIS together with rapid development of the information technology was gradually giving impetus to the digitalization of the EU external borders control, that has found its expression in the second version of the Schengen Information System (SIS I) - SIS II which entered into operation on 9th April 2013. SIS II, while compared with the previous one, has the ability to store new types of data, including biometric identifiers, and further integrate with new member states of the Union. In this context, it is worth to mention that biometrics refers to technologies that measure and analyze human body characteristics, such as DNA, fingerprints, eye retinas and irises, voice patterns, facial patterns and hand measurements, for authentication purposes. Hence, biometric identifiers are the distinctive, measurable characteristics used to label and describe individuals (Jain, Hong, Pankanti, 2000). This technology is, by means of the SIS II, at the disposal of a greater number of institutions (for example, by legal authorities, Europol and the security services) (E. Brouwer, 2008). Specifically, new functionalities of the SIS II system consist of: a) enhanced alerts on persons and objects; b) new categories of alerts: stolen aircrafts, boats, industrial equipment, securities, etc.; c) direct queries in the central system; d) linking of alerts on persons, objects & vehicles; e) European Arrest Warrant attached directly to alert for persons wanted for arrest for surrender or extradition; f) Information on misused identity preventing the misidentification.

[10] GUTWIRTH S. – LEENES R. – DE HERT P. (2015), Reforming European Data Protection Law, p. 1-14.

As far as the access to the SIS II data base is concerned, it depends on the nature of the alert (criminal/non-criminal). Furthermore, Article 27 Reg. 1987/2006 grants access to the authorities responsible for identification of Third Country Nationals (TCN) for the purpose of: a) Border controls; b) Other Police and Custom checks. However, the right to access data entered in SIS II and the right to search such data directly may also be exercised by national judicial authorities, including those responsible for the initiation of public prosecutions in criminal proceedings and for judicial inquiries prior to charge, in the performance of their tasks, as provided for in national legislation, and by their coordinating authorities. In addition, the Counter-terrorism legislation (2004) provided for access for Europol and Eurojust, National judicial authorities, Visa and immigration authorities to information on stolen identity documents.

b) Eurodac database (Council Regulation No 2725/2000 of 11 December 2000) allows Member States to determine whether a TCN has previously claimed asylum in another Member State or has entered Schengen irregularly through another Member State. This database is a tool for facilitating the application of the Dublin Regulation on asylum matters, which registers and compares fingerprints of asylum seekers. Member states have agreed to collect fingerprints of each third-country national above 14 years of age who applies for asylum in their territory or who is apprehended when irregularly crossing their external border. Where hits reveal that an asylum seeker has already applied for asylum or that she/he entered the territory irregularly in another member state, the individual can, in accordance with the Dublin Regulation, be transferred to the state in question (see, for example, COM 2007 299 final). Member states can also fingerprint aliens found illegally staying in their territory in order to check whether they have applied for asylum. An Automated Fingerprint Identification System (AFIS) receives data and transmits positive and negative replies to the National Access Points (NAPs). In case of a hit, an additional exchange of data takes place through the DubliNet system. The Members States concerned can then exchange further personal data different from the Eurodac data: name, date of birth, nationality and photo, particulars of family members and in certain cases addresses. It is also crucial to note that the revised EURODAC Regulation (COM(2012) 254 final) will furthermore allow law enforcement access to the EU database of the fingerprints of asylum seekers under strictly limited circumstances in order to prevent, detect or investigate the most serious crimes, such as murder, and terrorism. To summarize, the EURODAC stored data can be divided in three categories: 1) Applicants for asylum of at least 14 years of age; 2) Aliens apprehended in connection with the irregular crossing of an external border; 3) Aliens found illegally present in a Member State EURODAC data base.

c) Visa Information System (VIS): The legal basis for the VIS was established by a European Council decision in 2004 (2004/512/EC). Its main purpose is, on entry, to verify the authenticity of the visa and the identity of its holder. VIS is a Schengen instrument and is based on a centralized architecture. It consists of a central information system, the 'Central Visa Information System' (CS-VIS), and 'National Interfaces' (NI-VIS) in each member state that connect to the relevant central national authorities of the respective member states, and of a communication infrastructure between the Central Visa Information System and the National Interfaces. In addition to personal information on third country visa holders, VIS also collects biometric data – facial image and 10 fingerprints – and is estimated to become the world's largest biometric database, potentially holding 70 million records.

(d) Automatic Border Crossings (ABC): The purpose of the system is to minimize border checks for EU citizens. The idea, proposed in the EU Commission's Border Package (COM 2008 69), is connected to the introduction of European biometric passports, which are already being issued by EU member states and should be possessed by all EU citizens by 2019. The system is expected to work on a 'no enrollment' principle and will contain two

biometric identifiers – face and, with the second generation, also fingerprints – which the system can read and check against EU and national databases at automated border gates.

(e) Registered Travelers System: The Registered Travelers System was proposed in the same Border Package (COM 2008 69) as the Automated Border Crossings. The automated gates, mentioned above, are also expected to be used by certain groups of pre-enrolled, 'low risk', third country nationals, who have been granted registered traveler status, despite the fact that they may be subject to visa requirements. Individuals could be granted registered traveler status after appropriate screening on the basis of common vetting criteria. To become a low-risk traveler, the third country national would need to have previously traveled to the EU and stayed for a while, which would give them a reliable travel history. Other criteria would include proof of sufficient means of subsistence, absence of threat to public order, and holding a biometric passport (COM 2008 69).

(f) Entry/Exits System: Part of the same Border Package (COM 2008 69) as the two systems above, the Entry/Exit System envisions registering the entry and exit of third country nationals (with or without visa) in order to avoid overstayers. An entry/exit system would apply to third country nationals admitted for a short stay (up to three months), covering both those that are subject to the visa requirement and those that are not. The system would record information on the time and place of entry, biometric identifiers (face, fingerprints), the length of authorized stay, and automatically transmit alerts directly to the authorities, should a person be identified as an 'overstayer'. An alert available to national authorities could be issued once an individual's valid stay in the EU has expired, and no exit data had been captured.

g) EU-lisa -the European Agency for the operational management of large-scale IT systems in the area of freedom, security and justice was established by Regulation (EU) No 1077/2011 of the European Parliament and of the Council of 25 October 2011 (OJ L 286, 01.11.2011, p.1) which entered into force on 21 November 2011. The Regulation provided that the Agency will take up its main responsibilities from 1 December 2012. Bearing in mind the strategic goal of guaranting interoperability between the already established EU data systems within the field of EU border and immigration control, the main challenge for the Agency will be to leverage the complexity and capabilities of the second generation Schengen Information System (SIS II), the Visa Information System (VIS) and EURODAC under management. It is worth to mention in this context that eu-LISA is mandated to ensure that is applies the highest levels of information security and data protection to the information entrusted to it, ensuring that personal information is treated fairly, lawfully and correctly, in full compliance with the relevant data protection principles and legislation in force.

h) European Border Surveillance System (Eurosur): EUROSUR aims to provide a common technical framework for the external border surveillance on the southern Mediterranean and eastern borders of the EU. It seeks to integrate the numerous national surveillance systems and to use the collected information in a more coherent manner, and share more expensive surveillance tools such as satellites and unmanned aerial vehicles (UAVs) (COM 2008 68 final). It is designed as a decentralized system of existing systems, which will be established gradually in three phases (SEC 2009 1265 final).

To conclude this discriptive part, there is no doubt that the increasing number of information systems that have been or are being established to control migration flow reveals the ambition to to set up one integrated Union information system[11]. However, due to technical obstacles the above mentioned ambitions have to limited to the second best solution; namely, realising synergy by promoting interoperability between the current and future information system. In addition, this idea has already found its expression in the decision to

[11] BIGO D. – CARRERA S. – GONZALEZ G. – FUSTER E. – GUILD P. – DE HERT P. – JEANDESBOZ J. – PAPAKONSTANTINOU V. (2011):European Paliament Study, p.122-124.

establish EU-lisa, the agency whose main activity focuses on the management of the second generation Schengen Information Systems (SIS II), the Visa Information System (VIS) and EURODAC). The argument for harmonizing and integrating the information systems is economic in nature; the synergy and interoperability between the systems promises less costs, increased efficiacy, and increased effectiveness. On the other hand, Europe's effort to make the migration flow visible for the purpose of tracing illegal immigrants has been disputed by many pointing at risks of fundamental rights infridgements. Cyber-fortress Europe by means of advanced technology not only does not stop illegal immigrants, but indirectly leaves them no other choice than pursuing even more dangerous routes, causing fatalities among immigrants[12.]

4 Possible risks of fundamental rights infridgements posed by the digitalization of the EU immigration and asylum policy

Baring in mind the legislative proposals concerning the EU data protection reform, over the past few years, technology has been embraced without much debate as a core component for the EU's Area of Freedom Security and Justice (AFSJ) policies. This is explicitly evidenced in the June 2008 report from the Future Group on European home affairs, which considered that "[d]atabases and new technologies would play a central role in further developing Home Affairs policies [...] Even if technology can never completely replace the human factor, technological progress can provide the necessary means to optimise mobility, security and privacy simultaneously"[13]. In this context, it is worth to mention that another EU institution, namely the European Parliament (EP) focused in its study on data protection challenges posed by the increased processing (ongoing or envisaged) of personal data for law-enforcement purposes. Among these were mentioned: 1) the tendency to generalise of data processing meaning the shift towards dataveillance, pro-activity and profiling; 2) putting limitation purpose refering to the „life od data" in EU data-systems- the key principle of data protection at risk by means of the proliferation of data-systems and, as a result, tendency to consider technology as one-size-fits-all solution.[14] The latter was also shared by the European Data Protection Supervisor (EDPS) who emphasized that „[far] reaching proposals regarding large-scale IT systems has been 'programme-driven' rather than 'evidence-driven'"[15]; in other words, the main stimulus originated from some Member States, the European Commission as well as private sector, rather then was caused by a demonstrated need. It is worth to underline that already in 2006 the EDPS had regretted that the European Commission's proposal for a regulation on SIS II had not been accompanied by an impact assessment study, on the argument that the first version of SIS was already in place. Furthermore, enormous pace at which large-scale IT systems proposals are tabled makes it extremely difficult for stakeholders (European and national Parliaments, DPA's including EDPS as well as civil society) to have a full overview. What is more, the notion that all these initiatives occur without the clear policy direction was shared by the Conference of European DPAs, which called upon the European institutions and the Member States to "first evaluate whether already existing legal measures are implemented and executed in an effective way",

[12] BESTERS M. – Brom F.W.A. (2010): Greedy Information Technology: the digitalization of the European migration policy, p. 12-17.
[13] REPORT OF THE HIGH LEVEL ADVISORY GROUP ON FUTURE OF EUROPEAN HOME AFFAIRS POLICY: (2008), p.11.
[14] BIGO D. – CARRERA S. – GONZALEZ G. – FUSTER G. – GUILD E. – DE HERT P. – JEANDESBOZ J. – PAPAKONSTANTINOU V. (2011): Towards a New EU Legal Framework for Data Protection and Privacy Challenges, Principles and the Role of the European Parliament, p. 40-48.
[15] HUSTINX P. (2008): Round Table: "Liberty and Security in Integrated Management of EU Borders", p. 1-5.

establishing the principle that a "new proposal should be put forward only when clear evidence is available to support new actions" (2006/C 91/11).

The impact of such practices on fundamental freedoms should not be underestimated. Especially that the smart borders initiative is likely to entail the creation of at least one centralised EU database containing biometric data, to which a currently unknown number of actors could have access; Eurosur, on the other hand, is said not to gather large amounts of personal or biometric data or include a central database [16]. It focuses, according to the language of the European Commission, on the surveillance of specific geographical areas (borders) and specific activities (illegal border crossings). Furthermore, according to the Commission, „the situational pictures will as a general rule not involve personal data but rather the exchange of information on incidents and depersonalised objects, such as the detection and tracking of vessels". However, bearing in mind the existence of Eurosur in the broader Common Information Sharing Environment which has an enormous potential for sharing of personal data with third states and agencies, this database should be the cause of concern in the future in terms of fundmental rights violations (privacy rights). Not to mention, that smart border initiative as well as Eurosur can also have an indirect negative impact on the right to asylum. The fundamental rights risks connected with the digitalization of the European Migration and Refugee Policy will be analysed here on the basis of a few judgements of the Court of Justice of the European Union as well MS judicial bodies that refer to the systematic collection and large-scale storage of data, including biometrics.

In the case Sharifi and Others v. Italy and Greece (application no. 16643/09) the European Court of Human Rights (ECHR) shared its concerns with regards to the automatic return of persons, implemented by the Italian border authorities by the means of the EURODAC - the instrument of the Dublin system which serves to determine which European Union Member State is responsible for examining an asylum application lodged in one of the Member States by a third-country national, who were handed over to ferry captains with the aim to remove those persons back to Greece; depriving them in this way of any procedural and substantive rights. To conclude, the ECHR underlined that no form collective and indiscriminate returns could be justified by reference to that system (Dublin-EURODAC). What is more, it was, according to the Court, the responsibility for the State carrying out the return to ensure that the destination country offered sufficient guarantees in the application of its asylum policy to prevent the person concerned being removed to the country where she/he may face persecution (‚non-refoulement' Geneva Convention 1951).

In the case C-503/03 the ECJ examined if the refusal of entry of two Algerian nationals married to Spanish nationals issued by the Spanish authorities on the grounds that both were already subject of such an alert which had been introduced into the Schengen Information System (SIS) by Germany. In doing so the court reasoned that: 1) the Schengen Agreement (OJ L 239, 22 September 2000) providing for the gradual abolition of controls at common borders is accompanied by a „CISA" - Convention implementing the Schengen Agreement that enabled the signatory States to abolish checks at internal borders and as a result establish a single external border. 2) Consequently, the Schengen Information System (SIS) was set up so that national authorities can exchange data concerning the identity of individuals and descriptions of objects sought. 3) As a result, article 96 CISA provides that individuals may be entered into SIS data base by a Member State if the state decides according to its national criteria that an individual may likely pose a threat to public security and safety. However, one has to bare in mind that different member states have different conceptions of what constitutes risk. As a result, in line with the principle of a mutuall

[16] TZANOU M. (2010): The EU as an emerging 'Surveillance Society': The function creep case study and challenges to privacy and data protection, p. 407-427; see also: AAS, K. (2011): 'Crimmigrant' bodies and bona fide travelers: Surveillance, citizenship and global governance', p. 331-346.

recognition somebody may be excluded by all states, even where she or he satisfies the exclusion criteria of only one. Once an alert against a person has been issued in the SIS, entry is refused automatically. Refusal is automatic whether or not the alien is the spouse of a national of a Member State. But a third-country national who is a member of the family of a Community citizen is covered by Community law on freedom of movement. Admittedly, the right to enter and stay in the territory of another Member State is not unconditional, as a prohibition thereof is possible on grounds of public policy or public security. But, the court noted, the public policy exception is a derogation from the fundamental principle of freedom of movement for persons which must be interpreted strictly. In particular, its scope cannot be determined unilaterally by the Member States. It is thus clear according to the Court of the European Union that the concept of public policy for the purposes of freedom of movement of persons does not correspond to that in Article 96 of the CISA, under which an alert in the SIS for the purposes of refusing entry may be issued irrespective of any specific assessment of the threat represented by the person concerned. In this particular case C-503/03 Spanish authorities had not analysed the situation to ascertain whether the two Algerian nationals married to Spanish nationals who were subjected to SIS alerts oryginally introduced by the German authorities, constituted a genuine, present and sufficiently serious threat. Hence, the Court held that the Spanish responsible bodies had failed to fulfil its obligations especially that the Schengen States have facilities for rapidly verifying whether the threat to public policy meets these conditions: the network of Sirene Bureaux was established to conduct such verifications, and a response by the national authorities consulted must be given within twelve hours (C-503/03 Commission v Spain, judgment of 31.1.2006).

In the case C-84/12 Koushkaki - an Iranian national whose Schengen visa application to Germany was refused due to significant doubt as to his intention to return to Iran before the expiry of the visa, the CJEU in his preliminary ruling that had been requested by the Administrative Court in Berlin concluded that the Member State cannot refuse to issue the applicant a Schengen visa unless one of the grounds for refusal of a visa listed in the Visa Code (article 32) (FRA 2013:74). Refusal on other grounds based on national legislation is not allowed. The authorities have wide discretion in the examination of that application within the provision of the Visa Code, with a view to ascertaining if one of those grounds for refusal can be applied to the applicant. When deciding on the application, the authorities must be satisfied that there is no reasonable doubt that the applicant intends to leave the territory of the Member States before the visa expires. This must be determined in the light of the general situation in the applicant's country of residence and of the applicant's individual characteristics.

In the case C-524/06 of Mr Huber, an Austrian national, who moved to Germany in 1996 in order to carry on business there as a self-employed insurance agent, who claimed that he had been discriminated against because the personal data concerning him were stored in the centralised register that contained certain personal data relating to foreign nationals who were resident in Germany for a period of more than three months; while, this kind of database did not existed for German nationals. What is more, the register was used for statistical purposes. However, access to it was open for the security and police services as well as judicial authorities in exercising their powers in relation to the prosecution and investigation of criminal activities which threaten public security. As a result, Mr Huber requested that those data be deleted. While looking at this case the Court of Justice of the European Union ruled that: in the first place, the above mentioned register complies with EU data protection law concerning processing of personal data as long as it contains only data which are necessary for the application by those authorities of that legislation and if its centralised nature enables that legislation to be more effectively applied as regards the right of residence of Union citizens who are not nationals of that State. Secondly, as regards the storage and

processing of those data for statistical purposes, the Court observes that Community law does not exclude the power of Member States to adopt measures enabling the national authorities to have an exact knowledge of population movements affecting their territory. Those statistics presuppose that certain information will be collected by those States. However, the exercise of that power does not, of itself, mean that the collection and storage of individualised personal information of the kind undertaken in the register at issue is, of itself, necessary. Consequently, the Court decided that such processing of personal data does not satisfy the requirement of necessity laid down by the directive. Thirdly, the court held that while the objective of the register involves the prosecution of crimes and offences committed irrespective of the nationality of their perpetrators and at the same time the register at issue did not contained personal data relating to nationals of the Member State concerned; use of these data for the purposes of fighting crime was contrary to the principle of non-discrimination and hence contrary to Community law (Huber: Case C-524/06).

In the context of this case it is worth to mention that in the Marper Case The European Court of Human Rights investigated whether the storage by the National DNA Database of cellular samples, fingerprints and DNA profiles to be used by the UK Police for criminal investigations, was lawful? In its conclusion the Court emphasized that „ (…) blanket and indiscriminate nature of the powers of retention of the fingerprints, cellular samples and DNA profiles of persons suspected but not convicted of offences, fails to strike a fair balance between the competing public and private interests and that the respondent State has overstepped any acceptable margin of appreciation in this regard. Hence, the retention at issue constitutes disproportionate interference with the applicants' right to respect for private life and cannot be regarded as necessary in a democratic society" (case of S. and Marper v. the United Kingdom, 30562/04;30566/04). In addition, it is worth to mention that in the latest judgement (8 April 2014) the Court of Justice of the European Union declared the data retention directive to be invalid by stating that this directive entailed a wide-ranging and particularly serious interference with the fundamental rights to respect for private life and to the protection of personal data. To sustain its judgement the CJEU reasoned that the directive: 1) covers, in a generalised manner, all individuals, all means of electronic communication and all traffic data without any differentiation, limitation or exception being made in the light of the objective of fighting against serious crime; 2) fails to lay down any objective criterion which would ensure that the competent national authorities have access to the data and can use them only for the purposes of prevention, detection or criminal prosecutions concerning offences; 3) does not make the access to the data dependent on the prior review by a court or by an independent administrative body; 4) imposes a period of data retention of at least six months, without making any distinction between the categories of data on the basis of the persons concerned or the possible usefulness of the data in relation to the objective pursued (C-293/12 and C-594/12).

5 Final Remarks

To conclude, this article described the evolution of the European Union approach to the management of immigration and asylum that has been to the large extent stimulated by the technological achievements such as biometrics and the exchange of information between national and EU authorities via large scale data bases such as: Schengen Information System, Visa Information System, Eurodac, EU-lisa, Eurosur, Entry-Exit System, Registered Traveler Programme. However, the aim of the author was to emphasize that the digitalization of the EU immigration and asylum policy understood as a proliferation of the above mentioned data bases, poses risks of fundamental rights infridgements, especially when law enforcement autorities have uncontrolled access to such data bases.

To summarize, it is to be expected that in the future one may observe such data protection challenges posed by the increased (ongoing or envisged) processing of personal data as: a) generalisation of data processing in law enforcement; shift towards dataveillance, pro-activity and profiling; b) increasing processing of personal data versus the limitation principle (as much of data as is needed); c) networked convergence, which is pursued through the promotion of the principle of availability, of interoperability and the fostering of common infrastructure is however not a guarantee that privacy and data-protection will be upheld.

References

AAS F., 2011 15: 331 Aas, K., 'Crimmigrant' bodies and bona fide travelers: Surveillance, citizenship and global governance'. In: „*Theoretical Criminology*"3 (15) (2011), p. 331-346.

BALIBAR, E. (2002*), Politics and the Other Scene* , London: Verso.

BESTERS, M.–F.W.A. BROM (2010): Greedy Information Technology: the digitalization of the European migration policy. In: „*European Journal of Migration and Law*" 12 (2010).

BIGO D.–Carrera S.–GONZALEZ G.– FUSTER G.–GUILD E.–DEeHERT P.–JEANDESBOZ J.–PAPAKONSTANTINOU V. (2011): *Towards a New EU Legal Framework for Data Protection and Privacy Challenges, Principles and the Role of the European Parliament*, Paliament Study.

BIGO D. (2002): Security and immigration: Toward a critique of the governmentality of unease. „Alternatives" 27/2002 (Special Issue).

BROUWER E. (2008): The other site of the Moon: the Schengen Information System nad Human rights; A task for national courts. In:„*CEPS Working Document No 288*", Center for European Policy Studies, Brussels.

BUZAN B.–WAEWER O.–DE WILDE J. (1998):*Security. A new framework for analysis. Boulder*. CO; London: Lynne Rienner.

GUILD E. (2001): *Moving the Borders of Europe*. inaugural lecture delivered at the official ceremony of the assumption of the professorship of the CPO Wisselleerstoel at the University of Nijmegen 2001.

GUTWIRTH S.–LEENES R.–DE HERT P. (2015): *Reforming European Data Protection Law*. Dordrecht 2015.

1HUYSMANS J. (2006): *The Politics of Insecurity. Fear, Migration and asylum in the EU*. Rotledge London New York 2006, pp. 82-84.

KESBY A. (2007): The Shifting and Multiple Border and International Law.In: „*Journal of Legal Studies*", Vol. 27, Issue 1, 2007,pp. 101-119.

TZANOU M. (2010): The EU as an emerging 'Surveillance Society': The function creep case study and challenges to privacy and data protection, In: „*Vienna Journal on International Constitutional Law*", 4 (3) 2010, pp. 407-427, ISSN 1995-5855

HAYES B.– VERMEULEN M. (2012): ‘Borderline: The EU's New Border Surveillance Initiatives, Assessing the Costs and Fundamental Rights Implications of EUROSUR and the "Smart Borders" Proposals’. In: *Study commissioned by the Heinrich Böll Foundation*, June 2012, pp. 12-34.

HUSTINX P. (2008): Round Table: “*Liberty and Security in Integrated Management of EU Borders*”, Brussels, 30 June 2008.

REPORT OF THE INFORMAL HIGH LEVEL GROUP ON THE FUTURE OF EUROPEAN HOME AFFAIRS POLICY (2008): „*The Future Group*“ LIBE Committee, European Parliament, 2008.

VAN DER PLOEG I. (2002): Normative Issues in the Socio-technical Coding of the Body In: LYON D. (2002): *Surveillance as Social Sorting: Privacy, Risk, and Automated Discrimination*, New York: Routledge 2002, pp. 57-73.

CIELE A ZÁMERY NÁSTROJOV PRIEMYSELNEJ POLITIKY EURÓPSKEJ ÚNIE V RÁMCI ROZVOJA REGIÓNOV

Marcel Kordoš

Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov, Trenčianska univerzita A. Dubčeka v Trenčíne, Študentská 2, 911 50 Trenčín, Slovenská republika, e-mail: marcel.kordos@tnuni.sk

Priemysel výrazne prispieva k dynamickému rozvoju európskej prosperity. Práve preto je priemyselná politika oblasťou hospodárstva od ktorého sa odvíja rozvoj jednotlivých členských štátov Európskej únie. Európska únia sa v oblasti priemyslu zameriava najmä na podporu konkurencieschopnosti celkového európskeho priemyslu. Najväčšie výdavky v oblasti priemyslu smerujú najmä do vedy a technologického výskumu, ktoré následne zvyšujú celkovú technologickú spoluprácu s podnikmi a vedú k zvyšovaniu inovácií priemyslu. Európska komisia navrhuje nový prístup k priemyselnej politike, ktorý by podporil dynamický rast hospodárstva Európskej únie. Rast priemyslu by prospelo konkurencieschopnosti celej Európskej únie, zvýšila by sa tvorba pracovných miest. Nový prístup priemyselnej politiky sa zameriava najmä na opatrenia výrobných nákladov, ceny, konkurencieschopnosť priemyslu a uplatnenie inovácií, ako normalizačné a inovačné opatrenia.[1]
Kľúčové slová: Priemyselná politika EÚ, svetová ekonomika, konkurencieschopnosť európskeho priemyslu, technologická spolupráca, inovačné opatrenia, technologický výskum

Industry contributes significantly to the dynamic development of European prosperity. Thus the industrial policy is the area of economy which determines the development of the European Union Member States. In the field of industry European Union focuses on supporting the overall competitiveness of European industry. The biggest expenditures in the sector are intended mainly for scientific and technological research, which in turn increases the overall technological cooperation with businesses and lead to increased amount of innovation in industry. The European Commission proposes a new approach to industrial policy, supporting the dynamic growth of the economy of the European Union. The growth of the industry would benefit the competitiveness of the entire European Union, would increase the job creation. New approach of industrial policy focuses mainly on measures of production costs, prices, industrial competitiveness and the application of innovationas standardization and innovative measures.
Key words: EU industrial policy, global economy, competitiveness of European industry, technological cooperation, innovative measures, technological research
JEL: F63, F68, L22

[1] Príspevok je spracovaný ako jeden z výstupov riešenia projektu VEGA reg. č.: 1/0613/14: „Zmeny v hospodárskej štruktúre regiónov Slovenska a ich dopad na ekonomický a sociálny rozvoj“ a vedeckej grantovej úlohy FSEV TnUAD: IG č. 2/2015 „Význam klastrovej politiky EU v priemyselnej a konkurenčnej politike EU v rámci Stratégie 2020“ .

1 Úvod

Významnú úlohu v celkovom systéme hospodárstiev členských krajín má priemysel, ktorý zahŕňa dominantných zamestnávateľov. Priemysel výrazne prispieva k dynamickému rozvoju európskej prosperity. Práve preto je priemyselná politika oblasťou hospodárstva od ktorého sa odvíja rozvoj jednotlivých členských štátov Európskej únie. Koncepčno-teoretické základy priemyselnej politiky, jej obsah a forma sa vyznačujú variabilitou prejavov. Ukázalo sa, že priemyselná politika v priebehu historického vývinu má opodstatnený pozitívny aj negatívny vplyv na ekonomický rozvoj.

Za priemyselnú politiku môžeme považovať všetky kroky vlády, ktoré sa zaoberajú zmenami v priemysle. Pomocou rôznych stimulov následne ovplyvňujú produkciu určitých druhov priemyselných výrobkov, ovplyvňujú produkciu priemyselných odvetví.[2] V zjednodušenej forme predstavuje priemyselná politika súbor aktivít a úkonov, ktoré majú vplyv na spracovateľský sektor a sektor služieb. Priemyselná politika zahŕňa aj súbor vládnych orgánov, ktoré riadia proces štrukturálnej adaptácie, ktorej cieľom je dosiahnuť výhody vybranej ekonomiky na svetovom trhu.[3]

Z pohľadu Európskej únie v oblasti priemyselnej politiky preberá úlohy štátu na seba Európska komisia, kde na rozdiel od iných hospodárskych oblastí nie je priemysel regulovaný na úrovni únie. Európska únia sa v oblasti priemyslu zameriava najmä na podporu konkurencieschopnosti celkového európskeho priemyslu. Najväčšie výdavky v oblasti priemyslu smerujú najmä do vedy a technologického výskumu, ktoré následne zvyšujú celkovú technologickú spoluprácu s podnikmi a vedú k zvyšovaniu inovácií priemyslu. Na základe analýzy základných princípov a cieľov priemyselnej politiky EÚ, ako cieľ príspevku je stanovené určiť ako mierou sa koncepcia priemyselnej politiky EÚ podieľa na rozvoji európskych regiónov najmä v rámci znižovania ich rozdielov, v kontexte zvyšovania konkurencieschopnosti jednotlivých štátov EÚ ako aj subjektu ekonomiky EÚ v rámci systému svetovej ekonomiky. Zároveň príspevok poskytuje komplexný, ucelený a systematický prehľad základných princípov a cieľov vytvárajúcich základnú kostru priemyselnej politiky EÚ a podstatu mechanizmu jej fungovania.

2 Vývoj a inštitucionálna charakteristika priemyselnej politiky Európskej únie

Výrazné zmeny európskej priemyselnej politiky sú späté s rokom 1951. Práve v tomto období v Paríži vzniklo združenie pre uhlie a oceľ (EZVO). Ďalším významným medzníkom bol rok 1958, kedy bolo založené Európske hospodárske členstvo. V tomto období si členské štáty realizovali voľnú priemyselnú politiku.

Sedemdesiate roky dvadsiateho storočia poznamenali ropné šoky, čo viedlo k problémom v európskom ale aj svetovom priemysle. Európske hospodárske spoločenstvo v snahe minimalizovať škody spôsobené krízou, muselo priamo zasiahnuť do oblasti priemyselnej politiky. Toto aktívne zasahovanie spoločenstva, preto považujeme za vznik európskej priemyselnej politiky.[4]

V osemdesiatich rokoch minulého storočia Európska komisia realizovala viacero významných zmien v oblasti európskeho priemyslu so zameraním na uzdravenie priemyselného odvetvia v členských štátoch spoločenstva.[5] Okrem aktívnych opatrení Európskej komisie boli prijaté základné právne normy, ktoré boli potrebné k zriadeniu jednotného trhu spoločenstva. Najvýznamnejším znakom bol slobodný a jednotný trh a

[2] SIPKO, S. (2004): Priemyselná politika, s. 38.
[3] ŠIKULA, M. (2003): Determinanty formovania priemyselnej politiky v podmienkach globalizácie a integrácie, s. 22.
[4] FIALA, P. – PITROVÁ, M. (2009): Evropská unie, s. 54.
[5] LIPKOVÁ, Ľ. (2011): Európska únia, s. 142.

hospodárska súťaž.[6] V roku 1990 Európska komisia prijala základné zásady európskej priemyselnej politiky, ktoré sa týkali otvoreného podnikateľského prostredia s vysokou mierou hospodárskej súťaže. Tieto zmeny viedli k zlepšeniu hospodárskeho prostredia a zvýšeniu efektivity podnikateľských subjektov.

Priemyselná politika môže byťrozdenlená na širšiu a užšiu. V širšom ponímaní patria do priemyselnej politiky všeobecné opatrenia, ktorých úlohou je rozšíriť rozvoj vnútorného trhu. Sociálna, regionálna a súťažná politika je taktiež súčasťou širšieho zmyslu priemyselnej politiky. V užšom vnímaní sa zameriava na jednotlivé priemyselné oblasti a snaží sa hľadať zdroje práve pre tieto oblasti.[7]

V súčasnej dekáde Rada pre konkurencieschopnosť sa orientuje na malé a stredné podniky, zdôrazňuje podstatu prístupu k finančným prostriedkom, ktoré sú kľúčovým faktorom v modernizácií priemyselnej základne Európskej únie. Dôraz kladie taktiež na zavádzanie nových technológii a na vytváranie pracovných miest. Východiskom v problematike vidí Európska únia vo využití pákového efektu a v pritiahnutí väčšieho objemu súkromného kapitálu do priemyselných investícií. Rada pre konkurencieschopnosť vyzvala na rozvoj integrovanejších, sotisfikovanejších a účinnejších trhov, lepších podmienok pre prístup k financovaniu malých, stredných podnikov a regionálny inovačných sietí, ako aj na vypracovanie vhodných podporných nástrojov na vnútroštátnej a európskej úrovni (napr. nástrojov rizikového kapitálu a záruk, či fondov rizikového kapitálu prostredníctvom financovania z EIB/EIF).[8]

Európsky parlament ako jedna z funkčných inštitúcií Európskej únie tiež uvítal nový prístup k udržateľnej priemyselnej politike. V uznesení Európskeho parlamentu sa uvádza, že Komisia stratégiou Európa 2020 a oznámení o integrovanej priemyselnej politike Európskej únie, konečne uznala význam výrobnej základne pre trvalo udržateľný rozvoj Európy a rast zamestnanosti a odhodlala sa prijať integrovanú priemyselnú politiku postavenú na pilieroch sociálneho trhového hospodárstva. Európsky parlament dodržiava johannesburskú zmluvu z roku 2002, ktorá sa zakladá na troch pilieroch: hospodárskom, environmentálnom a sociálnom[9]. V záujme čo najväčšej konkurencieschopnosti hospodárstva sa musí priemyselná politika opierať o vyváženú zmes týchto faktorov. Európsky parlament dal podnety do budúcnosti v oblasti ekologicky efektívneho a environmentálne orientovaného priemyslu. Cieľom by mala byť obnova výrobných kapacít na celom území Európskej únie a vytvoriť vysoko kvalifikované a dobre platené pracovné miesta v rámci Európskej únie.[10]

V oblasti priemyselnej politiky sa taktiež angažuje Európsky hospodársky a sociálny výbor (EHSV). Podľa EHSV po procese liberalizácie a privatizácie naďalej prevažujú najrôznejšie národné koncepcie priemyselnej politiky. EHSV má pozitívny prístup k podpore historického prístupu a väčšieho prepojenia politiky Európskej únie a podporuje taktiež lepšiu koordináciu priemyslu medzi Európskou úniou a členskými štátmi. Veľmi dôležité je zintenzívnenie vertikálneho a horizontálneho prepojenia v celej Európe, aby bolo možné udržať krok s ostatnými kontinentmi a svetovými trhmi.

Výbor regiónov poukazuje na potrebu dodať Európe dôrazný impulz, ktorý je nevyhnutý k získaniu spätnej pozície Európskej únie, pričom vyspelý priemysel musí zohrávať hlavnú úlohu ako hnaciu silu rastu.[11] Výbor regiónu pozitívne komentuje ochotu komisie zvýšiť previazanosť a súlad medzi ambíciami v oblasti životného prostredia a cieľmi

[6] CIHELKOVÁ, E. et al. (2003): Vnější ekonomické vztahyEvropskéUnie, s. 224.
[7] HITIRIS, T. (2003): EuropeanUnionEconomics, s. 259.
[8] NEMCOVÁ, E. (2003): Premeny priemyselnej politiky v procese európskej integrácie a štrukturálne fondy, s. 38.
[9] HARAKALOVA, L. (2014): Institutionalizationofforeignpolicyofeuropeanunion, s. 238.
[10] LARRY, N. (2007): TheEconomicsofEurope and theEuropeanUnion, s. 179.
[11] HARAKALOVA, L. (2014): New Form of the Common Agricultural Policy of the European Union After 2014, s. 215.

priemyselnej politiky, zamerať sa na pokrok smerom k prechodu na efektívnejšie používanie zdrojov v celom priemysle. Neustále zdražovanie a nedostatok strategických zdrojov energie a surovín nútia priemysel, aby efektívnejšie využívali tieto zdroje, čo podnecuje nižšiu spotrebu, recykláciu a v neposlednej rade používanie alternatívnych zdrojov energie.

AntonioTajani (komisár pre priemysel a podnikanie) na konferencií v rámci osláv prvého výročia prijatia iniciatívy priemyselnej politiky vo veku globalizácie, opísal jednotný trh, ktorý používa spoločnú menu a pomáha nám zvládnuť problémy spojené s veľkou hospodárskou krízou. K dosiahnutia spoločných cieľov je potrebné potlačiť nezodpovednú a sebeckú politiku niektorých individuálnych štátov a to nielen v ekonomickej rovine, ale aj v politickom smere. Tajaniho cieľom je riadenie a urýchlenie prechodu k tretej priemyselnej revolúcií pod vedením Európy.[12]

3 Nástroje a zámery Priemyselnej politiky EÚ

Priemyselná politika ako na úrovni štátu, tak aj na úrovni Európskej únie má viacero cieľov. Vďaka úpravám v priemyselnej politike sa dokáže priemysel rýchlejšie prispôsobovať štrukturálnym zmenám. Ďalej podporuje inováciu, rozvoj a vzájomné väzby medzi podnikmi. V neposlednej rade umožňuje dlhodobý výskum a technický rozvoj v jednotlivých priemyselných odvetviach[13].

Priemyselná politika sa zaoberá efektívnosťou, ekonomickým rastom a štrukturálnymi zmenami, ktoré závisia od zdrojov výroby s vysokou produktivitou, ako aj zmenami výrobnej štruktúry, ktoré súvisia so zmenami v dopyte. Podľa toho je možné rozdeliť ciele priemyselnej politiky na vonkajšie a vnútorné.[14] Vnútorná politika sa zaoberá tvorbou hospodárskych štruktúr a pritom sleduje ukazovatele zamestnanosti a hospodárky rast. Jej cieľom je urýchlenie reštrukturalizácie. Vonkajšia priemyselná politika sa zaoberá najmä podporou vybraných sektorov.

Vonkajšie ciele sa ďalej delia na:[15]

– Ofenzívne
– Defenzívne

Ofenzívne ciele zahŕňajú efektívny vstup na nové trhy pre domácich podnikateľov. Základným cieľom je teda pomoc podnikateľskému subjektu pri vstupe na trh. Podniku sa poskytuje pomoc v úvodnej etape prenikania na trh, následne musí podnik dosahovať zisky, aby sa udržal v konkurenčnom prostredí. Ofenzívna priemyselné politika ďalej zvyšuje domácu produkciu tuzemských odvetví a to pomocou importných kvót.

Defenzívna politika sa snaží zachovať určitý podiel domáceho odvetvia, ale zároveň nechce znižovať import alebo zvyšovať export.

Na dosahovanie cieľov v oblasti priemyselnej politiky sa používajú nasledovné nástroje:[16]

– Moderné nástroje zamerané na presun technológii a technologických rád ako komunikačné fóra medzi podnikateľmi, ekonómami, politikmi a podobne.
– Daňové opatrenia, finančná pomoc, pomoc v oblasti výskumu a verejné kontakty zaraďujeme medzi klasické nástroje.
– Vzájomná komunikácia a riadenie s členskými štátmi na podnet Európskej komisie.

[12] IVANOVÁ, E. (2014): Foreign direct investments and their impact on socioeconomic growth in the regions of Slovakia, s. 290.
[13] LIPKOVA, L. (2012): Innovation Policy of the European Union, s. 175.
[14] FOJTÍKOVÁ L. – LEBIEDZIK M. (2008): Společné politiky Evropské unie, s. 87.
[15] BALDWIN, R. – WYPLOSZ Ch. (2009): The Economics of European integration, s. 213.
[16] McDONALD, F. – DEARDEN, St. (2005): European Economic Integration, s. 123.

4 Význam priemyselnej politiky v hospodárstve Európskej únie a regionálnom rozvoji

Priemyselná politika zahŕňa aktivity štátu, ktoré sa zaoberajú premyslenými odvetviami a ovplyvňujú ich vstupy. Z hľadiska Európskej únie preberá úlohy štátu Európska komisia. Jednotlivé členské štáty majú právomoci ovplyvňovať svoju vlastnú priemyselnú politiku a to z titulu, že priemyselná politika nie je na úrovni Európskej únie regulovaná[17]. Únia sa v oblasti priemyslu zameriava najmä na vedu a technologický výskum, čo by do budúcnosti malo priniesť zvýšenú úroveň technologickej spolupráce medzi podnikmi alebo organizáciami.

Existujú určité princípy, vďaka ktorým sme schopný definovať priemyselnú politiku v Európskej únii.[18]

- Univerzálny princíp sa nazýva laissez-faire, z ktorého vyplýva teória konkurencie a voľného obchodu. Dokazuje, že štátnymi zásahmi je možné v určitých prípadoch kompenzovať nedokonalosti trhu, čo pozitívne vplýva na rozvoj priemyslu.
- Stratégie koncentrácie, inovácie a diferenciácie vytvárajú bariéry vstupu podnikom na trh, čo vytvára nedokonalú konkurenciu.
- Posledný princíp sa viaže na fakt, že prvý podnik, ktorý vstúpi na trh má najlepšie postavenie. Práve preto by mal štát zabezpečovať pomoc ostatnými podnikateľským subjektom pri vstupe na trh a tým zabraňovať monopolnému postaveniu podnikov. Tento princíp pozitívne vplýva na vytváranie konkurenčného prostredia pre podnikanie.

Podstatou rozvoja priemyselnej politiky na úrovni únie je koordinovaná politika, ktorá je efektívnejšia ako samostatná národná politika ak sa vzťahuje na veľký trh. Európska priemyselná politika v konečnom dôsledku veľmi dobre doplňuje obchodnú politiku na úrovni Európskej únie a to svojim vzťahom k tretím krajinám.

Priemyselný sektor zabezpečuje kvalitatívny rast hospodárskeho a technologického sektoru a tým zvyšuje celkový potenciál Európskej únie. Významný vplyv na regulovanie konkurencie má práve politika priemyslu.[19] Konkurenčná schopnosť vplýva na zvyšujúcu sa životnú úroveň obyvateľstva spolu s vysokou zamestnanosťou.

Súčasťou vývoja sú určité nástroje, opatrenia a inštitúcie priemyselnej politiky v Európskej únii alebo v členských štátoch. Práve preto za najdôležitejšie obdobia tvorby priemyselnej politiky považujeme ropné krízy, prehlbovanie integrácie Európskej únie a globalizáciu ekonomických procesov. To zapríčinilo, že korporácie museli sa prispôsobovať neustále otvorenejšiemu trhu, pri rastúcej konkurencii. V tomto smere rozlišujeme dva hlavné momenty:[20]

- Obdobie pre ktoré bolo typické dotácie upadajúcim firmám, aby boli konkurencieschopné a mohli vytvárať konkurenčné prostredie pre ostatné podniky.
- Moment v ktorom nastal prechod od pomoci firmám, ktoré boli stagnujúce. Tento prechod bol zameraný na vznik nových podnikov a nových hospodárskych odvetví.

Zmenila sa aj forma pomoci od finančnej k nefinančnej a to spôsobom zachovania si technologických náskokov. Podpora domácich firiem sa odzrkadlila vo zvýšenej schopnosti vyvážania produktov na otvorenejšie trhy, čo malo vplyv na udržanie zamestnanosti v krajine. Európska komisia Európskeho parlamentu, Rada Európskej únie, Ekonomický a sociálny výbor referuje regionálne správy, v ktorých poukazuje na dosiahnuté výsledky s pôvodnými

[17] MITCHEL, W. – MUYSKEN, J. – Van VEEN, T. (2006): Growth and Cohesion in the European Union (The Impact of Macroeconomic Policy), s. 112.
[18] KRAJŇÁKOVÁ, E. – VOJTOVIČ, S. (2012): New Economy versus creative Industry, s. 46.
[19] STRUNZ, H. – VOJTOVIC, S. (2014): Vocational training and employment in the creative industry, s. 791.
[20] VALL. J. (2010): Európska priemyselná politika.

plánmi. Tieto správy sú poskytované verejnosti s ročnou permanenciou. Na základe týchto správ sa časom utvorili smernice, ktoré posilňujú konkurenciu európskeho priemyslu.

Výsledkom je desať ustanovených smerníc:[21]

- Zabezpečovať dostatočnú informovanosť Direktorátu pre priemysel so zameraním na akčný program a prípadných zmenách v jeho plnení.
- Predkladanie ročných správ o stave a vývoji konkurencieschopnosti európskeho priemyslu.
- Vypĺňanie medzier medzi aktivitami v priemysle a s nimi súvisiacimi službami.
- Skvalitnenie interného trhu a poskytovanie pomoci firmám pri zdolávaní obchodných bariér Európskej únie.
- Eliminácia problémov, ktoré súvisia s premiestňovaním priemyslu a služieb.
- Hľadanie prekážok pre európskej firmy na tretích trhoch.
- Prepájanie vzťahov a trhov medzi Európskou úniou a Spojenými štátmi americkými.
- Neustály rozvoj priemyselnej korporácie.
- Byť nápomocný pri vzdelávaní spoločnosti.
- Implementácia priemyselných korporácií, posilnenie konkurenčného prostredia a modernizácia verejného úradu.

Kroky ako dosiahnuť spomenuté ciele nie sú realizované politikou poskytovania dotácii zo strany Európskej únie, ako to býva v prípade spoločnej poľnohospodárskej politiky, na ktorú je vyčlenených asi 45 % zdrojov z celkového rozpočtu.[22] V prípade priemyselnej politiky sa snaží Európska únia o vymedzenie legislatívneho a inštitucionálneho prostredia vhodného pre konkurencieschopnosť európskych podnikov, ako aj účinného systému zavádzania technickej štandardizácie. Ďalej sa snaží podnietiť európsky priemysel, aby sa inováciami zameranými na stratégie kvality a použitím nových výdobytkov technológií prispôsobil globálnej ekonomike. Európska únia podporuje reštrukturalizáciu priemyslu v oblasti obrana, oceliarstvo, textilný priemysel, alebo stimuluje konkurencieschopnosť nových priemyselných odvetví (kozmický výskum, biotechnológie a nanotechnológie).

Dokument, Priemyselná politika v rozšírenej Európe, spracovaný Európskou komisiou sa považuje za začiatok procesu skúmania vhodnosti a vyváženosti aplikácie priemyselnej politiky v Európe. Tento dokument vyzýva členské štáty, aby preskúmali priemyselnú politiku na národnej úrovni tak, aby stimulovali a udržali konkurenčnú schopnosť zoskupenia.[23] Inými slovami zabezpečiť schopnosť ekonomiky poskytnúť obyvateľstvu vysokú životnú úroveň, vysokú zamestnanosť na trvalo udržateľnom základe.

Generálne riaditeľstvo pre priemysel a podnikanie v správe o konkurencieschopnosti v Európe (EuropeanCompetitiveness Report) zaviedlo súbor indikátorov, podľa ktorých sa hodnotí environmentálna efektivita priemyslu v členských krajinách Európskej únie. Správy o vplyve priemyslu na úroveň životného prostredia sa publikujú každé dva roky. Publikovanie informácií má v rámci svojich povinností Európska komisia. Súbor indikátorov obsahuje šesť environmentálnych ukazovateľov, ktoré sa zaoberajú priemyslom. Prvý ukazovateľ sa zameriava na znečisťujúce látky z priemyselnej produkcie spôsobujúce acidifikáciu ovzdušia. Druhý meria emisie prekurzorov ozónu (rôzne typy oxidov). Ďalej sa zameriavajú na emisiu skleníkových plynov z priemyslu a výrobu plynov, ktoré poškodzujú ovzdušie. V neposlednom rade ukazovatele merajú spotrebu energie a surovín v priemysle.[24]

Európska únia v rámci zmierňovania klimatických zmien a taktiež za účelom dodržať záväzky, ktorej jej vyplývajú z Kjótskeho protokolu (16. 02. 2005) prijala už v roku 2003

[21] EUROPEAN COMMISSION. (2015).
[22] EUROACTIV.SK. (2015).
[23] JOVANOVIĆ, M. N. (2014): TheEconomicsofEuropeanintegration, s. 257.
[24] VALL. J. (2012): Integrovaná priemyselná politika vo veku globalizácie.

smernicu o obchodovaní s emisiami skleníkových plynov. Aby sa znížil vplyv chemikálií na ľudské zdravie a životné prostredie, navrhla Európska únia v roku 2003 systém REACH – registráciu, hodnotenie, autorizáciu a obmedzenie chemikálií. Avšak doposiaľ sa diskutuje o pripravovanej legislatíve vrátane návrhu pod názvom jedna látka, jedna registrácia.

V správe Komisie pre jarné zasadnutie Európskej rady v roku 2014 bolo konštatované, že napriek určitému zlepšeniu, predovšetkým v oblasti legislatívy, nedošlo k dostatočnej synergii medzi jednotlivými politikami, predovšetkým v oblasti životného prostredia, výskumu a hospodárenia. Rok 2014 sa niesol v duchu posilnenia konkurenčnej schopnosti európskych podnikov pomocou implementácie regulácií a regulačnej reformy. Taktiež sa prijal návrh Rámcovej smernice o službách a Akčný plán v oblasti environmentálnych technológií[25].

5 Záver

Záverom je možné konštatovať, že priemyselná politika Európskej únie saprelína s rôznymi inými politikami EÚ, ako napríklad s politikou environmentálnej v oblasti, v oblasti vedy a výskumu, politikou pre rozvoj, vzdelávanie, podpory zvyšovania inovácií a technologického predstihu, inovačnej a klastrovej politiky. Základ priemyselnej politiky Európskej únie vychádza zo zmluvy o Európskej únii, v ktorej sú zadefinované základné ciele. V oblasti sektora priemyslu sú významné najmä tieto ciele:

- urýchlenie prispôsobenia sa priemyselným štrukturálnym zmenám,
- podnecovanie prostredia priaznivého pre iniciatívu a pre rozvoj podnikania v rámci celého spoločenstva,
- povzbudzovanie prostredia priaznivého pre spoluprácu medzi podnikmi,
- zabezpečenie starostlivosti o lepšie využívanie potenciálu politiky inovačného, výskumného a technologického rozvoja.

Európska komisia navrhuje nový prístup k priemyselnej politike, ktorý by podporil dynamický rast hospodárstva Európskej únie. Rast priemyslu by prospel konkurencieschopnosti celej Európskej únie, zvýšila by sa tvorba pracovných miest a prešlo by sa na nízkouhlikové, zdrojovo nenáročné hospodárstvo. Nový prístup priemyselnej politiky sa zameriava najmä na opatrenia výrobných nákladov, ceny, konkurencieschopnosť priemyslu a uplatnenie inovácií, ako normalizačné a inovačné opatrenia. Ďalej sa mali zvážiť dopady zmien na všetky ostatné odvetvia, ako je obchodná politika, politika jednotného trhu, politika ochrany spotrebiteľa, politika dopravy, energetiky a životného prostredia. Ide o podstatné odvetvia celého balíčka, pretože môžu vo veľkej miere vplývať na náklady, ceny a konkurencieschopnosť priemyslu. Nespochybniteľný výynam má Priemyselná politika EÚ halvne v rámci svojho synergického prínosu s prelínaním sa s ostatnými politikami EÚ pre podporu a zvyšovanie konkurencieschopnosti jednotlivých regiónov EÚ, najmä pokiaľ ide o dlhodobý a proces znižovania regionálnych disparít v záujme zvyšovania tvorby pracovných miest a udržateľného sociálno-ekonomického rozvoja odľahlých regiónov.

Zoznam použitej literatúry

BALDWIN, R. – WYPLOSZ Ch. (2009): *The Economics of European integration.* 3rd edition, McGraw-Hill Higher Education, Berkshire UK, 2009. 596 p. ISBN 978-0-07-712163-1.

[25] HAVIERNIKOVA, K. (2014): The analysis of industrial branches in the Trencin region suitable for the cluster creation, s. 1699.

CIHELKOVÁ, E. et al. (2003): *Vnější ekonomické vztahy Evropské unie*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2003.

FIALA, P. – PITROVÁ, M. (2009): *Evropská unie*. Brno : CDK. ISBN 978-80-7325-180-2.

FOJTÍKOVÁ L. – LEBIEDZIK M. (2008): *Společné politiky Evropské unie*. Praha : C. H. Beck. ISBN 978-80-7179-939-9.

HARAKALOVA, L. (2014): New Form of the Common Agricultural Policy of the European Union After 2014. In: *Proceedings of the 2nd international conference on european integration 2014 (ICEI 2014).*Ostrava: VŠB.pp. 211-218.

HARAKALOVA, L. (2014): Institutionalization of foreign policy of European union. In: International relations 2014: Contemporary issues of world economics and politics. Bratislava: Ekonóm. pp. 235-241.

HAVIERNIKOVA, K. (2014): The analysis of industrial branches in the Trencin region suitable for the cluster creation. In: *METAL 2014: 23rd international conference on metallurgy and materials.*Ostrava: Tanger. pp. 1697-1702.

HITIRIS, T. (2003): *European Union Economics*. 5th edition.Prentice Hall (Pearson Education Ltd.), London, 2003. 360 p. ISBN 0-273-65537-X.

IVANOVÁ, E. (2014): Foreign direct investments and their impact on socioeconomic growth in the regions of Slovakia. In: *SGEM conference on political sciences law, finance economics & tourism: Conference proceedings volume IV. Economic & tourism. Sofia: STEF92*Technology, 2014. ISBN 978-619-7105-28-5. s. 287-294.

JOVANOVIĆ, M. N. (2014): *The Economics of European integration*. 2nd eddition. Edward Elgar, Cheltenham UK.918 p. ISBN 1-84542-377-1.

KRAJŇÁKOVÁ, E. – VOJTOVIČ, S. (2012): New Economy versus creative Industry. *Sociálno-ekonomická revue*. roč. 10, č.4 (2012), s. 43-49. ISSN 1336-3727.

LARRY, N. (2007): *The Economics of Europe and the European Union*. CambrideUniveristy Press, 2007.

LIPKOVÁ, Ľ. (2011): *Európska únia*. Bratislava: Sprintvfra, 2011. ISBN 978-80-89393-33-6.

LIPKOVA, L. (2012): Innovation Policy of the European Union. In: Proceedings of the 1st international conference on european integration 2012, ICEI 2012. Ostrava: VŠB. pp. 171-178.

McDONALD, F. – DEARDEN, St. (2005): *European Economic Integration*. 4th edition, Prentice Hall (Pearson Education Ltd.), London, 2005. 412 p. ISBN 0-273-67908-2.

MITCHEL, W. – MUYSKEN, J. – VanVEEN, T. (2006):*Growth and Cohesion in the European Union (The Impact of Macroeconomic Policy).* Edward Elgar, Cheltenham UK, 2006. 250 p. ISBN 978-1-84542-611-8

NEMCOVÁ, E. (2003): *Premeny priemyselnej politiky v procese európskej integrácie a štrukturálne fondy*. Bratislava : PúSAV. ISBN 80-80-78-006-4.

STRUNZ, H. – VOJTOVIC, S. (2014): Vocationaltraining and employment in the creative industry. In: *SGEM conference on political sciences law, finance economics & tourism : Conference proceedings volume III. Economic&tourism*. Sofia: STEF92 Technology, 2014. ISBN 978-619-7105-28-5. s.787-794

SIPKO, S. (2004): *Priemyselná politika*. Úrad vlády Slovenskej republiky: Bratislava, 2004. 52 s. ISBN 80-88707-61-7

ŠIKULA, M. (2003): *Determinanty formovania priemyselnej politiky v podmienkach globalizácie a integrácie.* Bratislava : SAV. ISBN 80-71-44-134-1.

VALL. J. (2010): *Európska priemyselná politika*. Bratislava: Enviromagazín. [Citované 15. 7. 2014]. Dostupné na internete:
http://www.enviromagazin.sk/enviro2010/enviro4/04europska.pdf.

VALL. J. (2012): *Integrovaná priemyselná politika vo veku globalizácie*.Bratislava: Enviromagazín. [Citované 15. 7. 2014]. Dostupné na internete:
http://www.enviromagazin.sk/enviro2012/enviro1/10_integrovana.pdf.

EUROACTIV.SK. (2015): *Európa 2020*. Dostupné na internete:
http://www.euractiv.sk/europa-2020 [Citované 19. 10. 2015].

EUROPEANCOMMISSION. (2015): *Industry policy*. [Citované 22. 9. 2015] Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/growth/industry/policy/eu/index_en.htm.

Innovation. [Citované 9. 10. 2015] Dostupné na internete:
http://ec.europa.eu/growth/industry/innovation/.

Europe 2020. [Citované 12. 10. 2015]. Dostupné na internete:
http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm.

THE EUROPEAN UNION FOR THE DEVELOPMENT OF ENTERPRISES IN EMPIRICAL STUDIES

Helena Kościelniak

Czestochowa University of Technology, Faculty of Management, Armii Krajowej 19B, Czestochowa, Poland, e-mail: helenak@zim.pcz.pl.

Creating favorable conditions for the functioning of enterprises amounts to the economic development of both countries and regions. These conditions are undoubtedly associated with enabling entrepreneurs the access to diversified sources of funding which the European Union attempts to provide. The aim of the paper is an attempt to present the effects of using the EU funds by Polish entrepreneurs, whose application in strategic management by managers will stimulate the development of enterprises and allow to prepare for changes in the global environment, which will have increasing impact on objectives and tasks of enterprises and the conditions of their implementation.

Key words: the development of enterprises, European Union, EU funds
JEL: E22,G32, L26

1 Introduction

Development is regarded as the most important objective of the existence and operation of the enterprise. Following the traditional approach, development was identified with the size of the enterprise, the resources of its factors of production, production size etc. Market requirements bring about that, at present, development is perceived in terms of qualitative changes, expressed by changes in the structure of the company, its effectiveness and competitiveness on the global market.[1]

The essence of the enterprise development can be interpreted in two ways: as the elimination of the development gap or as the process of improving the position the enterprise occupies in the environment.

Development gap amounts to the difference between the possessed opportunities (potential) and the actual achievements; it is also defined as the difference between the operation potential (organizational culture, managerial, logistics skills) and the impact potential (efficiency aspirations, leadership qualities defining the enterprise, and others). The directions of ventures aimed at the elimination of development gap and, thus, the ways of development management, determine the relationships that can take place between the operation potential and the impact potential possessed by the specific enterprise. Intersecting

[1] BOROWIECKI, R. - SIUTA-TOKARSKA, B. (2015): Konkurencyjność przedsiębiorstw i konkurencyjność gospodarki Polski – zarys problemu, Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy, No 41, pp.52-65. ISSN 1898-5084; MALARA, Z. (2007): Przedsiębiorstwo w globalnej gospodarce. Wyzwania współczesności, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, pp.15-20; TOMSKI, P. (2009): Supporting Joint Actions with Structural Funds As a Form of SME Development, [in:] A. Pachura (ed.), Small and Medium Enterprises (SME'S) Development Challenges in European Union, Wydawnictwo Wydziału Zarządzania Politechniki Częstochowskiej, Częstochowa, pp. 73-80.

these dimensions gives grounds for matrices that determine in what respect the development of the enterprise is possible and what is the readiness of the organization to develop.[2]

Within 10 years of membership of the European Union, GDP of Poland reached the average level of GDP of the EU-28 at the fastest pace among the Visegrad Group countries. The changes in the level of GDP per capita in purchasing power parities in 2004-2013 and in two subperiods - 2004-2008 and 2008-2013 were more than one; the values higher than one mean that in the specific period GDP per capita was close to the average in the EU. To achieve the EU average level of GDP per capita, while maintaining the previous pace of real convergence, Poland needs about 18-20 more years.[3]

2 Support instruments for enterprises in the European Union

Supporting development of enterprises in the EU takes place with different instruments; they mainly include the financial and non-financial instruments. Polish entrepreneurs have access to direct and indirect support by means of different programs, which are managed at the central and regional level. They include the programs funded from the Structural Funds of the EU. The example of direct support instruments for SME are grants and subsidies; direct instruments are tools enabling the access to credits and loans.

The EU policy on the promotion of entrepreneurship has been included in the Communication of the European Commission - Think Small First, a Small Business Act for Europe. In this document, there are included the principles which need to be taken into account on the course of creating the policy towards enterprises; they include.[4]

-creating the conditions in which economic entities can thrive and entrepreneurship is rewarded,

-creating legislation following the principle: "SME sector first",

-activities for the benefit of better reaction of public administration to the needs of SMEs,

-adaptation of public policy instruments to the needs of SMEs,

-facilitating SMEs' access to funding, and also developing legal and business environment,

-supporting SMEs in better use of opportunities and encouraging and supporting in gaining benefits resulting from market development.

Among entrepreneurs in the area of the EU, the greatest popularity is gained by financial instruments enabling the access to own and foreign capital. Most of financial tools are available for entrepreneurs indirectly and managed by the European Investment Fund; this support is carried out by national institutions of financial support.

The example of the activity of the European Investment Fund and the European Regional Development Fund are the initiatives JEREMIE (Joint European Resources for Micro-to-Medium Enterprises and JASMINE (Joint Action to Support Micro-finance institutions in Europe). The value of the funds of the European Regional Development Fund for the development of the JEREMIE initiative in Poland amounted to about EUR 330 million in 2007-2013. On the other

---

[2] BOROWIECKI, R. (2015): Zarządzanie przedsiębiorstwem w warunkach globalizacji- Szanse i zagrożenia,Fundacja Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków, pp.34-44;
STABRYŁA, A. (2007): Zarządzanie strategiczne w teorii i praktyce firmy, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, pp.41-54.

[3] PIOTROWSKI, J. (2015): Gospodarka Polski w procesie konwergencji do poziomu rozwiniętych państw członkowskich UE, Unia Europejska, No1(230), p.19.

[4] Komisja Europejska (2008): Small Business Act, Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów KOM (2008) 394, Bruksela; Komisja Europejska (2011); Komisja Europejska, Przegląd programu „Small Business Act" dla Europy, Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów, KOM (2011) 78, Bruksela.

hand, the total budget of the JASMINE initiative amounted to EUR 50 million in 2007-2013[5]. The JEREMIE program offered enterprises low-interest credits, loans, guarantees and other innovative forms of funding; they were transferred to the isolated Trust Fund and then, through financial intermediaries (banks, loan funds), to enterprises. The JASMINE initiative referred to the support for micro-credit institutions. The aim of this activity was, among others, to increase the number of loans granted.

3 The assessment of development of Polish enterprises in the framework of the European Union

In "Doing Business 2015", the ranking of the World Bank, for the first time, Poland has been included in the fourth ten of states with the most friendly environment for entrepreneurship. In the listing published on 29 October 2014, our country took the 32nd position. In 2011 Poland occupied the 70th position (among 183 states) (see: table 1).

Table 1 The position of Poland in Doing Business ranking (2007- 2014)

Year	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Position	75	74	76	72	70	62	55	32

Source. Doing Business 2015.

In this year's ranking, Poland has been among 21 countries which have made progress in at least three analyzed areas. The World Bank, compared to the last year's prominent changes in Poland, included the following:

- reduction in costs of connecting to the grid,
- recognition of electronic extracts from the land register and
- increase in the capacity of the port of Gdańsk.

The promotion of Poland concerning the conditions of conducting business deserves a special attention. These conditions are assessed with the DTF score in the report. It is the index that determines the easiness of conducting business with reference to a hypothetic state which would achieve the highest scores in all areas.

This year the index for Poland amounted to 73.56% and was better than last year by 0.2 percentage point. It is also the best result of our country in the history of the ranking. This indicates constant improvement of the environment for entrepreneurship in Poland. For the best country – Singapore – the DTF score amounts to 88.27%.

According to the ranking, among the EU Member States, Denmark proved to be the best (4th position in the ranking), whereas Croatia and Cyprus recorded the lowest rates (65th and 64th position). With reference to the region, only Estonia, Lithuania and Latvia are ahead of Poland.

In connection with the presence of Poland in the EU, enterprises have been able to compete in the open EU market; they have got the opportunity to use numerous EU funds. In accordance with the REGON register, in 2013 there were registered 1771460 enterprises, including the ones run by natural persons, amounting to 91.2%. In 2007-2014 the number of natural persons running business activities was rising, except for the year of 2009, where there was a fall in the number of enterprises, most probably brought about by the economic crisis (see: Figure 1).

[5] Komisja Europejska (2013), Zrozumieć politykę Unii Europejskiej –Przedsiębiorstwa, Urząd Publikacji Unii Europejskiej, Luksemburg.

Figure 1 Natural persons conducting business in Poland in 2005-2014 (quantity)

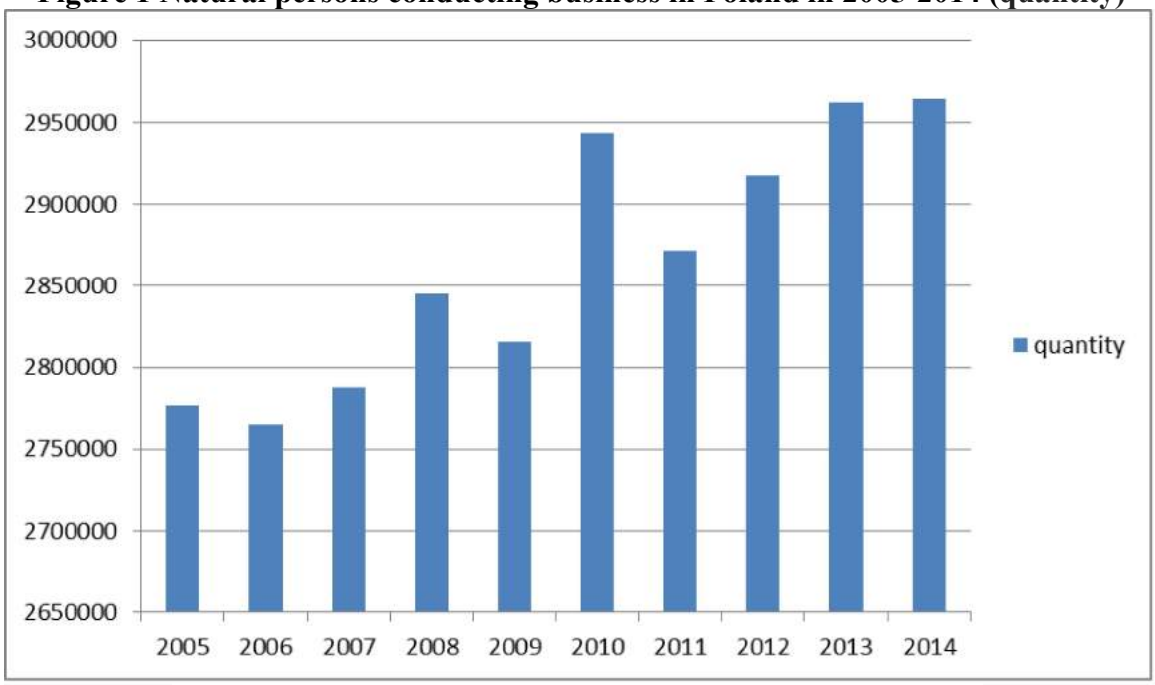

Source: compiled by the author on the basis of www.stat.gov.pl.

This year's twelfth edition of "Doing Business 2015" report includes the assessment of the economies of 189 countries based on annual studies of the provisions referring to the conditions of conducting business. The results of the report are the benefit for Poland in terms of reputation, amounting to its perception in global economic circles, which may be reflected in the value and quality of foreign investments located in Poland.

The improvement in the business environment amounts to the conditions of conducting business in individual cities of Poland, which are rather diversified (See: Table 2).

On an aggregate level across the four indicators measured, it is easier to do business in Bydgoszcz and Olsztyn, but more difficult in Warsaw and Gdańsk (Table 1.2). Reviewing these findings in isolation may show unexpected results. Some cities that appear less dynamic may rank surprisingly high, while some larger business centers appear to lag behind. This is because Doing Business does not measure all aspects of the business environment that matter to firms or investors—nor does it measure all factors that affect competitiveness. A number of observations stand out. First, in Poland, there is a clear correlation between the size of the city (as measured by population) and the aggregate ranking. Smaller cities do better, in part because they receive less demand for business services than larger cities. Government offices in large business centers deal with a high volume of applications, which leads to bottlenecks and higher costs for professional services. However, Łódź and Wrocław are the examples of large cities that capitalize on economies of scale and use resources at their disposal to invest in administrative modernization. Administrations in these cities issue a building permit in just over one month—similar to the delay in much smaller cities, such as Olsztyn and Gorzów Wielkopolski, where the applications volume is five times smaller. Similarly, trial time at the busy regional court of Kraków is less than a year—6 months faster than in Gdańsk or Warsaw. Judges in Kraków follow best national practices and use active case management, leveraging the existing provisions of the Code of Civil Procedure to frontload evidence and set a schedule of anticipated hearings and pleadings where possible. Another example is Poznań—ranked in the top third on starting a business and registering property—where high demand for business services in these areas is dealt with more efficiently than in smaller cities. Other cities should follow suit.

Another observation is that no single city does equally well in all four areas. With the exception of Kielce, all the cities do better than average on at least one indicator and 13 out of 18 rank in the top third on at least one indicator. In Toruń, for example, dealing with construction permits is easier than elsewhere, but starting a business is ranked below most other cities. Gorzów Wielkopolski ranks near the top on enforcing contracts but performs poorly when it comes to starting a business and dealing with construction permits. Gdańsk does well on starting a business but lags behind in the other areas. From the point of view of the public policy, such dispersion or uneven performance across the indicators measured can guide local policymakers to areas where improvements are possible without major legislative changes (Figure 1.3). Thirdly, small local changes can make a difference in the bigger, global picture: the distance to frontier (DTF) score indicates the distance between a city's performance on a given indicator and the best performance globally across 189 economies. On dealing with construction permits, for example, Polish cities are far away from the global frontier of best practices. But within Poland, the distance between the best and worst performing cities is significant (figure 1.4). With the DTF score below 62, Gdańsk, Gorzów Wielkopolski and Kraków perform as poorly as economies ranking in the bottom fourth globally. Meanwhile, the DTF score of Bydgoszcz, amounting to 69.84, places the city close to the average global performance. This is not surprising: Bydgoszcz is one of the five cities with the fewest requirements because pre-construction clearances for water, rainwater and sewage connections can be requested in one single step. Dealing with construction permits is also relatively fast and inexpensive. Obtaining a building permit takes two weeks less than the 60-day limit set by the law. According to anecdotal evidence, this is due to how City Hall administrators have organized the internal flow of documents and the way applications are channeled through different departments. Moreover, fewer requirements and lower costs for hiring private experts, such as land surveyors, keep costs low (See Table 2).

Table 2 Doing Business in Poland: Where is it easier?

City	Aggregate rank on 4 indicators	Starting a business		Dealing with construction permits		Registering property		Enforcing contracts	
		Rank	Distance to frontier (score)	Rank	Distance to frontier (score)	Rank	Distance to frontier (score)	Rank	Distance to frontier (score)
Bydgoszcz	1	9	85.79	1	69.84	3	82.14	6	72.69
Olsztyn	2	2	87.80	9	64.65	5	81.02	1	76.12
Białystok	3	4	86.79	12	63.41	1	82.62	3	73.69
Toruń	4	13	85.54	3	67.04	7	80.78	5	72.97
Opole	5	4	86.79	6	66.31	13	79.43	4	73.05
Poznań	6	1	89.13	15	62.31	4	81.49	7	71.64
Rzeszów	7	17	84.03	2	67.27	9	80.38	8	71.57
Zielona Góra	8	14	84.53	10	64.64	2	82.53	10	71.23
Łódź		9	85.79	5	66.35	8	80.66	14	68.98
Szczecin	10	18	82.77	7	65.98	6	80.82	12	71.08
Gorzów Wielkopolski	11	14	84.53	17	60.85	11	80.02	2	73.78
Katowice	12	9	85.79	11	63.43	16	79.34	13	70.49
Wrocław	13	6	86.29	4	66.65	18	77.47	16	68.62
Lublin	14	7	86.04	8	65.92	17	78.39	15	68.67

Kielce	15	16	84.28	13	63.06	15	79.38	11	71.11
Kraków	16	7	86.04	18	60.74	12	79.54	9	71.44
Warsaw	17	9	85.79	14	62.97	10	80.30	17	64.83
Gdańsk	18	2	87.80	16	61.97	14	79.42	18	63.89

Note: The aggregate rankings are based on the average of each city's distance to frontier (DTF) scores for the four topics included in this study. The DTF score shows how far on average an economy is at a point in time from the best performance achieved by any economy on each Doing Business indicator since 2005. The measure is normalized to range between 0 and 100, with 100 representing the frontier of best practices. For more details, see the About Doing Business and Doing Business in Poland 2015 section.

Source: Doing Business database. Doing Business in Poland 2015.

The development of Polish enterprises is also indicated by the dynamics of revenue. In 2005 the value of revenue from the whole of the activity in the private sector amounted to PLN 1340 billion. In 2011 it already amounted to PLN 2479 billion; in the analyzed period there was an increase in revenue by 85%. An important element conditioning the development of enterprises is capital expenditures. In 2005 the value of capital expenditures per one enterprise amounted to about PLN 1830 thousand, and in 2011 this value amounted to PLN 2535 thousand (an increase by about 38%).

In the perspective of 2007-2013 the effects of using EU funds are presented in Table3.

Table 3 The effects of using EU funds in 2007-2013

Type of venture	Effects
Road infrastructure	10.5 thousand kilometers of roads, including 1.3 thousand amounts to motorways and expressways
Support for enterprises	25 thousand enterprises
Creating workplaces	298 thousand posts
Support for universities and scientific units	1.3 thousand
Creating modern laboratories	1.6 thousand labs
Renewable energy sources	350 investments in renewable energy sources
Extension of broadband Internet network	41 thousand networks
Construction of wastewater treatment plant	390 wastewater treatment plants

SZUSZAKIEWICZ-IDZIASZEK, A. Development of Small and Medium-Sized enterprises in the Face of the New Financial Perspective 2014-2015;Handel Wewnętrzny nr 3(356)/ 2015; HAJKOWSKA, M. (2013): Postęp we wdrażaniu unijnych funduszy. Fundusze Europejskie w Polsce. Biuletyn Informacyjny, No 31.

The data presented in Table 3 clearly indicate how important the EU financial help is and what benefits in the form of infrastructure, workplaces or modernity it has brought about to enterprises.

4 Conclusions

In the new financial perspective of 2014-2020 enterprises face new challenges. New Operational Program Intelligent Development (PO-IR) assumes an increase in the level of innovativeness and competitiveness of the Polish economy. In the new perspective, there will

be put greater emphasis on ventures ensuring further use of effects after their completion[6]. The main recipients of the support in the framework of PO-IR will be: enterprises (mainly SMEs), scientific units, universities, business environment institutions and entities associating the recipients of the support (clusters, consortia). The conducted studies indicate that the development of enterprises with the support of EU funds is progressing; it is also dependent on the attitudes of entrepreneurs themselves. Entrepreneurs should efficiently use the opportunity they will be provided with in the form of EU funds in the new perspective for their further development.

References

BOROWIECKI, R. (2015): *Zarządzanie przedsiębiorstwem w warunkach globalizacji- Szanse i zagrożenia*, Fundacja Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2015, pp.34-44. ISBN 078-83-62511-87-7.

BOROWIECKI, R. - SIUTA-TOKARSKA, B. (2015): *Konkurencyjność przedsiębiorstw i konkurencyjność gospodarki Polski – zarys problemu*, Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy, nr 41 (1/2015), pp.52-65. ISSN 1898-5084. Doing Business in Poland 2015.

Grančay, M. - Dudáš, T. - Grešš, M. (2014): *Teórie medzinárodných hospodárskych vzťahov - vybrané teórie***.** Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm, 2014. ISBN 978-80-225-3921-0.

HAJKOWSKA, M. (2013): *Postęp we wdrażaniu unijnych funduszy. Fundusze Europejskie w Polsce.* Biuletyn Informacyjny, No 31.

Komisja Europejska (2008): *Small Business Act*, Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów KOM (2008) 394, Bruksela.

Komisja Europejska (2011): Komisja Europejska, Przegląd programu *„Small Business Act"* dla Europy, Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów, KOM (2011) 78.

Komisja Europejska (2012): Programy Unii Europejskiej wspierające MSP.

Komisja Europejska (2013): *Zrozumieć politykę Unii Europejskiej – Przedsiębiorstwa*, Urząd Publikacji Unii Europejskiej, Luksemburg.

Lipková, L. (2011): *Európska únia* · Vydavateľstvo: Sprint dva, ISBN: 9788089393336.

MALARA, Z. (2007): *Przedsiębiorstwo w globalnej gospodarce. Wyzwania współczesności,* Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, ISBN 978-83-01-14821-8.

PIOTROWSKI, J. (2015): *Gospodarka Polski w procesie konwergencji do poziomu rozwiniętych państw członkowskich UE*. Unia Europejska, No 1 (230).

[6] Komisja Europejska (2013), *Zrozumieć politykę Unii Europejskiej – Przedsiębiorstwa*, Urząd Publikacji Unii Europejskiej, Luksemburg.

STABRYŁA, A. (2007): *Zarządzanie strategiczne w teorii i praktyce firmy*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, pp.41-54. ISBN 978-83-01-15110-2.

SZUSZAKIEWICZ-IDZIASZEK, A. (2015): *Development of Small and Medium-Sized enterprises in the Face of the New Financial Perspective,* 2014-2015; Handel Wewnętrzny No 3 (356).

TOMSKI, P. (2009): *Supporting Joint Actions with Structural Funds As a Form of SME Development*, In: A. Pachura (ed.), *Small and Medium Enterprises (SME'S) Development Challenges in European Union*. Wydawnictwo Wydziału Zarządzania Politechniki Częstochowskiej, Częstochowa.

DAŇ Z PŘIDANÉ HODNOTY A JEJÍ VLIV NA CESTOVNÍ RUCH

Miroslava Kostková

Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné, Slezská univerzita v Opavě, Univerzitní nám. 1934/3, 733 40 Karviná, ČR, e-mail: kostkova@opf.slu.cz

Příspěvek se zabývá vztahem mezi vývojem sazby daně z přidané hodnoty a změnami trhu cestovního ruchu. Cílem je prozkoumat vliv vývoje sazby DPH v ČR a v Evropské unii na ekonomiku trhu cestovního ruchu. Článek analyzuje informace o změnách sazby DPH a jejich vlivu na podnikatelské prostředí cestovního ruchu v Čechách, komparuje vliv sazby DPH na cestovní ruch v evropských zemích a uvádí vliv stakeholderů na její vývoj. Využita je metoda trendové analýzy, komparace, dedukce a indukce. Výše DPH má na trh cestovního ruchu nepřímý vliv ve všech aspektech: v oblasti zaměstnanosti, spotřeby a tržeb, v podnikatelském rozhodování subjektů, ovlivňuje politiku oboru a limity šedé ekonomiky[1].
Klíčoví slova: DPH, sadzba dane z pridané hodnoty, cestivní ruch v České republice, cestovní ruch

The paper deals with the relationship among the rate development of the value added tax and changes in the tourism market. The aim is to explore the impact of the VAT rate in the Czech Republic and the EU on the market and tourism economy. The paper analyzes the information about changes in VAT rates and their impact on the tourism business environment in the Czech Republic, it compares the impact of the VAT rate on tourism in European countries and presents stakeholders influence on its development. Used is a method of trend analysis, comparison, deduction and induction. VAT rate has indirect effect on many aspects of the tourism: on employment, consumption and sales, on the business decision-making, on tourist policy and affects the limits of the shadow economy.
Key words: VAT, rate of value added tax, tourism in the Czech Republic, tourism business
JEL: F63, H25, M21

1 Úvod

Cestovní ruch se díky ekonomické a sociální situaci stal atraktivním odvětvím pro podnikání. Pro dnešního člověka znamená cestovní ruch nedílnou součást života, uspokojuje jeho potřeby, které se týkají poznávání a odpočinku. Je nepřehlédnutelným jevem dnešní doby. Podnikání v cestovním ruchu je oborem úspěšně se rozvíjejícím, oborem s dlouhou tradicí. Vliv na něj má nespočet faktorů, souvisejících s hospodářským či politickým vývojem. Vzhledem k širokému spektru poskytovaných služeb a neustálým vývojem oboru je problematika daně z přidané hodnoty (DPH) a aplikace jednotlivých sazeb na konkrétní činnosti oboru velmi složitá.

[1] Tento článek vznikl za podpory Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR v rámci Institucionální podpory na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace v roce 2015.

Cílem příspěvku je prozkoumat vliv změny sazby DPH na podnikatelské prostředí a trh cestovního ruchu. DPH ovlivňuje vývoj počtu zařízení, zaměstnanost, tržby, spotřební výdaje příjezdového i domácího cestovního ruchu. V příspěvku je uplatněna analýza těchto ukazatelů ekonomiky cestovního ruchu, komparace vývoje sazby DPH u nás a v zemích Evropské unie a změn v oblasti podnikání v cestovním ruchu, provedena je analýza trendů a následně predikce dalšího vývoje.

2 Cestovní ruch a DPH

Odvětví cestovního ruchu patří mezi významné součásti národní i světové ekonomiky. To, co je nabízeno na trhu cestovního ruchu a má schopnost uspokojit potřeby návštěvníků a zprostředkuje jim zážitek je produktem cestovního ruchu. Jde především o služby, které poskytují cílové místo a podniky cestovního ruchu. Trh cestovního ruchu tvoří podniky cestovního ruchu různých velikostí od globálních společností, po malé podnikatelské organizace místního významu. Na tomto trhu dochází také ke střetu nabídky a poptávky po službách, kde vystupují subjekty, tj. nakupující a prodávající zboží a služby, tzn. objekty cestovního ruchu Postavení cestovního ruchu v ekonomice státu je hodnoceno jeho podílem na tvorbě HDP, podle exportu, zaměstnanosti, investic a podle platební bilance.[2] Význam cestovního ruchu pro národní hospodářství je patrný z tzv. Satelitního účtu cestovního ruchu.

V současnosti jsou v odvětví turismu hlavním trendem poptávky globalizace, znamenající expanzi turismu v globálním měřítku a standardizaci a homogenizaci trhu, fragmentace (tzn., že účastníci absolvují více cest s menším počtem přenocování), či ohleduplnost vůči životnímu prostředí. Podstatnými pro poptávku jsou rychlé změny životního stylu, poptávka po novém typu dovolené a požadavky na stále se zvyšující kvalitu.[3]

Podniky cestovního ruchu spadají do oblasti malých a středních podniků, jsou flexibilnější vzhledem ke změnám na trhu, ale potýkají se s problémy, týkajícími se technologie, ekonomiky, ekologie a sociální oblasti. Sazba DPH a její změny má na trh a podnikatelské prostředí nepřímý vliv ve všech aspektech: v oblasti zaměstnanosti, spotřeby a tržeb, v podnikatelském rozhodování subjektů, ovlivňuje politiku oboru a limity šedé ekonomiky.

Zvyšování sazby DPH se stalo často používaným prostředkem pro zvyšování příjmů státního rozpočtu a v důsledku toho dochází v posledních letech k jejich častému zvyšování. DPH spolu se spotřební daní spadá do nepřímých daní. DPH je daní univerzální, tj. týkající se veškerého zboží a služeb a je odváděna dodavatelem jako rozdíl mezi vstupy a výstupy. Český daňový systém je velmi podobný jiným evropským zemím. Vstupem České republiky do Evropské unie byla provedena úprava zákona o DPH podle práva EU a je podle těchto předpisů uplatňována na zboží, nemovitosti a služby. Osoby povinné k dani jsou fyzické i právnické osoby, které uskutečňují ekonomickou činnost, sídlí v tuzemsku a jejich obrat za nejvýše 12 kalendářních měsíců přesáhl částku 1 000 000 Kč. [4]

Ukotvení DPH nalezneme v Zákoně č. 235/2004 Sb., o dani z přidané hodnoty a dotkl se také služeb cestovního ruchu v tzv. zvláštním režimu pro oblast cestovních služeb (§ 89).[5] Zde dochází k častějšímu využívání mechanizmu reverse chargé, který zajišťuje přesunutí místa plnění do státu, kde dochází ke spotřebě a tedy i zdanění této služby přechází do státu kde je spotřebovávána. Místem zdanitelného plnění při poskytnutí služby je provozovna, místo jejího podnikání či sídla.[6]

---

[2] VÁCLAVÍNKOVÁ, K. – M. BOTLIKOVÁ – M. KOSTKOVÁ (2012): Analysis of the impact of selected variables on the availability of accommodation facilities, s. 953.
[3] PALATKOVÁ, M. - J.ZICHOVÁ (2014): Ekonomika turismu, s. 47.
[4] RADVAN, M. (2008): Czech Tax Law, s. 43-44.
[5] OTAVOVÁ, M. - V. SOBOTKOVÁ - P. SVOBODA (2012): Daně a účetnictví v cestovním ruchu, s. 25.
[6] HAVEL, T. (2014): Meritum Daň z přidané hodnoty 2014. s. 8-9.

EU položila základ pro tvorbu DPH již v roce 1958.[7] V EU je tento systém velmi složitý, každý členský stát má vlastní legislativu i sazby daně, které se často mění. V ČR přijetím zákona č. 588/1992 Sb. o dani z přidané hodnoty byly odstraněny problémy několikerého zdanění a zdaňovala se pouze přidaná hodnota. Od roku 1994 byla uplatňována základní sazba ve výši 23 % a sazba snížená 5 %, v následujícím roce až do konce dubna roku 2004 se základní sazba pohybovala na úrovni 22 %. V roce 1998 došlo k zásadní změně v rozdělení položek spadajících do základní a snížené sazby daně. Sazba snížená zůstala na stejné úrovni jako v předchozím období, a to až do konce roku 2007.

Nejrozsáhlejší změna v DPH nastala vstupem ČR do Evropské unie a přijetím zákona č. 235/2004 Sb., o dani z přidané hodnoty, základní sazba se snížila na 19 % a od této doby dochází každoročně ke změnám, které jsou zapříčiněny především směrnicemi Rady EU. V roce 2008 se snížená sazba DPH zvýšila z 5 % na 9 % a od tohoto okamžiku stoupá pravidelně. V letech 2010 – 2011 se obě sazby zvýšily o 1 %. V roce 2012 stoupla snížená sazba DPH z 10 % na 14 %. Hlavním oficiálním důvodem pro zvýšení DPH se stalo financování důchodové reformy. V roce 2013 sazby DPH vzrostly ze 14 % na 15 % a z 20 % na 21 %. Důvodem bylo udržet schodek státního rozpočtu na původně plánované hodnotě. Změnu jsme zaregistrovali i u služeb cestovního ruchu – v ubytování a restauračních službách. V září roku 2014 vyšla novela zákona o DPH, reagující na novelizaci evropské směrnice 2006/112/ES o společném systému DPH, s cílem zjednodušit platby daně v rámci EU v režimu jednoho správního místa. Podle této směrnice mohou mít členské státy sazbu DPH v minimální výši 15 % pro základní (standardní) sazbu a 5 % pro sníženou sazbu.[8] V roce 2015 došlo k zavedení druhé snížené 10 % sazby DPH. V roce 2016 se měly obě sazby DPH sjednotit na jednotnou sazbu 17,5 %, která by omezila daňové úniky a zjednodušila klasifikaci zboží a služeb, což bylo nakonec v roce 2014 zrušeno.

3 Vliv DPH na cestovní ruch v Evropě

Výše DPH v Evropě v posledních letech několikrát měnila. EU se snaží o harmonizaci přímých i nepřímých daní z důvodu odstranění překážek volného pohybu zboží a služeb na území EU. Je jedním z nejdůležitějších příjmů státního rozpočtu, přesto se ve světě nevybírá například v USA, Saudské Arábii, Hong Kongu a v Egyptě. Nejnižší DPH 5 % se vybírá v Japonsku, nejvyšší 25 % v Brazílii.

DPH se začala vybírat v roce 1954 ve Francii, V roce 1967 ji zařadilo do své daňové soustavy Dánsko, v roce 1968 Německo, následovalo Švédsko a Nizozemí.[9] V posledních letech se zvyšování DPH stalo často využívaným opatřením jako reakce na hospodářskou krizi.

Nejnižší sazba DPH v Evropě je uplatňována ve Švýcarsku a naopak nejvyšší základní 27 % a snížená 5 % v Maďarsku. V EU je uplatňována základní sazba na většinu zboží a služeb, dodávaných mezi zeměmi EU a přivážených do EU.[10] V současné době 24 států Evropské unie z 28 aplikuje sníženou sazbu DPH na ubytovací služby, což má pozitivní dopad na rozvoj cestovního ruchu i na vyšší výběr daně z příjmů. U stravovacích služeb aplikuje sníženou sazbu 14 států EU.[11]

Ve většině zemí je uplatňována pouze základní a snížená sazba. Výjimkou je například Dánsko, kde je stanovena jednotná sazba DPH 25 %, či Lucembursko, které využívá čtyři

[7] Podnikatel cz (2015): Změny v DPH matou podnikatele. Dostupné na internete: //www.podnikatel.cz/clanky/zmeny- v-dph-matou-podnikatele-za-poslednich-20-let-uz-sestkrat/.

[8] NERUDOVÁ, D. (2014): Harmonizace daňových systémů zemí Evropské unie, s. 41-48.

[9] Účetní kavárna (2015): Daň z přidané hodnoty ve světě. Dostupné na internete: //www.ucetnikavarna.cz/archiv/dokument/doc-d9493v12364-dan-z-pridane-hodnoty-vesvete/?search_query.

[10] LANG M.- P. MELZ - E. KRISTOFFERSON (2009): Value Added Tax and Direct Taxation: Similarities and Differences, s. 79.

[11] MUSA H. – Z. MUSOVÁ – L. DEBNÁROVÁ (2015): Responsibility in the corporate governance framework and financial decision making process, s. 1025.

typy sazeb. Super sníženou sazbu DPH v EU využívá Lucembursko, Francie, Irsko, Itálie a Španělsko. Mezi země využívající mezisazbu patří Belgie, Irsko, Lucembursko, Rakousko a Portugalsko. Polsko využívá dvě snížené sazby. Rakousko i přes krizi udržuje sazbu DPH od roku 1984 na konstantní úrovni, Dánsko od roku 1992.[12]

Maďarsko po krizi v roce 2008 zvýšilo sazbu z 20 % na 25 % a následně 27 %. Nejčastěji se sazba DPH měnila v Portugalsku a Irsku, konkrétně pětkrát za posledních 14 let. Od roku 2000 žádná změna nenastala v Belgii, Bulharsku, Dánsku, Francii, Lucembursku, Rakousku a Švédsku (Graf 1). Ostatní státy za tuto dobu provedly průměrně dvě změny sazby DPH, z toho nejvíce v letech 2009 - 2010, z důvodů hospodářské krize (tab. 1). Během roku 2010 zvýšilo DPH i Česko (základní sazbu DPH z 19 % na 20 % a sníženou sazbu DPH z 9 % na 10 %). V roce 2012 se zvýšila snížená sazba DPH z 10 % na 14 % a v roce 2013 na 15 %.

Evropa je přední světovou destinací cestovního ruchu, cestovní ruch zde vytváří třetí nejrozsáhlejší socioekonomickou oblast s 3,5 % významným podílem na tvorbě HDP a 12 %-ním podílem na zaměstnanosti[13]. Český podíl cestovního ruchu na tvorbě HDP (cca 3 %) je podobný situaci ve Švédsku (2,9 %), Nizozemí (2,7 %) či Německu (3,2 %). Nejvyšší hodnoty vykazují turisticky atraktivní destinace, jako je Kypr či Portugalsko.[14] Nejvyšší podíl cestovního ruchu na tvorbě HDP v roce 2013 dosahovalo Chorvatsko (15,5 %), Malta (12,5 %), Kypr (11,6 %) a Lucembursko (8,9 %). Nižší význam pro ekonomiku země má cestovní ruch v Německu, Finsku či Rumunsku.

Nejméně finančních prostředků na cestovní ruch vynakládá Rumunsko, Řecko, Španělsko, Itálie, nejvíce výdajů na cestovní ruch měli v letech 2002-2013 obyvatelé Lucemburska a Kypru. Rezidenti ČR vydali na cestování v letech 2002-2007 v průměru 1,9 % hodnoty HDP a v letech 2008-2013 to byly asi 2 % HDP.

Graf 1: Vývoj základní sazby DPH v zemích EU v letech 2013 a 2015

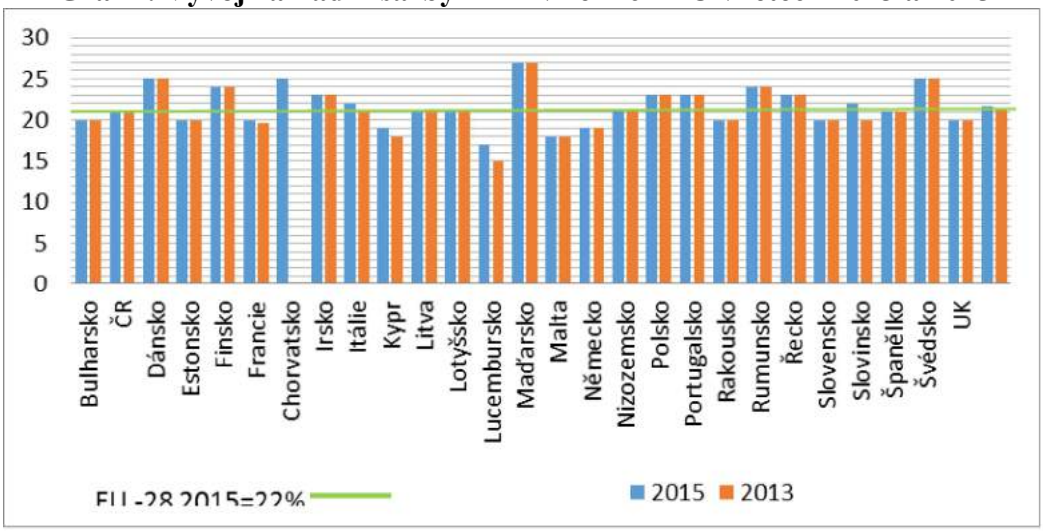

Zdroj: *VAT Rates. Webový portál Europa.eu, 2015.*

V současnosti 24 států Evropské unie z 28 aplikuje sníženou sazbu DPH na ubytovací služby, s pozitivním dopadem na cestovní ruch i na výběr daně z příjmů. U stravovacích

[12] Finance.cz (2015): Kde se nejvíce zvýšily sazby DPH. Dostupné na internete: //www.finance.cz/zpravy/finance/337908-kde-se-nejvice-zvysily-sazby-dph-/.

[13] Europa.eu(2015):Legislation summaries. Dostupné na internete: //europa.eu/legislation_summaries/enterprise/industry/et0004_cs.htm.

[14] Businessinfo (2015): Počet zaměstnanců v cestovním ruchu začal poprvé od roku 2009 narůstal. Dostupné na internete: //www.businessinfo.cz/cs/clanky/pocet-zamestnancu-v-cestovnim-ruchu-zacal-poprve-od-roku-2009-narustat-62357.html.

služeb aplikuje sníženou sazbu DPH 14 států EU. Nižší sazba DPH pro hotely a restaurace je uplatňována i v dalších evropských zemích. Ve Francii byla sazba DPH snížena po kampani francouzského podnikatele Jacquese Borela z 19,6 % na 5,5 %. Belgie snížila DPH pro restaurace z 21 % na 12 %. Německo snížilo sazbu DPH u ubytování z 19 % na 7 %.

Italové Manente a Zanette[15] zkoumali dopady snížení sazby DPH u pohostinských služeb z 10 % na 5 % na italskou ekonomiku, vliv na státní rozpočet, na spotřebu služeb cestovního ruchu a na investice do sektoru. Z výsledků analýz vyplynula zvýšená spotřeba cestovního ruchu o 4,4 %, zvýšení počtu přenocování o 3,15 %, zvýšení hrubých fixních investic o 2,17 % a nárůst o téměř 100 tisíc pracovních míst v odvětví cetovního ruchu. [16]
Snížená sazba DPH na ubytovací služby je uplatňována např. v Bulharsku 9 %, ve Francii, Itálii, Rakousku a Španělsku 10 %, v Chorvatsku 13 %, v Německu 7 %, v Polsku 8 %, v Portugalsku 6 %, v Řecku 6,5 % a v ČR 15 %. Na Slovensku je na ubytovací služby uplatňována základní sazba DPH ve výši 20 %.

Na služby restauračních zařízení je uplatňována snížená sazba DPH ve Francii, Itálii, Rakousku a Španělsku (10 %), v Chorvatsku a Řecku (13 %), v Polsku (8 %). Základní sazba na zboží a služby v restauracích je uplatňována v Bulharsku a na Slovensku (20 %), v Německu (19 %), v Portugalsku (23 %) a v ČR (21 %).

V některých zemích po změně sazby DPH došlo ke změnám, které byly zapříčiněny např. ekonomickým vývojem dané země, existuje však předpoklad, že změna DPH mohla ovlivnit daný projev. Například v Bulharsku došlo od roku 2009 ke zvýšení základní sazby DPH na ubytovací služby ze 7 na 9 % pouze jednou (v roce 2012), i když počet ubytovacích a stravovacích zařízení rostl, došlo v tomto roce k poklesu počtu zaměstnaných. Podobně v Řecku, Španělsku (zvýšení sazby DPH v roce 2012 i 2013) a Portugalsku (zvýšení sazby DPH v roce 2010 a 2012). Ve Francii došlo ke zvýšení sazby DPH také v roce 2012, v tomto roce došlo k poklesu počtu ubytovacích zařízení, který pokračoval i v roce 2013, podobně jako počet zaměstnaných. V Chorvatsku je od vstupu do EU sazba DPH stejná, počet zařízení roste, počet zaměstnaných v oblasti stravování vzrostl, ale v ubytování poklesl. V Itálii došlo ke změně základní sazby DPH v letech 2012 a 2014. Přestože sazba vzrostla, došlo k nárůstu počtu ubytovacích zařízení a také počtu zaměstnaných v oboru, v roce 2013 následoval pokles. V Polsku došlo ke změně sazby DPH v roce 2012, počet zařízení i počet zaměstnaných v tomto roce rostl, ale v roce následujícím nastal pokles. V Rakousku počet hotelů a restaurací mírně klesá, počet zaměstnaných v oboru kolísá. V Německu počet zařízení klesal a počet zaměstnaných rostl. Na Slovensku se základní sazba DPH měnila v roce 2012 a počet ubytovacích zařízení v tomto roce stoupl, v roce následujícím však následoval pokles, podobně i zaměstnanost v oboru. Ve srovnání s vybranými zeměmi se v ČR sazba měnila častěji. V roce 2010 a 2013 počet zařízení v oboru klesal, v roce 2012 však jejich počet dosahoval maxima.

Trh cestovního ruchu v letech zvýšení sazby DPH ve většině zemí EU zaznamenal pokles podnikatelských aktivit. I když přímý vliv sazby DPH na počet podnikatelských struktur v nejvýznamnějších oblastech cestovního ruchu – v oblasti pohostinství a ubytování nelze zcela prokázat, v některých zemích EU při zvýšení sazby DPH došlo ke snížení počtu zaměstnaných v oboru a snížení počtu podnikatelských subjektů.
Některé země vytvořily opatření pro zachování cestovního ruchu, např. ve Španělsku při zvýšení sazby DPH jako opatření proti ztrátě zájmu turistů byla následně provedena korekce cen směrem dolů.

[15] MANENTE A. – J. ZANETTE (2010): Macroeconomics effects of a VAT reduction in the italian hotels and restaurants industry, s. 423.
[16] HONKA, J. (2015): Analýza vlivu DPH na sektor hotelnictví a pohostinství, s. 137.

4 Vliv změny sazby DPH na podnikání v cestovním ruchu v ČR

Pokud srovnáme vývoj základní sazby DPH v EU a v ČR v letech 2002-2004 zjistíme, že se základní sazba pohybovala vysoko nad průměrem EU. Od roku 2004, kdy jsme vstoupili do EU se základní sazba DPH významně snížila, a to až pod průměr EU. Naše země se této průměrné hodnotě nejvíce přiblížila v roce 2012. Průměrná hodnota základní sazby DPH se v dlouhodobém hledisku postupně zvyšuje. Snížená sazba DPH v ČR naopak patří k nejvyšším sazbám v EU.

V Česku se uplatňuje snížená nebo základní sazba DPH. V základní sazbě je většina zboží a služeb a její výše je 21 %. Snížená 15 % sazba DPH je v ČR uplatňována kromě ubytovacích služeb, potravin a nealkoholických nápojů (alkoholické nápoje jsou zdaněny základní sazbou daně 21 %) také na další služby, související s cestovním ruchem, jako je pozemní hromadná pravidelná doprava cestujících a jejich zavazadel, osobní doprava lanovými a visutými drahami a lyžařskými vleky, vodní hromadná pravidelná doprava cestujících a jejich zavazadel, letecká hromadná pravidelná doprava cestujících a jejich zavazadel, poskytnutí oprávnění ke vstupu do muzeí a jiných kulturních zařízení (na kulturní akce a památky, výstavy, do zoologických a botanických zahrad, přírodních rezervací, národních parků, lunaparků a zábavných parků, cirkusů, historických staveb a obdobných turistických zajímavostí), poskytnutí oprávnění vstupu na sportovní události, použití krytých i nekrytých sportovních zařízení ke sportovním činnostem, služby posiloven a fitcenter, služby související s provozem rekreačních parků a pláží, poskytnutí oprávnění vstupu na ohňostroje, světelná a zvuková představení, služby tureckých lázní, saun, parních lázní a solných jeskyní. Druhá snížená sazba DPH ve výši 10 % je zavedena pro tištěné knihy, vybrané zdravotnické prostředky, léky, dětskou výživu ap.[17]

V roce 2010, kdy došlo ke zvýšení obou sazeb DPH, došlo k poklesu příjezdového i domácího cestovního ruchu. Podle údajů českého statistického úřadu se výdaje domácností na služby cestovního ruchu od roku 1990 vyvíjely odlišně. Hodnota spotřeby cestovního ruchu a její výdaje na stravovací služby tvoří největší podíl, který se v jednotlivých letech měnil. V prvních letech vidíme vzestup a následné kolísání kolem hodnoty 5,5 % z HDP, v roce 2005 došlo k poklesu na 5,4 % a tento klesavý trend pokračoval do roku 2013, kdy se hodnota spotřeby pohybovala na 5 % HDP.

Na ubytovací služby byly v letech 1996 – 1999 pod 1 % HDP. Nejníže byly na úrovni 0,7 %. Od roku 2003 se výdaje na ubytovací služby pohybují na stálé úrovni 1,1 – 1, 3 %.
Domácnosti na dovolenou s komplexními službami cestovního ruchu vynakládaly nejvíce finančních prostředků v letech 1995 – 2000, kdy výdaje převyšovaly 2,5 % HDP. Pak výdaje klesaly a v roce 2009 došlo k propadu na 1,9 % (díky ekonomické krizi) a v dalších letech se zastavily na 1,8 % HDP.

Výdaje na rekreační a kulturní služby měly vzrůstající charakter. Svého maxima 3,9 % HDP dosáhly v roce 2003 a 2004. Následoval mírný pokles a kolísání kolem hodnoty 3,5 % HDP. Mezi rokem 2013 a 2014 vydaly domácnosti meziročně více téměř na všechny složky spotřeby, vč. dopravy rekreace, stravování a ubytování[18].

Zvýšení DPH zvyšuje náklady každé domácnosti a tím pádem dochází ke snížení spotřeby zbytných statků. Jak uvedla společnost Global Blue, která vrací DPH turistům, pro ty, kteří k nám přijíždějí ze zemí mimo EU je zvýšení sazby DPH na 15 a 21% výhodné, neboť ti, kdo v České republice nakoupí zboží a služby, mohou díky vratce daně obdržet více peněz, než v jiných státech. To by vedlo k podpoře cestovního ruchu ze strany například Rusů

[17] Peníze. cz (2014): Co je to daň z přidané hodnoty. Dostupné na internete: //www.penize.cz/80308-co-je-to-dan-z-pridane-hodnoty-dph.
[18] Český statistický úřad (2015): Informace o cestovním ruchu. Dostupné na internete: //www.czso.cz/csu/csu.nsf/informace/chdp022715.docx.

nebo Číňanů. Rusové patří mezi národy, které si nechávají nejčastěji vracet DPH. Podobně jsou na tom i Číňané, kteří patří k nejvíce utrácejícím turistům.

Vzhledem k tomu, že máme vyšší sazby DPH v porovnání se sousedním Rakouskem či Německem očekává se, že turisté budou za nákupy luxusního zboží jezdit spíše k nám, aby mohly získat zboží a služby za výhodnější ceny, i díky vratce DPH[19].

Cestovní ruch vytváří v ČR nezanedbatelné množství pracovních míst. Pracovní místa v cestovním ruchu se vyvíjela nerovnoměrným způsobem, Nejvyššího podílu na zaměstnanosti z hlediska počtu pracovních míst dosáhl cestovní ruch v roce 2004 (4,75 %), nejnižší byl v roce 2007 (4,50 %), rok 2013 přinesl opět mírný nárůst (4,59 %).
Počet zaměstnaných osob v cestovním ruchu se podle údajů Českého statistického úřadu drží nad hodnotou 231 tisíc[20]. Nejvyšší počet zaměstnaných je v restauracích a hotelech, v železniční a silniční dopravě, v cestovních agenturách a v kulturních službách.

Charakteristické obory cestovního ruchu zaměstnávají 72,5 % osob a více než 60 tisíc osob je zaměstnáno v odvětvích souvisejících. Ve stravovacích a pohostinských zařízeních v roce 2013 našlo uplatnění více než 70 tisíc osob. V ubytovacích službách to bylo téměř 40 tisíc a v cestovních kancelářích a agenturách necelých 13 tisíc osob [21].

K poklesu DPH došlo v roce 1995 a 2004, kdy výdaje domácností na služby cestovního ruchu rostly. V dalších letech docházelo k růstu obou sazeb DPH, nebo jen snížené sazby. Pokles výdajů na spotřebu započal v roce 2008 a pokračoval i v dalších letech, kdy také rostly sazby DPH (Tab. 1).

Spotřeba příjezdového cestovního ruchu (výdaje nerezidentů, směřujících do české ekonomiky) mezi roky 2003 a 2004 vzrostla, předpokládá se, že svůj podíl na tom má i pokles základní sazby DPH z 22 % na 19 %.

Vývoj indexu tržeb v oblasti služeb cestovního ruchu byl kolísavý. K růstu došlo v letech 2003 a 2004, kdy také došlo ke snížení obou sazeb DPH. Dále v roce 2007, 2010, 2011, 2013 a 2014.

Tabulka 1 Vývoj sazby DPH a vybraných ukazatelů cestovního ruchu v ČR

Rok	**1993**	**1995**	**2004**	**2008**	**2010**	**2012**	**2013**
DPH v %	23; 5	22; 5	19; 5	19; 9	20; 10	20; 14	21; 15
Spotřeba CR celkem v %:							
Stravovací, ubytovací, rekreační a kulturní služby a dovolená s komplexními službami	10,7	11,9	12,8	12,2	11,6	11,4	11,4
Index tržeb bez DPH v %:							
Služby ubytování a stravování	-	-	106,3	92,7	95,4	97,5	100,8
Cestovní kanceláře a agentury ap.	-	-	107,1	91,7	94,3	102,3	97,7
Cestovní agentury, kanceláře a jiné související činnosti - počet	4 673	6 091	10 499	11 419	11 525	11 820	10 764
Ubytovací zařízení - počet	-	2 623	7 640	7 705	7 235	10 057	9 970
Počet zaměstnaných v CR:	-	-	236 649	241 236	235 569	229 551	231 288
sebezaměstnaní	-	-	56 551	51 635	47 665	43 655	44 349
zaměstnanci	-	-	180 098	189 601	187 903	185 896	186 938

Zdroj: zpracováno podle údajů ČSÚ, 2015.

[19] POLIAČIKOVÁ, E. (2014): Category Management ako účinný nástroj manažmentu kľúčových zákazníkov, s. 10.
[20] Český statistický úřad (2015): Modul zaměstnanosti cestovního ruchu. Dostupné na internete: //https://www.czso.cz/csu/czso/modul_zamestnanosti_cestovniho_ruchu.
[21] COT business (2015): V cestovním ruchu v Česku pracovalo předloni 231000 lidí. Dostupné na internete: //www.icot.cz/v-cestovnim-ruchu-v-cesku-pracovalo-predloni-231-000-lidi/.

Ke změnám sazeb DPH došlo v letech 2008 (zvýšení snížené sazby), 2010 (zvýšení obou sazeb), 2012 (zvýšení snížené sazby) a 2013 (zvýšení obou sazeb). Index tržeb ubytovacích a pohostinských služeb se snížil v roce 2008, v roce 2013 významněji také u tržeb cestovních kanceláří a agentur.

Zvýšení snížené sazby DPH na služby hromadné dopravy z 10 na 15 % zdražilo jak městskou hromadnou dopravu, tak vlakovou, autobusovou, vodní i leteckou dopravu. Zdražení dopravy se projevilo i v cenách zájezdů cestovních kanceláří.

Následně po zvýšení obou sazeb DPH o 1 % zvýšilo náklady na teplo, vodné a stočné (sazba 15 % DPH), elektřinu a plyn (sazba 21 % DPH). Zvýšení cen energií způsobilo růst cen poskytovaných služeb v sektoru služeb cestovního ruchu.

Počet jednotlivých subjektů, nabízející ubytovací služby v roce 2004 dosahoval téměř trojnásobku počtu ubytovacích zařízení z roku 1995. Mírný nárůst pokračoval i v roce 2008, ale v roce 2010 došlo k jejich poklesu. Nárůst jsme zaznamenali také v roce 2012, ale v roce následujícím se opět snížil. V roce, kdy se měnila pouze snížená sazba DPH došlo k nárůstu těchto subjektů. Počet cestovních kanceláří a agentur rostl po celé sledované období, i když od roku 2004 byl jejich nárůst mírnější.

5 Diskuse

V případě stanovení DPH u hotelových služeb se jedná o poměrně složitou problematiku. Ubytovací služby a mnoho dalších doplňkových služeb v hotelu, vč. dodání potravin, podléhá snížené sazbě DPH, poskytnutí stravovací služby je však zdaňováno základní sazbou 21 %. Rozdíl obou daňových sazeb jde na úkor zisku. Asociace hotelů a restaurací AHR ČR společně s Evropskou konfederací hoteliérů a provozovatelů restaurací HOTREC jednoznačně podporuje a předkládá na všech úrovních veřejné správy návrh na zavedení snížené sazby DPH pro služby v zařízeních veřejného stravování. Hlavním důvodem je diskriminace podnikatelů v pohostinství rozdílnou sazbou DPH na vstupu a na výstupu. Doporučuje snížení sazby DPH pro stravovací služby až na úroveň 10 %. Pozitivními vlivy by byly rovné podmínky podnikání, zvýšení zaměstnanosti v regionech a rovněž zachování zdravého životního stylu obyvatelstva. Jednání AHR ČR na úrovni vlády o snížení daňové sazby v minulých letech bylo neúspěšné, došlo k dalšímu zvýšení obou sazeb. Z tohoto důvodu AHR ČR očekává prudký pokles pracovních míst v cestovním ruchu.

Provozovatelé restaurací a hotelů teď musí řešit problém, jestli zvýšit ceny pokrmů a služeb, nebo snížit kvalitu surovin, nebo toto zvýšení financovat ze svých marží a svého zisku. Snížení kvality nakupovaných surovin a poskytovaných služeb může vést ke ztrátě konkurenceschopnosti. Naopak, každé i malé navýšení ceny může způsobit odliv zákazníků. Větší podniky zvýšení sazby DPH nepocítily tak razantně, nevyhnuly se však zvýšení cen, nebo snížení svého zisku[22].

Převedení stravovacích služeb do snížené 10 % sazby DPH by tak mohlo mít dvojí vliv na ekonomiku podniků – snížení ceny pokrmů nebo zvýšení zisku podniků. Snížení ceny pokrmů může být lákavé pro zákazníky restaurací a mělo by přímý dopad na jejich spotřebitelské chování, zvýšení tržeb podniků. Zvýšení zisku podniků by přímo ovlivnilo výběr daně z příjmů do státního rozpočtu.

Asociace českých cestovních kanceláří a agentur AČCKA ČR zastává názor, že by zvýšení snížené sazby DPH mohlo být pro stát kontraproduktivní, a to zejména z důvodů odrazení zahraničních turistů od drahého ubytování.

Trh cestovního ruchu v letech zvýšení sazby DPH ve většině zemí EU zaznamenal pokles podnikatelských aktivit. V oblasti pohostinství a ubytování při zvýšení sazby DPH

[22] HONKA, J. (2015): Analýza vlivu DPH na sektor hotelnictví a pohostinství, s. 141.

došlo ke snížení počtu zaměstnaných v oboru a snížení počtu podnikatelských subjektů. Výjimku tvořily jen země jako Řecko, Bulharsko, Španělsko, Portugalsko i Německo, kde počet podniků pohostinství klesal, ale zaměstnanost stoupla.

V Česku při zvýšení sazby DPH došlo k poklesu příjezdového i domácího cestovního ruchu. Zvýšení DPH zvyšuje náklady každé domácnosti a tím pádem dochází ke snížení spotřeby zbytných statků. Pokles výdajů na spotřebu se projevil v letech, kdy rostly sazby DPH (Graf 2). Výdaje na stravovací služby po počátečném vzestupu se zvyšováním sazby DPH klesaly, výdaje na ubytovací služby stagnují. Přesto domácnosti na dovolenou s komplexními službami cestovního ruchu vynakládaly více, výdaje na rekreační a kulturní služby měly vzrůstající charakter. Po zvýšení obou sazeb DPH v roce 2014 vydaly domácnosti více i na dopravu, rekreaci, stravování a ubytování.

Graf 2 Vývoj sazby DPH a vybraných ukazatelů cestovního ruchuv ČR (r.1989 – 2013)

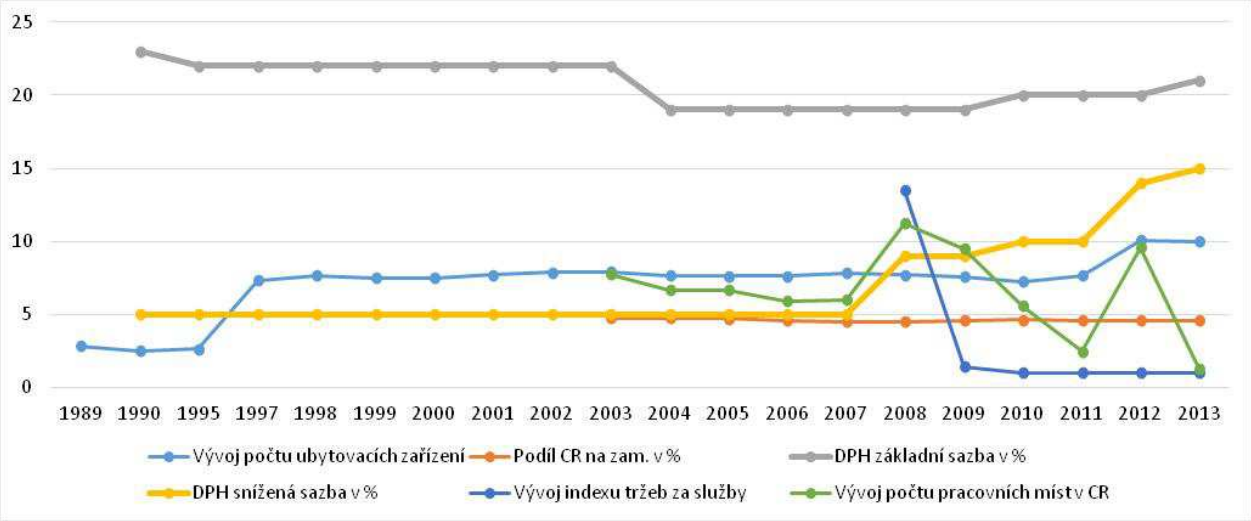

Zdroj: zpracováno podle údajů ČSÚ a Eurostatu, 2015.

Pracovní místa v cestovním ruchu se vyvíjela nerovnoměrným způsobem, v roce 2013 byla zaměstnanost v odvětví cestovního ruchu, hotelnictví a pohostinství na nejnižší úrovni za posledních 7 let, roste počet sebezaměstnaných a klesá počet zaměstnanců.

Index tržeb v oblasti služeb cestovního ruchu reagoval na pohyb sazeb DPH – rostl, když došlo ke snížení obou sazeb DPH. Index tržeb u ubytovacích a pohostinských služeb i tržeb cestovních kanceláří a agentur se významněji snížil se zvýšením sazby DPH. Zvýšení sazby DPH zdražilo dopravu, což se projevilo i v cenách zájezdů cestovních kanceláří. Zvýšení cen energií způsobilo růst cen i v cestovním ruchu. Tržby v cestovním ruchu klesají.

Počet ubytovacích zařízení se vyvíjel kolísavě, v roce, kdy se měnila pouze snížená sazba DPH došlo k nárůstu. Počet cestovních kanceláří a agentur rostl, i když od roku 2004 byl jejich nárůst mírnější.

6 Závěr

DPH je nejvýnosnější daní státního rozpočtu. Mezi největší výhody DPH patří neutralita, snadná použitelnost v mezinárodním obchodě, transparentnost, možnost zdaňovat nejen zboží, ale i služby, výnosnost pro státní rozpočet a odolnost vůči daňovým únikům.[23]
V současné době je řešena aktuální otázka sjednocení daňových sazeb DPH, která by omezila daňové úniky a zjednodušila klasifikaci zboží a služeb. Rozdílnost sazeb DPH způsobuje

[23] ŠIROKÝ, J. (2013): Daně v Evropské unii, s. 108.

problémy v uplatňování DPH pro jednotlivá zdanitelná plnění, především v oblasti hotelnictví[24].

DPH je zahrnuta do prodejní ceny zboží i služeb, má velký vliv na cenu komodit na trhu. Pokud se sazba daně zvýší o určitý procentní bod, vyvolá to zvýšení inflace v celé ekonomice. Nezavedení DPH v některých zemích světa je spojeno s obavami ze zvýšení inflace.

Z provedené analýzy vyplynul nepřímý negativní dopad zvyšování sazby DPH na služby cestovního ruchu, především na služby ubytovacích a stravovacích zařízení, na zaměstnanost a méně na spotřebu v cestovním ruchu.

Snížení sazby DPH společně s deflační politikou ČNB může ovlivnit příliv cenově senzibilních zahraničních turistů, pro které je ČR cenově atraktivní a pro ty mimo EU i z hlediska sazby DPH. Globální ekonomická krize i daňová krize vedly k poklesu tržeb v cestovním ruchu a způsobily, že dnes je zaměstnanost v odvětví cestovního ruchu, hotelnictví a pohostinství na nejnižší úrovni za posledních 7 let. Ekonomové však tvrdí, že zvýšení DPH způsobí dočasný pokles zisků, ale z dlouhodobého hlediska se nejedná o nebezpečí pro podnikání. Teprve postupem času se ukáže, zda zvyšování sazeb DPH přinese očekávaný přísun finančních prostředků do státního rozpočtu, nebo naopak povede k útlumu cestovního ruchu a následnému zániku pracovních míst a zvýšení nezaměstnanosti.

Tento článek byl podpořen Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy České republiky v rámci institucionální podpory na dlouhodobý rozvoj výzkumné organizace v roce 2015.

Seznam použité literatury

HAVEL, T. (2014): *Meritum Daň z přidané hodnoty 2014*. 11. vyd. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2014**.** ISBN 978-80-7478-465-1.

HNÁTEK, I. (2009): *Hotelnictví a daně*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2010. ISN 978-80-7357-446-8.

HONKA, J. (2015): Analýza vlivu DPH na sektor hotelnictví a pohostinství. In: *Cestovní ruch, hotelnictví a lázeňství ve světle vědeckého výzkumu a praxe*, 2013, s. 135-141. ISBN 978-80-7248-955-8.

LANG, M. – P. MELZ – E. KRISTOFFERSSON (2009*): Value Added Tax and Direct Taxation: Similarities and Differences.* Amsterdam: IBFD, 2009. ISBN 978-90-8722-060-0.

MANENTE, A. – J. ZANETTE (2010): Macroeconomics effects of a VAT reduction in the italian hotels and restaurants industry. In: *Economic systems research*. (22) 4, pp. 407-425.

MUSA, H. – Z. MUSOVÁ – L. DEBNÁROVÁ (2015). Responsibility in the corporate governance framework and financial decision making process. In: *Procedia Economics and Finance*: 2nd Global Conference on Business, Economics, Management and Tourism. Amsterdam: Elsevier, 2015. Vol. 23 (2015), s. 1023-1029.

[24] HNÁTEK, I. (2009): Hotelnictví a daně, s. 136.

NERUDOVÁ, *D.* (2014): *Harmonizace daňových systémů zemí Evropské unie.* 4. vyd. Praha: Wolters Kluwer*,* 2014.

OTAVOVÁ, M. – V. SOBOTKOVÁ – P. SVOBODA (2012): *Daně a účetnictví v cestovním ruchu*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012. ISBN 978-80-7357-868-8.

PALATKOVÁ, M. – J. ZICHOVÁ (2014): *Ekonomika turismu. Turismus České republiky.* 2. vyd. Praha: Grada Publishing, 2014. ISBN 978-80-247-3748-5.

POLIAČIKOVÁ, E. (2014). Category Management ako účinný nástroj manažmentu kľúčových zákazníkov. *In vedecký časopis „Kitekintés – Perspective, Bekescaba.* ročník XVIII., č. 20. 2014. S. 8-14. ISSN 2064-504X.

RADVAN, M. (2008): *Czech Tax Law.* 2.vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2008. ISBN 978-80-210-4681-8.

ŠIROKÝ, J. (2013): *Daně v Evropské unii.* 6. vyd. Praha: Linde, 2013. ISBN 978-80-7201925-0.

VÁCLAVÍNKOVÁ, K. – M. BOTLIKOVÁ – M. KOSTKOVÁ (2012): Analysis of the impact of selected variables on the availability of accommodation facilities. In: *Mathematical Methods in Economics*, 2012. ISBN 978-80-7248-779-0.

Zákon č. 235/2004 Sb. o dani z přidané hodnoty, ve znění pozdějších předpisů. Ostrava: Sagit a.s., 2015. ISBN 978-80-7488-085-8.

Businessinfo (2015): Počet zaměstnanců v cestovním ruchu začal poprvé od roku 2009 narůstat.[online]. In: Businessinfo, 16. 3. 2015. [Citováno 16. 3. 2015]. Dostupné na internetu: http://www.businessinfo.cz/cs/clanky/pocet-zamestnancu-v-cestovnim-ruchu-zacal-poprve-od-roku-2009-narustat-62357.html.

COT business (2015): V cestovním ruchu v Česku pracovalo předloni 231000 lidí. [online] In: COT, 10. 3. 2015. [Citováno 10. 3. 2015]. Dostupné na internetu: http://www.icot.cz/v-cestovnim-ruchu-v-cesku-pracovalo-predloni-231-000-lidi/.

Český statistický úřad (2015): Modul zaměstnanosti cestovního ruchu. [online]. 3. 6. 2015. [Citováno 3. 6. 2015] Dostupné na internetu: http://https://www.czso.cz/csu/czso/modul_zamestnanosti_cestovniho_ruchu.

Český statistický úřad (2015): Informace o cestovním ruchu. [online]. In: ČSÚ, 10. 3. 2015. [Citováno10. 3. 2015]. Dostupné na internetu: http://www.czso.cz/csu/csu.nsf/informace/chdp022715.docx.

Europa. eu (2015): Legislation summaries. [online]. In: Europa. eu, 3. 2. 2015. [Citováno 3. 2. 2015].Dostupné na internetu: http://europa.eu/legislation_summaries/enterprise/industry/et0004_cs.htm.

Finance. cz (2015): Kde se nejvíce zvýšily sazby DPH. [online]. In: Finance.cz, 5. 1. 2015. [Citováno 5. 1. 2015]. Dostupné na internetu: http://www.finance.cz/zpravy/finance/337908-kde-se-nejvice-zvysily-sazby-dph-/.

Peníze. cz (2014): Co je to daň z přidané hodnoty. [online]. In: Peníze.cz, 15. 12. 2014. [Citováno 15. 12. 2014]. Dostupné na internetu: http://www.penize.cz/80308-co-je-to-dan-z-pridane-hodnoty-dph.

Účetní kavárna (2015): Daň z přidané hodnoty ve světě. [online]. In: Účetní kavárna, 3. 1. 2015. [Citováno 3. 1. 2015]. Dostupné na internetu: http://www.ucetnikavarna.cz/archiv/dokument/doc-d9493v12364-dan-z-pridane-hodnoty-vesvete/?search_query.

BELARUS AND THE WEST: PROSPECTS FOR CLOSER COOPERATION

Artur Roland Kozłowski

Department of Economics,WSB University in Gdańsk, Al. Grunwaldzka 238A, Gdańsk, Poland,
e-mail: akozlowski@wsb.gda.pl

Present-day Belarus is certainly exceptional when it comes to the persistence of a Soviet-style political and economic system. Indeed, the situation in the country is in sharp contrast to its northern and western neighbours,where the process of economic and political transformation has been under way for over twenty-five years.The present study draws on the analysis of past-dependent factors, as well as significant political, economic and sociological developments which determine the attitude of Belarus to the European Union. The main objective of the article is to draw conclusions regardingthe prospects of cooperation between Belarus and the EU. The stagnation of the Belarusian systemis not permanent; it results not only from a specific nature of power struggle, but is also determined by a complex set of circumstances, where the international environment plays a significant role.
Key words: Belarus, post-Soviet transition, European Neighbourhood Policy, past depending factors
JEL: F51, P48

1 Introduction

The present article aims to outline the prospects for the improvement and normalisation of political and economic relations between Belarus and the West. In doing so, it argues that the Republic of Belarus aims to improve political relations with a view to securing economic benefits stemming from increasing trade exchange and gradual opening to Western investments.At the same time, however, these objectives are to be achieved without any profound change in the political system of the country and without straining the relations with the Rusian Federation. In order to verify this general hypothesis, the article offers a discussion of such particular issues involved as: (1) an extent to which Belarusian society would be ready for a change of attitude towards the West in the internal political discourse; (2) international determinants of political relations between Belarus and the European Union;(3) the volume of trade with the West in general, and the European Union in particular. The present study draws on the analysis of past-dependent factors, as well as significant political, economic and sociological developments which determine the attitude of Belarus to the European Union.

2 Belarusian public opinion on the European Union

Globalisation and processes of international integration stimulate activity of states on the internatinal scene. The geographical location of Belarus makes it a potential member of two different blocs: the European Union and, on the other hand, the Eurasian Union, an alliance dominated by Russia.The results of sociological surveys clearly indicate that the

public opinion in the country is sharply divided aboutthe two potential options of integration (see Table 1). It should be noted that so far Belarusian society has had scant influence in the matter of thegeostrategic choicesof the country. The use of force against own citizens, as well as the conflict in Ukraine,have discouraged social activity and consolidated the post-Soviet *status quo*. This was demonstrated by social apathy and a low level of involvement of the opposition in the presidential election of 2015.

Table 1:Replies to the survey question: If you had to choose between integration with Russia and joining the European Union, which would you choose? (%)

Date	Joining the European Union	Integration with Russia	DK/NA
September 2005	28.6%	59.2%	12.2%
April 2006	31.9%	56.1%	12.0%
December 2007	33.3%	47.5%	19.2%
September 2008	26.2%	54.0%	19.8%
September2009	42.7%	38.3%	19.0%
September2010	41.7%	34.9%	23.4%
September2011	42.0%	42.0%	16.5%
September2012	44.1%	36.2%	19.7%
December 2012	43.4%	37.7%	18.9%
June 2013	41.0%	40.8%	18.2%
December 2013	44.6%	36.6%	18.8%
March 2014	32.9%	51.5%	15.6%
June 2015	31.9%	51.5%	16.6%

Source: Independent Institute of Socio-Economic and Political Studies (IISEPS)

Figure 1: Replies to the survey question: If you had to choose between integration with Russia and joining the European Union, which would you choose? (%)

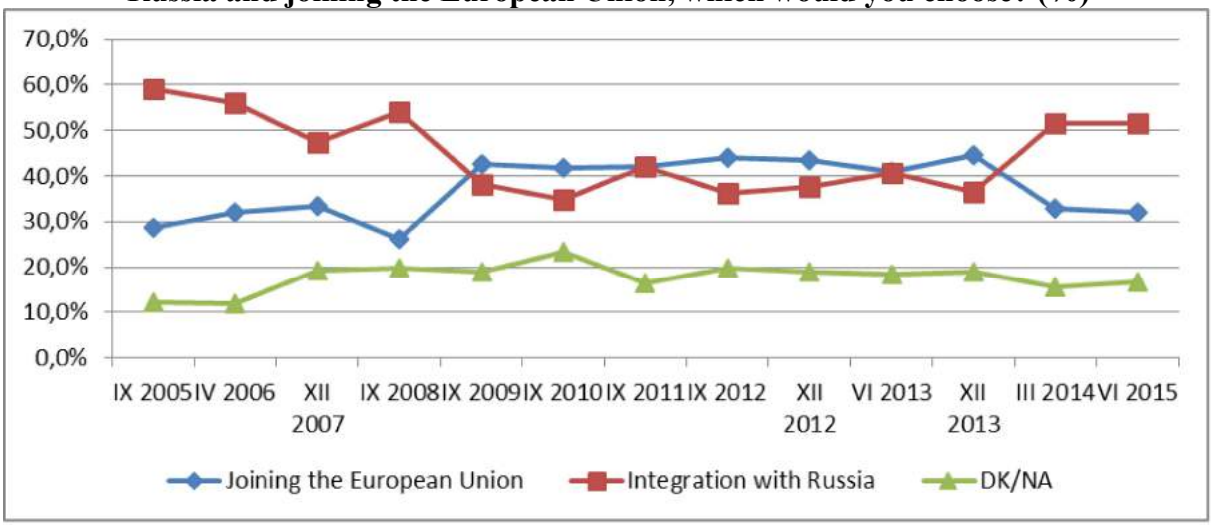

Source: Independent Institute of Socio-Economic and Political Studies (IISEPS), http://www.iiseps.org/etrend.html (accessed 30.12.2012), http://www.iiseps.org/?p=114&lang=en (accessed 29.11.2015); data compiled by the author

The level of preference for Russia as a potential partner of integration declined following the 'pipeline war' of 2007. From 2009, the pro-European option dominated by

around 6% (reaching the maximum of 8% towards the end of 2013), but fell sharply in the aftermath of the Russian aggression against Ukraine, the annexation of the Crimea and the war in the Donbas. Thesechanges in social preferences, however, were not at all reflected in the policy of the country, and neither did they stimulate opposition against the authorities pursuing the project of closer cooperation with Russia and Kazakhstan within the Eurasian Union. A sudden reversal of public opinion in favour of Russia could be explained by the lack of assertive European response to the violation of Ukrainian territorial integrity, which might have been interpreted as a sign ofweakness of the European Union facing firm and aggressive action pursued by the Russian Federation.

Table 2: Replies to the survey question: Did your attitude to EU change after this year's events in Ukraine?

Date	*Yes, it became worse*	*Yes, it became better*	*No, it didn't change*	*DA/NA*
December 2014	44.6%	10.1%	41.6%	3.7%

Source: Independent Institute of Socio-Economic and Political Studies (IISEPS),http://www.iiseps.org/?p=280&lang=en (accessed 09.11.2015); data compiled by the author

Thesplit of public opinion betweenthe East and the West is a constant feature in Belarus, with the majority preference fluctuating between the two options. Denis MELIANTSOV (2012),[1] an analyst from the Belarusian Institute for Strategic Studies, observes that for most members of Belarusian society the choice between the European Union and Russia is not one between two different cultures and mentalities. Rather, Belarusians are in fact motivated only by material considerations and personal benefits.

President Lukashenko is most concerned about the impact of positive relations with the European Union on the political situation in the country. He is certainly aware that cooperation with the EU would considerably improve the economy. When he decided to supportthe Eastern Partnership programme, he stressed: 'If we have a free trade zone with Europe, we will be twice as rich'.[2] On the other hand, however, he has to consider EU political demands, such as those issued when he applied for a loan from the International Monetary Fund, including the liberalisation of his policy towards the media. Since Lukashenko's priority is to remain in power rather than improve the economy, he allows economic cooperation with the EU provided it does not undermine the stability of his political system.

The pattern of Belarusian attitudes to the European Union and Russia displays a positive correlation between the age and the favourable opinion about the West: younger respondents more frequently support potential accession of Belarus to the EU, NIKALUK, S. (2009).[3] While this view is shared also by representatives of the private sector, pensioners and employees of the state sector are more inclined to express a positive attitude to the prospect of integration with Russia. Mariusz MASZKIEWICZ (2009)[4] stresses that it would be

[1] Belorusy razryvaiutsia mezhdu Evropoĭ i Rossieĭ [Belarusians torn apart between Europe and Russia], [online]. In: *Naviny*, 22.02.2013 [Cited 20.11.2015] Available online: http://naviny.by/rubrics/eu/2013/01/20/ic_articles_627_180574/ 22 февраля 2013 года.

[2] National Centre of Legal Information of the Republic of Belarus, 'Belarus attracted by free trade with EU', 27 August 2009.

[3] NIKALUK, S. (2009): Białoruska opinia publiczna o Unii Europejskiej. In: *Białoruś w stronę zjednoczonej Europy*, edited by M. Maszkiewicz, Wrocław: Kolegium Europy Wschodniej im. Jana Nowaka-Jeziorańskiego, pp. 159-185.

[4] MASZKIEWICZ, M. (2009): Białoruś – w stronę Zjednoczonej Europy. In: *Białoruś w stronę zjednoczonej Europy*", edited by M. Maszkiewicz, Wrocław: Kolegium Europy Wschodniej im. Jana Nowaka-Jeziorańskiego, p. 12.

superficial to see the choice between Soviet and European Belarus as indicative of the choice between Russia and the West. Rather, these alternatives have become part of social awareness and an element of strategy of both the authorities and the opposition. As can be seen from the results of opinion polls, the Soviet model is gradually losing its attractiveness, which, in a long-term perspective, could entail an increasing position of the pro-European option.

Balázs JARÁBIK and Jana KOBZOVÁ (2011)[5] point at some factors inhibiting a proper understanding of European institutions in the Eastern Partnership countries, where the state is relatively weaker than in the consolidated nation states which established the EU. In the East, there is little awareness of the scope of reforms required to conform to European standards, and neither is there much understanding of how the EU principle of forging compromises operates. Consequently, the European Neighbourhood Policy is perceived in terms of a zero-sum game, with the citizens of the countries involved mostly interested in visa-free travel to the EU.

The potential for adaptation to European values could be enhanced by fostering the understanding of the principles of operation of the EU and its institutional framework. Although the objective requires intensified information efforts and increased financial commitment, success in this sphere does not only come down to the amount of allocated funds. In this context, sustained engagement of Belarusian non-governmental organisations in cooperation with their EU counterparts is a vital element. Another important issue is to provide broader access to EU-funded grant schemes offering opportunities to study in the EU. Fostering pro-European attitudes should also involve cooperation and exchange programmes for academic staff.

3 International determinants of political relations between Belarus and the European Union

The current relations of Belarus with the West are determined by a number of international factors, with geopolitical ones (such as relations with the neighbours, the war in Ukraine, and dangers associated with uncontrolled immigration to the EU) playing a major role. Indeed, the geographical location of Belarus has an impact not only on the political system of the country, but also on shaping its international relations. President Lukashenko has become largely dependent on the eastern neighbour in both home and foreign policy. Although post-Cold War Russia has not given up its ambition to create the order in the post-Soviet space, it is now mostly driven by economic interest and home policy considerations.

In order to consolidate social support as required by the current policy of the Belarusian regime, the West is persistently portrayed in Cold War categories and identified as a constant threat. The free market economy comes under severe criticism: the Belarusian media present the European crisis as proof of the inefficiency of Western economies characterised by their 'pathological relations', which are not to be found in Belarusian economy. The objective of diminishing the attractiveness of the European Union in public perception is to discourage the society from supporting the Western institutional model. At the same time, this is intended as a blow against the non-parliamentary opposition, which tries to win social support by making direct or indirect references to its own cultural heritage drawing on Western patterns. In this context, it cannot remain unnoticed that Poland has a particularly negative media image in the country. This, however, only adds to Polish motivation to increase the activity in support of pro-democratic social organisations in Belarus.

[5] JARÁBIK, B. – KOBZOVÁ, J. (2011): Ending the ENPs schizophrenia: addressing myths, narrowing focus, improving implementation. In: *European View*, 2011, Vol. 10, No. 1, Published online: 5 June 2011, Centre for European Studies, p. 48.

Contrary to the rhetoric of the Belarusian regime, the West does not perceive Russia, and even more so Belarus, as athreat to its security. Consequently, the level of European commitment to the modernisation of Belarusian political system is not a priority, and neither is it comparable in scale to that observed in the case of dissident movements in the Soviet Bloc during the Cold War. Nevertheless, Belarusian pro-democratic organisations receive support and funding from the European Union. It should be noted that their impact on the society remains relatively limited. In addition, the opposition has no leader who would be able to command a substantial social support.

In the past, President Lukashenko sent positive signals to the EU, raising hopes for democratisation of the country and its opening to the West. The clearest examples include the dispute with Russia over pipelines and prices for energy sources (2007), the initial agreement to participate in the Eastern Partnership programme (2009), and his nearly fulfilled pledge to hold democratic elections in 2010. The intended change of the political course was to make Russia aware of the importance of maintaining good relations with Belarus. Undoubtedly, Lukashenko decided to use the advantage of the geographical location of the country (60% of Russian trade with the EU passes through Belarus), and to demonstrate that he can resort to blackmailing Russia with the threat of the reorientation of Belarusian policy.

The policy of the European Union towards Belarus is a combined result of two factors: the situation in the country and the EU policy based on the Copenhagen criteria. In this approach, Belarus is treated as a potentially equal European partner, which should conform to the European model of state and protection of civil rights. In the case of Belarus, the EU Eastern Partnership programme has always focused on the liberalisation of the system and creating a space for political dialogue with the middle and lower ranksof the Belarusian establishment, while alienating the top echelons of the administration,GIL, A. – STĘPNIEWSKI, T. (2012).[6]The rationale behind this approach has been to promote indirect influence on Belarusian society in a bid to foster its opening to Europe and pro-EU attitudes.

So far, the achievements of the European Neighbourhood Policy and the Eastern Partnership programme seem quite moderate, revealing the inadequacy or low level of attractiveness of the proposed cultural model. This comes as a result of the burden of complex relations between Russia, Belarus and EU member states. Conflicting interests in the region and the stagnation of Belarusian political and economic system limit the possibilities of effective international pressure on the regime to make Belarus a truly democratic state.

Therapprochement with the West following the dispute with Russia over oil payments seemed to suggest a new opening in Lukashenko's relations with the European Union. However, the change turned out to be short-lived: the protests of the opposition against the non-democratic presidential election of 14 and 19 December 2010, and against Lukashenko himself, were violently suppressed. In reaction, the European Commission introduced sanctions against Belarus (31 January 2011),[7] which froze their political relations for years to come. Also, the United States placed six Belarusian industrial companies on the Specially Designated Nationals and Blocked Persons List (Naftan oil refinery in Navapolatsk, Grodno Azot chemical company, Grodno Khimvolokno chemical fibre company, Belshina tyre company in Babruisk, Lakokraska paint and coating company in Lida, PolotskSteklovolokno glass fibre company in Polatsk).[8]

---

[6] GIL, A. – STĘPNIEWSKI, T. (2012): Unia Europejska a Republika Białoruś. In: *Europejska Polityka Sąsiedztwa Unii Europejskiej*, ed. M. Pietraś, K. Stachurska-Szczesiak, J. Misiągiewicz, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2012 p. 113.

[7] The European Commission imposed sanctions on 156 representatives of Lukashenko's administration; the number was increased to 201 in the following months in reaction to active involvement in rigging the elections and suppressing the social protests.

[8] Belarus calls on Russia, Kazakhstan to resist Western sanctions against Minsk, BBC Monitoring Ukraine & Baltics, BBCUKB, [after] Belapan news agency, Minsk, in English, 14.02.2012, 0929 GMT.

While the EU sanctions bring short-term economic effects, they have a considerable impact on the long-term strategic choices and improve the position of Russia.Financial assistance which Belarus received from Moscow during the financial crisis in the country came as evidence of strengthening their ties, as did Minsk's promise to sell its strategic industrial companies to the Kremlin says representative of Centre for Economic and Social Research in WarsawALIAKHNOVICH, A. (2012).[9]Clara PORTELA (2011) argues that the operational logic of targeted sanctions is potentially as naïve as that of comprehensive economic embargoes.[10] At the same time, however, 'smart' sanctions have an advantage of flexibility, since they can be applied as required in the process of negotiating a rapprochement or a potential modification of the system.

In reaction to Western sanctions against Belarusian industrial companies and representatives of the regime, the government called on its foreign allies to adopt a uniform stand against such restrictions.[11] Belarusian engagement in forming the Eurasian Union, an economic bloc designed as an alternative to the EU, has not modified European demands on the authorities of the country and neither has it ruled out a new rapprochement. This, in fact, has become closer following the lifting of EU sanctions in November 2015.

The change came as a reaction to the fact that Aleksandr Lukashenko had been voted into his next term in office with less government intervention than in previous elections. Another political factor at play was constructive Belarusian involvement in the Minsk talks over ceasfire in eastern Ukraine. From the EU perspective, there are also new factors which require forging good relations with Belarus: a new surge of Russian offensive on the international front, including the conflict in Ukraine and military involvement in Syria, and efforts to secure EU external borders in a bid to tackle the 2015 immigration crisis. Apart from lifting restrictions against particular individuals, the normalisation means that '[s]ome of the twenty-five Belarusian companies currently targeted by EU sanctions will be eligible for financing from the European Investment Bank'.[12] The move will also stimulate trade (including the reexport of European goods to Russia) and new European investments in Belarus, with the prospect of facilitating access of EU companies to the Russian market.

4 Trade between Belarus and the European Union

Considering that the European Union and Russiaare the two most important Belarusian trade partners, President Lukashenko's authorities increasingly have to take into account economic relations with the EU: their severe deterioration could potentially undermine the stability of the political system of the country.

Belarusian economy remains heavily politicised, and the Belarusian political establishment believes that state institutions serve to exercise control over economic processes. Ever since the fall of the Soviet Union, Belarusian economic priority has been to secure access to oil and natural gas supplies at prices charged on the internal Russian market.

[9] Belarus and the EU. Trying to live with Lukashenka, [online]. In: *The Economist*, 6.03.201211:46, Warsawby G.C. [Cited 18.02.2014] Available online http://www.economist.com/blogs/easternapproaches/2012/03/belarus-and-eu.

[10] PORTELA, C. (2011): The European Union and Belarus: Sanctions and partnership?. In: *Comparative European Politics*, 2011, Vol. 9, No. 4/5, pp. 486-505.

[11] Belarus calls on Russia, Kazakhstan to resist Western sanctions against Minsk, BBC Monitoring Ukraine & Baltics, BBCUKB, [after] Belapan news agency, Minsk, in English, 14.02.2012, 0929 GMT.

[12] EU aware sanctions against Belarus detrimental – Belarus, BBC Monitoring Former Soviet Union [London], 11.10.2015.

Success on this front enabled the country to avoid a slump of production experienced across the region and secured the continuity of its political leadership, KOROSTELEVA, J. (2004).[13]

For a considerable period of time, Belarusian economy has been characterised by a relatively favourable performance. The effectiveness of authoritarian economic policy came as a combined result of preferential economic relations with Russia, technological modernisation towards the end of the Soviet period and, so far, avoiding the costs of economic transformation. On the other hand, however, Belarusian industry is not prepared to function in the competitive environment of global economy: it cannot offer lower costs of labour force than East Asia, and nor is it in the same technological league as the Western and a number of Asian economies. In fact, Belarusian products are becoming increasingly less competitive even on the Russian market.

The Belarusian model is a planned economy with a state sector monopoly. The budget of the country is heavily dependent on the stability of 150–170 enterprises, with 20–30 of them in the fuel and energy sector. Inded, the fuel and energy complex plays a major role in the country's economy, as it produces a quarter of the GDP, MARINIC, M. (2009).[14] Considering that Belarus has no natural oil or gas reserves, the economic foundations of the country do not look firm.

Trade beetween Belarus and the European Union has suffered not only as a result of economic sanctions, but also low efficiency of Belarusian economy. Indeed, central planning and low competitiveness are additional factors inhibiting the sales of Belarusian products on demanding European markets. The volume of trade with Western economies is limited by the low level of Belarusian currency reserves and thus does dot reflect the potential of the country. What dominates in Belarusian import are energy resources. Although the Russian Federation remains the main source of imports (55–60%), the figure for the European Union (20–25%) has been gradually growing in recent years (see Table 3).

Table 3: Imports of goods to Belarus from its top-five partners, US$ millions (2009–2014)

		2009	2010	2011	2012	2013	2014
	TOTAL	**28,112.9**	**33,679.1**	**43,687.5**	**45,871.2**	**42,240.6**	**40,064.1**
1	Russian Federation	16,717.1	18,080.6	24,930.2	27,550.9	22,905.0	22,190.2
2	European Union	6,573.2	7,627.9	8,710.9	9,306.9	10,508.7	9,449.4
3	China, P.R.: Mainland	1,081.4	1,684.1	2,193.9	2,373.5	2,829.4	2,373.2
4	Ukraine	1,289.4	1,879.3	2,035.0	2,309.5	2,053.5	1,688.9
5	United States	431.6	422.9	558.2	637.3	590.6	511.6
6	Other	6,830.8	8,626.7	2,592.5	549.5	5,608.5	4,425.2

Source: Direction of Trade by Country, IMF eLibrary Data, http://data.imf.org (accessed 24.11.2015), data compiled by the author

In spite of a number of limitations, the European Union is the largest, or the second largest (after Russia) foreign market for Belarusian goods (see Table 4). The uncontested leader in 2009 (44%), it is currently (2014) the destination for about 30% of Belarusian export (at the volume close to that of 2009). A considerable decline in comparison with the figure for 2012 could be attributed to a low competitive position of Belarusian products.

[13] KOROSTELEVA, J. (2004): Continuity over Change: Belarus, Financial Repression and Reintegration with Russia. In: *Reforging the weakest link: global political economy and post-Soviet change in Russia, Ukraine and Belarus*, ed. N. Robinson, Aldershot, England; Burlington, VT: Ashgate, 2004, p. 65.

[14] MARINIC, M. (2009): The Economy of Belarus: From the Energy Crisis Towards Reforms and Cooperation With Europe.In: *Belarus: external pressure, internal change*, ed. H.G. Heinrich, L. Lobova, Frankfut: Peter Lang, 2009, p. 103.

Table 4: Exports of goods from Belarus to its top-five partners, US$ millions (2019–2014)

		2009	2010	2011	2012	2013	2014
	TOTAL	**21,282.2**	**25,052.4**	**41,095.0**	**45,321.7**	**36,632.1**	**35,638.9**
1	Russian Federation	6,713.9	9,953.6	14,508.6	16,308.9	16,837.5	15,181.0
2	European Union	9,298.9	7,650.7	15,734.9	17,557.7	10,469.4	10,676.0
3	Ukraine	1,693.1	2,560.1	4,159.8	5,557.2	4,195.8	4,063.7
4	Brazil	449.8		1224.1	801.7	518.6	709.5
5	Kazakhstan	313.4		673.9	806.9	870.4	879.4
6	Other	2,813.0	3,717.7	4,793.6	4,289.4	3,740.5	4,129.4

Source: Direction of Trade by Country, IMF eLibrary Data, http://data.imf.org (accessed 24.11.2015), data compiled by the author

On the other hand, exchange with Belarus amounts only to 0.4% of the entire EU foreign trade (2012). The forty-third position on the list of European trade partners, just below Iran and slightly above Venezuela and Bangladesh, is certainly very low for a neighbouring country with a populatin of ten million. What remains certain is that political opening of Belarus to cooperation with the EU can only improve this poor rating.

Considering that Belarus does not have any fossil fuels and is entirely dependent on Russian energy sources, the political establishment is motivated to develop economy based on other sectors. Although this policy has turned out a reasonable profit, the economics of the industrial process has suffered owing to non-market prices for raw materials. Since economic calculation has not been an issue in production management, the ensuing result is that the system is not economically viable. Indeed, in the long run the result is a dependence on Moscow-based decision makers in the energy sector of the post-Soviet space, ERICSON, E.R. (2009).[15] Energy dependence on Russia is reflected in the trade balance between the two states and explains Russia's dominant position among Belarusian trade partners (see Tables 5 and 6).

Table 5: Leading trade partners of Belarus (import and export, US$ millions, 2009 – 2014)

		2009	2010	2011	2012	2013	2014
	TOTAL	**49,395.1**	**58,731.4**	**84,782.5**	**91,193.0**	**78,872.6**	**75,703.1**
1	Russian Federation	23,431.1	28,034.3	39,438.8	43,859.8	39,742.4	37,371.1
2	European Union	15,872.1	15,278.5	24,445.7	26,864.6	20,978.1	20,125.4
3	Ukraine	2,982.6	4,439.4	6,194.8	7,866.7	6,249.2	5,752.5
4	Other	7,109.4	10,979.3	14,703.2	12,601.9	11,903.0	12,454.0

Source: Direction of Trade by Country, IMF eLibrary Data, http://data.imf.org (accessed 24.11.2015), data compiled by the author

Table 6: Leading trade partners of Belarus (import and export, %, 2009 – 2014)

		2009	2010	2011	2012	2013	2014
	TOTAL	**100%**	**100%**	**100%**	**100%**	**100%**	**100%**
1	Russian Federation	47%	48%	47%	48%	50%	49%
2	European Union	32%	26%	29%	29%	27%	27%
3	Ukraine	6%	8%	7%	9%	8%	8%
4	Other	14%	19%	17%	14%	15%	16%

Source: Direction of Trade by Country, IMF eLibrary Data, http://data.imf.org (accessed 24.11.2015), data compiled by the author

[15] ERICSON, E.R., (2009): Eurasian Natural Gas Pipelines: The Political Economy of Network Interdependence. In: *Eurasian Geography and Economics*, 2009, Vol. 50, No.1, pp. 28-57.

In the long-term perspective, the growth of EU expenditure on innovation in the energy sector will increase Europeanenergy potential and thus enable active involvement in foreign energy markets, possibly including Belarus. In this scenario, it is quite likely that sales of electricity, energy resources or technology will change the balance of trade not only between the European Union and Belarus, but also between Belarus and Russia.

A general growing trend in Belarusian foreign trade (Table 7) is characterised by considerable fluctuations resulting from economic sanctions, currency crisis and problems in cooperation with Russia.

Table 7: Belarus: basic foreign trade indices (US$ millions)

Index	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Turnover						
Total	49,395	58,731	84,783	91,193	78,873	75,703
Russian Federation	23,431	28,034	39,439	43,860	39,742	37,371
European Union	15,872	15,279	24,446	26,865	20,978	20,125
Other	10,092	15,419	20,898	20,469	18,152	18,207
Exports						
Total	21,282	25,052	41,095	45,322	36,632	35,639
Russian Federation	6,714	9,954	14,509	16,309	16,837	15,181
European Union	9,299	7,651	15,735	17,558	10,469	10,676
Other	5,269	7,448	10,852	11,455	9,325	9,782
Imports						
Total	28,113	33,679	43,688	45,871	42,241	40,064
Russian Federation	16,717	18,081	24,930	27,551	22,905	22,190
European Union	6,573	7,628	8,711	9,307	10,509	9,449
Other	4,823	7,971	10,046	9,013	8,827	8,425
Balance						
Overall	-6,831	-8,627	-2,593	-550	-5,608	-4,425
Russian Federation	-10,003	-8,127	-10,422	-11,242	-6,067	-7,009
European Union	2,726	23	7,024	8,251	-39	1,227
Other	447	-523	805	2,442	498	1,357

Source: Direction of Trade by Country, IMF eLibrary Data, http://data.imf.org (accessed 24.11.2015), data compiled by the author

The loss of profit resulting from a prolonged period of relatively low level of economic relations with the European Union provides motivation for their improvement. In 2011–2014, these relations were determined by political factors, such as repressions against Belarusian opposition and the critique of the EU by Belarusian authorities. The constructive involvement of Minsk in the talks over ceasefire in eastern Ukraine, held in 2015 between Russia, Germany, France and Ukraine, was instrumental in the decision to lift the EU sanctions against Belarus, which opens up new prospects for cooperation and increased exports to European partners.

Table 8:Belarus: dynamics of basic foreign trade indices (%)

Index	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Turnover						
Total	100%	100%	100%	100%	100%	100%
Russian Federation	47%	48%	47%	48%	50%	49%
European Union	32%	26%	29%	29%	27%	27%
Other	20%	26%	25%	22%	23%	24%
Exports						
Total	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Russian Federation	32%	40%	35%	36%	46%	43%
European Union	44%	31%	38%	39%	29%	30%
Other	25%	30%	26%	25%	25%	27%
Imports						
Total	100%	100%	100%	100%	100%	100%
Russian Federation	59%	54%	57%	60%	54%	55%
European Union	23%	23%	20%	20%	25%	24%
Other	17%	24%	23%	20%	21%	21%

Source: Direction of Trade by Country, IMF eLibrary Data, http://data.imf.org (accessed 24.11.2015), data compiled by the author

An important dimension of economic cooperation between the EU and Belarus involves creating investment opportunities for European corporations interested in forming alliances with Belarusian enterprises. Although Russian companies are clearly in the lead in this field, the technological potential of Western firms would secure competitiveness of their Belarusian partners. What makes Belarusian economy attractive is access to new markets it can provide. However, Western capital needs a stable political environment, which cannot be guaranteed by the current system.

5 Conclusion

Belarus does not rule out a rapprochement with the European Union, as can be seen from a relatively positive opinion of its foreign ministry on the Association Agreement between the European Union and three countries of the Eastern Partnership (Ukraine, Moldova and Georgia), confirmed by the signing of its economic part on 27 July 2014. Indeed, stressing a sovereign right of these countries to conclude such agreements, the Belarusian foreign minister not only accepted them, but also expressed his support.[16]

The normalisation of political and economic relations between Belarus and the European Union, and, in due course, also other Western states, cannot be perceived in terms of cooperation aiming to pursue integration with the EU. The Belarusian regime is probably still going to control and block independent socio-political activity in the country. Belarusian economy needs changes adjusting it to the requirements of global economy, new investments securing contributions to the state budget, and operational know-how. Cooperation with Western enterprises can provide an external stimulus improving the prospects of economic development of Belarus.

Translated by Piotr Styk

References

Belarus and the EU. Trying to live with Lukashenka, [online]. In: *The Economist*, 6.03.2012 11:46, Warsawby G.C. [Cited 18.02.2014] Available online: http://www.economist.com/blogs/easternapproaches/2012/03/belarus-and-eu.

Belarus calls on Russia, Kazakhstan to resist Western sanctions against Minsk, BBC Monitoring Ukraine & Baltics, BBCUKB, [after] Belapan news agency, Minsk, in English, 14.02.2012, 0929 GMT.

[16] Białoruś popiera podpisanie umowy Ukraina-UE. 'To suwerenne prawo', [online]. In: *TVN24*, 26.06.2014 [30.06.2014] Available online: http://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/bialorus-popiera-podpisanie-umowy-ukraina-ue-to-suwerenne-prawo,443630.html.

Belorusy razryvaiutsia mezhdu Evropoĭ i Rossieĭ [Belarusians torn apart between Europe and Russia], [online]. In: *Naviny*, 22.02.2013 [Cited 20.11.2015] Available online: http://naviny.by/rubrics/eu/2013/01/20/ic_articles_627_180574/ 22 февраля 2013 года.

Białoruś popiera podpisanie umowy Ukraina-UE. 'To suwerenne prawo', [online]. In: *TVN24*, 26.06.2014 [Cited 30.06.2014] Available online: http://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/bialorus-popiera-podpisanie-umowy-ukraina-ue-to-suwerenne-prawo,443630.html.

ERICSON, E.R., (2009): Eurasian Natural Gas Pipelines: The Political Economy of Network Interdependence. In: *Eurasian Geography and Economics*, 2009, Vol. 50, No.1, pp. 28-57.

EU aware sanctions against Belarus detrimental – Belarus, BBC Monitoring Former Soviet Union [London], 11.10.2015.

GIL, A. – STĘPNIEWSKI, T. (2012): Unia Europejska a Republika Białoruś. In: *Europejska Polityka Sąsiedztwa Unii Europejskiej*, ed. M. Pietraś, K. Stachurska-Szczesiak, J. Misiągiewicz, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2012, pp. 109-120.

JARÁBIK, B. – KOBZOVÁ, J. (2011): Ending the ENPs schizophrenia: addressing myths, narrowing focus, improving implementation. In: *European View*, 2011, Vol. 10, No. 1, Published online: 5 June 2011, Centre for European Studies, pp. 45-50.

KOROSTELEVA, J. (2004): Continuity over Change: Belarus, Financial Repression and Reintegration with Russia. In: *Reforging the weakest link: global political economy and post-Soviet change in Russia, Ukraine and Belarus*, ed. N. Robinson, Aldershot, England; Burlington, VT: Ashgate, 2004, pp. 61-80.

MARINIC, M. (2009): The Economy of Belarus: From the Energy Crisis Towards Reforms and Cooperation With Europe. In: *Belarus: external pressure, internal change*, ed. H.G. Heinrich, L. Lobova, Frankfut: Peter Lang, 2009, pp. 101-126.

MASZKIEWICZ, M. (2009): Białoruś – w stronę Zjednoczonej Europy. In: *Białoruś w stronę zjednoczonej Europy*", ed. M. Maszkiewicz, Wrocław: Kolegium Europy Wschodniej im. Jana Nowaka-Jeziorańskiego, 2009, pp. 5-18.

National Centre of Legal information of the Republic of Belarus. *Belarus attracted by free trade with EU*. 27 August 2009.

NIKALUK, S. (2009): Białoruska opinia publiczna o Unii Europejskiej. In: *Białoruś w stronę zjednoczonej Europy*, edited by M. Maszkiewicz, Wrocław: Kolegium Europy Wschodniej im. Jana Nowaka-Jeziorańskiego, 2009, pp. 159-185.

PORTELA, C. (2011): The European Union and Belarus: Sanctions and partnership?. In: *Comparative European Politics*, 2011, Vol. 9, No. 4/5, pp. 486-505.

K NÁRASTU ETNOCENTRIZMU V ČLENSKÝCH ŠTÁTOCH EURÓPSKEJ ÚNIE

Zuzana Krkošková

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: zuzana.krkoskova@euba.sk

Cieľom príspevku je preskúmať, či zaznamenaný nárast rasistického, xenofóbneho a extrémistického diskurzu v Európskej únii má súvis s etnocentrizmom a zároveň identifikovať možné dôvody nárastu etnocentrizmu v členských štátoch Európskej únie. Za týmto účelom vymedzujeme samotný pojem etnocentrizmu a na základe teoretických koncepcií analyzujeme tri predpokladané dôvody jeho nárastu so zameraním na medziskupinový etnocentrizmus. V príspevku tiež konkretizujeme niekoľko spôsobov, akými môže podľa nás štát nárastu etnocentrizmu predchádzať.
Kľúčové slová: etnocentrizmus, etnická skupina, diskriminácia, diverzita, vnútroskupinový etnocentrizmus, medziskupinový etnocentrizmus

The aim of this paper is to examine whether an increase in racist, xenophobic and extremist discourse in European Union is linked to ethnocentrism and at the same time to identify possible reasons of the increase in ethnocentrism within the European Union member states. For this purpose we clarify the concept of ethnocentrism and analyse three anticipated reasons of its increase, with an emphasis on intergroup ethnocentrism and based on various theoretical approaches. We also specify several ways that a state could use in order to prevent an increase in ethnocentrism.
Key words: ethnocentrism, ethnic group, discrimination, diversity, intragroup ethnocentrism, intergroup ethnocentrism
JEL: Z18, Z19

1 Úvod

V súčasnej Európskej únii možno pozorovať „nárast rasistického, xenofóbneho a extrémistického diskurzu, vrátane anti-rómskeho, anti-semitského, anti-imigrantského a anti-utečeneckého diskurzu.“[1] Voľby do Európskeho parlamentu v roku 2014 túto tendenciu potvrdili, nakoľko rôzne extrémistické strany získali mandáty v Európskom parlamente. Cieľom nášho príspevku je zistiť, či súčasná situácia súvisí s etnocentrizmom a zároveň identifikovať možné dôvody nárastu etnocentrizmu v členských štátoch Európskej únie.

V prvej časti príspevku sa preto zaoberáme samotnou podstatou pojmu etnocentrizmus, jeho konceptualizáciou ale aj následnou rekonceptualizáciou. Ďalej analyzujeme implikácie (nárastu) etnocentrizmu v súčasnej Európskej únii v teoretickej rovine a to predovšetkým prostredníctvom identifikácie možných dôvodov jeho nárastu. Našou snahou je tiež načrtnúť, akými spôsobmi možno nárastu etnocentrizmu predchádzať.

[1] ADVISORY COMMITEE ON THE FRAMEWORK CONVENTION FOR THE PROTECTION OF NATIONAL MINORITIES (2014): Ninth activity report covering the period from 1 June 2012 to 31 May 2014, s. 9.

V závere príspevku sa snažíme zodpovedať otázky, do akej miery etnocentrizmus súvisí so súčasnou situáciou, či nárast etnickej, kultúrnej, náboženskej a pod. diverzity v členských štátoch Európskej únie predstavuje zdroj nárastu etnocentrizmu a zároveň či nárast rasistického, xenofóbneho a extrémistického diskurzu v EÚ, možno považovať aj za nárast etnocentrizmu. Tiež sumarizujeme predpokladané dôvody nárastu etnocentrizmu.

Konceptom etnocentrizmu sa zaoberalo nespočetné množstvo autorov, ako napríklad L. Gumplowicz (1879, 1881), W. G. Sumner (1906), W. J. McGee (1900), H. Tajfel a J. C. Turner (1986), R. A. LeVine, D. T. Campbell 1972), B. Bizumic a J. H. Duckitt (2012, 2013), Z. Lehmannová (2010), či K. Barger (2014) a ďalší. Vzhľadom na obmedzený rozsah príspevku však analyzujeme len prístupy vybraných autorov. Čo sa týka aktuálnej situácie v priestore Európskej únie, vychádzame z vyjadrení Poradného orgánu Európskej rady (2014), ktorý vyhodnocuje stav implementácie Rámcového dohovoru o ochrane národnostných menšín v európskych krajinách ktoré ho doposiaľ ratifikovali, a zároveň z prieskumu realizovaného Pew research centrom (2014), ktorý bol zameraný na vybrané členské krajiny Európskej únie.

2 Podstata pojmu

Etnocentrizmus podľa Slovníka cudzích slov predstavuje „(v politike, kultúre, ekonómii) chápanie založené na etnickej stránke, na národnej špecifickosti a pod.“[2] resp. „zveličovanie významu z etnického hľadiska, spravidla nadmerné preferovanie určitého etnika“[3]. Ako preukážeme neskôr v texte, tieto definície síce vystihujú hlavnú podstatu slova, ale nemožno ich považovať za dostatočné a komplexné, je totiž nevyhnutné rozlišovať jednotlivé typy etnocentrizmu ako aj identifikovať jeho možné prejavy.

Čo sa týka historického vývoja konceptu etnocentrizmu, jednou z prvých definícií bolo prirovnanie tohto konceptu k (podľa L. Gumplowicza[4]) podobným fenoménom, resp. „klamným predstavám“ – geocentrizmu[5] a antropocentrizmu[6] ale so zameraním na svoju vlastnú etnickú skupinu (národ). W. J. McGee zas etnocentrizmus prirovnáva k egocentrizmu[7] – etnocentrizmus podľa neho je „osobitným spôsobom myslenia podobný egocentrizmu, ale charakteristický pre etnické skupiny. Predpokladal, že nevedomosť o svete vedie k etnocentrizmu.“[8]

W. G. Sumner, podobne ako L. Gumplowitz neskôr definoval etnocentrizmus ako spôsob pohľadu určitej skupiny, ktorý je centrom všetkého, čo znamená, že zaužívané spôsoby danej skupiny sú jediné správne a ostatné spôsoby sú merané vzhľadom na danú skupinu, odlišnými spôsobmi daná skupina navyše opovrhuje.[9] Ďalej tento koncept doplnil

[2] SLOVNÍK CUDZÍCH SLOV (2014): Etnocentrizmus.
[3] ANDRAŠČÍK, R. (2014): Etnocentrizmus.
[4] GUMPLOWICZ, L. (1879, 1881) In: BIZUMIC, B. (2014): Who Coined the Concept of Ethnocentrism? A Brief Report. In: Journal of Social and Political Psychology, s. 4.
[5] Presvedčenie, že Zem je centrom celého vesmíru. In: BIZUMIC, B. (2014): Who Coined the Concept of Ethnocentrism? A Brief Report. In: Journal of Social and Political Psychology, s. 4.
[6] Presvedčenie, že človek má centrálnu pozíciu na Zemi. In: BIZUMIC, B. (2014): Who Coined the Concept of Ethnocentrism? A Brief Report. In: Journal of Social and Political Psychology, s. 4.
[7] Pozornosť zameraná na vlastnú osobu v jednaní aj v myslení. In: McGEE, W. J. (1900) In: BIZUMIC, B. – DUCKITT, J. (2012): What Is and Is Not Ethnocentrism? A Conceptual Analysis and Political Implications. In: Political Psychology, s. 889.
[8] BIZUMIC, B. – DUCKITT, J. (2012): What Is and Is Not Ethnocentrism? A Conceptual Analysis and Political Implications. In: Political Psychology, s. 889.
[9] SUMNER, W. (1906) In: JOHN, R. (2007): Ethnocentrism, Ethnopreference, Xenophobia, Peace in Race Relations – a New Understanding. In: The Occidental Quarterly, s. 1.

o „dodatočné vnútroskupinové (napr. oddanosť, súdržnosť skupiny) a medziskupinové charakteristiky (napr. obrana vnútroskupinových záujmov proti tým mimoskupinovým).“[10]

Takýmto spôsobom by sme mohli vymenovať ešte niekoľko ďalších, veľmi podobných definícií etnocentrizmu. Najpravdepodobnejšie by sme dospeli k záverom, že väčšina z nich je založená na identifikovaní a rozlišovaní hraníc jednotlivých etnických skupín. Rovnako môžeme tvrdiť, že by bolo možné rozdeliť ich na definície:

- s negatínym charakterom (t. j. také, ktoré vymedzujú negatívne (etnocentrické) vnímanie ostatných skupín, sú charakteristické odporom k ostatným skupinám, ich podceňovaním, či dokonca znehodnocovaním)
- s pozitívnym charakterom (t. j. na také, ktoré nazerajú na danú etnickú skupinu, jej spôsoby, zvyky, jazyk, prízvuk, fyzické črty, náboženstvo – na všetky jej charakteristiky naznačujúce spoločný pôvod, ako na nadradené, preferenčné, „čisté“, a pod.).[11] Pozitívnym prvkom etnocentrizmu je tzv. preferencia samotného vnútra danej skupiny, komunity a vzájomná solidarita, t. j. etnopreferencia, ktorá nezahŕňa negatívne postoje voči ostatným skupinám, resp. príslušníkom ostatných skupín.[12]

Avšak stotožňujeme sa s tvrdením (a empirickým dôkazom) B. Bizumica a J. Duckitta,[13] že ani jedna z týchto definícií, ani jeden z uvedených konceptov neobjasňuje pojem etnocentrizmus dostatočne výstižne, nakoľko sa každý z nich zaoberá len určitým z jeho aspektov. Našou snahou v tomto príspevku nebude vlastné redefinovanie tohto pojmu, ale aplikovanie B. Bizumicom et al. navrhnutej rekonceptualizácie na súčasnú situáciu v Európskej únii, nakoľko nový koncept etnocentrizmu považujeme za doposiaľ najkomplexnejší.

Etnocentrizmus je podľa týchto autorov „subjektívnym konštruktom, ktorý zahŕňa silný zmysel danej etnickej skupiny pre egoizmus a pocit vlastnej dôležitosti. [...] Skladá sa z dvoch vnútroskupinových a štyroch medziskupinových prejavov. Medziskupinové prejavy preferencie,[14] nadradenosti,[15] čistoty[16] a exploatácie[17] vychádzajú z presvedčenia, že niekoho etnická skupina je dôležitejšia ako ostatné skupiny. Vnútroskupinové prejavy skupinovej súdržnosti[18] a oddanosti skupine[19] vychádzajú z presvedčenia, že niekoho etnická skupina je

[10] BIZUMIC, B. (2014): Who Coined the Concept of Ethnocentrism? A Brief Report. In: Journal of Social and Political Psychology, s. 5.

[11] Pozri bližšie BIZUMIC, B. – DUCKITT, J. (2012): What Is and Is Not Ethnocentrism? A Conceptual Analysis and Political Implications. In: Political Psychology, s. 903-906.

[12] JOHN, R. (2007): Ethnocentrism, Ethnopreference, Xenophobia, Peace in Race Relations – a New Understanding. In: The Occidental Quarterly, s. 4.

[13] BIZUMIC, B. – DUCKITT, J. (2012): What Is and Is Not Ethnocentrism? A Conceptual Analysis and Political Implications. In: Political Psychology, s. 888.

[14] Tendencia preferovať a mať radšej jednu skupinu (z angl. *ingroup* - skupinu ktorej je jednotlivec príslušníkom) spomedzi ostatných skupín (z angl. *outgroups* - ktorých príslušníkom nie je). In: BIZUMIC, B. – DUCKITT, J. (2012): What Is and Is Not Ethnocentrism? A Conceptual Analysis and Political Implications. In: Political Psychology, s. 903.

[15] Presvedčenie, že niekoho skupina (*ingroup*) je lepšia alebo nadradená ostatným. In: BIZUMIC, B. – DUCKITT, J. (2012): What Is and Is Not Ethnocentrism? A Conceptual Analysis and Political Implications. In: Political Psychology, s. 904.

[16] Túžba udržať čistotu danej skupiny (*ingroup*) a odmietanie miešania sa s ostatnými skupinami (*outgroups*). In: BIZUMIC, B. – DUCKITT, J. (2012): What Is and Is Not Ethnocentrism? A Conceptual Analysis and Political Implications. In: Political Psychology, s. 904.

[17] Presvedčenie, že vnútorné záujmy danej skupiny (*ingroup*) majú prednosť pred záujmami ostatných (vonkajších) skupín (*outgroups*). In: BIZUMIC, B. – DUCKITT, J. (2012): What Is and Is Not Ethnocentrism? A Conceptual Analysis and Political Implications. In: Political Psychology, s. 905.

[18] Presvedčenie, že niekoho skupina (*ingroup*) by mala byť integrovaná, súdržná, spolupracujúca a jednotná. In: BIZUMIC, B. – DUCKITT, J. (2012): What Is and Is Not Ethnocentrism? A Conceptual Analysis and Political Implications. In: Political Psychology, s. 905.

dôležitejšia ako jednotlivci, ktorí sú súčasťou tejto skupiny."[20] Pre zjednodušenie uvedenej definície, sme podstatu etnocentrizmu podľa B. Bizumica *et al*. zhrnuli v schéme 1.

Schéma 1: Podstata etnocentrizmu

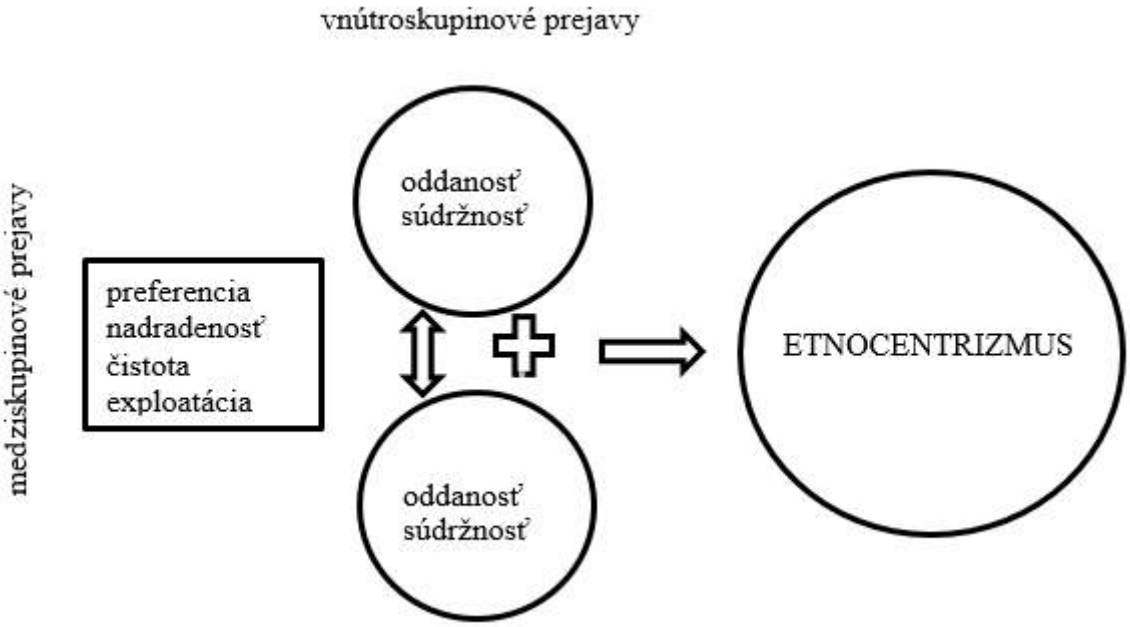

Prameň: Vlastné spracovanie podľa BIZUMIC, B. et al.

Vnútroskupinové prejavy etnocentrizmu možno v realite okrem iného pozorovať podľa R. A. LeVine, D. T. Campbella[21] napríklad na vzťahoch založených na spolupráci v danej skupine a medziskupinové prejavy zas na absencii spolupráce vo vzťahoch medzi danou skupinou (*ingroup*) a ostatnými skupinami (*outgroups*). B. Bizumic *et al*. navyše, ako už bolo spomenuté, zdôrazňujú, že medziskupinové a vnútroskupinové prejavy nám v zásade napomáhajú v odlišovaní dvoch typov etnocentrizmu – medziskupinového (*intergroup*) (preferencia jednej etnickej skupiny nad ostatnými etnickými skupinami) a vnútroskupinového (*intragroup*) (etnická skupina ako taká je považovaná za dôležitejšiu ako jej jednotliví členovia). Keby sme mali tieto dva typy etnocentrizmu priradiť k vyššie spomenutému rozdeleniu definícií etnocentrizmu, charakteristika vnútroskupinového etnocentrizmu by patrila k definíciám s pozitívnym charakterom a charakteristika medziskupinového etnocentrizmu by naopak patrila k definíciám s negatívnym charakterom. My sa v príspevku bližšie zaoberáme etnocentrizmom medziskupinovým, t. j. sústredíme sa na medziskupinové prejavy medzi jednotlivými etnickými skupinami, ktoré možno vzhľadom na etnocentrické vnímanie charakterizovať ako prejavy preferencie, nadradenosti, čistoty, či exploatácie. Tieto možno podľa nás vnímať ako prejavy zväčša negatívneho charakteru.

[19] Silné a nadšené venovanie sa, resp. odhodlanie pre danú skupinu (*ingroup*). In: BIZUMIC, B. – DUCKITT, J. (2012): What Is and Is Not Ethnocentrism? A Conceptual Analysis and Political Implications. In: Political Psychology, s. 905.

[20] BIZUMIC, B. *et al.* (2007, 2008, 2009, 2010, 2011) In: BIZUMIC, B. – DUCKITT, J. (2012): What Is and Is Not Ethnocentrism? A Conceptual Analysis and Political Implications. In: Political Psychology, s. 888.

[21] LeVINE, R. A. – CAMPBELL, D. T. (1972): Ethnocentrism: Theories of Conflict, Ethnic Attitudes, and Group Behavior, s. 11-12.

3 Implikácie v súčasnosti

Na základe uvedeného možno predpokladať, že nárast etnocentrizmu upevňuje oddanosť a súdržnosť v danej etnickej skupine, ako aj jej zvýhodňovanie, preferovanie a ochraňovanie voči ostatným etnickým skupinám. Predovšetkým medziskupinové prejavy etnocentrizmu môžu značne komplikovať a sťažovať integráciu minoritných etnických skupín do majoritnej spoločnosti nejakého etnika. Medziskupinový etnocentrizmus býva navyše niekedy spájaný so širokou škálou diskriminačného správania[22], alebo je vnímaný ako zabraňujúci interakcii medzi kultúrami a v extrémnych prípadoch ústiaci do diskriminácie ostatných skupín, i do konfliktov medzi danou etnickou skupinou a ostatnými etnickými skupinami.[23] Encyklopédia rasy, etnicity a spoločnosti[24] tiež definuje ako najčastejší prejav etnocentrizmu rasizmus a nacionalizmus.

Etnocentrizmus možno považovať za natoľko rozšírený, že evoluční teoretici argumentujú, že je pre človeka prirodzený, čo sa podľa nich dá aj evolučne podložiť.[25] Podobné tvrdenia nachádzame aj v prácach Z. Lehmannovej, či K. Bargera. Etnocentrizmus je podľa K. Bargera vlastný každému jednotlivcovi, podobne ako tvrdí W. J. McGee, aj podľa K. Bargera je etnocentrizmus daný obmedzenými skúsenosťami jednotlivca. Nemožno sa mu podľa neho vyhnúť, možno ho ale rozpoznať a snažiť sa o jeho kontrolu. Za najväčší problém považuje skrytý etnocentrizmus.[26] Z. Lehmannová je tiež toho názoru, že etnocentrizmus je rovnako prirodzený jav ako kultúrna identita a preto oba tieto „javy“ môžu byť zdrojom konfliktných tendencií v spoločnosti a ľahkým predmetom manipulácie jednotlivcom i celých skupín, môžu byť tým pádom zdrojom nacionalizmu, či xenofóbie.[27] Z tohto hľadiska môžeme negatívne prejavy etnocentrizmu vnímať ako značne prevládajúce nad prejavmi pozitívnymi a to nie len vzhľadom na menšinové skupiny ale aj vzhľadom na celú spoločnosť.

Ako vyplýva z argumentov vyššie uvedených autorov, evidovaný nárast rasistického, xenofóbneho a extrémistického diskurzu v súčasnej EÚ môžeme považovať za súvisiaci s etnocentrizmom. Zastávame názor, že v prvom rade je nevyhnutné identifikovať dôvody tohto nárastu. Predpokladáme, že je účinnejšie zamerať sa na zistenie pôvodu negatívnych postojov voči ostatným etnickým skupinám a následnú prevenciu, než na samotné, často komplikovanejšie a neefektívne riešenie ich dôsledkov.

3.1 Dôvody nárastu etnocentrizmu

Predpokladáme, že možných dôvodov ako samotnej existencie, tak aj nárastu etnocentrizmu v členských štátoch Európskej únie je niekoľko. V prvom rade môže dôvodom byť už spomínaná samotná podstata etnocentrizmu, konkrétne skutočnosť, že je prirodzenou súčasťou identity jednotlivca. Etnocentrizmus napriek tomuto zisteniu nemožno považovať za výlučne negatívny jav. Za „nebezpečný“ možno v zásade v súlade s tvrdením K. Bargera označiť len etnocentrizmus skrytý, neuvedomelý. Nakoľko v prípade skrytého etnocentrizmu si jednotlivec svoje etnocentrické zmýšľanie neuvedomuje, nemôže sa ho vedome snažiť ovplyvniť.[28] Z tohto dôvodu môže najjednoduchšie prerásť do nacionalizmu, diskriminácie, xenofóbie, či extrémizmu. Uvedomenie si etnocentrického vnímania a zároveň jeho

[22] HAMMOND, R. A. – AXELROD, R. (2006): The Evolution of Ethnocentrism. In: Journal of Conflict Resolution, s. 2.
[23] SCHAEFER, R. T. (2008): Encyclopedia of Race, Ethnicity and Society: Ethnocentrism, s. 2
[24] Ibidem, s. 2.
[25] BIZUMIC, B. – DUCKITT, J. (2012): What Is and Is Not Ethnocentrism? A Conceptual Analysis and Political Implications. In: Political Psychology, s. 888.
[26] BARGER, K. (2014): Ethnocentrism.
[27] LEHMANNOVÁ, Z. (2010): Paradigma kultur, s. 43.
[28] BARGER, K. (2014): Ethnocentrism.

obmedzovanie môže podľa niektorých autorov[29] byť v danej spoločnosti ovplyvnené napríklad zvyšovaním počtu občanov (predovšetkým príslušníkov majoritného etnika) s nadobudnutým vyšším vzdelaním, či zvýšením zamestnanosti a tým pádom aj finančného zabezpečenia občanov.

Ďalšími dôvodmi nárastu etnocentrizmu (predovšetkým na úrovni národnej) sú podľa nás sekuritizovaný a etnicky definovaný politický priestor. Vnímanie menšinových skupín ako hrozby[30] (konkrétne, považovanie etnických vzťahov za hru s nulovým súčtom, t. j. čokoľvek, čo prospieva menšine je považované za hrozbu pre väčšinu) totiž výrazne bráni harmonickým vzťahom v spoločnosti a môže pôsobiť prinajmenšom diskriminačne voči etnickým menšinám. W. Kymlicka[31] preto za jediný spôsob akomodácie etnickej diverzity považuje desekuritizáciu politického priestoru za účelom vytvorenia desekuritizovaného demokratického priestoru v rámci ktorého prebieha úspešné vyjednávanie a nediskriminačné uplatňovanie menšinových práv.

Etnicky definovaný politický priestor[32] zas neustále polarizuje spoločnosť a zároveň okrem iného prispieva k radikalizácii etnických menšín, čo môže potenciálne prispievať k vzniku nepokojov a konfliktov medzi etnickými menšinami a majoritným etnikom. S. Wolff tvrdí, že „politický priestor, ktorý je výhradne definovaný v etnickom rámci je statický, nepružný a často neschopný vyrovnať sa zložitej politickej, sociálnej a ekonomickej dynamike súčasnej spoločnosti. Keď politické otázky prestanú mať etnický [resp. etnocentrický] charakter, začnú strácať na ich bezpečnostnom význame“[33] a tým pádom prispejú k vytvoreniu spomínaného desekuritizovaného demokratického priestoru. Zároveň s najväčšou pravdepodobnosťou začne strácať na význame aj etnocentrické vnímanie danej spoločnosti, nakoľko už viac nebude relevantné. Riešením by v tomto prípade tým pádom mohla byť desekuritizácia a následná deetnicizácia politického priestoru.[34]

Je diskutabilné, či nárast etnickej, kultúrnej, náboženskej a pod. diverzity v členských štátoch Európskej únie (súvisiacu napr. s jednotným trhom, či súčasnou utečeneckou krízou, ale aj s dlhodobou, historicky podmienenou tendenciou) možno tiež považovať za zdroj nárastu etnocentrizmu. Logicky by sme mohli predpokladať, že s nárastom diverzity môžu mať majoritné etnické skupiny tendenciu posilňovať svoje etnocentrické vnímanie sveta za účelom zdôraznenia svojej vlastnej dôležitosti a dominantného postavenia v danej spoločnosti. Nedávna štúdia Hooghe *et al*. však v závere konštatuje, že v prípade Európy sa nepotvrdil predpoklad, že „rastúca etnická diverzita, či rastúci podiel zahraničných občanov má závažné nepriaznivé účinky na sociálnu súdržnosť. Naopak, čím vyšší je podiel prisťahovalcov, tým menej etnocentrická je európska spoločnosť [aj keď nie výrazne]. Preto nebolo možné potvrdiť domnienku, že zvyšovanie úrovne diverzity ohrozuje sociálnu súdržnosť [v danej spoločnosti],“[35] naopak, podľa nás môže k sociálnej súdržnosti v spoločnosti pri správne nastavenej integračnej politike ešte aj značne prispievať (predovšetkým jej vytváraním aj v medziskupinových vzťahoch). Rovnako aj K. Barger[36]

[29] HOOGHE, M. *et al*. (2006): Ethnic Diversity, Trust and Ethnocentrism and Europe: A Multilevel Analysis of 21 European Countries, s. 8.
[30] KYMLICKA, W. (2002): Multicultural and Minority Rights: West and East. In: Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe, s. 21.
[31] *Ibidem*, s. 23.
[32] WOLFF, S. (2002): Beyond Ethnic Politics in Central and Eastern Europe. In: Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe, s. 12-17.
[33] *Ibidem*, s. 14.
[34] Pozri bližšie KRKOŠKOVÁ, Z. (2015): Desecuritization versus De-ethnicization of Political Spaces Regarding Minority Issues.
[35] HOOGHE, M. *et al*. (2006): Ethnic Diversity, Trust and Ethnocentrism and Europe: A Multilevel Analysis of 21 European Countries, s. 23.
[36] BARGER, K. (2014): Ethnocentrism.

tvrdí, že s čím väčšou diverzitou v spoločnosti je jednotlivec konfrontovaný, tým ľahšie sa jej prispôsobí, t. j. bude menej etnocentricky zameraný.

Na základe uvedených dôvodov sa domnievame, že nárast etnickej, kultúrnej a pod. diverzity nemožno považovať za dôvod nárastu etnocentrizmu. Toto konštatovanie je však podmienené ako dlhodobým hľadiskom (určitý čas konfrontácia s etnickou diverzitou ako aj adaptácia na ňu trvá), tak aj dobrým nastavením integračnej politiky (ktorá na jednej strane nenarúša sociálnu súdržnosť a teda väzbový (*bonding*) sociálny kapitál v rámci majoritného etnika no zároveň uľahčuje vytváranie premosťujúceho (*bridging*) sociálneho kapitálu (a tým pádom aj sociálnej súdržnosti) medzi jednotlivými etnickými skupinami). Súhlasíme v tomto s tvrdením R. A. Hammonda a R. Axelroda[37], že snahy o zníženie diskriminácie by sa mohli v tomto smere zamerať na vytváranie príležitostí pre budovanie premosťujúceho (*bridging*) sociálneho kapitálu medzi skupinami.

4 Záver

Na základe uvedeného konštatujeme, že etnocentrizmus súvisí so súčasnou situáciou v Európskej únii do veľkej miery a zároveň ho možno považovať za nezanedbateľný problém, ktorý sa vyskytuje nie len na individuálnej, ale aj na národnej úrovni. Vzhľadom na skutočnosť, že v tomto kontexte ide o členské štáty EÚ, možno ho považovať aj za problém na úrovni európskej. Môžeme tiež tvrdiť, že nárast etnocentrizmu (medziskupinového) sa s veľkou pravdepodobnosťou prejavuje evidovaným nárastom rasistického, xenofóbneho a extrémistického diskurzu v EÚ.

V príspevku ďalej identifikujeme tri dôvody nárastu, ale aj samotnej existencie etnocentrizmu. V prvom rade je podľa nás dôvodom podstata etnocentrizmu ako prirodzenej súčasti identity jednotlivca, pričom ale negatívny charakter má skrytý etnocentrizmus, ktorý vo svojej podstate nie je vedome ovplyvniteľný. Ďalšie dva dôvody sa nachádzajú na národnej úrovni. Ide podľa nás najmä o sekuritizovaný a etnicky definovaný politický priestor.

Čo sa týka nárastu etnickej, kultúrnej a pod. diverzity, z dlhodobého hľadiska ho podľa nás nemožno považovať za dôvod nárastu etnocentrizmu. Toto konštatovanie je ale podmienené správnym nastavením integračnej politiky. Otázkou zostáva, čo možno považovať za správne (podporujúce tvorbu medziskupinových, na sociálnej súdržnosti založených väzieb) nastavenie integračnej politiky.

Etnocentrizmus, predovšetkým vnútroskupinový, ale do určitej miery aj medziskupinový, nemožno vnímať čisto negatívne. Na základe prevedenej analýzy však zastávame názor, že jeho nárastu je nevyhnutné venovať dostatočnú pozornosť, nakoľko, ako sme vyššie spomínali, je jednoduchšie a omnoho efektívnejšie snažiť sa eliminovať dôvody nárastu etnocentrizmu ako následne riešiť jeho dôsledky.

Zoznam použitej literatúry

ADVISORY COMMITEE ON THE FRAMEWORK CONVENTION FOR THE PROTECTION OF NATIONAL MINORITIES (2014): *Ninth activity report covering the period from 1 June 2012 to 31 May 2014*. [online]. 2014. [Citované 28. 11. 2015]. Dostupné na internete: https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680097ec4

[37] HAMMOND, R. A. – AXELROD, R. (2006): The Evolution of Ethnocentrism. In: Journal of Conflict Resolution, s. 8.

ANDRAŠČÍK, R. (2014): *Etnocentrizmus*. [online]. 2014. [Citované 13. 1. 2016]. Dostupné na internete: http://www.cudzieslova.sk/hladanie/etnocentrizmus.

BARGER, K. (2014): *Ethnocentrism*. [online]. 2014. [Citované 1. 12. 2015]. Dostupné na internete: http://www.iupui.edu/~anthkb/ethnocen.htm.

BIZUMIC, B. (2014): Who Coined the Concept of Ethnocentrism? A Brief Report. In: *Journal of Social and Political Psychology*, 2014, roč. 2, č. 1, s. 3-10.

GUMPLOWICZ, L. (1879, 1881) In: BIZUMIC, B. (2014): Who Coined the Concept of Ethnocentrism? A Brief Report. In: *Journal of Social and Political Psychology*, 2014, roč. 2, č. 1, s. 3-10.

HAMMOND, R. A. – AXELROD, R. (2006): The Evolution of Ethnocentrism. In: *Journal of Conflict Resolution*, 2006, roč. 50, č. 6, s. 1-11.

HOOGHE, M. *et al*. (2006): Ethnic Diversity, Trust and Ethnocentrism and Europe: A Multilevel Analysis of 21 European Countries. [online]. 2006. [Citované 14. 1. 2016] Dostupné na internete: http://www.academia.edu/2833517/Ethnic_diversity_trust_and_ethnocentrism_and_Europe_A_multilevel_analysis_of_21_European_countries.

JOHN, R. (2007): Ethnocentrism, Ethnopreference, Xenophobia, Peace in Race Relations – a New Understanding. In: *The Occidental Quarterly*, 2002, roč. 7, č. 2, s. 1-25.

KRKOŠKOVÁ, Z. (2015): Desecuritization versus De-ethnicization of Political Spaces Regarding Minority Issues. In: *International Scientific Conference for Doctoral Students and Young Researchers*: *EDAMBA 2015*, 2015.

KYMLICKA, W. (2002): Multicultural and Minority Rights: West and East. In: *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, 2002, č. 4.

LEHMANNOVÁ, Z. (2010): *Paradigma kultur*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. ISBN 978-80-7380-297-4.

LeVINE, R. A. – CAMPBELL, D. T. (1972): *Ethnocentrism: Theories of Conflict, Ethnic Attitudes, and Group Behavior*, New York: Wiley, 1972.

McGEE, W. J. (1900) In: BIZUMIC, B. – DUCKITT, J. (2012): What Is and Is Not Ethnocentrism? A Conceptual Analysis and Political Implications. In: *Political Psychology*, 2012, roč. 33, č. 6, s. 887-909.

SCHAEFER, R. T. (2008): Encyclopedia of Race, Ethnicity and Society: Ethnocentrism. [online]. In: *SAGE knowledge*, 2002. [Citované 15. 1. 2016] Online ISBN 978-14-1296-387-9 s. 466-468.

SLOVNÍK CUDZÍCH SLOV (2014): Etnocentrizmus. [online]. 2014. [Citované 13. 1. 2016]. Dostupné na internete: http://slovnikcudzichslov.sk/slovo/etnocentrizmus.

SUMNER, W. (1906) In: JOHN, R. (2007): Ethnocentrism, Ethnopreference, Xenophobia, Peace in Race Relations – a New Understanding. In: *The Occidental Quarterly*, 2002, roč. 7, č. 2, s. 1-25.

WOLFF, S. (2002): Beyond Ethnic Politics in Central and Eastern Europe. In: *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, 2002, č. 4.

POLITICKÉ ZMENY V ARGENTÍNE V ROKU 2015

Rudolf Kucharčík

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: rudolf.kucharcik@euba.sk

Voľby v Argentíne sa v roku 2015 uskutočnili v októbri a v novembri. Nový prezident a nový parlament prebrali moc v krajine v čase, keď Argentína čelila potrebe ekonomických reforiem. Za najväčšie problémy v krajine boli identifikované vysoká inflácia, nedostatočný hospodársky rast, stagnujúca ekonomika, vysoký deficit štátneho rozpočtu. Volebný boj sa odohral predovšetkým medzi Danielom Sciolim, ktorého podporovala odchádzajúca prezidentka CristinaFernandezdeKirchner a MauriciomMacrim patriacim do opozičného tábora. Cieľom článku je analyzovať argentínske voľby v roku 2015.
Kľúčové slová:voľby, Argentína, 2016

Parliamentary and presidential elections took place in Argentina in October and November 2015. New president and new parliament took power in the country in time when Argentina faced the necessity of economic reforms. The most evident problems were hihgh inflation, stagnant economy, high deficit. Election fight occured between Daniel Scioli supported by former president Cristina Fernandez de Kirchner and Mauricio Macri from opposition camp. The goal of the paper is to analyse election in 2015.
Key words: elections, Argentina, 2016
JEL: F5, H7, N4

1 Úvod

Argentína je prezidentskou republikou, ktorá získala nezávislosť v období národnooslobodzovacích snáh v Latinskej Amerike na začiatku 19. storočia, konkrétne v roku 1816 (v tom čase sa však štátny útvar tak, ako ho poznáme dnes, začal len vyvíjať). Podobne ako množstvo ďalších krajín v tejto oblasti, aj politický vývoj Argentíny bol turbulentný. Vláda vojenskej junty v krajine padla v roku 1983. Vývoj v krajine (politický, ekonomický) bol však aj po tomto období relatívne nestabilný. Parlamentné a prezidentské voľby v roku 2015 prebehli v čase, keď bola Argentína izolovaná od kapitálových trhov.

2 Prezidentské voľby v roku 2015

Argentínsky prezident je hlavou výkonnej moci. Môže byť zvolený maximálne dve funkčné obdobia za sebou. Kandidovať však môže po štvorročnej prestávke. Jeho funkčné obdobie sú 4 roky. Spoločne s ním je volený aj viceprezident (ujíma sa funkcie v prípade, že riadne zvolený prezident nemôže z vážnych dôvodov vykonávať úrad). Prezident je podobne ako v ďalších latinskoamerických krajinách volený priamo.[1] Na zvolenie prezidenta v prvom kole postačuje zisk 45 % hlasov. V prípade, že je rozdiel medzi dvomi najúspešnejšími kandidátmi aspoň 10 %, znižuje sa táto hranica na 40 %. Od roku 1983 nebol do roku 2015

[1] Voľby sú pre voličov od 18 to 72 rokov povinné.

žiaden argentínsky prezident zvolený až v druhom kole (v roku 2003 sa však Nesto Kirchner vyhol druhému kolu volieb po tom, ako jeho súper Carlos Menem odstúpil).[2]

Nový argentínsky prezident mal ukončiť éru tzv. kirchnerizmu, dominantného argentínskeho politického prúdu od roku 2003.

Predstaviteľmi tohto smeru boli Cristina Fernandez de Kirchner, prezidentka od roku 2007. Tá v úrade nahradila jej manžela Nestora Kirchnera, ktorý vykonával funkciu prezidenta medzi rokmi 2003 – 2007. Obaja dokázali voličov v predvolebnom zápase výrazne osloviť. Dôkazom môžu byť výsledky prezidentských volieb v roku 2011, keď Cristina Fernandez de Kirchner získala už v prvom kole viac ako 50 % hlasov (Graf 1). Jej volebný zisk – 53, 96 % bol najvýraznejším volebným úspechom prezidentského kandidáta od pádu vojenskej junty v krajine v roku 1983.

Graf 1: Argentínske prezidentské voľby v roku 2011

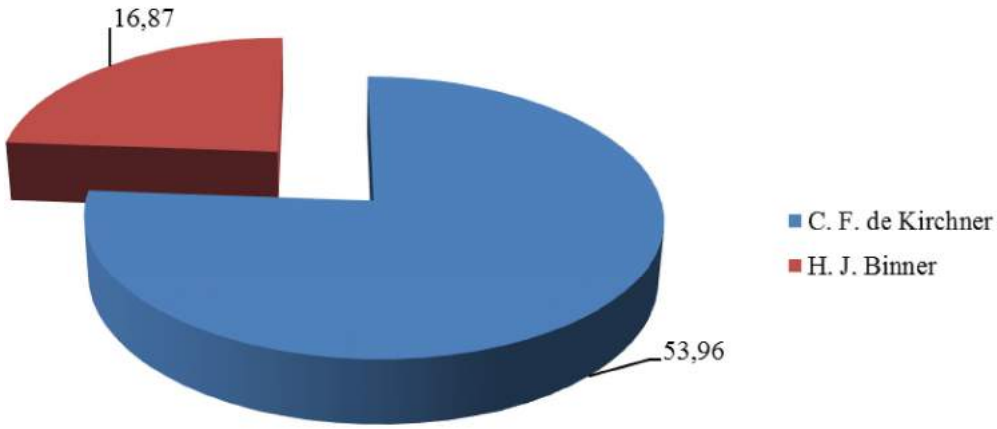

Prameň: Election Guide. Headof State. Argentina. 2011

Po viac ako dvoch dekádach sa v Argentíne prezident volil v roku 2015 až v druhom kole volieb. Prvé kolo prebehlo 25. 10. 2015 (Graf 2) , druhé 22. 11. 2015 (Graf 3).

Hlavnými politickými rivalmi boli vo volebnom zápase v roku 2015 Daniel Scioli a Mauricio Macri.

Daniel Scioli, guvernér provincie Buenos Aires, patril k hnutiu prezidentky Cristiny Fernandez de Kirchner Front za víťazstvo. David Scioli si uvedomoval potrebu ekonomických reforiem, ktoré musia v Argentíne prebehnúť. Vo svojej volebnej kampani sa však zameral na akcentovanie postupných reforiem. Jeho kritici však tvrdili, že v prípade víťazstva bude mať na politiku reálny vplyv skôr odchádzajúca prezidentka Cristina Fernandez de Kirchner. Na strane druhej, v prípade víťazstva sa mohol opierať o väčšinovú podporu v Argentínskom parlamente – Kongresu ako aj o podporu väčšiny guvernérov v jednotlivých štátoch argentínskej federácie.[3]

[2] Bližšie pozri: CHUGURYAN, S. – KUCHARČIK, R. (2014): Vybrané kapitoly z porovnávacej politológie, s. 85-93.

[3] Pozri napr.: Argentina´s presidential race. A chat with Daniel Scioli. (2015).
DE LOS REYES IGNACIO. (2015). Argentina polls: All to play for the presidency.

Mauricio Macri vykonával v Buenos Aures funkciu starostu a stal na čele (najmä) stredo-pravých strán zoskupených do hnutia Cambiemos (Zmeňme). Vo svojej predvolebnej kampani kládol dôraz na potrebu trhových (liberálnych reforiem) azároveň pripustil možnosť, že pre potrebu ekonomického rastu bude potrebná výraznejžia devalvácia argentínskeho peso.[4]

Predvolebné šance oboch kandidátov o prezidentskú funkciu boli vyrovnané o čom svedčia výsledky tak prvého ako aj druhého kola volieb (pozri grafy 2, 3). Argentínski voliči však nakoniec tesne uprednostnili MauriciaMacriho a ukončili po 12 rokoch éru kirchnerizmu v krajine. Situáciu novému prezidentovi však komplikujú výsledky parlamentných volieb, keďže v oboch komorách disponuje najväčším počtom mandátov Front za víťazstvo, ktorý je voči novému prezidentovi opozičný (pozri grafy 4, 5).

Na strane druhej, MauricioMacri si uvedomuje rozsah hospodárskych problémov, ktorým tretia najväčšia ekonomika v Latinskej Amerike čelí. Už tesne po voľbách pripomenul cca 30 % infláciu, resp. obrovský rozsah vládnych výdavkov. V súvislosti so stavom ekonomiky vyhlásil *„Argentína v súčasnosti nemá dôveryhodné informácie o ekonomike“* alebo *„Potrebuje spoznať skutočný stav štátnych účtov“*. Týmito vyjadreniami reagoval na stav ekonomiky, ktorú na sklonku 2015 prebral.[5]

Volebné výsledky však znamenajú ešte jeden záver. Na rozdiel od predchádzajúceho obdobia (výsledky v roku 2011) je súčasná Argentína politicky hlboko rozdelená na dva tábory (približne rovnako silné). Nový prezident bude musieť navyše spolupracovať s parlamentom (týka sa oboch komôr), v ktorom bude najsilnejšia skupina podporujúca bývalú prezidentku Cristinu Fernandez de Kirchner zoskupená okolo hnutia Front za víťazstvo.

Graf 2: Argentínske prezidentské voľby v roku 2015 – prvé kolo (v %)

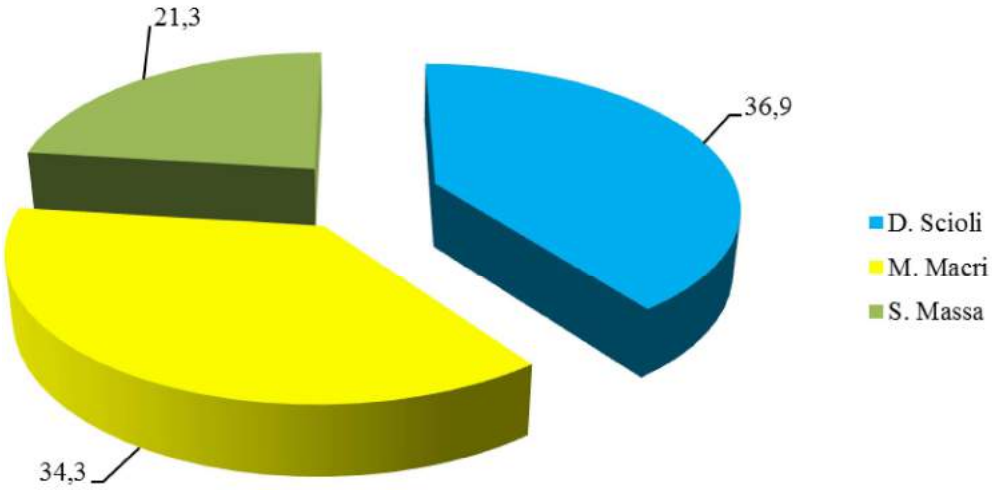

Prameň: Election Guide. Headof State. Argentina. 2015

JONES, P. M. (2015). Here's what you need to know about Argentina's 2015 federal elections.
[4] DE LOS REYES IGNACIO. (2015). Argentina polls: All to play for the presidency.
JONES, P. M. (2015). Here's what you need to know about Argentina's 2015 federal elections.
[5] PRENGMAN PETER. (2015). Argentina's president-elect inherits large economic problems.

Graf 3: Argentínske prezidentské voľby v roku 2015 – 2. kolo (v %)

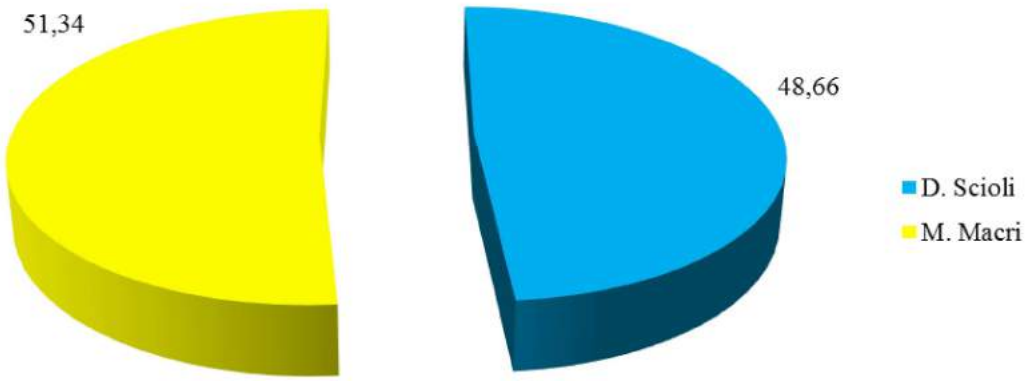

Prameň: Election Guide. Headof State. Argentina. 2015

3 Parlamentné voľby v roku 2015

Súbežne s prezidentskými voľbami prebehli v Argentíne aj parlamentné voľby. Pre oboje volieb bola typická vyhrotená poltická kampaň.[6]Hlavnými politickými silami boli Front za víťazstvo prezidentky Cristiny Fernandez de Kirchner a hnutie Cambiemos, ktorého najvýraznejšou postavou bol víťaz prezidentských volieb Mauricio Macri.

Front za víťazstvo vychádza z princípov kirchnerizmu a peronizmu. Na pravo-ľavej politickej osi ho môžeme zaradiť skôr na ľavo. Ide o zoskupenie piatich ľavicových strán (vrátane komunistickej strany).Hnutie Cambiemos sa profilovalo ako stredo-pravý blok vyzývajúci na rozpočtovú zodpovednosť.[7]

V parlamentných voľbách sa volilo 130 poslancov z 257 člennej Poslaneckej snemovne a v prípade Senátu išlo o 24 z celkového počtu 72 senátorov.

V prípade parlamentných volieb si pozíciu najsilnejšej politickej sily udržal Front za víťazstvo (Graf 4, 5) a v Poslaneckej snemovni disponuje celkovo 95 poslancami (vrátane poslancov, ktorí v týchto voľbách neboli voleni). V Senáte bude mať strana bývalej prezidentky CristinyFernandezdeKirchner 40 zástupcov (13 z nich vyhralo voľby v roku 2015). Hnutie Cambiemos, ktoré vzniklo spojením niekoľkých predovšetkým stredo-pravých a pravicových strán (ale jeho súčasťou sú aj strany sociálnodemokratickej orientácie) získalo v parlamentných voľbách v roku 2015 40 mandátov v Poslaneckej snemovni a 6 v Senáte. Celkovo po parlamentných disponuje 93 poslancami a 15 senátormi. Tretia v poradí, stredo-pravá strana Zjednotení za novú alternatívu získala vo voľbách v roku 2015 14 zástupcov. Celkovo bude mať v Poslaneckej snemovni 35 poslancov. [8]

[6]Teóriu porovnaj napr.: LINCÉNYI, M. (2014): Masmédiá ako tvorcovia verejnej mienky, s. 39-53.
[7]Bližšie pozri: Frente Para La Victoria. (2015).
El cambio es posible. (2015).
[8]CámaradeDiputadosde la Nación. (2015).
ElectionGuide. (2015). Argentina.
Senadode la NaciómArgentina. (2015).

Graf 4 Argentínske parlamentné voľby 2015 – voľby do Poslaneckej snemovne (počet mandátov)

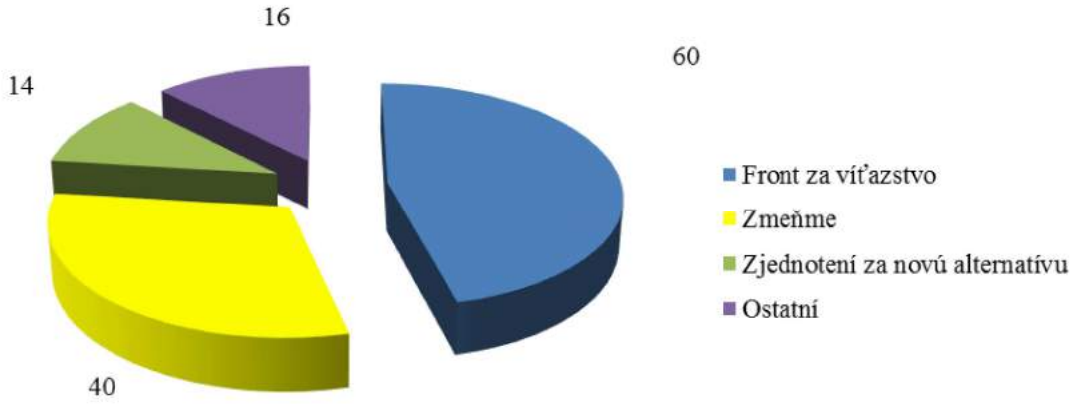

Prameň: Election Guide. LowerHouse. Argentina. 2015

Graf 5 Argentínske parlamentné voľby 2015 – voľby do Senátu (počet mandátov)

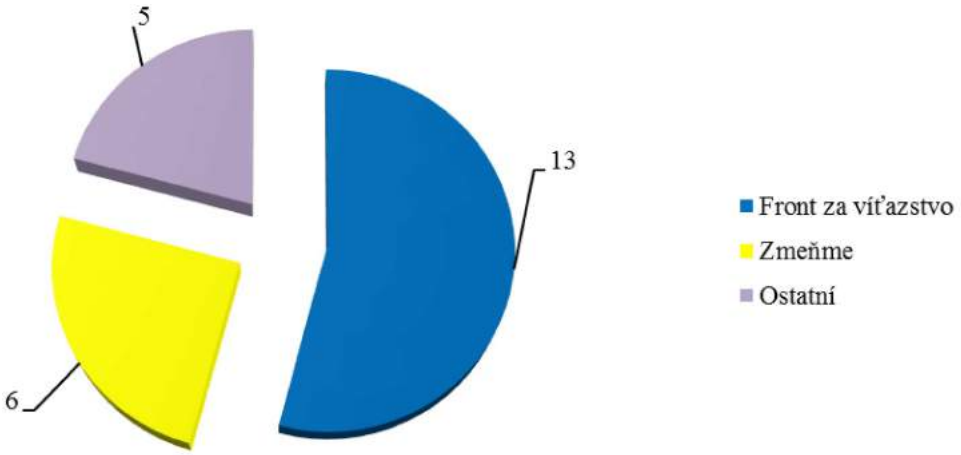

Prameň: Election Guide. UpperHouse. Argentina. 2015

4 Záver

Argentína vstupuje do roku 2016 s množstvom ekonomických a sociálnych výziev. Nový prezident sa funkcie ujme 10.12.2015. V oblasti zahraničnej politiky sa očakáva čiastočná zmena politického kurzu, s ktorou by mala byť spojená intenzívnejšia spolupráca s EÚ alebo USA, resp. kritickejší postoj voči Venezuele. V prípade vnútornej politiky sa nový prezident bezpochyby sústredí na obnovu normálnych finančných vzťahov so zahraničím (už pred bankrotom číslo 8 v roku 2014 nemala Argentína prístup na kapitálový trh), resp. na reformy smerujúce k ekonomickému rastu.

Zoznam použitej literatúry

Argentina´s presidential race. A chat with Daniel Scioli. (2015). [online]. [Citované 1. 12. 2015.] Dostupné na internete: http://www.economist.com/news/americas/21676848-chat-daniel-scioli.

Cámarade Diputadosde la Nación. (2015). [online]. [Citované 1. 12. 2015.] Dostupné na internete: http://www.diputados.gov.ar/index.html.

El cambio es posible. (2015). [online]. [Citované 1. 12. 2015.] Dostupné na internete: http://pro.com.ar/.

Election Guide. (2015). Argentina. [online]. [Citované 1. 12. 2015.] Dostupné na internete: http://www.electionguide.org/elections/id/2471/.

Frente Para La Victoria. (2015). [online]. [Citované 1. 12. 2015.] Dostupné na internete: https://www.juntaelectoralfpv.org.ar/.

DE LOS REYES IGNACIO. (2015). [online]. [Citované 1. 12. 2015.] Dostupné na internete: *Argentina polls: All to play for the presidency.* Dostupné na internete: http://pro.com.ar/.

CHUGURYAN, S. – KUCHARČIK, R. (2014): *Vybrané kapitoly z porovnávacej politológie.* Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2014. ISBN 978-80-225-3830-5.

JONES, P. M. (2015). *Here'swhatyouneed to know about Argentina's 2015 federal elections.* [online]. [Citované 1. 12. 2015.] Dostupné na internete: https://www.washingtonpost.com/blogs/monkey-cage/wp/2015/08/20/heres-what-you-need-to-know-about-argentinas-2015-federal-elections/.

LINCÉNYI, M. (2014). Masmédiá ako tvorcovia verejnej mienky. In: *Médiá a politika - politologické, masmediálne, sociologické, ekonomické a filozofické aspekty.* Trenčín: TnUAD, 2014. ISBN 978-80-8075-635-2.

PRENGMAN PETER. (2015). Argentina's president-elect inherits large economic problems. [online]. [Citované 1. 12. 2015.] Dostupné na internete: http://bigstory.ap.org/article/c8c35734a887435e8e0677941a85d264/kirchner-era-ends-opposition-win-argentina.

Senadode la Nación Argentina. (2015). [online]. [Citované 1. 12. 2015.] Dostupné na internete: http://www.senado.gov.ar/.

MÔŽE BRAZÍLIA DOBEHNÚŤ ROZVINUTÉ KRAJINY?

Mykhaylo Kunychka

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: mykhaylo.kunychka@euba.sk.

Brazília je jednou z krajín, ktoré disponujú veľkým potenciálom pre ďalší ekonomický rozvoj. Okrem nerastného bohatstva, brazílska ekonomika sa charakterizuje veľkým počtom pracovnej sily, priaznivými geografickými podmienkami a pod. Avšak, napriek veľkémupotenciálu jej hospodárstvo trpí rôznymi sociálnymi problémami ako je chudoba či nerovnosť, environmentálne otázky a pod. Cieľom tohto príspevku je preukázať, kedy by brazílska ekonomika mohla dosiahnúť úroveň rozvoja vyspelých štátov.
Kľúčové slová:rozvíjajúce sa štáty, príjmová nerovnosť, hospodársky rast, Brazília

Brazil is one of the countries that possess great potential for further economic development. In addition to mineral resources, the Brazilian economy is characterized by a large number of the workforce, a favourable geographical conditions etc. However, notwithstanding the great potential of its economy it is suffering from a variety of social problems such as poverty and inequality, environmental issues and so on. The purpose of this article is to show when the Brazilian economy could achieve the level of development of developed countries.
Key words: developing states, income inequality, economic growth, Brazil
JEL: A10, E01

1 Úvod

Brazília je najväčšou krajinou v Južnej Amerike a nachádza sa v centrálnej a východnej časti tohto kontinentu. Podľa údajov Organizácie Spojených národov (OSN) obyvateľstvo tejto krajiny predstavuje približne 202 miliónov.[1] V súčasnej dobe je Brazília federatívnou republikou, pričom administratívne sa delína 26 štátov a jeden federatívny distrikt – hlavné mesto Brazília.

Hospodárstvo Brazilíe sa vyznačuje veľkým a dobre rozvinutým poľnohospodárstvom, ťažbousurovín, priemyslom a sektorom služieb. Brazílska ekonomika je najväčšou ekonomikou medzi všetkými ostatnými juhoamerickými krajínami a pokračuje v rozširovaní svojej prítomnosti na svetových trhoch. Od roku 2003 až po začiatok globálnej finančnej a hospodárskej krízy, Brazília neustále zlepšovala svoju makroekonomickú stabilitu, vytvárala devízové rezervy a znižovala dlh. V roku 2008 sa Brazília stala čistým vonkajším veriteľom a niektoré ratingové agentúry udelili brazílskej ekonomike status investora. Po rekordnom raste v rokoch 2007 až 2008, začiatkom štvrtého kvartála roku 2008 brazílska ekonomika bola zasiahnutá globálnou finančnou a hospodárskou krízou.[2] Koncom roku 2008 Brazília zažila

[1] UNCTAD statistics (2015): Population and Labor Force. Dostupné na internete: http://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx.
[2] Obadi, S.M. a kol. (2012): Svetova ekonomika medzi rastúcimi rizikami a náznakami oživenia. s. 38.

obdobie ekonomického poklesu, keďže sa znížil globálny dopyt po brazílskych domácich výrobkoch. Okrem poklesu dopytu zo strany obchodných partnerov sa znížilo aj vonkajšie úverovanie. Avšak, Brazília bola jednou z prvých rozvojových krajin, ktorá sa začala zotavovať z krízového šoku.Priaznivý vplyv na oživenie ekonomického rastu brazílskej ekonomiky mal rast vývozu. Obnovila sa aj spotreba domácich výrobkov a dôvera zo stranyinvestorov, čo sa pozitívne odrazilo na raste HDP v roku 2010. Podľa údajov Konferencie Spojených národov pre obchod a rozvoj (UNCTAD) po krízovom roku 2009 Brazília rástla až 7,5 %.[3]

Na začiatku novej dekády stály rast hospodárstva a vysoké úrokové sadzby vytvorili priaznivé prostredie pre zahraničných investorov. Veľký príliv kapitálu v roku 2010 mal za dôsledok apreciáciu realu, čo prinútilo vládu zvýšiť dane na niektoré zahraničné investície. Prezidentka Brazílie sa zaviazala aj naďalej pokračovať v rámci tradícií predošlej vlády, ktoré spočívali v plánovaní inflácie, plávajúcom výmennom kurze realu a finančných obmedzeniach. Avšak, je potrebné upozorniť na spomalenie ekonomickeho rastu brazílskej ekonomiky v súčasností. V roku 2014 rast HDP predstavoval len 0,1 % (Graf 1).

2 Krátky historický prehľad brazílskeho hospodárstva

Až do polovice devädesiatych rokov v Brazílii prevládala vysoká úroveň inflácie, čo predstavovalo veľké riziko pre zahraničných investorov.Avšak po zavedení prísnej menovej politiky a novej národnej meny real, celková ekonomická situácia v krajine sa podstatne zlepšila. Ked v roku1994 rast spotrebiteľských cien predstavovalzhruba 2000 %, tak v roku 1998 miera inflácie rapídne poklesla a predstavovala len 3,2 % (Graf 1). S poklesom spotrebiteľských cien a zavedením prísnej úverovej politiky pokleslo aj tempo rastu hrubého domáceho produktu (HDP), a to z 5,8 % v roku 1994 na 3,4 % v roku 1997 (Graf 1). V roku 1998 brazílska ekonomika začína čeliťglobálnej finančnej kríze, ktorá viedla k odlevu investícií z krajiny. V tomto obdobísa Brazília stretla s vážnymi finančnými a hospodárskymi problémami a bola nútena upraviť svoje daňové programy. Po prijatí principiálnych nových štrukturálnych reforiem,Medzinárodný menový fond (MMF) udelil krajine úver vo výške 41,5 mld. USD. Na začiatku roku 1999 Brazílska národná banka uskutočnila zámernu devalváciu reala a zaviazala sa odmietnuť umelú podporu národnej meny.Ku koncu roka 1999 brazílska vláda očakávala začiatok ekonomického rastu a preto zaviedla prísnu protiinflačnú politiku. V roku 1999 v krajine prebehla menová kríza, ale napriek tomu národna ekonomika Brazílie rástla.[4]

V období od zavedenia novej menovej politiky (Plan real) do začiatku globálnej finančnej krízy, ktorá bola naštartovaná v Ázii v roku 1998, došlo k poklesu takmer vo všetkých priemyselných odvetviach brazílskej ekonomiky. Pokles sa prejavil najmä v strojárskom priemysle, v energetike a doprave.Avšak v roku 2000 bol zaznamenaný rast brazílskej ekonomiky. Napríklad, došlo k celkovému nárastu výroby domácich produktov.Dôslekom zvýšeneho objemu produkcie bol aj pokles úrovne nezamestnanosti, a to na pozadí veľkého obchodného deficitu.

[3] UNCTAD statistics (2015): General Profile: Brazil. Dostupné na internete: http://unctadstat.unctad.org/CountryProfile/076/en076GeneralProfile.html.

[4] OECD (2008): Globalization and Emerging Economies: BRICS. Dostupné na internete: http://www.oecd-ilibrary.org/trade/globalisation-and-emerging-economies_9789264044814-en. s. 211.

Graf 1: Ročné tempo rastu HDP a inflácia, v %

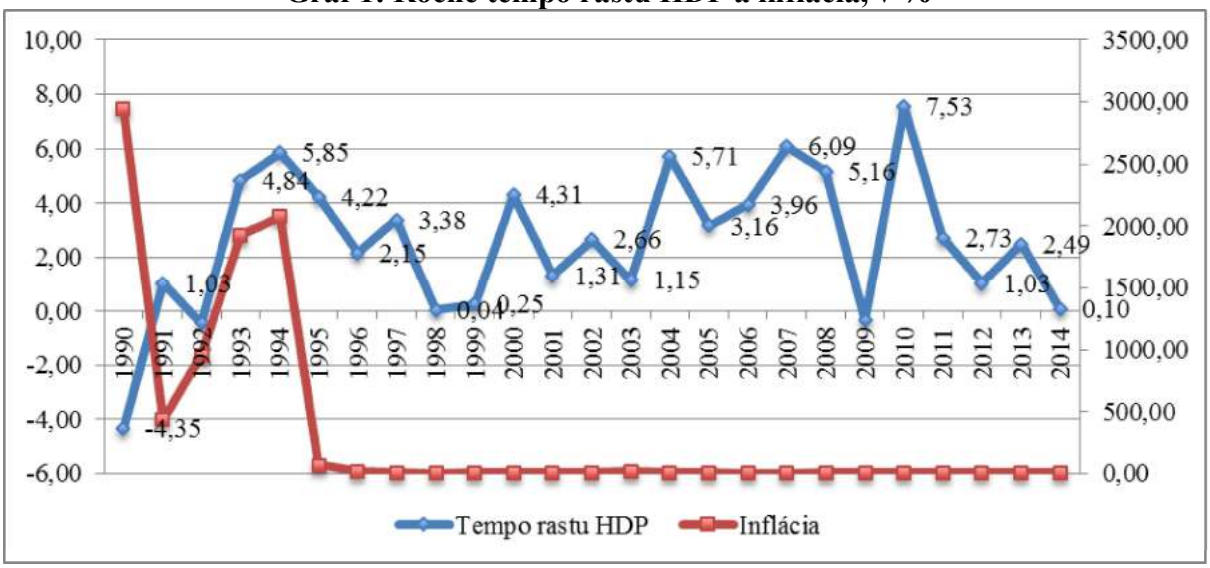

Poznámka: Údaje sú uvedené v percentách. Os zľava zodpovedá tempu rastu HDP, zatiaľ čo pravá os zodpovedá miere inflácie.

Prameň: vlastne spracovanie autora na základe UNCTAD statistics

Je potrebné poukázať aj na pozitívne tendencie v rozvoji obchodnej bilancie Brazílie. Od roku 2001 vývoz brazílskych výrobkov začal predvládať nad zahraničným dovozom, čo trvalo až do roku 2014. Za posledný evidovaný rok sa trend obchodnej bilancie Brazílie zmenil a jej ekonomika začala prejavovať negatívne saldo obchodnej bilancie (Graf 2).

Graf 2: Export a import Brazílie, v tisícoch USD

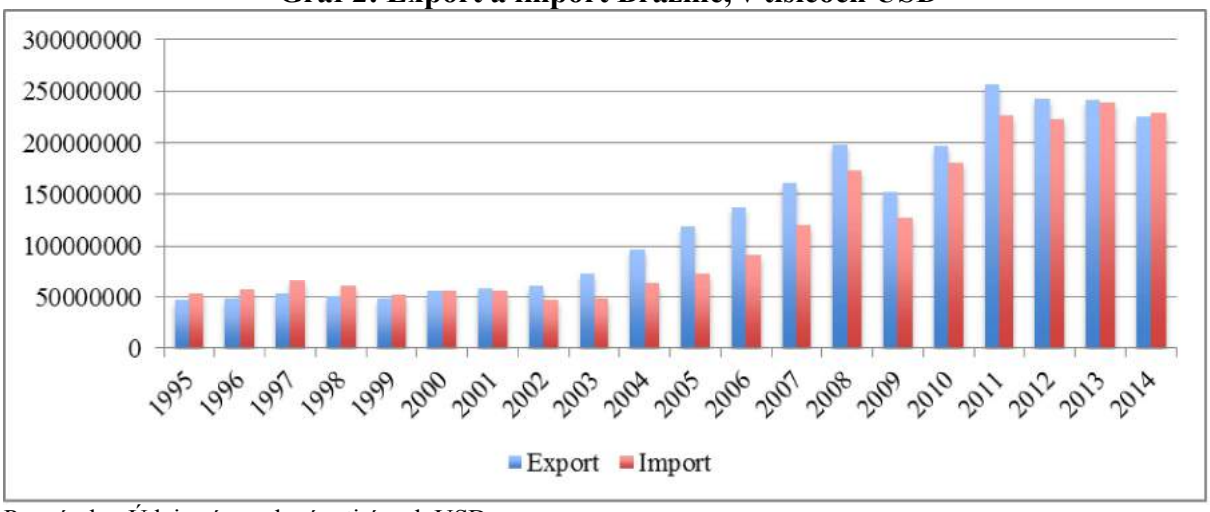

Poznámka: Údaje sú uvedené v tisícoch USD.

Prameň: vlastné spracovanie autora na základe UNCTAD statistics

V období globálnej finančnej krízy, teda v roku 1998 saldo obchodnej bilancie preukazovalo negatívne hodnoty (Graf 2). Napríklad, vývoz predstavoval 51 mld. USD, pričom pozostával najmä z surovín a poľnohospodárskych výrobkov ako železná ruda, káva, sójové bôby, pomaranče. Okrem produktov primárneho sektora, vyvážali sa aj automobily, lietadlá, zbrane a pod. Export Brazílie smeroval najmä do krajín Európy, Latinskej Amerikya USA. Dovoz v roku 1998 predstavovalpribližne 60 mld. USD a pozostával z nerastných surovín, strojov a zariadení, potravín.

Začiatkom novej dekády Brazíliuzastihloobdobie slabého ekonomického rozvoja. Vláda nového prezidenta LuizaLula da Silva bola neschopnása brániť rastu domáceho dlhu, ktorýsa dlhodobo pohyboval na úrovni polovice HDP štátu, a to napriek politike znižovania úrokových sadzieb.

3 Sučasné tendencie a budúci vývoj Brazílie

Od začiatku milénia až po súčasnosť Brazília zažila desaťročie nielen hospodárskeho pokroku, ale aj socialného rozvoja. K pozitívnym sociálnym trendom prispela efektívna sociálna politika prezidenta LuizaLula da Silva a jeho sociálny program *Bolsa Familia*, ktorý sa zameriaval na podmienečné financovanie chudobných rodín. Cieľová rodina dostávala sociálnu pomoc len v prípade, že jej deti budú navštevovať školu a absolvujú povinné očkovania.[5]Od začiatku uplatnenia tejto politiky v roku 2003 finančnú podporu dostalo približne 12,7 milióna rodín, respektíve 50 miliónov najchudobnejšieho obyvateľstva. V dôsledku racionálnej politiky sa vymanilo z chudoby a nerovnosti za obdobie posledných pätnásť rokov približne 26 milionóv ľudí. V porovnaní s rokom 2003 Gini koeficient klesol o 6 % v roku 2013, a to na 0,54 %.Za obdobie rokov 2002 až 2012 príjem spodných 40 % populácie Brazílie narástol o 6,1 %, čo je možné porovnať s 3,5 % rastom príjmov celkového obyvateľstva.[6] Avšak, od roku 2013 je možné pozorovať negatívne tendencie vo vývoji chudoby a nerovnosti v Brazílii.

V súčasnom období rast brazílskej ekonomiky sa spomalil z priemerného tempa rastu HDP 4,5 % v rokoch 2006 až 2010 na 2,1 % v priebehu rokov 2011 až 2014. Je potrebné pripomenúť, že tempo rastu HDP Brazílie v roku 2014 predstavovalo len 0,1 %. Inflácia je stále vysoká a v roku 2014 predstavovala 6,4 % (Graf 1). Pre riešenie makroekonomických problémov sučasná vláda si stanovila za úlohu podporiť ekonomický rast, pričom očakavané tempo rastu je približne 1,2 % pre rok 2015 a 2 % pre rok 2016. Brazílska vláda sa tiež zaviazala znížiť štátne pohľadávky, znížiť štátnu podporu bánk a financovanie odvetvia elektrickej energie.

Graf 3: Bežný účet platobnej bilancie Brazílie, v %

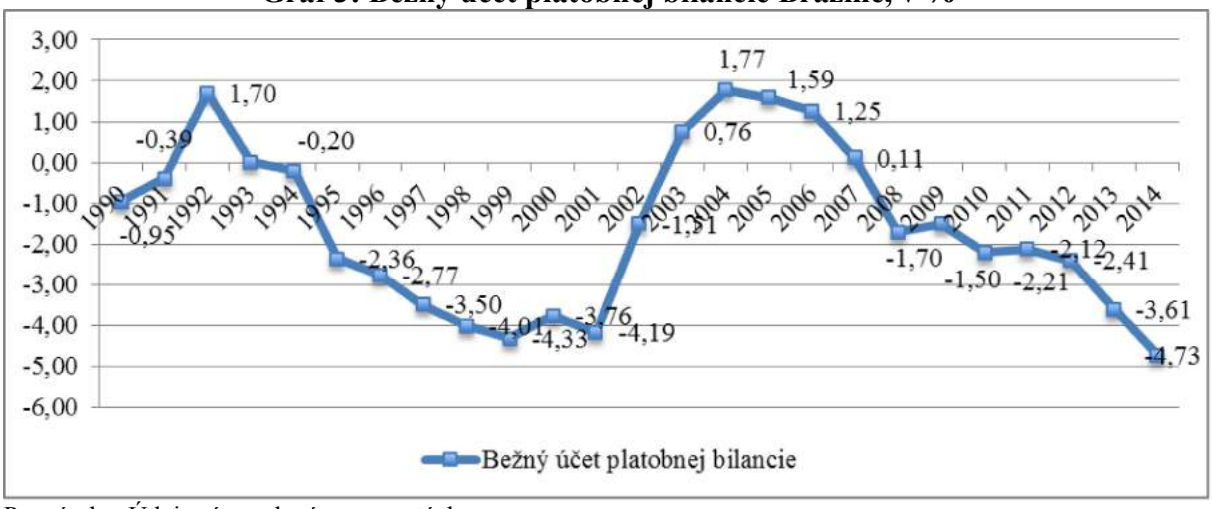

Poznámka: Údaje sú uvedené v percentách.

Prameň: vlastné spracovanie autora na základe UNCTAD statistics

[5] Todaro, M.P. – Smith, S.C. (2012): Economic Development. s. 31.
[6] Svetová Banka (2015): Country profile: Brazil. Dostupné na internete: http://www.worldbank.org/en/country/brazil/overview#1.

Zvyšený deficit bežného účtu blatobnej bilancie (2,1 % HDP v roku 2011 a 4,7 % v roku 2014) odrážal zhoršenie reálnych výmenných relácií a klesajúci export priemyselných výrobkov (Graf 3). Deficit platobnej bilancie bol z veľkej časti financovaný prílevom priamych zahraničných investícií, a to približne 3 % HDP. Aj napriek zlej ekonomickej výkonnosti, brazílskemu hospodárstvu zatiaľ nehrozia externé krízy, kedže Brazília disponuje podstatnými devízovými rezervami (360 miliárd USD, alebo 17 % HDP) a stabilným finančným sektorom.

4 Dáta a metodológia

V tomto príspevku zisťujeme, koľko rokov je potrebné brazílskej ekonomike na dobehnutie úrovne rozvoja vyspelých krajín, pričom za rozvinuté krajiny považujeme 34 členských štátov Organizácie pre hospodársku spoluprácu a rozvoj (OECD). Pre dosiahnutie stanoveného cieľa sa používa štatistická databáza Svetovej banky. Pre uskutočnenie potrebných výpočtov boli zozbierané dáta o hrubom národnom dôchodku na obyvateľa (GNI p.c.) a miere rastu HND p.c. (GNI p.c. growth rate).[7] Obdobie, ktoré je potrebné pre Brazíliu na dobehnutie vyspelych štátov sme skúmali dvomi spôsobmi. Po prvé sme počítali obdobie, ktoré je potrebné pre Brazíliu, aby dosiahla úroveň rozvoja vyspelých krajín podľa HND na osobu v prípade, že rozvoj krajín skupiny OECD bude konštantný. Za konštantnú úroveň rozvoja sme považovali údaje o HND p.c. za aktuálne obdobie roku 2014. Výpočty s konštantným rastom krajín OECD sme uskutočnili na základe nasledujúceho vzorca:

$$N_1 = \frac{\log(\frac{S_v}{P_b})}{\log(1+r_b)}, \tag{1}$$

kde N_1je počet rokov potrebných na dobehnutie úrovne rozvoja krajín OECD, $S_v$predstavujepriemer HND na osobu pre skupinu OECD za posledný aktuálny rok 2014, $P_b$je aktuálny ukazovateľ HND p.c. v Brazílii. r_b je priemerné tempo rastu brazílskej ekonomiky za obdobie posledných 25 rokov, teda obdobie rokov 1990 až 2014. V poslednom rade, sme počítali obdobie, ktoré je potrebné pre Brazíliu, aby dosiahla úroveň rozvoja vyspelých krajín podľa HND na osobu v prípade, že rozvoj členských štátov OECD bude dynamický. Vypočty s dynamickým rastom krajín OECD sme počítali na základe nasledujúceho vzorca:

$$N_2 = \frac{\log(\frac{S_v}{P_b})}{\log(1+r_b)-\log(1+r_v)}, \tag{2}$$

kde N_2je počet rokov potrebných na dobehnutie úrovne rozvoja krajín OECD, keď členské krajiny tejto skupiny sa rozvíjajú dynamicky. $r_v$predstavuje priemerné tempo rastu ekonomík OECD za posledné obdobie 25 rokov, teda obdobie rokov 1990 až 2014. Ostatné parametre sú podobné ako vo Vzorci 1. Pre zistenie ukazovateľa $S_v$sme použili jednoduchý priemer. Pre zistenie ukazovateľov r_b a $r_v$bol tiež použitý jednoduchý priemer. Všetky výpočty boli uskutočnené prostredníctvom Excelu.

[7]Svetová Banka (2015): Economy and Growth Indicators. Dostupné na internete: http://data.worldbank.org/indicator/NY.GNP.PCAP.PP.CD.

5 Výsledky

Cieľom tohto príspevku je zistiť, kedy brazílska ekonomika môže dobehnúť úroveň rozvoja hospodársky vyspelých štátov, pričom do skupiny vyspelých krajín zaraďujeme všetkých členov OECD. Je potrebné tiež pripomenúť, že cieľ práce skúmame dvoma spôsobmi, teda s konštantným a dynamickým rozvojom krajín OECD. Pre vcpočet potrebných ukazovateľov používame údaje o HND na osobu v Brazílii a v štátoch OECD v priemere za rok 2014. Vývoj HND na osobu v skúmaných krajinách je uvedený na Grafe 4.

Graf 4: Vývoj HND na osobu

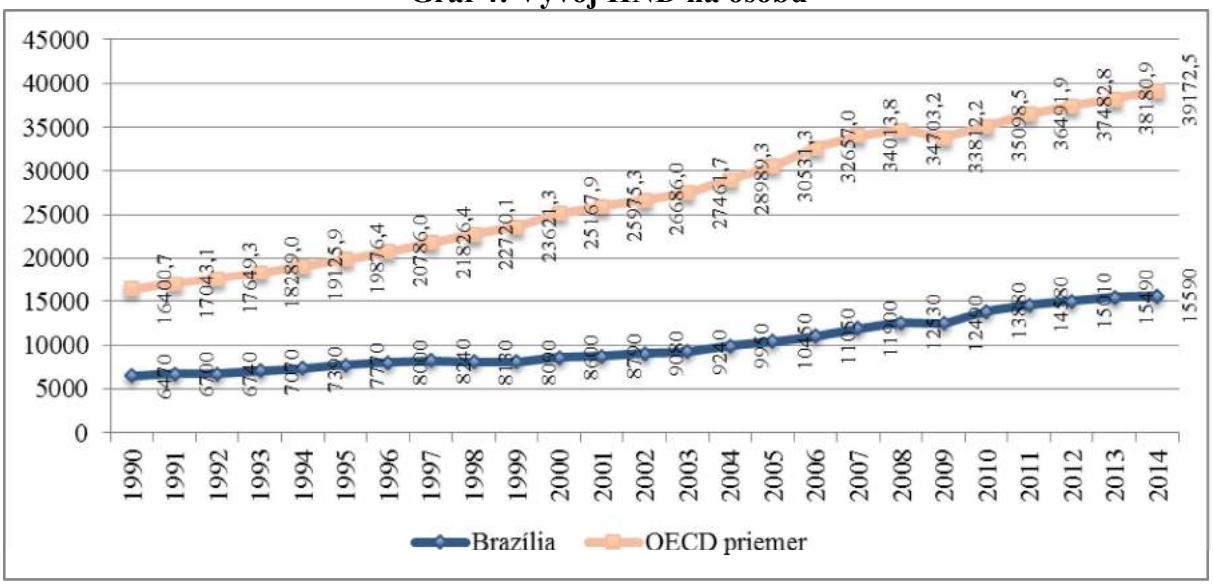

Poznámka: údaje sú uvedené v USD.

Prameň: vlastné spracovanie autora na základe štatistiky Svetovej banky

Z Grafu 4 je možné pozorovať, že HND na osobu v Brazílii v roku 2014 predstavoval 15 590 USD, zatiaľ čo priemer medzi krajinami OECD predstavoval 39 172 USD. Na základe údajov Svetovej banky je môžné konštatovať, že v roku 2014 príjem v rozvinutých krajinách bol viac ako 2 krát výšší než v Brazílii.S pomocou jednoduchého priemeru sme vypočítali aj priemerné tempo rastu HND na osobu za obdobie 25 rokov. Výpočty preukázali, že za obdobie rokov 1990 až 2014 príjmy brazílskeho obyvateľstva v priemere rástli približne 1,5 % ročne, zatiaľ čo príjmy v krajinách OECD za totožné obdobie v priemere rástli približne 1,3 % ročne.

S pomocou Vzorca 1 sme potom vypočítali počet rokov, ktoré je potrebný Brazílii, aby dobehla úroveň príjmov skupiny krajín OECD, pričom rozvoj krajín OECD sme považovali za konštantný. Nasledujúce výpočty sú uvedené vo Vzorci 3.

$$59,8 = \frac{\log(\frac{39172,5}{15590})}{\log(1+0,015)}, \tag{3}$$

Výpočty vo Vzorci 3 preukázali, že Brazília potrebuje približne 60 rokov, aby dobehla úroveň príjmov na osobu v rozvinutých krajinách. Tieto výsledky však nezohľadňuju reálnu situáciu vo vyspelých štátoch, kedže nezahŕňajú ich (dynamický) ekonomický rast. V nasledujúcej fáze sme vypočítavali podobný koeficient. Avšak, nasledujúci vzorec zohľadňuje aj vývoj HND na osobu v rozvinutých krajinách (Vzorec 4).

$$490,6 = \frac{\log(\frac{39172,5}{15590})}{\log(1+0,015)-\log(1+0,013)}, \quad (4)$$

Na základe výsledkov zo Vzorca 4 je potrebné konštatovať, že úroveň príjmov na osobu v Brazílii sa môže vyrovnať s dynamickým rastom príjmov v rozvinutých krajinách len po 490 rokoch.

6 Záver

Brazília je krajinou, ktorá disponuje veľkým potenciálom pre ďalší ekonomický rozvoj. Okrem nerastného bohatstva, brazílska ekonomika sa charakterizuje veľkým počtom pracovnej sily, priaznivým geografickými podmienkami a pod. Avšak, napriek veľkému potenciálu a uskutočneným reformám v sociálnom a ekonomickom národnom systéme, jej hospodárstvo trpí rôznymi sociálnymi problémami ako je chudoba či nerovnosť, environmentálne otázky a pod.

Cieľom tohto príspevku bolo preukázať, kedy by brazílska ekonomika mohla dosiahnuť úroveň rozvoja vyspelých štátov. Výsledky naznačujú, že pri konštantnom rozvoji vyspelých krajín, teda skúmanej skupiny štátov OECD, byBrazília mohla dobehnúť tieto ekonomiky približne po 60 rokoch. Je potrebné zdôrazniť, že toto obdobie je podmienené dvomi dôležitými faktormi. Po prvé, priemerný ročný rast HND na osobu bymal predstavovať približne 1,5 %, čo nie je až taký vysoký ukazovateľ. Po druhé, toto obdobie nezahrňuje dynamiku ekonomického rastu vyspelých krajín. Pre aproximáciu potrebnej lehoty k realite sme uskutočnili aj výpočet ukazovateľa, ktorý by zohľadňoval aj dynamický rast ekonomík krajín OECD. Výsledky naznačujú, že Brazília potrebuje približne pol tisícročia, aby dobehla úroveň prijmov na osobu, ktorá existuje v rozvinutých krajinách.

Zoznam použitej literatúry

Svetová Banka (2015): Economy and Growth Indicators. [online]. In: *Svetová banka.* [Citované 10. 10. 2015.] Dostupné na internete: http://data.worldbank.org/indicator/NY.GNP.PCAP.PP.CD.

UNCTAD (2015): Economy and Growth Indicators. [online]. In: *United Nations Council on Trade and Development.* [Citované 8. 10. 2015.] Dostupné na internete: http://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx?sCS_ChosenLang=en.

TODARO, M. P. – SMITH, S. C. (2012): *Economic Development.* Boston: Prentice Hall, 2012. ISBN 10: 0-13-801388-8.

OBADI, S. M. a kol. (2012): *Svetova ekonomika medzi rastúcimi rizikami a náznakami oživenia*. Bratislava: Ekonomický ústav SAV, 2012. ISBN 978-80-7144-202-8.

OECD (2008): Globalization and Emerging Economies: BRICS. [online]. In: *Organization of Economic Cooperation and Development.* [Citované 12. 10. 2015.] Dostupné na internete: http://www.oecd-ilibrary.org/trade/globalisation-and-emerging-economies_9789264044814-en. ISBN-978-92-64-04480-7.

MOC, MÉDIÁ A POLITIKA

Marcel Lincényi

Celouniverzitné pracovisko Katedra politológie, Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne, Študentská 2, 911 50 Trenčín, Slovenská republika, e-mail: marcel.lincenyi@tnuni.sk

Moc médií spočíva v nastoľovaní mediálnej, politickej a verejnej agendy. Táto ich rozhodujúca schopnosť je často manipulovaná, využíva sa pre uplatňovanie záujmov mocných sveta. Hlavným cieľom príspevku bolo charakterizovať kľúčové aspekty moci médií na politiku, a taktiež analýzou preukázať manipuláciu v médiách. Sila komunikačných prostriedkov sa v prípade politickej agendy multiplikuje tesne pred politickými voľbami, čo vyplynulo aj z predkladaného komplexného výskumu mediálnych obsahov v sledovanom období deviatich kalendárnych týždňov pred parlamentnými voľbami v roku 1990, 1992, 1994, 1998, 2002, 2006. Výsledky potvrdzujú známe teórie, že uverejňované spravodajské príspevky vo väčšej či menšej miere nesú ideológiu, postoj alebo potreby média a jeho vlastníkov.
Kľúčové slová: politika, médiá, moc, manipulácia, verejná mienka

The power of the public media is in creating of the media, political and public agenda. This critical ability is often manipulated and is misused in exercising the interests of the powers that be. The main aim of this paper was to characterize key aspects of the power of the media on politics, as well as analysis shows manipulation in the media. The effect of communication media multiplies in case of the political agenda close before political elections; it shows the result of the given complex research of the contents of public media in the observed time period of nine calendar weeks before parliamentary elections in the year 1990, 1992, 1994, 1998, 2002, and 2006. These results also confirm the known theories that published news reports more or less contain an ideology, attitude or needs of the particular public medium and of its owners.
Key words: politics, media, power, manipulation, public opinion
JEL: Z 13, Z 18, M31, H 41

1 Úvod

Komunikačné prostriedky v súčasných demokraciách plnia spojnicu medzi spoločnosťou a mocenskou sférou. Predovšetkým masmédiá sú schopné formulovať témy, sprístupňovať ich verejnosti. (Říchová, 2002, s. 177) Komunikačné prostriedky sú podľa Denisa McQuaila (2007, s. 21) potenciálnym prostriedkom vplyvu, ovládaním a presadzovaním inovácií v spoločnosti ako aj primárnym kľúčom ku sláve a k postaveniu známej osobnosti, rovnako ako k účinnému vystupovaniu na verejnosti. Rolu masmédií dokazuje aj fakt, že najviac času človek v západnej civilizácii po spánku a práci venuje sledovaniu rôznych médií. *„V ČR bola táto doba v roku 2000 celých 37,2 hodiny do týždňa u mladej generácie vo veku 15 – 30 rokov a 42,38 hodiny do týždňa u populácie nad 30 rokov.“* (Musil, 2008, s. 21)

Vzhľadom na možnosť ovplyvnenia verejnej mienky sa od Napoleonovho vyhlásenia tlač (žurnalistika) popri šiestich európskych veľmociach označovala ako siedma veľmoc. V právnom štáte a demokratickej spoločnosti sa pri trojdielnej moci médiá zvyknú vnímať ako štvrtá veľmoc, pretože majú výrazný podiel na tvorbe politickej scény. Keďže Slovenskú republiku považujeme za právny a demokratický štát, v uvedenom príspevku budeme ďalej pre médiá používať termín štvrtá veľmoc.

Narastajúce medzinárodné prepojenie vo všetkých oblastiach, vrátane komunikácie má za následok spájanie mediálnych spoločností, ktoré sa dostávajú pod kontrolu menšieho počtu vlastníkov. Aj vďaka kríze vznikli mediálne korporácie, ktoré vlastnia niekoľko mediálnych spoločností vo viacerých štátoch. Mediálni magnáti spolu so služobníkmi mediálnych korporácií tvoria mediokraciu, ktorá disponuje takou silou, pred ktorou sa skláňajú politici, obchodníci, výrobcovia, bankári či vojenskí stratégovia.

Od začiatku komunikačného výskumu, založeného známym výskumníkom, sociológom a metodológom Paulom Félixom Lazarsfeldom, sa vo svete, na Slovensku nevynímajúc, uskutočnilo množstvo mediálnych výskumov, ktoré potvrdili účinky médií.

Ideou predkladaného vedeckého výskumu bolo odhaliť a popísať spôsob, akým vybrané printové médiá pristupovali k prezentácii slovenskej politickej scény v jednotlivých obdobiach pred parlamentnými voľbami a tým potvrdiť tým všeobecne známe dogmy o nastoľovaní mediálnych tém a následného spracovania v jednotlivých médiách.

V rámci analýzy sme podrobili metódou obsahovej analýzy mediálne obsahy troch celoslovenských printových médií v období deviatich týždňov vo volebných obdobia v roku 1990, 1992, 1994, 1998, 2002, 2006.

2 Mediokracia

Viacerí teoretici tvrdia, že masové médiá sú zdrojom moci: Zygmund Bauman, Avram Noam Chomsky, Denis McQuail, Herbert Marshall McLuhan, Dieter Prokop, M. A. Verick, Tadeusz Zasępa atď.

Médiá slúžili už v Rímskej ríši cisárskym záujmom tým, že prostredníctvom apolónskej propagandistickej kultúry hanobili dionýzovský kult, a tak bojovali proti nepriateľom vládcov, proti konkurujúcim despotom rovnako ako proti demokratom. (D. Prokop, 2005, s. 9) Ako uviedol D. McQuail, (1999, s. 35) noviny boli často využívané ako nástroj na presadzovanie straníckych záujmov a politickej propagandy. Počas prvej svetovej vojny tlač a film vo väčšine Európy a Spojených štátov amerických mobilizovali do služieb národných záujmov štátov, ktoré boli vo vojne. (tamtiež, s. 55) Je tiež známe, že napríklad po vzniku Československa dňa 28. októbra 1918 sa médiá (respektívne nemecké periodiká) snažili podporovať právo nemeckej menšiny na sebaurčenie a zohrávali tak významnú úlohu v procese súžitia Čechov a Nemcov na tomto území. (Medveďová, 2011, s. 42).

Médiá prinútili slúžiť propagande v Sovietskom zväze a neskôr aj v nacistickom Nemecku. (McQuail, 1999, s. 55)

Silu mediokracie na začiatku 21. storočia znásobuje globalizácia (Kucharčík, Getnet, 2013, s. 88) a s ňou súvisiacia konglomerizácia médií.

Podstatná moc médií podľa Graeme Burtona (2001, s. 15) spočíva v tom, že sa podieľajú na socializácii jednotlivca, na jeho včlenení do spoločnosti, vrátane formovania jedinca a utvárania podoby spoločnosti a vzťahov, ktoré v nej panujú. Sú teda: „hlavným participantom zodpovedným za šírenie informácií, formovanie predstáv, hodnotových systémov alebo osobnostnej identity jedinca, čím majú významnú výchovnú a socializačnú funkciu.“ (I. Polakevičová, 2015, s. 1). Ako uvádza John B. Thompson (2004, s. 17), jednotlivci pri uplatňovaní moci používajú zdroje, ktoré sú im dostupné. T. Zasępa (2002, s. 37) tvrdí, že masovokomunikačné prostriedky zotročujú ľudské mysle, aby tak slúžili

politickým a spoločenským skupinám, ktoré nás využívajú. *„Skúmanie ekonomickej a politickej kontroly médií v nich odhalili strediská moci a skupinových záujmov.“*

Z. Bauman (2001, s. 97) upozorňuje, že dnešný svet profesionálnych hovorcov a zabávačov disponujúci médiom obrovskej moci a sily, expanduje ďaleko za hranice svojho kedysi veľmi obmedzeného teritória a ovláda pôdu, na ktorej pôvodne operovali napríklad len profesionálni politici. Branislav Malík (2008, s. 5) zase považuje za problém dnešných médií to, že sa nám vymkli spod kontroly, ale aj to, že sú to práve ony, čo dnes získavajú kontrolu nad našimi životnými prejavmi. Ignacio Ramonet (2003, s. 56) hovorí o prepletení medzi dominantnými médiami a politickou mocou do tej miery, že občania pochybujú o tom, že štvrtá moc ešte plní svoju kritickú funkciu. Podľa českých odborníkov na médiá Jana Jiráka a Barbary Köpplovej (2003, s. 43) sú médiá mocné a autonómne inštitúcie, ktoré skutočne dávajú podobu procesu mediácie.

Moc masmédií totiž spočíva v nastoľovaní mediálnej, politickej a verejnej agendy. Sila komunikačných prostriedkov sa v prípade politickej agendy multiplikuje tesne pred politickými voľbami**.**

3 Masmédiá ako tvorcovia verejnej mienky

Dnes sa už nespochybňuje tvrdenie, že prostriedky masovej komunikácie zohrávajú významnú rolu v sociálnej komunikácii. „Predstavujú jeden z významných fenoménom pri definovaní sociálnych problémov, pričom sú i dôležitou premennou sociálnej zmeny v dannej spoločnosti.“ (I. Polakevičová, 2015, s. 59). Masmédiá majú vplyv na recipientov, no predmetom inšpirácie pre výskumníkov sú otázky foriem a intenzity týchto účinkov na človeka i spoločnosť.

Vo vedeckej diskusii sa upustilo od názorov, že médiá formujú verejnú mienku, ale hovorí sa o tom, že masmédiá majú veľký vplyv na formovanie verejnej mienky. Ovplyvňovanie, respektíve vytváranie verejnej mienky spochybňuje Ivan Stadtrucker (2007, s. 413) a za cieľ masmediálneho informovania verejnosti považuje v prvom rade formovanie verejnej mienky.

Treba povedať, že masmédiá nepresviedčajú percipientov o tom, ako majú myslieť, ale svojím posolstvom nás presviedčajú o tom, o čom máme uvažovať. Marshall McLuhan (1991, s. 20) označil médium ako posolstvo, pretože práve ono utvára a ovláda meradlo ako aj formu ľudského združovania a činnosti.

Médiá by podľa A. Chlebcovej Hečkovej (2015, s. 7) mali by nielen informovať, zabávať, komentovať dianie a strážiť záujmy verejnosti, ale aj umožniť jej zapájať sa do spoločenského a politického diania. Sprostredkovávať informácie nielen zhora, od politickej elity, ale aj zdola. Aktívne vyhľadávať dôležité témy, problémy spoločnosti, analyzovať ich a sprostredkovať predstaviteľom štátu.

Verejná mienka sa niekedy nesprávne chápe ako mienka väčšiny, pretože v skutočnosti sa jedná o súbor verejne vyjadrovaných názorov, postojov, hodnôt a predstáv, ktoré aktívne pôsobia vo verejnej mienke, pričom neexistuje jedna verejná mienka, ale verejné mienky, respektíve mienky rezonujúce v spoločnosti. Podľa Eduarda Chmelára (2003, s. 8) podliehame verejnej mienke, pretože chceme byť súčasťou väčšiny a našim vlastným skúsenostiam neraz veríme až potom, čo ich potvrdili médiá.

Verejná mienka sa stáva stredobodom pozornosti verejnosti najmä pred voľbami, respektíve referendami. Podľa Elizabeth M. Perse (2001, s. 117) už od nástupu televízie a dokonalejších volebných a projekčných metód boli obavy, že správy o prezidentských voľbách dní by mohli mať vplyv na volebný deň hlasovania a dnes nie je pochýb o tom, že televízia má veľký vplyv na politický proces, najmä na proces, ako sú naši politickí predstavitelia volení. Ten, kto má kontrolu nad médiami, podľa M. A. Vericka (2009, s. 12, 14-15) kontroluje zároveň mienku spoločnosti a tým aj voličské hlasy. Novinári podľa neho

rozhodujú o úspechu a neúspechu, určujú, čo je správne a čo zlé, a to bez ohľadu na skutočnosť. Ako uvádza M. A. Verick, novinári kontrolujú politikov a zaisťujú, aby títo konali v záujme spoločnosti.

Tadeus Zasępa a Maciej Ilowiecki (2003, s. 70) pripomínajú, že podstatná časť verejnej mienky pri voľbách je tvorená z prognózovania. *„Stáva sa, že mnohí spočiatku najprv nerozhodní sa pri konečnom rozhodovaní riadia výsledkami sondáže a hlasujú za toho kandidáta strany, ktorá získala prevahu. Tento jav sa nazýva ovčí efekt.“* Ľudovít Šrámek (2000, s. 79) poukazuje zase na fakt, že informácie o stave verejnej mienky a tiež o záujme recipientov médií o jednotlivé mediálne subsystémy sa publikujú veľmi často z čisto pragmatických, politických alebo ekonomických dôvodov.

4 Analýza

Primárnym cieľom predkladaného výskumu bolo priblížiť správanie sa médií pred parlamentnými voľbami.

Selekciu výskumného materiálu sme vykonali vo viacerých rovinách: Na úrovni mediálnych nosičov sme sa zamerali na printové masmédiá, konkrétne celoštátne denníky, keďže práve v nich ľudia špeciálne sledujú politickú scénu a je v nich najviac vidieť pôsobenie médií na politiku, respektíve samotnú manipuláciu. Printové masmédiá sme sledovali aj kvôli relatívne prístupným archívom a následným dôkazom pri výskume. Rozhodli sme sa tak tiež kvôli skúsenostiam Maxwella McCombsa (2009, s. 85), ktorý tvrdí, že väčšia kapacita denníkov v porovnaní s televíznymi správami spôsobuje, že percipienti novín majú obvykle viacej času na zoznámenie s novinovou agendou. Exploráciu sme uskutočnili v troch ústredných denníkoch: Pravda, Smena/SME, Nový Čas, keďže tieto tituly sú považované za mienkotvorné u väčšiny Slovákov a vychádzali po celý čas v sledovanom období od roku 1989 do roku 2009.

V analyzovaných médiách sme sa orientovali výlučne na spravodajstvo. Ďalej sme našu pozornosť sústredili na titulné strany týchto denníkov. Tieto strany sú vo vysokej pozornosti percipientov, jednotlivé redakcie na titulné listy zaraďujú tie najaktuálnejšie a najzaujímavejšie materiály a teda je veľký predpoklad, že kompetentní budú chcieť túto skutočnosť využiť. Podľa M. McCombsa (2009, s. 88) správy na titulnej strane novín majú približne dvojnásobné množstvo čitateľov ako správy vo vnútri listov. Aktuality s príťažlivou grafikou a veľkými titulkami priťahujú viac čitateľov.

Na úrovni rozsahu sme výskumný materiál ďalej selektovali vzhľadom na predvolebné obdobie do NR SR. Pre komplexnejšie údaje a možnosť komparácie informácií v prípade jednotlivých volebných období sme výskum uskutočnili v rámci šiestich volieb do miestnych parlamentov: Voľby do Federálneho zhromaždenia v Českej a Slovenskej Federatívnej republike + Voľby do Slovenskej národnej rady v roku 1990, Voľby do Federálneho zhromaždenia v Českej a Slovenskej Federatívnej republike + Voľby do Slovenskej národnej rady v roku 1992, Voľby do Národnej rady Slovenskej republiky v roku 1994, Voľby do Národnej rady Slovenskej republiky v roku 1998, Voľby do Národnej rady Slovenskej republiky v roku 2002 a Voľby do Národnej rady Slovenskej republiky v roku 2006. Jednotlivé výskumy počas príslušných volebných období sme ohraničili na obdobia 9.ich týždňov. Opierame sa o tvrdenie M. McCombsa (2009, s. 79), že doba, akú trvá prenos významnosti tém z mediálnej agendy na verejnú agendu, sa obvykle pohybuje v rozmedzí štyroch až ôsmich týždňov.

5 Diskusia

V prípade zaujatia stanoviska k výsledkom z výskumnej analýzy uskutočnenej deväť kalendárnych týždňoch pred voľbami do slovenského parlamentu v roku 1990, 1992, 1994,

1998, 2002, 2006 na vzorke troch ústredných denníkov môžeme konštatovať nasledujúce hodnotiace závery:

Analyzované ústredné denníky uverejňovali počas sledovaného obdobia zväčša aktívne príspevky – priemerne na úrovni 80,70 %, pričom publikovali minimálne množstvo pasívnych príspevkov – priemerne 4,19 %. Denníky ďalej využívali relatívne veľké množstvo nezaradených príspevkov – priemerne 16,01 %. Dôvod nezaradených príspevkov by bol iba dohadom. V tomto prípade je však veľmi pravdepodobné, že sa jedná o neoznačené redakčné materiály, nakoľko komerčné príspevky z tlačových agentúr je nutné označovať. Z uvedeného je zrejmé, že ústredné denníky mali v sledovanom období cez zverejňované redakčné príspevky priestor pre vlastnú prezentáciu politickej scény.

Z výsledkov frekvencie vyplýva, že politické subjekty mali v analyzovaných médiách počas konkrétneho volebného obdobia odlišný priestor. Je teda evidentné, že médiá v sledovanom období uplatňovali nastoľovanie mediálnych tém cez Agenda-setting, respektíve Gatekeeping.

Odlišné sú tiež celkové vyznenia jednotlivých príspevkov, keďže jedno médium publikovalo informácie o politickom subjekte výlučne negatívne a druhé takmer iba pozitívne. V sledovaných troch denníkoch je zrejmá nedostatočná nestrannosť a vyváženosť spravodajstva s odlišnými spravodajskými hodnotami pre spracovanie aktualít. Tým sa potvrdili slová lingvistu a filozofa Noama Chomskeho (Chmelár, 2003, s. 22), že médiá vytvárajú hlavný rámec manipulácii prostredníctvom rôznych spôsobov: selektovaním tém, triedením udalostí, zdôrazňovaním, prízvukom, intonáciou, vytváraním kontextu, filtrovaním informácií, udržiavaním diskusie v istých medziach a podobne. Pripomíname tiež slová M. A. Vericka (2004, s. 108), že ak niekto neustále kritizuje „Y“ a chváli „Z“, dá sa z toho prirodzene vyvodiť, že pisateľ (alebo jeho noviny, časopis, televízny program) je sám „Z“, stotožňuje sa s ním, sympatizuje s ním, bojí sa ho. Alebo je „Z“ jeho majiteľ a preto zverejňuje to, čo je v jeho záujme.

Odlišné spracovanie politických tém v analyzovaných médiách v rámci konkrétneho volebného obdobia, ako aj naprieč šiestich sledovaných období odhaľuje politické pozadie analyzovaných denníkov, respektíve vplyv vlastníka. Potvrdzujú sa výroky viacerých autorov, že vlastníci majú rozhodujúci moc nad obsahom: Kathleen Taylor, Ignacio Ramonet, Noam Chomsky, Denis McQuail, a ďalší.

Z analýzy mediálnych obsahov počas deviatich týždňov je zjavné, že denníky vo zvýšenej miere publikujú príspevky s politickou príslušnosťou už v období päť kalendárnych týždňov pred voľbami. Účinky mediálnych obsahov na voliča tak potencionálne môžu vzrastať vzhľadom k tomu, že podľa McCombsa (2009, s. 78-79), účinky nastoľovania agendy zďaleka nie sú okamžité, ale prejavujú sa po relatívne krátkom čase.

V analyzovaných denníkoch sa z politických príspevkoch v rámci deväťtýždňového obdobia priemerne vytvorili 1 až 4 tematické oblasti. Podľa McCombsa (2009, s. 26) sa v prípade opakovania tém niekoľko dní za sebou, jedná o najmocnejšie sprostredkovanie dôležitosti.

Odhalenie odlišného správania médií je dôležité vzhľadom k tomu, že slovenské denníky SME, Pravda a NOVÝ ČAS sa stále prezentujú ako nezávislé a nestranné periodiká, nepriznávajú politickú príslušnosť, čím môže respondent niekedy naivne uveriť mediálnej výpovedi. Táto skutočnosť sa môže stať zásadným momentom pri výučbe mediálnej gramotnosti v rámci nového predmetu mediálna výchova na základných a stredných školách. Ako uvádza McLuhan (1991, s. 26), ak si zachováme odstup od každej štruktúry či média, budeme môcť rozoznať ich princípy a siločiary. *„Predpoveď a kontrola sú umožnené tým, že sa tohto podvedomého narcistického tranzu vyvarujeme.“*

5 Záver

Masové médiá sú neoddeliteľnou súčasťou života v globalizovanom svete a otázka ich moci je veľmi aktuálna. Médiá sú označované ako štvrtá veľmoc, ktorá má výrazný podiel na tvorbe politickej scény. Masovokomunikačné prostriedky však ešte stále nie sú úplne nezávislé, nestranné, a aj dnes v nich funguje istá forma cenzúry. Tú vykonávajú niektorí žurnalisti vedome, ale niekedy sú do nej nevedomky donútení od svojich nadriadených. Prvky persuázie, manipulácie a agitácie sa v mediálnych obsahoch nachádzajú čoraz častejšie. Aj preto sme sa rozhodli zaoberať práve touto témou, podrobnejšie ju preskúmať a poskytnúť interakčnú nadväznosť k už známej problematike.

V sociálnej spoločnosti sa nedá oddeliť vzťah politických subjektov verzus médiá, nakoľko obe strany sa navzájom potrebujú. Témy a udalosti z oblasti politiky novinárov zaujímajú najmä pred parlamentnými voľbami. Persuáziu najčastejšie žurnalisti vykonávajú tak, že sú lojálni voči spriazneným stranám. Niekedy stačí, ak redakcia nepublikuje negatívne posolstvá o konkrétnej politickej strane, respektíve neinformuje vôbec. Sú však aj také masové médiá, ktoré mienia zostať navonok nezávislé, a preto sa pokúšajú modifikovať politickú klímu nepriamo. Konkrétnej politickej strane prisluhujú tak, že kompromitujú jej konkurentov. Vyprofilované masovokomunikačné prostriedky nemajú problém vnucovať, respektíve persualizovať o konkrétnej politickej strane svojich percipientov. Na tomto mieste by sme chceli zdôrazniť, že nie všetky médiá sú neseriózne a zneužívajú persuáziu vo svoj prospech. Z nášho pohľadu je však stále menej serióznych médií, ako tých neserióznych a aj z tohto dôvodu sme sa v uvedeneom príspevku zameriavali skôr na tie negatívne pohľady.

Zoznam použitej literatúry

BAUMAN, Z. (2001): *Svoboda.* Praha: Nakladatelství Argo, 2001. ISBN 80-7203-432-4.

BURTON, G. (2001): *Úvod do studia medií.* Brn: BARRISTER and Principal, 2001. ISBN 80-85947-67-6.

CHMELÁR, E. (2003): *Svet nie je na predaj : Demokracia v službách totality.* Bratislava: Eko-konzult, 2003. ISBN 80-89044-91-3.

CHLEBCOVÁ, H. A. (2015): *RESpublika. Politická komunikácia v mediálnej spoločnosti*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. 2015. ISBN 978-80-558-0961-8.

ILOWIECKI, M. – ZASEPA, T. (2003): *Moc a nemoc médií.* Bratislava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2003. ISBN 80-224-0740-2.

JIRÁK, J. – KÖPPLOVÁ, B. (2007): *Média a společnost : Stručný úvod do studia médií a mediálnej komunikace.* Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-287-4.

KUCHARČÍK, R., TAMENE, G. (2013): The Nation-State, Globalization and Future of Global Politics. In: *Journal on Law, Economy and Management*, Vol. 3, no. 1, p. 88-94, ISSN 2048-4186.

McQUAIL, D. (1999): *Úvod do teorie masové komunikace.* Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-714-0.

McQUAIL, D. (2007): *Úvod do teorie masové komunikace. S českou předmluvou Jana*

Jiráka. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-338-3.

MALÍK, B. (2008): *Mediomorfóza sveta – Filozofické, antropologické, sociálne a politické aspekty súčasných médií.* Bratislava: IRIS, 2008. ISBN 978-80-89256-25-9.

MEDVEĎOVÁ, G. (2011): Multikulturní Olomouc vs. 28. říjen 1918 v deníku Mährisches Tagblatt. In: KRÁKORA, P. a kol. *Multikulturalita a výchova k občanství ve středoevropském kontextu.* Praha: Nakladatelství Epocha, 2011, s. 40-49. ISBN 978-80-7425-079-8.

MUSIL, J. (2008): *Úvod do sociální a masové komunikace.* Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2008. ISBN 978-80-86723-44-0.

McLUHAN, M. (1991): *Jak rozumět médiím.* Praha: Odeon, 1991. ISBN 80-207-0296-2.

McCOMBS, M. (2009): *Agenda setting – nastolování agendy: masová média a veřejné mínení.* Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-591-2.

PERSE, Elizabeth, M. (2001): *Media effects and society.* New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, publishers Mahway, 2001. ISBN 0-8058-2505-3.

POLAKEVIČOVÁ, I. (2014): Content Analysis of Medial News on the Crisis in Ukraine in the Main News of Public Television RTVS in Slovakia. In: *European Journal of Transformation Studies.* ISSN 2298-0997, vol. 2, no. 1 (2014), p. 52-60.

POLAKEVIČOVÁ, I. (2015): Body image in the media - selected aspects of the paralels of the myth of beuty. In: *Revue spoločenských a humanitných vied.* ISSN 1339-259X, vol. 3, no. 1 (2015), s. 1-14.

PROKOP, D. (2005): *Boj o média: Dějiny nového kritického myšlení o médiích.* Bratislava: Univerzita Karlova v Praze, 2005. ISBN 80-246-0618-6.

RAMONET, I. 2003. *Tyranie médií.* Praha: Mladá Fronta, 2003. ISBN 80-204-1037-6.
ŘÍCHOVÁ, B. (2002): *Úvod do současné politologie : Srovnávací analýza demokratických politických systémů.* Praha : Portál, 2002. ISBN 80-7178-628-4.

STADTRUCKER, I. (2007): *Teória masmediálnej (Dis) komunikácie.* Bratislava: Vydavateľstvo spolku slovenských spisovateľov, 2007. ISBN 978-80-8061-286-3.

THOMPSON, J. B. (2004): *Média a modernita : Sociální teorie médií.* Praha: Nakladatelství Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0652-6.

VERICK, M. A. (2009): *Mediální monopol.* Praha: EarthSave CZ s. r. o., 2009. ISBN 978-80-86916-09-5.

ZASEPA, T. (2002): *Médiá v čase globalizácie.* Bratislava: Lúč, 2002. ISBN 80-7114-387-1.

EKONOMICKÉ SANKCIE UPLATŇOVANÉ VOČI RUSKEJ FEDERÁCII

Ľudmila Lipková

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/B, 85235 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: lipkova@euba.sk

Príspevok analyzuje ekonomické sankcie vo svetovej ekonomike, ekonomickú diskrimináciu štátov formou ekonomických sankcií, príčiny ich zavádzania, nedodržiavanie noriem medzinárodného práva, ekonomické sankcie v súčasnosti, ekonomické sankcie uplatňované voči Ruskej federácii, výhrady medzinárodného spoločenstva voči postoju Ruskej federácie k politickej situácii na Ukrajine a jej zasahovanie, efekty ekonomických sankcií na ruskú ekonomiku a na dopady retorzných sankcií na štáty Európskej únie
Kľúčové slová: ekonomické sankcie, porušovanie noriem medzinárodného práva, sankcie voči Ruskej federácii, druhy ekonomických sankcií

The paper analyzes the economic sanctions in the world economy, economic discrimination of states in form of economic sanctions, the causes of their implementation, failure to comply with the norms of international law, the current economic sanctions, economic sanctions in force against the Russian Federation, objections of the international community towards the position of the Russian Federation to the political situation in Ukraine and it's interference, effects of economic sanctions on the Russian economy and the impact of the retorsions on States of the European Union.
Keywords: economic sanctions, violations of international law, sanctions against the Russian Federation, the types of economic sanctions
JEL: F51, F10

1 Úvod

Ekonomické sankcie sú veľmi starým nástrojom zahraničnoobchodnej politiky. Ešte v roku 432 pred n. l. uvalili Atény sankcie na mesto Megera. Atény vtedy súperili so Spartou o nadvládu nad Gréckom a Megera bola spojencom Sparty. Atény sankciami vyostrili situáciu a po ich uvalení sa začala Peloponézska vojna.[1]

V súčasnosti zahŕňajú sankcie v medzinárodnom spoločenstve široké spektrum opatrení, ktorými je konkrétny štát, ktorý porušuje alebo podľa názoru niektorých štátov porušuje, medzinárodné právo, diskriminovaný. K prijatiu sankcií sa spravidla pristupuje až po vyčerpaní dvojstranných a mnohostranných diplomatických rokovaní, ktoré by daný stav uviedli do súladu s medzinárodným právom. Sankcie majú v medzinárodnom spoločenstve ekonomickú a neekonomickú podobu. Ekonomické sankcie zahŕňajú široké spektrum reštrikcií, ktoré negatívne vplývajú nielen na ekonomiku sankcionovaného štátu, ale i na štáty,

[1] Fungovali niekedy ekonomické sankcie? Dostupné na internete: http://www.publius.eu/fungovali-niekedy-ekonomicke-sankcie.

ktoré sankcie uvaľujú. Neekonomické sankcie však majú tiež ďalekosiahly spoločenský dopad.

Z neekonomických sankcií spomeňme zákaz zúčastňovať sa na kultúrnych či športových podujatiach (účasť na olympijských hrách alebo na rôznych medzinárodných turnajoch) na území diskriminovaného štátu (v minulosti ZSSR, JAR, USA a pod.). Patrí k nim i obmedzenie prístupu k informáciám resp. k určitému druhu vzdelania občanov diskriminovaného štátu, odmietnutie konkrétnym občanom daného štátu poskytnúť vstupné vízum a pod.

Ekonomické sankcie sú definované podľa Council on Foreign Relations ako „odstúpenie od obvyklých obchodných alebo finančných vzťahov za účelom dosiahnutia cieľov v zahraničnej a bezpečnostnej politike. Môžu sa vzťahovať na všetky obchodné a iné vzťahy s danou krajinou alebo sa týkajú pozastavenia iba niektorých druhov obchodu alebo spolupráce so skupinami osôb alebo jednotlivcami.[2]

Ekonomické sankcie sú opatrenia prijímané jednou krajinou alebo skupinou krajín. Sú zamerané proti ekonomike jednej krajiny alebo skupine krajín, ktoré majú za cieľ dosiahnuť uskutočnenie sociálnych alebo politických zmien.[3] Ekonomické sankcie majú spravidla formu embarga na vývoz alebo dovoz niektorých druhov tovaru, spravidla veľmi citlivých pre danú ekonomiku, alebo sa týkajú širšieho okruhu obmedzení, ktoré narúšajú súčasný stav ekonomiky alebo jej ďalší rozvoj. Sankcie uplatňované v medzinárodnom spoločenstve majú najčastejšie podobu obmedzenia dodávok zbraní, tovaru dvojakého možného použitia, obmedzenia alebo úplného zákazu dovozu alebo vývozu konkrétneho tovaru, obmedzenia investícií, finančných reštrikcií, odmietnutie prijímania ekonomických migrantov, obmedzenia ekonomickej pomoci.

Ekonomické sankcie destabilizujú ekonomickú, sociálnu a politickú situáciu v krajine, voči ktorej sú uplatňované. Negatívnym dopadom na sankcionovanú ekonomiku sa štáty alebo skupiny štátov snažia prinútiť štát, ktorý porušuje medzinárodné právo, aby zmenil svoje správanie. V medzinárodnom spoločenstve sú ekonomické sankcie prijímané jednotlivými štátmi (USA, Austrália, Rusko, Katar a pod.) alebo sú to kolektívne rozhodnutia prijímané v rámci Organizácie spojených národov, Európskej únie a Svetovej obchodnej organizácie, kde je uplatnenie sankcií záväzné pre ich členské štáty.

2 Ekonomické sankcie voči Ruskej federácii

Príčinou zavedenia ekonomických sankcií voči Ruskej federácii od roku 2014 bol jej postoj voči politickému vývoju na Ukrajine.

Ruská federácia ovplyvňovala vývoj na Ukrajine, ktorý bol po zvrhnutí prezidenta Viktora Janukoviča vyvolaný nástupom novej vlády a protiruskou politikou nového ukrajinského prezidenta Petra Porošenska a predsedu vlády Arsenija Jaceňuka. Začiatkom roka 2014 sa uskutočnilo na území Krymského polostrova referendum ktorom sa jeho obyvatelia vyjadrili k otázke samostatnosti Krymského polostrova a jeho odčlenenia od Ukrajiny. Podľa oficiálnych výsledkov referenda sa vyše 95 % občanov vyjadrilo za osamostatnenie Krymu.[4] Rozhodnutím ruskej vlády bol dňa 6. marca 2014 Krymský polostrov pričlenený k Rusku. Ukrajinská vláda, EÚ ani USA tento jednostranný akt neuznali.[5] Ďalší dôvodom pre zavedenie ekonomických sankcií voči Ruskej federácii je

[2] Council on Foreign Relations. Dostupné na internete: www.cfr.org/sanctions/economic/sanctions/p.36259.
[3] Boľšoj ekonomičeskij slovar. (2010): Moskva. Institutnovoj ekonomiky. ISBN 5-89378-012-4
[4] PRAVDA. (2014) Na Kryme sa konalo referendum. Dostupné na internete: www.pravda.sk/svet/clano/311662-na-kryme-sa-konalo.
[5] Prudilová, E.: UNSC Krymská krize. Dostupné na internete: http://www.studentsummit.cz/data/1416245407208UNSC_I.pdf.

podpora proruských separatistov vo východnej časti Ukrajiny. USA a Európska únia uvalili na Rusko sankcie, na ktorých sa podieľa ajAustrália, Nový Zéland, Kanada a Japonsko.

Najvyšší predstavitelia EÚ sa rozhodli stanoviť trojstupňový sankčný proces voči Ruskej federácii. Prvá úroveň zahŕňala prerušenie bilaterálnych rozhovorov medzi EÚ a Ruskom v otázkach vízového režimu a prerušenie rokovaní o novej zmluve medzi EÚ a Ruskom, ako aj zrušenie príprav samitu G8 v Soči.[6] Druhá úroveň sankcií zahŕňala uvalenie reštriktívnych opatrení vo forme zákazov vstupu na územie USA a členských štátov Európskej únie konkrétnych občanov Ruskej federácie a Ukrajiny, ktorí boli označení za spoluzodpovedných za vzniknutú situáciu na východe Ukrajiny a za anexiu Krymu.[7] Tretí stupeň znamenal zavedenie širokého spektra finančných sankcií.[8] Ekonomické sankcie sa vzťahujú aj na územie Krymu a mesto Sevastopoľ. Týkajú sa „zákazu dovozu tovaru zo spomínanej oblasti, zákazu investovať v oblasti a tiež poskytovať služby cestovného ruchu.“[9]

Sankciami bol negatívne zasiahnutý ruský ťažobný priemysel. Európska únia obmedzila export a predaj niektorých technológií využívaných na výskumné projekty v hlbinných vodách a v Arktíde. Bolo vyhlásené embargo na poskytovanie služieb spojených s vŕtaním, testovaním a ťažbou ropy v Rusku.[10]

Sankcie zasiahli i ruský finančný sektor. Niekoľko ruských finančných inštitúcií, energetických spoločností a zbrojárskych spoločností má na základe sankcií obmedzený prístup k primárnym a sekundárnym kapitálovým trhom EÚ. Zakázaný je „zahraničný obchod so zbraňami, položkami dvojakého použitia na vojenské účely alebo pre vojenských koncových užívateľov v Rusku, obmedzil sa prístup k technológiám a službám, ktoré by mohli byť využité v ropnom priemysle.“[11] Mnohé západoeurópske i americké spoločnosti pôsobiace v Rusku zastavili svoje ekonomické aktivity v Rusku (McDonalds aj. na území Krymu). Jedným z výsledkov sankcií bolo odmietnutie Francúzska odovzdať už vyrobenú a zaplatenú vojnovú lietadlovú loď Mistral.

USA sa pri uvaľovaní sankcií vo Rusku zamerali na finančné služby, energetický a vojenský sektor. Obmedzili dostupnosť refinancovania úverov určitých finančných inštitúcií, vyhlásili embargo na export tovarov, služieb a technológií na podporu výskumu a výroby ropy a zemného plynu a na tovary dvojakéhopoužitia.[12] USA, Kanada a Európska únia zakázali vstup na svoje územie konkrétnym ruským politikom a podnikateľom a ukrajinským separatistom.[13] Ich zoznam sa postupne rozširuje. Straty Ruskej federácie v dôsledku uplatňovania sankcií Európskou úniou dosiahli v roku 2015 25 mld. eur.[14]

---

[6] EU Newsrooms. (2015): EU sanctions against Russia over Ukraine. Dostupné na internete: http://europa.eu/newsroom/highlights/special-coverage/eu_sanctions/index_en.htm.

[7] The Council of the European Union. (2014): Council regulation No. 269/2014. Dostupné na internete: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32014R0269.

[8] TheCouncilftheEuropeanUnion: Councilregulation No. 833/2014. http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32014R0833

[9] The Council of the European Union. (2014): Council decision 2014/386/CFSP. Dostupné na internete: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014D0386&from=EN.

[10] The Council of the European Union. (2014): Council regulation No. 833/2014. Dostupné na internete: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32014R0833.

[11] Rada EÚ. (2015): Reštriktívne opatrenia EÚ v súvislosti s krízou na Ukrajine. Dostupné na internete: http://www.consilium.europa.eu/sk/policies/sanctions/ukraine-crisis.

[12] Executiv eorder 13662 of March 20, 2014. (2014): Dostupné na internete: http://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/Programs/Documents/ukraine_eo3.pdf.

[13] Special Economic Measures (2014) Regulations SOR 2014-58. Dostupné na internete: http://laws-lois.justice.gc.ca/eng/regulations/SOR-2014-58/page-1.html.

[14] TERAZ. (2015): Straty Ruska v dôsledku sankcií EÚ dosiahli vlani 25 mld eur. Dostupné na internete: http://www.teraz.sk/ekonomika/straty-ruska-sankcie-eu/176102.

Zvyšujúcim sa počtom sankcií sa zvyšoval aj počet retorzných opatrení zo strany Ruska. V rámci týchto opatrení môže siahnuť na majetok mnohých západných firiem, ktoré majú na území Ruska výrobné kapacity, prístrojové vybavenie alebo bankové účty a pod.[15]

Rusko zvýšilo cenu plynu, ktorý Ukrajina z Ruska importovala a obmedzilo export plynu do Poľska, Slovinska a Rumunska. Ruská strana prijala celý rad retorzných opatrení, ktoré s a týkali najmä potravín a poľnohospodárskych produktov – mäsa, ovocia, zeleniny a mliečnych produktov, ktoré podliehajú rýchlej skaze. Rusko využilo svoje vnútorné predpisy, aby zastavilo činnosť predajní McDonald´s nielen na území Krymu, ale aj v ostatných častiach krajiny. Straty členských štátov Európskej únie dosiahli v rokoch 2014 a 2015 90 mld. eur.[16] V rámci retorzných opatrení Rusko zakázalo prelet ruským vzdušným priestorom, ukrajinským lietadlám nad svojim územím.[17]

3 Záver

Uvalenie ekonomických sankcií však doposiaľ neprinútilo Rusko zmeniť svoj postoj k politickej situácii na Ukrajine. Preto najmä Európska únia a USA ekonomické sankcie predlžujú. Z histórie je známe, že iba asi tretina ekonomických sankcií mala pozitívny efekt a sankcionovaný štát bol prinútený zmeniť svoju politiku. Mnohí odborníci zastávajú názor, že efektívnosť ekonomických sankcií ako donucovacieho prostriedku je nedostatočná. Donucovací efekt ekonomických sankcií v krajine ako Rusko je náročnejší ako v menších krajinách. Rusko je krajina bohatá na nerastné suroviny, s rozsiahlymi vnútornými ekonomickými zdrojmi, ktoré mobilizuje. Nemožno tvrdiť, že ruská ekonomika nie je negatívne zasiahnutá ekonomickými sankciami zo strany vyspelých štátov. Sankcie spomaľujú zavádzanie nových technológií do výroby a obmedzujú financovanie ruskej ekonomike. Na druhej strane Rusko v danej situácii efektívnejšie a aktívnejšie využíva svoje vnútorné zdroje.

Ekonomické sankcie uvaľované na Rusko od roku 2014 vyspelými štátmi však poškodzujú obe strany.

Profesor Harwardskej univerzity Kenneth Rogoff tvrdí, že sankcie nikdy nefungovali a nefungujú, napriek tomu však budú v 21. storočí zohrávať stále väčšiu úlohu vo svetovom spoločenstve.[18] Pri súčasnom stave dostupných zbraní hromadného ničenia by vojnové riešenie sporov s ich nasadením viedli k záhube ľudstva alebo k vážnemu poškodeniu svetovej rovnováhy.

Zoznam použitej literatúry

Boľšoj ekonomičeskij slovar.(2010): Moskva: Institutnovoj ekonomiky. ISBN 5-89378-012.

Council on Foreign Relations. Dostupné na internete: www.cfr.org/sanctions/economic/sanctions/p.36259.

[15] Friedman, G. (2014): The U.S. Opts For Ineffective Sanctions On Russia. [cit. 2015-3-7]. Dostupné na internete: http://www.forbes.com/sites/stratfor/2014/04/30/the-u-s-opts-for-ineffective-sanctions-on-russia/.

[16] TERAZ. (2015): Straty Ruska v dôsledku sankcií EÚ dosiahli vlani 25 mld eur. Dostupné na internete: http://www.teraz.sk/ekonomika/straty-ruska-sankcie-eu/176102.

[17] Journal of Politics and Law: *Impactof Western Sanctions on Russia in theUkraineCrisis.*[cit. 2015-6-11]. Dostupné na internete: http://www.ccsenet.org/journal/index.php/jpl/article/view/45567/25287.

[18] ROGOFF, K. (2015): Dostupné na internete: http://www.projekt-syndicate.org/commentary(do-econom-sanctions-work-by-kennth-rogoff-2015.

EU Newsrooms. (2015): EU sanctions against Russia over Ukraine. Dostupné na internete: http://europa.eu/newsroom/highlights/special-coverage/eu_sanctions/index_en.htm.

Executive order 13662 of March 20, 2014. (2014): Dostupné na internete: http://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/Programs/Documents/ukraine_eo3.pdf.

Friedman, G: (2014): The U.S. Opts For Ineffective Sanctions On Russia. [Citované 2015-3-7]. Dostupné na internete: http://www.forbes.com/sites/stratfor/2014/04/30/the-u-s-opts-for-ineffective-sanctions-on-russia/.

Publius. (2015): Fungovali niekedy ekonomické sankcie? Dostupné na internete: http://www.publius.eu/fungovali-niekedy-ekonomicke-sankcie.

WANG, W. (2015): Impactof Western Sanctions on Russia in the Ukraine Crisis. In: *Journal of Politics and Law*. [Citované 2015-6-11]. Dostupné na internete: http://www.ccsenet.org/journal/index.php/jpl/article/view/45567/25287.

Rogoff, K. (2015): Do economic sanctions work? Dostupné na internete: http://www.projekt-syndicate.org/commentary(do-econom-sanctions-work-by-kennth-rogoff-2015.

PRAVDA. (2014): Na Kryme sa konalo referendum. Dostupné na internete: www.pravda.sk/svet/clano/311662-na-kryme-sa-konalo.

Prudilová, E.: UNSC Krymská krize. Dostupné na internete: http://www.studentsummit.cz/data/1416245407208UNSC_I.pdf.

Rada EÚ. (2015): Reštriktívne opatrenia EÚ v súvislosti s krízou na Ukrajine. Dostupné na internete: http://www.consilium.europa.eu/sk/policies/sanctions/ukraine-crisis.

Special Economic Measures (2014): Regulations SOR 2014-58. Dostupné na internete: http://laws-lois.justice.gc.ca/eng/regulations/SOR-2014-58/page-1.html.

TERAZ. (2015): Straty Ruska v dôsledku sankcií EÚ dosiahli vlani 25 mld eur. Dostupné na internete: http://www.teraz.sk/ekonomika/straty-ruska-sankcie-eu/176102.

The Council of the European Union: (2014): Council regulation No. 269/2014.Dostupné na internete: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32014R0269.

The Council of the European Union: (2014): Council regulation No. 833/2014. Dostupné na internete: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32014R0833.

The Council of the European Union: (2014): Council decision 2014/386/CFSP. Dostupné na internete: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014D0386&from=EN.

The Council of the European Union: (2014): Council regulation No. 833/2014. Dostupné na internete: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32014R0833.

THE MARKETING STRATEGIES OF POLISH COMPANY ON THE EU MARKET – AN EXAMPLE

Katarzyna Łukasik[a] – **Katarzyna Brendzel-Skowera**[b]

[a] Faculty of Management in the Czestochowa University of Technology, Poland, e-mail: kasia2lukasik@op.pl
[b]Faculty of Management in the Czestochowa University of Technology, Poland,
e-mail:kasiabrendzelskowera@gmail.com

This paper examines theoretical and empirical aspects of establishing marketing strategies. In western countries almost all organization such as schools, hospitals, public institutions as well as small and big companies creates own developmental strategy. It is obvious that strategy created in an appropriate way, decides about their future existence. The main aim of this paper is to present how theoretical assumptions of marketing strategies are executed in practice, in the polish company which runs its business on the UE market.The study was based on secondary sources: literature on the theory of marketing and management fundamentals and also from the delivered company materials.
Key words: strategy, marketing startegy, international market, marketing mix
JEL: M30, M31, L26, L11

1 Introduction

The enterprise, that wants to occur or continue operating in the market, should take an appropriate action to enable efficient and effective management. This is particularly important in a dynamic environment that affect intensively on economic operators. Moreover, the more complex situation of the company in the market is, the more comprehensive and forward looking view of the conditions and the possibility of development is required. Each enterprise should establish scenarios for possible changes and be prepared to respond quickly to these changes. Therefore it must have a well-elaborated strategy.

The basis of strategic approach is the awareness of possessed knowledge and abilities, perform an evaluations and a conscious choices as well as undertaking planned activities and their implementation in order to achieve its objectives.

2 The definition of strategy

The term strategy originates the Greek word *strategos* that means the art of waging war. Strategy was used ranging from at least 400 year B.C., but only since the thirties of this century it began to refer to such areas of human activity as politics and the economy.

Management Theory conceived strategy in various way. Moreover, diversity of this concept is visible in the national literature as well as the world one.

The system of certain values by means of which the company identifies and evaluates emerging opportunities and threats as well as at which selects and takes appropriate action in order to ensure the long term existence.[1] Strategy is the process of determining the long-term

[1] PENC, J. (1994): Strategie zarządzania, p. 144.

goals and objectives of the organization and the adoption of policies, as well as the allocation of resources necessary to meet those objectives. [2]

Particular attention should be paid to classical determination of strategy by A.D. Chandler. In his opinion, any decision with regard to the volume of business, every shift towards new activities entail the need to re-define new objectives of the company, that is setting a new strategy. Strategy is thus comprehended as a peculiar guidepost for the company, as the concept of slide on the scale, on which are marked present and the future position of the company, which are desired.[3]

Other definition of the term strategy presents H. Mintzberg defining it with 5P[4]:

- P as plan or type of conscious action,
- P as pattern or type of formalized and structured activity,
- P as ploy or action aimed to implement the specific purpose of the organization,
- P as position or exploration an advantageous position in order to permanently handle competition,
- P as perspective or perception of own position in the future.

Mentioned five "P" are interconnected and express themselves in form of variety strategic actions.

Companies strategy comprises of four vital elements: domain of action, strategic superiority, strategic aims and functional programs of action.[5]

3 An overview of marketing strategies on the international market

The term *marketing strategy* should be understand as the choice of objectives, principles and rules which in specific time, gives the direction of the marketing activities of the company. They determine the size, combination and allocation of resources, depending on changing market conditions (ambient conditions and competition).[6]One of the key strategic decisions of companies which use a marketing orientation and act on the international market is to establish the degree to which they are adapted to market actions, and to what extent it is possible for standardized them.

Marketing strategies on the international market are treated as a part of the overall strategy of functioning and development of the company. There can be distinguishes three levels of strategic companies:

- The first level is a strategy of the organization as a whole, defining types activities carried out by the company,
- The second level is extracted in the enterprise so called. strategic units (strategic business unit), and at this level are formulated competitive strategies, market defining the company's operations and business segments and the products in the sale of which is intended to achieve long-term competitive advantage,
- A third level refers to the functional strategy, which relates to the function businesses, such as research and development, production, finance, marketing Smith, Arnold, Bizzell, 1985[7] and Foulkner, Bouman, 1995[8] and Griffin, Pustay, 1995,[9] after: Gorynia, 2007, p. 34.[10]

---

[2] MARCHESNAY, M (1994): Zarządzanie strategiczne. Genezairozwój, p.18.; NOWODZIŃSKI, P. (2011): Modern Concepts of Management - Strategic Use of External Resources, pp. 195-211; KOŚCIELNIAK, H. (2011):Financial Strategies in Enterprises, pp. 127-142.

[3] JEŻAK, J (1990): Strategiczne zarządzanie przedsiębiorstwem, p.9-10.

[4] MARCHESNAY, M (1994): Zarządzanie strategiczne. op. cit., p. 13.

[5] See: PENC, J (1994): Strategie…op. cit.,p.142-143.

[6] GARBARSKI, L, RYTKOWSKI, I., WRZOSEK, W. (2001): Marketing – punkt zwrotny nowoczesnej firmy, p.168.

[7] SMITH, G.D., ARNOLD, D.R., BIZZELL, B.G., (1985): Business Strategy and Policy, HougthonMiffin

[8] FOULKNER, D., BOUMAN,C., (1995);Strategie konkurencji.

[9] GRIFFIN, R.W., PUSTAY, M.W.(1995):International Business. A ManagerialPerspective.

The strategy is also confrontation of several essential interrelated elements: market selection, product planning, distribution system, communication and advertising telling consumers about the product, personal selling and pricing as a particularly important part of any marketing program. To select the best marketing strategy, three crucial aspects should be taken into account:[11]

- Marketing strategy must be compatible with the objectives of product;
- Appearing market opportunity should be estimated on the base of market analysis;
- Competitive advantage and marketing expenses needed to achieve commercial success must be determined.

The implementation of above mentioned three points streamlines the selection of the ideal marketing strategy.

3.1 Marketing-mix strategy

The main forms of expansion into foreign markets are export and improvement trade, but also capital or non-capital cooperation with foreign partners or direct investments. Polish companies mainly focus on export. Exports to foreign markets in 2013 amounted to over 158 billion Euro and was over 177 % higher than in 2004. Cooperation with foreign partners is a rather rare method of expansion. On the other hand, Polish foreign direct investments (focused in the countries of Central and Eastern Europe), in 2012 for example, amounted to over 38 billion Euro. **Marketing mix strategies of Polish** companies can be classified as selective development and concentration strategies. Polish companies focus on selected foreign markets and customer segments in these markets.

3.1.2 Marketing-mix strategy in the researched X Company[12]

The researched company[13] offers hundreds of products In recent years, the company has normalized the principle of offering products to customers and implementation of new patterns by splitting a trade offer in two collections:

- spring Summer,
- autumn winter.

All models of interest from the offer automatically updates to the new season pass by standard offer. Targeting range of new products to a specific group of buyers, not simply means that these designs are sold to other customers. This allows the while offering their strategic customers in the first place and if they contracted a large number
of design for exclusive use.

Company product policy takes into account primarily the needs of its customers, which will provide a sustainable competitive advantage. Its offer includes mainly products designed to measure, positions created to meet the needs of a single client, or a small group of customers. Often, these products have a unique design, width, weight range. This range is described in terms of the capabilities of the company, and customers are buying just the potential. Finally, the potential is converted into the final product (product adaptation strategy).

---

[10] GORYNIA, M. (2007), Strategie zagranicznej ekspansji przedsiębiorstw, p. 34.
[11] GARBARSKI, L, RYTKOWSKI, I., WRZOSEK, W. (2001): Marketing -op. cit., p. 168-169.
[12] The Company materials.
[13] The X Company provides a services in the field of knitwear. The main product of the company is double layer fabric with unique hygienic trade name Sportissimo (High - Tech). It is used in the production of exclusive lingerie and underwear for athletes. Company has the exclusive right to produce this fabric in Poland (it is produced only in Italy and Japan). The organizational market is quite broad and covers most of European Union countries, f.e. Hungary, Lithuania, Czech Republic, Slovakia, Italy.

The company has its own research that develops new design. Additionally, marketing managers constantly work with clients of the company, jointly develop new products according to the current demand. Close cooperation with customers based on partnership relations allows for quickly diagnose the changing needs and expectations. Such strategy has a significant impact on the structure of the company's inventory and for buyers means time savings associated with the choice of sources of supply, reducing the risks associated with the purchase of a new product, faster and more effective flow of information.

Distribution strategy

Company's distribution policy is based on direct sales through commercial agents throughout the Poland. Currently, the company's distribution network is not developed, and the distribution channel is short. The company sells its products directly from the warehouse. The choice of this form of distribution is due to:

- reduce the cost of business,
- buyers looking for the most cost-effective source of quality and delivery forcing
- manufacturer to use this method of distribution,
- the majority of customers the company is located in the center of Poland.

For customers from outside the region and country, the company uses the services of for carriers and provides products to their customers own means of transport. The basic levels of the distribution channel are sales representatives. For a company they are particularly important because they fulfill the following functions:

- the search for new customers (new markets)
- maintainingcommunication with existing customers
- negotiating the terms of the transaction
- concludingcontracts
- preparation of financial solutions

Price strategy

The company differentiates the prices of their products. In relation to some products is used skimming strategy (which includes the establishment of high prices on products that are qualitatively superior to competitive offer[14]). This strategy is mainly connected with building the company's prestige. This applies to High-Tech knitwear, a product directed to the high segment. Other products are sold on the basis of strategy of penetration (which consists of establishing low prices for standard products[15]).

In the case of large customers qualitative preference strategy is applied (aimed at buyers who take into account such elements as: quality, brand manufacturer, availability[16]). With this strategy, a company can obtain long-term contracts for the supply of knitted fabrics, gain loyal customers and successfully build brand image.

Formulating pricing strategy, company takes into account the fact that buyers consider the price of the product in relation to its quality. Among the company's customers are small garment manufacture. For them the most important is the low price of raw material, because Researched company offer them their products on the basis of strategy of 'price - quantity' (based on the principle large trading - a small unit profit, aimed at buyers, for whom price is the basic criterion for selection of suppliers). Such buyers have a low degree of loyalty.

Pricing policy is based on the following principles:

- determination of the total cost;

[14] URBANIAK, M. (1999): Marketing Przemysłowy, p. 169.
[15] Ibidem, p. 169.
[16] Ibidem, p. 169.

- competitivepricinganalysis;
- individual negotiation of the final price with customers.

Decisive impact on product prices have general overhead costs and the price of raw materials. The company aims to reduce those primarily by signing long-term contracts for the supply of raw materials, as well as negotiating favorable trade credit for the purchase.

The largest expense item (nearly 75 percent) is the cost of the raw material - the yarn. The company regularly monitors the prices of the competition and prepares the comparison lists. Based on the overall costs and competitors' prices are established catalog prices which in the negotiations may be reduced. Moreover, common tactic is to set high base price and then give high discounts.

Promotion strategy

The aim of promotion and information activities is notifying customers about products, features and points of sale and excite tendency to make purchases.One of the most important elements of the promotion is to strengthen product brand to the buyer. Company as one of the oldest manufacturers in the industry should produce and disseminate on the market a few features that protect its products competition. A company operating in the market of industrial goods applies specific forms of promotion. The greatest importance is now personal selling. It brings tangible benefits. All the company's operations are focused on professional requisiteness. Direct selling is
carried out both performed in the office and outside.

The company has its own website which presents its products (examples of products and their characteristics). The company is mailing to their consumers informed primarily of news, current prices. For regular customers are prepared company giveaways (personal calendars, wall calendars, pens, etc.)

The marketing department regularly prepares various kinds of knitted fabrics catalogs that are sent or delivered to customers.

Another form of promotion are also rebates to purchasers. They are treated as part of the price and sales promotion: quantitative, seasonal, loyalty.

An excellent way for the presentation of the company products are fair. The company has so far participated in all the fairs. Thanks to personal contacts, product presentation at the booth affected the large number of potential partners. The permanent element of advertising is an exhibition of products at the company's headquarters.

It should be noted that the company also uses outdoor advertising on all means of transport belonging to the company.

4 Development activity of the researched company

The company consequently implements the development strategy, and constantly expands its offer by introducing new products. For this purpose, extends machine park. Assumed exchange of knitting machines and complete machine park will allow the maintenance of a high standard of quality and to obtain a larger share of the domestic market for manufacturers of knitted fabrics.

Over the years the production capacity of the company has changed, due to both investments and exchange, or disposing of parts of machines. Most of them were sold to smaller knitting companies, making Company able to partly finance the development of the machine park. At present, the company has 34 knitting machines.

The total production capacity currently amounts to more than 1,300 tons of knitted fabrics per year. The company is not making full use of its production capacity. The reason is primarily characterized by market seasonality. Another factor is the realization of small orders

according to individual arrangements with customers. Therefore, the production is not carried out on a continuous basis - essential is the time spend on the adjustment of machines.

5 Introducing new products

Technological change, trends in fashion, especially environmentally friendly lifestyle make that a company must adjust its offer to the needs of buyers. It is therefore necessary systematic development and introduction of new models to offer the latest types of knitted fabrics. In the past five years, the company has introduced on the market: fleece knit, High – Tech knit, jeans and three-layer knit. The production department also develops new designs following the fashion of knitwear and based on interviews with clients and participation in trade fairs.

According to literature, new product development includes activities aimed to frame structure of the product, which enables putting it on the market. This activity can be divided into successive phases[17]:

1 Finding and collecting the product idea

At production company ideas can come from designers and technologists, employees serving the manufacturing process and experts in the field of supply and sales.

2 Pre-selection idea concept

The collected ideas of the new product are subject to preliminary selection. Newproduct ideas make sense if they can be realized taking into account the enterprise resource data.

3 Economicanalysisproduct idea

In this phase, take place a further selection based on economic criteria. The basicelement of economic analysis is to determine how many units of the product should be sold in a given time to cover the cost of production and sales.

4 Technical Product Development

In this phase, take place the transformation of the idea of a new product intechnical projects, which are then materialized in the form of product prototypes.

5 Testing and market introduction

In this phase, occur the test of a market, the introduction of a sample manufactured series of packages and products.

5.2 Effectiveness of development projects

Capital expenditure incurred by the company in five years have brought tangible results. Production capacity at present allow for the implementation of the smallest orders. Thus increasing the company's competitiveness in the market of manufacturers of knitted fabrics. Also important is the opportunity to meet the demand for individual knit throughout the year regardless of the occurrence of periods of increased demand. The production capacity of the company increased by 300 tones compared to 2010.

Acquired devices allow for new products introduction - knit three-layer and double-layer, as well as the production of a variety of knitted fabrics in various groups of products.

New machines significantly increase the quality standards of knitwear. This has encouraged the company to access further quality certificates provided by reputable research institutes.

6 Summary

The primary challenge which has to deal with the managerial staff of companies, is a radical improvement in governance. This applies to all areas and levels of management, particularly strategic management, which is a process oriented to the future.

[17] GARBARSKI, L, RYTKOWSKI, I., WRZOSEK, W. (2001): Marketing, op. cit., p. 300.

Today, every company must have a strategy that will ensure its ability to optimally adjust their activities to the changing environment. Companies depending on their market share, applied development strategy, perceived constraints and qualifications of management, is increasingly feeling the need for a marketing orientation. Marketing shall be introduced gradually because among the employees one may observe different levels of knowledge of its principles, instruments and scopes of applications. The company should therefore apply a strategic approach that involves making choices, and the introduction of processes and elements that distinguish it from the competition. It is therefore consciously choose of different sets of activities forming a unique whole, separate from the working methods of competition.

The logic of such proceedings enterprise presented in this paper, takes as a basis the assumption that in order to determine the company's future, attention should be put primarily on the market and the environment. Then choose the method of operation leading in the most effective way to pursued objective. Permanent market success of enterprises is achieved through creating own distinctive ability and perfecting own marketing tools.

After an analysis carried out in the work, can be assumed that company policy is conducted in a thoughtful way, and its components form a coherent whole. Adopted by the management development strategy is consistent with the long-term objectives of the company. The company has carefully considered their industry, defined niche by adopting differentiation strategy, which depends on the market.

Company aims to strengthen its position in the market by executing a growth strategy by investing in product development, especially abroad.. The actions taken by the company such as: modernization of machinery, the purchase of new equipment, introduction of new products results from the adopted strategy. The result is increased efficiency: increase in production and sales and the company's competitiveness.

Striving for success Company properly understood the strategic relationships between the market and the company, which seems to be a prerequisite for the proper functioning and basis for programming its future.

This paper attempts to provide a practical approach to the development strategy of the company, it has proved that companies using the marketing mix instruments may affect the market phenomena. Using an active policy in the sphere of product, distribution, promotion and price, companies are able to gain a competitive advantage on the UE market.

References

FOULKNER, D., BOUMAN, C., (1995): *Strategie konkurencji*, Gebethner i Ska, Warszawa.

GARBARSKI, L, RYTKOWSKI, I., WRZOSEK, W. (2001): *Marketing – punkt zwrotny nowoczesnej firmy.* Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne. Warszawa, p. 168.

GORYNIA, M. (2007), *Strategie zagranicznej ekspansji przedsiębiorstw*, PWE, Warszawa, p. 34.

GRIFFIN, R. W., PUSTAY, M. W.(1995): *International Business. A Managerial Perspective*, Addison-Wesley, Reading.

JEŻAK, J. (1990): *Strategiczne zarządzanie przedsiębiorstwem.* Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. Łódź, p. 9-10.

KOŚCIELNIAK, H. (2011): *Financial Strategies in Enterprises* In: Dejan Erić, Helena Kościelniak, Paweł Nowodziński (ed.), Managing a Business - Strategic Management], Institute of Economic Sciences, Belgrade, p. 127-142

MARCHESNAY, M (1994): *Zarządzanie strategiczne. Geneza i rozwój.* Poltext. Warszawa. p. 18.

NOWODZIŃSKI, P. (2011): *Modern Concepts of Management - Strategic Use of External Resources*, In: Dejan Erić, Helena Kościelniak, Paweł Nowodziński (ed.), Managing a Business - Strategic Management, Institute of Economic Sciences, Belgrade, pp. 195-211;

PENC, J. (1994): *Strategie zarządzania*, Agencja Wydawnicza Placet. Warszawa, p. 144.

SMITH, G.D., ARNOLD, D.R., BIZZELL, B.G., (1985): *Business Strategy and Policy*, Hougthon Miffin Company, Boston.

URBANIAK, M. (1999): *Marketing Przemysłowy.* Wydawnictwo Prawno – Ekonomiczne INFOR. Warszawa, p. 169.

ROTUJÚCE PREDSEDNÍCTVO V RADE EURÓPSKEJ ÚNIE - ŠPECIFIKÁCIA PROTOKOLÁRNYCH NORIEM

Boris Mattoš

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: boris.mattos@euba.sk

Príspevok definuje základné aspekty inštitútu rotujúceho predsedníctva v Rade Európskej únie vo väzbe na úlohy vyplývajúce z tejto funkcie pre predsedajúci štát. Identifikuje tiež zmeny ku ktorým došlo po prijatí Lisabonskej zmluvy. Následne špecifikuje protokolárne normy a pravidlá kodifikované pre účely štátu s funkciou predsedníctva v Rade Európskej únie. Text je rozdelený do piatich častí a v závere zhŕňa jednotlivé poznatky; obsahuje jednu tabuľku.
Kľúčové slová: rotujúce predsedníctvo, Rada Európskej únie, protokol

The paper defines fundamental aspects of the institute of the rotating presidency in the Council of the European Union in relation to the tasks resulting from its function for presiding EU member state. It identifies the changes which occurred after the adoption of the Lisbon Treaty. Subsequently specifies the protocol standards and rules codified for purposes for the state chairing the Council of the European Union. The text is divided into five parts; it contains one table.
Key words: Rotating Presidency, Council of the European Union, Protocol
JEL: F55

1 Úvod

Jednou z najstarších súčastí základnej inštitucionálnej štruktúry Európskej únie je Rada Európskej únie, resp. Rada EÚ, alebo skrátene Rada, inštitúcia v minulosti nesúca názov Rada ministrov. Rada EÚ je všeobecným názvom, používaným pre hlavnú rozhodovaciu inštitúciu Európskej únie, v ktorej sa stretávajú ministri vlád členských štátov Európskej únie.

Hlavnou úlohou Rady Európskej únie je umožnenie reprezentácie národných záujmov členských štátov Európskej únie. Už v Zmluve o Európskom spoločenstve uhlia a ocele bola koncipovaná ako protiváha Vysokého úradu a neskôr Európskej komisie. Rada Európskej únie vo svojich rozhodnutiach postupuje buď samostatne, alebo v spolupráci s Európskym parlamentom. Rada EÚ spolu s Európskym parlamentom schvaľuje európske právo a koná len na základe návrhu Komisie, ktorá má povinnosť zaistiť správne uplatňovanie legislatívy Európskej únie. Rada EÚ sa ďalej podieľa na rozvoji Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky na základe usmernení schválených Európskou radou a spolu s Európskym parlamentom schvaľuje rozpočet EÚ.

Každý členský štát Európskej únie zastupuje v Rade EÚ jeden zástupca na ministerskej úrovni, ktorým je spravidla minister zodpovedný za prerokúvanú tému. Rozhodnutia o delegovaní na zasadnutia Rady sú v kompetencii samotného členského štátu. Rada sa teda schádza v zložení, ktoré zodpovedá programu a prerokúvanej oblasti na konkrétnom zasadnutí.[1]

[1] LIPKOVÁ, Ľ. a kol. (2011): Európska únia, s. 55.

Rada EÚ pozostáva v súčasnosti z desiatich sektorových rád. Rada EÚ má sídlo v Bruseli a niektoré zasadnutia sa konajú v Luxemburgu. Rade EÚ a predsedajúcej krajine pomáha generálny sekretariát pod vedením nezávislého vysokého úradníka zodpovedného za zahraničnopolitické otázky a generálneho tajomníka zabezpečujúceho nepretržitosť jej činnosti vo všetkých záležitostiach. Zástupca generálneho tajomníka riadi každodennú činnosť sekretariátu.

Napriek skutočnosti, že sa ministri stretávajú čoraz častejšie, ich stretnutia nedokážu zabezpečiť kontinuitu. Preto už v počiatkoch vznikol orgán, ktorého úlohou bolo pomáhať Rade a pripravovať jej prácu: COREPER (fr. Comité des représentants permanents – Výbor stálych zástupcov), ktorý tvoria veľvyslanci, t. j. vedúci stálych zastúpení členských štátov Európskej únie v Bruseli alebo ich zástupcovia. Výbor sa snaží o zosúladenie stanovísk členských štátov k prerokúvaným otázkam na expertnej, diplomatickej úrovni a vypracovanie konkrétnych odporúčaní, o ktorých by mali rokovať ministri na politickej úrovni. COREPER komunikuje s vládami členských štátov a inštitúciami únie, sprostredkúva a koordinuje agendu medzi Úniou a národnými administratívami. Výbor sa schádza raz týždenne na dvoch odlišných úrovniach:

- COREPER I: tvoria ho zástupcovia stálych predstaviteľov a sektorovo sa venujú najmä sociálnej a ekonomickej agende;
- COREPER II: tvoria ho vedúci stálych zastúpení a sektorovo sa venujú politickým, zahranično-politickým a finančným otázkam.

2 Rotácia predsedníctva v Rade Európskej únie

Predsedníctvo v Rade Európskej únie funguje na základe rotačného princípu striedavo po pol roku (január – jún, júl – december). Ako uvádza Pitrová, rovnaké podmienky rotácie predsedníctva úspešne zaisťoval model platný do roku 1995, v ktorom sa členské štáty ujímali predsedníctva v abecednom poradí, pričom po jednom cykle si vymenili poradie vo dvojiciach. Ako Pitrová ďalej uvádza, toto opatrenie bolo nevyhnuté vzhľadom k odlišným možnostiam predsedníctva v letných a zimných mesiacoch, keďže je všeobecne platným faktom, že dvojmesačný letný pokles pracovnej aktivity významne ovplyvňoval možnosti predsedajúcej krajiny, čo jej muselo byť kompenzované iným ročným obdobím.[2]

Pri kreovaní nového princípu rotácie bolo primárnou potrebou striedanie nových a starých členov, malých a veľkých štátov a plynulé začlenenie neutrálnych členských krajín Európskej únie. Pre lepšie zabezpečenie kontinuity, efektívnosti riadenia Európskej únie a minimalizácie výkyvov pri striedaní úzko spolupracujú tri po sebe idúce predsednícke krajiny (minulá, súčasná a budúca) v období 18 mesiacov v rámci formácie pod označením „troika“, resp. „predsednícke trio“. [3]

Tabuľka 1: Rotácia predsedníctva v Rade Európskej únie

Predsedajúci štát	Obdobie	Rok
Holandsko	január – jún	2016
SLOVENSKO	**júl – december**	**2016**
Malta	január – jún	2017
Veľká Británia	júl – december	2017
Estónsko	január – jún	2018
Bulharsko	júl – december	2018
Rakúsko	január – jún	2019

[2] PITROVÁ, M. (2002): Institucionální struktura Evropské unie, s. 81.

[3] KITTOVÁ, Z. a kol. (2014): Alternatívy vývoja európskej integrácie – kapitola: Inštitucionálny rámec Európskej únie, s. 192.

Rumunsko	júl – december	2019
Fínsko	január – jún	2020

Prameň: PETERSON, J. – SHACKLETON, M. (2006): The Institutions of the European Union, s. 65.

Rotujúce predsedníctvo Európskej únie má svoje stabilné základy už od čias vzniku Európskeho spoločenstva pre uhlie a oceľ v roku 1951 (v rokoch 1951 – 1957 bola jeho dĺžka 3 mesiace) a jeho pôsobnosť odrážala vývoj v rámci európskej integrácie. Podľa Rusiňáka[4] rotujúce predsedníctvo v EÚ zohrávalo významnú úlohu voči vonkajším vzťahom EÚ najmä v pred lisabonskom období. Úlohou predsedajúceho štátu bolo predkladanie agendy Rady a predsedal zasadnutiam, stretnutiam Rady a taktiež samitom Európskej rady. Zastupovanie únie navonok, budovanie a upevňovanie vzťahov s partnermi z tretích krajín patrilo do kompetencií hlavy štátu rotujúceho predsedníctva.

Vstup Lisabonskej zmluvy do platnosti 1. 12. 2009 významným spôsobom ovplyvnil aj inštitút predsedníctva vo viacerých rovinách. Rotujúci systém predsedníctva sa prestáva uplatňovať v rámci Európskej rady, ktorá má od tohto obdobia svojho stáleho predsedu. Novou funkciou je Vysoký predstaviteľ EÚ pre zahraničnú a bezpečnostnú politiku, ktorý zároveň vykonáva funkciu stáleho predsedu Rady pre zahraničné záležitosti.

Aj napriek zmenám, ku ktorým došlo prijatím Lisabonskej zmluvy, je jednotlivými členskými štátmi označované ako významná príležitosť vyplývajúca z členstva v Európskej únii a zastáva dôležité miesto v medziinštitucionálnom dialógu. Predsedajúca krajina má možnosť využiť obdobie predsedníctva na upriamenie pozornosti na témy, ktoré majú pre danú krajinu strategický význam. Z pohľadu Európskej únie ide o naplnenie prvotnej ideovej myšlienky o spoločnej identite a princípe rovnosti, pričom každá členská krajina môže do procesu riadenia agendy Európskej únie vniesť vlastné predstavy a vízie. Hayes-Renshaw označuje za najväčšie negatívum krátke obdobie trvania predsedníctva a z toho vyplývajúce riziko nedostatku súdržnosti a konzistentnosti.[5] To bol aj jeden z dôvodov konštituovania predsedníckeho tria, čím sa umožnilo prepojenie a nadväznosť jednotlivých predsedníctiev. Program predsedníctva je tvorený vo väzbe na plánované legislatívne procedúry Rady EÚ a v spojitosti s rozpracovanou agendou predchádzajúcich predsedníctiev. Podľa Polgára predsedníctvo môže prispieť k významnému posunu úrovne ľudských zdrojov po odbornej stránke ako ich zručností a soft-skills. Je priestorom na zvýšenie sebavedomia aktérov, ako aj ambícií štátu a neformálnych zdrojov vplyvu.[6]

3 Zabezpečenie predsedníctva v Rade Európskej únie

Základnou úlohou predsedníctva je efektívna administrácia a koordinácia činností Rady zahŕňajúca prípravu a vedenie zasadnutí Rady, vypracovanie agendy pre jednotlivé zasadnutia a hľadanie konsenzu pre dosiahnutie spoločného stanoviska a rozhodnutia medzi členskými štátmi EÚ. Zabezpečenie týchto úloh predstavuje vysoké nároky na predsednícke krajiny vo väzbe na organizáciu, finančné hľadisko, ľudské zdroje a logistiku. Je to veľká výzva najmä pre malé členské štáty EÚ zvládnuť celý prípravný a realizačný proces. Podľa Schout a Vanhoonacker je kľúčom k efektívnemu a pozitívne hodnotenému predsedníctvu dlhodobá príprava, zapojenie politických elít a dostupnosť ľudských, ako aj iných zdrojov.[7]

[4] RUSIŇÁK, P. a kol. (2012): Diplomacia – úvod do štúdia, s. 208.
[5] HAYES-RENSHAW, F. (2007): From procedural chore to political prestige: historic development and recent reforms of the presidency of the Council, s. 112.
[6] POLGÁR, M. (2013): Predsedníctvo v Rade Európskej únie v kontexte východísk pre štát pripravujúci sa na túto úlohu, s. 135.
[7] SCHOUT, A. – VANHOONACKER, S. (2003): The Rotating Presidency of the Council of the EU: Obstinate or Obsolete?, s. 9.

Príprave predsedníctva predchádza prípravný proces, s ktorým členské krajiny začínajú spravidla 2 – 4 roky pred začiatkom predsedníctva. Proces prípravy zahŕňa viaceré aspekty ako organizačno-administratívne štruktúry, finančné zabezpečenie, logistiku, personálne kapacity, koordináciu aktivít s ďalšími krajinami v rámci tria a pod.

Hlavné položky rozpočtu predsedníctva v Rade EÚ spravidla zahŕňajú tieto kapitoly:[8]

I. Osobné výdavky, cestovné náhrady a výdavky na prenájom;
II. Výdavky na vzdelávanie a odbornú prípravu;
III. Výdavky v oblasti logistiky a bezpečnosti;
IV. Výdavky na kultúrno-mediálnu prezentáciu;
V. Výdavky na administratívno-technické zabezpečenie;
VI. Kapitálové výdavky.

Náklady na organizáciu predsedníctva v Rade Európskej únie závisia od množstva organizovaných podujatí a ďalších interných a externých faktorov. Výška predpokladaného rozpočtu sa ustálila na hranici do 100 miliónov eur.

4 Protokolárne normy predsedníctva v Rade Európskej únie

Na zasadnutiach Európskej rady, Rady a jej jednotlivých orgánov platia protokolárne normy a pravidlá pre tieto účely kodifikované v Príručke pre predsedníctvo v Rade Európskej únie.[9] Pre tieto situácie je abecedné poradie nahradené poradím predsedníctiev Rady a stoličky členských štátov posúvajú v smere hodinových ručičiek.

V prípade interných schôdzí a zasadnutí EÚ, sú vlajky členských štátov umiestnené v abecednom poradí podľa názvov v ich národnom jazyku zľava doprava. Nasledujú vlajky pristupujúcich krajín, umiestnené na základe rovnakého princípu a na záver sa umiestňujú vlajky kandidátskych krajín v poradí podania ich žiadosti o vstup do EÚ.

Pokiaľ je udalosť organizovaná predsedom Európskej rady, vlajka EÚ predchádza vlajky členských štátov. Toto pravidlo sa dodržiava v prípade všetkých udalostí, organizovaných orgánmi Európskej únie a jej orgánov. Pri udalostiach organizovaných predsedníctvom je vlajka predsedajúcej krajiny umiestnená ako prvá a vlajka EÚ ako posledná. Vlajky ostatných členských štátov sú umiestnené medzi vlajkou predsedníctva a európskou vlajkou v poradí podľa názvov členských štátov v ich národnom jazyku.

Pri bilaterálnych stretnutiach predstaviteľov Európskej únie a tretieho štátu je vlajka tretieho štátu umiestnená po pravej strane od vlajky EÚ. Pri multilaterálnych rokovaniach s predstaviteľmi tretích štátov je zvykom vyvesiť vlajky všetkých zúčastnených štátov a vlajku hostiteľského štátu umiestniť na prvé miesto. Umiestňovanie vlajok závisí od typu rokovania, pričom:

- na európskych kongresoch sú vlajky umiestnené v abecednom poradí podľa názvov krajín v ich národnom jazyku;
- na schôdzach ako napr. EÚ – ASEAN sú vlajky usporiadané na základe abecedného princípu názvov krajín v anglickom jazyku;
- počas stretnutí Únie pre Stredomorie sú vlajky umiestnené podľa abecedného poradia názvov krajín vo francúzskom jazyku.

Počas návštev hlavy štátu, predstaviteľov vlád alebo iných vysoko postavených predstaviteľov sa konajú oficiálne termíny pre fotografovanie. Zdvorilosťou hostiteľa je

[8] Rozpočet výdavkov na prípravu a zabezpečenie predsedníctva SR v Rade Európskej únie v roku 2016. In: Uznesenie vlády Slovenskej republiky č. 456/2014, s. 1.

[9] Pozri: Handbook of the Presidency of the Council of the European Union. [cit. 2015-11-11]. Dostupné na internete: http://www.livadis.lt/user_dir/File/2012/Atstovavimo%20projekto/dalomoji%20medziaga/presidency-handbook-final-EN.pdf.

postaviť hosťa po jeho pravici a v prípade fotografovania pri vlajkách, hostiteľ a hosť by mal stáť pred vlastnou vlajkou.

V kontexte s článkom 13 Zmluvy o Európskej únii, poradie európskych inštitúcií, orgánov, služieb a predstaviteľov týchto inštitúcií, orgánov a služieb stanovené takto:

1. Európsky parlament
2. Európska rada
3. Rada Európskej únie
4. Európska komisia
5. Súdny dvor
6. Európska centrálna banka
7. Dvor audítorov

Prednostné poradie orgánov a služieb majú v poradí: Hospodársky a sociálny výbor, Výbor regiónov, Európska investičná banka a Európska služba vonkajšej činnosti.

Prednostné poradie predstaviteľov inštitúcií, orgánov a služieb bolo v zmysle Príručky stanovené takto:[9]

1. Predseda Európskeho parlamentu
2. Predseda Európskej rady
3. Členovia Európskej rady, vrátane predsedu Európskej komisie
   Medzi členov prednostného poradia v rámci Európskej rady patria:
   (a) Hlava štátu alebo predseda vlády predsedajúcej krajiny
   (b) Ďalšie hlavy štátov podľa poradia rotujúceho predsedníctva
   (c) Ostatní predsedovia vlád podľa poradia rotujúceho predsedníctva. Predseda Európskej komisie sa zaraďuje k predsedom vlád;
4. Predsedovia Rady Európskej únie (rotujúce predsedníctvo a Vysoký predstaviteľ)
5. Predseda Súdneho dvora EÚ
6. Predseda Európskej centrálnej banky
7. Predseda Dvora audítorov
8. Vysoký predstaviteľ EÚ pre zahraničnú a bezpečnostnú politiku
9. Ministri v pozícii člena Rady EÚ
10. Podpredsedovia Európskeho parlamentu a Európskej komisie
11. Predseda Hospodárskeho a sociálneho výboru
12. Predseda Výboru regiónov
13. Predseda Európskej investičnej banky
14. Podpredsedovia Európskej centrálnej banky
15. Členovia Európskej komisie a Európskeho parlamentu
16. Sudcovia a generálni advokáti Súdneho dvora EÚ
17. Predseda Všeobecného súdu
18. Európsky ombudsman
19. Členovia výkonného výboru Európskej centrálnej banky
20. Členovia Dvora audítorov
21. Stáli zástupcovia
22. Podpredsedovia Hospodárskeho a sociálneho výboru
23. Podpredsedovia Výboru regiónov
24. Podpredsedovia Európskej investičnej banky
25. Členovia Všeobecného súdu
26. Európsky dozorný úradník pre ochranu údajov
27. Predseda Súdu pre verejnú službu
28. Členovia Hospodárskeho a sociálneho výboru
29. Členovia Výboru regiónov

30. Členovia Súdu pre verejnú službu
31. Tajomník Súdneho dvora a generálni tajomníci
32. Asistent Európskeho dozorného úradníka pre ochranu údajov
33. Generálni riaditelia európskych inštitúcií, orgánov a služieb
34. Riaditelia európskych inštitúcií, orgánov a služieb

Organizáciu stretnutí rovnako ako aj logistiku rokovaní Rady EÚ a jej orgánov zariaďuje Generálny sekretariát a to najmä protokolárne oddelenie. Ich hlavnými úlohami je zabezpečenie zasadacej miestnosti, zboru tlmočníkov a vypracovanie zasadacieho poriadku.

Predsedajúca krajina nesie podstatnú časť nákladov všetkých stretnutí v rámci Rady EÚ, ktoré sa konajú mimo Bruselu, resp. Luxemburgu. Náklady spojené so zabezpečením zboru tlmočníkov sú hradené z rozpočtu Rady, ale to len v tom prípade, že ich schválil generálny tajomník a Výbor stálych zástupcov na základe dostupnosti finančných prostriedkov. Predsedníctvo hradí všetky náklady stretnutí, rokovaní a zasadnutí, zvolaných z vlastného podnetu alebo mimo naplánovaného harmonogramu. Tieto rokovania sa prevažne týkajú zasadnutí vo vlastnej krajine, neformálnych ministerských zasadnutí, rokovaní stálych zástupcov a mnoho ďalších stretnutí jednotlivých výborov a pracovných skupín.

5 Záver

Predsedníctvo v Rade Európskej únie prešlo od svojho vzniku viacerými významnými zmenami. Lisabonská zmluva priniesla zmenu v právomociach predsedníctva, keď bolo zrušené paralelné predsedníctvo dvoch inštitúcií Európskej únie konštituovaním funkcie predsedu Európskej rady a novými kompetenciami Vysokého predstaviteľa EÚ pre zahraničnú a bezpečnostnú politiku. Inštitút predsedníctva dáva rovnakú príležitosť všetkým členským štátom podieľať sa na koordinácii legislatívnych a rozhodovacích procesov, prispieva k posilňovaniu idey jednotnosti a rovnosti v rámci EÚ a ustanovujúcou spoluprácou troch za sebou nasledujúcich predsedníctiev zabezpečuje programovú a politickú kontinuitu.

Predsedníctvo v Rade Európskej únie kladie na každý členský štát zvýšené nároky pri príprave a najmä pri realizácii samotného predsedníctva. Finančné hľadisko, ľudské zdroje a logistika sú skúškou najmä pre malé štáty Európskej únie. Dôležitým faktorom pre úspešné pôsobenie je efektívna spolupráca s generálnym sekretariátom Rady EÚ, kvalitná príprava a stabilné vnútropolitické prostredie daného štátu. Je to veľká príležitosť pre každú krajinu ako túto jedinečnú výzvu využije.

Zoznam použitej literatúry

HAYES – RENSHAW, F. (2007): From procedural chore to political prestige: historic development and recent reforms of the Presidency of the Council. In: *Österreichische Zeitschrift für Politikwissenschaft*, 2007, roč. 36, č. 2, s. 107-123. [Citované 2015-12-01]. Dostupné na internete: URN: http:// nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0168-ssoar-211274.

KITTOVÁ, Z. a kol. (2014): *Alternatívy vývoja európskej integrácie – kapitola: Inštitucionálny rámec Európskej únie.* Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2014. ISBN 987-80-225-3892-3.

LIPKOVÁ, Ľ. a kol. (2011): *Európska únia*. Bratislava: Vydavateľstvo Sprint dva, 2011. ISBN 978-80-89393-33-6.

PETERSON, J. – SHACKLETON, M. (2006): *The Institutions of the European Union. Second Edition.* New York: Oxford University Press Inc., 2006. ISBN 0-19-927900-4.

PITROVÁ, M. (2002): *Institucionální struktura Evropské unie.* Brno: Nakladatelství a vydavatelství Nauma, 2002. ISBN 80-86258-32-7.

POLGÁR, M. (2013). Predsedníctvo v Rade Európskej únie v kontexte východísk pre štát pripravujúci sa na túto úlohu. In: *Medzinárodné vzťahy,* 2013, roč. 11, č. 1, s. 124-137. ISSN 1336-1562.

RADA EURÓPSKEJ UNIE (2011): *Handbook of the Presidency of the Council of the European Union*. Brusel, 2011. [Citované 2015-12-07]. Dostupné na internete: http://www.livadis.lt/user_dir/File/2012/Atstovavimo%20projekto/dalomoji%20medziaga/presidency-handbook-final-EN.pdf:

RUSIŇÁK, P. a kol. (2012): *Diplomacia – úvod do štúdia.* Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2012. ISBN 978-80-225-3480-2.

SCHOUT, A. – VANHOONACKER, S. (2003): *The Rotating Presidency of the Council of the EU: Obstinate or Obsolete?* In: EUSA conference, Nashville, 2003. [Citované 2015-12-01]. Dostupné na internete: http://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/projekt_papiere/sem5_vanhoonacker_schout_sicher.pdf.

UZNESENIE VLÁDY SLOVENSKEJ REPUBLIKY č. 456/2014 - Rozpočet výdavkov na prípravu a zabezpečenie predsedníctva SR v Rade Európskej únie v roku 2016. [Citované 2015-12-17]. Dostupné na internete: http://www.rokovania.sk/File.aspx/ViewDocumentHtml/Uznesenie-14365?prefixFile=u_.

KOLEKTÍVNA BEZPEČNOSŤ V ZMYSLE CHARTY OSN

Stanislav Mráz

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: stanislav.mraz@euba.sk

Autor vo svojom príspevku sa zaoberá problematikou kolektívnej bezpečnosti opierajúcej sa o príslušné ustanovenia Charty OSN. Dôraz kladie na právomoci Bezpečnostnej rady OSN a jej spoluprácu s členskými štátmi OSN pri zachovaní mieru vo svete.
Kľúčové slová: Kolektívna bezpečnosť, sebaobrana, agresia, použitie sily, sankcie, neutralita

Author deals in his paper with the issue of collective security relying on the relevant provisions of the UN Charter. The emphasis is on the competence of the UN Security Council and its cooperation with the Member States of the United Nations in maintaining peace in the world.
Key words: collective security, self-defense, aggression, use of force, sanctions, neutrality
JEL: K33, F52

Princíp **kolektívnej bezpečnosti** je založený na myšlienke, že udržanie a obnovenie mieru, ako i prípadná obrana proti útokom nemá byť dosiahnutá prostredníctvom svojpomoci alebo uzatváraním obranných spolkov, ale cestou spoločnej reakcie všetkých ostatných štátov vo forme donucovacích opatrení proti porušiteľovi mieru[1] a v prípade, že tento porušil svojím správaním nejakú právnu normu, pôjde o vlastné sankcie v právnom zmysle. Systém kolektívnej bezpečnosti je možné definovať ako určitý inštitucionalizovaný univerzálny alebo regionálny systém,[2] v ktorom sa štáty prostredníctvom zmluvy dohodli spoločne čeliť každému aktu agresie alebo inému nelegálnemu použitiu sily, ku ktorému sa uchýlil členský štát tohto systému.[3] Čím sa tento systém odlišuje od niekdajších aliancií je ten fakt, že systém kolektívnej bezpečnosti nesmeruje proti určitému štátu alebo skupine štátov, ale naopak proti porušovateľovi mieru, v čase založenia tohto systému ešte neznámemu, a to i proti členovi tohto systému samotného.[4]

Základnou myšlienkou kolektívnej bezpečnosti je inštitucionalizácia a monopolizácia legálneho použitia sily za účelom nahradenia svojpomoci ako primitívneho spôsobu presadzovania práva.[5]

[1] Bindschedler R., Die Neutralität im modernen Völkerrecht, Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht 17 (Max Planck Institut), 1956/57, s. 8.
[2] Charta OSN v kapitole VIII počíta s takýmito oblastnými dohodami.
[3] André Tinoco, A., Völkerrechtliche Grundlagen dauernder Neutralität: die dauernde aktive und demilitarisierte Neutralität Costa Ricas unter der Satzung der Vereinten Nationen, 1. Aufl., Baden-Baden: Nomos Verl.-Ges., 1989, s. 99.
[4] Príkladom takéhoto systému bola napr. Spoločnosť národov.
[5] Delbrück, J., Collective Security, in: Bernhardt, Rudolf (Hrsg.); Encyclopedia of Public International law, Bd. 3 (A-M); Amsterdam/ New York/ Oxford; 1982, S. 104.

Znakom skutočného systému kolektívnej bezpečnosti[6] je jednak automatická povinnosť zakročiť proti agresorovi bez ohľadu na pôvod a smer útoku, pričom členovia takéhoto systému nie sú len oprávnení, ale i povinní poskytnúť obeti agresie pomoc, a ďalej je preň charakteristické i to, že smeruje proti nedovolenému použitiu sily zo strany svojho vlastného člena a nie tretích nečlenských štátov, k čomu pristupuje ešte predpoklad, že tento systém, aby mohol účinne a rýchlo čeliť každému aktu agresie, musí disponovať pohotovou organizáciou pod centrálnym vedením s funkčnými rozhodovacími orgánmi a usilovať sa o dosiahnutie univerzality, aby mohol plniť svoj cieľ.[7] Systém kolektívnej bezpečnosti spočíva teda na týchto predpokladoch: zákaz použitia sily s výnimkou prípadov, kedy príslušný centrálny orgán tohto systému povolí použitie sily alebo kedy štát využije svoje právo na sebaobranu, ďalej uznanie určitého jasne definovaného kritéria, ktoré by určovalo, čo sa rozumie pod pojmom aktu agresie, povinnosť každého člena obrátiť sa proti každému agresorovi bez ohľadu na to, či stojí vo vnútri alebo mimo tejto organizácie a existencia prostriedkov a spôsobov mierového riešenia sporov.[8]

Organizácia spojených národov, ako vyplýva z jej Charty, predstavuje úplný systém kolektívnej bezpečnosti, pretože jednotlivé funkčné predpoklady takéhoto systému sú v jej prípade splnené. Podľa čl. 1 ods. 1 Charty patrí k hlavným cieľom OSN práve udržovanie medzinárodného mieru a bezpečnosti, pričom k ich splneniu Charta predpokladá i účinné kolektívne opatrenia, aby sa predišlo a odstránilo ohrozenie mieru, boli potlačené útočné činy a iné porušenia mieru a ďalej i systém mierového riešenia sporov a takých situácií, ktoré by mohli vyústiť do porušenia mieru.[9] Charta zároveň spája povinnosť vzájomnej pomoci s povinnosťou podriadenia sa pod jeden centrálny orgán a to tým, že túto povinnosť pomoci dopredu prenáša na svetovú organizáciu, ktorej majú členské štáty poskytnúť účinnú pomoc pri každej akcii, ktorú podľa Charty podnikne (čl. 2 ods. 5 Charty), hlavnú zodpovednosť za udržanie medzinárodného mieru a bezpečnosti prenáša na ústredný orgán, ktorým je Bezpečnostná rada, pričom jednotlivé členské štáty sú povinné rešpektovať, že Bezpečnostná rada pri uskutočňovaní z jej zodpovednosti vyplývajúcich povinností koná v ich mene (čl. 24 Charty). V čl. 49 je obsiahnutá povinnosť vzájomnej pomoci ktorú celý tento systém dopĺňa. Celosvetový, resp. univerzálny charakter OSN nevyplýva iba z toho faktu, že má dnes už 193 členov, čo predstavuje takmer všetky štáty sveta, ale i z čl. 2 ods. 6 Charty, podľa ktorého organizácia zaistí, aby i tie štáty, ktoré nie sú jej členmi, konali podľa jej zásad, ak to bude nutnú k udržaniu medzinárodného mieru a bezpečnosti.[10] Do systému kolektívnej bezpečnosti sú tak zahnuté v podstate všetky štáty medzinárodného spoločenstva. Systém kolektívnej bezpečnosti je tak tvorený systémom OSN, pod ktorý spadajú prostriedky mierového riešenia sporov, donucovacích opatrení podľa kapitoly VII Charty a odzbrojenie.[11]

Od pojmu kolektívnej bezpečnosti je nutné odlíšiť pojem **kolektívnej sebaobrany,**[12] ktorá je však integrálnou súčasťou systému kolektívnej bezpečnosti.[13] Kým kolektívna bezpečnosť je v prvom rade zameraná na svojich vlastných členov, pričom do tohto systému je možné podľa čl. 2 ods. 6 Charty zapojiť i nečlena, kolektívna sebaobrana je založená zas na

[6] Tamtiež s. 109.

[7] André Tinoco, A., Völkerrechtliche Grundlagen dauernder Neutralität: die dauernde aktive und demilitarisierte Neutralität Costa Ricas unter der Satzung der Vereinten Nationen, 1. Aufl., Baden-Baden: Nomos Verl.-Ges., 1989, s. 99.

[8] Tamtiež, s.100.

[9] Ondřej, J., Odzbrojení, prostředek zajištění mezinárodní bezpečnosti, 2. rozšířené vydání, Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, s. 19.

[10] Tamtiež, s. 20.

[11] Ondřej, J., Mezinárodní právo veřejné, soukromé, obchodní, Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, s. 234.

[12] Organizáciou kolektívnej sebaobrany je napr. Organizácia severoatlantickej zmluvy (NATO).

[13] Článok 51 Charty OSN uznáva prirodzené právo všetkých štátov na individuálnu alebo kolektívnu sebaobranu.

spoločnej obrane voči štátom, ktoré nie sú členmi tohto zoskupenia,[14] má teda extrovertný charakter. V zmysle Charty OSN kolektívna sebaobrana znamená, že nie len štát bezprostredne trpiaci pod útokom je oprávnený použiť silu na svoju obranu, ale i ostatné štáty môžu tejto obeti pomôcť, ale iba pokiaľ Bezpečnostná rada sama nevykoná príslušné opatrenia smerujúce k udržaniu medzinárodného mieru a bezpečnosti, má teda iba istý predbežný charakter (čl. 51 Charty). Podstatné rozdiely je možné vidieť i v stanovených cieľoch týchto dvoch systémov – pokiaľ kolektívna bezpečnosť sleduje ako konečný cieľ udržanie mieru a bezpečnosti a presadenie práva, kolektívna sebaobrana sa zameriava skôr na okamžité udržanie existencie a nezávislosti štátu alebo skupiny štátov proti bezprostrednému ozbrojenému útoku, oba majú spoločné však to, že bránia právny poriadok spoločenstva národov pred porušením.[15]

Rozsah pôsobnosti systému kolektívnej bezpečnosti je však širší v tom zmysle, že príslušné opatrenia môžu byť vykonané nie len pri samotnom útočnom konaní, ale i v prípade ohrozenia alebo porušenia mieru – prípustnosť kolektívnej sebaobrany na rozdiel od bezpečnosti je nutné interpretovať reštriktívne a teda je výlučne použiteľná iba proti ozbrojenému útoku a nie na ochranu iných práv a hodnôt.[16] Oba systémy ale vychádzajú z premisy, že útok na niektorého člena je zároveň útokom proti nim všetkým, oprávňujúc všetkých členov k použitiu sily, i keď sami bezprostredne napadnutí neboli.

Status obyčajnej neutrality vyžaduje, aby neutrál dodržiaval striktnú nestrannosť a Charta OSN zase počíta so spoločnými, resp. kolektívnymi opatreniami svojich členov v prípade ohrozenia alebo porušenia mieru, vyvstáva otázka, či je vôbec obyčajná neutralita a z nej plynúce povinnosti zlučiteľná zo záväzkami plynúcimi zo systému kolektívnej bezpečnosti.

V prípade konfliktu musí neutrálny člen OSN dodržiavať pravidlá obyčajnej neutrality, ktoré sú zakotvené v V. a XIII. Haagskej dohode z roku 1907, ktoré podľa prevládajúceho názoru predstavujú medzinárodné obyčajové právo.[17] Podľa čl. 103 Charty OSN, ktorý vytvára normu ius cogens[18], majú v prípade rozporu záväzky členov OSN podľa Charty prednosť pred akýmikoľvek inými záväzkami plynúcimi z inej medzinárodnej dohody. Keďže povinnosti prostého neutrála nemajú zmluvný, ale obyčajovo právny charakter, nemožno vychádzať z nadradenosti Charty v zmysle čl. 103, ale naopak z rovnosti povinností plynúcich z Charty a zo statusu neutrality. V prípade noriem toho istého stupňa medzinárodnoprávneho poriadku majú prednosť na základe pravidla lex posterior derogat legi priori novšie normy – to znamená, že kolidujúce obyčajovo právne pravidlá neutrality budú derogované novšími povinnosťami plynúcimi z Charty, keďže povinnosti neutrála mali obyčajovo právny charakter ešte pred založením OSN a prijatím jej Charty. Z toho je možné dovodiť, že neutrál, ktorý je zároveň členom OSN, sa nemôže zbaviť svojich povinností vyplývajúcich pre neho z jeho členstva odvolaním sa na svoj status neutrality[19]. Keďže ustanovenia Charty

[14] Ondřej, J., Odzbrojení, prostředek zajištění mezinárodní bezpečnosti, 2. rozšířené vydání, Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, s. 21.

[15] Delbrück, J., Collective Security, in: Bernhardt, Rudolf (Hrsg.); Encyclopedia of Public International law, Bd. 3 (A-M); Amsterdam/ New York/ Oxford; 1982, s. 106.

[16] André Tinoco, A., Völkerrechtliche Grundlagen dauernder Neutralität: die dauernde aktive und demilitarisierte Neutralität Costa Ricas unter der Satzung der Vereinten Nationen, 1. Aufl., Baden-Baden: Nomos Verl.-Ges., 1989, s. 126.

[17] Mráz, S.: Medzinárodné právo verejné, Banská Bystrica, 2007, s.521.

[18] Schweitzer, M., Dauernde Neutralität und europäische Integration, Wien: Springer Verlag, 1977, s. 134.

[19] V prípade nezlučiteľnosti povinností neutrality a povinností vyplývajúcich z Charty tak môže prednosť týchto druhých viesť k neutralitu porušujúcemu správaniu sa člena OSN voči štátu, proti ktorému OSN podniká svoje opatrenia, pričom takéto správanie bude spravidla viesť k ukončeniu právneho statusu neutrality, alebo ak nie je toto porušenie neutrality dostatočne dlhé a intenzívne, zánik neutrality síce nespôsobí, oprávňuje však znevýhodnenú strany konfliktu k represáliám.

derogovali ustanovenia všeobecného práva neutrality, má neutralita vo vnútri tohto uzavretého právneho rámca odlišný obsah.[20]

Podľa čl. 2 ods. 4 Charty je všetkým členským štátom zakázané vo svojich medzinárodných vzťahoch použiť silu alebo ňou hroziť , a to ako proti územnej celistvosti alebo politickej nezávislosti ktoréhokoľvek štátu, tak i akýmkoľvek iným spôsobom nezlučiteľným s Chartou OSN.[21] Vojenské opatrenia, resp. opatrenia s použitím ozbrojených síl predvídané Chartou v kapitole VII predstavujú výnimku z všeobecného zákazu použitia sily.

Podľa čl. 42 Charty môže Bezpečnostná rada, ktorá je podľa čl. 39 orgánom OSN príslušným k zisteniu ohrozenia alebo porušenia mieru alebo útočného aktu a k nariadeniu vojenských sankčných opatrení, vykonať **opatrenia nutné k udržaniu alebo obnoveniu medzinárodnej bezpečnosti a svetového mieru** prostredníctvom leteckých, námorných alebo vzdušných síl. Predpokladom pre obyčajnú neutralitu člena OSN pri takýchto ozbrojených sankciách je medzinárodný konflikt, na ktorom sa tento štát nezúčastní.[22] Bezpečnostná rada môže rozhodnúť o týchto donucovacích opatreniach v situácii, keď medzi stranami konfliktu už existuje medzinárodný konflikt a v takomto prípade pôjde o represívne sankcie podľa čl. 39 v spojitosti s čl. 42 Charty v náväznosti na porušenie mieru alebo útočné konanie,[23] alebo v situácii, keď vypuknutie medzinárodného konfliktu a teda i porušenie mieru ešte iba hrozí, ide teda iba o preventívne sankcie. V tomto druhom prípade bude teda chýbať medzinárodný konflikt medzi bojujúcimi stranami ako predpoklad obyčajnej neutrality. Neutralita je teda možná iba v tom prípade, že by ozbrojené opatrenia podľa čl. 39 a 42 mali za následok medzinárodný ozbrojený konflikt medzi OSN a tým štátom, proti ktorému tieto opatrenia smerujú, pričom o vojne v právnom slova zmysle[24] medzi OSN a stranou konfliktu je možné hovoriť iba vtedy, ak by OSN mala svoju vlastnú medzinárodnoprávnu subjektivitu a ak by aspoň na jednej strane bol prítomný animus belligerendi, resp. vôľa viesť vojnu.[25] OSN predstavuje samostatný právny subjekt vytvorený zakladajúcimi štátmi a disponujúci tak i vlastnou vôľou,[26] poverený k samostatnému plneniu mu zverených úloh, medzi ktoré spadá i vykonávanie ozbrojených sankcií v zmysle čl. 42.

Čo sa týka právneho charakteru donucovacích opatrení s použitím sily, rôznia sa názory v tom, či tieto opatrenia vyvolávajú vojnový stav alebo či naopak nejde o vojnové činy,[27] pretože by to bolo v rozpore so samotným účelom a zmyslom kolektívnych donucovacích

---

[20] V prípade, že Rada bezpečnosti vykoná donucovacie opatrenia s použitím sily, budú povinnosti plynúce z neutrality vo vzájomných vzťahoch medzi členmi OSN oklieštené o povinnosť podporovania organizácie - takáto podpora potom nebude v rozpore s právom neutrality, pretože právo neutrality platné vo vnútri rámca OSN to nezakazuje. V literatúre sa často používa pre túto problematiku pojem kvalifikovaná neutralita.

[21] Mráz, S.: Medzinárodné právo verejné, Banská Bystrica, 2007, s. 490.

[22] Pieper, U., Neutralität von Staaten (Schriften zum internationalen und zum öffentlichen Recht 15), Frankfurt/Main-Berlin-Bern-New York-Paris-Wien: Peter Lang, Europäischer Verlag der Wissenschaften 1997, s. 288.

[23] Schweitzer, M., Dauernde Neutralität und europäische Integration, Wien: Springer Verlag, 1977, s. 127.

[24] Viď.: Vojna v právnom zmysle a status mixtus.

[25] Porovnaj Pieper, U., Neutralität von Staaten (Schriften zum internationalen und zum öffentlichen Recht 15), Frankfurt/Main-Berlin-Bern-New YorkParis-Wien: Peter Lang, Europäischer Verlag der Wissenschaften 1997, s. 289.

[26] Nemožno ju však pokladať za nejaký super štát.

[27] Napríklad André Tinoco, A., Völkerrechtliche Grundlagen dauernder Neutralität: die dauernde aktive und demilitarisierte Neutralität Costa Ricas unter der Satzung der Vereinten Nationen, 1. Aufl., Baden-Baden: Nomos Verl.-Ges., 1989, s. 43 alebo Zemanek, K., Das Problem der Beteiligung des immerwährend neutralen Österreich an Sanktionen der Vereinten Nationen, besonders im Falle Rhodesiens, Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht 28 (Max Planck Institut), 1968, s. 21, Dostupné na internete: http://www.zaoerv.de.

opatrení.[28] V prospech vojnového stavu svedčí ich vojenský ozbrojený charakter i ten fakt, že pri ich sa taktiež uplatňuje vojnové právo alebo ius in bello a v prípade prítomnosti animus belligerendi nastupuje tak vojnový stav i medzi OSN a jej protivníkom. Ide teda o násilný stret medzi štátmi a to znamená vojnu.[29] Čo sa týka existencie animus belligerendi na strane OSN, nie je možné z jeho prítomnosti vychádzať, keďže hlavným poslaním tejto organizácie je naopak udržanie a obnovenie mieru. Animus belligerendi býva však zvyčajne prítomný na strane štátu, proti ktorému ozbrojené sankcie smerujú a ktorý sa proti nim spravidla bráni[30] - k existencii vojnového stavu stačí prítomnosť vôle viesť vojnu u jednej z bojujúcich strán a preto možno pokladať vykonávanie ozbrojených sankcií prijatých Bezpečnostnou radou za vojnu v právnom zmysle medzi OSN a odporcom jej sankcií.

Ak Bezpečnostná rada rozhodne o ozbrojených sankciách podľa čl. 42, potom nastupuje **v zmysle čl. 43 povinnosť všetkých členov pomôcť Organizácii pri ich vykonávaní**, táto povinnosť ale nie je bezprostredná a všeobecná, ale nastáva podľa odstavca 1 až po výzve Bezpečnostnej rady a podľa zvláštnych dohôd – členovia sa preto zaväzujú BR poskytnúť ozbrojené sily, pomoc a služby vrátane práva prechodu, ak to je nutné k udržaniu medzinárodného mieru a bezpečnosti. Členské štáty majú na výzvu Bezpečnostnej rady povinnosť uzatvoriť takéto dohody podľa čl. 43, dodnes však žiadne uzatvorené neboli[31]. Ak k tomu však dôjde, budú záväzky člena OSN z týchto dohôd nezlučiteľné s tými, ktoré vyplývajú z jeho postavenia neutrála – v rozpore s právom neutrality by totiž bolo takéto prenechanie svojich ozbrojených síl organizácii s vedomím, že budú nasadené do bojových operácií, pričom účasť neutrála na bojových akciách spôsobí zásadne ukončenie tohto jeho statusu.[32]

Rada bezpečnosti však môže na základe vlastného uváženia podľa čl. 48 Charty rozhodnúť, či do vykonávania donucovacích opatrení zapojí všetky členské štáty, alebo iba niektoré, a preto si tie štáty, ktoré sa podľa rozhodnutia Rady bezpečnosti nezapájajú aktívne do vykonávania ozbrojených opatrení, môžu ponechať status neutrála – možnosť ponechania si neutrality sa tak bude javiť ako závislá na ľubovôli Bezpečnostnej rady.[33] Tomu však protirečí čl. 24 ods. 2 Charty, podľa ktorého Bezpečnostná rada pri plnení svojich úloh postupuje v súlade s cieľmi a zásadami OSN, ku ktorým patrí i všeobecná povinnosť pomoci a zdržania sa všetkých členov podľa čl. 2 ods. 5 a teda i zásadná nezlučiteľnosť neutrality s Chartou. Podľa tohto článku sa všetci členovia jednak zaväzujú poskytnúť OSN pri vykonávaní akejkoľvek akcie podľa Charty všetku pomoc a zároveň sa zdržia podporovania štátu, proti ktorému podniká OSN preventívnu alebo donucovaciu akciu, pričom je čl. 2 ods. 5

---

[28] Niekedy bývajú tieto opatrenia pokladané za policajné akcie, keďže systém kolektívnej bezpečnosti je založený na nadradenosti organizácie nad jej členmi, zatiaľ čo vojna ako taká predpodkladá rovnosť bojujúcich strán. Keďže však chýba presila moci k nútenému výkonu rozhodnutia, ako i jednoznačná a absolútna legitimita zásahu ako výkonu práva, nemožno ozbrojené donucovacie akcie zrovnávať s policajnými akciami. Vyplýva i z čl. 1a 2 Charty, že vojna ako právny inštitút viac neexistuje a je nahradená útokom, obranou a účasťou na medzinárodných sankciách s povolením alebo zmocnením OSN. Všetci členovia OSN sú tak povinní správať sa v súlade s jej Chartou a nie na základe prekonaných pojmov vojny a neutrality. Základné členenie medzinárodného práva verejného tak nie je už na právo mierové alebo vojnové, ale na legálne alebo nelegálne použitie sily.

[29] Bindschedler R., Das Problem der Beteiligung der Schweiz an UNO Sanktionen gegen Rhodesien, Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht 28 (Max Planck Institut), 1968, s. 3, Dostupný na internete: http://www.zaoerv.de.

[30] V prípade, že by nebolo možné preukázať animus belligerendi na strane odporcu sankcií, tak by stále išlo o status mixtus medzi ním a OSN, ktorý vedie k tomu, že nezúčastnený tretí štát sa môže sám rozhodnúť, či bude alebo nebude vo vzťahu k stranám konfliktu uplatňovať pravidlá neutrality.

[31] Neboli uzavreté pre chýbajúcu zhodu ohľadne podstatného obsahu týchto dohôd.

[32] Pieper, U., Neutralität von Staaten (Schriften zum internationalen und zu öffentlichen Recht 15), Frankfurt/Main-Berlin-Bern-New York-Paris-Wien: Peter Lang, Europäischer Verlag der Wissenschaften 1997, s. 292.

[33] Schweitzer, M., Dauernde Neutralität und europäische Integration, Wien: Springer Verlag, 1977, s. 129.

nutné vykladať iba ako povinnosť solidarity voči organizácii za účelom podporovania vlastného cieľa OSN, ktorým je udržanie mieru a bezpečnosti.[34] Z tohto všetkého potom vyplýva, že Rada bezpečnosti nemá právo niektorý štát úplne oslobodiť od účasti na donucovacích opatreniach, naopak, všetky členské štáty musia v súlade s čl. 2 ods. 5 a čl. 49 Charty poskytnúť pomoc pri všetkých opatreniach.[35]

Teda ani v tom prípade, že členský štát síce uzatvorí zvláštnu dohodu v zmysle čl. 43 Charty, ale nebude priamo zapojený do vojenských sankcií podľa čl. 42, nebude jeho neutralita s členstvom v OSN zlučiteľná, a to práve kvôli čl. 2 ods. 5 Charty, ktorého dodržanie by znamenalo porušenie základných povinností neutrála, a to povinnosti rovného zaobchádzania so všetkými stranami konfliktu a zákazu zvýhodňovania niektorej z bojujúcich strán,[36, 37] keďže členovia poskytnú pri prevádzaní opatrení všetku pomoc OSN a nesmú nijak podporovať protivníka sankcií. Taktiež účasť na finančných nákladoch príslušných opatrení by mohla kolidovať s povinnosťou neutrála, neposkytovať žiadnej zo strán konfliktu, teda ani OSN, žiadne štátne úvery, pôžičky a iné finančné podpory.[38] Základná povinnosť všetkých štátov vyjadrená v čl. 2 ods. 5 tak ponecháva v prípade vykonania kolektívnej akcie miesto iba pre neutralitu kvalifikovanú, resp. stranícke nevedenie vojny.

Zoznam použitej literatúry

André Tinoco, A. (1989): Völkerrechtliche Grundlagen dauernder Neutralität: die dauernde aktive und demilitarisierte Neutralität Costa Ricas unter der Satzung der Vereinten Nationen, 1. Aufl., Baden-Baden: Nomos Verl.-Ges.

Berber, F. (1960): Lehrbuch des Völkerrechts, Band I, München: Beck.

Bílková, V. (2007): Úprava vnitrostátních ozbrojených konfliktů v mezinárodním humanitárním právu, UK v Praze, Právnická fakulta, 1. vyd., Praha: Eva Rozkotová IFEC.

Bothe, M. (1968): Streitkräfte internationaler Organisationen: zugleich ein Beitrag zu völkerrechtlichen Grundfragen der Anwesenheit fremder Truppen. Köln, Berlin: Heymann.

Chadwick, E. (2002): Traditional Neutrality Revisited - Law, Theory and Case Studies, The Hague/London/New York: Kluwer Law International.

Dahm G. (1958): Völkerrecht I/1, Stuttgart: Kohlhammer.

Delbrück, J. (1982): Collective Security, in: Bernhardt, Rudolf (Hrsg.); Encyclopedia of Public International law, Bd. 3 (A-M); Amsterdam/ New York/ Oxford.

[34] Pieper, U., Neutralität von Staaten (Schriften zum internationalen und zum öffentlichen Recht 15), Frankfurt/Main-Berlin-Bern-New York-Paris-Wien: Peter Lang, Europäischer Verlag der Wissenschaften 1997, s. 292.

[35] Heydte, F., A., Völkerrecht, Ein Lehrbuch, Band 2, Köln, Berlin: Verlag für Politik und Wissenschaft, 1960, s. 279 n.

[36] Išlo by o porušenie čl. 9 v spojení s čl. 7 V. a XIII. Haagskej dohody.

[37] Obchod s tovarom vojenského charakteru..

[38] porovnaj Bindschedler R., Die Neutralität im modernen Völkerrecht, Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht 17 (Max Planck Institut), 1956/57, s. 31, Dostupný na internete: http://www.zaoerv.de.

Gehler, M. (2001): Finis Neutralität? Historische und politische Aspekte im europäischen Vergleich: Irland, Finnland, Schweden, Schweiz und Österreich, Rheinische Fridrich Wilhelms-Universität Bonn: Zentrum für Europäische Integrationsforschung.

Ipsen, K. (2008): Völkerrecht, 6. Aufl., München: C. H. Beck.

Mráz, S. (2007): Medzinárodné právo verejné, Banská Bystrica 2007, ISBN 978-80-8083-541-7.

Neuhold, H. (1983): Hummer, W., Schreuer Ch., Österreichisches Handbuch des Völkerrechts, Band 1 (Textteil),Wien: Manz.

Ondřej, J. (2004): Mezinárodní právo veřejné, soukromé, obchodní, Plzeň: Aleš Čeněk.

Ondřej, J. (2008): Odzbrojení, prostředek zajištění mezinárodní bezpečnosti, 2. rozšířené vydání, Plzeň: Aleš Čeněk.

Pieper, U.: Neutralität von Staaten (Schriften zum internationalen und zum öffentlichen Recht 15), Frankfurt/Main-Berlin-Bern-New York-Paris-Wien:

Rotter, M. (1981): Die dauernde Neutralität, Berlin: Duncker Humblot.

Schweitzer, M. (1977): Dauernde Neutralität und europäische Integration, Wien: Springer Verlag.

Soder, J. (1956): Die Vereinten Nationen und Nichtmitglieder; zum Problem der Weltstaatenorganisation, Bonn: L. Rohrscheid.

Strupp, K./Schlochauer, H. (1961): Wörterbuch des Völkerrechts, Band II, Berlin : Walter de Gruyter.

Heydte, F., A. (1960): Völkerrecht, Ein Lehrbuch, Band 2, Köln, Berlin: Verlag für Politik und Wissenschaft.

EKONOMICKÝ PRÍNOS Z VYUŽÍVANIA REKRAČNÝCH SLUŽIEB NA BÁZE LIEČIVÝCH, TERMÁLNYCH A MINERÁLNYCH VÔD NA ÚZEMÍ SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Katarína Mrkvová

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: katarina.mrkvova@euba.sk

Cieľom vedeckého článku je zhodnotiť využívanie, nevyužívanie liečivých, termálnych a minerálnych vôd na rekreačné účely na Slovensku, a z toho vyplývajúce ekonomické prínosy respektíve straty. Príspevok sa snaží poukázať na rozsah potenciálu rekreačného cestovného ruchu na Slovensku na báze jednotlivých prameňov vôd. Pre dosiahnutie uvedeného cieľa boli použité nasledovné vedecké metódy skúmania: pozorovanie (zber počiatočných informácií o nosných problémoch výskumu), dedukcia, abstrakcia a porovnanie využívania liečivých, termálnych a minerálnych vôd na rekreačné účely. Možno povedať, že dosiaľ pramene analyzovaných vôd nie sú plne využívané na rekreačné účely, ale je tu jednoznačný priestor pre ich rozvoj.
Kľúčové slová: ponuka, potenciál, využívanie, kúpele, termálne vody, akvaparky

The aim of this article is to assess the use and non – use of medicinal, thermal and mineral water in the Slovak Republic for recreational tourism, and the resulting economic advantages and disadvantages. This paper strives to point out the extent of the potential of recreational tourism in Slovakia based on the sources of water used (recovered). The following scientific methods of investigation were employed: observation (collection of initial information on research problems), deduction, abstraction and comparison of the use of recreational services based on healing, thermal and mineral waters. To date, water is not being fully exploited for recreational purposes, but there is clearly room for its development.
Key words: Offer, potential, utilization, spas, thermal waters, aquaparks
JEL: L83

1 Úvod

Podľa Atlasu geotermálnej energie Slovenska (súhrn výsledkov z vyše dvoch desaťročí skúmania využívania liečivých, termálnych a minerálnych pramenných zdrojov), dostupný v Štátnom geologickom ústave Dionýza Štúra) s databázou kľúčových hĺbkových vrtov vôd je na Slovensku evidovaných približne 1 638 zdrojov minerálnych a termálnych vôd. Z tohto množstva je uznaných 118 prírodných liečivých zdrojov, ktoré podliehajú pod kompetencie Ministerstva zdravotníctva Slovenskej republiky, z ktorých Inšpektorát kúpeľov a žriediel monitoruje 105. Ich aktuálny stav sa však nedá s presnosťou určiť, vzhľadom na skutočnosť, že niektoré pramene odumierajú alebo sa mení ich mineralizácia a výdatnosť prameňa. Slovenská republika je vo všeobecnosti definovaná ako krajina s veľkým potenciálom pre tradičnú kúpeľnú liečbu a s hodnotnými prírodnými liečivými, minerálnymi a termálnymi zdrojmi, ktoré sa v súčasnosti ponúkajú aj v rámci rekreačného využitia. Novým

a dnes už aj neodmysliteľným prvkom v rámci rekreačného cestovného ruchu je wellness a s ním spojená ponuka wellness služieb.

Rovnako priestor pre rekreačné aktivity vo významnej miere poskytuje kúpeľníctvo. Význam kúpeľníctva sa prejavuje nielen v zdravotníckej zložke, ale i v rekreačnom cestovnom ruchu.[1] V činnosti kúpeľov je významná zmena spoločensko – ekonomického systému, keď sa z tradičných kúpeľných miest stávajú centrá rekreačného cestovného ruchu. Prírodný potenciál Slovenskej republiky umožňuje rozvíjať kúpeľný cestovný ruch z liečebného aj rekreačného hľadiska. Na rozdiel od kúpeľnej liečby, ktorá prebieha pod lekárskym dohľadom, termálne kúpaliská a akvaparky sa využívajú v spojitosti s rekreáciou, avšak majú i priaznivé účinky na ľudský organizmus pôsobením termálnych a minerálnych vôd.

2 Prírodné liečivé vody

Ak má prírodná voda liečivé účinky, ide o *liečivú vodu*. Liečivé vody delíme na:[2]

- sírne,
- jódové,
- železnaté,
- so zvýšeným obsahom arzénu,
- so zvýšeným obsahom jednotlivých iónov.

Pri praktickom využívaní *v balneológii* rozdeľujeme liečivé vody nasledovne:[3]

- hydrogenuhličitanové sodné vody (alkalické kyselky),
- hydrogenuhličitanové vápenato – horečnaté vody (zemité vody),
- síranové vody (horké s Mg^{2+}, sadrové s Ca^{2+}, glauberové s Na^{2+}),
- chloridové sodné vody (soľné),
- chloridové vápenaté vody,
- uhličité vody (s rozpusteným oxidom uhličitým, kyselky),
- sírne vody (sulfánové, sulfidové),
- jódové vody,
- horečnaté vody,
- železnaté vody (Fe^{2+}),
- fluoridové vody,
- radónové vody,
- vody so zvýšeným obsahom medi,
- vody so zvýšeným obsahom zinku,
- vody so zvýšeným obsahom kobaltu,
- vody so zvýšeným obsahom mangánu,
- vody so zvýšeným obsahom lítia,
- akrathothermy (teplota menšia ako 20 ºC, obyčajné teplice).

3 Prírodné minerálne vody

Minerálne vody sú v podstate veľmi zriedené roztoky rozličných solí, stopových prvkov a plynov. Podľa chemického zloženia vo väčšine obsahujú katióny lítia, sodíka, draslíka, vápnika a z aniónov najmä flór, chlór, bróm a jód. Podľa prevládajúceho katiónu ich delíme na vody: sodné, horečnaté, vápenaté a s iným katiónom. Podľa prevládajúceho aniónu ich členíme na vody: hydrouhličitanové, uhličitanové, síranové, chloridové a vody s iným

[1] CARELESS, J. (2013): Water Park Trends.
[2] DANN, G. – SEATON, A.V. (2001): Spa and recreation, s. 122.
[3] ZÁLEŠÁKOVÁ, J. (2005): Liečebné metodiky v rehabilitácii pre fyzioterapeutov, s. 69-70.

aniónom. Ak minerálna alebo stolová voda obsahuje v 1 litri aspoň 1 gram rozpustného oxidu uhličitého, ide o kyselku (medokýš), ak obsahuje v 1 litri 1 miligram sírovodíka, ide o sírnu vodu.

Podľa celkovej mineralizácie sa vody rozdeľujú na (Vyhláška č. 100/2006 Z. z.):

α) stolové minerálne vody s obsahom minerálnych látok od 700 mg do 1 000 mg/l,

β) minerálne vody s mierne liečivým účinkom s obsahom minerálnych látok od 1 000 mg do 3 000 mg/l,

χ) liečivé minerálne vody s obsahom minerálnych látok nad 3 000 mg/l.

Jednoduché kyselky (menej ako 1 gram tuhých častí, ale viac ako 1 gram oxidu uhličitého v 1 litri vody) sa využívajú pri nechutenstve a močových kameňoch. *Zemité vody* (v 1 litri viac ako 1 gram tuhých častí, najmä vápnik, menej hydrogenuhlučitanu sodného a draselného) sa využívajú pri zápalových zmenách močových ciest, žalúdočných a črevných ochoreniach. *Alkalické vody* (v 1 l vody viac ako 1 gram tuhých častíc) sú vhodné pri zápaloch močového mechúra a chronickom zápale močových ciest. *Soľné vody* (v 1 l vody viac ako 1 gram tuhých častíc, najmä hydrogenuhličitanu sodného a draselného a ióny chloridu sodného) zvyšujú sekréciu žalúdočnej šťavy. *Jódové vody* (minimálne 1 mg jódu v 1 l vody) zvyšujú hladinu vápnika v krvi a jeho ukladanie do kostí. *Síranové alebo sulfátové vody* (viac ako 1 g tuhých častí v 1 l vody) sú vhodné pri ochoreniach pečene a pankreasu. *Salinické vody* (s obsahom iónov chloridu sodného) stimulujú sekréciu žalúdočnej šťavy a vonkajšiu sekréciu pankreasu.

V prírodných *liečebných kúpeľoch* na Slovensku sa vyskytujú nasledujúce minerálne vody:[4]

- zemité vody,
- alkalické vody,
- soľné a muriatické vody,
- síranové a sulfánové vody,
- sírne vody,
- železnaté vody
- jednoduché kyselky a uhličité vody.

4 Prírodné termálne vody

Podľa prirodzenej teploty pri prameni sa vody s teplotou vyššou ako 20 ºC označujú ako *termálne* a podľa osmotického tlaku sú to *hypotonické, izotonické a hypertonické* vody.

Podľa *prirodzenej* teploty vody pri vývere sa prírodné liečivé vody členia na:[5]

- studené, ktorými sú prírodné liečivé vody s teplotou do 20 ºC,
- termálne
- veľmi nízko termálne s teplotou od 20 ºC a do 30 ºC,
- nízko termálne s teplotou nad 30 ºC a do 40 ºC,
- stredne termálne s teplotou nad 40 ºC a do 70 ºC,
- vysoko termálne s teplotou nad 70 ºC a do 100 ºC,
- prehriate s teplotou nad 100 ºC.

[4] ZVONÁR, J. A KOL. (2005): Liečebné metodiky v rehabilitácii pre fyzioterapeutov, s. 108.
[5] ELIAŠOVÁ, D. (2007): Kúpeľníctvo, Ochrana prírodných liečebných kúpeľov, s. 9-12.

Na Slovensku je zaregistrovaných 123 termálnych prameňov, z nich najvyššiu teplotu dosahuje voda vo Veľkom Mederi, okres Dunajská Streda a to 94°C. Termálne pramene sa na Slovensku využívajú v kúpeľoch, termálnych kúpaliskách a akvaparkových areáloch. V súčasnom období existuje na Slovensku 172 verejných kúpalísk so 404 bazénmi. Z nich je 146 bazénov s termálnou a 258 s netermálnou vodou. Podľa doteraz uplatňovaných hygienických kritérií je termálnym kúpaliskom také, z ktorého bazénov aspoň jeden je plnený geotermálnou minerálnou vodou, ktorej podiel je väčší ako 50 %.[6]

Hlavným kritériom posudzovania existujúcich a navrhovania nových areálov termálnych kúpalísk je predĺženie sezóny kúpania, resp. ich celoročná využiteľnosť na 280 až 360 dní.[7] Získavanie geotermálnej energie je nákladný proces a je len prirodzené, že ekonomická efektívnosť zohráva podstatnú úlohu. Kritériá pre vhodnosť využívania takých zdrojov pre rekreačné účely a cestovný ruch sú nasledovné:

- teplota vody – v závislosti od typu bazénu,
- výdatnosť zdroja,
- obsah minerálnych látok rozpustených vo vode,
- poloha pozemku

Ekonomicky výhodné je využívať na účely rekreačných bazénov následné zdroje geotermálnej vody:[8]

- s minimálnou teplotou vody od 35 do 40 °C,
- s minimálnou výdatnosťou zdroja nad 10 l.s_1,
- s maximálnou mineralizáciou do 10 g.l-1 a s vhodným zložením solí a plynov,
- hĺbka vrtov do 3000 až 4000 m,
- geotermický gradient s hodnotami na 30 °C. km-1,
- tepelný tok na 60 mW.m-2.

5 Podnikateľské subjekty využívajúce liečivé vody

Na základe uverejnených údajov na internetovej stránke www.finstat.sk ako i ekonomických ukazovateľov (tržieb) získaných od predstaviteľov niektorých kúpeľov (konkrétne od ôsmich podnikov) skúmam nasledovne: analýzu jednotlivých zistení uvádzam rozčlenenú podľa jednotlivých krajov Slovenskej republiky (Tab. 1).

Tabuľka 1: Prehľad využitia rekreačných služieb na báze liečivých, termálnych a minerálnych vôd v kúpeľných podnikoch podľa samosprávnych krajov , za rok 2013, SR (Eur, %)

Kraj	Počet liečebných kúpeľov	Existencia RS áno	Tržby RS v EUR	Celkové tržby	Podiel tržieb z RS na celkových tržbách v %
Bratislavský kraj	0	-	0	0	-
Trnavský kraj	2	2	4 666 551 [9]	30 919 089	15,1
Trenčiansky kraj	3	2	1 666 037	10 303 897	16,2

[6] RYGLOVÁ, K. – BURIAN, M. – VAJČENEROVÁ, I. (2011): Cestovní ruch, s. 86.
[7] RUČKOVÁ, P. (2007): Finanční analýza – metody, ukazovatele, využití v praxi, s. 53.
[8] TALAROVIČOVÁ, V. (2010): History of Spa Industry in theWorld, s. 8-28.
[9] Údaj je dostupný od jedného kúpeľného podniku.

Nitriansky kraj	0	-	0	0	-
Žilinský kraj	4	4	2 741 852	9 888 036	27,8
			2 153 716	5 993 267	35,9
Banskobystrický kraj	6	6	3 963 554	8 759 804	45,2
Košický kraj	1	-	0	0	-
Prešovský kraj	10	5	1 258 147	7 863 007	16,0
			2 777 574	7 231 582	38,4
			1 312 256	6 798 631	19,3

Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov dostupných od kúpeľných subjektov a on–line stránky www.finstat.sk.

Z analyzovaných údajov vyplýva, že kúpele evidujú potrebu ponuky komerčných rekreačných služieb pre pasantov, nakoľko v súčasnosti nie je možné pokryť náklady spojené s prevádzkou podniku len z kúpeľných pobytov hradených zdravotnou poisťovňou. Preto takmer všetky balneologické kúpeľné zariadenia na Slovensku ponúkajú možnosť využitia rekreačných služieb na báze liečivých, termálnych a minerálnych vôd.

6 Podnikateľské subjekty využívajúce termálne a minerálne vody

Získané údaje od manažérov jedenástich termálnych kúpalísk či akvaparkov sú spracované do prehľadného tabuľkového vyjadrenia ako i grafického zobrazenia celkových tržieb zariadení a tržieb z využitia rekreačných služieb (Tab. 2).

Tab. 2: Prehľad využitia rekreačných služieb (RS) v termálnych kúpaliskách a akvaparkoch podľa samosprávnych krajov, za rok 2013, SR (Eur, %)

Kraj	**Počet termálnych kúpalísk, akvaparkov**	**Tržby z využitia RS v EUR**	**Celkové tržby**	**Podiel tržieb z RS na celkových tržbách v %**
Bratislavský kraj	2	11 443 111[10]	18 257 455	62,7
Trnavský kraj	8	2 487 577	5 719 756	43,5
		4 254 687	6 156 386	69,1
		8 125 364	11 452 297	70,9
Trenčiansky kraj	5	3 351 742	5 951 667	56,3
Nitriansky kraj	9	6 222 449	7 627 724	81,6
Žilinský kraj	9	2 632 738	5 682 003	46,3
		7 211 117	9 571 399	75,3
Banskobystrický kraj	7	6 555 231	9 218 074	71,1
Košický kraj	1	2 789 987	4 852 256	57,5
Prešovský kraj	4	1 963 147	3 846 319	51,0

Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov dostupných od termálnych areálov, akvaparkov a on–line stránky www.finstat.sk

[10] Údaj je dostupný od jedného termálneho areálu.

Z uvedených zistení možno konštatovať, že tržby z využitia rekreačných služieb na báze liečivých, termálnych a minerálnych vôd tvoria vysoké percento podielu na celkových tržbách, vo väčšine skúmaných zariadeniach je to viac ako polovica. Subjekty podnikajúce na báze využívania termálnych či minerálnych vôd evidujú potrebu existencie týchto rekreačných služieb.

7 Záver

Rekreačné zariadenia – akvaparky, termálne parky a kúpaliská sú trendom vo vývoji kúpeľníctva, ktorého tradícia na Slovensku siaha do minulosti. Tieto zariadenia sú predstavené ako jedny z najväčších motivácií pre domácich i zahraničných návštevníkov pri výbere dovolenkovej destinácie. Kúpeľný cestovný ruch je predobrazom moderného cestovného ruchu. Už v minulosti plnili kúpele i rekreačnú funkciu, napríklad zriaďovaním štrandových[11] kúpalísk (simulácia rekreácie pri mori) v samotnom areáli kúpeľov.

Zoznam použitej literatúry

CARELESS, J. C. (2013): *Water Park Trends.* [online]. 2013. [Citované 2014-04-02.] Dostupné na internete: http://www.iaapa.org/news/funworld/funworld-magazine/water-park-trends---october-2013.

DANN, G. – SEATON, A.V. (2001): Spa and recreation. In *International journal of Hospitality and Tourism administration.* ISSN 1525-6480, 2001, roč. 2, č. 3/4, 214 s.

ELIAŠOVÁ, D. (2007): *Kúpeľníctvo, Ochrana prírodných liečebných kúpeľov.* Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2007. s. 9-12. ISBN 978-80-225-2452-0.

FINSTAT.sk. (2014): Vyhľadávanie údajov o slovenských trhových subjektoch. [online]. 2014. [Citované 2014-05-01.] Dostupné na internete: http://www.finstat.sk/.

RUČKOVÁ, P. (2007): *Finanční analýza – metody, ukazovatele, využití v praxi.* Praha: GRADA Publishing, 2007. 120 s. ISBN 978-80-247-1386-1.

RYGLOVÁ, K. – BURIAN, M. – VAJČENEROVÁ, I. (2011): *Cestovní ruch.* Praha: GRADA Publishing, 2011. 216 s. ISBN 978-80-247-40-3.

TALAROVIČOVÁ, V. (2010): History of Spa Industry in the World. In *Spa Tourism Textbook – IP 2010.* [online]. Prešov: University of Prešov, 2010.s.8-28. [Citované 2014-03-15.] Dostupné na internete: http://www.unipo.sk/public/media/11361/Textbook.pdf ISBN 978-80-555-0182-6. ISBN: 978-80-555-0182-6.

ZÁLEŠÁKOVÁ, J. (2005): *Liečebné metodiky v rehabilitácii pre fyzioterapeutov.* Bratislava: Vydavateľstvo LIEČREH GÚTH, 2005. s. 69-70. ISBN 80-80-88932-16-5.

[11] Štrandový bazén – bazén plnený termálnou vodou priamo z prameňa. Odvodené od slova strand – prameň. Pojem sa používa i v súvislosti s kúpaliskom – štrandové kúpalisko. V minulosti plnilo funkciu štrandového kúpaliska napríklad kúpalisko v Bojniciach. Prvý štrandový bazén bol vybudovaný v Bardejovských kúpeľoch.

ZBIERKA ZÁKONOV. (2006): Vyhláška Ministerstva zdravotníctva Slovenskej republiky č. 100 zo 6. februára 2006, ktorou sa ustanovujú požiadavky na prírodnú liečivú vodu a prírodnú minerálnu vodu, podrobnosti o balneologickom posudku, rozdelenie, rozsah sledovania a obsah analýz prírodných liečivých vôd a prírodných minerálnych vôd a ich produktov a požiadavky pre zápis akreditovaného laboratória do zoznamu vedeného Štátnou kúpeľnou komisiou.

ZVONÁR, J. a kol. (2005): *Liečebné metodiky v rehabilitácii pre fyzioterapeutov.* Martin: Vydavateľstvo Osveta, 2005. s. 108. ISBN 80-8063-175-1.

CHANGES OF THE EU GOVERNANCE IN THE POST-LISBON PERIOD AND THEIR PITFALLS

Boris Navrátil

Ekonomická fakulta, VŠB – Technická univerzita v Ostravě, Sokolská 33, 701 21 Ostrava, Česká republika,
e-mail: boris.navratil@vsb.cz

V postlisabonském období prochází Evropská unie procesem, kdy část zemí prosazuje svůj zájem o spolupráci jen na bázi fungujícího vnitřního trhu, zatímco ostatní členské země usilují o dokončení úplné hospodářské unie, pomocí níž by se minimalizovala rizika finanční nestability. Nová správa hospodářských záležitostí musí reflektovat rozdílné důsledky hospodářské krize v členských zemích. Budoucnost Evropy musí spočívat v pluralistickém institucionálním uspořádání, v němž by rozdílné představy o budoucí evropské integraci nalezly svou specifickou formu. Dosavadní governance, zejména evropský semestr musí projít potřebnou renovací.
Kľúčové slová: Evropská unie, hospodářská politika, správa hospodářských záležitostí, evropský semestr

In post-Lisbon era, the European Union is undergoing a period when the number of countries pushing their interest in cooperation on the basis of a functioning internal market, while other member countries shall endeavour to complete a full economic union, through which would minimize the risk of financial instability. The new economic governance must reflect the different consequences of the economic crisis in member countries. Europe's future must lie in a pluralistic institutional arrangements, in which the different ideas about the future of European integration found its specific form. The existing governance, particularly the European Semester must pass the necessary renovations.
Key words: European Union, Economic Policy, Economic Governance, European semester
JEL: F02, F15

1 Introduction

We can ask which European Union is emerging from the last deep crisis? In many countries of the European Union are already beginning to emerge elements of authoritarianism, separatism caused by unfulfilled political ambitions of local leaders, as well as a retreat from solidarity as a core value of Europeanism. Globalized world of concentrated consumerism generates billions of excluded, to whom it does not bring any perspectives.[1] The crisis has become a test of resilience of principles on which is built the European integration process.[2] Many compromises reflected the different perspectives on the Union that have

[1] FOJTÍKOVÁ, Lenka. The Impact of Globalisation on the Czech Trade Flows. Conference Proceedings of the 13thInternational Scientific Conference „Economic Policy in the European Union Member Countries". Ostrava: VŠB-Technická univerzita, 2015.
[2] BITZENIS, A., KARAGIANNIS N. and J. MARANGOS (eds.). Europe in Crisis. Problems, Challenges, and Alternative Perspectives. New York: PALGRAVE MACMILLAN, 2015. 298 p. ISBN 978-1-137-44256-7.

accompanied the latter institutionalization as a political system. The crisis has made the coexistence of these perspectives strongly problematic, raising the necessity of thinking of a new political order in Europe.[3]

2 Ever-closer Union – five Presidents vision for strengthening Europe's Economic and Monetary Union

The Euro Summit of October 2014 underlined the fact that „*closer coordination of economic policies is essential to ensure the smooth functioning of the Economic and Monetary Union*" (EMU). It called for work to continue to „*develop concrete mechanisms for stronger economic policy coordination, convergence and solidarity*" and „*to prepare next steps on better economic governance in the euro area.*"[4]

Preventing unsustainable policies and absorbing shocks individually and collectively did not work well before or during the crisis. Though several important institutional improvements have since been made, the legacy of the initial shortcomings persists. There is now significant divergence across the euro area. In some countries, unemployment is at record lows, while in others it is at record highs; in some, fiscal policy can be used counter-cyclically, in others fiscal space will take years of consolidation to recover.Today's divergence creates fragility for the whole Union. This divergence must be corrected and a new convergence proces must be embarked on. The Member States have a responsibility and self-interest to maintain sound policies and to embark on reforms that make their economies more flexible and competitive.

Progress must happen in four areas: first, towards a *genuine Economic Union* that ensures each economy has the structural features to prosper within the Monetary Union. Second, towards a *Financial Union* that guarantees the integrity of common currency across the Monetary Union and increases risk-sharing with the private sector. This means completing the Banking Union and accelerating the Capital Markets Union. Third, towards a *Fiscal Union* that delivers both fiscal sustainability and fiscal stabilisation. And finally, towards a *Political Union* that provides the foundation for all of the above through genuine democratic accountability, legitimacy and institutional strengthening. All four Unions depend on each other. Therefore, they must develop in parallel and all euro area Member States must participate in all of them. In each case, progress will have to follow a sequence of short- and longer-term steps. The measures in the short term will only increase confidence now if they are the start of a larger proces. After many years of crisis, governments and institutions must demonstrate to citizens and markets that the euro area will do more than just survive.

This longer-term vision needs the measures in the short term to be ambitious. They need to stabilise the European Union now and prepare the ground for a complete architecture in the medium term. This will inevitably involve sharing more sovereignty over time. In spite of the undeniable importance of economic and fiscal rules and respect for them, the world's second largest economy cannot be managed through rule-based cooperation alone. For the euro area to gradually evolve towards a genuine Economic and Monetary Union, it will need to shift from a system of rules and guidelines for national economic policy-making to a system of further sovereignty sharing within common institutions, most of which already exist and can progressively fulfil this task. In practice, this would require Member States to accept increasingly joint decision-making on elements of their respective national budgets and economic policies. Upon completion of a successful process of economic convergence and financial integration, this would pave the way for some degree of public risk sharing, which

[3] FABBRINI, Sergio. Which European Union? Europe after the Euro Crisis. Cambridge: University Press, 2015. 338 p. ISBN 978-1-107-50397-7.

[4] EUROPEAN COMMISSION. Completing Europe's Economic and Monetary Union, Available online: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-15-5240_en.htm.

would at the same time have to be accompanied by stronger democratic participation and accountability both at national and European levels. Such a stage-based approach is necessary as some of the more ambitious measures require changes to current EU legal framework as well as significant progress in terms of economic convergence and regulatory harmonisation across euro area Member States.

Several intergovernmental arrangements were created during the crisis. This was explained by the shortcomings of the EMU's architecture but ultimately they need to be integrated into the legal framework of the European Union. This is already foreseen for the Treaty on Stability, Coordination and Governance, and should be done also for other cases, such as the Euro Plus Pact and the intergovernmental agreement on the Single Resolution Fund. Finally, the European Stability Mechanism has established itself as a central instrument to manage potential crises. However, largely as a result of its intergovernmental structure, its governance and decision-making processes are complex and lengthy. In the medium term, its governance should therefore be fully integrated within the EU Treaties.

3 A stronger coordination of economic policies is necessarily needed

The European Semester has significantly strengthened the coordination of economic policies. However, the addition of numerous *packs*, *pacts*, *procedures* and manifold reporting requirements has blurred its rationale and effectiveness.

Figure 1 A more integrated European Semester

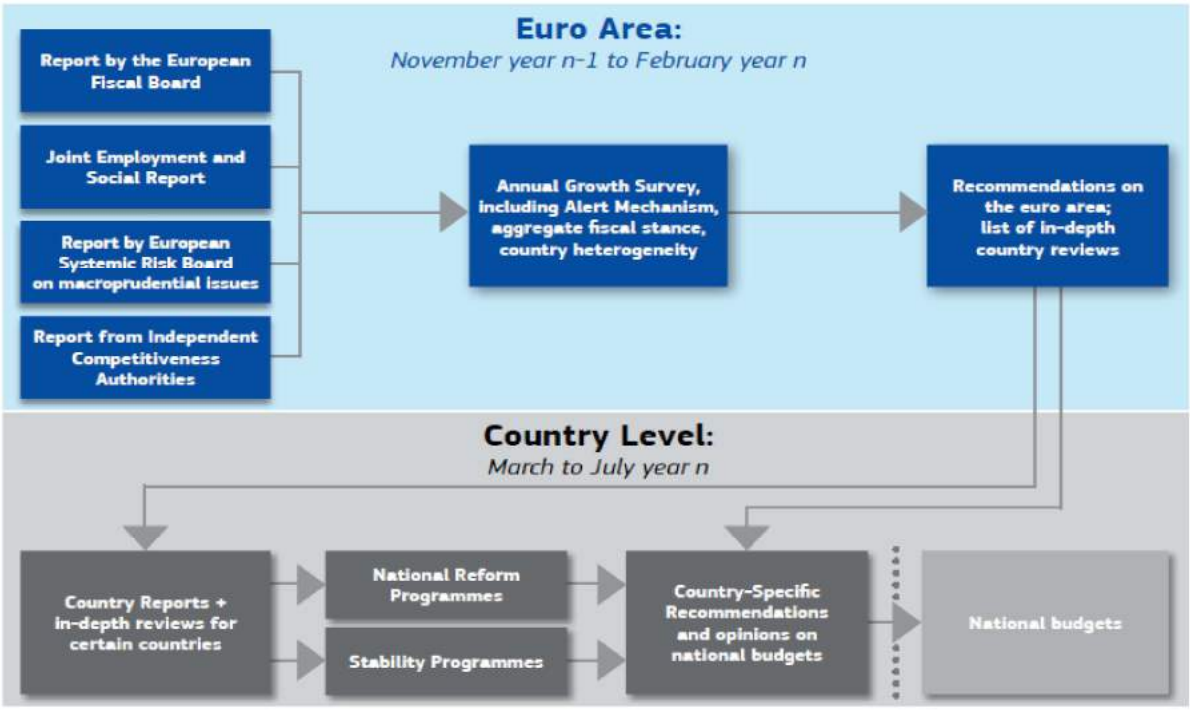

Source: http://ec.europa.eu/priorities/economic-monetary-union/docs/5-presidents-report_en.pdf.

The European Semester (see Figure 1) must be about setting our priorities together and about acting on them, in a European perspective, with a clear sense of common interest. Steps have been taken to simplify and strengthen the European Semester: a greater focus on priorities, fewer documents and more time to discuss them, greater outreach at political level and engagement with national authorities.

The most important part of the European Semester is the Macroeconomic Imbalance Procedure (MIP) which was created at the height of the crisis as the annual cycle of reporting

and surveillance of EU and national economic policies. It serves as a tool to prevent and correct imbalances before they get out of hand. It has become a vital device for European surveillance, for instance to prevent real estate bubbles, or to detect a loss of competitiveness, rising levels of private and public debt, and a lack of investment. It needs to be used to its full potential. This requires action on two fronts in particular.

Firstly, it should be used not just to detect imbalances but also to encourage structural reforms through the European Semester. Its corrective arm should be used forcefully. It should be triggered as soon as excessive imbalances are identified and be used to monitor reform implementation. Secondly, the procedure should also better capture imbalances for the euro area as a whole, not just for each individual country. For this, it needs to continue to focus on correcting harmful external deficits,[5] given the risk they pose to the smooth functioning of the euro area. At the same time, the Macroeconomic Imbalance Procedure should also foster adequate reforms in countries accumulating large and sustained current account surpluses if these are driven by, for example, insufficient domestic demand and/or low growth potential, as this is also relevant for ensuring effective rebalancing within the Monetary Union.

Figure 2 The Member States with/without the In-depth Review in period of 2015 - 2016



Source: own processing

The different situation of the Member States is shown in Figures 2 and 3. The configuration of MIP imbalance categories evolved over time and currently it appears as follows:[6]

- No imbalance.
- Imbalances, which require monitoring and policy action.

[5] KRAMOLIŠOVÁ, Vendula a Lenka SPÁČILOVÁ. Public Debt and Economic Growth in European Union Countries. In Proceedings of the 13th International Conference „Economic Policy in the European Union Member Countries“. Ostrava: VŠB-Technická univerzita, 2015. ISBN 978-80-248-3796-3.

[6] MELECKÝ, Lukáš a Michaela STANÍČKOVÁ. NUTS 2 Regions Classification: Comparison of Cluster Analysis and DEA Method. In: Klímová, V., Žítek, V. (eds.). XVII. Mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků [CD-ROM]. Brno: Masarykova univerzita, 2014., s. 45-53. ISBN 978-80-210-6840-7.

- Imbalances, which require monitoring and decisive policy action.
- Imbalances, which require specific monitoring and decisive policy action.
- Excessive imbalances, which require specific monitoring and decisive policy action.
- Excessive imbalances, leading to the Excessive Imbalance Procedure.

Figure 3: The Results of Alert Mechanism Report 2016[7]

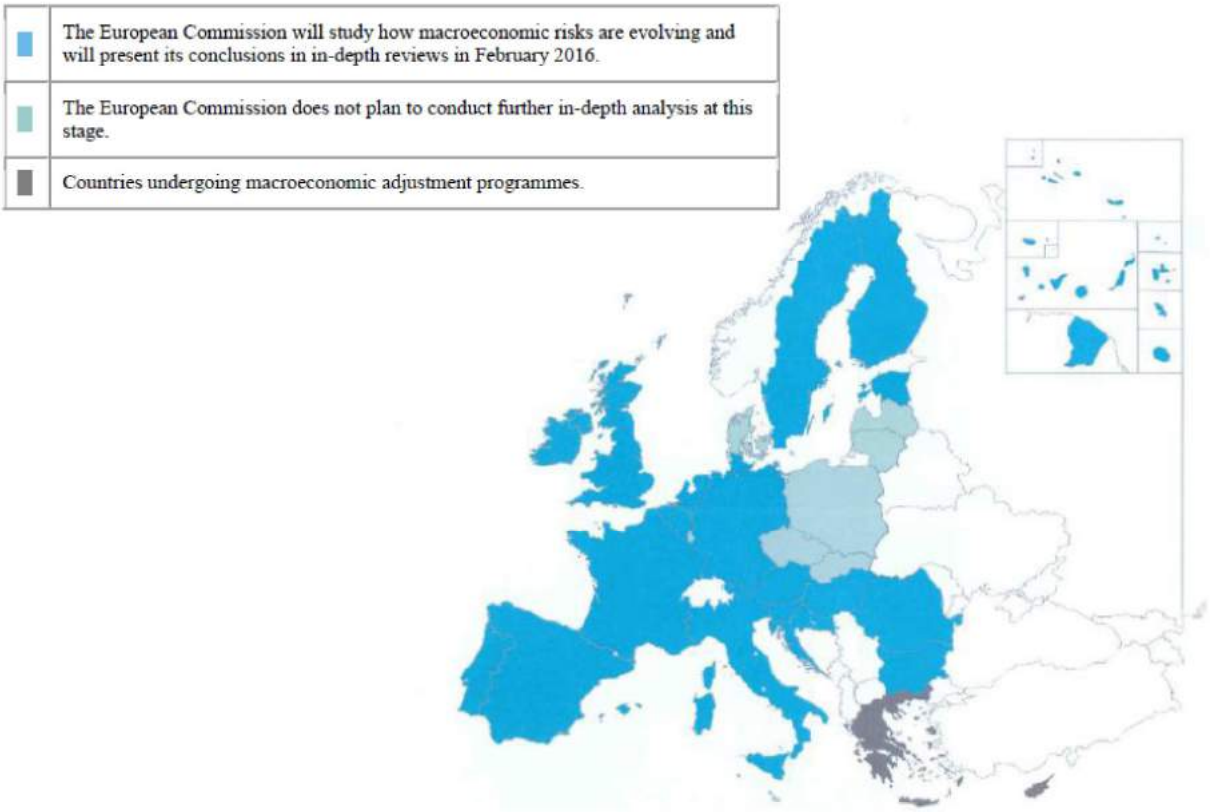

Source: European Commission (2015), own processing

Therefore the existing governance, particularly the European Semester must pass the necessary renovations.

4 United Kingdom no longer part of *ever-closer* Union

The idea of ever-closer union, however, has become a nightmare for British politicians. They are insistent that the UK should no longer be bound by the principle of ever-closer union. Essentially the prime minister is targeting his renegotiation strategy at those Eurosceptics whose constant refrain is that „the British people voted to join a common market in 1975, but never to join a political entity which is now the European Union."

In the 1960s and 70s it was pro-Europeans who advocated support for the European Community as a new coming together of Europe which it was in the British national interest to join. On the Labour side of the debate, pro-Europeans such as George Brown as foreign secretary launching Britain's second application to join in 1967 and Roy Jenkins as chancellor of the exchequer producing a white paper on the costs and benefits of UK membership in 1969, accepted that the economic arguments for membership were finely balanced, but the

[7] EUROPEAN COMMISSION. Alert Mechanism Report 2016. Report prepared in accordance with Articles 3 and 4 of the Regulation on the prevention and correction of macroeconomic imbalances. Brussels, 26. 11. 2015, COM (2015) 691 final.

political arguments decisive. On the Conservative side both Edward Heath, but also Margaret Thatcher, made a powerful case for British membership on political grounds.[8]

In any event, the present treaty text is a modification of the original Rome version. It now calls for an „an ever-closer union of the peoples", not, pointedly, the member states, and goes on to add that this union should grow closer in a Europe which acts only on the principle of subsidiarity. However, the sentiment of ever-closer union clearly grates with Eurosceptics in Britain as a persistant symbol of a *United States of Europe* ambition.

Before deciding whether the United Kingdom should join the Euro the Chancellor, Gordon Brown drew up five economic tests which the UK must pass for the UK to join:

- Economic Harmonisation.
- Is there sufficient Flexibility?
- Effect on Investment.
- Effect on Financial services.
- Effect on Growth and Jobs

The main principle behind these five economic tests was whether the UK would cope with a common monetary policy.

The Labour prime minister Tony Blair actually succeeded in removing *ever-closer* union from the original draft of the failed Constitutional Treaty in 2003, but it later reappeared, essentially because Blair had more important British objectives to secure in those negotiations.

Cameron now wants to go further and secure a formal British opt-out from *ever-closer* union. He is not insisting on a treaty change that would apply to all member states, but wants to cut a special deal for Britain. At the June 2014 European council, Cameron succeeded in securing agreement to a political interpretation of what *ever-closer union* means today: „The European council noted that the concept of ever-closer union allows for different paths of integration for different countries, allowing those that want to deepen integration to move ahead, while respecting the wish of those who do not want to deepen any further."

The other aspect of Cameron's sovereignty agenda is to increase the powers of groups of national parliaments to question unwanted EU legislation. This is where the mechanisms of the *yellow* and *orange card*, and possibly a *green card* come into play.

The Lisbon Treaty contains a *yellow card* provision: where a third of national parliaments question a piece of proposed legislation, the Commission must think again. Where half of national parliaments object, an *orange card* comes in play where the Commission must not only think again, but put the matter to the Council of the EU. The House of Lords European Union select committee has proposed in addition a new *green card* – under this arrangement, a group of national parliaments could take a positive initiative in proposing the need for legislative change.

Though existing arrangements could be also strengthened without treaty change, if there is a will by other member states to do so. This means overcoming the objections of national officials in several member states, including Germany, who believe it is difficult enough to get agreement to legislative action within the EU without putting in place additional potential obstacles. However, their national parliaments, when consulted, tend to disagree. The Council and the Commission will almost certainly find a way through this minefield.

[8] LIDDLE, Roger. Achieving a more competitive EU. Available on http://www.policy-network.net/pno.aspx?keyword=Roger+Liddle.

5 Conclusions

In the near future it will have to clarify whether Member States actually agree on a final version of the European Union and whether it will be possible for them to continue integration efforts about the same pace, or whether it arises the European Union composed of more integrated core surrounded by loosely connected members who prefer a simpler economic community without a political union.

The former, euro-area Member States are engaged in more convoluted integration with political leadership at the highest level. This union should be founded on a political compact treaty with constitutional significance, declaring the federal union purpose of the integration.

Whereas the latter, the opt-out (non-euro-area) Member States, need a simplified version of integration, relieved of all the parts unconnected to single market policies, without any reference to the promotion of an *ever-closer union* and respecting exclusively its economic aims.

References

EUROPEAN COMMISSION. *Alert Mechanism Report 2016. Report prepared in accordance with Articles 3 and 4 of the Regulation on the prevention and correction of macroeconomic imbalances*. Brussels, 26. 11. 2015, COM (2015) 691 final.

BITZENIS, A., KARAGIANNIS N. and J. MARANGOS (eds.). *Europe in Crisis. Problems, Challenges, and Alternative Perspectives.* New York: PALGRAVE MACMILLAN, 2015. 298 p. ISBN 978-1-137-44256-7.

EUROPEAN COMMISSION. *Completing Europe's Economic and Monetary Union*, Available online: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-15-5240_en.htm.

FABBRINI, Sergio. *Which European Union? Europe after the Euro Crisis.* Cambridge: University Press, 2015. 338 p. ISBN 978-1-107-50397-7.

FOJTÍKOVÁ, Lenka. The Impact of Globalisation on the Czech Trade Flows. In *Conference Proceedings of the 13th International Scientific Conference „Economic Policy in the European Union Member Countries“*. Ostrava: VŠB-Technická univerzita, 2015. ISBN 978-80-248-3796-3.

KRAMOLIŠOVÁ, Vendula a Lenka SPÁČILOVÁ. Public Debt and Economic Growth in European Union Countries. In P*roceedings of the 13th International Conference „Economic Policy in the European Union Member Countries“*. Ostrava: VŠB-Technická univerzita, 2015. ISBN 978-80-248-3796-3.

LIDDLE, Roger. *Achieving a more competitive EU*. Available online: http://www.policy-network.net/pno.aspx?keyword=Roger+Liddle.

MELECKÝ, Lukáš a Michaela STANÍČKOVÁ. NUTS 2 Regions Classification: Comparison of Cluster Analysis and DEA Method. In: Klímová, V., Žítek, V. (eds.). *XVII. Mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků [CD-ROM]*. Brno: Masarykova univerzita, 2014., s. 45-53. ISBN 978-80-210-6840-7.

FUTURE SALARY IN THE CHOICE OF UNIVERSITY (CASE OF UKRAINE AND SLOVAKIA)

Tetyana Nestorenko

Faculty of Economics and Management, Berdyansk State Pedagogical University, Shmidta 4
71100 Berdyansk, Ukraine, e-mail: tetyana.nestorenko@gmail.com

The paper discusses the place of Ukraine in the global market of higher education, especially in the export of higher education. Particular attention is paid to the study of how the size of salary of university graduate affects on the dicission of individual to get higher education at home country or abroad (on the example of dicission of Ukrainian to study in ukrainian university or in slovak university). [1]
Key words: higher education, international students, ratioanl individual, salary, model of intertemporal choice, Ukraine, Slovakia
JEL: I26, J33

1 Introduction

Economic growth in many countries since the mid-1990s contributed to the increase in the international mobility of students. Due to various reasons an increasing number of students decide to study abroad. It is expected that by 2025 the number of students studying outside their home country to rise to 7.2 million.[2] On the global market for higher education Ukraine plays the role of both the exporter and importer.

The purpose of the study is to examine the place of Ukraine in the global market of higher education and to asses the impact of economic factors on the individual rational decision about the place of study for getting higher education. Based on the model of intertemporal choice in the paper is defined the influence of the cost of tuition at the university and the size of expected salary on the choice of Ukrainians and Slovaks about the place of higher education. For comparative analysis we used data on the cost of education in the 2015-16 of the programs "International Relations" and "Mathematics" (Lviv National University, Ukraine) and of the program "International Relations" (University of Economics in Bratislava, Slovakia).

The paper is structured as follows. In the next section we compare the qualification levels of higher (tertiary) education in international and ukrainian standards of educational. Section 3 presents the place Ukrain on the glabal market of higher education. The paper then investigates the influence of higher education cost and the size of salary to the decision about economic feasibility to study at Ukrainian or Slovak University in section 4. The last section Contains our concluding remarks.

[1] This research was supported by the grant #51501858 of Visegrad Fund in the framework of Visegrad Scholarship Program – EaP.
[2] BOHM, A. – DAVIS, D. – MEARES, D. – PEARCE, D. (2002) Global student mobility 2025, p. 2.

2 Qualification levels of higher education in International and Ukrainian Standards of Educational

In the contemporary world there is a struggle between nations to attract talent. The universities play a great role in this process. They try to attract talented youth from abroad and to assist their integration into society.

University as one of the main centers of knowledge creation has a direct impact on the place of its location: a country, region, city. It attracts students and provides jobs for scientists, researchers, highly qualified specialists. University orders nand purchases goods and services from local producers. Thus, the University contributes to the economic growth of the city (region, country), in general, and the development of local businesses, in particular. University has a multiplier effect on employment and the development of local human resources.

Speaking of the higher education market, various international organizations and various researchers have used one of the definitions: *tertiary education* or *higher education*. In this paper tertiary education is considered as a synonym of higher education on the case of education at degree level.

Educating students is one of the main functions of the university. Getting higher education by student is possible under the one or more programs corresponding to a particular level of education.

Ukraine is an active participant of the global market of higher education. Ukraine provides higher education to foreign students. Study of Ukraine's place on global higher education market is possible under the comparability of levels of higher education programs that exist both in Ukraine and in other countries (table 1). The Ukrainian law on higher education came into force in 2014, introducing changes to the education system.[3] National Qualifications Framework of Ukraine defines the levels, degrees and qualifications of higher education.[4]

Table 1: Comparing of qualification levels of higher (tertiary) education in International and Ukrainian Standards of Educational

Programmes at level	*International Standard Classification of Education (2011)*	*National Qualifications Framework (2011) and Law on Higher Education of Ukraine (2014)*
LEVEL 5	"Short-cycle tertiary" education, are often designed to provide participants with professional know ledge, skills and competencies. Typically, they are practically based, occupationally specific and prepare students to enter the labour market. However, programmes may also provide a pathway to other tertiary education programmes. Academic tertiary education programmes below the level of a bachelor programme or equivalent are also classified as ISCED level 5.	"Short-cycle tertiary" (Bachelor Jr.) education envisages obtaining by a person of theoretical knowledge and practical skills sufficient to successfully perform his professional duties in the chosen specialty.
LEVEL 6	"Bachelor or equivalent", are often designed to provide participants with intermediate academic and/or professional knowledge, skills and	Bachelor level (the first level according to Ukrainian Law on Higher Education) envisages obtaining by a person of theoretical knowledge and practical skills

[3] ПРО ВИЩУ ОСВІТУ (2014). Закон України.
[4] ПРО ЗАТВЕРДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ РАМКИ КВАЛІФІКАЦІЙ (2011). Постанова КМУ.

	competencies, leading to a first degree or equivalent qualification. Programmes at this level are typically theoretically based but may include practical components and are informed by state of the art research and/or best professional practice.	sufficient to successfully perform their professional duties in the chosen specialty.
LEVEL 7	"Master or equivalent", are often designed to provide participants with advanced academic and/or professional knowledge, skills and competencies, leading to a second degree or equivalent qualification. Programmes at this level may have a substantial research component, but do not yet lead to the award of a doctoral qualification. Typically, programmes at this level are theoretically based but may include practical components and are informed by state of the art research and/or best professional practice.	Master level (the second level according to Ukrainian Law on Higher Education) envisages obtaining by a person of deep theoretical and/or practical knowledge and skills in the chosen specialty (or specialization), general principles of scientific methodology and/or professional activities, and other competencies that are sufficient for the efficient performance of tasks innovative character of the relevant profession.
LEVEL 8	"Doctoral or equivalent", are designed primarily to lead to an advanced research qualification. Programmes at this ISCED level are devoted to advanced study and original research and typically offered only by research-oriented tertiary educational institutions such as universities. Doctoral programmes exist in both academic and professional fields.	Doctor of Philosophy level envisages obtaining by person of theoretical knowledge, skills and other competencies sufficient to new ideas, solving complex problems in professional and/or research and innovation, mastery of methodology research and teaching activities, and conducting their own research, the results of which have scientific novelty, theoretical and practical
LEVEL 9	-	Doctor of Science level envisages obtaining by person of competencies for the development and implementation of methodologies and research techniques, new knowledge backbone and/or advanced technologies, solving important scientific or applied problem that has national or global significance.

Note: built by author on the basis of information from International Standard Classification of Education (2011); Про вищу освіту (2014). Закон України; Про затвердження національної рамки кваліфікацій (2011). Постанова КМУ.

Comparability of levels of higher education programs in Ukraine and in the developed countries reduces the barriers on the way of getting higher education abroad for Ukrainian students and for foreign students in Ukraine. In this case the returns to higher education qualifications (espected salary) can be considered as the main factor of the decision on the place of study – in home country or abroad.

3 Ukraine on the global market of higher education

On the global market of higher education Ukraine acts as an exporter and as an importer. In 2014 more than 63 thousand international students studied in the higher

educational institutions of Ukraine.[5] Ukraine's share of the global market of higher education was 1.5 %.[6] In 2012-13 and 2012-14 there was an increase the number of international students – by 12.7 % and 15.7 % resp. (figure 1). In 2014-15 reducing the number of international students was due to the fact that the data on the number of international students in the temporarily occupied territory of the Autonomous Republic of Crimea, Sevastopol, and part of the zone of the antiterrorist operation was not taken into account.

Figure 1: The number of international students in Ukrainian universities according to the academic years



Source: Actual statistical and analytical data of educational services for foreigners in Ukraine (2015)

In 2012-13 Ukrainian universities earned 4.3 billion UAH (about 430 mln €) through the training of international students. For example, 40 % of Kharkiv National Radio Electronics University's revenues was formed through the education of international students. It will also provide work for 5 thousand employees of the university.[6]

Most of the international students studying in Ukraine are the students from the countries – republics of the former Soviet Union (40 %), Asia and Africa (figure 2).

Figure 2: The top 10 countries from which foreign students come to study in Ukraine (2014)

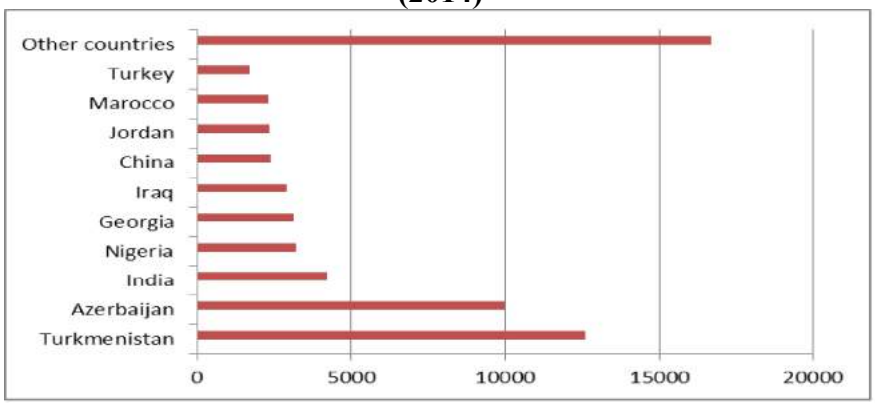

Source: Actual statistical and analytical data of educational services for foreigners in Ukraine (2015)

[5] UKRAINIAN STATE CENTER OF INTERNATIONAL EDUCATION (2015). Actual statistical and analytical data of educational services for foreigners in Ukraine.

[6] ЛОЗОВИЙ, В. (2012). Україна на міжнародному ринку освітніх послуг вищої освіти: аналітична записка.

About 4000 of international students come to study in Ukraine from European countries.[7] The relatively small number is due to the lower level of higher education in Ukraine, as well as the fact that for international students studying in Ukraine is paid, while the EU citizens can study in the EU mostly free. In addition, after returning home graduate of Ukrainian university has to nostrify his diploma. This procedure is connected with additional costs (time and money).

So, in one hand, Ukraine is the exporter of higher education. In other hand, Ukraine is the market for hihger education exports for some Europinian countries and for USA (table 2).

Table 2:Ukrainians in foreign universities

Country	*2008-09*	*2009-10*	*2010-11*	*2011-12*	*2012-13*	*2013-14*
Russia	4236	4055	4919	4644	4737	6029
Poland	2831	3499	4879	6321	9620	14951
Germany	8557	8818	8830	8929	9044	9212
Czech Republic	1046	1364	1456	1647	1782	2019
USA	1716	1727	1583	1535	1490	1464
France	1349	1388	1447	1482	1282	1320
Hungary	829	896	862	763	803	807
Moldova	271	235	202	157	165	164
Belarus	186	182	180	181	152	148
Slovakia	71	84	98	108	128	175

Source: СТАДНІЙ, Є. (2015): Кількість студентів-українців за кордоном.

During 2008-2013 the number of Ukrainians, who receive education abroad, increased. Quantity of Ukrainian students in Poland grown in 5.28 times, in Slovakia – almost 2.5 times. At the same time, the growth of the number of students from Ukraine in Russian universities is doubtful. This increase is likely due to the fact that the Ukrainian students in the occupied territories of Donetsk and Lugansk regions were formally enrolled in Russian universities, while remaining physically on the territory of Ukraine and studying in Ukrainian univrsities. Student invest considerable money, time and energy into building her future through education.

What reasons do motivate the individual to study at university? Can we suppose that the main reason is obtaining of economic benefit for higher education by individual? And what should be expected salary that the individual has decided to study in own country or abroad? The next section is devoted to the answer this questions.

4 Economic reasons for studying abroad: example of Ukraine

Individuals with higher education earn more than individuals without higher education. They also are employed easier than individuals without higher education. The impact of higher education is increasing over time. Also the economic returns to higher education provide a pathway for individual economic mobility.[8]

Last years the number of Ukrainians studying abroad is growing. In most cases, they have to pay for their education. And international students (for example, from Slovakia) have to pay for getting higher education in Ukrainian university.

[7] ЛОЗОВИЙ, В. (2012). Україна на міжнародному ринку освітніх послуг вищої освіти: аналітична записка.

[8] THE ECONOMICS OF HIGHER EDUCATION (2012).

Based on the modification of the model of intertemporal choice [9] consider what size of salary the rational individual has to receive after graduation. We divided the life cycle of the individual on T=1+k+p periods. Individual takes a loan *L* for getting higher education (*r* – discount rate) for *s* periods, she studies in the first period and works *k* periods after getting higher education. She gets salary *Yh* in each period, she is retire *p* periods without any incomes. Her salary is *Yl i*f she decided not get a higher education.

Getting higher education is beneficial to the individual, if the inequality holds:

$$Yh > (Yl + rL)(1+r) + \frac{r}{(1+r)^k - 1}(Yl + (1+r)L) \qquad (1)$$

Consider the cases when a rational individual chooses the university for getting higher education: Lviv National University named after Ivan Franko (LNU), Lviv, Ukraine, or University of Economics in Bratislava (EUBA), Bratislava, Slovakia. Let's assess the change of her salary after completing her course of higher education with the qualification of Bachelor's and Master's degrees. All the calculations are given in Euros. The discount rate can be taken at the level of 13 % per annum for Ukraine and 3 % for Slovakia. The duration of time in completing her education is dependent on the country (table 3). The tuition fees were considered without the addition of administrative payments, which are very often set by Slovak universities.

Table 3: Data for the analyze of the place for getting higher education in 2015-16

Country	*Slovakia*	*Ukraine*
City	Bratislava	Lviv
University	UEBA	LNU
Bachelor's degree, duration of education	3 years	4 years
Tuition fees on Bachelor under the program, € - International Relations - Mathematics	 1000 -	 610 210
Master's degree, duration of education	2 years	2 years
Tuition fees on Master level under the program, € - International Relations (English language program) - Mathematics	 2000 -	 770 265
Discount rate, %	3	13
Job duration, years	47	47

Source: www.euba.sk, www.lnu.edu.ua.

In Slovakia and Ukraine, the salary depends on the employee's level of education (table 4).

Table 4: Evaluation indicators of the effectiveness of investment to getting higher education

Salary per month	*Slovakia*	*Ukraine*
Minimal salary, €	380	52 (1378 UAH)
Salary of employee without degree, €	665	90
Salary of employee with a bachelor's degree, €	…	105
Salary of employee with a master's degree, €	1200	150

Note: Own calculations based on data http://slovak.statistics.sk, www.ukrstat.gov.ua, СТРАТЕГІЯ РЕФОРМУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ДО 2020 РОКУ (Проект) (2014).

[9] NESTORENKO, T. (2013) Factors of youth and elderly urban migration: spatial aspect, p. 213.

Calculations showed that after graduating Master program at EUBA a rational individual should earn per month at least 765 € (for Slovak language program) or 780 € (for English language program) in the case of cost-effective of higher education (table 5).

Table 5: The cost-effective salary of individuals with different levels of higher education

Higher education level	*Slovakia, €*	*Higher education level*	*Ukraine, €*
		Bachelor's degree	
		International Relations	181
		Mathematics	159
Master's degree (Slovak language program)	765	Master's degree	
		International Relations	251
		Mathematics	210
Master's degree (English language program)	780	Master's degree (for Slovaks who want to graduate LNU)	
		International Relations	776
		Mathematics	756

Note: Own calculations.

Costs of getting higher education will pay off in 6 years after the start of work of graduate of Master's program in International Relations in EUBA (figure 3).

Figure 3: Break-even point for Slovak without higher education and after graduating EUBA (Master's program in International Relations)



Note: Own calculations.

Also resuls of calculations have shown that if Ukrainians would act on the principle of rationality, the getting higher education in Ukraine (and especially in Slovakia) will not be effective. Employee with Master's degree has to earn at least 251 € (after graduating of Master's program in International Relations, LNU) or at least 210 € (after graduating of Master's program in Mathematics, LNU). But in Ukraine the salary of employee with a Master's degree is approximately 150 € (table 4). It means, that there are not any reasons for rational individual to study at university in Ukraine (or in Slovakia) and than to be employed in Ukraine. There aren't break-even points for Ukrainian without higher education and after graduating LNU (figure 4).

Figure 4: Longlife income of Ukrainian without higher education and after graduating of Master's program in LNU in International Relations (1) in Mathematics (2)

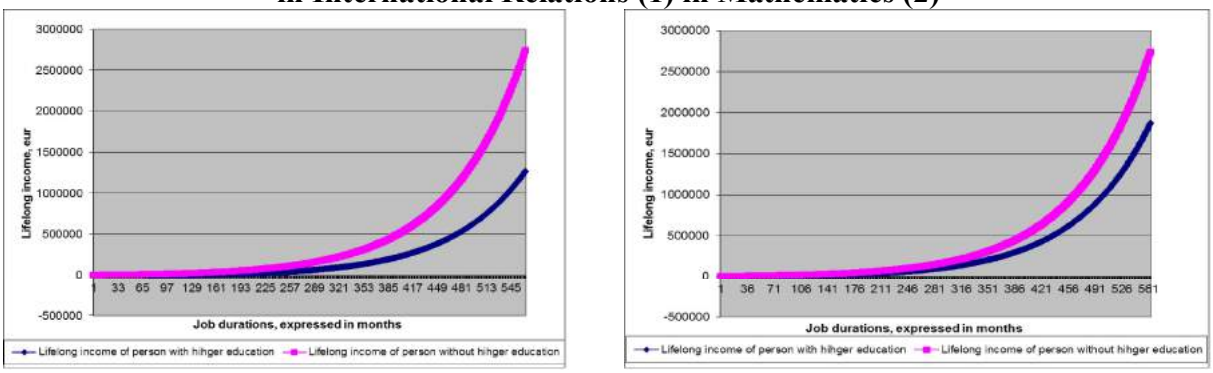

Note: Own calculations.

The duration of the period of getting higher education by individual is smaller, then the increase of salary has to be less, for example, Bachelor's degree in comparing to Master's degree (table 5).

If potential student acts from a position of rationality, then getting higher education in Slovakia will be attractive for Ukrainians only in one case – in the case of out-migration of these persons. And higher education in Ukraine won't be attractive for rational individuals.

5 Conclusion

The levels of higher education programs in Ukraine and in the developed countries are comparable. This fact reduces the barriers on the way of getting higher education abroad for Ukrainian students and for foreign students in Ukraine.

Ukraine is the exporter of higher education. In other hand, Ukraine is the market for hihger education exports for some Europinian countries and for USA. last years the number of Ukrainians studying abroad (including Slovakia), is growing rapidly.

If the expected salary would be the main reason for an Ukrainians to study at the university, the getting higher education would be non-beneficial for Ukrainians. It means, that the desire of Ukrainians to study in Ukrainian universities and abroad (such as in Slovakia) not only due the economic reasons, but also due the reasons of another nature.

References

BOHM, A. – DAVIS, D. – MEARES, D. – PEARCE, D. (2002) *Global student mobility 2025* (2002). Forecasts of the Global Demand for International Higher Education. IDP Education Australia, September 2002, pp. 6.

THE ECONOMICS OF HIGHER EDUCATION (2012). [online]. Department of the treasury with the department of education, December 2012, pp.43. Available online: ttps://www.treasury.gov/.

INTERNATIONAL STANDARD CLASSIFICATION OF EDUCATION (2011) [online]. UNESCO. Institute for Statistics, 2011. [Cited 25. 11. 2015.] Available online: http://www.uis.unesco.org/Education/Documents/UNESCO_GC_36C-19_ISCED_EN.pdf.

NESTORENKO, T. (2013) Factors of youth and elderly urban migration: spatial aspect. In: *Verejna sprava a regionalny rozvoj*. 2013, No#1, rocnik IX, pp. 204-215.

ŠTATISTICKÝ ÚRAD SLOVENSKEJ REPUBLIKY (2015). [online]. [Cited 12. 12. 2015.] Available online: http://slovak.statistics.sk.

UKRAINIAN STATE CENTER OF INTERNATIONAL EDUCATION (2015). *Actual statistical and analytical data of educational services for foreigners in Ukraine*. [online]. [Cited 25. 11. 2015.] Available online: http://intered.com.ua/actual-statistical-and-analytical-data.

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА СТАТИСТИКИ УКРАЇНИ (2015). [online]. [Cited 12. 12. 2015.] Available online: http://ukrstat.gov.ua/.

ЛОЗОВИЙ, В. (2012). *Україна на міжнародному ринку освітніх послуг вищої освіти : аналітична записка.* Київ: Національний інститут стратегічних досліджень, 2012.

ПРО ВИЩУ ОСВІТУ (2014). Закон України: In: *Голос України,* 6. 8. 2014, No.148.

ПРО ЗАТВЕРДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ РАМКИ КВАЛІФІКАЦІЙ (2011). Постанова Кабінета Міністрів України від 23.11.2011. In: *Офіційний вісник України*, 6. 1. 2012, No. 101, art. 3700.

СТАДНІЙ, Є. (2015): *Кількість студентів-українців за кордоном.* [online]. CEDOS, Аналітичний центр. [Cited 30. 11. 2015.] Available online: http://www.cedos.org.ua/uk/osvita/56 .

СТРАТЕГІЯ РЕФОРМУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ДО 2020 РОКУ (Проект) (2014). Київ, 2014. [online]. [Cited 17. 11. 2015.] Available online: http://mon.gov.ua/ua/pr-viddil/1312/1390288033/1415795124/.

SMART CITIES AS A DEVELOPMENT FACTOR OF THE UE

Paweł Nowodziński

Faculty of Management, Czestochowa University of Technology, ul. Dąbrowskiego 69
42-200 Częstochowa, Poland, e-mail: nowodzinski@zim.pcz.pl

The term „smart city" is often used not in a universal (holistic) way but with narrow relation to various aspects which range from ICT (Information and Communication Technologies) to smart residents. In addition, the context of the "smart city" should refer: to the relation between city government and citizens, and to the use of modern technology in everyday urban life, which includes innovative ITS (Intelligent) Transport Systems, infrastructures and logistics, as well as, efficient and ecological energy systems. This article addresses these issues in the context of a development of the UE with strong influence of the smart cities. It examines the smart city determinants and structure of such city, the role of these factors in building institutional infrastructure to support the UE economy and also the development of associative modes of governance at different scales within the city.
Key words: smart city, urban development, UE development
JEL: O14, O18, R58

1 Introduction

Our common world is changing in a very unpredictable way. Accumulated knowledge about technology, production, trade, business creation is becoming rapidly obsolete. In a new reality - a new world is rising: a global world fuelled by information technologies, knowledge flows, innovation networks, and global supply chains[1]. A world where the main role play Internet and its new possibilities. A new generation of cities and regions is rising also: knowledge-intensive, innovative and intelligent.[2]

Performance of today's metrpolital areas currently depends not only on a city's so called "hard infrastructure" (physical capital), but also, and increasingly so, on the availability and quality of knowledge communication and social infrastructure (human and social capital). The concept of the "smart city" has recently been introduced as a strategic device to encompass modern urban production factors in a common framework and, in particular, to highlight the importance of Information and Communication Technologies (ICTs) in the last 20 years for enhancing the competitive profile of a city.[3]

In this context, urban planning and managing of the city must be based on comprehensive knowledge of the city. This kind of planning should be based on the data gained from sophisticated analysis of various urban spatial databases, including the economic impact of local planning and scheduling adequate development of telecommunications

[1] LIS T., TOMSKI P., BAJDOR P. (2014): The Optimization Of Information Logistics As The Determinant Of Competitive Advantage Of An Enterprise In Turbulent Environment, Logistyka no. 5, s. 55-60.
[2] KOMNINOS N. (2008): Intelligent Cities and Globalisation of Innovation Networks Regions and Cities, Routledge, s. 7.
[3] CARAGLIU A., DEL BO C., NIJKAMP P. (2011): Smart Cities in Europe, Journal of Urban Technology, vol. 18, Iss. 2, 2011, p. 65.

infrastructure, telecommunications networks for each building or expansion of urban linear infrastructure such as water, sewage, etc. All city facilities such as offices, schools, social welfare and health care, libraries, should be included together in the broadband telecommunications network in order to allow the use of these facilities amenities and new opportunities arising from constantly emerging new technologies and innovative solutions. The respective growth-oriented investment in the project must be linked to an in-depth analysis of the socio-economic consequences of the project, including financial aspects, social and demographic change.

City management should be carried out with the support of CRM systems[4] (Customer Relationship Management) to ensure maximum efficiency in the provision of quality public services and obtain the necessary knowledge synthetic needs efficient city management, including strategic management. With this approach, all the services and functioning of cities will be able to precisely "to focus" on the expectations and needs of residents and local businesses, including the extent possible through the use of mobile services, addressed directly to inhabitants.

Besides the technological changes, it is the European integration process, which reduces the differences in economic, social and environmental standards and norms and, thus, provides a common market. The ongoing reduction of differences and barriers between nations also makes cities more similar in their preconditions. Cities in Europe face the challenge of combining competitiveness and sustainable urban development simultaneously. This challenge is likely to have an impact on issues related to the fundamental factor of "intelligent city" such as housing, economy, culture, social and environmental conditions changing a city's profile and urban quality in its composition of factors and characteristics. To enforce an endogenous development and achieve a good position cities have to aim on identifying their strengths and chances for positioning and ensure and extend comparative advantages in certain key resources. The main aim of the paper is to present the advantages of "being smart" in the city context.

2 Origin and development

In 2007, the number of people living in cities exceeded the number of those living in rural areas. It is estimated that the proportion of people living in an urban environment will exceed 70% by 2050. From 1950-2010, small cities have witnessed a net increase of 1.3 billion people, double the number of people inhabiting medium cities (632 million) or large cities (570 million). People move to urban areas with the faith in finding better job opportunities as well as a better standard of living. However, the increasing number of people migrating to urban areas leads to complex issues such as congestion, increased demand for natural resources. Such circumstances amplifie need for the energy, water, sanitation, education and healthcare services, etc.[5] ICTs are able to provide more environmentally friendly and more economically viable solutions to some of the aforementioned problems faced in cities. Potential areas where ICTs can assist include management of water sources, energy efficiency, and solid waste management, public transport infrastructure reducing traffic congestion.[6] For this reason some of the Authors are focused on the technological aspects of the intelligent city – i.e. in the Allwinkle and P. Cruickshank definition "Smarter cities" has the following components: the application of a wide range of electronic and digital technologies to communities and cities, the use of information technologies to transform life

[4] REDDICK, C. G. (2011):Customer Relationship Management (CRM) technology and organizational change: Evidence for the bureaucratic and e-Government paradigms, Government Information Quarterly, *28*(3), 346-353.
[5] Available online: http://www.itu.int/en/ITU-T/focusgroups/ssc/Pages/default.aspx.
[6] Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) (2012): Addressing Environmental Challenges: The role of Information and Communication Technologies (ICTs) and the Internet.

and work within a region, the embedding of such ICTs in the city, the territorialisation of such practices in a way that brings ICTs and people together so as to enhance innovation, learning, knowledge and problem solving that the technologies offer.[7]

One of the common definition of the smart city says that smart city uses information and communication technologies, in order to increase interactivity and efficiency of urban infrastructure and its constituent components, as well as to raise awareness of the inhabitants. In addition, the city is intelligent when it takes investment in human capital and social development and communication infrastructure in order to actively promote sustainable economic development and quality of life, including the wise management of natural resources, through civic participation.[8]

Some authors try to understand the essence of the smart city, comparing it with the features of the intelligent city. Probably the most classical definition of the intelligent city has been presented by N. Komninos. The Author mentioned – stresses the following key dimensions:[9]

- the application of a wide range of electronic and digital technologies to communities and cities;
- the use of information technologies to transform life and work within a region; embedding such ICTs in the city;
- the territorialisation of such practices in the way that brings ICTs and people together so as to enhance innovation, learning, knowledge, and problem-solving that the technologies offer.

Urban development requires a comprehensive approach to their operation and further development, taking into account the specific features of a given country, region and metropolitan area. Perhaps, because there is no single, universally accepted definition of smart cities, as innovative tools and new approaches to urban development. In practice and literature, the concept of smart city is also known as: cyberville, digital city, electronic communities, flexicity, intelligent city, knowledgebase city, ubiquitous city, wired city, etc. The main element of the smart city concept is the use of information technology in order to improve management efficiency and standard of living, while reducing costs and use of resources, and ensuring greater participation of citizens in matters of management and urban development. The role of information technology is to aid and replace sometimes standard methods of urban management. Relations between modern "management technologies" and standard management methods depend on the city, its problems and the volume of resources available. Creating smart cities based on collaboration, cooperation, mutual interaction rather than competition. Smart cities is alive and constantly evolving concept. This idea is deeply conditioned rather by regional context, not a dogmatic solution.

A smart sustainable – city is a city that leverages the ICT infrastructure in an adaptable, reliable, scalable, accessible, secure, safe and resilient manner in order to:[10]

- improve the quality of life of its citizens,
- ensure tangible economic growth such as higher standards of living and employment opportunities for its citizens,
- improve the well-being of its citizens including medical care, welfare, physical safety and education,

[7] ALLWINKLE S., CRUICKSHANK P. (2011): Creating Smarter Cities: An Overview, Journal of Urban Technology.

[8] COTTON B., Meeting of the Minds, To Find Big Opportunities in Smart Cities Go Small, Available online: http://cityminded.org.

[9] KOMNINOS N. (2008): Intelligent Cities and Globalisation of Innovation Networks Regions and Cities, Routledge.

[10] Telecommunication Standardization Sector Of International Telecommunication Union (2014): Smart sustainable cities: An analysis of definitions, Focus Group Technical Report, ITU, s. 12.

- establish an environmentally responsible and sustainable approach which "meets the needs of today without sacrificing the needs of future generations",
- streamline the physical infrastructure based services such as transportation (mobility), water, utilities (energy), telecommunications, and manufacturing sectors,
- reinforce prevention and handling functionality for natural and man-made disasters including the ability to address the impacts of climate change,
- provide an effective and well-balanced regulatory, compliance and governance mechanisms with appropriate and equitable policies and processes in a standardized manner.

The main supposition is, as Meijer et al. wrote: "We believe a city to be smart when investments in human and social capital and traditional (transport) and modern (ICT) communication infrastructure fuel sustainable economic growth and a high quality of life, with a wise management of natural resources, through participatory governance."[11]

Analyzing the urban development it can be divided into two leading concepts. The first of them is to improve the functioning of the existing cities, with more or less organized way. The good example is the changes which has been took place over the centuries - cities evolved from plan settlements into the big metropolitan agglomerations. The second concept is the construction of completely new metropolis, which, according to the supporters of this conception will enable effective management and avoid many of the problems faced by existing city. Therefore, as an experiment decisions are made on the construction of new towns, such as the planned new capital of Egypt, King Abdullah Economic City (investment in the desert megacity worth about 90 billion dollars), built 40 km from Seoul fully intelligent city – Songdo, or Sino-Singapore Tianjin Eco-city. The current revolutionary changes in the metropolitan areas are promoted with the aid of intensive use of ICT within the concept of so-called intelligent cities.

On the other hand, it is necessary to ensure the quality of life, economic use of resources including energy, water reduction of the negative influence of civilization on the environment. The new industrial revolution based on renewable energy sources such as solar, water or wind, will be associated with the use of innovative communications solutions. New solutions and concepts for building smart cities also reflect trends in economic development. The first industrial revolution was based on coal as an energy source and rapid development of rail transport and urban industrial centers. The basis of the second industrial revolution was the use of oil and the invention of the internal combustion engine, which led to the rapid development of road transport and further accelerate the industrial development of the metropolis. Both the first and second industrial revolution was associated with increasing environmental pollution, especially in urban areas. The high level of negative impact on the environment and deteriorating living conditions in cities, resulted in a growing interest in alternative, renewable energy sources such as solar, hydro or wind power. Currently, humanity is entering a period of the next industrial revolution, based on intensive use of renewable energy sources and improved their management. It is a long-term and multidisciplinary process of gradual introduction of new solutions, which to a large extent based on the use of innovative telecommunications solutions, ICT. At the current level of development of civilization, reducing urban development only to cases of Intelligent Transport Systems (ITS) or environmental matters (ie. Green cities) is no longer sufficient. The main principle is to provide comprehensive efficiency of cities, as major areas of human life.

[11] MEIJER A., BOLÍVAR M., RODRÍGUEZ P., (2013): Governing the Smart Sustainable City: Scaling-Up the Search for Socio-Techno Synergy, T EGPA 2013 (Edinburgh, September) Permanent Study Group on E-Government, 2013.

3 Key Factors of The Smart City Projects

Based on the exploration of a wide and extensive array of literature from various disciplinary areas, the Author cited identify eight critical factors of smart city initiatives: management and organization, technology, governance, policy context, people and communities, economy, built infrastructure, and natural environment.[12] Reffering to these, to be more specific, the main elements of the smart city project which could be described as a factors of UE development in the contex of the smart cities are:

- intelligent energy for digital and IT production management and distribution of energy, development of urban power grids, smart meters and sensors, and energy storage,
- automated intelligent buildings with automatic safety systems, lighting and heating systems, etc.,
- intelligent urban mobility, which will consist of traffic management systems and other ITS, parking management, toll systems for the availability of infrastructure and congestion;[13]
- communication systems such as 4G mobile connections (super-fast connection and data transmission based on fiber infrastructure to provide high-speed transmission of data) connecting all the inhabitants of the city, the urban system of Wi-Fi infrastructure,
- intelligent infrastructure such as urban system of meters and sensors or digital systems management of water supply and sanitation;
- electronic urban governance and education systems including e-government, e-education, crisis management and evacuation, citizen participation in the management of cities and take social responsibility for the operation and development of neighborhoods and urban areas,
- intelligent health systems including e-clinics and medical care, interconnected devices and medical instruments,
- telecommunication management and improving the quality of life in this system of e-participation in various forms of cultural, sporting, recreational or social, intelligent security, including monitoring of urban activities for security purposes, the use of biometric techniques, simulation and prevention of crime and terrorism with the use of active social attitudes.

4 Conclusion

As a mentioned in the paper, cities and metropolitan areas are an essential element of economic development the world. Currently more than 3 billion 600 million people live in the cities and about 1 million moving to cities each week. It is estimated that by 2050 there will be about 6 billion people living in cities. Cities occupy about 2 percent of the earth's surface and more than half of humanity live in them. Cities consume over 75 percent of the energy produced in the world and are the source of more than 80 percent of carbon dioxide emissions. In such situation, the efficient management of urban agglomerations becomes critically important challenge of the civilization.

[12] H. CHOURABI, T. NAM, S. WALKER, R. GIL-GRACIA, S. MELLOULI, K. NAHON, T. PRADO, H.J. SCHOLL, (2012), Understanding Smart Cities: An Integrative Framework, Hawaii International Conference on System Sciences, p. 2290.

[13] BRENDZEL-SKOWERA Katarzyna, KOŚCIELNIAK Helena, ŁUKASIK Katarzyna, PUTO Agnieszka, The Conditions for Development of E-commerce in Poland, Proceedings of the 15th International Academic Conference. Rome, Italy, 14-17 April, 2015, Prague, s.171-180.

References

ALLWINKLE S., CRUICKSHANK P. (2011): Creating Smarter Cities: An Overview, Journal of Urban Technology.

BRENDZEL-SKOWERA K., KOŚCIELNIAK H., ŁUKASIK K., PUTO A. (2015): The Conditions for Development of E-commerce in Poland, Proceedings of the 15th International Academic Conference. Rome, Italy.

CARAGLIU A., DEL BO C., NIJKAMP P. (2011): Smart Cities in Europe, Journal of Urban Technology, vol. 18(2).

COTTON B., Meeting of the Minds, To Find Big Opportunities in Smart Cities Go Small, Available online: http://cityminded.org.

CHOURABI H., NAM T., WALKER S., GIL-GRACIA R., ELLOULI S., NAHON K., PRADO T., SCHOLL H.J. (2012): Understanding Smart Cities: An Integrative Framework, Hawaii International Conference on System Sciences.

KOMNINOS N. (2008): Intelligent Cities and Globalisation of Innovation Networks Regions and Cities, Routledge.

LIS T., TOMSKI P., BAJDOR P. (2014): The optimization of information logistics as the determinant of competitive advantage of an enterprise in turbulent environment, Logistyka no. 5.

MEIJER A., BOLÍVAR M., RODRÍGUEZ P. (2013): Governing the Smart Sustainable City: Scaling-Up the Search for Socio-Techno Synergy, T EGPA 2013, Permanent Study Group on E-Government.

REDDICK, C. G. (2011): Customer Relationship Management (CRM) Technology And Organizational Change: Evidence For The Bureaucratic And E-Government Paradigms, Government Information Quarterly, No. 28(3).

ETHNOCENTRISM OF CONSUMERS IN SIMILAR CULTURES

František Olšavský [a] – **Peter Štarchoň** [b]

[a] Comenius University in Bratislava, Faculty of Management, Odbojárov 10, P. O. Box 95, 820 05 Bratislava 25, Slovak Republic, e-mail: frantisek.olsavsky@fm.uniba.sk
[b] Comenius University in Bratislava, Faculty of Management, Odbojárov 10, P. O. Box 95, 820 05 Bratislava 25, Slovak Republic, e-mail: peter.starchon@fm.uniba.sk

The main objective of this article is to identify similarities and differences between Czech and Slovak consumers concerning their ethnocentrism and attitudes towards domestic, resp. imported products and their attitudes toward country-of-origin brands based on the results of two representative primary researches conducted in Slovakia and in the Czech Republic. The paper starts with an overview of recent studies on consumer ethnocentrism, follows by methodology description and by highlighting selected outcomes that are analyzed within the frame of research study. The results of the study identified particular differences in behavior of consumers in these similar cultures.
Key words: ethnocentrism, brand, consumer behavior, Slovak consumer, Czech consumer
JEL: Q13, C12, M31

1 Introduction

Slovaks and Czechs have much in common not only because previous socialist experience but mainly because co-existing in one state for almost eighty years (1918 – 1993, except of the Second World War period). Previous experiences of the Czechoslovak consumers in one common market still influence their behavior and Slovaks and Czechs both have experienced political and economic changes under the transformation processes resulting in the European Union membership. The markets became opened and consumers are offered by a large variety of domestic products and product with foreign origin. Within this context it is interesting to accentuate the influence of ethnocentrism and patriotism on customer behavior and to compare attitudes of consumers coming from similar cultures toward buying imported, resp. domestic products. The research study reflects an assumption that there is a similarity between Czech and Slovak consumers concerning their ethnocentrism and attitudes towards domestic, resp. imported products and their attitudes toward country-of-origin brands.

The term "consumer ethnocentrism" defined by Shimp and Sharma[1] itself can be understood as a certainty of consumers about the appropriateness and morality of buying imported products that are not considered suitable because they are causing problems for domestic economy, job losses and it is not a demonstration of patriotism. As indicated by research, in some cases customers even considered it is amoral to buy a product made outside its home market because of concern about the deterioration of the economy and the rise of unemployment rate[2]. Most of the researches oriented on consumer ethnocentrism are utilizing common research tool elaborated by "fathers" of consumer ethnocentrism – Consumer

[1] SHIMP, T. A. – SHARMA, S. (1987): Consumer Ethnocentrism: Construction and Validation of the CETSCALE, p. 280.
[2] USUNIER, J. C. (1996): Marketing Across Cultures, p. 282.

Ethnocentric Tendencies Scale (CETSCALE)[3] consisting of 17 questions based on Likert's scale. Although the research tool was originally designed for consumer ethnocentrism measurement in American society, it was adapted also in other countries – Slovakia and the Czech Republic not excluded.

A short overview of recent studies on consumer ethnocentrism follows. Young Slovak consumers – students were engaged into research on consumer ethnocentrism in 2007 (sample size 468).[4] The research oriented on image of domestic and foreign food products in 2011 showed medium level of consumer ethnocentrism in Slovakia (the sample size was 1017).[5] The results of a research conducted in Košice region in 2012 (the research sample was 400 respondents) and the overview of CETSCALE researches in the chosen European countries were presented by Wolanin-Jarosz[6] (mentioning a non-representative research conducted by Szromnik and Figiel and by Wolanin-Jarosz and Szromnik in 2002 focused on consumers living in the area which belongs to the component countries of Karpacki Euroregion included Slovakia and the Czech Republic). The paper oriented primarily on Slovak consumers assumed that the respondents from the Košice region show ethnocentric tendencies in their market choices.[7] Later Ďaďo et al. [8] interviewed 263 respondents and based on CETSCALE methodology identified importance of domestic production support with liaison to employment and welfare. One of the latest researches (sample size was 118 respondents) founded out that Slovak consumers show average ethnocentric tendencies towards the purchase of foreign products.[9] None of these researches are focused on a direct comparison of Slovak and Czech consumers and there is a lack of a representative research (except of the research conducted by Kleinová and Kretter,[10] but concerned with particular product range).

The presented research study is based on two representative primary researches conducted in Slovakia and in the Czech Republic. The first survey was conducted on a sample of 1067 respondents by the Department of Marketing at the Faculty of Management, Comenius University in Bratislava under the research project VEGA 1/1051/1 Analysis of strategic processes of brand building and brand management in the context of homogenization and individualization of consumer needs in 2013. The second survey was conducted on a sample of 1022 respondents by the Department of Marketing Communications, Faculty of Multimedia Communications, Tomas Bata University in Zlin in 2014. As the same methodology and questionnaire were used, it is possible to compare the research results in an appropriate way. Additionally, in both cases the sample size and structure reflected the composition of the population (older than 16 years) as the proportional stratified selection was used. The questionnaire was consisted of three open questions in the first part followed by twenty-seven closed questions (in a form of Likert scale) and closing by questions on selected sociodemographic features of the respondents. General[11] and partial results of the Slovak

[3] SHIMP, T. A. – SHARMA, S. (1987): Consumer Ethnocentrism: Construction and Validation of the CETSCALE, p. 280-289.
[4] SEDLÁKOVÁ, J., et al. (2007): Spotrebiteľské správanie sa mladých slovenských konzumentov – Vplyv etnocentrizmu a pôvodu potravín, p. 45-48.
[5] KLEINOVÁ, K., – KRETTER, A. (2011): Imidž domácich a zahraničných potravín na trhu SR, p. 98.
[6] WOLANIN-JAROSZ, E. (2013): Consumer ethnocentrism phenomenon in the chosen European countries, p. 577.
[7] WOLANIN-JAROSZ, E. (2013): Consumer ethnocentrism phenomenon in the chosen European countries, p. 579.
[8] ĎAĎO, J. – TÁBORECKÁ-PETROVIČOVÁ, J. – ZAJKOVÁ, D. (2014): Etnocentrické správanie slovenských spotrebiteľov v ére globalizácie, p. 46.
[9] TABORECKA-PETROVICOVA J., – GIBALOVA, M. (2014): Measurement of Consumer Ethnocentrism of Slovak Consumers.
[10] KLEINOVÁ, K., – KRETTER, A. (2011): Imidž domácich a zahraničných potravín na trhu SR, p. 98.
[11] SMOLKOVÁ, E., et al. (2013): Značky a slovenský zákazník, p. 99.

primary research were already published; particular results concerning ethnocentrism of the Slovak consumers were presented by Vilčeková.[12]

Slovak consumers associate domestic brands with quality tradition, fair prices and in majority of cases very positively. If they feel otherwise, it is because of unavailability of domestic products in stores and lack of Slovak brads. Slovak consumers are generally brand-oriented. They are focused only on specific brands which they buy regardless of the price. As far as their favorite brands are concerned, country of origin is irrelevant and they are willing to pay more for it. On the other hand, the main reason for buying Slovak products is to support the economy. We can even say that Slovak consumers are greatly aware of these benefits and impact it has on welfare of country.[13] The results concerning the Czech primary research are under the processing and will be presented in a monograph ready to be published by the end of 2015.

2 Methodology

The objective of both presented researches was to explore behavior of Slovak and Czech consumers toward domestic and foreign products and brands. All presented results are based on comparative statistics of 11 selected statements in form of Likert scales. The selection was conditioned by the consumer´s ability to assign direct attitudes to domestic and foreign brands or products. The scales consists of 5 options – absolutely disagree, disagree, do not know, agree and absolutely agree. The data were statistically evaluated in software Statgraphics Centurion, which allows to prepare graphical and numerical outputs. The purpose of data processing was to identify differences and similarities between Slovak and Czech consumers concerning tested statements, and after that to identify which topics are more or less relevant to ethnocentrism of both nationalities. In this multiple sample comparison Multiple-range test was used. It tested the null hypothesis that all group means are equal.[14] Fisher's LSD procedure was used for calculation of results and the level of significance was set at standard point of 0.05 (or 5%).

3 Results

According to the objective of this article to describe and compare ethnocentrism of consumers in Slovakia and the Czech Republic, respondents were answering statements which are listed in the Table 2.

Each statement indicates the attitude of consumer towards home country products, with an emphasis on compliance with the nationality. The results are presented in 2 tables and one graph. All data were processed in multiple range test and results are presented in Table 1. Numbers of contacted respondents to each statement is in column "*count*", "*mean*" represents mean value answered by respondents, "*homogeneous groups*" allows in multiple-range test to identify group of means within which there are no statistically significant differences. All statements are doubled, representing both countries. Each statement (attitudes of Slovak or Czech respondents) is marked by "X" character, which refers to differences or similarities in attitudes of respondents. "X" next to each in single rows indicates differences, "X" beneath it represent similarities.

According to the results we can identified statements with the most different and most similar attitudes of Slovak and Czech consumers. As the most diverse one can be labelled statement: *"Slovak/Czech products are high quality products."* when mean for Slovak

[12] VILČEKOVÁ, L. (2014): Consumer Ethnocentrism and Consumer Associations with Slovak Brands, p. 107-112.
[13] VILČEKOVÁ, L. (2014): Consumer Ethnocentrism and Consumer Associations with Slovak Brands, p. 107-111.
[14] DALLAL, E. D. (2001): Multiple Comparison Procedures.

consumers is 0,475957 followed by Czechs 0,15856. The higher value of mean represents higher consent to statement and negative value disagreement. "X" character shows that gap counted 11 rows and exact difference of mean value 0,317397. Second most different topic is quality with statement *"I buy foreign brands because they have better quality."* marked by Czechs as less relevant, but negative is case of both nations. Third is preference of domestic brands *"I prefer Slovak/Czech brands."* when Czechs opt more for domestic brands and the gap of 7 rows reveals strong differences too. Fourth most different statement is higher preference of Czechs to *"It is important to me to buy Czech products."* and therefore Czechs tends to be more patriotic than Slovaks as results indicated. The gap of "X" characters are significant too.

Besides of these differences 3 topics were identified as almost identical for consumers in both republics. For Slovaks and Czechs is very important to *"Buy local brands to support the economy."* and to *"Buy local brands because I like Slovak/Czech Republic."* and interesting sentiment to brands generally *"I have my favorite brands and I do not care where they were made."*

Table 1: Attitudes according nationalities – multiple-range test

	Count	*Mean*	*Homogeneous Groups*
CZ_I buy foreign brands because they have better quality.	1028	-0,457198	X
SK_I buy foreign brands because they have better quality.	1017	-0,170108	X
CZ_Foreign brands are cheaper.	1028	-0,163424	X
SK_I am willing to pay more for Slovak brands.	1003	-0,135593	X
SK_Foreign brands are cheaper.	1012	-0,0642292	XX
CZ_I am willing to pay more for Czech brands.	1028	-0,0262646	X
CZ_Czech products are high quality products.	1028	0,15856	X
SK_It is important to me to buy Slovak products.	1017	0,167158	X
SK_I prefer Slovak brands.	1008	0,172619	X
SK_I trust Slovak brands more than foreign brands.	1015	0,231527	XX
SK_I buy Slovak brands because I like Slovakia.	1014	0,292899	XX
CZ_I trust Czech brands more than foreign brands.	1028	0,297665	XXX
CZ_It is important to me to buy Czech products.	1028	0,33463	XXX
CZ_I buy Czech brands because I like the Czech Republic.	1028	0,347276	XX
SK_I buy Slovak brands to support the economy.	1016	0,375	XXX
CZ_I prefer Czech brands.	1028	0,392023	XXX
CZ_I buy Czech brands to support the economy.	1028	0,405642	XX
SK_Slovak products are high quality products.	1019	0,475957	XX
SK_I have my favorite brands and I do not care where they were made.	1014	0,484221	XX
CZ_I have my favorite brands and I do not care where they were made.	1028	0,524319	X
CZ_I am willing to look at the information where the product was made.	1028	0,900778	X
SK_I am willing to look at the information where the product was made.	1020	1,07941	X

Source: authors

Findings continue in Table 2, where differences of mean values are calculated exactly. Rows marked with symbol "*" denote a statistically significant difference at standard point of 0.05 (or 5%). Difference represents exact value calculated by subtracting mean in Slovakia and mean of the Czech Republic. Negative number reveals higher acceptance of individual statement by Czech consumers. On the contrary positive value indicates higher acceptance by Slovak respondents. According to the results there can be identified 6 statements in which are statistically significant differences between both countries. Except of above mentioned it is *"I am willing to look at the information where the product was made."* where Slovaks declare necessary willpower. And last one is *"I am willing to pay more for Slovak/Czech brands."* when Czech consumer are more generous but generally negative value indicates mostly refusal attitudes.

Rest of the statements unite consumers on both banks of river Morava, mainly *"I trust Slovak/Czech brands more than foreign brands."* and *„Foreign brands are cheaper."* Both groups trust their national brands more than to foreign and both rejected with similar meaning believe that foreign brands are cheaper. This probably reflects their own customer experience.

Table 2: Significance of differences toward the statements – Slovak vs. Czech consumers

Contrast	*Sig.*	*Difference*	*+/- Limits*
SK_CZ_I trust Slovak/Czech brands more than foreign brands.		-0,0661383	0,108947
SK_CZ_Slovak/Czech products are high quality products.	*	*0,317397*	*0,108839*
SK_CZ_Foreign brands are cheaper.		0,0991949	0,109028
SK_CZ_I buy foreign brands because they have better quality.	*	*0,28709*	*0,108893*
SK_CZ_I am willing to look at the information where the product was made.	*	*0,178634*	*0,108813*
SK_CZ_I have my favorite brands and I do not care where they were made.		-0,0400982	0,108974
SK_CZ_I buy Slovak/Czech brands to support the economy.		-0,030642	0,10892
SK_CZ_I buy Slovak/Czech brands because I like Slovakia/Czech Republic.		-0,0543769	0,108974
SK_CZ_I am willing to pay more for Slovak/Czech brands.	*	*-0,109329*	*0,109274*
SK_CZ_I prefer Slovak/Czech brands.	*	*-0,219404*	*0,109137*
SK_CZ_It is important to me to buy Slovak/Czech products.	*	*-0,167472*	*0,108893*

Source: authors

Detailed distribution of respondent´s reaction on Likert scales is shown in Graph 1. Shadowed boxes represent 50% of answers of respondents. They are extending from the lower quartile of the sample to the upper quartile. The sign within represents exact mean value.

Graph 1: Distribution of answers – Box-and-Whisker Plot

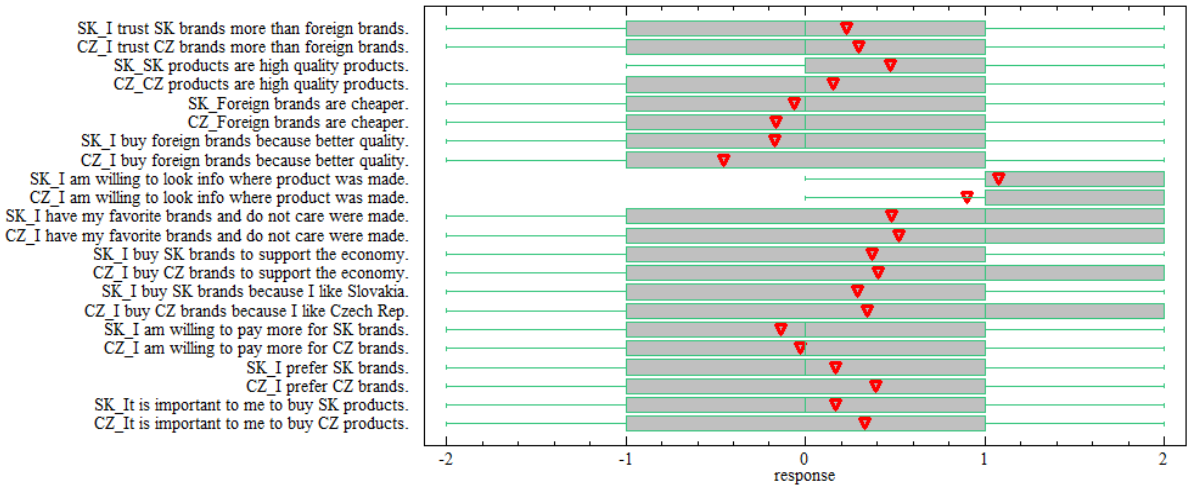

Source: authors

4 Conclusion

After presented results of our study it is needed to specify limits of research. Firstly the specifics we identified in field work when collecting data; consumers did not distinguish marketing meaning of words *products* and *brands* and considered them sometimes equal. The problem arises when some of the products are produced in the home country but labelled with foreign brand. All results presented from the statistics are exact until the point when we realize that in the real buying situation consumer is affected by many others influences with different intensity in different product categories. At the end we discovered that attitude of consumer is not a guarantee of a real consumer behavior.

Taking this into account it is possible to declare that after the split of Czechoslovakia in 1993 both nations as consumers are different in many different aspects. Most notably in the

perception of Slovaks towards Slovak products when they trust to their high quality more than Czechs towards Czech products and in the fact that Czechs don´t trust to higher quality of foreign product as much as Slovaks do. A similar situation occurs in the case when Czechs do not trust to higher quality of foreign products and prefer Czech brands and along with it for them it is more important to buy Czech products. Consumer behavior of Czechs is oriented more on local products and brands than in Slovakia. On the other hand if Slovaks trust more on high quality of their own products probably other factors of environment influence them more than Czechs, especially when they are willing to buy more foreign products because of their high quality. Both nations are very sensitive on purchasing national products for supporting economy and because of close relationship to their home country. Following this both groups are willing to look for information about origin of the product, keeping on mind current situation representing conditions for successful cultivation of *"national economical patriotism"*.

Current activities of retail chains in the field of marketing communication in both countries indicate their professional know-how when appealing with wider portfolio of local products, quality products from nearest regions and fair cooperation especially with local food goods producers.

References

DALLAL, E. D. (2001): Multiple Comparison Procedures. [online]. In: *jerrydallal.com*, 23. 5. 2012. [Cited 6. 12. 2015] Available online: http://www.jerrydallal.com/lhsp/mc.htm.

ĎAĎO, J. – TÁBORECKÁ-PETROVIČOVÁ, J. – ZAJKOVÁ, D. (2014): Etnocentrické správanie slovenských spotrebiteľov v ére globalizácie. [online]. In: *Globalizácia a jej sociálno-ekonomické dôsledky. 14. medzinárodná vedecká konferencia, Rajecké Teplice,* 2014, pp. 40-47. [Cited 4. 2. 2015]. Available online: http://ke.uniza.sk/assets/KONFERENCIA/zbornk-2014Globalizacia.pdf.

KLEINOVÁ, K. – KRETTER, A. (2011): *Imidž domácich a zahraničných potravín na trhu SR.* Nitra: SPU, 2011. ISBN 978-80-552-0552-6.

SHIMP, T. A. – SHARMA, S. (1987): Consumer Ethnocentrism: Construction and Validation of the CETSCALE. In: *Journal of Marketing Research*, 1987, Vol. 24, No. 3, pp. 280-289.

SEDLÁKOVÁ, J. et al. (2007): Spotrebiteľské správanie sa mladých slovenských konzumentov – Vplyv etnocentrizmu a pôvodu potravín. In: *Acta oeconomica et informatica*, 2007, Vol. 10, No. 2, pp. 45-48.

SMOLKOVÁ, E. et al. (2013): *Značky a slovenský zákazník*. Bratislava: Vydavateľstvo Univerzity Komenského v Bratislave, 2013. ISBN 978-80-223-3535-5.

TABORECKA-PETROVICOVA, J. – GIBALOVA, M. (2014): Measurement of Consumer Ethnocentrism of Slovak Consumers. [online]. In: *International Review of Management and Marketing*, 2014, Vol. 4, No. 4, pp.247-258. [Cited 21. 1. 2015]. Available online: http://www.econjournals.com/index.php/irmm/article/view/939/pdf.

USUNIER, J. C. (1996): *Marketing Across Cultures.* London: Prentice Hall, 1996. ISBN 0-13-236175-2.

VILČEKOVÁ, L. (2014): Consumer Ethnocentrism and Consumer Associations with Slovak Brands. In: *CBU international conference on innovation, technology, transfer and education, Prague,* 2014, pp. 107-112.

VILČEKOVÁ, L. (2014): Slovak Consumers Attitudes toward Foreign versus Domestic Brands. In: *Journal of Marketing Management*, 2014, Vol. 2, No. 1, pp. 33-47.

WOLANIN-JAROSZ, E. (2013): Consumer ethnocentrism phenomenon in the chosen European countries. In: *Marketing manažment, obchod a sociálne aspekty podnikania. Zborník recenzovaných príspevkov, Košice*, 2013, pp. 577-579.

ANALYTICKÝ POHĽAD NA REFORMU DAŇOVEJ SPRÁVY VO VYBRANÝCH KRAJINÁCH

Ivana Ondrijová [a] **– Jaroslav Korečko** [b] **– Alžbeta Suhányiová** [c] **– Ladislav Suhányi** [d]

[a] Fakulta manažmentu, Prešovská univerzita v Prešove, Konštantínova 16, 08001 Prešov, Slovenská republika, e-mail: ivana.ondrijova@smail.unipo.sk
[b] Fakulta manažmentu, Prešovská univerzita v Prešove, Konštantínova 16, 08001 Prešov, Slovenská republika, e-mail: jaroslav.korecko@unipo.sk
[c] Fakulta manažmentu, Prešovská univerzita v Prešove, Konštantínova 16, 08001 Prešov, Slovenská republika, e-mail: alzbeta.suhanyiova@unipo.sk
[d] Fakulta manažmentu, Prešovská univerzita v Prešove, Konštantínova 16, 08001 Prešov, Slovenská republika, e-mail: ladislav.suhanyi@unipo.sk

Článok sa zaoberá inštitucionálnym zabezpečením finančnej správy v krajinách Vyšehradskej štvorky, ktoré si vyžaduje daňová a colná správa. Cieľom je skúmať právomoci a kompetencie jednotlivých úradov a inštitúcií zodpovedných za výber daní, ciel a ich administratívu. Pozornosť je venovaná podstate, významu, súčasným a predpokladaným prínosom jednotlivých zmien vo finančnej správe, ako pre štát, tak pre daňové subjekty. Príspevok tiež komparuje krajiny V4 z hľadiska nákladovosti administratívny zabezpečenia daňovej a colnej správy. Prostredníctvom zhlukovej analýzy sú v príspevku porovnané, z hľadiska nákladov na daňovú administratívu, vybrané krajiny EÚ a identifikované skupiny krajín s podobnými charakteristikami a miesto štátov V4 v nich.[1]
Kľúčové slová: finančná správa, náklady daňovej správy, zhluková analýza, Vyšehradska štvorka

The article deals with institutional organisation of tax and customs administration in the Visegrad Four. The aim is to examine responsibilities and competence to various agencies and institutions responsible for the collection of taxes, duties and their administration. The article examines the fundamental, significance and benefits of individual changes in financial management for the state and for taxpayers. V4 countries are compared with each other in terms of tax and customs administration costs. Using cluster analysis in this paper there are compared costs of tax administration in selected EU countries and identified clusters of countries with similar characteristics and the location of the V4 countries in clusters.
Key words: Finance Administration, Tax Administration Costs, Cluster analysis, Visegrad Four
JEL: H20, H21, H29

1 Úvod

Daňový systém patrí v každej trhovej ekonomike medzi jej základné piliere. Prechodom na trhovú ekonomiku a vznikom samostatného štátu sa na Slovensku a v ostatných štátoch V4 rodil daňový systém akoby nanovo. Vyvíjal sa prostredníctvom reforiem, ktoré prinášali bohaté legislatívne zmeny a ich dopad významne pociťoval štát aj

[1] Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu KEGA 058PU-4/2015.

daňové subjekty. Vstupom do Európskej únie bolo potrebné korigovať daňový systém podľa nových podmienok a požiadaviek. V súčasnosti prebieha na Slovensku rozsiahla reforma daňovej a colnej správy, ktorá si dáva za cieľ zlúčiť tieto dva orgány do jednej inštitúcie.

Cieľom článku je porovnať daňové správy jednotlivých krajín V4 z hľadiska ich priebehu, špecifických charekteristických znakov, nákladovosti a pod. Cieľom zhlukovej analýzy použitej v článku je identifikovať zhluky (skupiny) krajín na základe ich vybraných charakteristík. Vstupnými premnennými sú vybrané údaje o nákladoch v daňovej správe. Cieľom je odhaliť skupiny krajín medzi vybranými krajinami Európskej únie (podľa dostupných údajov), zároveň skúmať polohu krajín V4 medzi nimi.

2 Daňové a colné správy krajín V4

Daňové a colné správy krajín V4 sa vyvíjajú odlišne. Každá krajina má vlastné stanovené ciele, ktoré chce reformami dosiahnuť a v každej sa objavujú špecifické problémy. Konkrétne sa vývoju a stavu daňových a colných správ v Maďarsku, Poľsku, Českej republike a na Slovensku venujeme v tejto kapitole.

2.1 Maďarsko

Najvyšším orgánom finančnej správy v Maďarsku je v súčasnosti Národný úrad správy daní a ciel (ďalej len NAV). Jeho úlohou je spravovať všetky povinné platby, ktoré sa týkajú ústredného subsystému štátneho rozpočtu (centrálny rozpočet, sociálne poistenie, oddelené štátne fondy), ako aj Európskej únie (v prípade ciel), poukázaných štátnych dotácií platených prostredníctvom ústredného subsystému, vrátenia daní. NAV vznikol 1. januára 2011 zlúčením Úradu správy daní a finančnej kontroly (ďalej len APEH) a Úradu colného a finančného dohľadu (ďalej len VPOP). Z pohľadu právneho postavenia je NAV vládnym úradom, ktorý plní funkciu štátnej správy a ozbrojenej bezpečnosti, nad ktorým vykonáva v súčasnosti dohľad minister národného hospodárstva. Z organizačného hľadiska je samostatne hospodáriacim ústredným rozpočtovým orgánom, v centrálnom rozpočte disponuje samostatnou kapitolou.[2]

VPOP vykonával činnosti v dvoch hlavných oblastiach. Na jednej strane vykonával preclievanie tovarov prekračujúcich štátnu hranicu a výber iných verejných bremien vznikajúcich v súvislosti s clami (colný dohľad). Na druhej strane fungoval ako daňový orgán (finančný dohľad) s delegovanou vyšetrovacou právomocou v prípade zdaniteľného tovaru spotrebnou daňou (alkohol, cigarety, minerálne oleje).[3]

Pristúpením Maďarska k Európskej únii, a neskôr vstupom Rumunska do únie, významne klesli úlohy súvisiace s colným dohľadom, pretože Maďarsko je z veľkej časti obklopené členskými štátmi Európskej únie a import bol nahradený nadobúdaním tovaru v rámci spoločenstva. Účinný boj proti podvodom s DPH však oprávňuje, aby sa kontrola DPH dostala pod pôsobnosť integrovanej organizácie. V roku 1988, súbežne s prechodom na trhové hospodárstvo, sa uskutočnila daňová reforma. V tom čase bola zavedená daň z pridanej hodnoty, daň z príjmov fyzických osôb a daň z príjmov právnických osôb. Výrazne vzrástol počet daňových poplatníkov, hlavným spôsobom zdanenia sa stalo samozdanenie, a bývalé štátne podniky sa stali samostatnými podnikmi. Tieto zmeny priniesli nové výzvy pre výber daní. V dôsledku toho vznikol APEH.[4]

V roku 1999 dočasne dostal APEH vyšetrovaciu právomoc, ktorá však trvala len do 31. decembra 2000, kedy totiž bola zrušená. V období rokov 2005-2006 bol naštartovaný integračný proces, ktorého výsledkom bolo zlúčenie tých štátnych úradov, ktoré sa zaoberali

[2] BOZSIK, S. - SUHÁNYIOVÁ, A. - ONDRIJOVÁ, I. (2014): Komparatívcna analýza finančnej správy Maďarska a Slovenska, s. 117 – 127.

[3] PIRISI, K. (2008): Dokument Colného úradu, zamestnávanie a sociálne zabezpečenie colníkov (HU).

[4] HERNER, E. (1987): Adóreform´88. Szervezési és Vezetési Tudományos Társaság.

vyberaním daní. Najprv, v roku 2007 prevzal APEH úlohy Úradov pre vyrubovanie poplatkov. Úlohou týchto úradov bolo vymeranie a vyberanie poplatkov pri nadobudnutí majetku (pri dedení, darovaní a prevode nehnuteľností). Dňa 1. januára 2010 prevzal od miestnych samospráv kompetencie daňovej správy týkajúce sa najdôležitejšej miestnej dane, a to dane z vykonávania živnosti. Dňa 1. januára 2011 vznikol Národný úrad správy daní a ciel (NAV), a to zlúčením Úradu správy daní a finančnej kontroly (APEH) a Úradu colného a finančného dohľadu (VPOP).

2.2 Poľsko

Poľský daňový systém prešiel od roku 1989 významnými zmenami. Aj Poľsko je tranzitívnou ekonomikou, ktorá prešla od systému transferov peňazí zo štátnych podnikov k systému zdaňovania širokej základne súkromných príjmov. Daň z príjmov právnických osôb bola zavedená v roku 1989 a daň z príjmov fyzických osôb v roku 1992. Daň z pridanej hodnoty nahradila daň z obratu v roku 1993 a všeobecná importná prirážka bola zrušená v roku 1997. Príjmy do štátneho rozpočtu boli založené na priamych daniach, nepriamych daniach a daniach na sociálne zabezpečenie. Väčšina priamych a nepriamych daní je vyberaná do štátneho rozpočtu, zatiaľ čo príspevky na sociálne zabezpečenie sú vyberané do mimorozpočtových fondov sociálneho zabezpečenia.

V roku 1999 boli sformulované návrhy na daňovú reformu. Daňová reforma bola súčasťou celkovej hospodárskej stratégie na posilnenie potenciálu dlhodobého rastu ekonomiky. Bola navrhnutá tak, aby znížila daňové zaťaženie a zvýšila motiváciu pre podnikateľskú činnosť. Podobne ako v ostatných krajinách OECD zavádzajúcich daňové reformy bola pozornosť sústredená na znižovanie daňovej sadzby pri rozširujúcom sa daňovom základe. Reformné kroky boli zahájené vypracovaním tzv. „Bielej knihy o daniach“, ktorú vypracovalo ministerstvo financií v roku 1998 a ktorá bola základom pre formuláciu reformy.[5]

Súčasná organizácia daňovej správy sa skladá z niekoľkých jednotiek na ministerstve financií (centrálna úroveň), daňových komôr a daňových úradov. Väčšina kľúčových funkcií správy daní je v kompetencii jedného podtajomníka ministerstva financií. Tento podtajomník zodpovedá za daňové príjmy, colné príjmy a príjmy z hazardu. V daňovej správe pracuje viac než 40 000 zamestnancov, z ktorých je viac než 99 % v operačných kanceláriách. Podtajomník zodpovedá aj za colnú správu. Tá zahŕňa 16 colných komôr, 46 colných úradov, ako aj oddelenie pre clá, colné služby a spotrebné dane.

Problémy, ktoré je v daňovej správe potrebné vyriešiť:

- Prílišná roztrieštenosť daňovej správy – neexistuje zjednotená inštitúcia zodpovedajúca za celú daňovú správu. Rôznorodosť úradov a ich funkcií zbytočne mätie daňových poplatníkov a zvyšuje im administratívne náklady.
- Enormný rozsah pôsobnosti jedného podtajomníka, ktorý má na starosti dane, clá, hazard a ďalšie záležitosti, ktoré sa netýkajú výberu príjmov.
- Absentujú funkcie vedenia – vývoj programov a procesov, implementačné oblasti, monitorovanie výsledkov, prehodnocovanie správnej alokácie zdrojov a pod.
- Neexistuje samostatná IT organizácia venovaná potrebám daňovej správy.
- Pole pôsobnosti je príliš rozsiahle – 400 úradov pod dohľadom 16 komôr pôsobí na úkor efektívnosti.

2.3 Česká republika

Po rozdelení Československa od roku 1993 fungovala v Českej republike oddelená daňová a colná správa, pričom obe správy spadali pod Ministerstvo financií Českej republiky.

[5] LENAIN, P. - BARTOSZUK, L. (2000): The Polish tax reform.

Systém daňovej správy v Českej republike bol trojstupňový, pričom bol tvorený Generálnym finančným riaditeľstvom, finančnými riaditeľstvami a finančnými úradmi. V Českej republike správu daní zabezpečovalo 8 finančných riaditeľstiev a 199 finančných úradov. Do pôsobnosti daňovej (finančnej) správy spadala správa a výber daní a daňová kontrola. V pôsobnosti daňovej správy boli dane z pridanej hodnoty, dane z príjmu, cestné dane, dane z nehnuteľností, dedičské a darovacie dane ako aj spotrebné a ekologické dane.[6]

Vzhľadom k tomu, že náklady daňovej a colnej správy v Českej republike na výber príjmov, ako aj náklady daňových poplatníkov na plnenie daňových povinností sa radili k najvyšším k Európe začala česká vláda hľadať spôsoby na zlepšenie fungovania celého systému. Cieľom malo byť vytvorenie takého systému daní a ciel, aby sa pre daňových poplatníkov stalo dobrovoľné dodržiavanie daňových povinností výhodným a systém by sa tak vyhol problému vyhýbania sa daňovej povinnosti, ktorý je pre systém citeľnou finančnou záťažou. Vláda Českej republiky preto 20. 12. 2006 prijala uznesenie v ktorom nariadila ministerstvu financií, ministerstvu práce a sociálnych vecí a ministerstvu zdravotníctva vytvoriť strategický materiál, ktorý mal obsahovať návrhy konsolidácie, ktorá by mala zjednodušiť a zefektívniť správu daní, ciel, sociálnych a zdravotných príspevkov.[7]

V januári 2013 došlo k reorganizácii daňovej a colnej správy. Novým zákonom č. 456/ 2011 Sb. o finančnej správe došlo k zrušeniu 8 finančných riaditeľstiev a 199 finančných úradov. Novú dvojstupňovú finančnú správu tvoria:

- Generálne finančné riaditeľstvo
- Odvolacie finančné riaditeľstvo
- 14 finančných úradov
- 199 územných pracovísk

Cieľom reformných krokov bolo:

- Zlepšenie vnútornej efektivity – dosiahnutie úspornejšieho a kvalitnejšieho fungovania
- Zlepšenie vonkajšej efektivity – skvalitnenie výkonu daňovej a colnej správy
- Zníženie administratívnej záťaže a zvýšenie užívateľského komfortu fyzických a právnických osôb
- Odstránenie byrokracie a priblíženie sa fungovaniu súkromnej sféry
- Umožnenie zavedenia jednotného inkasného miesta
- Obmedzenie daňových únikov
- Zavedenie transparentného systému daní a posilnenie spolupráce medzi finančnou a colnou správou

Zámerom koncepcie Jedného inkasného miesta (JIM), ktorá vznikla v roku 2010, bolo vytvorenie novej sústavy orgánov štátnej správy, ktorá by integrovala funkcie výberov príjmov verejných rozpočtov, všetkých daní, ciel a sociálneho a zdravotného poistenia na jeden účet. Poplatník by tak mal jedného partnera, voči ktorému by si spĺňal všetky svoje registračné povinnosti, platil všetky odvody a bol by kontrolovaný len z jedného miesta. Malo ísť o celkové zjednodušenie systému a zníženie administratívnej záťaže.[8]

Jedno inkasné miesto malo byť vytvorené na základe zákona č. 458/2011 Sb., avšak zákonom č. 267/2014 Sb. došlo k zrušeniu tejto právnej úpravy. Zo zákona o JIM boli prevzaté len princípy súvisiace so zjednocovaním základu dane a vymeriavacích základov pre verejné poistné.

[6] MRKÝVKA, P. a kol. (2004): Finanční právo a finanční správa.
[7] OECD (2010): Tax administration in OECD and Selected Non-OECD Countries: Comparative Information Series.
[8] MINISTERSTVO FINANCÍ ČESKÉ REPUBLIKY (2010): Jedno inkasní místo pro příjmy veřejných rozpočtů (JIM).

2.4 Slovenská republika

Od vzniku samostatného štátu fungovali daňová a colná správa ako samostané orgány. Ministerstvo financií SR (MF SR) vypracovalo začiatkom roku 2007 strategický dokument „Reforma daňovej a colnej správy a zjednotenie výberu daní, cla a poistných odvodov (rámcová analýza a návrh postupu)“ (ďalej len „Stratégia reformy“). Uvedený dokument definuje ciele a načrtáva základné postupy reformy daňovej a colnej správy a zjednotenia výberu daní, cla a poistných odvodov v dvoch fázach programu. Dokument „Koncepcia“ je návrhom MF SR vypracovaným v nadväznosti na Stratégiu reformy pre dosiahnutie cieľov vyplývajúcich z programového vyhlásenia vlády SR.

Reforma daňovej a colnej správy s následným zjednotením výberu daní, cla a poistných odvodov prebieha prostredníctvom dvojfázového programu UNITAS I. a II. Tento program mal zadefinované nasledujúce strategické ciele:

- Prostredníctvom reformy daňovej a colnej správy vybudovanie efektívnej a zákaznícky orientovanej daňovej a colnej správy schopnej v budúcnosti prevziať na seba úlohy spojené s jednotným výberom daní, cla a poistných odvodov.
- Prostredníctvom zjednotenia výberu daní, cla a poistných odvodov vytvoriť efektívny a účinný systém pokrývajúci všetky daňové a odvodové povinnosti.
- Naplniť ciele stratégie konkurencieschopnosti Slovenska najmä vybudovaním prostredia efektívnej elektronickej verejnej správy vnútorne aj navonok integrovanej a poskytujúcej široký rozsah služieb verejnosti.
- Zjednodušiť a sprehľadniť procesy spojené s daňovými a odvodovými povinnosťami pre daňové subjekty, a tým znížiť bremeno byrokracie a záťaže pre občanov a podnikateľov.[9]

K 1. 1. 2012 sa zlúčilo Daňové a Colné riaditeľstvo, čím došlo k vytvoreniu spoločného riadiaceho orgánu pre obe sekcie a to Finančného riaditeľstva.

V prechodnom období reformy, ktoré malo podľa pôvodného plánu trvať od 1. 1. 2012 do 31. 12. 2012, riadi Finančné riaditeľstvo daňovú a colnú správu. V organizačnej aj územnej štruktúre nastali zmeny v oboch sekciách, daňovej aj colnej. Pracoviská daňového riaditeľstva v sídlach vyšších územných celkov sa zmenili na regionálne daňové úrady. Vznikol nový orgán s názvom Daňový úrad pre vybrané subjekty so sídlom v Bratislave. Pôvodné daňové úrady sa zmenili na pobočky a kontaktné miesta Daňového úradu. Okrem názvu sa však výrazne zmenila aj ich vnútorná organizačná štruktúra, činnosti, ktoré vykonávajú, ako aj ich územné rozmiestnenie. V rámci štruktúry colnej správy vzniklo 8 regionálnych colných úradov v sídlach vyšších územných celkov. Colný kriminálny úrad sa zmenil na Finančný kriminálny úrad a vznikol nový orgán Colný úrad pre výkon služby na hranici colnej únie v Michalovciach.

Podľa pôvodne platnej legislatívy malo k 1. 1. 2013 dôjsť k zlúčeniu daňových a colných úradov a k vzniku ôsmych finančných úradov v sídlach vyšších územných celkov Slovenskej republiky, ktoré by zabezpečovali kompletnú správu daní a cla. Daňový úrad pre vybrané subjekty sa mal zmeniť na Finančný úrad pre vybrané subjekty a Colný úrad pre výkon služby na hranici colnej únie by nahradil Finančný úrad pre východnú hranicu so sídlom v Michalovciach. Z pobočiek a kontaktných miest daňového úradu a z pracovísk a staníc colného úradu ich zlúčením mali vzniknúť pobočky a kontaktné miesta finančného úradu.

Plánované zmeny na rok 2013 uvedené v zákone č. 354/2011 Z. z. sa zrušením tohto zákona neuskutočnili, nedošlo teda k zlúčeniu daňových a colných úradov. V súčasnosti ostávajú pôsobiť daňové a colné orgány osobitne pod vedením Finančného riaditeľstva.

[9] MINISTERSTVO FINANCIÍ SLOVENSKEJ REPUBLIKY (2005): Koncepcia daňovej reformy v rokoch 2004 – 2006.

Znížením počtu úradov by sa mal postupne naplniť cieľ reformy a to zníženie administratívnych nákladov a debyrokratizácia fungovania Finančnej správy.[10]

3 Náklady daňových správ v krajinách V4

Podľa údajov Intra-European Organisation of Tax Administrations (2015) v roku 2012 vynaložila daňová správa Maďarska celkové náklady v objeme 563 mil. EUR, daňová správa Poľska 869 mil. EUR, daňová správa Českej republiky 332 mil. EUR a finančná správa Slovenska 197 mil. EUR. Prepočet nákladov na jedného daňového poplatníka, ako aj ich druhové členenie na náklady na zamestnancov, náklady na informačné technológie (IT) a ostatné náklady, uvádzame v grafe 1.

Graf 1: Porovnanie nákladov daňových správ na jedného daňového poplatníka v štátoch V4 za rok 2012 v EUR

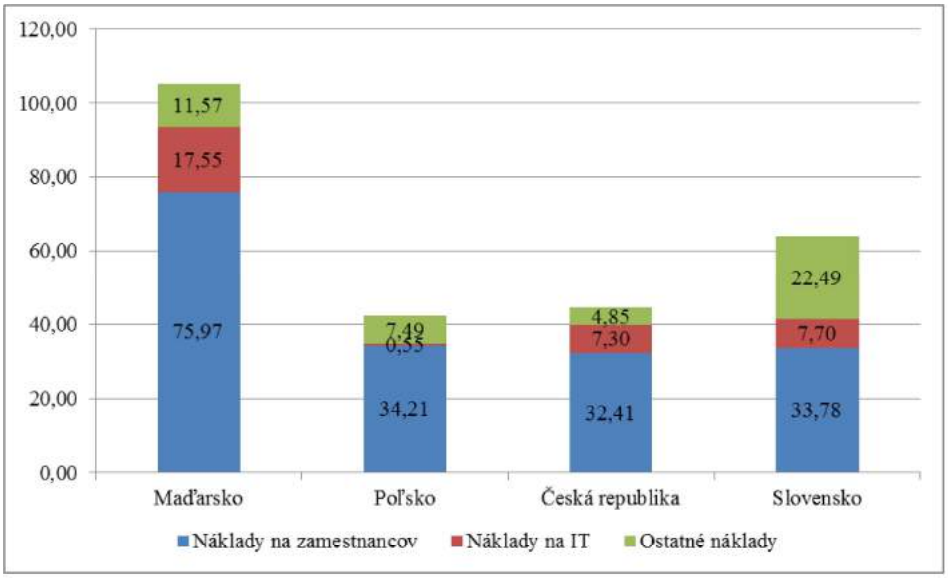

Prameň: spracované podľa Intra-European Organisation of Tax Administrations (2015)

Najvyššie náklady na jedného daňového poplatníka vynaložené daňovou správou malo v roku 2012 Maďarsko a to 105,09 EUR, pričom najvyššiu položku tvorili náklady na zamestnancov s hodnotou 75,97 EUR. V rámci krajín V4 bolo na druhom mieste Slovensko s celkovou výškou nákladov na jedného daňového poplatníka 63,97 EUR, takže o približne 61 % nižšie ako v Maďarsku. Relatívne náklady na zamestnancov boli na Slovensku 33,78 EUR, v Maďarsku boli teda o 125 % vyššie ako na Slovensku. Treťou krajinou v poradí nákladovosti bola Česká republika s hodnotou celkových nákladov 44,56 EUR na jedného daňového poplatníka. Relatívne náklady na zamestnancov boli v Českej republike najnižšie a to 32,41 EUR. Na Slovensku boli tieto náklady oproti Českej republike vyššie o 4 % a v Maďarsku o 134 %. V rámci krajín V4 malo v roku 2012 najnižšie náklady vynaložené daňovou správou prepočítané na jedného daňového poplatníka Poľsko s hodnotou 42,26 EUR. Aj tu tvorili najvyšší podiel náklady na zamestnacov s relatívnou hodnotou 34,21 EUR. čo bolo o 5 % viac ako v Českej republike a o 1,4 % viac ako na Slovensku. V Maďarsku boli relatívne náklady na zamestnacov oproti Poľsku o 122 % vyššie.

V Poľsku a na Slovensku tvorili najnižší podiel v rámci relatívnych celkových nákladov náklady na informačné technológie, pričom v Poľsku bol ich podiel 1,3 % a na Slovensku 12 %. Relatívne ostatné náklady mali podiel na celkových nákladoch na jedného daňového poplatníka v Poľsku 18 % a na Slovensku 35 %. V Maďarsku a Českej republike

[10] SUHÁNYIOVÁ, A. - Ondrijová, I. (2013): Finančná správa z organizačno-územného hľadiska. s. 36-40.

tvorili najnižší podiel v rámci celkových nákladov ostatné náklady, pričom v Maďarsku bol ich podiel 17 % a v Českej republike 11 %. Relatívne náklady na informačné technológie mali na celkových nákladoch podiel v Maďarsku 17 % a v Českej republike 16 %.

3.1 Zhluková analýza

Cieľom zhlukovej analýzy bolo hľadať a skúmať zhluky krajín s podobnými charakteristikami medzi vybranými krajinami Európskej únie (podľa dostupných údajov). Taktiež sledovať v ktorom zhluku sa podľa naformulovaných kritérií objavia krajiny V4 resp. či sa budú nachádzať v jednom zhluku alebo nie. Vstupnými údajmi boli údaje získané z databáz IOTA (Intra-European Organisation of Tax Administrations). Vstupnými údajmi pre zhlukovú analýzu boli 3 premenné, náklady na zamestnancov (ECp), náklady na IT (ITCp) a ostatné náklady (OCp) prepočítané na jedného daňovníka (tabuľka 1). Analýza bola vykonaná pomocou programu R 2.15.2.

Tabuľka 1: Náklady daňových správ na jedného daňového poplatníka za rok 2012 v EUR

	Náklady na zamestnancov	Náklady na IT	Ostaté náklady
Belgicko	131,66	13,28	19,4
Bulharsko	65,5	2,75	10,64
Cyprus	38,09	0,91	7,2
Česká republika	32,41	7,3	4,85
Dánsko	91	26,82	28,61
Estónsko	35,4	1,45	9,01
Fínsko	44,21	13,81	10,99
Francúzsko	95,58	7,2	16,24
Holandsko	133,66	20,79	27,2
Chorvátsko	17,12	0,28	0,01
Írsko	91,76	14,97	17,25
Litva	98,12	12,78	17,94
Lotyšsko	54,44	10,13	14,03
Maďarsko	75,97	17,55	11,57
Malta	19,14	0,07	5,65
Nemecko	209,89	17,35	10,06
Poľsko	34,21	0,55	7,49
Portugalsko	25,96	n.a.	8,92
Rakúsko	56,02	13,66	15,3
Rumunsko	46,31	3,1	6,86
Slovensko	33,78	7,7	22,49
Slovinsko	23,43	4,71	6,73
Španielsko	18,98	1,44	5,95
Švédsko	69,46	n.a.	29,14
Taliansko	35,72	4,09	0,02
Veľká Británia	89,85	24,37	22,49

Prameň: spracované podľa Intra-European Organisation of Tax Administrations (2015)

Cieľom zhlukovej analýzy je nájsť zhluky krajín, ktoré sú charakterizované istým stupňom homogenity. Použitá bola hierarchická metóda zhlukovania - *Wardova metóda*, ktorá pri zhlukovaní využíva euklidovskú vzdialenosť definovanú vzťahom:

$$d_{ij} = \sqrt{\sum_{k=1}^{K} (x_{ik} - x_{jk})^2} \qquad (1)$$

kde x_{ik} je hodnota k-tej premennej pre i-ty objekt a x_{jk} je hodnota k-tej premennej pre j-ty objekt. Výhodou tejto metódy je, že nie je potrebné dopredu poznať počet zhlukov. Výsledkom zhlukovania je stromový graf – dendrogram (graf 2).

Graf 2: Dendrogram podľa Wardovej metódy zhlukovania

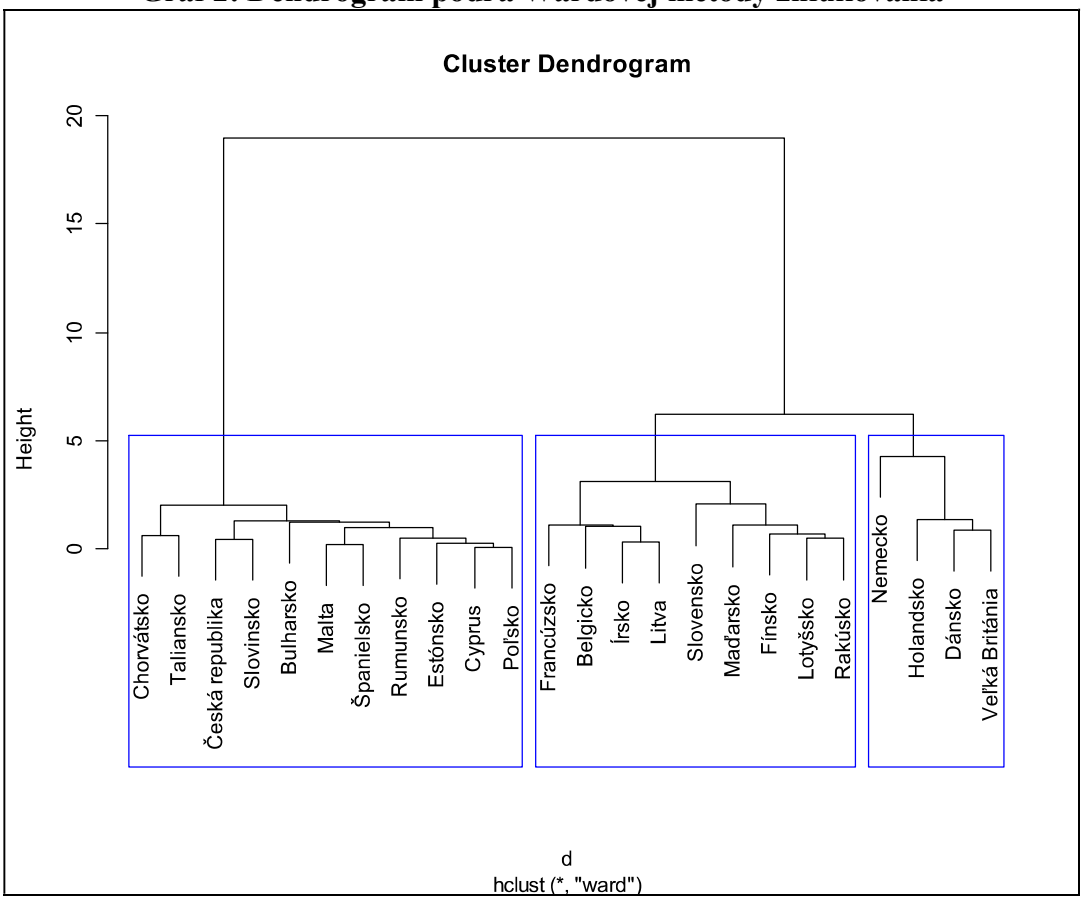

Prameň: výstup z programu R 2.15.2

Vo výslednom dendrograme sme identifikovali 3 skupiny krajín s podobnými charakteristikami. V grafe 2 sú farebne zvýraznené.

Použitá bola aj nehierarchická metóda zhlukovania, *Metóda k-priemerov* (K-means). Kľúčovým problémom všetkých nehierarchických metód je voľba zhlukov pred začatím zhlukovania. Pri zadávaní príkazov do zhlukovania metódou k-priemerov sme preto použili počet zhlukov, ktoré naznačila predošlá hierarchická metóda. Výsledkom tejto metódy je dvojrozmerný graf (scatterplot), ktorý uvažuje už len s dvomi komponentmi (graf 3). Tie však vysvetľujú takmer 94 % variability modelu.

Graf 3: Scatterplot podľa Metódy k-priemerov

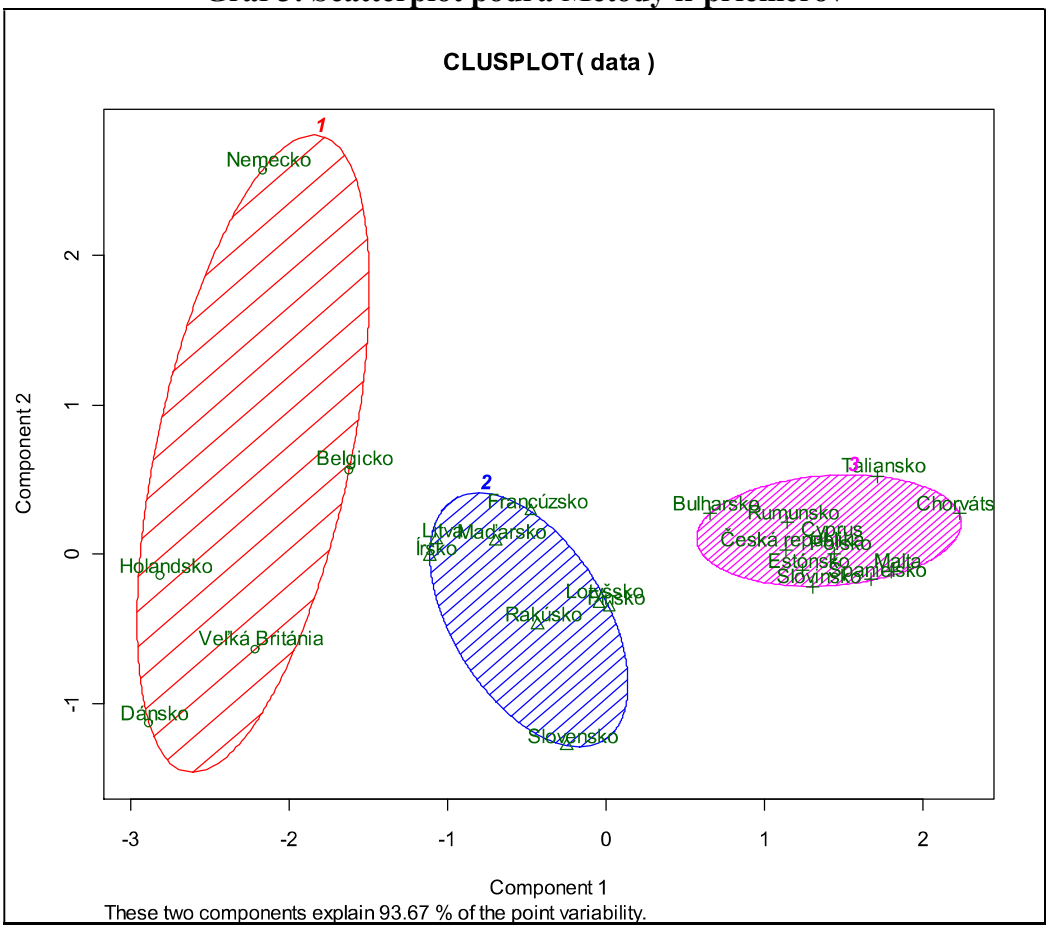

Prameň: výstup z programu R 2.15.2

5 Záver

Maďarsko je jedným z príkladov fungujúceho zlúčenia daňovej a colnej správy. Zjednotená inštitúcia NAV zabezpečuje optimálny výber daní a podmienky pre zvyšovanie efektivity.Poľská daňová a colná správa pôsobia oddelene, avšak pod jedným vedením. Štruktúra úradov je príliš zložitá, čo má za následok nízku efektivitu výkonu týchto inštitúcií. Z analýz medzinárodných organizácií vyplýva, že pre optimálny výber daní a spokojnosť daňových poplatníkov je nevyhnutná reforma daňovej a colnej správy. Finančná správa Českej republiky sa nepripojila k trendu zlučovania daňovej a colnej správy. Idea vzniku Jedného inkasného miesta stroskotala a zatiaľ neexistujú nové predpoklady na vytvorenie jednotnej inštitúcie spravujúcej dane aj clo. K zlúčeniu daňovej a colnej správy na Slovensku na úrovni úradov malo pôvodne dôjsť k 1. 1. 2013. Pri napĺňaní reformných krokov dochádzalo k rôznym prekážkam, na úrovni politickej aj na úrovni procesnej. Za závažný problém je považované zavádzanie nového informačného systému daňovej správy, ktorý kvôli viacerým zlyhaniam znemožňuje efektívny pracovný výkon na daňových úradoch. Pokračovanie v zlučovaní podľa programu UNITAS I. je zatiaľ nejasné. Zjednocovanie výberu daní, cla a odvodov podľa programu UNITAS II. bude závisieť od uskutočnenia jeho prvej fázy.

Na základe výsledkov komparácie možno povedať, že v roku 2012 vynaložila maďarská daňová správa najvyššie náklady na jedného daňového poplatníka, z ktorých boli náklady na zamestnancov viac než dvojnásobne vyššie ako v ostatných krajinách V4.

Relatívne najnižšie náklady vynaložila poľská daňová správa a s výrazne nižším podielom nákladov na informačné technológie v porovnaní s ostatnými krajinami.

Zhluková analýza v podstate potvrdila intuitívne rozdelenie krajín do zhlukov, ktoré sme predpokladali počas predošlých analýz. Podľa hierarchickej metódy zhlukovania najväčší zhluk krajín s najmenšou variabilitou predstavuje zhluk, ktorý zoskupil spolu 11 krajín. Z krajín V4 sú súčasťou zhluku Česká republika a Poľsko. Ďalší zhluk tvorí spolu 9 krajín, medzi nimi aj Slovensko a Maďarsko a posledný zhluk zoskupil 4 krajiny s osobitným postavením Nemecka. Podobné výsledky prezentuje aj nehierarchická metóda zhlukovania, ktorá oproti Wardovej metóde pridala do zhluku číslo 1 Belgicko. Aj metóda k-priemerov polohou Nemecka v grafe naznačuje jeho osobitné postavenie medzi krajinami.

Zoznam použitej literatúry

BOZSIK, S. – SUHÁNYIOVÁ, A. – ONDRIJOVÁ, I. (2014): Komparatívcna analýza finančnej správy Maďarska a Slovenska. In: *Medzinárodný vedecký časopis Mladá veda /Young Science*. 2014, roč. 2, č. 2, s. 117-127.

HERNER, E. (1987): *Adóreform´88. Szervezési és Vezetési Tudományos Társaság*. Budapest, 1987. ISBN 9638423390.

LENAIN, P. – BARTOSZUK, L. (2000): The Polish tax reform. [online]. In: *Economics department working papers*. [online]. [Citované 14. 6. 2015]. Dostupné na internete: http://www.oecd.org/poland/1884560.pdf.

MINISTERSTVO FINANCÍ ČESKÉ REPUBLIKY (2010): *Jedno inkasní místo pro příjmy veřejných rozpočtů (JIM)*. [online]. [Citované 10. 6. 2015]. Dostupné na internete: http://www.mfcr.cz/cs/verejny-sektor/regulace/jedno-inkasni-misto/zakladni-informace.

MINISTERSTVO FINANCIÍ SLOVENSKEJ REPUBLIKY (2005): *Koncepcia daňovej reformy v rokoch 2004 – 2006*. [online]. [Citované 12. 6. 2015]. Dostupné na internete: http://www.mfsr.sk/Default.aspx?CatID=3995.

MRKÝVKA, P. a kol. (2004): *Finanční právo a finanční správa*. Brno: Masarykova univerzita, 2004. ISBN 80-210-3578-1.

OECD (2010): *Tax administration in OECD and Selected Non-OECD Countries: Comparative Information Series.* [online]. [Citované 11. 12. 2014]. Dostupné na internete: http://www.oecd.org/dataoecd/2/37/47228941.pdf.

PIRISI, K. (2008): *Dokument Colného úradu, zamestnávanie a sociálne zabezpečenie colníkov* (HU).

SUHÁNYIOVÁ, A. - ONDRIJOVÁ, I. (2013): Finančná správa z organizačno-územného hľadiska. In: *Verejná správa*. 2013, roč. 7, č. 7 – 8, s. 36-40.

INTRA EUROPEAN ORGANISATION OF TAX ADMINISTRATIONS (2015): *Welcome to IOTA.*[online]. [Citované 14. 6. 2015]. Dostupné na internete: http://www.iota-tax.org/iota-members/hungary.html.

AKTIVITY ČÍNY V JUHOVÝCHODNEJ ÁZII

Juraj Ondriaš

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: juraj.ondrias@euba.sk

Cieľom článku je stručne zhodnotiť vývoj politických vzťahov ČLR s regiónom juhovýchodnej Ázie. Dôraz bude vzťahy Číny a ASEAN, avšak článok si bude všímať skôr politickú než ekonomickú dimenziu. Po stručnom opísaní vzťahov od Druhej svetovej vojny sa článok zameria na rozvoj vzťahov v novom miléniu, hlavne na tvorbu ACFTA a na mäkkú moc Číny. Rozobraté budú aj hlavné problémy vzájomných vzťahov a obrat k Ázii zo strany USA. Metódami práce boli štúdium a analýza internetových vedeckých a spravodajských zdrojov. Práca zhodnocuje, že je v záujme Číny urovnať územné spory so štátmi ASEAN.
Kľúčové slová: Čína, juhovýchodná Ázia, ASEAN, regionálna spolupráca

The goal of this work is to briefly evaluate the progress of political relations between the PRC and Southeast Asia. Emphasis will be on China-ASEAN relations, though the article will stress the political rather than economic dimension. After a brief description of relations since World War Two, the article will focus on the development of relations in the new millennium, mainly on the creation on ACFTA and Chinese soft power. The main problems of mutual relations and the US pivot to Asia will also be discussed. The methods used in this work were the study and analysis of online scientific and news sources. The article claims that it is in China's interest to resolve territorial disputes with ASEAN countries.
Key words: China, Southeast Asia, ASEAN, Regional Cooperation
JEL: F50, F53

1 Úvod

Článok sa venuje vzťahom Čínskej ľudovej republiky (ČĽR, ďalej len Čína) s regiónom juhovýchodnej Ázie (ďalej len JVA). Štáty regiónu sú pre účely tohto článku totožné s členmi ASEAN; do definície JVA nebude zahrnutý Taiwan, ktorý podľa autora patrí skôr do východnej Ázie. Vzťah Číny a ASEAN bude teda ťažiskom článku. Nebude to ale výhradné zameranie článku, keďže pozornosť bude venovaná aj menším skupinám štátov v rámci regiónu či ojedinele aj bilaterálnym vzťahom. Článok sa v prvom rade sústredí na multilaterálne trendy vo vzájomných vzťahoch. Tematicky sa článok sa sústredí na politické vzťahy a politické súvislosti hospodárskych vzťahov, nie na hospodársky výkon a výsledky. Preto jeho súčasťou nebude sledovanie hospodárskych či iných štatistík obchodných a investičných vzťahov. Zároveň bude venovaná len okrajová pozornosť územným sporom Číny a štátov regiónu v Juhočínskom mori, keďže je to široká téma na samostatné spracovanie. Mená čínskych štátnikov budú ponechané v prepise Pinyin, ktorý je preferovaným prepisom čínštiny do latinky podľa ČĽR.

Najprv článok stručne opíše vzťah Číny a JVA od konca Druhej svetovej vojny. Dôraz článku ale bude na minulú dekádu, kedy sa vzťahy vyvíjali najprudšie. Pozornosť bude

venovaná vytváraniu ACFTA, uplatňovaniu mäkkej moci zo strany Číny a vybraným ekonomickým projektom. Nakoniec bude opísaná reakcia USA na rastúcu moc Číny v regióne a budú rozobrané niektoré prekážky hlbšiemu rozvoju vzťahov Číny a JVA.

Hlavné metódy práce boli štúdium a analýza zdrojov a ich syntéza. Informácie boli získane najmä štúdiom z internetových vedeckých časopisov dostupných na internete. Novšie informácie boli získané z internetových spravodajských médií.

2 Stručná história regionálnych vzťahov od Druhej svetovej vojny

Počas studenej vojny boli vzťahy diktované bipolárnym usporiadaním sveta. Čína udržovala pozitívne vzťahy akurát s komunistickými štátmi bývalej Indočíny. Ostatné štáty JVA boli od r. 1967 združené v antikomunistickom ekonomickom zoskupení ASEAN (Association of South-East Asian Nations, Združenie národov juhovýchodnej Ázie). Už v 70.rokoch ale došlo k rozvoľneniu ideologických blokov, ktorého popudom bola sovietsko-čínska roztržka v 60. rokoch a normalizácia vzťahov Číny a USA medzi rokmi 1972 – 1979. Už v roku 1976 podpísala Čína so štátmi ASEAN zmluvu o neútočení a mierovom riešení sporov. Normalizácia vzťahov ale neviedla okamžite k rozvoju regionálnej spolupráce. Štáty JVA sa stále obávali moci a komunistického Číny. Čína zase ako silný štát preferovala bilaterálne riešenie problémov, kde mohla využiť svoju prevahu. Mala obavy, že multilaterálne fóra by mohli viesť k nepriaznivým výsledkom pre Čínu a ohroziť jej národnú bezpečnosť a územné nároky. Avšak uvedomovala si nutnosť zmierniť obavy okolitých štátov. Preto sa od konca 80. rokov riadi konceptom Good Neighbor Policy.[1] Ten sa skladá zo štyroch bodov: mierové riešenie územných sporov (čo sa Číne zatiaľ veľmi nedarí), zriadenie bilaterálneho dialógu založeného na spolupráci na predchádzanie a riešenie konfliktov, podpora multilateralizmu a prehlbovanie hospodárskej spolupráce. V praxi sa to prejavuje úsilím získať nové trhy za pomoci lokálneho kapitálu, know-how a technológii, snahou získať prístup k indickému oceánu spoluprácou s Thajskom a Mjanmarskom, či ambíciou vyplniť priestor po ZSSR v snahe zaistiť stabilitu regiónu pre svoj obchod.

V 90. rokoch začali vzťahy posilňovať. V roku 1991 bol na zasadnutí ministrov zahraničia krajín ASEAN prizvaný aj čínsky minister zahraničných vecí Qian Qichen, ktorý tlmočil čínsku ochotu k hlbším vzťahom. Nasledujúci rok sa Čína stala poradným partnerom ASEAN. V roku 1994 dosiahla Čína normalizované obchodné vzťahy s ASEAN a bola prizvaná do novovzniknutého Regionálneho fóra ASEAN (ASEAN Regional Forum, ARF). To malo zabrániť eskalácii územných sporov a socializovať Čínu voči ASEAN. Pozitívna skúsenosť z členstva v ARF, ktorý je založený na konsenze a postupnom pokroku zvýšil záujem Číny o hlbšiu spoluprácu a znížil jej obavy. Najväčší medzník ale dosiahla Čína v r. 1996, keď sa stala dialógovým partnerom ASEAN. V tom istom roku boli položené základy platformy ASEAN plus tri (ASEAN Plus Three, APT), čiže fóra štátov ASEAN, Číny, Japonska a Južnej Kórey, ktorého výročné summity sa začali konať od roku 1997.

3 Zlatý vek vzťahov do roku 2010

Prelom prišiel počas ázijskej finančnej krízy v roku 1997. Meny mnohých krajín regiónu stratili na hodnote, a boli obavy, že Čínu to postihne takisto, čím ešte hlbšie stiahne okolité meny. Čína však týmto tlakom odolala. Vtedajší premiér ČĽR Zhu Rongji odmietol depreciáciu či devalváciu alebo zmenu výmenných kurzov čínskej meny.[2] Toto rozhodnutie zmenšilo tlak na depreciáciu či devalváciu mien ostatných krajín regiónu. Spolu s finančnou pomocou, ktorú im Čína poskytla, to zmiernilo následky krízy a umožnilo to Číne nárokovať si úlohu stabilizátora v oblasti a jeho finančnom systéme. Už v decembri 1997 sa odohralo

[1] LIU, T. T. – TSAI T.-C. (2014): Swords into ploughshares?, s. 33-34.
[2] TAI, W.-P. – SOONG, J.-J. (2014): Trade Relations Between China and Southeast Asia, s. 26.

prvé neformálne stretnutie vedúcich predstaviteľov štátov ASEAN a prezidenta ČĽR Jiang Zemina.

Na prelome tisícročí došlo k teda k zlepšeniu vzájomných vzťahov z oboch strán. Štáty JVA uznali význam Číny ako užitočného a dôležitého stabilizátora a hospodárskeho partnera a ocenili socializáciu Číny v regionálnych fórach. Čína zase prekonala svoju dovtedajšiu skepsu voči multilateralizmu (hoci stále preferovala bilaterálnu diplomaciu) a začala ho považovať za užitočný nástroj presadzovania svojej zahraničnopolitickej agendy a presviedčania o svojich dobrých úmysloch. Hlavným pilierom vzájomných hospodárskych vzťahov v tomto období bolo vytvorenie zóny voľného obchodu nazvanú ACFTA (ASEAN–China Free Trade Area – v čínskych zdrojoch zvyčajne nazvanú CAFTA). Prvý oficiálny návrh na jej vytvorenie vyslovil na 4. summite APT v roku 2000 premiér ČĽR Zhu Rongji. Nasledujúci rok, 4. novembra 2001 došlo v kambodžskom Phnom Penhe k dohode medzi ČĽR a štátmi ASEAN o vytvorení zóny voľného obchodu do desiatich rokov. ACFTA vstúpila do platnosti 1. 1. 2010, zároveň so zmluvami o zónach voľného obchodu ASEAN s Indiou a Južnou Kóreou. Stala sa najväčšou zónou voľného obchodu na počet obyvateľov a treťou najväčšou podľa nominálneho HDP, po EÚ a NAFTA. Jej účinok sa najviac prejavil na obchode s väčšími ekonomikami (napr. Malajzia, Singapur či Thajsko), ktoré mali väčší potenciál zvýšiť dovoz.

Ďalšia oblasť čínskej spolupráce s juhovýchodnou Áziou sa sústredila na pohraničnú spoluprácu. Krajiny, ktoré hraničia s Čínou, patria k chudobnejším a izolovanejším (Mjanmarsko, Laos, do menšej miery Vietnam) v rámci regiónu, a neboli schopné natoľko využiť možností poskytnuté rastom Číny. Aj na čínskej strane hranice ide o zaostalejšie regióny. S cieľom rozvinúť tieto regióny sa Čína pripojila ku Greater Mekong Subregional Cooperation Program (GMS). V rámci neho sa Čína podieľa na výstavbe železnice spájajúcej viacero krajín a v júli 2002 sa na prvom summite podpísala Dohodu o komerčnej navigácii rieky Lancang/Mekong (Agreement on Commercial Navigation of the Lancang-Mekong River). Tieto iniciatívy majú znížiť náklady a čas na prepravu tovaru, zvýšiť jeho objem a uľahčiť vzájomné investície.[3]

Spolu s rozvojom hospodárskych vzťahov Čína rozvíja aj tzv. „mäkkú moc“ (soft power), čiže schopnosť presvedčiť partnerov o príťažlivosti spolupráce. Zároveň tým chce znížiť stále pretrvávajúce obavy štátov JVA. V súlade s tým vypracovala niekoľko teoretických konceptov, ktoré majú vyjadrovať mierové úmysly Číny. Okrem zmienenej Good Neighbor Policy napríklad začala v roku 2003 raziť heslo o svojom „mierovom vzostupe“ (Peaceful Rise), ktoré sa ale stretlo s negatívnou odozvou, keďže evokoval vzostup na úkor statu quo a relatívny pokles významu partnerov. Preto v roku 2005 vtedajší prezident ČĽR Hu Jintao na Ázijsko-africkom summite v Jakarte predstavil nový koncept „harmonického sveta“ (Harmonious World). V ňom sa zdôrazňuje multilateralizmus, kolektívna bezpečnosť, vzájomná výhodnosť a rešpekt k diverzite (napr. v spoločenskom zriadení štátov).[4]

V praxi sa čínske presadzovanie soft power prejavovalo podporou šírenia čínskej kultúry, hlavne jazyka. Za tým účelom začala Čína zriaďovať v regióne pobočky Konfuciovho inštitútu, založenom v roku 2004, ktoré mali šíriť pozitívny imidž Číny, sprostredkovať čínsku kultúru a výučbu čínskeho jazyka. Čína takisto začala ponúkať štipendiá študentom na vyššie štúdiá v Číne, hlavne v technickej vedách. Reagovala tak na dopyt, ktorý v krajinách oblasti rástol spolu s prehlbovaním vzájomných vzťahov.

Kritici rastu čínskej moci tvrdia, že Čína buduje tzv. „šnúru perál“ (String of Pearls), ktorá sa tiahne od brehov Číny cez Juhočínske more na Stredný východ. Tá má zabezpečiť geopolitickú prítomnosť Číny v kľúčových strategických bodoch na hlavných námorných

[3] Ibidem, s. 31.
[4] LIU, T. T. – TSAI T.-C. (2014): Swords into ploughshares?, s. 31-34.

trasách medzi Čínou a štátmi Stredného východu, odkiaľ Čína kupuje väčšinou svojej ropy. Medzi tieto perly patria sporné Paracelské a Spratlyho ostrovy, kambodžské prístavy Sihanoukville a Ream, mjanmarské Kokosové ostrovy v Indickom oceáne či mjanmarský prístav KyauKpyu. Všetky tieto projekty majú nielen obchodný, ale potenciálne aj vojensko-strategický význam. Čína ale dôrazne odmieta existenciu stratégie budovania šnúry perál a popiera, že by sa snažila šíriť svoju moc v regióne, pričom tvrdí, že zmienené „perly" sú výhradne ekonomické projekty.

4 Vývoj v regióne od roku 2011

Toto posilňovanie Číny v regióne na úkor západného systému, ktorý reprezentujú USA viedlo k zmene regionálnej dynamiky na prelome dekád. V rokoch 2011 – 2012 oznámila vláda prezidenta USA Baracka Obamu pivot či obrat k Ázii (pivot to Asia). Odôvodňovala to rastúcou dôležitosťou Ázie a Pacifiku na svetový ekonomiku (vďaka novo industrializovaným krajinám regiónu) a bezpečnosť (keďže, slovami Obamu, polovica jadrových mocností sa nachádza práve v ázisko-tichomorskej oblasti).[5] Najvýraznejšou iniciatívou bol projekt Transpacifického partnerstva (Transpacific Partnership, TPP), dohody o voľnom obchode ktorá má výrazne znížiť alebo zrušiť tarify na väčšinu agrárnych aj priemyselných výrobkov. TPP má korene v dohode medzi Singapurom, Novým Zélandom, Čile a Brunejom z roku 2005. Vyjednávanie o súčasnej podobe TTP sa začalo vo februári 2008 a trvalo sedem a pol roka. Dohoda bola nakoniec podpísaná 5. 10. 2015 medzi 12 tichomorskými štátmi. Zo štátov regiónu sa k partnerstvu pridali Vietnam, Singapur, Malajzia, Brunej a záujem prejavili aj Indonézia, Thajsko a Filipíny. TPP teda rozdelila štáty regiónu (a ASEAN) na dve časti. TTP je vnímané ako protiváha vplyvu Číny, ktorá nie je súčasťou partnerstva. Prezident Obama vyhlásil, že USA nemôže nechať Čínu rozhodovať o pravidlách svetového hospodárstva v situácii keď USA sú závislé na vývoze. Obama tiež dúfa, že rastúca sila TPP donúti Čínu akceptovať pravidlá, ktoré sú v ňom vyjadrené.[6]

No TPP nie je jediný prvok obratu USA k Ázii. Dôležité je aj posilnenie vojenskej prítomnosti USA v regióne. Už v roku 2011 Obama oznámil, že znižovanie rozpočtu ozbrojených síl sa nebude týkať ázijsko-tichomorskej oblasti. V júli toho istého roku sa konalo vojenské cvičenie USA a Vietnamu ako odpoveď na nové Čínske aktivity pri sporných Paracelských ostrovoch. Bolo to len druhé spoločné cvičenie oboch štátov – k historicky prvému cvičeniu oboch bývalých nepriateľov došlo o rok skôr, v auguste 2010.[7] Zároveň došlo k posilneniu tradičných vojenských aliancií s Filipínami, Thajskom či Singapurom. Tieto aktivity však viedli len k zvýšeniu pocitu ohrozenia v Číne a neviedlo k väčšej ústretovosti v riešení územných sporov s krajinami regiónu. Naopak po nástupe novej, piatej generácie vodcovstva na čele s prezidentom Xi Jinpingom došlo k pritvrdeniu čínskych aktivít na podporu svojich územných nárokov v oblasti.

Ďalším pilierom obratu je diplomatická ofenzíva USA, ktorej najväčší úspech je zlepšenie vzťahov s Mjanmarskom, ktoré bolo dovtedy pod silným vplyvom Číny. No demokratizácia krajiny, spolu s návštevami ministerky zahraničia USA Hillary Clintonovej v decembri 2011 a prezidenta Obamu v decembri 2012 uvoľnili tento dosiaľ stabilný kamienok v mozaike čínskych spojencov. Ozývajú sa názory, že cieľom USA je zadržovať Číny, tak ako to robili so ZSSR počas studenej vojny. USA ale popierajú, že by toto bol ich cieľ.[8]

Posilnenie prítomnosti USA však neznamenalo koniec rozvoja vzťahov Číny a regiónu. Naopak, v posledných rokoch došlo k predstaveniu niekoľkých ambicióznych

[5] BBC (2011): Barack Obama says Asia-Pacific is 'top US priority'.
[6] BBC (2015): Trans-Pacific free trade deal agreed creating vast partnership.
[7] CHEN, I. T. – YANG, A. H. (2013): A harmonized Southeast Asia?, s. 279.
[8] ZHU, F. (2013): Chinese Perspectives on the U.S. Role in Southeast Asia, s. 53-54.

projektov. V októbri 2013 prezident ČĽR Xi Jinping predstavil pri príhovore v Indonézskom parlamente v rámci svojho prvého turné po JVA po nástupe do úradu novú iniciatívu Námornej hodvábnej cesty (Maritime Silk Road), ktorá má posilniť obchod v južnej a JVA, takisto cez investície do prístavov a rozvoja dopravnej infraštruktúry.[9] Kritici však tvrdia, že ide o napĺňanie projektu šnúry perál pod iným menom. Zároveň sa Čína pustila do financovania výstavby infraštruktúrnych koridorov v Mjanmarsku a pozdĺž rieky Mekong. Tento druhý zmienený projekt sa označuje ako hospodársky koridor Čína–Singapur (China–Singapore Economic Corridor) a má prepojiť Čínu, Laos, Thajsko, Malajziu a Singapur diaľnicami, železnicami a produktovodmi.[10] To má vyriešiť problém slabej infraštruktúry v oblasti, čo utlmuje obchod. Aj vzťahy s ASEAN sa rozvíjali. V roku 2009 sa Čína stala hlavným obchodným partnerom ASEAN, kým ASEAN sa v r. 2011 stal tretím najväčším obchodným partnerom Číny. A len 22. 11. 2015 bol podpísaný dodatok k ACFTA, ktorý rozširuje a prehlbuje túto dohodu.[11] Ambíciou oboch strán je dosiahnuť obchodnú výmenu v hodnote 500 mld. USD v roku 2015 a 1 bilión USD do roku 2020, kedy by aj hodnota vzájomných investícií mala dosiahnuť úroveň 150 mld.USD.[12]

5 Hrozby a prekážky hlbšej spolupráci

Čína však musí stále prekonávať nedôveru voči nej, ktorá má mnoho podôb. Podľa niektorých predstavuje výrazný hospodársky vzostup Číny riziko, že príliš úzke vzťahy s ňou poškodia jej partnerov. Konkrétne panujú obavy, že otvorenie sa čínskemu dovozu zničí domácich výrobcov kvôli nižším (niekedy až dumpingovým) cenám čínskych výrobkov. Zároveň panujú obavy, že sa zvýši deficit v obchode s Čínou a zvýši sa závislosť na čínskej ekonomike. Navyše Čína odsáva veľké množstvo globálnych investícií na úkor JVA.

Za ďalšiu hrozbu sú považovaní čínski migranti. Mnohé krajiny regiónu majú čínske menšiny od 17. – 18. storočia. No v posledných rokoch pribúda novousadlíkov – len od druhej polovice 90. rokov do druhej polovice 2000. roku sa ich v oblasti usadilo 2,5 milióna. Dôvodom toho sú práve lepšie vzťahy medzi Čínou a JVA, uvoľnenie čínskych obmedzení na emigráciu a nedostatok pracovných príležitostí v Číne. Práve táto komunita, prezývaná aj „bambusová sieť či sústava“ (Bamboo Network) veľmi uľahčuje prehlbovanie hospodárskej spolupráce medzi oboma stranami. Domáci ich ale obviňujú, že im berú prácu alebo že sú „piatou kolónou“ Číny, ktorá prostredníctvom nich ovplyvňuje politiku v daných štátoch.[13]

Práve vnímanie Číny ako bezpečnostnej hrozby je ale najväčšou prekážkou v rozvoji bezproblémových vzťahov Číny a JVA. Najväčšími skeptikmi silnejších vzťahoch s Čínou sú štáty, ktoré majú s Čínou územné či námorné spory v Juhočínskom mori. Jedná sa najmä o Vietnam Filipíny a Malajziu, do menšej miery aj o Indonéziu a Brunej. Všetky štáty majú s Čínou spor o Spratlyho ostrovy, Vietnam sa s Čínou sporí aj o Paracelské ostrovy, a Filipíny ešte aj o plytčiny Scarborough a Macclesfield. Dôvodom sporov sú údajné ložiská ropy a zemného plynu, ktoré sa v sporných oblastiach majú nachádzať, čo však nie je potvrdené. Ďalej ide o lukratívne loviská rýb a dôležité námorné trasy. Samozrejme, všetky štáty regiónu majú tieto a iné územné spory aj medzi sebou navzájom, ale Čína je v oblasti najasertívnejšia. Táto dynamika diktuje postoj k Číne v celom regióne: najväčšie obavy majú Vietnam a Filipíny, zatiaľ čo najotvorenejšie voči Číne sú štáty, ktoré územné spory nemajú (Thajsko, Mjanmarsko, Laos, Kambodža), a ostatné štáty sa v postojoch k Číne pohybujú medzi nimi.

[9] WU, J. – ZHANG, Y. (2013): Xi in call for building of new 'maritime silk road'.
[10] Shanghai Daily (2014): New momentum over China-Singapore economic corridor.
[11] (2015): Gao Hucheng Is Interviewed by the Xinhua News Agency on the Successful Signing of the China-ASEAN FTA.
[12] (2014): ASEAN-China trade expected to reach 500 bln USD by 2015.
[13] TAI, W.-P. – SOONG, J.-J. (2014): Trade Relations Between China and Southeast Asia, s. 33.

Samozrejme, situácia je komplikovaná ekonomickými očakávaniami.[14] Svoju rolu takisto hrá aj vnútropolitický boj – na Filipínach bola vláda G. Arroyovej naklonená Číne nahradená vláda B. Aquina, ktorá bola oveľa konfrontačnejšia. Nešlo však ani tak o ideologický rozpor ako o potrebu sa vymedziť voči minulej vláde.[15] Od nástupu nového vedenia v Číne sa ale problémy ešte vyostrili v celej oblasti. Nové čínske vedenie sa teda zdá byť asertívnejšie než bývalé, čo spolu s výraznejším angažovaním USA v oblasti iba odďaľuje možnosť riešenia týchto územných sporov.

6 Záver

Vzťahy ČĽR a JVA majú veľký potenciál, čoho dôkazom je ich prudký rozvoj od 90. R. a úspešná implementácia ACFTA. Čína a JVA sú susedmi so spoločnými záujmami na rozvoji bezpečnosti a prosperity v regióne. Úzka spolupráca je výhodná pre obe strany. Pre Čínu predstavuje JVA čím ďalej dôležitejší exportný a investičný trh aj významný zdroj surovín. Zároveň má veľký záujem na stabilite a bezpečnosti v oblasti, keďže tade prechádza veľké množstvo jej obchodu so svetom. To sa jej však nedarí kvôli pretrvávajúcim teritoriálnym sporom v Juhočínskom mori. Čína sa taktiež stala najväčším darcom rozvojovej pomoci v JVA, a to nielen pre najchudobnejšie či strategicky významné štáty ako Mjanmarsko, Laos a Kambodža, ale aj pre vyspelejšie štáty ako Thajsko, Indonézia či Filipíny. Pre štáty JVA je Čína takisto významným exportným trhom, ako aj zdrojom investícií a čím ďalej viac aj turistov, keďže význam cestovného ruchu v oblasti rastie. Úžitok Číny ako stabilizátora v prípade ekonomických problémov regiónu sa už osvedčil. Pre mnohých politikov je taktiež užitočné mať v regióne dve veľmoci, ktoré budú súperiť o vplyv a navzájom si budú brániť v získaní hegemónie v oblasti.

Otázkou ostáva, čo nastane, ak čínska ekonomika bude výrazne spomaľovať. Ako sa v poslednom čase hovorí, „keď si Čína kýchne, celý región (či svet) dostane nádchu“, a hrozí, že tak, ako Čína pomohla vytiahnuť región z ázijskej finančnej krízy v roku 1997, teraz by ho mohla pre zmenu so sebou stiahnuť do novej krízy. Je tu aj obava, či by prípadná hospodársky oslabujúca Čína nezačala byť agresívnejšia v uplatňovaní teritoriálnych nárokov v Juhočínskom mori, aby si vládnuci režim udržal legitimitu doma.

Práve územné spory najviac podlamujú sľubné vzájomné vzťahy. Čína, pre ktorú je stabilné regionálne zázemie kľúčové, tu stojí pred voľbou. Ak bude silovo uplatňovať teritoriálne nároky v Juhočínskom mori, síce možno získa sporné územia, ale destabilizuje pritom celý región, čo sa prejaví v menšej bezpečnosti námorných trás, zhoršenými vzťahmi s regionálnymi štátmi a väčšej prítomnosti USA v oblasti. Ústupky v Juhočínskom mori by naopak mohli pomôcť Číne hrať väčšiu úlohu na svetovej hospodárskej ale aj politickej scéne, aj s podporou štátov JVA.

Zoznam použitej literatúry

(2011): Barack Obama says Asia-Pacific is 'top US priority' [online]. In: *BBC,* 17. 11. 2011. [Citované 1. 12. 2015.] Dostupné na internete:
http://www.bbc.com/news/world-asia-15715446.

(2014): New momentum over China-Singapore economic corridor [online]. In: *Shanghai Daily*, 17. 9. 2014. [Citované 1. 12. 2015.] Dostupné na internete:
http://www.shanghaidaily.com/article/article_xinhua.aspx?id=241473.

[14] CHEN, I. T. – YANG, A. H. (2013): A harmonized Southeast Asia? s. 273-275.
[15] WEN, Z. (2015): Personalized Foreign Policy Decision-making and Economic Dependence, s. 249-251

(2014): ASEAN-China trade expected to reach 500 bln USD by 2015 [online]. In: *Xinhua News Agency*, 14. 11. 2014. [Citované 1. 12. 2015.] Dostupné na internete: http://news.xinhuanet.com/english/china/2014-11/14/c_133788265.htm.

(2015): Trans-Pacific free trade deal agreed creating vast partnership [online]. In: *BBC,* 6. 10. 2015. [Citované 1. 12. 2015.] Dostupné na internete: http://www.bbc.com/news/business-34444799.

(2015): Gao Hucheng Is Interviewed by the Xinhua News Agency on the Successful Signing of the China-ASEAN FTA Upgrading Protocol [online]. In: *Ministry of Commerce*, 2. 12. 2015. [Citované 27. 12. 2015.] Dostupné na internete: http://fta.mofcom.gov.cn/enarticle/chinadmen/endmnews/201512/29597_1.html.

CHEN, I. T. – YANG, A. H. (2013): A harmonized Southeast Asia? Explanatory typologies of ASEAN countries' strategies to the rise of China. In: *Pacific Review*. Júl 2013, roč. 26 č. 3, s. 265-288. [Citované 1. 12. 2015.] Dostupné na internete: http://han.savba.sk:81/han/EBSCO/web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=c2f8a049-c179-4c0d-b4e1-1441cedc03b6%40sessionmgr198&vid=1&hid=128.

LIU, T. T. – TSAI T.-C. (2014): Swords into ploughshares? China's Soft Power strategy in Southeast Asia and its challenges. In: *Revista Brasileira de Política Internacional*. 2014 Special Edition, roč. 57, s. 28-48. [Citované 1. 12. 2015.] Dostupné na internete: http://han.savba.sk:81/han/EBSCO/web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=57134a85-65a0-42ef-8b88-8bbb9f84c574%40sessionmgr115&vid=1&hid=128.

TAI, W.-P. – SOONG, J.-J. (2014): Trade Relations Between China and Southeast Asia. In: *Chinese Economy*. Máj/Jún 2014, roč. 47 č. 3, s. 23-39. [Citované 1. 12. 2015.] Dostupné na internete: http://han.savba.sk:81/han/EBSCO/web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=1dd0df31-8c81-4c35-820c-c15e96206cad%40sessionmgr111&vid=1&hid=128.

WEN, Z. (2015): Personalized Foreign Policy Decision-making and Economic Dependence: A Comparative Study of Thailand and the Philippines' China Policies. In: *Contemporary Southeast Asia: A Journal of International & Strategic Affairs*. Aug2015, roč. 37 č. 2, s. 242-268. [Citované 1. 12. 2015.] Dostupné na internete: http://han.savba.sk:81/han/EBSCO/web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=1637f93c-f025-4f4c-8f83-3790a1f04260%40sessionmgr111&vid=1&hid=128.

WU, J. – ZHANG, Y. (2013): Xi in call for building of new 'maritime silk road' [online]. In: *China Daily*, 4. 10. 2013, [Citované 1. 12. 2015.] Dostupné na internete: http://usa.chinadaily.com.cn/china/2013-10/04/content_17008940.htm.

ZHU, F. (2013): Chinese Perspectives on the U.S. Role in Southeast Asia. In: *Southeast Asian Affairs*. 2013, s. 51-60. [Citované 1. 12. 2015.] Dostupné na internete: http://han.savba.sk:81/han/EBSCO/web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=0f6f6877-1016-494a-b124-9af2caa6e48c%40sessionmgr114&vid=1&hid=128.

DESKRIPCE VÝVOJE ZAMĚSTNANOSTI V SEKTORU UBYTOVÁNÍ, STRAVOVÁNÍ A POHOSTINSTVÍ V ČESKÉ REPUBLICE

Pavlína Pellešová

Obchodně podnikatelská fakulta, Slezská univerzita v Opavě, Univerzitní nám., Karviná, Česká republika,
e-mail: pellesova@opf.slu.cz

Článek se zabývá deskripcí vývoje zaměstnanosti v jedné z oblasti podnikání, a to v sektoru Ubytování, stravování a pohostinství v období let 2004 – 2014. Pomocí statistických dat je realizována analýza vývoje zaměstnanosti v České republice. Rovněž je analýzy zaměřena na vývoj zaměstnanosti mužů a žen ve sledovaném sektoru. Cílem je identifikovat disparity v zaměstnanosti dle demografické struktury a predikovat její vývoj. Na základě použití lineárního trendu bylo zjištěno, že dojde v následujícím období k růstu zaměstnanosti v daném odvětví, což potvrdilo makroekonomickou predikci Ministerstva financí.[1]
Kľúčové slová: cestovní ruch, odvětví ubytování, stravování a pohostinství, zaměstnanost

The paper presents a description of the development of employment in sector Accommodation and food service activities in the period 2004 – 2014. Using statistical data is carried out to analyze the development of employment in the Czech Republic. Also, the analysis focused on the development of men and women employment in the reference sector. The aim is to identify disparities in employment according to demographic structure and to predict its evolution. Based on a linear trend it was found that employment will grow in the next period in the sector, it is confirming the macroeconomic forecast of the Ministry of Finance.
Key words: tourism, sector of services, the accommodation and food services, employment
JEL: Z39, E24, L83

1 Úvod

V České republice je odvětvová struktura ekonomiky z pohledu zaměstnanosti z mezinárodního hlediska charakteristická značným podílem zaměstnanosti v terciárním sektoru. Odvětví Ubytování, stravování a pohostinství patří do terciárního sektoru. Je součástí cestovního ruchu, kde řadíme kulturu, sport, ostatní rekreaci, osobní železniční dopravu, osobní silniční dopravu, osobní leteckou dopravu, služby cestovních kanceláří a agentur, ostatní chrakteristická odvětví cestovního ruchu a související a nespecifická odvětví cestovního ruchu. Sektor služeb se podílí ve vyspělých zemích na tvorbě GDP (hrubého domácího produktu) cca 60%, jeho podíl ustavičně roste. V ČR pracuje v sektoru služeb nadpoloviční většina celkového počtu zaměstnaných. V roce 1993 bylo ve službách zaměstnáno 48,5 % zaměstnaných, zatímco v roce 2014 to bylo 58,65 %.

[1] Tento článek vznikl za podpory Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR v rámci Institucionální podpory na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace v roce 2015.

Odvětví Ubytování, stravování a pohostinství má dopad na všechna odvětví ekonomiky, jeho význam a přínos lze chápat prostřednictvím multiplikačního efektu. Model[2] zahrnuje řadu faktorů, které mohou mít přímý a nepřímý dopad na konečnou bilanci cestovního ruchu. V modelu je základním zdrojem příjmů návštěvník a investor, jedná se o hierarchický model, který přináší multiplikační účinek pro veřejné rozpočty.[3] Z cestovního ruchu plynou do příjmů veřejných rozpočtů příjmy prostřednictvím daní (DPH, spotřební daň, daň z příjmu právnických a fyzických osob a z příjmů ze závislé činnosti), odvody na sociálním a zdravotním pojištění, pobytové a kulturní poplatky. Multiplikační efekt lze vyjádřit i alternativním způsobem, dle J. S. Mill (1992): Účastník cestovního ruchu realizuje počáteční výdaje v určitém regionu. Výdaje jsou drženy jako příjem místního touroperátora, majitele živnosti, majitele hotelu apod. V první fázi majitel hotelu nakoupí z části obdržených peněz zásoby, použije je na mzdy nebo si je ponechá. V druhé fázi může být zbytek příjmu utracen nebo použit na úspory. Například peníze vydané za potraviny, nájemné, nebo vložené do úspor. V třetí fázi peníze vydané za suroviny se mohou použít na nákup jiných statků. Dojde-li však ke koupi dováženého zboží, nastane ztráta pro určitý region, destinaci.

Cílem článku je identifikovat disparity v zaměstnanosti dle demografické struktury, predikovat vývoj zaměstnanosti, a to i v členění dle demografické struktury. Bude použita metoda analýzy a lineární trend pro zjištění trendu zaměstnanosti v odvětví.

2 Vliv cestovního ruchu na ekonomiku

Podle Ministerstva pro místní rozvoj (MMR) má cestovní ruch (CR) vliv na příjmy veřejných rozpočtů: daně, odvody na sociálním a zdravotním pojištění, pobytové a kulturní poplatky; největší podíl na přínosech CR má příjezdový CR, avšak negativně působí výjezdový; z každých stokorun utracených za služby a produkty CR bylo do veřejných rozpočtů odvedeno 40,79 Kč; nejvíce plyne ve formě přímých daňových příjmů z odvodů na sociálním pojištění. Vlivem investic do výstavby nových pokojů bylo z každé investované stokoruny do veřejných rozpočtů odvedeno 31,33 Kč. MMR uvádí i vliv CR na zaměstnanost, a to v podobě pozitivního vlivu na zaměstnanost nejen v oboru, ale i v návazných službách a produkci v ostatních odvětvích ekonomiky.

Koncepce státní politiky cestovního ruchu v České republice na období 2014 – 2020[4]: Dle statistik v TSA (Satelitní účet cestovního ruchu) za rok 2010 byl podíl CR na GDP 2,7 % (tj. přes 100 mld. Kč). V dlouhodobém srovnání význam CR na GDP klesá, neboť výkonnost odvětví roste, což je dáno výrazně rychlejším růstem jiných odvětví. Oproti tomu podíl investiční aktivity v cestovním ruchu od roku 2009 roste. Stejný zdroj uvádí, že CR v ČR zaměstnává více než 235 tis. osob. Cestovní se ruch se tedy vyznačuje tím, že má schopnost generovat zaměstnanost, což lze považovat za cennou vlastnost. CR má vliv na vybraná dílčí odvětví ekonomiky, a to např. na druhé bydlení, osobní silniční, železniční a leteckou dopravu, doplňkové služby osobní dopravy, kulturní služby, sportovní služby.

V úvahu musíme brát i nepřímé efekty CR (odhady WTTC 2010), objem produktu CR v ČR činí 307,3 mld. Kč (8 %), na zaměstnanosti se podílí 9,5 %. Význam CR je nad průměrem EU. Mezi evropské státy s vyšším podílem CR na GDP patří tradiční turisticky atraktivní země: Rakousko, Švýcarsko, Španelsko, Chorvatsko, Řecko, Malta a Kypr.

[2] KPMG Česká republika, s.r.o., (2010): a Czech limited liability company and a member firm of KPMG network of independent member firms affiliated with KPMG International, a Swiss cooperative. All rights reserved.

[3] MMR (2015): Postavení a význam cestovního ruchu v České republice Přínosy cestovního ruchu pro Českou republiku za sledované období 2006 – 2008, červen 2010, www.mmr.cz/.../KPMG_Prinosy_Vydaje_ CR_krajske_cleneni_03_2013, s. 8-10.

[4] MMR (2015): Koncepce státní politiky cestovního ruchu v České republice na období 2014 – 2020: http://www.mmr.cz/getmedia/01144b63-0600-43c1-9bf5-cdd487c313fb/MMR-Cestovni-ruch-v-Ceske-republice.pdf, s. 7.

Význam CR můžeme dále deklarovat na výši devizových příjmů z CR (jejich podíl na tvorbě GDP činí cca 3,5 %. Obdobný vývoj je i u podílu devizových příjmu z CR na exportu.

Pozitivní efekty CR v roce 2012 – CR vygeneroval v období 2008 – 2010 zisk pro neveřejné rozpocty ve výši 92 mld. Kč. ročně, tj. 6,5 % všech příjmů. Největší výnosy plynou z DPH (41,2 %) a z odvodu na sociálním pojištení (27,4 %). CR v ČR vydělal ve sledovaném období průměrně 229 mld. Kč. ročně, v multiplikaci dokonce 1 396 mld. Kč ročně.

3 Vývoj zaměstnanosti sektoru Ubytování, stravování a pohostinství v období 2004 - 2015

CR po roce 1989 prokázal, že je plnohodnotným faktorem ekonomické transformace. Jeho dynamický rozvoj umožnil také absorbovat část uvolňovaných pracovníků z primárního a sekundárního sektoru, a tím přispět k řešení problémů nezaměstnanosti. Dále pokrýval devizovým saldem až do roku 1994 záporný schodek platební bilance a rovněž přispěl významnou mírou k tvorbě GDP.

3.1 Vývoj zaměstnanosti sektoru Ubytování, stravování a pohostinství v roce 2004

Trh práce se vyznačoval velkými strukturálními pohyby. Pokles míry zaměstnanosti nastal za situace růstu ekonomiky, zvýšené výkonnosti, při rostoucí míře inflace a růstu cen výrobců. Počet zaměstnaných byl meziročně nižší o 0,6 % (tab. 1). Průměrná míra zaměstnanosti klesla o 0,5 % na 54,3 %. Na snížení počtu zaměstnaných měl negativní vliv vývoj hrubé přidané hodnoty, produkční výkon vzrostl růstem produktivity práce (ČSÚ, [online], 2014). Z pohledu sektorové struktury počet zaměstnaných mírně vzrostl v terciárním sektoru o 0,1 % na 56,5 %. Zaměstnanost mužů byla nižší (45,8 %) než u žen (70,4 %). Odvětví Ubytování a stravování bylo ze 17 odvětví na 10. místě s podílem na celkové zaměstnanosti 3,7 %. Z pohledu demografické struktury menší podíl zaměstnanosti tvoří muži - 3,1 % a vyšší ženy - 4,5 %.

Tabulka 1: Zaměstnanost v roce 2004

		tis. osob	celkem v %	muži v %	ženy v %
celkem (v tis. osob)		4 706,6		2 663,1	2 043,5
Ubytování a stravování	**H**	**174,8**	**3,7**	**3,1**	**4,5**
Služby	G až Q	2 658,5	56,5	45,8	70,4

Pozn.: V tabulce je zaměstnanost ve vybraném odvětví jako součásti sektoru služeb.

Pramen: ČSÚ (2015): http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/publ/1109-04-v_roce_2004, vlastní úprava.

3.2 Vývoj zaměstnanosti sektoru Ubytování, stravování a pohostinství v roce 2005

V roce 2005 pokračoval růst ekonomické výkonnosti, strukturální nesoulad mezi vyšší nabídkou a nižší poptávkou po práci se mírně snížil. Zaměstnanost vzrostla na na 54,7 %, tj. 4 764 tis. osob, (tab. 2). Počet zaměstnaných v terciárním sektoru zůstal na stejné úrovni, u mužů v došlo k poklesu, u žen k nepatrnému růstu na 70,7 %.

Tabulka 2: Zaměstnanost v roce 2005

		tis. osob	celkem v %	muži v %	ženy v %
celkem (v tis. osob)		4 764,0		2 705,5	2 058,5
Ubytování a stravování	**H**	**181,7**	**3,8**	**3,1**	**4,7**
Služby	G až Q	1,5	56,5	45,7	70,7

Pramen: ČSÚ (2015): http://www.czso.cz/csu/2005edicniplan.nsf/publ/1109-05-v_roce_2005, vlastní úprava.

V odvětví Ubytování a stravování došlo ke zvýšení zaměstnanosti na 181,7 tisíc osob, tj. na 3,8 % (tab. 2), kdy se zaměstnanost mužů nezměnila (3,1 %), ale u žen stoupla na 4,7 %. Pozice odvětví se v rámci podílu zaměstnanosti z hlediska odvětvové struktury nezměnila.

3.3 Vývoj zaměstnanosti sektoru Ubytování, stravování a pohostinství v roce 2006

Míra zaměstnanosti se zvýšila na 65,3 %x. V terciárním sektoru nepatrně počet zaměstnaných klesl na 56,3 %. Podíl zaměstnanosti mužů se u terciárního se nemění, avšak podíl zaměstnanosti žen klesá na 70,2 %. V odvětví Ubytování a stravování nastal mírný růst celkové zaměstnanosti na 187 tisíc osob, tj. na 3,9 % (tab. 3). Zaměstnanost mužů se v odvětví nezměnila, ale zvýšila se u žen na 4,9 %. Pozice odvětví na celkové zaměstnanosti zůstává nezměněna.

Tabulka 3: Zaměstnanost v roce 2006

		tis. osob	celkem v %	muži v %	ženy v %
celkem (v tis. osob)		4828,1		2741,9	2086,1
Ubytování a stravování	**H**	**187,0**	**3,9**	**3,1**	**4,9**
Služby	G až Q	2 716,0	56,3	45,7	70,2

Pramen: ČSÚ (2015): http://www.czso.cz/csu/2006edicniplan.nsf/publ/1109-06-v_roce_2006, vlastní úprava.

3.4 Vývoj zaměstnanosti sektoru Ubytování, stravování a pohostinství v roce 2007

Zaměstnanost stále roste, přičemž se zvýšila o 1,9 % na 4 922,0 tis. osob, tj. maximum za posledních 11 let. Míra zaměstnanosti činila 66,5 % a převýšila průměr EU 27. Zaměstnanost ve službách mírně poklesla (tab. 4), u mužů rovněž klesá, ale u žen rostla (70,7 %). V odvětví Ubytování a stravování došlo k poklesu zaměstnanosti na 181,5 tisíc osob, tj. na 3,9 %. Z pohledu demografické struktury zaměstnanost mužů (8 %) i žen (4,8 %) klesla. Pozice odvětví se změnila, pokles na 11 pozici.

Tabulka 4: Zaměstnanost v roce 2007

		tis. osob	celkem v %	muži v %	ženy v %
celkem (v tis. osob)		4 922,0		2 806,1	2 115,9
Ubytování a stravování	**H**	**181,5**	**3,7**	**2,8**	**4,8**
Služby	G - Q	2 765,8	56,2	45,3	70,7

Pramen: ČSÚ (2015): http://www.czso.cz/csu/2007edicniplan.nsf/publ/1109-07-v_roce_2007, vlastní úprava.

3.5 Vývoj zaměstnanosti sektoru Ubytování, stravování a pohostinství v roce 2008

Zaměstnanost v ekonomice vzrostla na 5 002,5 tis. osob (dle nové klasifikace CZ-NACE), její intenzita ale zpomalovala. Zaměstnanost v terciárním sektoru klesala na 56,1 %, avšak podíl zaměstnanosti mužů a žen se nezměnil. V odvětví Ubytování a stravování zaměstnanost klesla na 176,9 tis. osob, tj. na 3,5 % (tab. 5). Zaměstnanost mužů se opět nezměnila, ale u žen klesla o 0,3 % na 4,5 %. Pozice odvětví se změnila zpět na 10. pozici.

Tabulka 5: Zaměstnanost v roce 2008

		tis. osob	celkem v %	muži v %	ženy v %
celkem (v tis. osob)		5 002,5		2 863,2	2 139,3
Ubytování a stravování	**H**	**176,9**	**3,5**	**2,8**	**4,5**
Služby	G až Q	2 808,1	56,1	45,3	70,7

Pramen: ČSÚ (2015): http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/publ/1109-08-v_roce_2008, vlastní úprava.

3.6 Vývoj zaměstnanosti sektoru Ubytování, stravování a pohostinství v roce 2009

Zaměstnanost v ekonomice klesla na 65,3 %, tj. na 4 934,3 tis. osob. Zaměstnanost v terciárním sektoru stoupla cca o 2 % na 58,3 % a podíl zaměstnanosti mužů i žen také vzrostl. V tomto roce došlo ke změně názvu odvětví na Ubytování, stravování a pohostinství, v něm se zaměstnanost zvýšila na 3,8 % (tab. 6). Z pohledu demografické struktury došlo u zaměstnanosti mužů k růstu 0,1 %, a u žen o 0,4 %. Pozice odvětví na zaměstnanosti se nezměnila.

Tabulka 6: Zaměstnanost v roce 2009

		tis. osob	celkem v %	muži v %	ženy v %
celkem (v tis. osob)		4 934,3		2 823,7	2 110,5
Ubytování, stravování a pohostinství	**I**	**186,0**	**3,8**	**2,9**	**4,9**
Služby	G až Q	2 877,1	58,3	46,8	73,7

Pramen: ČSÚ (2015): http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/publ/1109-09-za_1__az_4__ctvrtleti_2009, vlastní úprava.

3.7 Vývoj zaměstnanosti sektoru Ubytování, stravování a pohostinství v roce 2010

Ekonomika rostla, ale nejistota na trhu práce vedla k poklesu zaměstnanosti, která činila 4 885,2 tisíc osob. Zaměstnanost v terciárním sektoru se zvýšila o 0,6 % na 58,9 % (tab. 7), stejně tak se u mužů zvýšila na 47 % a u žen na 74,9 %. V odvětví Ubytování, stravování a pohostinství vzrostla zaměstnanosti o 0,4 % na 3,9 %, u mužů došlo k nepatrnému růstu zaměstnanosti a u žen k růstu o 0,7 % na 5,2 %. Pozice odvětví z hlediska odvětvové struktury se změnila na 9.

Tabulka 7: Zaměstnanost v roce 2010

		tis. osob	celkem v %	muži v %	ženy v %
celkem (v tis. osob)		4 885,2		2 798,3	2 086,9
Ubytování, stravování a pohostinství	**I**	**190,1**	**3,9**	**3,0**	**5,2**
Služby	G až Q	2 878,1	58,9	47,0	74,9

Pramen: ČSÚ (2015): http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/publ/1109-09-za_1__az_4__ctvrtleti_2009, vlastní úprava.

3.8 Vývoj zaměstnanosti sektoru Ubytování, stravování a pohostinství v roce 2011

Na trhu práce existují stále značné rezervy v oblasti pružnosti. Vstoupila v platnost strategie Evropa 2020, jejíž cílem je v horizontu dekády zvýšit míru zaměstnanosti osob ve věku 20-64 let na 75 %, zvýšit počet vysokoškolsky vzdělaných osob ve věku 30 – 34 let nejméně na 40 %.

Tabulka 8: Zaměstnanost v roce 2011

		tis. osob	celkem v %	muži v %	ženy v %
celkem (v tis. osob)		4904,0		2 794,4	2109,6
Ubytování, stravování a pohostinství	**I**	**187,3**	**3,8**	**3,0**	**5,0**
Služby	G až Q	2874,7	58,6	46,8	74,2

Pramen: ČSÚ (2015): http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/publ/1109-11-q4_2011, vlastní úprava.

Zaměstnanost v ekonomice stoupla na 71,1 %. Zaměstnanost se v terciárním sektoru snížila na 58,6 %, stejně tak klesala u mužů (o 0,2 %) i u žen (o 0,7 %). V odvětví. Ubytování, stravování a pohostinství klesla zaměstnanost na 187,3 tisíc osob, tj. na 3,8 % (tab. 8), přičemž zaměstnanost mužů se nezměnila, ale u žen klesla na 5 %. Pozice odvětví z pohledu odvětvové struktury je stejná

3.9 Vývoj zaměstnanosti sektoru Ubytování, stravování a pohostinství v roce 2012

V ekonomice se projevily protichúdné jevy (částečné úvazky, práce na dohody, výpomoci rodinných příslušníků, švarcsystém). Dle vývoje GDP byla ekonomika v recesi, míra zaměstnanosti rostla, ale rostla i míra nezaměstnanosti. Počet zaměstnaných klesl na 4 890,1 tis. osob (tab. 9). V terciárním sektoru se zaměstnanost zvýšila na 58,8 %, u mužů nepatrně klesla, u žen rostla o 0,5 %. V odvětví Ubytování, stravování a pohostinství se zaměstnanost snížila na 3,6 %, stejně tak klesla u mužů na 2,6 % a u žen na 4,9 %. Pozice odvětví na celkové zaměstnanosti se nemění.

Tabulka 9: Zaměstnanost v roce 2012

		tis. osob	celkem v %	muži v %	ženy v %
celkem (v tis. osob)		4 890,1		2 778,6	2 111,5
Ubytování, stravování a pohostinství	**I**	**177,5**	**3,6**	**2,6**	**4,9**
Služby	G až Q	2 876,6	58,8	46,7	74,7

Pramen: ČSÚ (2015): http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/publ/1109-12-q4_2012, vlastní úprava.

3.10 Vývoj zaměstnanosti sektoru Ubytování, stravování a pohostinství v roce 2013

ČR patří s relativně nízkou mírou nezaměstnanosti mladých v rámci EU k nejméně postiženým státům. Počet zaměstnaných osob vzrostl (Kostková, Botlíková, 2014) nejvíce za posledních 5 let (celková zaměstnanost činila 82,1 %). Na růstu zaměstnanosti se nejvíce podílel terciální sektor, v němž pracuje čtvrtina osob. Podíl zaměstnanosti mužů v sektoru služeb vzrostl u žen klesl (tab. 10). V odvětví Ubytování, stravování a pohostinství se zaměstnanost udržovala na stejné hodnotě, tj. 3,6 %, stejně tak se nezměnila zaměstnanost mužů i žen.

Tabulka 10: Zaměstnanost v roce 2013

		tis. osob	celkem v %	muži v %	ženy v %
celkem (v tis. osob)		4937,1		2794,0	2143,0
Ubytování, stravování a pohostinství	**I**	**178,5**	**3,6**	**2,6**	**4,9**
Služby	G až S	2912,8	58,99	47,35	74,18

Pramen: ČSÚ (2015): http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/p/3101-13, vlastní úprava.

3.11 Vývoj zaměstnanosti sektoru Ubytování, stravování a pohostinství v roce 2014

Celková zaměstnanost pokračovala v růstu, jedná se o historicky nejvyšší dosaženou úroveň zaměstnanosti od roku 1993. Celkový počet pracovníků dosáhl 4 706,6 tis., úbytek zaměstnaných byl v odvětví obchod, doprava, ubytování a pohostinství (o 2,4 tis. osob). V terciálním sektoru počet pracujících klesl (tab. 11). V odvětví Ubytování, stravování a pohostinství se zaměstnanost zvýšila na 3,9 %, u mužů o 0,3 % na 2,9 % a u žen stoupla o 0,4 % na 5,3 %.

Tabulka 11: Zaměstnanost v roce 2014

		tis. osob	celkem v %	muži v %	ženy v %
celkem (v tis. osob)		4974,3		2817,0	2157,3
Ubytování, stravování a pohostinství	**I**	**195,2**	**3,9**	**2,9**	**5,3**
Služby	G až Q	2917,9	58,65	47,11	73,73

Pramen: ČSÚ (2015): http://www.czso.cz/csu/2014edicniplan.nsf/publ/3101-14-v_roce_2014, vlastní úprava.

3.12 Vývoj zaměstnanosti sektoru Ubytování, stravování a pohostinství v roce 2015

Míra zaměstnanosti rostla a v říjnu 2015 dosáhla 70,7 %. Nejvíce osob zaměstnala 2 největší odvětví, tj. odvětví zahrnující obchod, dopravu, ubytování a pohostinství (+29,2 tis.) a zpracovatelský průmysl, a to díky pozitivních nálad spotřebitelů a růstu příjezdů domácích i zahraničních hostů. Rekordně utržili v pohostinství a stravování (+5,2 %).

V daném sektoru se zaměstnanost pohybovala v rozmezí 174,8 tis. osob do 195,2 tis. osob, což představuje 3,7 % – 3,9 % podíl na celkové zaměstnanosti (graf 1). Z pohledu demografické struktury byla zaměstnanost mužů nižší (rozmezí 3,1 % – 3,9 %) než u žen (rozmezí 4,5 % – 5,3 %) (graf 1). Z grafu je patrné, že zaměstnanost kopírovala fáze hospodářského cyklu, pokles je zřejmý v obou recesích, kterými česká ekonomika od roku 2004 prošla. Krize[5] byla doprovázená klasickými příznaky, což způsobilo dopad na ekonomiku, to způsobilo zpomalení až propad hospodářského růstu, hospodářskou recesi, nezaměstnanost a zhoršení sociálního postavení většiny společnosti.

Graf 1: Vývoj zaměstnanosti v sektoru služeb a sledovaném odvětví v letech 2004 – 2014

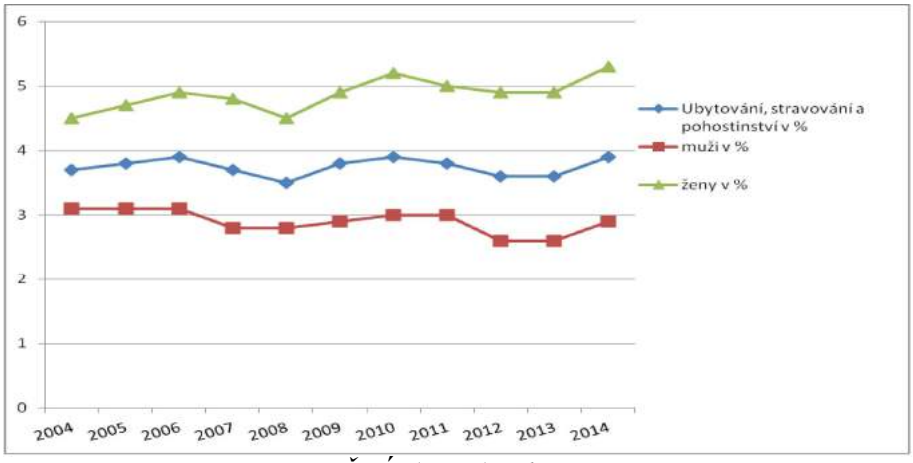

Pramen: ČSÚ (2015): vlastní úprava.

4 Predikce vývoje zaměstnanosti

Ministerstvo financí (MF) v Makroekonomické predikci 2015[6] předpokládá růst zaměstnanosti. Na trhu práce se dobrá kondice ekonomiky odráží v dynamicky rostoucí zaměstnanosti a klesající nezaměstnanosti. Situace na trhu práce ve 2. čtvrtletí 2015 odpovídala pozici ekonomiky v hospodářském cyklu. Pokračoval výrazný růst zaměstnanosti tažený kategorií zaměstnanců. Zaměstnanost podle VŠPS (Výběrového šetření pracovních sil) ve 2. čtvrtletí 2015 meziročně vzrostla o 1,7 %. Za zvýšením predikce růstu zaměstnanosti stojí vývoj zaměstnanosti ve 2. čtvrtletí. Taktéž predikci pro rok 2016 mírně zvyšujeme

[5] LEŠKA, D. (2012): The Way out of the Crisis of the European Union More Europe or Less Europe?, s. 110.
[6] Ministerstvo financí (2015): Makroekonomická predikce 2015, s. 7, 45.

směrem vzhůru, a to na 0,3 %. Na změně predikce vývoje zaměstnanosti i nezaměstnanosti se rovněž projevila revize měsíčních dat VŠPS.

Ministerstvo pro místní rozvoj ČR v Koncepci státní politiky cestovního ruchu v České republice na období 2014 – 2020[7] uvádí, že ČR disponuje historickým, prírodním a kulturním potenciálem pro rozvoj CR. Tento potenciál však v soucasnosti není zcela využíván. Důvodem je především nízká kvalita základních i doplňkových služeb CR spojená s kvalitou a kvalifikovaností pracovní síly, která v tomto odvětví působí. ... Vzhledem k tomu, že CR patří k odvětvím s výrazným podílem na zaměstnanosti, je jeho rozvoj spojen s tvorbou nových pracovních míst, čímž přispívá ke snižování nezaměstnanosti a k řešení s ní souvisejících problémů.

Na základě analýzy vývoje zaměstnanosti v daném sektoru v období 2004 – 2014 byl vypočten trend vývoje zaměstnanosti v odvětví a současně i z hlediska demografické struktury (graf 2). Z grafu je patrné, že poroste procento zaměstnanosti žen v odvětví, avšak procento zaměstnanosti mužů vykazuje klesající trend. Z pohledu počtu zaměstnaných ve sledovaném odvětví bylo zjištěno, že počet zaměstnaných má rostoucí trend jak v roce 2015 (graf 3), tak i v roce 2016. MF v makroekonomické predikci 2015 předpokládá růst zaměstnanosti, která kopíruje ekonomický výkon, pro rok 2016 však predikuje nižší růst něž v roce 2015. Uvedený trend však nezohledňuje vnější vlivy působící na ekonomický výkon, ale vzhledem k predici MF by měl kopírovat výkon ekonomiky. Trend zaměstnanoti mužů neodpovídá v odvětví predikci, má oproti zaměstnanosti žen opačnou tendenci.

Graf 2: Vývoj a trend podílu zaměstnanosti v sektoru služeb a sledovaném odvětví

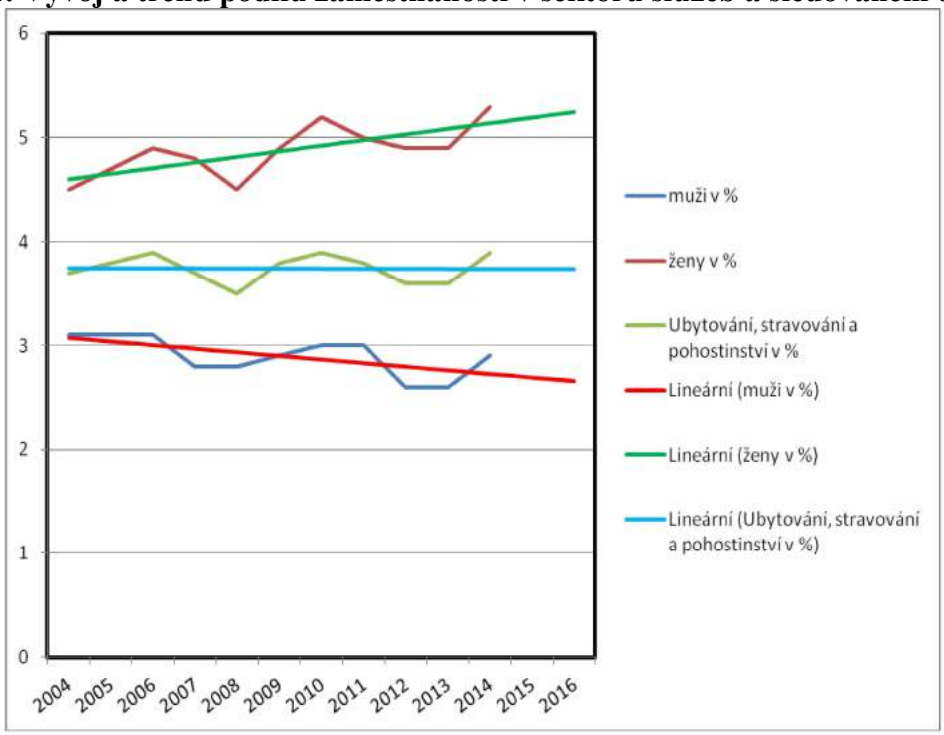

Pramen: vlaství zpracování.

[7] Ministerstvo pro místní rozvoj ČR (2015): Koncepce státní politiky cestovního ruchu v České republice na období 2014 – 2020s. 26, 34.

Graf 3: Trend zaměstnanosti v sektoru Ubytování, stravování a pohostinství

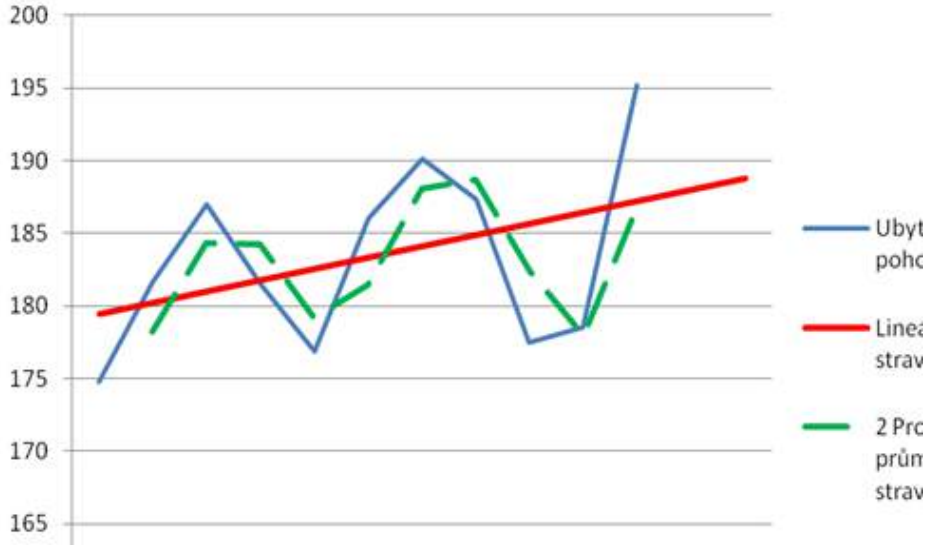

Pramen: vlaství zpracování.

5 Záver

V sektoru Ubytování, stravování a pohostinství byla zpracována analýza vývoje zaměstnanosti v letech 2004 – 2015. Zaměstnanost se v tomto období pohybovala v daném sektoru v rozmezí 174,8 tis. osob do 195,2 tis. osob, tj. 3,7 % – 3,9 % podíl na celkové zaměstnanosti. Z pohledu demografické struktury byl podíl zaměstnanosti mužů menší než u žen. Je zřejmé, že zaměstnanost kopírovala vývoj ekonomiky, tj. jednotlivé fáze hospodářského cyklu. Pokles zaměstnanosti se projevil v obou recesích, kterými procházela česká ekonomika od roku 2004.

MF predikuje růst zaměstnanosti, obdobně MMR tvrdí, že CR patří k odvětvím s výrazným podílem na zaměstnanosti a jeho rozvoj je spojen s tvorbou nových pracovních míst, čímž přispívá ke snižování nezaměstnanosti a tedy k růstu zaměstnanosti.

Na základě sledovaných údajů byl vypočten trend vývoje zaměstnanosti v odvětví Ubytování, stravování a pohostinství. Z trendu vyplývá, že v následujících dvou letech poroste procento zaměstnanosti žen ve sledovaném odvětví, zatímco procento zaměstnanosti mužů bude klesat. Z trendu počtu zaměstnaných v daném odvětví plyne, že počet zaměstnaných má rostoucí tendenci, čemuž ale neodpovídá trend zaměstnanosti mužů. MF předpokládá růst zaměstnanosti, která kopíruje výkon ekonomiky, pro rok 2016 však predikuje nižší růst něž v roce 2015.

Seznam použité literatury

KOSTKOVÁ, M., BOTLÍKOVÁ, M. (2014): Vliv intervence České národní banky na cestovní ruch v České republice. 15th. International Scientific Conference *International Relations 2014 Contemporary Issues of World Economics and politics. Faculty of International Relations,* University of Economics in Bratislava. Publishing House EKONÓM, 2014. ISBN 978-80-225-3980-7.

LEŠKA, D. (2012): The Way out of the Crisis of the European Union More Europe or Less Europe? Conference proceedings 13th International Scientific Conference International Relations 2012. Contemporary Issues of World Economics and Politics. Bratislava, EKONOM. ISBN 978-80-225-3560-1.

ČSÚ (2015): [Citované 2. 11. 2015.] Dostupné na internete:
http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/publ/1109-04-v_roce_2004.

ČSÚ (2015): [Citované 2. 11. 2015.] Dostupné na internete:
http://www.czso.cz/csu/2005edicniplan.nsf/publ/1109-05-v_roce_2005.

ČSÚ (2015): [Citované 2. 11. 2015.] Dostupné na internete:
http://www.czso.cz/csu/2006edicniplan.nsf/publ/1109-06-v_roce_2006.

ČSÚ (2015): [Citované 2. 11. 2015.] Dostupné na internete:
http://www.czso.cz/csu/2007edicniplan.nsf/publ/1109-07-v_roce_2007.

ČSÚ (2015): [Citované 2. 11. 2015.] Dostupné na internete:
http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/publ/1109-08-v_roce_2008.

ČSÚ (2015): [Citované 2. 11. 2015.] Dostupné na internete:
http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/publ/1109-09-za_1__az_4__ctvrtleti_2009.

ČSÚ (2015): [Citované 2. 11. 2015.] Dostupné na internete:
http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/publ/1109-11-q4_2011.

ČSÚ (2015): [Citované 2. 11. 2015.] Dostupné na internete:
http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/publ/1109-12-q4_2012.

ČSÚ (2015): [Citované 2. 11. 2015.] Dostupné na internete:
http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/p/3101-13.

ČSÚ (2015): [Citované 2. 11. 2015.] Dostupné na internete:
http://www.czso.cz/csu/2010edicniplan.nsf/p/3111-10.

ČSÚ (2015): [Citované 2. 11. 2015.] Dostupné na internete:
http://www.czso.cz/csu/2014edicniplan.nsf/p/3101-14.

KPMG Česká republika, s.r.o., (2010): a Czech limited liability company and a member firm of KPMG network of independent member firms affiliated with KPMG International, a Swiss cooperative. All rights reserved.

MF (2015): Makroekonomická predikce, říjen 2015. [online]. In: *Ministerstvo pro místní rozvoj ČR,* 2015. [Citované 25. 11. 2015.] Dostupné na internete:
http://www.mfcr.cz/cs/verejny-sektor/makroekonomika/makroekonomicka-predikce/2015/makroekonomicka-predikce-rijen-2015-22888.

MMR (2015): Koncepce státní politiky cestovního ruchu v České republice na období 2014 – 2020. [online]. In: *Ministerstvo pro místní rozvoj ČR,* 2015. [Citované 21. 11. 2015.] Dostupné na internete: http://www.mmr.cz/getmedia/01144b63-0600-43c1-9bf5-cdd487c313fb/MMR-Cestovni-ruch-v-Ceske-republice.pdf.

ANGAŽOVANIE ČÍNY V STREDNEJ A VÝCHODNEJ EURÓPE. REGIONÁLNA DIPLOMACIA, KTORÁ SLEDUJE ČÍNSKE ZÁUJMY

Gabriela Pleschová

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: gabriela.pleschova@euba.sk

Cieľom tejto štúdie je preskúmať motiváciu Čínskej ľudovej republiky spolupracovať s krajinami strednej a východnej Európy (SVE). Snaží sa pochopiť partnerstvo Číny so SVE ako výsledok čínskej zahraničnej politiky voči iným regiónom. Štúdia konštatuje, že Čína sa stáva aktívnym hráčom vo formovaní zahraničných vzťahov iných krajín a významnejším hráčom na medzinárodnej úrovni. Preto sa platforma spojenia 16 štátov strednej a východnej Európy zdá príliš slabá na to, aby dokázala obhájiť záujmy týchto krajín. Ako efektívnejšie riešenie sa javí nahradiť mechanizmus 16+ Čína silnejšou platformou EÚ – Čína.
Kľúčové slová: Čína, Stredná Európa, čínska zahraničná politika

The purpose of this study is to discuss the motivations and the challenges of China's enhanced cooperation with Central and Eastern Europe (CEE). It perceives China's partnership with CEE as a product of China's regional diplomacy approach, which it applies also in relations with the rest of the world. The study concludes that China is increasingly more active in shaping foreign relations of other countries and a more influential actor in the international arena. Therefore, the platform uniting 16 CEE states may prove too weak to advance these countries' interests vis-à-vis China. As a more effective solution appears replacing the 16+China mechanism with the more powerful EU platform.
Key words: China, Central Europe, Chinese foreign policy
JEL: F50, F51

1 Úvod: povaha angažovania sa Číny vo svete

Jeden z popredných expertov na Čínu, profesor David Shambaugh popisuje vo svojej najnovšej knihe povahu angažovania sa Čínskej ľudovej republiky (ČĽR) v medzinárodnej politike. Podľa jeho názoru sa čínska diplomacia angažuje vo svete formou najmenšieho odporu: pravidelne zaujíma najbezpečnejšiu a najmenej kontroverznú pozíciu: čaká, kým ostatné vlády odhalia svoj postoj a až potom prejaví svoj vlastný. Shambaugh vidí jedinú výnimku tohto pravidla – ak má Čína dočinenia so záležitosťami, ktoré ovplyvňujú jej vlastné záujmy, ako je to napríklad v prípade Tibetu, Tchaj-wanu, Sin-ťiangu, ľudských práv a teritoriálnych nárokov Číny.[1]

Shambaugh popisuje tento postoj buď ako vedomé rozhodnutie Číny alebo ako neschopnosť ovplyvňovať medzinárodné dianie. Predpokladá tri možné príčiny takéhoto správania: praktizovanie stratégie „udržiavania nízkeho profilu" v medzinárodných vzťahoch, ktorá má pôvod v období vlády Teng Siao-pchinga, keď Čína začala modernizáciu, nespokojnosť a nesúhlas Číny s tým, čo Čína definuje ako „politiku sily" a „mentalitu

[1] SHAMBAUGH, D. (2013): China goes global. The partial power, s. 9.

studenej vojny" alebo chýbajúce skúsenosti a sebadôvera Číny viesť vlastnú globálnu mocenskú úlohu.[2]

V súčasnosti však možno pozorovať Čínu správať sa celkom inak, a to nielen v strednej a východnej Európe, ale aj v mnohých iných častiach sveta. V roku 2012 Čína navrhla mechanizmus pre pravidelnú komunikáciu a zvýšenú spoluprácu so šestnástimi štátmi strednej a východnej Európy.[3] Čína bola nielen iniciátorom tejto novej platformy, ale stala sa aj jej hlavným hýbateľom. Ako uvádza Szczudlik-Tatar, Čína najprv pozvala štáty SVE k spoluprácu, navrhla konkrétne nástroje tejto spolupráce a založila sekretariát na ministerstve zahraničných vecí na koordináciu aktivít s SVE (tzv. Dvanásťbodový plán, 2012). Potom dokázala pozorne vnímať pripomienky a návrhy partnerských krajín týkajúce sa týchto nástrojov a tiež aktivít organizovaných v strednej a východnej Európe a iniciovala rozšírenie spolupráce do viacerých oblastí. (Bukureštské smernice, 2013). Čína dokázala zareagovať na obavy administratívy Európskej únie tým, že zadefinovala túto spoluprácu ako súčasť partnerstva medzi EÚ a Čínou a zaviazala sa dodržiavať legislatívu EÚ. Čína ďalej prehodnotila nástroje na spoluprácu so štátmi SVE, aby ich urobila viac konkrétnymi a efektívnejšími pre všetky zapojené krajiny a naviazala ich na strategickú agendu EÚ.[4]

2 Mechanizmy Číny pre spoluprácu s rozličnými regiónmi

Čínska politika voči SVE vychádza z prístupu regionálnej diplomacie, ktorý Čína zaviedla v polovici deväťdesiatych rokov a dnes ho aplikuje vo vzťahoch s prakticky všetkými krajinami sveta, vrátane štátov strednej a juhovýchodnej Ázie, Európy, Afriky, Latinskej Ameriky a Karibiku. Pod vedením štvrtej generácie lídrov ČĽR, prezidenta Chu Ťin-tchaa a premiéra Wen Ťia-paa, Čína ďalej zintenzívnila svoje diplomatické styky v ostatných regiónoch, nielen vo svojom najbližšom okolí , aby podporila čínsku ekonomiku prostredníctvom exportu a zabezpečila prístup k energetickým zdrojom.[5]

Najstaršou platformou čínskej regionálnej diplomacie je Šanghajská organizácia spolupráce (SCO, pôvodne Šanghajská päťka) založená Čínou v roku 1996, s cieľom vyriešiť spory ohľadom hraníc a posilniť vzájomnú dôveru. SCO teraz má osem členov, vrátane Číny, Ruska, Kazachstanu, Kirgizska, Tadžikistanu, Uzbekistanu, Indie a Pakistanu (posledné dve krajiny vstúpili v roku 2016). Dnes táto organizácia slúži ako fórum na budovanie obchodných vzťahov, hlavne v prípade obchodu s ropou a plynom, a okrem toho aj na diskusiu o bezpečnostných otázkach,[6] predovšetkým v snahe zastaviť šírenie militantných Islamistov za hranice Afganistanu a tiež zabrzdiť radikalizácii mládeže v regióne. Multilaterálne rokovania medzi Čínou, Ruskom a Kazachstanom vyústili do vybudovania strategických ropovodov zo západného Kazachstanu cez východnú Sibír, ktoré boli dokončené v roku 2009 a 2011 a teraz slúžia ako strategické zdroje, prostredníctvom ktorých Čína uspokojuje svoje energetické potreby.[7]

Spolupráca Číny a štátov združených v Spoločenstve krajín juhovýchodnej Ázie (ASEAN) má podobne dlhú históriu. Od prvého summitu v roku 1997, kde sa diskutovalo najmä o ekonomických otázkach, táto platforma rozšírila svoju pôsobnosť na rokovania o politicky citlivé témy, ako sú napríklad územné nároky, ale aj o problémoch ako vzdelanie,

[2] SHAMBAUGH, op. cit., s. 9, 27, 43.
[3] Táto skupina zahŕňa 11 členov EÚ (Bulharsko, Česká Republika, Estónsko, Chorvátsko, Maďarsko, Litva, Lotyšsko, Poľsko, Rumunsko, Slovensko, Slovinsko) a päť krajín, ktoré nie sú členmi EÚ (Albánsko, Bosna, Čierna Hora, Srbsko a Macedónsko).
[4] SZCZUDLIK-TATAR, J. (2015): Fuori dall'ombra: le relazioni tra la Cina e l'Europa centrale e orientale, s. 7–8.
[5] LANTEIGNE, M. (2013): Chinese Foreign Policy. An Introduction, s. 12.
[6] SCHEINESON, A. (2009): Backgrounder. The Shanghai Cooperation Organization.
[7] MILLER, A. – YENIKEYEFF, S.: Oil's well in Central Asia. China, Kazakhstan, and Russia make a deal, In: Foreign Affairs, 19. máj 2015.

ochrana životného prostredia a podobne. Skupina sa teraz stretáva ako ASEAN+3 fórum vrátane aj Japonska a Južnej Kórey. Jadro spolupráce Číny so združením ASEAN však stále zostáva v ekonomickej sfére. Tento mechanizmus multilaterálnych stretnutí priniesol hmatateľný výsledok v podobe vytvorenia zóny voľného obchodu v roku 2010, ktorá bola pôvodne navrhnutá Čínou len o dekádu skôr.[8] Aj to možno považovať za príklad úspešnej angažovanosti Číny v tomto regióne.

Zintenzívnenie čínskych vzťahov s Európskou úniou prostredníctvom pravidelných stretnutí na najvyššej úrovni prišlo len o rok alebo dva neskôr ako s najbližšími susedmi Číny. Európski a čínski lídri sa každoročne od roku 1998 stretávajú na summitoch (Až do roku 2004 tieto rokovania nezahŕňali reprezentantov krajín SVE.). V posledných rokoch sa komunikačné kanály medzi týmito dvoma aktérmi značne rozšírili. V súčasnosti komunikujú zástupcovia EÚ a Číny prostredníctvom viac ako šesťdesiatich dialógov na vysokej úrovni, pracovných skupín a výborov,[9] čo je pravdepodobne rozsiahlejšia sieť spolupráce, akú má Čína s akýmkoľvek regiónom sveta. Dialóg medzi Čínou a EÚ sa ukázal ako efektívny pri riešení problémov ako napríklad, zrušenie embarga na import textilu z Číny v roku 2005 alebo spor o zavedenie antidumpingových ciel na čínske solárne panely.[10]

Ďalšie príklady angažovania Číny v jednom geografickom regióne zahňájú Fórum pre Čínsko-africkú spoluprácu (FOCAC) iniciované v roku 2000 a fórum Čína – Latinská Amerika – Karibik (CELAC), ktoré vzniklo v roku 2014.[11] Aj pre tieto zoskupenia Čína zverejnila podobné plány ako Dvanásťbodový plán pre strednú a východnú Európu. V roku 2008 čínsky premiér Wen Ťia-pao predstavil Osembodový plán pre rozvoj čínskej spolupráce s Afrikou.[12] V roku 2015 zase prezident Si Ťin-ping oznámil program rozšírenia partnerstva s Latinskou Amerikou a Karibikom v šiestich oblastiach[13] a minister zahraničných vecí Wang Ji navrhol Desaťbodový program spolupráce Číny a krajín ASEAN.[14] V Latinskej Amerike Čína napríklad podporuje výstavbu trans-amazonskej železnice, ktorá by mala spojiť pobrežie Atlantiku v Peru s pobrežím Pacifiku v Brazílii a tým umožniť vyhnúť sa Panamskému prieplavu pri dovoze sóje a železnej rudy z Latinskej Ameriky,[15] ale tiež posilniť čínsky export do tohto regiónu. Spolupráca s africkými krajinami mala za výsledok podpísanie viacerých zmlúv v ťažobnom sektore, energetike a infraštruktúre.

V súčasnosti je veľmi málo regionálnych zoskupení s ktorými Čína nevedie dialóg. Vzhľadom na rastúci záujem zo strany Číny, možno čoskoro očakávať, že vlastnú multilaterálnu platformu ponúknu Číne severské krajiny, aby nahradili bilaterálne rokovania.[16] Čína tiež expanduje do Pacifiku. V apríli 2015, keď čínsky prezident Si Ťin-ping navštívil tento región, ponúkol miestnym obyvateľom tisícky príležitostí vzdelávať sa v Číne a v spolupráci s Čínou.[17]

Treba však zdôrazniť, že aj keď Čína v súčasnosti pristupuje ku krajinám v rôznych častiach sveta ako ku skupine či regiónu, tieto krajiny zvyčajne nie sú schopné dohodnúť sa na jednotnom postoji v rokovaniach s Čínou. Namiesto toho typicky vedú s Čínou veľké

[8] K. E. FLICK, Introduction.
[9] EU–China relations. EEAS.
[10] Commissioner De Gucht: "We found an amicable solution in the EU-China solar panels case that will lead to a new market equilibrium at sustainable prices," European Commission Memo.
[11] Forging Sino-African relations. *Beijing Review,* 16. júl 2012.
[12] Chinese premier announces eight new measures to enhance cooperation with Africa. *Xinhua,* 11. august 2009.
[13] Why China shouldn't get too invested in Latin America. *The Diplomat*, 31. marec 2015, Xi Jinping attends China-Latin America and the Caribbean summit and delivers keynote speech. Ministerstvo zahraničných vecí ČĽR.
[14] Wang Yi brought forth a ten-point proposal on China-ASEAN cooperation. Ministerstvo zahraničných vecí ČĽR.
[15] China's Li Keqiang seeks big deals in Brazil. In: Financial Times, 18. máj 2015.
[16] HELLSTRÖM, J. (2014): China's political priorities in the Nordic countries," FOI-R--3879—SE, s. 43.
[17] Dragon's touch – China's Pacific outreach, In: Radio New Zealand, 14. apríl 2015.

množstvo intenzívnych bilaterálnych dialógov na vyššej úrovni, ktoré sa niekedy dejú v rovnakom čase a mieste.

3 Prečo práve platforma 16+Čína

Hoci čínsky prístup regionálnej diplomacie môže objasniť niektoré dôvody, prečo si Čína zvolila pri svojom angažovaní sa skupinu krajín strednej a východnej Európy, plne nevysvetľuje, prečo Čína zvolila práve týchto šestnásť krajín SVE, keďže väčšina z nich je členmi Európskej únie a Čína už platformu pre spoluprácu s EÚ má. Toto správanie Číny môžu pomôcť vysvetliť nasledujúce štyri faktory: a) čínska tradícia chápať tento región ako odlišný od ostatných častí Európy, b) pretrvávajúci odlišný čínsky prístup Číny k SVE k Východu a Západu Európy, c) ťažkosti vo vzťahoch medzi EÚ a Čínou a d) globálna hospodárska kríza a plán Číny na prekonanie krízy pomocou novej iniciatívy – Hodvábnej cesty.

Čína má dlhú tradíciu v rozlišovaní medzi východnou a západnou Európou. Počas štyroch dekád Studenej vojny sa čínska politika voči západnej časti kontinentu vyvíjala podstatne inak ako politika voči východnej časti[18] a Čína si zachovala tento odlišný prístup aj v období deväťdesiatych rokov dvadsiateho storočia.[19] Až členstvo krajín strednej a východnej Európy v Európskej únii spôsobilo, že Čína začala považovať tieto štáty za súčasť Európy a nie ako dovtedy za súčasť post-sovietskeho bloku, čo sa prejavilo napríklad v tom, že čínske ministerstvo zahraničných vecí vo svojej klasifikácii preradilo tieto štáty z Eurázijskej do Európskej skupiny.[20] No niektoré čínske inštitúcie, ako napríklad Ministerstvo kultúry, zahraničné oddelenie Ústredného výboru Komunistickej strany Číny, Ministerstvo obchodu, či niektoré výskumné organizácie naďalej kategorizujú tieto krajiny ako súčasť Eurázijského bloku.[21]

Rozdielny prístup čínskych politikov a vedcov k východnej a západnej Európe možno pozorovať dodnes. Napríklad čínsky výskumník Liou Zuo-kuej argumentuje, že stredná a východná Európa sa líši od zvyšku Európy vo svojej prekvapivej geopolitickej závislosti na veľmociach, v zakladaní regionálnych zoskupení ako napríklad Vyšehradská štvorka, a navyše v nej ešte stále prebiehajú transformačné procesy.[22] Ťing Long zase tvrdí, že európska dlhová kríza prinútila krajiny SVE hľadať rovnováhu v ich zahraničnej politike, aby sa oslobodili od závislosti na ostatných členoch EÚ. V porovnaní so západnou Európou, majú krajiny SVE relatívne voľnejšie regulačné prostredie, kapacity komplementárne s Čínou, rastúce ekonomiky a spotrebiteľský trh, ako aj nízke investičné náklady.[23]

Čínski výskumníci si všimli aj dočasné ochladenie vzťahoch medzi EÚ a Čínou, ktoré považujú za faktor motivujúci Čínu k intenzívnejšej spolupráci so SVE. Napríklad Jing Long uviedol, že Čína sa zaujíma o upevnenie vzťahov s SVE preto, že vzťahy Číny a EÚ sú v súčasnosti „na bode mrazu." V obchodných vzťahoch sa Čína a Európska únia stali „výraznými" konkurentmi, navyše sa odlišujú v názoroch na „mnohé svetové problémy" a pokračujú vo vzájomnej kritike pre rozdiely v hodnotách a ideológii.[24]

Napokon, Čínu poháňa k zvýšenej spolupráci so strednou a východnou Európou najmä klesajúci dopyt po čínskych produktoch zo strany západoeurópskych krajín. Od začiatku globálnej ekonomickej krízy a recesie začali západné krajiny čoraz menej dovážať z Číny, čo

[18] SHAMBAUGH, D. (1996): China and Europe: 1945-1995.
[19] TUBILEWICZ, C. (1999): Comrades no more. Sino – Central European relations after the Cold War.
[20] FÜRST, R. – PLESCHOVÁ, G. (2010): Czech and Slovak relations with China: Contenders for China's favour, s. 1379.
[21] LIU ZUOKUI. (2013): The pragmatic cooperation between China and CEE: Characteristics, problems and policy suggestions, s. 3.
[22] Ibidem.
[23] JING LONG (2015): Cooperation between China and CEE countries: features, significance and prospect.
[24] Ibidem.

viedlo k spomaleniu čínskej ekonomiky. To značne ovplyvnilo zamestnanosť, jednu z priorít čínskej vlády.[25] Preto Čína začala hľadať iné trhy a znovu objavila strednú a východnú Európu, podobne ako sa to stalo začiatkom deväťdesiatych rokov v dôsledku obchodných embárg uvalených na Čínu zo strany západoeurópskych štátov.[26, 27]

Zoznam použitej literatúry

Beijing Review. (2012): Forging Sino-African relations. In: *Beijing Review,* [online] 16. júl 2012. [Citované 22. 9. 2014] Dostupné na internete: www.bjreview.com.cn/expert/txt/2012-07/16/content_471212.htm.

De Gucht (2013): We found an amicable solution in the EU-China solar panels case that will lead to a new market equilibrium at sustainable prices. In: *European Commission Memo*, Brussels, [online] 27. júl 2013. Dostupné na internete: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-13-729_en.htm.

EEAS. (2015): EU-China relations. *EEAS*, In: *EEAS*. [online] 3. február 2015. Dostupné na internete: http://eeas.europa.eu/delegations/china/press_corner/all_news/news/2015/political_relations_en.htm.

Financila Times. (2015): China's Li Keqiang seeks big deals in Brazil. In: *Financial Times,*[online] 18. máj 2015. Dostupné na internete: www.ft.com/intl/cms/s/0/105977d4-fd0c-11e4-ae31-00144feabdc0.html.

FLICK, K. E. (2012): Introduction. In: Flick, K. E. and Kemburi, K. M. *ASEAN - China free trade area. Challenges, opportunities and the road ahead*. Rajaratnam School of International Studies: Singapore, 2012, s. 1-8.

FÜRST, R. – PLESCHOVÁ, G. (2010): Czech and Slovak relations with China: Contenders for China's favour. In: *Europe-Asia Studies*, roč. 62, č. 8, 2010, s. 1363-1681.

HELLSTRÖM, J. (2014): "China's political priorities in the Nordic countries," FOI-R--3879—SE. [online] Dostupné na internete: https://www.academia.edu/7249494/China_s_Political_Priorities_in_the_Nordic_Countries_2014_.

LANTEIGNE, M. (2013): *Chinese Foreign Policy. An Introduction*, Abingdon: Routledge, revised and updated 2nd Edition.

LIU, ZUOKUI (2013): *The pragmatic cooperation between China and CEE: Characteristics, problems and policy suggestions.* Working Paper Series on European Studies, Institute of European Studies, Chinese Academy of Social Sciences. roč. 7, č. 6, 2013.

LONG, JING (2015): *Cooperation between China and CEE countries: features, significance*

[25] SUTTER, R. G. (2012) Chinese foreign relations. Power and policy since the Cold War, s. 26-27.
[26] TUBILEWICZ, C. (1999): op. cit.
[27] Poznámka: Rozsiahlejšia štúdia na túto tému vyšla v časopise International Issues and Slovak Foreign Policy Affairs, Vol. XXIV, No. 3/2015, s. 15-26.

and prospect. [online] February 9, 2015. Dostupné na internete: http://diplomacy.bg/archives/1438?lang=en.

MILLER, A. – YENIKEYEFF, S. (2015): Oil's well in Central Asia. China, Kazakhstan, and Russia make a deal. In: *Foreign Affairs*, [online] 19. máj 2015. [Citované 24. 10. 2015] Dostupné na internete: https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2015-05-19/oils-well-central-asia.

Ministry of Foreign Affairs. (2015): Wang Yi brought forth a ten-point proposal on China-ASEAN cooperation. *PRC Ministry of Foreign Affairs*, [online] 6. august 2015. [Cited 22.9.2015] Dostupné na internete: www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/zxxx_662805/t1286715.shtml.

Ministerstvo zahraničných vecí Čínskej ľudovej republiky. (2015): Xi Jinping attends China-Latin America and the Caribbean summit and delivers keynote speech. *Ministerstvo zahraničných vecí Čínskej ľudovej republiky*. Dostupné na internete: [online] Dostupné na internete: www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/topics_665678/xjpzxcxjzgjldrdlchwdbxagtwnrlgbjxgsfwbcxzlldrhw/t1176650.shtml.

Radion New Zeland. (2015): Dragon's touch – China's Pacific outreach. In: *Radio New Zealand*, [online] 14. apríl 2015. Dostupné na internete: www.radionz.co.nz/national/programmes/insight/audio/20172666/insight-for-29-march-2015-china-in-the-pacific.

SCHEINESON, A. (2009): *Backgrounder. The Shanghai Cooperation Organization*. [online] 24. marec 2009. Dostupné na internete: www.cfr.org/china/shanghai-cooperation-organization/p10883.

SHAMBAUGH, D. (1996): *China and Europe: 1945-1995.* London: School of Oriental and African Studies.

SHAMBAUGH, D. (2013): *China goes global. The partial power.* New York: Oxford University Press.

SUTTER, R. G. (2012): *Chinese foreign relations. Power and policy since the Cold War*, Rowman and Littlefield, 3rd Edition, 2012.

SZCZUDLIK-TATAR, J. (2015): Fuori dall'ombra: le relazioni tra la Cina e l'Europa centrale e orientale. (Coming out of the shadows: relations of China with Central and Eastern Europe.) In: *Orrizonte Cina,* 2015 roč. 6, č. 1, s. 7-8.

TUBILEWICZ, C. (1999): Comrades no more. Sino – Central European relations after the Cold War. In: *Problems of Post-Communism* Vol. 46, No. 2, 1999, s. 3-14.

The Diplomat. (2015): Why China shouldn't get too invested in Latin America. In: *The Diplomat*, [online] 31. marec 2015. Dostupné na internete: http://thediplomat.com/2015/03/why-china-shouldnt-get-too-invested-in-latin-america/.

Xinhua (2009): Chinese premier announces eight new measures to enhance cooperation with Africa. In: *Xinhua,* [online] 11. august 2009. Dostupné na internete: http://news.xinhuanet.com/english/2009-11/08/content_12411421.htm

THE EFFECTIVE USE OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN EDUCATION AND MANAGEMENT OF CURRENT MANAGERS

Peter Polakovič [a] **– Michal Fabuš** [b] **– Jana Gasperová** [c] **– Ivana Slováková** [d]

[a] School of Economics and Management in Public Administration in Bratislava, Furdekova 16, Bratislava e-mail: peter.polakovic@vsemvs.sk
[b] School of Economics and Management in Public Administration in Bratislava, Furdekova 16, Bratislava e-mail: michal.fabus@vsemvs.sk
[c] School of Economics and Management in Public Administration in Bratislava, Furdekova 16, Bratislava e-mail: jana.gasperova@vsemvs.sk
[d] Technical University Zvolen, T. G. Masaryka 24, Zvolen e-mail: slovakova@tuzvo.sk

The submitted article deals with the current issue of continuous management education. The introduction of the article deals with the possibilities of blended learning and its possibilities in management education as well as with the combination of e-learning offering to managers a huge time freedom during their study. Blended learning is one of a few possible ways how to achieve a high-quality managerial education in some areas. Furthermore, in the article we also point out specific forms and methods used in blended learning. In the conclusion of the article we state partial results of using blended learning in the managerial practice.

Key words: managerial education, e-learning, blended learning, continuous education
JEL: A22, I25, P46

1 Introduction

Blended learning is a modern trend in education dealing with combining various teaching types with the aim to ensure higher quality and effectiveness of education. The article deals with the alternative whether and in what way the principle can be used in management education and by combining various teaching types it eliminates their partial disadvantages while preserving (eventually reinforcing) their advantages and thus achieving a variable educational solution that would allow to cover wider range of educational needs while respecting different characteristics and needs of single students.

The aim of the article is to characterize and point out basic starting points of blended learning approach in the area of management education. We focused on the possibilities of e-learning combination offering to managers a huge time and spatial freedom in their study; however, it is not suitable for getting managerial skills from soft skills area and from the area of traditional teaching that is suitable for improving in the area of both hard and soft skills; however, it is more difficult to incorporate them into manager's job schedule. In the conclusion we document the use of this education approach in the practice and point out the possibilities of its use.

2 The Specification of Management Education

In the area of education of the adults managers represent a special group that usually gets education not to become more qualified in generally but in order to get skills necessary for achieving required performance of the organization because manager's performance is

always assessed in the context of an organization and its objectives.[1] The term manager's skills may be understood as his qualification (competence) to perform certain function on required performance level formed by his knowledge, traits of his character, attitudes, skills and experience. These abilities can be divided into:[2]

- soft skills – comprising interpersonal relationships, work with people, manager's communication and treatment in relation to individuals and groups both within and out of the organization
- hard skills – referring to his technical knowledge, skills, talent and attitudes related to economic, technological, structural and procedural aspects of manager's work

The process of obtaining and formation of these abilities refer to a long-term and difficult issue and it is identical for both managers and other workers to a considerable extent. The system of formation of man's working abilities is divided into three basic areas: the area of general education, the area of technical education and the area of development. The area of general education is crucial for getting essential knowledge and skills enabling a man to live in a society and develop further.[3] The area is controlled and managed by the state and mostly focused on social development of an individual and his personality. The area in which specific knowledge and skills for performing certain profession is formed is referred to as the area of technical education (or the area of qualification forming or the area of technical/professional preparation) and it is divided into four parts.[4]

- The first part of the area of technical education refers to basic preparation for a profession provided mostly by the system of secondary schools and universities where organizations are involved sporadically only (e.g. by providing practical training to secondary school students or internships and trainee programmes to university students).
- The second part is formed by so called worker's orientation referring to the domain of organisations as it is based on effective adaptation of a new worker to the organisation, working team and respective job while mediating maximum relevant information including specific knowledge and skills necessary for proper work performance at respective position.[5]
- Another part of the area of technical education is additional training. It refers to a process of intensification of qualification and adaptation of worker's knowledge and skills to new requirements of his new work category caused for example by scientific and technological progress.
- The last, i.e. the fourth part is retraining that aims at such a formation of man's working abilities that enables him to switch to a new profession.

The third area of man's working abilities formation is the area of development. As for this area we can state that it is focused on getting a wider range of new knowledge and skills compared to those that are a necessary must to perform assigned position. They are often concentrated on individual's personality and their purpose is to develop individual's working potential more than his qualification. As a result the development leads to increased work

[1] GREEN, H., HANNON, C. (2007). Education for a digital generation. Londýn: Demos, p. 79
[2] COMPOS, M., LAFERRIERE, T., HARAŠÍM, L., (2011). The post-secondary networked classroom, renewal of teaching practices, and social interaction. p. 36.
[3] ANDREASSON, K. (2015). Digital Divides: The New Challenges and Opportunities of e-Inclusion. p. 328.
[4] MIKULECKÁ, J. 2009. Pedagogika a nástroje e-learningu.
[5] TUREK, I. (2008). Didaktika. p. 81.

performance and adaptability of an individual. As outlined above the term of education shall be used in the area of orientation, additional training and retraining.[6] For now it shall be used for more complex, long-term planned process closely connected with corporate values, strategies and objectives. The education and development of managers can be divided into two basic forms depending on where the educational process itself takes place. In case of work performance we talk about on the job forms and out of the workplace it refers to off the job forms.[7]

2.1 Education and e-learning or blended learning

For off-line e-learning it is characteristic that it is implemented with no need to be connected to a network (either internet or intranet – internal computer network of an organization). It usually refers to the educational content distributed on e-media. The advantages of off-line e-learning are relative size of media that it is transferred on as well as independence from existence of connection to any network. Its disadvantages are: difficult possibility of content update, lower rate of feedback compared to online solutions and higher costs of initial development and distribution. On the contrary, online e-learning requires connection to a network.[8] In case of an asynchronous e-learning there is no need of permanent connection but the connection must provide distribution of the course and sufficient communication between the lecturer and other students by the means of e-mail, discussion forum, etc. In fact, it refers to an inter-grade between off-line and fully synchronous e-learning.[9] Synchronous e-learning requires permanent connection to the network because the instruction runs in real time and allows mutual communication between students and the lecturer or among students themselves. The instruction often takes place in the form of a virtual class, in the form of an audio or video conference, a chat (text discussion in real time) or by sharing computer desktop or applications.

Table 1: Differences between present and distance learning

PRESENT STUDENT	DISTANT STUDENT
Is maturing but is not mature yet; is integrating his personality system; learns to be independent.	is adult with an integrated personality system, is independent.
Has got no job.	Has got a job.
Is used to learn regularly, he is made learn by respective educational institution.	Is not used to learn regularly.
Has got enough leisure time.	Has got lack of leisure time.
Is usually computer literate, commands ICT work.	May not be computer literate; may not command ICT work.

Source: BINKLEY, M. 2010. Defining 21st Century skills. p. 42

E-learning can be a very effective educational tool; however, it must be implemented correctly on the right place. The implementation is usually very difficult (from the viewpoint of time and production) and expected effects (quality of education and financial savings)

[6] GUBALOVÁ, J. (2010). Information and communication technologies in education of the elderly. p. 77
[7] KVASNICA, O. (2011). The Role of Teachers in the Project-based Learning Implementation at Secondary Professional Schools in Slovakia. p.71.
[8] ZILINSKAS, G. (2014). Development of e-government in the eastern border of the European Union. p. 113.
[9] BINKLEY, M. (2010). Defining 21st Century skills. p. 28.

usually arrive with time delay, therefore it is suitable especially for large companies or institutions. Before a company decides to implement e-learning, it must know the answers to the questions what, whom and how it wants to learn. Whether educational objectives are suitable for e-learning and which of its methods and tools can be used to meet and use them.[10] Whether assumed participants are ready and able to manage e-learning; whether the organization has got sufficient technical (hardware and software) base for the implementation. Whether e-learning is really the most suitable way that will bring expected quality and savings (either time or financial savings) and whether organisation does not select it on the basis of tendentious current modernness.

Several authors assess the deviation from the focus on the form of e-learning onto the focus on content, especially on its quality. It is connected with the transition from LMS (Learning Management System) focused mostly on administrative and technological tools to LCMS (Learning Content Management System) containing tools similar to LMS ones but in addition to that they offer the tools for creation, storing, setting up and distribution of e-learning content. Other trends refer to software boom enabling web collaboration and live e-learning.[11] Further, there is so called m-learning basically referring to e-learning implemented by the means of cell phones and rapid e-learning referring to fast and simply created e-learning courses based on Power Point content supplemented by audio recording, video animations or schoolwork verification tools by the means of a special software.[12]

2.2 Blended learning and used models

Blended learning is a formal education program in which a student learns at least in part through delivery of content and instruction via digital and online media with some element of student control over time, place, path, or pace. While still attending a "brick-and-mortar" school structure, face-to-face classroom methods are combined with computer-mediated activities. Blended learning is also used in professional development and training settings as it can be used to translate knowledge into a particular skill that is useful and practical for a specific job. A lack of consensus on a definition of blended learning has led to difficulties in research about its effectiveness in the classroom. [13]

Blended instruction is reportedly more effective than purely face-to-face or purely online classes. Blended learning methods can also result in high levels of student achievement more effective than face-to-face learning. Proponents of blended learning argue that incorporating the asynchronous Internet communication technology into higher education courses serves to facilitate simultaneous independent and collaborative learning experience. This incorporation is a major contributor to student satisfaction and success in such courses. The use of information and communication technologies has been found to improve student attitudes towards learning. By incorporating information technology into class projects, communication between lecturers and part-time students has improved, and students were able to better evaluate their understanding of course material via the use of computer-based qualitative and quantitative assessment modules. Proponents of blended learning cite the opportunity for data collection and customization of instruction and assessment as two major benefits of this approach.[14] Organizations with blended learning programs may also choose to reallocate resources to boost student achievement outcomes. Students with special talents or interests outside of the available curricula use educational technology to advance their skills or exceed grade restrictions. Some online

[10] KOVÁČOVÁ, M., ZÁHONOVÁ, V. (2009). E-learning na STU. p. 142.
[11] KVASNICA, O., HRMO, R. (2010). Importance of Computer Literacy for E-learning Education.
[12] ZOUNEK, J. (2009). E-learning – jedna z podob učení v moderní společnosti. p. 52.
[13] GREEN, H., HANNON, C. (2007). Education for a digital generation. Londýn: Demos, p. 32.
[14] BINKLEY, M. (2010). Defining 21st Century skills. p. 61.

institutions connect students with instructors via web conference technology to form a digital classroom. Organizations make the switch to blended learning for a variety of reasons. In addition to considering the age of the students, the reasons for choosing a blended model generally dictate which of the six models they choose to implement: [15]

Face to face model is the closest to a typical school structure. With this approach, the introduction of online instruction is decided on a case-by-case basis, meaning only certain students in a given class will participate in any form of blended learning. The face-to-face driver approach allows students who are struggling or working above their grade level to progress at their own pace using technology in the classroom. In this form of blended learning, students rotate between different stations on a fixed schedule – either working online or spending face-to-face time with the teacher.

The rotational model is more widely used in elementary schools – 80 percent of the organizations in California that use blended learning follow the rotational model. The flex model is an approach used by the AdvancePath Academy, a blended learning school, which works with school district partners to address the needs of students with behavioural, academic and/or socio-economic challenges. With this approach, material is primarily delivered online.

With online lab model students learn entirely online but travel to a dedicated computer lab to complete their coursework. Adults supervise the lab, but they are not trained teachers. This not only allows schools to offer courses for which they have no teacher or not enough teachers, but also allows students to work at a pace and in a subject area that suits them without affecting the learning environment of other students.

Self-blend model is ideal for a student who wants to take additional Advanced Placement courses, or who has interest in a subject area that is not covered in the traditional course catalogue.

At the opposite end of the spectrum from face-to-face driver we have online driver, which is a form of blended learning in which students work remotely and material is primarily delivered via an online platform. Although face-to-face check-ins are optional, students can usually chat with teachers online if they have questions. This model of blended learning is ideal for students who need more flexibility and independence in their daily schedules.

3 Methodology

The article aims to provide an overview of the position taken by blended learning in management education. I decided to draw the data that would illustrate the use of blended learning by organizations for education and development of their managers from the research report of Chartered Management Institute (CMI) named Learning at work: e-learning evolution or revolution?. The purpose of the research report was to map the progress towards integration of e-learning and other educational techniques.

To complete the work it was necessary to make especially a thorough and extensive analysis of professional literature and electronic sources covering relatively wide-ranking area of human knowledge (andragogy, information and communication technology, management). I compared the knowledge obtained from the analysis in order to get to know their mutual relations, technical relevance closer and in order to identify whether they are suitable for the purposes of this work. I also tried to eliminate redundant and obsolete knowledge by using comparison. Based on the analysis performed I transferred some knowledge to the work by the means of description and often by the means of synthesis of information from various resources, too. Basic descriptive statistics (of relative and absolute frequency) was used while processing and presenting quantitative data. It refers especially to the charts related to the

[15] ANDREASSON, K. (2015). Digital Divides: The New Challenges and Opportunities of e-Inclusion. p. 80.

composition of blended learning, reasons of its introduction and its benefits for companies. Another research method used in the framework of the practical part was a non-structured interview with a corporate education specialist, with the representatives of the education and consulting company Unikredit BB. Framework questions (research questions) were prepared for single areas and they were supplemented "ad hoc" during the interview. The research questions were as follows:

- How is blended learning defined?
- Are there any substantial differences of single approaches to blended learning?
- What blended learning models are the most frequent ones?
- What teaching forms and methods are the most suitable for blended learning preparation?

4 Findings

Considering the variability of blended learning, generally, it cannot be stated that some forms or methods are more or less suitable for blended learning creation because each of them can be the most suitable in the framework of certain educational solution. However, some forms and methods are distinguished by certain versatility and based on that they are used more frequently in the practice. Professor Jackson and his colleagues addressed the standard composition of blended learning solutions in his research for Chartered Management Institute where they asked internal specialists about the education and development of fifteen top employers in Great Britain. The results are summed up in the chart No. 1.

As obvious from the chart, face-to-face education and e-learning belong to the most frequent parts of blended learning. This indicates that the approach to blended learning we selected in this article (combining IT and traditional teaching) is justifiable both in performed analysis of professional literature and in real use in practice.

Figure 1: The most common parts of blended learning

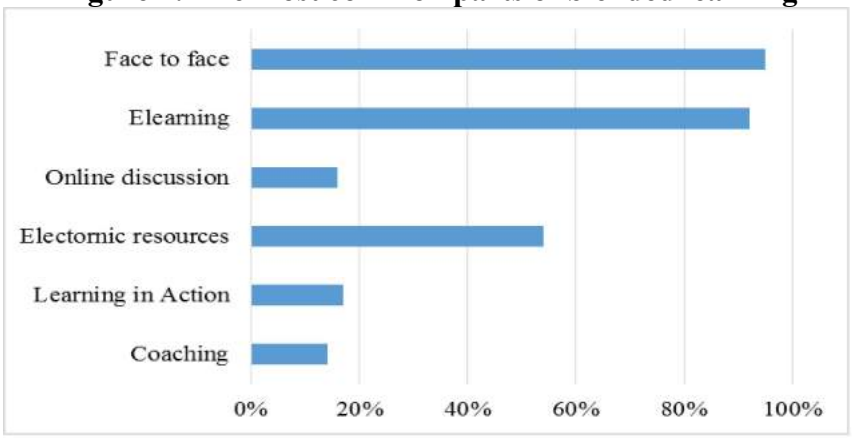

Source: JACKSON, W., EDNEY, T., RUSHENT, C. (2008): *Learning at work: e-learning evolution or revolution?*

There are other interesting data referring to the data on managers' preferences regarding electronic online parts of blended learning.

Figure 2: Online parts of blended learning

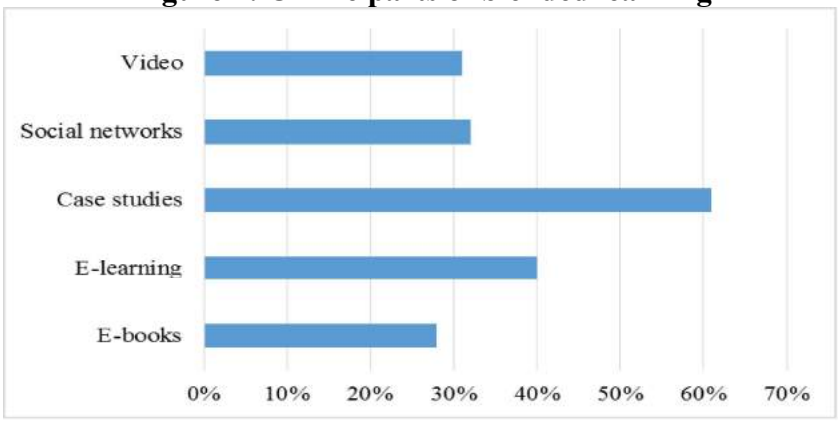

Source: JACKSON, W., EDNEY, T., RUSHENT, C. (2008): *Learning at work: e-learning evolution or revolution?*

Chart No. 2 shows which online parts of blended learning were considered to be the most beneficial for education and development by managers questioned. The case studies prevail here, followed by e-learning and online diagnostics. It is worth noticing the social networks that rank third what was stated by more than a third of the managers questioned.

Figure 3: Benefits of blended learning in terms of organization

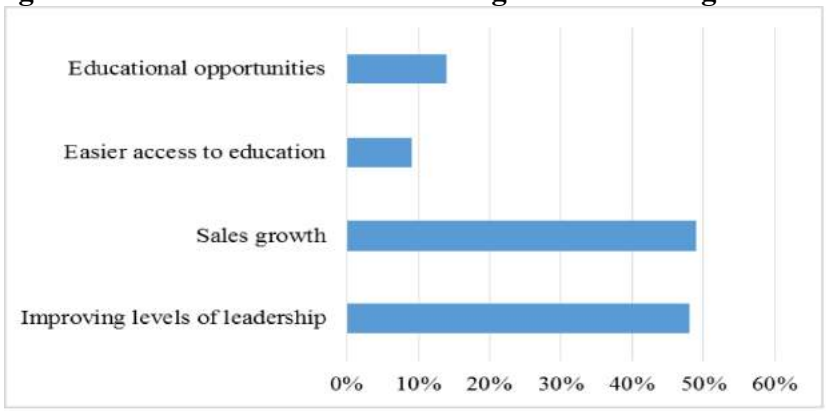

Source: JACKSON, W., EDNEY, T., RUSHENT, C. (2008): *Learning at work: e-learning evolution or revolution?*

Figure 4: Benefits of blended learning in terms of managers

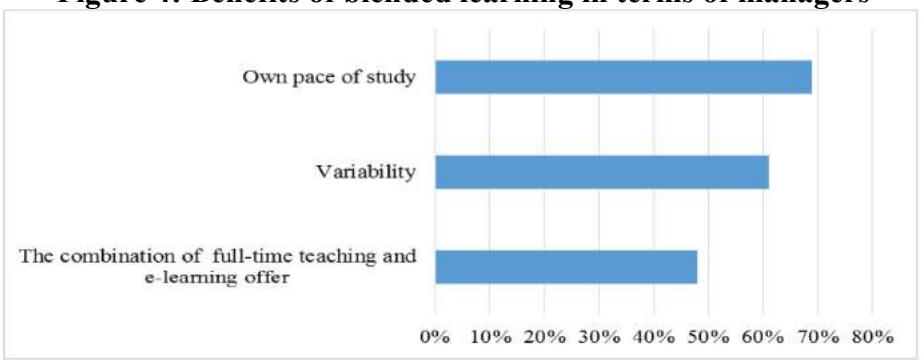

Source: JACKSON, W., EDNEY, T., RUSHENT, C. (2008): *Learning at work: e-learning evolution or revolution?*

The charts No. 3 and 4 illustrate the benefits recorded by blended learning users. These real benefits can be a reason why to implement blended learning into the corporate education.

Figure 5: Barriers in introducing blended learning

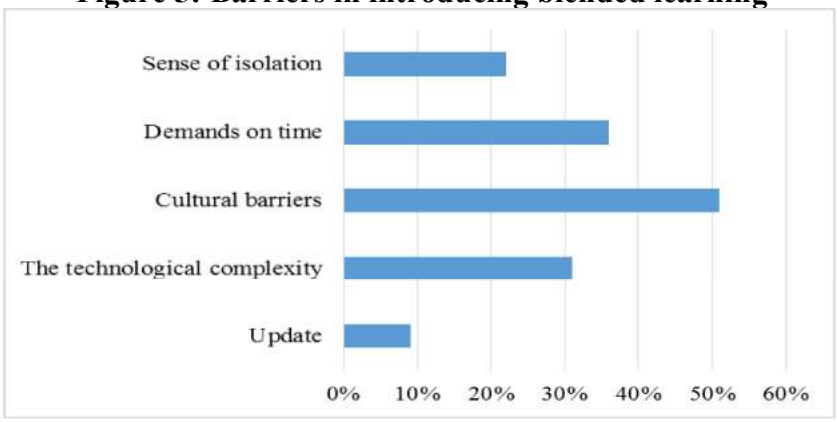

Source: JACKSON, W., EDNEY, T., RUSHENT, C. (2008): *Learning at work: e-learning evolution or revolution?*

As for these barriers, Scott-Jackson states that they include general unwillingness especially of senior managers and top managers to study, the distrust and unwillingness to work with information and communication technologies and dismissive attitude to new education type because it is deeply rooted in human minds that the only "real" education is the one in the classrooms. This deep-rooted stereotype then complicates adaptation to a new approach to education that requires significantly higher personal engagement than mere sitting in the classroom and passive receiving of interpreted information.

5 Conclusion

The adults have a lot of advantages in the educational process resulting from their voluntary and active approach to education, from their previous experience with education as most of adults have already undergone some kind of education and thus, they know how to approach the study and how to learn. However, in the educational process the adults are not distinguished by advantages only. There are some disadvantages, too. For example, personal experience stated above that increases accuracy and functionality of thinking can be double-edged for adults as these can be a source of stereotypes (personal, corporate, social) limiting and tying an adult down in education. They can also be a reason of refusing offered curriculum and reducing motivation to study because the curriculum does not correspond with adult's experience or because he/she cannot see any possibility how to apply it in the practice. These stereotypes may also include inappropriate attitudes, roles and approaches to education acquired in adolescence period that can be hardly changed in the adulthood and can affect its effectiveness significantly. Adults' disadvantages may also include increased stress factors from working or family environment and much higher fear of failure that is related to it. Furthermore, there is also adults'general inclination to passivity and consumption when the ideal state refers to watching and listening and this can cause big problems with their active engagement to the educational process that is necessary for effective education.

Only a few dare to predict how blended learning will looking like in a few years. However, most authors stated in this work in relation to blended learning agree that there will be a massive expansion and development of blended learning in the future. It will happen thanks to its modularity and the ability to address individual educational needs more effectively. In the area of development of technologies it will affect mostly education,

including blended learning, more intensive incorporation of technologies into common life, development of high-speed internet connection, spreading wireless networks and development of display devices (smart phones, tablet PCs). In the area of demographic changes it will be the onset of a new "digital" generation absolutely familiar with ICT, increased demands on balanced working and personal life connected with part time jobs and work from home as well as higher fluctuation of labour force and higher demands on keeping talents for organizations.

References

ANDREASSON, K. (2015): *Digital Divides: The New Challenges and Opportunities of e-Inclusion*. 2015. Taylor and Francis Group, London. p. 328. ISBN 9781482216592.

BINKLEY, M. (2010): *Defining 21st Century skills.* Draft White Paper 1. University of Melbourne, ATCS21 Project, 2010.

COMPOS, M., LAFERRIERE, T., HARAŠÍM, L. (2011): *The post-secondary networked classroom, renewal of teaching practices, and social interaction.* In: Journal of Asynchronous Learning Network, s. 35-36. ISSN 1092-8235.

GREEN, H., HANNON, C. (2007): Education for a digital generation. Londýn: Demos, 2007. 79 p. ISBN 1-84180-15-5.

GUBALOVÁ, J. (2010): *Information and communication technologies in education of the elderly*. Ljubljana: University of Ljubljana, 2010. s. 77-82. ISBN 978-961-237-357 3.

JACKSON, W., EDNEY, T., RUSHENT, C. (2008): *Learning at work: e-learning evolution or revolution?* Chartered Management Institute (CMI), London 2008. ISBN 0-85946-481-4.

KOVÁČOVÁ, M., ZÁHONOVÁ, V. (2009): *E-learning na STU: ako na to.* 1. vydanie. Bratislava : Nakladateľstvo STU, 142 s. ISBN 978-80-227-3073-0.

KVASNICA, O. (2011): *The Role of Teachers in the Project-based Learning Implementation at Secondary Professional Schools in Slovakia.* In: Conference of the International Journal of Arts and Sciences. Volume 4, Number 1. Cumberland: IJAS, s. 71-74. ISSN 1943-6114.

KVASNICA, O., HRMO, R. (2010): *Importance of Computer Literacy for E-learning Education.* In: Proceedings of the Joint International IGIP-SEFI : Annual Conference 2010. Diversity unifies - Diversity in Engineering Education, 19th - 22th September, Trnava, Slovakia. Brussel: SEFI, 2010. ISBN 978-2-87352-003-8.

MIKULECKÁ, J. (2009): *Pedagogika a nástroje e-learningu*. Banská Bystrica: Didinfo, Univerzita Mateja Bela. ISBN 978-80-8083-720-4.

TUREK, I. 2008. *Didaktika*. Prvé vydanie. Bratislava: Iura Edition, 595 s. ISBN 978-80-8078-198-9.

ZILINSKAS, G. (2014): *Development of e-government in the eastern border of the European Union*. In SGEM2014 Conference on political sciences, law, finance, economics and

tourism (Vol. 1, No. SGEM2014 Conference Proceedings, ISBN 978-619-7105-25-4/ISSN 2367-5659, September 1-9, 2014, Vol. 1, 113-120 pp, pp. 113-120). Stef 92 Technology.

ZOUNEK, J. (2009): *E-learning – jedna z podob učení v moderní společnosti*. Brno: Masarykova univerzita. 161 s. ISBN 978-80-210-5123-215-5.

HUMAN AND KNOWLEDGE CAPITAL IN THE OECD

Paula Puškárová

Institute for Economics and Management, University of Economics in Bratislava, Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovak Republic, e-mail: paula.puskarova@euba.sk

The aim of this paper is to compare the recent development of human and knowledge capital in the OECD countries and to highlight the weak link appearing between them. The countries with high knowledge capital perform relatively poor in terms of human capital and vice versa. The paper calls for revision of knowledge production as well as growth functions through inclusion of additional factors, or through revision of modeling approach.[1]
Key words: human capital, knowledge capital, growth, OECD, education
JEL: I26, O34, H52

1 Introduction

Knowledge and human capital are both considered to be the crucial drivers of economic growth. Through their impact on productivity, they are viewed as more powerful factors of economic growth than the traditional labour or capital accumulation.

Clearly, each economic policy cares for the human capital to grow but since not all economic activities may be performed by high-skilled labor, the discussion about the natural rate of low-skill/high-skill labor share remains open. The lack of low-skilled labor may be easily solved by opening the borders to immigration. The lack of high-skilled labor is trickier. You need not just general skills how to organize or manage oneself but also the skills applicable in the sectors that are crucial for the local or national economy.

This paper addresses the pending issues of human and knowledge capital approximation and by means of comparative data analysis of selected OECD countries and making references to their development, we demonstrate the low explanatory power of the currently applied human and knowledge capital proxies.

2 Human capital

Human capital has been first conceptualized by Theodore W. Schultz (1961), Gary S. Becker (1964) and Jacob Mincer (1970) who saw the link between the investments into the education and the productivity of an individual resulting ultimately in the economic growth. Since human capital is clearly of intangible nature, it is hard if not impossible to capture it in real terms.

Since then studies have been employing educational attainment (Barro et al., 2015; Puškárová, 2015) or years of schooling (UNESCO Institute for Statistics, 2013) as proxies of human capital. These proxies, however, fail to account for various skills that population was able or enabled to pick up along the way. Population is made up of individuals with individual characteristics, talents and limits. Thus, the same-quality education may lead to different productivities of individuals. On the other hand, the same-talented individuals may perform differently based on the quality of education they received.

[1] The paper was supported by the EUBA Project of Young Scholars No. I-15-108-00.

Figure 1: Educational attainment of 25-64 year-olds (2012)

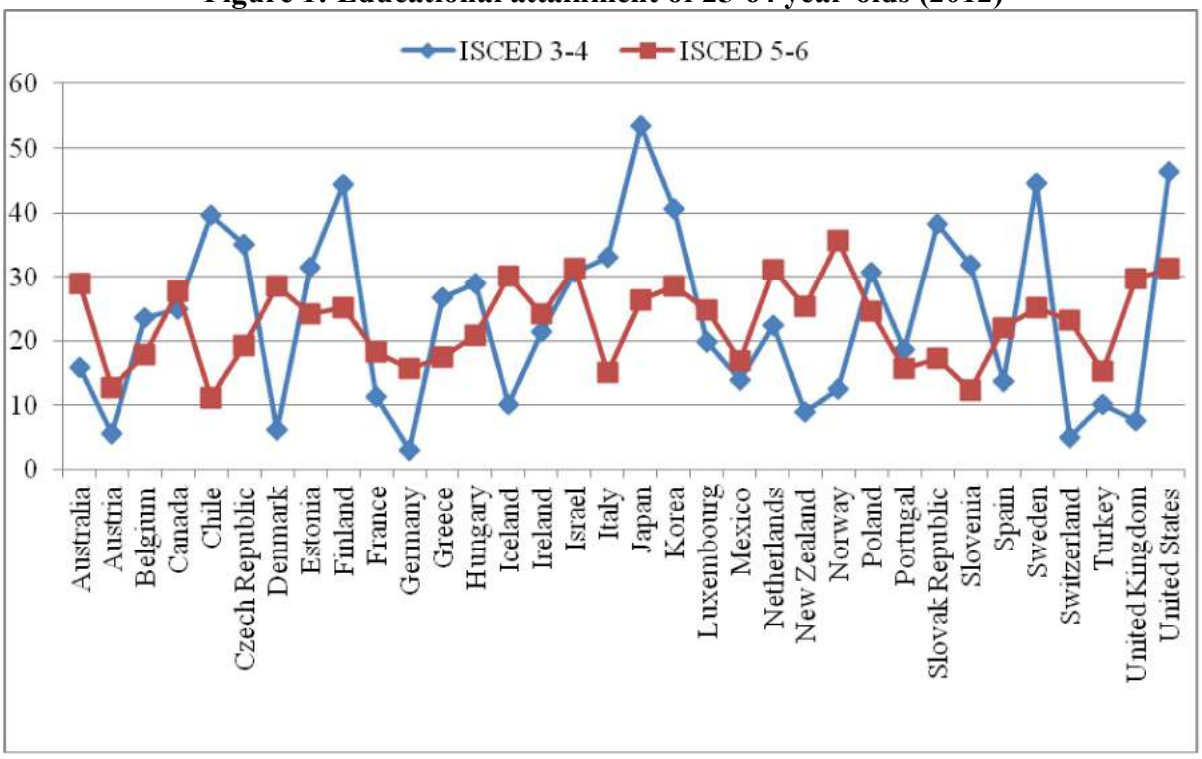

Note: ISCED stands for International Standard Classification of Education where ISCED 4 means completed full secondary education, ISCED 5 represents the completed first stage and ISCED 6 represents the completed second stage of tertiary education.

Source: OECD Education at a Glance 2014

The data in Figure 1 shows that lowest shares of tertiary educated population are registered, for example, in the Slovak Republic, Slovenia and Austria. The lowest shares of secondary educated population are registered in Germany, Switzerland or the United Kingdom. These countries are, however, known to achieve high productivities and relatively stable economic growth. It is thus clear that these proxies are not strong proxies of human capital.

In the latest years, a new approach to capture human capital has appeared. Statistics on student and adult skills such as those of OECD's PIAAC enable statisticians and analysts to re-estimate knowledge production and growth equations and correct the estimated impacts of human capital on growth.

Table 2 shows the mean literacy scores at the three common education levels – below upper secondary (usually secondary education without any graduation certificate or diplom), upper secondary and full tertiary education. The last column demonstrates the difference in literacies between the upper secondary and tertiary education level.

Following Table 2 we see that at the tertiary level Japan and Scandinavian countries lead the ranking with low standard deviation from the mean. However, when we calculate the difference in literacy below the upper secondary education and tertiary education, the largest returns to the tertiary education in terms of literacy increase (at least in the reference year of 2012) were registered in Poland and the United States, followed by the Czech Republic, Germany and Finland. The lowest increase in literacy when comparing the upper secondary and tertiary educated population of 25-64 years is registered in Slovakia and Italy.

If we consider this difference as some kind of proxy of quality of education at the particular level, we may draw intriguing references. The quality of secondary education in

Poland may perform poorly, however, at the tertiary level, the students are able to acquire as many skills as the average student in the USA.

Table 2: Mean literacy score in 2012, 25-64 years

Country	*Below upper secondary education*		*Upper secondary or post-secondary non-tertiary education*		*Tertiary education*		*Difference between upper secondary and tertiary educ*
	Score	*S.E.*	*Score*	*S.E.*	*Score*	*S.E.*	*Score*
Australia	249	(1,6)	279	(1,6)	304	(1,2)	**25**
Austria	239	(2,1)	268	(0,9)	296	(1,4)	**28**
Canada	219	(2,1)	265	(1,1)	290	(0,8)	**25**
Czech Republic	242	(3,6)	269	(1,0)	303	(2,3)	**34**
Denmark	235	(2,2)	265	(1,2)	293	(1,1)	**28**
Estonia	244	(2,0)	267	(1,0)	290	(1,1)	**23**
Finland	245	(2,9)	277	(1,3)	309	(1,1)	**30**
France	224	(1,3)	258	(0,9)	294	(0,9)	**36**
Germany	219	(3,0)	262	(1,1)	293	(1,3)	**31**
Ireland	232	(1,8)	267	(1,5)	292	(1,3)	**25**
Italy	231	(1,7)	263	(1,4)	282	(1,6)	**19**
Japan	261	(2,5)	287	(1,0)	314	(0,9)	**27**
Korea	230	(1,6)	265	(1,0)	291	(1,0)	**26**
Netherlands	246	(1,7)	283	(1,3)	310	(1,3)	**27**
Norway	252	(1,8)	272	(1,4)	301	(1,0)	**29**
Poland	228	(2,7)	255	(1,0)	297	(1,3)	**42**
Slovak Republic	237	(1,9)	275	(0,9)	295	(1,4)	**20**
Spain	226	(1,3)	258	(1,4)	282	(1,2)	**24**
Sweden	238	(2,3)	277	(1,3)	306	(1,3)	**29**
United States	211	(2,7)	259	(1,4)	298	(1,5)	**39**

Note: S.E. stands for Standard Error.

Source: OECD Education at a Glance 2014

3 Knowledge capital

Knowledge capital is a product of labour and capital invested in the Research and Development (R&D) process. Thus, some scientists approximate knowledge capital with R&D expenditures or R&D workforce. However, many studies point to the fact that the variability of both these inputs ignore stochastic nature of the innovation process (Keller, 2010). The real results of R&D expenditures come in some time delay and can be split into several years, and thus, it is difficult to clearly identify causality between the R&D expenditures and innovation process output in the same observation period.

An alternative approach is to approximate knowledge capital with the patent applications or number of patents granted. There are many concerns articulated in the literature about qualifying patents as a reliable proxy for R&D output. Many patents are just upgrades of already existing patents, i.e. their value is already partially to be attributed to former R&D expenditures (Jaffe and Trajtenberg, 2002). Furthermore, some innovation may be strongly context-related. Moreover, the pool of non-patentable knowledge appears too large to be ignored in the estimations (Griliches, 1990).

Despite the concerns, no better proxy of knowledge capital has been deployed so far.

Table 3: Patent applications filed under the PCT, rounded numbers

Country	*2004*	*2005*	*2006*	*2007*	*2008*	*2009*	*2010*	*2011*	*2012*	*2013*
Australia	2043	2092	2057	2019	1841	1851	1742	1800	1729	1814
Austria	1079	1168	1309	1328	1190	1284	1413	1445	1390	1503
Belgium	973	1020	1098	1161	1090	1144	1252	1261	1204	1125
Canada	2496	2807	2995	3038	2618	2696	2931	2940	3081	3157
Chile	24	27	25	40	52	89	118	129	117	99
Czech Republic	125	134	154	219	212	179	153	193	214	210
Denmark	1085	1171	1174	1353	1253	1128	1144	1255	1150	1181
Estonia	17	11	32	46	45	49	50	42	17	26
Finland	1522	1465	1643	1600	1503	1499	1568	1552	1640	1342
France	5921	6360	6483	6819	6902	7011	7213	7756	7694	7199
Germany	15966	16729	17590	18744	17053	17302	18500	18606	17669	16762
Greece	62	104	93	118	109	109	91	92	113	116
Hungary	190	196	203	248	222	234	244	269	225	210
Iceland	37	39	37	28	26	35	27	31	33	30
Ireland	303	319	358	438	426	380	340	425	371	388
Israel	1659	1908	2034	2119	1794	1690	1696	1796	1988	1801
Italy	2618	2969	3330	3361	3214	3136	3147	3277	3286	3115
Japan	24185	26139	26743	29011	28088	31001	37124	41734	43618	41207
Korea	4249	5219	6426	7257	7186	8728	9546	10819	11258	11438
Luxembourg	50	38	52	38	55	54	54	73	68	53
Mexico	157	189	203	216	226	208	235	221	229	202
Netherlands	3213	3391	3565	3578	3570	3249	2942	3523	3478	3314
New Zealand	386	369	399	390	338	323	339	331	327	336
Norway	597	641	661	660	667	749	735	698	698	646
Poland	118	108	140	166	196	256	279	292	363	352
Portugal	45	93	106	114	134	139	135	148	140	142
Slovak Republic	33	40	44	48	34	36	50	55	45	71
Slovenia	86	107	103	120	141	131	135	133	123	121
Spain	1162	1295	1396	1539	1629	1775	1904	1856	1720	1676
Sweden	2224	2494	2828	3165	3005	2848	2849	2843	3131	2551
Switzerland	1975	2071	2148	2457	2261	2226	2359	2503	2604	2373
Turkey	189	258	324	380	388	462	560	497	637	711
United Kingdom	5961	5990	6540	6417	6030	5683	5756	5799	5665	6100
United States	45607	49772	52061	50040	44653	42889	45229	49243	51613	60067

Note: PCT stands for Patent Cooperation Treaty, it refers to the International Patent System.

Source: OECD Patents by technology (2015)

4 Conclusion

This paper is devoted to the comparative analysis of knowledge and human capital in the OECD countries. By means of various proxies of both the intangible assets, we have declared that even though some countries may be far ahead in terms of patenting (proxy of knowledge capital), the skills of working population (human capital) does not comply with.

Human capital in the countries such as, for example, the United States appears rather average. However, their patenting activity is outstanding.

This paper calls for revision of knowledge production functions as well as growth equations since the link between the human and knowledge capital appears rather weak. Partially, the weak effect may be related to the weak proxies of the both capitals, but lately emerging studies direct to the exploration of the impact of other factors such as social capital, network effects or knowledge externalities. The revision may be thus done through inclusion of additional factors, or through revision of modeling approach.

References

BARRO, R., LEE, J.-W. (2010): A New Data Set of Educational Attainment in the World, 1950-2010. In: *Journal of Development Economics*, 2010, Vol. 104, pp.184-198.

BECKER, G. S. (1964): Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education. 3. vyd. Chicago: University of Chicago Press, 1993. ISBN 22-604-1204.

GRILICHES, Z. (1990): Patent Statistics as Economic Indicators: A Survey. In: *Journal of Economic Literature*, 1990, Vol. 28, pp. 1661-1707.

JAFFE, A., TRAJTENBERG, M. (2002): *Patents, citations and innovations: A window on the knowledge economy*. Cambridge (MA): MIT Press, 2002. ISBN 0-262-10095-9.

KELLER, W. (2010): International trade, foreign direct investment, and technology spillovers. In: HALL, B., ROSENBERG, N. (Eds) (2010): *Handbook of the Economics of Innovation – Volume 2*. North-Holland : Elsevier, 2010. pp. 793-829.

MINCER, J. A. (1970): The distribution of labor incomes: a survey with special reference to the human capital approach. In: *Journal of Economic Literature*, 1970, Vol. 1, No. 8, pp.1-26.

PUŠKÁROVÁ, P. (2015): Analysis of the impact of human capital on the total factor productivity in the EU regions using the SDM. In: *Politicka ekonomie*, 2015, Vol. 5, pp. 657-675.

OECD (2014). Education at a Glance 2014. [online]. In: *OECD official website*, 2014. [Cited 30. 11. 2015]. Available online: http://www.oecd.org/edu/education-at-a-glance-2014-indicators-by-chapter.htm.

OECD (2015). OECD Statistics – Data by theme – Patents by technology. [online]. In: OECD STATS website, 2015. [Cited 30. 11. 2015]. Available online: https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=PATS_IPC.

SCHULTZ, T. W. (1961): Investments in Human Capital. In: *American Economic Review*, 1961, Vol. 51, No. 1, pp. 1-17.

UNESCO Institute for Statistics (2013): Data Centre. [online] In: UNESCO Stats – Education [Cited 30. 11. 2015] Available online: http://stats.uis.unesco.org.

APPENDIX

Table 1: Trends in educational attainment and average annual growth (2000, 2005-12)

		25-64 year-olds									
		2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Average annual growth rate 2000-12
	Educational attainment	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)
Australia	Below upper secondary	41	35	33	32	30	29	27	26	24	-4,6
	Upper secondary or post-secondary non-tertiary	31	33	34	34	34	34	36	36	35	1,0
	Tertiary	27	32	33	34	36	37	38	38	41	3,5
Austria	Below upper secondary	24	19	20	20	19	18	18	18	17	-2,9
	Upper secondary or post-secondary non-tertiary	62	63	63	63	63	63	63	63	63	0,1
	Tertiary	14	18	18	18	18	19	19	19	20	3,1
Belgium	Below upper secondary	41	34	33	32	30	29	30	29	28	-3,1
	Upper secondary or post-secondary non-tertiary	31	35	35	36	37	37	36	37	36	1,2
	Tertiary	27	31	32	32	32	33	35	35	35	2,2
Canada	Below upper secondary	19	15	14	13	13	12	12	11	11	-4,7
	Upper secondary or post-secondary non-tertiary	41	39	39	38	38	38	38	37	36	-0,9
	Tertiary	40	46	47	48	49	50	51	51	53	2,3
Chile	Below upper secondary	m	m	m	32	32	31	29	43	m	m
	Upper secondary or post-secondary non-tertiary	m	m	m	44	44	45	45	40	m	m
	Tertiary	m	m	m	24	24	24	27	18	m	m
Czech Republic	Below upper secondary	14	10	10	9	9	9	8	8	8	-5,0
	Upper secondary or post-secondary non-tertiary	75	77	77	77	76	76	75	74	73	-0,2
	Tertiary	11	13	14	14	14	16	17	18	19	4,8
Denmark	Below upper secondary	20	19	18	26	26	25	24	23	22	0,7
	Upper secondary or post-secondary non-tertiary	54	47	47	43	42	42	42	43	43	-1,9
	Tertiary	26	34	35	31	31	32	33	34	35	2,5
Estonia	Below upper secondary	15	11	12	11	12	11	11	11	10	-3,4
	Upper secondary or post-secondary non-tertiary	56	56	55	56	54	53	54	52	53	-0,5
	Tertiary	29	33	33	33	34	36	35	37	37	2,2
Finland	Below upper secondary	27	21	20	19	19	18	17	16	15	-4,6
	Upper secondary or post-secondary non-tertiary	41	44	44	44	44	45	45	44	45	0,9
	Tertiary	33	35	35	36	37	37	38	39	40	1,6
France	Below upper secondary	38	33	33	32	30	30	29	28	27	-2,6
	Upper secondary or post-secondary non-tertiary	41	41	41	42	42	42	42	42	42	0,2
	Tertiary	22	25	26	27	27	29	29	30	31	3,0
Germany	Below upper secondary	18	17	17	16	15	15	14	14	14	-2,4
	Upper secondary or post-secondary non-tertiary	58	59	59	60	60	59	59	59	58	0,0
	Tertiary	23	25	24	24	25	26	27	28	28	1,5
Greece	Below upper secondary	51	43	41	40	39	39	35	33	32	-3,9
	Upper secondary or post-secondary non-tertiary	32	36	37	37	38	38	41	41	42	2,4
	Tertiary	18	21	22	23	23	24	25	26	27	3,5
Hungary	Below upper secondary	31	24	22	21	20	19	19	18	18	-4,4

	Upper secondary or post-secondary non-tertiary	55	59	60	61	61	61	61	61	60	0,7
	Tertiary	14	17	18	18	19	20	20	21	22	3,8
Iceland	Below upper secondary	44	37	37	36	36	34	33	29	29	-3,5
	Upper secondary or post-secondary non-tertiary	32	32	34	34	33	33	34	37	36	1,0
	Tertiary	24	31	30	30	31	33	33	34	35	3,3
Ireland	Below upper secondary	43	35	34	32	31	29	27	26	25	-4,2
	Upper secondary or post-secondary non-tertiary	36	35	35	35	36	35	35	35	35	-0,2
	Tertiary	22	29	31	32	34	36	38	38	40	5,2
Israel	Below upper secondary	m	21	20	20	19	18	18	17	15	m
	Upper secondary or post-secondary non-tertiary	m	33	34	37	37	37	37	37	38	m
	Tertiary	m	46	46	44	44	45	46	46	46	m
Italy	Below upper secondary	55	50	49	48	47	46	45	44	43	-2,0
	Upper secondary or post-secondary non-tertiary	36	38	38	39	39	40	40	41	42	1,3
	Tertiary	10	12	13	14	14	15	15	15	16	4,2
Japan	Below upper secondary	17	m	m	m	m	m	m	m	m	m
	Upper secondary or post-secondary non-tertiary	49	60	60	59	57	56	55	54	53	0,7
	Tertiary	34	40	40	41	43	44	45	46	47	2,8
Korea	Below upper secondary	32	24	23	22	21	20	20	19	18	-4,8
	Upper secondary or post-secondary non-tertiary	44	44	44	43	43	41	41	41	41	-0,7
	Tertiary	24	32	33	35	37	39	40	40	42	4,7
Luxembourg	Below upper secondary	39	34	34	34	32	23	22	23	22	-4,8
	Upper secondary or post-secondary non-tertiary	43	39	42	39	40	43	42	40	39	-0,7
	Tertiary	18	27	24	27	28	35	35	37	39	6,5
Mexico	Below upper secondary	71	68	68	67	66	65	65	64	63	-1,0
	Upper secondary or post-secondary non-tertiary	14	17	17	17	18	18	18	19	19	2,4
	Tertiary	15	15	15	16	16	17	17	17	18	1,8
Netherlands	Below upper secondary	34	28	28	27	27	27	28	28	27	-2,0
	Upper secondary or post-secondary non-tertiary	42	42	42	42	41	41	40	40	40	-0,3
	Tertiary	24	30	30	31	32	33	32	32	33	2,6
New Zealand	Below upper secondary	37	32	31	29	28	28	27	26	26	-2,9
	Upper secondary or post-secondary non-tertiary	34	29	31	30	32	32	32	35	33	-0,2
	Tertiary	29	39	38	41	40	40	41	39	41	2,9
Norway	Below upper secondary	15	23	21	21	19	19	19	18	18	-3,4
	Upper secondary or post-secondary non-tertiary	57	45	46	45	45	44	43	44	43	-0,3
	Tertiary	28	33	33	34	36	37	37	38	39	2,4
Poland	Below upper secondary	20	15	14	14	13	12	11	11	10	-5,3
	Upper secondary or post-secondary non-tertiary	69	68	68	68	68	67	66	66	65	-0,4
	Tertiary	11	17	18	19	20	21	22	23	25	6,6
Portugal	Below upper secondary	81	74	72	73	72	70	68	65	62	-2,1
	Upper secondary or post-secondary non-tertiary	11	14	14	14	14	15	16	18	19	5,1
	Tertiary	9	13	13	14	14	15	15	17	19	6,4
Slovak Republic	Below upper secondary	16	12	11	11	10	9	9	9	8	-5,4
	Upper secondary or post-secondary non-tertiary	73	74	74	75	75	75	74	73	73	-0,1
	Tertiary	10	14	15	14	15	16	17	19	19	5,2
Slovenia	Below upper secondary	25	20	18	18	18	17	17	16	15	-4,2
	Upper secondary or post-	59	60	60	60	59	60	60	59	59	-0,1

	secondary non-tertiary										
	Tertiary	16	20	21	22	23	23	24	25	26	4,4
Spain	Below upper secondary	62	51	50	49	49	48	47	46	45	-2,5
	Upper secondary or post-secondary non-tertiary	16	21	21	22	22	22	22	22	22	3,0
	Tertiary	23	28	28	29	29	30	31	32	32	3,0
Sweden	Below upper secondary	22	16	16	15	15	14	14	13	12	-4,8
	Upper secondary or post-secondary non-tertiary	47	54	54	53	53	53	52	52	52	0,7
	Tertiary	30	30	31	31	32	33	34	35	36	1,4
Switzerland	Below upper secondary	16	15	15	14	13	13	14	14	14	-1,4
	Upper secondary or post-secondary non-tertiary	60	56	56	55	53	52	51	50	50	-1,5
	Tertiary	24	29	30	31	34	35	35	35	37	3,5
Turkey	Below upper secondary	77	72	71	70	70	69	69	68	66	-1,2
	Upper secondary or post-secondary non-tertiary	15	18	18	18	18	18	18	18	19	1,8
	Tertiary	8	10	11	11	12	13	13	14	15	5,2
United Kingdom	Below upper secondary	37	33	29	28	28	26	25	23	22	-4,4
	Upper secondary or post-secondary non-tertiary	37	37	37	37	36	37	37	37	37	0,0
	Tertiary	26	30	34	36	35	37	38	39	41	4,0
United States	Below upper secondary	13	12	12	12	11	11	11	11	11	-1,3
	Upper secondary or post-secondary non-tertiary	51	49	48	48	48	47	47	47	46	-0,8
	Tertiary	36	39	39	40	41	41	42	42	43	1,4
OECD average	**Below upper secondary**	**34**	**30**	**29**	**29**	**28**	**27**	**26**	**26**	**24**	**-2,6**
	Upper secondary or post-secondary non-tertiary	**44**	**44**	**44**	**44**	**44**	**44**	**44**	**44**	**44**	**0,0**
	Tertiary	**22**	**27**	**28**	**28**	**29**	**30**	**31**	**31**	**33**	**3,2**

Source: OECD Education at a Glance 2014

THE BARRIERS TO DEVELOPMENT OF THE SPHERE OF RESEARCH AND DEVELOPMENT IN POLAND

Agnieszka Puto

Faculty of Management, Częstochowa University of Technology, Armii Krajowej 36b /22, 42-200 Częstochiwa, Poland, e-mail: aputo@zim.pcz.pl

The opportunity for the constant and dynamic economic development of Poland is that of building new and constant competitive advantages associated with the growth of the innovative abilities of enterprises. Unfortunately in Poland, despite the fact that progress has been noted in this field, certain factors continue to exist that block the entry of the economy onto the path of constant and dynamic growth based on innovations. These barriers relate to all the pillars of innovativeness. For the purpose of this paper, the analysis has been narrowed down to only the research and development field that is realized in Polish enterprises.
Key words: innovations, R&D.
JEL: 010, 032.

1 Introduction

Innovativeness has become an aspect that is to be found in the area of interest of not only enterprises and scientists, but also public authorities. Enterprises pay great attention to increasing their innovative potential, which their competitive position on the market depends on. Likewise, politicians focus their attentions on creating the appropriate policies stimulating innovativeness. In turn, the European Commission has made the innovative policy the main tool in the process of strengthening the economies of the European Union[1].

According to the report of the European Commission entitled the *Innovation Union Scoreboard 2014*[2], Poland is currently ranked in the group of states termed "moderate innovators" in the EU. Activities on behalf of innovativeness are essential in order for Poland to avoid repeating the fate of Portugal or Greece. The planned increase in outlays on R&D of up to 1.7% of GDP by 2020 constitutes a huge challenge for Poland. Decisive actions on behalf of the development of Polish innovativeness are necessary in order not to waste the potential that this country has at its disposal.

In the herein paper, the position of Poland from the viewpoint of innovativeness has been presented, as well as the fact that the Polish R&D sector has been characterized.

2 Innovativeness of Polish economy against the background of EU member states

The situation of the Polish economy against the background of European countries in the sphere of innovations is best illustrated by the annual *Innovation Union Scoreboard* that is prepared and commissioned by the European Commission via the *Maastricht Economic*

[1] GUST-BARDON N.I. (2011): Innowacyjność w aspekcie regionalnym In: Woźniak M. (ed by) Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy - społeczeństwo informacyjne - regionalne aspekty rozwoju, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2011, Zeszyt 23, s. 49.
[2] Innovation Union Scoreboard 2014.

and Social Research Institute on Innovation and Technology. The report for 2014 indicates that in contrast to the previous years, the impact of the economic crisis on innovations is not as great as expected. The differences in the sphere of innovations are slowly declining.

Analysis of the EU system of assessing innovations takes account of the three principal types of indicators and eight dimensions of innovations that encompass a total of 25 various indicators. On the basis of the average results in the sphere of innovations, the EU member states are classified into four groups as follows (Fig. 1):

- **Groups of leaders** (innovation leaders) include countries whose combined indicator of innovativeness has a value of over 120% of the average indicator for EU member states,
- **Groups of followers** (innovation followers) are countries whose combined indicator of innovativeness has a value of a range of between 90%-120% of the average indicator for EU member states,
- **Moderate innovators** are countries whose combined indicator of innovativeness has a value of a range of between 50% and 90% of the average indicator for EU member states.
- **Modest innovators** are countries whose combined indicator of innovativeness has a value of below 50% of the average indicator for EU member states.

The total indicator of innovativeness in the case of Poland in 2013 constitutes 50.5% of the average indicator for EU member states, which was decisive in terms of ranking Poland among the moderate innovators (in last place).

Graph 1: Results of EU member states in sphere of innovations

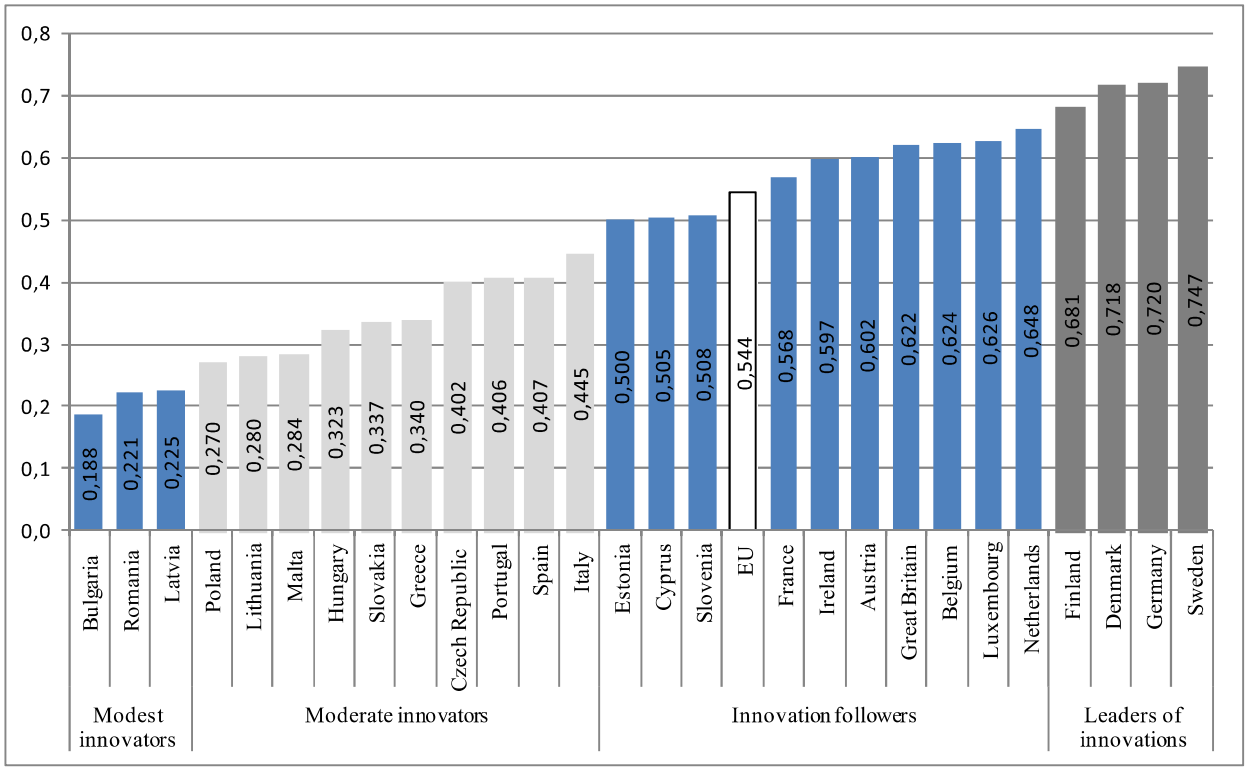

Source: *Innovation Union Scoreboard, 2014, p. 5*

As illustrated by the *Report on Innovativeness* in terms of innovations, the most investments are carried out by Sweden, Denmark, Germany and Finland. These countries exceed the average EU level for all areas: starting from research and systems of higher level

education, to activities in the sphere of business innovations and intellectual innovative resources in SMEs and economic results.

In the report under analysis, Poland was included among the *moderate innovators*. With relation to another report dating from 2006, which was catastrophic for Poland by defining it as a *weak innovator,* only slight progress is noted. Nevertheless, detailed data illustrate that with relation to other European countries, Poland still has huge ground to make up. Additionally, the inherent phenomenon involves the fact that the low outlays of firms on innovation is accompanied by low remuneration in the processing industry. Poland, with its 45% level of share of remuneration in terms of added value in industry is ranked among the group of countries that compete in terms of costs. Maintaining low remuneration over a long period may cause the reduction of the attractiveness of the country as a place of residence. Only increasing the innovativeness of the Polish economy would enable the increase in work efficiency and simultaneously increase the contribution of remuneration in terms of added value. The favourable values of knowledge-intensive indicators of exports are to a large extent derivative of the innovativeness of foreign concerns that transferred their production to Poland, yet not the R&D facilities [3].

In 2013 at the *World Economic Forum,* a cyclical ranking entitled *Global Competitiveness Index* (GCI) was published. Poland held 42nd place, of which the first five countries were as follows: Switzerland (first place), Singapore (second place), Finland (third place), Germany (fourth place) and the USA (fifth place)[4].

In each of the 12 pillars of competitiveness, countries are ranked on a scale from 1 to 7. This report confirms the sad fact that innovations constitute the weakest link in the Polish economy. In this area, Poland is assessed as 3.2 (65th place). Simultaneously, a good achievement in this index in the sphere of education was confirmed by the data provided in the *Report on Innovativeness 2013 (Innovation Union Scoreboard).* Likewise in this report, the only category in which Poland exceeds the EU average is that of human resources. Analysis indicates that the high position in this category is the result of a high number of students. In the remaining categories consisting of the aggregate index of innovativeness, Poland has unfavourable results.

According to the Ministry of the Economy, the greatest barrier in terms of the development of innovativeness of Polish enterprises is that of the high costs running scientific research, as well as the reluctance of entrepreneurs to take risks associated with launching new solutions and products[5]. The low level of expenditure on scientific research is reflected in the low level of involvement in terms of the resources of Polish enterprises. The reasons for the insufficient level of involvement of the private sector in activities and financing of the R&D sphere are to be found in the high costs and the significant risk of this type of activities[6].

[3] HAUSNER J., Konkurencyjna Polska. Jak awansować w światowej lidze gospodarczej?, Kraków 2013, p. 16, http://www.fundacja.e-gap.pl/dokumenty/raporty/Konkurencyjna_Polska_Raport_2013.pdf, date of access 03.04.2014.

[4] SCHWAB K. (ed by), The Global Competitiveness Report 2012–2013, World Economic Forum, Geneva 2013, p. 29.

[5] GRODZKA D., ZYGIEREWICZ A. (2008), *Innowacyjność polskiej gospodarki*, Infos, no 6 (30), p. 2.

[6] KOŚCIELNIAK H. (2013): Działalność innowacyjna przedsiębiorstw a bezpieczeństwo – studium przypadku [in:] Rozwój przedsiębiorczości ed. By B. SKOWRON-GRABOWSKA, Wydawnictwo Wydziału Zarządzania, Częstochowa, pp.40-49.

Graph 2: Poland in ranking of *Global Competitiveness Index* 2012 – 2013

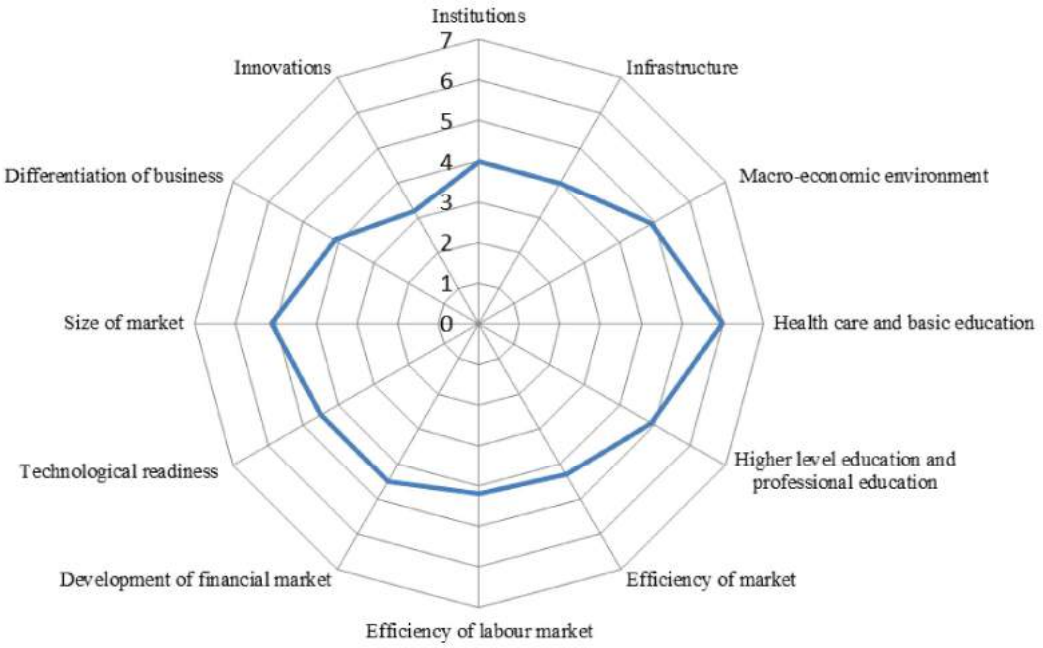

Sources: SCHWAB, K. (2013), The Global Competitiveness Report 2012–2013, p.317.

Enterprises have a lack of their own equity capital for research and development activities. Simultaneously, banks are reluctant to grant them credit loans for this type of project, by treating credit financing for this purpose as risky and costly to service. Likewise, there is also a lack of *venture capital* in terms of investing in small projects, which in many countries constitute an important instrument in terms of implementing scientific, R&D and innovative activities in economic practice.[7]

3 Research and development sector activities in Poland

The R&D sector is created by institutions and people dealing with activities on behalf of increasing knowledge resources, as well as finding new applications. The result of these activities is that of the various types of innovations – product, process or technological innovations, which are key to the fast economic development of the country.

As indicated by the Główny Urząd Statystyczny (Central Statistical Office of Poland) in 2012, the number of entities that ran R&D activities or commissioned such work to other entities amounted to 2,733 and was 23.1 % higher than the previous year.

The sum of the national internal outlays on R&D activities (GERD) in 2012 amounted to 14,352,9 million PLN and reached 22.8 % with relation to 2011. The intensity of R&D work, which is measured by the share of internal outlays incurred on behalf of scientific research and development work in terms of GDP, reached a value of 0.90 % in 2012 and grew by 0.14 % with comparison to the previous year[8] (Table 1).

[7] GRODZKA D., ZYGIEREWICZ A. (2008), *Innowacyjność polskiej gospodarki*, Infos, no 6 (30), p. 2.
[8] Działalność badawczo-rozwojowa w Polsce, pp. 1-2, [Cited 30.03.2014]. Available online: http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/NIT_dzialalnosc_badawcza_rozwoj_2012.pdf.

Table 1: Chosen indicators of R&D and GDP (current prices)

Specification	2008	2009	2010	2011	2012
Internal outlays on research and development work (GERD*) in millions of PLN	7 706	9 070	10 416	11 687	14 353
GDP in millions of PLN	1 275 508	1 344 505	1 416 585	1 528 127	1 595 225
Relation of GERD to GDP in %	0,6	0,67	0,74	0,76	0,9
Outlays of sector of enterprises on R&D activities with relation to GDP in %	0,19	0,19	0,20	0,23	0,33
Outlays of sector of enterprises on R&D activities in terms of outlays on R&D activities in total (in %)	30,9	28,5	26,6	30,1	37,2
Outlays of government sector and higher level education on R&D activities with relation to GDP (in %)	0,41	0,48	0,53	0,53	0,56
Personnel in R&D activities per 1,000 employees	7,5	7,6	8,1	8,3	8,9
Scientific and research employees per 1,000 employees	6,1	6,2	6,3	6,2	6,6
Outlays on R&D activities financed from abroad (in millions of PLN)	417,6	498,6	1231,0	1565,0	1915,9
Relation of foreign direct investment with resources for R&D In total (in %)	5,4	5,5	11,8	13,4	13,3

GERD (*gross expenditure on research and development*) indicator presents the gross national outlays on R&D activities that encompass all the outlays incurred in a given year on R&D activities on the territory of the country regardless of the source of the resources.

Source: DZIAŁALNOŚĆ BADAWCZO-ROZWOJOWA (2013), pp. 1-2, NAUKA, TECHNIKA (2014), p. 2.

The relation of the outlays of the sector of enterprises on R&D activities grew from 0.19 % in 2008 to 0.33 % in 2012. The share of internal outlays on research and development work in the sector of enterprises in terms of national outlays as a whole in 2012 reached 37.2 % (5.3 million PLN). In the sector of enterprises the greatest level of involvement of equity capital in research and development work amounted to 78 %[9].

A significant element in the evaluation of the innovativeness of the economy is the analysis of the structure of the flow of resources financing R&D activities, which in terms of international comparisons is run by means of identification of the sector from which the resources that are the source of financing are derived. In accordance with the methodics accepted by OECD, entities that run (executive) or finance research and development work are grouped according to the so–called institutional sectors, within the framework of which the following are distinguished:

- sector of enterprises,
- government sector,
- sector of higher level education,
- sector of private non+commercial institutions,
- foreign.

The share of the sector of enterprises in terms of financing R&D activities amounted to 32.3 % in 2012 and was 4.2 % higher with relation to the previous year. Over half of the resources used to finance outlays on R&D activities were derived from the government sector,

[9] Nauka i technika w 2012, p. 3, [Cited 01. 04. 2014]. Available online: http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/NTS_nauka_i_technika_2012.pdf.

however its share since 2010 has been dropping systematically and within three years dropped by 9.6 percentage points to the level of 51.4 %[10].

Graph 3: Structure of internal outlays on R&D activities according to the sources of financing

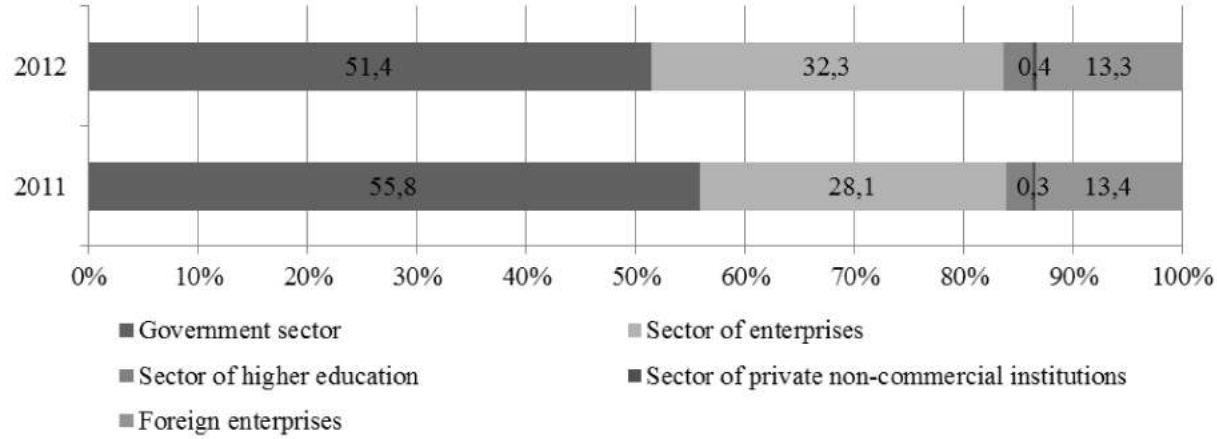

Source: DZIAŁALNOŚĆ BADAWCZO-ROZWOJOWA (2013), pp. 1-2, NAUKA, TECHNIKA (2014), p. 2.

According to the data presented by Eurostat, the internal outlays on research and development work in Poland in 2011 constituted 1.09 % of the outlays of all EU countries, whereas 1.29 % in 2012. In 2011, Poland occupied 19th position among EU countries in terms of the magnitude of the indicator of intensity of R&D, which was 2.7 times lower in Poland than in the EU as a whole. With regard to the outlays per inhabitant, in 2011 Poland with an amount of 73.6 euros was to be found in 23rd position among EU-27 countries, in which the average value of outlays amounted to 516.2 euros[11].

4 Barriers to R&D development

The main barriers to running R&D work by enterprises in both Poland and other European countries are as follows: high risk and uncertainty with regard to the research results, as well as their high costs. Moreover, internal factors have a great impact on R&D activities, such as the low tendency to take risk and the lack of financial resources. Likewise, the access to the appropriately educated personnel, infrastructure and the general awareness of entrepreneurs in terms of the sphere of the relevance of R&D for the achievement of competititive advantage.

The low outlays on R&D in the case of Polish enterprises translate to the indicator of employment of R&D personnel in firms. In 2011, they accounted for 22.9 % of the general total of people employed in R&D activities. In the case of the government sector, this figure amounted to 25.1 %, while 51.8% of the R&D personnel (measured in EPC) worked in higher level education. On a EU scale, these proportions create a completely different picture. The most R&D personnel (in EPC) are in the sector of enterprises – 51.6 % and higher education – 33.4 %, while the government sector totals 13.8 % of employment numbers in R&D (in EPC)

An alternative to the internal R&D is constituted by the acquisition of the results of work from external entities. Data from GUS reveals that Polish enterprises seldom undertake

[10] Działalność badawczo-rozwojowa w Polsce, pp. 1-2, [Cited 30. 03. 2014]. Available online: http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/NIT_dzialalnosc_badawcza_rozwoj_2012.pdf.
[11] Nauka i technika w 2012, p. 53-54, [Cited 01. 04. 2014]. Available online: http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/NTS_nauka_i_technika_2012.pdf.

this type of activity. In 2010, 464 enterprises decided to purchase work from other entities from Poland, almost 3 times fewer firms purchased work derived from EU member countries, while a small group of firms availed of offers from outside of the EU. Even more seldom was the tendency of Polish enterprises to play the role of suppliers of R&D – only approximately 100 firms in 2010, of which the majority found clients in their own country.

Table 2: Number of enterprises that purchased/sold R&D work in 2010

Enterprises that:	Country of purchase/sale					
	Poland	EU countries	Other European countries	USA	Japan	Other non-European countries
Purchased R&D work	464	133	14	11	2	17
Including processing	415	128	12	11	2	17
Sold R&D work	49	29	4	3	-	15

Source: Nauka i technika w 2010 r., GUS, Warszawa, 2012.

In sum, it is necessary to state that the awareness of Polish entrepreneurs of the issue of the impact of internal R&D activities in terms of competititveness, which is certified by the following trends:

- the growing number of entities that are active from a research viewpoint from the sector of enterprises,
- the growth of nominal value of outlays on R&D in the sector of enterprises.

The negative phenomena in this sphere include the following:

- the low share of outlays on R&D in the general expenditure of firms connected with innovative activity,
- the low share of outlays in the sector of enterprises on research in terms of national outlays as a whole in Poland,
- the low share of firms in terms of employing R&D personnel in comparison with the public government sector and the sector of science,
- the weak activity of firms in the sphere of purchasing and selling the results of research and development work.

5 Summary

Poland is facing the risk of being trapped in average development as revealed by the Commission Report Innovation Union Scoreboard 2014. Poland was defined as a moderate innovator (the result was lower than the average of the EU member states). Expenditure on R&D in Poland constitutes 0.9% of GDP. The fact that the majority of countries spend approximately 2% of GDP on research and development is worthy of mention. Poland with its expenditure remains much lower than the average level. Without investments in research and development it will be difficult to get on the track towards continuous development based on innovations and knowledge – the only route that can help the Polish economy to achieve the successful development of the country and join the group of wealthy and highly developed countries.

References

GUST-BARDON N.I. (2011): *Innowacyjność w aspekcie regionalnym.* In: Woźniak M. (ed by) Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy - społeczeństwo informacyjne - regionalne aspekty rozwoju, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2011, Zeszyt 23.

GRODZKA D., ZYGIEREWICZ A. (2008): *Innowacyjność polskiej gospodarki*, Infos, no 6 (30).

HAUSNER J. (2013): Konkurencyjna Polska. Jak awansować w światowej lidze gospodarczej?, Kraków, [Cited 03. 04. 2014]. Available online: http://www.fundacja.e-gap.pl/dokumenty/raporty/Konkurencyjna_Polska_Raport_2013.pdf.

KOŚCIELNIAK H. (2013): Działalność innowacyjna przedsiębiorstw a bezpieczeństwo – studium przypadku. In: Rozwój przedsiębiorczości ed. By B. SKOWRON-GRABOWSKA, Wydawnictwo Wydziału Zarządzania, Częstochowa, pp.40-49.

SCHWAB K. (ed by) (2013): The Global Competitiveness Report 2012–2013, World Economic Forum, Geneva.
Działalność badawczo-rozwojowa w Polsce, [Cited 30. 03. 2014]. Available online: http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/NIT_dzialalnosc_badawcza_rozwoj_2012.pdf.

Innovation Union Scoreboard 2014. [Cited 01. 04. 2014]. Available online: http://ec.europa.eu/enterprise/policies/innovation/policy/innovation-scoreboard/index_en.htm.

Nauka i technika w 2010. [Cited 10. 11. 2015]. Available online: http://www.nauka.gov.pl/g2/oryginal/2014_07/2530235e5e773bc955039a832fc71bb4.pdf.

Nauka i technika w 2012. [Cited 01. 04. 2014]. Available online: http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/NTS_nauka_i_technika_2012.pdf.

Nauka, technika, innowacje i społeczeństwo informacyjne w Polsce, [Cited 02. 04. 2014]. Available online: http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/szczec/ASSETS_nts_nauka_technika_wybrane_wyniki_badan.pdf.

PRÁVNE LIMITY SANKČNÝCH PRÁVOMOCI BEZPEČNOSTNEJ RADY OSN

Klaudia Pyteľová

Katedra medzinárodného práva, Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: klaudia.pytelova@euba.sk

Bezpečnostná rada OSN predstavuje jedinečný orgán univerzálnej medzinárodnej organizácie, ktorý má primárnu zodpovednosť za udržanie mieru a bezpečnosti vo svete. Vykonávanie sankčných právomocí zo strany Bezpečnostnej rady OSN je právne limitované nielen kapitolou VII Charty OSN, ale predovšetkým Chartou OSN ako takou a kogentnými normami medzinárodného práva. Opatrenia bez použitia sily, všeobecne označované ako sankcie OSN, sú vo veľkej miere kritizované vedeckou a odbornou verejnosťou, ako aj ľudskoprávnymi aktivistami, najmä kvôli nedostatku štandardizovaných pravidiel.
Kľúčové slová: Bezpečnostná rada OSN, Charta OSN, vynútenie v medzinárodnom práve, sankcie v medzinárodnom práve, kolektívne sankcie OSN

The UN Security Council is a unique body of an universal international organization that has the primary responsibility for maintaining peace and security in the world. Implementation of the sanction competencies by the UN Security Council is legally limited, not only by the Chapter VII of the UN Charter, but above all by the UN Charter in general and by the cogent norms of international law. Measures without the use of force, commonly referred to as UN sanctions are largely criticized by experts and scientists, as well as human rights activists, mainly due to the lack of standardized rules.
Key words: UN Security Council, Charter of the United Nations, enforcement in international law, sanction in international law, UN collective sanctions
JEL: K33, F51, F53

1 Úvod

Medzinárodné právo verejné je horizontálny právny systém, pre ktorý je charakteristická absencia vrcholného donucovacieho orgánu, centralizácia použitia sily a vynucovacia právomoc zverená centrálnym orgánom. Avšak, nakoľko ide o horizontálny systém odlišuje sa od toho centralizovaného práve tým, že je založený na princípoch reciprocity a konsenzu – oproti striktnému dodržiavaniu a prísnemu vynucovaniu. Za vynucovanie v právnom zmysle slova považujeme konanie vyžadujúce plnenie záväzku v súlade s právom. Medzinárodné právo je teda „užitočným a nevyhnutným nástrojom medzinárodného spoločenstva“[1] pretože *umožňuje* štátom naplniť ich záväzky, ktoré si slobodne vybrali, a s ktorými vyjadrili svoj súhlas byť nimi viazané.

Súčasné medzinárodné právo je aj naďalej stále zamerané na štát, ale v kontexte spoločných hodnôt medzinárodného spoločenstva ako celku stále existuje tradičná koncepcia

[1] J.L. Brierly. (1963): The Law of Nations; an Introduction to the International Law of Peace, s.4-5.

vynútenia. Sankcie sú takmer jedinou alternatívou k vojenským akciám, nakoľko použitie vojenskej sily je striktne viazané na rozhodnutie Bezpečnostnej rady OSN. Sankcie zároveň môžu obsahovať aj opatrenia, ktoré sú vo všeobecnosti považované za protiprávne v rámci medzinárodného práva, alebo môžu mať formu retorzie. Svojpomocné opatrenia štátov označované aj ako protiopatrenia po prijatí Charty OSN už nemôžu obsahovať sankcie s použitím sily (pôvodne označované ako represálie), s výnimkou viac-menej stanovených podmienok využitia inštitútu sebaobrany. Svojpomoc nie je v súčasnosti čisto bilaterálna, nakoľko medzinárodné právo obsahuje záväzky *erga omnes*. „Medzinárodné organizácie poskytujú najmenej limitované rozmedzie kolektívnych vynucovacích mechanizmov, a medzi nimi najvýraznejšia a v zásade netypická je práve Bezpečnostná rada OSN.“[2]

Bezpečnostná rada OSN (ďalej len „BR OSN“) je najvplyvnejším orgánom medzinárodnej organizácie v histórii medzinárodných vzťahov a medzinárodného práva. „Päť stálych členov BR OSN dohromady zodpovedá za zhruba 60 % svetových vojenských výdavkov a ich politický vplyv je porovnateľne dominantný.“[3] Charta OSN zvyšuje ich silu tým, že dáva Bezpečnostnej rade OSN značnú právnu autoritu nad medzinárodnými bezpečnostnými situáciami.

Cieľom príspevku je načrtnúť právne limity vzťahujúce sa na kompetencie a činnosť Bezpečnostnej rady OSN pri napĺňaní jej základnej úlohy „udržania mieru a bezpečnosti vo svete“, a zároveň všeobecne vymedziť kolektívne sankcie aplikovateľné Bezpečnostnou radou OSN.

2 Právne limity právomocí Bezpečnostnej rady OSN

Bezpečnostná rada OSN je jedným z hlavných orgánov Organizácie Spojených národov a býva označovaná aj ako „krízovo-manažérska“ inštitúcia. Medzinárodno-právnym špecifikom tejto rady je najmä skutočnosť, že za určitých podmienok je oprávnená vydávať právne záväzné rozhodnutia, ktoré nutne nemusia smerovať len voči členským štátom OSN. Odhliadnuc od Európskej únie ako medzinárodnej organizácie *sui generis* a práva, ktoré vytvára, je toto oprávnenie v medzinárodnom práve dosť jedinečným inštitútom. Zároveň je toto oprávnenie chápané aj ako kontroverzné, nakoľko je Bezpečnostná rada OSN stále iba orgánom medzinárodnej organizácie, aj keď ide o „*par excellence* politický orgán.“[4] Je však potrebné pripomenúť aj fakt, že BR OSN môže konať len v rámci právomocí vymedzených v zakladajúcom štatúte OSN (v Charte OSN), a teda „je nepravdepodobné, aby medzinárodná organizácia založená na zásade zvrchovanej rovnosti členských štátov by niektorému zo svojich orgánov udelila neobmedzené kompetencie“[5]. Medzinárodný súdny dvor (ďalej len „ICJ“) túto skutočnosť potvrdil už v roku 1948, a to v nasledujúcom znení: „politický charakter orgánu ho neoslobodzuje od dodržiavania ustanovení vymedzených v Charte, aj pokiaľ zakladajú obmedzenia vo vzťahu k jeho právomociam alebo stanovujú kritéria jeho rozhodovania“[6]. Medzinárodný trestný tribunál pre bývalú Juhosláviu (ďalej len „ICTY“) sa v známom prípade *Tadić* vyjadroval k legalite svojho vzniku, a preto v danom kontexte riešil aj problematiku právno-politického postavenia Bezpečnostnej rady OSN. V spomínanom rozhodnutí sa ICTY vyjadril, že „BR OSN je orgánom medzinárodnej organizácie, ktorá bola založená na základe medzinárodnej zmluvy, a ktorá slúži ako tzv. ústavný/základný rámec

[2] Jutta Brunnée (2005): Enforcement Mechanisms in International Law and International Environmental Law, s. 3.
[3] SIPRI Yearbook 2012, Dostupné na internete:
https://global.oup.com/academic/product/academic/politics/internationalrelations/?cc=sk&lang=en&.
[4] Aristotle Constantinides (2009): An Overview of Legal Restraints on Security Council Chapter VII Action with a Focus on Post-Conflict Iraq, s. 2, Dostupné na internete: http://www.esil-sedi.eu/sites/default/files/Constantinides_0.PDF.
[5] Tamtiež.
[6] Pozri: Conditions of Admission of a State to Membership in the United Nations (Article 4 of the Charter), ICJ Reports (1948), Dostupné na internete http://www.icj-cij.org/docket/files/3/1823.pdf.

tejto organizácie, a že BR OSN podlieha týmto ústavným limitom, avšak za istých okolností v súlade so zakladajúcou zmluvou môže rozšíriť svoje právomoci.“[7]

Na základe článku 25 Charty OSN všetky členské štáty OSN súhlasili prijať a vykonať rozhodnutia BR OSN.[8] Bezpečnostná rada OSN má primárnu zodpovednosť za udržanie mieru a bezpečnosti vo svete, preto má zároveň oprávnenie rozhodovať o každej situácii ohrozujúcej alebo porušujúcej mier alebo bezpečnosť. Hlavný mandát Bezpečnostnej rady OSN je vymedzený v kapitolách VI a VII Charty OSN. Spravidla platí, že na základe právomocí stanovených v kapitole VI Charty OSN môže BR OSN odporučiť sporovým stranám mierový prostriedok riešenia daného sporu. Avšak v súčasnosti je široko akceptované, že záväznosť rozhodnutí BR OSN sa neobmedzuje iba na opatrenia v rámci kapitoly VII Charty OSN, ale vzťahuje sa aj na všetky tie akty, ktorých znenie a okolnosti vedú k jednoznačnému presvedčeniu, že úmyslom rady bola záväznosť daného rozhodnutia voči členskému štátu OSN.

Článok 25 Charty OSN zároveň slúži ako špecifický právny základ, na základe ktorého má BR OSN povinnosť rešpektovať Chartu OSN. A teda, členské štáty by mali prijať a vykonávať len tie rozhodnutia BR OSN, ktoré sú *intra vires* a v súlade s Chartou OSN. V prípade Namíbia[9] sa ICJ v poradnom posudku vyjadril, že príslušné rozhodnutie BR OSN bolo prijaté v súlade s cieľmi a zásadami OSN a Charty OSN, a v súlade s článkami 24 a 25, a z toho dôvodu možno dané rozhodnutie chápať ako záväzné pre všetky členské štáty OSN (ktoré ho mali v kontexte čl. 25 prijať a vykonávať).

Hlavné právne limity vo vzťahu k právomociam BR OSN je možné nájsť jednak v čl. 24 Charty OSN, a jednak vo vymedzených zásadách a cieľoch samotnej OSN. A hoci sú zásady OSN v podstate nejednoznačné, častokrát protichodné a neurčité,[10] BR OSN musí konať v súlade so všetkými zásadami a cieľmi OSN, a to v rovnováhe so svojou hlavnou úlohou „udržania mieru a bezpečnosti vo svete“. To znamená, že BR OSN je povinná dodržiavať kogentné normy medzinárodného práva ako kľúčové ustanovenia ochrany ľudských práv a humanitárneho práva, s rešpektom k sebaurčovaciemu právu národov a k teritoriálnej integrite štátov. Na druhej strane je otázne, do akej miery sa uplatňujú vo všeobecnosti pravidlá medzinárodného práva, nakoľko napr. zásada zákazu použitia sily v medzinárodných vzťahoch, rešpekt k štátnej suverenite alebo zásada neintervencie sa neuplatňujú v absolútnom zmysle slova pri ozbrojených akciách podľa kapitoly VII Charty OSN.

Na základe článku 103[11] Charty OSN možno predpokladať, že záväzné rozhodnutia BR OSN majú prednosť pred medzinárodným zmluvným právom, ale nie pred obyčajovým právom. Avšak, je možné predpokladať, že BR OSN je oprávnená dočasne sa odchýliť od pravidiel zmluvného aj obyčajového práva, a to vtedy, ak koná podľa kapitoly VII Charty OSN a snaží sa plniť svoju základnú úlohu (udržať alebo obnoviť medzinárodný mier alebo

[7] Prosecutor v. Tadiç, No. IT-94-1-AR72, s. 28, Dostupné na internete: http://www.icty.org/x/cases/tadic/tjug/en/tad-tsj70507JT2-e.pdf.

[8] Znenie čl.25 Charty OSN: „Členovia Organizácie Spojených národov súhlasia, že príjmu a vykonajú rozhodnutia Bezpečnostnej rady OSN v súlade s touto Chartou.“ Pozri: http://www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/03/charta-organizace-spojenych-narodu-a-statut-mezinarodniho-soudniho-dvora.pdf alebo http://www.un.org/en/sections/un-charter/chapter-v/index.html.

[9] Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970), ICJ Reports (1971) s. 3, Dostupné na internete: http://www.icj-cij.org/docket/files/53/5597.pdf.

[10] Martenczuk (1999): The Security Council, The International Court of Justice and Judicial Review: What Lessons from Lockerbie?, EJIL, s. 537.

[11] Znenie čl. 103 Charty OSN: V prípade rozporu medzi záväzkami členov Organizácie podľa tejto Charty a ich záväzkami podľa ktorejkoľvek inej medzinárodnej dohody, majú prednosť záväzky podľa tejto Charty. Dostupné na internete: http://www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/03/charta-organizace-spojenych-narodu-a-statut-mezinarodniho-soudniho-dvora.pdf alebo http://www.un.org/en/sections/un-charter/chapter-v/index.html.

bezpečnosť). Toto oprávnenie je obsiahnuté v samotnej povahe donucovacích akcií a je implicitne vymedzené v kapitole VII. „Za žiadnych okolností by však BR OSN nemala konať spôsobom, ktorý by anuloval ciele a zásady OSN alebo zrušil všetky ostatné kogentné normy.“[12]

3 Kolektívne sankcie aplikovateľné Bezpečnostnou radou OSN

Kolektívne sankcie možno všeobecne definovať ako „kolektívne opatrenia uvalené zo strany orgánu reprezentujúceho medzinárodné spoločenstvo, a ktorým sa reaguje na protiprávne alebo neakceptovateľné správanie členského štátu, pričom tento prostriedok predstavuje presadzovanie štandardov správania, ktoré vyplývajú z noriem medzinárodného práva.“[13] Charta OSN nedefinuje pojem „sankcia“, ale sankciou sú chápané opatrenia (bez použitia sily) využívané BR OSN v kontexte kapitoly VII Charty OSN.

Najčastejšie využívanou sankciou – opatrením bez použitia sily sú ekonomické sankcie. Ekonomické sankcie boli zo strany OSN široko používané od konca studenej vojny.[14] Formami ekonomických sankcií sú najrôznejšie prostriedky ako napr. selektívny alebo úplný zákaz obchodovania, obmedzovanie alebo úplné reštrikcie cezhraničných kapitálových tokov, zmrazenie účtov, alebo rôzne ekonomické zákazy vzťahujúce sa na štátnych predstaviteľov, alebo na jednotlivcov/občanov „spriatelených“ s vládnucou vrstvou.

Ekonomické sankcie založené na základe kapitoly VII Charty OSN je potrebné odlišovať od ekonomických protiopatrení, ktoré sú využívané na bilaterálnej úrovni medzi štátmi, spravidla v čase mieru (iba málokedy v čase ohrozenia mieru a bezpečnosti) a vo všeobecnosti sa považujú za legálne len ak ich štáty používajú proporčne proti porušiteľským štátom na vynútenie medzinárodnej zodpovednosti. Zároveň je potrebné odlišovať ekonomické sankcie na základe kapitoly VII od ekonomických sankcií odporúčaných Bezpečnostnou radou OSN alebo Valným zhromaždením OSN, ktoré nemajú záväzný charakter. Avšak na rozdiel od individuálnych sankcií, opatrenia bez použitia sily v zmysle čl. 41 Charty OSN prijaté BR OSN majú mandátnu povahu, a teda ich implementácia členskými štátmi OSN nie je ponechaná na ich vlastné uváženie (nejde o diskrečné opatrenia) – z toho dôvodu majú členské štáty povinnosť na základe čl. 25 dané rozhodnutie BR OSN prijať a vykonať.

Od konca studenej vojny badať v činnosti BR OSN čoraz častejšie využívanie sankcií (opatrení bez použitia sily v zmysle terminológie Charty OSN) napr. proti Afganistanu, Angole, Etiópii, Eritrey, bývalej Juhoslávii, Haiti, Iraku, Líbyi, Sierra Leone, Rwande, Somálsku alebo Sudánu. Toto aspoň čiastočné naznačenie štátov poukazuje na skutočnosť, že sa sankcie využívajú proti štátom, v ktorých prebieha alebo hrozí vypuknutie ozbrojeného konfliktu. Na druhej strane sú však sankcie BR OSN častokrát kritizované z najrôznejších príčin.

V prvom rade kritika smeruje k etickej dimenzii sankcií, nakoľko sankcie spravidla v konečnom dôsledku postihujú nevinné a nezainteresované civilné obyvateľstvo, bez priameho postihu vládnucich zložiek daného štátu. V roku 1995, v rámci Dodatkového protokolu k Agende pre mier vtedajší generálny tajomník OSN Boutros Boutros-Ghali označil sankcie ako „tupý nástroj“ a pýtal sa, že či spôsobovanie utrpenia chráneným a zraniteľným

[12] C. F. Amerasinhe (2005): Principles of the Institutional Law of International Organizations, s. 186.
[13] Bothe, M. – Kondoch, B. (2001): International Peacekeeping: The Yearbook of International Peace Operations, s. 269.
[14] August Reinisch(2001): Developing Human Rights and Humanitarian Law Accountability of the Security Council for the Imposition of Economic Sanctions, s. 851.

skupinám osôb v cieľovej krajine je legitímnym prostriedkom na vyvíjanie tlaku na politických predstaviteľov.[15]

Je však potrebné zdôrazniť, že takmer každý sankčný režim obsahuje ustanovenia umožňujúce humanitárne výnimky na zabezpečenie základných potrieb ako sú potraviny alebo lieky. Na základe viacerých štúdii o dopade ozbrojených konfliktov je však možné vyvodiť viaceré všeobecné závery, ako napr., že „humanitárne výnimky sú formulované protichodne, a na základe toho sú interpretované ľubovoľne a nedôsledne".[16] Obdobným spôsobom sa v roku 1998 vyjadril aj Výbor OSN pre hospodárske, sociálne a kultúrne práva, že „je potrebné venovať väčšiu pozornosť ochrane práv zraniteľnej časti obyvateľstva v cieľových krajinách, a že sankcie môžu porušovať základné práva osôb."[17] Od 90tych rokov 20 storočia došlo k vývoju foriem sankcií BR OSN, ktoré majú v súčasnosti charakter skôr individuálnych sankcií smerujúcich voči konkrétnym predstaviteľom cieľových štátov, prípadne „spriateleným" štátnym občanom.

Ďalším kritizovaným aspektom sankcií využívaných BR OSN je nedostatok transparentnosti. Akonáhle sú sankcie „uvalené", dostávajú sa pod akúsi „správu"/dohľad pomocného orgánu BR OSN – Sankčného výboru, ktorého zasadnutia sú tajné, a teda nekontrolovateľné zo strany verejnosti. Ďalšia kritika sankcií BR OSN smeruje k tomu, že aj keď sú právomoci BR OSN pri uplatňovaní kolektívneho donútenia upravené v kapitole VII Charty OSN, BR OSN nemá presne vymedzené a štandardizované pravidlá. Na základe čl. 39 sama BR OSN určí, či konkrétny spor, situácia alebo konflikt vytvára „ohrozenie mieru, porušenie mieru alebo útočný čin", a následne sama bez štandardizovaných pravidiel – buď záväzne rozhodne (využije čl. 41 – teda sankcie alebo čl. 42 – ozbrojenú intervenciu) alebo iba odporučí nejaký postup riešenia. „Charta OSN neprináša záväzné definície termínov z čl. 39 a BR OSN ich nachádza a identifikuje v konkrétnom spore alebo situácii, zohľadňujúc ich osobitosti a dopad na medzinárodný mier a bezpečnosť."[18] Napríklad pri uvalení sankcií proti Iraku (v prípade Kuvajtu), veľa kritikov poukazovalo na fakt, že ostatné invázie a okupácie vo svete zo strany štátov ako Turecko, Izrael alebo Indonézia neviedli k uvaleniu sankcií na tieto štáty. Ďalšia kritika sa vzťahuje na dopad sankcií aj na tretie štáty. Sankcie často spôsobujú problémy susedným štátom, ako aj hlavným obchodným partnerom dotknutých štátov.

4 Záver

Pri uplatňovaní sankčných právomocí Bezpečnostnou radou OSN sú kľúčovými ustanoveniami články 24, 25, 39 a 41 Charty OSN. V článku 24 je vymedzená hlavná úloha, a to ako „primárna zodpovednosť za udržanie mieru a bezpečnosti vo svete". Žiaden iný orgán alebo iná medzinárodná organizácia nemajú takto špecificky a jedinečne určený svoj základný rámec fungovania. Článok 25 obsahuje nepriamu povinnosť smerujúcu voči všetkým členským štátom OSN – prijať a vykonať rozhodnutie Bezpečnostnej rady OSN, avšak iba v súlade so samotnou Chartou OSN. Na druhej strane si však musíme uvedomiť presné znenie článku 2 ods. 7 Charty OSN, kde je presne stanovený zákaz zasahovať do vnútorných vecí štátov, a to nasledovne: „Žiadne ustanovenie tejto Charty nedáva Organizácii Spojených národov právo, aby zasahovala do vecí, ktoré podstatne patria do vnútorných

[15] Pozri: Annual Report of the Secretary General Report on the Work of the Organization UN Doc. A/53/1 (1998), s. 12 – Dostupné na internete: http://www.un.org/documents/a53pv7.pdf, alebo The Causes of Conflict and the Promotion of Durable Peace and Sustainable Development in Africa (1998), s. 15 – Dostupné na internete: http://www.un.org/documents/ga/docs/56/a5645.pdf.

[16] Pozri: Promotion and Protection of the Rights of Children/ Impact of Armed Conflict on Children, UN Doc. A/51/306, s. 128 – Dostupné na internete: http://www.un.org/documents/ga/docs/51/plenary/a51-306.htm.

[17] Pozri: UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights, The Relationship between Sanctions and Respect for Economic, Social and Cultural Rights, UN Doc. E/C.12/1997/8 – Dostupné na internete: http://www.who.int/hhr/Economic_social_cultural.pdf.

[18] Kľučka, J. (2008): Medzinárodné právo verejné, s. 223.

právomocí ktoréhokoľvek štátu, ani nezaväzuje členov, aby tieto veci podrobovali riešeniu podľa tejto Charty; táto zásada však nebráni, aby sa použili donucovacie opatrenia podľa kapitoly VII.“[19] Kapitola VII Charty OSN začína spomínaným článkom 39, na základe ktorého Bezpečnostná rada OSN do značnej miery svojvoľne – na základe vlastného uváženia, bez jasne vymedzených štandardov – identifikuje či určitá bezpečnostná situácia si vyžaduje jej pozornosť v podobe odporúčacieho alebo záväzného rozhodnutia. Článok 39 je jedným z najflexibilnejším ustanovením celej Charty, teda Bezpečnostná rada OSN by mohla túto interpretačnú flexibilitu využiť na plnenie svojej primárnej úlohy. V praxi sa však stáva, že zahranično-politické a mocenské pozície jednotlivých členských štátov BR OSN spoločne s flexibilitou čl. 39 a právom veta stálych členov BR OSN – spôsobujú nečinnosť rady v situáciach, kedy by uplatnenie opatrení bez použitia sily, ako aj s použitím sily boli viac-menej prospešné pre udržanie mieru a/alebo bezpečnosti vo svete.

Kolektívne donucovacie opatrenia tak ako sú stanovené v čl. 41 Charty OSN sú už v zásade prekonané. Nielen technologický vývoj, ale aj spoločenský vývoj a rozsiahla kritika spôsobili, že BR OSN v súčasnosti do značnej miery rozširuje jednotlivé formy sankcií a svoje sankčné právomoci, najmä vďaka samotnej formulácii daného článku.

Zoznam použitej literatúry

AMERASINHE, C. F. (2005): *Principles of the Institutional Law of International Organizations.* Cambridge: Cambridge University Press, 2005. ISBN 0521 54557 9.

BOTHE, M. – KONDOCH, B. (2001): *International Peacekeeping: The Yearbook of International Peace Operations*. London: Kluwer Law International, 2001. ISBN 90-411-1920-5.

BRIERLY J.L. (1963): *The Law of Nations; an Introduction to the International Law of Peace*. Oxford: Oxford University Press, 1963. ISBN 13: 9780198251057.

BRUNNÉE, Jutta (2005): Enforcement Mechanisms in International Law and International Environmental Law [online]. In: *Environmental Law Network International Review*, 2005. [Citované 17. 12. 2015.] Dostupné na internete: https://www.law.utoronto.ca/documents/brunnee/BrunneeEnforcementMechanismsInt_lLaw.pdf.

CONSTANTINIDES, A (2009): An Overview of Legal Restraints on Security Council Chapter VII Action with a Focus on Post-Conflict Iraq. [online]. In: *European Society of International Law*, 2009. [Citované 18. 12. 2015.] Dostupné na internete: http://www.esil-sedi.eu/sites/default/files/Constantinides_0.PDF.

ICJ Advisory Opinion (1971)*: Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970)*, ICJ Reports (1971) [online]. In: International Court of Justice, 1971. [Citované 20. 12. 2015.] Dostupné na internete http: //www.icj-cij.org/docket/files/53/5597.pdf.

[19] Pozri: http://www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/03/charta-organizace-spojenych-narodu-a-statut-mezinarodniho-soudniho-dvora.pdf alebo http://www.un.org/en/sections/un-charter/chapter-v/index.html.

ICJ Report (1948): Conditions of Admission of a State to Membership in the United Nations (Article 4 of the Charter), ICJ Reports (1948). [online]. In: International Court of Justice, 1948. [Citované 19. 12. 2015.] Dostupné na internete: http://www.icj-cij.org/docket/files /3/1823.pdf.

ICTY Judgment: *Prosecutor v. Tadiç*, No. IT-94-1-AR72. [online]. In: International Criminal Tribunal for former Jugoslavia. [Citované 20. 12. 2015.] Dostupné na internete: http://www.icty.org/x/cases/tadic/tjug/en/tad-tsj70507JT2-e.pdf.

KĽUČKA, J. (2008): *Medzinárodné právo verejné*. Bratislava: Iura Edition, 2008. ISBN 978-80-8078-220-7.

MARTENCZUK (1999): The Security Council, The International Court of Justice and Judicial Review: What Lessons from Lockerbie? [online]. In: European Journal of International Law Vol.10 No. 3 *EJIL* (1999), s. 517-547. [Citované 20. 12. 2015.] Dostupné na internete: http://www.ejil.org/pdfs/10/3/598.pdf.

REINISCH August (2001): Developing Human Rights and Humanitarian Law Accountability of the Security Council for the Imposition of Economic Sanctions. [online]. In: American Journal of International Law, 95 A.J.I.L. 851, 2001. [Citované 21. 12. 2015.] Dostupné na internete: https://litigation-essentials.lexisnexis.com/webcd/app?action=DocumentDisplay&crawlid=1&srctype=smi&srcid=3B15&doctype=cite&docid=95+A.J.I.L.+851&key=7b07affca554ba7f97a71a43ab51c5d4.

STOKHOLM INTERNATIONAL PEACE RESEARCH INSTITUTE (2012): SIPRI Yearbook 2012. [online]. [Citované 18. 12. 2015.] Dostupné na internete: https://global.oup.com/academic/product/academic/politics/internationalrelations/?cc=sk&lang=en&.

CHARAKTERISTIKA EKONOMIKY NEUZNANEJ PODNESTERSKEJ MOLDAVSKEJ REPUBLIKY

Leonid Raneta

Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava, Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovak Republic, e-mail: raneta@euba.sk

Článok analyzuje ekonomiku neuznanej Podnesterskej moldavskej republiky. Ekonomika Podnesterskej Moldavskej republiky sa nachádza v zložitej situácii. Medzinárodno-politická situácia núti podnikateľov z Podnesterskej moldavskej republiky spolupracovať s verejnými inštitúciami Moldavskej republiky. Svetová ekonomická kríza spôsobila prepad v najdôležitejšom odvetví podnesterskej ekonomiky.
Kľúčové slová: Moldavská republika, Podnesterská moldavska republika, ekonomika, zahraničný obchod

The article analyzes the economy of the unrecognized Transnistrian Moldovan Republic. The economy of Transnistrian Republic of Moldova is in a difficult situation. International political situation is forcing entrepreneurs of the Transnistrian Moldovan Republic to cooperate with public institutions of the Republic of Moldova. World economic crisis caused a slump in the most important sectors of the Transnistrian economy.
Key words: Republic of Moldova, Transnistrian Moldovan Republic, economy, foreign trade
JEL: F40, F51

1 Úvod

Moldavska republika ako tranzitívny štát prechádza procesom transformácie ekonomiky. Tento proces bol sprevádzaný podstatnými ekonomickými, politickými a sociálnymi zmenami. Ekonomické zmeny Ak hovoríme o makroekonomických ukazovateľoch tak z pohľadu hrubého domáceho produktu Moldavská republika zaznamenala razantný pokles tohto ukazovateľa v prvých desať rokov nezávislosti (ako v absolútnom vyjadrení tak aj v prepočte na jedného obyvateľa). Zároveň transformačné procesy mali dopad nielen na ekonomiku štátu ale aj na sociálnu stránku života, ktorú sa pokúsime odraziť v našom výskume prostredníctvom indexu ľudského rozvoja.

Okrem spomínaných problémov spojených s transformáciou ekonomiky z centrálne plánového systému na trhové hospodárstvo, rieši Moldavská republika aj separatistický konflikt v Podnestersku. Horúca fáza konfliktu dávno skončila a v súčasnosti využívajú sa všetky ekonomické nástroje aj zahranično-politické nástroje aby čo najviac prepojiť ekonomiku Podnesterská s Moldavskou. Ukrajina a Moldavsko hraničia s Podnesterskon z východu a respektíve zo západu. Jedným z nástrojov prinútenia ekonomických subjektov z Podnesterská integrovať sa do právnického a daňového poľa Moldavkej republiky je neúznavanie v zahraničí certifikátov PMR. Aktívna blokáda zo strany Moldavska by bola nemožná bez zapojenia Ukrajiny, pretože existovala možnosť exportu produkcie z PMR cez ukrajinské hraničné prechody.

Snaha zo strany Kišineva reintegrovať Podnestersko do Moldavskej republiky bola od vypuknutia konfliktu ale silnejší tlak sa podarilo vyvinúť len po roku 2006, keď sa na Ukrajine uskutočnila „Oranžová revolúcia“. Prezident Kučma nemal záujem meniť status quo, avšak Prezident Viktor Jušenko zmenil prístup a podnesterských exportérov donútili registrovať sa v Moldavsku a zabezpečovať si moldavské certifikáty. V PMR to označili ako ekonomickú „blokádu“. Po zavedení týchto opatrení sa preukázalo, že to viedlo k zvyšovaniu nákladov v dôsledku dvojitého zdanenia a predĺženia logistiky. Zároveň Moldavsko dostalo do rúk nástroje vplyvu.

Ďalšia etapa ekonomického tlaku sa začala s vypuknutím ukrajinskej krízy. Počas tohto obdobia, rétorika ukrajinských orgánov voči Podnestersku, bola najviac nepriateľská a v tejto súvislosti Podnestersko v roku 2014 podobne ako v roku 2006, už bol zablokovaný dovoz z Ukrajiny. Potom, čo ukrajinská hranica bola úplne uzavretá nielen pre dovoz tovaru podliehajúceho spotrebnej dani, ale všeobecne akýkoľvek dovoz Podnesterskom podnikov neregistrovaným v Moldavsku. V praxi to viedlo k plnej kontrole podnesterského exportu zo strany Kišineva. Inými slovami po roku 2014 podnesterský zahraničný obchod bol úplne integrovaný do právneho poľa Moldavskej republiky. Export energetických surovín cez PMR nebol nejakým spôsobom obmedzený, najmä ide o import a tranzit prírodného plynu z Ruskej federácie cez Ukrajinu do PMR a následne ďalej do Moldavska[1].

2 Charakteristika ekonomiky Podnesterskej Moldavskej republiky

Charakteristiky a výkonnosť jednotlivých národných štátov sú skúmané takými často využívanými ekonomickými ukazovateľmi, ako napríklad hrubý domáci produkt, ktoré do istej miery ukazujú na výkonnosť, ale majú svoje konceptuálne nedostatky. V roku 2013 dosiahla úroveň nominálneho HDP v PMR 2076 USD/p.c. pri celkovom počte obyvateľov niečo cez 500 tisíc, či že približne miliarda dolárov.

Zakladanými nedostatkami ekonomiky PMR zostávajú nízka úroveň HDP/p.c., vysoká miera závislosti od konjunktúry na zahraničných trhoch (najmä ocele) a nízka diverzifikácia ekonomiky. Podobné problémy má aj Moldavská republika, v ktorej významné postavenie má poľnohospodárstvo a potravinársky priemysel. (pozri Tabuľku 1).

Najmenej 20 %[2] podnikov Podnesterska patrí potravinárskemu priemyslu, pritom musíme zdôrazniť, že po rozdelení Sovietskeho zväzu, tieto podniky zostali bez surovinovej základne, ktorá by korešpondovala s kapacitami, pre ktoré boli budované.

Od vyhlásenia „nezávislosti“ do roku 2007 sa znížil počet ekonomicky aktívneho obyvateľstva kvôli permanentnému zhoršovaniu pracovnej motivácie, najmä cez neadekvátne ohodnotenie pracovnej sily. Región sa transformoval z exportéra potravín na importéra. V ekonomike Podnesterska sa sformoval a takzvaná „hospodárska lokomotíva“, ktorá je zodpovedná za 50 % priemyselnej výroby, 60 % exportu (prínos devízových príjmov) a väčšinu daňových príjmov. To sú odvetvia metalurgického, energetického a ľahkého priemyslu. Z uvedenej tabuľky je vidieť, že hutnícky priemysel je zodpovedný za takmer 40 % celkovej pridanej hodnoty.

Je možné povedať, že väčšina ekonomických problémov sú pre Moldavsko a Podnestersko totožné. To platí v prípade nízkej úrovne tvorby HDP na jedného obyvateľa, malá nomenklatúra dôležitých exportných položiek a veľmi vysoká závislosť na zahraničnom obchode (v prípade PMR podiel zahraničného obchodu predstavuje 261 % na HDP).

[1] Kunychka M. (2012): Ukrajinsko-ruské vzťahy v oblasti prepravy ropy a plynu a energetická bezpečnosť Ukrajiny. [online]. In Almanach : aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky. Roč. 7, č. 2 (2012), s. 206-220. Bratislava, 2012. ISSN 1337-0715. Dostupné na internete: http://fmv.euba.sk/files/Almanach_2_2012.pdf.

[2] CENTRUM STRATEGICKÉHO VÝSKUMU A REFORIEM (2007): Moldavská a Podnesterská ekonomika – od konfliktu smerom ku perspektívam mierového rozvoja. Moldavsko a Podnestersko: dva modely ekonomického rozvoja , Kišinev 2007. s. 28

Tabuľka 1: Porovnanie základných ukazovateľov MD a neuznanej PMR (priemer 2007 – 2008 a 2012 – 2013)

	Moldavsko	Moldavsko	Podnestersko
	(MD+PMR)		
udaje v USD/p.c.	1990	2013	
Hrubý domáci produkt	8857	2244	2076
Priemysel	4507	850	1569
Poľnohospodárstvo	2389	546	378
Investície	980	412	290
Priemerná mesačná mzda	518	292	344
Priemerný mesačný dôchodok	174	81	120
	HDP per capita v porovnaní		
priemer CIS	72%	21,00%	20,00%
priemer v EÚ	56%	6,00%	6,00%

Pozn. údaje sú kompilované podľa zdrojov Štatistického úradu Moldavska, Moldavskej centrálnej banky, Štatistického úradu Podnesterskej Moldavskej republiky

Zdroj: Štatistického úradu Podnesterskej Moldavskej republiky. (2013): Sotsialno-ekonomicheskoe razvitie Pridnestrovkoj Moldavskoj Respubliky. [online]. Tiraspol, 2014. Dostupné na internete: http://www.mepmr.org/zip/gss/doclad.pmr.ocon.13.zip. Gorelova E. (2009): Moldova-Transdnestria ekonomic aspects, Publishing House 2009 v spolupráce s ambasádou Veľkej Británie v Kišiňove, s. 87, ISBN 978-9975-4036-9-6.

Ekonomika Podnesterska na rozdiel od ekonomiky Moldavska nie je zameraná na poľnohospodársku výrobu. Podiel poľnohospodárstva v štruktúre HDP PMR je veľmi nízky, napríklad v roku 2000 predstavovalo poľnohospodárstvo 1 %-ný podiel na HDP, ktorý sa zvýšil v roku 2008 na 4 %. Priemysel predstavuje 45-50 %-ný podiel v štruktúre HDP a je kľúčovým odvetvím pre ekonomiku Podnesterska, pretože vytvára prítok devíz a zabezpečuje 30 %-ný podiel na zamestnanosti.[3]

Náznaky stabilizácie ekonomiky PMR sa poprvýkrát objavili v roku 2001, keď hrubý domáci produkt po desaťročí poklesu vzrástol o 11 %, priemyselná výroba o 9 % a priame investície o 15,6 %.[4] Rok 2004 bol jedným z najúspešnejších rokov za celé post – sovietske obdobie. Pozitívna konjunktúra surovinových trhov dovolila Moldavskému metalurgickému závodu v Rybnitse zabezpečiť 60% celkového exportu, podľa štatistiky PMR zahraničný obchod v roku 2004 vyrástol na úroveň 1,3 mld. USD, čo je prírastok o 26,1 % v porovnaní s minulým obdobím. Export vzrástol o 23,7 % a import o 27,9 %. V roku 2008 export metalurgickej produkcie bol na úrovni 520 mil. USD.[5] Svetová hospodárska kríza spôsobila obrovský prepad svetových cien ocele y 1200 USD za metrickú tonu na okolo 200 USD, čo spôsobilo prepad exportu PMR a pokles devízový prijmov. V Tabuľke 2 je možne vidieť prepad exportu hutníckych výrobkov na exporte z 65 % na 19 % a to si treba uvedomovať, že export sa podstatne znižoval.

[3] SVETOVÁ BANKA (1998): Republic of Moldova. Economic Review of the Transnistria Region, 3, 17, 28s. World Development Sources, WDS 1998-3. Washington, DC: World Bank. Dostupné na internete: http://documents.worldbank.org/curated/en/1998/06/442190/republic-moldova-economic-review-transnistria-region.

[4] Center for Strategic Studies and Reforms (2003): Research Paper on Transnistria. [online]. Kišiňov 2003. Dostupné na internete: http://cisr-md.org/reports.html.

[5] CB PMR (2009): Vestník č. 9 (124). [online]. Tiraspol 2009. Dostupné na internete: http://cbpmr.net/?id=80&lang=ru.

Tabuľka 2: Komparácia základných ukazovateľov MD a neuznanej PMR (priemer 2004 – 2008 a 2012 – 2013)

	Priemerné ročné hodnoty rokov 2004-2008		Priemerné ročné hodnoty rokov 2012-2013
	Podnestersko	Moldavsko	Podnestersko
HDP (oficiálny výmenný kurz)			
– per capita, USD	1515	1230	2074
– rast v %	11,9	6,7	2,35
Investície:			
– per capita, USD	128	159	362
– rast v %	8	14	15,4
– ako % na HDP	13,8	18,8	17,2
Zahraničný obchod ako % na HDP:	261.8	110.2	213
– export ako % na HDP	104.1	35.2	55,7
– import ako % na HDP	157.7	75.0	213
Podiel poľnohospodárstva na celkovej pridanej hodnote, v %	4,5	19,3	18,2
Podiel priemyslu na celkovej pridanej hodnote, v %	31,3	18,7	70
Podiel dominantného sektoru na celkovej pridanej hodnote, % (Moldavsko – poľnohospodárstvo, potravinarsky priemysel; Podnestersko – hutnícky priemysel)	47	43	9,8
Podiel dominantneho sektoru na celkovom exporte, % (Moldavsko – poľnohospodárstvo, potravinarsky priemysel; Podnestersko – hutnícky priemysel)	64,3	38	19,5

Pozn.: údaje sú kompilované podľa zdrojov Štatistického úradu Moldavska, Moldavskej centrálnej banky, Štatistického úradu Podnesterskej Moldavskej republiky

Zdroj: Štatistického úradu Podnesterskej Moldavskej republiky. (2013): Sotsialno-ekonomicheskoe razvitie Pridnestrovkoj Moldavskoj Respubliky. [online]. Tiraspol, 2014. Dostupné na internete: http://www.mepmr.org/zip/gss/doclad.pmr.ocon.13.zip. Gorelova E. (2009): Moldova-Transdnestria ekonomic aspects, Publishing House 2009 v spolupráce s ambasádou Veľkej Británie v Kišiňove, s. 87, ISBN 978-9975-4036-9-6.

Štruktúra HDP regiónu PMR je z pohľadu trvalé udržateľného rozvoja veľmi riziková. Taká štruktúra je výsledkom rozdelenia integrovanej ekonomiky ZSSR, pretože veľká časť výroby v ZSSR bola produkovaná v kooperácii s inými republikami. Po rozdelení ZSSR priemyselné objekty zostali nevyužité a vo svojej väčšine s opotrebovanosťou väčšou než 60 % s priemerným vekom 20 rokov.

Ľudský kapitál, ktorý bol vychovaný obranno–priemyselným komplexom ZSSR, nebol zachovaný kvôli narušeniu integrácie a kooperácie taktiež boli utratené aj popredné technológie „dvojitého využitia“. Z uvedených grafov je vidieť, akým smerom sa vyvíja štruktúra hospodárstva. Súbežne s poklesom celkového HDP sa znižuje aj podiel priemyslu v kvalitatívnej štruktúre HDP, narastá podiel služieb, čo naznačuje prechod od výrobnej štruktúre ku prevážne spotrebiteľskej štruktúre.

Analyzujúc hĺbku poklesu HDP v tranzitívnom období (59 % – Moldavsko a 83 % – PMR) je možné využiť ako ukazovateľ výsledkov makroekonomickej politiky a zvolenej transformačnej cesty.

Makroekonomické ukazovatele sú protirečivé: na jednej strane roky 2000-2007 boli obdobím rastu (50 %-ný kumulatívny rast HDP Moldavska a 33 %-ný rast HDP PMR), ale na druhej strane toto obdobie nastalo po desiatich rokoch výrazného poklesu. Zároveň sa menila štruktúra HDP od výrobnej na spotrebnú, ekonomiky PMR a MD sa zmenili z exportnoorientovaných na importnoorientované (analýzu zahraničného obchodu PMR pozri v nasledujúcej podkapitole).

Najdynamickejším odvetvím hospodárstva PMR a MD je sektor služieb. Je možné dodať, že nárast podielu sektoru služieb na tvorbe HDP nehovorí o vyspelosti hospodárstva ako v prípade vyspelých krajín, ale ukazuje na problémy existujúce v oboch ekonomikách Moldavska a PMR: prudké zníženie registrované v reálnom sektore hospodárstva, rast cien služieb je rýchlejší než rast cien v priemysle a poľnohospodárstve (najmä kvôli remitenciam, ktoré zvyšujú kúpyschopnosť obyvateľstva, čím zvyšuje spotrebu, obchod a ceny služieb, nehovoriac o importovanej inflácii). Okrem vyššie uvedeného v sektore služieb PMR a MD dominujú obchod, finančné operácie a takzvané netrhové služby (netrhové služby sú realizované rozpočtovými fondmi a nekomerčnými organizáciami). Dôležitým faktom je to, že cez obchodnú sieť sú realizované prevažne importované tovary. Substitúcia importu prichádza do úvahy, ale tomu prekážajú nektoré faktory ako napríklad: malý vnútorný trh, otvorenosť ekonomiky, negatívny demografický trend a degradácia výrobných odvetví v prospech nevýrobných (bankovníctvo, finančné služby, maloobchod).

Rast priemyslu v PMR a v Moldavsku bol okrem iného ťahaný výrobou orientovanou na export (vinársky a ľahký priemysel v MD, hutnícky v PMR). V Podnestersku dokonca polovica pridanej hodnoty vytvorenej v priemyselnom odvetví bola vytvaraná jedným závodom – Moldavským metalurgickým závodom. Výrobky tohto závodu sú takmer nevyužité na vnútornom trhu. V zhrnutí je možné povedať, že situácia v PMR je veľmi závislá na konjunktúre svetových cien metalurgických výrobkov, ktorá v súčasnosti kvôli globálnemu prepadu dopytu po ocele a poklesu jej cien je negatívna a vyvoláva ďalšie problémy ako je obrovský deficit salda zahraničného obchodu a deficit verejných financii.

3 Záver

Čo tieto zmeny znamenajú pre Podnestersko? Tieto zmeny znamenajú, že neuznaný de jure štát, ktorý de fakto existoval a vykonával vlastnú vnútornú politiku a bol de fakto spôsobilý vykonávať export a import – v roku 2014 stratil spôsobilosť vykonávať zahraničný obchod nezávisle od Kišineva. Ak sa pozrieme na Tabuľku 2 je možne vidieť, že zahraničný obchod predstavoval v roku 2008 viac než 150 % HDP a v roku 2013 viac než 200 % HDP, z toho je možne vyvodiť záver že neuznaný štát stratil svoju ekonomickú opodstatnenosť. Rozpočet už nebude môcť byť naplnený v rovnakej miere ako to bolo v minulosti, podniky budú znášať dodatočné náklady a budú strácať konkurencieschopnosť. Význam tejto činnosti spočíva v tom aby ekonomickým nátlakom vynútiť podnesterskú elitu byť zhovievavou v otázkach zbližovania Kišineva a Tiraspola, pretože ekonomické opodstatnenie existencie takého kvazištátu je otázne.

Zoznam použitej literatúry

CB PMR (2009): Vestník č. 9 (124). [online]. Tiraspol 2009. Dostupné na internete: http://cbpmr.net/?id=80&lang=ru.

CENTER FOR STRATEGIC STUDIES AND REFORMS (2003): Research Paper on Transnistria. [online]. Kišiňov 2003. Dostupné na internete: http://cisr-md.org/reports.html.

CENTRUM STRATEGICKÉHO VÝSKUMU A REFORIEM (2007): Moldavská a Podnesterská ekonomika – od konfliktu smerom ku perspektívam mierového rozvoja. Moldavsko a Podnestersko: dva modely ekonomického rozvoja , Kišinev 2007. s.28. Dostupné na internete: http://cisr-md.org/reports.html.

GORELOVA E. (2009): Moldova-Transdnestria ekonomic aspects, Publishing House 2009 v spolupráce s ambasádou Veľkej Británie v Kišiňove, s. 87, ISBN 978-9975-4036-9-6

KUNYCHKA M. (2012): Ukrajinsko-ruské vzťahy v oblasti prepravy ropy a plynu a energetická bezpečnosť Ukrajiny. [online]. In Almanach : aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky. Roč. 7, č. 2 (2012), s. 206-220. Bratislava, 2012. ISSN 1337-0715. Dostupné na internete: http://fmv.euba.sk/files/Almanach_2_2012.pdf.

SVETOVÁ BANKA (1998): Republic of Moldova. Economic Review of the Transnistria Region, 3, 17, 28s. World Development Sources, WDS 1998-3. Washington, DC: World Bank. Dostupné na internete: http://documents.worldbank.org/curated/en/1998/06/442190/republic-moldova-economic-review-transnistria-region.

ŠTATISTICKÉHO ÚRADU PODNESTERSKEJ MOLDAVSKEJ REPUBLIKY. (2013): Sotsialno-ekonomicheskoe razvitie Pridnestrovkoj Moldavskoj Respubliky. [online]. Tiraspol, 2014. Dostupné na internete: http://www.mepmr.org/zip/gss/doclad.pmr.ocon.13.zip.

ORGANIZÁCIA HUMANITÁRNEJ A ROZVOJOVEJ POMOCI

Miroslav Řádek

Katedra politológie, Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne, Študentská 2, 911 50 Trenčín, Slovenská republika, e-mail: miroslav.radek@tnuni.sk

Obsahom konferenčného príspevku je chudoba a poskytovanie humanitárnej a rozvojovej pomoci. Podľa dostupných štatistík vo svete žije pod hranicou chudoby s denným príjmom menším ako 2 USD na obyvateľa viac ako 2,8 miliardy ľudí, čo je 45 % svetovej populácie. Takmer polovica planéty žije v chudobe. 1,2 miliardy ľudí žije v extrémnej chudobe, ktorej hranica je stanovená na 1 USD denne na obyvateľa. 1,1 miliardy ľudí je bez prístupu k čistej pitnej vode a 2,4 miliardy ľudí nemá prístup k základnej zdravotnej starostlivosti. Cieľom článku je prostredníctvom deskripcie predstaviť štátom poskytovanú spôsob najchudobnejším skupinám ľudí.
Kľúčové slová: chudoba, humanitárna a rozvojová pomoc

Posts containing poverty is to provide humanitarian development assistance. According to available statistics in the world live below the poverty line with a daily intake of less than 2 USD/ population of over 2.8 billion people, which is 45 % of the world population. Nearly a half-hearted planet live in poverty. 1.2 billion people live in extreme poverty, the limit is set at USD 1 per day per capita. 1.1 billion people are without access to clean drinking water. 2.4 billion lack access to basic health care. The aim of the article is a means of description voucher for ways of providing aid to the poorest part of the Dunland.
Key words: poverty, humanitarian and development aid
JEL: H41

1 Úvod

Niet pochybností o tom, že chudoba, a jej sprievodné javy, ktorými sú podvýživa, negramotnosť, nezamestnanosť, alebo šíriace sa epidémie, je jedným z najväčších globálnych problémov ľudstva. V odbornej literatúre možno nájsť viacero definícií chudoby z hľadiska rôznych vedných odborov v závislosti od príjmu, reálnej kúpyschopnosti, alebo sociálneho statusu. Pre účely predkladaného príspevku budeme vychádzať z nasledujúcej hypotézy: „*Skutočná alebo absolútna chudoba je stav nedostatku zdrojov alebo nerovnakého prístupu k ich rozdeľovaniu, ktorý ohrozuje základnú existenciu človeka. Chudobný človek nemá príjmové alebo majetkové prostriedky na existenčné prežitie, zdroje na zabezpečenie si jedla, ošatenia, primeraného bývania a základných hygienických podmienok.*“[1] Paradoxom je, že napriek masívnemu nárastu tovarových tokov v medzinárodnom obchode v posledných desaťročiach nie je chudoba ustupujúcim fenoménom.

Jednou z významných hrozieb spojených s chudobou je otázka globálnej nerovnosti. Narastá riziko radikalizácie a prípadných nepokojov spoločnosti. „*V Kambodži má prístup k pitnej vode 96 % ľudí patriacich k najbohatším, kým z najchudobnejších má*

[1] DOSTÁL, O. (2005): Chudoba a jej príčiny. Dostupné na internete: http://www.institute.sk/article.php?723.

k pitnej vode prístup iba 21 %. V Maroku má k pitnej vode prístup 97 % z najbohatších, ale iba 11 % chudobných. V Peru je tento pomer 98 % ku 39 %.“[2] Práve tieto reálie predstavujú permanentné riziká pre vnútornú a tiež medzinárodnú stabilitu štátov.

Sociálne a ekonomické zaostávanie veľkých oblastí predovšetkým v rozvojovom svete generuje nielen regionálnu, ale potenciálne aj globálnu nestabilitu. Veľmi výraznú bezpečnostnú hrozbu v tomto smere predstavuje predovšetkým masová neriadená migrácia, ktorá môže to mať vážne dôsledky aj pre bezpečnosť Európskej únie. Migrácia so sebou prináša inú skladbu spoločnosti a významne ovplyvňuje charakter pracovného trhu. Ohrozenie predstavuje aj negatívny dopad na životné prostredie, alebo nárast kriminality vrátane obchodu s ľuďmi a novodobých foriem otroctva.

Zníženie miery nerovnosti si vyžaduje zo strany Západu implementáciu efektívnych politických a ekonomických opatrení, čo sa v prvom rade týka efektívnej humanitárnej a rozvojovej pomoci. Rozvojovú pomoc možno chápať ako prejav solidarity a spolupatričnosti vo svetovom meradle. Boj proti globálnej chudobe nie je len morálny záväzok, ale napomáha budovať stabilnejší a spravodlivejší svet. Rozvojovú pomoc poskytuje viacero subjektov súkromného i verejného charakteru. Na ich odlíšenie sa pre rozvojovú pomoc poskytovanú štátmi používa pojem „oficiálna rozvojová pomoc“. Jedine uvedomenie si špecifík a odlišných potrieb chudobných štátov zo strany bohatých dokáže zabrániť prehlbovaniu problémov rozvojového sveta, ktoré by mohli v budúcnosti ohroziť aj záujmy samotných hospodársky vyspelých štátov.[3]

2 Humanitárna a rozvojová pomoc

Pojmy humanitárna a rozvojová pomoc sú laicky používané ako synonymá, líšia sa však z časového aj vecného hľadiska. Rozvojová pomoc má dlhodobý charakter a jej podstatou je systematická podpora ekonomického, politického a spoločenského rozvoja. V súčasnosti je rozvojová pomoc neodmysliteľnou súčasťou zahraničnej politiky vyspelých štátov. Poskytuje sa na základe priorít jednotlivých donorských krajín, alebo skupiny krajín v rámci medzinárodných združení alebo organizácií.

Humanitárna pomoc sa dá definovať ako prejav solidarity s ľuďmi v núdzi v rozvojových krajinách. Nevyhnutnými však musia byť adresnosť a efektívnosť. Pomoc býva poskytovaná ako reakcia na mimoriadne udalosti, ktoré väčšinou nemožno predvídať. Má krátkodobý charakter a jej cieľom je rýchlo a efektívne riešiť núdzové situácie v prípade prírodných katastrof, kríz spôsobených človekom, stavu nedostatku potravín alebo iných podobných situácií.

V prípade humanitárnej pomoci sa predpokladá, že je dočasná a trvá len počas priameho ohrozenia. Dokument Mechanizmus poskytovania humanitárnej pomoci SR MZV SR z roku 2013 špecifikuje, že humanitárna pomoc sa poskytuje ľudom bez ohľadu na ich etnický pôvod, náboženské vyznanie alebo politické presvedčenie a je určená predovšetkým najzraniteľnejším, ako sú deti a matky, obyvatelia rozvojových krajín, alebo ľudia trpiaci nedostatkom základných životných potrieb. Humanitárna pomoc sa poskytuje vždy druhým štátom a nejde o záchranné akcie na území vlastného štátu. Má niekoľko foriem: záchranné akcie a zdravotná pomoc; materiálna pomoc formou darovania hnuteľného majetku; finančné príspevky; projekty slovenských humanitárnych organizácií.

Rozvojová pomoc je rozdeľovaná do viacerých kategórií podľa rozdielnych kritérií a môže sa implementovať prostredníctvom vládnych subjektov, mimovládnych organizácií alebo ich kombináciou. Vládna rozvojová pomoc využíva prostriedky zo štátneho rozpočtu a je súčasťou zahraničnej politiky štátu. Rozdeľuje sa na základe priorít krajiny alebo skupiny

[2] World Development Report 2004: s. 21.
[3] HÖNSCH, M. 2006. Globálna chudoba a príčiny jej pretrvávania. Dostupné na internete: https://mv.iir.cz/article/view/214.

viacerých krajín. Mimovládna rozvojová pomoc je zastrešovaná predovšetkým súkromnými darcami, nadáciami, charitatívnymi organizáciami, zbierkami, sponzorskými darmi od fyzických aj právnických osôb, ale rátajú sa do nej aj grantové prostriedky získané zo štátneho rozpočtu.

2.1 Oficiálna rozvojová pomoc

Oficiálna rozvojová pomoc (ODA) je súhrn aktivít štátu zameraných na pomoc a podporu rozvojových krajín. Je postavená na báze finančných prostriedkov, ktoré národné vlády vyčleňujú zo štátnych rozpočtov a následne ich buď postúpia medzinárodným inštitúciám (OSN, OECD, EÚ) zameraným na rozvojovú pomoc (multilaterálna rozvojová pomoc), financujú sa nimi projekty a programy vo vybraných krajinách (bilaterálna rozvojová pomoc) alebo na základe dohody s partnerom (trilaterálna rozvojová pomoc).

Multilaterálna pomoc je poskytovaná viacerými krajinami prostredníctvom medzinárodných organizácií. Pri mnohostrannej rozvojovej pomoci môžu byť financie do fondov medzinárodných organizácií vyčleňované buď na báze dobrovoľných príspevkov alebo je ich výška presne stanovená. Donorské krajiny poskytujú finančné prostriedky medzinárodným organizáciám, ktoré na základe stanovených princípov rozdeľujú finančné prostriedky v rámci rozsiahlych programov do chudobných krajín sveta.

Existuje rozšírený názor, že rozvojové krajiny prijímajú pomoc za každú cenu a mali by byť za ňu vďačné. Avšak práve bilaterálna pomoc bola počas ostatných päťdesiatich rokov vystavená ostrej kritike. Bilaterálni darcovia často sledovali vlastné politické a obchodné záujmy a už menej sa zaujímali o dosah pomoci v rozvojovej krajine. Z tohto dôvodu rozvojové krajiny uprednostňujú multilaterálnu rozvojovú pomoc pred bilaterálnou. Hlavným dôvodom je najmä fakt, že multilaterálna pomoc poskytovaná medzinárodnými organizáciami nie je spravidla viazaná na bezpečnostné, politické alebo ekonomické záujmy.[4]

2.2 Pôvod rozvojovej pomoci

Korene oficiálnej rozvojovej pomoci siahajú do obdobia konca 2. svetovej vojny a dekolonizačnej vlny, kedy boli v rámci dohôd z konferencie v Bretton Wood (1944) založené dve medzinárodné finančné inštitúcie: Medzinárodný menový fond (MMF) a Medzinárodná banka pre obnovu a rozvoj (Svetová banka). Najznámejšou agentúrou OSN je Rozvojový program OSN (UNDP). V roku 1961 bola založená aj Organizácia pre ekonomickú spoluprácu a rozvoj (OECD), ktorej cieľom je tiež napomáhať menej rozvinutým krajinám. V EÚ sa rozvojová politika zaradila medzi najdôležitejšie témy v oblasti zahraničných vzťahov. Z historického hľadiska sa medzinárodné inštitúcie stali prvými subjektami cez ktoré začala byť poskytovaná zahraničná rozvojová spolupráca.

Poskytovanie rozvojovej pomoci prešlo niekoľkými vývojovými fázami. V 60. rokoch 20. storočia bola pomoc zameraná na rozvoj v oblasti industrializácie. Tento trend sa však v ďalšej dekáde preorientoval k vnímaniu pomoci ako odpovedi na chudobu. V 80. rokoch vznikla vízia pomoci ako nástroja stabilizácie a štrukturálnej zmeny a v 90. rokoch ako opory demokracie a riadenia. V roku 2000 sa vďaka prijatiu Miléniových rozvojových cieľov položil ešte väčší dôraz na postoje spoluzodpovednosti a solidarity vo svetovom meradle.[5]

3 Miléniové rozvojové ciele

Na prelome tisícročí medzinárodné inštitúcie sformulovali stratégiu pomoci, ktorá v problematike rozvojových krajín mala viesť k radikálnym zmenám. Výsledkom tejto

[4] Kolektív: (2007): Rozvojová pomoc a spolupráca. Bratislava, s. 37.
[5] Tamtiež, s. 49.

iniciatívy bolo podpísanie Miléniovej deklarácie v roku 2000, ktorá nadväzuje na dohody a rezolúcie OSN z predchádzajúceho tisícročia. Všetky členské štáty OSN a ďalšie medzinárodné organizácie sa týmto aktom zaviazali pomáhať rozvojovým krajinám a bojovať proti chudobe. Dokument obsahuje osem miléniových rozvojových cieľov (Millennium Development Goals – MDGs), ktoré zahŕňajú globálne najpálčivejšie problémy rozvojového sveta: odstránenie extrémnej chudoby a hladu; dosiahnutie univerzálneho základného vzdelania; podpora rodovej rovnosti a posilnenie postavenia žien; zníženie detskej úmrtnosti; zlepšenie zdravia matiek; bojovať proti HIV/AIDS, malárii a ďalším chorobám; zabezpečenie environmentálnej udržateľnosti a globálneho partnerstva pre rozvoj.

Rozvojové ciele a zámery vychádzajú z Miléniovej deklarácie, ktorá bola podpísaná 189 krajinami v septembri 2000. „Predstavujú partnerstvo medzi rozvinutými a rozvojovými krajinami, ktoré je podľa Deklarácie odhodlané vytvoriť prostredie, ktoré napomáha rozvoju a odstráneniu chudoby. V rámci 8 cieľov a 18 zámerov je stanovených 53 indikátorov na základe ktorých sa priebežne monitorujú čiastkové výsledky pri dosahovaní miléniových rozvojových cieľov.“[6]

Nový trend 21. storočia sa vyznačuje zmenou prístupu od jednostranného poskytovania rozvojovej pomoci k partnerstvu a efektívnej koordinácii rozvojovej spolupráce. Praktické skúsenosti viedli k poznaniu, že úspešné sú najmä programy, ktoré sú formované na základe požiadaviek prijímajúcej krajiny. Takýto prístup vyžaduje lepšiu koordináciu a prenáša časť zodpovednosti za jeho úspešnosť na recipientskú krajinu. Tieto krajiny sú síce chudobné, disponujú ale kultúrnym dedičstvom, nerastným bohatstvom a nerozvinutým potenciálom. Kľúčom k úspechu pri snahe pomôcť menej rozvinutým krajinám riešiť spoločenské problémy a ekonomický rast je koordinácia spoločných rozvojových aktivít na multilaterálnej úrovni. „Cieľom je poskytovať efektívnejšiu, rýchlejšiu a najmä adresnejšiu pomoc aj v zmysle implementácie miléniových rozvojových cieľov. Transformácia rozvojovej pomoci z jednostranného poskytovania na spoluprácu a partnerstvo s rozvojovými krajinami má za úlohu preniesť časť zodpovednosti za úspešnú realizáciu rozvojových projektov na rozvojové krajiny. Stratégia spolupráce a partnerstva si dáva za cieľ zmeniť situáciu rozvojových krajín smerom k ich ekonomickej samostatnosti a schopnosti riešiť vlastné spoločenské problémy.“[7]

4 Organizácie poskytujúce rozvojovú pomoc

Najaktívnejším darcom humanitárnej pomoci na svete je Európska únia, ktorá sa prostredníctvom finančnej a materiálnej pomoci, služieb a technickej pomoci usiluje pripraviť ľudí na krízové situácie a čo najrýchlejšie konať v prípadoch, ktoré vážne ovplyvňujú a ohrozujú život ľudí mimo nej. Európska únia pomáha obetiam prírodných i ľudskou činnosťou spôsobených katastrof na celom svete. Humanitárna pomoc poskytovaná Európskou úniou vychádza zo základných humanitárnych princípov. Jej partneri v oblasti humanitárnej pomoci sa musia riadiť základnými humanitárnymi zásadami. Túto činnosť koordinuje Úrad humanitárnej pomoci Európskej komisie (ECHO), ktorý spolupracuje s partnermi v teréne, predovšetkým s OSN a mimovládnymi organizáciami.[8]

ECHO programy humanitárnej pomoci nevykonáva, ale financuje činnosti vykonávané rôznymi partnermi. Hlavnou úlohou ECHO je poskytovanie finančných prostriedkov, overovanie riadneho nakladania s danými finančnými prostriedkami a zabezpečenie, aby tovar a služby jeho partnerov dosiahli postihnuté obyvateľstvo efektívne

[6] United Nations (2015), s. 78.
[7] United Nations (2015), s. 125.
[8] NOVÁK, J. (2011): EÚ patrí medzi najdôležitejších aktérov humanitárnej pomoci. Dostupné na internete: http://www.euractiv.sk/socialna-politika/clanok/eu-patri-medzi-najdolezitejsich-akterov-humanitarnej-pomoci#sthash.AhMCw9Mf.dpuf.

a čo najrýchlejšie s cieľom reagovať na ich skutočné potreby. Pomoc je vynakladaná prostredníctvom viac než 200 partnerov – vrátane agentúr OSN, mimovládnych a medzinárodných organizácií ako je Medzinárodný červený kríž/ Červený polmesiac – s ktorými ECHO podpísal ex-ante zmluvné dohody.

Medzinárodná organizácia pre migráciu (IOM) je medzinárodná medzivládna organizácia vznikla v roku 1951 v Ženeve. Jej pôvodným poslaním bolo pomôcť množstvu presídlených ľudí a utečencov, ktorí sa po vojne ocitli mimo svojich domovov v rôznych európskych krajinách. Pod druhej svetovej vojne postupne došlo k významnému nárastu počtu migrantov a tak sa migrácia stala jednou z najvýznamnejších sociálnych otázok. Neskôr sa postupne rozrástlo aj spektrum činnosti tejto organizácie a v súčasnosti sa venuje rôznym oblastiam manažmentu migrácie na celom svete.

Oficiálnu rozvojovú pomoc poskytuje aj Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí Slovenskej republiky pod logom SlovakAid od roku 2003**,** kedy sa Slovensko z prijímateľskej krajiny stalo donorom (darcom). Táto zmena vyplynula hlavne z pozitívneho vývoja slovenskej politicko-ekonomickej situácie ako aj zo začlenenia sa do strategických medzinárodných štruktúr (Európska únia, Organizácia pre hospodársku spoluprácu a rozvoj, Severoatlantická aliancia).[9]

5 Záver

Poskytovanie humanitárnej a rozvojovej pomoci je prirodzene zamerané pre oblasť rozvojového sveta. Západ týmto spôsobom reaguje najmä na neočakávané situácie. Primárne dôvody pre jej organizáciu sú dva: 1. Prejav altruizmu a solidarity, kedy humanistická tradícia európskeho myslenia nedovoľuje najmä Európanom nereagovať na ľudské katastrofy v blízkom i vzdialenom svete a 2. sledovanie utilitaristických cieľov ako politicko-realistická reflexia. Západ si uvedomuje, že ak by sa neangažoval v prostredí nerozvinutého sveta, mohlo by neriešenie problémov vznikajúcich v tomto prostredí mať za následok aj bezpečnostné problémy na vlastnom území.

Z vyššie uvedených dôvodov je možné očakávať, že organizácia humanitárnej a rozvojovej pomoci budú organizované aj v budúcnosti. Zo skúseností súčasnej vojnovej situácie napr. v Sýrii a susedných štátoch je možné očakávať tlak medzinárodnej verejnej mienky na bohaté arabské krajiny, aby zvýšili svoj podiel na tejto pomoci a ukončili alebo eliminovali svoju podporu v prospech rôznych militantných skupín angažujúcich sa vo viacerých konfliktoch.

Zoznam použitej literatúry

DOSTÁL, O. 2005. Chudoba a jej príčiny. In: Týždeň.[online]. 2005, číslo 49/2005. [Citované 20. 10. 2015] Dostupné na internete: http://www.institute.sk/article.php?723.

EUR - Lex, Humanitárna pomoc. [online]. [Citované1.10.2015] Dostupné na internete: http://eur-lex.europa.eu/summary/chapter/humanitarian_aid.html?locale=sk&root_default=SUM_1_CODED=04.

HÖNSCH, M. 2006. Globálna chudoba a príčiny jej pretrvávania. In Mezinárodní vztahy. [online]. 2006, číslo 2/2006. [Citované 11. 10. 2015] Dostupné na internete: https://mv.iir.cz/article/view/214.

[9] SlovakAid. Rozvojová pomoc.[online].[cit 3. 10. 2015] Dostupné na internete: http://www.slovakaid.sk/sk/ako-pomahame/rozvojova-pomoc.

IOM, Hlavné aktivity IOM na Slovensku. [online]. [Citované1. 10. 2015] Dostupné na internete: http://www.iom.sk/sk/aktivity.

IOM, Predstavenie Medzinárodnej organizácie pre migráciu (IOM).[online]. [Citované 4. 10. 2015] Dostupné na internete: http://www.iom.sk/.

Kolektív. 2007. Rozvojová pomoc a spolupráca. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM. 2007. ISBN 978-80-225-2393-6.

LERCH, M. Humanitárna pomoc. In Informačné listy o Európskej únií.[online] 2015. [Citované 1. 10. 2015] Dostupné na internete: http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/sk/displayFtu.html?ftuId=FTU_6.3.2.html

MZV SR, MV SR. 2006. Mechanizmus poskytovania humanitárnej pomoci Slovenskej republiky do zahraničia. [online]. 2006. [Citované 1. 10. 2015] Dostupné na internete: https://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_A8084452A0D893CEC1257669003D3DF2_SK/$File/Mechanizmus_HP.pdf.

MZV. 2013. Strednodobá stratégia rozvojovej pomoci Slovenskej republiky na roky 2014 - 2018. [online]. 2013. [Citované 1. 10. 2015]. Dostupné na internete: http://www.foreign.gov.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_ED145C5550B3C46AC1257C6300524794_EN/$File/Strednodoba%20strategia%20ODA%20SR%202014-2018_SK_11_02_2014.pdf.

NOVÁK, J. 2011. EÚ patrí medzi najdôležitejších aktérov humanitárnej pomoci. In Euractiv.[online]. 2011. [Citované 16. 10. 2015] Dostupné na: http://www.euractiv.sk/socialna-politika/clanok/eu-patri-medzi-najdolezitejsich-akterov-humanitarnej-pomoci#sthash.AhMCw9Mf.dpuf.

SlovakAid. Humanitárna pomoc.[online]. [Citované 16. 10. 2015] Dostupné na internete: http://www.slovakaid.sk/sk/ako-pomahame/humanitarna-pomoc.

SlovakAid. Oficiálna rozvojová pomoc- [online]. [Citované 3. 10. 2015] Dostupné na internete: http://www.slovakaid.sk/sk/kto-sme/slovakaid.

SlovakAid. Rozvojová pomoc.[online]. [Citované3. 10. 2015] Dostupné na internete: http://www.slovakaid.sk/sk/ako-pomahame/rozvojova-pomoc.

SlovakAid. Štatistiky. [online]. [Citované 5. 10. 2015] Dostupné na internete: http://www.slovakaid.sk/sk/novinky-informacie/statistiky.

The World Bank. 2003.World Development Report. Washington DC. Oxford University Press, Inc. 2003. ISBN 0-8213-5537-6. s.19-24.

UNICEF. 2010. MILÉNIOVÉ ROZVOJOVÉ CIELE – prínos pre deti. 2010.[Citované 9. 10. 2015]. Dostupné na internete: https://www.unicef.sk/dokumenty/materialy-na-stiahnutie/advocacy/mdg.pdf.

United Nations Development Programme. 2003. Human Development Report. New York. Oxford University Press, Inc. 2003. ISBN 0-19-521915-5. s. 40-43.

United Nations. 2015. Millenium Development Goals. New York. United Nations publication. 2015. ISBN 978-92-1-101317-7.

SÚČASNÝ EGYPT: REFORMA ALEBO KONTINUITA?

Karol R. Sorby

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: karol.sorby@euba.sk

Rozsiahle povstanie v Egypte v januári 2011 má hlboké korene tak v minulosti krajiny, ako aj v období vlády prezidenta Ḥusnī Mubārak. Počas jeho tridsaťročnej vlády väčšina Egypťanov sa nezaoberala politikou, lebo za stáleho rastu nezamestnanosti a chudoby bola nútená zápasiť o prežitie. Režim staval svoju možnosť udržať sa pri moci na klamlivom predpoklade, že ľudia sa boja reforiem a zmeny z možnej hrozby islamizmu. Vychádzajúc z tohto predpokladu vláda predlžovala výnimočný stav, vyhlásený v roku 1981 po zavraždení Anwara as-Sādāta. Povstanie vzniklo mimo existujúcej politickej opozície v prostredí novovytvorených mládežníckych skupín. Keďže režim nemal záujem na zavádzaní nutných, dlho sľubovaných reforiem a na zlepšení životných podmienok, nepolitické obyvateľstvo sa premenilo na rozhorčené obyvateľstvo požadujúce zvrhnutie režimu.
Kľúčové slová: režim Ḥusnīho Mubāraka; zmeny v Egypte v 70. rokoch; nespokojnosť ľudu s pomermi v krajine; masové demonštrácie a pád režimu; dočasný triumf Muslimského bratstva; perspektívy ďalšieho vývoja

The large-scale uprising in Egypt in January 2011 has deep roots in the country's past as well as in the era of Ḥusnī Mubārak. During President Mubārak's thirty years in office most Egyptians were more or less apolitical, forced to focus on managing daily hardship as unemployment and poverty rose. His regime bet its ability to stay in power on false belief that the people feared reform or change because of the potential of Islamic militancy. Under this assumption the government held on the state of emergency imposed after the assassination of Anwar as-Sādāt in 1981. The uprising grew outside of Egypt's established political opposition, rising from its newly formed youth groups. Because the regime had no interest in introducing the urgent long-promised reforms and improve the living conditions, the apolitical population turned into an angry population demanding toppling the regime.
Key words: Mubārak's regime; changes in Egypt in 1970s; popular discontent with the situation in the country; mass demonstrations and fall of the regime; temporary triumph of the Muslim Brotherhood; prospects of further development
JEL: H11

1 Úvod

Dejiny novovekého Egypta sú pevne zviazané s formou štátu. Väčšina historikov považuje vymenovanie Muḥammada ᶜAlīho v roku 1805 za guvernéra egyptskej provincie Osmanskej ríše za zrod moderného štátu v Egypte.[1] Formoval sa štátny aparát a začala sa

[1] GOMBÁR, Eduard. Moderní dějiny islámských zemí. Praha: Karolinum, 1999, s. 78; SORBY, Karol. Egypt. The Period of Political Anarchy (1801 – 1805). York (Veľká Británia): Sessions of York, 2004, s. 137.

rozsiahla reforma armády a hospodárstva. Od konca 19. storočia, v podmienkach britskej koloniálnej okupácie krajiny, sa zaužívala parlamentná tradícia, ktorá pomohla sformovať kontúry politického života. Po nadobudnutí formálnej nezávislosti za pokračujúcej britskej vojenskej okupácie, buržoázno-liberálna forma režimu pokračovala až do júla 1952, keď bola monarchia zvrhnutá vojenským prevratom Slobodných dôstojníkov.

V Egypte sa zrodili prúdy, ktoré mali veľký vplyv na arabský a islámsky svet: islámsky reformizmus, liberalizmus a panarabizmus. Po egyptskej revolúcii 1952 boli prvé dva prúdy utlmené a čoraz pevnejšiu pozíciu získaval panarabizmus, hnutie postavené na sekulárnych zásadách, ktoré zosobňoval vodca egyptskej revolúcie Džamāl ᶜAbdannāṣir. Tento prúd sa – okrem spontánnej ľudovej podpory – samozrejme stretol s otvoreným nepriateľstvom západných mocností ako aj so skrytou nevraživosťou arabských monarchií, ktoré sa udržali pri moci dodnes, ale iba vďaka podpore spomínaných mocností. Idea panarabizmu bola utlmená po predčasnom skone egyptského vodcu v septembri 1970.

Desaťročie (1971 – 1981) keď bol na čele Egypta prezident Anwar as-Sādāt, prinieslo do spoločnosti veľké zmeny. Nový prezident zastavil ľavicové smerovanie krajiny a podporu hľadal v iných vrstvách spoločnosti. Kvôli podpore svojho režimu povolil činnosť Muslimskému bratstvu, ktoré bolo v predošlom období vylúčené z politického života. Zmenil aj zahraničnopolitické smerovanie Egypta, keď zrušil spoluprácu s východným blokom a o podporu sa uchádzal na Západe, najmä od USA. Proces reforiem, ktoré inicioval, viedol k premene jedinej masovej politickej organizácie predošlého režimu, ***Arabského socialistického zväzu*** (al-Ittiḥād al-ištirākī al-ᶜarabī), na ***Vlasteneckú demokratickú stranu*** (Ḥizb al-waṭanī ad-dīmuqrāṭī), ktorá naďalej zostávala vedúcou politickou silou v rámci scenára obmedzenej politickej plurality.

Zásadná zmena sa uskutočnila v polovici 70. rokov, keď Egypt pristúpil na hospodársku politiku „otvorených dverí“ (infitāḥ),[2] ktorá umožnila liberalizáciu trhu, vstup zahraničných investícií, obrovské zadlžovanie krajiny a úpadok verejného sektora. Do Egypta sa vrátili zahraničné banky a súkromný kapitál prichádzal najmä z bohatých arabských ropných monarchií a Iránu, ale bol umiestňovaný do nehnuteľností a nie do výrobných odvetví.[3] Zmena priniesla úžitok aj egyptským byrokratickým elitám, vysokým dôstojníkom a mestskej buržoázii zameranej na súkromný sektor. V Egypte rýchlo stúpal počet nových zbohatlíkov, tzv. „tučných mačiek“, ale pre roľníkov a robotníkov nové pomery priniesli len väčšiu biedu.

2 Režim Ḥusnīho Mubāraka

Keď sa v roku 1981 po zavraždení Anwara as-Sādāta komandom Muslimského bratstva stal egyptským prezidentom Ḥusnī Mubārak, systém viacerých strán bol ponechaný rovnako ako liberálna hospodárska politika s dôležitými obmedzeniami. Oficiálne sa veľa hovorilo a písalo o demokratizácii pomerov v krajine, ale nič sa nemenilo a masová nespokojnosť rástla. V 80. rokoch sa ďalej upevnila vládnuca elita, ktorá pozostávala z prezidenta a jeho spojencov, ktorí tvorili vrchol pyramídy režimu a ponechali si kontrolu nad väčšinou zdrojov energie a procesom akumulácie. Popri tejto elite významné postavenie si vydobylo Muslimské bratstvo, ktoré malo hlavné slovo v ideologických otázkach, t. j. ovplyvňovalo každodenný život muslimov.

Od konca 70. rokov obidve komory egyptského parlamentu ovládala *Vlastenecká demokratická strana*, dolnú, *Ľudové zhromaždenie* (Madžlis aš-šaᶜb) a hornú, *Poradné zhromaždenie* (Madžlis aš-šūrā). Ostatné strany zastúpené v parlamente mali len symbolický

[2] WATERBURY, John. The Egypt of Nasser and Sadat. The Political Economy of Two Regimes. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1983, s. 123.
[3] GOLDSCHMIDT, Arthur Jr. Modern Egypt. The Formation of a Nation. Boulder, Colorado: Westview Press, 2004, s. 170.

podiel, pre volebné podvody a skresľovanie výsledkov.[4] Režim mal v rukách štátnu a verejnú administratívu prostredníctvom politiky jej rozširovania. V egyptskom hospodárstve, ktoré trvalo zápasí s vysokou nezamestnanosťou a chudoba postihuje až 40 % obyvateľov bola možnosť získať zamestnanie vo verejnom sektore vysoko cenená. Režim sa opieral o štátnych úradníkov a ich rodinné väzby ako aj na vojenské kruhy, aby udržal pomerný sociálny zmier a kontrolu nad obyvateľstvom.

Podľa egyptskej ústavy z roku 1971 je islám štátnym náboženstvom, ale zároveň uznáva právo na slobodu vyznania. Kresťanskí Kopti tvoria najvýznamnejšiu náboženskú menšinu, na čele ktorej je pápež a jej počet sa pohybuje okolo 8 % z celkového počtu obyvateľstva. V muslimskej komunite je najvyššou náboženskou autoritou šejk mešity a univerzity al-Azhar a veľký muftī Egypta, ktorý predsedá zboru oficiálnych učencov (ʿulamāʾ) a vydáva záväzné náboženské stanoviská (fatwa). Učenci, tak pokroková, ako aj konzervatívni, si udržiavajú vplyv v krajine vďaka šíreniu náboženskej ideológie, ktorá sa podľa potreby prispôsobuje štátnej moci. Kým ešte v 80. rokoch sa udržiaval dialóg medzi predstaviteľmi oficiálneho islámu a štátu, so šírením globalizácie a s rozvojom informatiky sa kázne vplyvných učencov šíria nekontrolovane sieťami internetu a satelitných televíznych staníc, čo sťažuje oficiálnej moci kontrolu ich obsahu. K odmietaniu normalizácie vzťahov s Izraelom sa hlásila nielen opozícia, ale aj veľká časť politickej a intelektuálnej elity spojenej s režimom.

3 Nespokojnosť ľudu s pomermi v krajine

V egyptskej spoločnosti rástla nespokojnosť aj s politikou úzkych vzťahov s USA, a tak režim bol nútený tolerovať protestné demonštrácie na jej ventilovanie. Prejavy rozhorčenia vypukli aj po útoku USA a ich spojencov na Irak v roku 2003. Pri tej príležitosti egyptský režim, ktorý odmietol americký demokratizačný program pre Blízky východ, ale nechcel prerušiť vzťahy s USA, povolil demonštrácie proti okupácii Iraku. Viaceré opozičné skupiny ako aj Muslimské bratstvo, využili situáciu, a tak sa začalo formovať jadro protestného hnutia nazvaného *Ľudové hnutie za zmenu*. Zakladateľmi hnutia boli intelektuáli a ľavicoví aktivisti, ktorí žiadali nielen slobodu pre Irak, ale aj zbavenie Egypta korupcie.

S perspektívou blížiacich sa volieb v roku 2005 sa uskutočnila prvá verejná demonštrácia pod heslom „stačilo“ (kifāja). Demonštranti žiadali ukončiť éru prezidenta Ḥusnīho Mubāraka a monopol *Vlasteneckej demokratickej strany* a zrušiť výnimočný stav v krajine. Vzniklo mnoho opozičných skupín ako ***Kifāja*** v rozličných zložkách egyptskej spoločnosti, z ktorých všetky žiadali zmenu.[5] Pod tlakom amerického programu šírenia demokracie na Blízkom východe, úrady povolili vydávanie mnohých súkromných novín, v ktorých sa čoraz silnejšie ozývala kritika prezidenta a jeho syna, ktorý sa mal stať jeho nástupcom. Opozícia v širokej miere využívala aj internet, ktorý zohral rozhodujúcu úlohu pri šírení informácií. Niektoré arabské satelitné televízne vysielače, ako napr. *al-Džazīra* vysielajúca z Kataru, zaviedli diskusné relácie kde opoziční predstavitelia mohli voľne vyjadrovať svoju nespokojnosť s pomermi vládnucimi v Egypte.[6] Do protestného hnutia sa zapájali nielen intelektuálne kruhy, ale aj zamestnanci, robotníci, učitelia a vytvorili Radu solidarity pracujúcich, ktorá sa stala výzvou pre štátom usmerňované odborové organizácie.

[4] ANSARI, Hamied. Egypt, The Stalled Society. Káhira: The American University in Cairo Press, 1986, s. 205-206.

[5] Al-ANANI, Khalil. „The „Anguish“ of the Muslim Brotherhood in Egypt“. In: SADIKI, Larbi (ed.). Routledge Handbook of the Arab Spring. Rethinking Democratization. London and New York: Routledge, 2015, s. 229.

[6] MILES, Hugh. Al-Jazeera. How Arab TV News Challenged the World. London: Abacus, 2005, s. 390; OSMAN, Tarek. Egypt on the Brink. From the Rise of Nasser to the Fall of Mubarak. New Haven and London: Yale University Press, 2011, s. 113.

V náboženskej oblasti režim, aby vytvoril protiváhu hrozbe Muslimského bratstva, udržiaval dobré vzťahy s vrstvou oficiálnych učencov (ʿulamāʾ) posilnené vymenovaním šejka Muḥammada Sajjida Ṭanṭāwīho v roku 1996 za rektora univerzity al-Azhar. Vzťahy medzi režimom a zborom ʿulamāʾ neboli jednoduché, ale dávali režimu náboženskú legitimitu. Na druhej strane oficiálni predstavitelia islámu uzavreli dohodu s Muslimským bratstvom, aby udržali autonómiu al-Azharu. Režim udržiaval styky aj s vedením Muslimského bratstva, čo síce pomáhalo zviditeľňovať túto organizáciu ako umiernenú opozíciu voči režimu, ale vytváralo trenice v jej vnútri z obavy, že pred verejnosťou stratí dôveryhodnosť. Muslimské bratstvo malo tradične úzke vzťahy so Saudskou Arábiou a udržiavalo styky aj s Washingtonom. Hoci nebolo oficiálne uznané egyptským režimom, Američania nemohli prehliadať jeho vplyv na egyptskú spoločnosť.[7]

Na úrovni medzinárodnej politiky sa Ḥusnī Mubārak zaradil do tej skupiny hláv štátov, ktorí po 11. septembri profitovali z účasti na Američanmi vedenej „vojne proti terorizmu“. Vzťahy s USA na hospodárskej, politickej a vojenskej úrovni za egyptské spoľahlivé spojenectvo boli ďalším zdrojom sily režimu voči jeho oponentom. Od uzavretia izraelsko-egyptských dohôd v Camp Davide v roku 1979, Egypt dostal miliardy USD vo forme vojenskej a hospodárskej pomoci. Táto pomoc bola úzko naviazaná na záujmy USA na Blízkom východe týkajúce sa zaistenia umierneného arabského postoja voči Izraelu a kontroly hlavných surovinových zdrojov. Aj keď egyptský postoj voči invázii spojencov do Iraku v roku 2003 spochybňoval v amerických očiach užitočnosť podpory Egypta, pokračujúca spolupráca Egypta s Izraelom pomohla rozptýliť americké obavy z porušenia regionálnej rovnováhy.[8]

V súvislosti s ničivým útokom izraelskej armády na pásmo Gazy na prelome rokov 2008 – 2009 Egypťanom neušlo stretnutie ich prezidenta s premiérkou Izraela Tzipi Livni krátko predtým a podávanie rúk bolo chápané ako egyptský súhlas s útokom. V mnohých egyptských mestách došlo k veľkým protestným demonštráciám, na ktorých znelo odmietanie zahraničnej politiky štátu. K tomu sa pridala aj spoločenská a hospodárska frustrácia: otrasné sociálne podmienky väčšiny obyvateľstva, šíriaca sa korupcia a prehlbujúca sa priepasť medzi bohatými a chudobnými len zvyšovali hnev obyčajných ľudí voči režimu. Politický islám (islamizmus) radikalizoval široké vrstvy obyvateľstva, ktoré svoj režim vnímali nielen ako zlý a korupčný, ale aj spolupracujúci so židmi proti ich arabským bratom a sestrám v Palestíne. Egypťania trpiaci pod utláčateľským režimom strácali hrdosť na svoju krajinu, lebo cítili ako upadá jej postavenie aj ich vlastné doma aj v zahraničí. Egypt prestal byť vodcom arabského národa a bojovníkom za arabské práva a dôstojnosť, ale ľudia nechceli, aby bol spojencom USA, prívrženec Saudskej Arábie, alebo priateľ Izraela.[9]

4 Masové demonštrácie a pád režimu

V Egypte príklad tuniského povstania posmelil Egypťanov, aby prelomili vlastnú „bariéru strachu“. V novovekom Egypte sa nikdy nezdôrazňovali náboženské a sektárske rozdiely a ani nedochádzalo k vážnym náboženským sporom. A tak sa od 25. januára 2011 na protestoch na Námestí oslobodenia (at-Taʇrīr) v Káhire a v ďalších egyptských mestách zúčastňovali muslimovia aj kresťania spoločne. Aj tu boli protesty napriek nepriateľskému postoju bezpečnostných síl pokojné. Na rozdiel od týchto síl, verných prezidentovi Ḥusnīmu Mubārakovi, egyptská armáda zaujala od začiatku neutrálny postoj – odmietajúc potlačiť

[7] LAMPRIDI-KEMOU, Athina and AZAOLA, Bárbara. Contemporary Egypt: between reform and continuity. In: BRICHS, Ferran Izquierdo (ed.). Political Regimes in the Arab World. London and New York: Routledge, 2013, s. 140.
[8] Tamže, s. 141.
[9] OSMAN, Tarek. Egypt on the Brink. From the Rise of Nasser to the Fall of Mubarak. New Haven and London: Yate University Press, 2011, s. 200-201.

demonštrácie silou – a neskôr sa otvorene postavila na stranu protestujúceho ľudu. Súbeh týchto faktorov – tak ako v prípade Tuniska, ale v oveľa väčšom rozsahu – umožnil ľudu zvrhnúť režim doterajšieho prezidenta za necelé tri týždne (17 dní).[10] Keď 11. februára 2011 padol v Egypte režim Ḥusnīho Mubāraka, začala sa v dejinách Egypta nová etapa, naplnená nádejami, ale aj neistotou.

V arabských krajinách, kde boli verejné protesty zakázané a tvrdo potláčané, mešita bola často jediným miestom, kde sa ľudia nespokojní s pomermi mohli schádzať a organizovať.[11] Keď nastala „arabská jar" ľudia si nemali veľmi z čoho vyberať: buď zavedené *islamistické* strany, alebo novovytvorené hnutia, prípadne strany spojené s predošlými režimami. Niet divu, že ľudia sa rozhodli pre takú zmenu, ktorú poznali. Volebné úspechy *islamistov* však nemožno pripisovať zvýšenej religiozite spoločnosti. Zásluhu na tom mali ich fungujúce charitatívne siete, ktoré pomáhali ľuďom aj vtedy, keď im vlastné, Západom usmerňované vlády, nemohli alebo nechceli pomôcť. Navyše, niektoré arabské náboženské strany (Éamās v Gaze, Éizballāh v Libanone, Hnutie Muqtadā Ïadra v Iraku) používajú často skôr vlasteneckú ako náboženskú rétoriku.

V Egypte sa počas prechodného obdobia (od 28. novembra 2011 do 15. februára 2012) uskutočnili niekoľkostupňové slobodné voľby do zákonodarnej poslaneckej snemovne, v ktorých zástupcovia *Strany slobody a spravodlivosti* (Muslimské bratstvo) obsadili takmer polovicu kresiel a ďalšiu štvrtinu obsadili zástupcovia ultrakonzervatívnej *Strany an-Nūr* (Svetlo). V senáte *islamisti* obsadili takmer 90 % kresiel. Bola vymenovaná stočlenná komisia na vypracovanie novej ústavy. Do prezidentských volieb, ktoré sa konali 23. a 24. mája 2012 sa prihlásilo 13 kandidátov. V prvom kole volieb ani jeden kandidát nezískal nadpolovičnú väčšinu hlasov a v druhom kole, konanom 16. a 17. júna tesne zvíťazil Mu‡ammad Mursī, vodca *Strany slobody a spravodlivosti* nad ex-generálom A‡madom Šafīqom, posledným predsedom vlády Mubārakovej éry. Treba pripomenúť, že za tesné víťazstvo v prezidentských voľbách vďačil aj hlasom ľudí, ktorí nepatrili k *islamistom*, iba odmietali kandidáta spájaného s predošlým režimom.[12] Po zvolení prezidenta mala Najvyššia rada ozbrojených síl odovzdať moc prezidentovi a obom komorám Národného zhromaždenia.

5 Dočasný triumf Muslimského bratstva

Dalo sa očakávať, že tých, ktorí sa po voľbách dostali k moci, čakajú ťažké časy. V Egypte dekrét Mu‡ammada Mursīho, ktorým sa postavil nad zákon, vyvolal vo verejnosti nepokoje, ktoré sa rozrástli a viedli nakoniec k jeho zvrhnutiu. Vlády vytvorené po vypuknutí „arabskej jari" zdedili množstvo vážnych hospodárskych, politických a spoločenských problémov, pre ktoré neexistujú rýchle riešenia. Navyše, niektoré z týchto problémov boli jatrené globálnym hospodárskym poklesom, na ktoré nemali vplyv.[13] Kolosálne úlohy, ktoré stoja pred nimi a čakajú na riešenie, ako napr. prestavba štátneho zriadenia, infraštruktúry, inštitúcií a celej spoločnosti, nikdy nebolo možné rýchlo zvládnuť. S dlho odopieraným právom na slobodu slova, opozičné hnutia museli začať z ničoho: okamžite, bez predošlých skúseností prijímať stanoviská, učiť sa vládnuť pri rešpektovaní demokratických princípov a spolupracovať, alebo súperiť s inými skupinami s odlišnými a často opačnými názormi na budúcnosť.

Keď k tomu prirátame obyvateľstvo, ktoré je pochopiteľne netrpezlivé a nedôverčivé

[10] FARAG, Mona. "Egypt's Muslim Brotherhood and the January 25 Revolution: New Political Party, New Circumstances". In: HASEEB, Khair El-Din (ed.). The Arab Spring. Critical Analyses. London and New York: Routledge, 2013.
[11] MANDAVILLE, Peter. Global Political Islam. London and New York: Routledge, 2007.
[12] TIBI, Bassam. The Shari'a State: Arab Spring and Democratization. London and New York: Routledge, 2013.
[13] CORM, Georges. "The Socio-Economic Factors behind the Arab Revolutions". In: HASEEB, Khair El-Din (ed.). The Arab Spring. Critical Analyses. London and New York: Routledge, 2013.

voči autoritám, neprekvapuje, že za týchto okolností bude cesta nielen dlhá, ale aj hrboľatá. Pokiaľ je verejná nespokojnosť vyjadrovaná zmierlivo, je to súčasť demokratického procesu, kde politici a strany skladajú účty za plnenie sľubov. V tomto ohľade zavedené *islamistické* hnutia, ktoré sa dostali k moci si uvedomujú, že byť v opozícii je podstatne ľahšie. Jednako ani zvoleným sekulárnym, liberálnym stranám a vodcom sa nedarilo lepšie a zázraky od nich nemožno očakávať ani v budúcnosti.[14]

V priebehu jedného roka sa ukázalo, že nový režim vedený Muslimským bratstvom, nedokázal zmierniť pálčivé problémy krajiny. Zatiaľ sa nezmenila ani úloha egyptskej armády v politike: vláda nepristúpila k prehodnoteniu a odstráneniu hospodárskych privilégií a rozličných výhod, ktoré dôstojníci získali a požívali počas Mubārakovej éry.[15] Namiesto zlepšenia situácie, bola v parlamente 25. decembra 2012 prijatá taká ústava, ktorá menila Egypt na islámsky štát. Život v krajine sa mal striktne riadiť islámskym právom, *šarīʿou*, čo väčšina obyvateľstva odmietala.[16] Táto skutočnosť okamžite vyvolala búrku protestov a obrovské ľudové zhromaždenia, ktoré svojím rozsahom prevyšovali tie, ktoré sa konali pred dvoma rokmi. Takýto vývoj bol totiž v príkrom rozpore s cieľmi, za ktoré bojovali demonštranti, najmä mládež, v januári a februári 2011.

Na druhé výročie zvrhnutia Éusnīho Mubāraka sa davy znova zhromaždili na Námestí Oslobodenia, aby protestovali proti prezidentovi a a jeho autokratickým metódam . V apríli 2013 skupina mladých aktivistov, ktorí svoje hnutie nazvali „tamarrud“ (vzbura) žiadala jeho odstúpenie.[17] Hnutie žiadalo aj nové voľby a vyzývalo na masové protesty na výročie nástupu prezidenta. V polovici júna hnutie hlásilo, že pod jeho petíciu sa už podpísalo 22 miliónov občanov.[18] Vtedy minister obrany verejne vystúpil a varoval, že prehlbujúca sa priepasť medzi prívržencami a oponentmi Muʻammada Mursīho môže armádu prinútiť, aby zasiahla.

Na miliónovej demonštrácii 30. júna 2013 pri prvom výročí nástupu prezidenta Muʻammada Mursīho do úradu, protestujúci žiadali odstúpenie prezidenta. Nové demonštrácie organizovala opozícia, najmä liberáli, ľavičiari, sekularisti a kresťania. Demonštrácie sa zmenili na násilné zrážky medzi podporovateľmi prezidenta a jeho odporcami a mali za následok desiatky mŕtvych a stovky zranených. Na druhý deň obrovské demonštrácie pokračovali a velenie egyptskej armády dalo prezidentovi a opozícii 48 hodín na urovnanie sporu, inak prijme vlastné riešenie: prezident bude nahradený dočasnou vládou, islamistami prijatá ústava bude zrušená a do roka sa uskutočnia voľby.[19] Prezident Muʻammad Mursī v nočnom prejave obhajoval legitimitu svojej funkcie a vyhlásil, že neodstúpi.

Muslimské bratstvo sa nehodlalo vzdať moci a situácia hrozila krvavými zrážkami, ba občianskou vojnou. Minister obrany generál ʿAbdalfattāʻ as-Sīsī v mene Najvyššej vojenskej rady vystúpil 3. júla v televízii a oznámil, že v súlade s vôľou väčšiny bol Muʻammad Mursī zosadený, ústava prijatá *islamistami* zrušená, parlament rozpustený a o bezpečnosť sa na prechodné obdobie postará armáda. Ďalej oznámil, že do konania nových prezidentských

[14] TIBI, Bassam. The Shari'a State: Arab Spring and Democratization. London and New York: Routledge, 2013.
[15] FILIU, Jean-Pierre. The Arab Revolution. Ten Lessons from the Democratic Uprising. London: Hurst and Company, 2011.
[16] ABOU El-FADL, Khaled. „Failure of a Revolution. The Military, Secular Intelligentsia and Religion in Egypt's Pseudo-Secular State“. In: SADIKI, Larbi (ed.). Routledge Handbook of the Arab Spring. Rethinking Democratization. London and New York: Routledge, 2015, s. 260.
[17] WEIPERT-FENNER, Irene. „Making the Crisis Visible. A Reassessment of the Parliament in the Mubarak Regime“. In: SADIKI, Larbi (ed.). Routledge Handbook of the Arab Spring. Rethinking Democratization. London and New York: Routledge, 2015, s. 223.
[18] MOUSSA, Mohammed. „Contemporary Islamist Discourses on the State in Egypt. Before and After the Arab Spring“. In: SADIKI, Larbi (ed.). Routledge Handbook of the Arab Spring. Rethinking Democratization. London and New York: Routledge, 2015, s. 249.
[19] ABOU El-FADL, Khaled. „Failure of a Revolution, s. 261.

volieb bude funkciu prezidenta vykonávať predseda ústavného súdu ᶜAdlī Manœūr, ktorý na druhý deň zložil sľub. Keď tisíce prívržencov Mu‡ammada Mursīho protestovali na uliciach Káhiry, bezpečnostné sily začali zatýkať vodcov Muslimského bratstva a ᶜAdlī Manœūr rozpustil islamistami ovládanú hornú komoru parlamentu. Medzinárodné diplomatické snahy o urovnanie konfliktu sa skončili neúspešne. Vláda v polovici augusta oznámila rozpustenie Muslimského bratstva.[20]

6 Perspektívy ďalšieho vývoja

Súčasné arabské revolúcie (povstania, hnutia), viac ako čokoľvek donedávna, spochybňujú väčšinu politických názorov o pripravenosti arabskej spoločnosti na demokraciu. Je zarážajúce, že Arabi, národ obrovského bohatstva, talentu a veľkej civilizácie, tak veľmi zaostávajú za ostatnými národmi na ceste za slobodou, politickým liberalizmom a demokraciou. Samozrejme niet núdze o lacné vysvetlenia, siahajúce od ošúchaných fráz o isláme, cez kolonializmus až po odmietanie demokracie fundamentalistami.[21] Úspešné, ale ešte nedokončené revolúcie v Tunisku a Egypte, spolu s tým, čo sa teraz odohráva v Líbyi, Jemene, Sýrii a inde, to všetko jednoducho spochybňuje predošlé vysvetlenia. Mládež v týchto krajinách ukázala, že sa netreba obávať utláčateľských arabských režimov s ich bezpečnostnými silami, že sa proti nim možno postaviť a dokonca ich zvrhnúť. Tak bola psychologická bariéra strachu prelomená. Následne despotickí vládcovia, ktorí boli pri moci po generácie a plánovali vytvoriť následnícke (dynastické) republiky, už nemohli udržať daný stav. Aj keď konečný výsledok týchto revolúcií ešte nie je známy, dúfajme, že v budúcnosti už nebude miesta pre diktátorov a systémy jednej strany, militaristov vládnucich silou zbraní a ani dynastických autokratov s bohatstvom a kmeňovými väzbami. Arabská „ulica“ odhalila svoju silu, aby povedala: dosť, už nikdy viac!

Demokracia je inštitucionálny rámec, ktorý si vyžaduje mnoho stavebných kameňov: nezávislé súdnictvo, vládu zákona, existenciu civilných a politických ustanovizní, slobodu slova, združovania, slobodné všeobecné voľby a ostražitosť liberálnej spoločnosti. Kultúra arabskej spoločnosti sa väčšinou nerozvíjala v podmienkach slobodnej výmeny názorov. Jej tendencia prijímať tradíciu bez kritického skúmania, neviedla k prijímaniu rozdielnych názorov a hodnôt. K tomu prispel aj neúspech sekulárnych, národných, revolučno-demokratických režimov, ktoré nadobudli autoritársky charakter.[22] S týmito limitujúcimi faktormi bude treba počítať aj v budúcnosti, hoci by nemali zastaviť postup k demokracii.

Zápas ľudu v Tunisku, Egypte alebo inde ešte nie je vyhraný. Vodcovia ľudových povstaní nemajú dopredu pripravený program ani charizmatických vodcov, ba ani dohodnutý taktický plán. Ich predstava slobody, demokracie a sociálnej spravodlivosti je dlhodobá záležitosť. Súčasní arabskí povstalci si neberú poučenia z víťazných revolúcií, ktoré požadujú programy, vedenie a ľudovú podporu, takže tieto nevyhnutné predpoklady chýbajú. V prechodnom období si budú musieť vytýčiť taktické ciele a spoločne sa na nich dohodnúť. Musia vytvoriť politické vedenie, sústrediť schopných odborníkov a využiť aj takých, ktorí pracovali v predošlom režime, ale neskompromitovali sa. Ich cieľom nesmie byť odplata a vyrovnávanie si účtov, ale otvorenie novej stránky. Bez dôkladnej prípravy sa povstania vystavujú riziku, že si ich privlastnia lepšie organizované skupiny (ako sa to stalo v prípade Muslimských bratov).

[20] Timeline: Key events in Egypt over two years of turmoil and transition; From the ousting of Hosni Mubarak in 2011 to the deposing of Mohammed Morsi in 2013, a detailed timeline of major events in the biggest Arab country in the world. By The Associated Press | Aug. 17, 2013.

[21] BROWN, Nathan and HAMWAZY, Amr. Between Religion and Politics. Washington: Carnegie Endowment, 2010.

[22] ELBADAWI, Ibrahim and MAKDISI, Samir (eds.). Democracy in the Arab World. New York: Routledge, 2011.

Povstania v Tunisku a v Egypte, prípadne ďalšie, budú mať významné historické dôsledky. Trvalo 26 rokov, kým sa pomery po francúzskej revolúcii ustálili, boľševikom trvalo 12 rokov, kým si upevnili moc. Arabské masy vedené mládežou akoby zvíťazili a priniesli začiatok liberálnej demokracie v priebehu niekoľkých týždňov. Na rozdiel od vojenských prevratov, povstaní vedených stranami alebo antikoloniálneho zápasu, Arabi prešli na novú trajektóriu za minimálneho krviprelievania a bez štiepenia vlasteneckých síl. Povstania mali nenásilnú povahu, ich účastníci boli civilizovaní a nepresadzovali žiadnu ideológiu. Cieľom bolo skôr oslobodiť človeka a zlepšiť jeho životné podmienky, ako zmeniť spoločnosť. Ide o nový model protestu: bez vodcu, bez ideologického programu, bez organizovanej ľudovej základne, prejavujúci sa ako akumulovaná požiadavka ľudu o zmenu.

V zahraničí sa vynárali obavy, že *islamisti* využijú demokraciu a strhnú na seba moc. Boli to pochopiteľné, ale neodôvodnené obavy, hoci *islamisti* zostanú aj na budúcej politickej scéne, lebo sú súčasťou ľudu. Vzhľadom na svoj menšinový status však budú musieť hrať podľa demokratických pravidiel. *Islamisti* sú úspešní vtedy, keď sa ocitnú v pozícii utláčanej opozície. Ak budú musieť vstúpiť do politickej súťaže, ich nedostatky vyjdú na povrch. Nemajú nijaký zvláštny politický program ani skúsenosti a tým, že sa obracajú k minulosti, strácajú zmysel pre prítomnosť. Na úspešné riadenie vlády nestačí byť „dobrým" muslimom. V masách mládeže na námestí Oslobodenia boli *islamisti* účastníkmi, nie vodcami a ich vplyv na vzdelanú mládež bol obmedzený.

7 Záver

V arabskom svete je rad krajín, kde ešte treba vyčkať ako dopadne „arabská jar". Tieto krajiny ako Alžírsko, Sudán, Mauretánia, Saudská Arábia, Kuvajt, Spojené arabské emiráty a Libanon, ovplyvnené dôsledkami prejavov „arabskej jari" v iných arabských krajinách sú stále veľmi náchylné nasledovať ich príklad. Niektoré z nich, ako napr. Saudská Arábia a Kuvajt majú významné *šíitské* menšiny na rozdiel od iných, ako napr. Mauretánia, ktorá je z hľadiska náboženského alebo sektárskeho homogénnejšia. No rýchlosť ako sa povstania šírili a fakt, že ich výsledky – napriek tomu, že sa dosť líšili – ukázali celému arabskému národu, že zmena zdola je možná a dosiahnuteľná a mnohí hovoria, hlavná vlna ešte príde. Treba rátať s tým, že isté opatrenia môžu utlmiť povstania. Protestujúcich môžu odstrašiť, prípadne ich ukolísať menšími politickými ústupkami. V niektorých bohatých krajinách Zálivu si ich možno pokúsia „kúpiť". Sú však takí, ktorí vidia, že dočasné opatrenia naznačujú iba ticho pred búrkou a že len otázkou času kedy sa arabská revolučná vlna vráti a zaplaví aj tie oblasti, ktoré zostali doteraz relatívne nedotknuté.

Niet pochýb, že „arabská jar" ako aj jej súčasný a budúci rámec spolu s možnosťou jej pokračovania zostane predmetom fascinácie a štúdia. Pre každého by bolo príliš smelé tvrdiť, že boli preštudované všetky poučenia, alebo že bol vypracovaný nejaký absolútny, nezvratný celkový teoretický alebo analytický model. Ani faktor vonkajšieho arabského, zahraničného, regionálneho a medzinárodného zásahu, ani faktor médií nemožno vždy alebo trvale považovať za rozhodujúci ako nás o tom presvedča prípad Sýrie. Rozhodujúci je súbeh spomínaných štyroch faktorov: prekonanie „bariéry strachu"; nenásilný protest; dostatočná národná súdržnosť a cítenie ľudu; a postoj ozbrojených síl k ľudovému povstaniu.[23]

[23] BROWN, Nathan and SHAHIN, Emad (eds.). The Struggle for Democracy in the Middle East. New York: Routledge, 2010.

Zoznam použitej literatúry

ABOU El-FADL, Khaled. (2015): „Failure of a Revolution. The Military, Secular Intelligentsia and Religion in Egypts Pseudo-Secular State“. In: SADIKI, Larbi (ed.). *Routledge Handbook of the Arab Spring. Rethinking Democratization*. London and New York: Routledge.

AGNEW, John – CORBRIDGE, Stuart. (1995): *Mastering Space: Hegemony, Territory and International Political Economy*. London: Routledge.

AJAMI, Fouad. (1986): *The Arab Predicament. Arab Political Thought and Practice since 1967*. New York: Cambridge University Press.

AJJUBI, Nazih N. (1995): *Over-stating the Arab State: Politics and Soviety in the Middle East*. London: I. B. Tauris.

ANSARI, Hamied. (1986): *Egypt, The Stalled Society*. Káhira: The American University in Cairo Press.

BARAKAT, Halim. (1993): *The Arab World: Society, Culture, and the State*. Berkeley, Ca.: University of California Press.

BARNETT, Michael. (1998): *Dialogues in Arab Politics: Negotiations in Regional Order*. New York: Columbia University Press.

BRICHS, Ferran Izquierdo (ed.). (2013): *Political Regimes in the Arab World*. London and New York: Routledge.

BROWN, L. Carl. (1984): *International Politics of the Middle East: Old Rules, Dangerous Games*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

DŽIRDŽIS, Fawwāz. (1997): *An-niẓām al-iqlīmī al-ᶜarabī wa al-quwā al-kubrā*. (Arabský regionálny poriadok a veľmoci). Bejrút: Markaz dirāsāt al-waḥda al-ᶜarabīja.

FAWCETT, Louise (ed.).(2005): *International Relations of the Middle East*. Oxford: Oxford University Press.

FUKUYAMA, Francis. (1992): *The End of History and the Last Man*. London: Penguin Books.

HUNTINGTON, Samuel. (1996): *The Clash of Civilizations and the Remaking of the World Order*. New York: Touchstone.

ISMAEL, Tareq Y. and Jacqueline S. ISMAEL. (2011): *Government and Politics of the Contemporary Middle East. Continuity and Change*. New York: Routledge.

KEMP, Geoffrey – HARKAVY, Robert E. (1997): *Strategic Geography and the Changing Middle East*. Washington, DC: Brookings Institution Press.

MANDAVILLE, Peter. (2007): *Global Political Islam*. London: Routledge.

MILES, Hugh. (2005): *Al-Jazeera. How Arab TV News Challenged the World*. London: Abacus.

MURDEN, Simon W. (2002): *Islam, the Middle East and the New Global Hegemony*. Boulder, Colorado: Lynne Riener Publishers, Inc.

OSMAN, Tarek. (2011): *Egypt on the Brink. From the Rise of Nasser to the Fall of Mubarak*. New Haven and London: Yale University Press.

SELA, Avram. (1997): *The Decline of the Arab-Israeli Conflict: Middle East Politics and the Quest for Regional Order*. Albany: Sunny Press.

SHARABI, Hisham. (1998): *Neopatriarchy: A Theory of Distorted Change in Arab Society*. Oxford: Oxford University Press.

TOMEŠ, Jiří – FESTA, David – NOVOTNÝ, Josef (eds.). (2007): *Konflikt světů a svět konfliktů*. Praha: Nakladatelství P3K.

WENDT, Alexander. *Social Theory of International Politics*. New York: Cambridge University.

PERSUAZÍVNE MOŽNOSTI KOMUNIKAČNÝCH MODELOV V POLITICKOM BRANDINGU

Lucia Spálová

Filizofická fakulta, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Tr. A. Hlinku 1, 94501 Nitra, Slovenská republika, e-mail: lspalova@ukf.sk

Štúdia reflektuje teoretické východiská presahov politickej komunikácie a komerčného marketingu. Špecifiká modernej politickej komunikácie (fenomén pernamentnej komunikácie, využívanie digitálnych médií, fenomén personalizácie) a čoraz väčšia digitálna participácia voličov menia uhoľ pohľadu na tradičné komunikačné modely využívané v marketingovej/politickej komunikácii. Navrhované modifikované modely komunikácie (model ELM, COMMAP a komplexné prístupy brandingu) zvyšujú úspešnosť persuázie v politickom marketingu.[1]
Kľúčové slová: personalizácia politickej komunikácie, persuázia, komunikačný model, politický branding

The study reflects theoretical bases of overlaps of political communication and commercial marketing. The specifics of modern political communication (phenomenon of permanent communication, usage of new types of media, phenomenon of personalization) and increasing digital participation of voters change the point of view on conventional models of communication used in marketing/political communication. Suggested modified models of communication (model ELM, COMMAP and complex approaches to branding) increase the success of persuasion in political marketing.
Key words: personalization of political communication, persuasion, communication model, political branding
JEL: M31, P16,

1 Úvod

V súčasnej napätej medzinárodnej politickej situácii v otázke utečeneckej krízy a teroristických útokov sa vynárajú otázky čo najefektívnejšej krízovej politickej komunikácie. Možnosti strategického riadenia politickej značky poukazujú na možnosti zvyšujúcej sa spoločenskej zodpovednosti politickej komunikácie pri stabilizácii medzinárodných politických vzťahov v európskom priestore.

Na príklade jednej z najvýraznejších politických otázok v medzinárodnej politike v roku 2011 (podporenie Eurovalu) dokumentujeme možnosti interdisciplinárneho využívania prvkov moderného politického brandingu (silná personalizácia lídra politickej strany, využívanie digitálnych médií, participácia voličov prostredníctvom sociálnych sietí, využívanie emocionálnych prvkov marketingovej kampane, tzv. páčivosti marketingového posolstva).

[1] Štúdia je čiastkovým výstupom projektu KEGA 008UMB-4/2015: Ľudské práva a protipredsudková výchova.

2 Špecifiká postmodernej politickej komunikácie

Fenomén politického marketingu sa vyvíjal paralelne komerčným marketingom v priebehu celého 20. storočia, je potrebné však konštatovať, že na rozdiel od komerčného marketingu v rámci politického marketingu absentuje všeobecná definícia.[2] Existujú dva základné prístupy k politickému marketingu:[3] a) inštrumentálne orientovaný prístup – zahŕňa sadu nástrojov, ktoré pomáhajú stranám dosiahnuť politické ciele, b) komplexne orientovaný prístup – politický aktér zisťuje priania voliča a snaží sa mu vyhovieť, aktér je vedený verejnou mienkou. Za základné definičné znaky súčasnej politickej komunikácie sa v našich podmienkach považujú:[4] a) kompetivitu medzi subjektmi, b) aktivitu foriem, c) dynamiku, ktorá vznikla vplyvom potreby neustálej inovácie. Vzhľadom k narastajúcej popularite sociálnych sietí, digitalizácia politickej komunikácie prináša nové módy recepcie politickej reklamy, zaznamenávame dichotomizáciu kategórií politickej reklamy:[5] a) obrazové alebo imidžové reklamy (Image Adverts), ktoré sú zamerané na prezentovanie kandidáta na verejnosti, a tým na jeho „poľudštenie“. Tento typ politickej reklamy kladie dôraz na silnú vizualizáciu kandidáta, textová časť sa spravidla obmedzuje na veľmi stručné a zrozumiteľné posolstvo; b) problémovo orientované reklamy (Issue Adverts) oboznamujúce verejnosť s postojom kandidáta k volebným témam, pričom sekundárne reklamy nachádzajúce sa v tejto kategórii komunikujú postoj politickej strany, ktorú kandidát zastupuje. Výraznú úlohu médií pri personalizácii politického lídra v 21. storočí zohrávajú digitálne médiá, prenikanie osobného života politikov do verejného priestoru sa stáva prirodzeným.[6] Štruktúrované prístupy k fenoménu personalizácie politického lídra vymedzujú dve základné kategórie: individualizáciu (záujem z politickej strany sa presúva na samotného politika) a privatizáciu (nárast záujmu o osobné vlastnosti, záujmy či život samotného politika) a ukazujú sa ako podnetné pre skúmanie miery mediálnej personalizácie politického lídra.[7] Operacionalizácia personalizácie v mediálnom aspekte a vo volebnom správaní nie je však jednoznačná. Miera personalizácie môže variovať podľa typu politického systému a v rozličných krajinách vykazovať rozličné výsledky.[8] V kontexte personalizácie politickej komunikácie sa objavujú otázky emocionálneho verzus racionálneho rozhodovania voličov. Preferenciu voľby politických osobností môžeme chápať ako racionálny proces založený na presvedčení o dostatočných schopnostiach či morálnych vlastnostiach jednotlivých kandidátov. Vo vzťahu vzdelania a postoja k lídrovi politickej strany platí priama úmera, tí najviac vzdelaní voliči sú najviac prepojení s osobnostnými črtami politika.[9] Personalizácia ovplyvňuje nielen jednotlivé politické subjekty a médiá, ale aj samotných voličov, ktorí sa s personalizáciou identifikujú, respektíve strana prostredníctvom lídra je viac uchovávaná v sémantickom priestore potenciálnych voličov, samotní lídri strán sa stávajú sociálnou reprezentáciou strany ako celku.[10] Výber správneho lídra politickej strany tak zaznamenal dominantný význam v efektivite politickej komunikácie.

---

[2] ŽÚBOROVÁ, V. (2011): Re – definícia typológie politických aktérov v kontexte s politickou komunikáciou a politickým marketingom. s. 2.
[3] EIBL, O. (2011): Politický prostor a témata v České republice v letech 2006-2008.
[4] ČEMEZ. A, KUS, M. (2012): Politický marketing v podmienkach SR a ČR. s.106.
[5] JOHNSTON A., KAID, L.L. (2002): Image ads and issues ads in US presidential advertising: Using video style to explore stylistic differences in televised political ads from 1952 to 2000.
[6] RONCAROLO, F. (2004): Mediation of Italian Politics and the Marketing of Leaders' Private Lives.
[7] AELST, P., SHEAFER,T., STANYER, J. (2012): The personalization of mediated political communication: A review of concepts,operationalizations and key findings.
[8] KARVONEN, L. (2009): The Personalisation of politics- a study of parliamentary democracies.
[9] GARZIA, D. 2011. The Personalization of Politics in Western Democracies: Causes and consequences on leader-follower relationships.
[10] RŮŽIČKA, V. (2011): Politika a média v konzumní společnosti.

3 Využívanie komunikačných modelov v politickej komunikácii

Z historického hľadiska existuje nespočetné množstvo komunikačných modelov, ktoré sa snažili opísať ako percipient (v našom prípade volič, občan) prijíma a spracováva informácie, ktoré poskytuje marketingová komunikácia (politický marketing). Súčasné komunikačné modely založení na teórii postojov vychádzajú skôr z modelov pravdepodobnej elaborácie, najznámejší je model ELM (Tabuľka 1).

Tabuľka 1: ELM model modifikovaný na politickú komunikáciu (autorská modifikácia)

Komponent postoja	Pravdepodobnosť elaborácie založená na motivácii, schopnosti a možnosti	
	Vysoká elaborácia Centrálna cesta	Nízka elaborácia Periférna cesta
Kognitívny	• **model násobných vlastností** (postoj k politickému subjektu je založený na komplexe relevantných vlastností politickej značky, rozsahu týchto vlastností a ich hodnotenia) • **teória zdôvodnenej aktivity** (postoj k politickému subjektu je tvorený prioritne spoločenským tlakom, vplyvom referenčných skupín) • **vlastné presvedčenie** (postoj k politickému subjektu je založený na spájaní propagovaných informácií politickej značky s vlastným hodnotením, skúsenosťami)	• **heuristické hodnotenie** (postoj k politickému subjektu je tvorený jednoduchými heuristikami – napr. čím viac argumentov, tým lepšie)
Afektívny	• **emocionálne spracovanie** (postoj k politickému subjektu je tvorený silnými pozitívnymi alebo negatívnymi pocitmi - napr. antikampane) • **empatické presviedčanie** (postoj k politickému subjektu je tvorený sociálnou identifikáciou s politikom, stranou)	• **transfer reklamy** (postoj k politickému subjektu je tvorený transferom komunikácie – princíp klasického podmieňovania) • **transfer pocitov, emocionálna podmienenosť** (postoj k politickému subjektu je tvorený transferom pocitov vytvorených komunikáciou) • **vystavenie reklame** (postoj k politickému subjektu je tvorený známosťou značky na princípe jednoduchého klasického podmieňovania)
Konatívny	• **modely násobných skúseností** (pozitívne skúsenosti s plnením predvolebných sľubov, riešením ekonomických a sociálnych problémov)	• **rutinné reakcie** (stabilné voličské správanie zo zvyku)

Prameň: DE PELSMACKER P., GEUENS M., VAN DEN BERG J. (2003): Marketingová komunikace., s. 91.

Medzi špecifické komunikačné modely, ktoré sa začínajú uplatňovať aj v politickej komunikácii patrí model COMMAP (z anglického slovného spojenia Communication Style Mapping).[11] Jedným z najsilnejších faktorov úspechu marketingovej komunikácie práve to, či vyvoláva v cieľovej skupine emocionálnu reakciu. Tento komunikačný model preferuje centrálnu cestu formovania postojov, ktorá je však založená na emocionálnej zložke postoja (v Tabuľke 1. uvedené ako emocionálne spracovanie, empatické presviedčanie). Model COMMAP vychádza z teórií účinnosti reklamy a relevantných faktorov, ktoré určujú obľúbenosť, respektíve „páčivosť“ reklamy. Prostredníctvom tohto modelu sa meria

[11] DU PLESSIS, E. (2011): Jak zákazník vníma značku.

„páčivosť“ reklamy, spolu s ďalšími komponentmi určujúcimi účinnú reklamu: model obsahuje položky zábavy, relevantných noviniek, empatie, zmätku, znalosti a odstupu.

V moderných prístupoch k integrovanej marketingovej komunikácii sa tiež stretávame s teoretickými koncepciami strategického budovania značky na princípe teórie sociálnych reprezentácií značky[12] a tiež s aplikáciou týchto prístupov na politickú komunikáciu. Tieto prístupy je možné rozdeliť do štyroch skupín:[13] a) branding politických entít – strán, lídrov politických strán, zoskupení; b) branding produktov vytvorených politickými entitami (schválené zákony, prijatá opatrenia, produkty verejného sektoru); c) branding krajín a miest (zlepšovanie image, prilákanie turistov, priemyselných investícií,; d) branding verejných politík (napr. presadzovanie verejných politík v oblasti sociálneho, zdravotného zabezpečenia). V porovnaní s minulým obdobím má súčasný občan/volič, zákazník nespočetne viac možností voľby pri politickom rozhodovaní o podpore politickej entity/aktéra. V aplikácii teoretického konceptu strategického budovania silnej značky na oblasť politickej komunikácie by sa mal politický marketing sústrediť na celý rad výhod oproti politickým konkurentom: vnímanie výkonu politickej strany/aktérov, vyššia vernosť, menšia zraniteľnosť voči aktivitám politickej konkurencie, menšia zraniteľnosť voči krízam/politickým aféram, menšia citlivosť pri presadzovaní nepopulárnych politických rozhodnutí, vysoká pružnosť pri reakcii na aktuálne sociálne problémy voličov, väčšia podpora zo strany koaličných/opozičných politických strán, vyššia účinnosť marketingovej komunikácie, možnosť posilnenia politickej základne voličov.

4. Metodologické koncepcie v politickom brandingu

Metodologické koncepcie zaoberajúce sa skúmaním hodnoty značky sú rozmanité a skladajú sa z rôznych náhľadov. V rámci aplikácie konceptu hodnoty značky na politickú komunikáciu sú relevantné 4 koncepty:[14] 1) povedomie o značke skúma ako rýchlo si zákazník/volič vybaví produkt spojený s danou značkou; 2) lojalita k značke skúma ako zákazník mení značku, v politickej komunikácii môže ísť o votalitu preferencie politických subjektov; 3) vnímaná kvalita značky, ide o posúdenie takých aspektov ako sú dôveryhodnosť, bezpečnosť, reliabilita plnenia volebných sľubov, komunikatívnosť v participácii s voličmi; 4) asociácie značky. Uvedený koncept reflektuje koncepcie používané v kritickej sociálnej psychológii – psychosémantické metódy, ktoré sa umožňujú skúmať subjektívny význam sociálnych reprezentácií, sociálnych konceptov v marketingovom výskume.

4.1 Príklad psychosémantického metodologického konceptu – sémantická mapa problemtiky eurovalu generáciou Y v roku 2011

Výskumný problém

Obdobie medzi voľbami 2010 a 2012 bolo výrazne poznamenané európskymi otázkami. Pokračujúca kríza v eurozóne/EÚ priniesla zmeny vo fungovaní jej inštitúcií, vyvolala tlak na prehlbovanie integrácie v nových oblastiach a otvorila dvere diskusii o otázkach, ktoré boli pred dvoma rokmi v EÚ politickým tabu. Jednou z prvých politických strán, ktoré zaujali výrazne protieurópsky postoj bola aj politická strana SaS. Richard Sulík sa od začiatku profiloval ako silný líder strany SAS, jeho prezentácia v médiách akcentovala odbornosť, absenciu politickej minulosti, dostatočné materiálne zázemie a sústredila sa na oslovenie mladej generácie Y. Hlavnou témou predvolebnej kampane v roku 2011 boli európske otázky a ekonomicko – sociálna budúcnosť generácie Y.

[12] AAKER, D. (2003): Brand building. Budování značky.
[13] MARSH, D., FAWCETT, P. (2012): Branding public policy.
[14] FRENCH, A. – SMITH, I. G. (2009): The political brand: A consumer perspective.

Na základe uvedeného nás zaujímalo: *Ako je umiestnená politická strana SaS a jej líder Richard Sulík v sémantickom priestore vysokoškolských študentov v kontexte problematiky Eurovalu a Európskej únie v roku 2011?*

Metóda

Na identifikovanie sociálnej reprezentácie politickej strany SaS v sémantickom priestore cieľovej skupiny sme použili psychosémantickú metódu Test sémantického výberu (ďalej ako TSV).[15] Pri použití testu TSV sa zameriavame na to, ako participant nazerá na seba a osoby, veci okolo seba v sémantickom priestore participanta. V tomto priestore má každý objekt svoje miesto, podľa toho, aký význam má pre respondenta. TSV pracuje s dvomi typmi prvkov, ktoré budeme nazývať podnety/pojmy a atribúty/obrázky. Obidva prvky majú spoločné to, že sú z hľadiska participanta významovo nabité. Súbor objektov/pojmov sa pri použití v praxi stanovuje na základe cieľov a oblastí výskumu. Atribúty môžu byť v princípe akékoľvek prvky, ktorými participant význam objektov/atribútov vymedzuje alebo charakterizuje. Participant priraďuje atribúty k jednotlivým pojmom na základe svojej vlastnej úvahy, svojich pocitov, asociácií. V pôvodnej verzii TSV plní úlohu atribútov 16 sémantických obrázkov (dom, kvet, voda, slnko, pery, ryba, oko, loďka, mesiac, dýka, mreža, hrob, pavučina, had, mreža, červ).

Podmetové slová sme vyberali na základe rezonujúcich rôznych pohľadov na problém eurovalu a samotnú deklaráciu strany ako solidárnu. Podnety tvorili slová asociované 1) *s pozitívnou konotáciou EÚ*: ideál, príležitosť, solidarita, hra, zodpovednosť, radosť, spravodlivosť, pravda; budúcnosť 2) *s negatívnou konotáciou EÚ:* prospechárstvo, strach, manipulácia, klamstvo, nenávisť, individualizmus; 3) *s politickými entitami*: voľby, euroval, EÚ, Richard Sulík, SaS, 5) s *osobnosťou percipienta*: ja, Slovák, muž, žena.

Výskumný súbor

Participantmi vo výskume boli študenti internej a externej formy štúdia odboru masmediálne štúdiá (N=132), ktorým bol predložený TSV k hodnoteniu približne dva týždne pred spojeným hlasovaním o dôvere vlády Ivety Radičovej a podpore eurovalu 2011. Výskumu sa zúčastnilo 132 respondentov, ich priemerný vek bol 20,91 rokov (sd=4,74).

Výsledky

Pri štatistickom spracovaní dát sémantického výberu sme využili možnosti korešpondenčnej analýzy. Pri interpretácii platí, že čím sú body v grafe bližšie, tým je väčšia podobnosť medzi odpovedajúcimi kategóriami. Taktiež sa dá interpretovať skupina podobných kategórií vzhľadom na polohu bodov voči hlavným osiam. Opodstatnenosť použitia metódy korešpondenčnej analýzy sme posúdili na základe výsledku χ^2 – testu nezávislosti. Na hladine významnosti menšej ako 0,001 zamietame nulovú hypotézu o nezávislosti medzi pojmami a objektmi, prijímame alternatívnu hypotézu, že pojmy a objekty sú závislé. V korešpondenčnej analýze bolo extrahovaných 15 dimenzií. Pre vhodnejšie vizuálne zobrazenie budeme ďalej pracovať len s dvomi dimenziami. Prvá dimenzia prispieva hodnotou 0,147, čo tvorí viac ako 86% inercie, druhá dimenzia prispieva hodnotou 0,006, čo tvorí takmer 4% inercie, spolu 90,2% celkovej inercie. Korelácia medzi extrahovanými dvomi dimenziami je blízka nule (r=-0,055).

Výsledky pre celý súbor ukotvovali skúmané podnety nasledovne (pozri Graf 1). Výsledky naznačujú negatívne konotácie politickej strany SaS a lídra strany SaS Richarda Sulíka a úplnú nekonzistentnosť sociálnych reprezentácií zdieľaných generáciou Y a základných princípov politickej strany SaS deklarovaných v programe strany

[15] URBÁNEK, T. (2003): Psychosémantika. Psychosémantický přístup ve výskumu a psychodiagnostice.

a intencionálne komunikovaných v politickej komunikácii strany v mediálnom priestore. Negatívny postoj k eurovalu a inštitúcii EÚ sa u cieľovej skupiny – generácie Y prejavil v kvadrante odmietania a silného strachu.

Graf 1: Percepcia strany SaS vyhodnotená korešpondenčnou analýzou (celý súbor)

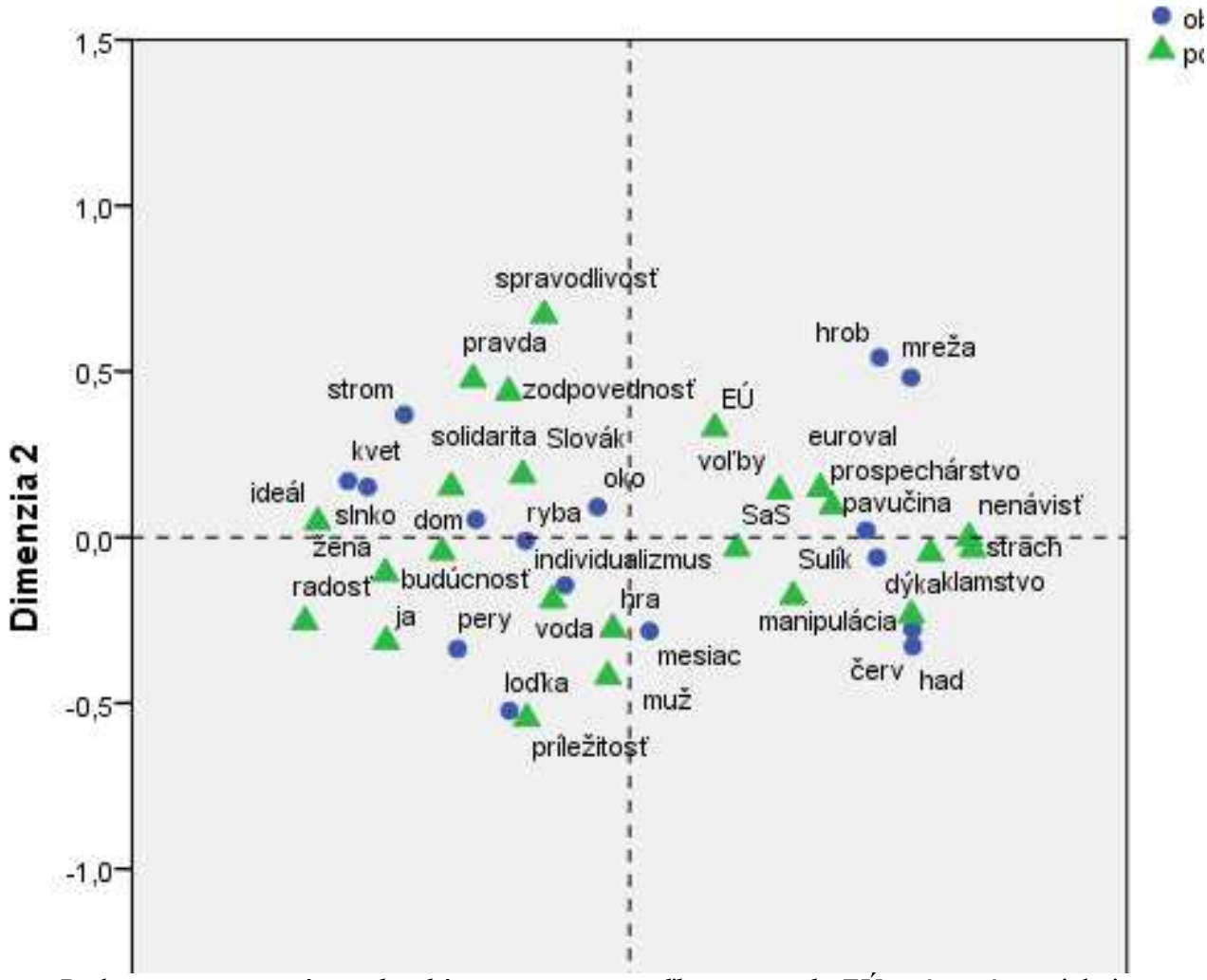

Podnety *asociované s politickými entitami* : *voľby, euroval, EÚ* sú v sémantickej mape respondentov ukotvené v negatívnej konotácii a tematicky asociované *prospechárstvom*; podnety *R. Sulík a SaS* sú asociačne sýtené *manipuláciou, klamstvom a strachom.* Pozitívne konotácie sýti pojem ja : je spájaný s pojmami ako radosť, individualizmus, hra, príležitosť a národná identita reprezentovaná pojmom Slovák je ukotvovaná pojmami spravodlivosť, pravda, zodpovednosť, ideál. Uvedené môže byť spôsobené nedôverou v európske inštitúcie a zlou sociálnou a ekonomickou situáciou na Slovensku, ale možné vysvetlenie ponúkajú aj nevedomé obranné mechanizmy prenosu a racionalizácie problému/konfliktu s pozitívnou akceptáciou EÚ, ktorý generácia Y nie je schopná spracovať na vedomej kognitívnej úrovni. Richard Sulík ako prvý verejne upozorňoval na dlhodobú zlú ekonomickú stratégiu SR a kritizoval princíp Eurovalu a mohlo prísť k zástupnému odmietnutiu. Lojalita voličov k politickej značke predstavuje jednu z najdôležitejších prvkov jej hodnoty, z uvedených výsledkov negatívnej percepcie politickej strany SaS mladými voličmi môžeme usudzovať na celkovú nedôveru k politickému systému reprezentovanému EÚ. V ďalšom vývoji politickej komunikácie predpokladáme zvyšovanie dôležitosti identifikácie imidžu/sociálnej reprezentácii politickej značky v dlhodobejšom

kontexte a zároveň jej priebežné meranie počas politických kampaní. Aspekt vnímanej kvality politickej značky voličmi bude určujúcim pri plánovaní politickej komunikácie.

5 Záver

Politická marketingová komunikácia presviedča zákazníka rôznym spôsobom v závislosti na type politickej strany/služby a situácie na voličskom trhu. V aspekte modernej politickej komunikácie (fenoménu pernamentnej komunikácie, využívania nových médií a fenoménu personalizácie) sa ukazuje, že je nevyhnutné strategicky zvažovať, akým komunikačným modelom budeme komunikovať politickú entitu/značku a zaraďovať do komunikácie faktory ako páčivosť, individuácia, privatizácia.

V čase rozšírenia digitálnej komunikácie sa úloha klasických marketingových nástrojov mení – ich úlohou je angažovanie potencionálneho / nerozhodného voliča periférnou cestou a digitálne médiá dokážu napĺňať oba modely komunikácie – ako periférnu (vtipné videá, komixy, osobné profily na sociálnych sieťach) tak centrálnu (osobnosť politického lídra, volebné programy, antikampane apod). Zvyšujúca sa participácia voličov na politickom systéme (posilňovanie angažovanosti) a archivačné/informačné možnosti digitálnych médií poukazujú na budúci trend dominancie centrálnej cesty spracovania ponúkaného posolstva s prevahou emocionálneho aspektu (v modeli ELM emocionálne spracovanie, empatické presvedčovanie). Svoje opodstatnenie budú mať pri neangažovaných voličoch obrazové alebo imidžové reklamy a u angažovaných problémovo orientované reklamy.

Možnosti strategického riadenia politickej značky poukazujú na možnosti zvyšujúcej sa spoločenskej zodpovednosti politickej komunikácie pri stabilizácii medzinárodných politických vzťahov v dôležitých otázkach ako európska finančná politika, migračná a utečenecká politika.

Zoznam použitej literatúry

AAKER, D. (2003): *Brand building. Budování značky.* Praha: Computer Press, 2003. ISBN 80-7226-885-6.

AELST, P. – SHEAFER,T. –STANYER, J. (2012): *The personalization of mediated political communication: A review of concepts,operationalizations and key findings.* [online]. In: Journalism, 3/2012, s. 203-220. [Citované 24. 8. 2014.] Dostupné na internete: http://jou.sagepub.com/content/13/2/203.full.pdf+html.

ČEMEZ, A. – KUS, M. (2012): *Politický marketing v podmienkach SR a ČR*. In: 20 rokov transformácie: postavenie politickej komunikácie v Českej republike a na Slovensku. Trnava: Univerzita Sv. Cyrila a Metoda, Fakulta sociálnych vied, Katedra politických vied, 2012, s.104 -122. ISBN 808105330.

DE PELSMACKER P. – GEUENS M. – VAN DEN BERG J. (2003): *Marketingová komunikace.* Praha: Grada publishing, 2003. ISBN 80-247-0254-1.

DU PLESSIS, E. (2011). *Jak zákazník vníma značku.* Praha: Computer Press, 2011. ISBN 9788025135297.

EIBL, O. (2011): *Politický prostor a témata v České republice v letech 2006-2008.* Brno: CDK, 2011.ISBN 978-80-7325-262-5.

FRENCH, A. – SMITH, I. G. (2009): *The political brand: A consumer perspective*. In: Marketing Theory, 2009, vol. 9, no. 2, pp. 209-226.

GARZIA, D. (2011): *The Personalization of Politics in Western Democracies: Causes and consequences on leader-follower relationships* [online]. In: The Leadership Quarterly 1/2011, pp. 697-709. [Citované 20. 1. 2015]. Dostupné na internete: http://journals.cambridge.org/action/displayFulltext?type=1&fid=987608&jid=ERW&volumeId=15&issueId=02&aid=987604&bodyId=&membershipNumber=&societyETOCSession.

JOHNSTON A. – KAID, L.L. (2002): Image ads and issues ads in US presidential advertising: Using video style to explore stylistic differences in televised political ads from 1952 to 2000. In: Journal of Communication, 2002, 52(2), pp. 281-300.

KARVONEN, L. (2009): *The Personalisation of politics- a study of parliamentary democracies*. Cambridge: Harvard University Press, 2009. ISBN 9781907301032.

KELLER, K.L. (2007): *Strategické řízení značky*. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1481-3.

MARSH, D. – FAWCETT, P. (2012): *Branding public policy*. In: Jennifer Lees-Marshment (Eds.), Routledge Handbook of Political Marketing, 2012, pp. 329-341. Oxon, United Kingdom: Routledge imprint of Taylor & Francis.

RONCAROLO, F. (2004): Mediation of Italian Politics and the Marketing of Leaders' Private Lives. In: Parliamentary Affairs, 2004, 57, pp. 107-117.

RŮŽIČKA, V. (2011): Politika a média v konzumní společnosti. Praha: Grada Publishing, a. s., 2011. ISBN 978-80-247-3667-9.

SILKE, A. – MAIER, M. (2010): *Personalization of Politics. A Critical Review and Agenda for Research.* In: Salmon, Ch. et al.: Communication yearbook 34, New York : Routledge, 2010.

URBÁNEK, T. (2003): *Psychosémantika. Psychosémantický přístup ve výskumu a psychodiagnostice. B*rno: Psychodiagnostický ústav AV ČR a Nakladetelství Pavel KŘEPELA. 2003. ISBN 8086669033.

ŽUBOROVÁ, V. (2010): *Re – definícia typológie politických aktérov v kontexte s politickou komunikáciou a politickým marketingom*. In: Slovenská politologická revue, 2010, Číslo 2, ročník X., s. 59-86.

CONSTITUTIONAL REFORM IN UKRAINE: CURRENT STATE AND PROSPECTS

Roman Stashuk

Faculty of International Relations , University of Economics in Bratislava, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovakia, e-mail:stashuk@gmail.com

The article analyses the attempts to revise the constitutional fundamentals of governmental power over 2004-2010, the purpose, the attempts to implement the constitutional reforms and analyses individual draft amendments to the Constitution of Ukraine over 2014-2015.
Key words: constitution, constitutional reform, constitutional process, local self-government, decentralization, expert opinion
JEL: F50, F51, N44

1 Introduction

As stated in legal references, a constitution (Lat. constitutio – establishment, arrangement, order) is the basic state legal act (law) which determines the state structure, order and the principles of function of representative, executive and legal bodies of power, election system, rights and duties of the state, society and citizens. Other laws enacted in a country, as a rule, rely upon the constitution.

Historical prerequisites of constitutional process development in Ukraine date back to the times of Kievan Rus and originate from the collection of ancient Ukrainian law 'Ruska Pravda', as well as the later historical artifacts of the legal culture of Ukraine which are well-known to the scientific world, such as 'Lytovski Statuty', acts enacted during the period of Cossack state ruled by Bogdan Khmelnytskyi 'Bereznevi Statti' ('March Articles') (other names 'Statti Bogdana Khmelnytskogo' (Articles by Bogdan Khmelnytskyi), 'Bereznevi Statti Bogdana Khmelnytskogo' (March Articles by Bogdan Khmelnytskyi), 'Statti Viyska Zaporozkogo' (Articles of Zaporizhia Army)), 'Pacts and Constitutions of Rights and Freedoms of Zaporizhia Army' drawn up by Pylyp Orlyk, the hetman of Zaporizhia Army, the Constitution of the Ukrainian Peoples' Republic, Soviet Constitutions of Ukraine.

2 Stages of Constitutional Process in Ukraine

Constitutional process in Ukraine, upon its independence, as noted by V. Pohorilko, is conventionally divided into three major periods, each of which has its own peculiarities and specifics:

– the first period (1991–1996) was marked with attainment of independence by Ukraine, the process of draft Constitution preparation and adoption of the Constitution of Ukraine on June 28, 1996;

– the second period (1996–2004) was, so to say, the implementation period of the Constitution of Ukraine;

– the third period (started in 2004 and lasts till now) is marked with the beginning of the process of amendments and additions to the Constitution of Ukraine (constitutional reform)[1].

[1] POHORILKA, V.F., under the editorship (2006): *Constitutional law of Ukraine*, p.58.

Adoption of the Constitution of independent and sovereign Ukrainian state should be certainly deemed as the major achievement of the first stage of the national constitutional process. It was not only – saying the least of it – an unordinary social and political event. The Constitution of Ukraine dated June 28, 1996 became the symbol of consolidation of Ukrainian people – the Ukrainian citizens of all nationalities – for its development as a state which must take a decent place in the world community of democratic, social and law-bound states.

This Constitution, as noted by V. Tatsii and Yu. Todyka, became 'the fundamental basis for formation within the state of the national legal framework of Roman-German type with all pertaining quality characteristics. Moreover, in the authors' opinion, the Constitution is the act of not only the state but the society as well, and it is its state-legal model, the factor ensuring legality and public order, stability of the government institutions, the necessary condition for establishment of legal statehood underpinned with the supremacy of law'.[2]

The Constitution and its individual provisions bear organizational character as they are the basis for development and operation of the state and the society, of all legislation, political and corporate establishments within the country, and set forth the most important rights, freedoms and duties of the citizens, the system and the operation principles of the governmental bodies and local self-government authorities.

The Constitution of Ukraine has the largest legal power. Constitutional provisions are directly applicable. The Constitution supremacy means that the laws and other regulations must be enacted by the bodies and according to the procedure as specified by the Constitution.

The constitutional provisions are also characterized with high stability ensured with the special procedure for amendments and additions to the Fundamental Law of Ukraine. Thus, according to the articles 154–159 of the Constitution of Ukraine[3], the draft law on amendments to the Fundamental Law may be submitted to the Parliament of Ukraine (Verkhovna Rada) either by the President of Ukraine or by at least one third of the constitutional number of peoples' deputies in the Parliament.

The draft law on amendments to the Constitution of Ukraine, except the chapter I 'General Provisions', the chapter III 'Elections. Referendum' and the chapter XIII 'Amendments to the Constitution of Ukraine', preliminary approved with the majority of the constitutional number of peoples' deputies in the Parliament of Ukraine, is deemed as adopted, if at least two thirds of the constitutional number of the peoples' deputies in the Parliament voted for this draft law at the subsequent session of the Parliament.

The draft law on amendments to the chapters I, III, XIII is submitted to the Parliament either by the President or by at least two thirds of the constitutional number of the peoples' deputies in the Parliament and, subject to its enactment by at least two thirds of the constitutional number of the peoples' deputies in the Parliament, is to be approved by all-Ukrainian referendum announced by the President.

Resubmission of the draft law on amendments to the chapters I, III and XIII of the Constitution on the same issue is only possible to the Parliament of the next convocation. The Constitution of Ukraine may not be amended if such amendments provide for revocation or restriction of human and civil rights and freedoms, or if they are aimed to liquidate independence or violate the territorial integrity of Ukraine.

轙□轋 Constitution of Ukraine may not be amended under conditions of martial law a state of emergency (article 154 of the Constitution). The draft law on amendments to the Constitution of Ukraine contemplated and not approved by the Parliament may be submitted to the Parliament not earlier than one year after the relevant decision on such draft law.

[2] TATSII, V. (2001): Problems of modern constitutionalism establishment, p. 3.
[3] The Constitution of Ukraine.

Within the term of its authority, the Parliament may not amend the same provisions of the Constitution of Ukraine twice (article 158 of the Constitution).

The draft law on amendments to the Constitution of Ukraine is contemplated by the Parliament subject to the relevant ruling of the Constitutional Court of Ukraine on the draft law conformance with the requirements of the Articles 157 and 158 of the Constitution. During the second stage of the constitutional process in Ukraine, some issues of both theoretical and practical character arose.

In fact, the Constitution of 1996 was acknowledged as one of the most democratic in Europe. Provisions of the chapter I 'General Provisions' and II 'Human and Civil Rights, Freedoms and Duties', certainly, comply with the international standards in the sphere of constitutional law. At the same time, the majority of other chapters of the Fundamental Law, which provisions regulate formation, authorities and arrangement of governmental bodies, still preserve the rudiments of the Soviet command-distribution system. It is particularly so in such important component of a civil society as local self-government, which – though acknowledged and warranted according to the article 7 of the Constitution of Ukraine – is still fully dependable in practice on the opinion of central authorities.

Specific feature of the third period of the constitutional process in Ukraine is that at the beginning of it the society expected from the constitutional reform to regulate the fundamental relations between the free civil society and public authority.

The issue of political reform was first brought to the level of draft laws on amendments and additions to the Constitution of Ukraine as early as 1998, when two draft laws were carried over for consideration by the Parliament, one of which proposed to cancel the chapters regulating the functions of the President and the Constitutional Court of Ukraine[4], and the second one proposed to return, in fact, to the Soviet model of governmental power through expansion of the parliament's authorities, establishment of the Presidium of the Parliament of Ukraine and abolishment of the President's position[5]. Such draft laws were disapproved by the Parliament.

Now it is important to reinforce the constitutional order, wherefore the Parliament and the body of judicial constitutional control must perform effectively, first of all. Subject to proper ample social and political debates, some problematic issues of the Constitution of Ukraine may be evolutionary revised.

Historical background shows that the constitutional reforms, as a rule, result from comprehensive social and political debates caused with actual depletion of regulatory potential contained in some of its provisions. The constitutional reform may be also necessitated with the change to political, economic and social arrangement as a must for recovering from economic stagnation, crisis etc.

Amendment to the constitutional provisions has always been a complicated political and legal method for transformation of some aspects of the constitutional order, as they are accompanied with social and political debates that express the variety of civil and political thoughts within the society. This issue is much paid attention to by the national and foreign specialists of constitutional law.

Thus, S. Bartol, the professor of constitutional law, a member of the Venice Commission, notes that 'the Commission has always insisted on the necessity to create a representative system of power which would rely upon clear distribution of functions and responsibility of the bodies. Power distribution is the best solution; however, implementation of this principle may have various impacts, depending on political choice made by the government. There are two variants of power distribution: vertical (among the legislative, executive and judicial branches) and horizontal (among the government and local self-

[4] On amendments to the Constitution of Ukraine (articles 10, 13, 36, 121, 122, section XII): the draft law of Ukraine, No. 2181, 21. 10. 1998.

[5] On amendments and additions to the Constitution of Ukraine: the draft law of Ukraine No. 2339, 22. 12. 1998.

government authorities). It is particularly important to implement both variants, as the absence of horizontal distribution may lead to concentration of all leverages within the executive branch of power which is supported by the parliament'.[6]

Making some of these points more specific, Prof. A. Selivanov reasonably notes that 'the reform of Constitution is not a change to its text, but modification of its content and approved supremacy of its principles and values; it means systemic transformations and introduction of higher priorities which did not gain adequate constitutional power'. The scientist also stresses that 'the functions of constitutional reform are the major directions of its manifestation, which immediately derive from the constitutionalism paradigm established over the specific historical period, and are aimed to implement its major provisions in practice. The reform is intended to remove any controversy in the mechanism of state power, to secure the balance of authorities assigned to the President, Parliament and Government. It must take into consideration the fundamental problems of real power of people, constitutionalism and decentralization of management, take into account the new approaches to operation of judicial and prosecution bodies.[7]

In my opinion, it is also worth to agree with L. Boitsova stating that the constitutional provisions which regulate rights and freedoms of citizens are time-proved and do not raise severe criticism, therefore this chapter should be just reinforced with the warranties of the European conventions rather than modified. Constitution updating may not be adjusted to political climate, as it used to be.[8]

'It is obvious, – V. Shapoval states, – that without profound changes to the chapters on local self-government in the applicable Constitution, no issues may be solved that objectively arise. First of all, even in terms of form, it is not clear which way the reforms must go at the constitution level. However, the issues of status and authorities of local state administrations must be definitely solved at the constitution level; otherwise they would never let the development of regional self-government'.[9]

'As for the justice reforms, – M. Koziubra emphasizes, – I would start with the issue on the system of general jurisdiction courts currently existing in Ukraine. It is not only my opinion, but the opinion of foreign experts, in particular the Venice Commission, that it is over-complicated. I would even say, it is exotic, as combination of criminal and civil cases in one judicial body named the Supreme Specialized Court, as well as existence of business courts as an independent branch of the judicial system does not correspond to modern European standards, not to speak of the fact that the system currently implemented failed to satisfy the expectations. At some point it was discussed by the National Commission on Democracy Development and Supremacy of Law, which provided pro arguments – quite sound at the first sight – concerning the necessity of higher proficiency and independence of judges'[10].

R. Kuibida reckons that as a result of constitutional reform 'the prosecutor's office would have to be actually excluded from the system of human rights protection. As for the supervision of law compliance, this must be the function of local state administrations rather than the prosecutor's office. In fact, the functions performed by the prosecutor's office must concentrate within the sphere of criminal justice. Actually, this is what helps to enforce

[6] BARTOL, S. (2007): Amendments made to the Constitution of Ukraine provided for creation of a horrible monster – 'the corporation of majority'

[7] SELIVANOV, A. (2011): Doctrine of constitutional justice competence. p. 35.

[8] BOITSOVA, L. V., BOITSOVA, V. V., LOMOVSKY, V. D. (1993): Constitutional law in the Russian legal system, p. 37.

[9] SHAPOVAL, V. (2007): Draft law 3207 is a pure attempt to restrict authorities of the central power represented by the President.

[10] KOZIUBRA, M. (2007): Parliamentary reform of governance is only effective when the state has traditions, ideological parties and judicial power developed etc. If such conditions are not available, it degenerates into ministerialism: when not the parliament rules but the government.

justice, the functions of the judicial branch of power, therefore within the framework of the justice section, starting out from the function of prosecution and the function of defense, we offered to include two separate articles which would mention the state prosecution service and advocacy'.[11]

3 Public and expert opinion on the constitutional reform in Ukraine

Formation of public opinion (in particular, concerning the constitutional reform) is significantly affected by the position of the so-called 'opinion shapers' with the competent experts among them. In order to identify the attitude of expert environment to the ways of the constitutional reform implementation, sociological service of Razumkov Centre has carried out an expert polling.[12]

The vast majority (80%) of experts think that the applicable Constitution of Ukraine should be amended, while only 41% of Ukrainian citizens are positive as for this issue. The latter percent is stipulated with a small share of contradictors of constitutional amendments among the population (there are only 23% of them), and with a larger number of those who have no opinion (36%). At the same time, the majority (74% of those who think that the Constitution should be amended) of experts hold by an opinion that only partial amendments should be made to the Constitution, and only 22% think that new Constitution of Ukraine should be developed and adopted. In this aspect, the experts' opinion is close to the public position: among the interviewed citizens of Ukraine who are positive of amendments to the Constitution, 60% of them reckon that only partial amendments should be made to the Constitution.

Among the experts thinking that the Constitution should be amended, 66% of them reckon that such amendments should be made as soon as possible, 25% – that the constitutional process may last several years, and 7% – that the amendments should be made only upon ATO completion (among the population – 42%, 30% and 20%, respectively). The vast majority (78%) of experts hold by an opinion that the amendments to the Constitution should be developed by the Constitutional Commission joined by the top political leaders (representatives of the Presidential Executive Office, Parliament, Government, leading political parties, local self-government authorities, non-governmental organizations).

As for the chapters to be amended, the experts mostly noted that the section XI 'Local Self-Government' should be amended (this is the opinion of 82% of experts who are positive of amendments to the Constitution), section VII 'Prosecutor's Office' (79%), section VIII 'Justice' (74%), section IV 'The Parliament of Ukraine' (71%), section VI 'The Cabinet of Ministers of Ukraine. Other Bodies of Executive Power' (70%), section V 'The President of Ukraine' (66%), section IX 'Territorial Structure of Ukraine' (65%), section XII 'The Constitutional Court of Ukraine' (55%). In the opinion of 85% of experts, efficient local self-government may be ensured with amendments to the Constitution which would expand the authorities of territorial communities. 38% of them think that it may be ensured with reformation of the status assigned to the governmental bodies of executive power in regions and districts, 36% – with enhanced control over performance of local self-government authorities and branches of governmental authorities, 35% – with establishment of executive bodies of district and regional councils, 13% – with expanded authorities of the councils and their heads. As for the amendments to the judicial system, the majority (61%) of experts advocate for securing the institute of magistracy with the Constitution of Ukraine, with the magistrates elected by local communities for consideration of minor offences and moral-legal conflicts. 55% of experts view the parliamentary presidential republic as the optimal form of state governance for Ukraine, 31% advocate for returning to the presidential parliamentary

[11] KUIBIDA, R. (2014): Report during the round table 'Constitutional reform: ways of conduction and directions of change'.
[12] RAZUMKOV CENTRE (2015): Public opinion polls.

republic, and only 6% support the idea of presidential republic and 6% support the idea of parliamentary republic. Respectively, 63% of experts are against the broadening of the President's authorities, and 67% – against the broadening of the Parliament's authorities. However, 71% support the idea of revising the powers given to the Government.

As mentioned above, 65% of experts consider it necessary to make amendments to the section IX of the Constitution of Ukraine 'Territorial Structure of Ukraine'. 73% of experts note therewith that the most acceptable kind of territorial state structure for Ukraine would be preservation of unitary state with expanded powers of territorial communities. Only 16% advocate for unitary state with expanded regional authorities. Other variants do not enjoy much support: 8% advocate for unitary state with the current regional authorities, 2% – for unitary state with autonomous formations, 1% – for federative state, and none of the experts supported the idea of Ukraine's transformation into confederative state.

While the vast majority of experts advocate for Ukraine being a unitary state with expanded powers of territorial communities, the citizens of Ukraine mostly view it as a unitary state with expanded regional authorities (35%), and only 15% of citizens advocate for a unitary state with expanded powers of territorial communities. This may be explained with the fact that while the experts attempt to forecast possible consequences of any changes, attitude to such changes among the population is more emotional and, most probably, connected with higher subjective importance of regional identity for them as compared to self-determination as a member of any town or village community.

4 Conclusion

Summarizing the above and many other concepts of constitutional reforms, it is worth to note, first of all, that their variety puts another emphasis on importance of the studied issue. Indeed, the subject matter of this reform is the constitution as the fundamental law with the highest level of normalization (obligation) and legal effect, and its provisions are applied immediately within the national legal system.

The crucial thing in this process is the avoidance of any doubts as for legitimacy of the amended constitutional provisions. This is the only possible way, in my opinion, to modify the existing system for implementation of organizational power given to the Ukrainian people and to take into account the achievements of European constitutionalism.

References

BARTOL, S. (2007): Amendments made to the Constitution of Ukraine provided for creation of a horrible monster – 'the corporation of majority'. [online]. In: *Abstracts from the reports of speakers at the Public Forum 'Constitutional Reform: Civil Society Opinion'* (Odesa, February 16-18, 2007). [Cited 1.12.2015.] Available online: http://parlament.org.ua/upload/docs/Vytyagy.doc.pdf.

BOITSOVA, L. V., BOITSOVA, V. V., LOMOVSKY, V. D. (1993): Constitutional law in the Russian legal system. In: *Obshchestvennye nauki i sovremennost*. 1993, No. 6., P.36-47.

KOZIUBRA, M. (2007): Parliamentary reform of governance is only effective when the state has traditions, ideological parties and judicial power developed etc. If such conditions are not available, it degenerates into ministerialism: when not the parliament rules but the government. [online]. In: *Abstracts from the reports of speakers at the Public Forum 'Constitutional Reform: Civil Society Opinion'* (Odesa, February 16-18, 2007). [Cited 1.12.2015.] Available online: http://parlament.org.ua/upload/docs/Vytyagy.doc.pdf.

KUIBIDA, R. (2014): Report during the round table 'Constitutional reform: ways of conduction and directions of change'. (Kyiv, 10.04.2014) [online]. In: *Centre of Political Legal Reforms; NAS of Ukraine.* [Cited 1.12.2015.] Available online: http://justice.org.ua/diyalnist/podijifaktikomentari/yakoyumaebutikonstitutsijnareformav-ukrajini.

On amendments to the Constitution of Ukraine (articles 10, 13, 36, 121, 122, section XII), the draft law of Ukraine. (1998): No. 2181, 21.10. 1998. [online]. In: *Verchovna rada Ukraine.* [Cited 1.12. 2015.] Available online: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=4864.

On amendments and additions to the Constitution of Ukraine: the draft law of Ukraine (1998): No. 2339, 22.12.1998. [online]. In: *Verchovna rada Ukraine.* [Cited 1.12.2015.] Available online: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=4864.

POHORILKA, V.F., under the editorship (2006): *Constitutional law of Ukraine*. Kyiv: Naukova dumka; Pretsedent, 2006.

RAZUMKOV CENTRE (2015): Public opinion polls. [online]. In: *Razumkov centre.* [Cited 1.12.2015.] Available online: http://razumkov.org.ua/ukr/socpolls.php.

SELIVANOV, A. (2011): Doctrine of constitutional justice competence. In: *Viche*, 2011, No. 17, P. 33-36.

SHAPOVAL, V. (2007): Draft law 3207 is a pure attempt to restrict authorities of the central power represented by the President. [online]. In: *Abstracts from the reports of speakers at the Public Forum 'Constitutional Reform: Civil Society Opinion'* (Odesa, February 16-18, 2007). [Cited 1.12.2015.] Available online: http://parlament.org.ua/upload/docs/Vytyagy.doc.pdf.

TATSII, V. (2001): Problems of modern constitutionalism establishment. In: Tatsii, V., Todyka, Yu. *Pravo Ukrainy,* 2001, No. 6, P.3-7.

The Constitution of Ukraine. (2015). [online]. In: *Verchovna rada Ukraine*. [Cited 1.12. 2015.] Available online: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80.

DECENTRALIZATION IN UKRAINE: STATUS AND PROSPECTS

Vitalii Stashuk

Faculty of International Relations , University of Economics in Bratislava, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovakia, e-mail: vitaliystashuk@gmail.com

This article deals with the content of regulatory basis of the decentralization process in Ukraine, analyzes the first outcomes of new legislation being applied, and contemplates the possible issues and ways of their solution in the process of further decentralization changes
Key words: decentralization of power, amalgamation of territorial communities, prefects, regional development.
JEL: F50, F51, N44

1 Introduction

Ukraine nowadays is still in the state of political, social and economic turbulence. The necessity to reform all spheres of social life remains to be a burning task for the Ukrainian society. One of the most topical problems is the problem of power balance within the country, as the current model of power distribution in Ukraine, along with the current model of local self-government, neither complies with the up-to-date requirements nor guarantees effective development of both local communities and the country in general.

This is why the Strategy of Sustainable Development 'Ukraine-2020' approved with the Decree No. 5 of the President of Ukraine dated January 12, 2015, provides for implementation of a constitutional reform, including decentralization issues. Only quality changes to the Ukrainian legislation both on the Constitution level and on the level of laws, codes and by-laws will enable Ukraine to switch from post-Soviet and post-communist country to the modern European society

2 Decentralization in Ukraine

Pursuant to the data of Kyiv International Institute of Sociology, 59% of population view the reform of local self-government and decentralization as necessary. People expect that such reform will contribute to less corruption, better service and, certainly, settlement of a conflict in the East of Ukraine, higher well-being, social and economic development of Ukraine. And 71 % of the respondents support the idea of amalgamation.[1]

The key mutual achievements by the Government and Parliament in terms of decentralization is primarily the common understanding that decentralization is the most important reform of state administration which targets to transfer the power authorities and resources to the local self-government, to form strong and efficient territorial communities, as strong community means a strong state.

As stated in the Strategy, the goal of policy in the sphere of decentralization is the retreat from centralized model of management within the state, ensured authorities of local self-government and development of effective system of territorial organization of power in Ukraine, full implementation of the provisions contained in the European Charter of Local Self-Government, principles of subsidiarity, ubiquity and financial self-sufficiency of local

[1] ANALYTICAL REPORT. (2015): Decentralization and reform of local self-government: outcomes of social research. Kyiv International Institute of Sociology.

self-government.

Professor A. Selivanov reasonably notes that 'the reform of Constitution is not a change to its text, but modification of its content and approved supremacy of its principles and values; it means systemic transformations and introduction of higher priorities which did not gain adequate constitutional power'.[2] The scientist also stresses that 'the functions of constitutional reform are the major directions of its manifestation, which immediately derive from the constitutionalism paradigm established over the specific historical period, and are aimed to implement its major provisions in practice. The reform is intended to remove any controversy in the mechanism of state power, to secure the balance of authorities assigned to the President, Parliament and Government'.[3]

To develop coordinated proposals of changes to the Constitution of Ukraine with the representatives of various political forces, publicity, domestic and international experts engaged, and to contribute to public and political consensus, the Decree No. 119 of the President of Ukraine dated March 3, 2015 'On the Constitutional Commission', the Constitutional Commission was established.

The Constitutional Commission is a special auxiliary body by the President of Ukraine which worked as three tasks forces that develop amendments to the Constitution of Ukraine according to the priority directions of reformation, i.e. decentralization, improvement of the constitutional basis of justice and constitutional regulation of civil and human rights, freedoms and duties.

Thus, the task force on the constitutional basis for organization and realization of state power, local self-government, administrative and territorial structure of Ukraine and decentralization of power developed the proposals on amendments to the Constitution which were positively evaluated in preliminary opinion made by the experts of the Venice Commission on the proposed constitutional amendments as for the territorial structure and local administration dated June 24, 2015 No. 803/2015, with the relevant recommendations regarding their improvement. The draft amendments were improved based on the said recommendations given in the preliminary expert opinion of the Venice Commission.

Approval of constitutional amendments concerning decentralization – as noted by Gianni Buquicchio, the President of the Venice Commission – will enable Ukraine to 'retreat from the Soviet legacy through decentralized system of power and will open a way to self-government on a local and regional level'.[4]

With its decision dated June 26, 2015, the Constitutional Commission approved of a draft law developed by the task force on amendments to the Constitution of Ukraine and submitted it to the President of Ukraine for review, who submitted to the Parliament of Ukraine after technical and legal improvement and elaboration of final and transitional provisions .

The purpose of the proposed amendments is the retreat from the centralized model of management within the country, ensured authorities of local self-government and development of effective system of territorial organization of power in Ukraine, full implementation of the provisions contained in the European Charter of Local Self-Government, principles of subsidiarity, ubiquity and financial self-sufficiency of local self-government.

Moreover, the proposed amendments comply with the unitary form of state structure set forth in the article 2 of the Constitution of Ukraine. The draft law on amendments to the Constitution of Ukraine proposes amendments concerning the decentralization of state power in Ukraine and reinforcement of constitutional legal status of local self-government.

[2] SELIVANOV, A. (2011): The doctrine of constitutional justice competence, p. 35.
[3] SELIVANOV, A. (2011): The doctrine of constitutional justice competence, p. 35.
[4] The President of the Venice Commission insists on strong implementation of constitutional reforms in Ukraine (2015).

Individual provisions of the Constitution of Ukraine as for the administrative and territorial structure are also subject to amending. In particular, it is set forth that the territory of Ukraine is divided into communities. Community is a basic unit in the system of administrative and territorial structure of Ukraine.

Administrative and territorial structure of Ukraine is envisaged to be underpinned with the principles of unity and integrity of the state territory, decentralization of power, ubiquity and authorities of local self-government, sustainable development of administrative and territorial units taking into account the historical, economic, environmental, geographic and demographic peculiarities, ethnic and cultural traditions.

The draft law envisages that authorities within the system of local self-government and its executive bodies of various levels are distributed based on the principle of subsidiarity, which complies with the European Charter of Local Self-Government. Thus, according to the article 4 of the Charter, local self-government, within the bounds of the law, are fully entitled to solve any issue not withdrawn from their competence and not assigned for settlement to any other body. Public authorities, as a rule, are exercised mostly by the relevant bodies that are in the closest contact with a citizen. Assigning this or that authority to any other body, the volume and character of the task, as well as the requirements to achieve efficiency and saving should be considered.

Considering the above, the amendments abolish the local state administrations from the constitutional regulation and, accordingly, cancel the positions of the heads of local state administrations, and the major authorities are, instead, concentrated on the basic level, i.e. within the community.

It is envisaged to establish executive bodies of local community self-government which are accountable and subordinated to the community council. Moreover, the community head presides at the community council meetings and he/she is also is the head of the executive body of local community self-government. In its turn, a district / regional council assigns any of its members to be the head of the district / regional council who is in charge for the executive committee of the council.

Material and financial basis of local self-government is worked out. In particular, it is set forth that such basis is the land, personal and real estate, natural resources, other objects referring to the communal property of territorial community; local taxes and duties, a part of the national taxes and other income of local budgets.

It is also proposed to determine that the state ensures balance between the financial resources and the scope of authorities assigned to local self-government by the Constitution and the law of Ukraine.

Even now, we may speak about effectiveness of the first steps of budget decentralization. Over eleven months of 2015, local budgets additionally received 26.8 billion hryvnias for their development as a result of funds re-distribution. This is the money that must be spent for modernization of public transport, road repairs and improvement of infrastructure etc. For instance, if we compare annual expenditure of local budgets for infrastructure, this rate has grown from 28 euro to 59 euro annually per one Kyiv resident. This rise is quite obvious, though at the same time in Poland such expenditure reach 305 euro, in Latvia – 231, in Slovakia – 191 euro.

And the law ‘On Community Amalgamation’ enacted in February 2015 creates crucially new opportunities for the basic level of self-government.

Such communities gained a right to use 100 % of taxes levied from income of corporations and communal financial institutions, 100 % of property tax (real estate, land), 100% of single tax, as well as taxes levied from individuals’ earnings, profit from sale of excise goods and other. Amalgamated communities switch to direct inter-budget relations with the State Budget. New opportunities fueled amalgamation of communities.

It may be no accident that on October 25, 2015 the first elections across 159 amalgamated communities made of almost 800 local self-government authorities and nearly

2 000 settlements inhabited by approximately 1 400 thousand people. In general, it makes 3 582 mandates.

The largest number of amalgamated communities is created in Ternopil and Khmelnytskyi regions, 26 and 22, respectively. No community has been created in Kharkiv region so far.

The Parliament has recently enacted a package of draft laws on assignment of specific authorities to local self-government.

The draft law of Ukraine 'On amendments to some laws of Ukraine on peculiarities of state registration of local self-government authorities as legal entities' was adopted in the first reading.[5]

The draft law of Ukraine 'On amendments to the Budget Code of Ukraine on peculiarities of budget formation and implementation by the amalgamated territorial communities' was approved.[6]

The draft law of Ukraine 'On state registration of legal entities, sole proprietors and non-governmental organizations' was approved.[7] The document aims to reform the system of administrative service. It also provides that the authorities of administrative service to be provided in the sphere of state registration of legal entities and sole proprietors are assigned to local self-government, local state administrations, notaries and banks.

The draft law 'On state registration of titles for real estate and encumbrances thereon'[8] will contribute to simplified procedure of state registration of real property rights and encumbrances thereon. Moreover, it regulates the issues connected with transfer of respective authorities to local self-government.

Approval of the Law 'On amendments to the Budget Code of Ukraine (concerning financial resource capacity of administrative service rendered by local self-government authorities)'[9] in the second reading is also important. According to this document, state and local budget revenues are planned to be re-distributed due to assignment of administrative service authorities in the sphere of state registration of real estate titles and the system of administrative service in the sphere of state registration of legal entities and sole proprietors, to local self-government and local state administrations.

The draft law 'On amendments to some legal acts of Ukraine on division of state and communal lands' related to division of land on the territories of amalgamated communities is being contemplated now.

More than a half of amalgamated communities is formed around the villages – 92 (58%), almost a third – around small towns. 20 amalgamated communities are formed around towns (13%).

At the same time, decentralization does not mean weakening of the central power in such issues as defense, foreign policy, national security, supremacy of law, adherence to human rights and freedoms.

This is the reason why the institute of prefects is proposed to be introduced for supervision of compliance by the local self-government with the Constitution and legislation of Ukraine. The draft law provides that a prefect is assigned and dismissed by the President

---

[5] Draft law on amendments to some laws of Ukraine concerning the peculiarities of state registration of local self-government as legal entities. Number, date of registration: 3106 dated 15.09.2015.

[6] Draft law on amendments to the Budget Code of Ukraine on peculiarities of budget formation and implementation by the amalgamated territorial communities. Number, date of registration: 3490 dated 19.11.2015.

[7] Draft law on state registration of legal entities, sole proprietors and non-governmental organizations. Number, date of registration: 2983 dated 02.06.2015.

[8] Draft law on state registration of titles for real estate and encumbrances thereon. Number, date of registration: 2982 dated 02.06.2015

[9] Draft law on amendments to the Budget Code of Ukraine (concerning financial resource capacity of administrative service rendered by local self-government authorities). Number, date of registration: 2981 dated 02.06.2015.

of Ukraine as proposed by the Cabinet of Ministers of Ukraine.

A prefect terminates the acts enacted by the local self-government if the same does not conform to the Constitution or legislation of Ukraine, and applies to the court at the same time.

Moreover, the draft law envisages that should any act is approved by the community head, by the community council, or by district or regional council, which does not conform to the Constitution of Ukraine and jeopardizes the state sovereignty, territorial integrity or national safety, the President of Ukraine may terminate such act and apply to the Constitutional Court simultaneously, suspend the authorities of the community head, the community, district or regional council, and assigns an interim state authorized person.

In case the Constitutional Court of Ukraine rules that the act approved by the community head, the community, district or regional council does not conform to the Constitution of Ukraine, the Parliament of Ukraine, based on the President's proposal, terminates the authorities assigned to the community head, the community, district or regional council, and schedules the extraordinary elections according to the procedure established by law.

The draft law takes into account the Range of Measures on Minsk Agreement dated February 12, 2015. According thereto, the section II 'Final and Transitional Provisions' of the draft law provides that the peculiarities of local self-government effectuated in some districts of Donetsk and Luhansk regions are determined with a separate law.

This was the provision that raised the greatest debates in Ukrainian political elite. Some part of both lawmakers and representatives of political forces without a seat in the Parliament of Ukraine, disapprove of any special status to be given to some areas of Ukraine. In their opinion, availability – even in the final and transit provisions of the Constitution – of any reference to a special law on peculiarities of local self-government in some areas of Donetsk and Luhansk regions bears the risk of enclave which will be beyond the legal terrain of Ukraine and will legalize unlawful formations in the East of Ukraine.

Solution of this issue will be one of the important factors that would stipulate the future implementation of amendments to the Constitution of Ukraine.

3 Conclusion

A package of legal acts approved by the Parliament of Ukraine, which aims to ensure assignment of authorities from the central level to the community level, creates pre-requisites for actual provision of local self-government with new notable opportunities. However, it is very important to make the decentralization process irreversible and to ensure effective division of powers and authorities not only in the vertical direction, i.e. center-region-community, but also to create a mechanism of efficient interaction among the governmental power and local self-government on a local level. The proposed changes, undoubtedly, fully comply with the European and international standards, take into account the relevant opinion and comments made by the Venice Commission and make it possible to ensure authorities of local self-government and to build up an efficient system for territorial organization of power in Ukraine.

References

ANALYTICAL REPORT. (2015): Decentralization and reform of local self-government: outcomes of social research. [online]. In: *Kyiv International Institute of Sociology*. [Cited 1.12.2015.] Available online: http://www.kiis.com.ua/?!ang=ukr&cat=news&id=570.

Draft law on amendments to some laws of Ukraine concerning the peculiarities of state registration of local self-government as legal entities. Number, date of registration: 3106 dated 15.09.2015. [online]. In: *Verkhovna Rada of Ukraine.* [Cited 02.12.2015.] Available online: http://www.rada.gov.ua.

Draft law on amendments to the Budget Code of Ukraine on peculiarities of budget formation and implementation by the amalgamated territorial communities. Number, date of registration: 3490 dated 19.11.2015 [online]. In: *Verkhovna Rada of Ukraine.* [Cited 02.12.2015.] Available online: http://www.rada.gov.ua.

Draft law on state registration of legal entities, sole proprietors and non-governmental organizations. Number, date of registration: 2983 dated 02.06.2015. [online]. In: *Verkhovna Rada of Ukraine.* [Cited 02.12.2015.] Available online: http://www.rada.gov.ua.

Draft law on state registration of titles for real estate and encumbrances thereon. Number, date of registration: 2982 dated 02.06.2015[online]. In: *Verkhovna Rada of Ukraine.* [Cited 03.12.2015.] Available online: http://www.rada.gov.ua.

Draft law on amendments to the Budget Code of Ukraine (concerning financial resource capacity of administrative service rendered by local self-government authorities). Number, date of registration: 2981 dated 02.06.2015. In: *Verkhovna Rada of Ukraine.* [Cited 03.12.2015.] Available online: http://www.rada.gov.ua.

SELIVANOV, A. (2011): Doctrine of constitutional justice competence. In: *Viche*, 2011, No. 17, P. 33-36.

The President of the Venice Commission insists on strong implementation of constitutional reforms in Ukraine (2015). [online]. In: *Unian*. [Cited 03.12.2015.] Available online: http://www.unian.ua/politics/1201358-prezident-venetsianskoji-komisiji-napolyagae-rishuche-provoditi-konstitutsiyni-reformi-v-ukrajini.html.

VZNIK KAPITÁLOVEHO TRHU ÚNIE

Dagmar Sulejmani

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: dagmar.sulejmani@mzv.sk

Vznik kapitálového trhu únie patrí medzi priority novej Európskej komisie. Hlavným motívom na vytvorenie kapitálového trhu únie je prínos k rastu a zamestnanosti v štátoch Európskej únie a odstránenie vysokej závislosti európskeho podnikateľského prostredia od bankového financovania vo forme úverov a snaha viac zapojiť do investičnej činosti kapitálové trhy. Týmito opatreniami by sa malo prispieť k celkovému oživeniu ekonomiky, podpore hospodárskeho rastu, tvorbe pracovných miest, prilákaniu investícií aj z tretích krajín. Zároveň sa tak zvýši efektívnosť a bezpečnosť európskeho finančného systému, ktorý sa tak stane odolnejší voči krízam a šokom.
Kľúčové slová: kapitálový trh únie, ekonomický rast, zamestnanosť, bankové financovanie, kapitálové trhy

Establishment of the Capital Markets Union is one of the priorities of the new European Commission. The main reason for creation of the Capital Market Union is increasing employment rate in European Union countries. It is necessary separate the high dependence of the European Business environment from banking loan financing. One of the reason is also involve a capital markets in investment. All those Instruments should restart economy, support economic growth, creating jobs and attract investment from thirt countries. This will lead to the increasing of effectiveness and safety of the European Financial System, which will become more resistant to crises and shocks.
Key words: Capital Markets Union, Economic Growth, emplyment, banking financing, Capital Market
JEL: F21, F32, F38

1 Úvod

Po finančnej kríze v roku 2008 nasledovala kríza hospodárskeho rastu čo bolo jedným z podnetov na vytvorenie kapitálového trhu únie. Tvorba produktu stagnovala, investície nerástli a nezamestnanosť zostávala na vysokej úrovni. Hlavnou prioritou preto naďalej zostávala podpora hospodárskeho rastu a zamestnanosti.

Európska komisia (EK) sa následne zamerala na malé a stredné podniky a infraštruktúrne projekty. Ich ďalšia expanzia tak závisela najmä od možnosti financovania, ktoré sa v prostredí Európskej únie vo veľkej miere spolieha na úvery bánk. Jedným z problémov v Európskej únii je nejednotný trh a rozdielne pravidlá či zvyklosti pre bežné úkony, ako sú napr. emisia firemných dlhopisov či sekuritizácia úverov. Európska únia sa týmto sama profiluje ako málo atraktívna pre zahraničných investorov. Zároveň domáci investori neradi prekračujú národné hranice a zostávajú v rámci svojho členského štátu.

Cieľom výskumu je prezistiť zapojenie kapitálových trhov, ktoré by uvoľnilo viac investícií pre všetky podniky, prilákalo by viac investorov z ostatných častí sveta do EÚ a vďaka širšej škále zdrojov financovaia by zvýšilo stabilitu finančného systému.

Európska komisia vydala vo februári 2015 dokument určený pre širšiu verejnú diskusiu ku danej téme, tzv „zelenú knihu“. Následne prebiehala trojmesačná verejná diskusia k vytvoreniu Únie kapitálových trhov a Európska komisia zozbierala v prieskume verejnej mienky prevažne pozitívne odpovede. V septembri 2015 predložila Európska komisia akčný plán k Európskej únii kapitálových trhoch. Plán bol predstavený spolu s 3 konkrétnymi legislatívnymi návrhmi a obsahuje súbor ďalších opatrení, ktoré plánuje Európska komisia v budúcnosti predstaviť. Únia kapitálových trhov by mala byť funkčná v roku 2019. Zámer jej vzniku je všeobecne pokladaný za prínosný, je však príležitostne tiež kritizovaný, ako prospievajúci najmä veľkým inštitucionálnym investorom a inštitúciám finančného trhu namiesto reálnej ekonomiky a menším lokálnym bankám.

2 Vznik kapitálového trhu únie

Európska únia sa sama profiluje ako málo atraktívna pre zahraničných investorov. Zároveň domáci investori neradi prekračujú národné hranice a zostávajú v rámci svojho členského štátu. Kým aktuálne investičné plány majú pomôcť ihneď začať konkrétne projekty, kapitálový trh únie by mal povzbudiť investičnú aktivitu v Európskej únii v dlhodobejšom horizonte. Väčším zapojením nebankových subjektov kapitálového trhu by sa mal vytvoriť stabilnejší finančný systém, založený na širšom spektre zdrojov financovania. Vytvorením spoločného trhu medzi členskými štátmi sa predpokladá uplatňovanie štyroch ekonomických slobôd: predovšetkým je to voľný pohyb tovarova služieb, tak ako v colnej únii, ale tiež voľný pohyb výrobných faktorov – pracovných síl a kapitálu cez hranice členských štátov.[1] zároveň jednou zo štyroch hlavných slobôd v Európskej únii. Odstránením prekážok vnútri únie by sa mala oživiť ekonomická aktivita a uvoľniť nové zdroje na rozvoj.

Európska Komisia pripomína, že firmy v Európske únii financujú asi 75% svojich dlhov bankovými úvermi a len menšinovo hľadajú financie na kapitálovom trhu, kým napr. v USA kapitálový trh kryje až 75% financovania firiem. Takáto sústredenosť na financovanie bankami sa nepovažuje za primeranú, zvlášť keď aktuálne požiadavky na kapitálovú primeranosť a zvažovanie rizika ďalej zužujú schopnosť bánk poskytovať úvery. Celkovo sa v Európskej únii znížil objem kapitálových trhov z 85% objemu HDP v roku 2007 na 63,5% v roku 2013, čo je polovičná hodnota v porovnaní s USA (138% HDP) a je nízka i v porovnaní s Japonskom (94% HDP) a s Čínou (74% HDP). Situácia v jednotlivých členských krajinách EÚ je veľmi nevyrovnaná – kým Spojené kráľovstvo Veľkej Británie a Severného Írska má kapitalizáciu akciového trhu 121% HDP, Nemecko len 51% HDP, Taliansko 35% HDP a napr. Slovensko iba 4% HDP (predposledná pozícia, pričom takáto nerozvinutosť kapitálového trhu komplikuje našim podnikom možnosť nájsť si finančné zdroje na svoj rozvoj). Alternatívne zdroje na kapitálovom trhu sú sústredené najmä na emitovanie akcií a korporátnych dlhopisov. Avšak celková kapitalizácia akciových trhov v Európskej únii je v absolútnej hodnote asi polovičná oproti USA a podiel trhu korporátnych dlhopisov v Európskej únii (cca 10% HDP) je oproti USA (30% HDP) iba tretinový.[2]

Toto porovnanie je treba samozrejme vnímať aj na pozadí rozmanitosti Európskej únie čo sa týka fiškálnych a daňových politík, národných mien, regulačných orgánov a rôznych jazykov a kultúr. Ale najmä pre malé a stredné podniky predstavujú komplikácie pri získavaní zdrojov na kapitálovom trhu skutočnú bariéru a majú preto obmedzený prístup k financovaniu. Sekuritizácia pôžičiek pre malé a stredné podniky poklesla na asi polovicu

[1] Lipková Ľ. (2011): Európska únia, str. 18.

[2] Európska komisia-štatistika (2015): ECMI Statistical package.

úrovne spred krízy. Taktiež motivácia inštitucionálnych investorov (napr. dôchodkové fondy alebo sovereign wealth fondy, poisťovateľské spoločnosti), aby investovali do infraštrukturálnych projektov v únii, napr. do ciest, mostov či telekomunikačných prepojení, potrebuje podporu.

2.1 Únia kapitálových trhov počas slovenského predsedníctva v Európskej únii v 2. polroku 2016

Pre Slovensko bude únia kapitálových trhov jednou z priorít slovenského predsedníctva v Rade Európskej únie v 2. polroku 2016. Konkrétne iniciatívy, ktorých predloženie sa očakáva počas slovenského predsedníctva, sú nasledovné:

Tabuľka 1: Únia kapitálových trhov počas slovenského predsedníctva v 2. polroku 2016

Financovanie inovácie, nových podnikov a nekótovaných spoločností		
Podpora rizikového kapitálu a kapitálového financovania	Revidovať právne predpisy o EuVECA a EuSEF	3. štvrťrok 2016
Podporiť inovatívne formy financovania podnikov	Vypracovať koordinovaný prístup k poskytovaniu úverov z fondov a posúdiť opodstatnenie budúceho rámca EÚ	4. štvrťrok 2016
Uľahčiť vstup spoločností na verejné trhy a možností spoločností získavať na nich kapitál		
Podporiť kapitálové financovanie	Riešiť predpojatosť týkajúcu sa rozdielneho prístupu k dlhu a ku kapitálu ako súčasť legislatívneho návrhu týkajúceho sa spoločného konsolidovaného základu dane z príjmov právnických osôb	4. štvrťrok 2016
Podpora retailových a inštitucionálnych investícií		
Podporiť dôchodkové sporenie	Posúdenie možností politického rámca pre vytvorenie európskych osobných dôchodkov	4. štvrťrok 2016
Uľahčenie cezhraničných investícií		
Odstrániť vnútroštátne prekážky cezhraničných investícií	Správa o vnútroštátnych prekážkach voľného pohybu kapitálu	4. štvrťrok 2016
Posilniť konvergenciu konkurzného konania	Legislatívna iniciatíva týkajúca sa platobnej neschopnosti podnikov so zameraním na najvýznamnejšie prekážky voľného toku kapitálu	4. štvrťrok 2016
Posilniť konvergenciu dohľadu a budovanie kapacít na kapitálovom trhu	Vypracovať stratégiu poskytovania technickej pomoci členským štátom na podporu kapacity kapitálových trhov	3. štvrťrok 2016

Prameň: Interný materiál MZVaEZ SR, SK predsednícvo v Rade Európskej únii v roku 2016

Slovensko sa však bude musieť, popri prejednávaní nových iniciatív, venovať aj početným návrhom, ktoré budú v čase slovenského predsedníctva v Rade Európskej únii ešte v procese rokovania. Možno sa bude jednať ešte o tému sekuritizácie, zo 6 krátkodobých prioritných iniciatív bude slovenské predsedníctvo v Rade Európskej únie určite riešiť aj smernicu o prospekte, širší balík ku CCP´s (Central Counterparties), Call for evidence (o súhrnnom dopade finančnej reformy), Zelenú knihu o finančných službách a poistení pre drobných investorov, tzv. crowdfunding, úpravu smernice Solvency II a ďalšie.

Nakoľko sa ku Únii kapitálového trhu, pred jej plným sfunkčnením v roku 2019, pripravuje na rok 2017 aj predbežné hodnotenie (review), bude počas slovenského predsedníctva v Rade Európskej únie možná aj predpríprava tejto témy. Únia kapitálových trhov bude vlastne dominovať počas slovenského predsedníctva v Rade Európskej únie v oblasti finančnej politiky. Jej cieľom bude umožniť slovenským podnikom, aby aj v podmienkach nerozvinutého slovenského finančného trhu mali možnosť prístupu k financovaniu prostredníctvom európskych finančných trhov za transparentných a bezpečných podmienok.

3 Zelená kniha k vytvoreniu Únie kapitálových trhov

Európska komisia dňa 18. 2. 2015 zverejnila „Zelenú knihu – vytváranie Únie kapitálových trhov“, ktorú prezentoval komisár pre finančnú stabilitu, finančné služby a úniu kapitálových trhov Jonathan Hill. Vydaním zelenej knihy sa odštartovala trojmesačná verejná diskusia. Zelená kniha vo svojich piatich častiach konštatuje potrebu integrácie fragmentovaných kapitálových trhov v Európskej únii a na základe výsledkov konzultácií sa bude snažiť identifikovať kroky potrebné na dosiahnutie hlavných cieľov, ktorými sú:

- zlepšenie prístupu k financovaniu pre všetky podniky v Európskej únii, najmä pre stredné a malé podniky a pre investičné projekty napr. v oblasti infraštruktúry
- rozšírenie a diverzifikácia zdrojov financovania od investorov v Európskej únii a na celom svete
- vytvorenie účinnejších a efektívnejších trhov, ktoré budú za nižšie náklady spájať investorov s tými čo financovanie potrebujú, v rámci členských štátov aj cezhranične

Druhá časť Zelenej knihy opisuje súčasné výzvy na európskych kapitálových trhoch, pričom prekážky vychádzajú z historických, kultúrnych, hospodárskych a právnych faktorov a sú hlboko zakorenené a ťažko prekonateľné. Vyzýva však k zlepšeniu efektivity trhov a k väčšej hospodárskej súťaži, ktoré by priniesli väčší výber a nižšie náklady.

Tretia časť žiada o predloženie názorov na priority pre včasné opatrenia – odstraňovanie prekážok prístupu na kapitálové trhy, rozšírenie základne investorov pre stredné a malé podniky, vytvorenie udržateľnej sekuritizácie, posilnenie dlhodobých investícií a rozvoj európskych trhov súkromného umiestňovania.

Štvrtá časť vyzýva na predloženie názorov na existujúce prekážky prístupu k financovaniu a na opatrenia na rozvoj a integráciu kapitálových trhov. Všetky časti Zelenej knihy predovšetkým kladú otázky, aký by bol vhodný ďalší postup. Záverečná piata časť uvádza, že na základe výsledkov konzultácií Európska komisia v roku 2015 predloží Akčný plán o únii kapitálových trhov. Komisia zváži prioritné opatrenia, aby do roku 2019 položila základy integrovanej, dobre regulovanej, transparentnej a likvidnej Únii kapitálových trhov všetkých 28 členských štátov.

Zelená kniha bola prijatá pozitívne. Vyskytli sa kritické hlasy, že v záujme politickej korektnosti Brusel nerobil rozdiel medzi členskými štátmi Eurozóny a ostatnými členskými krajinami Európskej únie, hoci pre menovú úniu, akou je Eurozóna, je jednotný kapitálový trh kľúčovým prvkom. Viaceré hlasy najmä z Veľkej Británie kritizovali úniu kapitálových trhov

ako ďalší eurokratický slogan alebo politickú subverziu. Niektoré analýzy z USA upozorňovali na snahu európskych politikov preceňovať pozitíva Únie kapitálových trhov pre stredné a malé podniky a nabádali k opatrnosti. Zmeny fungovania kapitálových trhov majú len malý vplyv na malé a stredné podniky a môže dôjsť ku sklamaniu, keď výhody budú využiteľné najmä pre veľké podniky. Tradičné banky sú v omnoho lepšej pozícii ako finančné trhy, keď ide o zhodnotenie a znalosť konkrétneho malého či stredného podniku, potrebné pre kvalifikované rozhodnutie o finančnom úvere. Môže ale dôjsť k pozitívnemu efektu, keď veľké podniky presmerujú svoje financovanie na kapitálové trhy a banky sa budú viac sústrediť na financovanie malých a stredných podnikov, kde majú jasné konkurenčné výhody.

K Únii kapitálových trhov prijala Rada pre hospodárske a finančné záležitosti na svojom rokovaní v júni 2015 závery, v ktorých vyjadruje svoje pozície k predloženému projektu. Zdôrazňuje potrebu podpory investícií väčších spoločností a firiem (napr. inštitucionálnych a penzijných investorov) najmä do dlhodobých a infraštrukturálnych projektov. Týmito opatreniami by sa malo prispieť k celkovému oživeniu ekonomiky, podpore hospodárskeho rastu, tvorbe pracovných miest, prilákaniu investícií aj z tretích krajín. Zároveň sa zvýši efektívnosť a bezpečnosť európskeho finančného systému, ktorý sa tak stane odolnejší voči krízam a šokom. Celkovo je potrebné podporiť tzv. „equity culture“ ktorá v Európe vo všeobecnosti zaostáva. Je potrebná konzistentnosť naprieč jednotlivými jurisdikciami, a to najmä pri dodržiavaní legislatívnych pravidiel. Rada podporuje spoluprácu medzi členskými štátmi pri identifikovaní a následnom odstránení bariér voľného pohybu kapitálu. Podporuje sa zjednodušenie a sprehľadnenie smernice o prospekte. Rada preferuje postupný „step-by-step“ prístup – nemá sa ísť cestou radikálnych krokov, ktoré by mohli byť pre niektoré trhy až likvidačné. Členské štáty upozornili na problematiku harmonizácie daňových a konkurzných právnych úprav členských štátov – tieto by sa nemali stať prekážkou tvorby únie kapitálových trhov a Európska komisia by mala intenzívne pracovať na ich aspoň čiastočnom zosúladení.

4 Akčný plán k vytvoreniu Únii kapitálových trhov

V septembri 2015 Európska komisia predložila Akčný plán k Únii kapitálových trhov. Plán bol predstavený spolu s tromi konkrétnymi legislatívnymi návrhmi a obsahuje súbor ďalších opatrení, ktoré chce Európska komisia v blízkom a v strednodobom výhľade predstaviť. Prvým legislatívnym návrhom bol rámec pre jednoduchú, transparentnú a štandardizovanú sekuritizáciu. Druhým návrhom bolo stanovenie nových prudenciálnych požiadaviek na banky v rámci Nariadenia o kapitálovej primeranosti a posledným návrhom bola úprava legislatívy „Solvency II“ s cieľom uľahčiť poisťovateľom investície do infraštruktúry.

Obsahom Akčného plánu je 6 iniciatív, ktoré Komisia plánuje implementovať v blízkej budúcnosti:

1. Podpora tzv. Junckerovho investičného plánu (zámer bol predstavený pri vytvorení novej Komisie),
2. Sekuritizácia (cieľom je diverzifikácia investičných zdrojov a uvoľniť ruky bankám pre ďalšie investície),
3. Smernica o prospekte (Prospectus – zjednodušenie dokumentácie potrebnej pre získanie zdrojov),
4. Podpora pre investorov z pohľadu investičných rizík (legislatíva v oblasti venture capital),
5. Call for evidence (revízia či prehodnotenie prijatých opatrení a legislatívy vo finančnom sektore a možné implikácie pre CMU),

6. Zelená kniha o retailových finančných službách a poistení (ako zvýšiť cezhraničný tok kapitálu a umožniť individuálnym investorom benefitovať z celého projektu)

Únia kapitálových trhov teda pozostáva z početných separátnych legislatívnych iniciatív a nie je prerokúvaná ako celok. Akčný plán bol zo strany pro-integračných združení hneď označený za málo ambiciózny. Niektoré hlasy (príslušný komisárom spojeného kráľovstva Veľkej Británie a Severného Írska Jonathan Hill) označovali plán za lobing finančných centier, najmä London City, resp. za snahu oslabiť úlohu bánk z Eurozóny. Predmetom kritiky bola aj iniciatíva k sekuritizácii, nakoľko tento proces sa pokladá za jeden z faktorov finančnej krízy.

Slovenská republika podporuje snahu o vytvorenie Únie kapitálových trhov, pričom primárnym cieľom by malo byť odstránenie existujúcich bariér voľného pohybu kapitálu a uľahčenie prístupu malým a stredným podnikom k alternatívnym zdrojom financovania. Za veľmi dôležité (pre relatívne malé slovenské podniky) pokladáme najmä dôsledné presadzovanie princípu proporcionality a nezaťažovanie ekonomických a finančných subjektov nadmernými požiadavkami, administratívne náročnými povinnosťami a poplatkami. Odôvodnené opatrenia by sa mali realizovať po zhodnotení dôsledkov, na základe analýz nákladov a prínosov a dopadových štúdií. Nevhodný časový tlak pri opatreniach plánovaných ešte počas roka 2015 by mohol viesť k nedostatočnej úprave dôležitých aspektov kapitálového trhu.

V nadväznosti na zverejnený Akčný plán o budovaní Únie kapitálových trhov Rada pre hospodárske a finančné záležitosti v Bruseli dňa 10. 11. 2015 schválila závery, v ktorých potvrdila ako prioritné oblasti pre prijímanie opatrení zabezpečenie vhodného regulačného prostredia pre dlhodobé a udržateľné investovanie a financovanie infraštruktúry v rámci Európy. Súčastne Rada pre hospodárske a finančné záležitosti prerokovala kroky na prilákanie súkromného kapitálu za účelom dosiahnutia cieľov Investičného plánu pre Európu (EFSI), ako aj zvýšenie rôznorodosti dostupných zdrojov pre podnikateľské subjekty (najmä pre podniky s vysokým rastovým potenciálom a pre inovatívne malé a stredné podniky). Bude potrebné zvýšenie kapacity bánk požičiavať a zvýšenie investícií a možností pre retailových (drobných) a inštitucionálnych investorov. Rada konštatovala potrebu vyhodnotenia kumulatívneho dopadu finančnej reformy na financovanie reálnej ekonomiky. Prioritou je aj odstránenie cezhraničných prekážok a rozvoj kapitálových trhov pre všetkých 28 členských štátov vrátane zostávajúcich prekážok v oblasti zúčtovania a vyrovnania obchodov s cennými papiermi.

Rada pre hospodáske a finančné záležitosti vyzvala Európsku komisiu na konzultácie s členskými štátmi s cieľom identifikovať kľúčové prekážky súvisiace s platobnou neschopnosťou v rámci rozvoja jednotného trhu kapitálu. Na základe týchto konzultácií má Európska komisia predložiť najneskôr do konca roka 2016 návrh, ktorého cieľom bude zabezpečiť, pri plnom rešpektovaní zásady subsidiarity a proporcionality, riešenie hlavných prekážok v súvislosti s platobnou neschopnosťou (odstránenie prekážok v oblasti konkurzných a reštrukturalizačných pravidiel). Rada vyzvala Európsku komisiu aj členské štáty, aby sa zamerali na riešenie problému gramotnosti budúcich investorov a iných finančných sprostredkovateľov, čo považuje za kľúčový predpoklad pre celkový úspech projektu Únie kapitálkových trhoch.

Rada pre hospodárske a finančné záležitosti očakáva zo strany Európskej komisie ďalšiu analýzu možných prekážok v zostávajúcich oblastiach, ako sú cenné papiere a práva obchodných spoločností a opätovne potvrdzuje záväzok členských štátov k významnejšiemu financovaniu cez kapitálový trh spolu s lepším bankovým financovaním a na účinné vykonávanie dohodnutých opatrení Únie kapitálových trhov na národnej úrovni. Komisia by mala taktiež pripraviť revíziu (modernizáciu) smernice o prospekte a konkrétne kroky

harmonizácie z dôvodu zvýšenia financovania firiem cez regulované trhy a odstránenia administratívnej záťaže pri zachovaní dostatočnej úrovne ochrany investorov.

5 Záver

Únia kapitálových trhov je dôležitou súčasťou úsilia o dokončenie európskej hospodárskej a menovej únie. Je v súlade s ďalšími integračnými projektmi Junckerovej Komisie, ako napr. Energetická únia alebo jednotný digitálny trh. Únia kapitálových trhov by mala byť funkčná v roku 2019.

Únia kapitálových trhov je veľmi širokospektrálnym projektom, ktorý má navyše postupovať metódou jednotlivých krokov, takže i v súčasnosti nie je jednotný názor, aký bude mať Únia kapitálových trhov dopad na finančné trhy a či sa podarí dosiahnuť stanovené politické ciele. Veľmi často spochybňovaný je najmä propagovaný prínos pre malé a stredné podniky – je možné že ide skôr o želanie politikov ako o skutočne efektívnu podporu menších podnikov. Nezriedka počuť aj kritiku, že Únia kapitálových trhov je víťazstvom veľkého investičného bankovníctva a finančných trhov, ktoré sa svojimi sofistikovanými a virtuálnymi finančnými nástrojmi pričinili o vznik krízy – vhodnejšia by bola podpora menších lokálnych bánk. Únia kapitálových trhov však nie je náhradou ani presunom, ale dodatočnou a alternatívnou cestou k zabezpečeniu kapitálu. Rozhodne sa jedná o ďalší krok v postupujúcej ekonomickej integrácii Európy. Uľahčenie cezhraničného pohybu kapitálu znamená pre Slovensko a jeho ekonomiku príležitosti, ale aj zvýšené tlaky a konkurenciu. Rozhodujúca bude konkrétna implementácia jednotlivých opatrení. Bude závisieť od Slovenska, ako bude vedieť využiť nové pravidlá na kapitálových trhoch v Európe. Čas ukáže, nakoľko Únia kapitálových trhov podarí naplniť očakávania.

Zoznam použitej literatúry

DOUGLAS, J. E. (2015): *Capital Market Union in Europe*. London: Brooking Institution, 2015.

LIPKOVÁ, Ľ. (2011): *Európska únia*. Bratislava: Sprint, 2011.

EURÓPSKA KOMISIA (2015): *Zelená kniha – Vytváranie únie kapitálových trhov*. Brusel. 2015.

VALIANTE, D. (2015): *Lights and shadows in Europe´s new Action Plan for Capital Markets Union*: ECMI Commentary No. 40/5, 2015

EURÓPSKA KOMISIA (2015): *Capital Markets Union*. Brusel. 2015.

Interné materiály MZVaEZ SR

CLIFFORT Ch. (2015): Capital Markets Union – What´s the plan? An ampirical analysis. London. 2015.

EURÓPSKA KOMISIA (2015): Action Plan on Building a Capital Market Union. Brusel 2015.

VYTVÁRANIE MULTIPOLARITY V MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOCH NA ZAČIATKU 21. STOROČIA V KONTEXTE ZMENY CIVILIZAČNEJ PARADIGMY

František Škvrnda

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: frantisek.skvrnda@euba.sk.

Príspevok sa zaoberá vytváraním multipolarity moci v súčasných medzinárodných vzťahoch. V rámci výskumného projektu Stratégia transformácie spoločnosti v kontexte civilizačnej analýzy sa zameriava na fenomén civilizácií a ich pôsobenia vo vytváraní multipolárneho usporiadania v súčasných medzinárodných vzťahoch. Civilizácie sa charakterizujú ako dejinní aktéri. Novým znakom vytvárajúcej sa multipolarity je, že minimálne jedno z centier moci je priestorovo ale aj kultúrne úplne oddelené od Západu.[1]
Kľúčové slová: civilizácia, multipolarita v medzinárodných vzťahoch, historická zmena

The paper deals with creating multipolarity of power in contemporary international relations. In the research project Strategy for the transformation of society in the context of civilizational analysis focuses on the phenomenon of civilization and their action in creating of multipolar order in contemporary international relations. Civilization is characterized as historical actors. New character emerging multipolarity is, that the minimum one of the centers of power is spatially but also culturally completely separated from the West.
Key words: civilization, multipolarity in international relations, historical change
JEL: Z00, Z13

1 Úvod

V príspevku sa zaoberáme analýzou pôsobenia civilizácií ako aktérov svetovej politiky (medzinárodných vzťahov) v súčasnosti. Tému skúmame v interdisciplinárnom rámci, pričom sa zameriavame na sociálno-filozofickú a všeobecnosociologickú dimenziu problémov, ktoré súvisia s vytváraním multipolarity v súčasných medzinárodných vzťahoch. Vzhľadom na priestor, ktorý je k dispozícii v príspevku, ako aj na kontext projektu, v ktorom tému skúmame, uvedieme len východiská chápania a interpretácie problematiky – v širšom pohľade ich charakterizujeme ako historicko-sociologické aspekty a súvislosti. Zo škály možných prístupov k problematike a v súvislosti s rozsiahlym a pestrým ale aj protirečivým charakterom procesov, ktoré v nej skúmame, zvýrazníme pohľad kritických sociálnych teórií všeobecne a v teórii medzinárodných vzťahoch zvlášť.

[1] Spracované v rámci projektu VEGA č. 2/0072/15 – Stratégia transformácie spoločnosti v kontexte civilizačnej analýzy.

2 O vytváraní multipolarity moci v medzinárodných vzťahoch na začiatku 21. storočia

Procesy vytvárania multipolarity moci v medzinárodných vzťahoch, ktoré sa v roku 2015 ďalej protirečivo rozvíjali, nastoľujú viacero otázok, presahujúcich vnímanie problému v rámci necelé storočie existujúcej teórie medzinárodných vzťahov. Multipolarita v medzinárodných vzťahoch nie je novým fenoménom. Novým je, najmä z pohľadu moderných medzinárodných vzťahov, fakt, že minimálne jedno z potenciálnych centier v súčasnosti – Čínska ľudová republika – nepatrí k Západu (západnej civilizácii). Je od nej nielen historicky a sociokultúrne výrazne odlišná, ale aj priestorovo vzdialená, oddelená.

Ak pripustíme, že dalším potenciálnym centrom je Ruská federácia, vzniká tiež otázka, či patrí k západnej civilizácii alebo nie. Paradoxom je, že o tejto otázke sa v rôznych historických obdobiach diskutuje aj v samotnom Rusku. Rusko (Ruská ríša), bolo už v časoch multipolarity medzinárodných vzťahov v dlhom 19. storočí (európskeho koncertu) svetovou veľmocou, ktorá však bola nerozlučne spätá s dianím v europocentrickom svete.

„Európske“ dlhé 19. storočie vystriedalo krátke 20. storočie, ktoré sa nakoniec stalo americkým a táto dominancia pokračovala. Po zhruba 25 rokoch od rozpadu bipolarity sa však situácia začína kvalitatívne meniť a americké storočia definitívne končí. Obrazne vyjadrené v súvislosti s udalosťami roku 2015 (napr. vojenský zásah RF v Sýrii na podporu vlády B. al-Asáda, vytvorenie Ázijskej banky infraštruktúrnych investícií so sídlom v Pekingu, ktorá sa často považuje za konkurenta Svetovej banky či Medzinárodného menového fondu), to začína vyzerať tak, že v medzinárodných vzťahoch začal oneskorený nástup 21. storočia. A toto storočie už na konci 80. rokov minulého storočia (ešte pred rozpadom bipolarity), označili čínska šedá eminencia Teng Siao-pching a indický premiér Radživ Gandhí za storočie Ázie.

Moderné medzinárodné vzťahy sa formálne odvodzujú od čias ich usporiadania po Vestfálskom mieri v roku 1648. Jeho základy sa však formovali v zložitých ekonomických a politických vzťahov už oveľa skôr. I. Wallerstein v koncepcii sveto-systému[2] odvíja analýzu tohto vývoja takmer o 150 rokov skôr a uvádza, že v najbližších desaťročiach dôjde k zmene veľkého cyklu, v ktorom sveto-ekonomike dominoval Západ. O dominancii Západu vo svete od začiatku 16. storočia píše aj W. H. McNeill.[3]

Svet sa vzhľadom na ekonomické, politické, sociálne, kultúrne a ďalšie zmeny, ku ktorým zhruba za poltisícročia došlo a v súčasnosti sú spojené najmä s protirečivým pôsobením globalizácie a postmoderny (len na Západe), nemôže samozrejme vrátiť o niekoľko storočí späť. Výskumným problémom sa však stáva, či súčasný proces vytvárania multipolarity moci v medzinárodných vzťahov, nemá súvislosť aj s otázkami pôsobenia (v rôzne chápaných dlhých cykloch) civilizácií ako špecifických sociálnych zoskupení v čase a priestore, ktoré sú spojené kultúrnymi (antropologickými) atribútmi majúcimi dopad na oblasť ich ekonomického, politického a ďalšieho pôsobenia (života). Fenomén civilizácie sa často považuje v prvom rade za antropologickú či kulturologickú tému, ale ako východiskovú možno vidieť najmä vo vzťahu k začiatkom ľudskej civilizácie, či starým civilizáciám až archeologickú dimenziu.[4] Historicko-sociologicky chceme v rámci projektu Stratégia transformácie spoločnosti v kontexte civilizačnej analýzy skúmať problémy spojené s hypotézou, že civilizácie vo všeobecnej podobe predstavujú kľúčového aktéra, ktorý v meniacich sa podobách interakcie veľkých sociálnych zoskupení (komunit) ovplyvňuje dianie v priestore a čase a sú jedným z najvýznamnejších faktorov podieľajúcich sa na zmenách.

[2] WALLERSTEIN, I. (2004): World-Systems Analysis: An Introduction.
[3] MCNEILL, W. H. (1998): A World History, s. 291 a n.
[4] FAGAN, B. – SCARRE, C. (2007): Ancient Civilizations, s. 3.

Súčasná teória medzinárodných vzťahov, napriek rýchlemu a mnohostrannému rozvoju v posledných desaťročiach, naďalej zostáva západnou, predovšetkým anglosaskou, sociálnou vedou. Vidieť to na jej kategoriálnom aparáte, epistemológii i metodológii, ako aj najvýznamnejších paradigmách. Nastolenie otázok civilizačnej paradigmy a ich analýzy predstavuje priestor (pole), na ktorom možno diskutovať o kvalitatívne novej zmene v multipolárnom usporiadaní moci v medzinárodných vzťahoch[5] v inom rámci ako v súčasnej teórii medzinárodných vzťahov.

3 O chápaní civilizácie ako dejinného aktéra

Pojem civilizácia má ako veľká väčšina pojmov používaných v súčasných sociálnych vedách západný pôvod. Samotné slovo „civilizácia" pochádza z latinského civis (občan). Pôvodne bola „civilizácia" spojená predovšetkým so životom v meste. Neskôr sa vymedzovala už širšie – ako protiklad k barbarskému (cudziemu, nevzdelanému, násilnému a pod.) prostrediu (spôsobu života). V západnej vede bola v 18. a na začiatku 19. storočia rozšírená aj akási „trojčlenka" vo vývoji ľudstva – divosi – barbari – civilizácia. Neskôr sa používal aj dichotómia – civilizácia a menej komplexné spoločnosti.

Štúdium starých civilizácií sa stalo atraktívnym v podmienkach obrody západného myslenia v 17 storočí.[6] Za jeden zo základných sociálnych znakov (podmienok) civilizácie sa považovala hustota obyvateľstva – na základe jej narastania sa zhruba od 3 500 rokov pred n. l. začali vytvárať mestské osídlenia a štáty. Vznikli „primárne" a „sekundárne" civilizácie. „Primárne" civilizácie, medzi ktoré sa zaraďujú spravidla civilizácie v Mezopotámii, Egypte, v údolí Indusu, Šang v Číne, majská a rané civilizácie v Peru, boli okrem svojej prvotnosti schopné nezávislej existencie a stimulovali rozvoj ďalších centier. „Sekundárne" civilizácie vznikli neskôr a ide najmä o minósku a mykénsku civilizáciu, rané civilizácie v Núbii a v juhovýchodnej Ázii.[7]

V podmienkach vznikajúcej modernej (priemyslovej) spoločnosti, ktorá sa stotožňuje so Západom, sa začala venovať špecifická pozornosť civilizácii ako aktuálnemu fenoménu, ktorá pretrváva až do súčasnosti. Je zameraná najmä na tri okruhy problémov – vymedzenie atribútov civilizácie, faktorov, ktoré ju podmieňujú a ich typológii (klasifikácii) z historického i aktuálneho hľadiska.

V súčasnom západnom sociálnom myslení sa pojem civilizácia[8] stal veľmi širokým a nejasným. Prvá komplikácia spočíva v tom, že rozvíja sa nielen skúmanie civilizácie ako historického a antropologického problému, ale po vzniku sociológie a politológie sa stali aj predmetom ich výskumu. Situácia sa dostala do takého štádia, že na základe vybraných znakov sa môže označiť za civilizáciu v podstate akýkoľvek druh či typ súčasnej spoločnosti.

V historickom pohľade, najmä do vzniku modernej spoločnosti je situácia trochu iná. Hoci existuje tiež mnoho autorov s rôznymi typológiami a klasifikáciami, spravidla sa uvádza ako reprezentatívny pohľad A. Toynbeeho, ktorý civilizáciu považoval za jednotku historického skúmania, relatívne sebestačnú a viac menej zrozumiteľnú oddelene od zvyšku dejín. Vo svojom veľkom, encyklopedickom diele A study of history,[9] ktoré vyšlo v 12 zväzkoch v rokoch 1934 – 1961, uskutočnil porovnávacie štúdie až 21 „veľkých" civilizácií: egyptskú, andskú, staročínsku, mínojskú, sumerskú, majskú, sýrsku, indskú, helénsku, chetitskú, západnú, ďalekovýchodnú (v Kórei a Japonsku), pravoslávno kresťanskú (základnú – v Byzancii a na Balkáne), pravoslávno kresťanskú v Rusku, ďalekovýchodnú (základnú),

[5] HIRO, D. (2012): After Empire: The Birth of a Multipolar World.
[6] FAGAN, B. – SCARRE, C., cit. dielo, s. 3.
[7] Tamtiež, s. 10.
[8] SEARLE, J. (2010): Making the Social World: The Structure of Human Civilization; FERNANDEZ-ARMESTO, F. (2002): Civilizations: Culture, Ambition, and the Transformation of Nature.
[9] TOYNBEE, A. J. (1961): A Study of History.

iránsku, arabskú, hinduistickú, mexickú, jukatánsku a babylonskú. Okrem toho uvádza aj nezrodené civilizácie (ďalekozápadnú kresťanskú, ďalekovýchodnú kresťanskú, škandinávsku, sýrsku epochy hyksosov) a zvláštnu triedu zadržaných civilizácií, ktoré sa zrodili, ale boli vo svojom rozvoji zastavené (Eskimáci, kočovníci Veľkej stepi, Osmani, Sparťania, Polynézania).

Treba však vidieť, že existuje mnoho kritikov tejto Toynbeeho koncepcie, najmä vzhľadom na rozvíjajúcu a diferencujúcu sa teóriu. Časť kritikov poukazuje na to, že pre časť západného sociálneho myslenia sa stalo typické (ešte pred postmodernou) „rozkrájať" spoločnosti na civilizácie, označiť ich nálepkami kultúry, náboženstva, národa, popr. iného pôvodu a pod. a potom v nich hľadať kontroverzie.

V roku 1961 vznikla International Society for the Comparative Study of Civilizations,[10] ktorá každoročne poriada aj medzinárodnú konferenciu. V roku 2016 sa bude konať od 29. júna do 2. júla už 46. konferencia s názvom *"The West" and its Discontents: Contemporary Challenges to Western Dominance* na Monmouth University vo West Long Branch v USA. Za súčasné výzvy, ktoré sa majú na konferencii analyzovať sa považujú islam, environmentálna kríza, kríza kapitalizmu, Čína a Rusko (ako výzvy západnému systému), multikulturalizmus, energetická revolúcia, dekadencia a morálny úpadok ako výzva zvnútra.

Je pochopiteľné, že ak pojem civilizácie považujeme za pojem západnej sociálnej vedy, veľká pozornosť sa v nej venuje práve západnej civilizácii, ktorá sa napriek mnohým dnes už fatálnym komplikáciám stále považuje za naj- („super") – najrozvinutejšiu, najdokonalejšiu, najvyššiu a pod. Západná civilizácia je aj v súčasnosti stále rozsiahle skúmaná tak z aktuálneho ako aj historického hľadiska.[11]

Novú dimenziu téma západnej civilizácie nadobudla v podmienkach, keď sa v prvej polovici 20. storočia začne pertraktovať kríza moderny. Z hľadiska skúmania civilizácií sa tento moment spája najmä s O. Spenglerom a jeho Úpadkom Západu.[12] Dovolíme si uskutočniť pracovný, diskusný záver o tom, že práve od týchto čias možno hovoriť o význame skúmania zmeny civilizačnej paradigmy. Zaujímavé je aj to, že v čase, keď O. Spengler píše toto dielo sa začína vytvárať aj teória medzinárodných vzťahov.

V posledných rokoch sa skúmanie civilizácií spája aj s rôznymi stránkami medzinárodných vzťahov.[13] V tomto kontexte je z pohľadu teórie medzinárodných vzťahov je zaujímavá úvaha o spojení skúmania pôsobení civilizácií v dejinách s ríšami.[14] E. Gallo za predstaviteľov tejto línie, ktorá vychádza zo sveto-historickej perspektívy a je podnetná aj pre teóriu medzinárodných vzťahov, považuje najmä A. J. Toynbeeho,[15] F. Braudela[16] (na ktorého nadväzuje I. Wallerstein) a W. H. McNeilla.[17] Poukazuje tiež na marxistickú a neomarxistickú ako aj kritickú a postkoloniálne perspektívy skúmania témy (prístupy k nej). Z hľadiska aktuálnosti E. Gallo zvýrazňuje problém „viacnásobnej modernity" a nespokojnosti s ňou (jej komplikácii), najmä na Západe.

---

[10] Pozri webovú stránku ISCSC International Society for the Comparative Study of Civilizations http://wmich.edu/iscsc/about.html

[11] Z posledných rokov pozri FERGUSSON, N. (2012): Civilization: The West and the Rest; KIDNER, F. L. et al.(2013): Making Europe: The Story of the West 2nd ed. MORRIS, I. (2011): Why the West Rules - for Now: The Patterns of History, and What They Reveal About the Future; SPIELVOGEL, J. J. (2014): Western Civilization, 9th ed. Stamford: Cengage Learning.

[12] SPENGLER, O. (2010): Zánik Západu Obrysy morfologie světových dějin.

[13] KATZENSTEIN, P. J. (ed.) (2009): Civilizations in World Politics: Plural and Pluralist Perspectives.

[14] GALLO, E. (2014): Civilisation and empire: A challenging nexus. In Human Figurations Long-term Perspectives on the Human condition.

[15] TOYNBEE, A. J., cit. dielo.

[16] BRAUDEL, F. (1995): A History of Civilizations.

[17] MCNEILL, W. H. (1992): The Rise of the West: A History of the Human Community.

V širšom kontexte a z viacerých aspektov sa problém pôsobenia civilizácií vo svete, ktoré sa považujú za faktor vplývajúci na historické svetové zmeny, rozoberá v zborníku Civilizations and World Systems: Studying World-Historical Change.[18] W. Eckhardt v nej poukazuje na vzájomné prelínanie (pôsobenie) civilizácii a ríš, spojené s vojnami,[19] ktorý sa témou zaoberal v tomto širšom kontexte aj v ďalších prácach.[20] N. Elias, ktorý je jedným z najvýznamnejších sociológov skúmajúcich civilizáciu, vo svojich dielach[21] poukazovalna to, že s rozvojom civilizácie sú protirečivo spojené nielen vojny ale aj násilie.[22]

4 Záver

Pri vytváraní multipolarity moci v súčasnom usporiadaní medzinárodných vzťahov dochádza dlhodobo k oslabovaniu pôsobenia západnej civilizácie. Vzniká výskumná otázka, na ktorú sa hľadá odpoveď pri pokračovaní výskumu v rámci projektu v konštelácii problémov nastolených v príspevku, či majú civilizácie charakter historických aktérov a aké dôsledky pre vytváranie mulitpolarity moci môže mať pôsobenie rozdielnych civilizácií.

Zoznam použitej literatúry

BRAUDEL, F. (1995): A History of Civilizations. New York: Penguin Books, 1995, ISBN 978-0140124897.

ECKHARDT, W.: *Civilizations, Empires and Wars: A Quantitative History of War*. Jefferson: McFarland, 1992, ISBN 978-0899507095.

ELIAS, N. (2000): *The Civilizing Process: Sociogenetic and Psychogenetic Investigations*. Oxford: Blackwell, 2000. ISBN 978-0631221616.

FAGAN, B. – SCARRE, C. (2007): *Ancient Civilizations* 3rd ed., London: Routledge, ISBN 978-0131928787.

FERGUSSON, N. (2012): *Civilization: The West and the Res*t. New York: Penguin Books, 2012. ISBN 978-0143122067.

FERNANDEZ-ARMESTO, F. (2002): *Civilizations: Culture, Ambition, and the Transformation of Nature*, New York, Free Press, 2002, ISBN 978-0743202497.

FLETCHER, J.. (1997): *Violence and Civilization: An Introduction to the Work of Norbert Elias*. Cambridge: Polity, 1997. ISBN 978-0745618791.

GALLO, E. (2014): Civilisation and empire: A challenging nexus. In *Human Figurations Long-term Perspectives on the Human condition*. Vol. 3, 2014, Issue 1 (February). http://quod.lib.umich.edu/h/humfig [Citované 07. 01. 2016] Dostupné na internete: http://hdl.handle.net/2027/spo.11217607.0003.105.

[18] SANDERSON, S. K. (ed.) (1995): Civilizations and World Systems: Studying World-Historical Change.
[19] ECKHARDT, W.: A Dialectical Evolutionary Theory of Civilizations, Empires, and Wars. In SANDERSON, S. K. (ed.) (1995): Civilizations and World Systems: Studying World-Historical Change, s. 75-94.
[20] ECKHARDT, W. (1992): Civilizations, Empires and Wars: A Quantitative History of War.
[21] Pozri ELIAS, N. (2000): The Civilizing Process: Sociogenetic and Psychogenetic Investigations.
[22] FLETCHER, J.. (1997): Violence and Civilization: An Introduction to the Work of Norbert Elias.

HIRO, D. (2012): *After Empire: The Birth of a Multipolar World*. New York: Nation Books, 2012. ISBN 978-1568587134.

KATZENSTEIN, P. J. (ed.) (2009): *Civilizations in World Politics: Plural and Pluralist Perspectives*. London: Routledge, 2009. ISBN 978-0415777100.

KIDNER, F. L. et al. (2013): *Making Europe: The Story of the West* 2nd ed. Boston: Wadsworth 2013. ISBN 978-1111841317.

MCNEILL, W.H. (1963): *The Rise of the West: A History of the Human Community*. Chicago: University of Chicago Press, 1963.

MCNEILL, W.H. (1998): *A World History*. 4th ed., New York: Oxford University Press, 1998, ISBN: 978-0195116168.

MORRIS, I. (2011): *Why the West Rules - for Now: The Patterns of History, and What They Reveal About the Future*. New York: Farrar, Straus and Giroux. ISBN 978-0374290023.

SANDERSON, S. K. (ed.) (1995): *Civilizations and World Systems: Studying World-Historical Change*. Walnut Creek: AltaMira Press, 1995. ISBN 978-0761991052.

SEARLE, J. (2010): *Making the Social World: The Structure of Human Civilization*. New York: Oxford University Press, 2010. ISBN 978-0195396171.

SPENGLER, O. (2010): *Zánik Západu Obrysy morfologie světových dějin*. Praha: Academia, 2010. ISBN 978-8020018861.

SPIELVOGEL, J. J. (2014): *Western Civilization*, 9th ed. Stamford: Cengage Learning, 2014. ISBN 978-1285436401.

WALLERSTEIN, I. (2004): *World-Systems Analysis: An Introduction*. Durham: Duke University Press, 2004.

VÝZNAM SPOJENECKÝCH VÄZIEB A SÚČASNÉ SMEROVANIE EURÓPSKEJ ZAHRANIČNEJ POLITIKY SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Terem Peter [a] **– Lenč Marek** [b]

[a] Katedra medzinárodných vzťahov a diplomacie, Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, Univerzita Mateja Bela, Kuzmányho 1, 974 01 Banská Bystrica, Slovenská republika, e-mail: peter.terem@umb.sk

[b] Katedra medzinárodných vzťahov a diplomacie, Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, Univerzita Mateja Bela, Kuzmányho 1, 974 01 Banská Bystrica, Slovenská republika, e-mail: marek.lenc@umb.sk

Súčasná bezpečnostná situácia v priamom susedstve Slovenskej republiky, vývoj situácie na Blízkom východe, ako aj neustály prísun migračných vĺn do vybraných štátov Európskej únie vytvára nové a zásadné výzvy pre európsku dimenziu zahraničnej politiky Slovenskej republiky. Slovenská republika v súčasnosti aj prostredníctvom mechanizmov Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky musí reflektovať a reflektuje medzinárodno-politické dianie vo svojom bližšom, ako aj širšom susedstve a utvára príslušné pozície v dynamicky sa meniacom prostredí v dialógu so svojimi transatlantickými, ako aj európskymi spojencami. Súčasná situácia preto v prvom rade predstavuje aj veľký zahranično-politický test pre diplomaciu a zahraničnú politiku Slovenskej republiky, ktorá preveruje jednotu a synergiu našich postojov v širších aliančných a únijných rozmeroch. Tieto tri spomínané regionálne problémy s globálnym dosahom tak výrazným spôsobom ovplyvňujú pozíciu Slovenskej republiky v rámci regionálnej (V4), ako aj európskej úrovne (EÚ) a taktiež vytvárajú zásadné implikácie pre nové vnímanie presadzovania národných záujmov Slovenskej republiky v očiach jej európskych, ako aj transatlantických spojencov. Zároveň, zmenená kvalita dialógu na európskej úrovni v súvislosti so súčasnými výzvami môže mať výrazné implikácie pre priority, ako aj samotný efektívny výkon slovenského predsedníctva v Rade EÚ v druhom polroku 2016.[1]

Kľúčové slová: Slovenská republika, zahraničná politika, Európska únia, NATO, Vyšehradská štvorka, predsedníctvo SR v Rade EÚ

The current security situation in the imminent neighbourhood of the Slovak Republic, recent developments in the Middle East and the constant flow of migrants to particular countries of the European Union create new and major challenges for the European dimension of the Slovak foreign policy. At the moment, the Slovak republic has to reflect and reflects the international affairs in its closer as well as wider neighbourhood also through the mechanism of Common Foreign and Security Policy and creates corresponding position in the dynamically changing environment in dialogue with its transatlantic and European allies. Therefore, the current situation primarily represents a major foreign policy test for the diplomacy and foreign policy of the Slovak Republic that will verify the unity and synergy of our positions in broader alliance and EU dimensions. This three mentioned regional problems with global impact significantly affect the

[1] Štúdia je publikovaná v rámci výskumného projektu VEGA č. 1/0518/14 *„Desať rokov zahraničnej politiky Slovenskej republiky v rámci vonkajšej činnosti EÚ a jej perspektívy“*.

position of the Slovak Republic in the framework of the regional (V4) and European level (EU) and also create significant implications for new perception of promotion of national interests of the Slovak Republic in the eyes of its European and transatlantic allies. At the same time the quality of dialogue at European level in the context of the current challenges may have significant implications for priorities, as well as effective performance of the Slovak Presidency of the Council of the EU in the second half of the year of 2016.
Key words: Slovak Republic, foreign policy, European Union, NATO, V4, Slovak presidency of the Council of the EU
JEL: F50

1 Úvod

Aj keď vzájomné vplyvy medzi štátmi a regiónmi existovali oddávna, pre súčasnosť je charakteristické zosilňovanie ich intenzity. Pulzujúcej svetovej ekonomike sa nepodarilo vysporiadať so strategickými dilemami mnohých krajín koreniacimi v ich geografickej polohe či vzťahoch so susedmi. V mnohých krajinách neboli ešte nastolené kooperáciu stimulujúce podmienky, pretrvávajú a vznikajú tu historické polemiky (Terem, 2009). Krajiny z mnohých skupín možno rozdeliť na tie, ktoré vzhľadom na obojstrannú výhodnosť s demokratickými krajinami udržiavajú čulé obchodné styky, a tie ktoré k demokratickým krajinám zostávajú v principiálnej opozícii. Správanie krajín, ktoré sú z určitých dôvodov neochotné k vzájomnej spolupráci pôsobí deštrukčne na fungovanie globálneho systému a spôsobuje ťažkosti v riešení svetových politických, bezpečnostných a ekonomických problémov.

Výsledkom týchto úvah je zmiešané stanovisko: potenciál k bilaterálnej i multilaterálnej kooperácii v určitých regiónoch existuje a v iných zas nie. Prudký rozvoj a rozšírenie demokracie v posledných dvoch-troch dekádach však spôsobili, že medzi jednotlivými demokratickými krajinami existujú podstatné odlišnosti (Terem, 2008).

So zreteľom na vyššie uvedené teoretické úvahy môžeme analyzovať charakter a význam medzinárodných organizácii a aliancií pre SR a priblížiť vybrané témy, ktoré majú potenciál ovplyvniť pozíciu Slovenskej republiky v rámci regionálnej (V4), ako aj európskej úrovne (EÚ) a taktiež vytvárajú zásadné implikácie pre nové vnímanie presadzovania národných záujmov Slovenskej republiky v očiach jej európskych, ako aj transatlantických spojencov.

Cieľom príspevku je identifikácia kľúčových oblastí diškurzu dôležitých pre smerovanie zahraničnej politiky SR a zhodnotenie vitality väzieb s kľúčovými spojencami. Ich kultivácia môže prispieť k efektívnej realizácii cieľov vytýčených v kľúčových zahraničnopolitických dokumentoch v krátkodobom, strednodobom, ale najmä dlhodobom časovom horizonte. Na tomto základe môžeme formulovať odporúčania pre smerovanie európskej zahraničnej politiky SR so zreteľom na upevňovanie a posilnenie postavenia SR v otázkach súvisiacich s plnením záväzkov vyplývajúcich z členstva v EÚ.

2 Význam medzinárodných organizácií a aliancií

Počtom obyvateľov, rozlohou, veľkosťou HDP a mnohými ďalšími ukazovateľmi zaraďujeme SR do kategórie stredne malých štátov. Táto skutočnosť zásadne ovplyvňuje a limituje možnosti uplatňovania národných záujmov SR. Teórie medzinárodných vzťahov pomerne jednoznačne rozoberajú možnosti malých štátov. Výsledkom asymetrickej distribúcie mocenských zdrojov medzi jednotlivými štátmi je, že napriek vynaloženiu toho istého podielu zdrojov na konkrétnu aktivitu nezabezpečí malým štátom väčší vplyv pretože v absolútnom porovnaní budú na tom veľké štáty vždy lepšie. Malé štáty môžu tak zlepšovať

svoju mocenskú pozíciu len prostredníctvom partnerstiev s inými štátmi/štátom. Dostupnými nástrojmi sú medzinárodné organizácie a aliancie. Cieľom musí byť také usporiadanie, ktoré zabezpečuje mier a stabilitu, v ktorom sa aj malé štáty môžu odvolávať na normy medzinárodného práva a ich dodržiavanie, a tým potláča mocenský rozmer medzinárodnej politiky. Právna fikcia zvrchovanej rovnosti štátov a rešpektovania suverenity chráni malé štáty pred veľkými. Od svojho vzniku sa SR usiluje o zabezpečenie svoje štátnosti prostredníctvom akceptácie nového štátu na politickej mape Európy úsilím o členstvo v medzinárodných organizáciách. Teoretický koncept medzinárodnej spoločnosti objasňuje podstatu a význam týchto aspektov a poukazuje na nevyhnutnosť aktívnej participácie na jeho ďalšom formovaní (osobitne v otázkach vývoja významu normy suverenity). V teoretickej rovine sú známe rozdiely medzi dvomi verziami medzinárodnej spoločnosti: pluralistickou a solidaristickou. Pluralistická zdôrazňuje koexistenciu rôznych štátov s odlišnými hodnotovými systémami, viď OSN. Solidaristická verzia je postavená na vyššej miere konsenzu a zdieľaním toho istého hodnotového rámca jednotlivými jeho členmi a príkladom sú EÚ a NATO, ktorých súčasťou je aj SR (Tokár, 2008).

Okrem členstva v medzinárodných organizáciách používajú malé štáty ako prostriedok na zvýšenie svojho mocenského potenciálu členstvo v alianciách. Niektoré štáty môžu vstupovať do aliancií kvôli posilneniu vlastnej bezpečnosti, iné kvôli udržiavaniu existujúceho status quo, iné kvôli zmene existujúceho status quo. Podporou politiky silnejších štátov a výmenou za časť svojej autonómie získavajú malé štáty svojím členstvom v alianciách predovšetkým bezpečnosť. Zároveň je potrebné zdôrazniť, že malé štáty v otázkach formovania agendy aliancií nebudú vplyvnými ani dominantnými aktérmi a miera poškodenia a odklonenia od predpokladaného vývoja a dosahovania stanovených priorít vysoko prevažuje nad možnosťami pozitívne ovplyvniť činnosť týchto aliancií (Tokár, 2008). Zahraničnopolitické a bezpečnostné pôsobenie Slovenskej republiky v globálnom rámci je obmedzené jej veľkosťou, limitovanými ľudskými zdrojmi a malým hospodárskym potenciálom. Členstvo SR v globálnych organizáciách ako OSN alebo OECD nezaručuje presadenie štátnych záujmov v adekvátnej miere. Preto je možné konštatovať, že najlepším spôsobom, akým Slovensko môže čeliť tejto situácii, je využívanie jeho členstva v NATO a EÚ. Členstvo Slovenskej republiky v Európskej únii a zároveň v Severoatlantickej aliancii vytvára kvalitatívne novú dimenziu nášho postavenia nielen v Európe, ale aj v rámci globálneho sveta. Takmer súčasne nadobudlo Slovensko novú vysokú úroveň svojej medzinárodnej bezpečnosti, sociálno – ekonomickú stabilitu a základné predpoklady vyššej dynamiky ekonomického rozvoja a tým aj rast kvality života našich občanov (Gubáš, 2003). V oboch zoskupeniach ide o spoločnosť štátov, ktorá môže existovať za predpokladu podobných hodnôt a záujmov a schopnosťou vzájomne dohodnúť sa, rešpektovať prijaté pravidlá a spolupracovať v spoločných inštitúciách (Čech, 2011).

Slovensko na konci 90. rokov našlo vnútorné sily usporiadať si svoje existenčné záležitosti. Vďaka vytrvalému úsiliu začalo Slovensko po roku 1998 spĺňať kritériá na členstvo v EÚ. Politické zmeny vykonané po voľbách v roku 1998 EÚ pozitívne ocenila v decembri 1998 na summite hláv štátov a vlád vo Viedni. Na summite sa skonštatovalo, že parlamentné voľby poskytli Slovensku možnosť vyriešiť si svoje politické problémy a prijať kroky vedúce k splneniu politických kritérií. Na Slovensku sa v máji 1999 prvý raz konali priame prezidentské voľby, čím sa skončilo 15-mesačné obdobie uvoľneného prezidentského úradu a začal pôsobiť stabilizujúci faktor fungovania politického systému. Zákon o používaní jazykov národnostných menšín v úradnom styku bol prijatý v júli 1999. Slovensko zosúladilo legislatívu v tejto oblasti s odporúčaniami OBSE, Rady Európy a Európskej komisie (Terem, 2008).

Na základe uvedeného pokroku Európska rada v Helsinkách v decembri 1999 konštatovala, že Slovensko plní kodanské politické kritériá a prizvala ho na rokovania

o vstupe. Slovensko v prístupovom procese potvrdilo naplnenie princípu catch-up a v počte uzavretých kapitol sa dostalo na úroveň krajín V4. V roku 2004 sa Slovensko stáva členskou krajinou EÚ, ako aj členskou krajinou NATO (Rosputinský, 2004).

EÚ pozitívne ovplyvnila politickú diskusiu na Slovensku a napomohla k vytvoreniu vnútropolitického konsenzu ohľadom zahraničnopolitického smerovania krajiny a prispela k vytvoreniu nástrojov politickej kontroly. Ukázalo sa, že formovanie režimu liberálnej demokracie po získaní samostatnosti bolo vo významnej, dokonca rozhodujúcej miere ovplyvnené externými aktérmi, predovšetkým NATO a EÚ. Vplyv EÚ bol najvýraznejší najmä v predvstupovej fáze, od získania členstva ovplyvňuje najmä tvorbu zahraničnopolitickej agendy. Slovensko tak preberá do svojej agendy aj problémy a otázky, ktoré sú nad rámec jeho tradičných zahraničnopolitických záujmov a priorít. Rovnako vplyv NATO bol najviac viditeľný v predvstupovom období, keďže zásadné podmienky na získanie členstva boli inherentne kompatibilné s režimom liberálnej demokracie. Slovensko prostredníctvom participácie v NACC (Severoatlantická rada pre spoluprácu), programu PFP (Partnership for Peace) a MAP (Membership Action Plan) implementovalo jednotlivé prvky k demokratizácii spoločnosti (Duleba – Bilčík – Klavec – Korba, 2005). Slovensko sa zaviazalo k rešpektovaniu základných princípov obsiahnutých vo Washingtonskej zmluve zakladajúcej NATO, k ochrane slobody, spoločného dedičstva a hodnôt všetkých členov Aliancie.

3 Identifikácia priorít

a) zahraničnopolitické a bezpečnostné väzby na USA

Krajiny môžu byť blízke alebo vzdialené nielen v geografickom zmysle, ale aj iným spôsobom. Stupeň podobnosti alebo rozdielnosti medzi krajinami – „vzdialenosť“ medzi nimi v podmienkach politických, ekonomických, kultúrnych a v iných oblastiach – môže byť kľúčom k obsahu a druhom transakcií medzi nimi. Všeobecne povedané, čím podobnejšie politické, ekonomické a kultúrne črty štáty majú, tým vyššia úroveň obchodu, komunikácií a iných foriem interakcie medzi nimi vznikne.

V dvoch dekádach po skončení studenej vojny, v podmienkach unipolarity, boli USA intenzívnejšie naklonené vytváraniu spojenectiev založených na bezpečnostnej a vojenskej spolupráci s vybranými krajinami. SR spolu s ďalšími krajinami strednej Európy vnímalo vstup do NATO ako poistku proti možným susedským sporom, proti prípadnému obnoveniu hrozby zo strany Ruskej federácie, proti potenciálnej nemeckej hegemónii, ako aj predpokladaným bezpečnostným hrozbám vyplývajúcich z vývoja vo svete. Prirodzenou súčasťou tohto procesu bolo približovanie zahraničnopolitických záujmov so záujmami USA. Slovensko vo svoje histórii viackrát potvrdilo logiku, že „*malé mocnosti nastavujú svoj kurz tak, aby zodpovedal silným*“ (Carr, 1939), resp. tzv. „bandwagoning“, ktorý vyjadruje „*..správanie sa (malých) štátov, ktoré sa nesnažia vyvážiť a kontrolovať moc silnejších, ale spoja sa s nimi a dúfajú v ich dobré úmysly*“ (Tokár, 2008). Ako v prípade USA, tak aj v predchádzajúcich prípadoch (studená vojna, druhá svetová vojna) boli tieto spojenectvá determinované aktuálnou geopolitickou situáciou, ktorá sa prejavila aj v kompatibilite politických režimov. Vzhľadom na jasne deklarovaný záujem spoločnosti po zmenách v roku 1989 formovať štát vyznávajúci demokratické hodnoty so západnou prointegračnou zahraničnopolitickou orientáciou sa USA stali prirodzeným spojencom demokratického Slovenska. Zahraničnopolitické a bezpečnostné väzby na USA determinovali priority zahraničnej politiky, ako aj obrannej a bezpečnostnej politiky (viď napr. zahraničnopolitickú stratégiu SR do roku 2015, Bezpečnostnú stratégiu z roku 2005 atď.). SR spolu s USA pôsobí v mnohých problematických regiónoch sveta, ako vo vojenských, tak v civilných operáciách. Spojenecké väzby posilňuje spolupráca v boji proti terorizmu. Pozitívne sa rozvíja oblasť ekonomickej spolupráce, investícií, transferu technológií. SR je dnes blízkym partnerom USA

aj v oblastiach vzdelávania, vedy, kultúry a športu. Napriek skutočnosti, že Slovenská republika má značne limitovaný potenciál na presadenie zásadnejších iniciatív smerujúcich k výraznejšiemu posunu v kvalite transatlantických vzťahov, môžeme identifikovať priority, ktorých naplnenie môže pozitívne ovplyvniť vývoj transatlantických väzieb. Podpora navyšovania finančných prostriedkov na obranu nie len v kontexte aktuálnych bezpečnostných výziev, ale aj v kontexte posilňovania spoluúčasti EÚ na rozširovaní priestoru demokracie, stability a prosperity po boku USA predstavuje konkrétny príklad príspevku v tomto smerovaní. Ďalšie možnosti súvisia s našou participáciou na činnosti medzinárodných inštitúcií (WTO, IMF), podpore Transatlantického obchodného a investičného partnerstva (TTIP), ktorej podpísanie by vytvorilo najväčšiu svetovú zónu voľného obchodu, ktorá by okrem posilnenia hospodárskych väzieb priniesla aj hlbšie geopolitické dôsledky. V neposlednom rade zostáva téma zdieľania demokratických hodnôt a problematika dodržiavania ľudských práv pre SR dlhodobo aktuálnou príležitosťou na potvrdenie ambícií o zlepšovanie vzťahov EÚ s USA.

Vo vzťahu ku transatlantickým spojencom je kľúčovou témou vzťah Slovenskej republiky k dianiu na Ukrajine, predovšetkým pokiaľ ide o postoje SR k Ruskej federácii a Ukrajine. V rámci regionálnej dimenzie možno tvrdiť, že krajiny V4 nezdieľajú rovnaké vnímanie bezpečnostných hrozieb vyplývajúcim z ukrajinskej krízy. SR žiadnym výrazným spôsobom nezvýšila svoje vojenské výdavky v návrhu štátneho rozpočtu na rok 2015, napriek tomu, že na Summite NATO vo Walese SR deklarovala svoj záväzok zvýšiť výdavky na obranu na 1,6% HDP do roku 2020.

Pokiaľ ide o podobu štátneho rozpočtu na rok 2016 rozpočet Ministerstva obrany SR sa zvýši o takmer 53 mil. ,-€ na sumu 850 574 394 ,-€. Zásadným momentom pre vzťahy s alianciou bolo v roku 2015 zriadenie styčného integračného tímu NATO v Bratislave (NFIU – NATO Force Integration Units) (V Bratislave vznikne..., 2015).

b) smerovanie EÚ a úloha Slovenska

Európska únia sa nachádza v procese postupnej straty sebadôvery, najmä v zmysle úvah, čím by mohla byť a čím by mala byť. Na prelome 80. – 90. rokov si západná Európa osvojila myšlienku rozšíriť priestor slobody a mieru na celý kontinent a masívne rozšírenie tohto priestoru v prvej dekáde 21. storočia bolo vnímané ako definitívne ukončenie rozdelenia Európy. Prijatie Lisabonskej zmluvy v roku 2009 bolo spájané so značným optimizmom, ako sa však ukázalo, jej prijatie nebolo dostatočnou odpoveďou na výzvy, ktorým EÚ musí čeliť v 21. storočí. Kríza eurozóny, vývoj situácie na Ukrajine a utečenecká kríza odhaľujú slabé miesta EÚ. V ani jednom prípade neexistujú strednodobé a dlhodobé stratégie, plány a nie sú stanovené ciele. Prevzatie väčšej zodpovednosti za zvládanie regionálnych globálnych hrozieb vyžaduje zmeny v dvoch kľúčových oblastiach. Prvú problémovú oblasť predstavujú strategické perspektívy. Európska politika sa definuje často iba vo vzťahu k tomu, čo robia alebo nerobia USA, absentuje definícia vonkajších geografických hraníc atď. Druhou problémovou je oblasť inštitucionálna, ktorú predstavuje napr. ťažko sa rodiaca európska zahraničná politika, najmä v dôsledku prudkého nárastu diverzity. Lisabonskou zmluvou bola prijatá premisa reflektujúca požiadavky Francúzska, Nemecka a Veľkej Británie o znížení úlohy „Bruselu“ v Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politike. Záležitosti vysokej diplomacie mali byť ponechané expertným tímom v týchto troch krajinách a úlohou EEAS (European External Action Service) je v podstate produkovať stanoviská a správy. Zriadenie postu Vysokého predstaviteľa EÚ pre zahraničnú a bezpečnostnú politiku a jeho konfigurovanie ako podpredsedu Európskej komisie v záujme lepšej koordinácie medzi inštitúciami sa nie vždy osvedčilo. Výsledkom je nedostatočná koordinácia politík EEAS a EK.

So zreteľom na vyhodnotenie doterajších kľúčových tendencií môžeme identifikovať niekoľko smerovaní pre Európsku úniu. Jednu alternatívu predstavuje smerovanie k vyššej miere integrácie EÚ, ktorá by vytvorila väčšiu koherentnosť jej zahraničnopolitického a bezpečnostného rozmeru a jednotná EÚ by bola priaznivo naklonená voči USA. Druhú alternatívu predstavuje tiež pozitívny scenár integrácie, avšak s viac autonómnou pozíciou voči USA. Tretia alternatíva pripúšťa nedostatočné prehĺbenie integrácie EÚ v zahraničnej politike alebo jej prípadné oslabenie. Slovensko môže zasiahnuť do všetkých troch variantov s konkrétnymi implikáciami pre budúcnosť EÚ.

Proces smerujúci k prvým dvom alternatívam bol, je a bude determinovaný najmä prístupmi USA a európskymi mocnosťami, smerovanie k väčšej rozdrobenosti môže ovplyvniť v podstate každý štát (Tokár, 2008).

Implikácie pre Slovenskú republiku, ktoré vyplývajú z uvedených tendencií sa týkajú predovšetkým dôrazu smerom k väčšej obozretnosti a zdržanlivosti pri formulovaní vlastných stanovísk a prístupov. Vyhodnotenie skúseností z invázie do Iraku ukazuje, že slovenský postoj (spolu s ďalšími krajinami) prispel ku kríze v transatlantických vzťahoch.

Tendencie vývoja prekračujúce hranice štátov, ako organizovaný zločin, ekonomická kriminalita, masová migrácia predstavujú externality vnútorného vývoja EÚ a indikujú väčší záujem na tom, aby EÚ mala jednotnú politiku pri potieraní negatívnych, vedľajších efektov integrácie, čo evokuje posilnenie kompetencií na nadnárodnú úroveň. Podobná situácia sa vzťahuje aj k jednotnému postupu vo vonkajších vzťahoch EÚ od obchodnej politiky, cez rozvojovú pomoc, zahraničnú a bezpečnostnú politiku.

Súčasná utečenecká kríza má tri zásadné negatívne dopady na EÚ. V prvom rade vidíme, že rozdielnosť názorov na akceptáciu utečencov posilňuje euroskepticizmus, ktorý je sprevádzaný úsilím o prísne hraničné kontroly a v krajnom prípade suspendovaním Schengenu. Po druhé, významne ovplyvňuje vzťahy medzi jednotlivými členskými krajinami. Po tretie, ale možno najzávažnejšie, je spochybňovanie hodnôt, ktoré by mala EÚ reprezentovať. Pre SR platí ako vo všeobecnej rovine, tak aj v kontexte utečeneckej krízy, že kým bariéry pre spoločný postup v oblasti prehlbovania integrácie sú mimoriadne vysoké, bariéry pre zablokovanie iniciatívy sú relatívne nízke.

Budovanie atmosféry dôvery a spolupráce determinuje charakter komunikácie medzi jednotlivými politickými a spoločenskými segmentmi. Hľadanie a nachádzanie konsenzuálnej politiky je nevyhnutným predpokladom, aby Slovenská republika v oblasti zahraničnej politiky, ako aj v oblasti obrannej a bezpečnostnej politiky, dokázala ponúknutý priestor využiť pre presadenie svojich záujmov a aktívne spolupôsobiť na formovanie sveta, v ktorom sa aj malé štáty môžu cítiť bezpečne, v ktorom sa môžu odvolávať na normy medzinárodného práva a ich dodržiavanie, ktoré im zabezpečí stabilitu, územnú suverenitu a prosperitu a potlačia do úzadia mocenskú logiku geopolitiky, ktorá vníma ich teritórium vo funkcii nárazníkového štátu alebo závažia v stratégiách mocností. Členstvo v EÚ znamená pre SR účasť v klube, v ktorom sa podarilo odstrániť vo vzťahoch medzi jednotlivými štátmi hrozbu a použitie násilia. Ide o spoločenstvo, v ktorom existujú skutočné záruky, že vzájomné spory nebudú riešené násilím. Vzhľadom na význam EÚ pre stabilitu a prosperitu Slovenska, bude potrebné zaujímať také stanoviská, ktoré nepripustia oslabenie dosiahnutej úrovne integrácie a zároveň budú rozširovať priestor stability aj na periférii Európy. Úspech EÚ na globálnej scéne bude kľúčový pre export hodnôt a noriem do prostredia regiónov susediacich s týmto zoskupením.

Ako dokumentujú vyššie uvedené príklady, snahy o premostenie regionálnej a globálnej úrovne si budú vyžadovať pokrok v otázkach prehĺbenia integrácie v oblasti spolupráce v zahraničnej aj bezpečnostnej politike.

c) stredoeurópske väzby

Slovensko sa aktívne zapája aj do regionálnej spolupráce. Slovensko je totiž ako najmenší partner aj celkovo výraznejšie závislé na regionálnej spolupráci, ako jeho susedia. Myšlienky stredoeurópanstva až na pár výnimiek (Hodža) nezapustili silné korene vzhľadom na podozrievavosť voči akýmkoľvek snahám obnoviť niekdajšie podriadené postavenie Slovenska v mnohonárodnostnom celku (stredná Európa ako náhrada za Uhorsko či Habsburskú monarchiu). V súčasnosti i do budúcnosti by však Slovensko ako krajina uprostred strednej Európy mohlo z posilnenej regionálnej spolupráce vyťažiť relatívne najviac(obchod, doprava, sídla organizácií).

Vyšehradská spolupráca bola jednou z prvých kooperatívnych štruktúr v postkomunistickom bloku po roku 1989. K prvému stretnutiu predstaviteľov Česko-Slovenska, Maďarska a Poľska došlo z iniciatívy česko-slovenského prezidenta Václava Havla v apríli 1990 v Bratislave. V maďarskom Višegráde bola 15. februára 1991 podpísaná Deklarácia o spolupráci Českej a Slovenskej federatívnej republiky, Poľskej republiky a Maďarskej republiky na ceste k európskej integrácii. Práve vo Višegráde sa takmer pred siedmymi storočiami zišli poľský kráľ Kazimír III, český kráľ Jan Luxemburský a maďarský kráľ Karol I. Róbert a dohodli sa na spolupráci k obmedzeniu napätia a konfliktov v regióne. Aj keď Vyšehradská dohoda z roku 1335 zlyhala a nezabezpečila dlhodobý mier na tomto území, zjednotila snahy stredoeurópskych vodcov dať na bok rozdiely a upevniť kultúrne zväzky medzi ľuďmi. Stretnutie začiatkom 90. rokov malo obdobné ciele. Základnými cieľmi sú podľa vyšehradskej spolupráce predovšetkým obnova štátnej suverenity, demokracie a slobody, likvidácia pozostatkov totalitného systému, budovanie parlamentnej demokracie a moderného právneho štátu, vybudovanie moderného trhového hospodárstva a úplné zapojenie sa do európskeho politického, hospodárskeho, bezpečnostného a právneho systému. Ďalšia spolupráca sa obmedzila na hospodársku a politickú spoluprácu. V decembri 1992 podpísali štáty Vyšehradskej trojky Dohodu o stredoeurópskej zóne voľného obchodu (CEFTA). Hoci zmeny v medzinárodnom prostredí (najmä rozdelenie Česko-Slovenska) smerovali k prehlbovaniu regionálnej spolupráce, otvorený skepticizmus českej vlády po roku 1993 voči stredoeurópskej integrácii a problémy s autoritatívnu vládou na Slovensku pochovali na niekoľko rokov jej ďalší rozvoj (Terem – Lenč, 2011).

Prelom a návrat k vyšehradskej myšlienke nastal po parlamentných voľbách na Slovensku na jeseň 1998, keď krátko po nich nová koaličná vláda v Bratislave predložila iniciatívu, aby sa práve v tomto meste zišli premiéri vyšehradských krajín, k čomu došlo 14.5. 1999. Toto stretnutie podporila aj nová česká politická garnitúra, ktorá kládla väčší dôraz na regionálnu spoluprácu. Za oficiálny znak obnovenia Vyšehradskej spolupráce sa však dá považovať už summit premiérov Českej, Poľskej a Maďarskej republiky ktoré sa uskutočnilo 21.10.1998 v Budapešti. Pre Slovenskú republiku bolo toto stretnutie významné tým, že Budapeštianskym prehlásením tri Vyšehradské krajiny vyjadrili podporu novovzniknutej slovenskej vláde, jej členstvu vo V4 a záujem napomáhať Slovensku dohnať oneskorený integračný proces do euroatlantických štruktúr. Na spomínanom májovom rokovaní krajín Vyšehradskej štvorky v Bratislave sa dohodli predsedovia vlád na ôsmych oblastiach konkrétnej spolupráce a to zahraničnej politiky (spoločná koordinácia pri snahe o vstup do EÚ a pri zavádzaní schengenských pravidiel), demokratického vývoja spoločnosti, kultúry, mládeže a športu, vedy a techniky, životného prostredia, infraštruktúry a cezhraničnej spolupráce (Paličková, 2004).

Vyšehradsky priestor je so svojou rozlohou takmer 534 tisíc kilometrov štvorcových porovnateľné veľký ako Francúzsko a žije na ňom viac ako 60 miliónov obyvateľov. Toto spoločenstvo by si mohlo vytvárať určitú spoločnú platformu pre rokovania v rámci EÚ pretože štyri dohodnuté štáty môžu určite dosiahnuť lepšie výsledky v rokovaniach, ako keď budú postupovať samostatne a oddelene (Horváth, 2004, s.14).

„*Dnes, viac ako kedykoľvek v minulosti, sa stredoeurópske spoločnosti intenzívne domáhajú emancipácie v medzinárodných vzťahoch ako konkrétne entity so špecifickou historickou skúsenosťou, ktoré môžu poskytnúť empiricky podložené postoje k riešeniu rôznych situácií*“ (Kučerová, 2015). Aktuálnou témou je identifikácia potenciálu a limitov vplyvu strednej Európy v EÚ. V západnej literatúre je často tento priestor po funkčnej stránke primárne vnímaný ako súčasť ekonomickej základne EÚ. Ak by sme prijali tendenciu k normatívnemu chápaniu strednej Európy, teda, že stredoeurópske spoločnosti by mohli reálne ovplyvňovať svoj vývoj, následne by sme mali vedieť, akú strednú Európu chceme mať, a čím by mala stredná Európa prispieť k budúcnosti EÚ. V tomto kontexte stojí na mieste primárna otázka súvisiaca s budúcim charakterom krajiny a jej hodnotovou orientáciou, ktorá výrazne absentuje od momentu vstupu SR do EÚ a NATO. Citeľný konsenzus elít v zahraničnej politike v minulosti do značnej miery súvisel s európskou a atlantickou integráciou. Po dosiahnutí tejto méty zahraničná politika stratila dominantnú agendu, čo sa prejavilo v oslabení širokého konsenzu politických a odborných elít v otázkach ďalšieho smerovania zahraničnej politiky ako aj na kapacite elít túto politiku efektívne komunikovať. Nové dimenzie zahraničnopolitickej agendy, akými sú efektívne fungovanie v rámci EÚ, ochrana ľudských práv, či bezpečnostná politika, sú navyše objektívne komplikovanejšie na vysvetlenie bežnému občanovi (Brenski, 2013, s. 21).

Určitým indikátorom, či je stredná Európa schopná zásadnejšie ovplyvňovať svoje postavenie v medzinárodných vzťahoch alebo či zostane len objektom záujmu mocností, predstavuje aktuálna migračná a utečenecká kríza. Pre prístupy krajín strednej Európy je charakteristický vysoký stupeň nedôvery voči utečencom**,** odmietavý postoj k prerozdeleniu migrantov na základe záväzných kvót**,** zdôrazňovanie dobrovoľného charakteru solidárnych opatrení EÚ, tak aby štáty mohli stavať na svojich skúsenostiach, overených postupoch a zdrojoch. Všetky sa zameriavajú sa na poskytnutie personálu, financií a techniky na zvýšenie ochrany vonkajších hraníc schengenského priestoru. Rezervovaným postojom si vyslúžili povesť nezodpovedných členov európskej rodiny, ktorí sa k nej hlásia v prípade čerpania výhod, ale odťahujú sa od nej, ak nastanú problémy. Svojimi anti-liberálnymi prístupmi vyvolali otázky, či sa stredná Európa neposúva viac na „Východ“.

Vo vzťahu ku kľúčovým európskym partnerom, ako je Nemecko, sa ukazuje, že prioritnou témou, ktorá bude definovať kvalitu vzájomných vzťahov nie je Ukrajina, ani Sýria, ale migračná a utečenecká kríza. Táto téma má potenciál vyostrovať vzájomné vzťahy medzi oboma krajina, ale aj širším priestorom strednej Európy, nakoľko pozíciu Slovenskej republiky zdieľajú aj krajiny V4. Absencia spoločných riešení už dokázala vyostriť napríklad bilaterálne česko-nemecké vzťahy, ktoré sa podľa niektorých komentátorov dostali na najnižšiu úroveň za obdobie posledných dvoch dekád (Když Merkelova..., 2015). Kľúčovým momentom, ktorý definuje vzťahy SR a širšieho regiónu V4 vo vzťahu k Nemecku je najmä rozhodnutie Rady EÚ z 22. 9. 2015 o zavedení tzv. dočasného relokačného mechanizmu a otázka prerozdeľovania utečencov. Voči tomuto rozhodnutiu SR podala oficiálnu žalobu na súdny dvor v Luxemburgu dňa 2. 12. 2015 (Slovensko podalo žalobu..., 2015). Slovenský postup v tejto otázke zopakovalo rovnako aj Maďarsko, čo vysiela silný politický signál ostatným partnerom v rámci EÚ. Krajiny strednej Európy však nachádzajú s Nemeckom spoločné postoje, pokiaľ ide o spôsoby riešenia príčin utečeneckej/migračnej krízy pri opatreniach akými sú napríklad posilnenie ochrany vonkajších hraníc EÚ, príslušných agentúr (Frontex), medzinárodných programov OSN či spolupráci s tretími krajinami (Turecko).

Nemecko však zrejme nebude mať tendenciu stupňovať napätie, keďže Slovenská republika v predchádzajúcom období napriek deklarovanému opozičnému stanovisku k sankciám EÚ voči Rusku, nikdy nehlasovala proti ich zavedeniu na európskej úrovni. Pokiaľ implementácia dohôd z Minsku nebude adekvátna, Nemecko bude potrebovať krajiny

V4, vrátane SR na presadenie ďalších sankcií a udržania principiálneho postoja voči Ruskej federácii.

Ďalšou kľúčovou otázkou pre budúcnosť nemecko-slovenských vzájomných vzťahov je téma energetickej bezpečnosti, konkrétne budúcnosť projektu Nordstream 2. Ten SR vníma ako ohrozenie vlastných národných záujmov a politický motivovaný projekt, ktorého hlavným cieľom je vyradenie Ukrajiny z pozície tranzitnej krajiny pokiaľ ide o prepravu ruského plynu k západoeurópskym odberateľom. Tu je potrebné poznamenať, že budovanie dodatočnej prepravnej kapacity je zbytočné, nakoľko potrebná kapacita už reálne existuje. Len pre ilustráciu kapacita plynovodu Bratstvo je 90 bcm^3/ročne, avšak jeho reálne využitie je v súčasnosti na úrovni 46,5 bcm^3/ročne. Plánovaná kapacita Nordstream 2 je 55 bcm^3/ročne. Slovenskú pozíciu zdieľa celkovo ďalších 9 krajín EÚ (Česká republika, Bulharsko, Estónsko, Grécko, Maďarsko, Litva, Lotyšsko, Poľsko, Rumunsko), ktoré boli signatármi listu adresovaného Európskej komisii (Nord stream 2 ide proti...,2015) so zámerom otvoriť túto tému na decembrovom zasadnutí Európskej rady. Nie všetky krajiny strednej a východnej EÚ majú rovnaký názor na budúcnosť tohto projektu. Napríklad, Bulharsko je jednou z krajín, ktoré rusko-nemeckú iniciatívu neplánuje blokovať (Bulharsko podporuje, 2015).

Pre vzťahy s Ukrajinou je pozícia Slovenska strategická minimálne z troch dôvodov. Prvým je reverzný chod cez prepojenie Vojany-Užhorod, prostredníctvom ktorého boli zabezpečené základné strategické záujmy Ukrajiny z pohľadu energetickej bezpečnosti. Druhým je vyhlásenie ruského Gazpromu, že po roku 2018 bude tranzit ruského plynu z Ukrajiny úplne presmerovaný do Turecka, či snahu realizovať projekt Nordstream 2. Obidva varianty však v súčasnej situácii napätých rusko-tureckých vzťahov, či otáznej budúcnosti NS2 ešte nemusia skončiť fyzickou realizáciou ruských zámerov. Po tretie, eurokomisárom pre energetickú úniu je Slovák Maroš Šefčovič, ktorý môže zásadným spôsobom formovať súčasnú diskusiu o energetickej politike EÚ voči Ruskej federácii, a tým de facto aj Ukrajine.

SR môže v tejto problematike ukázať zodpovedný prístup členskej krajiny usilujúcej sa o konzistentnú energetickú politiku, pričom argumentačná báza sa môže okrem vyššie uvedených aspektov orientovať na konzekvencie pre energetickú bezpečnosť EÚ v prípade straty jednej transportnej cesty, na konzekvencie súvisiace s novou úlohou Nemecka pri distribúcii plynu v Európe ako aj podkopaním regionálnej integrácie v oblasti zemného plynu v priestore V4.

Vo vzťahu k regionálnym partnerom v rámci V4 sa ukazuje, že absencia jednotného politického postoja na dianie na Ukrajine nie je prekážkou prehlbovania spolupráce v ostatných oblastiach, najmä pokiaľ ide o otázky spojené s energetickou bezpečnosťou. Krajiny V4 dosiahli od roku 2009 výrazné úspechy v oblasti zvýšenia energetickej bezpečnosti a realizáciu diverzifikačných projektov, niektorí autori hovoria o tzv. tichej plynovej revolúcii. Typickým príkladom z pohľadu SR je najmä dokončenie plynového interkonektoru s Maďarskom, navýšenie kapacity interkonektoru s Rakúskom a plánované dokončenie s Poľskom.

4 Kultivácia zahraničnej politiky SR v záujme zvyšovania kredibility v rámci EÚ

Kľúčovým odkazom novembrových udalostí z roku 1989, ktoré otvorili priestor pre súčasné a budúce postavenie Slovenska vo svete je v zodpovednom pôsobení SR ako aktívneho člena EU a spoľahlivého spojenca euroatlantickej bezpečnosti v NATO, v posilňovaní transatlantických vzťahov, v aktívnom pôsobení v medzinárodných organizáciách na globálnej úrovni i v stredoeurópskom regióne, v odovzdávaní skúseností krajinám západného Balkánu i východným susedom (napr. v rámci Východného partnerstva).

Pomerne novou dimenziou pre pôsobenie SR vo svete je politika rozvojovej pomoci. Aj napriek malému objemu prostriedkov sa môžeme pochváliť úspešnými projektmi v Keni, v Afganistane, na Srí Lanke alebo v Dárfure. Bude potrebné ďalej zefektívňovať poskytovanú pomoc, zlepšiť jej programovú orientáciu, sektorovú špecializáciu a pod.

Tak ako v iných oblastiach, aj v zahraničnej politike je potrebne ďalej rozvíjať doterajšie aktivity, prichádzať s novými kreatívnymi iniciatívami. Je na čo nadväzovať – po úspešnom zavŕšení vstupu do NATO a EU, sa SR zviditeľnilo kvalitne odvedenou prácou počas nášho členstva v BR OSN, aktivitami na Západnom Balkáne, v Iraku a v Afganistane, v roku 2009 sme sa stali členmi Hospodárskej a sociálnej rady OSN, a členom rady OSN pre výživu a poľnohospodárstvo, sme aktívnymi sprostredkovateľmi rokovaní tzv. bikomunitného dialógu medzi gréckymi a tureckými Cyperčanmi atď.

Ideály novembra 1989 už vyše dvadsaťpäť rokov determinujú na slovenskej politickej scéne dôraz na dodržiavanie demokratických princípov, na rozširovanie priestoru slobody a demokracie, rešpektovanie a dodržiavanie ľudských práv, vlády zákona a dôslednejšie odmietanie nacionalizmu, extrémizmu a rasizmu. Vznik SR nám vytvoril priestor pre formulovanie vlastných stanovísk k medzinárodnému vývoju a je len na nás akú pridanú hodnotu budeme v týchto stanoviskách generovať.

Dlhodobé úsilie o širokú konsenzuálnu politiku je nevyhnutné pre systematické posilňovanie schopnosti kvalifikovaných reakcií na vývoj v oblasti medzinárodných vzťahov v záujme dôsledného, vyváženého a stabilného pôsobenia SR vo svete. Predovšetkým je potrebné charakterizovať globálne prostredie, v ktorom prebieha samotný proces tvorby a formovania cieľov zahraničnej politiky. Viaceré ukazovatele poukazujú na zvýšenú dynamiku zmien globálneho medzinárodnopolitického a bezpečnostného prostredia. Je evidentné, že sme opustili lineárnu vývojovú trajektóriu a sme svedkami rastúcej nelinearity, čoraz menšej a neistejšej miery predikovateľnosti budúceho vývoja. Sme svedkami postupnej zmeny štruktúry svetového politického systému. Finančná a hospodárska kríza podkopala ekonomické pozície „Západu“ a zrejme definitívne posúva ekonomické ťažisko sveta na „Východ“. Mnohé analýzy akcentujú mocenský úpadok Európy, ktorý v súvislosti s ďalšími problémami v oblasti politickej, bezpečnostnej, hospodárskej a sociálnej rezultuje do množstva otáznikov nad budúcou stabilitou a kohéziou samotnej EÚ. Nemali by sme marginalizovať vnútorné problémy Severoatlantickej aliancie, ktoré sa dotýkajú nie len otázky zdrojov, ale najmä jej identity. Aktívne je potrebné podporiť transatlantické partnerstvo, ktoré v troch kľúčových obdobiach (prvá svetová vojny, druhá svetová vojny, studená vojna) prinieslo pozitívne výsledky pre budúcnosť zjednotenej Európy, ktorej je SR súčasťou (Terem, 2012). Pred nami stojí kľúčová výzva, aby sme vytvorili platformu pre hľadanie širšieho politického a spoločenského konsenzu s cieľom vymedzenia hodnotového a záujmového rámca a prioritných cieľov zahraničnej politiky na obdobie do roku 2025, zohľadňujúc zmeny v globálnom, európskom a regionálnom meradle. Politická stabilita a pokračovanie reforiem sú nevyhnutné podmienky pre ďalší rýchly rast slovenského hospodárstva. Okrem domácich faktorov však do tohto procesu zasahuje aj externé prostredie. Vstup Slovenska do EÚ bol najvýznamnejším faktorom, následne sa ako zásadným pre ďalší vývoj ukázal vstup do eurozóny v roku 2009 (vrátane finančnej krízy), pričom v súčasnosti čelí SR dôsledkom zhoršovania vzťahov a zvyšujúceho napätia medzi EÚ a NATO na jednej strane a Ruskou federáciou na strane druhej, vyvolaného ruskou anexiou Krymského polostrova a podporou separatistických síl na východnej Ukrajine. Zároveň je zahraničná politika konfrontovaná s migračnou krízou a jej dôsledkami pre bezpečnosť SR a EÚ.

5 Záver

Od roku 1998 panovala medzi elitami v otázkach zahraničnej politiky štátu vzácna zhoda prejavujúca sa aj v súhlasných postojoch verejnosti ku konaniu exekutívy, súčasný

vývoj naznačuje, že v budúcnosti to tak byť nemusí. S narastajúcim počtom aktérov a záujmových skupín s vplyvom na verejnú mienku, rastom nelinearity a nepredvídateľnosti vývoja svetového politického systému, dynamickým vývojom v transformujúcom sa mocenskom prostredí medzinárodných vzťahov, novým výzvam, ktorým čelíme v Európskej únii a vzrastajúcej ekonomickej a politickej medzinárodnej interdependencii, ako aj stále prítomným populizmom médií, môžeme sledovať varovné signály, ktoré upozorňujú, že i zahraničná politika sa stáva agendou, ktorej elity budú musieť venovať zvýšenú a najmä kontinuálnu pozornosť.

Rastúci počet zlyhávajúcich štátov s nedostatočne legitímnymi politickými inštitúciami alebo neefektívnymi inštitúciami bude predstavovať politický a bezpečnostný problém vedúci k zvýšeniu vnútornej nestability a šírenia konfliktov za ich hranice.

Môžeme konštatovať, že otázky zahraničnej politiky sa budú dostávať rýchlejšie, častejšie a intenzívnejšie do pozornosti verejnej mienky, čím bude narastať potreba dynamicky a koncepčne investovať do komunikácie s verejnosťou po obsahovej, personálnej, ako aj finančnej stránke. V opačnom prípade narastá pravdepodobnosť, že verejnosť vo zvýšenej miere vykompenzuje informačný deficit prijímaním ľahko uchopiteľných a pútavých teórií konšpiračného nazerania na dianie vo svete, špecificky v oblasti zahraničnej politiky (Terem – Kovács, 2014).

Hľadanie a nachádzanie konsenzuálnej politiky je nevyhnutným predpokladom, aby Slovenská republika v oblasti zahraničnej politiky, ako aj v oblasti obrannej a bezpečnostnej politiky, dokázala ponúknutý priestor využiť pre presadenie svojich záujmov a aktívne spolupôsobila na formovanie sveta, v ktorom sa aj malé štáty môžu cítiť bezpečne, v ktorom sa môžu odvolávať na normy medzinárodného práva a ich dodržiavanie, ktoré im zabezpečí stabilitu, územnú suverenitu a prosperitu a potlačia do úzadia mocenskú logiku geopolitiky, ktorá vníma ich teritórium vo funkcii nárazníkového štátu alebo závažia v stratégiách mocností. Členstvo v EÚ znamená pre SR účasť v klube, v ktorom sa podarilo odstrániť vo vzťahoch medzi jednotlivými štátmi hrozbu a použitie násilia. Skúsenosť ukazuje, že ide o spoločenstvo, v ktorom existujú skutočné záruky, že vzájomné spory nebudú riešené násilím. Vzhľadom na význam EÚ pre stabilitu a prosperitu Slovenska, bude potrebné zaujímať také stanoviská, ktoré nepripustia oslabenie dosiahnutej úrovne integrácie a zároveň budú rozširovať priestor stability aj na periférii Európy.

Zoznam použitej literatúry

BRENSKI, W. (2013): Citizenship of the European union as a new political dimension of European integration. In *Dimenzie občianstva Európskej únie*. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela – Belianum, Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, 2013. ISBN 978-80-557-0651-1, s. 20-29.

Bulharsko podporuje Nord Stream-2. [online] In SME [Citované 30. 11. 2015]. Dostupné na internete: http://ekonomika.sme.sk/c/8088974/bulharsko-podporuje-nord-stream-2.html?utm_source=link&utm_medium=rss&utm_campaign=rss.

CARR, E. H. (1939): The Twenty Year's Crisis 1919-1939. *An Introduction to the Study of International Relations*. MacMillan, London 1939. p.134.

ČECH, Ľ. (2011): Globalization and its influence on international political relations basic features of international political relations in the environment of a postmodern society of the

globalizing world. In *Globalisation dimensions & impacts : global studies series Vol. 1*. London : IJOPEC publication, 2011. ISBN 978-0956825629, s. 29-48.

DULEBA, A. – BILČÍK, V. – KLAVEC, J. – KORBA, M. (2005): Medzinárodní aktéri: organizácie, susedné štáty a kľúčové krajiny. In Szomolányi, S. (ed.) 2005. *Spoločnosť a politika na Slovensku. Cesty k stabilite 1989-2004.* Bratislava : UK, 2005. ISBN 8-0223-2077-3, s. 309-324.

GUBÁŠ, F. (2003): *Ekonomické aspekty obrany a bezpečnosti Slovenskej republiky.* Inštitút obrany a bezpečnosti, Ministerstvo obrany Slovenskej republiky, Bratislava 2003.

KUČEROVÁ I. (2015): *Střední Evropa. Komparace vývoje středoevropských státu.* Univerzita Karlova v Praze. Nakladatelství Karolínum, 2015. ISBN 978-80-246-3067-0, s. 10-11.

Když Merkelová nebere telefon. Česko-německé vztahy jsou nejhorší za 20 let. [online] In Ihned.cz [Citované 22. 10. 2015] Dostupné na internete: http://archiv.ihned.cz/c1-64678270-kdyz-merkelova-nebere-telefon-cesko-nemecke-vztahy-jsou-nejhorsi-za-20-let.

Nord Stream 2 ide proti záujmom EÚ, vyhlásilo desať krajín. [online] In Pravda [Citované 27. 11. 2015] Dostupné na internete: http://spravy.pravda.sk/ekonomika/clanok/375177-nord-stream-2-ide-proti-zaujmom-eu-vyhlasilo-desat-krajin/.

PALIČKOVÁ, I. 2006. In *Integrační procesy ve světové ekonomike*. Ekonomická fakulta.Vysoká škola báňská - Technická univerzita Ostrava, s. 70-71,74,75.

ROSPUTINSKÝ, P. (2004): Diplomatické uznanie SR a jej vstup do medzinárodných organizácií. In Rolková, N. (ed). *Desaťročie Slovenskej republiky, Matica slovenská 2004*. ISBN 80-7090-763-0, s. 451.

Slovensko podalo žalobu pre utečenecké kvóty. [online] In Pravda [Citované 2. 12. 2015] Dostupné na internete: http://spravy.pravda.sk/domace/clanok/375673-slovensko-podalo-zalobu-proti-uteceneckym-kvotam/.

TEREM, P. (2001): *Integration and Globalization in Light of Interests of Supranational Institutions.* Zborník z medzinárodnej konferencie „Models of European and World integration“. Scientific Script no. 4. Banská Bystrica : FPVaMV UMB, 2001. ISBN 80-8055-553-2, s.161-166.

TEREM, P. (2009): Globalisation-Integration-Neighborhood. In Rouet, G. Terem, P (eds.) *Enlargement and European Neighborhood Policy.* Collection Voisinages Européens 3, Faculte de Droit et Science Politique, Universite de Reims Champagne-Ardenne, Faculty of Political Science and International Affairs, Matej Bel University Bruylant Bruxelles. ISBN 978-2-8027-2666-1, s. 455-468.

TEREM,P. (2012): Formovanie zahraničnej politiky SR – význam kultivácie konsenzuálnej politiky v záujme obhajoby záujmov SR. In. KACPRZAK, L., KOSZEL, B., MARCINKOWSKI, A. (eds.). SPOLECZENSTWO OBYWATELSKIE JAKO WSPOLNE DOBRO. Panstwowa Wysza Szkola zawodowa im. Stanislawa Staszica. Pila 2012, ISBN 978-83-62617-20-3. S. 311-322.

TEREM, P. – LENČ, M. (2011): Central European Identity - Visegrad Group. In *Identités, citoyennetés et démocratie : 20 ans aprés* (Identities, citizenship and democracy: 20 years after: actes de la Conférence internationale de Charleroi 22-24/10/2010 / sous la direction de Fabienne Maron, Grzegorz Pozarlik). Actes de la Conférence internationale de Charleroi. Bruxelles: Bruylant, 2011. ISBN 978-2-8027-3085-9, s. 79-94.

TEREM, P. – ČAJKA, P. – RÝSOVÁ, L. (2008): Premeny a potenciál ekonomiky v globálnom s regionálnom kontexte. In Kol. autorov. *Formovanie nového strategického postavenia SR.* Banská Bystrica : FPVaMV UMB, 2008. ISBN 978-80-8083-697-9. s. 174

TEREM, P. – KOVÁCS, M. (2014): Kultivácia verejnej mienky ako predpoklad úspešného pôsobenia SR v EU. In *Desať rokov Slovenskej republiky v Európskej únii.* Belianum, vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2014. ISBN 978-80-557-0816-4, s. 22-31.

TOKÁR, L. (2008): Situácia Slovenskej republiky z makropohľadu medzinárodnej politiky. In Kol. autorov. *Formovanie nového strategického postavenia SR.* Banská Bystrica : FPVaMV UMB, 2008. ISBN 978-80-8083-697-9, s. 28, 31, 34-38.

V Bratislave vznikne styčný integračný tím NATO. [online] In Pravda [Citované 5. 10. 2015] . Dostupné na internete: http://spravy.pravda.sk/domace/clanok/369749-v-bratislave-vznikne-stycny-integracny-tim-nato/.

VLČEK, D. – KAŠČÁKOVÁ, D. (2010): *Zahraničná politika Slovenskej republiky.* Banská Bystrica : FPVaMV UMB, 2010. ISBN 978-80-557-0042-7, s. 15-22.

REGIONAL UNEMPLOYMENT AFTER THE CRISIS: THE CASE OF THE VISEGRAD GROUP COUNTRIES

Michal Tvrdoň

Silesian University in Opava, School of Business Administration in Karviná, Univerzitní nám. 1934/3, 733 40 Karviná, Czech Republic, e-mail: tvrdon@opf.slu.cz

Paper deals with the development of the unemployment rate in Visegrad group´s regions before and after the 2009-2010 crisis. Aim of this paper is to identify trends in regional disparities at the national and regional level during the period 2005-2014. Eurostat quarterly and annual data were applied for the analysis. Hodrick-Prescott filter was employed to estimate both output and unemployment gaps. From the analysis we can see remarkable differences between the countries and also the regions within these countries. Moreover, regional unemployment disparities across Visegrad group countries can be characterized by a high degree of persistence. Calculations also confirmed a link between the business cycle and changes in the total unemployment rate – decomposition of unemployment showed the significant cyclical effects on total unemployment.
Key words: regional disparities, unemployment rate, Visegrad group
JEL: J14, R10

1 Introduction

The analysis of regional disparities in the European Union has become a popular theme in the last two decades. The New Member States were converging significantly during the years 2005-2008. This convergence process was characterized by real gross domestic product growth. As the labour market performance is influenced by the business cycle, better economic performance was associated with reduction in the unemployment rate at the national level. However, the question is if this process was conducted also at the regional level. In this paper, we try to explain the extent to which existing regional disparities on the labour market in the Visegrad Group countries (Czech Republic, Hungary, Poland and Slovak Republic) can be attributed to differences in levels of the unemployment rates.

The aim of this paper is to evaluate trends in regional disparities at the national level and regional level (NUTS 2) during the period 2005-2014. Based on the results obtained, we assessed and compared the level of achieved regional imbalances. We used Eurostat LFS database for our analysis, however we had to adjust these data.

2 Business cycle in the Visegrad group countries

First, we try to define the development of the business cycle in these coutries. There is no doubt that the business cycle influences unemployment. By weakening the labour market situation, eco-nomic downturns usually lead to an increase in the unemployment rate. We applied Eurostat not seasonally adjusted real gross domestic product (quarterly data). We used TRAMO/SEATS metod for adjustement. Then we employed Hodrick-Prescott filter to estimate a trend of gross domestic product (for more detailed methodology see Tvrdon – Tuleja – Verner 2012). Difference between this trend and seasonally adjusted real gross domestic product can be defined as output gap – if we have negative number it means that the economy is in the negative output gap (the production factors are not optimally use). On the

other hand, if there is a positive number it means that the economy is in the positive output gap (the economy could start to be overheated and inflation pressures such as high wages can appear). Figure 1 shows our estimates of output gap within Visegrad group countries.

Figure 1: Estimated output gaps within Visegrad goup countries between the years 2005 and 2014 (quarterly data)

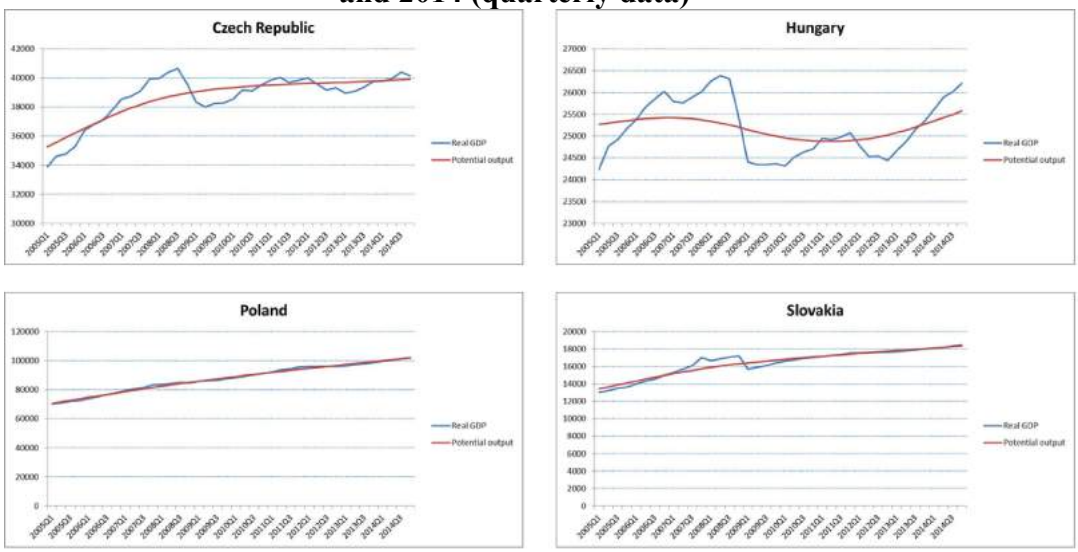

Source: Eurostat database; own calculations

As seen from the figure, differences between these countries exist. The Czech, Polish and Slovak economies recorded growth of potential output. However, we can see impact of the 2009-2010 crisis in the Czech Republic and Slovakia. Poland was the only economy which did not experienced negative output gap. Hungary is the only economy with variable development of the trend – this was mainly due to specific problems of this economy, even before the 2009-2010 crisis. If we look at the business cycle during the observed period we can se two phases of economic downturn – (i) year 2009 till 2010 and (ii) 2012 till 2013 – in the Czech Republic and Hungary. So we can expect that during this periods, the unemployment rate was increasing. There was also one period of significant economic growth that positively influenced labour market performance – years 2006 till 2008.

Figure 2: Development of the unemployment rate in Visegrad goup countries between the years 2005 and 2014 (quarterly data)

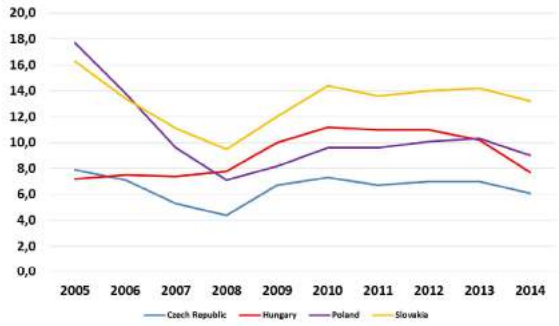

Source: Eurostat LFS database

If we look at labour market devolopment, the most often used indicator is the unemployment rate. One can expect that during the significant economic growth during the year 2006-2008 the unemployment rate decrease. Figure 2 shows development of the

unemployment rate during the observed period. The largest decrease was observed in Slovakia and Poland, where the unemployment rate reached int the pre-crisis period almost 20 %. Conversely, Hungary recorded an increase in the unemployment rate, which is closely related to unfavorable economic development. If we look at the Czech unemployment rate which reached almost 4 %, the questin is if this rate was too low. In other words – if the economy is in the positive output gap we can anticipate that negative unemployment gap exists. This can be explained using the example of a situation when the real unemployment rate is below the natural rate of unemployment. This means that labour as one of the production factor is used with to high intensity which brings barriers for further economic growth and remarkable wage inflation pressure. This assumption can be verified by decomposition of unemployment. Unemployment has three components: (i) frictional unemployment; (ii) cyclical unemployment; and (iii) structural unemployment. The first one is related to a situation that not all active job searchers will have yet found or accepted employment, and not all employers will have yet filled their job vacancies. This type of unemployment consists of search unemployment and wait unemployment. The second one is given by cyclical changes in economic performance. It contributes to decreasing in overall unemployment during the period of economic growth and to its increasing during the period of economic downturns. The last one is a part of the national natural rate of unemployment which is associated with economic performance at the level of potential output; or in other words, the unemployment rate that persists regardless of the rate of inflation.

When we had adjusted time series we applied the Hodrick-Prescott filter to identification a trend component of unemployment. The difference between the estimated trend and the original seasonally adjusted time series represents the cyclical component of unemployment (when you turn the sign). Structural unemployment, we subsequently computed as a part of the residual of the total rate after deducting seasonal and cyclical components (Flek et al. 2010). The disadvantage of this method of estimation using the HP filter represents, according to Hájek - Bezděk (2001), the fact that the results are mainly at the end of the series somewhat skewed. In other words, it means that they tend to be least reliable at the end of the sample. However, adding a few data of forecasts to the end of the data sample has become standard practice.

The filter is characterized by this formula Hájek - Bezděk (2001):

$$Min\left\{\sum_{t=1}^{T}\left(U_t - U_t^*\right)^2 + \lambda\sum_{t=2}^{T-1}\left[\left(U_{t+1}^* - U_t^*\right) - \left(U_t^* - U_{t-1}^*\right)\right]\right\} \qquad (1)$$

where U denotes the seasonally adjusted unemployment rate, U* is the trend component of unemployment, λ is a parameter determining the smoothness of the trend smoothing. For $\lambda = 0$ the natural rate of unemployment is equal to the real unemployment rate, for $\lambda \to \infty$ the trend will be a straight line.

When choosing a value of smoothing constant λ, we then drew on generally accepted recommendations – experts consider optimal value 14400 for monthly data, 1600 for quarterly data and 100 for annual data (Rozmahel (2011), Gerlach – Yiu (2004), Zimková – Barochovský (2007) or Hájek – Bezděk (2001).

Results of our estimations can be seen in the Figure 3. There are strong influence of cyclical effects on total unemployment both in negative and positive sense in the Czech Republic, Poland and Slovakia. The most important component of unemployment seems to be the structural one. What is important to say is the fact that this component decrease during the observed period – in other words it means that labour market performance improved due to some structural reforms (institutional aspects of the labour market). As seen from the Hungarian business cycle Hungarian labour market development was different in comparison with other countries.

Figure 3: Decomposition of unemployment in Visegrad goup countries between the years 2001 and 2014 (quarterly data)

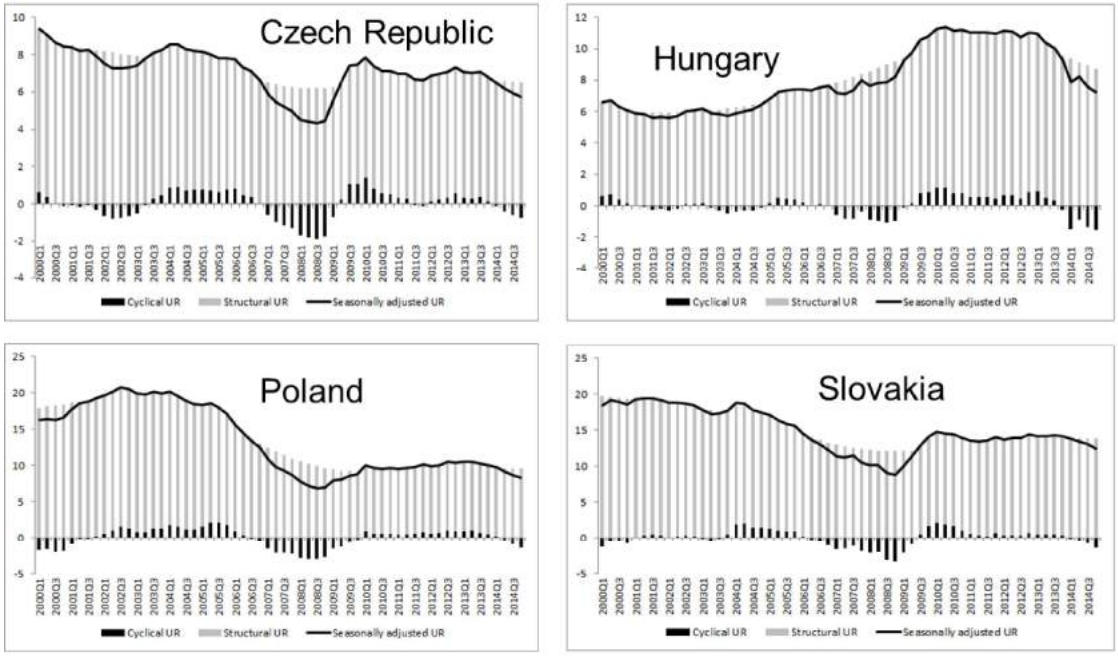

Source: Eurostat LFS database; own calculations

Figure 4: Regional unemployment rate in the Czech Republic, 2005-2014 (annual data)

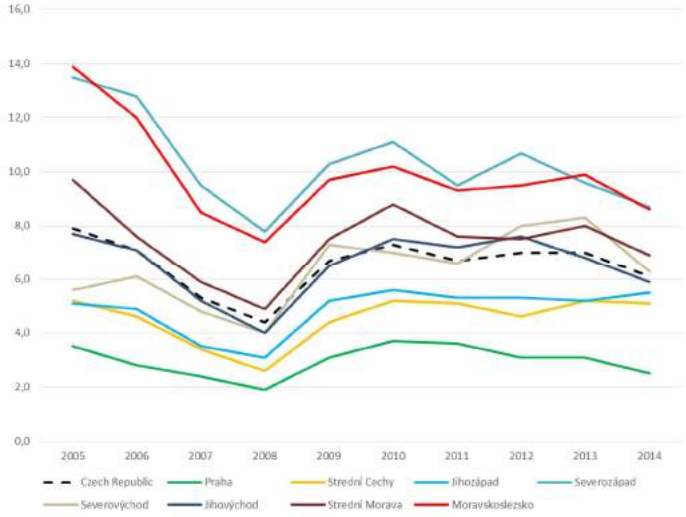

Source: Eurostat LFS database

Figure 4 shows development of the regional unemployment within Czech NUTS 2 regions. If we look at labour market development in the Czech regions we can see that some regions were below the national average and some were above this average. However, we found one common feature – the unemployment rate was decreasing sharply in all regions until the third quarter of 2008. Thereafter it was followed by a sharp deterioration in labour market performance, and the unemployment rate has returned to a high level within one quarter. Although the remarkable decrease of the unemployment rate has been recorded in the problematic regions Ústecký and Moravskoslezský kraj since the year 2005, the number of unemployed has stayed higher in these regions in comparison with other regions and it means a longstanding problem of highly regionalized structural unemployment which accompanied with high share of long-term unemployment.

Different labour market development was observed in the case of Hungary. Unlike other Visegrad group countries Hungarian labour market performance had to face increasing unemployment rate even in the pre-crisis period. This insufficient labour market development was a result of the bad economic situation in the country which was caused by unstable finances, large fiscal imbalances and high government debt. As in other Visegrad group countries we can find regions with lower unemployment rate compared with the national level and vice versa. The region with the remarkably lower unemployment rate was the region of the capital city (see Figure 5).

Figure 5: Regional unemployment rate in Hungary, 2005-2014 (annual data)

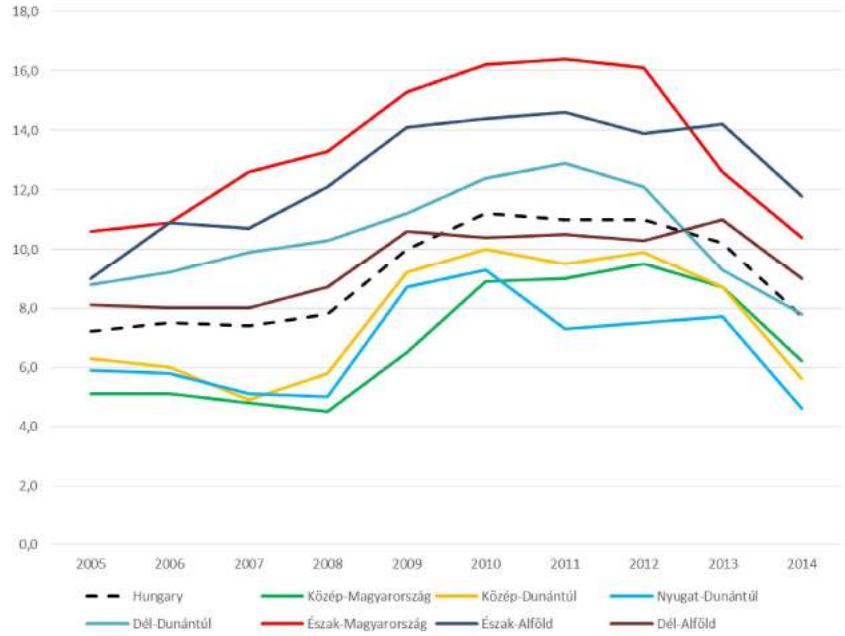

Source: Eurostat LFS database

Labour market development in Slovak regions was similar in comparison with the Czech regions (see Figure 6) – the lowest unemployment rate was reached in the Bratislavsky region in comparison with the national level. In addition, we can find one more region with lower unemployment rate – Západné Slovensko. On the other hand, there were two regions with remarkable problems associated with poor economic performance and structural features. These problems are reflected in particular by the fact that the highest unemployment rate was reached within the Visegrad group´s regions followed by the biggist share of long-term unemployment in total unemployment – almost 80 %. Moreover, last data indicate that the situation might get worse if some structural reforms are not introduced.

Figure 6: Regional unemployment rate in Slovakia, 2005-2014 (annual data)

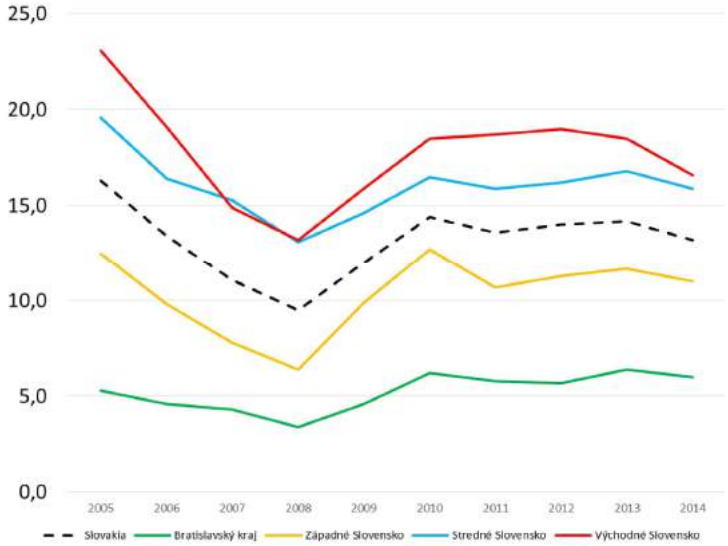

Source: Eurostat LFS database

Figure 7: Regional unemployment rate in Poland, 2005-2014 (annual data)

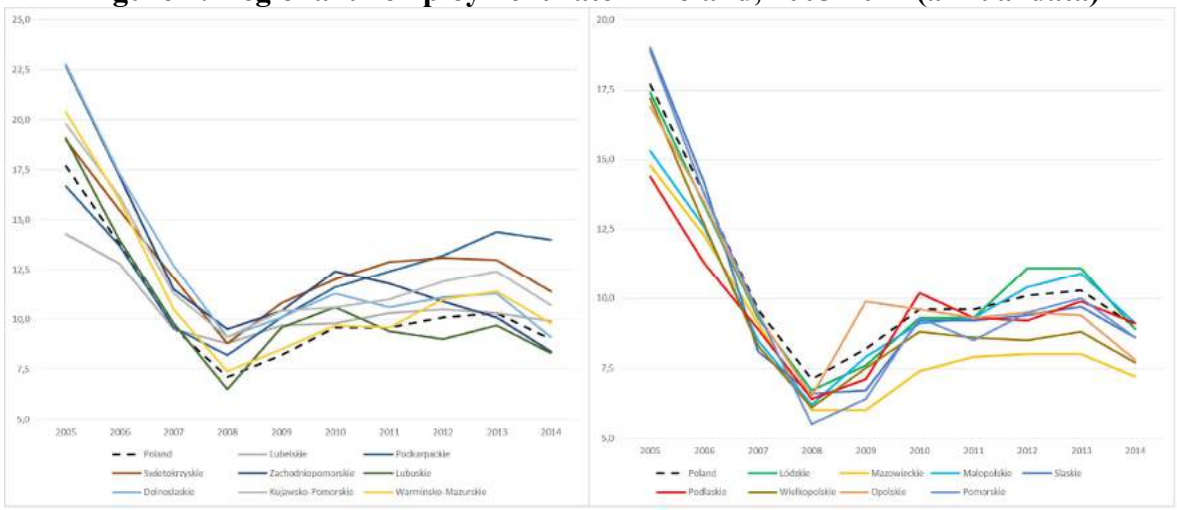

Source: Eurostat LFS database

Polish labour market developed as in the Slovak Republic – an initial high unemployment rate was significantly reduced in the pre-crisis period. When the economic crisis appeared the unemployment rate rose quickly (during one quarter). However, this increase was not as remarkable as in the case of the Czech Republic or Slovakia. On the other hand, this economy had not to face such economic downturn as the rest of the Visegrad group countries. An explanation could be given by development of real gross domestic product – Poland was one of few countries with only a slight economic downturn.

3 Conclusion

In this paper we examined the evolution of regional disparities within Visegrad group countries between the years 2005 and 2014. We used the unemployment rate as the key indicator of labour market performance. First, we applied Hodrick-Prescott filter to estimate a output gap. All countries were in a positive output gap which was subsequently refleted in better labour market performance – it seems to be obvious that growing economies of the Visegrad countries (excluded Hungary) recorded the significant decrease of the

unemployment rate in all regions in the pre-crisis period which is a logical resulting of the growing phase of the business cycle and validation of general conclusions of the economic theory. The analysis also confirmed the link between the economic crisis and decreasing regional disparities – in other words it means that during the 2009-2010 crisis regional disparities tended to disappear during this crisis. Moreover, even the disparities widened after economic recovery, the gap between regions with high unemployment rate and regions with low unemployment rate seems to be narrower. We found that development was same in three countries (Czech Republic, Poland and Slovakia). Development of Hungarian labour market performance was different due to economic problems in the pre-crisis period. Unsurprising fact was that the lowest unemployment rate was reached in the regions of the capital cities. The highest unemployment rate close to 30% was found in some regions in Hungary, Poland and Hungary.

References

FLEK, V. – MAREK, D. – NIEDERMAYER L. – SOBIŠEK P. (2010): Vybrané problémy a vyhlídky českého trhu práce [online]. Praha: Česká bankovní asociace. [Cited 27. 11. 2015]. Available online: https://www.czech-ba.cz/sites/default/files/down_19553.pdf.

GERLACH, S. – YIUN, M. S. (2004): Estimating output gaps in Asia: A cross-country study. In: *Journal of Japanese and International Economies*, Vol. 18, No. 1, pp.

HÁJEK, M. – BEZDĚK, V. (2001): Odhad potencionálního produktu a produkční mezery v České republice. In: *Politická ekonomie*, Vol. 50, No. 4, pp. 473-491.

ROZMAHEL, P. (2011): Measuring the business cycles similarity and convergence trends in the Central and Eastern European Countries towards the Eu-rozone with respect to some unclear methodologi-cal aspects. In*: Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis*, Vol. 59, No. 2, pp. 237-250.

ZIMKOVÁ, E. – BAROCHOVSKÝ, J. (2007): Odhad potencionálného produktu a produkčnej medzery v slovenskych podmienkach. In: *Politická ekonomie*, Vol. 55, No. 4, pp. 473-489.

TVRDON, M. – TULEJA, P. – VERNER, T. (2012): Economic Performance and the Labour Market in the Context of the Economic Crisis: Experience from the Visegrad Four Countries. In*: E+M Ekonomie a Management*, Vol. 15, No. 3, pp. 16-31.

ZDAŇOVANIE TABAKOVÝCH VÝROBKOV AKO NÁSTROJ NA REGULÁCIU SOCIOEKONOMICKÉHO DOPADU JEHO UŽÍVANIA

Peter Valačai

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: peter.valacai@euba.sk

Tabakové výrobky zapríčinili v 20. storočí predčastné úmrtie približe 100 miliónom ľudí. Odhady ukazujú, že v 21. storočí bude tento trend pokračovať a akcelerovať. Konzumácia tabakových výrobkov je vzhľadom na počet predčastných úmrtí spätá z negatívnymi socioekonomickými dopadmi. Existuje niekoľko nástrojov na zamedzenie negatívneho socioekonomického dopadu tabaku, väčšina z nich sa zameriava na zamedzovanie jeho sptoreby. Článok si kladie za cieľ dokázať relevantnosť a potrebu vysokého zdaňovania tabakových výrobkov.
Kľúčové slová: Tabakové výrobky, socioekonomický dopad, zdaňovanie

Tobacco products caused in the 20th century premature death to 100 million people. Estimates show that in the 21th cenutry this trend will continue and accelerate. Consumption of tobacco products is in regard of the number of premature deaths linked with negative socio-economic impacts. There are couple of methods used to eliminate negative socio-economic impact of tobacco, most of them are focused on elimination of its consumption. Goal of this article is to justify the relevance of high taxes on tobacco goods.
Key words: Tobacco products, socioeconomic impact, taxation
JEL: I18, H20

1 Úvod

Tabakové výrobky zapríčinili v dvadsiatom storočí predčastnú smrť približne 100 miliónom[1] ľudí. Odhady WHO predpokladajú, že v 21. storočí to bude desať krát toľko.[2] Príčiny môžeme hľadať v náraste populácie, ale aj vplyvom narastajúceho počtu fajčiarov v rozvojových krajinách. Ide o postupný presun základne užívateľov tabakových výrobkov do krajín s menším príjmom na hlavu. Predpokladáme, že tento posun bol zapríčinený predovšetkým znižovaním informačnej asymetrie v oblasti dopadov užívania tabaku na zdravie a následnými priamymi štátnymi politikami zameranými na zamedzenie jeho užívania. Znižovanie informačnej asymetrie vnímame jednak vo vzťahu ku konzumentom tabakových výrobkov a to z hľadiska dopadu na ich zdravie a jednak k zákonodarcom a firemnému sektoru. Predpokladáme, že pokiaľ si zákonodarci uvedomia celkový rozsah dopadu konzumácie tabaku na ekonomiku budú mať snahu presadiť zamedzenie jeho uživania. Z podľadu nákladovosti zavádzanie metód zameraných na znižovanie spotreby tabaku je ekonomicky nenáročné. Môže byť realizované voľbou vhodnej daňovej politiky štátu, reštrikciami uvalenými na miesto užívania, či mitigáciou marketingového priestoru pre

[1] WHO report on the global tobacco epidemic, 2008.
[2] WHO report on the global tobacco epidemic, 2008.

tabakové výrobky. Práve ekonomická nenáročnosť zavádzania týchto reštrikcií svedčí o možnosti jej implementácie aj do krajín s nízkym HDP na hlavu, ide o krajiny, ktoré sú a aj budú najviac ovplyvnené dôsledkami konzumácie tabaku. Otázne je, do akej miery sú tieto metódy úspešné a aký majú vplyv na štátny rozpočet. Zavádzanie reštrikcií na tabak nie je síce nákladné, avšak konzumácia tabakových výrobkov predstavuje aj formu príjmu prostredníctvom daní. Na rozdiel od nástrojov vo forme reštrikcií na miesto užívania, alebo mitigácie marketingového priestoru môže v určitej situácii nastať pri zdaňovaní tabakových výrobkov situácia, pri korej sa vplyvom zvýšenia daní počet spotrebiteľov zníži, avšak celkové príjmy z daní z týchto výrobkov zostanú nezmenené. Metodologicky bola použitá sekundárna analýza výskumov dopadu kozumácie tabakových výrobkov na zdravie a ekonomiku a analýza účinnosti daňovej politiky zameranej na zdaňovanie tabakových výrobkov a znižovanie počtu konzumentov.

2 Socioekonomický dopad užívania tabakových výrobkov

Článok si kladie za cieľ dokázať relevantnosť vysokého zdaňovania tabakových výrobkov. Zdaňovanie má za cieľ zvyšovať koncovú cenu pre spotrebiteľa a následne znižiť dopyt. Tento prístup vychádza z predpokladu o negatívnom dopade užívania tabaku. Pojem negatívny dopad je však pomerne vágne pomenovanie predpokladanej škodlivosti. Na to aby sa presadili legislatívne zmeny, je potrebné vymedziť ekonomický dopad škodlivosti ako aj zvyšovať povedomie u verejnosti.

Informovanosť o socioekonomickom dopade používania tabakových výrobkov sa zvyšovala počas posledných dekád. Termín dopad bol použitý vzhľadom na duálnosť charakteru používania tabaku a jeho následkov, môže ísť o pozitívne ako aj negatívne javy, pričom jeho vymedzenie je relatívne. Pozitívny jav subjetívneho pocitu uspokojenia vplyvom inhalácie, alebo iba akt používania tabaku predstavuje zároveň negatívny jav voči zdraviu aktéra. Na druhej strane je relatívnosť pre ktorú je charakteristická iná perspektíva, ak nazeráme na tú istú situáciu z pohľadu nákladovosti dôchodkového systému a vychádzame z epidemiologických dát, ktoré naznačujú, že v EU 50 % fajčiarov zomiera predčasne v priemere o 14 rokov[3] skôr ako nefajčiari, môžme nabrať dojem, že tá istá situácia má pozitívny charakter z pohľadu dôchodkového systému. Je to však iba časť perspektívy, štatistický údaj uvedenej priemernej predčasnej úmrtnosti môže byť vyvolaný aj situáciu v ktorej, ak máme štyroch fajčiarov, troch sa predčasné úmrite týkať nemusí a jeden zomrie predčasne o 28 rokov pravdepodobne v produktívnom veku. V takom prípade nastáva situácia negatívneho dopadu na sociálny systém a rodinu pozostalého.

Ekonomický dopad užívania tabaku a s ním spätých nákladov sa dá rôzdnym spôsobom kvantifikovať. Najväčší dopad na ekonomiku majú predčasné úmrtia. Najväčší podieľ na užívaní tabakových výrobkov majú cigarety. V EÚ ročne predčasne zomrie vplyvom užívania tabaku 700 000[4] ľudí. Ekonomická strata týchto úmrtí založená na metóde ochota platiť (willingness-to-pay) bola odhadnutá štúdiou, ktorú si objednala Európska komisia pod referenčným číslom DG SANCO (2008/C6/046) na 517 miliárd Eur v roku 2009, čo predstavuje 4.4 %[5] HDP EU27 za rok 2009. Náklady asociované liečbou chorôb spôsobených fajčením sú odhadnuté (odhad nezahŕňa súkromnú zdravotnú starostlivosť a stomatologickú starostlivosť) na 25 miliárd Eur roku 2009, čo je približne 0.22 % HDP EU27, pričom je táto čiastka 2.9 % podiel celkových nákladov na zdravotníctvo v EU27. Niektoré predchádzajúce štúdie uvádzali toto číslo vyššie, až na úrovni medzi 6 % až 15 %.[6] Pasívne fajčenie zapríčinuje predčasné úmrtie v EU ročne viac ako 70 000 ľuďom. Náklady

[3] EUROPEAN COMMISSION, Public health, Tobacco policy.
4 EUROPEAN COMMISSION, Public health, Tobacco policy.
[5] JARVIS, A, FALCONER, B. (2009) A study on liability and the health costs of smoking, s. 35.
[6] JARVIS, A, FALCONER, B. (2009) A study on liability and the health costs of smoking, s. 18.

na liečbu chorôb spjené s pasívnym fajčením tvoria približne 0.04 % celkových nákladov na zdravotníctvo, 0.003 % HDP. Niektoré štúdie ukazujú niekoľkonásobne vyšší dopad pasívneho fajčenia na ekonomiku. Odhadujú. Daľším aspektom je strata poroduktivity práce v dôsledku zvýšenej chorobnosti. Odhaduje sa, že zapríčiňuje ročnú stratu vo výške 7.3 miliardy Eur, 0.06 %[7] HDP krajín EU27. Náklady spojené s užívaním tabaku na pracovisku predstavujú aj náhodne spôsobené požiare, náklady na čistenie a stratu produktivity vplyvom prestávok na fajčenie. Ucelená a aktuálna štatistika v tomto smere chýba, niekoľko individuálnych dát však udáva možnosti ich dopadu, V Írsku boli tieto náklady odhadnuté na 1.1 % – 1.7 %[8] HDP v roku 2000 a v Škótsku na úrovni 0.51 % až 0.77 % HDP v roku 1997. Celkové náklady predstavujú minimálne 4.6% HDP.

3 Zdaňovanie tabakových výrobkov

Opodstatnenosť zamedzovania užívania tabakových výrobkov má podporu aj vo verejnej mienke samotných užívateľov tabaku. V USA chce skoro 70 %[9] fajčiarov prestať fajčiť, na Filipínach 72 %[10] respondentov uviedlo, že rozmýšlalo o tom, že prestanú, pričom 45 % uviedlo, že sa o to pokúsilo v predchádzajúcom roku. V EÚ väčšina[11] fajčiarov chce taktiež prestať. V EÚ majú politiky zákazu fajčenia vysokú podporu. Pre úplný zákaz fajčenia na pracovisku sa vyjadrilo až 86 %[12] respondentov, za zákaz v baroch 63 %.[13] Reštrikcie s cieľom zamedziť užívanie tabaku sa zdajú nie len ekonomicky výhodné, ale aj priamo v súlade s požiadavkami spoločnosti. Napríklad zelená kniha s názovm „K Európe bez tabakového dymu: možnosti politiky na úrovni EÚ“ uvádza, že po tom, čo bola v Írsku zavedená legislatíva zakazujúca fajčenie na verejnosti, 80 % bývalých fajčiarov tvrdilo, že im to pomohlo prestať fajčiť a 88 % z nich tvrdilo, že im to pomohlo nezačať znovu.

Zdaňovanie tabakových výrobkov sa ukazuje ako jeden z najefektívnejších[14] nástrojov na zamedzovanie jeho užívania. Musia byť však splnené niektoré podmienky v podobe výberu vhodného typu zdaňovania. Valorická daň v kombinácii so špecifickou sa ukázali veľmi efektívne. Valorická daň sa neznižuje ani v prípade inflácie, pretože je daná ako fixný pomer z ceny výrobku. Vysokopríjmové krajiny mávajú túto daň na úrovni 50 – 60 %, zatiaľ čo krajiny s nízkym a stredným príjmom na úrovni medzi 35 – 40 %.[15] Ukázalo sa, že absencia tohto typu zdaňovania viedla k skoro 40 %[16] poklesu reálnej ceny cigariet v USA v rokoch 1971 – 1981. Špecifická daň na tabakové výrobky sa uplatňuje na hmotnosť a na balenie. Daň má za cieľ zvýšiť koncovú cenu pre spotrebiteľa a tým ho odradiť od kúpy, zároveň slúži ako príjem pre štátny rozpočet. Zvýšenie ceny tovaru môže viesť spotrebiteľa ku kúpe substitučného tovaru, pri zdaňovaní tabakových výrobkov je preto dôležité, aby daňová politika ovplyvnila ceny celého segmentu tabakových výrovkov rovnako. Zvýšenie daní môže viesť k zvýšenému množstu ilegálneho obchodu s tabakovými výrobkami, avšak ukazuje sa, že dôležitejší[17] faktor, ako koncová cena pre spotrebiteľa v parite kúpnej sily, sú štátne mechanizmy na zamedzovanie takejto činnosti. Príkladom je aj skutočnosť, že ilegálny

[7] JARVIS, A, FALCONER, B. (2009) A study on liability and the health costs of smoking, s. 35.
[8] GREEN PAPER: Towards a Europe free form tobacco smoke: policy options at EU level. (2007) s. 6.
[9] Quitting smoking, Centers for Disease Control and Prevention.
[10] GINÉ X., KARLAN D. Adult latif jameel Poverty Action Lab, cares commitment savings for smoking cessation in the Phillippines.
[11] GREEN PAPER: Towards a Europe free form tobacco smoke: policy options at EU level. (2007) s. 7.
[12] GREEN PAPER: Towards a Europe free form tobacco smoke: policy options at EU level. (2007) s. 6.
[13] SURVEY ON TOBACCO, ANALYTICAL REPORT 2009 s. 12.
[14] CHALOUPKA F. J. (1998) How Effective are Taxes in Reducing Tobacco Consumption?
[15] PRABHAT J. , PETO R. F.R.S. (2014) Global Effects of Smoking, of Quitting, and of Taxing Tobacco.
[16] CHALOUPKA F. J. (1998) How Effective are Taxes in Reducing Tobacco Consumption? S. 64.
[17] JOOSSENS, L. RAW, M. Smuggling and Cross Border Shopping of Tobacco in Europe, British Medical JournalVol. 310, pp. 1393-139.

obchod s tabakovými výrobkami je menej[18] rozšírený vo vysokopríjmových krajinách, ktoré uplatňujú vyššie zdaňovanie, ako v nízkopríjmových krajiách s nižšou daňou. V európskom kontexte bola miera pašovania v Španielsku vyššia[19] ako, napríklad vo Švédsku, alebo Nórsku napriek vyšším cenám cigariet v týchto krajinách. Financovanie nástrojov represie voči ilegálnej činnosti v súvislosti s tabakom sa dá financovať aj z príjmov z daní z tabakových výrobkov, úspešnými príkladmi sú Kanada, Veľká Británia, Španielsko a Kalifornia v USA.[20] Mnohým[21] krajinám, ako napríklad Chile, Brazílii, Maďarsku a Španielsku sa podarilo potlačiť ilegálny obchod s tabakom napriek zvýšeniu daní.

Nové poznatky v oblasti zdaňovania umožňujú krajinám presadiť efektívnejšie metódy. USA a Veľkej Británii trvalo 30 rokov[22] kým znížili priemernú spotrebu cigariet na obyvateľa o polovicu. Francúzsku a JAR sa to podarilo za menej ako 15 rokov.

Graf 1: Vzťah medzi spotrebou cigariet na obyvateľa vo Francúzsku od roku 1951 do 2011 a o infláciu očistenená ceny cigariet v % v cenách roku 1990

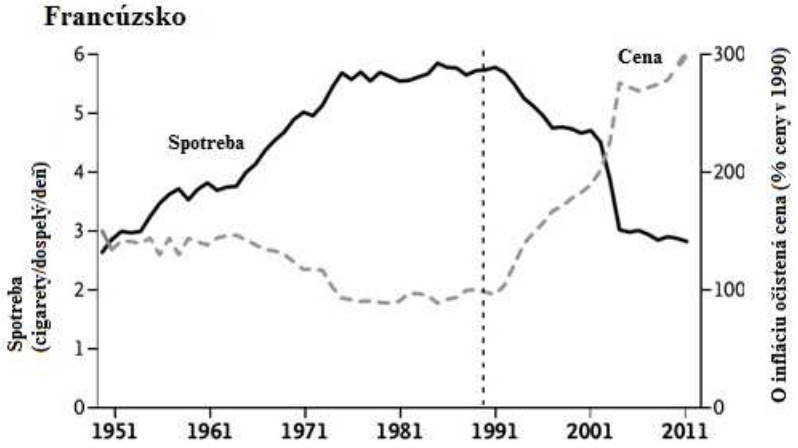

Prameň:: PRABHAT, PETO (2014) The New England Jurnal of Medicine, s. 66.

Francúzsko zvýšilo o infláciu očistenú daň o 5 % až viac percent ročne po dobru pätnástich rokov. Cena cigariet sa pozvoľna zvyšovala a na konci tohto obdobia bola trojnásobná. Na grafe č 1. môžeme vidieť závislosť sptoreby od ceny. JAR zvolila obdobný prístup, pričom sa jej podarilo zvýšiť príjmy z tabaku[23] a znížiť sptrebu o polovicu. Iné štúdie však uvádzajú, že sa následne zvýšil podiel ilegálneho obchodu, ktorý tvorí okolo 40-50 %[24] celkovej spotreby cigariet v JAR. Dá sa to prisudzovať špecifickému historickému pozadiu JAR, v ktorej sa po zvýšení cien začal využívať systém neformálnej ekonomiky etablovaný už za appartheitu. WHO odporúča zvyšovanie daní na tabakové výrobky prostredníctvom iniciatívy bez tabaku (Tobacco Free Initiative). Táto iniciatíva je zakotvená v rámcovom dohovore OSN o kontrole tabaku. Rámcový dohovor má už 168[25] signatárov a 180 členov. Na štandardizáciu činností zameraných na znižovanie užívania tabakových výrobkov bol rozpracovaný systém nazvaný MPOWER. Osobitý zreteľ je v ňom kladený na zdaňovanie tabaku. „Podľa WHO má len 33 krajín dostatočne vysokú mieru daní na tabak, tvoriacu aspon

[18] CHESTNOV O, EVANS T. Taxing Tobacco.
[19] ROSS. H. „Mýty a fakta na téma ekonomika a kouření- co se komu vyplatí?
[20] ROSS. H. „Mýty a fakta na téma ekonomika a kouření- co se komu vyplatí?
[21] CHESTNOV O, EVANS T. Taxing Tobacco.
[22] PRABHAT J. , PETO R. F.R.S. Global Effects of Smoking, of Quitting, and of Taxing Tobacco s. 65.
[23] PRABHAT J. , PETO R. F.R.S. Global Effects of Smoking, of Quitting, and of Taxing Tobacco s. 65.
[24] LEMBOE C., BLACK P. Cigarettes taxes and smuggling in South Africa: Causes and Consequences, s.2.
[25] United Nations Treaty Collection, Registration: 27 February 2005, No. 41032, Dostupné na internete: https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IX-4&chapter=9&lang=en.

75 % predajnej ceny cigariet.“[26] Náklady na implementáciu nemusia byť vysoké, vyššie dane umožnia, aby mladí a na cenu citliví ľudia nezačali fajčiť, môže to pozitívne vplývať aj na tých, čo chcú s jeho užívaním prestať. Zvyšovanie daní môže za určitých okolností viesť zvýšeniu príjmu do štátnej pokladnice. Zvyšovanie daní spôsobuje znižovanie dopytu, čo má za následok zriedkavejšie vystavovanie sa tomuto rizikovému faktoru a s tým súvisiace pozitíva v oblasti zdravia obyvateľstva.

5 Záver

Zvyšovenie cien tabaku prostredníctvom daní je dostupná metóda, ktorá vedie k znižovaniu jeho užívania fajčiarmi, ako aj zabraňuje vzniku nových fajčiarov. Následne by malo dochádzať k menším škodám v rámci socioekonomického dopadu užívania tabaku a ním spojených predčastných úmrtí, straty produktivity a nákladov na zdravotnú starostlivosť. Zavedenie daní môže viesť k novým prostriedkom do štátneho rozpočtu, či už prostredníctvom úspory vzhľadom na nižší socioekonomický dopad uživania tabaku, alebo daňou z tabakových výrobkov. Novo uvoľnené prostriedky sa dajú využiť na znižovanie nelegálnej distribúcie tabaku a tým regulovať jeho činnosť bez ohľadu na to, či ide o krajinu s vysokým, alebo nízkym príjmom per capita.

Zoznam použitej literatúry

GINÉ X., KARLAN D. (2010) Adult latif jameel Poverty Action Lab, *cares commitment savings for smoking cessation in the Phillippines*, [online] 2010. [Citované 1. 12. 2015] Dostupné na internete: http://www.povertyactionlab.org/evaluation/cares-commitment-savings-smoking-cessation-philippines.

GREEN PAPER (2007): *Towards a Europe free form tobacco smoke: policy options at EU level.* Public Health and Risk Assessment, Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/health/ph_determinants/life_style/Tobacco/Documents/gp_smoke_en.pdf s. 6-7.

CHALOUPKA F. J. (1998) How Effective are Taxes in Reducing Tobacco Consumption? Dostupné na internete: fjc.people.uic.edu/Presentations/Papers/lauspapr.pdf 1998 s. 8.

CHESTNOV O, EVANS T. Taxing Tobacco, [online] In: Project Syndicate 7. 7. 2015 [Citované 15. 11. 2015.] Dostupné na internete: http://www.project-syndicate.org/commentary/tobacco-tax-who-fctc-by-oleg-chestnov-and-tim-evans-2015-07.

CHESTNOV O, EVANS T. We can Beat the tobacco epidemic. WHO, Dostupné na internete: http://www.who.int/mediacentre/commentaries/fighting-tobacco-epidemic/en/.

JARVIS, A, FALCONER, B. (2008): *A study on liability and the health costs of smoking* DG SANCO (2008/C6/046), April 2012, s. 18, 35.

JOOSSENS, L. RAW, M. (1995), Smuggling and Cross Border Shopping of Tobacco v Europe, British Medical Journal. Vol. 310, s. 133-139.

[26]CHESTNOV O, EVANS T. We can Beat the tobacco epidemic. http://www.who.int/mediacentre/commentaries/fighting-tobacco-epidemic/en/.

LEMBOE C., BLACK P. (2012) Cigarettes taxes and smuggling in South Africa: Causes and Consequences, Dostupné na internete:
http://www.ekon.sun.ac.za/wpapers/2012/wp092012/wp-09-2012.pdf s. 2.

MCGHEE SM, HO LM, LAPSLEY HM, (2006) et al. Cost of tobacco-related diseases, including passive smoking, in Hong Kong. Tob Control 2006;15:125-30.

PRABHAT J. , PETO R. F.R.S. (2014) *Global Effects of Smoking, of Quitting, and of Taxing Tobacco* In: The New England Jurnal of Medicine, Dostupné na internete:
https://www.med.unc.edu/oia/unc-residents/global-effects-of-tobacco, s. 66.

Quitting Smoking [Citované 27. 11. 2015] in: Centers for Disease Control and Prevention Dostupné na internete:
http://www.cdc.gov/tobacco/data_statistics/fact_sheets/cessation/quitting/.

ROSS. H. „Mýty a fakta na téma ekonomika a kouření- co se komu vyplatí? Tlačová beseda, . [Citované 1.12.2015] dostupné na internete: www.psp.cz/sqw/text/orig2.sqw?idd=67212

SURVEY ON TOBACCO ANALYTICAL REPORT (2009) [online]. Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/health/archive/ph_determinants/life_style/tobacco/documents/eb_253_en.pdf s. 12.

Tobacco policy, European commision, Public health, [Citované 15.11.2015.] Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/health/tobacco/policy/index_en.htm.

United Nations Treaty Collection, Registration: 27 February 2005, No. 41032, Dostupné na internete: https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IX-4&chapter=9&lang=en

WHO report on the global tobacco epidemic, (2008), Dostupné na internete:
http://www.who.int/tobacco/mpower/mpower_report_full_2008.pdf s. 8.

YANG MC, FANN CY, WEN CP, et al. (2005) Smoking attributable medical expenditures, years of potential life lost, and the cost of premature death in Taiwan. In: Tob Control, 2005;14(Suppl 1), i62-70.

VYBRANÉ UKAZATELE SEKTOROVÉ ANALÝZY NEFINANČNÍCH PODNIKŮ ZEMÍ V4

Tomáš Verner

School of Business Administration in Karvina, Silesian University in Opava, Univerzitni nam., 1934/3, 733 40 Karvina, Czech Republic, e-mail: verner@opf.slu.cz

Příspěvek se zabývá hlavním přispěvatelem národní výkonnosti – sektorem nefinančních podniků. V příspěvku jsou užity vybrané ukazatele sektorové analýzy: míra investic, míra úspor a míra samofinancování v průběhu let 2005 až 2013 v zemích Visegrádské skupiny: ČR, Maďarsko, Polsko a Slovensko. V článku je užito zejména deskriptivní a komparativní metody. Z hlediska míry investic všechny země vykazují průměrný pokles, na druhou stranu v míře úspor dochází krom ČR k průměrnému růstu. Z hlediska míry samofinanocování pouze ČR si není schopna vytvořit vlastní zdroje pro financování investic.[1]
Kľúčové slová: sektory, nefinanční podniky, míra investic, míra úspor, míra samofinancování

Paper presents the main contributor to national performance – sector of non-financial corporations. Selected indicators of sector analyzes are used: investment rate, saving rate or lending/borrowing rate during the period 2005 – 2013. The Visegrad group four countries: the Czech Republic, Hungary, Poland and Slovakia are discussed within the paper. Desription and comparison methods are employed. All countries exhibit moderate decline at the rate of investment, on the other hand, the savings rate demonstrate average growth, except the Czech Republic. The Czech Republic is the only economy which has not been able to create own supplies to finance investment.
Key words: sector, non-financial corporations, investment rate, saving rate, lending/borrowing rate
JEL: A10, O40

1 Úvod

Příspěvek se zabývá chováním sektoru nefinančních podniků, jakožto hlavního přispěvatele k národní výkonnosti. Tento sektor je nejvýznamnějším tvůrcem hrubé přidané hodnoty na národní úrovni a následně také hrubého domácího produktu, jakožto hlavního makroekonomického ukazatele. Tento příspěvek zkoumá chování tohoto významného sektoru prostřednictvím vybraných uakazatelů sektorové analýzy jako jsou: míra investic, míra úspor a míra samofinancování v průběhu období 2005 až 2013 v zemích Visegradské skupiny, tedy České republiky, Maďarska, Polska a Slovenska. Data pro sektorovou analýzu jsou získána z národních účtů.

[1] Tento článek vznikl za podpory projektu SGS/13/2015 „Vliv vybraných makroekonomických a mikroekonomických determinantů na konkurenceschopnost regionů a firem v zemích Visegrádské skupiny plus.“

Cílem příspěvku je zdokumentovat a porovnat vývoj míry investic, míry úspor a míry samofinancování zemí V4 za období 2005 až 2013. Je tak použita zejména metoda deskripce a komparace.

Po úvodu je příspěvek strukturován následovně: druhá část se věnuje vybraným datům, charakteristice sektoru nefinančních podniků a zvoleným metodám, třetí část dokumentuje empirické výsledky příslušných ukazatelů zemí V4. Jako poslední část je uveden závěr.

2 Metody a data

Tato část příspěvku se věnuje použitým datům, charakteristice sektoru nefinančních podniků a jejich začlenění v rámci národního hospodářství, dále pak charakteristice použitým ukazatelům sektorové analýzy.

V příspěvku jsou z důvodu snadnějšího porovnání použita data z Eurostatu z let 2005 až 2013.

2.1 Sektor nefinančních podniků

Hospodářství země je systém, v němž na sebe jednotlivé jednotky (instituce, lidé) vzájemně působí prostřednictvím transakcí za účelem výroby a spotřeby výrobků a služeb (produkce).[2] Podle metodiky ESA 2010 institucionální jednotky, které mají podobné ekonomické chování jsou dále seskupovány do tzv. sektorů a podsektorů. Národní hospodářství tvoří pět rezidentských institucionálních sektorů:[3]

- nefinanční podniky,
- finanční instituce,
- vládní instituce,
- domácnosti,
- neziskové instituce sloužící domácnostem.

Musí proto platit vztah, že součet hrubých přidaných hodnot jednotlivých sektorů představuje hrubou přidanou hodnotu celého národního hospodářství (1):

$$GVA = \sum_{i=1}^{5} GVA_i \qquad (1)$$

kde *i* znamená pořadové číslo příslušného sektoru. Hlavní činností jednotek sektoru nefinančních podniků je výroba tržních výrobků a poskytování tržních nefinančních služeb.[4]

2.2 Ukazatele sektorové analýzy

Účelem sektorových analýz je, aby poskytly srozumitelné, stručné, v čase a prostoru srovnatelné informace o ekonomickém chování institucionálního sektoru.[5] Data pro sektorovou analýzu jsou získána z národních účtů, ty však údaje za institucionální sektory prezentují pouze v běžných cenách. Pro zachycení vývoje v čase i mezinárodní srovnání je tak důležité eliminovat různé úrovně cenových hladin. To je možné provést vyjádřením pomocí cen jiného období (pro zachycení vývoje v čase) nebo pomocí relativních ukazatelů, které mohou posloužit jak pro zachycení vývoje v čase tak prostoru.

[2] Nařízení č. 549/2013/EP a Rady EU, s. 56.
[3] Nařízení č. 549/2013/EP a Rady EU, s. 58, 61-63.
[4] Nařízení č. 549/2013/EP a Rady EU, s. 65.
[5] HRONOVÁ, S. – FISCHER, J. – HINDLS, R. – SIXTA, J. (2009): Národní účetnictví: Nástroj popisu globální ekonomiky, s. 119.

V tomto příspěvku jsou jako ukazatele sektorové analýzy užity: míra investic a míra úspor sektoru nefinančních podniků. Míra investic (*MI*) ukazuje, jakou část hrubé přidané hodnoty věnuje sektor nefinančních podniků na investice a to jak čisté, tak obnovovací[6] a je vypočtena dle (2)[7]

$$MI = \frac{HTFK}{HPH} \tag{2}$$

kde *HTFK* představuje hrubou tvorbu fixního kapitálu, tj. investice do dlouhodobého hmotného a nehmotného majetku, *HPH* pak označuje hrubou přidanou hodnotu, tj. hodnotu zboží a služeb sektorem nově vytvořených. Ukazatele se v obou případech se týkají sektoru nefinančních podniků.

Míra úspor (*MÚ*) ukazuje, jakou část hrubé přidané hodnoty si dokázal sektor nefinančních podniků udržet pro financování investic z vlastních zdrojů, tzv. samofinancování[8] a je vypočtena dle (3)[9]

$$MÚ = \frac{HÚ}{HPH} \tag{3}$$

kde *HÚ* vyjadřuje zisk zadržený sektorem. Stejně jako v předchozím případě se oba ukazatele týkají sektoru nefinančních podniků.

Míra samofinancování (*MS*) vyjadřuje, jakou část investic financuje sektor z vlastních zdrojů, tj. úspor. Ukazatel je následně definován jako (4)[10]

$$MS = \frac{HÚ}{HTFK} \tag{4}$$

jestliže hodnota ukazatele míry samofinancování vyjde rovna nebo větší než jedna (nebo 100 %), znamentá to, že sektor financuje své investice pouze z vlastních zdrojů, v opačném případě vlastní zdroje sektoru nestačí na krytí investic a sektor vykazuje tzv. potřebu financování.

3 Empirické výsledky zemí V4

Následující stať dokumentuje významnost sektoru nefinančních podniků a empirické výsledky příslušných ukazatelů zemí Visegrádské čtyřky. Tento příspěvek v použitých ukazatelích a charakteristice navazuje na Spěváčka (2010) a Poštu a Nečadovou.

3.1 Významnost sektoru

Významnost tohto sektoru pro národní hospodářství dokumentuje graf 1, který ukazuje podíl HPH nefinančních podniků na HPH celé ekonomiky. ČR se ve sledovaném období se pohybuje, vyjma roku 2009, nad hodnotou 60 % s průměrnou hodnotou 61,5 %, Maďarsko

[6] HRONOVÁ, S. – FISCHER, J. – HINDLS, R. – SIXTA, J. (2009): Národní účetnictví: Nástroj popisu globální ekonomiky, s. 121.
[7] HRONOVÁ, S. – HINDLS, R. (1997): Národní účetnictví, s. 176.
[8] HRONOVÁ, S. – FISCHER, J. – HINDLS, R. – SIXTA, J. (2009): Národní účetnictví: Nástroj popisu globální ekonomiky, s. 120.
[9] HRONOVÁ, S. – HINDLS, R. (1997): Národní účetnictví, s. 176.
[10] HRONOVÁ, S. – FISCHER, J. – HINDLS, R. – SIXTA, J. (2009): Národní účetnictví: Nástroj popisu globální ekonomiky, s. 121.

překonalo tuto hranici až v roce 2011, i tak je ale podíl více než 50 % (průměr 59,8 %). Polsko a Slovensko vykazují nižší hodnoty, nejnižší je podíl v roce 2009 (průměrné hodnoty 49,1 %, resp. 50,9 %).

Graf 1: Podíl nefinančních podniků na HPH zemí V4, 2005-2013 (% HPH)

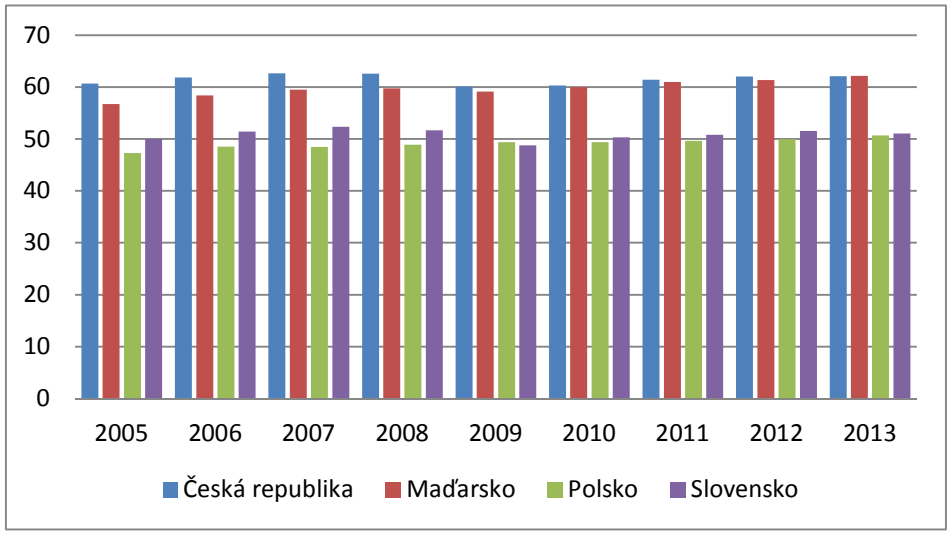

Pramen: Eurostat, vlastní výpočty.

3.2 Míra investic

Vývoj míry investic zemí V4 souhrnně dokumentuje graf 2. Ve sledovaném období nejvyšší míru investic vykazuje Slovensko (průměr 33,2 %). Dále následuje ČR s průměrnou hodnotou 30,6 %, Maďarsko (26,1 %) a Polsko (24,1 %).

Graf 2: Míra investic zemí V4, 2005-2013 (% HPH)

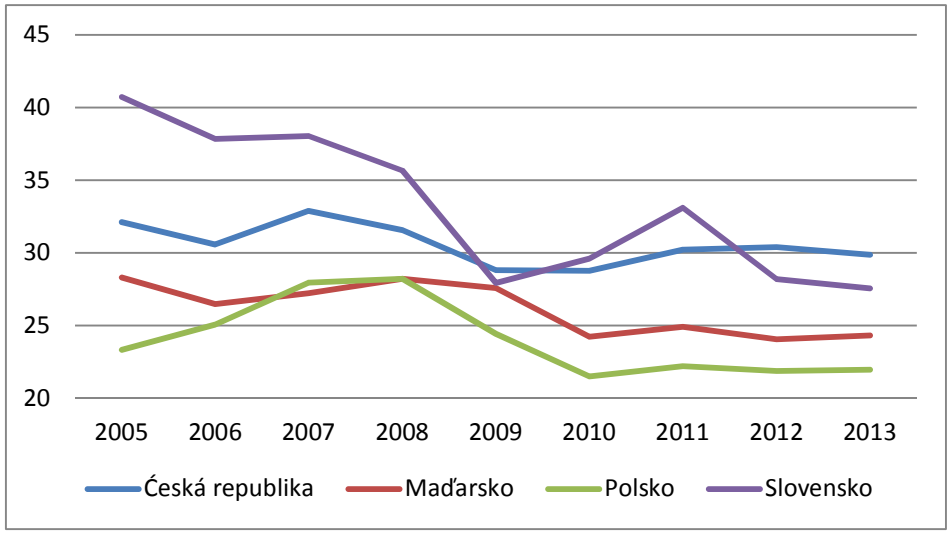

Pramen: Eurostat, vlastní výpočty.

Průměrné tempo růstu vykazuje klasající tendenci. Nejvyšší pokles zaznamenala slovenská ekonomika (-3,1 %), následovaná ekonomikou Maďarska (-1,4 %), ČR (-1,2 %) a Polska (-0,5 %). V ČR míra investic vykázala meziorní nárůsty pouze v letech 2007,2011 a 2012. Vyšších hodnot míry investic než v roce 2005 dosáhla ČR ze sledovaného období jen v roce 2007. Maďarská ekonomika vyšších hodnot než v roce 2005 dále ve sledovaném období nedosáhla, stejně tak slovenská ekonomika. Naopak polská ekonomika zaznamenala

poklesy jen v letech 2009 a 2010, 2012, původní hodnotu míry investic z roku 2005 se jí tak podařilo překonat hned v následujících letech (2006 – 2009), nicméně další období je opět ve znamení poklesu tohoto ukazatele.

3.3 Míra úspor

Vývoj míry úspor zemí V4 souhrnně dokumentuje graf 3. Ve sledovaném období nejvyšší průměrnou míru úspor vykazuje Polsko (34,2 %). Dále následuje Slovensko (33,5 %), Maďarsko (28,6 %) a ČR (26,0 %).

Průměrné tempo růstu vykazuje klasající tendenci jen u ČR (-0,4 %). Nejvyšší průměrný nárůst byl zaznamenán u Maďarska (2,9 %) následovaném Polskem (2,6 %) a Slovenskem se zanedbatelným průměrným nárůstem 0,1 %.

Úspory jako vlastní zdroje investic v české ekonomice nepřekonaly ve sledovaném období hodnotu z roku 2005. U ostatních ekonomik byla situace i vzhledem ke kladnému průměrnému tempu růstu pozitivnější. Maďarsko zaznamenalo pokles oproti hodnotě z roku 2005 jen v roce 2007, stejnou situaci vykázalo Polsko. Slovenská ekonomika vykázala nižší hodnotu až v roce 2011.

Graf 3: Míra úspor zemí V4, 2005 – 2013 (% HPH)

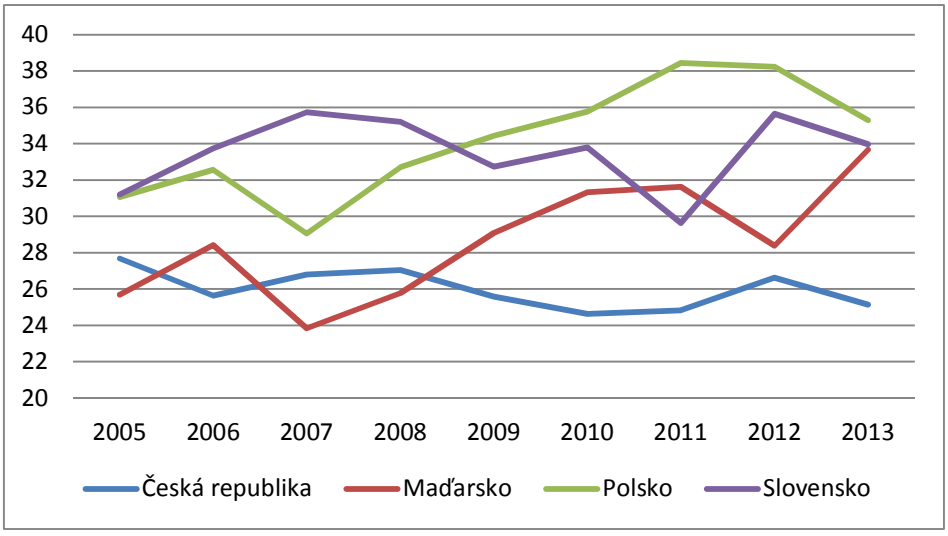

Pramen: Eurostat, vlastní výpočty.

3.4 Míra samofinancování

Vývoj míry samofinancování zemí V4 souhrnně dokumentuje graf 4. Ve sledovaném období nejvyšší průměrnou míru samofinancování vykazuje Polsko (144,3 %). Dále následuje Maďarsko (110,6 %), Slovensko (103,2 %) a ČR (85,1 %). Z uvedených hodnot vyplývá, že zatímco sektor nefinančních podniků v Polsku, Maďarsku a Slovensku financuje investice ze svých vlastních zdrojů, v České republice je situace opačná, sektor z 15 % v průměru užívá k financování jiných zrojů než těch, které vytvořil svou vlastní činností.

Průměrné tempo růstu vykazuje u všech sledovaných zemí rostoucí trend. Nejvyšší průměrné tempo růstu dosáhlo Maďarsko (4,4 %, následované Slovenskem (3,2 %), Polskem (3,1 %) a ČR (0,8 %).

Graf 4: Míra samofinancování zemí V4, 2005 – 2013 (% HTFK)

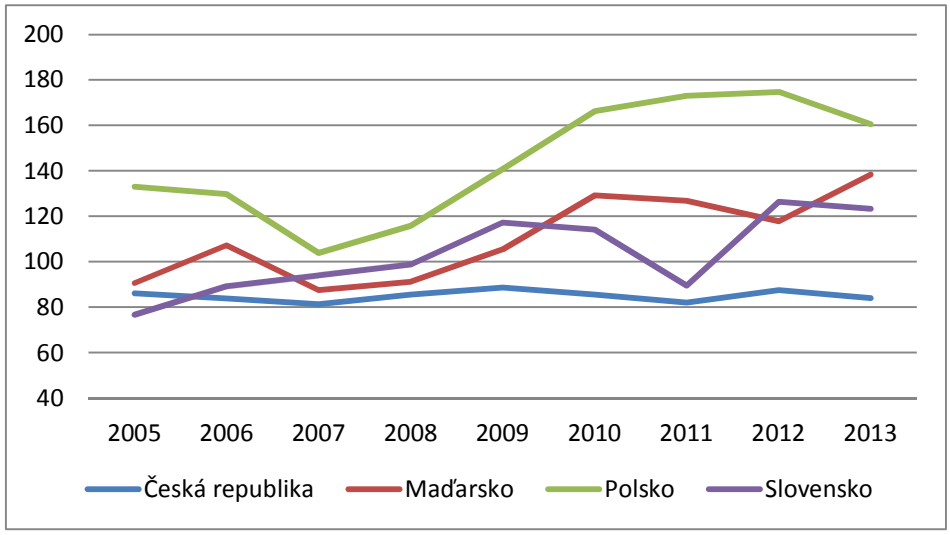

Pramen: Eurostat, vlastní výpočty.

5 Závěr

Příspěvek se zabýval chováním sektoru nefinančních podniků v zemích Visegrádské čtyřky během let 2005 až 2013. Tento sektor bývá tradičně největším tvůrcem hrubé přidané hodnoty na národní úrovni a následně pak celého hrubého domácího produktu. Sektor nefinančních podniků v ČR a Maďarsku tvoří zhruba 60 % národní hrubé přidané hodnoty, u Polska a Slovenska je tento podíl menší, kolem 50 %.

Cílem příspěvku bylo zdokumentovat a porovnat vývoj vybraných ukazatelů sektorové analýzy: míry investic, míry úspor a míry samofinancování zemí V4. Z hlediska míry investic v průměru nejvyšších hodnot vykazuje ekonomika Slovenska. Všechny země V4 vykazují průměrný pokles ve sledovaném období. Nejvyšší míru úspor vykazuje Polsko následované Slovenskem. Více než 2 % průměrný růst vykazuje maďarská a polská ekonomika, nízký růst vykazuje také Slovensko, nicméně ČR zaznamenala půl procentní průměrný pokles.

Z hlediska ukazatele samofinancování pouze česká ekonomika není schopna financovat své investice z vlastně vytvořených zdrojů a musí použít prostředky z jiných zrojů.

Seznam použité literatury

Nařízení Evropského parlamentu a Rady EU č. 549/2013 ze dne 21. května 2013 o Evropském systému národních a regionálních účtů v Evropské unii [online]. In: EUR-lex [právní informační systém]. [Citované 20. listopadu 2015]. Dostupné na internetu: http://eur-lex.europa.eu.

HRONOVÁ, S. – HINDLS, R. (1997): *Národní účetnictví*. Praha: Grada Publishing, 1997. ISBN 80-7169-466-5.

HRONOVÁ, S. – FISCHER, J. – HINDLS, R. – SIXTA, J. (2009): *Národní účetnictví: Nástroj popisu globální ekonomiky*. Praha: C. H. Beck, 2009. ISBN 978-80-7400-153-6.

POŠTA, V. – NEČADOVÁ, M. (2010): Analýza firem nefinančního sektoru na základě národních účtů. In: *Ekonomika a management*, 2010, roč. 4. č. 4, s. 1-13.

SPĚVÁČEK, V. (2010): Sektorová analýza vývoje české ekonomiky. [online]. Working paper: Centrum výzkumu konkurenčnícho schopnosti české ekonomiky No. 16/2010. [Citované 25. 11. 2015]. Dostupné na internete: https://is.muni.cz/do/econ/soubory/oddeleni/centrum/papers/16Spevacek.pdf?fakulta=1456.

MARKETING STRATEGIES ORIENTED ON INTRODUCING NEW BRANDS WITH AN EMERGING COUNTRY ORIGIN IN SLOVAK MARKET

Lucia Vilčeková [a] – **Peter Štarchoň** [b]

[a] Faculty of Management, Comenius University in Bratislava, Odbojárov 10, 82005 Bratislava, Slovak Republic, e-mail: lucia.vilcekova@fm.uniba.sk
[b] Faculty of Management, Comenius University in Bratislava, Odbojárov 10, 82005 Bratislava, Slovak Republic, e-mail: peter.starchon@fm.uniba.sk

The paper is focusing on selected marketing strategies oriented on introducing new brands with an emerging country origin in Slovak market. First, literature review of branding is provided. Then description of research methodology is mentioned and finally, research results are presented. Based on the research results Slovak consumers can be seen as very brand oriented and they care about brands and expect high quality from their favorite brands and they do not behave as patriots when they are shopping. This could be the opportunity for emerging market brands which are becoming global and present in the Western world.
Key words: brands, emerging markets, strategies
JEL: M31

1 Introduction

Brands are projected values in the minds of customers and without this psychological commitment there are just unrecognizable products or services. Therefore brand is commitment and marketers need to understand consumer and how his mind works to be able to build a real relationship between consumers and products.[1] An understanding of consumer behavior frames a company's competitive advantage.[2] Prior to a purchase the brand can increase consumer's efficiency of perception, processing and storage of information. The actual decision making activity can be easier because brands reduce uncertainty and reduce risk of a purchase and in the post purchase stage, the image benefits of brands emerge.[3]

There are products of various origins offered to customers, which is a consequence of globalization and merging and connecting markets. The formation of global economy has noticeably widened the presence of foreign products on domestic markets. This has stimulated interest in examining the role of country of origin and its consequences on consumer behavior. It can be considered a cue that is capable to summarize information on products, brands and firms from different countries. Therefore, country of origin can be seen as one element of a brand that helps consumers to connect the brand to a specific country At times, product origin may suppose a barrier to the trade of goods and services within or between countries. Consumer preferences for foreign and domestic products could be influenced by trust in foreign firms, consumer ethnocentrism and negative feelings towards a specific

[1] TEMPORAL, P. (2010): Advanced Brand Management: Managing Brands in a Changing World, p. 58-59.
[2] GREIFENBERGER, E. (2009). The Hub magazine. Available online: http://hubmagazine.com/archives/the_hub/2009/jul_aug/the_hub31_rak.pdf.
[3] KLAMING, G. (2006). The changing role of brands in the age of empowered consumers. Available online: http://www.markenlexikon.com/d_texte/klaming_changing_role_of_brands_2006.pdf.

country.[4] The influence of country of origin on brand buying behavior has been studied for decades. But in times of globalization, when products are designed in one country, manufactured in another and assembled in another one, consumers are confused and are often not able to identify or recognize domestic products. Globalization has increased the opportunities for companies to distribute their goods to consumers all over the world. At the same time, consumers are able to choose from a broad range of products and services in almost any category. International product adaptation makes it difficult to differentiate between goods.

The buying patterns of people tend to change during hard and stressful times such as economic crisis. Research from Euro RSCG Worldwide in 2010 showed a shift in consumer values and behaviors, as people begin to rethink what is important and how they want to live. The crisis has caused slowdown of consumer consumption and the priorities of consumers changed, as well as the perception and representation they have on brands and their benefits.[5]

Each feature of the socio-economic situation has substantially changed not only the way the new consumer purchases, but also especially what they are buying and why they are buying.[6] In developed countries, new consumers are more economical, more responsible and more demanding than before. Currently, new consumers are increasingly aware of all aspects involved in purchase of products, from design, safety, origin, to their social and economic impact.[7] Slowing economic growth and changing consumer behavior are reshaping the strategies marketers must use to attract and satisfy customers.

It is remarkable that despite the rise of the emerging markets, especially China, no emerging market brands are viewed as brands that are beloved by consumers in advanced economies. In fact, studies indicate that the percentage of U.S. or European consumers who could spontaneously recall major Chinese brands ranges from 2-7 percent. Steenkamp believes that the situation when Western brands have the majority of the western markets is about to change. In the coming decade emerging market brands will become increasingly global and present in the Western world. It is remarkable that despite the rise of the emerging markets, especially China, no emerging market brands are viewed as brands that are beloved by consumers in advanced economies. In fact, studies indicate that the percentage of U.S. or European consumers who could spontaneously recall major Chinese brands ranges from 2-7 percent. Steenkamp and Kumar believe that the situation when Western brands have the majority of the western markets is about to change. In the coming decade emerging market brands will become increasingly global and present in the Western world.[8]

A new breed of multinationals from emerging markets is appearing in many industries. There certainly is competitive threat from these firms which is underestimated by the western companies. Comapanies from emerging markets face two key challenges: they need to build global businesses, and they need to build global brands. In building their new global branded businesses, they often have lower-cost labor and manufacturing facilities to take advantage of, and they often have the advantage of high economies of scale from large domestic market volumes. However, they usually do not have the easy-to-tap capital markets of their competitors, work with less-developed managerial systems and knowledge bases, and

[4] TORRES, N. H. J. - GUTIÉRREZ, S. (2007): The purchase of foreign products: The role of firm's country-of-origin reputation, consumer ethnocentrism, animosity and trust. Availabe online: http://gredos.usal.es/jspui/bitstream/10366/75189/1/DAEE_13_07_Purcching.pdf.

[5] EURO RSCG. (2010): EURO RSCG Uncovers Historic Shift Among Consumers. Available online: http://www.thenewconsumer.com/press-room/euro-rscg-uncovers-historic-shift-among-consumers/.

[6] STRÁŽOVSKÁ, Ľ. (2014): Využitie marketingu v rodinnom podnikaní, p. 47-52.

[7] VOINEA, L. - FILIP, A. (2011). Analyzing the Main Changes in New Consumer Buying Behavior during Economic Crisis, pp. 14-19.

[8] KUMAR, N. - STEENKAMP, J. E. M. (2013): Brand Breakout: How Emerging Market Brands Will Go Global. Palgrave Macmillan, 2013, p. 56-71. ISBN 9781137276612.

typically face more skeptical consumers and customers when they proclaim the high objective quality of their products.[9]

2 Methods

The population for the research were Slovak consumers 16 years of age and older. In total numbers it is more than 4.5 million consumers. If the population was homogenic and the nature of the research would be exploratory, smaller sample size would have been sufficient. According to the nature of the study and the goal to generalize the results for the whole population, following formula (1) for indefinite populations was used to determine the sample size:

$$N = \frac{z^2 \times p\,(1-p)}{H^2} \tag{1}$$

Where N is the sample size, Z is the value of test statistics corresponding to a confidence level, p is the sample proportion and H is the permissible error.

In our research we calculated with the confidence level of 95 percent (test statistics to this value is 1.96), sample proportion was 0.5 since we wanted the most conservative sample size and the permissible error was set to 3 percent, giving us the sample size of 1067.

To be able to draw conclusions form the research and to get accurate results, quota sampling was used. It ensures that chosen subgroups are represented in the sample to the exact extent as they are in the population. The quotas of this research were gender, age, education, and income.

Data was collected in Slovakia and the instrument for data collection was a questionnaire. Respondents were presented with a list of statements concerning their attitudes towards domestic and foreign brands and their brand buying behavior. Likert scales, as a very common and easy tool for measuring attitudes, were used in the questionnaire.

The data were evaluated in R, software for statistical computing and graphics. The techniques used in R were factor analysis followed by cluster analysis in order to obtain consumer segmentation based on their attitudes toward foreign and domestic brands.

3 Results

General attitudes of Slovaks toward brands can be described as follows: Consumers do have their favorite brands and they do not care if they were produced abroad or in Slovakia but they are very aware of the country of origin. They are brand oriented and they make their purchase decision based on brands. They are not willing to pay more for Slovak products, but they not hesitate to spend more money on their favorite brands. The consumers are interested in the country of origin and they are willing to take the time to search for the information of where the product they want to purchase was made. Brands play an important role for Slovaks, but the consumers are sometimes confused with the great variety of brands. Considering foreign brands, Slovaks think they are more available and they usually buy consumer goods, footwear and textiles of foreign origin. Consumers do not think that foreign brands do have better quality than Slovak brands.

Slovak consumers do not behave as patriots when they are shopping and retailers have already begun to see that Slovak consumers are becoming more price sensitive and that they are more often ignoring a product's country of origin when shopping. This is caused both by lower purchasing power of Slovaks and by a lack of consumer patriotism that was never built in Slovakia. The biggest group of respondents makes their purchase decision based on price

[9] CHATTOPADHYAY, A. - BATRA, R. – OZSOMER, A. (2012): The New Emerging Market Multinationals: Four Strategies for Disrupting Markets and Building Brands. Available online: http://www.europeanfinancialreview.com/?p=674.

and after that comes the brand. Most of Slovak consumers agree they want to buy high quality products for reasonable price.

Slovak consumers associate domestic brands with quality, tradition, fair prices and Slovakia. Their primal feelings toward Slovak brands are mostly positive. If they have negative attitudes, that is because domestic products are not often available in stores and there is lack of Slovak brands

In our research of consumer brand behavior we were able to define 6 segments. The biggest segment is a cluster of consumers who prefer Slovak products followed by cluster of those who do not are about brands and make their purchase decision based on price levels. Segment three is typical for consumers who prefer foreign brands. Then there is a cluster with consumers who have neutral feelings toward brands and a cluster of consumers without uniformed behavior. The last segment is a segment of consumers who like Slovakia and buy domestic products to support Slovak economy.

5 Conclusion

Slovak consumers are brand oriented, they care about products they buy regardless of the price. When they have their favorite brands, country of origin is not important for them and they are willing to pay more money for it. The main reason for buying Slovak products is to support the economy and we can say that Slovak consumers are very aware of the benefits of supporting domestic production. Nevertheless, consumer ethnocentrism is not typical for Slovaks.

Slovak consumers do not behave as patriots when they are shopping. Retailers have already begun to see that part of Slovak consumers are becoming more price sensitive and they expect high performance but with decent prices. This could be the opportunity for emerging market brands which are becoming global and present in the Western world. To enter Slovak market with high quality and competitive prices.

Product development and marketing seem to be important in following the impact of consumer trends. Focusing in product and development of marketing channels are the areas where companies should be investing in. Slovak consumers are quality and brand driven and they have high expectations of products and their performance. The rise of e-commerce and social media, online marketing channels and Internet forums offer a platform for consumers to gather the intelligence they need to make informed purchasing decisions. Slovak consumers spend searching for information on products 4 times more time than any other consumers from Central Europe and they are using social network platforms and forums for this purpose. Companies must be alert about this fact and shift their marketing activities to online environment in a larger matter and see this as a huge opportunity for online engagement with a brand.

In today's global economy from the customer's point of view is not easy to clearly recognize country-of-origin brand or product, especially when the product was not produced solely in one country. For instance, the product may be designed in one country and produced in another one; this is also concerning the assembly or production of parts and/or components. A brand can be part of the international brand portfolio, a brand used under the umbrella branding strategy or it might also be a regional or local brand. All things considered and additionally within the frame of the representative research in 2013, several marketing strategies oriented on introducing new brands with an emerging country origin in Slovak market can be identified (it can be also applied in other countries). In contrary to 44% of Slovak consumers preferring domestic products as they want to support the Slovak economy or to express their positive attitudes towards Slovakia as a native country, there is a large group of Slovaks that are ready to buy foreign products that may be considered as products

with higher quality, more achievable or cheaper. In this way several possibilities are as follows:

a) focus on building a strong brand for a product of a high quality in an emerging country and later entering into foreign markets;

b) production under the private brands without a direct connection with an emerging market;

c) acquisition of a strong known foreign international or global brand;

d) acquisition of a set of local brands abroad covering particular markets with a higher market potential;

e) introducing a set of new local brands abroad covering particular markets with a higher market potential pretending they are domestic;

f) co-branding with the known international or global brand focusing on the same or similar target segment or to use so called piggybacking market entry method;

g) to apply for a quality standard or for a certificate guaranteed the international norms or quality;

h) putting the stress on the country-of-origin when there is a relevant connection between the home country image and the product category;

i) focus on the low price when commodities are produced and finally

j) to apply for a state subsidies or other forms of incentives for reducing exporting price level.

All of these strategies have to be considered under the process of a deep analysis and should be pre-tested on a small market to prevent potential losses and to minimize potential risk. Their combination might be used in order to establish a successful brand with emerging market origin that could become accepted and present in the Western world.

References

EURO RSCG. (2010). EURO RSCG Uncovers Historic Shift Among Consumers. [online]. In: *The new consumer*, 2010. [Cited 17.10.2015.] Available online: http://www.thenewconsumer.com/press-room/euro-rscg-uncovers-historic-shift-among-consumers/.

GREIFENBERGER, E. (2009). The Hub magazine. [online]. In: *The Hub magazine*, October 23, 2013. [Cited 11.10.2015.] Available online: http://hubmagazine.com/archives/the_hub/2009/jul_aug/the_hub31_rak.pdf.

CHATTOPADHYAY, A. – BATRA, R. – OZSOMER, A. (2012). The New Emerging Market Multinationals: Four Strategies for Disrupting Markets and Building Brands. [online]. In: *European Financial Review ,* 2007. [Cited 15.10.2015.] Available online: http://www.europeanfinancialreview.com/?p=674.

KLAMING, G. (2006). The changing role of brands in the age of empowered consumers. [online]. In: *Markenlexikon*, 2006. [Cited 11.10.2015.] Available online: http://www.markenlexikon.com/d_texte/klaming_changing_role_of_brands_2006.pdf.

KUMAR, N. – STEENKAMP, J. E. M. (2013). *Brand Breakout: How Emerging Market Brands Will Go Global*. Palgrave Macmillan, 2013. ISBN 9781137276612.

STRÁŽOVSKÁ, Ľ. (2014). Využitie marketingu v rodinnom podnikaní. In: *Marketing Science & Inspirations*, 2014, Vol. 9, No. 3, pp. 47-52.

TEMPORAL, P. (2010). *Advanced Brand Management: Managing Brands in a Changing World*. (pp. 58-59). Singapore: John Wiley & Sons (Asia). ISBN 978-1-118-18158-4.

TORRES, N. H. J. – GUTIÉRREZ, S. (2007). The purchase of foreign products: The role of firm's country-of- origin reputation, consumer ethnocentrism, animosity and trust. [online]. In: *Gredos,* 2007. [Cited 51.01.2015.] Available online: http://gredos.usal.es/jspui/bitstream/10366/75189/1/DAEE_13_07_Purccching.pdf.

VOINEA, L. – FILIP, A. (2011). Analyzing the Main Changes in New Consumer Buying Behavior during Economic Crisis. In: *International Journal of Economic Practices and Theories*, 2001. Vol. 1, No. 1, pp. 14-19.

FINANČNÁ KRÍZA V GRÉCKU

Eva Vrábelová

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: evapintova15@hotmail.com

Jednou z aktuálnych tém, ktorým dnes čelí Európska únia je aj vyriešenie finačnej krízy v Grécku. Grécka zadĺženosť sa netýka už len výhradne gréckeho štátu a jeho občanov, ale tak isto aj ostatných krajín EÚ. Prepojenosť jednotlivých ekonomík je veľmi úzka a grécky dlh sa tak stáva vecou všetkých členských štátov. Riešení je niekoľko avšak s určitosťou nikto nevie povedať, či rozhodnúť, ktorá by zasiahla Grécko ako aj samotnú EÚ čo najmenej. S vystúpením ktorejkoľvek krajiny z únie sa pri jej zakladaní nerátalo, o to viac je dnes táto možnosť delikátna a ani zástancovia tohto riešenia nevedia s určitosťou povedať aký dopad by to malo na Grécko, či ostatných členov. Práca sa snaží na základe aktuálneho vývoja analyzovať ekonomickú situáciu Grécka a jej budúci vývoj.
Kľúčové slová: finančná kríza, grexit, dlh, privatizácia, konsolidácia

One of current issues the European union is facing is also resolving the financial crisis in Greece. Greek debt does affect only Greek state and its citizens, but also the other EU countries. Interconnection of individual economies is very narrow and the Greek debt became a concern for all member states. There are several solutions but certainly no one can say or decide which would hit Greece and the EU itself the least. Noone has counted with the exit of any country from the Union by its establishment, the more this possibility is now delicate and even proponents of this solution can not say with certainty what impact it would have on Greece or other members. The work seeks to analyze the current development of the economic situation of Greece and its future development.
Key words: financial crisis, grexit, debt, privatization, consolidation
JEL: E42, E44, E66

1 Úvod

Záchrana ekonomiky Grécka je hlavnou témou v Bruseli už posledných 6 rokov. Téma je o to intenzívnejšia, že riešení krízy je niekoľko, avšak zatiaľ sa nik definitívne nevyslovil ani pre jednu alternatívu. Názory sú rozdelené na dva hlavné tábory, kde jeden je presvedčený, že iné východisko ako odchod Grécka z Európskej únie neexistuje a naopak druhý, ktorý je presvedčený o tom, že odchod by znamenal katastrofu nielen pre Gréko, ale pre celú úniu.

Grécko vstúpilo do Európskej únie ešte v roku 1981 a v roku 2002 prijalo euro. Grécki politici v prihláške do eurozóny tvrdili, že rozpočtový deficit dosahuje len jedno percento HDP, takže európske trojpercentné kritérium hravo splnili. Neskôr sa však gréci priznali, že podvádzali a podmienky eurozóny nikdy nespĺňali. V období eufórie po vzniku novej meny

však jediným trestom pre Grécko bola výzva, aby stav svojich financií zlepšilo. Avšak už v roku 2009 stálo Grécko na pokraji bankrotu so 127 percentným dlhom.[1]

V reakcii na grécku krízu štátneho dlhu v roku 2010 zakročili Európska centrálna banka a Medzinárodný menový fond, ktoré ponúkli Grécku núdzové úvery výmenou za úsporné opatrenia. Grécka ekonomika, ktorá zaznamenávala vysoké miery rastu až do roku 2008, vykazovala od roku 2009 v dôsledku globálnej finančnej krízy známky recesie, ktorá od roku 2010 výrazne zosilnela v dôsledku fiškálnej nerovnováhy krajiny. Reštriktívna príjmová politika a drastické obmedzenia verejných výdavkov v priebehu posledných piatich rokov, mali negatívny vplyv na rast HDP, čo viedlo k jeho poklesu o 5,4 % v roku 2010, 8,9 % v roku 2011, 6,6 % v roku 2012 a 3,9 % v roku 2013.

Nezamestnanosť v Grécku bola až do roku 2008 na úrovni 7,6 %, čo bol približne priemer eurozóny. V priebehu roku 2009, nezamestnanosť vzrástla v dôsledku medzinárodnej krízy, ktorá mala vplyv na Grécko a dosiahla 9,6 %.[2] V nasledujúcich rokoch rastúci trend pokračoval, pričom aktuálne je na úrovni 24,6 %. Väčšinu, až 60 percent z týchto nezamestnaných tvoria mladí ľudia vo veku do 25 rokov.[3]

Grécko posledné desaťročia vydávalo obrovské sumy na zbrojenie a je silne závislé na cestovnom ruchu a má tiež pomerne veľký podiel poľnohospodárstva. Jeho exportný sektor je slabý, zodpovedá zhruba dvadsiatim percentám HDP, vyjadril sa Clemens Fuest.[4]

Záchranné balíky, ktoré boli Grécku nepretržite poskytované od roku 2010 plnia presne tú úlohu ako naznačuje aj ich názov. Pomáhajú predísť bankrotu a zachraňujú krajinu. Zabúda sa však pritom, že neriešia sa zásadné problémy, ktoré dostali krajinu na pokraj krachu. Podľa slov Brigity Schmögnerovej, tretí záchranný balíček je určený na to, aby Gréci v nasledujúcich rokoch mohli splácať dlhy voči veriteľom. Nemôžu ho použiť napríklad na podporu hospodárskeho rastu alebo sociálnu sféru. Tretí balíček je pokračovaním doterajšieho prístupu ku Grécku, ktorý bol od začiatku zlý. Jeho pokračovaním nie je možné, aby sa dostalo zo zložitej ekonomickej a sociálnej situácie.[5]

2 Grécky dlh po roku 2009 a jeho možné splatenia

Grécko je prvá krajina eurozóny ktorá musela požiadať o medzinárodnú finančnú pomoc od MMF a EÚ. Bol to 3 ročný úver v objememe 110 miliárd[6] (z toho EÚ poskytlo 80 miliárd a MMF 30 miliárd, pričom do začiatku júna 2011 vyčerpali Gréci 53 miliard).[7] V roku 2011 činil štátny dlh Grécko 327 miliárd (zhruba 150 % HDP).

Šesť miliárd bol plán Grécka v danom roku ušetriť novými úspornými opatreniami, avšak neochota politikov, ktorí nesúhlasili so zvýšením daní mohla spôsobiť, že Grécko nedostane časť pôžičky.[8] Ak sa chcelo Grécko vyhnúť bankrotu, muselo buď reštrukturalizovať svoj verejný dlh v súhrnnej výške 340 miliárd alebo požiadať o ďalšiu pôžičku.

Existuje viacero možností a alternatív splatenia štátneho dlhu. Jednou z nich je *privatizácia štátneho majetku*. Pri tej nastáva otázka, kto bude mať záujem kúpiť grécky majetok, napr grécku poštovnú banku. Na predaj budú železnice, medzinárodné letiská, prístavy, energetické spoločnosti alebo aj loterijná spoločnosť. Väčšina predávajúcich sa

[1] Karpiš, J. (2011): Výhliadky Grécka sú stále neisté. In: Pravda. s. 12.

[2] The Greek Economy. Dostupné na internete: http://www.enterprisegreece.gov.gr/default.asp?pid=16.

[3] Expansión, Country economy. Dostupné na internete: http://countryeconomy.com/unemployment/greece.

[4] Fuest, C. (2011): Pro Řecko je orezání jeho dluhu. In: Hospodářske noviny.

[5] Takto Grécku nepomôžu! Brigita Schmögnerová si myslí, že o 3 roky budeme tam, kde teraz. [online]. 24. 7. 2014 Dostupné na internete: http://zivot.cas.sk/clanok/20977/takto-grecku-nepomozu-brigita-schmognerova-si-mysli-ze-o-3-roky-budeme-tam-kde-teraz.

[6] Kain, P. (2011): Zlom v jednání o Řecku: Němci podpoří druhý balíček pomoci. In: Hospodářské noviny.

[7] Lavička, V. (2011): Ďalší balík pro Řecko: až 100 miliard. In: Hospodářské noviny.

[8] Kain, P. (2011): Pro Řecko se připravuje druhý záchranný balíček. In: Hospodářské noviny

firiem je však na pokraji bankrotu. Ich ceny budú výrazne nižšie ako ich skutočná hodnota. Pri privatizácii sa pritom myslí nato, že euro v Grécku prežije.[9] Privatizácia gréckeho majetku by mala do konca roka 2015 prispieť k zníženiu gréckeho dlhu 50 miliardami eur.

Prispieť by vraj mali aj súkromní investori, ktorí držia grécke dlhopisy. Nemecký Minister Wolfgang Schäuble navrhuje, aby sa problém vyriešil výmenou dlhopisov za bondy so vzdialenejším dátumom splatnosti. Krok by mal viesť k odloženiu splatnosti o sedem rokov. Schäuble je jedným z politikov, ktorí trvajú na tom, aby súkromné subjekty, ktoré doteraz zarábali na veľmi vysokom úročení gréckych dlhopisov, sa museli taktiež podieľať na znižovaní záťaže Grécka.[10] Tento názor však nezdieľajú všetci. Francúzsko odmieta reštrukturalizáciu gréckeho dlhu a pristúpenie na nemecký návrh by mohlo byť za ňu považované. Proti je aj ECB. Jej šéf Jean-Claude Trichet vyhlásil, že by akceptoval len čisto dobrovoľnú účasť. Podľa neho by niektoré banky vlastniace grécke dlhopisy mohli reinvestovať peniaze, ktoré na nich zarobili do ďalších gréckych pôžičiek.

Tretím a zatiaľ to vyzerá, že jediným riešením sú ďalšie úvery od MMF a štátov eurozóny. Od poskytnutia prvého záchranného balíku prešlo už 5 rokov a pred pár dňami schválila EU tretí záchranný balík pre Grécko. Druhý záchranný balík bol schválený na konci júla v roku 2011 len rok po poskytnutí prvého balíka. Súčasťou druhého záchranného balíka vo výške 109 miliárd eur poskytnutých Európskych záchranným fondom a MMF bude aj 37 miliárd, ktoré získa Grécko do roku 2014 od súkromných investorov, najmä bánk. Eurozóna predpokladá, že sa zapojí 90 percent majiteľov gréckych dlhopisov, pričom ich priemerná strata bude okolo 21 percent.[11] Analytik Alessandro Giansantini z ING neverí, že Grécko bude schopné prežiť bez toho, aby mu veritelia odpísali najmenej poloviu jeho záväzkov. Tie už dosahujú 350 miliard eur, čo je suma zodpovedajúca zhruba 150 % gréckeho HDP.

Každá ďalšia pôžička však zároveň znamená splnenie kritérií na jej obrdžanie. Grécko aj napriek sľubom novej vlády, že nebude robiť ďalšie škrty na úkor ľudí, odoslalo svojim veriteľom aktualizovaný zoznam reforiem. Vláda v Aténach dúfa, že tak uspokojí ich požiadavky na detailnejšie informácie o reformách a otvorí krajine prístup k sľúbenej finančnej pomoci, ktorá má zabrániť gréckemu bankrotu. Hlavnými spornými bodmi pri rokovaní sú reforma trhu práce a dôchodková reforma. Vláda sa v ňom okrem iného zaväzuje zakročiť proti daňovým podvodom, zvýšiť daň na luxusný tovar a preskúmať predaj štátneho majetku od prípadu k prípadu. Navrhuje tiež opätovne zaviesť mimoriadnu výplatu pre chudobných dôchodcov a postupné zvyšovanie minimálnej mzdy, dodal Financial Times.[12]

3 Aktuálna situácia

Predčasné parlamentné voľby v Grécku sa konali 25. Januára 2015. Ich dôvodom bol fakt, že parlament nedokázal zvoliť nového prezidenta. Favoritom volieb bola ľavicová strana Syriza, ktorá ešte donedávna požadovala koniec úsporných opatrení a ďalší odpis dlhov. Predvolebné preferencie sa potvrdili a Syriza voľby vyhrala. Víťazstvom Trispasovej strany Grécko vraj opúšťa politiku úsporných opatrení a vymaňuje sa z doterajšieho poníženia.[13] Postoj novej vlády by mohol viesť k odchodu Grécka z eurozóny. Nemecká kancelárka Angela Merkelová, ktorá bola vždy za pomoc Grécku, reagovala tým, že eurozóna implementovala dostatok reforiem, aby sa potenciálny odchod Grécka z eurozóny dal zvládnuť.[14] Prípadný odchod Grécka z eurozóny by slovenskú ekonomiku zasiahol skôr

[9] Tinl, K. (2011): Řecká privatizace je lákavá i pro české investory. In: Hospodářské noviny.
[10] Vainert, L. (2011): Řecko může dostat sedmiletý odklad. In: Hospodářské noviny.
[11] Hudema, M. (2011): Záchranný plán pro Řecko je opět jen provizorium plné otázniku. In: Hospodářské noviny.
[12] Grécko poslalo veriteľom zoznam reforiem. [online]. 02. 07. 2015 Dostupné na internete: http://spravy.pravda.sk/ekonomika/clanok/350739-grecko-poslalo-veritelom-zoznam-reforiem/.
[13] Syriza je jasným víťazom gréckych volieb. Absolútnu väčšinu nemá. [online]. 25. 1. 2015 Dostupné na internete: http://spravy.pravda.sk/svet/clanok/343438-greci-rozhoduju-vo-volbach-vysledky-s-napatim-ocakavaju-aj-financnici/.
[14] Nemecko je presvedčené, že eurozóna by odchod Grécka zvládla. [online] 4. 1. 2015. Dostupné na internete:

nepriamo, cez možné ekonomické spomalenie eurozóny. Analytikom sa navyše javí riziko „grexitu“ako nízke. Podľa prieskumov chcú štyri pätiny Grékov v eurozóne zotrvať.[15]

Odchod Grécka z eurozóny by mohol byť pre menovú úniu a jej menu v konečnom dôsledku pozitívnou zmenou. Uviedol to slávny americký investor a miliardár Warren Buffett. „Grexit“, ako sa v medzinárodnom slangu označuje prípadný odchod Grécka z eurozóny, by ostatné členské krajiny mohol podľa Buffetta prinútiť k dohode o lepších pravidlách pre verejné financie.[16] Avšak ani tentokrát sa predpoveď grexitu nenaplnila a Grécko získalo naposlednú chvíľu financie z tretieho záchranného balíka.

Napriek momentálnemu postupu eurozóny sú stále aktuálne dve riešenia gréckej situácie.

Jednou z nich je *bankrot resp. odchod krajiny z eurozóny*. Ekonóm Nouriel Roubini tvrdí, že Grécko nemá inú možnosť ako vyhlásiť bankrot a odísť z eurozóny. To by viedlo k devalvácii gréckej meny, čím by sa zvýšila konkurencieschopnosť Grécka. Protiargument znie, že by grécke vystúpenie spôsobilo totálny chaos. Držitelia bankových vkladov by si v panike vbrali svoje úspory z bánk.[17]

Šéf americkej centrálnej banky Ben Bernanke varoval, že to čo je v stávke, ďaleko prekračuje samotné Grécko. Tvrdí, že pokiaľ by sa situáciu nepodarilo vyriešiť, ohrozený bude nielen európsky finančný systém, ale aj svetový finančný systém a taktiež politická jednota Európy.[18]

Aj podľa nemeckej kancelárky Angely Mekelovej by sa vystúpením Grécka spustil dominoefekt, ktorý by bol pre menovú úniu mimoriadne nebezpečný.[19]

Európsky komisár Günther Oettinger povedal, že ak Grécko eurozónu opustí, mohlo by sa za desať rokov zotaviť a vrátiť sa do menovej únie, teda ak nastane takzvaný grexit, krajina by sa mohla revitalizovať do desiatich rokov do takej miery, že „návrat do menovej únie by bol určite možný.“[20]

Zdá sa, že momentálne prijateľnejšou možnosťou je *zotrvať v eurozóne* a pracovať na spôsoboch splatenia dlhov. Väčšina gréckych obyvateľov chce zostať v eurozóne a vyhnúť sa banktortu. Banktor by ovplyvnil aj ostatné krajiny EU. Avšak politici musia tvrdo pracovať na tom, aby presvedčili ľudí, že sú nutné úspory a masívna privatizácia. Ako hovorí proferoz z University of Oxford Clemens Fuest, je tiež potrebné podporiť grécke banky, ktoré držia veľkú časť gréckeho dlhu. Krajiny eurozóny ako aj ECB by mali doplniť kapitál bánk. Taktiež si myslí, že by pomohlo predĺženie splatnosti gréckeho dlhu a výrazné zmiernenie úrokov. Pomôže tiež zníženie miezd.

4 Záver

Názory rôznych odborníkov a ekonómov sa na riešenie situácie v Grécku rozchádzajú, ale vyzerá to tak, že podľa posledných krokov Európskej únie je smerovanie jasné. Aspoň dočasne. Nemecký Spolkový snem koncom augusta veľkou väčšinou schválil tretí záchranný balík pre Grécko. Poslanec Klaus-Peter Willsch sa pred hlasovaním snažil presvedčiť čo najviac svojich kolegov, aby pomoc pre Grécko odmietli, keďže už dvakrát toto riešenie nepomohlo, avšak väčšina poslancov vypočula ministra financií Wolfganga Schäubleho, ktorý

---

http://www.webnoviny.sk/ekonomika/clanok/907686-nemecko-je-presvedcene-ze-eurozona-by-odchod-grecka-zvladla/.

[15] Odchod Grécka by sa Slovenska dotkol skôr nepriamo. [online] 1. 4. 2015. Dostupné na internete: http://ekonomika.sme.sk/c/7590647/odchod-grecka-by-sa-slovenska-dotkol-skor-nepriamo.html?ref=trz (16. 1. 2015)

[16] Buffett: Odchod Grécka by mohol eurozóne prospieť. Dostupné na internete: http://spravy.pravda.sk/tlac/350598-buffett-odchod-grecka-by-mohol-eurozone-prospiet/.

[17] Vaidišová, K. (2011): Sedm otázek a odpovědií o řecké krizi. In: Hospodářské noviny.

[18] Černý, A. (2011,): Spor o pomoc Řecku rodeluje EU. In: Hospodářské noviny.

[19] Lavička, V. (2011): Německo hodlá eurozónu udržte. Trhy už však Řecko odepsaly. In: Hospodářské noviny.

[20] Eurokomisár: Grexit nebude koniec sveta. [online] 29. 6. 2015. Dostupné na internete: http://ekonomika.sme.sk/c/7885660/eurokomisar-grexit-nebude-koniec-sveta.html.

ich žiadal o schválenie balíčka. „Pochyby sú stále prípustné. Ale vzhľadom na to, že grécky parlament už veľkú časť opatrení schválil, by bolo nezodpovedné nevyužiť šancu na nový začiatok pre Grécko," povedal Schäuble. Atény by v rámci záchranného balíčka mali počas troch rokov získať až 86 miliárd eur.[21]

Prvá uvoľnená tranža z tohto programu bola vo výške 13 miliárd eur. Pre uvoľnenie ďalšej tranže eurozóna požadovala konkrétne legislatívne zmeny, vrátane vyvlastnenia domov osobám, ktoré nie sú schopné splatiť svoje dlhy. Šéf záchranného fondu eurozóny Klaus Regling v tejto súvislosti uviedol, že rozhodnutie Euroskupiny odráža záväzky gréckej vlády k programu rozsiahlych reforiem. „Ak implementácia tohto programu zostane silná, som si istý, že reformné úsilie Grékov im umožní dosiahnuť viditeľné kroky smerom k ekonomickému oživeniu," skonštatoval Regling. Reformy schválené Aténami minulý týždeň majú tiež Grécku vydláždiť prístup k 10 miliardám eur určených na pomoc pre bankový sektor v tejto krajine.[22]

Zatiaľ bol bankrot Grécka odvrátený ako aj jeho odchod z eurozóny. Teraz je na rade Grécko. Tretia finančná pomoc je signálom, ze grexit napriek mnohým tvrdeniam nie je taký jednoduchý a zatiaľ je pomoci Grécku naklonená väčšina krajín. Avšak tento stav nie je nemenný a to by si malo uvedomiť najmä Grécko pri hospodáraní s poskytnutými financiami.

Zoznam použitej literatúry

Buffett. (2015): Odchod Grécka by mohol eurozóne prospieť. In: *Pravda*. [online] 04. 01. 2015. Dostupné na internete: http://spravy.pravda.sk/tlac/350598-buffett-odchod-grecka-by-mohol-eurozone-prospiet/.

Černý, A. (2011): Spor o pomoc Řecku rodeluje EU. In: *Hospodářské noviny*. 24. júna 2011.

Expansión: Country economy. Dostupné na internete: http://countryeconomy.com/unemployment/greece.

Fuest, C. (2011): Pro Řecko je orezání jeho dluhu. In: *Hospodářske noviny*. 19. 11. 2011.

Hospodárske noviny. (2015): Grécko ďalej žije, dostalo miliardovú injekciu z Bruselu. In: *Hospodárske noviny*. [online] 23. 11. 2015. Dostupné na internete: http://finweb.hnonline.sk/spravy-zo-sveta-financii-126/grecko-dalej-zije-dostalo-miliardovu-injekciu-z-bruselu-978625.

Hudema, M. (2011): Záchranný plán pro Řecko je opět jen provizorium plné otázniku. In: *Hospodářské noviny.* 25. 7. 2011

Kain, P. (2011): Zlom v jednání o Řecku: Němci podpoří druhý balíček pomoci. In: *Hospodářské noviny.* 6. 1. 2011

Kain, P. (2011): Pro Řecko se připravuje druhý záchranný balíček. In: *Hospodářské noviny.* 31. 5. 2011.

[21] Nemecký parlament schválil tretí záchranný balík pre Grécko. [online] 19. 08. 2015. Available online: http://www.ta3.com/clanok/1067657/nemecky-parlament-schvalil-treti-zachranny-balik-pre-grecko.html.
[22] Grécko ďalej žije, dostalo miliardovú injekciu z Bruselu. [online] 23. 11. 2015. Available online: http://finweb.hnonline.sk/spravy-zo-sveta-financii-126/grecko-dalej-zije-dostalo-miliardovu-injekciu-z-bruselu-978625.

Karpiš, J. (2011): Výhliadky Grécka sú stále neisté. In: *Pravda*. 28. 10. 2011. s. 12.

Lavička, V. (2011): Ďalší balík pro Řecko: až 100 miliard. In: *Hospodářské noviny.* 7. 6. 2011.

Lavička, V. (2011): Německo hodlá eurozónu udržte. Trhy už však Řecko odepsaly. In: *Hospodářské noviny.* 7. 9. 2011.

TA3. (2015): Nemecký parlament schválil tretí záchranný balík pre Grécko. [online] 19. 08. 2015. Dostupné na internete: http://www.ta3.com/clanok/1067657/nemecky-parlament-schvalil-treti-zachranny-balik-pre-grecko.html.

Pravda. (2015): Grécko poslalo veriteľom zoznam reforiem. In. *Pravda.* [online] 02. 04. 2015. Dostupné na internete: http://spravy.pravda.sk/ekonomika/clanok/350739-grecko-poslalo-veritelom-zoznam-reforiem/.

Pravda. (2015): Syriza je jasným víťazom gréckych volieb. Absolútnu väčšinu nemá. [online] 25. 01. 2015. Dostupné na internete: http://spravy.pravda.sk/svet/clanok/343438-greci-rozhoduju-vo-volbach-vysledky-s-napatim-ocakavaju-aj-financnici/.

SME. (2015): Grexit nebude koniec sveta. In: *SME*. [online] 29. 06. 2015. Dostupné na internete: http://ekonomika.sme.sk/c/7885660/eurokomisar-grexit-nebude-koniec-sveta.html.

SME. (2015): Odchod Grécka by sa Slovenska dotkol skôr nepriamo. [online] 16. 01. 2015. Dostupné na internete: http://ekonomika.sme.sk/c/7590647/odchod-grecka-by-sa-slovenska-dotkol-skor-nepriamo.html?ref=trz.

The Greek Economy. Dostupné na internete: http://www.enterprisegreece.gov.gr/default.asp?pid=16.

Tinl, K. (2011): Řecká privatizace je lákavá i pro české investory. In: *Hospodářské noviny.* 1.7.2011.

Vaidišová, K. (2011): Sedm otázek a odpovědií o řecké krizi. In: *Hospodářské noviny.* 20. 6. 2011.

Vainert, L. (2011): Řecko může dostat sedmiletý odklad. In: *Hospodářské noviny.* 1. 6. 2011.

Webnoviny. (2015): Nemecko je presvedčené, že eurozóna by odchod Grécka zvládla. [online] 4. 1. 2015. Dostupné na internete: http://www.webnoviny.sk/ekonomika/clanok/907686-nemecko-je-presvedcene-ze-eurozona-by-odchod-grecka-zvladla/.

Zivot. (2015): Takto Grécku nepomôžu! Brigita Schmögnerová si myslí, že o 3 roky budeme tam, kde teraz. [online] 24. 07. 2015. Dostupné na internete: http://zivot.cas.sk/clanok/20977/takto-grecku-nepomozu-brigita-schmognerova-si-mysli-ze-o-3-roky-budeme-tam-kde-teraz.

AKTUÁLNY VÝVOJ V KOLÍZNOM PRÁVE USA (NA PRÍKLADE ZMLÚV)

Martin Winkler

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: martin.winkler@euba.sk

V Spojených štátoch amerických existuje viacero prístupov k riešeniu kolíznych otázok. Najčastejším prístupom je používanie Restatement of the Law Second, Conflict of Laws vychádzajúceho z princípu najvýznamnejšieho vzťahu, ale používa sa aj tradičný prístup, princíp významných vzťahov, princíp lepšieho práva a rôzne kombinácie uvedených prístupov. V tomto článku podrobnejšie rozoberáme jednotlivé prístupy k riešeniu kolíznych otázok v USA a tiež ich aplikáciu v jednotlivých štátoch. Taktiež analyzujeme aktuálnu rozhodovaciu činnosť amerických súdov a identifikujeme najnovšie trendy v ich rozhodovacej činnosti týkajúce sa kolíznych otázok.
Kľúčové slová: kolízne právo v USA, Restatement, Jednotný obchodný zákonník, najvýznamnejší vzťah k transakcii, tradičný prístup, princíp významných vzťahov, princíp lepšieho práva, voľba práva, voľba súdu, rozhodcovská doložka, federálny zákon o arbitráži

In the USA several approaches to conflict-of-law issues are used. The most common of them is the Restatement of the Law Second, Conflict of Laws which is based on the most significant relationship principle, but also traditional approach, most significant contacts principle, better-law-approach and various combined approaches are used. This article deals with these approaches to conflict-of-law issues applicable in all the states of the United States of America. It also deals with analysis of recent court decisions and identifies the recent trends related to the conflict-of-laws issues in the USA.
Key words: conflict of laws in the USA, Restatement, Uniform Commercial Code, the most significant relationship to transaction, traditional approach, significant contacts principle, better-law-approach, choice of law, choice of forum, arbitration clause, Federal Arbitration Act
JEL: K10, K33

1 Úvod

Právo platné v USA nepozná klasický pojem kolíznej normy, aký je bežný v štátoch kontinentálneho právneho systému. Rozhodné právo sa tu neurčuje podľa ustálených a v platnom práve zakotvených hraničných určovateľov, ale na základe iných kritérií. Aj tzv. **kvalifikačný problém** spočívajúci v podradení konkrétneho právneho inštitútu pod rozsah niektorej kolíznej normy sa v USA rieši odlišne. Postup pri riešení problému kvalifikácie (*characterization*, *classification* resp. *qualification*) možno rozdeliť do troch etáp.[1] V rámci

[1] Scoles, E. F. – Hay, P. – Borchers, P. J. – Symeonides, S. C.(2000): Conflict of Laws. St. Paul: West Group, Pozri diela autorov cit. na s. 120 v pozn. č. 6.

prvej z nich sa súdy zaoberajú určením všeobecnej právnej povahy konkrétneho vzťahu alebo právnej otázky, napr. či ide o záväzok vyplývajúci z deliktu alebo zo zmluvy. Druhá etapa sa koncentruje na určenie a použitie tzv. *connecting factors*, čo je termín podobajúci sa nášmu pojmu hraničného určovateľa, ale s odlišným obsahom. Ide napr. o miesto uzavretia zmluvy, ďalej miesto, kde došlo ku škode, či domicil. V americkom práve má táto fáza nezastupiteľný význam, pretože v nej ide o identifikovanie rozhodujúcich okolností, „ťažísk" pre určitý právny vzťah, čo má najmä pri postupe podľa doktrín *interest analysis* a *most significant relationship* rozhodujúci význam pre určenie rozhodného práva. Tretia etapa sa týka určenia rozsahu aplikácie rozhodného práva na daný právny pomer; v rámci toho sa o. i. posudzuje aj otázka, či má tento právny pomer povahu hmotnú alebo procesnú, keďže súd môže aplikovať len cudzie hmotné právo a vlastné procesné predpisy.[2]

V USA tiež neexistuje jednotné (federálne) medzinárodné právo súkromné. Každý zo štátov únie má svoje vlastné pravidlá pre určovanie rozhodného práva, z ktorých žiadne – s jednou výnimkou, ktorou je štát Louisiana[3] – nie je kodifikované.

2 Jednotlivé koncepcie riešenia kolíznych otázok v rozhodovacej praxi súdov USA

Napriek tomu, že v jednotlivých štátoch neexistuje kodifikácia pravidiel pre určovanie rozhodného práva, je z rozhodovacej praxe súdov možné vyselektovať niektoré zovšeobecnené pravidlá, ktoré sa „transformovali" do podoby akýchsi kolíznych noriem, aj keď bez právnej záväznosti. Ich zakotvenie predstavuje ***Restatement of the Law Second, Conflict of Laws*** z roku 1971 (skratka R2ndCL), neskôr viackrát revidovaný, vypracovaný Americkým právnym inštitútom (*American Law Institute* – ALI). Čo sa týka hraničných určovateľov, ktoré R2ndCL zakotvuje, hlavným je **voľba práva** (čl. 186). Voľba práva je však obmedzená, a to nasledovne (čl. 187 ods. 2 R2ndCL):

- musí existovať podstatný vzťah *(substantial relationship)* zvoleného právneho poriadku k transakcii (právnemu pomeru zo zmluvy) alebo k jej stranám alebo aspoň primeraný dôvod *(reasonable basis)* pre voľbu právneho poriadku bez takéhoto podstatného vzťahu,
- zvolený právny poriadok nesmie odporovať verejnému poriadku *(fundamental policy)* štátu, ktorého právo by sa v prípade absencie voľby práva použilo a ktorý má materiálne väčší záujem *(materially greater interest)* na úprave konkrétnej otázky než štát, ktorého právo si strany zvolili.

Pokiaľ nie sú splnené uvedené podmienky, na voľbu práva sa neprihliada. Zvoleným právom môže byť tak právo niektorého štátu USA ako aj právo zahraničného štátu. Podľa amerických autorov voľba práva zahŕňa len hmotné právo *(substantive law)*, a nie kolízne *(conflicts law)* ani procesné právo *(procedural law.)*.[4] Vylúčenie procesného práva má význam napr. z toho hľadiska, že v tradičnom americkom poňatí je premlčanie kvalifikované ako procesnoprávny inštitút.

Voľba práva je v USA všeobecne uznávaná, a to nielen v štátoch aplikujúcich R2ndCL, ale prostredníctvom **Jednotného obchodného zákonníka** (*Uniform Commercial Code* – UCC)[5] takmer vo všetkých štátoch únie. Ustanovenie čl. 1-301 písm. c) revidovaného UCC z roku 2001 pripúšťa dokonca neobmedzenú voľbu práva (s určitými výnimkami pri

[2] Tamtiež, s. 120.
[3] State of Louisiana Acts 1991 No. 923 § 1.
[4] Scoles, E. F. – Hay, P. – Borchers, P. J. – Symeonides, S. C.(2000): Conflict of Laws. St. Paul: West Group, s. 859.
[5] Jednotný obchodný zákonník je vzorovým zákonom vypracovaným Národnou konferenciou komisárov pre zjednotenie práva štátov (NCCUSL), ktorý je s väčšími alebo menšími odchýlkami preberaný do právnych poriadkov jednotlivých štátov USA.

spotrebiteľských zmluvách a pri aplikácii niektorých kogentných ustanovení UCC) – výslovne ustanovuje, že dohoda strán príslušnej (domácej alebo medzinárodnej) transakcie o tom, že ktorékoľvek alebo všetky ich práva a povinnosti sa majú riadiť právom niektorého členského štátu USA alebo cudzieho štátu, je platná bez ohľadu na to, či táto transakcia má vzťah k takto určenému štátu. Je však faktom, že veľká väčšina štátov uvedené ustanovenie UCC zatiaľ neprevzala do svojich vlastných UCC, preto platí všeobecná zásada (a to podľa v súčasnosti platného znenia UCC v jednotlivých štátoch USA, ako aj podľa R2ndCL), že voľba práva je v USA obmedzená, a to predovšetkým vyžadovaním vzťahu príslušnej transakcie, pre ktorú sa voľba práva realizuje, k zvolenému právu, ako aj ďalšími prekážkami vyplývajúcimi z aplikácie rôznych prístupov k určeniu rozhodného práva v jednotlivých štátoch USA.

V prípade neexistencie voľby práva sa v súlade s čl. 188 ods. 1 R2ndCL sa na práva a povinnosti strán použije **právo štátu, ktorý má k transakcii alebo k jej stranám najvýznamnejší vzťah** *(most significant relationship)*, pričom sa vezmú do úvahy zásady definované v čl. 6 R2ndCL [konkrétne potreby medzištátnych a medzinárodných poriadkov; relevantné politiky (ciele) *legis fori*; relevantné politiky (ciele) iných zainteresovaných štátov a vzájomné záujmy zainteresovaných štátov na otázkach, pre ktoré sa hľadá rozhodné právo; ochrana oprávnených očakávaní, základné politiky (ciele) tvoriace základ pre príslušné právne odvetvia (oblasti); istota, predvídateľnosť a jednotnosť výsledku; jednoduchosť pri určení a aplikácii práva, ktoré sa má použiť]. Pre určenie najvýznamnejšieho vzťahu sa pritom použijú nasledujúce faktory spájajúce zmluvu s príslušným právnym poriadkom *(contacts)*, pričom má byť v konkrétnom prípade vyhodnotený ich relatívny význam vo vzťahu ku konkrétnej posudzovanej otázke (čl. 188 ods. 2 R2ndCL):

- miesto uzavretia zmluvy,
- miesto rokovania o zmluve,
- miesto plnenia,
- miesto, kde sa nachádza predmet zmluvy *(subject matter of the contract)*[6],
- domicil,
- bydlisko,
- štátna príslušnosť,
- miesto, kde je spoločnosť inkorporovaná alebo kde vykonáva podnikateľskú činnosť.

V klasickom chápaní možno uvedené faktory označiť ako obdobu hraničných určovateľov pre zmluvné vzťahy. V ďalších ustanoveniach R2ndCL sú podrobnejšie popísané niektoré prípady.

Aj keď rozhodovanie prípadov kolízií práva podľa *Restatement* je v USA najrozšírenejším spôsobom určovania rozhodného práva (čo sa týka sporov zo zmlúv, pridržiavajú sa ho súdy 23 štátov[7]), nie je jediný. Ďalšie spôsoby určovania rozhodného práva pri zmluvách sú tradičný prístup (ohľadne rozhodovania o zmluvách sa ho pridržiava 12

[6] Pojem *subject matter of the contract* v americkom chápaní nezodpovedá celkom pojmu (nepriamy) predmet právneho vzťahu, ako ho poznáme z našej právnej teórie. Okrem hnuteľnej alebo nehnuteľnej veci môže ísť napr. aj o hroziace riziko, pokiaľ ho možno lokalizovať (napr. v prípade poistných zmlúv, ktoré majú pred týmto rizikom chrániť). Argumentuje sa tým, že štát, na ktorého území toto riziko hrozí, má záujem na transakcii, na ktorú môže mať uvedené riziko dopad. Porov. komentár k čl. 188 ods. 2 R2ndCL.

[7] Podľa údajov z roku 2014 sú to tieto: Ajlaška, Arizona, Colorado, Connecticut, Delaware, Idaho, Illinois, Iowa, Južná Dakota, Kentucky, Maine, Michigan, Mississippi, Missouri, Montana, Nebraska, New Hampshire, Ohio, Texas, Utah, Vermont, Washington a Západná Virgínia (podľa Symeonides, S. C.: Choice of Law in the American Courts in 2014: Twenty-Eighth Annual Survey. In.: American Journal of Comparative Law roč. 63, 2015, s. 56-57).

štátov[8]), princíp tzv. významných vzťahov (*significant contacts* – 5 štátov[9]), princíp lepšieho práva (*better-law-approach* – 2 štáty[10]) a kombinovaný moderný prístup (10 štátov[11]).

Tradičný prístup vychádza z toho, že rozhodným právom by malo byť *lex loci contractus*. Ešte v polovici 20. storočia bol tento prístup v rozhodovacej praxi súdov USA všeobecne uznávaný. Prvýkrát bol spochybnený až rozsudkom v spore W. H. Barber Co. v. Hughes[12] rozhodovanom v štáte Indiana; súd aplikoval namiesto tradičného pravidla *lex loci contractus* právo, kde ležalo ťažisko zmluvy *(center of gravity)*. Tento prístup bol ďalej popularizovaný v prípade Auten v. Auten[13] rozhodovanom súdmi štátu New York.[14] Dnes už podľa zásady *lex loci contractus* rozhodujú súdy len v 11 štátoch, aj z nich len štyri (Alabama, Florida, Georgia a Virgínia) jasne stoja na pozíciách tohto tradičného prístupu[15].

Súdy rozhodujúce podľa **princípu významných vzťahov** *(significant contacts)* hľadajú ťažisko právneho vzťahu a za rozhodné právo považujú to, kde je toto ťažisko umiestnené. Rozdiel medzi týmto prístupom a prístupom zakotveným v R2ndCL spočíva v tom, že súdy nevykonávajú hĺbkovú analýzu politík dotknutých štátov, ako im prikazuje *Restatement*, iba hľadajú to právo, s ktorým má právny vzťah najvýznamnejší vzťah. Zvyčajne použijú tie isté „hraničné určovatele“ *(contacts)* ako sú zakotvené v *Restatement*.[16] Typickým zástupcom tohto prístupu je štát Indiana, ktorý ako prvý prelomil tradičné pravidlo *lex loci contractus* (pozri vyššie).

Princíp lepšieho práva *(better-law-approach)* vychádza z diela Roberta A. Leflara, ktorý presadzuje použitie toho práva, ktorého pravidlá sú materiálne lepšie v danom prípade[17]. Jeho myšlienky mali výrazný vplyv aj na prípravu *Restatement* (pozri tzv. *relevant factors* uvedené v čl. 6 R2ndCL) v čistej podobe sa vo vzťahu k zmluvám aplikujú v Minnesote a Wisconsine.

Ďalších 10 štátov USA aplikuje rôznu **kombináciu** uvedených **moderných prístupov**. Napr. v Kalifornii sa ohľadne zmlúv berie do úvahy *Second Restatement*, ale kombinuje sa s prístupom tzv. komparatívneho poškodenia *(comparative impairment)* vytvoreného americkým právnikom Williamom F. Baxterom. V New Jersey, Kolumbijskom dištrikte, Massachusetts a Pennsylvánii sa kombinuje prístup tzv. analýzy záujmov *(interest analysis)* a ustanovenia *Restatement*. Analýzu záujmov zohľadňuje aj štát New York, ale čo sa týka zmlúv, kombinuje ju s princípom významných vzťahov *(significant contacts)*.[18] Istým špecifikom pre štát New York je osobitná úprava prípustnosti dohody o voľbe práva. Jeho súdy v súlade s princípom významných vzťahov pripúšťajú voľbu práva štátu New York len ak existuje primeraný vzťah *(reasonable relationship)* zmluvy k štátu New York. V roku 1984 bol však prijatý zákon, podľa ktorého sa primeraný vzťah nevyžaduje, pokiaľ predmet

[8] Alabama, Florida, Georgia, Južná Karolína, Kansas, Maryland, Nové Mexiko, Oklahoma, Rhode Island, Tennessee, Virginia Wyoming.
[9] Arkansas, Indiana, Nevada, Severná Karolína a Portoriko.
[10] Minnesota a Wisconsin.
[11] Havaj, Kalifornia, Kolumbijský dištrikt (Washington D.C.), Louisiana, Massachusetts, New Jersey, New York, Oregon, Pennsylvánia a Severná Dakota.
[12] 223 Ind. 570, 63 N. E. 2nd 417, 423 (1945).
[13] 308 N. Y. 155, 124 N. E. 2nd 99, 101 (N. Y. 1954).
[14] Scoles, E. F. – Hay, P. – Borchers, P. J. – Symeonides, S. C. (2000): Conflict of Laws. St. Paul: West Group, s. 74 a 75.
[15] Porovnaj tamtiež, s. 91.
[16] Porovnaj tamtiež, s. 95.
[17] Firsching, K. – von Hoffmann, B.(2000): Internationales Privatrecht einschließlich der Grundzüge des Internationalen Zivilverfahrensrechts. München: C. H. Beck, s. 58.
[18] Scoles, E. F. – Hay, P. – Borchers, P. J. – Symeonides, S. C.(2000): Conflict of Laws. St. Paul: West Group, s. 101 a 102.

zmluvy dosahuje aspoň čiastku 250.000 USD. Táto úprava bola zavedená z dôvodu posilnenia postavenia New Yorku ako medzinárodného finančného centra.[19]

Štát Louisiana prevzal priamo do ustanovení svojho občianskeho zákonníka pravidlo, podľa ktorého má byť rozhodným právo toho štátu, ktorého politika *(policies)* by bola najvážnejšie poškodená, ak by sa jeho právo na príslušnú otázku nepoužilo; tento štát sa má určiť vyhodnotením závažnosti a vhodností politík (cieľov) všetkých dotknutých štátov z hľadiska vzťahu každého štátu k sporu a jeho stranám a z hľadiska politík (cieľov) a potrieb medzištátneho a medzinárodného poriadku, vrátane cieľov dodržania oprávnených očakávaní strán a minimalizácie nepriaznivých následkov, ktoré by mohli vyplynúť z podriadenia príslušnej strany právu viac než jedného štátu (porov. čl. 3515 *Louisiana Civil Code* – LCC). Za štát sa majú pritom považovať nielen Spojené štáty americké, ich členský štát (vrátane Kolumbijského dištriktu a Portorika) alebo závislé územie, ale aj akýkoľvek zahraničný štát alebo jeho územná jednotka, ktorá má vlastný systém práva (čl. 3516 LCC). Pri určovaní rozhodného práva podľa čl. 3515 sa pritom môžu vziať do úvahy aj kolízne normy príslušného štátu (porov. čl. 3517 LCC). V americkej literatúre je takáto úprava rozhodného práva v LCC hodnotená pozitívne s tým, že kombinuje prvky viacerých moderných amerických a európskych prístupov do jednoznačnej a záväznej podoby.[20] U právnych teoretikov kontinentálneho právneho systému je však louisianská úprava vnímaná viac-menej s rozpakmi,[21] a to najmä vzhľadom na to, že predstavuje záväznú zákonnú normu určujúcu rozhodné právo, ktorú však nemožno považovať za kolíznu normu. Medzi svetovými úpravami ide o unikát.[22]

3 Aktuálne trendy v rozhodovacej praxi súdov USA týkajúce sa kolíznych otázok

Keď sa podrobnejšie pozrieme na niektoré aktuálne rozhodnutia amerických súdov, je možné v nich identifikovať niekoľko trendov, ktoré sčasti na seba navzájom nadväzujú a sčasti si protirečia.

Podobne ako v iných vyspelých štátoch, aj v USA zreteľne badať **trend posilňovania pozície slabšej strany v zmluvných vzťahoch** – spotrebiteľa, zamestnanca, poisteného, franšízanta. Mnohé štáty majú prijaté vlastné zákony, ktoré takúto slabšiu stranu ochraňujú a pokiaľ by malo byť pre zmluvný záväzok rozhodným právo iného štátu, ktoré uvedenú ochranu nezaručuje, často ju domáci súd neaplikuje z dôvodu rozporu s verejným poriadkom *(public policy)* svojho štátu.[23] Na tejto báze bývajú často vyhlásené za neplatné, resp. právne neúčinné nielen doložky o voľbe práva určitého štátu *(choice-of-law clauses)*, ale aj doložky o voľbe právomoci súdov určitého štátu *(choice-of-forum clauses)* a rozhodcovské doložky *(arbitration clauses)*.

Určité spomalenie tohto trendu však prinieslo rozhodnutie Najvyššieho súdu USA v prípade AT&T Mobility LLC v. Concepcion.[24] V USA platí od roku 1925 tzv. Federálny zákon o arbitráži (*Federal Arbitration Act* – FAA), ktorý bol prijatý ako odpoveď Kongresu

[19] Kegel, G. – Schurig, K. (2004): Internationales Privatrecht. München: C. H. Beck, s. 653.
[20] Tamtiež, s. 102.
[21] Firsching, K. – von Hoffmann, B.(2000): Internationales Privatrecht einschließlich der Grundzüge des Internationalen Zivilverfahrensrechts. München: C. H. Beck, s. 58, Kučera, Z. – Pauknerová, M. – Ružička, K. a kol.(2015): Mezinárodní právo soukromé. Brno: Doplněk, s. 38.
[22] Tamtiež.
[23] Napríklad Bell v. Rimkus Consulting Group, Inc. of Louisiana (983 So.2d 927), McKee v. AT & T Corp. (191 P.3d 845), Fiser v. Dell Computer Corporation (188 P.3d 1215), Hoffman v. Citibank (South Dakota), N.A. (546 F.3d 1078), Feeney v. Dell Inc. (908 N.E.2d 753), Carroll v. MBNA America Bank (220 P.3d 1080), Carson v. Obor Holding Co., LLC (1:2011cv03123), Flemma v. Halliburton Energy Services, Inc. (303 P.3d 814 - N.M. 2013), Parkway Bank and Trust Co. v. Zivkovic (304 P.3d 1109) a i.
[24] 131 S.Ct. 1740 (U.S. 2011).

na nepriateľský postoj federálnych súdov voči rozhodcovským doložkám.[25] Rozhodcovské doložky mali byť postavené naroveň klasickým zmluvám formuláciou vo FAA, že sú „platné, neodvolateľné a vymáhateľné okrem prípadov, kedy by na základe dôvodov zakotvených v platnom práve mohla byť zrušená akákoľvek zmluva."[26] V nadväznosti na druhú časť tejto vety kalifornský Najvyšší súd v rozsudku vo veci Discover Bank v. Superior Court[27] vyhlásil zmluvné ustanovenia o zákaze hromadných žalôb spotrebiteľov v rozhodcovskom konaní za nekalé *(unconscionable)*, a teda nevymáhateľné. Na to zareagoval federálny Najvyšší súd v prípade Concepcion. Sudcovia najtesnejšou možnou väčšinou 5:4 konštatovali, že „vyžadovanie prípustnosti hromadných žalôb v rozhodcovskom (arbitrážnom) konaní narúša základné atribúty arbitráže, a teda vytvára model, ktorý odporuje FAA,"[28] pričom poukázali na to, že znaky rozhodcovského konania, ktoré sú zároveň jeho výhodami, ako rýchlosť, nižšie náklady, procesná jednoduchosť a neformálnosť sa pri hromadných rozhodcovských žalobách strácajú a taktiež argumentovali vysokým rizikom straty, ktorú by žalovaní museli znášať v prípade, ak by v rozhodcovskom konaní o hromadnej žalobe došlo ku chybe (keďže podľa FAA arbitráž len vo veľmi obmedzenej miere podlieha súdnej kontrole) alebo v prípade, keď by žalovaní pristúpili k urovnaniu sporu pred začatím rozhodcovského konania. Tento postoj Najvyššieho súdu USA ovplyvnil, ak nie vychýlil dovtedy prevládajúci trend ochraňovať spotrebiteľov na úrovni jednotlivých štátov prostredníctvom *public policy*, čo sa prejavilo napr. v rozhodnutí Najvyššieho súdu USA o odvolaní v kauze Marmet Health Care Center, Inc. v. Brown[29] (pôvodne Brown v. Genesis Healthcare Corp.[30]) a v ďalšej rozhodovacej činnosti tohto súdu,[31] ako aj iných amerických súdov,[32] pre ktorú sa vzápätí vžil názov „život po rozhodnutí Concepcion" *(„life after Concepcion")*.[33] Ako upozorňujú niektorí autori, rozhodnutie v prípade Concepcion v sebe nesie nebezpečenstvo, že slabšie strany, napr. spotrebitelia a zamestnanci prídu nielen o vyrovnávací nástroj v podobe práva podať hromadnú žalobu, ale o akýkoľvek nástroj nápravy v prípade vzniku sporu.[34] Ďalšie rozhodnutia Najvyššieho súdu rozšírili doktrínu Concepcion aj na individuálne rozhodcovské doložky.[35]

---

[25] Symeonides, S. C. (2012): Choice of Law in the American Courts in 2011: Twenty-Fifth Annual Survey. In.: American Journal of Comparative Law roč. 60, s. 36.

[26] *„(...) valid, irrevocable, and enforceable, save upon such grounds as exist at law or in equity for the revocation of any contract*" (čl. 2 FAA). Cit. podľa: tamtiež.

[27] 113 P.3d 1100.

[28] *„(...) requiring the availability of classwide arbitration interferes with fundamental attributes of arbitration and thus creates a scheme inconsistent with the FAA*" Cit. podľa: tamtiež, s. 38.

[29] 132 S.Ct. 1201

[30] 729 S.E.2d 217, 225.

[31] Napríklad American Express Co. v. Italian Colors Restaurants (133 S. Ct. 2304), aj keď v tomto prípade nešlo o spotrebiteľov, ale o slabšiu stranu – používateľov platobných terminálov, ktorí sa sťažovali na monopolistické praktiky podľa Shermanovho zákona.

[32] Pozri napr. Symeonides, S. C. (2013): Choice of Law in the American Courts in 2012: Twenty-Sixth Annual Survey. In.: American Journal of Comparative Law roč. 61, s. 5 a nasl., Symeonides, S. C. (2014): Choice of Law in the American Courts in 2013: Twenty-Seventh Annual Survey. In.: American Journal of Comparative Law roč. 62, s. 5 a nasl., Symeonides, S. C. (2015): Choice of Law in the American Courts in 2014: Twenty-Eighth Annual Survey. In.: American Journal of Comparative Law roč. 63, s. 49 a nasl.

[33] Tento výraz prvýkrát použil sudca Price vo svojom odlišnom stanovisku k rozsudku vo veci Brewer v. Missouri Title Loans, 364 S.W.3d 486.

[34] Symeonides, S. C. (2012): Choice of Law in the American Courts in 2011: Twenty-Fifth Annual Survey. In.: American Journal of Comparative Law roč. 60, s. 40-41, podobne Smith, C. – Moyé, E. V.: Outsourcing American Civil Justice: Mandatory Arbitration Clauses in Consumer and Employment Contracts. In.: Texas Tech Law Review, roč. 44, 2012, s. 281 a taktiež odlišné stanovisko sudkyne Najvyššieho súdu USA E. Kaganovej v prípade American Express Co. v. Italian Colors Restaustants (133 S. Ct. 2304), bod 2313.

[35] Napríklad Nitro-Lift Technologies L.L.C. v. Howard (133 S. Ct. 500).

Aktuálnou otázkou vo vzťahu k zamestnancom ako slabším stranám bolo, či je predsa len možné považovať doložku o zákaze hromadných žalôb v rozhodcovskom konaní za nevykonateľnú v prípade, že takáto doložka *de facto* znamená zrieknutie sa zákonných práv zamestnanca a „neprípustne narúša schopnosť zamestnanca obhajovať svoje neodňateľné práva“[36] alebo FAA má prednosť aj pred rozhodnutím v prípade Gentry, ktoré v týchto prípadoch takýto zákaz pripúšťalo, pričom kalifornský Najvyšší súd (pod vplyvom rozhodnutia federálneho Najvyššieho súdu v prípade Concepcion) sa priklonil k druhému uvedeného záveru v prípade Iskanian v. CLS Transp. Los Angeles, LLC[37] rozhodnutom v roku 2014.

Môžeme teda konštatovať, že **ochrana slabšej strany v kolíznom práve USA narazila na mantinely, ktoré nateraz predstavujú zákaz posudzovania určitých variantov rozhodcovských doložiek ako rozporných s verejným poriadkom**, a to s odvolaním sa na federálnu legislatívu, najmä FAA. Ďalšia rozhodovacia činnosť Najvyššieho súdu USA ukáže, či ide o „protitrend“ k trendu ochrany spotrebiteľa alebo len o mierne vybočenie či odchýlku z doterajšieho smeru.

Ďalším trendom v dnešných USA je **zvyšovanie nedôvery k zahraničným právnym poriadkom, predovšetkým moslimských krajín**, čo sa prejavuje na rôznych úrovniach a v rôznych aspektoch spoločenského a politického života, legislatívnu činnosť nevynímajúc. Aj keď tento trend sa (zatiaľ) neprejavuje na federálnej úrovni, jednotlivé členské štáty prijímajú zákony, ktorými sa snažia eliminovať možnú aplikáciu práva šaría v akejkoľvek podobe v rozhodovacej praxi amerických súdov. Ako to už však v podobných prípadoch býva, spolu s vylúčením neželanej aplikácie konkrétneho zahraničného právneho poriadku sa „zvezú“ aj tie ostatné.

Prvým štátom, ktorý prijal legislatívu o vylúčení aplikácie šaríe a spolu s ňou aj akéhokoľvek zahraničného alebo medzinárodného práva[38], a to priamo dodatkom k svojej ústave,[39] bola Oklahoma. Dokonca sa tak stalo na základe výsledkov referenda.[40] Keďže federálne súdy USA logicky konštatovali nesúlad tohto dodatku s ústavou USA,[41] dodatok oklahomskej ústavy bol v roku 2013 nahradený zákonom, ktorý síce už priamo nezmieňuje šaríu, ale obsahuje ustanovenie, ktoré zakazuje oklahomským súdom, aby svoje rozhodnutia založili, či už vcelku alebo sčasti na zahraničnom práve, ktoré nepriznáva dotknutým stranám rovnaké práva, slobody a výsady ako ústava USA a ústava štátu Oklahoma.[42]

Podobné zákony boli prijaté v štátoch Tennessee,[43] Louisiana,[44] Arizona,[45] Južná Dakota,[46] Kansas,[47] Severná Karolína[48] a Alabama.[49] Jeden z najextrémnejších z nich je

---

[36] „*(...) impermissibly interfere with the employees' ability to vindicate unwaivable rights*“ – cit. z rozhodnutia v prípade Franco v. Arakelian Enterprises, Inc. (211 Cal. App. 4th 314), v ktorom kalifornský odvolací súd aplikoval tzv. Gentryho test z rozhodnutia kalifornského Najvyššieho súdu v prípade Gentry v. Superior Court (165 P.3d 556) z obdobia pred rozhodnutím Najvyššieho súdu USA v prípade Concepcion.

[37] 327 P.3d 129.

[38] Relevantná časť znie takto: *„The Courts (...) when exercising their judicial authority, shall uphold and adhere to the law as provided in the United States Constitution, the Oklahoma Constitution, the United States Code, federal regulations promulgated pursuant thereto, established common law, the Oklahoma Statutes and rules promulgated pursuant thereto, and if necessary the law of another state of the United States provided the law of the other state does not include Sharia Law, in making judicial decisions. The courts shall not look to the legal precepts of other nations or cultures. Specifically, the courts shall not consider international law or Sharia Law (...)”*.

[39] House Joint Resolution 1056, Amending Oklahoma Constitution Art. 7, § 1.

[40] Podľa: Symeonides, S. C.: Choice of Law in the American Courts in 2010: Twenty-Fourth Annual Survey. In.: American Journal of Comparative Law roč. 58, 2011, s. 20.

[41] V spore Awad v. Ziriax, 670 F.3d 1111 (10th Cir. 2012). Podľa: Symeonides, S. C. (2015): Choice of Law in the American Courts in 2014: Twenty-Eighth Annual Survey. In.: American Journal of Comparative Law roč. 63, s. 57.

[42] 12 Oklahoma State Ann. § 20.B.

[43] T.C.A. §§ 20-15-101 to 20-15-106.

arizonský zákon, ktorý zakazuje použitie cudzieho práva, ak by toto použitie porušilo práva zaručené ústavou USA alebo štátu Arizona alebo by bolo v rozpore s právom USA alebo štátu Arizona.[50] Netreba osobitne vysvetľovať, že právne poriadky rôznych štátov sa navzájom odlišujú, a preto takýchto rozporov existuje určite neúrekom. Takýmto spôsobom sa tak vlastne zakazuje arizonským súdom použitie práva akéhokoľvek cudzieho štátu. Ako ironicky poznamenáva S. C. Symeonides, Arizona sa tým dostala na úroveň Turkmenistanu, kde zákon tamojším súdom priamo zakazuje použitie akéhokoľvek iného než turkménskeho práva.[51]

Takáto legislatíva je pritom zbytočná a jej jediným výsledkom je posilňovanie nedôvery voči zahraničným právnym poriadkom, čo má potenciál oslabovať medzinárodnú spoluprácu. Úplne postačujúcim inštitútom na elimináciu nepriaznivých dôsledkov aplikácie cudzieho práva rozporného so základnými princípmi chránenými ústavou USA či jednotlivých štátov je inštitút verejného poriadku *(public policy)*.

A treba tiež dodať, že už aj bez takejto legislatívy **americké súdy v praxi uprednostňovali aj uprednostňujú použitie domáceho práva**. V literatúre sa napr. uvádza, že pokiaľ si strany zmluvy o obchodnom zastúpení nezvolili rozhodné právo pre svoj vzájomný vzťah, americké súdy takmer vždy aplikujú americké právo (t. j. právo príslušného štátu USA), ak sa odbyt má realizovať v USA.[52]

4 Záver

Niektoré zahraničné právne poriadky kolízne normy vôbec nepoužívajú. Typickým príkladom sú Spojené štáty americké. Pravidlá pre určenie rozhodného práva tu nie sú jednoznačne určené a vyvodzujú sa len z judikátov jednotlivých súdov, pričom v rôznych členských štátoch USA sa uplatňujú rôzne prístupy. Spoločným pre všetky z nich je uznávanie voľby rozhodného práva; táto voľba je však obmedzená, najmä požiadavkou, aby mal zvolený právny poriadok podstatný, resp. primeraný vzťah k transakcii alebo aby existoval aspoň primeraný dôvod pre takúto voľbu, a to v zmysle *Restatement of the Law Second, Conflict of Laws* (R2ndCL) a Jednotného obchodného zákonníka (*Uniform Commercial Code* – UCC). Voľba práva je obmedzená aj ďalšími prekážkami vyplývajúcimi z aplikácie rôznych prístupov k určeniu rozhodného práva v jednotlivých štátoch USA. Na určenie rozhodného práva pre zmluvy sa pritom používajú nasledujúce prístupy:

- používanie *Restatement*. V prípade neexistencie voľby práva R2ndCL určuje za rozhodné právo to, ktoré má k transakcii alebo k jej stranám najvýznamnejší vzťah. *Restatement Second* sa používa v 24 štátoch,
- tradičný prístup používa 11 štátov; za hraničný určovateľ považujú miesto uzatvorenia zmluvy *(lex loci contractus)*,
- princíp významných vzťahov *(significant contacts)* vychádza z identifikovania ťažiska právneho vzťahu *(center of gravity)* a za rozhodné právo považujú to, kde je toto ťažisko umiestnené. Aplikuje ho 5 štátov,

---

[44] Louisiana Revised Statutes, 9:6001 (Acts 2010, No. 714, §1).
[45] Arizona Revised Statutes, §§ 12-3101 až 12-3103.
[46] South Dakota Codified Laws, § 19-8-7.
[47] Kansas Code of Civil Procedure §§ 60-5101 až 60-5108.
[48] North Carolina General Statutes § 1-87.13 až 1-87.19.
[49] Alabama Const. Art. I, § 13.50.
[50] „(...) *if doing so would violate a right guaranteed by the Constitution of this state or of the United States or conflict with the laws of the United States or of this state.*"
[51] Symeonides, S. C. (2015): Choice of Law in the American Courts in 2014: Twenty-Eighth Annual Survey. In.: American Journal of Comparative Law roč. 63, 2015, s. 59.
[52] Detzer, K. – Zwernemann, D. – Schmitt, H. (1997): Ausländisches Recht der Handelsvertreter und Vertragshändler. Heidelberg: Verlag Recht und Wirtschaft GmbH, s. 469.

- princíp lepšieho práva *(better-law-approach)* presadzuje použitie toho práva, ktorého pravidlá sú materiálne lepšie v danom prípade. Aplikujú ho 2 štáty,
- v ostatných 10 štátoch sa aplikujú rôzne kombinácie moderných prístupov.

Nevýhodou uvedených amerických prístupov je právna neistota a nepredvídateľnosť výsledku použitia rozhodného práva.

Aktuálne trendy v kolíznom práve USA pre zmluvné právo môžeme zosumarizovať takto:

- ochrana slabšej strany (spotrebiteľa, zamestnanca, poisteného a pod.) v právnych vzťahoch s cudzím prvkom, pričom sa hojne využíva inštitút verejného poriadku *(public policy)*,
- z hľadiska prípustnosti arbitráže (rozhodcovského konania) však ochrana slabšej strany v zmluvných vzťahoch narazila na rozhodnutia Najvyššieho súdu USA, podľa ktorých nemožno zákaz niektorých inštitútov v rozhodcovskom konaní považovať za rozporný s verejným poriadkom príslušného štátu,
- zvyšovanie nedôvery k zahraničným právnym poriadkom, predovšetkým moslimských krajín.

Tieto trendy je potrebné ďalej sledovať, najmä pokiaľ ide o hranice ochrany slabšej strany v kolíznom práve a až po určitom čase vyhodnotiť.

Zoznam použitej literatúry

Detzer, K. – Zwernemann, D. – Schmitt, H. (1997): Ausländisches Recht der Handelsvertreter und Vertragshändler. Heidelberg: Verlag Recht und Wirtschaft GmbH.

Firsching, K. – von Hoffmann, B. (2000): Internationales Privatrecht einschließlich der Grundzüge des Internationalen Zivilverfahrensrechts. München: C. H. Beck.

Kegel, G. – Schurig, K.: Internationales Privatrecht. München: C. H. Beck, 2004

Kučera, Z. – Pauknerová, M. – Ružička, K. a kol. (2015): Mezinárodní právo soukromé. Brno: Doplněk.

Scoles, E. F. – Hay, P. – Borchers, P. J. – Symeonides, S. C. (2000): Conflict of Laws. St. Paul: West Group

Smith, C. – Moyé, E. V. (2012): Outsourcing American Civil Justice: Mandatory Arbitration Clauses in Consumer and Employment Contracts. In.: Texas Tech Law Review, roč. 44, 2012.

Symeonides, S. C. (2012): Choice of Law in the American Courts in 2011: Twenty-Fifth Annual Survey. In.: American Journal of Comparative Law roč. 60, 2012.

Symeonides, S. C.(2013): Choice of Law in the American Courts in 2012: Twenty-Sixth Annual Survey. In.: American Journal of Comparative Law roč. 61, 2013.

Symeonides, S. C. (2014): Choice of Law in the American Courts in 2013: Twenty-Seventh Annual Survey. In.: American Journal of Comparative Law roč. 62, 2014.

Symeonides, S. C. (2015): Choice of Law in the American Courts in 2014: Twenty-Eighth Annual Survey. In.: American Journal of Comparative Law roč. 63, 2015.

AKTUÁLNA KRÍZA POLITIKY LIBERÁLNEHO MULTKULTURALIZMU V EURÓPSKEJ ÚNII

Marta B. Zágoršeková

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: marta.zagorsekova@euba.sk

Cieľom môjho príspevku je nastolenie otázky, či sme v súčasnosti svedkami krízy liberálneho multikulturalizmuv politike EÚ. Vychádzam z predpokladu, že z doterajších spoločných politík EÚ najviac nedorozumení a nejednoty je v otázkach kultúrnej (ne)politiky EÚ. Oblasť kultúry v doterajších integračných dohovoroch nebola harmonizovaná a nebola zatiaľ prijatá ani spoločná deklarácia, kde by sa konštatovalo, čo do spoločnej *kultúrnej politiky* patrí, a čo nie. Následkom tejto situácie je, že súčasná masová imigrácia do EÚ otriasa piliermi všetkých spoločných politík, nie len kultúrnej (ne)politiky. Ukazuje sa totiž, že európsku liberálnu politiku multikulturalizmu prezentovanú pod heslom *E pluribusunum,* členské štáty do svojich vnútorných kultúrnych, migračných a azylových politík neimplementovali a naďalej preferujú politiku *národného záujmu.*
Kľúčové slová: multikulturalizmus, európska kultúrna (ne)politika, národný záujem

The aim of my contribution is to raise the question whether we are currently witnessing a crisis of liberal multiculturalism within the policy of the EU. The basic premise comes from the fact that most of the misunderstandings and disunity so far among all the EU common policies has been on the grounds of cultural (non)policy of EU. The cultural area is yet to be harmonized within the present integration conventions and agreements and so far no common declaration has been adopted, which would assert the outlines of a common cultural policy. The outcome of this situation is that the current mass immigration EU is facing shakes the foundations of every common policy, not just the cultural (non)policy. It appears that the European liberal multiculturalism presented under the slogan *E pluribus unum* has never been implemented into the national cultural, migration and asylum policies of the member states and the policies of national concern remain the preferred direction and stand strong.
Key words: multiculturalism, cultural (non)policyof EU, national interes
JEL: F50

Úvodom by som rada položila dve otázky. Po prvé, či v súčasnosti pod vplyvom masovej imigrácie do EÚ dochádza ku kríze politiky liberalizmu a kultúrnej tolerancie? Po druhé, či model európskeho multikulturalizmu skutočne zlyháva ako politika uznania kultúrnej diverzity Európy?

Na prvú aj na druhú otázku navrhujem hypotetickú odpoveď − áno. Symptómy krízy liberálnej politiky i európskeho konceptu multikulturalizmu sú dnes zjavné a poukazujú na to,

že nejednotnosť kultúrnych politík členských štátov ohrozuje nielen uplatnenie spoločných politík EÚ v bezpečnostnej i ekonomickej oblasti, ale aj samu ideu európskej integrácie.
Keďže cieľom tejto konferencie je hlavne diskusia o aktuálnych otázkach medzinárodných vzťahov, navrhujem, aby sme v našej sekcii viedli rozhovory o tom, či pojmy, ktoré používame, dostatočne vystihujú to, aká je realita, či ich prostredníctvom nie sme v zajatí vlastných konštrukcií vytvárajúcich akýsi závoj pred možnosťou objektívne vidieť realitu ako takú.

Naša európska tradícia sa vyznačuje práve tým, že si uvedomujeme rozdiel medzi teóriou a realitou, ale napriek tomu sa snažíme vytvoriť univerzálne platné teoretické poznatky umožňujúce porozumieť tomu v akom svete žijeme.

Prv, než sa pokúsim o stručnú analýzu uvedeného problému, poukážem na súčasný stav európskej kultúrnej (ne)politiky. Prečo (ne)politiky? Odpoveď na túto otázu vyplýva z faktu, že ani jeden nástroj tejto politiky nie je pre členské štáty záväzný, ale iba podporný a nijaký atribút tejto (ne)politiky členské štáty nemusia implementovať do svojej legislatívy.
Kultúrna (ne)politika EÚ získala liberálny a zároveň legitímny základ až v roku 1993, keď do platnosti vstúpila*Maastrichtská zmluva***.** V článku 151 sa konštatuje, že *Európske spoločenstvo* prispieva k rozkvetu kultúr členských štátov, pričom rešpektuje ich národnú a regionálnu rozmanitosť a zároveň zdôrazňuje spoločné kultúrne dedičstvo.Činnosť spoločenstva sa zameriava na podporu spolupráce medzi členskými štátmi a v prípade potreby na podporu a doplňovanie ich činnosti. Spoločenstvo a členské štáty podporujú kultúrnu spoluprácu s tretími krajinami a s príslušnými medzinárodnými organizáciami, najmä s Radou Európy. Za kultúru sú a zostanú v prvom rade zodpovedné členské štáty. Článok 151 nestanovuje žiadnu harmonizáciu právnych predpisov členských štátov. Činnosť na úrovni EÚ sa má vykonávať pri plnom rešpektovaní princípu subsidiarity, pričom úlohou EÚ je skôr podporovať a dopĺňať, ako nahrádzať činnosť členských štátov v oblastri kultúrnej výmeny, dialógu a vzájomného porozumenia.

V Amsterdamskej zmluve (1997**)** bol tento článok v celku prebratý, pridala sa len časť hovoriaca o ochrane európskej kultúrnej diverzity, ktorý fakt sa musí brať do úvahy pri tvorbe všetkých európskych politík. Na tomto základe bola vytvorená prvá generácia programov, ktoré mali podporiť európsku kultúru. V rokoch 1996 – 1999 sa implementovali tri kultúrne programy:Kaléidoscope (1996 – 1999), ktorého cieľom bolo podporiť umeleckú a kultúrnu tvorivosť a spoluprácu medzi členskými krajinami.Ariane (1997 – 1999) podporoval knižnú kultúru, vrátane prekladov kníh aRaphaël (1997 – 1999), ktorého cieľom bola podpora spolupráce v oblasti kultúrneho dedičstva EÚ.

V nasledujúcom období (2000 – 2006) bol vytvorený program *Kultúra 2000* s rozpočtom 236,5 milióna eur. Na rozdiel od svojich predchodcov podporoval projekty kultúrnej spolupráce vo všetkých umeleckých a kultúrnych oblastiach. Oficiálnym cieľom programu bolo podporiť vytváranie oblasti spoločnej kultúry, charakterizovanej jej diverzitou a spoločným kultúrnym dedičstvom. Okrem 20 členských krajín EÚ sa na programe zúčastnili aj Island, Lichtenštajnsko, Nórsko, Rumunsko a Bulharsko.. Podporoval aktivity ako festivaly, výstavy, nové produkcie, turné, preklady či konferencie.

V marci v roku 2007 vznikla nová iniciatíva – projekt *Kultúra 2007 – 2013*. Jeho rozpočet bol 400 miliónov eur a jeho úlohou bola podpora interkultúrneho dialógu a stimulovanie cezhraničnej mobility, umelcov a umeleckých diel.[1]

[1] Do tohto programu sa zapojila aj naša Fakulta medzinárodných vzťahov EU, realizáciou medzinárodnej konferencie, z ktorej bol vydaný zborník, pozri: Zágoršeková, M. Barát, P. (ed.) (2009): *Medzikultúrny dialóg – nástroj stability a rozvoja európskeho priestoru.* Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM. 2009.

Jednou z dimenzií programu bola spoluprácu medzi kultúrnymi organizáciami, súťaž o európske hlavné mesto kultúry, kedy tento titul získalo slovenské mesto Košice.
Ďalšou intenciou programu bolo prehlbovanie vedomia európskeho občianstva.

Medzi najdôležitejšie programi kultúrneho zbližovania v rámci EÚ bolo vyhlásenie spoločnej stratégie v máji 2007, ktorú prezentovala Európska komisia pod názvom *Oznámenie o európskej stratégii pre kultúru v globalizovanom svete*. Ide o nový európsky program pre kultúru, ktorý zohľadňuje vplyvy a existenciu globalizácie. Potvrdzuje sa v ňom kľúčová úloha kultúry v procese európskej integrácie a prichádza s návrhom na zlepšenie kultúrnej spolupráce v rámci EÚ, s návrhom nových partnerstiev s tretími ktajinami a s návrhom metód spolupráce. Oznámenie predstavuje tri hlavné ciele*:*1. Podpora kultúrnej rozmanitosti a medzikultúrneho dialógu; 2. Podpora kultúry ako katalyzátora kreativity v rámci Lisabonskej stratégie; 3. Podpora kultúry ako dôležitého prvku medzinárodných vzťahov Európskej únie.

Aj z tohto stručného prehľadu kultúrnopolitických ambícií EÚ jasne vidíme, že ešte nedošlo k vážnejšiemu rozhodnutiu ohľadom imperatívnosti tejto politiky. Preto sa domnievam, že môžeme akceptovať výraz *kultúrna (ne)politika* ako konceptuálnu metafóru na vyjadrenie súčasného stavu riadenia kultúrnej politiky v európskom integračnom procese.
Aby sme boli objektívni, musíme sa ešte zmieniť aj oďalších pozitívnych nástrojoch európskej kultúrnej (ne)politiky ako je snaha nadviazať európsko-stredomorský dialóg[2] záujme difúzie európských hodnôt do tretích krajín. Zvláštna pozornosť sa popri multikultúrnemu a medzikultúrnemu dialógu venuje aj dialógu medzi náboženstvami, ktorý má podporiť porozumenie medzi EÚ a svetovými partnermi.

Tieto fakty uvádzam hlavne z toho dôvodu, že poukazujú na dilemu medzi mäkkou mocou európskej kultúrnej (ne)politiky a suverénnou mocou kultúrnej politiky členského štátu. Na otázku kto má v rukách väčšiu moc v kultúre členský štát alebo únia, môžeme jednoznačne odpovedať, že členský štát.

Teraz sa pokúsim o stručnú analýzu ponímania liberálneho multikulturalizmu, ktorý sa v súčasnosti prezentuje v troch podobách: v európskom, americkom a kanadskom. Ak sa chceme pokúsiť o hlbšie poznanie ideových východísk európskeho modelu *multikulturalizmu,* musíme sa stručne venovaťjeho komparáciis *pôvodnými modelmi − kanadským a americkým* (mám na mysli iba USA). Jednak z historického hľadiska, lebo sám pojem multikulturalizmu bol kreovaný v kanadských politických diskusiách a kultúrnopolitické heslo Európskej únie *E pluribusunum* v skutočnosti pochádza z pečate Ústavy USA z roku 1789. Aj tieto historické súvislosti poukazujú na to, že problém liberálneho multikulturalizmu vznikol na pôde západnej civilizácie. Samozrejme, jeho genealógia iba poukazuje na tieto súvislosti, nie je jeho vysvetlením. Avšak v súčasných hektických diskusiách o multikulturalizme medzi lídrami EÚ alebo na teoretickej pôde historické a ideové interferencie tohto konceptu nemôžu uniknúť našej pozornosti, lebo pre tvorbu komplexného medzinárodného pohľadu na politický model multikulturalizmu sú významné. Okrem toho jednotlivé dnešné modely ponímania multikulturalizmu majú spoločné ideové korene pochádzajúce z klasickej európskej filozofie liberalizmu a humanizmu.

Výraz *multikulturalizmus* v súčasnosti patrí medzi najfrekventovanejšie slovo v mediálnej, politickej i vedeckej komunikácii. Zvyčajne sa používa v kontexte s pojmom globalizácia a poukazuje na to, že zrejme spolu s procesmi, ktoré majú nadnárodný charakter, niečo podstatné sa dnes deje aj s kultúrami , ktoré proces globalizácie vytrhol z tradičného intravilánu národných štátov.

[2] Nadácia Anna-Lindh a program ErasmusMundus.

V kontexte európskej integrácie, ako je všeobecne známe, politika multikulturalizmu nepatrí do žiadnej agendy spoločných politík EÚ. Je iba najširším rámcom politickej rétoriky lídrov EÚ. Z tejto situácie vyplývajú pre členské štáty EÚ výhody aj nevýhody.

Výhody možno vidieť v tom, že členským štátom ich tradičná národná kultúra naďalej zostala jedným z prameňov ich štátnej identity a suverenity. Na úrovni únie nebol zatiaľ vytvorený žiadny mechanizmus alebo spoločný aktér, ktorý by riadil a zodpovedal za spoločnú európsku kultúrnu politiku. Túto situáciu členské štáty môžu využiť na presadzovanie vlastných národných kultúrnych politík. Ako sme toho svedkami v priebehu súčasnej masovej vlny ázijskej a africkej imigrácie do EÚ tieto výhody aj členské štáty suverénne využívajú vo svojej imigračnej a azylovej politike.

Otázku imigrácie mimoeurópskych etník štáty EÚ väčšinou vnímajú vo dvoch kontextoch − v rámci Európskej charty ľudských práv a v rámci azylovej politiky členských štátov. V prvom prípade dodržiavanie charty je imperatívne, v druhom prípade azylovú politiku uplatňuje každý členských štát v rámci svojej (neintegrovanej) vnútornej politiky, respektíve kultúrnych preferencií. Čo samo o sebe je konfliktogénna situácia.

Nevýhody vyplývajúce z uvedenej situácie vidíme hlavne v tom, že kultúrne identity členských štátov strácajú svoju stabilizačnú funkciu tak vo vnútornej ako aj v zahraničnej politike. Vo vnútornej politike každý členský štát rieši svoju imigračnú a azylovú politiku podľa svojich*národných záujmov*. Pričom pod politikou *národného záujmu* sa môžu skrývať nielen rôzne formy etnocentrizmualebo nacionalizmu vyvierajúce zo záujmu majoritného národa, ale aj rôzne formy šovinizmu voči tradičným menšinám i voči imigrantom a azylantom. Tieto vlny etnocentrizmu respektíve otvorenej nacionalistickej politiky destabilizujú tak demokratické piliere európskej politiky ako aj piliere európskej ľudskoprávnej agendy. Namiesto stabilizácie európskej integrity môžeme pozorovať symptómy *anarchie,* resp. krízy európskej liberálnej politiky.

Ďalšou nevýhodou je to, že riešenie politického statusu tradičných menšín žijúcich na území členských štátov v dôsledku aktuálnej masovej vlny imigrácie sa odsunulo do úzadia, čo môže viesť k tomu, že tradičné menšiny uvedomujúc si svoje dvojaké ohrozenie − od politiky štátu a od masovej imigrácie −začnú svoje separatistické požiadavky opäť radikálne presadzovať.Dobrým príkladom je politika baskického separatizmu v Španielsku. Dôvodyich snahy o nezávislosť sú, samozrejme aj ekonomické, avšak v politickom boji o uznanie ich nezávislosti najsilnejšie rezonujú kultúrne príčiny a argumenty o odlišnosti ich jazyka od oficiálnej španielčiny. Konkrétne ide o boj za uznanie oficiálneho statusu katalánskeho ako aj baskického jazyka.[3] Môžeme uviesť aj iný príklad boja o sociálny status jazyka − z priestoru mimo EÚ ako je ukrajinsko-ruský konflikt. Politickí lídri na ruskej strane využili kultúrno-politické argumenty na to, aby prostredníctvom otázky sociálneho statusu ruského jazyka na Ukrajine zdôvodňovali legitímnosť ruskej intervencie na Kryme.

Musíme počítať ešte aj s inými nevýhodami vyplývajúcimi z neriešenia spoločnej agendy kultúrnej politiky EÚ. Po vyše dvetisíc sedemsto rokoch mýtického únosu *Europey* z Ázie, ktorú Zeus skryl do labyritu na Kréte, aby tam porodila synov-zakladateľov európskej západnej civilizácie, nám teraz opäť črtá budúcnosť novej euroázijskej integrácie? Euroázijskej integrácie na území časti Európy? Otvorene povedané zánik časti Európy? Sme

[3] Baskický jazyk je kooficiálnym jazykom Španielska od roku 1982 v autonómnych regiónoch Baskicko a Navarra. Kastílska španielčina je však jediným oficiálnym jazykom pre celé Španielske kráľovstvo, pričom existujú 4 kooficiálne jazyky v niektorých autonómnych regiónoch a to: kataláńčina (Katalánsko), galejčina (Galicia), baskičtina (Baskicko a Navarra) a aranéjčina (Valle de Arán). Z toho vyplýva, že baskičtina (tiež sa nazýva euskara) je kooficiálnym jazykom, čiže oficiálne dokumenty musia byť napísané v španielčine aj baskičtine vo dvoch zo sedemnástich autonómnych regiónov, avšak nie na celom území Španielska.

svedkami naplnenia vízie OswaldaSpenglera[4] z prvej polovice 20. storočia o súmraku západnej civilizácie?

Ďalšou praktickou otázkou je, či azylová politika je súčasťou kultúrnej politiky štátu alebo nie je? Pred súčasnou masovou imigráciou zvyčajne azylová politika členských štátov vychádza zo zohľadnenia ekonomickej alebo ľudskoprávnej politiky štátu. Dnes sme svedkami toho, že aj niektoré sekularizované členské štáty, napríklad stredoeurópske, (prekvapivo) vo svojej azylovej politike uprednostňujú ochranu svojej náboženskej identity. „Prijmeme iba kresťanov" – počujeme vyhlásenia stredoeurópskych maďarských, slovenských alebo poľských politikov. Tieto politické vyhlásenia jasne dokumentujú, že viaceré členské štáty spájajú princípy svojej azylovej politiky so svojimi kultúrnymi hodnotovými preferenciami. Je však otázne, či v súčasnej migračnej vlne skutočne ide o súboj medzi kresťanstvom a islamom? Ak áno, tak jedným z nechcených následkov masovej imigrácie moslimov do EÚ bude aj nová politika teokratického Vatikánu smerujúca k petrifikácii katolicizmu a fideizmu na úkor politiky náboženskej tolerancie.

Domnievame sa, že v tejto zložitej situácii medzi aktuálne úlohy teórie medzinárodných vzťahov patrí aj úsilie o skúmanie kľúčových pojmov vyskytujúcich sa na pôde vedeckých diskurzov, či politických samitov.

Pozrime sa teraz bližšie na vznik a vývoj pojmu *mutikulturalizmus* ako liberálneho modelu súčasného kultúrnopolitického myslenia. Táto paradigma má dnes okrem kultúrnopolitickej interpretácie aj vedeckú a filozofickú dimenziu. Predovšetkým v spoločenských vedách znamenala obrat od tradičného holistického konceptu smerom k poštštrukturalizmu, ktorého základným cieľom je rekognoskovať *vzťahy*, ktoré utvárajú *identitu celostných systémov.*Filozofická dimenzia multikulturalizmu, respektíve pluralistickej paradigmy sa rozvíja v zmysle zásady kultúrneho relativizmu, metodologických požiadaviek poznania viachodnotových kultúrnych systémov, subkultúr , kontrakultúr, lokálnych kultúr, pri riešení utilitárneho etického pluralizmu a ako všeobecný koncept kognitívnych vied a ich interpretačných postupov hlavne v postmodernej sociológii a antropológii.[5]

Z historického hľadiska koncept multikulturalizmu ako kultúrnopolitickej paradigmy vznikol v Kanade v súvislosti s politickým riešením krízy pochádzajúcej z politického hnutia za odtrhnutie provincie Quebecku od konfederatívnej Kanady v šesťdesiatych rokoch 20. storočia.

Vo vtedajších diskusiách o kultúrnopolitickej identite Kanady medzi hlavné pojmy patrili výrazy ako *bikulturalizmus, polyetnicizmus* a *kultúrna mozaika.* Záverom dlhotrvajúcich debát sa prijal najvšeobecnejší pojem *multikulturalizmu.* Kanadský parlament (*HousofCommons*)8. októbra 1971 prijal uznesenie, ktoré navrhol premiér PierreTrudeau o oficiálnej štátnej multikultúrnej politike Kanady.[6] Cieľom multikultúrnej politiky bolo zabezpečiť kultúrnu slobodu *(culturalfreedom*) pre všetkých jednotlivcov pochádzajúcich z odlišných etnických skupín kanadskej spoločnosti vrátane inuitov.

Aké výhody mal výraz multikulturalizmus oproti iným pojmom? Pojem multikulturalizmu z filozofického a sémantického hľadiska reprezentoval uznanie všetkých odlišných kultúrnych identít jednotlivcov v zmysle liberálnej politiky Kanady. Na rozdiel od výrazu polyetnicizmus, ktorý vyjadroval iba uznanie etnickej diverzity Kanady, pojem *multikulturalizmus*zastrešoval celú širokú diverzitu identít jednotlivcov počnúc etnickou odlišnosťou až po uznanie sexuálnej inakosti, náboženských alebo lokálnych tradícií a komunikačnýchpreferencií Anglokanaďanov i Frankokanaďanov. Z politického hľadiska

[4] SPENGLER, O. (2010): Zánik západu. Praha: ACADEMIA.

[5] SOUKUP, V. (2000): Přehled antropologických teórií kultury. Praha, PORTÁL. s. 195; FAY, B. (2002): Současná filosofie sociálních věd. Praha: SLON. s. 11.

[6] Dostupné na internete: http://www.pier21.ca/research/immigration-history/canadian-multiculturalism-policy-1971.

poskytoval upevnenie liberálnej politiky Kanady založenej na princípoch individualizmu a slobody.

Musíme zdôrazniť aj ďalšiu výhodu politickej paradigmy *multikulturalizmu* ,ktorá vyplýva z liberálneho individualizmu. Ako na to upozorňuje WillKymlicka[7] uznanie kultúrnych slobôd na individuálnom princípe zabraňuje tomu, aby sa presadzovali kolektívne práva jednotlivých etnických skupín Kanady a tým aj vypuknutiu etnického separatizmu.
Samozrejme, individuálny princíp multikulturalizmu má aj mnohé nevýhody. Z politického hľadiska ide o redukovaný nástroj liberálnych slobôd, lebo všetky formy kultúrnych odlišností sa prakticky môžu realizovať iba na skupinovom princípe. Hlavne z hľadiska jazykovej komunikácie, náboženských rituálov alebo z hľadiska lokálnych tradícií a morálnych princípov všetky formy reálnych kultúrnych praktík sú skupinové. Preto objektívnym paradoxom tejto politiky je, že na jednej strane síce zabezpečuje kultúrne slobody jednotlivcov, ale na druhej strane sa tieto slobody jednotlivci objektívne môžu praktizovať iba na skupinovom princípe v rámci sociálnych komunít. Inak by totiž stratili svoj kultúrny význam a uznanie odlišností svojho sociálneho statusu.

V kanadskej reálnej politike multikulturalizmu však uvedený paradox čiastočne prekonal tým, že sa uznali dva jazyky − anglický a francúzsky − ako oficiálne operatívne komunikačné nástroje, popri ktorých sa však nijako neregulujú lokálne alebo skupinovo používané etnické jazyky.

Symbolom kanadského liberálneho multikulturalizmu je *šalátová misa* alebo *mozaika*, ktoré reprezentujú širokú škálu kultúrnej diverzity Kanady.

Kanadský model liberálnej *multikultúrnej* politiky sa však nedá bez výhradne uplatniť v európskej politike založenej na princípe *E pluribusunum,* ktorý formálne prezentuje politickú vôľu uznania kultúrnej diverzity integrovaných štátov do EÚ. Táto diverzita jednak vznikla na základe odlišnej historicko-politickej situácie, jednak členské štáty už pred začiatkom integračného procesu dlhodobo uplatňovali svoju kultúrnu politiku z hľadiska vlastných národných záujmov a z hľadiska svojich menšinových politík. To znamená, že európska (máme na mysli EÚ) liberálna politika multikulturalizmu zastrešuje jednak už legitimizované alebo legálne statusy operatívnych jazykov na územiach členských štátov ako aj tolerované zvyklosti rokovacích jazykov Európskeho parlamentu.

Európsky integračný proces zastihol členské štáty nepripravené na spoločnú multikultúrnu politiku. K tejto politike síce kandidátske štáty vyzvala Európska charta regionálnych/menšinových jazykov,[8] ale reálne vnútroštátne politiky členských štátov imperatív tejto charty zaväzoval iba formálne, lebo štátu zostala suverenita v tom, ktoré menšinové jazyky uzná ako legitímne na svojom území, a ktoré nie. (Vieme si vôbec predstaviť, že by Francúzsko uznalo za ďalší štát jazyk na svojom území arabčinu? Alebo Maďarsko slovenčinu, či Slovensko maďarčinu?)

Následkom toho stavu je, že členské štáty EÚ nemajú spoločnú menšinovú politiku, ale naopak, tieto politiky sú závislé od etnocentrických, náboženských a iných politík daného členského štátu. Z tohto dôvodu sa môžeme domnievať, že ďalším následkom súčasnej masovej vlny imigrácie do EÚ bude ešte hlbšia diverzita medzi vnútornými a zahraničnopolitickými praktikami členských štátov, hlavne v otázke implementácie rozhodnutí o počte akceptovaných migrantov a o preferenciách ich identít, respektíve v otázke asimilácie/integrácie imigrantov do systému spoločenských noriem členských štátov.
Aký vzťah možno vidieť medzi americkým modelom multikulturalizmu a európskym modelom? Z historického hľadiska dosť paradoxný, lebo v Európe po vestfálskom miery

[7] KYMLICKA, W. (2001): Politics in theVernacular. Nationalism, Multiculturalism, and Citizenship. New York: OXFORD University Press, s. 78-79.

[8] Dostupné na internete: http://www.projustice.sk/spravne-pravo/europska-charta-regionalnych-alebo-mensinovych-jazykov-a-postavenie-rusinskeho-jazyka.

(1644) začína proces vzniku národných štátov, na území severnej Ameriky vzniká idea konfederácie.[9] Z hľadiska politických ideí alebo povedzme filozofie politiky je však historickou skúsenosťou Európy, že jej najlepšie myšlienky nerealizujú na jej pôde, ale na území Ameriky.[10]

Ale vráťme sa z histórie do súčasných aktuálnych problémov. Možno akceptovať námietku, že spomínaná evolúcia myšlienok liberalizmu a politiky uznania plurality kultúr ešte nevysvetľuje príčiny krízy európskeho liberálneho multikulturalizmu. Samozrejme táto kríza je tu a teraz, zatiaľ čo potreba vysvetlenia reality vyžaduje istú myšlienkovú iniciatívu. A tú práve dnes iba hľadáme. Realita nás prekvapila svojou rýchlosťou zmien, masovou imigráciou, búchaním na schengenskú bránu. Dlhodobé neriešenie a marginalizácia kultúrnopolitickej agendy dnes vyúsťuje nielen do horúcich liniek komunikácie medzi lídrami EÚ, ale aj do bezradnosti teórie európskej politiky. V takých situáciách zvyčajne hľadáme dobré myšlienky v minulosti.

Záverom teda môžeme konštatovať, že symptómy krízy liberálneho multukulturlizmu na pôde členských štátov Európskej únie sú zjavné a hlavnou príčinou tejto krízy je nejednotná kultúrna a azylová politika. V dnešnej Európskej únii síce vznikajú historicky neopakovateľné vízie a iniciatívy, ale pod vplyvom globálnych tlakov v oblasti kultúry k ich realizácii ešte nedochádza.

Zoznam použitej literatúry

SPENGLER, O. (2010): *Zánik západu.* Praha: Academia.

SOUKUP, V. (2000): *Přehled antropologických teórií kultury.* Praha: Portál.

FAY, B. (2002): *Současná filosofie sociálních věd.* Praha: SLON.

KYMLICKA, W. (2001): *Politics in the Vernacular. Nationalism, Multiculturalism, and Citizenship.* New York: Oxford University Press.

LIPKOVÁ, Ľ. A kol. (2011): *Európska únia.* Bratislava: Vydavateľstvo: Sprint dva.

LEHMANNOVÁ, Z. A kol. (2010): *Paradigma kultúr.* Plzeň: Vydavatelství a nakl. Aleš Čeněk, s. r. o.

YON, D. A. (2000): *Elusive Culture. Schooling, Race, and Indentity in Global Times.* New York: State Univerzity of New York.

LEONARD, A. VALVERDE and LOUIS A. CASTENELL, Jr., (ed) (1998): *The Multicultural Campus.* London, New Delhi: Altamira Press.

http://www.pier21.ca/research/immigration-history/canadian-multiculturalism-policy-1971
http://www.projustice.sk/spravne-pravo/europska-charta-regionalnych-alebo-mensinovych-jazykov-postavenie-rusinskeho-jazyka

[9] V období rokov 1643 – 1698 vzniká prvá konfederácia štátov Massachusetts, Plymouth, Connecticut a New Haven a myšlienka konfederácia sa prakticky realizuje o viac ako sto rokoch v americkej ústave pod heslom *E pluribusunum* . Ako ďaleko sme ešte od zrodu európskej myšlienky integrácie?

[10] Napríklad idea distribúcie moci (J. Locke), idea liberalizmu (J. S. Mill), idea individualizmu (J. Fichte), idea suverenity (J. J. Rousseau) a ďalšie.

VYBRANÉ ASPEKTY POLITICKEJ TRANSFORMÁCIE UKRAJINSKEJ SPOLOČNOSTI

Tetyana Zubro

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: tetyana.zubro@euba.sk

Článok sa zaoberá problematikou politickej transformácie Ukrajiny. Cieľom je poukázať na niektoré vnútorné aspekty prechodu a ich vplyv na proces demokratickej konsolidácie a pomocou metódy analýzy preskúmať zmeny v politickom systéme. Dôraz sa kladie na inštitucionálne prvky konsolidácie politického systému a správanie politickej elity Ukrajiny, ktoré sú identifikované ako kauzálne premenné transformácie.
Kľúčové slová: Ukrajina, demokratizácia, transformácia, politická elita

The article is devoted to the political transformation of Ukraine. The aim is to point out some inner aspects of transition and their influence on the process of democratic consolidation and with the help of the method of analysis to research the changes in political system. The focus is put upon institutional basics of consolidation of the political system and the behavior of the political elite of Ukraine, identified as casual variables of transformation. The important part of the analysis is the views of the population on the situation development as shown in sociological polls.
Key words: Ukraine, transformation, democratization, political elite
JEL: F50, F51, N44

1 Úvod

V posledných dvoch rokoch bola Ukrajina stredobodom záujmu svetového spoločenstva. Udalosti na Majdane na prelome rokov 2013-2014 a následný vojenský konflikt vo východných regiónoch krajiny pritiahli pozornosť médií po celom svete. Napriek snahám o prímerie sa napätie opäť stupňuje. Po krátkom období pokoja sa ozývajú výstrely. Vzájomné obvinenia zo zodpovednosti za nárast násilia na východe Ukrajiny pokračujú, obe strany vystavujú ohrozeniu civilistov a koniec konfliktu je v nedohľadne. Okrem toho, Ukrajina sa zmieta aj v množstve iných problémov – politických, ekonomických či sociálnych. Hlavnými cieľmi súčasných reforiem sú demokracia v politickom, sociálnom a duchovnom živote spoločnosti, integrácia do európskeho spoločenstva a boj proti korupcii.

Treba však zdôrazniť, že politické a ekonomické procesy v ukrajinskej spoločnosti poukazujú na obrovský rozdiel medzi cieľmi a možnosťami ich realizácie. Táto realita podmieňuje nevyhnutnosť teoretickej reflexie a skúmania prechodných procesov. V súvislosti s aktuálnosťou témy sa jej závery a úsudky môžu zdať abstraktnými a všeobecnými. Na rozdiel od iných krajín Východnej Európy na Ukrajine stále vznikajú politické a ekonomické krízy a krajine sa nedarí vybudovať stabilný demokratický systém, právny štát a sformulovať jasnú zahraničnú politiku. Niekedy však hľadanie odpovedí na otázku prečo, môže pomôcť čiastočne odhaliť slabé stránky politického systému a identifikovať kauzálne premenné, ktoré majú vplyv na vývoj situácie. Vymedzenie jednotlivých vnútorných aspektov politickej transformácie a ich vplyvu na proces demokratickej konsolidácie predstavuje hlavný cieľ tohto článku. Uvedomujem si, že súčasná ukrajinská kríza má aj zahraničnopolitické aspekty a súvislosti, ktoré vždy ovplyvňovali dianie na Ukrajine. Niektoré vnútorné a externé faktory

sa navzájom prelínajú, vytvárajúc týmto kumulatívny účinok. Skutočnosťou je, že proces transformácie Ukrajiny je významne spätý so zahraničnopolitickým vplyvom hlavných svetových aktérov, ktorí usilujú o vytvorenie regiónov vplyvu pre realizáciu vlastných záujmov. Ale táto problematika predstavuje iný smer skúmania.

Vzhľadom na aktuálnosť témy v článku sú v širšom rozsahu využité elektronické mediá ako pramene názorov expertov na súčasnú situáciu na Ukrajine.

2 Demokratizácia politického systému

V novembri 2013 sa v Kyjeve začali protivládne protesty. Na začiatku bolo hlavným dôvodom nespokojnosti občanov Ukrajiny rozhodnutie prezidenta Viktora Janukoviča, ktorým odložil podpísanie Asociačnej dohody medzi Ukrajinou a EÚ. Protesty pokračovali niekoľko mesiacov a k požiadavke posilnenia spolupráce s EÚ sa pripojili ďalšie:

- demokratizácia politického systému, transparentné vládnutie a justícia
- boj s korupciou
- odstránenie oligarchov z politickej a ekonomickej moci
- zlepšenie podmienok života a zvýšenie blahobytu ukrajinskej spoločnosti

V dôsledku nasledujúcich udalostí (zásah poriadkových síl, streľba v centre Kyjeva, útek vládnucej elity) padol režim bývalého prezidenta Ukrajiny Viktora Janukoviča a k moci sa dostali zástupcovia opozičných politických subjektov (A. Jaceňuk, A. Turčinov). V májových prezidentských voľbách zvíťazil Petro Porošenko, ktorý následne 27. júna podpísal Asociačnú dohodu s EÚ. Podľa plánu Zmluva o vytvorení zóny voľného obchodu medzi Európskou úniou a Ukrajinou nadobudne platnosť 1. januára roku 2016.

Pre upevnenie vzťahov s Európskou úniou potrebuje Ukrajina uskutočniť zásadné reformy v politickej, právnej, ekonomickej a sociálnej sfére. Analýza dvojročného vývoja a trendov poukazuje na určité problémy, medzery a limity pri realizácii nevyhnutných reforiem. Experti vplyvných analytických časopisov sa zhodujú, že výsledky pôsobenia „novej" politickej elity sú protirečivé. V tituloch prevažuje pesimistická rétorika, napríklad „permanentná kríza", „sklamanieL", „failed state", „citeľná nespokojnosť."[1] Ukázalo sa, že napriek fungovaniu formálnych demokratických inštitúcií vnútorné reformy na Ukrajine prebiehajú pomaly, niekedy „neviditeľne" pre vonkajších pozorovateľov, ale bolestivo pre ukrajinskú spoločnosť v podmienkach nedostatku jasných cieľov a poznatkov. V politických procesoch sú sústavne prítomné prvky autoritárskych praktík, korupčné aféry, nekonečné mocenské boje medzi zložkami moci, jednotlivými politikmi, predstaviteľmi oligarchických klanov.

Pri analýze fungovania ústavného modelu Ukrajiny je evidentná častá zmena zásad fungovania politického systému, teda ústavy krajiny, ktorá bola prijatá 28. júna 1996 a zakotvila demokratickú horizontálnu deľbu moci a princípy právneho štátu, v ktorom právu musí byť podriadený štát, jeho ústavné inštitúcie a samotní občania. Dvadsaťročná prax však ukázala, že princípy a hodnoty zakotvené v ústave sa v dostatočnej miere nepremietli do verejného života. Ba čo viac, neustály boj o moc medzi jednotlivými ústavnými inštitúciami (parlamentom, prezidentom a vládou) a osobnosťami (L. Kučma, V. Juščenko, J. Timošenková, V. Janukovič) je charakteristický pre vývoj ako v politickej sfére, tak aj

[1] BERSHIDSKY, L. (2015) Ukraine Is in Danger of Becoming a Failed State. [online]. In: *Bloombergview*. 06.11.2015. [Citované 02.12.2015] Dostupné na internete: http://www.bloombergview.com/articles/2015-11-06/unreformed-ukraine-is-self-destructing;
KRASNOLUTSKA, D. (2015) Ukraine's New Era Falls Short, Feeding Chorus of Discontent. [online]. In: *Bloomberg*. 23.11.2015. [Citované 02.12.2015] Dostupné na internete: http://www.bloomberg.com/news/articles/2015-10-22/ukraine-s-new-era-falls-short-feeding-chorus-of-discontent;
GIL, G. (2015): DOUBLETAKE: Is Ukraine a Failed State? [online]. In: *New Eastern Europe*. 19.08.2015. [Citované 02.12.2015] Dostupné na internete: http://neweasterneurope.eu/articles-and-commentary/1694-doubletake-is-ukraine-a-failed-state;
KAHLWEIT, C. (2015) Unvollendete Revolution. [online]. In: *Sueddeutsche Zuitung*. 25.11.2015 [Citované 02.12.2015] Dostupné na internete: http://www.sueddeutsche.de/politik/ukraine-die-unvollendete-1.2703687.

v ekonomickej a mediálnej. Tento boj sa odrazil na revízii základného dokumentu. Zápas medzi zástancami autoritárskych praktík, hlavnou myšlienkou ktorých bolo posilnenie už aj tak silných právomocí prezidenta, a priaznivcami formálnej demokracie (ich rovnako autoritatívne názory a záujmy boli kryté demokratickou rétorikou) viedol ku skutočným ústavným zmenám z roku 2004. Vďaka tejto reforme prezidentská forma vlády na Ukrajine bola premenená na parlamentno-prezidentskú. Rozhodnutie Ústavného súdu z 30. septembra 2010, ktoré bolo prijaté pod tlakom vládnych politických síl Janukovičovho režimu, reformu z roku 2004 zrušilo, čo viedlo k posilneniu kompetencií prezidenta. Vo februári 2014 bolo zrušené rozhodnutie Ústavného súdu a došlo k obnoveniu ustanovení reformy roku 2004.

Tento zložitý a málo prehľadný proces svedčí o tom, že mocenské skupiny sa usilovali prispôsobiť ústavu vlastným potrebám, meniac pravidlá fungovania najvyšších štátnych orgánov. Treba zdôrazniť zložitosť charakteru týcho ústavných reforiem, ktoré nie sú doteraz ukončené. Ústava je už mnoho rokov rukojemníkom v boji o moc medzi rôznymi skupinami politickej elity Ukrajiny. Takmer každá politická strana navrhovala svoju vlastnú verziu ústavy. V súčasnosti sa krajina opäť nachádza v aktívnej fáze modernizácie pravidiel fungovania štátnych inštitúcií. 3. marca 2015 prezident Ukrajiny P. Porošenko prijal dekrét o zriadení ústavnej komisie a predložil parlamentu návrh zmeny ústavy, čím spustil ústavný proces v zákonodarnom orgáne, ktorého charakter bude závisieť od politickej situácie v najbližších mesiacoch. Samozrejmosťou je, že v právnom demokratickom štáte ústava zohráva kľúčovú úlohu, ale na Ukrajine tento dokument nie je stabilizujúcim prvkom v procese formovania demokratického politického systému a nestal sa symbolom právneho štátu a deľby moci ani pre elitu, ani pre bežných občanov.

Ukrajinu charakterizuje zásadná nevymedzenosť základných otázok štátneho usporiadania: parlamentná alebo prezidentská republika, väčšinový, pomerný alebo zmiešaný volebný systém, unitárny alebo decentralizovaný štát, širšia alebo užšia administratívnoprávna pôsobnosť orgánov samosprávy. Pri určovaní stratégie rozvoja štátu je ťažké nájsť konsenzus medzi predstaviteľmi politickej elity, ale aj medzi obyvateľmi, čo vedie k polarizácii ukrajinskej spoločnosti a nestabilite fungovania štátnej moci. Súhlasím s názorom, že vývoj Ukrajiny od roku 1991 „má charakter dlhodobej, mnohostrannej politickej a sociálno-ekonomickej krízy, kde prevažujú rôzne konflikty, ktoré sú len na kratší čas prerušované stavmi relatívneho pokoja. Je to podmienené nielen sociálno-ekonomickým stavom štátu a vnútropolitickými faktormi, ale aj zemepisnou polohou Ukrajiny, hľadaním jej zahraničnopolitickej a bezpečnostnej orientácie, pričom medzinárodnopolitický vývoj v regióne tiež nepôsobil pozitívne.“[2]

3 Politická elita: stav a perspektívy

Významnú úlohu v procese demokratizácie zohráva politická elita. Jej formovanie, postoje a správanie ovplyvňujú transformáciu Ukrajiny. Chápanie princípov demokracie a pozícia elity môže byť rozhodujúca vo voľbe smeru ďalšieho rozvoja spoločnosti. V postkomunistických krajinách dynamika a trajektória politických reforiem môže takmer úplne vyplývať zo štruktúry a správania politických elít, ktorých aktivita počas prechodu od autoritárskych režimov k demokracii často nahrádza činnosť neefektívnych štátnych inštitúcií. Preto sa v týchto podmienkach výrazne zvyšuje úloha elitných skupín, ktoré na seba preberajú funkciu riadenia štátu a musia reagovať na výzvy týchto zmien. Politická elita v každej spoločnosti je ukazovateľom, ktorý umožňuje určiť stupeň vyspelosti a štrukturácie spoločnosti a politiky, a napomôže opísať, objasniť, interpretovať a niekedy predpovedať vývoj politického systému.

Politická elita je nezávislá, najvyššia, relatívne privilegovaná časť spoločnosti, ktorá má určité vlastnosti a priamo sa podieľa na tvorbe a vykonávaní rozhodnutí týkajúcich sa využívania štátnej moci alebo ju ovplyvňuje. Proces jej formovania na Ukrajine je zložitý,

[2] ŠKVRNDA, F. (2015): O vybraných medzinárodno-bezpečnostných aspektoch ukrajinskej krízy v historicko-sociologickom kontexte, s. 37.

protirečivý a prejavuje sa v nasledujúcej formule: osvojenie si foriem a metód boja o moc na jednej strane, a na strane druhej neschopnosť uplatňovať túto moc vo verejnom záujme na realizáciu cieľov budovania silného štátu a jeho inštitúcií. Súčasná politická elita Ukrajiny má nasledujúce charakteristické črty[3]:

- prevaha osobných a skupinových záujmov v správaní politických elít nad záujmami verejnými a štátnymi;
- relatívne nízka úroveň odbornej prípravy predstaviteľov politickej elity, absencia potrebného strategického myslenia;
- nízka efektívnosť politickej a administratívnej činností;
- neochota a neschopnosť hľadať a nájsť kompromis s politickým oponentom;
- existujúca sociálna priepasť medzi politickou elitou a občanmi;
- nedôvera obyvateľstva voči ústavným inštitúciam a politickým aktérom.

Keď analyzujeme procesy odohrávajúce sa na Ukrajine, je potrebné venovať pozornosť ešte jednej otázke – správaniu elít a ich vzájomnej komunikácie. Lebo efektívnosť a stabilita politického systému záleží aj od cieľov a spôsobu vzájomného kontaktu elít. Keď sú elity znepriatelené, fragmentované a nie sú schopné nájsť kompromis, tak nie je prakticky možné budovať demokraciu. Konsenzus elít je nevyhnutnou podmienkou pre zabezpečenie efektívneho riadenia v procese transformácie.[4] Elita, členovia ktorej sú schopní hľadať spôsob vzájomnej komunikácie so svojimi konkurentami a dohovárať sa, majú slušnú šancu na úspech v konsolidácii demokracie. Naopak, neochota a neschopnosť hľadať a nájsť kompromis s politickým oponentom vedie k vzniku autoritárskych režimov či nestabilných kvázi-demokracií.

Kladný výsledok činnosti politickej elity Ukrajiny by však bolo možné zaistiť v prípade existencie spoločných cieľov, ktorými sú budovanie demokratického politického systému v procese reformovania, európska integrácia a blahobyt ukrajinskej spoločnosti. Lenže štruktúra, stav elity a politický vývoj v krajine indikujú, že ukrajinská elita je sústredená na otázky prerozdeľovania majetku a vlastné obohatenie.

V priebehu posledných dvadsiatich rokov v dôsledku neprehľadnej privatizácie vznikla na Ukrajine takzvaná biznis elita, bývalý štátny majetok sa dostal do rúk rôznych skupín. V krajine sa začali formovať záujmové skupiny vytvorené v rámci podnikateľských kruhov, ktoré si navzájom konkurovali. Príjmy z privatizovaného majetku neprúdili do nákupu a vývoja nových technológii, diverzifikácie hospodárstva a investícií, ale najčastejšie smerovali na súkromné účty ukrajinských oligarchov, ktorých existenciu je sotva možné poprieť. Mnohí autori naznačujú, že v krajine vznikla zvláštna forma organizácie elity ako politicko-ekonomických oligarchických skupín alebo inak povedané, korupčná symbióza politickej elity s vplyvnými ekonomickými skupinami.

Na Ukrajine sa vytvoril systém, keď politická moc náleží malému počtu týchto vplyvných skupín, ktoré určujú pravidlá hry v politike a ekonomike vo svoj prospech. Prostredníctvom poskytovania benefitov politikom a úradníkom získavajú možnosť vplyvu na exekutívu, kontrolujú legislatívny proces a hlasovanie o ňom a zabezpečujú priaznivé úradné a súdne rozhodnutia na najvyššej úrovni. Tieto štruktúry môžu mať rôzne ciele, ale ich hlavné charakteristiky a metódy činnosti sú podobné. Skupiny vo väčšine fungujú mimo rámca kontroly spoločnosti aj napriek tomu, že prejdú cez mechanizmus volieb.

Na rozdiel od iných krajín, v ktorých sa ekonomické skupiny snažia ovplyvňovať politiku nepriamo prostredníctvom svojich zástupcov, na Ukrajine oligarchovia otvorene vstupujú do exekutívy a zákonodarného orgánu[5]. S cieľom upevniť si ekonomickú moc úzka

[3] STEPANENKO, V. (2014): Hromadanske suspiľstvo i deinstytucionalizacia v postmajdannij Ukrajini. In: Ukrajinske suspiľstvo: monitorynh socialʼnych zmin. s. 83

[4] BURTON, M. G., HIGLEY, J. (1988): Elite Settlements. In: *American Sociological Review*. 1988, Vol. 52, P. 295-307. HIGLEY, J., BURTON, M. G., (1989): The Elite Variable in Democratic Transitions and Breakdowns. In: *American Sociological Review*. 1989, Vol. 54, P. 17-32.

[5] ŽARTOVSKAJA, M., MUSAEVA-BOROVIK, S. (2015): Zamknuty krug. Prezident, praviteľstvo a oligarchi.

skupina jednotlivcov vytvára priestor pre manipuláciu s pravidlami, čo vedie ku korupcii vo všetkých sférach života ukrajinskej spoločnosti. Pokusy o nápravu situácie sú realizované prostredníctvom ďalšej komplikácie právnych predpisov a administratívnej štruktúry, čo vcelku zhoršuje ekonomické prostredie a vytvára ďalšie príležitosti pre korupčné schémy. Tým sa kruh uzatvára a vystupuje tvar ukrajinskej reality, keď najprv vzniká istý potenciál moci, ktorý sa potom premení na peniaze za účelom znovuzískania väčšej moci atď. Oligarchovia na Ukrajine s cieľom ovplyvňovať verejnú mienku buď priamo vlastnia alebo vplývajú na médiá, prípadne si kupujú konkrétnych novinárov. Prieskumy verejnej mienky ukazujú, že 71 % respondentov súhlasí s tým, že mainstreamové médiá sú vo vlastníctve ukrajinských oligarchov, a to nepriaznivo ovplyvňuje výkon poslania novinárov.[6]

Preto môžeme hovoriť na Ukrajine o existencii oligarchického systému, ktorý je prepojený s politickým prostredím a v ktorom dochádza k systematickému odčerpávaniu verejných zdrojov a ich využívaniu na súkromné účely či obohatenie jednotlivcov alebo skupín. Oligarchovia zabezpečujú financovanie samotných politických strán a ich členov, kontrolujúc personálnu politiku politických subjektov, čo zabraňuje novej demokratickej elite vstup na politickú scénu.

Oligarchia a takéto usporiadanie politického a ekonomického systému predstavuje veľkú výzvu pre demokratickú konsolidáciu Ukrajiny a realizáciu reforiem, na čo dosť často upozorňujú európski lídri. Konkrétne Merkelová poukazuje na základné smery reforiem a poznamenáva, že investície do krajiny prídu len vtedy, ak budú existovať priaznivé podmienky. „Ukrajina však musí naďalej reformovať ekonomiku, bojovať s korupciou a obmedzovať vplyv oligarchov," upozornila predsedníčka nemeckej vlády.[7] Paradox spočíva v tom, že riešiť problém oligarchie v ukrajinských podmienkach majú samotní oligarchovia, ktorí kontrolujú ekonomiku a politiku, a na hladko fungujúcom korupčnom systéme sú existenčne závislí. Zmena pravidiel fungovania a reformy nevyhovuje ukrajinským politikom ani biznis elite a znamená jej existenčné ohrozenie.

Preto je schopnosť súčasnej vládnej garnitúry odstrániť ekonomické skupiny z politického systému otázna a táto požiadavka obyvateľstva je neuskutočniteľná. Dôkazom toho sú neustále mocenské konflikty, ktoré oslabujú krajinu a významne spomaľujú reformy na Ukrajine.[8] Pre ukrajinskú politickú scénu je charakteristická neschopnosť spraviť akýkoľvek krok, ktorý by išiel proti ekonomickým záujmom elít. Ani vláda, ani prezident sa nepokúšajú odstrániť oligarchov z politiky, skôr umožňujú vznik nových aliancií a prístup k prerozdeleniu moci blízkym osobám. Vývoj v posledných dvoch rokoch ukázal, že nejde o nástup demokratických síl, ale len o mocenskú zmenu vyjadrujúcu súperenie oligarchov. Preto rétorika o reformách štátnych inštitúcií, boj proti korupcii alebo integrácia do európskeho spoločenstva vyzerajú ako pršiplášť na ochranu záujmov ukrajinskej oligarchie.

4 Záver

Ukrajinská politická elita nedokázala za dva roky využiť dôveru občanov na zlepšenie podmienok demokratického riadenia, na boj proti korupcii a demontáž oligarchického systému. Prekážkou na ceste k demokratizácii Ukrajiny sa stali mocenské boje spojené najmä s nejasným rozdelením kompetencií ústavných zložiek moci, nestabilným straníckym systémom, nefunkčnosťou právneho a ústavného systému, prepojenosťou politikov a podnikateľských kruhov, s korupciou a ďalšími zásadnými nedostatkami a problémami. Proces reformovania je zložitý a vykazuje veľa protichodných tendencií, ktoré brzdia proces demokratizácie na Ukrajine.

---

[6] PRIESKUM VEREJNEJ MIENKY (2015): Ponad 70 % ukrajinciv perekonani, ščo providni ZMI należať oligarcham, i ce nehatyvno vplyvaje na objektyvnisť ta nezależnisť žurnalistiv.

[7] Jaceňuk v Berlíne vyzval EÚ k ďalšej podpore ukrajinskej ekonomiky. [online]. In: *Pravda*. 23. 10. 2015. [Citované 2. 12. 2015] Dostupné na internete: http://spravy.pravda.sk/svet/clanok/371663-jacenuk-v-berline-vyzval-eu-k-dalsej-podpore-ukrajinskej-ekonomiky/.

[8] BRAXATORIS, M., ONDREJČÍK, M. (2015): Kolomojskij, Porošenko, Jeremejev: mocenské konflikty na Ukrajine naberajú na obrátkach.

Rôzne podoby dedičstva autoritárskych praktík sú sústavne prítomné v politických procesoch a napriek existencii formálnych demokratických inštitúcií nachádzajú živnú pôdu tak medzi predstaviteľmi politickej elity, ako aj medzi radovými občanmi. Transformácia politického systému krajiny sa realizuje v podmienkach nedostatku jasne definovaných cieľov. Okrem toho politická elita Ukrajiny nie je konsolidovaná a v súčasnosti neefektívne rieši zložitú úlohu hľadania týchto spoločných cieľov a hodnôt pre zjednotenie ukrajinskej spoločnosti. Zloženie, spôsoby riadenia a záujmy politickej elity sú jednou z príčin nestability a nedôslednosti reforiem na Ukrajine.

Preto môžeme otvorene povedať, že požiadavky a ciele, ktoré boli schválené ľuďmi počas protivládnych protestoch, nemajú nič spoločné s realitou dnešnej Ukrajiny. Iná vec je, že tí, ktorí finančne podporovali Majdan a využili ho ako nástroj politických technológií, dosiahli svoje ciele. Majú moc a prístup k prerozdeleniu finančných prostriedkov zo štátneho rozpočtu, k distribúcii úverov od západných prispievateľov a k finančnej pomoci, ktorú vodcovia neustále žiadajú od EÚ a USA. Títo ľudia dosiahli svoj ciele. Pre väčšinu Ukrajincov posledné dva roky priniesli len sklamanie a katastrofálne schudobnenie.

Tieto faktory neumožňujú stanoviť jasnú trajektóriu budúceho vývoja hoci definitívne závery sú zatiaľ predčasné. Transformácia pokračuje. Ukrajinská vláda čelí viacerým výzvam a rizikám. K jej úlohám pre najbližšie obdobie musí patriť stabilizácia ekonomiky a politického systému, revízia vzťahov medzi centrom a regiónmi, boj s korupciou.

Zoznam použitej literatúry

BERSHIDSKY, L. (2015): Ukraine Is in Danger of Becoming a Failed State. [online]. In: *Bloombergview*. 06. 11. 2015. [Citované 2. 12. 2015] Dostupné na internete: http://www.bloombergview.com/articles/2015-11-06/unreformed-ukraine-is-self-destructing.

BRAXATORIS, M., ONDREJČÍK, M. (2015): Kolomojskij, Porošenko, Jeremejev: mocenské konflikty na Ukrajine naberajú na obrátkach. [online]. In: *Despite borders.* 24. 3. 2015. [Citované 2. 12. 2015] Dostupné na internete: http://despiteborders.com/kolomojskij-porosenko-jeremejev-mocenske-konflikty-na-ukrajine-naberaju-na-obratkach/.

BURTON, M. G., HIGLEY, J. (1988): Elite Settlements. In: *American Sociological Review*. 1988, Vol. 52, P. 295-307.

GIL, G. (2015): DOUBLETAKE: Is Ukraine a Failed State? [online]. In: *New Eastern Europe.* 19. 8. 2015. [Citované 2. 12. 2015] Dostupné na internete: http://neweasterneurope.eu/articles-and-commentary/1694-doubletake-is-ukraine-a-failed-state.

HIGLEY, J., BURTON, M. G., (1989): The Elite Variable in Democratic Transitions and Breakdowns. In: *American Sociological Review*. 1989, Vol. 54, P. 17-32.

Jaceňuk v Berlíne vyzval EÚ k ďalšej podpore ukrajinskej ekonomiky. [online]. In: *Pravda*. 23. 10. 2015. [Citované 2. 12. 2015] Dostupné na internete: http://spravy.pravda.sk/svet/clanok/371663-jacenuk-v-berline-vyzval-eu-k-dalsej-podpore-ukrajinskej-ekonomiky/.

KAHLWEIT, C. (2015) Unvollendete Revolution. [online]. In: *Sueddeutsche Zuitung*. 25. 11. 2015 [Citované 2. 12. 2015] Dostupné na internete: http://www.sueddeutsche.de/politik/ukraine-die-unvollendete-1.2703687.

KRASNOLUTSKA, D. (2015) Ukraine's New Era Falls Short, Feeding Chorus of Discontent. [online]. In: *Bloomberg*. 23. 11. 2015. [Citované 2. 12. 2015] Dostupné na internete: http://www.bloomberg.com/news/articles/2015-10-22/ukraine-s-new-era-falls-short-feeding-chorus-of-discontent.

Making Joe Biden mad as hell. [online]. In: *The Economist.* 12. 12. 2015. [Citované 12. 12. 2015] Dostupné na internete: http://www.economist.com/news/europe/21679858-ukraine-not-punishing-its-criminals-west-getting-tired-nagging-it-making-joe-biden?fsrc=scn/tw/te/pe/ed/makingjoebidenmadashell.

PRIESKUM VEREJNEJ MIENKY (2015): Ponad 70 % ukrajinciv perekonani, ščo providni ZMI naležať oligarcham, i ce nehatyvno vplyvaje na objektyvnisť ta nezaležnisť žurnalistiv. [online]. In: GFK. 15. 12. 2015. [Citované 15. 12. 2015] Dostupné na internete: https://www.gfk.com/insights/news/ponad-70-vidsotkiv-ukrainciv-vvazhaut-sho-providni-smi-nalezhat-oligarham/.

STEPANENKO, V. (2014): Hromadanske suspiľstvo i deinstytucionalizacia v postmajdannij Ukrajini. In: Ukrajinske suspiľstvo: monitorynh socialʼnych zmin. Vypusk 1 (15), Tom 1, Kyjev, 2014, s.75-84.

ŠKVRNDA, F. (2015): O vybraných medzinárodno-bezpečnostných aspektoch ukrajinskej krízy v historicko-sociologickom kontexte. [online]. In: *Medzinárodné vzťahy*. 2015, roč. XIII, č.1, s. 30-52. [Citované 2. 12. 2015] Dostupné na internete: http://fmv.euba.sk/files/MV_2015_1_30-52_Skvrnda.pdf.

ŽARTOVSKAJA, M., MUSAEVA-BOROVIK, S. (2015): Zamknuty krug. Prezident, praviteľstvo a oligarchi. [online]. In: *Ukrajinska pravda*. 7. 9. 2015. [Citované 2. 12. 2015] Dostupné na internete: http://www.pravda.com.ua/rus/articles/2015/09/7/7080396/.

ISBN 978-80-225-4219-7